

Lactantius

4325

Luigi von Hunits.

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. XXVII

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI OPERA OMNIA

ACCEDVNT

CARMINA EIVS QVAE FERVNTVR ET L. CAECILII QVI INSCRIPTVS
EST DE MORTIBVS PERSECVTORVM LIBER

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

PRAGAE
F. TEMPSKY.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG.

BIBLIOPOLA ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE VINDOBONENSIS.
MDCCCLXXXIII.

Luigi von Kunits.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI
OPERA OMNIA

ACCEDVNT

CARMINA EIVS QVAE FERVNTVR

ET

L. CAECILII QVI INSCRIPTVS EST DE MORTIBVS
PERSECVTORVM LIBER

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIUS LAVBMANN

PARTIS II FASCICVLVS I

LIBRI DE OPIFICIO DEI ET DE IRA DEI
CARMINA FRAGMENTA
VETERA DE LACTANTIO TESTIMONIA

EDIDIT

SAMVEL BRANDT

PRAGAE
F. TEMPSKY.

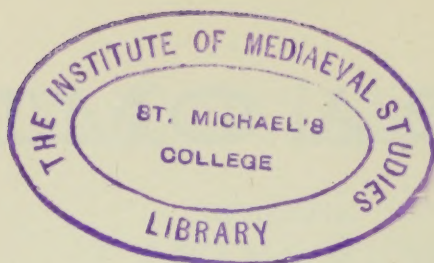
VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG.

BIBLIOPOLA ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE VINDOBONENSIS

MDCCCLXXXIII.

MAY 27 1942

11902

Typis expressit Rudolphus M. Rohrer, Brunae.

Luigi von Hunz.

VIRIS VENERABILIBVS

GVILELMO HOLLENBERGIO

PRAECEPTORI AMICO

GEORGIO THILONI

AMICO

EDITOR

PROLEGOMENA.

CAPVT I.

DE CODICIBVS LIBRORVM DE OPIFICIO DEI ET DE IRA DEI ET DE FRAGMENTIS PERDITORVM LACTANTII LIBRORVM VETERIBVSQVE DE EO TESTIMONIIS.

Ad librum De opificio dei¹ constituendum codices a me
sunt adhibiti hi:

¹ Titulus libri est 'De opificio dei'. Nam etiamsi in codice Bononiensi est 'De opificio diuino', tamen illa forma auctoritate fragmentorum Floriacensium, codicis Taurinensis Epitomae, Parisini 1662, etiam Palatino-Vaticani 161 (cum Montepessulano 241 et Parisino 1664), quo accedunt duo testimonia Hieronymi, satis defenditur; qui loci infra p. 3 collecti sunt. Non minus dubito quin Lactantius scripserit 'De ira dei'. Habent sane duo qui extant antiqui codices Bononiensis et Parisinus 1662 'De ira diuina', sed haec forma, ut ego quidem existimo, in eos inrepsit ex communi archetypo hae quoque in re ut in multis aliis mutato, scilicet ut titulus 'De ira diuina' quam maxime concineret cum inscriptione 'Institutionum Diuinarum', quam a uera 'Diuinarum Institutionum' diuersam in archetypo fuisse subscriptione eiusdem illius Parisini 1662 et inscriptionibus subscriptionibusque Parisini 1663 ostenditur (cf. part. I ad p. 1, 1). Pariter sine dubio in archetypo illo, qui omnes hos tres libros continebat, inscriptio libri De opificio dei ita erat mutata, ut in adiectiuo 'diuini' cum inscriptionibus Institutionum et libri De ira dei consentiret. Sed Lactantium libro inscripsisse 'De ira dei' apparet ex ipsius testimonio Inst. II 17, 5: 'sed seponatur interim nobis hic locus de ira dei disserendi', ubi 'dei' (dī), quod habet Bononiensis, propter primas easdem litteras proximae uocis 'disserendi' in codicibus RHPV intercidit: pariter de ira 22, 1 'haec habui quae de ira dei dicerem' in Bononiensi et Parisino 1662 uox 'dī' proxima 'dicerem' expulsa est, restituta iam in codicibus recentibus; neque enim si argumentum libri spectamus, credibile uidetur Lactantium 'de ira' tantummodo scripsisse. Formam autem 'de ira dei' etiam Hieronymus tribus locis confirmat (cf. ad p. 67, 1), praeterea saeculo XII scriptor epistolae cuiusdam codicem

BQ

6105

. A2

v2

B Codex Bononiensis 701¹ saeculi VI uel VII, de quo dixi part. I p. XIII ss. LXXI ss. Continetur hoc in codice liber foliis 246^a—269^r, inscriptus 'De opificio diuino lib. VIII'. Quae de manu altera (B²) et de tertia (B³) ibid. p. XXV s. exposui. etiam ad hanc partem codicis ualent. Addendum tamen est hoc in libro manum tertiam inseruisse locos nonnullos, quorum quidam haud inscite conficti speciem quandam originis Lactantianae prae se ferant (cf. ad p. 6.

nunc perditum eodem titulo usus rogat (cf. ibid.). — Quibus temporibus duo illi libelli a Lactantio scripti sint et de aliis quaestionibus quae ad eos pertinent, dixi in disputationibus *Ueber das Leben des Lactantius. Sitzungsberichte der k. Akad. d. Wissensch. in Wien*, uol. CXX commentat. V p. 26 ss., et *Ueber die Entstehungsverhältnisse der Prosaschriften des Lactantius und des Buches De mortibus persecutorum*, ibid. uol. CXXV commentat. VI p. 10. 14 ss. 21. 61 ss. 134; praeterea disputationem edidi *Ueber die Quellen von Lactanz' Schrift De opificio dei, Wiener Studien* XIII (1891) p. 255 ss. Fortasse in ea locos similes qui sunt in Lactantii libro et in Nemesii 'De natura hominis' inscripto etiam accuratius persequi debebam quam factum est; haud paucis enim locis quos p. 277 ss. non nominaui, eadem res simili quadam ratione attinguntur.

¹ De historia codicis Bononiensis hoc addendum est. Habet codex in inferiore margine folii 251^a a manu non ipsa prima, sed aequali scriptum *Mauri l.* quod interpretabar *Mauri liber*. Quare cum Olindam Guerrini, bibliothecae Bononiensis praefectum, qui etiam de lectionibus quibusdam codicis humanissime me certiore fecerat, per litteras rogauissem, num forte Bononiae uel in agro Bononiensi esset monasterium uel ecclesia Sancti Mauri, cuius codicem illum olim fuisse existimari posset, is respondit nihil plane eiusmodi se inuenire potuisse, misit autem mihi enarrationem a Ludouico Frati bibliothecario Bononiensi accurate scriptam hanc *La biblioteca dei canonici regolari di S. Salvatore in Bologna* editam in *Rivista delle biblioteche*. Florentiae 1889, fascic. 13—15 p. 1 ss. Hac ex disputatione (p. 1 s.) discimus codicem Lactantii in inuentariis bibliothecae S. Saluatoris a. 1322 et a. 1429 factis nondum nominatum una cum aliis codicibus latinis graecis hebraicis a fratre Peregrino (*Pellegrino Fabretti*) Venetiis esse comparatum, maximam autem partem illorum codicum antea fuisse Dominici de' Dominici Veneti, episcopi Torcellensis (*Torcello* oppidum prope Venetias situm), postea uicari Eugenii IV papae, cuius ab heredibus ille a. 1532 emisset. Conferenda sunt etiam quae Cap. III, III de Aldina priore Egnatii (1515) dicuntur.

10, 12, 11, 15, 18, 16, 2, 15, 22, 9, 26, 15, 36, 5, 39, 3, 9, 40, 15, 19, 5); quo factum est ut editores, praesertim cum illos a manu recenti demum adiectos esse nescirent, eorum quosdam a Lactantio scriptos esse crederent atque etiam probare temptarent. Sed qui accurate eos examinaverit, nullum eorum aut contextu verborum aut continuatione sententiarum postulari intellet. Cum nonnulli certe — nam non de omnibus constat — locorum illorum etiam in codicibus infimi mediique aevi quibusdam legantur (cf. adnot. Buemannii p. 1138 i et Lengletii II p. 74, 2, 78, 19, 80, 25, 81, 5, 86, 2, 101, 10, 111, 5.), apparet hominem doctum aliquem illius aetatis eos esse commentum, eum autem qui Bononiensem corrigeret, codice interpolati illius generis usum esse.

Codex Parisinus 1662 saeculi IX, de quo cf. part. I P
p. XXXVIII ss., librum De opificio dei in foliis 180^r — 191^r exhibet ut in Bononiensi inscriptum 'De opificio di
liber nonus'. Deest pars libri a c. 4, 19 (p. 18, 4) usque in c. 8, 16 (p. 31, 15), scriptura in eodem uersu continuata, ut pauca folia in eo codice ex quo P est descriptus intercidisse statuendum sit. Correxerit codicem manus antiqua (P²); de qua cf. ibid. p. XXXIX. — Librorum De opif. dei et De ira dei non solum conlatio mihi praesto erat a † Guilelmo Nolte ante multos annos facta, sed etiam ipse a. 1891 partem codicis hos libellos continentem contuli.

Codex Valentianensis, olim Amandinus, in catalogi V
Mangearti (p. 120) numero 141, nunc n. 133 signatus, Mangearti sententia saeculo nono, mea iam octavo fortasse scriptus, altus 24, 5, latus 15 centim., ex 89 foliis constat, quorum in 56 prioribus liber De opif. dei exaratus est. Codex correctus est a duabus manibus antiquissimis, quarum una, quae raro animadvertitur, flavo, altera multo frequentior fusco liquore est usa: hoc certe post multas dubitationes et accuratam ac saepe repetitam omnium correctionum peruestigationem constare mihi visum est. Ac tamen ne sic quidem omnibus de correctionibus ad certum iudicium pervenire potui multisque

locis, imprimis ubi rasurae sunt, in dubio relinquere coactus sum, utrum prior manus correxisset an posterior. Sed incerta haec rei condicio propterea facile ferri potest, quia nulla correctio est eiusmodi, ut necessario a codice aliquo ad corrigendum adhibito repetenda sit. Saepe manus illae orthographica, in quibus id commemorandum est, nimis frequenter manum primam de geminatis consonantibus alteram omis-
sisse, emendauerunt, quaedam etiam deprauauerunt, quorum locorum perpaucos in apparatu commemoravi. Saepe sustulerunt leues errores, interdum etiam coniecturis menda sanare temptauerunt. Has duas antiquas manus correctrices nota V² comprehendi. Sed etiam tertia manus (V³) saeculi XVII uel XVIII codicem pertractauit pessimam tamen ei curam inper-
tens. Nam cum multis locis scriptura euauisset, haec manus eam atramento refecit non solum, sed interdum etiam ita obleuit, ut quae genuina scriptura subsit, aut difficillime iam aut non possit dispici. Extrema pagina codicis, fol. 56^u, tota ab ea refecta est. Eadem manus in fol. 1^r inscripsit *Liber monasterij sancti Amandj In Pabula ordinis dirj Benedictj*. Quae inscriptio ab eadem illa manu addita cum in aliis quoque codicibus nunc Valentianensibus, antea Amandinis quos inspexi extet, qui codices etiam locos euauidos ab eadem re-
fectos habent, bibliothecarium aliquem S. Amandi, hominem pernerse sedulum, malum illud codici intulisse apparet. — Cum a. 1884 Valentianae locos quosdam ex hoc codice delibassem, a. 1891 totum contuli.

*Vetusissima
origo Erasmi
eiusque editio*

Hic codex a nullo adhuc editore adhibitus est excepto nisi omnia me fallunt Erasmo Roterodamo. Is enim a. 1529 (Basileae in officina Frobeniana) librum De opif. dei edidit subiunctum (p. 209—318) huic uel consolationi uel cohortationi: *Vidua Christiana per Des. Erasmum Roterodamum ad . . . reginam Mariam . . .*, introductum epistula ad 'Tielmannum Grauium siue a Fossa' data, in qua (p. 209) haec leguntur: *Id* (sc. Lactantii opusculum) *aliquot dierum opella partim ex editione Aldina partim ex uetustissimi codicis fide repurgavi mendis, in quibus reperias aliquot, quae nulla dini-*

natione poterant restitui. In breuissimis illis adnotationibus quas Erasmus undecim prioribus libri capitibus subiecit, haud raro 'uetusissimus codex' (p. 219 bis, 233, 234, 266) uel 'uetus codex' (p. 220, 225, 234, 235, 243 bis, 254) uel 'uetus exemplar' (p. 277, cf. 284) commemoratur. Quas inter lectiones quamquam sunt quae etiam codicibus B et P aliisque sunt seruatae, tamen occurrunt etiam quae uno V traditae sunt, uelut p. 7, 17 *uim* BP, *uiam* V (falsa lectio), 'uetus codex habebat *uiam*' Erasm. p. 225; 35, 15 *quo hominibus* (male), *non* (optime) *tamen solo* ... V, 'uetus exemplar habebat *quo in* (*in* per errorem sine dubio Erasmus addidit) *hominibus, non tamen solo* ...' Erasm. p. 277, *quo* (*quod* P) *in omnibus, sed tamen solo* ... BP; p. 42, 10 *obleuit ea* (optime) V, 'in exemplari manu descripto ... *obleuit*' Erasm. p. 284, *ob~~st~~ilita* (*eu* eras.) B, *obleuit ea* P. Possis suspicari Erasmus fortasse codicem habuisse e Valentianensi descriptum. At quamquam constat uiros doctos illius aetatis nimis fuisse promptos ad codices suos uocandos 'ueteres', tamen uix credibile est Erasmum hominem unum omnium litteratissimum, si codex ille fuisset posteriorum saeculorum, eum 'uetusissimum' appellaturum fuisse. Deinde concedendum sane est recentiores quosdam codices habere singulares plane lectiones e Valentianensi ductas: at inter multos eius generis codices quorum lectiones cum priores editores attulerunt, tum Lenglet conguessit, nullus commemoratur qui unam de lectionibus illis libri Valentianensis praebeat. Iam uero si consideras Erasmus ab a. 1491 usque ad a. 1496 Cameraci uixisse atque etiam postea in regionibus illis esse uersatum, quid ueri est similis quam eum uisisse illo tempore celeberrimum monasterium S. Amandi atque etiam e thesauro librorum illic seruatorum fructum aliquem ferre uoluisse? Editionis autem Erasmianae maxima laus in paucis illis quas e Valentianensi recepit lectionibus posita est. Nam ut hic breuiter adiungam quid omnino de ea iudicandum sit, cito est, ut ipse indicat (p. 209), confecta ac sine studio diligentiore. Plerumque (cf. ibid.) editionem Aldinam a. 1515 secutus est, quaedam etiam ex

aliis editionibus sumpsit: e quibus editionibus nonnullas falsas lectiones non recepisset. si Valentianensem accuratius cognitum habuisset. Perpaucae quas ipse induxit coniecturae, de quibus unam ad p. 8, 6 attuli, nullo modo probari possunt. Monendum est autem non recte Buenemannum (praefat. fol. c 3; cf. p. 1183 f. 1204 g) e silentio Erasmi collegisse lectiones quasdam eius e uetusto illo codice esse petitas. Etiam reliquae Erasmi adnotatiunculae leues sunt atque obiter aspersae talesque quales doctrina hominis facile suppeditabat; iam post caput undecimum prorsus deficiunt.

F Praeter tres illos codices etiam fragmenta Floriacensia asciscenda sunt. Exstat in bibliotheca Aurelianensi liber perquam mirabilis (n. 169), compositus ex undeuiginti reliquiis codicum olim Floriacensium, antiquissimorum paene omnium. Fasciculus sextus decimus eius libri efficitur duobus foliis altis 28, latis 21 centim., quae litteris uncialibus sexti uel septimi saeculi per binas columnas tricenorum binorum uersuum scripta continent libri De opif. dei locos (fol. 1) c. 7, 3 (p. 25, 3) — 8, 6 (p. 28, 13) et (fol. 2) c. 11, 11 (p. 40, 18) — 12, 6 (p. 44, 13). Saepissime eo quod folia in librum iniuncta glutinataque sunt, cum marginibus primae uel extremae litterae uersuum perierunt. Correxerunt scripturam duae manus, una antiqua (F²), altera multo posterior (F³), praeterea in marginibus paucae notae tironianae sunt, partim euanidae. Descripsit codicem parum accurate Septier, *Manuscripts de la bibliothèque d'Orléans* (1820) p. 108, folia Lactantiana (et folium Cyprianum, cf. Cyprian. ed. Hartel III p. IX et p. 461 'Addenda') contulit † G. Nolte, a quo C. Halm uarias eorum lectiones accepit. Cum a. 1884 Parisiis uersabar, felici casu contigit ut Leop. Delisle librum Aurelianensem studiorum quorundam causa in bibliotheca Nationali haberet. Ostendit mihi uir ille humanissimus usumque eius concessit. Itaque non solum denuo contuli fragmenta Lactantii, sed etiam librum perscrutatus sum totum. Postea cum Gotth. Gundermann a me rogatus etiam accuratiora de eo quae enotauerat misisset, descriptionem eius dedi commentatione hac: *Ver-*

zeichnung der in dem Codex 169 von Orleans vereinigten Fragmente von Handschriften lateinischer Kirchenschriftsteller. *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, vol. CX (1885) p. 167 ss. (cf. etiam additamentum datum in *Anzeiger der k. Akad. d. Wissensch. in Wien, Phil.-hist. Cl.*, 1885 n. XXIII). Qua ipsa descriptione effectum est, id quod ostendi *Berliner philol. Wochenschr.*, 1886 p. 900, ut Ed. Hauler felici industria in foliis libri illius rescriptis quibusdam fragmenta Historiarum Sallustii inueniret litterasque antiquas munere gratissimo augetet.

Etiam in codicibus Palatino-Vaticano 161 (H), quem HMS
Reifferscheid Steuenson Petschenig saeculo decimo tribuerunt, Lud. Traube, *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1892 p. 87 exitu saeculi octauī uel initio noni esse scriptum demonstrauit. Montepessulano 241 (M) saec. IX—X, Parisino 1664 (S) saec. XII, qui codices, excepta parte quadam Parisini, eiusdem sunt familiae (cf. part. I p. XXXIV ss. XLVII ss.), particulae quaedam libri De opif. dei extant, c. 19. 1—8. 20. 1 s., cum inscriptione hac *De dī opificio, id e. de ratione Firmiani Lactanti ad Demetrianum* (cf. p. 3) Institutionibus subiectae: quas in H Nic. Mueller, in M et S ego contuli. — Codex antiquus quidam libelli interiit. In catalogo enim Bobiensi saeculi X (cf. Becker, *Catal. ant.* p. 67 n. 220, 221) habuisse eam bibliothecam 'libros II. Celi Firmiani Lactantii de opificio dei' legimus, alterum tamen eorum sine dubio codicem nunc Taurinensem Epitomae esse demonstraui (part. I p. LXXX adn. 1).

Praeter codices modo nominatos nulli sunt, quantum ego quidem scio, qui ad uerba scriptoris constituenda sint auctores. Maximus sane est numerus codicum libelli in bibliothecis seruatorum — centum quinquaginta fere sunt, qui eum cum ceteris Lactantii scriptis coniunctum continent, perpauci habent separatum —, sed aetate inferiores sunt antiquis illis, saec. XIV uel XV scripti. Deinde ex lectionibus multorum eius generis codicum quas priores editores maximeque Lenglet ediderunt, facile apparet nullum eorum dignum esse qui illis

antiquae memoriae testibus addatur. Quas autem pro corruptis antiquorum codicum lectionibus rectas uel probabiles praebent, eae ita sunt comparatae, ut facilibus coniecturis recentiorum hominum doctorum ortas esse statim perspicias. Multi recentiorum codicum textum habent ex P et V mixtum. Hoc ex
 h numero etiam Glasgouiensis Musei Hunteriani est, signatus T. 1. 1 (cf. Haenel. Catal. p. 798) saec. XIV uel XV (h), cuius multas lectiones benigne mihi misit Io. Young Glasgouiensis, et Gothanus (g) Membr. I n. 55 eiusdem aetatis (cf. part. I p. LII), quos ad recensendam interpolationem dualisticam post c. 19, 8 insertam adhibui propterea, quia quamquam eam ductam ex P, uno tamen loco emendatam exhibent (§ 3 *prudenti manu* pro *prudenter maius*). Multi autem codices infimae aetatis ab hominibus eruditis non solum correcti, sed etiam insolenter interpolati sunt: ex uno eius generis, ut dixi, corrector multa in B intulit.

Iam pauca dicam de rationibus criticis in usu codicum illorum observandis. Atque primum quidem constat codices BPV et fragmenta libri quae sunt in F et HMS ex eodem archetypo originem habere. Hoc de BPV ostenditur compluribus uitiis communibus (cf. p. 12, 15 ad *quid*; 17, 19 *sequitur*; 33, 14 *nasi*; 35, 19 *in*; 55, 14 *dicitur*; 58, 21 *per noctem*; 60, 8 *ille idem*), sed etiam in iis particulis libri quae in F sunt, eiusmodi testimonium occurrit: nam etiamsi p. 43, 11 in *intersecta* littera s facile in BPVF in f corrumpi poterat, tamen locus p. 41, 14 *frigoris pituita*, ubi *frigoris* nullo modo uerum esse potest, ea excusatione caret. Ac ne in fragmentis quidem quae in HMS extant, talis locus deest: p. 61, 10 enim *quod* plane non ferendum in BPVHMS legitur. Deinde non minus certum est archetypum horum codicum fuisse codicem illum (nobis Ω) qui scripta Laetantii in corpus decem librorum comprehensa continuit etiamnunc in B et P seruatum. Ad eum archetypum HMS quoque referendos esse part. I p. LVI ss. ostendimus, sed etiam V esse referendum hac ratione demonstratur. Vidimus (Proleg. ibid.; cf. etiam p. LXIX) archetypum Ω ab homine aliquo non indocto multis

locis uel correctum uel mutatum esse, quò factum sit, ut alii, neque tamen idem ubique, codices ex eo orti uitia, alii recta recipiant. Idem etiam in libro De opif. dei animaduertitur. Nam non solum p. 14, 16, ubi P recte habet *et*, B autem *ut*, V *ut et*, correctum archetypi locum ante oculos quasi habes, sed illa ratione etiam hae uariae lectiones explicandae sunt: p. 4, 1 *quam* P (recte), *quamquam* BV; 7, 19 *pellibus* P (recte), *pilis* BV; 46, 13 *nuncupatus* P et Isidor. de diff. rer. XVII, 82, *nominatus* (uox usitatior) BV; 35, 15 *non* (optime) V, *sed* BP; certa exempla, quibus recta codicis B lectio contra falsam codicum PV stet, praesto non sunt, quae tamen re ratio illa non euertitur. Etiam Floriacensis nunc mutilatus eiusdem illius sine dubio stirpis erat: neque tamen, cum tantulae reliquiae eius supersint, demonstrare operae pretium est. Uno loco p. 28, 9 in F *primorem* lectio melior est quam in BV *priorem* (P deest), sed quoniam facillime is error in BV accidere potuit, propter eum unum locum folia F nullo modo a communi ceterorum codicum origine segreganda sunt. Sed ut ad tres codices BPV redeam, ut consentaneum est in uniuersum quidem lectiones binorum de illis codicibus praeferendas esse iis quae tertio traditae sint, ita ex iis quae diximus apparet maximum momentum non esse positum in numerorum ratione, immo fieri posse ut lectio uno codice seruata uera sit, duorum testimonio commendata nihilo minus falsa. Maxime autem cauendum est ne codici B nimia fides habeatur. Nam quod iam in Institutionibus obseruauimus, multis interpolationibus cuiusque generis iam a prima manu in textum receptis eum inquinatum esse, id etiam in libro De opif. dei pariterque in altero huius uoluminis De ira dei ualet atque ita, ut hoc in genere et Parisinus et Valentianensis integrioribus quam ille sint appellandi. Omnino autem Valentianensi primum locum tribuam, sequitur Bononiensis, non magno interuallo Parisinus: qui duo codices, si omnium quae in iis sunt et uirtutum et uitiorum ratio habetur, non multum inter se differunt.

Libri De ira dei duo tantum antiqui codices sunt quorum fidem sequamur. idem illi qui corpus decem librorum Lactantii propagauerunt. B(ononiensis 701). in quo complet fol. 222^r—246^r, et P(arisinus 1662), qui eum in fol. 163^r—179ⁿ habet. In utroque 'De ira diuina liber octauus' est inscriptus, qua de forma tituli p. VII adn. 1 dictum est. Huius quoque libri permulti extant codices saeculo XIV uel XV scripti, plus centum quinquaginta, quorum cum non pauci lectionibus quibusdam nobis noti sint, nullus tamen est qui non ex B uel P sit ortus. Ex P etiam is codex descriptus est qui propius quam ceteri omnes ad aetatem duorum illorum accedit. Duacensis n. 219 saec. XII (cf. *Catalogue des biblioth. des départ.* VI p. 113), cuius multos locos in usum meum B. Rivière eius bibliothecae praefectus descripsit. — Codicis antiquioris qui interiit uestigium est in epistula codicis Tegernseensis, nunc Monacensis saec. XII (cf. Becker. *Catal. ant.* p. 228 n. 111, 11), qua quidam scribit: 'rogo ... ut .. mihi transmittere dignetis ... Lactantium de ira dei ...'

Loci sunt quidam horum duorum libellorum ita codicibus traditi, ut uera lectio coniectura restituenda sit. Errores quidam opera priorum editorum sublati sunt, alios locos Car. Halm emendationibus sanauit conlationi codicis B ascriptis, ego quoque quaedam correxi. Auctorum quos Lactantius aut secutus est aut uidetur esse secutus, nonnulli hac in editione appellantur loci in prioribus non commemorati, maxime Isidori Hispalensis, qui cum librum De ira dei, tum De opif. dei expilauit.

In orthographia aliisque quibusdam rebus ad apparatus criticum spectantibus eas retinui rationes quae part. I p. CVII s. expositae sunt, nisi quod codicis B in adsimilandis consonantibus praepositionum aliisque rebus orthographicis inconstantiam reddere nolui, sed scripturam quam maxime ad aequalitatem conformaui. In apparatu iis locis fere nihil adnotatum est: nam codicis antiquissimi omnium B quod genus sit scripturae ex prima huius editionis parte cognoscitur, qua

illam quantum fieri poterat expressi. reliquorum autem codicum hac in re ratio haberi non potest.

Lactantii librorum perditorum fragmenta primus collegit Fritzsche, edit. uol. II p. 286 s.: quibus unum (frg. VII) addidi. De libris perditis ipsis eorumque fragmentis disputavi quaedam *Ueb. d. Entstehungsverhältnisse* p. 123 ss., de fragmento V autem propria commentatione *Ueber das in dem patristischen Excerptencodex F. 60. Sup. der Ambrosiana enthaltene Fragment des Lactantius De motibus animi*, Heidelb. 1891, qua quibus de causis correxerim locos quosdam fragmenti, quod non integrum est seruatum, ostenditur. Hieronymi commentariorum in epistulas ad Ephesios et Galatenses locos quosdam uellem certis in fundamentis criticis positos a me exhiberi potuisse. Sed quia Petro Corssen, qui commentarios illos in Corpore Script. Eccles. Lat. edet, copia librorum manu scriptorum, id quod mihi scripsit, nondum facta erat, Vallarsii editione contentus esse debui.

Fragmentis uetera de Lactantio testimonia exceptis iis quae in apparatu commemorata sunt adiunxi et priorum quorundam editorum morem secutus et propterea, quia complures locos inueneram nondum indicatos. Testimonia IV, V, XI Eruino Preuschen debeo. Existimabam autem, si ueterum locos quibus nomen Lactantii occurrit proposuissem, gratum id fore iis qui quidquid ueteres uel sciuissent uel sensissent de Lactantio cognoscere uellent. Ad Hieronymi De uir. inl. caput LXXX (testim. I) recte scribendum lectionibus optimorum codicum Italorum, quas Ioanni Huemer futuro eius libri editori debeo, adiutus sum, subscripsi eas quae mentione dignae uidebantur. In Parisino (olim Cluniacensi) *Nouv. acquis. lat.* 1460 saec. IX caput illud ipse contuli. Ex Parisino 12161 saec. VII antiquissimo omnium codicum neque A. Schoene apud Herdingium (edit. 1879) p. XXXV quicquam attulit neque ego, cum ipsa illa pagina madore foedissime diluta sit, praesertim angustiis temporis pressus elicere potui.

CAPVT II.

DE PHOENICE CARMINE LACTANTII CARMINIBVSQVE
LACTANTIO TRIBVTIS.

In carmine quod Phoenix inscribitur constituendo eosdem codices secutus sum in quibus Al. Riese, Claudian. ed. Ieep uol. II (1879) p. 190 ss. 211 ss., et Aem. Baehrens, Poet. lat. min. uol. III (1881) p. 247 ss. recensionem illius posuerunt. Sunt autem hi tres, eodem ex archetypo oriundi:

A Codex Parisinus 13048, olim Corbeiensis, tum Sangermanensis 844 (nobis A), uaria uariis temporibus descripta continens. Phoenicem carmen non tamen integrum, sed uersus tantummodo 1—110, habet in foliis 47^r—48ⁿ inter Venantii Fortunati carmina delatum, quae litteris longobardicis, ut Delisle iudicat (*Inventaire des manuscrits latins II, 1868, p. 86*), saeculi IX, ut Baehrens existimat, saeculi VIII scripta sunt, ita ut Riese conuenienter VIII uel IX saeculo tribuat. Phoenicem hoc in codice esse primus Baehrens, Mus. rhen. XXX (1875) p. 308 in communem notitiam tulit, sed iam a. 1865 † Andr. Laubmann in usum Academiae Vindobonensis illum contulerat. Ego quoque a. 1891 Parisiis contuli. Egerunt de hoc codice Guérard, *Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du Roi*, uol. XII part. 2 (1831) p. 75 ss., Riese l. c. p. 190, Leo in edit. Venantii Fortunati (1881) p. VIII, Car. Schenkl, Poet. christ. min. I p. 517; ego quoque Mus. rhen. XLVII (1892) p. 390 adn. 1 de compositione eius quaedam dixi.

B Alter codex est bibliothecae capitularis Veronensis 163 (B), saeculi IX, in quo Phoenix post Claudiani carmina in foliis 14^r—19^r extat. Correxuit codicem manus saeculi XIV uel XV (B²) locisque quibusdam corruptis leues coniecturas adiecit. Descripsit eum qui primus inuenerat. Lud. Ieep in libello 'Philologos Germaniae Lipsiae congregatos m. Maio a. MDCCCLXXII salutant Scholae Thomanae magistri' p. 43 s. et in edit. Claudiani uol. I (1876) p. XXXII s., uarietatem lectionis ab eodem perscriptam edidit Ge. Goetz, Act. societ.

philol. Lips. uol. V (1875) p. 330 s. Usus est Baehrens sua. Riese et sua et Loewii conlatione. Horum apparatusum hac in editione sum secutus, nisi quod de locis nonnullis, quibus Baehrens et Riese, plerumque propter prioris illius silentium, non plane consentiunt, certa habui testimonia, quae mihi benigne prae buerunt St. Haberda et P. Vignolo bibliothecae Veronensis praefectus. His locis quorum lectio auxilio horum uirorum iam constat, *sic* ascripsi. Eodem interdum signo addito omnes de lectionibus quibusdam codicum A et C dubitationes tollere uolui.

Codex Leidensis Vossianus Q. 33, saeculi X, inter multa uarii generis scripta Phoenicem in foliis 73^r—75^v exhibet. Descripsit codicem accurate Henr. Keil, Gr. lat. III 389 ss. Iam Nicol. Heinsius in carmine emendando eo usus est. A Nicolao du Rieu liberalissime Heidelbergam missum contuli.

Maximus est numerus codicum his tribus recentiorum. Carmen enim et in multis codicibus miscellaneis legitur separatim descriptum et saeculis XIV et XV a librariis saepissime ceteris scriptis Lactantii adiunctum est. Sed quamquam prioris generis libri manu scripti quidam iam saeculo XI uel XII exarati sunt, tamen ne hi quidem, cum aut ex Veronensi uel ex Vossiano pendeant aut ualde sint corrupti atque interpolati, pro fontibus uerae memoriae haberi possunt. Quibusdam tamen locis codices inferioris infimique medii aevi emendationes praebent hominum doctorum certas uel probabiles, quae etiam in editiones sunt receptae. Codicum recentiorum uel mentionem faciunt uel lectiones adferunt editores Lactantii Buenemannus p. 1503 adn. b et Lenglet uol. II p. IV, editores Phoenicis Burmannus in edit. Claudiani p. XXX, Martini p. 18 ss., Leyser p. 3. Riese p. 191. Baehrens p. 248; Goetz l. c. p. 324 ss. Habui etiam conlationes codicum Parisinorum 9568 saec. XI et 8091 saec. XII ab Andr. Laubmanno, Matritensium 13. 6 saec. XII—XIII et 14. 27 saec. XV (cf. Hartel. Biblioth. patr. lat. Hispan. I p. 279. 291) a Loewio factas, quas Goetz beneuole mihi

misit. Vindobonensis 717 saec. XIV. Hunc Vindobonensem in apparatu bis (ad u. 64. 68) appellaui in iis lectionibus adferendis quae ueteribus editionibus. non codicibus tribui solent.

Auxilium quoddam ad emendandos locos carminis corruptos, inter quos sunt iniuria temporis aut librariorum aut utraque uehementer turbati. suppeditant loci et auctorum quos poeta secutus est et eorum scriptorum qui illum imitati sunt uel alio aliquo modo in usum suum conuerterunt. Eius generis locos in editione Burmanniana congestos. deinde alios qui indicati sunt a Baehrensi Birtio Riesio Weymano (ex Zenone Veronensi ad u. 163 ss., Mus. rh. XLVII 640) aliis. quibus ego addidi quosdam Venantii Fortunati Ps.-Cypriani aliorum. in apparatu subieci. Carmen anglosaxonicum Phoenix inscriptum. cuius auctor qua ratione Phoenicem Lactantii uel secutus esset uel mutauisset summatim ostendit Herm. Gaebler, *Ueber die Autorschaft des angelsächsischen Gedichtes vom Phoenix*, 1880, p. 6 ss. (= Wuelckeri Anglia III 491 ss.) atque etiam Frid. Lauchert, *Geschichte des Physiologus*, 1889, p. 112 ss. attigit, cum amico quodam eius linguae peritissimo accurate, sed sine ullo certo ad uerba poetae restituenda fructu pertractaui: nam poeta anglosaxonicus, quem Cyneuulfum fuisse Gaeblerus et alii credunt. eos ipsos locos qui in carmine latino deprauati sunt, tanta libertate usus reddidit. ut illum eadem iam carminis damna quae uexauerunt recentiores uiros doctos, aliquo modo oblinere uoluisse suspiceris.¹ — Plurimis

¹ Insignis eiusmodi locus est u. 234 (Grein) carminis anglosaxonicum, ubi uerba *crescit in umbra* (sc. uermis) respondere uidentur uersui 103 carminis latini antiquissimis codicibus male tradito: *creuerit immensum subito* (uel *subitur* uel *subito*) *tempore certo*. Sed quomodo uerba Lactantii ita possint corrigi, ut ad sententiam imitatoris accedant, ego certe non uideo. Lauchert p. 113 s. putat Anglosaxonem hoc loco etiam ad alium auctorem respexisse et qui cognatione aliqua cum Physiologo qui dicitur cohaereret: quod uereor ut recte ille coniecerit. Nam per totum hunc ipsum locum carminis anglosaxonicum uestigia minime dubia latini deprehenduntur neque ullam omnino alium in priore carminis parte (u. 1—380) quae ad exemplum latini composita est indicauit Lauchert locum quem ex alio fonte repeteret; nam altera pars uersus 381—677

tamen corruptis locis carminis Lactantiani iam remedia parata sunt uirorum doctorum coniecturis: quarum eas quae commemoratione dignae mihi esse uidebantur, in apparatus recepi. Ego quoque quid corrigere possem temptaui, praeterea Frid. Schoell suas quasdam coniecturas mecum communicauit.

Non exigua quaestio est mota eo quod de origine carminis Lactantiana ualde dubitatum est atque etiamnunc dubitatur. Nam ut omittam priores, quorum tamen longe plerique memoriae satis antiquae minimeque leuiter fundatae fidem habentes Lactantio illud concedunt, hoc saeculo Möchler, *Patrologie* (1840) p. 930, Nirschl, *Lehrbuch der Patrologie*, uol. I (1881) p. 372, Goetz l. c. p. 322 ss., Baehrens, *Annal. Bursiani* I (1875) p. 220, *Annal. phil.* CVII (1873) p. 64 maximeque in edit. p. 248 ss., Ribbeck, *Geschichte der röm. Dichtung* III (1892) p. 364 s. illi abiudicauerunt. Lactantio contra carmen uindicandum esse existimauerunt Ebert, *Gesch. der christl.-lat. Liter.*, I² p. 97 ss., Riese, *Mus. rhen.* XXXI (1876) p. 446 ss. *Ueber den Phoenix des Lact.* (et in edit. p. 192 s.), Birt ibid. XXXIV (1879) p. 8, Dechent ibid. XXXV (1880) p. 39 ss. *Ueber die Echtheit des Phoenix von Lact.*, Fr. Schoell, *Vom Vogel Phoenix* (1890) p. 13. 45 s., Manitius, *Gesch. der christl.-lat. Poesie* (1891) p. 44 ss., Loebe, In scriptorem carminis de Phoenice quod L. Caelii Firmiani Lactantii esse creditur observationes, *Jahrbücher f. protest. Theol.* XVIII (1891) p. 34 ss. (separatim editum Brunsv. 1891). Alii plane certam sententiam non sunt amplexi, uelut Fritzsche in edit. uol. II p. X, Bernhardy, *Grundriss der röm. Litter.*⁵ p. 521. 523, Ritschl, *Mus. rhen.* XXVIII (1873) p. 189 (= Opusc. III 806), hi duo ita tamen, ut

comprehendens tota in explanatione christiana fabulae de Phoenice uersatur. Quod uero ad nostram causam plurimum ualet, de *umbra* illa quam Anglosaxo commemorat, nihil est in Physiologo uel graeco (cap. 7) uel latino. Itaque ego iam Anglosaxonem locum illum corruptum legisse, sed aliter fortasse corruptum atque in nostris codicibus sit, et ipsum sarcire temptauisse crediderim.

Lactantii esse carmen uix credere uideantur. Ego quid sentirem hac de quaestione cum significauerim in disputatione *Ueb. d. Entstehungsverhältnisse* p. 131 s. et accuratius Mus. rhén. XLVII (1892) p. 390 ss. *Zum Phoenix des Lactantius* explanauerim, hic breuiter indicare sufficit accedere me ad sententiam eorum qui uelut Betuleius, Io. Alb. Fabricius, Lambecius (cf. Buenemannum p. 1502 adn. b) Lactantium hoc carmen composuisse existimauerunt, sed adulescentem necdum fidei christianae addictum.

Ut de editionibus pauca addam, prima quae continet Phoenicem editio Lactantii est Romana a. 1468, primus instruxit carmen Betuleius (ed. Lact. 1563 p. 534 ss.) commentario. Praeter Lactantii editores commemorandi sunt hi: Io. Gryphiander, Phoenix Poetarum carminibus celebratus et commentariolo illustratus, Ienae 1618; Gryphiander commentarium dedit doctissimum omnium atque etiamnunc utilem, sed primus totum carmen ad interpretationem christianam detorsit ne nostra quidem aetate abiectam; Burmannus in edit. Claudiani, Amstelaed. 1760 p. 1035 ss. cum notis uariorum, quarum optima Nicolai Heinsii observationes coniecturaeque sunt; Wernsdorf, Poet. lat. min. uol. III (1782) p. 283 ss.; Martini, Lunaeburgi 1825; Leyser, Quedlinburgi 1839; Riese, Anthol. lat. (1869) p. 188 ss. (c. 731); altera Riesii quae est in Ieepii Claudiano, et Baehrensii editio iam supra nominatae sunt. Alias quasdam editiones Martini p. 34 ss. enumerat.

Phoenicem sequitur carmen uulgo Lactantii De passione Domini inscriptum. Quod non posse tribui Lactantio, sed originis esse multo posterioris cum Heumannus, Poecile III (Halaë 1729) p. 225 ss. probauisset, quoniam ne postea quidem de ea re dubitari desitum est (cf. Teuffelii Histor. litt. Lat.⁵ p. 1001; Manitius, Mus. rh. XLV 156), ego quoque hanc quaestionem tractaui in Commentationibus Woelfflinianis (Lips. 1891) p. 77 ss. (*Ueber das Lactanz zugeschriebene Gedicht De passione Domini*) atque nouas quasdam

Heumannianis adiungens rationes ostendi carminis illius et res ac sententias et uerba genusque dicendi eiusmodi esse, ut minime illud aut ad Lactantium aut omnino ad antiquum poetam Christianum referri possit. Magna causa cur hoc existimemus, in eo quoque posita est, quod, quantum quidem constat, nemo adhuc codicem in quo carmen esset uidit. Quare Io. Bapt. Egnatio, qui in editione Aldina a. 1515 primus carmen ceteris Lactantii scriptis adiunxit, dicenti '(carmen) quod in uetustis exemplaribus inuenimus', si exemplaria uult intellegi manu scripta, non magis fides est habenda quam Casp. Barthio, qui more suo, quasi res certa atque explorata esset, Aduers. p. 1466 'tot cascos codices' carmen Lactantio ascribere pronuntiauit: quam uaniloquentiam Heumannus l. c. p. 235 merito derisit. Quas uero Fritzschi (in editione Lactantii) adfert lectiones 'librorum', librorum non manu scriptorum, sed typis expressorum sunt. Sed quamquam satis apparet carmen De passione Domini nullo modo a Lactantio, sed ab ieiuno aliquo uersificatore compositum esse, nolui tamen ab hoc scriptorum Lactantii corpore excludere, immo adhibitis subsidiis rationibusque criticis edendum esse putauim idque eo magis, quod noua quaedam inueni quibus origini eius aliquid lucis adferri uidetur.¹

Cum in commentatione illa demonstraui sem carmen aetate renascentium litterarum scriptum esse auctoremque eius uideri fuisse hominem Italum, postea de aetate auctoris ad certiore sententiam adductus sum: quem existimo circiter annum 1500 uixisse. Heumannus non antiquius carminis exemplar habuit quam illud quod extat in editione Opusculorum Phil. Beroaldi ab Ascensio collectorum Basileensi a. 1515. Buenemannus autem et Fritzschi non antiquius quam quod est in eiusdem libri editione Basileensi a. 1513. Horum condicione multo

¹ M. Manitius, *Geschichte der christl.-lat. Poesie* (1891), quamquam p. 50 adn. 1 commentationem meam commemorat, etiamnunc carmen si non a Lactantio, a uetere tamen poeta scriptum esse putat. Quam uero ille Fabricio quasi primo eius editori tribuere uidetur auctoritatem, ea nulla prorsus est.

mea fuit prosperior eo quod non solum tres editiones Ascensii mihi praesto erant illis superiores, Parisinae aa. 1505 et 1509 et Basileensis a. 1509, sed etiam carminis editiones Lipsiensis a. 1511 et Vindobonensis a. 1511 atque etiam alia in qua neque locus neque annus indicatus est.¹ Praeterea, id quod neminem adhuc indicasse mirandum sane est, carmen contineri etiam altero uolumine Poetarum christianorum ueterum, Venetiis ap. Aldum 1502, inueni. Ad ea autem quae iam proferam exponenda proficisci placet ab editione illa sine loco et anno (nobis X). cuius titulus est hic: *Quae in hoc libellulo cōtineantur* (sic) *Lactantij Firmiani de dominica passione carmen Heroicum, Raphaelis Zauenzonij Sapphicum de die palmarū Eiusdem simile de domini Christi passione. Cātalicij Excusatio ad diuā v̄ginē in die parasceues et Contemplationes elegātes ad crucifixū. Elegia nobilis et scita in Hierusalem. Epitaphiū Philomusi & Salvatore Iesu tumultato.*² Libellus typis Goticis descriptus est, forma quartanaria, continet 10 folia non numerata, in medio folio decimo recto post finem ultimi carminis nihil legitur nisi *Telos*. Carmen 'Lactantii' fol. 1^a incipit. Sunt hac in editione menda quaedam grauiora. Hunc libellum rarissimum bibliotheca Academiae Monacensis habet.

Hoc carminum corpusculo X. sed fortasse priore eius editione ut mox uidebimus, carmen De passione Domini mea quidem sententia non solum primum in notitiam hominum uenit, sed etiam qui corpusculum illud composuerit edideritque, eundem fuisse auctorem carminis persuasum mihi est. Cuius sententiae hanc habeo causam. Si cum carmine De pass. Dom. conparamus cetera corpusculo illo exhibita, quae partim in

¹ Cum disputationem supra indicatam scripsi, has tres editiones et Parisinam a. 1505 nondum noueram. Quae omnes, quia inter bibliographos unum Panzerum, Annal. typogr. IX p. 7 n. 38, unam Vindobonensem a. 1511 commemorare inueni, accurate esse describendae mihi uidebantur. Etiam inter Poetarum christianorum ueterum ab Aldo editorum carmina illud esse, cum disputationem illam composui, nondum mihi notum fuit.

² Cum his carminum titulis non plane congruunt qui carminibus ipsis sunt inscripti.

eodem, partim in similibus argumentis uersantur, tam manifesta apparet cognatio inter locos quosdam illius et horum intercedens, ut facere non possimus quin statuamus aut illius auctorem ad haec aut auctores horum ad illud respexisse. Extremum corpusculi locum tenet carmen Iacobi Philomusi inscriptum *Epitaphium Christi: quo christicolae in die Parasceues alloquitur per Iacobum philomosum* (sic). Ut in carmine De pass. Dom. Christus in cruce pendens iamque mortuus (u. 44. 46), sic in hoc Christus sepultus¹ — utrumque satis absurde — homines adloquitur et causam aduentus ad mortales sui aduentumque ipsum, opus suum ac dignitatem, passionem et mortem, postremo monita promissaque uel exponit uel attingit. Iam uide initia carminum:

De pass. Domini:

1 ss. Quisquis ades mediique
subis in limina templi, Siste
parum insontemque tuo pro
crimine passum Respice me,
me conde animo, me pectore
serua.

Epitaphium Christi:

1 s. Quisquis ad hoc tumu-
lum concedis, quaeso, uiator,
Siste parum et mortis
concipe gesta meae.

Deinde similia his in uersibus sunt:

4 s. Ille ego, qui casus ho-
minum miseratus acerbos.
Huc ueni . . . 6 s. . . hic
clarissima ab alto Reddita
lux terris . . . 10 Te propter
uitamque tuam sum uirgi-
nis aluum ingressus . .

26 (Impia Hierusalem) . . cae-
ca furore . .

44 (oculos) luce carentes.

27 s. Ille ego sum claro
quem misit ab aethere
summus Iuppiter et gremio
uirgo pudica tulit.

33 Ast caecos animos caeco
bacchantes usque furore.²

17 Ne . . diuina luce carerent.

¹ V. 3 s.: Hic licet exigua uidear compostus in arca, Attamen aeternus spiritus astra tenet.

² Sic scriptum est; aut 'caecos' aut 'caeco' est eiciendum, fortasse 'caecos'.

Fortasse etiam De pass. Dom. 58 et 64 uerba 'haec monumenta' et Epit. 38 'Spernebat legis tunc monumenta meae' hic sunt commemoranda. Etiam extremi uersus carminum quodammodo inter se concinunt:

78 ss. Angelicos tunc laeta	49 s... Angelicos poterit
choros aciesque beatas Sanc-	uultus sedesque beatas
torum inspiciens aeternae pa-	Visere: Christicolis gaudia
cis amoena Perpetuo felix	tanta dabo.
mecum regnabit in aula.	

Quartum carmen corpusculi est *Cantalicij Excusatio ad Sacratiss. uirginem Mariam in die Passionis Christi*. In quo cum singula quaedam passionis Christi simili ordine et descriptione atque in carmine De pass. Dom. fit proponuntur, tum uersus 7 'Tu tantum salue, crucis o uenerabile lignum' comparandus est cum u. 50 De pass. Dom. 'Flecte genu lignumque crucis uenerabile adora'.¹ — Sequitur eiusdem poetae *Contemplatio ad crucifixum* (prior), incipiens 'Aspice, quaeso, tui quae sunt (*sic*) tormenta magistri'. Illud 'Aspice' in initiis sex uersuum repetitur qui continent enumerationem uulnerum Christi qualis etiam in carmine De pass. Dom. est. Perspicua est cognatio horum uersuum: De pass. Dom. 40. 42 s... 'aspice... spinisque caput crudelibus haustum. Undique dina pluens uiuum super ora cruorem', et Contempl. 7 s. 'Aspice quam saeuis spinis pia tempora sudent, Aspice quantus eat sancta per ora cruor'. — Altera Cantalicij ad Crucifixum Contemplatio habet uersum (13 Huc oculos, huc uerte animos, huc dirige mentem) cuius imago quaedam redit De pass. Dom. 3: Respice me, me conde animo, me pectore serua. — In tertio corpusculi carmine quod inscriptum est *Carmē Sapphicū Raphaelis Zauenzonij P.(oetae) L.(aureati) de passione domini nostri iesu Christi* locus legitur hic (u. 33 s.) 'O homo, si fas, specularē uultus Sanguinis plenos'

¹ Est locus 'Orientii' De trinitate 49 'Aspice, percussor demens, uenerabile lignum', a Buenemannio indicatus. In quo cum non sit uox 'crucis', quam habet et auctoris De pass. Dom. et Cantalicij locus, apparet alterutrum usum esse altero, non utrumque ex 'Orientio' pendere.

ad similitudinem quandam accedens loci De pass. Dom. 44. 46: Compressos specularē oculos... et pallentes funere uultus. — *Elegiae in Hierusalem*, cuius auctor non nominatus est, ut praetermittam u. 62 (Impia terque quaterque impia Hierusalem), octo in hexametris 9. 13. 17. 21. 47. 53. 55. 61 uerba Impia Hierusalem primas sedes tenent: carminis De pass. Dom. uersus 25 est hic: Impia Hierusalem, rabidis exercita curis.

Iam cum tot talesque similitudines nullo modo casui tribuere possimus ac plane incredibile sit auctores illorum carminum, Philomusum hominem Germanum, Cantalicium, qui erat Italus, Zouenzonium — nam hoc nomen est, non Zauenzonius ¹ —, quem ipsum quoque Italum fuisse nomen ostendere uidetur, scriptorem *Elegiae in Hierusalem*, omnes ex eodem illo carmine De pass. Dom. quaedam adsumpsisse, nihil aliud iudicandum est nisi eum contra qui carmen conscripserit, illis carminibus esse usum.

¹ Videtur homo obscurus fuisse. lexica biographica certe de eo tacent, unus Zedlerus, *Grosses vollständ. Universal-Lexicon* uol. LXIII (1750) p. 660, mentionem eius facit nihil tamen de eo notum esse dicens praeter duo carmina in uolumine altero Poetarum christian. ueter., Venet. Ald. 1502, edita. Sed hic quattuor eius carmina edita sunt, quorum tertium, quo Christi auxilium aduersus Turcas imploratur, inscriptum est (altero post hh III folio uerso) *Carmen Sapphicum Raphaelis Zouenzonii poetae*. Ante hoc carmen est alterum, inscriptum *Carmen. R. Z. P. L. in Passione domini nostri Iesu Christi*. Hoc idem illud est quod corpusculum X continet. Antecedit tertium, in titulo Poetarum chr. uet. *In die palmarum* appellatum, in editione ipsa litteris *R. Z.* tantummodo inscriptum. Hoc quoque in corpusculo illo inest. Post haec tria carmina legitur hoc *Ad beatissimam Virginem R. Z.* Praeterea Hain. *Repertorium* II part. II p. 525 n. 16289, et Graesse, *Trésor* VI, part. II p. 519, hunc libellum nominant: *Zouenzonius Raphael. Carmen concitatorium ad principes Christianos in Turcum*. Ejđ. sapphicum carmen actum Tergestae coram Friderico Caes. Augusto, s. l. et a. Apparet igitur nomen fuisse Zouenzonium, non Zauenzonium. deinde, cum poeta carmen illud coram Friderico imperatore, qui est Fridericus III (mort. a. 1493), Tergestae recitauerit, eum sub finem saeculi XV floruisse et fortasse fuisse Tergestinum.

Constat autem Iacobum Philomusum (uero nomine *Locher*), qui uixit annis 1471—1528. Epitaphium Christi edidisse a. 1495¹. Ioannis deinde Baptistae Cantalicii hominis Itali, qui cardinalis a. 1514 mortuus est. iam a. 1493 duodecim libros Epigrammatum Venetiis esse editos, tum Zouenzonium modo uidimus aequalem fere illorum fuisse. Eodem igitur tempore etiam carmen De pass. Dom. scriptum est. Neque minus est dubitandum quin auctor carminis etiam corpusculum illud X composuerit uel potius qui carmina illa in corpusculum con-gessit. idem carminibus illis usus carmen De pass. Dom. conscripserit ornaueritque nomine Lactantii. Quis uero fuerit scriptor carminis, de hac re ne nunc quidem certius quidquam dixerim quam quod iam in disputatione illa prolatum supra p. XXIII repetii. Illud tamen esse monendum uidetur, carmen De pass. Dom. etsi artiore quadam propinquitate cum Epitaphio Christi a Philomuso scripto cohaereat, huic tamen non posse ascribi. Philomusus enim in Epitaphio imaginibus coloribusque ex antiquitate ductis ad res Christianas depingendas intemperanter plane utitur (exemplo sunt u. 27 s. supra adlati). auctor contra carminis De pass. Dom. uix unum locum eius generis (u. 18 'in Phariis. . regionibus') habet. Accedit quod Epitaphium cum multo maiore decurrit alacritate ac facilitate quam hoc carmen, cuius loci quidam (maxime 64 ss. 69 ss.) ualde sunt impediti contortique.

Sed quos intra annos carmen ortum sit ut accurate definiatur, iam de prima eius editione cuius annus est notus dicendum est. Haec est in altero uolumine *Poetarum christianorum ueterum* Venetiis apud Aldum impressorum (nobis *Ald. Ald.*). Subscriptio post extremum Zouenzonii carmen, de quo p. XXVII adn. 1 diximus, in tertio post hh III folio uerso

¹ Docuit me per litteras Hehle, cuius tria programmata extant inscripta *Der schwäbische Humanist Jakob Locher Philomusus*, Ehlingae 1873—75, carmen editum esse primum in Appendice libri a Philomuso compositi huius *Historia de rege Franciae cum nonnullis aliis uersibus et elegiis*, Friburgi 1495; de quo libro cf. Hehle I 19. — Cantalicii librorum nullus mihi praesto erat.

est haec: *Ventus apud Aldum, MDI, mense Ianuario*, in fine autem epistolae ab Aldo praepositae haec: *Ven. Mense Iunio, M. DII*. Videmus igitur carmen De pass. Dom. iam ante a. 1501 extitisse. Est autem illud in altero post 22 III folio uoluminis illius, inscriptum *Lactantii firmiani carmina de passione domini*, ante hoc legitur carmen Venantii Fortunati III 9 Lactantio tributum de quo mox dicemus hoc: *Lactantii Firmiani de Resurrectionis dominicae die*. In titulo totius uoluminis carmina nominantur *Lactantii Firmiani de Resurrectione Elegia. Eiusdem de passione Domini carminum heroico*. Ex hac editione, non ex ipso corpusculo X, carmen De pass. Dom. in omnes posteriores editiones propagatum est. Huius libri rarissimi (de quo Renouard, *Annales de l'imprimerie des Aldes*, 1² p. 57: *Collection infiniment rare et précieuse . . .*) usus sum exemplaribus bibliothecae Gottingensis et Monacensis Regiae. Continet autem liber non solum (cf. p. XXVII adn. 1) eadem illa duo carmina Zouenzonii quae sunt in corpusculo X, sed etiam (in folio hh II uerso) Elegiam in Hierusalem eodem illo in corpusculo editam — haec satis mire inter ueterum poetarum carmina numerata —, sed omittit Philomusi Epitaphium Christi et carmina Cantalicij. At in his ac maxime in Philomusi Epitaphio consensum quendam cum carmine De pass. Dom. minime dubium animaduertimus, quem explicandum esse uidimus ita, ut scriptor huius carminis illa secutus esse dicatur. Quare fieri non potest quin corpusculum X ante editionem illam Aldinam emissum sit. Sequitur ut carmen De pass. Dom. intra annos 1495—1500 una cum compositione corpusculi sit factum atque ex hoc translatum in Aldinam. Qua de re eo minus dubitamus, quia eadem est carminis apud Aldum et in corpusculo X inscriptio (*Lactantij Firmiani carmina de Passione Domini* in X, apud Aldum nihil mutatum est nisi quod *Lactantii firmiani* et *passione domini* est scriptum) et omnes harum editionum lectiones inter se consentiunt exceptis erroribus quibusdam typothetarum et loco uersus 3, ubi in X *pectore*, apud Aldum in *pectore* legitur. Multo minus tamen certum est eam editi-

onem corpusculi quam nos adhibuimus, primam omnino fuisse ¹, immo fortasse prior statuenda est, qua Aldus usus sit. Neque uero eo quod nullum prioris editionis uestigium reperire potui, ratio mea labefactatur: nam ne eius quidem editionis qua nos usi sumus, mentionem faciunt scriptores bibliographici neque ulla alia inter maximas bibliothecas haud paucas praeter Monacensem Academicam libellum habet. Quo facilius priorem si qua fuit editionem aut latere alicubi aut etiam iniuria temporis extinctam esse suspicari possumus.

P¹ Proxima post Aldinam editio (P¹) ex eademque descripta in hoc corpusculo est: *Carmina pia & religiosa*¹ L. Cclii Lactantii Firmiani Nenia uerbis saluatoris nostri crucifiri. | *Eiusdem elegiacum de resurrectione dominica* | *Carmina iuueni presbiteri de passione domini et* | *eiusdem resurrectione.* | *Philippi Beroaldi Nenia de die passionis dominice* | *Impressa cura & impendio Iudoci* (sic) *Badij Ascensij* | *in edibus eiusdem in monte diui Hilarij e regione col-legij italici. Parrhisijs*: | Totus

¹ Hac de re cur dubitemus, causa est haec. Sub titulo corpusculi X est tabella rudi sane arte facta Crucifixum et ante crucem duas mulieres et tres uiros ostendens, in angulo dextro inferiore tabellae picta est littera A, quod signum non typographi, sed artificis esse rogantem me Laubmannus docuit. In libro a Iaeckio et Hellero edito *Beiträge zur Kunst- und Literaturgeschichte*, fasc. I (Norimberg. 1822) p. 126 s. signum illud in tabellis xylographis medio fere saeculo XVI in Saxonia maxime emissis inueniri dicitur: at ibidem commemoratur editio libelli cuiusdam a Luthero scripti Vitebergae a. 1521 facta, cuius in titulo eadem illa imago cum eodem signo posita est. Itaque iam multo ante medium saeculum XVI tabella illa ad titulos librorum ornandos adhibita est, ut conicere possis etiam ante a. 1521 eam in usu typographorum fuisse atque ita iam initio saeculi XVI in titulo corpusculi X esse positam. Quae ipsa sententia est Henr. Aug. Erhardi, qui in libro *Geschichte des Wiederaufblühens wissenschaftlicher Bildung*, uol. III (Magdeburg. 1832) p. 198 idem illud corpusculum X commemorans scribit '*allem Anschein nach zu Erfurt, etwa im ersten Jahrzehnt des 16. Jahrhunderts gedruckt*'. Hoc si uere ita se habet ac non iam ante a. 1501, quo Aldus ex corpusculo illo carmen edidit, tabella illa in titulis librorum fuit. editio corpusculi a nobis adhibita non potest esse prima, sed necessario iam ante a. 1501 alia facta est eaque fortasse in Italia, ut carmen ab homine Italo scriptum esse in disputatione illa p. 83 conieceramus.

libellus litteris Gothicis scriptus est, continet 18 folia non numerata, forma octonaria minore. Mirandum est quod Beroaldi carmen in titulo indicatum in libello ipso desideratur. Carminibus Iuueni scholia ascripta sunt breuia et tenuia. In ultimo folio recto haec est subscriptio: *Hec habui quae in elucidationem afferre Anno salutis. MCCCCV. secundum romanos | ad XII. kalendas Februarias.* Contuli exemplar bibliothecae Nationalis Parisinae. Emendabat Ascensius perpaucā (13 et; 35 *Finge*) quae in editionibus X et Aldina non recte ei scripta uidebantur, sed etiam errata in editionem eius inreperunt. — Repetitum est carmen non in editione opusculorum Beroaldi Ascensiana quam *Denis Roce* Parisiis 1508 emisit, sed in hac (P²): *Varia Philippi Beroaldi opuscula,* P² sequuntur tituli opusculorum et signum ac nomen typographi Parisini *M: Jehan Gautier.* Libro subscriptum est hoc: *Finis kalendis Januarijs M. D. IX. Calculo Romano.* Carmen De pass. Dom. incipit in folio R. j. uerso, hoc cum titulo: *L. Celij Lactantij Firmiani pia Nenia verbis Christi domini crucifigi beneficia sua in nos commemorantis,* subiectum est carmen Venantii Fortunati III 9 Lactantio ascriptum *De resurrectionis dominice die.* Utrique carmini ascriptae sunt *Iodoci Badij Ascensij huius carminis explanatiunculae.* Usus sum exemplari bibliothecae Nationalis Parisinae. Plane eadem editio duorum carminum cum eadem illa subscriptione *Finis—Romano,* continens quattuor folia, quorum primum AA. j. insignitum est. editioni Opusculorum Beroaldi Ascensianae est inserta, quam *Francoys Regnault* Parisinus emisit; annus editionis in fine uoluminis ipsius non additus est. Hanc editionem habet bibliotheca Heidelbergensis. Editionem P² expressit haec (B¹): B¹ *Varia Philippi Beroaldi opuscula in hoc Codice contenta,* sequuntur tituli opusculorum. In fine uoluminis est subscriptio: *...Basileę. Sumptibus vero multi nominis viri Wolfgangi Lachner: Anno salutis christianę. M. DIX. Ad Idus Martias.* Duo illa carmina incipiunt fol. XCIII^a. Praesto mihi erat exemplar bibliothecae Monacensis Regiae. Ex editione B¹ descripta correcto tamen uno loco (48 *lateris*) est haec (L): L

Lactancij Firmiani Carmen | de resurrectione dominica | Eiusdem Lactantij Firmiani | Nenia exhortatoria verbis domini Crucifixi. | Hexastichon Bebelij in laudē | Lactantij. Sequuntur tria disticha. Libellus sex foliorum est. litterae sunt Goticae. In fol. 6 haec est subscriptio: *Impressum Liptzick per Buccalau- reum Vuolfgangū monacensem. 1511.* | Carmen De pass. Dom. in foliis 4^r—6^r est. Contuli exemplar bibliothecae Wirceburgensis.

Praeter editionem B¹ asciui etiam proximas editiones opusculorum Beroaldi eodem quo illa titulo inscriptas ex eaque B²B³ deriuatas Basileenses a. 1513 (B²) et a. 1515 (B³). Quoniam a. 1515 carmen De pass. Dom. in Lactantii editionem Aldinam receptum est ex eaque a posterioribus editoribus repetitum paene omnibus, reliquas opusculorum Beroaldi post a. 1515 editiones non adhibui.

Ex Poetarum christianorum ueterum editione Aldina etiam V ea carminis editio (V) pendet quae est in corpusculo hoc: *Is liber continet | De flenda Cruce Baptistae Rhegiensis Episcopi | Carmen tam elegans q̄ deuotum | De morte Carmen eiusdem | De beata uirgine eiusdem Elegia. | Recōmendationis animae in extremis Elegia | Lactantij Firmiani de dominica passione uersu Heroico.* | Sequuntur quinque alii tituli. Praefatio inest Andreae Misbeckii Franci et epilogus eiusdem subscriptus: *Viennae ex Collegio Ciuium. Anno a partu uirgineo Sesquimillesimo undecimoque,* sequitur alia subscriptio *Viennae Pannoniae* eqs. Carmen De pass. Dom. est in fol. D 2^r—D 3^r. Habui exemplar bibliothecae Monacensis Regiae. Haec editio non satis emendate expressa est atque etiam Misbeckius ipse quaedam temere mutauisse uidetur.¹

Anno 1515 Io. Bapt. Egnatius, ut iam dixi, carmen primus Lactantii libris addidit in editione Aldina (in primo post Y 4 folio recto) hac cum inscriptione a nonnullis posterioribus

¹ Etiam a. 1516 Viennae Austriae Hieronymum Victorem edidisse corpusculum carminum de passione et morte Christi scriptorum ex Panzero. Annal. IX p. 7 n. 38 apparet, in quo est *Lactanti Firmiani Christus a Cruce hominem alloquens.*

repetita: *Lactantii Firmiani Carmen De passione Domini* quod in uetustis exemplaribus inuenimus, hic addendum curauimus. Satis apparet Egnatium quoque ex Poetis christ. uet. Aldi carmen sumpsisse, quod autem uetusta exemplaria appellat, mera ostentatio est. Praeter lectiones 13 *sed* et 9 *fieri* (nisi hic error modo est) editio eius nihil habet proprii. Altera Aldina quam adparauit Honoratus Fasitellus, a. 1535 emissa, cum Egnatiana omnino consentit.

Postiores editores tam Lactantii quam carminis separati paene omnes ex editione Egnatiana pendent, perpauci, uelut Fabricius, Riuius, Heumannus, Buenemannus etiam recensione Ascensii quae est in Beroaldi operibus usi sunt, ipsi haud paucos locos inutilibus coniecturis temptantes. Ediderunt carmen seorsum Ge. Fabricius, *Poetarum Veterum Ecclesiasticorum opera Christiana*, Basileae 1564, p. 759; Casp. Barthius, *Aduersaria*, Francofurti 1624, p. 1466, cum annotationibus criticis; Andr. Riuius, *De Christo Iesu, beneficiis et laudibus eius aliquot Christianae reliquiae ueterum poetarum ecclesiasticorum*, Lips. 1652, fol. A, cum commentario; Heumannus, *Poecile*, uol. III, Halae 1729, p. 225 cum commentario et prudenti illa quam commemorauimus (cf. p. XXII) de origine carminis disputatione; idem tamen in editione Lactantii, Gotting. 1736, p. 1043 quasi oblitus prioris operae suae quaedam uix credibilia in carmen admisit. Locos quosdam auctorum a scriptore carminis adhibitorum similesue M. Manitius, *Mus. rh.* XLV (1890) p. 156 attulit, alios ego addidi.

In apparatu lectiones editionum ante Egnatianam emissarum et huius ipsius, omissis rebus orthographicis, non tamen erroribus typothetarum, exhibui omnes, praeterea posteriorum editorum coniecturas mentione dignas. Carmen ipsum quantum fieri potuit ad eam formam reuocaui quae corpusculo X tradita est. Orthographiam correxi.

Non recepi in hanc editionem carmen uulgo De resurrectione Domini inscriptum, quod cum inter Venantii Fortunati carmina (III 9) seruatum sit atque etiam rebus et

genere dicendi abhorreat ab origine Lactantiana. tamen in uiginti fere codicibus recentioribus¹ aut libros Lactantii continentibus aut miscellaneis huic tribuitur. Causa quod carmen transferretur ad Lactantium. erat fortasse quod in uersu 2 'Et maiore poli lumine porta patet' similitudo uel potius imitatio uersus 2 Phoenicis Lactantiani 'Qua patet aeterni maxima porta poli' animaduersa est. In plerisque codicibus inscriptum est De resurrectione. in quibusdam uel Christi uel Domini est additum. in codice Vindobonensi 717 nominatur De pascha. in Vindobonensi 3193. 25 Elegiacum tempore pascali. In codicibus carmen ut Lactantii exhibentibus quorum accuratiorem habeo notitiam paene omnibus. in Berolinensi. de quo dixi Proleg. part. I p. XLVII adn. 1. in Gothano Ch. B. 948 (cf. Jacobs et Ukert. *Beiträge zur älteren Literatur oder Merkwürdigkeiten der Herzogl. öffentl. Biblioth. zu Gotha* I, 2, p. 274; III, 1. p. 24 s.). in Monacensibus 4422 fol. 184, 15334 fol. 103. in Parisinis 1671. 1674. in Vindobonensibus 717. 960. 3. 3110. 3193. 25. 3198, uersus 39 s. 'Salue, festa dies. toto uenerabilis aeuo, Qua deus infernum uicit et astra tenet'. quo aptius sumeret carmen exordium ab adlocutione, e sede sua exempti in initio. ante uersum 1 'Tempora florigero rutilant distincta sereno' positi sunt. in isdem autem codicibus uersus 101—110 omissi: quibus quoniam Felix episcopus Namneticus celebratur. ne inde appareret carmen non esse Lactantii. suppressi sunt. Unus tamen codex singularem plane carminis formam habet.

¹ De codice Mellicensi inscripto *Lactantius de resurrectione Christi*. quem Io. Huemer. Iter Austriacum. *Wiener Studien*, uol. IX (1887) p. 63 commemorat secutus catalogum a B. Pezio (mort. 1735) confectum. in quo codex ille saeculi XI esse dicitur. alius quidam saeculi XVIII catalogus Mellicensis manu scriptus hoc habet: *A. 13. 4°. Saec. XV. chart. Lactantii carmen de Resurrectione Christi Inc. Salue festa dies . . .*. Nunc in bibliotheca Mellicensi. quae non plane integra mansit. neque hic neque Phoenicis carminis codex ab Huemero eodem loco nominatus neque ullus omnino horum carminum liber manu scriptus extat. Hac de re Rud. Schachinger bibliothecae Mellicensis nunc praefectus per litteras accuratissimas me certiorum fecit.

quam cum nusquam commemoratam uidissem, hoc loco communicandam esse existimaui. Est autem codex Monacensis 13241, scriptus a. 1529, cuius in fol. 334^r carmen incipit hac cum inscriptione: *Lactanci Firmiani De resurrectione gloriosa domini nostri Ihu Christi Carmen elegiacum longe renustissimum hymnus iucundissimus*. Ordo uersuum est hic:

39. 40. 1—8. sequuntur inserti hi¹:

- 11 Sol redit ad cenith. calescunt cuncta, virescunt
 Iam (*deest aliquid?*) arva, simul frigus et omne cedit.
 Nubes depereunt, caligo, nebula densa:
 Lux lucens clara frigora quaeque pellit.
 15 Serenus fit aer, tempestas tollitur, ymber.
 Nives depereunt, quaeque creata vigent.
 Flores nunc redeunt, odorem quoque ministrant,
 Turtur auditur, iubilat avis omnis.
 Ventus flat lennis, clarescit penitus aqua,
 20 Nemora florescunt dulciter atque virent.

9—38. 41—46. sequuntur inserti hi:

- 57 Surgens Christe nobis da gaudia vitae perennis.
 Qui pro nobis passus mortuus atque vivus.

47—86. sequuntur inserti hi:

- 99 Dux bone glorifico remeans flegetonte triumpho
 Pluribus exuviis nobilis astra petis.

87. 88. 109. 110. sequuntur inserti hi:

- 105 Gratia nunc dextrae consorte (*l. consorti*) iuncte paterne
 Perpetuus famulis tutor adesto tuis.
 Celica naturam ducens super agmina nostram
 Fide piis humeris pastor ovem revehis.

89—94. sequuntur inserti hi:

- 115 Grex tuus in sacris lotus baptismatis undis
 Induat in terris spiritale (*l. spirituale*) decus.
 Criminis a nevo stet toto temporis evo
 Sitque dignum sacri flaminis hospitium.

95—100. omissi sunt 101—108. exit carmen in hos:

- 125 Vident discipuli statim te scandere sursum,
 Nubes te recipit. aperuisti celos.

¹ Adfectos hos uersus in usum meum beneuole transcripsit G. Laubmann, quem de hoc codice adieram. Orthographiam mutare nolui.

- Post veniens iudex stricta iudicia temptans
 Iustis retribuens premia bona gratis.
 Qui scandens superos infernum despoliasti,
 130 Ducens ad celos captivitatis onus.
 Concio tota celi letatur laude perenni.
 Te videns dominum ad rediisse summum.
 Victor alme potens, nostras nunc suscipe preces.
 Salva nos domine, ne pereamus ultra.
 135 Loquuntur variis linguis magnalia Christi,
 Discipuli firmi manent in eo semper.
 Factus est sonus de celo repenteque magnus,
 Singulis inspirans dulcia grata pius (*l. piis*).
 Talia cernentes mirantur atque loquentes
 140 Discipulos eius que non videre prius.
 Promissus patris hodie descendit ab alto
 Confortans filios respiciensque suos.
 Illis apparuit per linguas sic variasque
 Succensas igne cicius ista fiunt.
 145 Spiritus alme veni, reple nunc pectora, sensus
 Ut tota mens nostra ardeat ultra pia.
 In nos mitte patris promissum rector ab astris
 Pneuma, quod emundet crimen et omne lavet.
 Igne sui iugis famulos inflammet amoris,
 150 Ardor quo fidei floreat atque spei.
 Servet in exilio nos ipse paracletus isto.
 Soletur, foveat, provehat atque regat.
 Suggestat et nobis vitae praecepta perennis
 Confidans (*l. consolidans*) donis nos sine fine suis.
 155 Summa corona tibi sit. doxa coequa parenti.
 Sancto spiritui deitate patris. Amen.

Sequitur subscriptio haec: *Finit Carmen Lactantii firmiani Nobilis dictatoris* (i. e. 'Dichter'. cf. Ducangium s. u. Dictare). *Heroicum. penthametrum. Elegiacum de gloriosa resurrectione domini Ihesu.* — Tenuitas dicendi atque foeditas numerorum hominem infimae aetatis, saeculi XV ut opinor. hos uersus exsudasse ostendunt. quem dubites utrum inbecilliozem appelles an inpudentiozem: quippe qui non erubuerit ista taedia obtrudens Lactantio. Haec extrema fata Lactantii fuerunt! — Cum codicibus prioribus illis ea editio Lactantii in quam primum est carmen receptum. Romana a. 1468 congruit pariterque proximae. Thomasius demum in editione sua (1570) integrum

dedit. Posteriores editores paene omnes etsi non a Lactantio esse compositum sciebant, tamen retinuerunt. Etiam separatim nonnumquam editum est. Has inter editiones maxime commemoranda haec est, quam ex bibliotheca Academiae Monacensis habui: *Christianissimi Poete Lactantij Firmiani de Ictibus da Christi Resurrectione Carmen Elegiacum*, quattuor foliorum, typis Gothicis scripta, s. l. et a. Prae-posita est carmini praefatiuncula inscripta *Gaspar Eckel Ambergensi Philosophiae Magister Lectori Candidato* (sic) S., quae tamen nihil quod alicuius momenti sit continet.¹ Eckelius sine dubio usus est exemplari manu scripto eius generis, cuius est codex ille Monacensis, ita tamen, ut uersus quosdam transponeret et omitteret nimis informes. Ordo uersuum apud eum est hic: 39. 40. 1—38. 41—84. sequuntur quattuor uersus qui sunt in cod. post u. 110 (primus sic incipiens: Numine [*Gratia* cod.] nunc dextrae): 85—88: sequitur distichum quod in cod. post u. 86 est: 109. 110. 89—100: sequuntur quattuor uersus qui in cod. post u. 94 sunt (in altero est *interius*, cod. habet *in terris*: in quarto habet editio *sacri dignum*): desinit carmen in sex de extremis decem uersibus codicis hos: In nos mitte patris commissum (*promissum* cod.)... Pneuma quod... Seruet in (*sic paraclitus* ed.: *ipse paraclitus* cod.)... Soletur... Igne sui (*ferueat* ed., *floreat* cod.)... Suggestat hic (cod. *et*)... Consolidans (cod. *confidans*). Desunt uersus 101—108 carminis Venantiani. — Valde mutilatum in editione libri De opificio Dei a Magistro

¹ De Eckelio hoc habet album uniuersitatis Heidelbergensis (cf. G. Toepke, *Die Matrikel der Universität Heidelberg v. 1386 bis 1662*, vol. I (1884) p. 486: (*intitulatus a. 1512*) *Iaspas Eckel de Amberg, magister Lipsiensis, Ratispon. dioc. VII die Iunij*. Ern. Foerstemann autem ex actis academiae Lipsiensis me docuit illum (*Caspar Eckel de Amberg*) semestri aestiuo a. 1503 ciuibus eius academiae ascriptum (Mtric. Uniuersit. Lips. I fol. 229), semestri hiberno a. 1504,5 baccalaureum (Mtric. Facultatis artium I f. 186^a), semestri hiberno a. 1509,10 magistrum factum esse (ibid. f. 207^a). Ergo editio supra commemorata, cuius in praefatiuncula Eckelius se appellat magistrum, non ante a. 1509,10 emissa est.

Ioanne Rommingio Paratino' facta. Norimbergae 1514, fol. F IIIⁿ carmen additum est, uersus scilicet tantummodo 39. 40. 1—35. Praeterea nominanda est editio Hermanni Buschii: *Lactantij firmiani | Hymnus paschalis cum nouo nec incurioso cômētario*. s. l. et a.. formis expressa Goticis. duodecim foliorum. quae eosdem illos centum uersus continet interiectis Buschii scholiis, et editio Aug. Buchneri: Venantii Fortunati... Hymnus de Resurrectione Domini. cum animaduersionibus. Vitebergae 1627. Inter editores Lactantii primus Betuleius (ed. 1563 p. 548 ss.) commentarium carminis scripsit. Legitur nunc in Venantio Fortunato quem Leo edidit (Berol. 1881. p. 59) optime constitutum.

Non magis quam carmini de quo modo diximus. Aenigmatis Symphosii hac in editione locus esse poterat: quae cum primus Heumannus in editionem Lactantii (a. 1736) induxisset, omnes paene post illum editores non tamen ut Lactantii retinuerunt. Legitur apud Hieronymum De uir. inl. 80: 'habemus eius (sc. Lactantii) Symposium: quod adulescentulus scripsit Africae'. Ad hoc Symposium, quod cuius generis fuisse uideatur significaui in commentatione *Ueber die Entstehungsverhältnisse*. . . p. 129 s., Heumannus similitudine nominum mirifice deceptus centum illa aenigmata rettulit eamque opinionem ut probaret uiris doctis peruincere posse sibi uidebatur editione separata hac: L. Caelii Firmiani Lactantii Symposium, siue Centum epigrammata tristicha aenigmatica. Quae uero suo auctori Post longissimi temporis decursum reddidit... Christoph. Aug. Heumannus. Hanoverae. 1722. Sed iam multis saeculis ante fuisse qui illud opinarentur. certis quibusdam uestigiis apparet. Nam cum in Anthologiae Latinae codice celeberrimo Salmasiano saec. VII aliisque uersiculi illi tribuantur Symphosio. Palatino-Vaticanus 1753 saec. IX in margine ascriptum habet *incanus firmianus*, in Petropolitano autem nomen auctoris *simfosi uel lucani* extat (cf. Car. Schenkl. *Wiener Studien*, III 147). Vix dubitandum est quin et *incanus* et *lucani* corruptae formae sint *Lactantii*

nominis. Probauit hoc Ge. Goetz, Mus. rh. XLI 318, glossa
usus codicis Casinatis 90 saec. X hac: *simposia / siphonia /*
enigma quod firmianus et lactantius coposuerant, cuius integram
formam hanc fuisse existimat: *simposium uel simphosium /*
anigma quod Firmianus Lactantius composuit. Itaque iam
primis mediæ æui sæculis homines Symposium inscriptionem
libri ab Hieronymo seruata, quam non intellexerunt, cum
Symphosio nomine confudisse uidentur. — Mirum est Buene-
mannum inductum esse ut fidem haberet Heumannii commentis:
ceteri uiri docti multo minus quam ille erant faciles ad cre-
dendum. Impugnauerunt illam opinionem Fabricius maxime,
Biblioth. lat. III (1722) p. 273 s., cuius contra rationes
rectissimas Heumannus, Poesile I (1722) p. 255 ss. leuia
quaedam proferebat, et Biblioth. lat. med. et inf. æt. IV
(1735) p. 692 ss., deinde Wernsdorfius, Poet. lat. min. III
(1782) p. 294 s., etiam Io. Fr. Heynatzius in editione inscripta:
Centum aenigmata uetera diu sub Symposii poetae nomine
circumlata, deinde a nonnullis tanquam Symposium a Lactantio
conscriptum edita, Francof. a. V. 1775, p. 10 ss. Idem p.
3 ss. priores editiones recensuit, recensuerat iam Heumannus
in edit. p. XXXVIII ss., cuius enarrationem 'Irenaeus Biblio-
philus' in Schelhornii Amoenitatibus literariis II (1725) p.
469 ss. uel correxit uel amplificauit. Nostro saeculo etiam
G. Th. Paul, De Symposii aenigmatis (1854) p. 6 ss. Heu-
manni opinionem refutauit. Editiones recentissimae sunt in
Anthologia Lat. rec. Riese (1869) p. 187 et in Poetis Lat.
min. rec. Baehrens IV (1882) p. 364.

CAPVT III.

HISTORIA CRITICA EDITIONVM LACTANTII.

Restat ut unum etiam officium praestemus Lactantio,
illud scilicet, ut historiam criticam editionum, de quibus
summatim quaedam part. I p. XII dicta sunt, adumbremus
praetermisso tamen libro mea sententia non Lactantiano De

mortibus persecutorum. cuius de editionibus separatim agetur. Cum saeculum XV iam tredecim uel quattuordecim editiones¹ totius Lactantii uidisset, saeculo XVI multitudo ita aucta est, ut triginta sex essent, sed etiam saeculum XVII undecim, saeculum XVIII decem habuit, nostro demum saeculo numerus, si hanc editionem omittis, ad tres minutus est: cunctae editiones omnia Lactantii scripta continentes fere septuaginta quinque sunt.² Quibus si adduntur editiones singulorum librorum eius carminumque atque etiam libri De mortibus persecutorum, facile centum duodecim, quem numerum Moeh-

¹ Non recte part. I p. XII quindecim esse dixeram. Si duae Venetae a. 1471 numerantur, efficiuntur quattuordecim, si una, tredecim. — Editiones Romana a. 1475 et Veneta a. 1483. quam Lengletius Biontini alii nominant, nullae sunt, id quod rectissime iam Buenemannus (Praef. ad edd. 5. 9) indicauit. Non extant in maximis bibliothecis, ut minores praeteream, in Berolinensi Regia, Gottingensi, Londinensi Musei Britannici, Monacensibus Regia et Academica, Parisina Nationali, Vindobonensi Palatina. Non magis ullum uestigium reperire potui eius editionis quam Lengletius I p. XXXVII sic describit: 'Lactantii opera, in folio, sine loco et anno, sed in Germania excusa rudi caractere, jam a primis typographicae artis incunabulis'. Se ipsum eam non uidisse addit, sed habere Romae cardinalem Passioneum. Abicienda est eius memoria. Etiam editio Romana a. 1471 quam quidam ferunt, mero errore nata est: cf. Buenemannum Praef. ad ed. 3.

² De quibusdam qui editiones Lactantii parauerant nec tamen conficere potuerant cf. Buenemannum Praef. fol. a 5^a s. Addenda sunt quae narrat Io. Ge. Schelhorn, *Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur*, I (Ulm. et Lips. 1762) p. 127 ss. capite XVI inscripto *Nachricht von einer prächtigen Ausgabe des Lactantii, zu welcher man Anstalten gemacht, die aber nicht zu Stande gekommen*. Refert autem ille sub medium saec. XVIII Salisburgii editionem Lactantii splendidissimam, forma maxima, uariis ornamentis imaginibusque instructam paratam esse iamque typis exprimi coeptam; habuisse se in manibus fasciculos A. F. G. Duos locos ex ea commemorat (p. 132. 133), priore ostenditur editorem codice usum esse, utroque autem, commentarium diffusum fuisse additum, qui contineret quae ab iusta interpretatione longe remota essent. Idem probatur etiam una ex 'Dissertationibus historico-criticis' eius editionis a Schelhornio p. 134—154 repetita, inscripta 'An Constantinus Magnus jure dicatur primus Imperator Christianus?' Quae editio cur ad finem non perducta sit, non constat.

lerus statuit (*Patrologie* p. 931), efficiuntur. Nullus omnino scriptorum ecclesiasticorum Latinorum saepius editus est quam Lactantius. Tanta autem turba editionum explicanda est certoque iudicio digerenda, ut et historia textus Lactantiani noscatur et quid quaeque illarum valeat apertum sit. Nam qui antea de editionibus dixerunt, non solum accurata vetustissimorum codicum scientia carebant, in qua fundamentum rectae de editionibus sententiae positum est, sed ne cunctas quidem editiones ipsas habebant cognitae atque etiam quasdam quae magnae auctoritatis sunt, aut ignorabant aut neglegebant, ita ut de cognatione illarum maximeque antiquissimarum et de progressibus uel etiam regressibus in constituendo textu factis plene recteque indicare nullo modo possent. Ne Buenemannus¹ quidem, qui Praefat. fol. b 5 ss. permultas editiones diligenter ut solet recensuit, omnes habuit quibus ad hanc quaestionem expediendam opus est. Le Brun et Lenglet uero editores Parisini (1748) I p. XXXVII ss. plerumque nudos titulos tantummodo enumerant, multas tamen editiones, ut ipsi indicant, ne uiderunt quidem, qua re nonnulli errores orti sunt. Itaque Bipontinorum (1786) 'Notitia literaria de Lactantio' (I p. XII ss.) ex duabus illis editionibus et I. A. Fabricii libris maxime hausta haud paucis locis corrigenda est, quas autem statuunt sex aetates editionum, eae nullae sunt: neque enim per spatia quaedam annorum, sed uelut codices per familias potius editiones sunt describendae. Cautius rem tractauit Schoenemannus. Bibliotheca historico-literaria Patrum latin. (Lips. 1792) I p. 180 ss., praeterea, ut omittam alios, etiam Rich. Simon commemorandus est, qui *Lettres choisies* (Amstelod. 1730) II p. 172 ss. de nonnullis editionibus quaedam recte, alia sane secus exposuit. Ego proposito me ita rectissime satisfacturum existimaui, si primum quam breuissime

¹ Buenemannus etiam in adnotationibus saepissime priorum editionum lectiones subiecit, monendum tamen est iis locis minime omnium editionum lectiones eum dare uoluisse neque ullo modo e silentio eius certam sententiam deduci posse. Saepissime etiam ubi lectioni nomen editoris alicuius ascripsit, is non primus eam protulit.

preferrem quid repperissem de singulis editionibus, tum ex iis locis quos per omnes editiones a me adhibitas¹ habeo conlatos, proponerem quosdam ipsos adiectis editionum illarum lectionibus, ut historia earum uelut ipsa quodammodo oculis subiceretur rationesque nostrae exemplis conprobarentur.

I. Editiones principes Sublacensis a. 1465, Romanae aa. 1468 et 1470. Venetae aa. 1471 et 1472 earumque propagines.

Primum Lactantius typis expressus est a. 1465 in monasterio Sublacensi a Conrado Sweynheim et Arnolfo Pannartz Germanis, ut plane constat, editione subscripta *Sub āno dñi M. CCCC. LXV. Pontificatus Pauli pape. II. anno eius secūdo. Indictiōe. XII. die uero aūpenultia mensis Octobris. In uenerabili monasterio Sublacensi. Deo gratias.* Hic primus fuit² liber in Italia arte Gutenbergi confectus qui annum originis prae se ferret (cf. Graesse, *Trésor des livres rares* IV p. 65). Continet Institutiones, libros De ira dei et De opificio dei, praefixi sunt Antonii Raudensis 'Errata' Lactantii (cf. part. I p. XI adn. 2). Graeca non habet, sed in locis eorum lacunae relictæ sunt atque interpretationes Latinae quales recentiores

¹ Nulla quae alicuius sit momenti editio est quam non uiderim contulerimque adiutus liberalitate bibliothecarum Berolinensis Regiae, Caroliruhensis, Gottingensis, Monacensium Regiae et Academicæ, Wirceburgensis, a quibus etiam rarissimæ pretiosissimæque editiones ad me Heidelbergam missæ sunt. Alias inspexi in bibliotheca Parisina Nationali. Omnibus in editionibus easdem longiores quasdam partes contuli, septem plerumque in Institutionibus, binas in libris De opif. dei et De ira dei, unam in Epitome, praeterea multos singulos locos. In his potissimum copiis ea quæ iam proferam de editionibus posita sunt. Titulos editionum saepe uerbosissimos, subscriptiones, uaria quæ ad formam speciemque earum pertinent, nolui hic perscribere, hæc omnia Schoenemannus l. c. alique scriptores bibliographici exhibent.

² De hac editione quaedam dicit etiam C. Panattoni in libello *Alla ricerca di un furto*, Romæ 1887, ea re orto quod exemplar illius editionis e bibliotheca Casanatensi Romana furto ablatum esse falso dicebatur.

codices praebent. insertae. Etiam d. ira 18. 4 uerba 'quem iam uerberibus — ne uerberentur' (§ 6) et § 9 'sibi fuisse dominum — irae adfectu ad nocendum' (§ 11) intermissi lacunis desunt. Iniqua fortuna factum est ut haec editio ex codice interpolato infimae aetatis describeretur¹, quae res causa fuit ut multa uitia textui Lactantii per longam seriem posteriorum editionum adhaererent. Sed non solum errores ineptiaeque, sed etiam lectiones locorum qui in optimis codicibus nostris sunt corrupti, facilibus coniecturis sine dubio iam in codice restitutae ex ea propagatae sunt permultaeque earum lectionum quibus in apparatu nostro *edd.* ascriptum est, iam in illa extant. Etiam capitum diuisionem, quam iam recentiores codices habere solent, e codice sumptam esse apparet.²

Secuta est a. 1468 editio Romae *In domo Petri de Maximo* ab isdem illis typographis Germanis facta (ignota Buenemannoi). Continet 'Rubricas' i. e. argumenta breuissima librorum Lactantii per capita progredientia, qualia in codicibus recentioribus (uelut in Gothano nostro) inesse solent; hae 'Rubricae' uel 'Tabulae' in multis posterioribus editionibus repetitae sunt. Sequuntur quae in Sublacensi sunt 'Errata'; quattuor disticha inscripta *His carminibus frater Adam genauensis increpat fratrem Antonium* (quae u. apud Fabricium.

¹ Ut unum adferam, habet haec editio Inst. II 8 post § 2 additamentum absurdum *Sicut mater sine exemplo genuit auctorem suum, sic ineffabiliter pater credendus est genuisse coaeternum* eqs., quod in recentissimis demum codicibus est; cf. Buenemannum ad h. l. (p. 215 adn. c. d.)

² Hanc capitum diuisionem, ut omittam Delphum (Paris. 1513), qui interdum in aliis atque priores locis fecit capitum initia et fines (cf. Inst. V 7. 12), primus mutauit Thomasius (1570), qui secundi Institutionum libri undeuginti capita fecit pro uiginti, tertii undetriginta pro triginta, quinti uiginti tria pro uiginti quattuor, septimi uiginti sex pro uiginti septem. Posteriores aut hanc aut priorem diuisionem probauerunt aut hanc miscuerunt cum illa. Inter hos est Cellarius (1698), qui Thomasium in secundo et quinto tantum libris dispertiendis secutus est. Numeri editionis Cellarianae a Buenemannoi et Fritzschio atque a me quoque recepti sunt. — Capita in paragraphos quae appellantur primus idem Cellarius diuisit.

Bibl. med. et inf. Lat. IV p. 673 s.: Lengletium I p. VII s. adn.: de Adamo Genuensi cf. part. I p. XI): Institutiones: De ira dei: De opificio dei: Phoenix: Ouidii (Met. XV 391—402) et Dantis (Inf. XXIV 106—111) de Phoenice uersus: carmen (Venantii Fortunati III 9, cf. supra p. XXXIII) De resurrectione Domini. Haec editio descripta est ex Sublacensi ita tamen. ut non solum 'Rubricas' illas et carmina. sed etiam locos graecos et quae d. ira 18 in illa omissa sunt addita habeat. Inde apparet auxilio codicis eam factam esse.¹ In ipsis tamen scriptoris uerbis perpauca uel correcta (uelut Inst. II 11. 2 *coloris* 1465. *caloris* 1468) uel mutata (ibid. *astringeret* 1465. *abstringeret* 1468) sunt. Hac demum ex editione proximae omnes quodammodo pendent. Sublacensis ipsa fortasse ad nullam earum adhibita est.

Proxima editio est Romana a. 1470. opus eorundem illorum Germanorum. id quod quattuor disticha subscripta (quae u. ap. Schoenemannum p. 186) testantur. Continet eadem illa quae Romana a. 1468. Non recte quosdam dicere (cf. ed. Bipont. I p. XIV) hac iam in editione inesse Epitomen Schoenemannus p. 188 monet. neque habet illam exemplar bibliothecae Berolinensis Regiae. quo usus sum. Haec rarissima antiquissimarum editionum est atque etiam a Buenemannio frustra quaesita. In initio libri legitur *Iohannis Andree Episcopi Alericeni ad Paulum. II. Venetum Pont. Max. epistola. data Rome anno natalis dominici. M. CCCC. LXX. Pontificatus tui floridissimi Anno sexto.* cuius haec uerba sunt commemoranda: '... Sumant igitur studiosi abs te hoc tempore per nostros ingenuos opifices Lactantium Firmianum semel ab

¹ Ne quis miretur quod ad complures antiquas editiones. Romanam 1470 et Venetas 1471. 1472. 1493. etiam ad Aldinam priorem Eguatii (1515) conficiendas libros manu scriptos adhibitos esse statuo. ea tenenda sunt quae part. I p. LV s. de multitudine codicum recentium Lactantii dixi. In bibliotheca Vaticana etiam exceptis Palatinis et Reginensibus tredecim Lactantii codices sunt (cf. Lengletium I p. XXXIII ss.). Valentinellius autem in catalogo Marcianae II p. 6 ss. undecim enumerat qui omnes paene Institutiones et libros De ira dei et De opif. dei continent.

his iterumque impressum prius: non nullis in locis profecto uerierem... Quae non uana uerba sunt. Nam etiamsi editio posita est in Romana a. 1468, tamen multos locos habet sine dubio e libro manu scripto correctos. Codicem adhibitum esse certissime inde apparet, quod Inst. IV 6, 1, ubi Sublac. et Rom. 1468 post *incorruptibilem* habent et *comprehensibilem* additum, haec et *inreprehensibilem* praebet, quod est in codice II; VI 3, 2 illae *omnes labores capere fructus*, haec *omnes laborum suorum* (recte) *capere fructus*. Pariter e codice petita esse existimanda sunt haec quae cum optimis nostris codicibus consentiunt: Inst. I 10, 2 *diam*, priores et: 5 *gladio*, pr. *gladium*; *cosdem*., *alternis*., *alternis*, pr. *codem*., *alterius*., *alterius*; 6 *illos*, pr. *alios*; 11 *tolerabile*, pr. *intolerabile*; II 2, 2 *illo*, pr. *illos*; 6 *animas circa tumultos*, pr. *animos circa tumultus*; VI 3, 3 *speciem*, pr. *spem*; 6 *uis*, omittunt pr.: *notabundus*, pr. *mutabundus*; VII 4, 2 *quod non*, pr. *qui non*: fortasse de opif. 1, 8 *incedere*, in pr. deest uerbum, codd. *procedere*; 6, 6 *cur*, pr. *cum*; d. ira 2, 2 *discernamus*, pr. *dissernemus*; 7, 1 *Cum descuerint*., *inciderint*, pr. *Cum descuerunt*., *inciderunt*. Extremus locus sic sane comparatus est, ut etiam coniectura potuerit sanari, fortasse etiam IV 16, 2 *suspiciunt* (quod recepi, in apparatu 'Romana a. 1470' legendum est) editor ipse restituit, priores et codices nostri *suscipiunt* habent. Facile uel ex his exemplis colliges, quot locis Io. Andreas ille uel si quis alius fuit, textum Lactantii ad ueram formam reuocauerit. Paucos tamen etiam detorsit ab illa, uelut II 11, 1 (in uersu Lucretii) *terra*, pr. *terram*: V 7, 3 *non sit retenta*, pr. *sit retenta*. Omnino autem magnum felicemque hac editione progressum factum esse dicemus.

Iam proximo anno 1471 alia editio Venetiis emissa est subscripta *M. CCCC LXXI Adam*: quo nomine Adam de Amberga qui Venetiae artem exercuit significatur (cf. Burgerum in Indicibus Repertorii Hainiani, Lips. 1891, p. 5). Subscriptionem illam sequitur laudatio Lactantii quinque distichis comprehensa, quam u. ap. Buenemannum, Praef. ad hanc edit., et ap. Schoenemannum p. 189. Dicit Schoenemannus p. 190

Adamum a. 1471 Lactantium bis prelo subiecisse. in uno enim exemplari 'Adam' ante uersus illos. in altero post esse scriptum, praeterea 'sphalmatibus propriis' ea differre. Cum ipse ea contulerit. de re ipsa non est dubitandum. Ego prioris generis exemplar e bibliotheca Monacensi Regia habui. — Repetita est haec editio ex Romana a. 1468 eademque quae illa continet, sed etiam e Romana a. 1470 quaedam hausisse eam credere non possum. Nam locos quosdam quibus rectas lectiones cum illa communes habet (uelut I 10, 5 *gladio... eosdem* 1470. 1471, *gladium... eodem* 1465. 1468), mea quidem sententia ad codicem conformauit. cuius usum hi loci ostendunt: I 10, 6 *eius*, priores omittunt; 10 *nec*, pr. *non*; 12 *expugnanda*, pr. *impugnanda*: V 7, 6 *potentiores* (cum plerisque codd.), pr. *potiores* (cum cod. V): VI 3, 2 *philosophi*, om. pr.: 3 *rapidam*, pr. *lapideam*. Alia fortasse coniectura editor mutauit: de ira 13, 16 *homini* addidit probatum ab Heumanno. Neque desunt tamen loci temere corrupti. uelut II 11, 8 *recenter*, pr. *recens*; V 7, 7 *et pietas*, pr. *pietas*; VII 4, 5 *assumit*, pr. *insumit*: d. opif. 14, 4 *effectum*, pr. *affectum*. Itaque hac quoque editione textus scriptoris aliquid emolumenti, sed etiam detrimenti accepit.

Altera Veneta est anni 1472. typographus 'Vindelinus' subscriptus est i. e. Vindelinus de Spira, qui Venetiae officinam habebat (cf. Burgerum l. c. p. 311). Eadem quae Veneta 1471 exhibet, post uersus tamen Adami Genuensis pauca addita sunt de opinionibus quibusdam Lactantii parum orthodoxis inscripta *Quomodo legendi sint libri Lactantii*, tum loci quidam Hieronymi et Leonardi Aretini. Praeterea post subscriptionem editionis nouo in fasciculo Epitome uel potius particula eius capita 51 (56)—68 (73) comprehendens ante Pfaffium (1712) sola nota, quam part. I p. XCI non recte dixi primum editam esse priore Veneta a. 1478. adnexa est inscripta *Nephithomon*, quod monstrum nominis (de quo cf. part. I p. XCI s. adn. 2) diu in editionibus mansit. Quibusdam in exemplaribus Epitome Schoenemanno (p. 191) teste deest. habet eam exemplar bibliothecae Monacensis Regiae.

quod mihi praesto erat. Huius editionis fundamenta sunt edd. Romana 1470 et Veneta 1471, sed ad hanc quoque conficiendam librum manu scriptum ascitum esse certissimum est. Quod non solum eo ostenditur quod prima omnium continet Epitomen, sed etiam lectionibus prorsus exquisitis, velut Inst. I 10, 3 *primo*, omittunt priores: 8 *indicus*, pr. *inclitus* (uel *inclutus*): 9 *indicac*, pr. *inclitac* (uel *inclylac*): 10 *laccssitas*, pr. *persecutus* (uel *persequutus*): II 11, 9 *fieri*, pr. *facere*: d. opif. 1, 6 *et repetens iterum iterumque moncho*, om. pr.: 12 *nihil prorsus efficit* (male add. codd. rec., etiam B m. 3), om. pr.: 6, 1 *rarsum*, om. pr.: 2 *per infinitum et inane uolitantibus* (male add. codd. rec., etiam B m. 3), om. pr.: 14, 4 *qui unus* (sic pro *uius*) *sanguinis fons est* (male add. codd. rec., etiam B m. 3), om. pr. (non recte Buene-mannus p. 1197 adn. e): 6 *solaciora* (sic pro *salaciora*) *plus iccoris* (recte cum cod. B m. 1), om. pr. (male, item cod. P). Usus est igitur editor codice, e quo multa correxit, sed etiam falsa quaedam induxit. Sed quamquam lectiones quaedam huius editionis consentiunt cum memoria codicis Bononiensis et hic codex fortasse iam illo tempore haud procul a Venetiis fuit (cf. supra p. VIII adn. 1), tamen non hoc ipso codice, sed recentiore aliquo editorem usum esse inde apparet, quod Epitomae textus hac in editione incredibilem in modum foedatus est (cf. locum Epitomae infra exhibitum): quam deformitatem Thomasius (1570), Isaeus (1640), Pfaffius (1712) sustulerunt.

Inuenimus igitur, quod adhuc ignotum fuit, praeter Sub-lacensem 1465 et Romanam 1468 etiam Romanam 1470 et Venetas 1471 et 1472 subsidio codicum adsumpto factas esse. Ex his autem tribus editionibus et Romana 1468, quae eadem sunt magnifica specimina artis typographicae modo natae, proximae¹ ita ortae sunt, ut aut ex una aliqua uel earum ipsarum uel propaginum ex iis profectarum describerentur aut ex pluribus contaminarentur. In una tamen Veneta 1493 con-

¹ Ex his editionibus perpauca exempla lectionum adferam, plura dabunt loci infra prescripti.

ficienda strictim adhibitus est etiam codex. Locos coniectura mutatos, nisi rectius quosdam appellas errores typographorum, omnes habent, ueras emendationes perpaucas. Qua re ab anno 1472, quo Veneta altera emissa est, textus Lactantii usque in prima lustra saeculi XVI magis ad peiorem deinceps conditionem delapsus quam ad maiorem integritatem euectus est.

Ex Romana 1468 (non ut quidam putauerunt ex Sublacensi 1465) descripta est Rostochiensis a. 1476, prima in Germania facta *Per fratres presbiteros et clericos cōgregationis domus uiridisorti* (i. e. *viridis horti*) *ad scñ Michaelē in opido Rostockeē ptium inferioris Sclauie*, ut est in subscriptione, typis Gothicis expressa: Graeca lacunis relictis ommissa sunt, deerant nimirum formae litterarum. De hac editione egit G. C. F. Lisch, *Buchdruckerei der Brüder vom gemeinsamen Leben zu St. Michael in Rostock, Jahrbücher des Vereines für Meklenburgische Geschichte*, IV (Suerin, 1839) p. 37. 41. 44 s. Buenemannus saepe eam uelut primam lectionum patronam appellat: quod, si nouisset Romanam a. 1468, non fecisset.

Romanam a. 1470 (etiam epistulam Io. Andreae) repetiit Romana a. 1474, itaque etiam Epitomen omisit. Cuius editor 'Angelus Cneus Sabinus Poeta laureatus' in initio libri epistula 'Ad R. P. D. Dominicum Episcopum Brixensem' data se ex editionibus tam Romae quam Venetiis factis 'elicere uerissimum' conatum esse ait, sed ego in iis partibus quas contuli nihil quod non in Romana 1470 esset inueni nisi temeraria commenta erroresque.

Ex Veneta a. 1472 orta est Veneta prior a. 1478 (subscripta *M. CCCC. LXXVIII. XII. marcii*), neglegenter facta uitiorumque plena, ex hac rursus, sed ascita ni fallor ipsa Veneta a. 1472 eoque correctior Veneta posterior a. 1478 (subscripta *M. CCCC. LXXVIII. XXVII. Augusti*). Nihil est cur eas laudes. Hic apte adiungitur Veneta a. 1490. Transcripta illa quidem est e Romana a. 1474 (ex qua etiam epistulam Io. Andreae habet), sed ex altera utra Veneta a. 1478 non solum lectiones quasdam, sed etiam Epitomen recepit. In ipsa multa insolenter nouata inuenies, perpauca

atque debilia emendationum initia: Epit. 57 (62) 8 recte tamen *audil* habet, *capil* priores. Ex hac Veneta a. 1490 et Veneta a. 1472 composita est Veneta a. 1493, quae scalet mendis malisque coniecturis. Sed habet quaedam e libro manu scripto sumpta, uelut Inst. I 6, 12 *caus sacras* (sic pro *sortes*) *senatus in capitolliam* (sic) *abstullerit* (sic), additamentum codicum RS et recentiorum, omittunt priores; 20, 26 *horrere* (sic cod. Gothan. et alii recent., nos recepimus), *horrescere* 1465. 1468. 1471. 1476. *colere* (sic antiqui nostri codd.) 1470. 1472. 1474. utraque 1478. 1490: II 11, 3 *atque*, pr. *aut*. Alios locos in partibus a me conlatis non inueni, sed hi rem satis probant.

Haud leui cum incommodo textus Lactantiani accidit, ut ab hac Veneta a. 1493 proficiscerentur proximae omnes atque recensio eius quamquam nonnullis locis est coercita, tamen in Parrhasianam a. 1509 permanaret, qua tamquam e stirpe omnes paene posteriores extiterunt. Ex Veneta illa a. 1493 et Veneta posteriore a. 1478 confecta est Veneta a. 1494, in qua errores quidam coniectura sublatis sunt, uelut Inst. II 2, 10 *ex lapide*, priores *et lapide*; Epit. 57 (62), 6 *absamet*, pr. *assumet*. Eandem illam Venetam a. 1493 potissimum et Venetam a. 1490 sequitur Veneta a. 1497: minime, id quod Fabricius, Biblioth. lat. III (1722) p. 397 et Buenemannus Praef. fol. c fortasse propter epistolam Io. Andreae hanc in editionem ex Veneta a. 1490 receptam putauerunt, ad Romanam a. 1474 expressa est. Nihil uidetur habere proprii nisi uitia. Ex Veneta deinde a. 1494 et Veneta a. 1497 fluxit decima editio Veneta a. 1502, haec quoque inutilibus peruersisue commentis aucta. In initio epistula Ioannis Tacuini typographi est, praeterea Io. Petri Valeriani disticha, eiusdem autem ante subscriptionem brevis epilogus. Is igitur editor fuisse putandus est. Plurimum illa aetate ad Lactantium uulgandum contulerunt bibliopolae et typographi Veneti, homines industrii, qui certatim editiones illas emisierunt: nam inter decem illas ne duae quidem ex eadem officina prodierunt.

Claudat hoc agmen Parisina a. 1509, sumptibus *Iehan*

Petit bibliopolae facta, curata autem fortasse ab Aegidio Maseriensi, cuius praefatio et uersus quidam praefixi sunt, aliud autem carmen in proximo post subscriptionem folio legitur. Notae quaedam quibus res a Lactantio expositae uarie tanguntur, in marginibus sunt. Haec editio cum Veneta a. 1494 congruere solet. Etiam infra, ubi de Parisina a. 1513 agetur, de ea dicemus: quo loco illud quoque demonstrabitur, hanc fuisse primam Parisinam, non extare a. 1500 emissam.

II. Editiones Parrhasii a. 1509 et Delphi a. 1513 (cum Iuntina a. 1513).

In initio nouae seriei editionum Parrhasianam posui non tam propterea, quia nonnulla in textu corrupta recte constituit, quam quia tanta eius fuit auctoritas. ut posteriores editiones ex ea aut ipsa aut per alias deinceps proficiscerentur uel certe sequerentur quodammodo uestigia eius et priorum editionum usus paene totus illa submoueretur.

Editio Iani Parrhasii subscripta *Venetis ... M. CCCCC. IX. die. III. Ianuarii* expressa ab eodem Tacuino qui Venetam 1502 emisit, cuius etiam epistulam continet subscriptam anno. *M. CCCCC. X. quinto decimo kalen. Ianuarias*, editoris memoriam uerbis tantum (*Lactantii Firmiani opera*) nuper per Ianū Parrhasiū accuratissime castigata titulo insertis prodit. Venetam igitur a. 1502 minime probam Parrhasius non paucis locis emendauit, qua in re utrum codice an coniectura usus sit dubito considerans tales locos: IV 6. 1 *mundi*, om. priores; II 2. 6 *oberrare*, pr. *aberrare*; VI 3. 3 *tritior*, pr. *tristior*; d. opif. 6. 2 *quae*, *malum*, *uanitas*, pr. *quod malum uanitatis*; 5. 1 *perducerent* (cum codd. rec.), pr. *producerent*: leuiores mitto. Fuisse autem hominem doctum acutique ingenii coniecturis quibusdam ostenditur, quas etiam nos recepimus, II 8. 62 *torporata* pro *corporata*; III 4. 9 *Sparti* pro *Spartiatiae*; III 11, 14 *uirtutis* pro *uirtus*; VII 4. 1 *quae si est* pro *quia etsi est*. Aliis locis coniecturae eius commemorandae certe erant, cf. ad VII 3, 1; de opif. 3, 2. 4, 17. 8. 6; de ira 4, 14. Saepe etiam e traditis lectionibus depra-

uatis aliquid ueri elicere temptauit, raro nimis audax fuit (cf. I 10, 9 *Diam.* codd. et pr. *Cretum*). — Repetita est Parrhasiana Venetiis a. 1511 (testibus Buenemannō et Schoenemannō, ego non uidi) et 1521.

Parisinam a. 1509 retractauit Aegidius Delphus 'socius Sorbonicus ac theologus doctor', Parisiis apud eundem illum Iehan Petit a. 1513,¹ ita tamen, ut et quae ex Parrhasiano sumpserat et quae ipse excogitauerat admisceret. In marginibus permultae notae ascriptae sunt ad res a Lactantio tractatas spectantes. Non possum adsentiri Buenemannō, qui ualde eam

¹ Subscriptio est haec: *L. Firmiani dative institutimus cu Egidij delphi Theologi doctoris annotamentis pbatissimis... Pro Ioanne Petit fidelissimo bibliopola apud magnum ortum ab optimo calcographo Nicolas depratis Impressi. Anno dñi. M. CCCCC. decio tertio. Kalendas ianuarias nono finiuntur feliciter.* Praetermitto dici significationem ab usu solito alienam — postulamus enim 'nono kalendas Ianuarias' — et obscuram: annus certe, cum uerba *decio tertio* cum numero *M. CCCCC.* coniungenda sint, dubius non est. At hac in scriptura anni, cum numerus *M. CCCCC.* tantummodo spectaretur, causam esse positam manifestum est: cur a quibusdam esse diceretur editio Parisina a. 1500. Buenemannus Praef. fol. c n. 13 eam editionem ita inducit: 'Lact. — cum Egid. Delphi Annotamentis — per Io. Petit. in. 4. Paris. 1500' seque eam homini cuidam dedisse dicit; itaque eam conferre non potuisse uidetur. At primum incredibile est Parisinam a. 1500 continuisse notas Delphi, in Parisina a. 1509 ab eodem bibliopola emissam ne nomen quidem Delphi, sed Maserii commemorari, at Parisinam a. 1513, quam idem ille Iehan Petit uenum dedit, subscriptione ad Delphum referri. Deinde nemo unquam accuratam eius notitiam dedit: nam Bipontinorum (I p. XX) fides hac in re non satis ualet. Quare iam Schoenemannus (p. 198 s. cum adnot.) editionem illam omnino non fuisse suspicari incepit. Quod uero totam quaestionem absoluit, nulla maximarum illarum bibliothecarum quas p. XL adn. 1 nominaui, ne Parisina Nationalis quidem eam habet. In duaram sane magnarum Germaniae bibliothecarum catalogis legitur, sed cum eam petissem, editio a. 1513 mihi missa est: nimirum error subscriptione illa effectus est. — Praeterea Buenemannus Praefat. fol. c 2 n. 18 Parisinam a. 1509, quam tamen non uiderat (cf. n. 16), conuenire cum Parisina a. 1513 dicit, non recte. Nam prior illa multo pauciores in marginibus notas, Maserii opinor, habet quam haec, in uerbis autem Lactantii constituendis eas nonnihil differre locis infra a nobis datis ostenditur.

laudat putatque Delphum esse usum libro manu scripto eoque optimo. Inter lectiones non paucas quas ille adfert ut a Delpho primo propositas duas inueni (IV 20, 1 *resanaret*, priores *reseruaret*, Parrhas. *seruaret*; VI 12, 9 *qui id*, pr. *quid*) quae cum memoria codicum nostrorum consentiunt, sed hae coniecturae esse possunt, quales etiam commemorauimus ad De opif. 3, 13. 4, 17, etiam lectio III 9, 18 *ea ad quae* Delphi est. Aliae contra minus laudandae sunt, uelut II 11, 10 *quam cōphuribus*; V 7, 3 *reiecta*; de ira 7, 1 *ut euagetur*. Quod autem dixi illum Parrhasiana usum esse, apparet cum ex lectionibus VI 3, 3 *tritior*, VII 4, 1 *quae si est* (cf. supra), tum uero ex notis quibusdam ad Epitomen¹ datis, in quibus Epit. 57, 6 *cantionibus* cum Parrhasio habet, *orationibus* pr..

¹ Post librum De ira dei Delphus cum alias quasdam adnotationes tum (in fol. CLXXII^o primo; nam tria folia hunc numerum habent, postea inserta esse apparet) multas per totam partem Epitomae illa aetate notam lectiones addit inscriptas *Sequunt̃ peccata in Epitome*, subscriptas *Haec notauit Egidius Delphus: Socius Sorbonicus: ac Theologus doctor*. Sed hae aut correctiones errorum typographicorum sunt aut Delphi uel aliorum coniecturae. Pleraeque petitae sunt e Parrhasiana, quod Delphus ipse significat interdum, uelut cum ad c. 54, 8 (nostrae editionis, *conscientiam punire*), ubi in textu *munire* habet, scribit *Conscientiam munire: alii legunt 'punire'*, hoc autem in Parrhasiana est; 66, 8 (nos cum codd. *dicatos deo*) in textu *diuites deo* habet, adnotat *diuites deo: alii legunt 'deditos deo'*, hoc in Parrh. est; 67, 7 (nos cum codd. *in altitudinem*) in textu est *in altitudine*, in adnot. *in altitudine: alii legunt 'latitudine'*, hoc habet Parrh. Nonnulla leuiora recte emendauit uelut 57, 6 *traducitur*, pr. *traducunt*), etiam 64, 1 *causis atque rationibus* sagaciter repertum est pro *causis atque fictionibus* uel *factionibus*. Sed ne hae quidem emendationes necessario ex codice fluxisse existimandae sunt: 57, 1 in textu habet *a natura frangitur*, idem priores (etiam Parrhas.), in adnot. *legendum est 'auaricia frangatur'* (recte): at superiore loco 56, 1, ubi priores idem illud *a natura* praebent, Parrhasius emendauit idem illud *auaritia*, quod Delphus facile huc trahere potuit, *frangatur* autem coniunctiuus postulatur loci sententia et proximo (§ 3) *euagetur*; 65, 7 Delphus in textu *quae praedicta sunt a philosophis* (idem pr.), in adn. *legendum est 'a prophetis'*: sed pro peruerso *philosophis* uerum *prophetis* inuenit aut ipse aut ex proximo loco 66, 1 'Haec autem a prophetis... futura dicuntur'.

pariter 9 *creditur*, pr. *credant* uel *credantur*, multa similia (cf. p. LII adn. 1). Nonnulla tamen in Epitome pessime ante edita recte emendauit (cf. *ibid.*): quae a proximis editoribus, ut omnino haec editio, neglecta sunt paene omnibus. Ad Iuntinam tantum conficiendam ascita uidetur (cf. Epit. 57, 6 *traducitur* Delph. Iunt., priores *traducunt* uel *tradantur*), etiam Betuleius (ed. 1563) p. 297 b 5. 356 a 18 eam appellat.

Ad Parrhasianam, receptis tamen paucis lectionibus e Veneta 1493 uel 1497 et Parisina 1513 (cf. modo dicta), artissime se applicat Marianus Tuccius, qui Lactantium apud Iuntam Florentiae a. 1513 (subscriptum *mense Octobri*, Parisina eiusdem anni mense Ianuario perfecta est, cf. p. LI adn. 1) edidit. De Tuccio recte iam Buenemannus n. 19 iudicauit.

III. Editio Egnatii (Aldina prior) a. 1515 cum propaginibus.

Ad maiorem perfectionem Lactantii textus elatus est editione Io. Bapt. Egnatii Veneti. Venetiis apud Aldum a. 1515, quae est Aldina prior. In hac prima additum est carmen De passione Domini, quod addenda et corrigenda quaedam sequuntur, praeterea electis locorum graecorum interpretationibus latinis, quas priores contextui inseruerant, nouae (in fol. post X 4) sunt subiectae *recensente emendanteque Marco Musaro*. Egnatius in epistula qua editionem Antonio Triultio dedicat, tantum industriae studiique se adhibuisse scribit, ut haec castigatior iam esset quam priores. Pro fundamento ei fuit Parrhasiana, adhibuit fortasse etiam antiquiorem aliquam, quod uero nondum perspectum est, codicis auxilio est usus. Intra locos omnibus in editionibus a me conlatos haec inueni quae coniectura orta esse non possunt: VI 3. 2 *lucidum*, omittunt omnes priores; de opif. 1. 5 *sensim* (cum m. 3 B), om. pr.; 14. 9 *muneris*, pr. *neruis*; de ira 4. 10 *reserare* (cum B), pr. *recusari* (*recusare* P); 5. 10 *itaque qui bonos diligit, et malos odit, et qui malos non odit, nec bonos diligit, quia et . .* (cum B), pr. *itaque qui bonos diligit et malos non odit, nec bonos diligit, quia et . .* (cum P); 6. 2 *nam* (cum B), om. pr. (cum P); 8. 5 *con-*

sulam rei (cum B). om. pr. (cum P). Etiam in addendis probissimae lectiones sunt, uelut quod ad V 7, 2 *sola* deletur, quod post *unici* priores habent. Iam hoc manifestum est. Egnatium aut codice Bononiensi, quem illa aetate Venetiis uel in iis regionibus fuisse supra (p. VIII adn. 1) uidimus, aut propagine eius usum esse. Loco sane De ira 1. 3 Egnatius primus *tam* addidit, quod teste Gallaeo editore (1660) in codicibus recentibus extat, abest autem a Bononiensi: quod ille aut ex interpolata propagine huius codicis recepit aut fortasse ex alio codice quem praeterea adhibuit. Sed utut hoc se habet, ad codicem potius quam ad coniecturam uel usum antiquissimarum editionum referenda uidentur etiam haec: VI 3, 4 *uitia uero quibusdam delinimentis* Egn. cum edd. 1465—1478 (nisi quod quaedam *delinimentis* uel *deliniamentis* habent), *uitia uero quibus delinimentis* (uel *deliniamentis*) edd. 1490 et proximae, Parrhas. (et Iunt.) om. *quibus*; § 6 *frugalitatem* Egn. (m. 3 B: edd. 1465—1490. 1494. Paris. 1509. 1513), *fragilitatem* m. 1 B cum cett. codd., edd. 1493. 1497. 1502. Parrh. Iunt.; VII 4, 7 *careat*, pr. *careant*; Epit. 57, 1 *auaritia* Egn. (Delphus, cf. p. LII adn. 1), *a natura* pr.; 5 *his* om. (recte), est in prior.; de ira 7, 4 *cognatio*, pr. *cognitio*; ibid. *non esse nos* (cum B), pr. *non esse* (cum P). Locos quosdam tamen ipse coniciendo temptauisse uidetur. Plurima Egnatium in libris De opif. et De ira, minus multa in Institutionibus, etiam pauciora in Epitome correxisse uel ex locis adlatis conligitur. Qui si codicem suum fortius secutus esset neque multa seruauisset per Parrhasianam tradita, multo etiam melius de Lactantio mereri poterat.

Haec Aldina Egnatii in locum auctoritatemque Parrhasianae successit. Ex ea descripta est Basileensis, apud Cratandrum, a. 1521 (prima Cratandrea). In praefatione 'nonnumquam' inquit Cratander 'uarietate codicum oblata aliam lectionem apponi curauimus: ut si unum istum libellum semel nacti fueritis, multa et diuersa Lactantii exemplaria uos ad-
eptos libere affirmare possitis'. Sed haec nil nisi uerba bibliopolae sunt mercem suam uenditantis. Nam ne forte putes

perpaucas illas varias lectiones quae in marginibus scriptae sunt, e codice sumptas esse, ut Cratander optimi cuiusdam codicis lectiones editioni epistularum Ciceronia ascripsit, illae omnes aut ex addendis corrigendisque Egnatii aut ex Parrhasiana haustae sunt. A. 1524 Cratander (altera Cratandrea) hanc editionem paene integram repetiit (de ira 7, 1 cum multis prior. *ut uagetur* recte habet, *ut uagatur* cum Egnatio prima Crat.). Tertia Cratandrea a. 1532 facta est. Consentit cum altera Cratandrea, plures tamen notas quam priores duae in marginibus habet, breues argumentorum descriptiones, sed etiam lectiones, has quoque ex Parrhasio uel Egnatio, in libro De opif. dei ex Erasmo sumptas.

Alteram Cratandream expressit editio 'Antverpiae ex officina Ioan. Graphæi' a. 1532 emissa, nisi quod libri De opif. dei editionem Erasmianam a. 1529 (cf. supra p. X) cum epistula notisque eius recepit. In ceteris libris Graphæus eas lectiones quas Cratandrea in marginibus habet, crucibus praefixis uerbis scriptoris ipsis immiscuit.

Ex prima Aldina etiam Parisina a. 1525 (apud Ioannem Paruum) fluxit, plane diuersa a duabus prioribus Parisinis. Quamquam in folio tituli uerso habet epistulam Ioannis Tacuini a. 1510 ex Parrhasiana sumptam, tamen ipsa non ex hac descripta est.

IV. Editio Fasitellii (Aldina altera) a. 1535 cum propaginibus.

Nova prorsus aetas textus Lactantiani orta est editione Aldina altera a. 1535, curata ab Honorato Fasitelio. 'emendata', ut Paulus Manutius Aldi f. in epistula 'Germano Minadoo monacho Casinati' inscripta post magnam praedicationem Fasitellii ait, 'in Casinatis coenobii bibliotheca, uetustissimorum codicum collatione'. His e codicibus larga copia optimarum lectionum ad hanc editionem redundauit. Habet autem bibliotheca Casinensis, quantum quidem e primo uolumine catalogi quod unum adhuc emissum est apparet, codicem Institutionum signatum n. 595 saeculi XI uel XII, quem

cognatum esse dixi (part. I p. LI) Parisini S, atque etiam alium a. 1429 scriptum (cf. ibid. p. LII). Ex priore illo codice sine dubio primus edidit Fasitellius locos dualisticos, quorum unus post Inst. II 8, 7, alter post VII 5, 27 est, et adlocutionem Constantini Magni quae est post VII 27, 2 (cf. ibid. p. L. LXVI ss.: *die dualist. Zusätze* p. 22; *die Kaiseranreden* p. 1 s. 10), quos locos idem ille Parisinus habet, pariterque II 2, 18 uersum Persii 1, 1, uerba *aut plus—licet* V 1, 13 (cf. ad p. 400, 17), *iustitiam reducturus* V 7, 5 (cf. ad p. 420, 2), alia, quae eadem in Parisino sunt. Sed ut mittamus spurios eos locos, tantus est numerus uerarum lectionum a Fasitelio inductarum, ut is unus si non plus, at tantundem certe quantum priores cuncti contulisse ad Institutiones restituendas dicendus sit. Nam Institutiones tantummodo e codicibus suis correxit, in reliquis Lactantii libris Aldinam priorem, in qua omnino posuit recensionem suam, sequi solet. Institutionum autem, si ratio uniuersa initur, in decimo fere quoque uersu editionis nostrae emendatio est. Exempla loci infra dati, maxime tertius (Inst. V 7, 2. 3. 5) praebent. Adde quod multis locis quibus priores inter se discrepant, haec editio meliores lectiones confirmat. Coniecturae Fasitellii uidentur esse perrarae. Hac editione Vulgata quae dicitur Institutionum saltem constituta est.¹

Altera haec Aldina magnam progeniem habuit. Descripta est ex ea, adhibita etiam Cratandrea, perpaucis tamen locis coniectura non felici temptatis et libro De opif. dei ab Erasmo sumpto, editio Antuerpiae apud Io. Gymnicum a. 1539 facta, repetita a. 1555, tum, paucis cum mutationibus, alia, Lugduni a Seb. Gryphio a. 1541 emissa, a. 1543 repetita (Gryphius ipse in praefatione Fasitelium ut auctorem suum laudat), item Parisina, 'excudebat Petrus Galterus pro Ioanne Barbaeo et Claudio Garamontio' a

¹ Aldinam a. 1538 non recte Fabricium, quem Lengletius aliquae sequuntur, nominare iam Schoenemannus p. 215 obseruauit, tacet de ea etiam Renouard l. c. I 277 ss. II 319 ss.

1545, forma duodenaria, nitidissime scripta, quod genus elegantiae mox Tornaesius maxime imitatus est. Editionum autem Tornaesii duae series distinguendae sunt, Tornaesiana prior, Tornaesiana posterior. Tornaesiana prior efficitur editione Lugduni apud Ioan. Tornaesium et Gulhelmu. Gazeium a. 1548 facta et repetita aa. 1553, 1556, 1561 (hanc omittunt Buenemannus, Lengletius, Schoenemannus, habui ex bibliotheca Monacensi Regia). In titulo 'Omnia ex castigatione Honorati Fasitellii Veneti pristinae integritati restituta' scriptum est, marginibus perpaucae lectiones ex tertia Cratandrea sumptae adiectae sunt. Ex priora Tornaesiana descripta est Parisina, apud Hieronymum de Marnef a. 1561 eundem illum titulum 'Omnia ex castigatione.. Fasitellii... restituta' prae se ferens (hanc Lengletius uidit aliique testantur, ego non uidi), repetita a. 1565 (haec usus sum), atque etiam Antuerpiana 'apud Viduam et haeredes Ioannis Stelsii' a. 1570 (non recte Lengletius dicit 'cum notis Erasmi ad libellum de Opificio Dei', nihil earum habet). Perpaucis locis Marnefiana et Stelsiana in textu uel in marginibus alias atque Tornaesiana lectiones praebent. Stelsiana ex Cratandrea tertia, Marnefiana etiam ex aliis editionibus petitas. Utriusque forma minuta illa quae Tornaesianae duodenaria est. — Heroldi Haeresiologia Basil. 1556, in quam Lactantius receptus est, praesto mihi non erat.

Fasitellii recensio in Institutionibus non permulta reliquit posterioribus corrigenda, sed ne haec quidem tantum quantum fieri poterat, expedita sunt. Nonnulli quidem postea codicibus iisque bonis usi sunt, sed delectu modo lectionum adhibito nimis parco uel lectionibus genuinis in notas relegatis, alii deterioribus codicibus, alii suis inuentis nimium fidei tribuerunt, maxime uero illud obstabat pleniori scriptoris emendationi, quod ante Buenemannum editores singulas uel paulo plures editiones priorum aetatum sequi uel consulere, antiquissimas autem illas plane praetermittere solebant, ita ut multis locis iam pridem recte scriptis uitia secum traherent. Paulo etiam iniquior librorum De opif. dei et De ira

dei condicio erat, quos omnino editores minus curauerunt. De Epitome etiam magis neglecta iam ante (p. XLVII) dictum est. Itaque, etiamsi post alteram Aldinam textus Lactantii omnino quidem propius paulatim ad genuinam integritatem reductus est, tamen ea incrementa parum ampla parumque in omnibus editionibus constantia fuerunt.

V. Iam dicendum est de egregia quadam editione, prorsus paene neglecta a prioribus, etiam Buenemannio ignota, quae prodiit 'Coloniae ex officina Petri Quentel' a. 1544. Fundamentum eius Fasitelliana est, libro confecto Erasmi ad De opif. dei lectiones notaeque additae sunt (fol. b^o III^a et fol. ante p. 1). 'Typographus' uel is qui editionem curauit, initio libri post indicem 'contulimus' inquit 'diligenter superiores editiones ferme omnes, adhibitis etiam exemplaribus quibusdam uetustiss. manuscriptis, ut ueram et germanam lectionem daremus in medium. Et restituimus quidem plura quam crediturus sis, nisi contuleris, loca'. Verissime haec esse dicta a Quentelio, qui etiam in Cypriano edendo codicem ex bibliotheca Carthusiae Coloniensis adhibuit (cf. etiam Hartelium, Cyprian. III p. LXXVIII s.), optimis lectionibus haud paucis quae aut in textum receptae aut inter eas sunt quae in marginibus leguntur, rectissime confirmatur. Praeterea illud mentione et laude dignissimum est, quod editor, exemplo diligentiae illa aetate inaudito, iis locis ubi 'dissentientibus exemplaribus' utraque lectio 'tolerabilis' uideretur, in uerbis scriptoris et singulas litteras uocesque et plures uoces formis minutis exprimendas curauit. Quentelius autem codices Institutionum, librorum De opif. dei (cf. etiam locos 1, 2 *excudam* in textu cum omnibus prior., in marg. *al. extendam* cum optimis codd., pariter 14, 2 *circumnectitur* in textu, in marg. cum optimis codd. *alias circumretitur*; 1, 10 *ita* in textu, idem cod. Gothan., *ideo* priores) et De ira dei habuit: quo ex libro quamquam locos insignes non habeo quos adferam, tamen cum p. 251 in margine ascriptum sit 'Hic manuscripta inchoant cap. 9', pariter p. 252. 255. *al.* (item etiam saepe in Institut.), illud satis constat. In Epitome cum uariae lecti-

ones non adiectae sint, eam in codicibus Quentelii apparet non fuisse. — Ex editione Quentelii multa in Tornaeianam posteriorem, ex hac quaedam in Walchianam transierunt (cf. locos infra datos), ceteri editores non sine damno suo aut non uiderunt eam aut omiserunt.

VI. A. 1563 Basileae Lactantius Xysti Betuleii (*Scripta Birken*) mortui a. 1554 ab Emmanuele filio editus est, cum praefatione 'Qua disputatur, utrum Lactantiana scripta recte in scholis inuentuti praelegi et enarrari conueniat, contra Lactantiomastigas instituta' et uita Xysti ab Ioanne Nysaeo descripta. Hac in editione primum Lactantius commentario illustratus est multo tamen minus ad criticam artem, quam ad interpretationem spectante atque ita, ut ex amplissima editoris doctrina plurimi loci aliorum scriptorum qui ad illum explicandum ualent praebeantur, etiam postea ab editoribus in usum suum conuersi. Nonnulla tamen nimis longe ab officio interpretis discedunt atque etiam ad controuersias theologicas illius aetatis deflectunt: unde quidam iniquius de Betulei editione iudicauisse uidentur (cf. Buenemannum n. 34). Sed si qualem recensionem textus ea editio habeat spectamus. Betuleius quamquam plerumque alteram Aldinam sequitur, tamen etiam alias editiones, unam de antiquis Romanis (p. 113 a 40; 261 a 23), Iuntinam et Cratandream (p. 261 a 22 s.), Gryphianam (p. 362 b 25; 401 b 8), Parisinam Delph (cf. supra p. LIII) adhibuit atque etiam alias, uelut Quentelii et Gymnici, inspexit. Quod autem Buenemannus scribit: 'Pro- uocat aliquoties ad uetustum codicem, non uero indicat, unde, quis aut qualis ille fuerit', ea quaestio facile absolui potest. Primum enim Betuleius in locis oraculorum Sibyllinorum (p. 23 b 9 'in scripto codice', pariter 258 a 3. 261 b 42. 424 a 32; 'in Sibyllino codice' 429 a 18. 431 a 25. 478 b 46. 479 a 5) codicem saepe appellat ex eoque locos quosdam emendauit: is nimirum codex Augustanus Sibyllinorum est nunc Monacensis 351 saec. XV, e quo Betuleius primus ea oracula edidit (cf. Orac. Sibyll. ed. Rzach p. III. IX). Deinde uno loco, in margine p. 108, ad II 9 (nobis 8), 3.

ubi interpolatio *Sicut mater* eqs. (cf. supra p. LXIII adn. 1) in textu est. legitur hoc 'Ista nō sunt in ueteri codice', sed e Quentelio fortasse sumptum. qui eodem loco simile adnotat. Perpaucae omnino in marginibus notae sunt (p. 194. 286. 305. 318. 319. 324. 335), sed hae omnes aut e Quenteliana aut Cratandrea tertia aut Tornaesiana priore fluxerunt. Nihilominus Betuleium codice usum esse ut existimem, locis quibusdam adducor, uelut I 10, 8 *ab amore ac libidine* recte. *ob amorem ac libidinem* priores, V 7, 3 *reperta* male, sed cum cod. H. *retenta* pr.: facile autem ille unum de tribus codicibus Institutionum bibliothecae Augustanae (cf. Mezger, *Gesch. der vereinigten kgl. Kreis- u. Stadtbibliothek in Augsburg*, 1842, p. 57 codd. n. IX et X saec. XV; p. 73 cod. n. LXXII, saec. XV). cuius bibliothecarius erat (cf. Mezger p. 1. 7). consulere potuit. Locos quosdam etiam coniectura sanauit, cf. ad I 179, 5. 237, 11. 259, 5. 538, 11 al. nostrae edit., alios tamen rectius integros reliquisset.

VII. Sequitur Tornaesiana posterior, primum emissa a. 1567 (non recte Buenemannus dicit anno demum 1587) Lugduni apud Ioannem Tornaesium. repetita aa. 1579. 1587. 1594 (Lugduni, Apud Thomam Soubron. non recte Buenemannus alique 'Lugduni, ap. Tornaes.' dicunt; exemplar bibliothecae Monacensis Regiae habui). 1613 (Coloniae Allobrogum. apud Ioan. Tornaesium; Buenemannus alique etiam Tornaesianam Geneuensem huius anni nominant. quam non uidi; cum Colonia Allobrogum sit Geneua, eadem esse editio uidetur). 1630 (Geneuae). Hae editiones, forma typisque pares Tornaesiana prior, quamquam bibliopola temporibus et nouitati consulens uaria deinceps titulis adiecit ('omnia ex autoritate librorum manuscriptorum emendata': 'Editio nouissima ac omnium emendatissima'), tamen eandem omnes praebent recensionem. Leguntur autem in fine libri ante indicem inscripta 'Ioannes Tornaesius lectori s.' haec: 'Cum mihi denuo Lactantius esset excudendus, opportune oblatis sunt libri septem diuinarum Institutionum manuscripti. Quos cum uiderem magnum mihi adiumentum allaturos, ilico eos emi.'

Ex eo codice multa se correxisse dicit, tum addit: 'Non parum item me iuuit uir eruditissimus Iacobus Cuiacius, qui nonnullos locos huiusce nostri autoris ex fide ueterum librorum a se emendatos ad me misit.' Heumannus Praef. fol. post a 5 'bibliopolam criticum uendibiliorem facturum suam mercem' haec finxisse dicit, quam ego fraudem non magis quam Buenemannus Tornaesio imputare uelim, praesertim cum ille interdum etiam in margine codicem suum appellet (cf. p. 6. 132). Buenemannus tamen qui permultis locis 'Tornaes. 1587—1613' commemorat, nimium honoris ei habuit. Nam cum uniuersus fere textus sit prioris Tornaesianae, notae marginibus inscriptae paulo plures sunt, sed pleraeque ex Betuleiana et Quenteliana deriuatae, ex Quenteliana autem — id quod Buenemannum fugit — multas bonas lectiones in textum receptas esse loci infra exhibiti ostendunt. Paucae notae e codice (uelut ad II 6 [nobis 5], 40 *putrescunt* in marg. *brutescunt*, idem in cod. Emmanuelensi, teste editore Cantabrigiensi a. 1685) sumptae uidentur, aliae fortasse coniecturae Cuiacii sunt. Necessario autem libri manu scripti usus statuendus est uno ex multis textus quos examinaui locis ¹. I 10, 8 ubi uerba *necesse est* cum nostris codd. ante *in senatu*, in omnibus prioribus editionibus ante *quia practer* posita sunt. — Tornaesianam posteriorem Walchius et Buenemannus tantum ascuerunt.

VIII. Duae editiones Michaelis Thomasii. Antuerpiae ex officina Plantini a. 1570 (repetita a. 1587 et in Bibliothecis Patrum Parisina, ed. de la Bigne a. 1589 uol. IX, Coloniensi a. 1618 uol. III. Lugdunensi a. 1677 uol.

¹ Buenemannus, etiamsi locorum e Quenteliana sumptorum ratio non habetur, tamen multo plures lectiones hac editione prolatas esse putauit quam prolatae sunt, uelut I. 1, 1 *penitius* iam Betuleius habet 2, 5 *non* iam Fasitellius om; 3, 18 *potestas* iam Parrhasius addidit; III 1, 11 *aliter* iam Gymnicus eiecit; 10, 6 *etiam* habet, priores *autem*, sed Quentelius *autem* in textu, in marg. *al.* 'etiam', unde Betuleius *autem etiam*; sed IV 1, 14 *se aliqua ex parte uidere* primum in hac Tornaesiana est, coniectura mediocris.

III), et Iosephi Isaei. Caesenae ex typographia Nerii a. 1646 (repetita Romae a. 1650, teste Buenemannio n. 44), magno sane temporis interuallo disiunctae, intra quod tamen praeter repetita Tornaesianae posterioris exempla nulla editio Lactantii facta est, propterea apte inter se coniunguntur, quia illis notitia antiquissimi codicis Bononiensis peruulgata lectionesque eius nonnullae in textum scriptoris inlatae sunt. Thomasius, qui non solum uetustum illum Bononiensem, sed etiam recentiore (cf. edit. nostrae part. I p. XXVI adn. 2) et septem Vaticanos, hos quoque recentes omnes, adhibuit, lectiones quasdam codicis B et in marginibus, admixtis tamen lectionibus aliunde sumptis (cf. ibid. p. XVI adn. 1), et in notis editioni subiectis dedit nimis tamen paucas pro ubertate codicis illius, nisi quod Epitomae melius consuluit. Eiecit etiam locos dualisticos codicem B secutus, ne Lactantius inmerito inter sectatores Manichaei duceretur (cf. Praef. fol. A 3). Isaeus deinde, qui pariter atque Thomasius in altera Aldina recensionem suam posuit (cf. p. VIII), sed etiam alias editiones (cf. p. X) maximeque Thomasianam adsumpsit, praeterea autem duodecim inspexit codices Vaticanos, alterum illum Bononiensem, 'codicem' Taxaquetii (cf. ed. nostrae part. I p. XXVI adn. 2), alium Peniae quem dicit, plus minus trecentis meliores lectiones (sic ipse p. VIII ait) ex optimis exemplaribus et doctissimis scriptoribus restituit: qui numerus, si textum Lactantii apud Isaeum ducentas quinquaginta fere paginas complere spectas, minime magnus appellari potest. Plurimas autem Bononiensis lectiones 'minoris momenti' (!) in notas p. XXVII ss., alias rursus in commentarium p. 253 ss. abiecit, e quibus tamen posteriores quidam editores nonnullas emendationes hauserunt. Etiam errores quosdam posteriorum culpa aut Thomasii aut Isaei de Bononiensi falsa uel obscura tradentium ortos esse part. I p. XVI adn. 1 demonstratum est. In Epitomen ex Bononiensi corrigendam Isaeus nouam post Thomasium curam contulit. Etiam praeclarae quaedam coniecturae (cf. ad I 590, 18. 594, 19; II 40, 12. 83, 19 edit. nostrae) Isaeo debentur.

Valde tenuis opera fuit Antonii Thysii, qui editionem (Lugd. Bat. 1652) ex textu et notis Thomasi conflavit, neque maioris diligentiae doctrinaeque notae eius sunt.

IX. Iterum plures editiones comprehendere placet. Seruatii Gallaei (Lugd. Bat. 1660), Thomae Sparkii (Oxonii 1684), Cantabrigiensem (ex officina Iohan. Hayes 1685), Christoph. Cellarii (Lips. 1698). Horum editorum hoc est commune, quod lectiones codicum quorundam proferunt, sed recentiorum paene omnium, ita ut ea congerie profundenda neram memoriam librorum Lactantii obscuratam magis quam inlustratam esse quis dicat. De uno Cellario cum maiore laude iudicandum est, quippe qui, id quod ceteri paene omiserunt, ipse idque satis prudenter inter uarietatem illam discreuerit elegeritque. Gallaeus, qui nonnullas editiones enumerat (fol. ** 5), sequitur autem Thomasianam potissimum, praeter codices a prioribus adhibitos nominat decem fere, inter hos Palatinum, nostrum H (cf. edit. nostrae part. I p. XXXVI, et codicem Cauci (cf. ibid. p. XLVII adn. 1), Parisinum P, ab Opsopoeo ad oracula Sibyllina edenda conlatum (cf. ibid. p. XXXVIII): reliqui, quamquam quosdam uetustos esse uult, nullius sunt momenti. 'Variarum lectionum' plurimae atque satis accurate, ut uidetur, perscriptae editioni subiectae, paucae notis insertae sunt. Notae ipsae magna ex parte ex Betuleio aliisque sumptae, aliae, inter quas doctae quaedam, ab editore scriptae sunt: sed quoniam in iis acriter inuectus est in doctrinam institutaque ecclesiae catholicae, haec editio in Indice librorum prohibitorum posita est (cf. Reusch, *Der Index der Verbotenen Bücher*, II [1885] 152). Sparkius Gallaei maxime, ut uidetur, usus editione paucae in notis lectiones codicum Oxoniensium Balliolensis Bodleiani (cf. edit. nostrae part. I p. XXXVII adn. 1) Collegii Corporis Christi Mertoniani et Cottoniani, deteriorum omnium, dedit. Primus librum De mortibus persecutorum a. 1679 a Baluzio ut Lactantii editum addidit. Iam proximo anno quasi per aemulationem sedes alterius academiae Britannicae suum Lactantium habuit. Editio Cantabrigiensis, cuius auctor se non nominat,

ex tertia Cratandrea et Thysiana. maxime autem ex Thomasiana (cf. Praefat.) pendet. adhibito praeterea codice Collegii Emmanuelensis a. 1424 scripto deterioris generis, cuius multae lectiones adiectae sunt. Mirificum autem est auctorem huius editionis etiam Sublacensem a. 1465, inductum litteris eius grandibus satisque rudibus, pro 'codice manu scripto' duxisse digno cuius lectiones ederet. apparet illud autem e plena 'codicis' quam exhibet subscriptione: quo ab errore iam a Fabricio represso Lengletius I p. XXXIX eum purgare non potest. Cellarius cum antiquas quasdam editiones contulisset atque usus esset codice Gothano, quem primus adhibuit (cf. edit. nostrae part. I p. LII). et tribus Lipsiensibus chartaceis. Lactantium ut ipse ait 'emendatiorem lucidioremque' edidit quam tres illi certe priores, multis tamen locis ratione horum codicum et Emmanuelensis Cantabrigiensis non recte habita a uero abductus est. Iniquius tamen de Cellario iudicare mihi uidetur Heumannus (Praefat. altero post a 5 folio): inerat in illo prudentia quaedam iudicii, ut etiam propter editionem Lactantii non indignus sit laude quam Henr. Keil oratione De uita studiisque eius habita (Halaë 1875) ei inperit.

Initio saeculi XVIII magnum damnum Lactantio iam ante quam Hieronymus librum De uiris inlustribus (cf. c. 80) scripsit (a. 392) inlatum praeter omnem spem eo est expletum, quod prior ac multo maior pars Epitomae a Pfaffio in codice Taurinensi inuenta est et edita. De codice illo, e quo etiam posteriori parti Epitomae fructus quidam accessit, et de editione Pfaffii part. I p. LXXIV ss. satis dictum est.

X. A. 1715 Io. Ge. Walchius Lipsiae Lactantium edidit (repetita est editio a. 1735), adiecta tota Epitome, cuius tamen de origine Lactantiana in 'Diatribae de Lactantio eiusdemque stilo' (p. 1—64) leuiter iecit dubitationes parum considerate a Baehrio et Eberto redintegratas (cf. part. I p. LXXIV adn. 2 et *Ueber die Entstehungsverhältnisse* p. 2—10). Walchius textum confecit ex editionibus quibusdam prioribus, quas in Praefatione nominat, optimas autem lectiones haud paucas ex altera Tornaesiana (in quam e Quenteliana fluxerant)

hausit (cf. locos infra datos). Ipse perpaucā ita correxit, ut laudandus sit (cf. ad I 413, s. 596, 4. 649, 19), at multa male, quaedam plane incredibilem in modum uel mutant uel in notis explicauit. Cuius generis locos nonnullos cum Buenemannus, *Miscellanea Lipsiensia* III (1716) p. 131 ss., moderata sane reprehensione tetigisset, Walchius ibid. p. 334 ss. peruersitatem suam eo auxit, quod ineptias illas etiam defendere ac probare temptabat. Respondit Buenemannus ne tunc quidem lenitatis oblitus in editione sua, uelut p. 50 adn. z. 91 u. 99 y. 195 l. 307 u. 332 p. 348 e. 745 m. 1195 f. Omnino Walchius, celeberrimus postea theologus Ienensis, cum adulescens uiginti annorum (natus est a. 1693, praefatio data est d. XXIX. Septembr. a. 1713) Lactantium ederet, quamquam uel in hoc ipso uigor quidam animi apparet, per iuuenilem ardorem impetumque re non satis deliberata necdum corroboratis uiribus in tantum opus inuolauerat.

XI. Proximus editor Lactantii fuit Christoph. Aug. Heumannus, Gottingae 1736. Nouos libros manu scriptos non habuit (cf. tamen de cod. Gothano part. I p. LII edit. nostrae), usus est autem, ut ipse ait in Praefatione, qua etiam de uita scriptisque Lactantii agit, sex ueteribus editionibus (Ven. 1472. Rostoch. 1476. Ven. 1478 poster. Ven. 1497. Iant. 1513. Ald. pr. 1515), praeterea paucis posterioribus, omnino tamen Cellarii textum exprimere solet. Ipsius Heumanni opera in notis posita est, maiore tamen e parte parum laudabilis. Nam homo litteratissimus multisque in generibus doctrinae uersatus cum tempus non sumeret ad diligenter uel nexum sententiarum uel usum dicendi obseruandum, suum potius sensum sollertem illum quidem sagacemque atque amplissima lectione excultum, sed cum labor ille deesset, huic rei non sufficientem secutus permultos locos sanos uiolentissima audacia damnauit atque aut ut glossemata uel 'monachorum' additamenta prorsus eiciendos esse pronuntiauit aut pro iis sua commenta substituit: qua ab iniuria Lactantium Buenemannus praeclare uindicauit. Sed cum Heumannus traditum Lactantii textum perpetua suspicione exagitauerit, consentaneum est

inter plurima illa quae coniecit homo acutissimus doctissimusque, esse et ueras sententias et probabiles eumque perspexisse nonnulla rectissime quae omnes priores fugissent. Itaque saepe nostra in editione inuenies nomen Heumanni neque potest omnino eius notas negligere qui libros Lactantii adhibita arte critica tractare uult. Perperam Heumannum aenigmata Symphosii tribuisse Lactantio primumque editioni scriptoris addidisse, recte uero carmen De passione Domini ab eo abiudicasse iam p. XXXVIII et XXII ss. demonstratum est.

XII. Venio ad eum editorem quo nemo umquam melius de Lactantio meritus est, cuius editio inter eos est libros qui numquam obsolescent, qui quamquam nunc neglegi solet ab iis qui historiam philologiae scribunt, inter praeclarissimos tamen philologos quos saeculum XVIII tulit numerandus est. dico Ioannem Ludolphum Buenemannum. Cum iam a. 1716 in *Miscellaneis Lipsiens.*, III p. 115 ss., rationem futurae Lactantii editionis explicasset, paene uiginti quinque demum post annos maturum plurimorum maximorumque laborum fructum edidit (I. II. Lipsiae 1739). Putauerat Heumannus eam esse condicionem textus Lactantiani, ut nisi secundo et urendo ad sanitatem restitui non posset: contra Buenemannus permultos locos antea in dubitationem uocatos sanos esse ostendens, dummodo recte tractarentur, artis criticae in Lactantio factitandae summum officium multo magis in conseruando quam in corrigendo positum esse et illum et posteriores docuit. Non minor est numerus eorum locorum in quibus cum codices editionesque fluctuarent, Buenemannus quae uera esset lectio diiudicauit. Qui successus illi primum eo contigerunt, quod quaecumque posset subsidia et codicum et editionum sibi comparauit atque plurimos illos riuos riuulosque, id quod nemo priorum fecerat, in unum quasi alueum conduxit. Ipse codices antea ignotos paucos addidit eosque recentes (cf. Praefat. fol. b 4 n. 40. 42. 43—47; de codice Taurinensi Epitomae cf. edit. nostr. part. I p. LXXVII). Deinde usum uerborum et rerum grammaticarum, totam denique dictionem Lactantii et plurimis eius ipsius locis conferendis

et immensa copia exemplorum ex scriptoribus et ecclesiasticis et profanis petitorum tam subtiliter enucleauit, ut uel hoc ipso saepissime aut tradita lectio confirmaretur aut quae uera esset inter plures appareret. Haec pars commentarii Buenemanni etiam nunc pro largo fonte habenda est ex quo multa quae spectant ad interioram quandam sermonis latini praesertim iam labentis scientiam hauriantur rectissimeque Georges in proxima lexi editione lectores saepe delegat ad notas Buenemanni. Postremo illud diligentissime uir egregius instituit, ut etiam ad res et sententias scriptoris explicandas permultos scriptores peragraret totque locos uel similes uel auctorum uel expilatorum eius congereret, ut qui hanc in partem Lactantium cognoscere uelit, ei haec potissimum editio consulenda sit. Suas emendationes Buenemannus, cum uberrima lectione admonitus retineret quae aliquid ueri habere uiderentur, per pauca, sed prudentissime perpensas proposuit (cf. ad I 528. 10. 562, 13. 563. 14 edit. nostr.), aliorum quoque coniecturas raro admisit, parum etiam Heumanni, in quo omnino ualidiorem quam in illo uenam criticam fuisse concedendum est. Etiam locos graecos minus curauit. — Buenemanni textum repetierunt editio Halae, Sax. a. 1764 emissa et, adhibitis tamen aliis quoque, Bipontina a. 1786, utraque duorum uoluminum.

XIII. Hanc editionum Lactantii historiam qui secutus erit, mirabitur fortasse cur Maurini, inpigerrimi illi ueterum patrum ecclesiasticorum patroni, ipsum Lactantium omiserint. At ei operi manum admouerat Io. Mabillon, ni fallor, cur tamen non absoluerit, nescio num constet¹. Sed utcumque res se habet.

¹ Inspexi in bibliotheca Parisina Nationali codicem lat. 12129 Sangermanensem (titulus est *Notes diverses*), cuius primus fasciculus inscriptus 'Lactantii Firmiani diuinarum institutionum uariae lectiones ex antiquissimis bibliothecae regiae mss. codd. excerptae' sedecim in paginis lectiones duodecim codicum continet ad exiguam tantummodo partem Institutionum pertinentes manu Mabillonis ut mihi uidebatur scriptas, cuius epistolae quaedam sequuntur. De eo tamen Mabillonis consilio nihil inueni dictum in libro eleganti quem scripsit Emman. de Broglie.

haec fortasse causa erat quod Io. Bapt. Le Brun ad nouam editionem Lactantii parandam adgressus est, quam illo defuncto Nicol. Lenglet Dufresnoy perfecit (I. II. Paris. 1748). Auctores huius editionis cum id spectarent, ut quaecumque haberent aliquid momenti ad scriptoris uerba uel constituenda uel enarranda conplecterentur, aliorum quorundam editorum notas uel omnes uel selectas receperunt, praeterea, maxime in altera parte, uarias priorum disputationes repeterunt. Quae tamen restat ipsorum editorum laus, praeter codices iam notos multi noui undique conquisiti ab iis adhibiti sunt, inter quos sunt optimi Parisini; ipsi in titulo se editionem 'ad LXXX et amplius MSS. codices' contulisse dicunt. Quae diligentia ut laudanda sane est, ita etiam maiores laudes ferret, si accuratiora de optimorum certe codicum lectionibus tradita, si lectiones ipsae secundum auctoritatem codicum adhibitisque rationibus philologicis distinctae essent. Simile etiam Fritzschii I p. VIII iudicium est. Sensu tamen recto quodam ducti nonnullos locos e codicibus suis correxerunt. Coniecturas quasdam habuerunt Petri Francii Bataui (cf. I p. XXXIX ad edit. a. 1660), Lengletii duas recepi (II 99, 12. 115. 12 nostrae edit.). Ad sententias Lactantii maxime theologicas explicandas multa ex scriptoribus ecclesiasticis antiquis posterioribusque contulerunt, scriptores antiquos profanos modico usu attingebant. Textum huius editionis repeterunt Gallandi, Bibliotheca Veter. Patr., uol. IV (Venet. 1768) p. 226 ss.; Oberthuer, Opera omnia Sanctorum

Mabillon et la société de l'Abbaye de Saint-Germain des Prés, uol. I. II. Paris 1888. Mabillonis autem uitae quas ediderunt Ruinart, Par. 1709. Chavin de Malan, Par. 1843, Iadart, Remis 1879, praesto mihi non erant. Codices autem 12110 et 12111 olim Sangermanenses, in quibus studia Benedictinorum ad Lactantium spectantia inesse R. Kukula mihi scripsit, inter eos sunt quos Delisle, *Inventaire*, n. 12107—12115, sic significat: *Travaux de D. Le Nourry sur la Bibliothèque des Pères*, continentque Lactantiana inscripta *Catalogue des Dissertations sur les Ouvrages de Luc. Caec. Firm. Lactance*. Has 'Dissertationes' suas Le Nourry in altero uolumine Apparatus ad Bibliothecam Maximam Veterum Patrum (Paris. 1715) p. 571 ss. edidit.

Patrum Latin., uol. VI. VII (Wirceburgi 1783 s.; VII 261—341 'Variæ lectiones textus Lactantiani', hæc quoque e Parisina); Caillaud et Guillon, Collectio selecta S. S. Ecclesiae Patrum, uol. XVI p. 191 ss. XVII (Paris. 1829 s.), ipsi XVI p. 197 adn. 1. 245 adn. 1. 299 adn. 1 se Parisinam a. 1748 sequi indicant. Totam illam Parisinam saeculo fere post, sed more suo nihil plane noui addens Migne (l. II. Paris. 1844) expressit.

XIV. A. 1751 F. Eduardus a S. Xauerio Romae uno uolumine edidit 'Apparatum ad nouam L. Coelii Firmiani Lactantii operum editionem', continentem duas primas de quadraginta dissertationibus, quibus uitam scripta doctrinam Lactantii alia ad illum spectantia tractaturum se esse promisit. Postea Eduardus mutato consilio una cum repetitis duabus illis dissertationibus proximas duodeuiginti edidit inscriptas 'In omnia L. Caelii Lactantii Firmiani opera dissertationum praeuiarum decas prima' et '... decas secunda', Romae 1754. 1757. De his dissertationibus conferendum est iudicium Schoenemanni p. 242 ss. non sine causa acerbum, fatendumque est inter multa illa folia paucos esse fructus (cf. etiam *Ueber das Leben des Lact.* p. 5 ss.). In praefatione ille nimis confidenter de opera editorum Parisinorum detrahens se editionem 'cumulationem ac ad expeditum usum longe magis accommodatam' (Apparat. p. IX=Dec. prim. p. 21.) exhibiturum esse pollicitatus est positam in codice Bononiensi, cuius conlationem accuratissimam a Michaeli Angelo Monsacrati accepisset (Apparat. p. III s. = Dec. prim. p. 13 s.). Editio ipsa emissa est Romae a. 1754—1759 duodecim uoluminibus, quorum primum, quod inauguratur diffusa 'Isagoge ad huius ingenium saeculi emendandum', librum De opificio dei continet. 'Editoris annotationes, quatenus grammatici generis sunt, uix aliis quam pueris scripserit' Schoenemannus p. 243 censet, uix melius de explicatione rerum iudicaueris. Habuit editor etiam notas sine dubio manu scriptas Fuluii Ursini¹,

¹ 'Fuluii Ursini Emendationes ad Tertullianum et Lactantium Firmianum' in bibliotheca Vaticana iacent, cf. Montfaucon, Bibliotheca

Andreae Schotti, Aldi Manutii Pauli f. Aldi n. aliorum (cf. Dec. prim. p. 15). Haud raro in notis quasdam de uiginti posterioribus dissertationibus suis commemorat (uol. I ad De opif. 4, 3 et 8, 12 'Dissert. XXV'; uol. II ad Inst. I 2, 4 'Dissert. XXVII'; uol. III ad Inst. II 8, 4 'Dissert. XXX'; al.) numquam tamen editis. Utilitas tamen quaedam huius editionis constat in lectionibus codicis Bononiensis (cf. edit. nostr. part. I p. XV), quarum Eduardus partem modo uel in notis adiecit uel in textum induxit (cf. locos infra datos).

XV. In Gersdorffii Bibliotheca Patr. eccles. latin. (uol. X) O. Fr. Fritzsche Lactantium edidit, I. II. Lips. 1842. 1844. Editionibus nonnullis prioribus et codicibus quibusdam infimae aetatis (cf. I p. VII ss. II p. V ss.) usus textum confecit commodum satisque politum, duas etiam emendationes eius recepi (cf. ad I 612, 23. 751, 20). Primus fragmenta addidit.

Vidimus igitur, cum primi editores textum Lactantii in fundamentis non satis solidis posuissent, posteriores eum, etsi quidam etiam deprauarent, tamen deinceps firmiter stabiliuisse rectiusque conformasse. Tamen ut uiri illi et optimos codices et uiam rationemque artis criticae nostro demum saeculo excultae parum nouerant, ita labores eorum parum certi constantesque fuerunt. Itaque quod nostrae editioni praecipuum officium erat relictum, in iusta Lactantii recensione constabat. Antiquorum autem ac proborum codicum usu, id quod etiam locis infra exhibitis ostenditur, multo minus illud effectum est, ut nouae plane atque antea ignotae lectiones eruerentur, quam hoc, ut, lectionibus codicum recentium editionumque saepissime ualde inter se discrepantibus, sciretur tandem quae esset genuina ac uera textus Lactantiani memoria, atque hac in re errores dubitationesque quantum fieri posset tollerentur. In emendando deinde scriptore et in adferendis locis auctorum eius expilatorumque quid post curas tot tamque auctorum et doctorum uirorum nobis contingeret pro uiribus temptauimus.

Ex minoribus Lactantii scriptis liber De opificio dei iam ante Erasmi editionem, de qua p. X ss. dictum est, haud raro separatim est emissus (Colon. 1506; Norimberg. 1514 [de hac edit. cf. supra p. XXXVII s.], Lips. 1515, 1517, s. l. 1518), quae tamen exempla exhibent uerba tantummodo scriptoris ex aliquibus editionibus descripta. Editio Erasmi (a. 1529) eodem anno repetita est Parisiis, ap. Sim. Colinaeum, et Coloniae, ap. Io. Gymnicum, tum in editionibus Lactantii Antuerpiensibus Graphaei a. 1532 et Gymnici a. 1539 et 1555, notae eius praepositae sunt Quentelianae (Colon. 1544), etiam Buenemannus integras recepit; non recte tamen Lengletius I p. XXXIX eas etiam in Stelsiana (Antwerp. 1570) inesse dicit. Editionem Parisinam a. 1551, quam idem p. XL commemorat, non uidi. Dicit utiles, sed paucas adnotatiunculas inesse, 'quae etiam in aliis quibusdam Lactantii editionibus prodiissent': unde Erasmi notas esse conicio. Non liber De opif. dei ipse, ut quidam dicunt, sed 'Observationes in libellum Lactantij Firmiani, qui de opificio Dei inscribitur, a Iodoco Willichio in Schola Francofordana dictatae' ad anatomiam et physiologiam corporis humani spectantes editae sunt Francofurti ad Viadr. et Argentorati a. 1542. Editionem 'ex emendatione Goldneri' (Gerae 1714) frustra a plus duodecim bibliothecis Germaniae petii, ne Gerae quidem, ubi Goldnerus rector gymnasii fuit, uidetur esse: sed cum Buenemannus, qui (Praef. fol. post b 5 ad n. 2) Goldnerum editione Romana a. 1470 usum esse dicit, in apparatu eum ne appellet quidem, quaerere tandem destiti. — Libri De ira dei editionem separatam nullam noui. — De editione principe Epitomae a Pfaffio confecta part. I p. LXXVI s. disserui. Multa contulit ad eum librum et emendandum et explicandum Io. Dauisius (Cantabrig. 1718). Nihil proprii habet M. I. Routh, qui Epitomen inter 'Scriptorum ecclesiast. opuscula praecipua quaedam', ed. III, uol. II (Oxon. 1858) p. 299 ss. recepit. — De editionibus carminum p. XXII ss. dictum est.

Sequuntur loci Lactantii de quibus ante dixi (p. XLI s.), Inst. I 10. 5—12; II 11. 4—6. 8—11; V 7. 2 s. 5; Epit. 57 (62) <3>. 1 s. 6 s.; De opif. 1. 5—9. 12; De ira 6. 2—74, additis praeter selectam codicum uarietatem lectionibus editionum priorum. Sunt autem hae: 1465 (Sublac.); 1468 (Rom.); 1470 (Rom.); 1471 (Venet.); 1472 (Venet.); 1474 (Rom.); 1476 (Rostoch.); 1478 pr. Veneta prior; 1478 post. (Veneta posterior); 1490 (Venet.); 1493 (Venet.); 1494 (Venet.); 1497 (Venet.); 1502 (Venet.); 1509 (Paris.); Parrh(asius, Venetae 1509. 1511. 1521); Delphus (Paris. 1513); Iunt(ina 1513); Egnatius (Aldina prior, 1515); Crat(an-draeae, Basil. 1521. 1524. 1532); 1525 (Paris.); Erasmus (De opif. dei, Basil. 1529); Grapheus (Antwerp. 1532); Fasit(elius, Aldina altera 1535); Gymn(icus, Colon. 1539. 1555); Gryphius (Lugdun. 1541. 1543); Quent(eliana, Colon. 1544); Galterus, Paris. 1545); Torn(aesia) pr(ior, Lugd. 1548. 1553. 1556. 1561); Marn(eliana, Paris. 1561. 1565); Betul(eius, Basil. 1563); Torn(aesia) post(erior, 1567. 1579. 1587. 1594. 1613. 1630); Stels(iana, Antwerp. 1570); Thom(asius, Antwerp. 1570. 1587); Is(aeus, Caesen. 1646. Rom. 1650); Thysius (Lugd. Bat. 1652); Gall(aeus, Lugd. Bat. 1660); Sparkius (Oxon. 1684); Cant(abri-giensis 1685); Cell(arius, Lips. 1698); Pfaffius (Epitome, Paris. 1712); Walchius (Lips. 1715. 1735); Daaisius (Epitome. 1718); Heum(annus, Gotting. 1736); Buenem(annus, Lips. 1739); Lengletius (Paris. 1748); Eduardus (a S. Xauerio, Romae 1754 ss.); Bip(ontina 1786); Fri(tzschius, Lips. 1842).

Inst. I 10. 5—12.

5. Kastor et Pollux dum alienas sponsas rapiunt, esse gemini desierunt. nam dolore iniuriae concitatus Idas alterum gladio transuerberauit: et eosdem poetae alternis uiuere, alternis mori narrant.

2 dolore] labore PV

2 dolore] *Fasit. Gymn. Gryph. Quent. Galt. Betul. Torn. pr. Marn. Stels. Thom. Is. Thys. Gall. Spark. Cant. Cell. Heum. (qui tamen liuore et iniuria con.) Buenem. Eduard. Bip., liuore omnes ante Fasitellium, postea Torn. post. Walch. Lenglet. Fri. gladio] 1470 et posteriores excepta Rostochiensi 1476, gladium 1465. 1468. 1476 3 eodem] 1470 et posteriores excepta Rostochiensi 1476, eodem 1465. 1468. 1476 utroque loco alternis] 1470. 1472. 1474. 1478. pr. et posteriores, alterius 1465. 1468. 1471. 1476*

ut iam sint non deorum tantum, sed omnium mortalium miseranti-
 quibus semel mori non licet. hos tamen Homerus ambos simpli- 6
 citer, non ut poetae solent, mortuos esse testatur, nam cum faceret
 in muris adsidentem Priamo Helenam cunctos Graeciae principes
 5 recognoscere, solos autem se fratres suos requirere, subiecit ora-
 tioni eius huiusmodi uersum:

haec ait, ast illos retinebat terra sepulta.
 fur ac nebulo Mercurius quid ad famam sui reliquit nisi memoriam 7
 fraudum suarum? caelo scilicet dignus, quia palaestram docuit et
 10 lyram primus inuenit. Liberum patrem necesse est in senatu deorum
 summae auctoritatis primaeque esse sententiae, quia praeter Iouem
 solus omnium triumphauit, exercitum duxit, Indos debellauit, sed
 inuictus ille imperator Indicus maximus ab amore ac libidine tur-
 pissime uictus est. delatus enim Cretam cum semiuirō comitatu 9
 15 nactus est impudicam mulierem in litore ac fiducia uictoriae
 Indicae uir esse uoluit, ne nimium mollis uideretur, atque illam
 patris proditricem, fratris interemptricem, ab alio relictam et re-

1 sed| sed et SHM 6 huiusmodi| eiusmodi S. modi HM 13 et
 amorem atque (adque M) libidinem HM 14 comitatus H. M

1 sed| sed & Quent. (cf. supra SHM) 6 eius| 1471. 1472. 1478
 pr. et post. 1493. 1494. 1497. 1509. Delph. Fasit. et posteriores excepto
 Gymnico, omittunt 1465. 1468. 1470. 1474. 1476. 1490. 1502. Parrh.
 Iunt. Egnat. Crat. 1525. Graph. Gymn. 7 aersum lat. omnes ante
 Egnatium in Corrigendis (in textu lat. habet), post eum Venet. 1521.
 Fasit. Gryph. Quent. Thom. Is. Thys. Cant. Cell. Heum. Buenem. Bip.
 illos 1470. 1474. 1493. 1497. Gymn. Fasit. et posteriores, alios cett.
 ante Fasitelium; Egnatius in Corrigendis (ad p. 12. 52) dele uersum.
 Haec ait, et substitue ὧς ὑπάρχει τοῖς θεῶν ἡ ἀνθρώπων ἀντιθέσις ἀντ., unde
 uersum graec. habent Crat. 1525. Graph. Galt. Torn. pr. et post. Betul.
 Marn. Stels. Walch. Lenglet. Eduard. Fri., graec. et lat. Gymn. Gall.
 Spark. 9 caelo .s. (i. e. scilicet) 1472, caelos 1478 pr., celos 1478
 post., scilicet om. cett. ante Fasitelium, postea Gymn. Is. 10 necesse
 est ante in senatu| Torn. post. Walch. Eduard. Fri., post sententiae
 cett. 13 indicus| 1472. Fasit. et posteriores, indicis 1493. indicis 1497,
 inclitus (uel inclytus) cett. ante Fasitelium; Indicus ille imperator maximus
 (del. inuictus) coni. Heum. ab amore ac libidine| Betul. Thom. Is.
 Thys. et posteriores, ob amorem ac libidinem (cf. supra HM) omnes
 ante Betuleium, postea Torn. pr. et post. Marn. Stels. 14 Cretam|
 omnes ante Parrhasiam, postea Torn. post. Cell. Heum. Buenem. Lenglet.
 Eduard. Bip. Fri., Diam Parrh. Iunt. Egnat. Crat. 1525. Graph. Fasit.
 Gymn. Gryph. Quent. (sed in marg. alias Cretam). Galt. Torn. pr. Betul.
 Marn. Stels. Thom. (sed in marg. Cretam). Is. Thys. Gall. Spark. Cant.
 Walch. comitatus (cf. supra HM) 1465. 1468. 1476 16 indicae|
 (uel -ce) 1472. 1478 pr. post. Fasit. et posteriores, inclitae (uel inclytae
 uel -te) cett. ante Fasitelium nimirum Cell. (e cod. Emmanuelensi
 Cantabrig.). Heum. in textu, sed in adn. ne—uideretur ut speria damnat.
 Buenem. in textu, sed in adn. nimium probat, Bip. molis 1478 pr.
 1493. 1497 17 prodite (sic) 1476

- pudiatam in coniugium sibi uindicauit ac Liberam fecit et cum ea
 10 pariter ascendit in caelum. quid? horum omnium pater Iuppiter,
 qui in sollemni precatione Optimus Maximus nominatur, nonne a
 prima sua pueritia inpius ac paene parricida deprehenditur, cum
 patrem regno expulit ac fugauit nec expectauit mortem decrepiti 5
 senis cupiditate regnandi? et cum paternum solium per uim, per
 arma cepisset, bello est a Titanibus lacessitus, quod humano generi
 principium fuit malorum: quibus uictis et pace in perpetuum con-
 parata reliquam suam uitam in stupris adulteriisque consumpsit.
 11 omitto uirgines quas imminuit: id enim tolerabile iudicari solet. 10
 Amphitryonem ac Tyndarum praeterire non possum, quorum domos
 12 dedecore atque infamia plenissimas reddidit. illud uero summae
 impietatis ac sceleris, quod regium puerum rapuit ad stuprum.
 parum enim uidebatur, si in expugnanda feminarum pudicitia macu-
 losus esset ac turpis, nisi etiam sexui suo faceret iniuriam: hoc 15
 est uerum adulterium, quod fit contra naturam.

1 ac] et *HM* 2 caelos *S*

1 ac] *Eduard.* (e *Bononiensi*), et *cett.* (cf. *supra HM*) 2 ad in caelum
 in marg. ali. in caelos *Quent.* (cf. *supra S*, *idem cod. Gothan.*)
 horum omnium] *Thom. Is. Thys. et posteriores*, omnium horum omnes
 ante *Thomasium*, postea *Torn. post.* 5 nec] 1471. 1472. 1478. pr.
 post. 1494. 1509. *Delph. Iunt. Egnat. Crat.* 1525 et posteriores, non
 1465. 1468. 1470. 1474. 1476. 1490. 1493. 1497. 1502. *Parrh.*
 7 lacessitus] 1472. 1478 pr. post. (sed haec lacessitus). 1494. 1502.
Parrh. 1509. *Delph. et posteriores*, persecutus (uel—quutus) 1465 1468.
 1470. 1471. 1474. 1476. 1490. 1493. 1497. 8 cōperata 1465 9 suam]
 ub 1493. 1497 10 tolerabile iudicari solet] *Fasit. et posteriores*,
 iudicari solet intolerabile 1465. 1468. 1471. 1476. iudicari solet tolerabile
cett. ante Fasitellum (tolerabile prima 1470) 12 illud] 1472. 1478 pr.
 post. 1493. et posteriores, illam 1465. 1468. 1470. 1471. 1474. 1476.
 1490 14 in om. 1478 pr. expugnanda] 1471. 1472. 1478 pr. post.
 et posteriores, inpugnanda (uel imp-) 1465. 1468. 1470. 1474. 1476
 15 esset ac turpis] *Fasit. et posteriores*, ac turpis esset omnes ante *Fasi-*
telium etiam] enim 1472. *Gymn.* faceret iniuriam] *Fri.*, iniuriam
 faceret priores hoc est—naturam glossema uid. *Heumanno* 16 uere
Quent.

Inst. II 11 (cap. 12 editores ante *Thomasium*, post eum
 pauci), 4—6. 8—11.

- 4 O quam facile est redarguere mendacia! primum, quod nihil

1 difficile 1490 redarguere mendacia] *Quent. Torn. post. Walch.*,

potest esse in hoc mundo, quod non sic permaneat ut coepit, nec enim sol et luna et astra tunc non erant aut cum essent, meatus non habebant ac non diuina moderatio, quae cursus eorum temperat et gubernat, cum ipsis simul coeperat. deinde, quod si ita sit
 5 ut dicunt, esse prouidentiam necesse est, et in id ipsum incidunt quod maxime fugiunt. nondum enim natis animalibus aliqua utique
 6 prouidit ut nascerentur, ne orbis terrae desertus atque incultus horreret. — quae si constat idcirco esse facta, ut animalia recens
 8 edita uel haberent alimentum uel non haberent periculum, necesse
 10 est ut aliquis diuina nescio qua ratione prouiderit, quis autem potest prouidere nisi deus? uideamus tamen an id ipsum quod
 9 dictitant fieri potuerit, ut homines nascerentur e terra, si consideret aliquis quamdiu et quibus modis educetur infans, intelleget profecto non potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore nutriri.
 15 fuit enim necesse compluribus mensibus iacere proiectos, donec
 10 confirmatis neruis mouere se locumque mutare possent: quod uix intra unius anni spatium fieri potest. iam uide utrumne infans
 11 eodem loco et eodem modo quo effusus est iacere per multos menses ualuerit ac non et umore illo terrae, quem alimenti gratia ministrabat, et sui corporis purgamentis in unum mixtis obrutus corruptusque moreretur.

4 coeperat| *P.* coeperit *cett.* 5 est| esse *B* 11 tamen| ergo *B*
 15 eiectos *B* 17 iam *om. B* 18 fusus *B* permultis mensibus *B*

mendacia redarguere *cett.* 1 quod| 1472. 1478 *pr. post.* 1502. *Parrh. et posteriores.* quia *cett.* ante *Parrhasium*, quod hic et 4 eicit *Heum.* incoepit (*sic*) *Gymn. Gall. Torn. pr. post. Marn. Stels.*, incoepit (*sic*) *Eduard.* 2 aut *om.* 1497 3 ac| *Betul. Lenglet. Eduard. Fri.*, aut *cett.* 4 coeperat| *Fri.*, in *adn. e coniectura Heum.*, caeperat (*sic*) *Eduard.*, coeperit (uel cep- uel caep-) *cett.* (*cf. supra codd.*), nisi quod ex *minute script.* ut *dubium Quent.* fit 1493 5 esse prouidentiam| (*ex cod. B.*) *Eduard.*, prouidentiam esse *cett.* est| esse *Fri.* (*cf. supra B*) 7 atque| 1493 et posteriores, aut priores 8 esset 1471. 1472. 1478. *pr. post.* recens 1465. 1468. 1470. 1474. 1476. 1490. 1493. 1497. *Fasit. et posteriores.* recenter 1471. 1472. 1478 *pr. post.* 1494. 1502. 1509. *Delph. Parrh. Iunt. Egnat. Crat.* 1525. *Graph.* 9 elementum 1490 10 aliquis *om.* 1493 11 tamen| ergo *Eduard.* (*ex cod. B*) 12 dictant *Walch.* fieri| 1472. 1478 *pr. post.* 1493 et posteriores, facere 1465. 1468. 1470. 1471. 1474. 1476. 1490 13 modis *om.* 1471. 1472. 1478 *pr. post.* 15 compluribus| *Quent. Betul. Eduard.*, quam cōpluribus *Delph.*, quam pluribus *cett.* eiectos *Eduard.* (*e cod. B*) 17 iam *om.* *Eduard.* (*eum cod. B*) 18 eodem modo et eodem loco omnes fusus est *Eduard.* (*e cod. B*), est effusus *cett.* multis mensibus *Eduard.* (*cf. supra B*) 19 ac non et humore illo terrae, quem| *Lenglet. Fri.*, ac non et h. i. t. quod *Cell. Buenem. Bip.*, an non et h. i. t. quod *Betul.*, ac non h. i. t. quod *Eduard.*, an non h. i. t. quod *cett.*, nisi quod ut non et humido quod *coni. Heum.*

Inst. V 7, 2—3 (— diuersitas). 5.

- 2 Rediit ergo species illius aurei temporis et reddita quidem terrae,
sed paucis adsignata iustitia est, quae nihil aliud est quam dei
3 unici pia et religiosa cultura. sed moueat aliquem fortasse, cur
si haec sit iustitia, non omni humano generi sit data nec in
eam multitudo uniuersa consenserit. magnae hoc disputationis est, 5
cur a deo, cum iustitiam terrae daret, sit retenta diuersitas. —
5 hanc enim deus bonorum ac malorum uoluit esse distantiam, ut
qualitatem boni ex malo sciamus, item mali ex bono: nec alterius
ratio intellegi sublato altero potest. deus ergo non exclusit malum,
ut ratio uirtutis constare posset.

10

5 ea HS 6 retenta] repperta H 9 ergo] ergo iustitiam redu-
cturus RS

2 paucis assignata (uel ads-)] *Fasit. et posteriores*, assignata (uel ads-) paucis priores 3 ante pia add. sola omnes ante Egnatium in *Corrigendis* (ad p. 170. 34, ubi dele sola, in *textu* sola habet) et post eum *Venet. 1521, om. posteriores* aliquem fortasse] *Fasit. et posteriores excepto Isaeo*, qui fortasse aliquem cum prioribus habet 5 eam] omnes ante Egnat., postea *Venet. 1521. Torn. post. Walch. Buenem. Lenglet. Bip. Fri., ea* (cf. supra HS) *Egnat. Crat. 1525. Graph. Fasit. Gymn. Gryph. Quent. Galt. Betul. Marn. Torn. pr. Stels. Thom. Is. Thys. Gall. Spark. Cant. Cell. Heum. (sed in adn. eam probat). Eduard. haec Gryph.* 6 sit retenta] 1465. 1468. 1471. 1472. 1476. 1478 pr. post. *Crat. 1525. Graph. Fasit. et posteriores excepto Betuleio*, qui sit reperta (cf. supra H) scribit, non sit retenta reliqu. ante *Fasitelium* (prima non add. 1470) excepto *Delpho*, qui reiecta scribit 7 ac] *Fasit. et posteriores*, et priores 9 post ergo add. iustitiam reducturus (cf. supra RS) *Fasit. Gymn. Gryph. Galt. Torn. pr. Marn., in textu Thom., sed refutat adn. 126, Torn. post., sed crucibus inclusit, Walch., sed uncis inclusit, om. cett.* 10 uirtuti *Betul.*

Epit. 57 (62) 3, 1 s. 6 (a qui autem). 7.

- 1 Cohibenda est ira, cum patimur iniuriam, ut et malum comprimatur quod ex certamine impendet et duas maximas uirtutes, innocentiam patientiamque, teneamus. auaritia frangatur, cum ha-

1 ut et] 1472. *Pfaff. Davis. Heum. et posteriores*, et ut *cett., Delphus tamen in Corrigendis fol. CLXXII^a* 'legendum est: ut et malum' 2 quod] 1494. 1497. *Parrh. et posteriores*, quid *cett. ante Parrhasium* et] omnes ante *Fasitelium*, post eum *Fri.*, et ut *Fasit. et cett.,* 'ut deest in MS.' *Pfaff. in adn.* 3 patientiamque] *Pfaff. Davis. Walch. Buenem. et posteriores*, et patientiam 1493 et (exceptis edd. 1497. 1502) *posteriores ante Pfaffium*, post eum *Heum.*, patientiam 1492. 1478 pr. post. 1490. 1497. 1502 'a natura frangitur cum habemus: legendum est:

bemus quod satis est. quis enim furor est in his conseruandis 2
laborare quae aut latrocínio aut proseriptione aut morte ad
alios necesse sit peruenire? — qui autem capitur auditu, ut taceam 6
de cantibus qui sensus intimos ita saepe delinunt, ut etiam statu-
5 mentis furore perturbent, compositis certe orationibus numerosis-que
carminibus aut argutis disputationibus ad impios cultus facile
traducitur. inde est quod scriptis caelestibus, quia videntur his 7
compta, non facile credunt qui aut ipsi sunt diuerfi aut diserta
legere malunt; non quaerunt uera, sed dulcia, immo illis haec
10 uidentur esse uerissima quae auribus blandiuntur, ita respuunt
ueritatem, dum sermonis suauitate capiuntur.

1 coarguendis *B*¹, congerendis *B*² 3 capitur] *eruditus Brit. cont*
§ 7 et *Inst. VI 21, 3.* 4, rapitur *TBP*

Anaricia frangatur cum habeamus *Delphus ibid.* (sed cf. supra p. LII
adn. 1); anaritia *Egnat. et posteriores excepta Veneta 1521*, a natura
prios (sed cf. *Delphum*) et *Veneta 1521*; frangatur in marg. *Thom.*
in textu *Is. Gall. Spark. Cant. Pfaff. et posteriores*, frangitur cett. (sed
cf. *Delphum*) 1 coarguendis] *Pfaff. Davis. Walch. Buenem. et posteriores*,
congerendis (cf. supra cod. *B*²) omnes ante *Pfaffium*, post eum *Heum*
Eduard. 2 post latrocínio add. aut furore omnes ante *Gymnicum*, post
eum *Cratandrea 1532. Gryph. Quent.*, aut furto *Gymn. Gall. Torn.*
pr. post. *Betul. Marn. Stels. Walch. Heum. Buenem. Bip. Fri., om.*
Thom. Is. Thys. Gall. Spark. Cant. Cell. Pfaff. (in textu aut furto,
in adn. aut furto deest in *MS.*) *Davis. Lenglet. Eduard.* 3 necesse
sit] in marg. *Thom.*, in textu *Pfaff. et posteriores*, accersit (accersit 1497)
omnes ante *Parrhasium*, facile sit *Parrh. et posteriores ante Pfaffium*
exceptis margine *Thomasianae et Delpho ibid.*: 'accersit peruenire: le.
certum sit peruenire' capitur] *eruditus Brit. Heum.*, rapitur cett.
4 intimos ita saepe] *Thom. Is. et posteriores*, intimos om. ante *Thomasium*
omnes, ita om. 1494 statum .. perturbent] in marg. *Thom.*, in textu
Pfaff. et posteriores, status .. perturbetur cett. 5 certe] in marg. *Thom.*,
in textu *Is. Buenem. Eduard. Bip. Fri.*, in adn. 'MS. certe' *Pfaff.* (in
textu certis), ceteris (uel cae-) omnes ante *Parrhasium*, reliqu. certis
cum *Parrhasio, Heum. arte coni.* orationibus] cantionibus *Parrh.*;
'Cōpositis caeteris orationibus: legendum est: cōpositis certis cantionibus'
Delphus ibid. numerosisque] uniuersisque *Gryph.* 6 a disputationibus
Eduard. 7 traducitur] *Delph. ibid.* ('facile traduntur: traducitur
legendum est'). *Iunt. Egnat. Crat. et posteriores*, tradunt 1472. 1493.
1494. 1497. 1502. *Parrh.*, traduntur 1478 pr. post. 1490. 1509. *Delph. in*
textu 8 credunt] 1494. 1509. *Delph. Thom. (in marg.) Is. Pfaff. et posteri-*
ores, creduntur 1472. 1478 pr. post. 1490. 1493. 1497. 1502, creditur
Parrh. et reliqu.; 'non facile credunt: creditur legendum est' *Delph. ibid.*
qui] *Pfaff. et posteriores*, quia priores 9 malunt] *Is. Pfaff. Davis.*
Walch. Buenem. et posteriores, uolunt cett. non] omnes ante *Fasitellum*,
post eum *Is. Davis. Buenem. Lenglet. Eduard. Bip. Fri.*, nec cett., sed
Pfaff. in adn.: 'MS. non' dulcia] in marg. *Thom.*, in textu *Is. Gall*
Spark. Cell. et posteriores, dubia cett. 10 esse uerissima] *Pfaff. et*
posteriores, uerissima esse priores 11 suauitate] in marg. *Thom.*, in
textu *Is. Pfaff. et posteriores*, uarietate cett.

De opif. dei 1, 5—9 (— mireris). 8.

5 Et quidem laetor omnia tibi quae pro bonis habentur prospere
fluere, sed ita, si nihil de statu mentis inmutent, vereor enim ne
paulatim consuetudo et iucunditas earum rerum sicut fieri solet in
6 animum tuum inrepat. ideoque te moneo et repetens iterum-
<que> iterumque monebo, ne oblectamenta ista terrae pro 5
magnis aut ueris bonis habere te credas, quae sunt non tantum
7 fallacia, quia dubia, uerum etiam insidiosa, quia dulcia. nam ille
conluctator et aduersarius noster scis quam sit astutus et idem
saepe uiolentus, sicuti nunc uidemus. is haec omnia quae inlicere
possunt, pro laqueis habet et quidem tam subtilibus, ut oculos 10
8 mentis effugiant, ne possint hominis prouisione uitari. summa
ergo prudentia est pedetemptim procedere, quoniam utrubique saltus

1 et] *BV*, ego *P* 4 post tuum s. l. sensim in *add. B³*; inrepat] *B³*
codd. rec., repat *B¹PV* pr. iterumque] *codd. Vergil.*, iterum *B¹PV*
6 aut] *BP*, ac *V*

1 Et] *Eduard. (e cod. B)*, ego *cett. exceptis Venetis 1497 et 1502, in quibus ergo lector Delph.* 3 et] *omnes ante Venetam 1493, post eam Quent. Buenem. Lenglet. Eduard. Bip. Fri., uel cett. (prima 1493)*
4 ante inrepat *add. sensim (cf. supra cod. B) Egnat. Crat. 1525. Fasit. Gymn. Gryph. Quent. Galt. Torn. pr. post. Marn. Betul. Stels. Thom. Is. Thys. Gall. Spark. Cant. Walch., om. post Egnatium Erasm. Graph. Cell. Heum. Buenem. Lenglet. Eduard. Bip. Fri.* irrepat] *Heum. e conl.*, repat *cett.* moueo *Is.* et repetens iterumque iterumque monebo] *Delph. Erasm. Graph. Heum. (probat. in adn., in textu ut 1493). Buenem. Bip. Fri., repetens iterumque iterumque monebo Betul. Is. Spark. Eduard., et repetens iterum iterumque monebo 1472. 1478 pr. post. Cratandrea 1532. Gymn. Quent., et repetens iterum iterumque moneo 1493. 1494. 1509. Cell. Heum. in textu, repetens iterum iterumque monebo Walch., repetens iterumque monebo Parrh. Iunt. Egnat. Cratandreae 1521 et 1524. 1525. Fasit. Gryph. Galt. Torn. pr. post. Marn. Stels. Thom. Thys. Gall. Cant., et repetens iterumque monebo Lenglet., et repetens iterumque moneo 1497, repetens iterumque moneo 1502, et repetens—monebo om. 1465. 1468. 1470. 1471. 1474. 1476. 1490* 6 aut] *omnes exceptis edd. 1472. 1478 pr. post., in quibus ac (cf. supra cod. V)* habere se 1478 post., habenda conl. *Heum.* 7 ille] *Thom. (ex cod. B). Thys. Gall. Spark. Walch. Buenem. et posteriores, et ille omnes ante Thomasium, post eum Is. Cell. Heum.* 9 saepe] *Erasm. (e codice suo). Thom. (sed in marg.). Buenem. Eduard. Bip. Fri., ipse cett. excepta Stelsiana, in qua om.* 11 ne] *omnes ante Fasitelium, post eum Marn. Thom. (sed in marg.). Cell. Heum. et posteriores excepto Eduardo, nec Fasit. Gymn. Gryph. Quent. Galt. Torn. pr. post. Betul. Stels. Thom. (in textu). Is. Thys. Gall. Spark. Cant. Walch. Eduard.* 12 procedere] *Thom. (in marg., ex cod. B). Buenem. Lenglet. Bip. Fri., nullum prorsus uerbum est in edd. 1465. 1468. 1471. 1476. ire 1472. 1478 pr. post., incedere cett. (prima 1470) saltus insidet] omnes ante Venetam 1502, post eam Delph. Erasm. (ex uetustissimo codice'). Cratandrea 1532. Quent. Cell. Heum. (sed in*

insidet et offensacula pedibus latenter opponit. itaque res tuas
 prosperas in quibus nunc agis suadeo ut pro tua uirtute aut con-
 temnas, si potes, aut non magno opere mireris. — quod officium 12
 hac de causa maxime suscipiendum puto, quod Marcus Tullius uir
 5 ingenii singularis in quarto De re publica libro, cum id facere
 temptasset, materiam late patentem angustis finibus terminanti
 leuiter summa quaeque decerpens.

1 incidit *V* 2 prosperas] *BV*, proprias *P* 6 post temptasset
 add. in inf. marg. nihil prorsus effecit nam *B*³

adn. saluti insidiat coni.). *Buenem. et posteriores*, salutis (sic) insidet
 1502. saltus incidet *Graph.*, saluti insidet *Parrh. et cett.* 1 tuas
 om. *Betul.* 2 prosperas] *Erasm.* (ex fide uetustissimi codicis). *Graph.*
Gymn. Cratandrea 1532. *Galt. Torn. pr. post. Betul. Marn. Stels.*
Walch. Heum. (probat in adn. in textu proprias). *Buenem. et posteriores.*
 proprias *cett.* (cf. supra cod. *P*) 6 post temptasset add. nihil prorsus
 effecit (cf. supra cod. *B*) 1472. 1474. 1478 pr. post., nihil prorsus fecit
 1493. 1494. 1497. 1502. 1509. *Delph. Parrh. Iunt.*, nihil prorsus effecit
 et *Egnat. Crat.* 1525. *Graph. Fasit. Gymn. Gryph. Quent. Galt. Torn.*
 pr. post. *Marn. Stels. Is. Thys. Spark.*, ad et in marg. nam (cf. supra
 cod. *B*) *Thom.*, unde nihil prorsus effecit; nam *Lenglet.*, nihil — et in
 textu habent, sed in adn. damnant *Erasm.* (Haec uerba aberant in
 uetusto codice). *Gall., cm. Cell. et posteriores excepto Lengletio*

De ira dei 6, 2 (a Nam) — 7, 4.

Nam neque honos ullus deberi potest deo, si nihil praestat 6,2
 colenti, nec ullus metus, si non irascitur non colenti. Cum saepe 7,1
 philosophi per ignorantiam ueritatis a ratione descuerint atque in
 errores inciderint inextricabiles — id enim solet his euenire quod
 5 uiatori uiam nescienti et non fatenti se ignorare, ut uagetur, dum

1 nam om. *P*

1 Nam] (cf. supra cod. *B*) *Egnat. Crat.* 1525. *Graph. Fasit. Gymn.*
Gryph. Quent. Galt. Torn. pr. post. Betul. Marn. Stels. Thom. Is. Thys.
Gall. Spark. Lenglet. Eduard., om. omnes ante *Egnatium*, post eum
Veneta 1521. *Cell. Walch. Heum. Buenem.* (sed dubitanter). *Bip. Fri.*
 3 descuerint et inciderint] 1470. 1474. 1490 et posteriores, descuerunt
 et inciderunt 1465. 1468. 1471. 1472. 1476. 1478 pr. post. 5 ut
 uagetur] 1465. 1468. 1470. 1471. 1472. 1474. 1478 pr. post. *Cratan-*
dreae 1524 et 1532. 1525. *Graph. Gymn. Quent. Galt. Torn. pr. post.*
Marn. Betul. Stels. Thom. (sed in marg.). *Is. Gall. Spark. Cell. et*
posteriores. Heum. tamen ubi uagetur coni., dum uagetur 1490. 1493.
 1494. 1497. 1502. 1509, dum uagatur *Parrh. Iunt.*, ut euagetur *Delph.*,
 ut uagatur *Egnat. Cratandrea* 1521. *Fasit. Gryph. Thom.* (in textu).

percentari obuios erubescit —, illud tamen nullus philosophus ad-
 2 seruit unquam, nihil inter hominem ac pecudes interesse. nec
 omnino quisquam, qui modo uel leuiter sapiens uideri uellet, rationale
 animal cum mutis et inrationabilibus coaequauit: quod faciunt
 quidam inperiti atque ipsis pecudibus similes, qui cum uentri ac
 uoluptati se uelint tradere, aiunt eadem ratione se natos qua uni-
 3 uersa quae spirant; quod dici ab homine fas non est. quis
 enim tam indoctus ut nesciat, quis tam imprudens ut non sentiat
 4 inesse aliquid in homine diuini? nondum uenio ad uirtutes animi et
 ingenii, quibus homini cum deo manifesta cognatio est: nonne ipsius
 corporis status et oris figura declarat non esse nos cum mutis pecu-
 10

2 nec (nec i. e. non m. 2) nihil P 3 qui—uellet scripsi, modo
 (qui s. l. add. m. 3) sapiens uideri uellet B, qui modo sapiens qui uel
 leuiter P 4 coaequauit (a s. l. m. 3, uit m. 3 in 3 litt. er., quarum
 prima r?) B 5 similis P¹, similes I², simillimi B 9 homine in diuini B
 10 festa, om. cum deo mani- P 11 nos om. P

Thys. Cant. 1 crubescit (sic) 1493 1494. 1509. *Parrh.* 2 nihil
Delph. Gymn. Torn. pr. Betul. et posteriores, non nihil (cf. supra cod. P)
omnes ante Delphum. post eum Egnat. Veneta 1521. Crat. 1525. Graph.
Fasit. Gryph. Quent. Galt. ac pecudes] 1472. 1478 pr. post. *Fri.*,
 ac pecudem 1470. 1474. 1494. *Delph.*, et pecudes *Buenem. Bip.*, et
 pecudem *cett.* 3 qui—uellet scripsi, quisquam, modo sapiens, qui uel
 leuiter (sic) omnes ante *Egnat.*, post eum *Veneta 1521. Fri.*, quisquam,
 modo qui sapiens uideri uellet, *Egnat. Crat. 1525. Graph. Fasit. Gymn.*
Gryph. Quent. Galt. Torn. pr. post. Marn. Stels. Thom. Is. Thys. Gall.
Spark. Cant. Walch. Buenem. Lenglet. Bip., quisquam, modo sapiens
 uideri uellet, *Cell. Heum. Eduard.* 4 coaequauit] omnes ante *Parrhasium*,
 post eum *Cell. Heum. et posteriores*, coaequauit *Parrh. Iunt. Is.*, coaequa-
 uerit *Egnat. Crat. 1525. Graph. Fasit. Gymn. Gryph. Quent. (sed*
litterae er minute scriptae ut dubiae). Galt. Torn. pr. post. Marn.
Betul. Stels. Thom. Thys. Gall. Walch. 5 simillimi (e cod. B) in
 marg. *Thom.*, in textu *Eduard.* 7 fas non] nefas omnes 8 post indo-
 ctus add. est *Fasit. et posteriores excepto Fritzschio*, est post quis *Eduard.*
 9 inesse aliquid] omnes ante *Venetam 1493*, postea *Eduard. (e cod.*
B). Fri., aliquid inesse cum ed. 1493 *cett.* diuini post aliquid *Eduard.*
 (cf. supra cod. B) 10 quibus homini cum deo manifesta cognatio est]
 (cum cod. B) *Egnat. et posteriores excepta Veneta 1521*, quibus homini
 (om. cum deo, cf. cod. P) manifesta cognitio est 1465. 1468. 1471.
 1472. 1476. 1478 pr. post., quibus hominis (om. cum deo) manifesta
 cognitio est *cett. ante Egnatium (prima 1470)*, post eum *Veneta 1521*
 11 non esse nos cum] (cum cod. B) *Egnat. et posteriores ante Cellarium*,
 post *Cellarium Walch. Buenem. Lenglet. Eduard. Bip. Fri.*, non esse
 cum (cum cod. P) omnes ante *Egnatium*, post eum *Veneta 1521. Cell.*
 (qui id defendit). *Heum. in textu. sed in adn. non esse eum (sc. ho-*
 minem) mutis pecudibus aequalem cum *Dauisio (ad Minuc. Fel. 17)*

dibus aequales? illarum natura in humum pabulumque prostrata est nec habet quicquam commune cum caelo, quod non intuetur.

2 intuentur (n. exp. m. 1) P. intuentur *codd. rec.*

praefert 2 intuetur] 1172. 1178 *pr. post.* 1193 *et posteriores exceptis* Heumanno (qui in *textu* intuetur habet, in *adu.* intuentur defendit), Buem., (sed dubitanter), Eduard. Bip. Fri., qui cum ceteris ante Venetam 1493 intuentur scribunt (*prima Rom.* 1170)

Haec Prolegomena postquam mensibus uernis a. 1892 conscripsi, cum iam in eo sit ut liber a typographo conficiatur, reliquum est ut hoc quoque loco praeter uiros his ipsis in Prolegomenis occasione oblata nominatos gratias dicam maximas Friderico Schoell et Georgio Thilo, qui ut in priore huius editionis parte, sic etiam in hac operam plagulas mecum legendi benigne susceperunt atque haud raro rei rectius constituendae mihi fuerunt auctores. Schoellii etiam coniecturae quaedam hic addendae sunt: p. 41, 14 pro *frigore* proponit *frigorebus* (scil. *frigoreb.*, unde *frigoris* in archetypo ortum); p. 76, 21 *minor error*, pro *minus* *quam*; p. 116, 3 *temperare* pro *parcere*.

Praeterea addenda sunt haec:

Veteribus de Lactantio testimoniis adiungendus est locus ab Eruino Preuschen mihi indicatus Hieronymi. Epist. XLVIII 19 (I 230 A Vall.): 'Impar numerus mundus est... scilicet nunc enumerandum mihi est qui ecclesiasticorum de impari numero disputerint, Clemens Hippolytus Origenes Dionysius Eusebius Didymus nostrorumque Tertullianus Victorinus Lactantius Hilarius: quorum Cyprianus de septenario id est impari numero disserens quae et quanta dixerit ad Fortunatum (c. 11, I 337, 26 ss. Hartel), liber illius testimonio est.' — Spectat Hieronymus sine dubio ad locum Lactantii Inst. VII 14, 7 ss.

Quod Manitius loco p. 135 (Loci auctorum) indicato e uersu Alcuini collegerat, nunc repetiit Mus. rh. XLVII (1892) Supplem. p. 152.

Loco De opif. dei 7. 10 (p. 27. 4) fortasse cum codice V scribendum erat *earum summae partes in coronae modum cinctae*.

De aetate anonymi qui praefationem oraculorum Sibyllinorum scripsit, frgm. VIII (spurium) p. 158, etiam Maass. De Sibyllarum indicibus, Gryphisw. 1879. p. 40 conferendus est, qui Ewaldum quoque, *Ueber Entstehung, Inhalt und Werth der Sibyllischen Bücher, Abh. d. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen*, uol. VIII (1860) p. 137 de ea dixisse commemorat.

Ad Prolegom. p. XXXVIII. ubi cuius generis Symposium Lactantii fuisse uideretur alio loco me significauisse scripsi, commemorandum est id genus Conuiuiorum etiam Rud. Hirzelium, Mus. rh. XLIII 316 s. *Ein Symposium des Asconius*, et Lud. Traubium, ibid. XLVII 565 *Das Gastmahl des Cicero*, attingere.

Ante usum libri corrigenda sunt haec: in apparatu ad p. 51. 14 legendum est 'quo *BV*' (pro '*BP*'); p. 83, Auctores, '18—84. 2' (pro '24. 2'); p. 150, Loci auctorum similesue. 44. 'Zouenzonius' (pro 'Zavenzonius'); p. 164 adn. (ante 'in Hispania') '4' (pro '16'). Casu factum est ut p. 144 in fine ultimi uersus 'd' sit pro 'de-', in apparatu ad p. 161. 12 'Benedictin' pro 'Benedictini', Proleg. p. VIII adn. tertio ante finem uersu 'uicari' pro 'uicarii', ut p. 163. testim. V. uersus quidam in fine manci sint: 11 post 'dogmatibus' uirgula ponenda est. 13 'accipi'. 14 'si' legendum, 17 post 'Lactantii' punctum deest. Aliis quoque locis signa distinctionis defluerunt.

Alter huius partis fasciculus, qui quam primum fieri potest hunc sequetur, librum De mortibus persecutorum et indices, praeterea addenda ad partem priorem quaedam continebit.

Heidelbergae, d. XVIII. m. Ian. a. MDCCCLXXXIII.

Samuel Brandt.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI
DE OPIFICIO DEI
LIBER.

B = codex Bononiensis 701 saec. VI—VII.

F = fragmenta Floriacensia saec. VI—VII codicis Aurelianensis 169 (c. 7, 3—8, 6. 11, 11—12, 6).

H = codex Palatino-Vaticanus 161 saec. VIII—IX. }
M = codex Montepessulanus 241 saec. IX—X. } continent c. 19, 1—8.
S = codex Parisinus 1664 saec. XII. } 20, 1 s.

P = codex Parisinus Puteani 1662 saec. IX (c. 1, 1—4, 19. 8, 16—20. 9.) —
Si *P*¹ (i. e. manus 1) tantum lectioni ascriptum est, eam *P*² (man. 2) correxit.

V = codex Valentianensis 141 saec. VIII—IX.

g = codex Gothanus Membr. I n. 55 saec. XIV—XV. } ad spurium
h = cod. Glasgouiensis Hunterianus T. 1, 1 saec. XIV—XV. } post c. 19, 8
codd. rec. = codices quidam recentes. } locum adhibiti.

De ceteris notis signisque quibusdam cf. part. I p. CXVII s., addendum tamen est lineam | initium uel finem uersus, duas | paginas significare.

I. CAELI FIRMIANI LACTANTI DE OPIFICIO DEI LIBER.

INC. DE OPIFICIO DIVINO LIB. VIII. B (cf. part. I Proleg. p. XIII s.); INCIPIT DE OPIFICIO DI LIBER NOSVS P (cf. ibid. p. XXXVIII); CAELII (ante hoc nomen est signum paragraphi, ad similitudinem quandam litterae C exornatum, a m. 3) FIRMIANI LACTANTII (iam m. antiqua scripserat, refecit m. 3) INCIPIT LIBER (rubro script.) DE OPIFICIO (fusco pictum in flauo fundo) CORP^{AN}ORIS HVMANI AD DEMETRI^{AN} sic m. 1, ut uid., haec atramento refecit m. 3 et rasura sic mutauit DEMETRI (RI in ras.) ANVM feliciter incipit V; ET OPIFICIO DEI sic! in marg. sup. fol. 1^r inscriptum, ET OPIFICIENTIA DEI sic in marg. sup. fol. 2^r et 2^a F; DE OPIFICIO DI . . . DE DIUI <na pro>UIDENTIA in inscriptione fol. 2^r, DE OPIFICIO DI fol. 42^a, DE DIUINA PROUIDENTIA in subscriptione fol. 61^a cod. Taurin. Epitomae (cf. part. I. Proleg. p. LXXXI. LXXXIII eum adn. 1 et ad p. 675, 1. 730, 14. 761, 15); DE DI OPIFICIO . ID . E. DE RATIONE FIRMIANI LACTANTI. AD DEMETRIANVM. HM (nisi quod DEMETRI^{AN};; M); De di opificio, idest de ratione. F. L. Ad demetrianū S; de HMS cf. ad c. 19, 1; De opificio dei uel formatione hominis multi codd. rec. (ex Hieronymo de uir. inl. 80. cf. infra); libros II. Celi Firmiani Lactantii de opificio dei catalogus Bobiensis saec. X (cf. Becker, Catal. biblioth. ant. p. 67 n. 220. 221 et part. I. Proleg. p. LXXX adn. 1); cf. Lact. d. op. 1, 11 temptabo tamen, quoniam corporis et animi facta mentio est, utriusque rationem explicare; 8, 1 nunc rationem totius hominis ostendam (cf. de ratione codd. HMS); 4, 24 ut in eo diuinae prouidentiae potestatem .. ostendam; 6, 15 nunc de prouidentia disseramus; Inst. II 10. 15 (de prouidentia) . . . quia nuper proprium de ea re librum ad Demetrianum auditorem meum scripsi (cf. de diuina prouidentia cod. Taurin. Epit.); Hieron. de uir. inl. 80 habemus eius . . . ad eundem (sc. Demetrianum) de opificio dei uel formatione hominis librum unum; Epist. LXX 5 (I 427 D Vall.) Lactantius qui de ira quoque et opificio dei duo uolumina condidit; de inscriptione libri cf. etiam Prolegom.

- 1 1. Quam minime sim quietus etiam in summis necessi-
tatis. ex hoc libello poteris aestimare, quem ad te rudibus
paene uerbis prout ingenii mediocritas tulit, Demetrianē,
perscripsi, ut et cotidianum studium meum nosset et non
deessem tibi praeceptor etiam nunc, sed honestioris rei melio- 5
2 risque doctrinae. nam si te in litteris nihil aliud quam linguam
instructibus auditorem satis strenuum praebuisti, quanto
magis in his ueris et ad uitam pertinentibus docilior esse
debebis? apud quem nunc profiteor nulla me necessitate uel
rei uel temporis impediri, quominus aliquid extundam quo 10
philosophi sectae nostrae quam tuemur instructiores doctio-
resque in posterum fiant, quamuis nunc male audiant
castigenturque uulgo, quod aliter quam sapientibus conuenit
uiuant et uitia sub obtentu nominis celent: quibus illos aut
mederi oportuit aut ea prorsus effugere, ut beatum atque 15
incorruptum sapientiae nomen uita ipsa cum praeceptis con-
3 gruente praestarent. ego tamen ut nos ipsos simul et ceteros
instruam, laborem nullum recuso. neque enim possum obliuisci
mei tum praesertim, cum maxime opus sit meminisse, sicut
4 ne tu quidem tui, ut spero et opto. nam licet te publicae rei 20
necessitas a ueris et iustis operibus auertat, tamen fieri non
potest quin subinde in caelum aspiciat mens sibi conscia
5 recti. et quidem laetor omnia tibi quae pro bonis habentur
prosperare fluere, sed ita, si nihil de statu mentis inmutent.

AVCTORES 22] Verg. Aen. I 604.

BPVJ] 1 quamquam BV (in V pictum) etiā (~ euanid. refecit
m. 3, sic saepe) V 2 existimare P quem (e part. ras. ex a m. 1) V
3 p_uen_e V 4 cottidianum V 5 deesset B honestiores B, -ris
ras. ex -rus? V melioresque B 6 lingua instituentibus B 7 **stre-
nuum B 8 uerbis B 9 nullam necessitatem V 10 quo*minus (d
er.) B excudam codd. rec., edd. 13 *conuenit P 14 uibant B^{ac}.
corr. m. 1 uel 2 illos om. P 15 mediri B¹. corr. B² p^rpsus (r m.
2) P ut| BV, et P 16 //uita (1, uix 2 litt. er.) V 19 m_ax_ime V
20 et| BV, ut P 21 a ueris| PV, habeat B ,et, a iustis B
, auertat, V 23 et| BV, ego P edd. 24 inmutant PV^{ac}. part. ras.
corr. V²¹

vereor enim ne paulatim consuetudo et incunctas earum
 rerum sicut fieri solet in animum tuum inrepat, ideoque te
 moneo et repetens iterumque iterumque monebo, ne
 oblectamenta ista terrae pro magnis aut ueris bonis habere
 te credas, quae sunt non tantum fallacia, quia dubia, uerum
 etiam insidiosa, quia dulcia. nam ille conductator et aduer-
 sarius noster scis quam sit astutus et idem saepe uiolentus,
 sicuti nunc uidemus, is haec omnia quae indicere possunt,
 pro laqueis habet et quidem tam subtilibus, ut oculos mentis
 effugiant, ne possint hominis prouisione uitari. summa ergo
 prudentia est pedetemptim procedere, quoniam utrobique
 saltus insidet et offensacula pedibus latenter opponit. itaque
 res tuas prosperas in quibus nunc agis suadeo ut pro tua
 uirtute aut contemnas, si potes, aut non magno opere mireris.
 memento et ueri parentis tui et in qua ciuitate nomen dederis
 et cuius ordinis fueris: intellegis profecto quid loquar. nec
 enim te superbiae arguo, cuius in te ne suspicio quidem ulla
 est, sed ea quae dico, ad mentem referenda sunt, non ad
 corpus: cuius omnis ratio ideo comparata est, ut animo
 tamquam domino seruiat et regatur nutu eius. uas est enim

AVCTORES 3] Verg. Aen. III 436.

BPV] 1 consuetudo et] consuetudine Heusingerus. Emendat. p. 146
 2 post tuum s. l. sensim in add. B³; inrepat] B³ codd. rec., con. etiam
 Heumannus, repat B¹PV te (e lin. del. et i add. m. 3, sic!) B
 3 pr. iterumque] codd. Vergil., iterum BP (sequitur rasura 8—10 litter.) V
 'ne' P² 4 terrae (sic corr. m. 1) P aut] BP, ac V 5 fall_aci^a
 ex fallaa? P 8 is haec om. P 9 habent P mentes B^{ac}, corr. m.
 1 uel 2 10 homines B^{ac}, corr. m. 1 uel 2 11 prudentia] V, prouid-
 entia B, p_uidentia P pedetemptim P, peditim tim sic V^{ac}, pedetem
 ptim corr. m. 1, p add. m. 1 uel 2 **utribique (ut er., u s. l. m. 1) B.
 utubique P¹, ut'r'obique (o part. ras. ex u) P², utrobique V 12 in-
 cidit V 13 post res 1 (t?) uel 2 litt. er., P proprias P ages B
 14 non (alt. n ras. ex m) V magnopere V 15 in quam ciuitatem B
 16 fuerit P profecto (p in 2 uel 3 litt. er. m. 1?) P 17 suspi'ci'o P¹
 18 ea om. P referenda* (m er.) V 19 ideo] ita con. Heumannus
 et cum Gothano scr. Buenemannus 20 negatur P¹

quodammodo fictile quo animus id est homo ipse uerus) continetur, et quidem non a Prometheo fictum. ut poetae locuntur, sed a summo illo rerum conditore atque artifice deo, cuius diuinam prouidentiam perfectissimamque uirtutem nec sensu comprehendere nec uerbo enarrare possibile est. temptabo tamen, quoniam corporis et animi facta mentio est, utriusque rationem quantum pusillitas intellegentiae meae peruidet, 5
 12 explicare. quod officium hac de causa maxime suscipiendum puto. quod Marcus Tullius uir ingenii singularis in quarto De re publica libro. cum id facere temptasset, materiam late 10
 patentem angustis finibus terminauit leuiter summa quaeque 13
 decerpens. ac ne ulla esset excusatio cur eum locum non fuerit exsecutus. ipse testatus est nec uoluntatem sibi defuisse nec curam. in libro enim De legibus primo cum hoc idem summam stringeret. sic ait: hunc locum satis, ut mihi 15
 uidetur, in iis libris quos legistis expressit Scipio. postea tamen in libro De natura deorum secundo hoc idem 14
 latius exsequi conatus est. sed quoniam ne ibi quidem satis expressit. adgrediar hoc munus et sumam mihi audaciter explicandum quod homo disertissimus paene omisit intactum. 20

AVCTORES 1] ex eodem remotiore aliquo auctore quo Lactantius. Nemesius p. 37 Matth. Πλάτων—διόκωμεν (τὴν φύσιν ἐκαστοῦς εἰς ἑαυτὸν); de locis Nemesii cf. editoris disputationem *Ueber die Quellen von Lactanz' Schrift De opificio dei*. Stud. Vindobon. XIII (1891) p. 276 ss.; cf. etiam Cic. de re p. VI 24, 26. § 12 s.] Cic. de re p. IV 1, 1. 15] Cic. de legg. I 9, 27. 17 s.] cf. Cic. de nat. deor. II 47 ss.

BPV] 2 fictus *B* loquuntur *PV* 4 perfectissimamque (*tert. e in er. am?*) *V* 5 temptauo *B^{ae}*, corr. *m. 1 uel 2* 9 Marcus] *BP*, *m. 1* (1 uel 2 *litt. er.*) *V* 10 it *B* post temptasset add. *hd. et in marg. inf.* haec nihil prorsus effecit nam. *hs. B³* (*de hd. et hs. cf. part. I Proleg. p. XXVI adn. 1*) 11 terminauit (*uit in er. ret?*) *P* leuiter summam quamque *V* 12 cur *om. P.* cur *ex cū V¹²* 13 fuerit] *BV*, *ēē P* 14 'hoc' *V* 15 *stringeret (*i er.*) *B*, stringe, *r&*, *V* 16 iis] *deteriores codd. Cic., edd., his BPV, optimi codd. Cic.* expressi *P* 17 in libro *om. B* 18 nec *V* 19 audacter *codd. rec., edd.*

forsitan reprehendas quod in rebus obscuris coner aliquid 15
disputare, cum uideas tanta temeritate homines extitisse, qui
uulgo philosophi nominantur, ut ea quae abstrusa prorsus
atque abdita deus esse uoluit, scrutarentur ac naturam rerum
5 caelestium terrenarumque conquirent, quae a nobis longe
remotae neque oculis contrectari neque tangi manu neque
percipi sensibus possunt: et tamen de illarum omnium ratione
sic disputant, ut ea quae adferunt probata et cognita uideri
uelint. quid est tandem cur nobis inuidiosum quisquam 16
10 putet, si rationem corporis nostri dispicere et contemplari
uelimus? quae plane obscura non est, quia ex ipsis membro-
rum officiis et usibus partium singularum quanta ui prou-
identiae quidque factum sit, intellegere nobis licet.

2. Dedit enim homini artifex ille noster ac parens deus 1
15 sensum atque rationem, ut ex eo appareret nos ab eo esse
generatos, quia ipse intellegentia, ipse sensus ac ratio est.
ceteris animantibus quoniam rationalem istam uim non at- 2
tribuit, quemadmodum tamen uita earum tutior esset, ante
prouidit, omnes enim suis ex se pellibus textit, quo facilius
20 possent uim pruinarum ac frigorum sustinere. Singulis autem 3
generibus ad propulsandos impetus externos sua propria mu-
nimenta constituit, ut aut naturalibus telis repugnent forti-
oribus aut quae sunt inbecilliora, subtrahant se periculis
pernecitate fugiendi aut quae simul et uiribus et celeritate

AVCTORES § 3] cf. Minuc. Fel. c. 17, 10.

BPV] 1 repr*ehendor P 2 hominis B¹, corr. B² 4 scrutarent B
5 terrenarum P 6 remota P contueri B manu tangi B 7 sensu B
9 uelint (1 *er.*) V, pariter 11 quis P¹ 10 'si' P² rationes (es
ex is?) P despiciere P, inspicere V 'et' B 13 quidqu* (a *er.*) B,
quicquid P factum sit intellegere *refecit* V³ 16 qui P 17 uiam V
18 uita* (m *er.*) P eorum P^{ac} *ante (d *er.*) V 19 'suis' P^{2?} ex
se pellibus| P, ex ip se (*sic m. 1*, ex ipso | *se m. 2*) pilis B, ex se pilis V
edd., *sed cf. c. 7, 2; ad ex se cf. p. 9, 1* 20 possint V frigora *codd.*
rec., *edd.* 21 propulsandos, impetus (u *ras. ex a*) V sua, P^{1?}
propria P 22 'aut' V 23 'periculis' B³ 24 simul* (*exp. m. 1*
uel 2) B^{ac}, simul, et, B³

4 indigent. astu se protegant aut latibulis saepiant. itaque alia
 eorum uel plumis leuibus in sublime suspensa sunt uel
 suffulta ungulis uel instructa cornibus, quibusdam in ore arma
 sunt dentes aut in pedibus adunci ungues: nulli munimentum
 5 ad tutelam sui deest. si qua uero in praedam maioribus 5
 cedunt, ne tamen stirps eorum funditus interiret, aut in ea
 sunt religata regione, ubi maiora esse non possunt, aut ac-
 ceperunt uberem generandi fecunditatem, ut et bestiis quae
 sanguine aluntur, uictus suppeteret ex illis et inlatam tamen
 cladem ad conseruationem generis multitudo ipsa superaret. 10
 6 hominem autem ratione concessa et uirtute sentiendi atque
 eloquendi data eorum quae ceteris animalibus attributa sunt,
 fecit expertem, quia sapientia reddere poterat quae illi naturae
 condicio denegasset: statuit enim nudum et inermem, quia et
 7 ingenio poterat armari et ratione uestiri. ea uero ipsa quae 15
 mutis data et homini denegata sunt, quam mirabiliter in homine
 ad pulchritudinem faciant, exprimi non potest. nam si homini
 ferinos dentes aut cornua aut ungues aut ungulas aut cau-
 dam aut uarii coloris pilos addidisset, quis non sentiat quam
 turpe animal esset futurum, sicut et muta, si nuda et inermia 20
 8 fingerentur? quibus si detrahas uel naturalem sui corporis

BPV] 1 indigeant *V* latibulis *B* s'a'epiant *B* 2 laeuibus *B*
 3 ungulis (*g ex c*) *V* *inore (*m er.*) *V* arma** (*tā er.*) *B*
 4 ungu*es (*o ? er.*) *B* nullique *codd. rec., edd.* 5 tutelam *B*
 6 stirp*s (*i er.*) *B* tamens'tir seorum *P*¹, tamen*|stir'p'seorum *P*² in
 ea sunt religata] *BPV*; religionis *B*^{ac}. li *exp. m. 1 uel 2*, re**giones
 (*sed s linea del.*) *B*³, relegiones (*alt. e ex i m. 2, sic*) *P*, regione* (*s ?*
er.) *V*; in eam sunt relegata regionem *Erasmus*, in ea sunt relegata
 regione *prioris et multi poster.* 7 'non' *B*³ 9 post uictus 3 fere
litt. er., P suppetarent *P*, suppe,t,eret *V* 12 eloquendi—quae *om. P*
 14 conditio (*t ex c, sic saepe*) *V*² enim] *P*, eum *B*, *om. V*; malim dene-
 gasset, <et> statuit nudum cum *Heumanno* 16 d,enegata s,unt *P*
 in homine] *BP*, homini *V* 17 pulchritudine'm' *B*³, pulcritudinem *V*,
 sic saepe homini/// ex hominum *P* 18 fierinos (*i exp. m. 1?*) *P*
 ungues (*alt. u ex o m. 1, o s. l. m. 1 uel 2, sic*) *B* 19 colores *P*¹
 20 et *om. codd. rec., edd.* nuda (*n ras. ex m*) *V* in*ermia (*h er.*) *V*
 21 detra'h'as *V*, saepe h *om. add. m. 1 uel 2*

uestem uel ea quibus ex se armantur, nec speciosa poterunt
 esse nec tuta, ut mirabiliter, si utilitatem cogites, instructa,
 si speciem, ornata uideantur: adeo miro modo consentit
 utilitas cum decōre. hominem uero quoniam aeternum animal
 5 atque immortale fingebat, non forinsecus ut cetera, sed interius
 armauit nec munimentum eius in corpore, sed in animo
 posuit, quoniam superuacuum fuit, cum illi quod erat maximum
 tribuisset, corporalibus eum tegere munimentis, cum praesertim
 pulchritudinem humani corporis impedirent. unde ego philo- 10
 10 sophorum qui Epicurum secuntur amentiam soleo mirari, qui
 naturae opera reprehendunt, ut ostendant nulla providentia
 instructum esse ac regi mundum, sed originem rerum insecu-
 bilibus ac solidis corporibus adsignant, quorum fortuitis con-
 cursionibus uniuersa nascantur et nata sint. praetereo quae 11
 15 ad ipsum mundum pertinentia uitio dant, in quo ridicule
 insaniunt: id sumo, quod ad rem de qua nunc agimus
 pertinet.

AVCTORES 2 s. utilitatem... speciem... consentit utilitas cum
 decore] haec bipertita ratio frequentissima est in hoc libro: cf. Inst. II
 10, 13: Hermes... illud explanare temptauit, quam subtili ratione sin-
 gula quaeque in corpore hominis membra formauerit (sc. deus, cum
 eorum nihil sit quod non tantundem ad usus necessitatem quantum
 ad pulchritudinem ualeat; cf. 'Ueber die Quellen' p. 270 ss. § 10 —
 c. 4, 15] Epicurea ed. Usener frg. 372 (p. 250).

BPV] 2 ut| BP. **aut (ut er., a exp. m. 1) V 4 humilitas B¹.
 corr. B³ quoniam] quem edd. 5 atque (t in ras. ex d m. 1 uel 2) V.
 sic saepe 7 illi cum B, ut cum illi P 8 tegeret BP 9 corporis
 impedirent hūmani B impediret V ergo (r del. m. 2 uel rec.) P
 | filosoforum (om. qui Epicurum) V¹, ante initium uersus eos qui add. V².
 filosoforum in philosophorum corr. V³, supra hanc uocem magna ra-
 sura 10 'qui' P² sequuntur P, sequuntur V 11 operam B
 praēuidētia (o m. 2) V 13 assignant (pr. s in er. d m. 1?) V, sic
 etiam al. 14 praeterea P 15 uitia B ridiculi B¹, corr. B³
 16 sūmo P, su*mo (m er.) V

1 3. Queruntur hominem nimis inbecillum et fragilem nasci
 quam cetera nascentur animalia: quae ut sunt edita ex utero,
 protinus in pedes suos erigi et gestire discursibus statimque
 aeri tolerando idonea esse. quod in lucem naturalibus indu-
 mentis munita processerint, hominem contra nudum et inermem 5
 tamquam ex naufragio in huius uitae miseras proci et expelli.
 qui neque mouere se loco ubi effusus est possit nec alimentum
 2 lactis adpetere nec iniuriam temporis ferre. itaque naturam non
 matrem esse humani generis, sed nouercam, quae cum mutis
 tam liberaliter gesserit, hominem uero sic effuderit. ut inops 10
 et infirmus et omni auxilio indigens nihil aliud possit quam
 fragilitatis suae condicionem ploratu ac fletibus ominari, scilicet
 cui tantum in uita restet transire malorum.

3 quae cum dicunt, uehementer sapere creduntur. propterea
 quod unus quisque inconsiderate suae condicionis ingratus 15
 est. ego uero illos numquam tam desipere contendo quam
 4 cum haec locuntur. considerans enim condicionem rerum
 intellego nihil fieri aliter debuisse, ut non dicam potuisse,
 quia deus potest omnia, sed necesse est ut prouidentissima

AVCTORES c. 3, 1. 2] Cic. de re p. III 1, 2 (cf. 1); cf. etiam
 CFW. Muellerum edit. Cic. IV 2 p. XXX ad p. 332, 7 et editoris disputati-
 ones '*Lactantius und Lucretius*'. Annal. phil. CXXXIII 240. et '*Ueber*
die Quellen' p. 290. 5 s. hominem—expelli] cf. Lucr. V 222 s. 9—12
 quae cum--ominari] cf. Lucr. V 223—226. 13] Lucr. V 227.

BPV/ 1 nimis] nimio magis *Heumannus*, magis dubitanter *Halmius*,
Cic. de re p. III 1, 2 (p. 816, 26 *adn.*) 2 nascuntur *PV*, recte? cf.
p. 12, 5 3 **erigi *V* statim quaerunt tolerando *V* 4 aere *B*
 5 in*ermem (h *er.*) *V* 6 naufragio* (o* *ex um*) *V* 7 moueri *B*¹,
*corr. B*² 8 ita^rq.^r *P* 10 tam liberaliter] *BP*, liberalius *V*, recte?
 se gesserit *Parrhasius Heumannus*, egerit dubitanter *Halmius* *ibid.*
(cf. infra p. 12, 5). sed cf. *Cyprian. Epist. LXII 3* (p. 699, 7) uelo-
 citer gerere; *Lucif. p. 219, 9* ut non prout mihi placitum est geram.
 inops (p *part. ras. ex b m. 2*) *V* 11 aliud (d *in er. t m. 2*) *V*, sic
 etiam alias 12 fletibus suis somniari *B* scilicet et *B* 13 tan-
 tum] *PV* cum *codd. Lucr.*, tamen *B* re et transirest *codd. Lucr.*
 15 condicionis] *BP*¹ (alt. e *in t mut. V*²), conditionis (s *exp. m. 1. sed*
punctum leniter eras.) *P*, conditioni *codd. rec., edd.* 16 tam] *BV*,
 magis s. l. *P* 17 loquuntur *P* 18 post debuisse s. l. quam factum
 est *add. B*³ 19 ut *om. P*, recte?

illa maiestas id effecerit quod erat melius et rectius. libet
 igitur interrogare istos diuinorum operum reprehensores quid
 in homine deesse, quia inbecillior nascitur, credant, num id
 circo minus educantur homines, num minus ad summum robur
 aetatis prouehantur, num inbecillitas aut incrementum impediat
 aut salutem, quoniam quae desunt ratio rependit? At ho-
 minis' inquit 'educatio maximis laboribus constat, pecudum
 scilicet condicio melior, quod eae cum fetum ediderint, non
 nisi pastus sui curam gerunt: ex quo efficitur ut uberibus
 10 sua sponte distentis alimentum lactis fetibus ministretur et
 id cogente natura sine matrum sollicitudine adpetant'. quid? 7
 aues, quarum ratio diuersa est, nonne maximos suscipiunt in
 educando labores, ut interdum aliquid humanae intellegentiae
 habere uideantur? nidos enim aut luto aedificant aut uirgultis
 15 et frondibus construunt, etiam ciborum expertes incubant ouis
 et quoniam fetus de suis corporibus alere non datum est,
 cibos conuehant et totos dies in huiusmodi discursatione
 consumunt, noctibus uero defendunt fouent protegunt. quid 8
 amplius homines facere possint nisi hoc solum fortasse, quod
 20 non expellunt adultos, sed perpetua necessitudine ac uinculo
 caritatis adiunctos habent? quid quod auium fetus multo 9
 fragilior est quam hominis, quia non ipsum animal edunt.

BPV] 3 homine* (in *er.*) V deesset B nascitur credant] PV (*nisi*
quod credunt, *m.* 1 V). nascitur (*creda m.* 1) B 4 educantur B
 educantur—minus in *marg. add.* P² ad *om.* P 5 proue'h'antur B³ V²
 6 dependit BV ad BP^{ae} homines BP^{ae} V¹, *corr.* V² 7 in-
 qui'un't B³ edocatio V¹, *corr.* V² 8 post scilicet s. l. armen-
 torumq. *add.* B³ eae] B, aeae omnes P, haec V, hae *edd.* edederint B²,
corr. B³ 9 in pastus *utrum st an rt sit dubium* P, st, uix rt in V
 efficiatur (*a del. m.* 3) B, efficiuntur (*un exp. m.* 2) P 11 id] BP,
 ideo V matrum *om. codd. rec., edd.* adpetunt P 12 in *om.* V
 15 et] PV, aut e B etiam] et *edd.* 16 f*etus (*o er.*) B 17 in *om.* V
 discursatione] BV, conlatione P; *cf. c.* 3, 20 19 homines *om.* P
 possunt BP 21 habeant B 22 ss. *sic distincti, uarie aliter edd.* multi
cum Erasmo id uero—tenerum in parenthesi ponunt, quae ut glossema
eicit Heumannus, sed uero in apodosi conlocatum est. cf. Indic. uerb.
 qu'i'a P² non] BV, non materno corpore P *edd.*

sed id quod materni corporis fotu et calore tepefactum animal
 efficiat? quod tamen cum spiritu fuerit animatum. id uero
 inplume ac tenerum non modo uolandi, sed ambulandi quoque
 10 usu caret. non ergo ineptissimus sit si quis putet male cum
 uolucris egisse naturam primum quod his nascentur, deinde 5
 quod tam infirmæ, ut sint quaesitis per laborem cibis a
 parentibus nutriendæ? sed illi fortiora eligunt. inbecilliora
 11 praetereunt. quaero igitur ab iis qui condicionem pecudum
 suae praeferunt, quid eligant, si deus iis deferat optionem,
 utrum malint, humanamne sapientiam cum inbecillitate an 10
 12 pecudum firmitatem cum illarum natura. scilicet non tam
 pecudes sunt, ut non malint uel fragiliorem multo quam nunc
 est dummodo humanam quam illam inrationabilem firmitatem.
 sed uidelicet prudentes uiri neque hominis rationem uolunt
 13 cum fragilitate neque mutorum firmitatem sine ratione. <quid> 15
 quod nihil est tam repugnans tamque contrarium, quod unum
 quodque animal aut ratio instruat necesse est aut condicio
 naturae? si naturalibus munimentis instruat, superuacua

AVCTORES 8—13] ex Cic. de re p. (IV?) ut uid., cf. Lact.
 Inst. V 11, 2; 'Ueber die Quellen' p. 290 s.

EXPILOTORES 5] Isidor. orig. XII 7, 79.

1 ,sed id, B materni corporis] BV, om. P fotu (e er.) B, fotu
 (f ex p? m. 1?) P 2 cum om., spū, add. d et in marg. spiritu m. 2 P
 3 post tenerum 12 fere litt. er., quas iam m. 1 uel 2 expunxerat, ex-
 tremæ um fuerant, B 4 sit om. P 5 bis] PV, uix B nascun-
 tur PV, recte? cf. p. 10, 2 6 infirme B, infirma V ut om. V
 si'n't V ciuis B¹, corr. B³ 7 parenti'bu's P¹? 8 iis] edd.,
 his BPV 9 eligunt V iis] edd., his BPV opt'ionem P²?
 10 humanā* (~ m. 2, e? er.) P, humanam* (s. l. ~ ut uid. er., post
 m er. e uel e) V post sapientiam s. l. eligendi add. B³ 11 illarum]
 edd., cf. p. 11, 8, illorum BPV naturam (m erp. m. 3) B, post hoc
 s. l. quid optant quid eligunt add. B³ 12 sint V^{ac}, sunt (sic. uolebat
 sunt scribere) V¹? 13 in rationabilem (in postea extra uers. add. m. 1) V
 14 ne'q.' P hominis om. P 15 quid addidi, quod BV, quo P; at
 ed. Paris. 1513, quare Egnatius, sed Heumannus 17 quo'd'que V
 18 <nam> si malim instruantur P

ratio est. quid enim excogitabit? quid faciet? quid molietur?
aut in quo lumen illud ingenii ostendet, cum ea quae possint
esse rationis, ultro natura concedat? si autem ratione sit 14
praeditum, quid opus erit saepimentis corporis, cum semel
5 concessa ratio naturae munus possit implere? quae quidem
tantum ualet ad ornandum tuendumque hominem, ut nihil
potuerit maius ac melius a deo dari. denique cum et cor- 15
poris non magni homo et exiguarum uirium et ualitudinis
sit infirmae, tamen quoniam id quod est maius accepit, et
10 instructior est ceteris animalibus et ornatior. nam cum fra- 16
gilis inbecillusque nascatur, tamen et a mutis omnibus tutus
est et ea omnia quae firmiora nascuntur, etiamsi uim caeli
fortiter patiuntur, ab homine tamen tuta esse non possunt. ita 17
fit ut plus homini conferat ratio quam natura mutis, quoniam
15 in illis neque magnitudo uirium neque firmitas corporis efficere
potest quominus aut opprimantur a nobis aut nostrae subiecta
sint potestati. potestne igitur aliquis cum uideat etiam boues 18
lucas cum inmanissimis corporibus ac uiribus seruire homini,
queri de opifice rerum deo, quod modicas uires, quod paruum
20 corpus acceperit, nec beneficia in se diuina pro merito aesti-
mat? quod est ingrati aut ut uerius loquamur, insani. Plato 19
ut hos credo ingratos refelleret, naturae gratias egit,
quod homo natus esset. quanto magis melius et sanius. 20

AVCTORES § 19 Plato] cf. Plutarch. uit. Marii c. 46.

BPV] 1 excitauit B¹, excitabit B², excogitabit B³ post faciet add.
aut codd. rec., edd. mol'i'etur B 2 ostendit V^{ac}, corr. m. 1?
possent P, possunt codd. rec., edd. 3 ultra B¹P¹, corr. B³P² 4 quod V^{ac}
5 que ex qui P², in marg. hec sepes P² 9 /tamen (& er.) V quo-
niam om. B 11 inbecill*usque (i er.) P 13 'non' B³ 16 subiectae
s*int (s? er.) B 18 ad lucas in marg. aelefantos dicit add. B³ 'im'-
manissimis V ac uiribus] B, om. P, s. l. add. V¹ 19 parum B
20 benefici* B se* (d er.) V an aestimare? 21 ingrati* (a?
er.) V ut uerius loquamur] V, quod ut uerius loquar B, uerius
loquamur P ante Plato add. melius igitur B³ 23 post esset hoc
h. d. et in marg. inf. quod ipsum quale sit non est huius materiae
ponderare. hs B³ (hd et hs ut p. 6, 10) magis] B, om. PV, sed cf. p.
4. 8 s. magis . . . docilior et Woelfflinum. Lat. u. roman. Compar. p. 46

qui sensit condicionem hominis esse meliorem, quam isti qui se pecudes natos maluerunt! quos si deus in ea forte conuerterit animalia quorum sortem praeferunt suae, iam profecto cupiant remigrare magnisque clamoribus condicionem pristinam flagitent, quia non est tanti robur ac firmitas corporis, ut officio linguae careas, aut auium per aerem libera discursatio, ut manibus indigeas. plus enim manus praestant quam leuitas ususque pinnarum, plus lingua quam totius corporis fortitudo. quae igitur amentia est ea praeferre quae si data sint, accipere detrectes? 10

1 4. Idem queruntur hominem morbis et inmaturae morti esse subiectum, indignantur uidelicet non deos esse se natos. 'minime', inquit 'sed ex hoc ostendimus hominem nulla prouidentia esse factum, quod aliter fieri debuit'. quid si ostendo id ipsum magna ratione prouisum esse, ut morbis uexari posset et uita saepe in medio cursus sui spatio rumpetur? cum enim deus animal quod fecerat sua sponte ad mortem transire cognouisset, ut mortem ipsam, quae est dissolutio naturae, capere posset, dedit ei fragilitatem, quae morti aditum ad dissoluendum animal inueniret. nam si eius roboris 20

AVCTORES 11 s. morbis et inmaturae morti] cf. Lucr. V 222 s. quae Lact. hoc in cap. de 'inmatura morte' (cf. p. 15, 3. 22 17, 13, 18, 15) dicit, partim fort. ex Senecae libro De inmatura morte (cf. Inst. I 5, 26. III 12, 11) sumpta sunt.

BPV] 2 natos esse *codd. rec., edd.* maluerint *codd. rec., edd., probat etiam Buenemannus* quod *B* post forte s. l. eos *add. B²* conuerteret *B* 4 remigrare (*pr. r postea add. m. 1*) *B* 6 a^re^rem *B* liber a* (*d er.*) *V* 8 l^euitas (*a er.*) *B* pennarum (*sed e ex i P²V¹?*) *PV* 9 quasi *P¹* 11 homines *B* 12 subiectos *B* eos, *sed s. l. l deos add. P* esse se] *B*, esse 'se' *P²*, esse *V* 13 ex] *V*, *om. BP*, *sed cf. Inst. I 5, 2* (ex his... probemus). *V* 6, 6. 19, 16 nulla* prouidentia* (*m er.*) *B* 15 ostendam *B*, ostendero *edd., sed cf. Inst. VI 16, 4* quid si ostendo 'id' *V¹?* prouisu^rm' *B³* 16 possit *V* et] *P*, ut *B*, ut et *V* saepe] *BV*, sua *P* 18 transisse *P* cognos^eet (*s er., c m. 1?*) *P*, cognouisset & ut uid. *V^{ac}*, cognouis*** | s& *m. 1* 19 c, a, p^ere *B²* possit *V* &^{ei} (*corr. m. 2*) *P* 20 ad ditum *V*

fieret, ut ad eum morbus et aegritudo adire non posset, ne mors quidem posset, quoniam mors sequella morborum est, immatura uero mors quomodo abesset ab eo cui esset constituta matura? nempe nullum hominem mori uolunt nisi cum
 5 centesimum aetatis compleuerit annum. quomodo illis in tanta
 repugnantia rerum poterit ratio constare? ut enim ante annos
 centum mori quisque non possit, aliquid illi roboris quod sit
 immortale tribuendum est: quo concesso necesse est condici-
 onem mortis excludi. id autem ipsum cuiusmodi potest esse
 10 quod hominem contra morbos et ictus extrarios solidum atque
 inexpugnabilem faciat? cum enim constet ex ossibus et nervis
 et uisceribus et sanguine, quid horum potest esse tam firmum,
 ut fragilitatem repellat ac mortem? ut igitur homo indissolu-
 bilis sit ante id tempus quod illi putant oportuisse constitui,
 15 ex qua ei materia corpus attribuent? fragilia sunt omnia quae
 uideri ac tangi possunt. superest ut aliquid ex caelo petant,
 quoniam in terra nihil est quod non sit infirmum. cum ergo
 sic homo formandus esset a deo ut mortalis esset aliquando,
 res ipsa exigebat ut terreno et fragili corpore fingeretur. ne-
 20 cesse est igitur ut mortem recipiat quandolibet, quoniam
 corporalis est: corpus enim quodlibet solubile atque mortale
 est. stultissimi ergo, qui de morte immatura queruntur, 8
 quoniam naturae condicio locum illi facit, ita consequens erit

BPV] 1 ne—posset *om.* P 2 sequela (1 *er.*) PV morborū (~ m.
 2) B 4 natura BP 5 centesimum P aetatis, P compleuerit
 annum (= et — *er.*, quae add. m. 2) B conplerit P illi* (s *er.*) V
 7 illi (*sic*) V quod P² 8 quo* (d *er.*) V 9 huiusmodi BV 10 quod
 (d in *er.* eodem d? m. 3) B extrarios (ne add. m. 1) V, extraneos
codd. rec., edd. 12 sanguine* (m *er.*) B 13 igitur *om.* V 14 it B.
 'id' P² quid B constituisse P 15 materia ei B adtribuant
ut uid. (alt. a euand.) B 17 ergo| BP, enim V 18 post aliquando
hoc hd. et in marg. inf. haec et per se ipum (sic) nobilis semper .hs.
add. B³ (hd. et hs. ut p. 6, 10) 19 supra ipsa exigebat *rasura*, P 20 ut
om. V. recte? cf. p. 10, 19 21 quodlibet *om.* P soluibile P mor-
 talis P¹, mortale. P² 23 quoniam| BP, quia V locum (o ex u) V
 faciat P

ut morbis quoque subiectus sit: neque enim patitur natura
 ut abesse possit infirmitas ab eo corpore quod aliquando sol-
 9 uendum est. sed putemus fieri posse quemadmodum uolunt.
 ut homines ea condicione nascantur. ne quis morbo mortie
 subiectus sit, nisi peracto aetatis suae spatio ad ultimam 5
 10 processerit senectutem: non igitur uident. si ita sit consti-
 tutum, quid sequatur. omni utique cetero tempore mori nullo
 modo posse? sed si prohiberi ab altero uictu potest, mori
 poterit. res igitur exigit ut homini qui ante certam diem
 mori non potest. ciborum alimentis. quia subtrahi possunt. 10
 opus non sit. <sed> si opus cibo non erit, iam non homo
 ille, sed deus fiet. ergo, ut superius dixi. qui de fragilitate
 hominis queruntur. id potissimum queruntur. quod non in-
 11 mortales sempiternique sint nati. 'nemo nisi senex mori
 debet'. atquin mortalitas non potest cum immortalitate con- 15
 iungi. si enim mortalis est in senectute. immortalis esse in
 adulescentia non potest nec est ab eo condicio mortis aliena
 qui quandoque moriturus est. nec ulla immortalitas est cui sit
 12 terminus constitutus. ita fit ut et immortalitas exclusa in
 perpetuum et ad tempus recepta mortalitas hominem con- 20
 stituat in ea condicione. ut sit in qualibet aetate mortalis.
 quadrat igitur necessitas undique nec debuisse fieri aliter nec

12 superius] p. 14, 11 ss.

BPV] 2 'ut' P² post quod hoc hd et in marg. inf. haec idcirco
 non solidum firmumq. natū est ut .hs. add. B³ (hd et hs. ut p. 6, 10)
 3 est er. et sit scr. B³ fieri posse] V, fieri 'posse' P², posse fieri B
 4 homo non ea P nascatur P qui B, qua P mortie (s? er.) V
 5 'ni'si B suae aetatis B 7 'h'om'i'ni B ,certo, (cetero ut uid.
 eras. er non certum) B², ,cete,ro P 8 possit B; posse? distinxi, posse.
 uel posse: edd. altore Erasmus. sed Heumannus explicat si alter
 eum potest prohibere uictu (cf. 10 subtrahi) 9 certa (quamquam ante
 habet) P, certum V, recte? die P 10 possint B 11 sint B sed
 addidi 12 de om. B 13 immortalis B, 'im'mortales V 14 ,mori, V
 15 post debet s. l. nempe ideo mori debet quia deus non est add. B³
 17 nec est om. P 18 post moriturus 2 uel 3 litt. er., P una P
 mortalitas V 19 et] P, etiam B, om. V 22 fieri om. P ***nec
 (nec er.) V

fas fuisse. sed isti rationem sequentium non uident. quia
semel errauerunt in ipsa summa. exclusa enim de rebus hu- 13
manis diuina prouidentia necessario sequebatur ut omnia sua
sponte sint nata. hinc inuenerunt illas minutorum seminum
5 plagas et concursiones fortuitas. quia rerum originem non
uidebant. in quas se angustias cum coniecissent. iam cogebat 14
eos necessitas existimare animas cum corporibus nasci et item
cum corporibus extinguī: adsumpserant enim nihil fieri mente
diuina. quod ipsum non aliter probare poterant quam si
10 ostenderent esse aliqua in quibus uideretur prouidentiae ratio
claudicare. reprehenderunt igitur ea in quibus uel maxime 15
diuinitatem suam prouidentia mirabiliter expressit. ut illa quae
rettuli de morbis et immatura morte. cum debuerint cogitare
his adsumptis quid necessario sequeretur. secuntur autem 16
15 illa quae dixi: si morbum non reciperet. neque tectis neque
uestibus indigeret. quid enim uentos aut imbres aut frigora
metueret. quorum uis in eo est ut morbos adferant? idcirco
enim accepit sapientiam. ut aduersus nocentia fragilitatem
suam muniat. sequitur <quod> necesse est. ut quoniam re- 17
20 tinendae rationis causa morbos capit. etiam mortem semper
accipiat. quia is ad quem mors non uenit. firmus sit necesse
est. infirmitas autem habet in se mortis condicionem. firmitas
uero ubi fuerit. nec senectus locum potest habere nec mors.
quae sequitur senectutem. praeterea si mors certae constituta 18

BPV] 2 id (ante ipsa) V 5 origine B 7 item] PV,
iterum B 11 igitur (pr. i ras. ex a?) P. 12 diuinitas ex diuini-
tatem B¹² prouidentiam B 13 retulit P. restuli (t er.) V 14 his B
quid] B. quidem P. qui V^{ac}. quae m. 1 uel 2: quae codd. rec., edd.
sequerentur V, codd. rec., edd. sequuntur PV 15 si om. V an
si <homo>? reciperet] P (sed et ex it? m. 1), reciperent B, reci-
pere||| (litt. er. uid., uix membrana scabra est) V 16 indigerent B,
indigere||| (litt. er. uid.) V 19 quod add. ed. Paris. 1513; sequitur
necessario ut Parrhasius (cf. uers. 3. 14. c. 11, 1); an sequatur
necesse est ut? 20 capit (i in er. e) B semper accipiat quia om. P
21 mors] PV, moribus B 23 senectus P habere nec mors
quae om. P

esset aetati. fieret homo insolentissimus et humanitate omni
 careret. nam fere iura omnia humanitatis, quibus inter nos
 19 cohaeremus. ex metu et conscientia fragilitatis oriuntur. de-
 nique inbecilliora et timidiora quaeque animalia congregantur.
 ut quoniam uiribus tueri se nequeunt. multitudine tueantur, 5
 fortiora uero solitudines adpetunt, quoniam robore uiribusque
 20 confidunt. homo quoque si eodem modo haberet ad propul-
 sanda pericula suppetens robur nec ullius alterius auxilio
 indigeret, quae societas esset. quae reuerentia inter se. quis
 ordo. quae ratio. quae humanitas? aut quid esset tetrius ho- 10
 21 mine, quid efferatius. quid inmanius? sed quoniam inbecillus
 est nec per se potest sine homine uiuere, societatem adpetit.
 22 ut uita communis et ornatior fiat et tutior. uides igitur
 omnem hominis rationem in eo uel maxime stare, quod nudus
 fragilisque nascitur, quod morbis adficitur, quod inmatura 15
 morte multatur. quae si homini detrahantur. rationem quoque
 23 ac sapientiam detrahi necesse est. sed nimis diu de rebus
 apertissimis disputo, cum sit liquidum nihil sine prouidentia
 nec factum esse umquam nec fieri potuisse. de cuius operibus
 uniuersis si nunc libeat disputare per ordinem, infinita materia 20
 24 est. sed ego de uno corpore hominis tantum institui dicere.
 ut in eo diuinae prouidentiae potestatem quanta fuerit osten-
 dam, his dumtaxat in rebus. quae sunt comprehensibiles et
 apertae: nam illa quae sunt animi, nec subici oculis nec

BP (— 4) *V* / 1 humanitate (c ex i) *V* 2 ferâe (a exp. m. 3) *B* 3 et | *BV*.
 ex *P* 4 timidiora | timidio. *B*. cernendi sensus eqs. *P*. transilit scriptura in
 eodem uersu in c. 8, 16; supra. *B*. add. crucem, item in marg. cum
 uerbis Hic desunt m. rec. (eadem etiam p. 17, 20. 23 cruces add.), praeterea
 in marg. add. *R* (i. e. repone) m. 2 5 se* (d? er.) *V* 7 an <at> homo?
 10 ordo om. *V*. quis ordo om. codd. rec. 11 inbecillis *B*. cf. p. 10, 1.
 13, 11 12 post est 3 uel 4 litt. er., quarum extrema m. ? *B* 13 uide *V*
 14 hominis *V*¹? maxime uel *B*. uel om. *V*. recte? 15 fragilisq:
 (q: add. m. 1?) *V* nascatur *V*^{ac} 17 nimium *B* diu* (m er.) *B*
 19 posse *B* 20 infinita (m er.) materia* (m er.) *B* 21 uno tantum cor-
 pore hominis *V* corporis *B*^{ac}. corr. m. 1? 24 animę *V*, recte? cf. c.
 11, 3. 14, 9, ad animum cf. c. 1, 11

comprehendi queunt. nunc de ipso uase hominis loquimur quod uidemus.

5. In principio cum deus fingeret animalia, noluit ea in 1
rotundam formae speciem conglobare atque colligere, ut et
5 moueri ad ambulandum et flectere se in quamlibet partem
facile possent, sed ex ipsa corporis summa produxit caput,
item produxit quaedam membra longius, quae uocantur pedes,
ut alternis motibus solo fixa perducerent animal quo mens
tulisset aut quo petendi cibi necessitas prouocasset. ex ipso 2
10 autem uasculo corporis quattuor fecit extantia, bina posterius,
quae sunt in omnibus pedes, item bina capiti et collo pro-
xima, quae uarios usus animantibus praebent. in pecudibus
enim ac feris pedes sunt posterioribus similes, in homine
autem manus, quae non ad ambulandum, sed ad faciendum
15 tenendumque sunt natae. est et tertium genus, in quo 3
priora illa neque pedes neque manus sunt, sed alae, in quibus
pinnae per ordinem fixae uolandi exhibent usum. ita una
fictio diuersas species et usus habet. atque ut ipsam cor- 4
poris crassitudinem firmiter comprehenderet, maioribus et
20 breuibus ossibus inuicem conligatis quasi carinam conpegit
quam nos dicimus spinam eamque noluit ex uno perpetuoque
osse formare, ne gradiendi flectendique se facultatem animal
non haberet. ex eius parte quasi media costas id est trans- 5

AVCTORES 20 s. quasi—spinam] cf. 'Plutarch.' Plac. philos.
V 17, 3 (ex Aëtio) Ἀρτιστοτέλης...; Dielsius. Doxogr. gr. p. 190 adn. 2;
Nemes. p. 262 (τῇ ῥάχῃ...).

EXPILATORES 8 alternis—fixa] Isidor. orig. XI 1, 112.

BV] 1 loquamur *codd. rec., edd.*; an loquemur? 4 rotundam *B.*
sic etiam p. 21, 4, 7. al. 'et' moueri *B.* emoueri *V* 7 membra
quaedam *V* 8 sola *V¹*, *part. ras. corr. V³* perducerent] *codd. rec.,*
Parrhasius, producerent *BV*, sine dubio ex produxit bis ante scripto:
lectio perducerent etiam *etymologia* pedes—petendi commendatur: cf. de
hoc loco 'Ueb. d. Quellen' p. 263 13 sunt posterioribus pedes feris ac
similes (*sic*) *V* 15 temperandumque *V*, sed cf. c. 10, 24 tenendi facien-
dique 17 pennae (*sed e ex i m. 1?*) *V* exhibent *B* 18 habet in
marg. V 20 conpigit *V^{ac.}*, *corr. m. 1?* 21 spi=nam (*n er.*) *V*
22 oss'eⁿ *B³* facultatem *om. B*, post animal *add. usū B³*

uersa et plana ossa porrexit in diuersum, quibus clementer
 curuatis et in se uelut in circulum paene conductis interna
 uiscera contegantur. ut ea quae molliora et minus ualida
 fieri opus erat. illius solidae cratis amplexu possent esse
 6 munita. in summo uero constructionis eius quam similem 5
 nauali carinae diximus. caput conlocauit. in quo esset regimen
 totius animantis. datumque illi hoc nomen est. ut quidem
 Varro ad Ciceronem scribit. quod hinc capiant initium
 7 sensus ac nerui. ea uero quae diximus a corpore uel
 ambulandi uel faciendi uel uolandi causa esse producta. neque 10
 nimium longis propter celerem mobilitatem neque nimium
 breuib. propter firmitatem. sed et paucis et magnis ossibus
 8 constare uoluit. aut enim bina sunt ut in homine aut
 <qua>terna ut in quadrupede: quae tamen non fecit solida.
 ne in gradiendo pigritia et grauitas retardaret. sed cauata et 15
 ad uigorem corporis conseruandum medullis intrinsecus plena.
 eaque rursus non aequaliter porrecta finiuit. sed summas
 eorum partes nodis crassioribus conglobauit. ut et substringi
 neruis facilius et uerti tutius possent. unde sunt uertibula
 9 nominata. eos nodos firmiter solidatos leni quodam operculo 2

AVCTORES 7—9 Varro] Wilmanns. De M. Ter. Varr. libr. gramm.
 frg. 38 (p. 170).

EXPILATORES 7—9] Isidor. orig. XI, 1, 25; de diff. rer
 XVII 50. 17—20] Isidor. orig. XI 1, 87.

BV] 2 uelut B circulum V^{ac}, part. ras. corr. m. 1? 3 mollia V
 4 possint B 5 simile V 6 nauali (u ex b) B. nauis V; eicere
 malim, cf. p. 19, 20 carinae (i ras. ex u) V caput, V² 7 ani-
 mantius B 9 a] e Heumannus conl. p. 19, 6 (cf. diximus). 9, de
 codd. rec., edd., sed cf. c. 10, 21 scapulae... a ceruice demissae 11 ce-
 leri V¹, -rē V²? 13 ut V 14 quaterna] edd., terna BV; recepi
 illud, quia Lact., quamquam § 7 uel ambulandi uel faciendi uel uolandi
 causa dicit (cf. etiam § 2. 3 est et tertium genus), hic tamen pedes
 tantum (cf. statim in gradiendo) significat; nisi forte aut — ut in
 homine aut terna aut in auibus aut quaterna ut in quadrupede fuisse
 conicitur quadrupede B, quadrupede (alt. e part. ras. ex u uel
 a m. 2?) V 18 grossioribus B 19 sint V 20 leni (p. er.) B

textit, quod dicitur cartilago, scilicet ut sine attritu et sine
 sensu doloris aliquo flecterentur, eosdem tamen non in unum
 modum informauit. alios enim fecit simplices et in orbem
 rotundos, in iis dumtaxat articulis in quibus moueri membra 10
 in omnes partes oportebat, ut in scapulis, quoniam manus
 utrolibet agitari et contorqueri necessarium est, alios autem
 latos et aequales et in unam partem rotundos et in iis utique
 locis ubi tantummodo curuari membra oportebat, ut in geni-
 bus et cubitis et manibus ipsis. nam sicut manus ex eo 11
 10 loco unde oriuntur ubique uersus moueri speciosum simul et
 utile fuit, sic profecto, si hoc idem etiam cubitis accideret,
 et superuacuuus esset eiusmodi motus et turpis. iam enim 12
 manus amissa dignitate quam nunc habet mobilitate nimia
 proboscidi similis uideretur essetque homo plane anguimanus.
 15 quod genus in illa inmanissima belua mirabiliter effectum
 est. deus enim qui prouidentiam et potestatem suam mul- 13
 tarum rerum mirabili uarietate uoluit ostendere, quoniam
 caput eius animalis non tam longe porrexerat, ut terram
 posset ore contingere, quod erat futurum horribile atque
 20 tetrum, et quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat, ut
 etiamsi contingeret, pascendi tamen facultatem dentes adi-
 merent, produxit inter eos a summa fronte molle ac flexibile
 membrum quo prendere, quo tenere quodlibet posset, ne
 rationem uictus capiendi uel dentium prominens magnitudo
 25 uel ceruicis breuitas inpediret.

BV 2 uⁿu^m *B*³ 4 iis] *edd.*, his *BV* 7 *tert.* et *om. B* iis *scripsi*,
 his *BP* 8 tantum *B* 9 et in cubitis *B* 10 post oriuntur s. l. a cor-
 pore *add. B*³ 12 superuacuos *B* 13 amissa^e (e *exp. m. 3*) *B*
 dignitatē *B*¹, *corr. B*³ hunc *B*^{ac} mobilitatem *B*¹, *corr. B*³ 14 pro-
 boscidi similis] *Egnatius*, prorscidi (mu *m. 3*) similis *B*, promusci—dissi-
 milis *V* 15 effectū (~ *m. 2*) *B* 18 capu^d (sic) *B*¹ 20 t^ra^retrum *B*³,
 t^retrum *V* ōs *V* ipsud ex ipsum *B*³, tum eadem man. m restituit
 profusis (i in *er. o m. 1 uel 2*) *B* ante ut etiamsi *er. ut etiam V*
 21 contiⁿgeret *B*² 22 fr^ronte *V* 23 quodlibet *V* 24 prominus *B*¹,
 prominⁿe^s *B*³

1 6. Non possum hoc loco teneri quominus Epicuri stultitiam
 rursum coarguam: illius enim sunt omnia quae delirat Lu-
 cretius. qui ut ostenderet animalia non artificio aliquo diuinæ
 mentis, sed, ut solet, fortuito nata esse, dixit in principio
 mundi alias quasdam innumerabiles animantes mi- 5
 randa specie ac magnitudine fuisse natas, sed eas
 permanere non potuisse, quod illas aut sumendi cibi
 facultas aut coeundi generandique ratio defecisset.
 2 uidelicet ut atomis suis locum faceret, diuinam prouidentiam
 uoluit excludere. sed cum uideret in omnibus quae spirant 10
 mirabilem prouidentiae inesse rationem, quae, malum, uanitas
 erat dicere fuisse animalia prodigiosa in quibus ratio cessaret?
 3 quoniam igitur omnia quae uidemus cum ratione nata sunt
 — id enim ipsum, nasci, efficere nisi ratio non potest —,
 manifestum est nihil omnino rationis expers potuisse gene- 15
 4 rari. ante enim prouisum est in singulis quibusque fingen-
 dis quatenus et ministerio membrorum ad necessaria uitae
 uterentur et quatenus adiugatis corporibus elata suboles uni-
 5 uersas generatim conseruaret animantes. nam si peritus
 architectus cum magnum aliquod aedificium facere constituit, 20
 primo omnium cogitat quae summa perfecti aedificii futura
 sit, et ante emetitur quem locum leue pondus expectet, ubi
 magni oneris statura sit moles, quae columnarum interualla.
 qui aut ubi aquarum cadentium decursus et exitus et recepta-
 6 cula, haec, inquam, prius prouidet, ut quaecumque sunt 25

AVCTORES § 1| Lucr. V 834 ss.; cf. de hoc Lact. cap. disputa-
 tionem 'Lact. u. Lucr.' p. 238 ss.

BV| 1 nom B^{ac} terreri B stultitiā (~ m. 2) B, stultiā V
 2 rursus V 3 ut (exp. m. 3) B ostenderat B aliqui^o V 4 esse
 nata V 9 ut V post faceret hoc hd. et in marg. inf. haec per
 infinitum et inane uolitantibus hs. add. B³ (hd. et hs. ut p. 6, 10)
 10 uiderent V 12 post quibus add. nascendi Thomasius 'ex antiquis
 codicibus' not. 196, deest in BV et multis certe codd. rec. cessasset
 codd. rec., edd. 18 enata Heumannus subolis B, soboles (corr.
 m. 1 ?) V 22 emetitur| edd., metitur B, emetatur (sic) V, recte ? leuem B
 23 operis V molis B 24 pr. et om. V 25 haec| si Heumannus; an si haec ?

perfecto iam operi necessaria, cum ipsis fundamentis pariter ordiatur, cur deum quisquam putet in machinandis animalibus non ante prouidisse quae ad uiuendum necessaria essent quam uitam ipsam daret? quae utique constare non posset, nisi prius effecta essent quibus constat. uidebat igitur Epicurus in corporibus animalium diuinae rationis sollertiam, sed ut efficeret quod ante imprudenter adsumpserat, adiecit aliud deliramentum superiori congruens. dixit enim neque oculos ad uidendum esse natos neque aures ad audiendum neque pedes ad ambulandum, quoniam haec membra prius nata sint, quam esset usus uidendi et audiendi et ambulandi, sed horum omnium officia ex natis extitisse. uereor ne huiusmodi portenta et deridicula refutare non minus ineptum esse uideatur, sed libet ineptire, quoniam cum inepto agimus, ne se ille nimis argutum putet. quid ais, Epicure? non sunt oculi ad uidendum nati? cur igitur uident? postea inquit eorum usus apparuit, uidendi ergo causa nati sunt, siquidem nihil possunt aliud quam uidere. item membra cetera cuius rei causa nata sint, ipse usus ostendit: qui utique nullo modo posset existere, nisi essent membra omnia tam ordinate, tam prouidenter effecta, ut usum possent habere. quid enim si dicas aues non ad uolandum esse natas neque feras ad saeuendum neque pisces ad natandum neque homines ad sapiendum, cum appareat ei naturae officioque seruire animantes ad quod est quaeque generata? sed uidelicet qui summam ipsam ueritatis amisit, semper erret necesse est. si enim non prouidentia, sed fortuitis atomorum concursionibus nascuntur omnia, cur numquam fortuito accidit

AVCTORES § 7 s.] Epicurea ed. Usener frg. 373 (p. 252). § 8] Lucr. IV 822 ss. 22—25] cf. Quintil. I 1. 1

BV] 2 cum *edd.* 4 possent *B* 5 constant *B* 6 in *B* 11 sint *scripsi*, sunt *BV*, essent *Usenerus* 16 ante non s. l. si *add. B*² oculi* (s. *er.*) *B* 17 „postea inquit eorum,“ *V* apparuit (*alt. a ex e ?*) *V* 18 causa* (m. *er.*) *V* 19 causa* *V* 20 nullo (o *part. ras. ex a ? m. 2 ?*) *V* 21 ordinata *V* 22 si enim *V* „aues non,“ *V* 24 naturæ (e *add. m. 2*) *B* 25 ad *V* uidelicet (*pr. e ex i*) *V* 26 erret *V*¹

sic coire illa principia, ut efficerent animal eiusmodi quod
 naribus potius audiret, odoraretur oculis, auribus cerneret?
 13 si enim primordia nullum genus positionis inexpertum relin-
 quunt, oportuit eiusmodi cottidie monstra generari in quibus
 et membrorum ordo praeposterus et usus longe diuersus 5
 14 existeret. cum uero uniuersa genera et uniuersa in quoque
 membra leges suas et ordines et usus sibi attributos tueantur,
 manifestum est nihil fortuito esse factum, quoniam diuinae
 15 rationis dispositio perpetua seruatur. uerum alias refellemus
 Epicurum: nunc de prouidentia ut coepimus disseramus. 10
 1 7. Deus igitur solidamenta corporis quae ossa dicuntur
 nodata et adiuncta inuicem neruis adligauit atque constrinxit,
 quibus mens, si aut excurrere aut resistere uellet, tamquam
 retinaculis uteretur et quidem nullo labore nulloque conatu,
 sed uel minimo motu totius corporis molem temperaret ac 15
 2 flecteret. haec autem uisceribus operuit ut quemque locum
 decebat, ut quae solida essent, conclusa tegerentur. item ui-
 sceribus ipsis uenas admiscuit quasi riuos per corpus omne
 diuisos, per quas discurrens umor et sanguis uniuersa membra
 sucis uitalibus inrigaret, et ea uiscera formata in eum modum 20
 qui uni cuique generi ac loco aptus fuit, superiecta pelle
 contextit: quam uel sola pulchritudine decorauit uel setis
 adoperuit uel squamis muniuit uel plumis insignibus ador-

AVCTORES 11] cf. Nemes. p. 262 M. τὰ δὲ ὅσα — σώματος.

EXPILATORES 11] Isidor. orig. XI 1, 86. 17—20] Isidor.
 orig. XI 1, 121.

BV] 2 odoraretur] B, aut odoraretur V 3 expertum V relinquunt
 (pr. u del. m. 3) B, q in ras., alt. u s. l. (fuerat fort. -cunt) V
 6 in om. V 7 tu-eantur (s et d er.) V 8 manifestū (~ m. 2) B
 9 perpetuo Heumannus seruatur (i er.) V re-fellemus (s ? er.) V
 10 prouidentia* (m er.) B 12 nodata (d in er. t ? m. 1 ?) V alli-
 gavit (pr. 1 ras. ex d, pr. i ex e m. 2 ?) V 13 alt. 'a'ut B uelit V
 14 retenaculis B¹, corr. B³ equidem (om. et) B 15 uel om. B
 nutu (sed pr. u part. ras. ex o) V. codd. rec., edd. 17 essent] B.
 esse V 18 riuos (o in er. i) B omne* (m er.) B 19 quē V
 humor, add. h B²V² 21 generi (i in er. e) B¹? 22 quē V

nauit. illud uero commentum dei mirabile, quod una dispo- 3
 sitio et unus habitus innumerabiles imaginum praeferat uarie-
 tates. nam in omnibus fere quae spirant eadem series et ordo
 membrorum est: primum enim caput et huic adnexa ceruix. 4
 5 item collo pectus adiunctum et ex eo prominentes armi. ad-
 haerens pectori uenter, item uentri subnexa genitalia. ultimo
 loco femina pedesque. nec solum membra suum tenorem 5
 ac situm in omnibus seruant. sed etiam partes membrorum.
 nam in uno capite ipso certam sedem possident aures. certam
 10 oculi. nares item. os quoque et in eo dentes et lingua. quae
 omnia cum sint eadem in cunctis animantibus. tamen infinita
 et multiplex diuersitas figurarum est, quod ea quae dixi aut
 productiora aut contractiora liniamentis uarie differentibus
 comprehensa sunt. quid? illud nonne diuinum, quod in tanta 6
 15 uiuentium multitudine unum quodque animal in sui generis
 specie pulcherrimum est. ut si quid uicissim de altero in
 alterum transferatur. nihil ineditius ad utilitatem. nihil de-
 formius ad aspectum uideri necesse sit? ut si elephanto
 ceruicem prolixam tribuas aut camelo breuem uel si serpen-
 20 tibus pedes aut pilos addas. in quibus porrecti aequaliter

BF (a 3) VJ 1 mirabile!!! (1 uel 2 litt. er., fort. m) B² post dispositio
2 uel 3 litt. er., V 2 imaginum scripsi (cf. uers. 12 figurarum; p. 19. 18
diuersas species; Inst. II 11, 6 in uarias imagines corporum). imagines B¹.
imaginis B². manum m. 1. 7 manu et in marg. 7 animantiū m. 2, in ipso
manum inscripsit animantiū m. 3 V; animantium codd. rec., edd.
3 fere V ab eadem incipit F fol. 1^r series!!! ex series? V
5 armi B³. s. l. er. ac, quod add. B² 6 subnixa B 10 os F,
littera o prima uersus cum margine folii in fasciculum infixi glutinatique
interiit: sic saepe primae et extremae uersuum litterae eo] FV, oe (e in
er. s? m. 2) B 11 animantibus F² tamēn (euanid., n add. m.
2) F 12 figuratorum codd. rec., edd. 13 contractiora (euanid., n add.
m. 2) F lineamentis F 14 illud (d ex t m. 2) F 15 quodque V
generis B². genere. post s. l. 1 (i. e. et) V; sui (uel suo) genere et
codd. rec., edd. 17 ineditius F utilitatem B³ 18 deformius F
18 necesse F elephanto BFV 19 ceruicem F aut V¹²
cameo] lo F, camello B, came-lo (1 er.) V 20 pilos (1 er.) V

corporis longitudo nihil aliud exigebat nisi ut maculis terga
 distincti et squamarum leuitate suffulti in lubricos tractus
 7 sinuosis flexibus laberentur. in quadrupedibus autem idem
 opifex contextum spinae a summo capite deductum longius
 extra corpus eduxit et acuminauit in caudam, aut ut obscenae
 corporis partes uel propter foeditatem tegerentur uel propter
 teneritudinem munirentur aut ut animalia quaedam minuta et
 nocentia motu eius arcerentur a corpore: quod membrum si
 8 detrahas, imperfectum fit animal ac debile. ubi autem ratio
 et manus est, tam non est id necessarium quam indumentum
 pilorum: adeo in suo quaeque genere aptissime congruunt,
 ut neque nudo quadrupede neque homine tecto excogitari
 9 quicquam turpius possit. sed tamen cum ipsa nuditas ho-
 minis mire ad pulchritudinem ualeat, non tamen etiam capiti
 congruebat. textit ergo illud pilo et quia in summo futurum
 erat, quasi summum aedificii culmen ornauit. qui ornatus non
 est in orbem coactus aut in figuram pillei teres factus. ne

AVCTORES 15 textit ergo illud pilo ... (27, 3) capilli — 27.5] ex
 Varrone. cf. Augustin. de dial. 6 (ex quo Isidor. orig. XI 1. 28): capillus
 quasi capitis pilus; Wilmanns p. 148 (cf. p. 16 ss.); 'Ueb. die Quellen' p. 264.

EXPILATORES 2 s. in—laberentur] Isidor. orig. XII 4. 2.

BFV] 1 co(r)p(or)is F, litt. rp foramine interierunt. sic saepius
 exhibebat V 2 distincti F leuitate FV, laenitate (pr. a del.
 m. 3) B subfulti F tractos B¹, corr. B³ 3 sinuosis B²
 la.berentur (m er.) V 5 aut ut scripsi, ut B. aut F. *ut (a er.) V
 obsc*en*a*re (a er., a s. l. m. 1) B obscurae & corporis partem V
 6 foeditatē (~ m. 3) B tegerentur (te add. m. 3) F 7 teneritudinē
 (~ m. 3) B ut om. V minuta (i in er. u ? m. 3) B et, B³
 9 sit codd. rec., edd. 10 nec e ssarium F 11 quoque B 12 nudo
 a quadrupede F, a non a Lact. scriptum neque conferendos esse locos
 Inst. I 13, 11 a—recentior; 21, 16 ab—minoris ipsa ambiguitate (cf
 excogitari) apparet excogitare B. excogitar, V¹ 13 sed tamen
 cum] BF (nisi quod cūm!, euanid., add. m F²), cum tamen V
 15 congruebat (g ex c m. 2) F post congruebat hoc hd et in marg.
 inf. quanta enim deformitas in eo futura esset ex caluitio apparet hs
 add. B³ (hd et hs ut p. 6, 10) ergo (g ex c m. 2) F 16 in
 culmen or desinit fol. 1^r. a nauit incipit fol. 1^v F 17 coactus a ut F
 pilae B ne] de B¹, corr. B²

quibusdam partibus nudis esset informis, sed alicubi effusus
 alicubi retractus pro cuiusque loci decentia. frons ergo 10
 uallata per circuitum et a temporibus effusi ante aures capilli
 et earum summa pars in coronae modum cineta et occipitium
 5 omne contextum speciem miri decoris ostentat. iam barbae 11
 ratio incredibile est quantum conferat uel ad dinoscendam
 corporum maturitatem uel ad differentiam sexus uel ad decorem
 uirilitatis ac roboris, ut uideatur omnino non constatura fuisse
 totius operis ratio, si quicquam aliter esset effectum.

10 8. Nunc rationem totius hominis ostendam singulorumque 1
 membrorum quae in corpore aperta aut operta sunt, utilitates
 et habitus explicabo. cum igitur statuisset deus ex omnibus 2
 animalibus solum hominem facere caelestem, cetera uniuersa
 terrena, hunc ad caeli contemplationem rigidum erexit bipe-
 15 demque constituit, scilicet ut eodem spectaret unde illi origo
 est, illa uero depressit ad terram, ut quia nulla his immor-
 talitatis expectatio est, toto corpore in humum proiecta uentri
 pabuloque seruirent. hominis itaque solius recta ratio 3
 et sublimis status et uultus deo patri communis ac proximus

AVCTORES § 2] cf. ad Inst. II 1, 14—19; Cic. de nat. deor.
 II 56, 140.

EXPILATORES 5—8] Isidor. de diff. rer. XVII 53. 10 s.]
 Isidor. de diff. rer. XVII 47: rationem autem humani corporis singu-
 lorumque membrorum differentiam Lactantius siue plerique auctorum
 .. definierunt. — ibid. § 72. haec Lactantius ceterique de ratione corporis
 scripserunt. § 2] Isidor. de diff. rer. XVII 50.

BFV] 1 s. utroque loco alibi *V* 2 detractus *F* 4 summae partes
 et cinetae *V* occipium *B* 5 ostendat *F*, ostentant *edd.* 6 uel
 om. *V* 7 alt. uel] *FV*. [aut *B*² 9 operis] corporis *edd.* ratione *B*
 s. i] *F* 10 homines *B*¹, corr. *B*² 11 utilitatis *B*¹, corr. *B*² 12 abi-
 tus *B*¹, h. add. *B*², habitus *F*¹, s. l. corr. *F*² 13 faceret (t in ras.,
 tamen expunctum) *V* et cetera *B* 14 terrena (alt. e euanid.
 refecit m. 2) *F* bipedem *B* 15 eadem *V* III spectaret (ex ? er.) *V*
 16 immo <rtat>|litis (m linea del. et n add. m. 3) *F* 17 toto (alt. o part.
 ras. ex a) *V* <corpo>|re *F* 18 seruirent *B* homines *B*¹,
 corr. *B*² 19 est et (ante subl.) *B*, e. t. *V* confinis *Petr. Francius*
 (ap. *Lengletium*)

originem suam fictoremque testatur. eius prope diuina mens
 quia non tantum animantium quae sunt in terra, sed etiam
 sui corporis est sortita dominatum, in summo capite conlocata
 tamquam in arce sublimi speculatur omnia et contuetur.
 4 hanc eius aulam deus non obductam porrectamque formauit 5
 ut in mutis animalibus, sed orbi et globo similem, quod orbis
 5 rotunditas perfectae rationis est ac figurae. eo igitur mens
 et ignis ille diuinus tamquam caelo tegitur, cuius cum sum-
 mum fastigium naturali ueste texisset, primorem partem quae
 dicitur facies necessariis membrorum ministeriis et instruxit 10
 6 pariter et ornauit. ac primum quod oculorum orbis con-
 clauis foraminibus conclusit, a quo foratu frontem nomi-
 natam Varro existimat, eos neque minus neque amplius quam
 duos esse uoluit, quod ad speciem nullus est perfectior nu-
 merus quam duorum, sicut et aures duas: quarum duplicitas 15
 incredibile est quantam pulchritudinem praeferat, quod cum
 pars utraque similitudine ornata est, tum ut uenientes altrin-
 7 secus uoces facilius colligantur. nam et forma ipsa miran-
 dum in modum ficta, quod earum foramina noluit esse nuda
 et inobsaepta: quod et minus decorum et minus utile fuisset, 20
 quoniam simplicium cauernarum angustias praeteruolare uox

AVCTORES 3 s. in summo—sublimi] cf. Cic. de nat. deor.
 II 56, 140. 7 s. mens—diuinus] ex Cic. de re p. III, cf. Augustin.
 c. Iulian. Pelag. IV 12 (Cic. de re p. III 1, 1).

EXPILATORES 1–4] Isidor. de diff. rer. XVII 49. 11–13]
 Isidor. orig. XI 1, 35; de diff. rer. XVII 53.

BF (–13) *V*] 1 fictoremque (n add. m. 1, sic) *B* 2 animanti *ū* *F*
 3 su i.] *F* domina-tum *F* 4 ta-m^{am} quanae (sic. am s. l. et u ex i ut
uid., m. 1) *F* speculatur *B*² 5 obduc-tam *F*; productam *Heumannus*
 6 sed in marg. m. 2. idem s. l. m. 3 *V* orbis] *V*. nisi quod r ras.
 ex m ut uid., sed b ab initio fuerat, omnis *FB* 7 ro-tun-ditas *F*
 8 cae-lo.] *F* 9 fastig-i-um *F*, uestigium *V* primorem] et p(ri mo-
 rem *F*, priorem *BV*; cf. p. 31, 8 11 pari-ter] *F* quod om. edd.
 orbis *B*¹, corr. *B*² 12 inclusit *F* fora<tu>] *F* 13 uar<ro>] hic
 desinit fol. 1^a *F* existimauit *V* et eos *V* edd. 16 prae se ferat
Parrhasius 17 alt-er-in-secus (e ? er.) *B* 19 post ficta uel ante et
 forma intercidisse est uid. 20 inobsaepta *B*². inops-aepta *V*

posset nisi exceptam per cauos sinus et repercussu retentam
 foramina ipsa cohiberent illis similia uasculis quibus inpositis
 solent angusti oris uasa compleri. eas igitur aures — qui-
 bus est inditum nomen a uocibus hauriendis, unde Vergilius
 5 uocemque his auribus hausi; aut quia uocem ipsam Graeci
 ἀὐδὴν uocant ab auditu, per immutationem litterae aures uelut
 -audes sunt nominatae — noluit deus artifex mollibus pelliculis
 informare, quae pulchritudinem demerent pendulae atque flac-
 10 essent immobiles ac rigentes, sed quod esset horum medium
 excogitauit, ut eas cartilago mollior adligaret et haberent
 aptam simul ac flexibilem firmitatem. in his audiendi tantum 9
 officium constitutum est sicut in oculis uidendi, quorum
 praecipue inexplicabilis est ac mira subtilitas, quia eorum
 15 orbes gemmarum similitudinem praeferentes ab ea parte qua
 uidendum fuit membranis perlucentibus textit, ut imagines
 rerum contra positarum tamquam in speculo refulgentes ad
 sensum intimum penetrarent. per eas igitur membranas 10

AVCTORES 5] Verg. Aen. IV 359. § 10] eadem uel simillima (ex
 Varrone?) ap. Gell. V 16; Chalcid. in Plat. Tim. p. 271, 13. 272, 8. 273, 10. 278,
 1 Wr.; de § 9 ss. et c. 9 cf. 'Laet. u. Lucr.' p. 252 ss.; 'Ueb. die Quellen' p. 283.

EXPILATORES 3—7] Isidor. orig. XI 1, 22, 46; de diff. rer.
 XVII 55. 15—18] Isidor. de diff. rer. XVII 53.

BV] 1 post posset s. l. et spargi add. B³ percepta V repercusu V
 2 cohiberent] codd. rec., conuinerent B^{ac}, conbiberent (sic) corr. m. 1.
 coniberent V inpositis B 3 angustioris B¹, angustiores B² V;
 angusti oris etiam Ianus Gulelmus (Quaest. Plant. Menaechn. cap. IV.
 Gruteri Lampad. uol. III part. II p. 406 s.) cont. Quintil. Inst. I
 2, 28 uascula oris angusti 4 inditum (alt. i ras. ex u) B ἡ'auri-
 endis B² 6 ΑΥΔΗ; V¹, Δ in A mut. m. 3 7 mollibus] V, neque
 mollibus (1 add. m. 1 uel 2) B 8 quae] V, ne B. sine dubio ut etiam
 neque (7) secundum proxima neque—ne fictum pulchritudinem erent
 (sic, de add. m. 2) B flacentes V 9 hinc usque ad finem libri
 multa euanida refecit m. 3 V: ubi prior scriptura certa est, nihil
 adnotatur adusu* (in er.) B inabiles B 10 sed om. B horum V¹.
 horum (h. s. l. er.) V³ 11 mollior B³ 12 ac] B, et V. recte? 14 praecipue B².
 praecipue ** B² 15 similitudine B 16 imaginēs B³ 17 in om. B

sensus ille qui dicitur mens, ea quae sunt foris transpiciit, ne forte existimes aut imaginum incursione nos cernere, ut philosophi disserunt, quoniam uidendi officium in eo debet esse quod uidet, non in eo quod uidetur, aut intentione aeris cum acie aut effusione radiorum, quoniam si ita esset, tardius quam oculos aduertimus uideremus, donec intentus aer cum acie aut effusi radii ad id quod uidendum esset peruenirent. 5 cum autem uideamus eodem momento temporis, plerumque uero aliud agentes nihilominus tamen uniuersa quae contra sunt posita tueamur, uerius et manifestius est mentem esse 10 quae per oculos ea quae sunt opposita transpiciat quasi per fenestras perlucente uitro aut speculari lapide obductas. et idcirco mens ac uoluntas ex oculis saepe dinoscitur, quod quidem ut refelleret Lucretius, ineptissimo usus est argumento. si enim mens inquit per oculos uidet, erutis et 15 effossis oculis magis uideret, quoniam euulsae cum postibus fores plus inferunt luminis quam si fuerint obductae. nimirum ipsi uel potius Epicuro qui eum docuit effossi oculi erant, ne uideret effossos orbes et ruptas oculorum fibras et fluentem per uenas sanguinem et crescentes ex uulneribus carnes et obductas ad ultimum cicatrices nihil posse lucis admittere, nisi forte oculos auribus similes 20

AVCTORES 15 ss.] Lucr. III 359 ss. 367 ss.; cf. de hoc loco 'Lact. u. Lucr.' p. 232 s.

BV] 1 mens ea] B, mens ea que dicitur mens ea, *linea del.* ea—mens m. 1 V 2 **imaginationum (in, uix m er.) V *|concuriones (sic, i er.) B cernere (aut i er. aut n ras. ex m) V 3 dixerunt B uerba ut philosophi disserunt ante aut imaginationum ponenda uid. 6 donec] dū haec B¹, corr. B² 7 essent (quamquam uidendum habet) V 9 aliquid B agentis B¹, corr. B² 10 posita sunt B intueamur *codd. rec., edd.* 11 quae per] B, quae V¹, in quae mut. et s. l. p add. V², p renouant V³ 12 lucente V 13 uoluntas (n ras. ex p) V 19 uiderent V effossus B¹, corr. B³, effossos V¹? orbis B¹, corr. B² et om. B 21 cicatrices (pr. i ras. ex u) V 22 possit V¹, posse* V²

nasci uolebat, ut non tam oculis quam foraminibus cernere-
 mus: quo nihil ad speciem foedius, ad usum inutilius fieri
 potest. quantulum enim uidere possemus, si mens ab intimis 14
 penetralibus capitis per exiguas cauernarum rimulas attenderet!
 5 ut si quis uelit transpicere per cicutam, non plus profecto
 cernat quam cicutae ipsius capacitas comprehendat. itaque 15
 ad uidendum membris potius in orbem conglobatis opus fuit,
 ut uisus in latum spargeretur, et quae in primori facie ad-
 haerent, ut libere possent omnia contueri. ergo ineffabilis 16
 10 diuinae prouidentiae uirtus fecit duos simillimos orbes eosque
 ita deuinxit, ut non in totum conuerti, sed moueri tamen ac
 flecti cum modo possent, orbes autem ipsos umoris puri ac
 liquidi plenos esse uoluit, in quorum media parte scintillae
 luminum conclusae tenerentur, quas pupillas nuncupamus, in
 15 quibus puris atque subtilibus cernendi sensus ac ratio con-
 tinetur. per eos igitur orbes se ipsam mens intendit ut 17
 uideat miraque ratione in unum miscetur et coniungitur am-
 borum luminum uisus.

9. Libet hoc loco illorum reprehendere uanitatem qui dum 1
 20 uolunt ostendere sensus falsos esse, multa colligunt in quibus
 oculi fallantur, inter quae illud etiam, quod furiosis et ebris
 omnia duplicia uideantur: quasi uero eius erroris obscura sit
 causa. ideo enim fit, quia duo sunt oculi. sed quomodo id 2
 fiat accipe. uisus oculorum intentione animi constat. itaque
 25 quoniam mens, ut supra dictum est, oculis tamquam fenestris

EXPILATORES 12—16] Isidor. de diff. rer. XVII 54.

BP (a 15) *V*/ 1 uolebat* (n ? *er.*) *B* 2 a d' specie *B* usus *B* 3 possi-
 mus *B* ab (b in *er.* d ? *m.* 1 ?) *V* 4 capit. is *V* rimulas (u *part. ras.*
ex o) *V* 5 uelit (1 *er.*) *BP* 8 adherent *B*² 9 possint *V*, posset
edd. 11 **conuerti (in ? *er.*) *B* 12 umores *B*¹, humoris *B*², hu-
 moris (h *add. m.* 1 ?) *V* 15 ac *V* a cernendi sensus *denuo incipit P*,
cf. ad p. 18. 4 16 ipsa *B*. ipsa (^h *euandum refecisse, non addidisse*
uid. m. 3) *V* 19 illorum] *PV*, *arcisilae* *B*³ 20 uult *ex uolunt B*³
*collegit ex colligunt B*³ 21 falluntur (*pr. u ex a m.* 1 ?) *V*
 22 errores *B*¹, *corr. B*³

utitur. non tantum hoc ebriis aut insanis accidit. sed et sanis
 et sobriis. nam si aliquid nimis propius admoueas, duplex
 uidebitur: certum est enim interuallum ac spatium quo acies
 3 oculorum coit. item si retrorsum auoces animum quasi ad
 cogitandum et intentionem mentis relaxes, tum acies oculi
 utriusque diducitur et singuli uidere incipiunt separatim. si
 animum rursus intenderis aciemque direxeris, coit in unum
 4 quidquid duplex uidebatur. quid ergo mirum si mens ueneno
 ac potentia uini dissoluta dirigere se non potest ad uidendum,
 (sicut ne pedes quidem ad ambulandum neruis stupeficientibus 10
 debiles) aut si uis furoris in cerebrum saeuens concordiam
 disiungit oculorum? quod adeo uerum est, ut luscis homini-
 bus, si aut insani aut ebrii fiant, nullo modo possit accidere
 5 ut aliquid duplex uideant. quare si ratio apparet cur oculi
 fallantur, manifestum est non esse falsos sensus: qui aut non 15
 falluntur, si sunt puri et integri, aut si falluntur, mens tamen
 non fallitur, quae illorum nouit errorem.
 1 10. Sed nos ad dei opera reuertamur. ut igitur oculi
 munitiores essent ab iniuria, eos ciliorum tegminibus
 2 occuluit. unde oculos esse dictos Varroni placet. nam 20
 ipsae palpebrae, quibus mobilitas id est palpitatio uocabulum

AVCTORES 21—33, 2] ex Varrone ut uid.: cf. Charis. p. 105. 14 K.
 (Wilmanns frg. 30. p. 161): palpetras per t Varro ad Ciceronem XIII
 dixit. § 2 ss.] cf. Cic. de nat. deor. II 57. 143: 'Ueb. d. Quellen' p. 260.

EXPILATORES 19 s. 33. 9 s.] Isidor. orig. XI 1. 36. 39: de
 diff. rer. XVII 54.

BPV 1 post ebriis hoc ⁂ et in marg. sup. ⁂ accidit (om. aut insanis).
 sed et sanis et sobriis *P* et] etiam *codd. rec. (teste Lengletio)*, *edd.*
 2 et] ac *edd.* propius ex proprius *P* 6 diducitur] *edd.*, dedu-
 citur *BPV* et] *BP*, tunc (sic) *V* 7 aciem *P* 10 neruis^c *B*², s. *add.* *V*¹²
 11 debiles, *P*¹² 12 luscis *P*¹², s. *inseruit* *V*¹², *refecit* *V*³ 13 accedere *B*¹,
corr. *B*³ 14 uideat *B* 15 falluntur *V* 16 tamen] *BV*, tamen ipsa *P*
 17 non^c *B* 18 dñ ut uid., dñ fort. iam m. 1 *corr.*, *refecit* m. 3 *V* 19 eos
refecit *V*³, sed e in litt. er. ciliciorum *P* 20 occulit *B*, oculuit (uit
 in ras. ?) *euand.*, *refecit* *V*³ dictos esse *P* nam et ipse *V* 21 palpetrae
Varro scripserat, cf. supra 'Auctores' inest *V*, inest et *edd.*

tribuit, pilis in ordinem stantibus uallatae adeptum oculis de-
centissimum praebent: quarum motus adgiduus incomprehen-
sibili celeritate concurrens et uidendi tenorem non impedit et
reficit obtutum. ^{facies} enim id est membrana illa perlucens, 3
quam siccare et obaescere non oportet, nisi timore assidue
tersa praeniteat, obsolescit.² quid? ipsa superciliorum fastigia 4
pilis breuibus adornata nonne quasi aggeribus et munimentum
oculis, ne quid superne incidat, et speciem simul praestant?
ex quorum confinio nasus exoriens et ueluti aequali porrectus
10 iugo utramque aciem simul et discernit et munit. inferius 5
quoque genarum non indecens tumor in similitudinem collium
leuiter exurgens ab omni parte oculos efficit tutiores proui-
sumque est ab artifice summo, ut si qui forte uehementior
ictus extiterit, eminentibus repellatur. nasi uero pars superior 6
15 usque ad medium solida formata est, inferior autem cartilagine
adhaerente mollita, ut ad usum digitorum possit esse tracta-
bilis. in hoc autem quamuis simplici membro tria sunt 7
officia constituta, unum ducendi spiritus, alterum capiendi
odoris, tertium ut per eius cauernas purgamenta cerebri de-

EXPILATORES] § 5] Isidor. de diff. rer. XVII 56. 17—19]
Isidor. de diff. rer. XVII 57.

BPV] 1 instantibus *B*; in ordine stantibus *codd. rec., edd., sed*
Halmsius confert Varr. d. re rust. I. 7, 4 arbores in ordinem satae.
uallatae (u ex b) *B*. ua'l'latae *V*¹ 4 optutum *BP* perlucens (*e*
in er. g ? m. 1 ?) *V* 5 siccare *B* et nisi *V* humore (h del. m.
3) *B*, 'h'umore *V*¹, h refecit *V*³ assiduo (*pr. s in er. c ? m. 1 ?*, s
refecit m. 3) *V* 6 tersa praeniteat] *P*. tersa reniteat *B*. tersapere (u m.
1 ? *euanid. refecit m. 3*) niteat *V*; tersa pure niteat *codd. rec., edd.*
7 ante et munimentum *er.* & munimentum *V* munimento *B* 9 narus *B*¹.
*corr. B*² uelut *B* 11 indecens (*pr. e part. ras. ex i et c in ras.*
m. 1 ?) *P* 12 et leuiter *B*; leniter *codd. rec., edd., sed cf. p. 38, 9*
13 quis *V* 14 nisi *B*¹*P*¹, *corr. B*³*P*², nisi *V*¹, a *er. et Nasi ex nisi V*³
15 interior, (*sic*) *P*² 16 adh'a'erente *B*³. adherentem (*m. 2*) *P*,
adheret *V* *codd. rec.*, adhaeret *edd.* mollit_a *P*² ab usu *B* posset *P*
17 quam'uis' *B*³, -muis *euanid. refecit V*³ *simplici (*e er.*) *V*
19 odores *B*¹, *corr. B*²

fluant. quas ipsas deus quam mirabili. quam diuina ratione
 molitus est. ut tamen hiatus ipse nasi oris speciem non defor-
 8 maret! quod erat plane futurum. si unum ac simplex fora-
 men pateret: at id uelut pariete per medium ducto intersaepsit
 9 atque diuisit fecitque ipsa duplicitate pulcherrimum. ex quo 5
 intellegimus quantum dualis numerus una et simplici compāge
 solidatus ad rerum ualeat perfectionem. nam cum sit corpus
 unum. tamen totum ex simplicibus membris constare non
 10 poterat. nisi ut essent partes uel dexteræ uel sinistrae. ita-
 que ut pedes duo et item manus non tantum ad utilitatem 10
 aliquam usumque uel gradiendi uel faciendi ualent. sed et
 habitum decoremque admirabilem conferunt. sic in capite.
 quod totius diuini operis quasi culmen est. et auditus in duas
 aures et uisus in duas acies et odoratio in duas nares a summo
 artifice diuisa est. quia cerebrum. in quo sentiendi ratio est. 15
 quamuis sit unum. tamen in duas partes membrana inter-
 11 ueniente discretum est. sed et cor. quod sapientiae domi-
 cilium uidetur. licet sit unum. duos tamen intrinsecus sinus
 habet. quibus fontes uiui sanguinis continentur saep̄to inter-
 cedente diuisi. ut sicut in ipso mundo summa rerum uel de 20
 simplici duplex uel de duplici simplex et gubernat et continet
 totum. ita in corpore de duobus uniuersa compacta indissocia-

BPV] 2 u, t *P*² narsi. oris (r exp. et punct. post i m. 3) *B*
 3 'ni'si *B*³ si unum om. *V* ac refecit *V*³. sed subest fort. at
 4 at] *edd.*, ad *BPV* parietem *B*¹*P*^{ac}. m del. *B*³. exp. *P*¹ 6 intelle-
 gimus (squa ntum (litt. squa foramine perierunt), s quantum s. l. et in
 marg. m. 3 *B* duales *B* numerus una et (foramen). s una et s. l.
 et in marg. m. 3 *B* compāge *V*¹² 9 potera't (n ? er.) *V* nisi] *V*.
 om. *BP*; 'locus mendosus' Heumannus; fort. inter poterat et nisi talia
 interciderunt: et ad utilitatem et ad pulchritudinem comparatum uelut *B*
 dexteræ] *V*, dextrae *BP*, sed cf. c. 12, 5. 13. 14 sinixtrae *B*¹.
 corr. *B*³ 11 aliquam usumque] *V*, atque (adque *B*) usum *BP* ua-
 let *B*, ualerent *P* 14 odoratus *P* 15 diuisus *P* c'a'erebrum
 (sic) *B* 17 **discretum (in er.) *V* cor om. *V* 18 sinus *B*¹, corr.
*B*³ 19 continetur *B*¹ (corr. *B*²) *PV*^{ac} malim continentur. s. i.
 diuisos 21 duplici simplex] simplici duplex *B*¹, corr. *B*²

bilem praetenderent unitatem. oris quoque species et rictus 12
 ex transverso patefactus quam utilis, quam decens sit, enarrari
 non potest: cuius usus in duobus constat officiis, sumendi
 uictus et eloquendi. lingua intus inclusa, quae uocem 13
 motibus suis in uerba discernit, et est interpret animi nec
 tamen sola per se potest loquendi munus implere, nisi acumen
 suum palato inliserit, nisi adiuta uel offensione dentium uel
 compressione labrorum, dentes tamen plus conferunt ad
 loquendum: nam et infantes non ante incipiunt fari quam 14
 dentes habuerint et senes amissis dentibus ita balbutiunt,
 ut ad infantiam denuo reuoluti esse uideantur. sed haec 15
 ad hominem solum pertinent aut aues, in quibus acuminata
 et uibrata certis motibus lingua innumerabiles cantuum
 flexiones et uarios sonorum modos exprimit. habet praeterea 16
 et aliud officium, quo in omnibus, non tamen solo in mutis
 utitur, quod contritos et permolitos dentibus cibos colligit et
 conglobatos ui sua deprimat et transmittit ad uentrem. itaque
 Varro a ligando cibo putat linguae nomen inpositum.
 bestias etiam <in> potu adiuuat: protenta enim cauataque 17

AVCTORES 5 interpret animi] Lucr. VI 1149. § 16] cf. Cic.
 de nat. deor. II 54, 134 (etiam Nemes. p. 238 M. περιτρυγῶ τὰς
 τοῦ τρομάχου).

EXPILATORES 4—8. 18] Isidor. de diff. rer. XVII 58: orig.
 XI 1. 51.

BPV] 1 praetendere'n't P¹ speciem P rectus V^{ac} 2 aduerso B
 transuersum V^{ac}, transuerso* V¹ sit om. BV 4 loquendi P malim
 lingua <uero> uel <autem> clausa V an fort. inclusa <est>: quae...
 discernit et.. animi, nec...? 8 labiorum edd. 9 fari om. V 10 insenes V
 balbu't'tiunt V 11 'ad' V de nuo (n add. et uo in ras.) V
 12 aut] B, a,*t (u ? er.) sic P, aut 'ad' V in om. B 13 bibrata B^{ac},
 corr. m. 1 uel. 2 14 sonores et in marg. ros (corr. m. 1 ?) P ex-
 primet B¹, corr. B³ 15 quod P in omnibus] BP, hominib; V
 non] V (sc. n), sed BP 16 contritos et permolitos] B. per contritos P.
 contritos et cōmolitos V, recte? cib:'os' P² 18 a*ligando (1 er.) BP
 19 in add. Heumannus potū (p et t ex aliis litt. ? m. 3, ~ m. 2) B
 adiubat B^{ac}, corr. m. 1 uel 2

hauriunt aquam eamque comprehensam linguae sinu, ne tardi-
tate ac mora refluat, ad palatum celeri mobilitate conplodunt.
haec itaque palati concavo tamquam testudine tegitur eamque
18 dentium saeptis deus quasi muro circumuallauit. dentes
autem ipsos, ne nudi ac restricti magis horro^ri quam orna- 5
mento essent, gingiuis mollibus, quae a gignendis dentibus
nominantur, ac deinde labrorum tegminibus honestauit: quorum
durities sicut in molari lapide maior est et asperior quam in
ceteris ossibus, ut ad conterendos cibos pabulumque suffi-
19 cerent. labra ipsa quae quasi antea cohaerebant, quam de- 10
center interseidit! quorum superius sub ipsa medietate narium
lacuna quadam leui quasi ualle signauit, inferius honestatis
20 gratia foras molliter explicauit. nam quod attinet ad saporem
capiendum, fallitur quisquis hunc sensum palato inesse arbi-
tratur, lingua est enim qua sapores sentiuntur, nec tamen 15
tota: nam partes eius quae sunt ab utroque latere teneriores,
saporem subtilissimis sensibus trahunt. et cum neque ex
cibo quicquam neque ex potione minuatur, tamen inenarrabili
modo penetrat ad sensum sapor eadem ratione qua nihil de
21 quaque materia odoris capio decerpit. cetera quam decora 20
sint uix exprimi potest: deductum clementer a genis mentum
et ita inferius conclusum, ut acumen eius extremum signare

EXPILATORES 4—7] Isidor. orig. XI 1. 54; de diff. rer. XVII 60.

BPVJ 1 hauriunt *V*³, auriunt *subesse uid.* sinu(m *m exp. m. 3*) *B*
a sinu ne—horro^ri (5) *omnia euanida refecit V*³ 2 more^arefluat *B*¹,
more^{a re}refluat *B*², mora//effluat (1 uel 2 litt. er.) *P*, mora effluat *in ras. V*³
ad palatum, *V*³ 3 palati (i ex o) *P* teritur *B*¹, corr. *B*³ **d, s *P*²
5 post ipsos hoc hd. et in marg. inf. haec mirabili modo per ordinem
fixos. hs. add. *B*³ (hd. et hs. ut p. 6, 10) orro^ri *V*¹, refecit *V*³
6 dent, *V*¹ 7 horum *B* 8 duriti^es (a er.) *P* im *B*¹, corr. *B*³
lapide* (m er.) *B* quam (am in er. od m. 2) *B* 11 'int'scidit *P*,
intercidit *codd. rec., edd.* 12 lacunar (r exp. m. 3) *B* laeui *B*
13 foris *B* 14 quisque *V*, recte? 15 enim om. *P* saporⁱresentitur *B*¹,
saporⁱresentitur *B*³ sapor^e's' *P* 19 sapor* *P*, sapor^e *V* ratione* *V*
20 quacūque, add. cū m. 1?, euanid. refecit m. 3 *V*, quacumque *codd.*
rec., edd.

videatur leuiter impressa diuisio, rigidum ac teres collum,
 scapulae uelut mollibus iugis a ceruice dimissae, ualida et
 substricta nervis ad fortitudinem brachia, insignibus toris
 extantium lacertorum uigens robur, utilis ac decens flexura
 cubitorum. quid dicam de manibus rationis ac sapientiae 22
 ministris? quas sollertissimus artifex plano ac modice concavo
 sinu flectas, ut si quid tenendum sit, apte possit insidere, in
 digitos terminauit: in quibus difficile est expedire utrumne
 species an utilitas maior sit. nam et numerus perfectus ac 23
 plenus et ordo ac gradus decentissimus et articulorum parium
 curuatura flexibilis et forma unguium rotunda concavis tegmi-
 nibus digitorum fastigia comprehendens atque firmans, ne
 mollitudo carnis in tenendo cederet, magnum praebet ornatum.
 illud uero ad usum miris modis habile, quod unus a ceteris 24
 separatus cum ipsa manu oritur et in diuersum maturius
 funditur, qui se uelut obuium ceteris praebens omnem tenendi
 faciendique rationem uel solus uel praecipue possidet tam-
 quam rector omnium atque moderator: unde etiam pollicis
 nomen accepit, quod ui et potestate inter ceteros polleat.
 25 duos quidem articulos extantes habet, non ut alii ternos, sed
 unus ad manum carne conecitur pulchritudinis gratia: si
 enim fuisset tribus articulis et ipse discretus, foeda et inde-
 cora species ademisset manibus honestatem. iam pectoris 26

EXPILATORES 1 rigidum—collum] Isidor. orig. XI 1, 61
 9 s. 18 s.] Isidor. orig. XI 1, 70; de diff. rer. XVII 63.

BPV/ 1 impress*a (i ? *er.*) *P* 2 dimissae *P* ualida* (e ? *er.*) *P*
 3 bra'c'chia *B*³ 4 ingens *codd. rec., edd.* 5 rationis (*r in ras. et c*
s. l., hoc quoque in ras., m. 3) *B* 6 plano artifex *V* 7 situ *V*
 flectas *ut uid.* *B*¹. finxit, *B*³ possit] *BV*, sit *P* in (*ante digitos*)
er., *B* 8 terminabit *B*^{ac.} *corr. m.* 1 uel 2 9 perfectus] *PV*, pectus
 (*sed et minus cert.*) *B*¹, p'l'exus *B*² ac plenus est *P* 13 concederet *V*
 15 diuerso *V* 16 finditur *codd. rec., edd.*: *malim* diffunditur tenendi, *P*
 17 et tamquam *P* 18 ***** (*rêctôr fort. er.*) omnium rector *B* mode-
 rator (*or ex ur*) *B* 20 ut *s. l.* *V*¹, *refecit* *V*³ 21 ad manū carne
 conecitur] *V*, ad manus conecitur *B*. ad manus carne conecitur *P*
 23 spicies *P*¹ nam *PV*

latitudo sublimis et exposita oculis mirabilem prae se fert habitus sui dignitatem. cuius haec causa est, quod uidetur hominem solum deus ueluti supinum formasse — nam fere nullum aliud animal iacere in tergum potest —, mutas autem animantes quasi alterno latere iacentes finxisse atque ad terram compressisse. idcirco illis angustum pectus et ab aspectu remotum et ad terram uersus abiectum. hominis autem patens et erectum, quia plenum rationis a caelo datae humile aut
 27 indecens esse non debuit. papillae quoque leuiter eminentes et fuscioribus ac paruis orbibus coronatae non nihil addunt uenustatis. feminis ad alendos fetus datae, maribus ad solum decus, ne informe pectus et quasi mutilum uideretur. huic subdita est planities uentris, quam mediam fere umbilicus non indecenti nota signat ad hoc factus, ut per eum fetus dum est in utero nutriatur.

- 1 11. Sequitur necessario ut de internis quoque uisceribus dicere incipiam: quibus non pulchritudo, quia sunt abdita, sed utilitas incredibilis attributa est, quoniam opus fuerat ut terrenum hoc corpus suco aliquo de cibus ac potibus aleretur
 2 sicut et terra ipsa imbribus ac pruinis. prouidentissimus artifex in medio eius receptaculum cibus fecit, quibus con-
 3 sed cum homo constet ex corpore atque anima, illud quod

EXPILATORES 4 s.] Isidor. orig. XI 1, 92. 6—9] Isidor. de diff. rer. XVII 64. 11 s.] Isidor. de diff. rer. XVII 65. 13—15] Isidor. orig. XI, 1, 99; de diff. rer. XVII 66.

BPVJ 1 prae se praefert *P* 3 fer*e (a er.) *B* 4 integrum *B*
 5 quas *B* altero (sic) *V*¹, refecit *V*³ finxisse *B* 7 re//motum
 refecit *m.* 3, sed re iam a *m.* 1 ut uid. in *ras.*, *V* malim abiectum <est>
 homines *B*¹, corr. *B*² hominis—erectum in *marg.* *P*
 8 datum *B* humile* *BV*. in *B* in *er.* 9 papellae *V* laeuiter *B*:
 leniter *codd. rec., edd., sed cf. p. 33, 12* 10 ac paruis orbib.* *P*
 paru*is (i er.) *B* *orbibus (c er.) *B* 11 uenustatem *P* f*etus
 (o er.) *B*, item 14 ex date hoc lacte *V*³ solem *P*^{ac} 12 decorem *P*
 13 umbilicus (in in *ras. m.* 1 uel 2) *B* 17 di*cere (s er.) *V*
 18 quoniam] *BP*, quia *V* 19 su*c*co *V*³ 20 et om. *BV* ac] *BV*.
 et *P* 21 quibus om. *P*

supra dixi receptaculum soli corpori praestat alimentum, animae uero aliam sedem dedit. fecit enim genus quoddam uisceris molle atque rarum, quod pulmonem uocamus, eumque non in utris modum finxit, ne effunderetur semel spiritus aut inflaret semel. ideoque plenum quidem uiscus effecit, 4 sed inflabile atque aeris capax, ut paulatim spiritum reciperet, dum uitalis uentus per illam spargitur raritatem, et eundem rursus paulatim redderet, dum se ex illo explicat: ipsa enim uicissitudo et spirandi respirandique tractus uitam sustentat 10 in corpore. quoniam ergo duo sunt in homine receptacula, 5 unum aeris quod alit animam, alterum ciborum quod alit corpus, duas esse per collum fistulas necesse est, cibalem ac spiritalem, quarum superior ab ore ad uentrem ferat, inferior a naribus ad pulmonem. quarum natura et ratio 6 13 diuersa est. ille enim qui est ab ore transitus, mollis effectus est et qui semper clausus cohaereat sibi sicut os ipsum, quoniam potus et cibus dimota et patefacta gula, quia corporales sunt, spatium sibi transmeandi faciunt, spiritus contra qui est incorporalis ac tenuis, quia spatium 7 20 sibi facere non poterat, accepit uiam patentem, quae uocatur gurgulio. is constat ex ossibus flexuosis ac mollibus quasi

EXPILATORES 12 s.] cf. Isidor. de diff. rer. XVII 61. 21—40, 2. Isidor. de diff. rer. XVII 61.

BPVJ 3 uiscerum *P*, uisceribus *V* post uocamus hoc hd. et in marg. sup. haec in quod spiritus reciproca uicissitudine commearet hs. add. *B*³ (hd. et hs. ut p. 6, 10) 4 utris] *Heumannus*, uteris (sic) *V*¹, s. refecit *V*³, uteri *BP* edd. finexit *B* 4 s. utroque loco simul edd. sps *P*¹, spiritus *P*², similis correctio 6. 19. p. 40, 3. 9. 41, 15 5 uictus *P* fecit *B* 6 sed] *PV*, ut esset in 3 uel 4 litt. er., quarum prima s. extrema t (non set fuisse uid.) *B*² inflabilem *P* 7 et] *BP* sed *V* 9 post uicissitudo add. flandi *B*³ tractatus (ta exp. m. 1?) *P* 10 hominem (m del. m. 3) *B* receptaculum *P* 11 unum *P*² 12 post corpus hoc hd. et in marg. inf. haec ut flecti cernix ac moueri facillime possit. hs. add. *B*³ (hd. et hs. ut p. 6, 10) 13 a bore, *P*² 15 a* bore (r er.) *P* 16 sicut os—spatium sibi (18) om. *P* 17 gula *B* 21 gurgulio (alt. u part. ras. ex o) *V*

ex anulis in cicutae modum inuicem compactis et cohaerenti-
 8 bus patetque semper hic transitus. nullam enim requiem
 meandi habere spiritus potest: qui quia semper commeat.
 demissa utiliter de cerebro membri portione. cui uua nomen
 est. uelut occursu quodam refrenatur. ne aut teneritudinem 5
 domicilii cum impetu ueniens attracta pestilenti aurâ cor-
 rumpat aut totam nocendi uiolentiam internis receptaculis
 perferat. ideoque etiam nares breuiter sunt apertae: quae
 idcirco sic nominantur. quia per eas uel odor uel spiritus
 9 nare non desinit. tamen haec fistula spiritalis non tantum 10
 ad nares. uerum ad os quoque interpatet in extremis palāti
 regionibus. ubi se tolles^a faucium spectantes uuam tollere
 10 incipiunt in tumorem. cuius rei causa et ratio non obscura
 est. loquendi enim facultatem non haberemus. si ut gulae
 iter ad os tantum. ita gurgulio ad nares tantum pateret. 15
 11 aperuit igitur uiam uoci diuina sollertia ex illa fistula spiri-
 tali. ut posset lingua ministerio suo fungi et uocis ipsius
 inoffensum tenorem pulsibus suis in uerba concidere. qui
 meatus si aliquo modo intersaeptus sit. mutum faciat necesse

EXPILATORES 8—10] Isidor. orig. XI 1. 47; de diff. rer. XVII 57.

BF (a18) PV 1 anulis (u m. 3 ex o, s. l. h er., quod add. m. 2) *B*. anel-
 lis *V*. recte? 3 quias qui (*sic*) *P*, q̄ (*i. e.* qui, hoc s. l. add. m. 1.
refecit m. 3) quia *V*. quia is qui *codd. rec., edd.* 4 demissa] demisa
 (*sic*) *V*¹. dimisa *V*². dimissa *BP* uba *B*^{ac}. *corr. m. 1 uel 2* 6 ueniens
 s. l. *V*¹. *refecit V*³ pestilenti* *BV*. â ? *er. in B*, i ? *er. in V* 8 inferat
Heumannus etiam] *BP*. enim *V* breuiter sunt apertae] *PV*. breues et
 apertae *B* 9 nominatur *P* ordo *P*^{ac}. *corr. P*¹² 10 post desinit
 s. l. haec quae sunt huius fistulae quasi ostia add. *B*³ 11 quoque
 om. *B* palatis *B*^{ac}. pa^au^al^aati* *B*¹. paliti *V* 12 tolles] *Isaeus*,
 colles *BPV*; in tolles... tollere *etymologia subest*; cf. 'Ueb. d. Quellen'
p. 263 expectantes *B* 14 si (s. l. m. 1, *refecit m. 3*) sicut *V*,
 recte ? cf. c. 18, 8; *Inst. VI 21, 11. 22, 4* guilae *B* 15 ad *V*²
 pa^ateret (t er.) *V* post pateret hoc hs. (*sic*) et in marg. sup.
 haec nec procedens ex eo spiritus efficere uocem sine linguae ministerio
 posset. hñ. (*sic*) add. *B*³ (de hñ. et hs. cf. ad p. 6, 10) 16 uoce *V*^{ac}
 17 possit *BV* 18 a | <co>ncidere *incipit fol. 2^r F* c̄c̄edere *V*²
 q̄ (*i. e.* qui) in ras. *V* 19 aliquo (o in er. a ? m. 2) *B* | <m>odo *F*
 in ter saeptus (*litt. ter foramine perierunt*) *F*. inter^cceptus *V*²² fa^aciat *F*

est: errat enim profecto quisquis aliam causam putat cur
homines muti sint. non enim, ut vulgo creditur, uinctam 12
gerunt linguam, sed hi uocalem illum spiritum per nares
quasi mugientes profundunt, quod uoci transitus ad os aut
5 nullus omnino est aut non sic patens, ut plenam uocem
possit emittere. quod plerumque natura fit, aliquando etiam 13
casu accidit ut morbo aliquo hic aditus obsaeptus uocem
non transmittat ad linguam faciatque de loquentibus mutos.
quod cum acciderit, auditum quoque obstrui necesse est, ut
10 quia uocem emittere non potest, ne admittere quidem possit.
loquendi ergo causa patefactus est hic meatus. illud quoque 14
praestat, ut in lauacris celebrandis, quia nares calorem ferre
non possunt, aer feruens ore ducatur, item si forte spira-
menta narium frigore pituita praecluserit, per os auram
15 trahere possimus, ne obstructa meandi facultate spiritus
stranguletur. cibi uero in aluum recepti et cum potus 15
umore permixti cum iam calore percocti fuerint, eorum succus

AVCTORES 2—4] ex eo lem auctore Varrone? Non. p. 9, 21 Merc.:
mutus onemapocia est incertae uocis quasi mugitus, nam mu sonus
est proprie qui intellectum non habet; cf. *Ueb. die Quellen* p. 264.
6 s.] cf. Nemes. p. 209 M. καὶ γὰρ—ἀποβαλόντες.

BFPV] 1 <pr>ofecto F <put>at F 2 sunt F <en>im F
3 ge>runt F hii BF, hi* (i er.) P illu m (foramen) F 4 mugi-
e>ntes F quod P² transitus F 5 pl enam F 6 quo d F
aliquā<do> F an sed aliquando ? 7 <aliq>uo F obsaeptus
om. P uo<ce>m F 8 <fac>iatque F loquen**tibus V 9 <cu m F
<ob>strui F ut om. V 10 quia] BPV, quoniam F <uo>cem F
ne] FPV, ne auditum B admittere B³, admittere F 11 loquen di
(~euanid., n add. m. 2) F patefactum V <m>eatus F 12 in F
<n>ares F 13 pos<sunt> F aer om. P <ite>m F 14 frigore
scripsi (cf. Verg. Ecl. II 22), frigoris BF (in quo nari umf rigoris) V.
pro frig. pit. praecl. hoc praecluserit rigor P praecluserit B³; prae-
cluse<rit>per F 15 pos<sim>us F obstructa (a euanid. s. l. restit.
m. 2) F meand<i> B² facultate* (m er.) BV, <fa>cultate F
16 ciui B¹, corr. B², <cibi> F alu<um> P¹² 17 umore (h s. l. er.,
quod add. m. 2) B (pariter p. 42, 15. 20. 43, 8), humore V¹, h refecit V³,
item p. 42, 15. 43, 8 fueri<n>t V¹, n refecit V³ sucos B^{ac}, corr. m. 1 uel 2

inenarrabili modo per membra diffusus inrigat uniuersum
 16 corpus et uegetat. intestinorum quoque multiplices spirae
 ac longitudo in se conuoluta et uno tamen substricta uinculo
 quam mirificum dei opus est! nam ubi maceratos ex se cibos
 alius emiserit, paulatim per illos internorum anfractus extru- 5
 duntur, ut quidquid in ipsis inest suci quo corpus alitur.
 17 membris omnibus diuidatur. et tamen necubi forte obhaereant
 ac resistant, quod et fieri poterat propter ipsorum uoluminum
 flexiones in se saepe redeuntes et fieri sine pernicie non
 poterat, obleuit ea intrinsecus crassiore suco, ut purgamenta 10
 illa uentris ad exitus suos facilius per lubricum niterentur.
 18 illa quoque ratio subtilissima est, quod uesica, cuius usum
 uolucres non habent, cum sit ab intestinis separata nec ullam
 habeat fistulam qua ex illis urinam trahat, completur tamen
 19 et umore distenditur. id quomodo fiat non est difficile per- 15
 uidere. intestinorum partes quae ab alio cibum potunque
 suscipiunt, patentiores sunt quam ceterae spirae et multo
 20 tenuiores. hae uesicam circumplectuntur et continent: ad
 quas partes cum potus et cibus mixta peruenerint, finum
 quidem crassius fit et transmeat, humor autem omnis per 20

AVCTORES 12 s.] cf. Nemes. p. 148 M. τὰ δὲ νόστιμα ὅντα ἔχοντες ὡς
 ὁρμηθεις.

EXPILATORES 4 ss.] cf. Isidor. de diff. rer. XVII 68.

BFPV/1, uni uersum B. utrum e ano incertum in F 2 uegitat V¹. corr. V³
 3 una P 5 albos ut uid. B^{ac}, part. ras. corr. m. 1 uel 2 6 quid P
 in ipsis] F, ipsis BV, fort. recte, om. P quo* (d er.) V 7 ne cui V
 8 etfiere (t ras. ex f. ut uid.) sic B 9 redundantes B pernicije P¹
 10 obleuit ea] V, obl*ita (eu er.) sic B, obpleuit ea P 11 ill in
 illa euanuit. F 12 subtilissima F, pariter p. 43, 2 uesica (u ex b et ic
 in 1 uel 2 litt. er. m. 3) B, ue- ex ui- P² 14 que V 15 desten-
 ditur F 16 intestinorum enim partes P, recte? ab intestinorum incipit
 fol. 2^u F 'al'uo P² ci'bū V 17 suscipiat F pat*entiores (i
 er.) B, potentiores P post et er. & V 18 teneriores B, tenuioris P¹.
 corr. P² uisicam BP¹ 19 potos et cibos (corr. m. 1 ?) F fir-
 mum B, sinum V 20 crassius (c ras. ex g) V translatū (sic)
 humor* aū (hu postea add. m. 1, a er.) V 'autem' B

illam teneritudinem percolatur cumque uenica, cuius aeque tenuis subtilisque membrana est, absorbet et colligit, ut forma qua natura exitum patefecit emittat.

12. De utero quoque et conceptione, quoniam de internis loquimur, dici necesse est, ne quid praeterire uideamur: quae quamquam in operto latent, sensum tamen atque intelligentiam latere non possunt. uena in maribus quae seminum continet, duplex est, paulo interior quam illud umoris obsceni receptaculum, sicut enim rienes duo sunt itemque testes, ita et uenae seminales duae, in una tamen compage cohaerentes: quod uidemus in corporibus animalium, cum intersecta patefiunt, sed illa dexterior masculinum continet semen, sinisterior femininum, et omnino in toto corpore pars dextera masculina est, sinistra uero feminina. ipsum semen quidam putant ex medullis tantum, quidam ex omni corpore ad uenam genitalem confluere ibique concreescere, sed hoc quomodo fiat

AVCTORES § 4 ss.] ex Varronis Tuberone; cf. Censorin. 5, 2 ss 6, 1, 4 ss. 7, 1, 9, 1 s.; Krahner, De Varrone ex Martiani satura sup plendo (1846) p. 18; Wilmanns p. 36 adn. 1; Diels, Doxogr. gr. p. 186 s. 197 s.; 'Ueb. d. Quellen' p. 265 ss.

BFPVJ 1 uisica B¹, corr. B² 2 tenuis F observit (i ex c) B¹, absorbit B³, absorbit V¹, corr. V² et part. ras. ex ut P²² 3 exitum] exitura (a in ras. m. 2 ?) exitum P 4 uteri (i ex o m. 1 uel 2) quoque (om. et) B 5 interisse ut. uid. P¹, spterisse P² 6 operum V late'n't P¹² 7 late're' P² ue**na (ne er.) P 8 obsceni umoris F obsc*eni (a er.) B 9 rienes] BF, renes PV; cf. p. 48, 23 'ita' P, om. V 10 in P¹² compag*ae (a er.) B, compagae F 11 in euanuit. F intersecta] Heumannus, interfecta BV. i interfectae (sic) F, interfecta, P¹² 12 'd'exterior V semen. P sinist'e'rior V 13 f*emininum (a er.) B (pariter 14), femini'num F t(o)to (o foramine perit) F, 'to'to V corp ore F dextera scripsi, dextra BFPV, sed cf. p. 34, 9, 44, 4, 45, 21, 46, 3 14 sinixtra B¹, corr. B³ (pariter p. 44, 4), s<inix>tra F femininum F <se>men F semen quidam P 15 puta'n't F¹² putant—quidam] a*iunt V, aiunt codd. rec., sed cf. 'Plutarch.' Placit. philos. V 3 (τίς ἡ ὁδὸς πέρματος), 4 Πλάτων ποιεῖ τὸν ὁσπρίον ἀπὸ σπέρματος medu'llis F e corpo're F 16 co nflu' ere F concreescere P¹ h<ocquo>modo F

5 humana mens non potest comprehendere. item in feminis
uterus in duas se diuidit partes, quae in diuersum diffusae
ac reflexae circumplicantur sicut arietis cornua. quae pars in
dexteram retorquetur, masculina est, quae in sinistram, femi-
6 nina. conceptum igitur Varro et Aristoteles sic fieri arbi- 5
trantur, aiunt non tantum maribus inesse semen, uerum
etiam feminis et inde plerumque matribus similes
procreari, sed earum semen sanguinem esse purga-
tum: quod si recte cum uirili mixtum sit, utraque
concreta et simul coagulata informari: et primum 10
quidem cor hominis effingi, quod in eo sit et uita
omnis et sapientia, denique totum opus quadragesimo
die consummari, ex abortionibus haec fortasse collecta sint.
7 in auium tamen fetibus primos oculos fingi dubium non est.
quod in ouis saepe deprehenditur, unde fieri non posse arbi- 15
8 tror quin fictio a capite sumat exordium. similitudines
autem in corporibus filiorum sic fieri putant: cum semina
inter se permixta coalescunt, si uirile superauerit.
patri similem prouenire seu marem seu feminam, si-

AVCTORES 5 Aristoteles] de gen. anim. IV 3.

EXPILATORES 1—3] Isidor. orig. XI 1, 135. 10—15] Isidor
orig. XI 1, 143. § 8 ss.] cf. Isidor. orig. XI 1, 145.

BF (—13) *PV*] 1 no(m) *F* item *F* in om. *P* 2 se (es er.) *V*
s. edi uidit *F* diuersum *F* 3 circumplicantur *F* cornua *F*
4 dexteram] *BFPV*, dextram *edd.*, sed cf. ad p. 43, 13 retorquetur
(ur ras. ex or) *B*, prae ??? (2 uel 3 litt. perierunt) retetur *F* in *F*
5 <et> *F* arbitran]tur *F*, arbitran]tur *P* 6 aiunt] *EV*, aiunt
enim *B*, et aiunt *P* maribus] *F* 7 etiam *F* inde *P*²
ma]tribus *F* 8 earum] *F* sanguine *B* purgatum] *F*
9 mixtum] *F*, mixtum *P* 10 simul] *F* cumaculata *F* et
primum *F* 11 quidem om. *F* effingi] *F*, effingi (pr. f et t m. 2 ?) *P*
et om. *B* 12 om(ni)s] *F* o]pus] *F* quadragen-
simo *BP*¹ (n exp. *P*²) *V*^{ar} (n er.) 13 consummari *F* ex (t ? er.) *F*
abortionibus (sic) haec hic desinit fol. 2^a *F* sunt *codd. rec.*, *edd.*
14 primum *V* 15 deprehendimus (a er.) *P* possse (tui ? er.) *V*
16 fictio *P*², finctio *V* similitudinis *BP*^{ae}, corr. *P*¹² 18 an coalescant ?
19 patri (ri in 3 uel 4 litt. er. m. 2 ?) *P* proueniri *B*¹, corr. *B*²

muliebre praeualuerit, progeniem cuiusque sexus ad imaginem respondere maternam. Id autem praeualet e duobus, quod fuerit uberius: alterum enim quodam modo amplectitur et includit: hinc plerumque fieri ut unius tantum linimenta praetendat, si uero aequa fuerit ex pari semente permixtio, figuras quoque misceri, ut suboles illa communis aut neutrum referre uideatur, quia totum ex altero non habet, aut utrumque, quia partem de singulis mutuata est. nam in corporibus animalium uidemus aut confundi parentum colores ac fieri tertium neutri generantium simile aut utriusque sic exprimi, ut discoloribus membris per omne corpus concors mixtura uarietur. dispare quoque naturae hoc modo fieri putantur: cum forte in laeuam uteri partem masculinae stirpis semen inciderit, marem quidem gigni opinatio est, sed quia sit in feminina parte conceptus, aliquid in se habere femineum supra quam decus uirile patiatur, uel formam insignem uel nimium candorem uel corporis leuitatem uel artus delicatos uel staturam breuem uel uocem gracilem uel animum inbecillum uel ex his plura. item si partem in dexteram semen feminini generis influxerit, feminam quidem procreari, sed quoniam in masculina parte concepta sit, habere in se aliquid uirilitatis ultra quam sexus ratio permittat, aut ualida membra aut inmoderatam longitudinem aut fuscum colorem aut

BPV] 1 muliebrem (m exp. m. 2)   sexus (x in er. c ? m. 3) B
 sexum P, sec|sus V   4 includet B   6 pa*ri (t ? er.) V   semin*e
 (a er.) B   7 subolis B   h*aut B²   8 quia V   10 in parentum B,
 parentium P   11 coloris B¹, corr. B³   ac] PV, aut B   similem B
 13 discors B   disparis P   16 opinatio] PV, manifestum B   femi-
 nea V   17 femin*eu, P²   19 leuitatem (a er.) B   21 inbecillum B,
 imbecillum P²   post plura s. l. K (i.e. Kapitulum, cf. part. I ad p.
 750, 22) B¹   si partem—influxerit in marg. sup. add. P²   partem in
 dexteram] P (i. e. P²) V. in partem dexteram B; dextram edd., sed
 cf. ad p. 43, 13   23 quidem om. P   in masculinam partem B

hispidam faciem aut uultum indecorum aut uocem
 14 robustam aut animum audacem aut ex his plura. si
 uero masculinum in dexteram, femininum in sinistram
 peruenerit, utrosque fetus recte prouenire, ut et
 feminis per omnia naturae suae decus constet et
 maribus tam mente quam corpore robur uirile ser-
 15 uetur. illud uero ipsum quam mirabile institutum dei, quod
 ad conseruationem generum singulorum duos sexus maris ac
 feminae machinatus est, quibus inter se per uoluptatis inle-
 cebram copulatis subsiciua suboles pararetur, ne genus omne 10
 16 uiuentium condicio mortalitatis extingueret. sed plus roboris
 maribus attributum est, quo facilius ad patientiam iugi mari-
 talis feminae cogarentur. <uir> itaque nuncupatus est, quod
 maior in eo <uis> est quam in femina, et hinc <uirtus> nomen
 17 accepit: item <mulier>, ut Varro interpretatur, a <mollitie> 15
 inmutata et detracta littera, uelut mollier, cui suscepto
 fetu cum partus adpropinquare iam coepit, turgescences mammae
 dulcibus sucis distenduntur et ad nutrimenta nascentis fontibus
 lacteis fecundum pectus exuberat, nec enim decebat aliud
 18 quam ut sapiens animal a corde alimoniam duceret. idque 20

AVCTORES 10 subsiciua suboles] Cyprian. de zelo et liu. 15
 (p. 430, 5). 13—15 uir] cf. Varro de ling. lat. V 73; Cic. Tusc
 II 18, 44.

EXPILATORES 13—16] Isidor. orig. XI 2, 17, 18; de diff. rer.
 XVII 82: uir itaque nuncupatus, ut ait Lactantius... 19 s.] Isidor.
 de diff. rer. XVII 65.

BPV] 2 si uero] BV, siue V 3 sinixtram B 4 foetus V 8 duo B
 mares B ac] BV, et P 9 uoluptatibus B, uoluntatis V inle-
 cebram] P, illecebrae (sic) B², illecebras V edd., sed cf. d. ira 19, 3
 inlecebra uoluptatis 10 subsiciua] BV, sic, ut (, m. 2) P subolis B.
 sôbolis (o in v corr. m. 2 ?) V pareretur V 12 adtributus B
 attributum est om. V quo* (d er.) V 13 nuncupatus] P¹ (nonc- P²).
 nominatus BV, sed cf. supra Isidor. de diff. rer. XVII 82 nuncupatus
 15 interpretatur BV a om. V mollitiae B¹ (a del. B³) V,
 mollitię P^{ar}, , er. 16 mollier (o part. ras. ex u) V cuius B 17 fetu
 cū B turge^{sce}ntes B², turgiscentes V^{ac} 18 sucis om. P forti-
 bus (non satis cert. utrum rt an st) P¹ 20 alimonia^m B³

ipsum sollertissime comparatum est, ut candens ac pinguis humor teneritudinem noui corporis inrigaret, donec ad capiendos fortiores cibos et dentibus instruatur et uiribus roboretur. sed redeamus ad propositum, ut cetera quae supersunt breuiter explicemus.

13. Poteram nunc ego ipsorum quoque genitalium membrorum mirificam rationem tibi exponere, nisi me pudor ab huiusmodi sermone reuocaret: itaque a nobis indumento uerecundiae quae sunt pudenda uelentur. quod ad hanc rem attinet, queri satis est homines impios ac profanos summum nefas admittere, qui diuinum et admirabile dei opus ad propagandam successionem inexcogitabili ratione prouisum et effectum uel ad turpissimos quaestus uel ad obscenae libidinis pudenda opera conuertunt, ut iam nihil aliud ex re sanctissima petant quam inanem et sterilem uoluptatem, quid? reliquae corporis partes num carent ratione aut pulchritudine? conglobata in nates caro quam sedendi officio apta! et eadem firmior quam in ceteris membris, ne premente corporis mole ossibus cederet. item feminum deducta et latioribus foris ualida longitudo, quo facilius onus corporis sustineret: quam paulatim deficientem in angustum genua determinant, quorum decentes nodi flexuram pedibus ad gradiendum sedendumque aptissimam praebent. item crura non aequali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes, sed

EXPILATORES 17—19| Isidor. orig. XI 1, 101; de diff. rer. XVII 70.

BPV] 2 humor (h del. m. 3) B, h^umor V post capiendos er. r? B 3 instru. in marg. at et uirib; V ^{ur}roboret V 6 ego om. B 8 eiusmodi B 9 ad om. V 10 impios (im in litt. incert. scr. m. 3) V 11 admirabilem (alt. m del. m. 3) B 12 rationi B¹, corr. B² prouisum (1 uel 2 litt. er.) V 13 quaestus (a del. m. 3) B obscenae (a er.) B 14 conuertunt** B ex] BP, ** V 15 et] PV. ac B sterilem B¹, corr. B² 16 num partes V aut] BV, ac P 17 natis B¹, corr. B² officii V 18 est Heumannus ne P¹ 19 mole (1 er.) P 20 quo* (d er.) V 22 in pedibus B 23 aptissimam] PV. aptissimum usum B crurali V

teretibus suris clementer extantibus sensimque tenuatis et
 6 firmata sunt et ornata. in plantis uero eadem quidem. sed
 tamen longe dispar quam in manibus ratio est: quae quoniam
 totius operis quasi fundamenta sunt. eas mirificus artifex non
 rotunda specie, ne homo stare non posset aut aliis ad standum 5
 pedibus indigeret sicut quadrupedes. sed porrectiores longiores-
 que formauit. ut stabile corpus efficerent „planitie” sua: unde
 7 illis inditum nomen est. „digi” aequae totidem quot in mani-
 bus, speciem magis quam usum maiorem praeferentes ideoque
 et iuncti et breues et gradatim compositi: quorum qui est 10
 maximus. quoniam illum sicut in manu discerni a ceteris
 opus non erat. ita in ordinem redactus est. ut tamen ab aliis
 8 magnitudine ac modico interuallo distare uideatur. haec
 eorum speciosa germanitas non leui adiumento nisum pedum
 firmat: concitari enim ad cursum non possumus. nisi digitis 15
 in humum pressis soloque nitentibus impetum saltumque
 9 capiamus. explicasse uideor omnia quorum ratio intellegi
 potest: nunc ad ea uenio quae uel dubia uel obscura sunt.
 1 14. Multa esse constat in corpore quorum uim rationem-
 2 que perspicere nemo nisi qui fecit potest. an aliquis enarrare 20
 se putat posse quid utilitatis. quid effectus habeat tenuis
 membrana illa perlucens qua circumretitur aluus ac tegitur?
 3 quid rienum gemina similitudo? quos ait Varro ita dictos.

AVCTORES 7 s.] cf. Fest. p. 230, 10. Paul. p. 231 M.

EXPILATORES § 6] Isidor. orig. XI 1, 113; de diff. rer. XVII 71.

9. 15–17] Isidor. de diff. rer. XVII 72. 23 s.] Isidor. orig.
 XI 1, 97.

BPV] 1 tere^{re}tibus *V* suis *B* tenuatis *P*² 2 eadem] *BV*,
 et eadem *P* 3 manibus] *PV*, „cru”ribus *B*² 5 talis *B* ad stan-
 dum *P*² 7 firmat *V* „habile” *P*² 8 „nom” *P*² aequidem *P*¹.
 „aeque” totidem *P*² aequae. alt. e m. 3, sed iam m. 1 ut uid., *V* quod *BP*¹
 (in ras. corr. *P*²) *V*^{ae} (part. ras. corr. *V*¹) 10 iniuncti (in exp. et
 linea del. m. 3) *B* cōposuit *P* 11 illud *B* 13 magnitudine* (m?
 er.) *P* uidetur (sic) *P* 14 adiumento *V* 17 quo *P* 18 adeo *P*¹
 20 nisi in marg. *P* 21 habet *V* 22 circumre^{re}titur *V* 23 quae ex
 qui (sic) *V* rienum] *BP*¹, i del. *P*², renium *V*; cf. p. 43, 9

quod riui ab his obsceni umoris oriuntur: quod est
 longe secus, quia spinae alitrinsecus supini cohaerent et sunt
 ab intestinis separati. quid splenis? quid iecur? quae viscera
 4 quasi ex conturbato sanguine videntur esse concreta. quid
 5 fellis amarissimus liquor? quid globus cordis? nisi forte illis
 credendum putabimus qui adfectum iracundiae in felle con-
 stitutum putant, pauoris in corde, in splene laetitiae. ipsius
 6 autem iecoris officium uolunt esse ut cibos in aluo concoquat
 amplexu et calefactu suo. quidam libidines rerum ueneriarum
 10 in iecore contineri arbitrantur. primum ista perspicere acumen
 7 humani sensus non potest, quia horum officia in operto latent
 nec usus suos patefacta demonstrant. nam si ita esset, for-
 tasse placidiora quaeque animalia uel nihil fellis omnino uel
 minus haberent quam ferae, timidiora plus cordis, salaciora
 13 plus iecoris, lasciuiora plus splenis habuissent. sicut igitur
 8 nos sentimus audire auribus, oculis cernere, naribus odorari.
 ita profecto sentiremus nos felle irasci, iecore cupere, splene
 gaudere. cum autem unde adfectus isti ueniant minime
 9 sentiamus, fieri potest ut aliunde ueniant et aliud viscera illa
 20 quod nos minime suspicamur efficiant, nec tamen conuincere

EXFILATORES 3—7] Isidor. de diff. rer. XVII 66.

BPV/ 1 riui (u in er. d uel o ? m. 1 ?) B umores B¹, humoris, B²,
 h postea er., hu_moris V 2 quia] PV, quoniam B subpini V
 3 splenis] BV, splen (l ras. ex b ?) P edd., sed nominatiuus splenis
 est in excerpto gramm. codicis Bernens. 207 saec. IX—X, Anecd.
 Heluet. ed. Hagen p. 61, 17. cf. etiam Priscian. I 149, 8 H et Archiv.
 lexigr. et gramm. lat. VIII p. 130 4 congraegata (pr. a del. m. 3) B
 5 cordis, V post cordis s. l. qui uiuus sanguinis fons est (ex p. 34, 19)
 add. B³ 6 putauimus B¹ (corr. B³) V^{ac}, in ras. corr. m. 1 quiaeffectum ut
 uid. B¹, qui*adfectum B³ consti'tu'tum V² 7 splen* (a uel i ?
 er.) P 8 in aluo concoquat amplexu] BV, inuo concoquat at inplexu
 sic P 9 quidam (am add. m. 2) V libidinis B¹ (corr. B³) P
 uerum B^{ac} ueneriarum edd. 10 iecori B^{ac}, corr. m. 1 uel 2, ***iecore
 (cor er., iecore in ras.) V 11 'non' B³ 12 usos V¹, part. ras. corr. V²
 essent P, tē't' V 14 et timidiora B cordis, salaciora plus iecoris] B.
 iecoris P, cordis V, cetera om. PV 16 odorari] B^{ac}PV¹, odorare B¹ V²;
 cf. p. 24, 2 17 fellē P² iecore (c ras. ex t) V 20 quod nos
 minime] BP, quā nos V, recte?

possumus falsa illos qui haec disputant dicere. sed omnia quae ad motus animi animaeque pertineant, tam obscurae altaeque rationis esse arbitror, ut supra hominem sit ea
 9 liquido peruidere. id tamen certum et indubitatum esse debet, tot res, tanta uiscerum genera unum et idem habere
 officium ut animam contineant in corpore. sed quid proprie singulis muneris sit iniunctum, quis scire nisi artifex potest cui soli opus suum notum est?

1 15. De uoce autem quam rationem reddere possumus? grammatici quidem ac philosophi uocem esse definiunt aerem
 spiritu uerberatum, unde uerba sint nuncupata: quod per-
 2 spicue falsum est. non enim uox extra os gignitur. sed intra et ideo similior ueri est illa sententia, stipatum spiritum cum in obstantia faucium fuerit inlisus, sonum uocis exprimere, ueluti cum in patentem cicutam labroque subiectam
 15 demittimus spiritum et is cicutae concāuo repērcussus ac reuolutus a fundo dum descendente occurso suo radit, ad

AVCTORES 6] cf. Nemes. p. 134 s. M. ὅ γάρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος (sc. ἡ ψυχὴ). 10 s.] ex Varrone? cf. Augustin. de dial. 5 ap. Wilmannsium p. 144; 'Ueb. die Quellen' p. 265.

BPV/ 1 disputant^t V² omniaque V 3 sit, V ea liquido peruidere] PV (sed ea in magna ras. et o in liquido in ras. V¹?), aliquid opertum uidere B 5 res om. P tanta] V, tot B, om. P; tanta i. e. tam multa, cf. Indic. uerb. genera V 6 proprie (a er.) BP 7 iunctum B quis] V, qui BP 8 sit P^{ac}, *est P¹? 9 de (d m. 3 in litt. incerta) V 10 grammatici] BP, greci V philofi P definiunt V 11 spū P¹, spiritu P² (pariter P² s. l. 13. 16 et in marg. p. 51. 1 5. 6), [spiritu] V² sunt PV noncupata (o ex u m. 2) P 12 os P²? 13 similior ueri] B (cf. p. 54, 6), similior P, ueri similior** (es ? er.) V stipatus spiritus ex stipatum spiritum B³ 14 in om. P 16 mittimus P cum (exp. m. 2) spū P at V¹, part. ras. ac corr. V² 17 descendente P radit] P¹V, redit P²B, reddit edd.; locus sic intellegendus uidetur: (16) is (sc. spiritus demissus) cicutae concāuo (i. e. interiore latere cicutae) repērcussus (cf. 14 in obstantia—inlisus) ac reuolutus a fundo (i. e. ab inferiore parte cicutae) dum descendente (sc. proximum spiritum) occurso suo radit, ad exitum nitens (i. e. exitum quaerens, fort. non post radit, sed post nitens distinguendum est) sonum gignit, uix uerba dum—radit sic sunt explicanda: dum spiritus repērcussus ac

exitum nitens sonum gignit et in uocalem spiritum resiliens
 per se uentus animatur. quod quidem an uerum sit deus
 artifex uiderit. uidetur enim non ab ore, sed ab intimo pectore
 uox oriri. denique et ore clauso ex naribus emittitur sonus
 5 qualis potest. praeterea et maximo spiritu quo anhelamus
 uox non efficitur et leui ac non coartato spiritu quotiens
 uolumus efficitur. non est igitur comprehensum quoniam modo
 fiat aut quid sit omnino. nec me nunc in Academiae sen-
 10 tentiam delabi putes, quia non omnia sunt incomprehensibilia.
 ut enim fatendum est multa nesciri, quae uoluit deus intel-
 gentiam hominis excedere, sic tamen multa esse quae possint
 et sensibus percipi et ratione comprehendere. sed erit nobis
 contra philosophos integra disputatio. conficiamus igitur
 spatium quod nunc decurrimus.

15 16. Mentis quoque rationem incomprehensibilem esse quis
nesciat nisi qui omnino illam non habet, cum ipsa mens quo
loco sit aut cuiusmodi nesciatur? uaria ergo a philosophis
 de natura eius ac loco disputata sunt. at ego non dissimu-
 20 labo quid ipse sentiam, non quia sic esse adfirmem, quod
 est insipientis in re dubia facere, sed ut exposita rei diffi-

AVCTORES 16] cf. Cic. de nat. deor. II 59, 147. 17 s. (uaria—
 disputata sunt): p. 52, 2 (quidam). 7 (alii). p. 53, 24 ss. (a Xenocrate .
 6 ss. (Aristoxenus)] cf. Cic. Tusc. I 9, 19 s.; 'Ueb. die Quellen' p. 281.

BPV] reuolutus cicutam descendantem (i. e. a summo ad imum paulatin
 dilatata) occurso suo radit: Lactantium uerba auctoris sui aut minus
 accurate transcripsisse aut iam obscurata accepisse ostendi uidetur loco
 Cassiodorii De musica 5, uol. II 587a Garet (ex quo Isidor. Orig.
 III 21, 1): inflatilia sunt quae spiritu reflante completa in sonum
 uocis animantur, ut sunt tubae calami fistulae 1 nitens] PV.
 tendens B 3 uideri P pectore om. P 4 ex] in ras. V², et BP
 5 quo* (d er.) V anhelamus V² 6 laeui B coartato P
 quotiens uolumus V 7 quomodo euanid. refecit V³, s. l. ē ut uid.
 er. 8 post sit] extra uers. add. uox V³ academiae B, acadēmia V²
 9 pute, s. V 10 ut] P, et B, *ut (a er.) V enim V¹² 14 quod] P,
 quo BP, sed cf. Inst. VII 27. 1 decursis . . . spatiis 15 quis] BV.
 qui P 17 loco] edd., loci BPV a V² 18 eis P ac] BV,
 de P dissimilabo P¹, disimulabo (sic. u part. ras. ex o m. 2) V

cultate intellegas quanta sit diuinorum operum magnitudo.
 3 quidam sedem mentis in pectore esse uoluerunt. quod si ita
 est, quanto tandem miraculo dignum est rem in obscuro ac
 tenebroso habitaculo sitam in tanta rationis atque intelle-
 gentiae luce uersari. tum quod ad eam sensus ex omni cor- 5
 poris parte conueniunt. ut in qualibet regione membrorum
 4 praesens esse uideatur! alii sedem eius in cerebro esse dixe-
 runt. et sane argumentis probabilibus usi sunt. oportuisse
 scilicet quod totius corporis regimen haberet, potius in summo
 tamquam in arce corporis habitare nec quicquam esse subli- 10
 mius quam id quod uniuersum ratione moderetur. sicut ipse
 5 mundi dominus et rector in summo est: deinde quod sensus
 omnis id est audiendi et uidendi et odorandi ministra membra
 in capite sint locata. quorum omnium uiae non ad pectus.
 sed ad cerebrum ferant: alioquin necesse nos esset tardius 15
 sentire. donec sentiendi facultas longo itinere per collum ad
 6 pectus usque descenderet. hi uero aut non multum aut for-
 tasse non errant. uidetur enim mens. quae dominatum corporis
 tenet, in summo capite constituta tamquam in caelo deus.
 sed cum in aliqua sit cogitatione, commeare ad pectus et 20
 quasi ad secretum aliquod penetrare secedere. ut consilium
 7 tamquam ex thesauro recondito eliciat ac proferat: ideoque
 cum intenti ad cogitandum sumus et cum mens occupata in
 altum se abdiderit. neque audire quae circumsonant neque
 8 uidere quae obstant solemus. id uero siue ita est, admiran- 25

AVCTORES 18—25] cf. Theophrast. de sens. 42 (Duemmler, Academica p. 114).

BPV/2 sedē V 3 quanto| PV, quo B 5 luce* V tum quod| V.
 tunc quod P, tunc| cum (alt. c postea add. m. 1?) B ad om. V
 8 probabilius B 9 quo P haberet| BV, deberet P 10 arc* e (a
 er.) B ne c V 11 ratio P 12 dē P 13 omnes P odo*randi P²
 14 collocata B 15 nos] B²P², non B¹P¹, n. ~ euanid. refecit m. 3, in
 marg. nos esset iam m. 1 uel 2 scripsisse uid., euanid. refecit m. 3, V
 esse* t (n er.) B, esset nos (quamquam iam ante nos ex non correctum
 habet) P, est V 17 hi* (i er.) P, hii V 22 thesauro B, the*sauro (n
 er.) P, thesauro V reconditū B eliceat B¹, corr. B³ 24 an abdidit?

dum profecto est quomodo id fiat, cum ad pectus a cerebro
 nullum iter pateat, sin autem non est ita, tamen nihilo minus
 admirandum est quod diuina nescio qua ratione fiat ut ita
 esse uideatur. an potest aliquis non admirari quod sensus
 ille uinus atque caelestis qui ^{ex}mens^{us} uel^{us} animus^{us} nuncupatur,
 tantae mobilitatis est, ut ne tum quidem, cum sopitus est,
 conquiescat, tantae celeritatis, ut uno temporis puncto caelum
 omne conlustret, si uelit, maria peruolet, terras et urbes
 peragret, omnia denique quae libuerit, quamuis longe lateque
 submota sint, in conspectu sibi ipse constituat? et miratur
 aliquis si diuina mens dei per uniuersas mundi partes intenta
 discurret et omnia regit, omnia moderatur, ubique praesens,
 ubique diffusa, cum tanta sit uis ac potestas mentis humanae
 intra mortale corpus inclusae, ut ne saeptis quidem grauis
 huius ac pigri corporis, cum quo inligata est, coerceri ullo
 modo possit quominus sibi liberam uagandi facultatem quietis
 inpatiens largiatur? siue igitur in capite mens habitat siue
 in pectore, potestne aliquis comprehendere quae uis rationis
 efficiat ut sensus ille incomprehensibilis aut in medulla cerebri
 haereat aut in illo sanguine bipertito qui est conclusus in
 corde, ac non ex eo ipso colligat quanta sit dei potestas,
 quod animus se ipsum non uidet aut qualis aut ubi sit nec
 si uideat, tamen perspicere possit quo pacto rei corporali res
 incorporalis adiuncta sit? siue etiam mentis locus nullus
 est, sed per totum corpus sparsa discurret — quod et fieri

BPV] 1 id om. P a] BP, et^{ex} (corr. m. 1 ?) V 2 si* (n ? er.) B
 nihil*ominus (h er.) V 4 aliquis om. P non om. B 6 ante P¹,
 tante part. s. l. P² ut P² 8 si uolet maria peruolit V^{ac},
 peruolet m. 1 ? 9 qua P 10 conspectum B 14 inclusae (æ ex a
 m. 1 ?) V 15 huius om. B cum quo inligata scripsi, cum inligata B.
 quo inligata P, coinligata V^{ac}, cui inligata corr. m. 1 ut uid.; cui codd.
 rec., edd., sed cf. Inst. VII 2, 8 mens hominis cum fragili corpore
 inligata coercere P¹, coherceri V ullo] V (sed o ex u). nullo B^{ar} (n er.) P
 16 uacandi V quie*tis (s ? er.) P 20 uipertito B¹, corr. B²
 inclusus P 21 colligat (i in ras. ex e ? m. 1 ?) V: malim colligit
 quae tanta B 23 si om. P 25 et fieri (t ras. ex f) B. fieri (om. et) V

- potest et a Xenocrate Platonis discipulo disputatum est. siquidem sensus in qualibet parte corporis praesto est —. nec quid sit mens ipsa nec qualis intellegi potest, cum sit natura eius tam subtilis ac tenuis. ut solidis uisceribus infusa uiuo et quasi ardente sensu membris omnibus misceatur. 5
- 13 illud autem caue ne umquam simile ueri putaueris quod Aristoxenus dicit. mentem omnino nullam esse. sed (quasi harmoniam in fidibus) ex constructione corporis et compagibus uiscerum uim sentiendi existere. musici enim intentionem concentumque neruorum in integros modos sine ulla offensione 10
- 14 consonantium harmoniam^u appellant. uolunt igitur animum simili ratione constare in homine qua concors modulatio constat in fidibus. scilicet ut singularum corporis partium firma coniunctio membrorumque omnium consentiens in unum uigor motum illum sensibilem faciat animumque concinet 15
- 15 sicut nerui bene intenti conspirantem sonum: et sicut in fidibus cum aliquid aut interruptum aut relaxatum est. omnis canendi ratio turbatur et soluitur. ita in corpore cum pars aliqua membrorum duxerit uitium. destrui uniuersa corruptisque omnibus atque turbatis occidere sensum eamque mortem 20
- 16 uocari. uerum ille si quicquam mentis habuisset. numquam harmoniam de fidibus ad hominem transtulisset. non enim canere sua sponte fides possunt. ut sit ulla in his comparatio

AVCTORES 7 Aristoxenus — esse] cf. Cic. Tusc. I 22, 51.

BPV] 1 a om. P xe*nocrate (cr in ras. m. 2) V 2 partem (m del. m. 3) B 3 possit B 4 calidis B 5 ardenti P 6 cau*e (a ? er.) B similem B uero B 7 aristo*xenes (c er.) sic B 8 armoniam BV, armonian P extrucone (om. cons) V 9 existere* (s er.) P musici] BV, sic P intentionē (~ m. 2) P 10 contentumque B¹. corr. B³, conceptumque P 11 armoniam BV², harmonian P, armonian V¹ 13 singula corporis spatia V 14 membrumque P¹ 15 motum (o in ras. ex u ? m. 2) V 16 ad conspirantem P 17 aliquid, V² 18 turbatur et soluitur] PV, turbatur nexatur et soluitur B 19 distrui B^{ac} (corr. m. 1 uel 2) V^{ac} (corr. m. 1 ?) 20 atque, V 21 'si' V² numquam] BV, non P 22 harmonian B, armoniam PV² armonian V¹ 23 fidis B^{ac}, corr. m. 1 uel 2

ac similitudo uiuentis, animus autem sua sponte et cogitat
et mouetur. quod si quid in nobis esset harmoniae simile, 17
ictu moueretur externo sicut nerui manibus, qui sine tractatu
artificis pulsuque digitorum muti atque inertes iacent. sed 18
nimirum pulsandus ille manu fuit, ut aliquando sentiret,
quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

17. Superest de anima dicere, quamquam percipi ratio 1
eius et natura non possit, nec ideo tamen immortalem esse
animam non intellegimus, quoniam quidquid niget mouetur-
10 que per se semper nec uideri aut tangi potest, aeternum sit
necesse est. quid autem sit anima nondum inter philosophos 2
conuenit nec unquam fortasse conueniet. alii sanguinem esse
dixerunt, alii ignem, alii uentum, unde anima uel animus
nomen accepit, quod graece uentus *ἄνεμος* dicitur: nec illorum
15 tamen quisquam diuise aliquid uidetur. non enim si anima 3
sanguine aut per uulnus effuso aut febrium calore consumpto
uidetur extinguui, continuo in materia sanguinis animae ratio
ponenda est, ueluti si ueniat in quaestionem lumen quo
utimur, quid sit, et respondeatur oleum esse, quoniam con-
20 sumpto illo lumen extinguitur, cum sint utique diuersa, sed
alterum sit alterius alimentum. uidetur ergo anima similis
esse lumini, quae non ipsa sit sanguis, sed umore sanguinis

AVCTORES 9—11] cf. Cic. de re p. VI 25, 27. § 2] cf. Cic.
Tusc. I 9, 20; 'Ueb. die Quellen' p. 282 s. 15—18] cf. Nemes. p. 72 s.
M. ἡδὴ δὲ — κοινολογία γὰρ τὸ τοῦτο.

EXPILATORES 11 ss.] cf. Isidor. de diff. rer. XXX 100 s.
13 s. 62, 23 s. 33 s.] Isidor. orig. XI 1, 7 s.

BPV] 2 armoniae V simile* (m er.) B 3 ictum V^{ac}, m del. m
1 ? externos V^{ac}, s del. m. 1 nerui P² tractatu] B (sed r in
ras. m. 1 ?), tractu PV 4 inerte's P² 6 compacta V² 9 intellegamus B, intellegemus P 10 uideri] BP, moueri V aut] BV¹ ex
ac fort., ac P 11 philosofos P 12 alii] BV, et alii P; etenim
alii edd. 13 pr. alii om. P 14 graece (alt. e statim ex i) B anemos B.
anemOC P, anemOC V dicitur] s. l. B³ (certe simile aliquid intercudit).
om. B¹PV 18 ueluti] PV, ueluti ponendū (ū ex ae m. 3) B quae-
stione (que- B) BV quod B 19 si V 20 exstingitur B diuersa*
(e uel s er.) & alterum V 22 q. V *umore (h er.) B, humore V

4 alatur ut lumen oleo. qui autem ignem putauerunt. hoc usi
sunt argumento. quod praesente anima corpus caleat. rece-
dente frigescat. sed ignis et sensu indiget et uidetur et tactu
conburit. anima uero et sensu aucta est et uideri non
potest et non adurit. unde apparet animam nescio quid esse
5 deo simile. at illi qui uentum putant. hoc falluntur. quod
ex aere spiritum ducentes uiuere uidemur. Varro ita definit:
anima est aer conceptus ore. deferuefactus in pul-
6 mone. temperatus in corde. diffusus in corpus. haec
apertissime falsa sunt. neque enim tam obscuram nobis huius- 10
modi rerum dico esse rationem. ut ne hoc quidem intellegamus.
quid uerum esse non possit. an si mihi quispiam
dixerit aeneum esse caelum aut uitreum aut. ut Empedocles
ait. aerem glaciatum. statimne adsentiar. quia caelum ex qua
materia sit ignorem? sicut enim hoc nescio. ita illud scio. 15
7 anima ergo non est aer ore conceptus. quia multo prius
gignitur anima quam concipi aer ore possit. non enim post
partum insinuat in corpus. ut quibusdam philosophis uidetur.
sed post conceptum protinus. cum fetum in utero necessitas
diuina formauit. quia adeo uiuit intra uiscera genetricis. ut 20
et incremento augeatur et crebris pulsibus gestiat emicare.
denique abortum fieri necesse est. si fuerit animal intus ex-
8 tinctum. ceterae definitionis partes eo spectant. ut illis

AVCTORES 13 s.] ad Varronis Tuberone[m] (cf. Varron. ap. Prob.
ad Verg. Ecl. VI 31) refert Diels, Doxogr. gr. p. 198 adn. 1. 12—14] cf.
Arnob. III 17 (p. 123, 25 ss.).

BPV/ 1 alatur (h er.) B putauerunt (pr. u ras. ex o) V 2 reci-
dente V¹, corr. V² 3 pr. et] BV, a P alt. et P² s. l. ex ut
4 conburit] (comb- B) B³PV^{pc}. comburet (comb- B) B¹V^{ac} acuta V
et nideri—non adu in ras., rit unde in marg. V 5 et B² animā
(m. 3) B 6 similem V putant] PV, putant esse B 7 aere P²
uideremur B; uideamur edd. 11 rerum om. P 12 possunt B¹. ras.
corr. B² 13 quispiam] BV, quis P 14 heneum P¹. heneum P².
eneum V aut ante ut om. P 16 ore ex re V 17 concipi aer (s. l.
m. 1) ore (or in ras. m. 1 ?) V 18 partum B³ 19 cum] PV,
eum B 20 quia] P, qui BV genetricis] PV, matricis B 21 gestiat
emicare pulsibus B 23 definitiones P¹V^{ac}. corr. m. 1 ? eo om. B

nouem mensibus quibus in utero fuimus, mortui fuisse uide-
amur, nulla ergo ex his tribus uera sententia est. nec tamen 9
in tantum falsos esse dicendum est qui haec senserunt, ut
omnino nihil dixerint: nam et sanguine simul et calore et
spiritu uiuimus, sed cum constet anima in corpore his omni-
bus adunatis, non expresserunt proprie quid esset, quia tam
non potest exprimi quam uideri.

18. Sequitur alia et ipsa inextricabilis quaestio, idemne 1
sit anima et animus an uero aliud sit illud quo uiuimus.
10 aliud autem quo sentimus et sapimus, non desunt argumenta
in utramque partem. qui unum esse dicunt, hanc rationem 2
secuntur, quod neque uiui sine sensu possit nec sentiri sine
uita, ideoque non posse esse diuersum id quod separari non
potest, sed quidquid est illud, et uiuendi officium et sentiendi
15 habere rationem, idcirco animum et animam indifferenter
appellant duo Epicurei poetae. qui autem dicunt esse di- 3
uersa, sic argumentantur: ex eo posse intellegi aliud esse
mentem, aliud animam, quia incolumi anima mens possit
extingui, quod accidere soleat insanis, item quod anima morte

AUCTORES 16 duo Epicurei poetae] unus Lucretius (cf. III
421 ss.), alter fort. Horatius (cf. Epist. I 4, 16); cf. tamen '*Lact. u.
Lucr.*' p. 241 s.

EXPLICATORES 8-10. 17-58, 1] Isidor. de diff. rer. XXIX 94 s.:
inter animum et animam Lactantius distinguere philosophos quosdam
ita existimat: quidam inquit aiunt aliud esse animam qua uiui-
mus, aliud esse animum quo sentimus et sapimus, quia
ualente in corpore anima nonnumquam animus perit, sicut
accidere dementibus solet. (95) addunt quoque animam morte
sopiri, animum somno; cf. Isidor. orig. XI 1, 11.

BPV] 2 ex] *BP*, in *V* 3 falsos] *BP*, eos falsos *V* hoc *V*
4 sanguini *P*¹ 5 in *om.* *P* 6 esset *V*¹² 9. 10 utroque loco
quo* (d *er.*) *V*, quod *BP*; cf. *Inst.* VII 12, 9 aliud est enim quo
uiuimus, aliud quo cogitamus 11 qui 'enim' unum *V*¹² 12 sequun-
tur *PV* *pr.* si ne* *V* 13 uitam (m *del. m.* 3) *B* id *om.* *V* *an* (m. 2)
potest separari *P* 14 quid *B* uidendi *P* 16 appellant *B*² duo *P*²
18 posset *B* 19 solet *B* anima (*alt.* a in *er.* i ? m. 3) *B*
morti *P*

sopiat^r, animus somno et quidem sic, ut non tantum quid
 faciat aut ubi sit ignoret, sed etiam rerum falsarum con-
 4 templatione fallatur. quod ipsum quomodo fiat non potest
 peruideri, cur fiat potest, nam requiescere nullo pacto pos-
 sumus, nisi mens uisionum imaginibus occupata teneatur. 5
 latet autem mens oppressa somno tamquam ignis obducto
 cinere sopitus: quem si paululum commoueris, rursus ardescit
 5 et quasi euigilat. auocatur ergo simulacris, donec membra
 sopore inrigata uegetentur: corpus enim uigilante sensu, licet
 iaceat immobile, tamen non est quietum, quia flagrat in eo 10
 sensus et uibrat ut flamma et artus omnes ad se adstrictos
 6 tenet. sed postquam mens ad contemplandas imagines ab
 intentione traducta est, tunc demum corpus omne resoluitur
 7 in quietem. traducitur autem mens cogitatione caeca, cum
 cogentibus tenebris secum tantummodo esse coeperit, dum 15
 intenta est in ea de quibus cogitat, repente somnus obrepit
 et in species proximas sensim cogitatio ipsa declinat: sic ea
 8 quae sibi ante oculos posuerat, uidere quoque incipit. deinde
 procedit ulterius et sibi auocamenta inuenit, ne saluberrimam
 quietem corporis interrumpat, nam sicut mens per diem 20
 ueris uisionibus auocatur, ne obdormiat, ita <per noctem> falsis,
 ne excitetur: nam si nullas imagines cernat, aut uigilare illam
 9 necesse erit aut perpetua morte sopiri. dormiendi ergo causa
 tributa est a deo ratio somniandi et quidem in commune
 uniuersis animantibus, sed illud homini praecipue, quod cum 25

BPV] 1 quod V 2 falsarum om. P 3 fallatur P² 4 possimus B¹,
 corr. B³ 6 lateret B, latet (alt. t in 2 litt. er. m. 2) P oppressa B³
 7 cineri P¹ quam V paululum] V (sed alt. u part. ras. ex o),
 paulum BP 8 euigilet B auocatur (r in er. m. ?) B 9 uegetant^tum
 (etiam t s. l. m. 2) P², uegigentur V licet (a er.) V 10 flagrat^t. B²
 11 bibrat B¹, corr. B² omnis V¹, corr. V² strictos P, asstrictos
 (pr. s in er. d m. 2) V 12 sed P² mens] PV, res B 13 tum B
 omne* (m er.) B 15 coeperint (n exp. et del. m. 2) P 17 sicca P¹
 18 quae B², quæ (m. 2 ?) V, om. B¹P 20 ut P 21 abdormiat P
 per noctem addidi, nocte Egnatius 22 nam] quae coni. Halmsius
 illa (m. 3) B 24 est om. B

eam rationem deus quietis causa daret, facultatem sibi reliquit docendi hominem futura per somnium. nam et historiae de saepe testantur extitisse somnia quorum praesens et admirabilis fuerit euentus, et responsa natum nostrorum ex parte somniis constituerunt. quare neque semper uera sunt neque 11 semper falsa, Vergilio teste, qui duas portas esse uoluit somniorum, sed quae falsa sunt, dormiendi causa uidentur, quae uera, inmittuntur a deo, ut imminens bonum aut malum hac reuelatione discamus.

19. Illud quoque uenire in quaestionem potest, utrumne 1 anima ex patre, an potius ex matre an uero ex utroque generetur. sed ego id meo iure ab ancipiti iudico, nihil enim 2

AVCTORES 6] Verg. Aen. VI 893 ss.

TESTES 10 ss.] cf. Hieronym. c. Rufin. II 8 (II 497 A Vall.):

dicunt enim sc. Rufinus: 'legi quosdam dicentes quod pariter cum corpore per humani seminis traducem etiam animae diffundantur, et haec quibus poterant adsertionibus confirmabant, quod puto inter Latinos Tertullianum sensisse uel Lactantium, fortassis et nonnullos alios'... c. 10 (p. 499 C): nec de hoc nunc quaestio est, utrum deus an alius eas (sc. animas) fecerit, sed e tribus quas posuit, quae sit illarum sententia uera nescire se dicit (sc. Rufinus), uide ne statim tibi obiciatur idcirco te trium ignorantiam confiteri, ne unum damnare cogaris, et Tertulliano et Lactantio ideo parere, ne Origenem cum illis iugules, quantum memoria suggerit, nisi tamen fallor, nescio me legisse Lactantium *σοφιστομένην* animam dicere, ceterum qui legisse te scribis, dic in quo libro legeris, ne ut me dormientem, sic illum mortuum calumniatus esse uidearis, sed et in hoc eunetabundus incedis et cautus, dicis enim: 'puto inter Latinos Tertullianum sensisse uel Lactantium, fortassis et alios nonnullos'... lib. III c. 30 (p. 558 E): scribis apud ecclesiasticos tractatores tres de animabus esse sententias, unam quam sequitur Origenes, alteram quam Tertullianus et Lactantius (licet de Lactantio apertissime mentiaris), tertiam...

BPV, a 16 HMS/ 1 causaret P. causa* (in *er.*) daret V reliquit, P² 2 futuram P historiae B¹ (corr. B²) V 3 extetisse V^{ac}, corr. m. 1 ? 4 somnia P² praesens V 5 somniis B³, somni P 6 uirgilio (sic) V partes V^{ac} uoluit esse B 8 imminens V 9 hac B, haec V^{ac} 10 ab Illud quoque incipiunt HMS. quorum de inscriptionibus cf. p. 3 quaestionem (~ m. 2) P *utrumne M 12 id] in B id meo] idem eo M incipiti S

ex his tribus uerum est. quia neque ex utroque neque
ex alterutro seruntur animae. corpus enim ex corporibus nasci
pōtest. quoniam confertur aliquid ex utroque. de animis anima
non potest. quia ex re tenui et inconprehensibili nihil potest
3 decedere. itaque serendarum animarum ratio uni ac soli 5
deo subiacet:

denique caelesti sumus omnes semine oriundi,
omnibus ille idem pater est,

ut ait Lucretius. nam de mortalibus non potest quicquam
nisi mortale generari. nec putari pater debet qui transfudisse 10
<se> aut inspirasse animam de sua nullo modo sentit. nec
si sentiat. quando tamen aut quomodo id fiat habet animo
4 comprehensum. ex quo apparet non a parentibus dari animas.
sed ab uno eodemque omnium deo patre, qui legem rationem-
que nascendi tenet solus. siquidem solus efficit. nam terreni 15
parentis nihil est nisi ut umorem corporis in quo est materia
nascendi. cum sensu uoluptatis emittat uel recipiat: citra hoc
opus homo resistit nec amplius quicquam potest. et ideo
5 nasci sibi filios optant. quia non ipsi faciunt. cetera iam dei

AVCTORES 7 s.] Lucr. II 991 s.

BPVHMS/ 1 tribus his B ex utroque| extroque M. item 3. ex
utrūque S 2 ex V al]terutro P²?, alteraltero S serentur B¹. corr. B²
animae| anima et corpus HM. anima corporis S enim om. S 3 con-
feratur V de—non potest om. V 4 're' V tenue HM conpra-
hensibili P¹ V^{ac} (s. l. corr. V¹), in cōnpr̄hensibili P², inconprehensibil?
(extrema litt. foramine periit) H. in cōphensibile M 5 decedere P². decere M
6 subiacet (acet extra uers. in ras. add. m. 1) V 7 & denique e (&
extra uers. add. m. 1, e inseruit m. 2) V 8 sumus V semini S
8 ille idem] HMS cum codd. Lucr., idem ille BPV 9 nam om. B
'potest' P² 10 nec putari om. HMS 'pat' V 11 se add. Heumannus
spirasse V suo BHMS edd., sed cf. 3 de animis anima 12 si
om. M tamen om. HMS habeat P 13 quo om. M a parentibus]
apparentibus P^{Var}, pr. p. er. 14 patre, deo Heumannus patri B¹.
corr. B² 15 effecit B 16 parentes B^{ac}, corr. m. 1 uel 2. patris V
ut om. HMS *umorem (h er.) B, h'umorem V est om. S
17 respiciat H citra P². et citra V, utra M 18 homo resistit] umoris
istius P quicquam amplius VS et om. P 19 op*tant (i er.) V

sunt omnia, scilicet conceptus ipse et corporis informatio et
 inspiratio animae et partus incolumis et quaecumque deinceps
 ad hominem conservandum valent: illius munus est quod
 spiramus, quod vivimus, quod vigemus. nam praeter quod
 ipsius beneficio incolumes sumus corpore et quod uictum
 nobis ex variis rebus subministrat, sapientiam quoque homini
 tribuit, quam terrenus pater dare nullo modo potest, ideoque
 et de sapientibus stulti et de stultis sapientes saepe mis-
 cescuntur: quod quidam fato ac sideribus adsignant. sed non
 10 est nunc locus de fato disserendi, hoc dicere satis est, [quod]
 etiamsi astra efficientiam rerum continent, nihilo minus a deo
 fieri omnia, qui astra ipsa et fecit et ordinavit, inepti ergo
 qui hanc potentiam deo detrahunt et operibus eius attribunt,
 hoc igitur dei munere caelesti atque praeclaro an utamur in
 15 nostra esse uoluit potestate: hoc enim concessio ipsum homi-
 nem uirtutis sacramento religauit, quo uitam posset adipisci.

AVCTORES § 6—8] ex eodem fonte Nemes. cap. 35. 36. 39—41.

BPV, HMS — 16 adipisci/ 1 ipse om. B^u conformatio B^u 4 nam
 (mut. m. 2) V praeter quod] BHMS. quod (mut. m. 2) praeter V,
 praeterquam quod P edd.: cf. Inst. III 8. 13 praeter quod 5 bene-
 ficiū (ū part. ras. ex o m. 2, sic) V incolomis P¹ corpore om. V
 6 quoque in ras., ho extra uers. in fine. mi ante ni initium proximi
 uers. V 8 pr. et om. B sapientes* (alt. e ex i et alt. s in ras.
 m. 2) P 9 quidem S ac] et B 10 nū B¹ nunc B² hoc dicere
 satis est quod etiamsi PVHMS. hoc dicere satis est etiam quod si
 (— et = m. 2) B: quod eiecit Heumannus, quo seruato post fieri omnia
 add. certum est Egnatius; quod etiamsi male retinet Wichertus.
 Latein. Stillehre p. 404 12 quae in astra HM et fecit] PV, effecit B.
 effecit HMS ornaui V 13 quia M potestatem B operibus
 eius] BV, operi eius P (recte ?), operibus HMS 14 hoc igitur—pote-
 state in marg. S an utamur] VHMS. ut utamur B, an utam^{ur} m^{ur}
 add. m. 1) inutamur P, an utamur an non utamur codd. rec.,
 edd. 15 uoluit esse S hominem (mi et nē extra uers. add.) V
 16 relegauit B quod V possit BV post adipisci in codd. P
 g (Gothano) h (Glasgouiensi Hunteriano) aliis rec. haec inserta sunt: (1)
 Dedit ei et constituit aduersarium nequissimum et fallacissimum spiritum
 (spū P¹, spūritu P²). cum quo in hac terrestri uita sine ulla securi-

9 magna est enim uis hominis. magna ratio. magnum sacramentum: a quo si quis non defecerit nec fidem suam deuotionemque prodiderit. hic beatus est. hic denique. ut breuiter finiam. similis deo sit necesse est. errat enim quisquis hominem carne metitur: nam hoc corpusculum quo induti

tatis requie dimicaret. cur autem deus hunc uexatorem generi hominum constituerit breuiter exponam. (2) ante omnia diuersitatem uoluit esse ideoque uulgo non aperuit ueritatem, sed eam paucissimis reuelauit: quae diuersitas omne arcanum mundi continet. haec est enim quae facit esse (esse *om. h*) uirtutem, quae (quae *om. h*) scilicet (sine ipsa *add. edd.*) non modo esse, sed ne apparere quidem posset *add. edd.*, quia uirtus esse non (esse $\hat{n}$ * P^2) poterit, nisi fuerit compar aliquis. in quo superando uim suam uel exerceat uel ostendat. (3) nam ut (et P^{ac} , *corr. m. 1*) uictoria constare sine certamine non potest, sic ne (nec *Pg*) uirtus quidem (quidem *om. h*) ipsa sine hoste. itaque quoniam uirtutem dedit homini, statuit illi ex (*e h*) contrario inimicum, ne (ut *h*) uirtus otio torpens naturam suam perderet. cuius omnis ratio in eo est. ut concussa et labefacta (labefactata *edd.*) firmetur nec aliter ad summum fastigium possit uenire nisi prudenti manu (prudentius maius *P*) semper agitata (agita*^{ta}. *er. s. P^2*) se ad salutem suam dimicandi tenore fundauerit. noluit enim deus hominem ad immortalem illam beatitudinem delicato itinere peruenire (puenire *ex* uenire *P*). (4) daturus ergo (igitur *g*) uirtutem dedit hostem prius qui animis hominum cupiditates et uitia immitteret, qui esset auctor errorum malorumque omnium machinator (machinatorū *g*), ut quoniam deus hominem (homines deus *g*, hominem deus *h*) ad uitam (uitā* *P*) uocat. ille contra. ut rapiat et traducat ad mortem. (5) hic est qui aut inducit aut decipit eos qui ueritati (uirtuti, *in marg. al. ueritati h*) student. aut si dolo et astutiis (*sic scripsi, studiis codd.; cf. Sallust. Cat. 26, 2 dolus et astutiae; Lact. Inst. III 29, 15 dolis et astu*) non quiuerit (quierit *h*), uirilem gerit animam qua (animum quo *edd.*) sublimium (*malim sublinem*). uigorem labefactare conetur. infanda dictu et execrabilia moliens: uexat interficit, et tamen ut prosternit multos, sic a multis uictus prostratusque discedit (recedit *h*). De hoc loco, quem iam editio princeps Lactantii (1465) habet, cf. part. I Prolegom. p. LXVI ss., maxime autem disputationem editoris 'Die dualistischen Zusätze bei Lactantius'. in Relationibus Academiae Vindobonensis uol. CXVIII part. VIII (1889) editam

BPV] 1 magna est—Haec ad te p. 63, 9 *om. HMS* 2 deuotionem *P*
 3 prodegerit *B* est *om. P* 4 sit *om. P* errat $P^2 V^2$ 5 corpusculum hoc P^2 quo* (*d er.*) *P*

sumus, hominis receptaculum est. nam ipse homo neque
tangi neque aspicī neque comprehendi potest, quia laet intra
hoc quod uidetur. qui si delicatus ac tener in hac uita 10
fuerit quam ratio eius exposcit, si uirtute contempta desi-
deriis se carnis addixerit, cadet et premetur in terram. si
autem ut debet statum suum quem rectum sortitus est,
prompte constanterque defenderit, si terrae quam calcare
debet ac uincere non seruierit, uitam merebitur sempiternam.

20. Haec ad te, Demetriane, interim paucis et obscurius 1
fortasse quam decuit pro rerum ac temporis necessitate
perorauī, quibus contentus esse debebis | plura et meliora
lecturus, si nobis indulgentia caelitus uenerit. tunc ego te
ad uerae philosophiae doctrinam et planius et uerius cohor-
tabor. statui enim quam multa potero litteris tradere quae 2
ad beatæ uitæ statum spectent, et quidem contra philoso-
phos, quoniam sunt ad turbandam ueritatem perniciosi et
graues. incredibilis enim uis eloquentiæ et argumentandi 3
disserendique subtilitas quemuis facile deceperit: quos partim
nostris armis partim uero ex ipsorum inter se concertatione
sumptis reuincemus, ut appareat eos induxisse potius errorem
quam sustulisse. fortasse mireris quod tantum facinus audeam. 4

BPV, 9 haec — 15 expectant HMS/ 1 ipse homo] PV, mens homi-
nis B, sed cf. c. 1, 11 ipse homo; Inst. II 3. 8 2 aspici (as add.
m. 2 ?) V 3 qui* (d er.) V deligatus ex diligatus V tener* in
hac V 5 cadit V præmetur (a exp. m. 2) P, primitur B¹, pre-
mitur (pre- V) B³ V sin edd. 6 quem rectum] B, quem rectum
quem rectus P, quem recte V est et P 8 meretur B 9 ab haec
ad te denuo incipiunt HMS interim om. S obscurius P² 10 hac M
temporum B 11 perorauimus malim debetis S 12 lecturi B, locu-
turus V, laturus codd. rec. indulgentiæ^a V, indulgentiam H te
om. S 13 et uerius] PV, s. l. add. B³, et plenius HMS, recte? cf.
etiam Inst. IV 30, 14 plenius et uberius exhortabor HMS 14 statui*
(t er.) P potero] ut potero B 15 uitæ beatæ BP expectent B,
expectant (exp- S) HMS; hic desinunt HMS 16 perturbandam
edd. 18 partem B^{ac}, corr. m. 1 uel 2 20 appareat V 21 audeamⁱ
(e lin. del., sic mut. m. 1) B

patiemurne igitur extinguere aut opprimi ueritatem? ego uero
 5 libentius uel sub hoc onere defecerim. nam si Marcus Tullius,
 eloquentiae ipsius unicum exemplar. ab indoctis et ineloquen-
 tibus. quia tamen pro uero nitebantur. saepe superatus est.
 cur desperemus ueritatem ipsam contra fallacem captiosamque 5
 6 facundiam suam propria ueritate et claritate ualituram? illi quidem
 sese patronos ueritatis profiteri solent: sed quis potest aut
 eam rem defendere quam non didic(er)it, aut inlustrare apud
 7 alios quod ipse non nouerit? magnum uideor polliceri. sed
 caelesti opus est munere. ut nobis facultas ac tempus ad 10
 8 proposita persequenda tribuatur. quod si uita est optanda
 sapienti. profecto nullam aliam ob causam uiuere optauerim
 quam ut aliquid efficiam quod uita dignum sit et quod utili-
 tatem legentibus etsi non ad eloquentiam. quia tenuis in
 nobis facundiae riuus est. ad uiuendum tamen adferat: quod 15
 9 est maxime necessarium. quo perfecto satis me uixisse arbi-
 trabor et officium hominis inpluisse. si labor meus aliquos
 homines ab erroribus liberatos ad iter caeleste direxerit.

BPVJ 1 aut *in marg.* *V* 2 uel *om.* *P* onere, *alt.* e *in er.* o? *P*².
in 2 litt. er. *V*² 2 Marcus| *BP*, m. *V* 4 qui *edd.* 6 facundiam *P*¹
 ab illi quidem usque ad finem libri (per totum fol. 56^u) omnia euanida
 refecit *V*³ 7 se *PV* aut *om.* *BP* 8 didicerit *scripsi*, didicit *BPV*
 apud (a ex alia litt. ut uid., n uel u er.) *B* 9 quos *P*¹; quam *edd.*
 nouit *P* 10 ac| *PV*, ad *B* tempus est ad *P* 11 optanda est *B*
 12 nulla alia ob (sic) causa *B* 16 dixisse *B* 18 homines eiciendum
 uid. Heumanno direxerit, *P*² DE OPIFICIO DIVINO LIBER
 VIII EXPLICIT INCIPIT. EPITOMEN LIBRI SEPTIMI LIBER X
 FELICITER *B*; CAECILI FIRMIANI DE OPIFICIO DI LIB VIII
 EXPLICIT INCIPIT DE EPITOME LIBER DECIMVS *P*; post direxerit;
 nihil nisi Finit; *V*¹, refecit *V*³

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI
DE IRA DEI
LIBER.

B = codex Bononiensis 701 saec. VI—VII.
P = codex Parisinus Puteani 1662 saec. IX.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI DE IRA DEI LIBER.

1. Animaduerti saepe, Donate, plurimos id existimare, quod 1
5 etiam nonnulli philosophorum putauerunt, non irasci deum,
quoniam uel benefica sit tantummodo natura diuina nec cui-
quam nocere praestantissimae atque optimae congruat pote-
stati uel certe nihil curet omnino, ut neque ex beneficentia
eius quicquam boni perueniat ad nos neque ex maleficientia
10 quicquam mali. quorum error quia maximus est et ad 2
euertendum uitae humanae statum spectat, coarguendus est
nobis, ne et ipse fallaris impulsus auctoritate hominum qui

AUCTORES 4] cf. Cic. Paradox. prooem. 1: Animaduerti, Brute,
saepe Catonem...

BP/ INC. DE IRA DIVINA LIBER VIII. B (cf. part. I Proleg. p.
XIII s.); INCIPIT DE IRA DIVINA · LIBER OCTAVVS: P (cf. *ibid.*
p. XXXVIII); in inscriptionibus codicum recentiorum uulgo de ira dei
est: Lact. Inst. II, 17, 5: sed seponatur interim nobis hic locus de ira
dei (dei B, om. RHPV) disserendi; de ira d. 22, 1: haec habui quae
de ira dei (dei codd. rec., om. BP) dicerem (cf. 23, 3 alia [sc. Sibylla]
denuntians uniuersis gentibus iram dei); Hieron. De uir. inl. 80:
habemus eius... (librum)... pulcherrimum de ira dei; Epist. LXX 5
(I 427 D Vall.): Lactantius qui de ira quoque et opificio dei duo
uolumina condidit.; Comment. in epist. ad Galat. l. II c. IV (VII
628 E): Firmianus noster librum de ira dei docto pariter et eloquenti
sermone conscripsit; scriptor epistulae cuiusdam codice Tegernseensi
(nunc Monacensi) saec. XII seruatae (cf. Becker, Catal. biblioth. antiqu.
p. 228 n. 111, 11) Lactantium de ira dei commemorat; de inscriptione
libri cf. etiam Prolegom. 4 aestimare B 5 nonnulli (Ili ex iu m. 1
uel 2) B 8 ante beneficentia 1 uel 2 litt. er., B 9 'ei;' P boni—
malificentia (sic) quicquam in inf. marg. add. P 10 quorumq. (q. add.
m. 3) B 11 est om. P

3 se putant esse sapientes. nec tamen nos adrogantes sumus,
 ut comprehensam nostro ingenio ueritatem gloriemur, sed
 doctrinam dei sequimur. qui scire solus potest et reuelare
 4 secreta. cuius doctrinae philosophi expertes existimauerunt
 naturam rerum coniectura posse deprehendi. quod nequaquam 5
 fieri potest. quia mens hominis tenebroso corporis domicilio
 circumsaepa longe a ueri perspectione submota est et hoc
 differt ab humanitate diuinitas. quod humanitatis est igno-
 5 ratio, diuinitatis scientia. unde nobis aliquo lumine opus
 est ad depellendas tenebras quibus obfusa est hominis cogi- 10
 tatio, quoniam in carne mortali agentes nostris sensibus diui-
 6 nare non possumus. lumen autem mentis humanae deus
 est, quem qui cognouerit et in pectus admiserit, inluminato
 corde mysterium ueritatis adgnoscat. remoto autem deo cae-
 lestique doctrina omnia erroribus plena sunt recteque Socrates. 15
 cum esset omnium philosophorum doctissimus, tamen ut
 ceterorum argueret inscitiam qui se aliquid tenere arbitra-
 bantur, ait se nihil scire nisi unum, quod nihil sciret.
 7 intellexit enim doctrinam illam nihil habere in se certi, nihil
 ueri nec, ut putabant quidam, dissimulauit ipse doctrinam. 20
 ut alios refelleret, sed uidit ex parte aliqua ueritatem testatus-
 que est etiam in iudicio, sicut traditur a Platone, quod nulla
 esset humana sapientia: adeo doctrinam qua tum philo-

AVCTORES 15. 18] cf. Cic. Acad. pr. II 23, 74; Acad. post.
 4, 16. 22. 69, 2] Plat. Apol. 23 A. 21 D.

BP/1 tamen (en in 2 litt. er. m. 3) B adrogantes *P*^{ae}; tam adrogantes
codd. rec., Egnatius 3 doctrinam (a in er. e ? m. 2) B reuelata *P*
 4 aestimauerunt (aes in er. ex ? m. 3) B 5 naturam (m in ras. m.
 1 ?) B coniectura* (m er.) B 7 perspectione *B*³ 8 diuinitas (s
 in er. te ?) *P* 10 obfusa *B*³ est *B* 11 de nostris *B* 12 post
 autem 4 uel 5 litt. er., *P* 13 et inluminato *P* 14 adgnoscat *B*.
 agnoscat *P* domino *B*¹, domino *B*³ 17 inscientiam *B*¹, corr. *B*³
 arbitrabantur *P* 19 creti *B*¹, corr. *B*² 20 ueri (*add. m. 1*) nec ut
 (*add. m. 2*) in marg. *P* ipsam *P* 21 aliquam *B* 22 quo *P*
 23 ee (i. e. esse) *P* adeoque *Fasitellius* quã//tum (~ m. 2) *B*
 philofi *P*

sophi gloriabantur, contempsit derisit abiecit, ut id ipsum
pro summa doctrina profiteretur, quod nihil scire didi-
cisset. si ergo nulla est sapientia humana, ut Socrates
docuit, ut Plato tradidit, apparet esse diuinam nec ulli alii
quam deo ueritatis notitiam subiacere. deus igitur noscendus
est, in quo solo ueritas est, ille mundi parens et conditor
rerum qui oculis non uidetur, mente uix cernitur: cuius religio
multis modis impugnari solet ab iis qui neque ueram sapien-
tiam tenere potuerunt neque magni et caelestis arcani con-
prehendere rationem.

2. Nam cum sint gradus multi per quos ad domicilium
ueritatis ascenditur, non est facile cuilibet euehi ad summum.
caligantibus enim ueritatis fulgore luminibus qui stabilem
gressum tenere non possunt, reuoluuntur in planum. primus
autem gradus est intellegere falsas religiones et abicere inpios
cultus humana manu fabricatorum, secundus uero, perspicere
animo quod unus sit deus summus, cuius potestas ac prou-
dentia effecerit a principio mundum et gubernet in posterum,
tertius, cognoscere ministrum eius ac nuntium quem legauit
in terram, quo docente liberati ab errore quo implicati tene-
bamur formatique ad ueri dei cultum iustitiam disceremus.
ex quibus omnibus gradibus, ut dixi, pronus est lapsus et
facilis ad ruinam, nisi pedes inconcussa stabilitate figantur.
de primo gradu eos excuti uidemus qui cum falsa intellegant,
tamen uerum non inueniunt contemptisque terrenis fragilibusque

BP/ 2 'p summa P² 4 es/se (post es punctum er., m. 2) P
diuina^m B³ 5 notitiā (~ m. 3 ?) B 7 quia B relegio (alt. e
ex i m. 2, sic! saepe) P 8 impugnare P¹, -ri P² solet (n ? er.) B
iis| edd., his BP 13 stabile B 14 reuolbuntur B⁴, corr. B² 15 in-
pios (n ex m) B³ 16 post cultus add. deorum Egnatius, fort. recte,
Buenemannus confert Inst. VII 22, 12 ad inpios cultus manu factorum
deorum. sed cf. VII, 26, 6 qui manu facta coluerunt; II 3, 14 fragilium
cultores 18 effecerit (cf add. m. 3) B 19 tertio B 20 implicati P.
sed cf. Inst. I 1, 21 errore... implicati; V 19, 4 implicati rerum omnium
ignorantia 21 dei ueri B 23 figantur (n er.) P 24 intellegant B²
25 fragilibusque B

simulacris non ad colendum se deum conferunt, quem ignorant, sed mundi elementa mirantes caelum terram mare solem ceteraque astra uenerantur. sed horum inperitiam iam coargui-
 5 mus in secundo Diuinarum Institutionum libro. de secundo uero gradu eos dicimus cadere qui cum sentiant unum esse 5 summum deum. idem tamen a philosophis inretiti et falsis argumentationibus capti aliter de unica illa maiestate sentiunt quam ueritas habet: qui aut figuram negant habere ullam deum aut nullo adfectu commoueri putant, quia sit omnis
 6 adfectus inbecillitatis, quae in deo nulla est. de tertio uero 10 ii praecipitantur qui cum sciant legatum dei eundemque diuini et immortalis templi conditorem, tamen aut non accipiunt eum aut aliter accipiunt quam fides poscit: quos ex parte iam refutauimus in quarto supra dicti operis libro et refutabimus postea diligentius, cum respondere ad omnes sectas coeperimus. 15
 7 quae ueritatem dum dissipant, perdiderunt. nunc uero contra eos disserimus qui de secundo gradu lapsi praua de summo deo sentiunt. aiunt enim quidam nec gratificari eum cuiquam nec irasci, sed securum et quietum immortalitatis suae bonis
 8 perfrui. alii uero iram tollunt, gratiam relinquunt deo: 20 naturam enim summa uirtute praestantem ut non maleficam, sic beneficam esse debere. ita omnes philosophi de ira consentiunt, de gratia discrepant. sed ut ad propositam materiam per ordinem descendat oratio, huiusmodi facienda nobis et

4 in secundo Diuin. Inst. libro] c. 5, 1—6, 2. 14 in quarto.. libro] Inst. IV 10 ss.

AVCTORES 18—20] cf. ad Epicuri frg. 363 Usener (p. 242. 8).

BP] 1 se* (d er.) P 2 marē B post solem add. lunam codd. rec., edd. ceteraque (s er.) P 3 iā P² 6 **et (et er.) B 9 *om*nis (h et i er.) B 10 'affectus' B³ 11 ii] edd., hi B, hi* (i er.) P 12 'a'ut P² 13 fidelis B¹, corr. B³ quod B 14 et om. B refutauimus P¹, corr. P² 16 nunc] P, num B 17 disseremus edd. gradu (u ras. ex o) B 18 aiunt] P, sentiunt B gratificare P 20 post gratiam er. uero, B relinquunt B 21 uirtute* (m er.) B 22 sic beneficam om. P 22—71. 4 locum male distinxerant edd., corr. Heusingerus, Emendat. p. 132

sequenda partitio est: cum diuersa et repugnantia sint ira et gratia, aut ira tribuenda est deo et gratia detrahenda, aut utrumque pariter detrahendum, aut ira demenda est et gratia tribuenda, aut utrumque tribuendum. aliud amplius 10
 praeter haec nihil potest capere natura, ut necesse sit in uno istorum aliquo uerum quod quaeritur inueniri. consideremus singula, ut nos ad latebras ueritatis et ratio et ordo deducat.

3. Primum illud nemo de deo dixit unquam, irasci cum 1
 tantummodo, gratia non moueri: est enim inconueniens deo 10
 ut huiusmodi potestate sit praeditus qua noceat et obsit, prodesse uero ac bene facere nequeat. quae igitur ratio, quae 2
 spes salutis hominibus proposita est, si malorum tantummodo auctor est deus? quod si sit, iam maiestas illa uenerabilis non
 ad iudicis potestatem, cui licet seruare ac liberare, sed ad 15
 tortoris et carnificis officium deducetur. cum autem uideamus 3
 non modo mala esse in rebus humanis, sed etiam bona, utique si deus est auctor malorum, esse alterum necesse est qui contraria deo faciat et det nobis bona. si est, quo nomine 4
 appellandus est? aut cur nobis qui male facit notior est quam 20
 ille qui bene? si autem nihil potest esse praeter deum, absurdum est et uanum putare diuinam potestatem, qua nihil est maius, nihil melius, nocere posse, prodesse non posse, et ideo nemo extitit qui auderet id dicere, quia nec rationem
 25 habet nec ullo modo potest credi. quod quia conuenit, 5
 transeamus et ueritatem alibi requiramus.

BP 1 partitio *P*² 2 retrahenda *B* 4 utrūq. *P* 5 natura (*er.*) *P*
 ut] *P*, quod *B* 6 istorum (*i s. l. m. 1 uel 2*) *B* 9 illud *codd.*
rec., edd., aliud *B*, aliud *P* 10 et gratia *P*, sed *cf.* 5. 1 gratiam—non
 esse disconueniens *P*, sed *cf. Inst. I 11, 42; Epit. 45 (50), 1*
 11 ut] *B*, et *P* eiusmodi *P* 12 prodesse *B* uiro *B*¹, corr. *B*²
 13 spes (*i er.*) *B* malim sit cum *codd. rec. et edd.* 16 tortores *B*¹,
 corr. *B*² carnifices *B*¹, corr. *B*² 18 auctor malorum] *B*, auc-
 torem *P* 20 aut *om. P* cur—notior est in *mg. P*² 22 in qua *B*
 23 maius] *P*, malum *B* prodesse non posse *om. P* 24 id in *er.*
 et ? *B*²

1 4. Quod sequitur, de schola Epicuri est: sicut iram in
 deo non esse, ita ne gratiam quidem. nam cum putaret Epi-
 curus alienum esse a deo male facere ac nocere, quod ex
 adfectu iracundiae plerumque nascitur, ademit ei etiam bene-
 ficientiam. quoniam uidebat consequens esse ut si habeat iram 5
 2 deus, habeat et gratiam. itaque ne illi uitium concederet,
 etiam uirtutis fecit expertem. 'ex hoc' inquit 'beatus est et
 incorruptus, quia nihil curat neque ipse habet negotium neque
 3 alteri exhibet'. deus igitur non est, si nec mouetur, quod
 est proprium uiuentis, nec facit aliquid impossibile homini, 10
 quod est proprium dei, si omnino nullam habet uoluntatem,
 nullum actum, nullam denique administrationem quae deo
 4 digna sit. et quae maior, quae dignior administratio deo
 adsignari potest quam mundi gubernatio, quam cura uiuen-
 tium maximeque generis humani. cui omnia terrena subiecta 15
 5 sunt? quae igitur in deo potest esse beatitudo, si semper
 quietus et immobilis torpet, si precantibus surdus est, si
 colentibus caecus? quid tam dignum, tam proprium deo quam
 6 prouidentia? sed si nihil curat, nihil prouidet, amisit omnem
 diuinitatem. qui ergo totam uim, totam substantiam deo 20
 7 tollit, quid aliud dicit nisi deum omnino non esse? denique
 Marcus Tullius a Posidonio dictum refert id Epicurum
 sensisse, nullos deos esse, sed ea quae de dis locu-

AVCTORES 1—9] Epicuri frg. 243 Usener (p. 243, 33); cf. Cic.
 de nat. deor. I 17, 45. 22—73, 2] Cic. de nat. deor. I 44, 123, cf. I 30, 85.

BP] 1 scola B 2 ã (~ et alt. e in 2 uel 3 litt. er. m. 2) P
 nec B 3 ac nocere om. P 4 adimit B¹, corr. B³ ei om. B
 etiam** (ei ? er.) B 5 'si' P² 7 uirtutes B¹, corr. B³ et (t part.
 in ras. m. 2, fuerat est) incorruptus est P 10 proprium (opri in 3
 litt. er. m. 3) B iubentis ex uiuentis (sic) B² 11 dei om. P habet uo-
 luntatem nullum om. P¹, haberet (sic) uoluntatem nullum in marg. add. P²
 13 dei signari B¹, deo 'ad'signari B² 14 quam cura uiuentium om. B. s. l.
 et add. B² 15 maxime B subiecta B^{ac}, corr. m. 1 uel 2 17 est
 om. P 19 'si' P² curat nihil om. P prouidet amisit P²
 22 a* (d er.) B posidonium B¹, corr. B³ 23 esse sed] P. essed B
 eas B 'de' P² diis P

tus sit depellendae inuidiae causa dixisse: itaque
 uerbis illum deos relinquere, re autem ipsa tollere,
 quibus nullum motum, nullum tribuit officium. quod si ita 8
 est, quid eo fallacius? quod a sapienti et graui uiro esse
 5 debet alienum. hic uero si aliud sensit et aliud locutus est,
 quid aliud appellandus est quam deceptor bilinguis malus et
 propterea stultus? sed non erat tam uersutus Epicurus, ut 9
 fallendi studio ista loqueretur, cum haec etiam scriptis ad
 aeternam memoriam consignaret, sed ignorantia ueritatis
 10 errauit. inductus enim a principio ueri similitudine unius
 sententiae, necessario in ea quae sequebantur incurrit. prima 10
 autem sententia fuit iram in deum non conuenire, quod cum
 illi uerum et inexpugnabile uideretur, non poterat consequentia
 resecare, quia uno adfectu amputato etiam ceteros adfectus
 15 adimere deo necessitas ipsa cogebat. ita qui non irascitur, 11
 utique nec gratia mouetur, quod est irae contrarium: iam si
 nec ira in eo nec gratia est, utique nec metus nec laetitia
 nec maeror nec misericordia. una est enim ratio cunctis 12
 adfectibus, una commotio, quae in deum cadere non potest.
 20 quod si nullus adfectus in deo est, quia quidquid adficetur
 inbecillum est, ergo nec cura ullius rei nec prouidentia est
 in eo. hucusque peruenit sapientis hominis disputatio, cetera 13
 quae secuntur obticuit, scilicet quia nec cura sit in eo nec
 prouidentia, ergo nec cogitationem aliquam nec sensum in eo

AVCTORES 16—29] Epicuri frg. 366 Usener (p. 244, 7).

BP] 1 depellendam (*sic, sed causa*) B; detestandae Cic. 2 re
 om. B autem ipsa (*ordinem uerbor. mutauit m. 2*) B tollere (*er.*) P
 4 ^{Leo} P² sapienti *scr.*, deo sapientie (*alt. i etiam linea del. m. 1, e*
eras. et i restituit m. alia?) B, sapiente P *edd.* debet esse P 10 simili-
 tudine^s B² 11 sequebatur B 12 domino B¹, deum B³ 14 recu-
 sare P. *recte?* 16 ira^e B³ ^{iam} B³ se B¹, *corr.* B² 17 est
 post ira *add. m. 2, post gratia om. B* post utique nec *er. ira et in*
fine uersus a m. 3 additum) nec B metus (*et in er. ut? m. 3*) B
 19 deo B 20 quia P² ^{quid}quid B² agitur B¹, afficitur B³ P
 21 cura* (*e er.*) B 23 sequuntur B, sequuntur P

esse ullum: quo efficitur ut non sit omnino. ita cum gradatim descendisset. in extremo gradu restitit. quia iam praecipitium
 14 uidebat. sed quid prodest reticuisse ac periculum dissimulasse? necessitas illum uel inuitum cadere coegit: dixit enim quod noluit. quia argumentum sic ordinauit. ut ad illud quod
 15 deuitabat necessario deueniret. uides igitur quo perueniat. ira sublata et deo adempta. denique aut nullus id credit aut admodum pauci et quidem scelerati ac mali. qui sperant peccatis suis impunitatem. quod si et hoc falsum esse inuenitur. nec iram in deo esse nec gratiam. ueniamus ad illud quod
 16 tertio loco positum est.

3
 1 5. Existimantur Stoici et alii nonnulli aliquanto melius de diuinitate sensisse. qui aiunt gratiam in deo esse. iram
 2 non esse. fauorabilis admodum ac popularis oratio. non cadere in deum hanc animi pusillitatem. ut ab ullo se laesum
 15 putet qui laedi non potest. ut quieta illa et sancta maiestas concitetur perturbetur insaniat. quod est terrenae fragilitatis: iram enim commotionem mentis esse ac perturbationem. quae
 3 sit a deo aliena. quod si hominem quoque. qui modo sit sapiens et grauis. ira non deceat. siquidem cum in animum
 20 cuiusque incidit. uelut saeua tempestas tantos excitet fluctus. ut statum mentis inmutet. ardescant oculi. tremat os. lingua titubet. dentes concrepent. alternis uultum maculet nunc suffusus rubor nunc pallor albescens. quanto magis deum non

AVCTORES 22—24] cf. Senec. de ira I 1, 4.

BP/ 1 quo* (d er.) P 3 reticuisse B 4 coegit B² 5 illum B
 6 perueniatur Parrhasius 7 aut (a part. ras. ex ti ? m. 2) P nullus ex
 nullū P² 8 admodum B² 10 illum B 12 alii, tum 4—6 litt. er., nonnulli
 i ali aliquanto (mut. m. 2 ?) P 16 qui bis P 18 post enim 2 uel 3 litt.
 er., quarum extrema m, B 20 sapiens (ns in 2 litt. er. m. 2) B
 graues P¹ iram B 21 excitat Petrus Francius. sed cf. Inst. III
 22, 6 siquidem nihil fuerit; VI 13, 7 siquidem . . . delinquat fructus B¹,
 corr. B² 22 ut (u in er. e ? m. 3) B ardescaⁿt B² os tremat P
 23 uultū (~ m. 2) B post suffusus er. gus ? B 24 albescen^s, B²
 'quanto' B³

deceat tam foeda mutatio? et si homo qui habeat imperium 4
 ac potestatem, late noceat per iram, sanguinem fundat, urbes
 subuertat, populos deleat, prouincias ad solitudinem redigat,
 quanto magis deum qui habeat totius generis humani et
 ipsius mundi potestatem, perditurum fuisse uniuersa credibile
 sit, si irasceretur? abesse igitur ab eo tam magnum, tam 5
 perniciosum malum oportere, et si absit ab eo ira et con-
 citatio, quia et deformis et noxia est, nec cuiquam male
 faciat, nihil aliud superesse nisi ut sit lenis tranquillus pro-
 pitius beneficus conseruator. ita enim deum et communis 6
 omnium pater et optimus maximus dici poterit, quod expetit
 diuina caelestisque natura. nam si inter homines laudabile 7
 uidetur prodesse potius quam nocere, uiuificare quam occidere,
 saluare quam perdere nec inmerito innocentia inter uirtutes
 15 numeratur et qui haec fecerit, diligitur praefertur ornatur
 benedictis omnibus uotisque celebratur, denique ob merita et
 beneficia deo simillimus iudicatur, quanto magis ipsum deum
 par est diuinis perfectisque uirtutibus praecellentem atque ab
 omni labe terrena submotum diuinis et caelestibus beneficiis
 20 omne genus hominum promereri? speciose ista populariter
 que dicuntur et multos inlicitum ad credendum, sed qui haec
 sentiunt, ad ueritatem quidem propius accedunt, sed in parte
 labuntur naturam rei parum considerantes. nam si deus non 9
 irascitur impiis et iniustis, nec pios utique iustosque diligit.
 25 ergo constantior est error illorum qui et iram simul et gra-

AVCTORES 1—3] cf. Senec. de ira I 2, 1 s.; ad Cic. de re
 publ. lib. II (41, 68) referebat Maius (ed. alt., Class. auct., 1828, I
 p. 223), sed cf. Halmium ad hunc locum (ed. p. 814, 29 adn.).

BP] 1 foeda (a ? er.) P et om. B 3 redigat (i part. ras. ex a ?
 m. 2) P 5 credibile sit om. B 7 perniciosum P² 9 superest P
 10 conseruator (o ex u m. 2) P 11 et optimus uerè maximusque B
 13 prodesse B 18 perfectusque B¹, corr. B², perfectisq. ^{utram} q. add.
 m. 2, 3 uel 4 litt. er.) P 19 terrena labe P, sed cf. c. 24, 9 ab omni
 labe terrena 20 post hominum 2 litt. er., B ista populariter quae P,
 populariterque ista B 21 si P¹, sed P² 22 partem B 23 nat. B³
 24 utique B¹, corr. I.³ 25 ergo constantior—qui bonos diligit (76, 2)
 in inf. marg. add. B³ constantior P²

tiam tollunt. in rebus enim diuersis aut in utramque partem
 10 moueri necesse est aut in neutram. ita qui bonos diligit.
 et malos odit. et qui malos non odit. nec bonos diligit. quia
 et diligere bonos ex odio malorum uenit et malos odisse ex
 11 bonorum caritate descendit. nemo est qui amet uitam sine 5
 odio mortis. nec adpetit lucem nisi qui tenebras fugit: adeo
 natura ista conexas sunt, ut alterum sine altero fieri nequeat.
 12 si quis dominus habet in familia seruos bonum ac malum.
 utique non aut ambos odit aut ambos beneficiis et honore
 prosequitur — quod si faciat. et iniquus et stultus est — 10
 sed bonum et adloquitur amice et ornat et domui ac familiae
 suisque rebus omnibus praeficit. malum uero maledictis uer-
 beribus nuditate fame siti conpedibus punit. ut et hic exemplo
 ceteris sit ad non peccandum et ille ad promerendum. ut
 13 alios metus coerceat. alios honor prouocet. qui ergo diligit. 15
 et odit. qui odit. et diligit: sunt enim qui diligi debeant.
 14 sunt qui odio haberi. et sicut is qui diligit. confert bona
 in eos quos diligit. ita qui odit. inrogat mala iis quos odio
 habet: quod argumentum quia uerum est. dissolui nullo pacto
 15 potest. uana ergo et falsa est sententia eorum qui cum 20
 alterum deo tribuant. alterum detrahunt. non minus <quam>
 illorum qui utrumque detrahunt. sed illi. ut ostendimus. ex
 parte non errant. sed id quod melius est e duobus retinent.
 hi uero. quos ratio et ueritas argumenti huius inducit. falsa
 16 omnino sententia suscepta in maximum errorem cadunt. non 25
 enim sic oportebat eos argumentari: quia deus non irascitur.

AVCTORES 12 s.] cf. Cyprian. ad Demetr. 8 (p. 356. 20—23).

BP] 1 utraque parte B (i. e. B³) 2 in om. P 3 malos odit et
 qui om. P 5 qui//// amet (2 uel 3 litt. er., a add. m. 2) P 6 [adeo, P²
 7 sunt] B. est P 8 habet] Heumannus, habens BP. est habens inter-
 pretatur Buenemannus ac (c in 2 litt. er. m. 2) P 9 non utique P
 10 [si] P² iniquu's B² 11 amic*e (a er.) B 12 praeficit B¹,
 corr. B³ 17 sunt] P, et sunt B 18 qui] P, quem B iis] edd.,
 his P. om. B quos odio habet om. B 20 sententia est P 21 deo
 tribuant alterum om. P minus quam] edd., minor BP. minus codd.
 rec. 23 id] BP³, hii ut uid. B¹ 24 hi* (i er.) P

ergo nec gratia commouetur, sed ita: quia gratia deus commouetur, ergo et irascitur, si enim certum et indubitatum fuisset non irasci deum, tunc ad illud alterum ueniri esset necesse. cum 17 autem magis sit ambiguum de ira, paene manifestum de gratia, absurdum est ex incerto certum uelle subuertere, cum sit promptius de certis incerta firmare.

6. Hae sunt de deo philosophorum sententiae, aliud praeterea nihil quisquam dixit, quod si haec quae dicta sunt, falsa esse deprehendimus, unum illud extremum superest in quo solo possit ueritas inueniri, quod a philosophis nec susceptum 10 est umquam nec aliquando defensum, consequens esse ut irascatur deus, quoniam gratia commouetur. haec tuenda nobis et adserenda sententia est: in eo enim summa omnis et cardo religionis pietatisque uersatur, nam neque honos 15 ullus deberi potest deo, si nihil praestat colenti, nec ullus metus, si non irascitur non colenti.

7. Cum saepe philosophi per ignorantiam ueritatis a 1 ratione descuerint atque in errores inciderint inextricabiles — id enim solet his euenire quod uiatori uiam nescienti et non fatenti se ignorare, ut uagetur, dum percontari obuios 20 erubescit —, illud tamen nullus philosophus adseruit umquam, nihil inter hominem ac pecudes interesse. nec omnino quisquam, qui modo uel leuiter sapiens uideri uellet, rationale animal cum mutis et irrationabilibus coaequauit: quod faciunt 25 quidam inperiti atque ipsis pecudibus similes, qui cum

BP/ 1 deus gratia P (com) mouetur *scripsi*, mouetur BP 3 illum B
5 absurdum^m B³ certe P¹ 7 haec P 10 possit solo B 13 ea B
14 et om. B nam om. P honus B, honos (s. l. v. er.) P 18 extricabiles P 19 quod^d B² 20 percontrari B¹, percontari B³, percontari (o part. ras. ex u m. 2) P 22 nihil] B, nec (nec m. 2) nihil P
23 qui—uellet *scripsi*, cf. p. 74, 19 (uic qui omittendum et modo uel leuiter sapiens uideri uellet *scribendum uidetur*); modo (qui s. l. add. m. 3) sapiens uideri uellet B, qui modo sapiens qui uel leuiter P; modo qui (uel qui om.) sapiens uideri uellet (om. uel leuiter) uel modo sapiens, qui uel leuiter rationale eqs. (om. uideri uellet) edd.; modo sapiens qui uellet uideri Heusingerus, Emendat. p. 134 24 coaequauit (a s. l. m. 2, uit m. 3 in 3 litt. er., quarum prima r ?) B 25 similis P¹, similes P², simillimi B

uentri ac uoluptati se uelint tradere, aiunt eadem ratione se
 natos qua uniuersa quae spirant; quod dici ab homine fas
 3 non est. quis enim tam indoctus ut nesciat, quis tam in-
 prudens ut non sentiat inesse aliquid in homine diuini?
 4 nondum uenio ad uirtutes animi et ingenii, quibus homini 5
 cum deo manifesta cognatio est: nonne ipsius corporis status
 et oris figura declarat non esse nos cum mutis pecudibus
 aequales? illarum natura in humum pabulumque prostrata
 est nec habet quicquam commune cum caelo, quod non in-
 5 tuetur. homo autem recto statu, ore sublimi ad contem- 10
 plationem mundi excitatus confert cum deo uultum et rationem
 6 ratio cognoscit. propterea nullum est animal, ut ait
 Cicero, praeter hominem quod habeat notitiam ali-
 quam dei, solus enim sapientia instructus est, ut religionem
 solus intellegat, et haec est hominis atque mutorum uel 15
 7 praecipua uel sola distantia. nam cetera quae uidentur esse
 homini propria, etsi non sunt talia in mutis, tamen similia
 uideri possunt. proprius est homini sermo, est tamen et in
 illis quaedam similitudo sermonis, nam et dinoscunt inuicem
 se uocibus et cum irascuntur, edunt sonum iurgio similem 20
 et cum se ex interuallo uident, gratulandi officium uoce de-
 8 clarant. nobis quidem uoces eorum uidentur inconditae
 sicut et illis fortasse nostrae, sed ipsis quia se intellegunt.

AVCTORES 12—14] Cic. de legg. I 8, 24. § 6 ss.] cf. Senec.
 de ira I 3, 6—8.

BP] 1 uellint P 2 'uniuersa quae' B³ 3 pr. qui's' B² tā'imprudens
 (ā et i part. m. 2) P 4 homine (e ex i m. 1 uel 2) in diuini B
 6 festa, om. cum deo mani-, P 7 nos om. P 8 aequalis B¹ (corr.
 B²) P illorum B: an retinendum est et pecudibus eiciendum? cf.
 muta § 2. 6. 7. 12. 14 naturā B 9 intuentur (n exp. m. 1) P:
 intuentur codd. rec. et edd. 16 qua P uidentur B² 18 alt. est om. P
 19 quaedam B² 19 dinoscuntur (sic), om. inuicem se uocibus et cum
 irascuntur, P 20 se (s in er. d ? m. 2) B; cf. Inst. III 10, 2. VI 20, 2
 somnum (m exp. m. 2) P similē (~ m. 2) B 22 incondite ut
 uid. B¹, inco_{gn}it_{ra}e B² 23 et om. B fortasse (f add. m. 2) P
 ante ipsis s. l. add. et B³ quia| Heumannus, qui BP. quae Isaeus

uerba sunt. denique in omni adfectu certas uoces notis ex-
 primunt quibus habitum mentis ostendant. risus quoque est 9
 homini proprius et tamen uidemus in aliis animalibus quae-
 dam signa laetitiae, cum ad lusum gestiunt, aures demulcent,
 5 rictum contrahunt, frontem serenant, oculos in lasciuam
 resoluunt. quid tam homini proprium quam ratio et prou- 10
 dentia futuri? atquin sunt animalia quae latibulis suis diuersos
 et plures exitus pandant, ut si quod periculum inciderit, fuga
 pateat obsessis: quod non facerent, nisi inesset illis intelle-
 10 gentia et cogitatio. alia prouident in futurum, ut 11

ingentem formicae farris aceruum
 cum populant hiemis memores tectoque reponunt,
 ut apes.

quae patriam solae et certos nouere penates
 15 uenturaeque hiemis memores aestate laborem
 experiuntur et in medium quaesita reponunt.
 longum est si exsequi uelim quae a singulis generibus ani- 12
 malium fieri soleant humanae sollertiae simillima. quod si
 horum omnium quae adscribi homini solent, in mutis quoque
 20 deprehenditur similitudo, apparet solam esse religionem cuius
 in mutis nec uestigium aliquod nec ulla suspicio inueniri
 potest. religionis est propria iustitia, quae nullum aliud 13

AVCTORES 11 s.] Verg. Aen. IV 402 s. 14—16] Verg. Georg.
 IV 155—157.

BP/ 1 denique] P. dei quae B uoces notis scripsi (cf. Inst. III
 10. 2 suas uoces propriis inter se notis discernunt atque dinoscunt).
 uocis notas edd.; uoces notas (no s. l. B³, sed n in 2 litt. er. et o ex
 u uel e) BP 5 rictum (i m. 2, et in 2 litt. er. m. 3) B 7 ani-
 maliaq. B¹, corr. B² diuersis B¹, corr. B³ 8 et, B² pluris B¹,
 corr. B² 11 acerbum B¹, corr. B² 12 cum populant (um in er.
 on ? B²) BP cum codd. Vergilii, quod propter editores monendum est
 paene omnes comportant scribes hiemes P¹ 14 quae] et Vergil.
 solae (e er.) B, solae (a exp. m. 2, sic) P 17 exsequi (x in ras. m.
 3, ante q er. t ?) B uelim (i minus cert.) m. 1, uelim ea, add. im
 m. 3, ea in ras. m. 2. B 18 soleat B¹P¹, s. l. corr. B³P² 19 mu-
 tis (l er.) B 21 mutis B 22 quā B²

animal attingit. homo enim solus inperit, cetera sibi conciliata sunt. iustitiae autem dei cultus adscribitur: quem qui non suscipit, hic a natura hominis alienus uitam pecudum
 14 sub humana specie uiuet. cum uero a ceteris animalibus hoc paene solo differamus, quod soli omnium diuinam uim 5
 potestatemque sentimus, in illis autem nullus sit intellectus dei, certe illud fieri non potest ut in hoc uel muta plus sapiant uel humana natura desipiat, cum homini ob sapientiam et cuncta quae spirant et omnis rerum natura subiecta
 15 sit. quare si ratio, si uis hominis hoc praecellit et superat 10
 ceteras animantes, quod solus notitiam dei capit, apparet religionem nullo modo posse dissolui.

1 8. Dissoluitur autem religio, si credamus Epicuro illa dicenti:

omnis enim per se diuum natura necesse est 15

inmortali aeuo summa cum pace fruatur |

semota a nostris rebus seiunctaque longe.

nam priuata dolore omni, priuata periculis,

ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,

nec bene promeritis capitur neque tangitur ira. 20

2 quae cum dicit, utrum aliquem cultum deo putat esse tribuendum an euertit omnem religionem? si enim deus nihil

AVCTORES 15—20] *Lucr.* II 646—651. 21 ss.] cf. *Cic. de nat. deor.* I 41, 115.

BP] 1 ho_mo *B*² con_ciliat_a (a in er. u ?) *B*², con_ciliata *P*²
 2 sut (n m. 3) *B* 3 hic (h in ras. et c add. m. 3) *a (t er.) *B* uitā (uidetur esse, uix macula est) *P*, uita *B* 4 humaⁿa *P*² 5 ante solo
 2 uel 3 litt. er., *B* uimⁿ *P*² 9 omniⁿsⁿ *B*², omni *B*¹*P* 11 notitia *B*
 deⁱ (i s. l. m. 1 uel 2) *B* 12s. dis^soluiⁿ soluitur *B*² credamusⁿ *P*²? epicurū *B*^{ac}, corr. m. 1 uel 2 15 diuina ex diuum m. 3,
 eadem m. rursus um supra scr., *B*; diuom codd. *Lucr.* 16 inmortal
 (n ex m) *B*³ 17 'a' *B*³; ab codd. *Lucr.* no_stris *B*² rebus om. *P*
 seiunctaⁿque (i ras. ex p ?, post a er. m) *B* 18 'dolore omni priuata' *B*³
 19 nil] *P* codd. *Lucr.*, nihil *B* indiget, sed e ex litt. incerta et t in
 eodem t m. 2, indiga m. 3, *B* 20 cupitur (pr. u ex a, sic) *B*³ ca-
 pitur neq; capitur nec tangitur *P* nec (neque m. 1) *B*³ 21 'deo' *B*³

cuiquam boni tribuit, si colentis obsequio nullam gratiam refert, quid tam uanum, tam stultum quam templa aedificare, sacrificia facere, dona conferre, rem familiarem minuire, ut nihil adsequamur? at enim naturam excellentem honorari
 5 oportet. quis honos deberi potest nihil curanti et ingrato? an aliqua ratione obstricti esse possumus ei qui nihil habeat commune nobiscum? deus inquit Cicero si talis est ut nullā gratia, nulla hominum caritate teneatur, ualeat. quid enim dicam propitius sit? esse enim propitius
 10 potest nemini. quid contemptius dici potuit in deum? ualeat inquit, id est abeat ac recedat, quandoquidem prodesse nulli potest. quod si negotium deus nec habet nec exhibet, cur
 5 ergo non delinquamus, quotiens hominum conscientiam fallere licebit ac leges publicas circumscribere? ubicumque nobis
 15 latendi occasio adriserit, consulamus rei, auferamus aliena uel sine cruore uel etiam cum sanguine, si praeter leges nihil est amplius quod uerendum sit. haec dum sentit Epicurus, religionem funditus delet: qua sublata confusio ac
 6 perturbatio uitae sequetur. quod si religio tolli non potest, 7
 20 ut et sapientiam, qua distamus a beluis, et iustitiam retineamus, qua communis uita sit tutior, quomodo religio ipsa sine metu teneri aut custodiri potest? quod enim non metuitur, contemnitur, quod contemnitur, utique non colitur. ita fit ut

AVCTORES 4—7] Cic. de nat. deor. I 41, 116. 7—10] ibid. I 44, 124. 12] cf. ibid. I 30, 85 (Epicurea ed. Usener, sentent. I p. 394). 17—19] ibid. I 2, 3.

BP/ 3 dono P¹ familiare^m B³ 4 ad B 5 honos (s. l. v. er.) P 6 aliqua* (m ? er.) B rati| P¹, one extra uersum add. P² 7 si maxime talis est deus codd. Cic. 8 teneri ex teneatur B² 9 dicam—esse enim om. P 11 habeat B, *abeat (h ? er.) P prodesse B 12 exhibet B² 14 liceuit B¹, corr. B² res B¹, le^ges B³ 15 occasio (n del. m. 3) B consulamus rei om. P au^{*}feramus (t er.) B 16 cum sanguinem (m del. m. 3) B. sanguine (om. cum) P 17 uerendum] B. colendum P, recte? cum B 19 sequitur B quod^{si} P² relio P¹, relegio sic P², 20 sapientia* (m er.) sic B qua distamus—iustitiam om. P 21 sit] P. f. it (u er.) B 23 quod contemnitur^r P²

religio et maiestas et honor metu constet, metus autem non
 8 est ubi nullus irascitur. siue igitur gratiam deo siue iram
 siue utrumque detraxeris, religionem tolli necesse est. sine
 qua uita hominum stultitia scelere inmanitate completur. mul-
 tum enim refrenat homines conscientia, si credamus nos in 5
 conspectu dei uiuere, si non tantum quae gerimus uideri de-
 super, sed etiam quae cogitamus aut loquimur audiri a deo
 9 putemus. at enim prodest id credere, ut quidam putant,
 non ueritatis gratia, sed utilitatis, quoniam leges conscientiam
 punire non possunt, nisi aliquis desuper terror inpendeat ad 10
 cohibenda peccata. falsa est igitur omnis religio et diuinitas
 nulla est, sed a uiris prudentibus uniuersa conficta sunt, quo
 rectius innocentiusque uiuatur. magna haec et a materia quam
 proposuimus aliena quaestio est, sed quia necessario incidit,
 debet quamuis breuiter attingi. 15

1 9. Cum sententiae philosophorum prioris temporis de pro-
 uidentia consensissent nec ulla esset dubitatio quin mundus
 a deo et ratione esset instructus et ratione regeretur, primus
 omnium Protagoras extitit temporibus Socratis qui sibi diceret
 2 non liquere utrum esset aliqua diuinitas necne. quae dispu- 20
 tatio eius adeo impia et contra ueritatem et religionem iudi-
 cata est, ut et ipsum Athenienses expulerint suis finibus et

AVCTORES 11—13] Cic. de nat. deor. I 42, 118. 19—83, 1] ibid.
 I 23, 63; cf. Minuc. Fel. 8, 3.

BP/ 2 domino B¹, corr. B³ seue P¹ 4 conpecitur ut
 uid. B¹, completur B³ 6 conspectum B tantumq: ue^r P²
 uideri* (t er.) B 8 prodeest B 9 utilitati P ut quoniam B
 legis P¹ 10 nisi om. B 12 confecta P 13 uibatur B¹, corr. B³
 etamate ria m. 1, etamat* materia er. e et mate in fine uersus add. m.
 2. B 14 ante aliena add. quae B² 16 ***prioris (pro er.) B proui-
 dentia* (m er.) B 17 ullaq P² esset—deo et ratione in marg. sup.
 add. P² quin] P¹, quid B¹, quod B³ 18 a add. B² primum P
 19 protagoras ut uid. P¹, p^li*tagoras P², pytagoras B 20 li'n'quare
 (n m. 1, sic) B, liquer& (2 puncta er.) P q: ue^r P² 21 adeo (a add.
 m. 2) B, ad^{co} (ō ? er., eo m. 2) P impia* (m er.) B iudicat'a B²
 22 atheniensis P¹

libros eius in contione [quibus haec continebantur] exusserint.
 de cuius sententia non est opus disputare, quia nihil certi
 pronuntiauit. post haec Socrates ipse et auditor eius Plato
 et qui de schola Platonis tamquam riuuli diuersas in partes
 5 profluxerunt, Stoici et Peripatetici, in eadem fuere sententia
 qua priores. postea uero Epicurus deum quidem esse dixit,
 quia necesse sit esse aliquid in mundo praestans et eximium
 et beatum, prouidentiam tamen nullam: itaque mundum ipsum
 nec ratione ulla nec arte nec fabrica instructum, sed naturam
 10 rerum quibusdam minutis seminibus et insecabilibus conglo-
 batam. quo quid repugnantius dici possit non uideo, etenim
 si est deus, utique prouidens est ut deus nec aliter ei potest
 diuinitas tribui, nisi et praeterita teneat et praesentia sciat
 et futura prospiciat. cum igitur prouidentiam sustulit, etiam
 15 deum negauit esse. cum autem deum esse professus est, et
 prouidentiam simul esse concessit: alterum enim sine altero
 nec esse prorsus nec intellegi potest. uerum iis postea
 7 temporibus quibus iam philosophia defloruerat, extitit Melius
 quidam Diagoras qui nullum esse omnino deum diceret, ob

AUCTORES 6—11] ad Epicuri frg. 368 Usener [p. 247. 35].
 13 s.] cf. Cic. Tusc. I 27. 66 (cf. infra c. 10, 46). 18—24, 2] cf. Cic.
 de nat. deor. I 1, 2. 23, 63; Minuc. Fel. 8, 3.

BP/ 1 contione P² quibus haec continebantur *spuria eiecit*
Heumannus conl. Cic. de nat. deor. I 23, 63 Protagoras... Atheniensium
 iussu urbe atque agro est exterminatus librique eius in contione combusti.
 et *Minuc. Fel. 8, 3* cum Abderiten Protagoram Athenienses uiri consulte
 potius quam profane de diuinitate disputantem et expulerint suis finibus
 et in contione eius scripta deusserint exu'sserint B² 2 cuius (ui in
 ras, et us extra uersum add. m. 2) B cert_i B² 4 schola (h exp.
 et linea del. m. 2) P, sola B¹, scola B³ deuersas B¹, corr. B³
 6 _{qua} B³ dominum B¹, corr. B³ 7 et om. B 8 prouiden-
 tia m. B³ tamen nullam B³ itaque om. B¹. post mundum add. B³
 9 ratione* (m er.) B 10 et er., B 11 quid quod B¹, quid hoc B²
 12 si est (d ? er.) B ut B³ alteri B ei om. B 13 diui-
 nitas P¹? tribui// (alt. i in ras. m. 2) B teneat B 14 **cum (et
 er.) B 15 confessus B 17 iis] edd., his BP 18 quibus om. B
 Melius] *Isaeus*, alius (u ex a m. 1?) B, aelius P 19 dicere P

eamque sententiam nominatus est, atheus, item Cyrenaëus Theodorus, et ambo quia nihil noui poterant reperire omnibus iam dictis et inuentis, maluerunt contra ueritatem id negare in quo priores uniuersi sine ambiguitate consenserant. hi sunt qui tot saeculis, tot ingeniis adsertam atque defensam prouidentiam calumniati sunt. quid ergo? utrumne istos minutos et inertes philosophos ratione an uero auctoritate praestantium uirorum refellemus an potius utroque? sed properandum est, ne longius a materia deuagetur oratio.

10. Qui nolunt diuina prouidentia factum esse mundum, aut principiis inter se temere coeuntibus dicunt esse concretum aut repente natura extitisse, naturam uero, ut Straton ait, habere in se uim gignendi et minuendi, sed eam nec sensum habere ullum nec figuram, ut intellegamus omnia quasi sua sponte esse generata, nullo artifice nec auctore, utrumque uanum et impossibile. sed hoc euenit ignorantibus ueritatem, ut quiduis potius excogitent quam id sentiant quod ratio deposcit. primum minuta illa semina, quorum concursu fortuito cohaesisse mundum locuntur, ubi aut unde sint quaero, quis illa uidit umquam? quis sensit? quis audiuit? an solus Leucippus oculos habuit? solus mentem? qui profecto solus

AVCTORES 10] de cap. 10 cf. 'Lact. u. Lucr.' p. 234 ss. 12—14] Cic. de nat. deor. I 13, 35.

BP] 1 adheus B¹, corr. B² quireneus B, cyrineus P 2 theodorus B¹, corr. B² et] P. etiam B boni ex noui B³ 3 maluerunt (1 er.) B uel contra B dene gare ex 4 litt. incert. et gnare B³ 4 quibus B priore P hi* (i er.) P 6 utrumne P munitos B¹, minutos in ras. B³ 7 auctoritate] codd. rec., ueritate BP 8 properandu sic B 9 longius a materia (a m. 2 supra scripta er.) B deuagetur] edd., diuagetur (sed s. l. B³) BP 12 repente (e er.) B naturā (m. 2) B 17 quisuis B¹, corr. B³ sententiam B¹, senstant B² 19 fortuito] B, to P¹, tū s. l. add. P², unde totum codd. rec., edd.; cf. Cic. de nat. deor. I 24, 66 concursu quodam fortuito; II 37, 93 concursione fortuita coisisse (m. 2) P, coisse codd. rec., edd. loquuntur (alt. u part. exp. et lin. del. m. 1, ut esset i) B 20 ulla B¹, corr. B³, illam P an] ā (minus cert.) P¹, aut P², tam B¹, aut B² 21 leucippus B³

omnium caecus et excors fuit, qui ea loqueretur quae nec
aeger quisquam delirare nec dormiens posset somniare. quat 4
tuor elementis constare omnia philosophi ueteres disserebant.
ille noluit, ne alienis uestigiis uideretur insistere, sed ipsorum
5 elementorum alia uoluit esse primordia quae nec uideri pos-
sent nec tangi nec ulla corporis parte sentiri. 'tam minuta 5
sunt' inquit 'ut nulla sit acies ferri tam subtilis qua secari
ac diuidi possint'. unde illis nomen inposuit atomorum, sed
occurrebat ei quod, si una esset omnibus eademque natura,
10 non possent res efficere diuersas tanta uarietate quantam
uidemus inesse mundo. dixit ergo esse leuia et aspera et
rotunda et angulata et hamata.⁷ quanto melius fuerat tacere 6
quam in usus tam miserabiles, tam inanes habere linguam!
equidem uereor ne non minus delirare uideatur qui haec
15 putet refellenda. respondeamus tamen uelut aliquid dicenti.
si leuia sunt et rotunda, utique non possunt inuicem se 7
adprehendere, ut aliquod corpus efficiant, ut si quis milium
uelit in unam coagmentationem constringere, lenitudo ipsa
granorum in massam coire non sinat. sin aspera et angulata 8
20 sunt et hamata, ut possint cohaerescere, diuidua ergo et seca-

AVCTORES 2 s.] cf. Lucr. I 763 ss. 4—6] cf. Lucr. I 265 ss.
II 730 ss. 842 ss. 6—9] cf. Lucr. I 528 ss. 11 s.] cf. Cic. de
nat. deor. I 24, 66; Lucr. II 333 ss. 381 ss. 17—19] cf. Lucr. II 453—455.

BP] 2 delerare B¹, corr. B³ dormiens] P. dolorumiens ut uid. B¹,
homodomiens part. in ras. B² 3 desserebant P¹ 4 illa B¹, corr. B³
5 **quae (pars super. litterae q a m. 2) P possint (i ras. ex u) P
6 sentire P¹ mitia ut uid. B¹, minuta B² 7 qua= (m er.) BP,
sed m minus cert. in P 8 a*tho*mo*rum (s ? er., mo s. l. add. m. 1) B
9 'si' B³ natura* (' distinctionem add. m. 2, m er.) B 10 non
om. P 11 'in'esse B³ ergo in 8 litt. er., quarum extremae ro ? B³
leui*a* (t et te er.) B 'et aspera fort. post rotunda (cf. 16. 19) Thilo
13 qua***m (ntu er.) B 14 et quidem P dilerare B¹, corr. B³
15 put et B¹, pu* tet B² 16 utique om. B se in er. rei ? B²
18 una* (m er.) coagmentatione* (m er.) B leuitudo (laeu-) edd.,
sed nullum uocis antiquum exemplum extare uidetur 19 massa B
si B 20 hamata (h in ras. ut uid. m. 2) P possent B coherere
(m. 2) P

bilia sunt: hamos enim necesse est et angulos eminere, ut
 possint amputari. ita quod amputari ac diuelli potest, et
 9 uideri poterit et teneri. 'haec' inquit 'per inane inrequietis
 motibus uolitant et huc atque illuc feruntur, sicut pulueris
 minutias uidemus in sole, cum per fenestram radios ac lumen 5
 inmiserit. ex his arbores et herbae et fruges omnes oriuntur,
 ex his animalia et aqua et ignis et uniuersa gignuntur et
 rursum in eadem resoluuntur'. ferri hoc potest, quamdiu de
 rebus paruis agitur. 'ex his etiam mundus concretus est'.
 10 inpleuit numerum perfectae insaniae, nihil uidetur ulterius 10
 adici posse. sed inuēnit tamen ille quod adderet. 'quoniam
 omne' inquit 'infinite est nec potest quicquam uacare, ne-
 11 cesse est ergo innumerabiles esse mundos'. quae tanta uis
 fuerat atomorum, ut moles tam inaestimabiles ex tam minutis
 conglobarentur? ac primum requiro quae sit istorum seminum 15
 uel ratio uel origo. si enim ex illis sunt omnia. ipsa igitur
 unde esse dicemus? quae natura tantam copiam ad efficiendos
 12 et innumerabiles mundos subministrauit? sed concedamus
 ut inpune de mundis delirauerit, de hoc loquamur in quo
 sumus et quem uidemus. ait omnia ex indiuiduis corpusculis 20
 13 fieri. si hoc ita esset, nulla res umquam sui generis semine
 indigeret, sine ouis alites nascerentur aut oua sine partu,

AVCTORES 3—6] cf. Lucr. II 114 ss. 6 s.] cf. Lucr. I 744.
 820 s. 10—13] cf. Lucr. II 1048 ss. 21 ss.] cf. Lucr. I 160 ss.

EXPILATORES § 9] Isidor. orig. XIII 2, 1.

BP 1 hamis *B*¹, corr. *B*², 'h'amos *P*² ut (u in er. e ? m. 3) *B*
 2 possint, *B*³ pr. anputari *B*. pr. et alt. anputari (~ add. et n exp.
 m. 2) *P* 4 uolitans *B*¹, corr. *B*³ atque (t in er. d ? m. 2) *P*
 5 minutias] *P*, micas *B*, quod ex § 32 huc relatum uid.; cf. Lucr. II
 114 ss. (116 multa minuta); sicut tenuissimi pulueres Isidor. orig.
 XIII 2, 1 a^c *B*² 6 ex] *B*³*P*, et *B*¹ 8 rursus *P* ea*dem (n
 er.) *B* quādiu (~ m. 2) *P* 9 malim <sed> uel <at> ex 10 inple-
 uit^t *B*² nume**rum (ro er.) *B* ptecte sic *P* uidetur om. *P*
 12 est om. *P* 14 inaestimabiles (aest in 2 uel 3 litt. er. m. 2) *B*
 17 unde—natura in sup. marg. add. *B*³ natura* (m er.) *P* 18 et (i. e.
 etiam, cf. 9) om. *P* subministrabit *B*¹, corr. *B*² concedam *P* 19 de-
 lerauerit *B*¹, corr. *B*³ 20 'ex' *P*² 22 alitis *P*¹ oua] *B*, uas *P* 'sine' *B*

item cetera uiuentia sine coitu, arbores et quae gignuntur e
terra, propria semina non haberent; quae nos cottidie tracta-
mus et serimus, cur ex frumento seges nascitur et rursum ex
segele frumentum? denique si atomorum coitio et conglobatio
5 efficeret omnia, in aere uniuersa concrescerent, siquidem per
inane atomi uolitant. cur sine terra, sine radicibus, sine 11
umore, sine semine non herba, non arbor, non fruges oriri
augerique possunt? unde apparet nihil ex atomis fieri, 15
quandoquidem una quaeque res habet propriam certamque
10 naturam, suum semen, suam legem ab exordio datam. deni- 16
que Lucretius quasi oblitus atomorum quos adserebat, quo
redargueret eos qui dicunt ex nihilo fieri omnia, his argumentis
usus est, quae contra ipsum ualerent, sic enim dixit:

nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
15 omne genus nasci posset, nil semine egeret.

item postea

nil igitur fieri de nilo posse putandum est,

semine quando opus est rebus, quo quaeque creatae
aëris in teneras possint proferrier auras.

20 quis hunc putet habuisse cerebrum, cum haec diceret nec 17
uideret sibi esse contraria? nihil enim per atomos fieri ex-
inde apparet, quod semen cuiusque rei certum est, nisi forte
ignis et aquae naturam ex atomis esse credemus. quid 18

AVCTORES 14 s.] Lucr. I 159 s. 17—19] Lucr. I 205—207

BP] 1 et in er. ac aut ae B³ qu'a'e B³ 2 nos (s ex alia litt.
m. 2 ?) P 3 rursus P 4 atomorū (ū add. m. 2) P 5 aera P¹.
part. ras. corr. P² concrescerent uniuersa B 8 augerique] B, aut
generari P, sed cf. Cic. de nat. deor. I 13, 35 (cf. supra Auctores ad
p. 84, 12—14) quae (sc. natura) causas gignendi augendi minuendi
habeat 9 'una' P² qu'a'e'que B² haberet B¹, habeat B² 11 quo] B,
ut P 13 est om. B molirent B¹, corr. B³ 14 omnis ut uid. B¹.
omnib. B² 15 nil] codd. Lucr., nihil BP eiceret B 17 nil] codd.
Lucr., nihil BP nilo] codd. Lucr., nihilo BP 'posse' P² fatendumst
codd. Lucr. 18 quoquequae B, quoq: quē P craeatae B 19 aeres B¹.
corr. B³ terras P proferrier] codd. Lucr., proferri per (p P) BP
21 contraria* (' distinctionem add. m. 2, m er.) B 22 cuique B¹.
corr. B³ 23 igni B credimus P¹

quod durissimi rigoris materiae si ictu uehementiore conlidant,
 ignis excutitur? num in ferro aut silice atomi latent? quis
 inclusit? aut cur sua sponte non emicant? aut quomodo
 semina ignis in materia frigidissima permanere potuerunt?
 19 mitto silicem ac ferrum. orbem uitreum plenum aquae si 5
 tenueris in sole, de lumine quod ab aqua refulget ignis
 accenditur etiam in durissimo frigore. num etiam in aqua
 ignem esse credendum est? atquin de sole ignis ne aestate
 20 quidem accendi potest. si cerae inhalaueris uel si uapor
 leue aliquid attigerit, aut crustam marmoris aut laminam. 10
 paulatim per minutissimos rores aqua concrescit. item de
 halitu terrae aut maris nebula existit: quae aut dispersa
 umefacit quidquid texerit, aut collecta in arduos montes <et>
 in sublime uento rapta stipatur in nubem atque imbres maxi-
 21 mos deicit. ubi ergo dicimus liquores atomos esse? num 15
 in uapore? num in halitu? num in uento? atquin nihil potest
 22 consistere in eo quod nec tangitur nec uidetur. quid ergo
 de animalibus loquar, in quorum corporibus nihil sine ratione,
 sine ordine, sine utilitate, sine specie figuratum uidemus, adeo
 ut sollertissima et diligentissima omnium partium membrorum- 20

AVCTORES 11 s.] cf. Lucr. I 305 ss. VI 470 ss. 13—15] cf.
 Lucr. VI 451 ss.

BP] 1 materies (es ex ae) B² ictu om. B conlida*t (n er.) B;
 conlidantur *codd. rec., edd., sed cf. Inst. II 8, 31* conlidant enim necesse
 est ea quorum . . ; *Archiv. lexicogr. et gramm. lat. VIII p. 130* 2 excutitur
coni. Buenemannus conl. Verg. Aen. I 174. Ge. I 135. Plin. h. n.
XVI 40, 77 5 omitto P a_lque P² 6 tenuerit B¹, corr. B³
 7 aqua (~ er.) B 8 credendum est] P. credent B ignes B¹, corr. B³
 9 in^halauerit P² c^erae (a er.) B 10 laeuis (a del. m. 3) B
 crystam B lāminam (~ m. 2) P 12 h^halitu P² pr. aut] P, et B
 aut dispersa] P. aquam dispersam B 13 humifacit B¹. hume- B² et
add. Heusingerus, Emendat. p. 136; cf. Lucr. VI 451 ss. 14 rapta] P,
artata aut renouauit aut ex alia primae m. scriptura, de qua ar. . ta
apparet, fecit B³ 15 deiecit B¹, corr. B³. deiecit P ubi] P, humi B
malim dicemus liquores atomos] B (liquoris at. Thilo), liquoresatos P,
 liquores natos *codd. rec., edd.* 16 alito (corr. m. 2) P atquin (1 uel 2
 litt. er.) P 17 ego B 20 membrorum q.** (punct. in ras. a m. 2. uae ? er.) P

que discriptio casum ac fortunam repellat? sed putemus 23
 artus et ossa et nervos et sanguinem de atomis posse con-
 crescere: quid sensus cogitatio mens memoria ingenium, qui-
 bus seminibus coagmentari possunt? 'minutissimis' inquit.
 5 sunt ergo alia maiora. quomodo igitur insecabilia? deinde, 24
 si ex inuisibilibus sunt quae non videntur, consequens est ut
 ex visibilibus sint quae videntur. cur igitur nemo videt? 25
 sed siue inuisibilia quae sunt in homine consideres siue tac-
 tilia quae ueniunt sub aspectum, ratione utraque constare quis
 10 non videt? quomodo ergo sine ratione coeuntia possunt ali-
 quid efficere rationale? uidemus enim nihil esse in omni
 mundo quod non habeat in se maximam mirabilemque rationem.
 quae quia supra hominis sensum et ingenium est, cui rectius
 quam diuinae prouidentiae tribuenda est? an simulacrum 26
 15 hominis et statuam ratio et ars fingit, ipsum hominem de
 frustis* temere concurrentibus fieri putabimus? et quid simile
 ueritatis in ficto, cum summum et excellens artificium nihil
 aliud nisi umbram et extrema corporis linamenta possit imi-
 tari? num potuit humana sollertia dare operi suo aut motum
 20 aliquem aut sensum? mitto usum uidendi audiendi odorandi 27
 ceterorumque membrorum uel apparentium uel latentium mira-
 biles utilitates: quis artifex potuit aut cor hominis aut uocem
 aut ipsam sapientiam fabricare? quisquamne igitur sanus exi-
 stimat, quod homo ratione et consilio facere non possit, id
 25 concursu atomorum passim cohaerentium perfici potuisse?
 uides in quae deliramenta inciderint, dum nolunt effectiorem
 curamque rerum deo dare. concedamus tamen his ut ex 28

AVCTORES 20—90, 10] ad Epicuri frg. 354 Usener p. 238. 21.

BP] 1 discriptio sic P. descriptio B 3 mens om. P. sed cf. § 46
 uim memoriae mentis cogitationis memor P 4 minutissimⁱas (u er., i
 add. m. 1) B 5 insecabilia] P. insensibilia B 6 sunt quae—uisi-
 bilibus om. P 7 uidit B 8 consideret P tactibilia P 9 aspectu B
 10 constare P¹ 11 edicere ut uid. B¹, corr. B³ 16 frustis (r ? er.) P
 concurrentis P¹ 19 potius B¹, corr. B³ 20 sensum (m add. m. 2) P
 o-mitto (m er.) P audiendi** (qu er.) B 23 s_{ca}n_n (n i. e. us) P²
 existimet Heumannus

atomis fiant quae terrena sunt: num etiam caelestia? deos
 aiunt incorruptos aeternos beatos esse solisque dant immuni-
 29 tatem. ne concursu atomorum concreti. esse uideantur. si
 enim dii quoque ex illis constitissent, dissipabiles fierent
 seminibus aliquando resolutis atque in naturam suam recur- 5
 rentibus. ergo si est aliquid quod atomi non effecerint, cur
 30 non et cetera eodem modo intellegamus? sed quaero. ante-
 quam mundum primordia ista generassent. cur sibi dii habita-
 culum non aedificauerint? uidelicet nisi atomi coissent cae-
 lumque fecissent, adhuc dii per medium inane penderent. 10
 31 quo igitur consilio, qua pactione de confuso aceruo se atomi
 congregauerunt. ut ex aliis inferius terra conglobaretur, caelum
 desuper tenderetur tanta siderum uarietate distinctum, ut
 32 nihil umquam excogitari possit ornatius? tanta ergo qui
 uideat et talia. potest existimare nullo effecta esse consilio, 15
 nulla prouidentia. nulla ratione diuina. sed ex micis sub-
 33 tilibus et exiguis concreta esse tanta miracula? nonne pro-
 digio simile est aut natum esse hominem qui haec diceret
 aut extitisse qui crederent, ut Democritum, qui auditor eius
 fuit, uel Epicurum, in quem uanitas omnis de Leucippi fonte 20
 34 profluxit? at enim, sicut alii dicunt, natura mundus effectus
 est, quae sensu et figura caret. hoc uero multo est absurdus.
 si natura mundum fecit, consilio et ratione fecerit necesse
 est: is enim facit aliquid qui aut uoluntatem faciendi habet

AVCTORES 21 s.] cf. ad p. 84, 12—14 et Cic. de nat. deor.
 I 20, 53.

BPJ 3 concursum B¹, in del. B³ 4 quique ut uid. B¹, corr. B³
 5 reuertentibus P 6 ergo in mg. P 8 mundus P generarent P
 10 pderent P¹, ras. et s. l. corr. P² 11 pactione] B. ratione P, sed
 cf. Inst. III 17, 27 quo foedere inter se. qua mente conueniunt (sc.
 atomi) confusio, P² 'a'ceruo P² 12 ali'i's B² 15 et om. B¹,
 'ac' B² consilia P^{ac} 16 micis] B. atomis P, sed cf. Senec. de benef.
 IV 19, 3 te atomi et istae micas tuae forte ac temere conglobauerunt
 17 et om. P 19 ut] P, aut B 20 omnes P¹ 21 ali'i' B¹? 'effectus' B³
 22 quam B¹, corr. B³ sensus P 23 efficit B¹, effecit B³ 24 *is
 (h er.) B qu'i'aut P²

aut scientiam. si caret sensu ac figura, quomodo potest ab 35
 ea fieri quod et sensum habeat et figuram? nisi forte quis
 arbitratur animalium fabricam tam subtilem tamque mirabilem
 a non sentiente formari animarique potuisse aut istam caeli
 5 speciem tam prouidenter ad utilitates uiuentium temperatam
 nescio quo casu sine conditore, sine artifice subito extitisse,
 si quid est inquit Chrysippus quod efficiat ea quae homo, 36
 licet ratione sit praeditus, facere non possit, id pro-
 fecto est maius et fortius et sapientius homine. homo
 10 autem non potest facere caelestia: ergo illud quod
 haec efficiat uel effecerit, superat hominem arte con-
 silio prudentia potestate. quis igitur potest esse 37
 nisi deus? natura uero, quam ueluti matrem esse rerum
 putant, si mentem non habet, nihil efficiet umquam, nihil
 15 molietur. ubi enim non est cogitatio, nec motus est ullus
 nec efficacia. si autem consilio utitur ad incipiendum ali- 38
 quid, ratione ad disponendum, arte ad efficiendum, uirtute ad
 consummandum, potestate ad regendum et continendum, cur
 natura potius quam deus nominetur? aut si concursus ato- 39
 20 morum uel carens mente natura ea quae uidemus effecit,
 quaero cur facere caelum potuerit, urbem aut domum non
 potuerit, cur montes marmoris fecerit, columnas et simulacra
 non fecerit. atquin non debuerant atomi etiam ad haec 40
 efficienda concurrere, siquidem nullam positionem relinquunt

AVCTORES 7—13] frg. ex Cic. de nat. deor. II 6, 16 (cf. III
 7, 17, 10, 25) liberius redditum. 19—22] Cic. de nat. deor. II. 37, 94.

BP] 1 sensum *B*¹. m *del.* *B*³ 2 **sensum (in *er.*) *B* habet *B*
 **figuram (in *er.*) *B* 3 animalium] *B*. natura animalium *P* tamque
 mirabilem *om.* *P* 4 a* (t *er.*) *B* 5 speciem (ti ? *er.*) *P*² utili-
 tatis *P*¹, *corr.* *P*², utilitatem *B* 7 est inquit] *edd.*, est enim *B*. inquit
 est *P* chrysippus *B* 12 prouidentia ex prudentia *B*³ 14 habent *P*
 15 mouetur *B* *alt.* 'est' *P*² 16 consilio] *P*. consilio suo *B* 17 faci-
 endum *B* 18 potestate* (m *er.*) *B* 20 efficit *B* 22 potuerit, *P*²
 montis *B*¹, *corr.* *B*² 23 fecerit* (n *er.*) *B* debuerent ut uid. *B*¹,
corr. *B*³ athomi *B* 24 relinquunt (*pr.* u *del.* m. 3. sic) *B*,
 relinquunt, *P*²

quam non experiantur? nam de natura quae mentem non
 41 habeat non est mirandum quod haec facere oblita sit. quid
 ergo est? utique deus cum inchoaret hoc opus mundi. quo
 nihil potest esse nec dispositius ad ordinem nec aptius ad
 utilitatem nec ornatius ad pulchritudinem nec maius ad molem, 5
 quae fieri ab homine non poterant fecit ipse. in quibus etiam
 hominem ipsum: cui particulam de sua sapientia dedit et
 instruxit eum ratione quanta(m) fragilitas terrena capiebat, ut
 42 ipse sibi efficeret quae ad usus suos essent necessaria. si
 uero in huius mundi ut ita dixerim re publica nulla pro- 10
 uidentia est quae regat, nullus deus qui administret, nec
 omnino sensus ullus in hac rerum natura pollet, unde igitur
 mens humana tam sollers, tam intellegens orta esse credetur?
 43 si enim corpus hominis ex ~humo~ fictum est. unde ~homō
 nomen accepit, animus ergo, qui sapit, qui rector est cor- 15
 poris, cui membra obsecuntur tamquam regi et imperatori,
 qui nec aspici nec comprehendi potest, non potuit in hominem
 44 nisi a sapiente natura peruenire. sed sicut omne corpus
 mens et animus gubernat, ita et mundum deus. nec enim
 ueri simile est ut minora et humilia regimen habeant, maiora 20
 45 et summa non habeant. denique Marcus Cicero in Tuscu-
 lanis et in Consolatione animorum inquit nulla in terris

AVCTORES 22 ss.] Cic. Tusc. I 27, 66 (Consol. frg. 13).

EXPILATORES 14 s.] cf. Isidor. orig. XI 1, 4; de diff. rer.
 XVII 47 (cf. ad Inst. II 10, 3).

BP] 1 experientur, sic B³ nam] P, quā m in ras. B³, sed ' distincti-
 onem add. m. 2, m fort. a m. 1 scriptum, a m. 2 in aliam litt. mutatum,
 a m. 3 restitutum est; ante m a m. 1 scriptum erat cna uel ona uel ena
 natura* (m er.) B 3 quo* (d er.) B 4 *aptius (c er.) B 5 orna-
 tius P², ordinatius B 6 etiam om. B 7 particula B 8 instruesit B¹,
 corr. B³ quantam scripsi, quanta BP, quantum codd. rec., edd.
 9 esse n't B² 11 quae] B³P, quam B¹ 12 sensum B polle n't B³
 13 intel gens P 15 alt. qui om. P 16 obsequuntur B 17 in] B,
 ad P 18 a sapiente natura] codd. rec., edd., ad sapientem natura (~ er.). B
 ad sapientē (m. 2) natura P 19 mundus B¹, corr. (mundū) ead. m. ?
 20 et om. P 22 'in' P² consolatione (s. l. v er.) P

origo inueniri potest. nihil est enim in animis mix-
tum atque concretum aut quod ex terra natum atque
fictum esse uideatur, nihil ne aut umidum quidem
aut flabile aut igneum. his enim in naturis nihil 46
5 est quod uim memoriae mentis cogitationis habeat,
quod et praeterita teneat et futura prouideat et com-
plecti possit praesentia: quae sola diuina sunt: nec
enim inuenietur umquam unde ad hominem uenire
possint nisi a deo. exceptis igitur duobus tribusue calum 47
10 niatoribus uanis cum constet diuina prouidentia mundum regi,
sicut et factus est, nec sit quisquam qui Diagorae Theodori-
que sententiam uel Leucippi inane commentum uel Democriti
Epicurique leuitatem praeferre audeat auctoritati uel illorum
septem priorum qui appellati sunt sapientes uel Pythagorae
15 uel Socratis uel Platonis ceterorumque summorum philoso-
phorum qui esse prouidentiam iudicauerunt, falsa igitur est
et illa sententia qua putant terroris ac metus gratia religionem
a sapientibus institutam, quo se homines inperiti a peccatis
abstinerent. quod si uerum sit, derisi ergo ab antiquis 48
20 sapientibus sumus. quod si fallendi nostri atque adeo totius
generis humani causa commenti sunt religionem, sapientes
igitur non fuerunt, quia in sapientem non cadit mendacium. 49
sed fuerint sapientes: quae tanta felicitas mentiendi, ut non

BP/ 1 origo inueniri] *P* *codd.* *Cic.*, inueniri origo *B* enim est *codd.*
Cic. 2 ad *ut uid.* *B*¹, au't' *B*³ 3 aut *om.* *P* h'umidum *B*².
humidum *P* 4 flauile *B*¹, fleuile *B*³ in naturis] *codd.* *Cic.*, innatum *B*.
naturis *P* 5 'est' *P*²; inest *codd.* *Cic.* 6 quod] *B* *codd.* *Cic.*, quo *P*
tenant *B*¹, ten'e'a*t *B*² praeuideat (ae ex o) *B*² 8 enim *om.* *codd.*
Cic. inuenietur] *codd.* *Cic.*, inueniuntur *BP* 11 teocritique *B*
12 sententia *B* Leucippi *B* 'in'ane (in s. l. m. 3, s. l. a er., quod
add. m. 1 uel 2) *B* democriti** (et er.) epicurique (a er.) *B*
13 auctoritatem *B*¹, corr. *B*³ 14 sunt appellati *P* Pythagorae—
philosophorum] pythagore (, m. 2) uel socratis uel platonis ceterorum
philosoforum *P*, pythagorumque summorum philosophorum *B*¹, rae uel
socratis uel platonis cetero in *inf. marg.* *add.* *B*³ 17 't'erroris *B*,
erroris *P* 19 ergo derisi *P* 20 quo'd'si *B* 21 causa* (m ? er.) *B*
sapientis *B*¹, corr. *B*³

modo indoctos. sed Platonem quoque ac Socratem fallerent
 et Pythagoram Zenonem Aristotelem, maximarum sectarum
 50 principes, tam facile deluderent? est igitur diuina prouidentia,
 ut senserunt hi omnes quos nominaui: cuius ui ac
 51 potestate omnia quae uidemus et facta sunt et reguntur. 5
 nec enim tanta rerum magnitudo. tanta dispositio. tanta in
 conseruandis ordinibus temporibusque constantia aut olim
 potuit sine prouido artifice oriri aut constare tot saeculis sine
 incola potenti aut in perpetuum gubernari sine perito ac sen-
 52 tiente rectore: quod ratio ipsa declarat. quidquid est enim 10
 quod habet rationem. ratione sit ortum necesse est. ratio
 autem sentientis sapientisque naturae est. sapiens uero senti-
 tiensque natura nihil aliud potest esse quam deus. mundus
 autem quoniam rationem habet qua et regitur et constat.
 53 ergo a deo factus est. quod si est conditor rectorque mundi 15
 deus. recte igitur ac uere religio constituta est: auctori enim
 rerum parentique communi honos ueneratioque debetur.

1 11. Quoniam constitit de prouidentia, sequitur ut doceamus
 utrumne multorum deorum esse credenda sit an potius
 2 unius. satis, ut opinor, ostendimus in nostris Institutionibus 20

20 Instit.] I 3 ss.

BP] 1 modo *add.* B³ indictos B¹, *corr.* B³ socraten P 2 et
 pythagoram (e *exp. m.* 2) P aristotelen P 3 deludereⁿt B³
 4 *ut (a *er.*) P hi* (i *er.*) P homines P uiā (a *exp. m.* 2) P
 5 'facta B³ 6 dei dispositio B in *in er.* nū ? B³ 7 conserendi_s B³
 ordinibus, B³ temporib: quae (a *exp. m.* 2) P constantiam^{per} aut B¹,
 constantia^{per} aut B² olim—saeculis] demumpotuitsine^{per} altero quiduxsit^{per} fieri
 (per s. l. et ci *ex ce m.* 3) oriaut (ri s. l. m. 3, q m. 1) constaret^{per} tot
 (ot *ex et m.* 3) saeculis B 8 constaret P saeculis^{per} P² 9 incola
 (s ? s. l. *er.*) B potentia B sentiēte B¹, s^{per}ci^{per}en****te B³ 10 rec-
 tore* (m *er.*) B 'enim' P² 11 ratione—necesse est *in marg.* P²
 12 *sapientisque (et *er.*) B, sapientis quae (a *exp. m.* 2) P naturae
 —sentiensque om. P 13 natura* (m *er.*) nihil ulliut m. 1, aliut m. 3 B
 14 quoniam] P, qui eā (m. 3) B rationē (m. 3) B 15 quod^{per}si B³
 rector^{per}que^{per} B³ 17 honos (v s. l. *er.*) P ueneratio quae (a *exp. m.*
 2) P 19 utrumne multorum P¹ deorum om. P 20 ostendimus
 (mus *add. m.* 2) P, docuimus B

deos multos esse non posse, quod diuina uis ac potestas si
 distrahatur in plures, deminui eam necesse sit: quod autem
 minuitur, utique mortale est, si uero mortalis non est, nec
 minui nec diuidi potest. deus igitur unus est, in quo uis
 5 et potestas consummata nec minui potest nec augeri. si autem
 multi sint, dum habent singuli potestatis aliquid ac numinis,
 summa ipsa decrescit nec poterunt singuli habere totum quod
 est commune cum pluribus: uni cuique tantum deerit, quan-
 tum ceteri possidebunt. non possunt igitur in hoc mundo
 10 multi esse rectores nec in una domo multi domini nec
 in naui una multi gubernatores nec in armento aut grege
 duces multi nec in uno examine multi reges, sed ne in caelo
 quidem multi soles esse poterunt, sicut nec animae plures in
 uno corpore: adeo in unitatem natura uniuersa consentit.
 15 quod si mundum

5

spiritus intus alit totamque infusa per artus
 mens agitat molem et magno se corpore miscet.
 apparet testimonio poetae unum esse mundi habitatorem deum,
 siquidem corpus omne nisi ab una mente incoli regique non
 20 potest. omnem igitur diuinam potestatem necesse est in
 uno esse cuius nutu et imperio regantur omnia, et ideo tantus
 est, ut ab homine non possit aut uerbis enarrari aut sensibus
 aestimari. unde igitur ad homines opinio multorum deorum

7

AVCTORES § 4] cf. Minuc. Fel. 18, 7. 9—11] ad Cic. de re
 p. L. XXXVIII dubitanter referebat Maius (ed. 1822 p. 101 adn. 2).
 16 s.] Verg. Aen. VI 726 s. 21—23] cf. Minuc. Fel. 18, 8.

BP/ 2 plurimis (sic) B deminui—minuitur] B. diminuitur P
 6 potestates I¹ 7 poterunt] P (sed potuer., exp. u m. 2) codd. rec.,
 poterint B 8 plurimus B^{ac} deerit (i part. ras. ex a ? m. 2) P
 11 grege* (s er.) B armentorum grege Heumannus, sed cf. Epit. 2.
 4 in armento; Minuc. Fel. 18, 7 dux unus in gregibus, in armentis
 rector unus 13 potuer P 14 unitate P, sed cf. Inst. I 18, 16. V
 7, 3. 13, 2 16 intus add. B³ 19 omne* (m er.) B una* (m er.) B
 mente (~ er.) B 22 pr. aut om. B 23 ad (d part. ras. ex b ?
 m. 2) P

persuasione peruenit? nimirum ii omnes qui coluntur ut dii.
homines fuerunt et idem primi ac maximi reges. sed eos aut
ob uirtutem qua profuerant hominum generi diuinis honoribus
adfectos esse post mortem aut ob beneficia et inuenta quibus
humanam uitam excoluerant inmortalem memoriam consecutos 5
8 quis ignorat? nec tantum mares, sed et feminas. quod cum
uetustissimi Graeciae scriptores, quos illi theologos nuncu-
pant. tum etiam Romani Graecos secuti et imitati docent:
quorum praecipue Euhemerus ac noster Ennius. qui eorum
omnium natales coniugia progenies imperia res gestas obitus 10
9 sepulcra demonstrant, et secutus eos Tullius tertio De natura
deorum libro dissoluit publicas religiones. sed tamen ueram.
quam ignorabat. nec ipse nec alius quisquam potuit inducere.
10 adeo et ipse testatus est falsum quidem apparere, ueritatem
tamen latere. utinam inquit tam facile uera inuenire 15
possem quam falsa conuincere! quod quidem non dissi-
mulanter ut Academicus. sed uere atque ex animi sententia
proclamaui. quia ueritas humanis sensibus erui numquam
potest: quod adsequi ualuit humana prouidentia. id adsecutus

AVCTORES 4 s.] cf. Verg. Aen. VI 663. 7 theologos] cf. Cic.
de nat. deor. III 21, 53. 8—11] ibid. I 42, 119. 15 s.] ibid. I 32, 91.

BP] 1 persuasioe ed. Paris. 1513. Heumannus. persuasioque Petrus
Francius. cf. tamen Inst. II 1. 1 (deorum) cultus.. consensus hominum
stulta persuasione suscepit ii] edd., hi B, hi* (i er.) P *om*nes
(h et i er.) P 2 et add. B³ 3 quia P genere B¹, corr. fort. ead.
m. 4 iubent'a m. 1, inuenta* corr. m. 2 et iterum m. 3, B 5 in-
mortalitatem B¹, immortalitatis B² consecutus B¹, corr. B³ 6 femi-
nas] P. feminas plures B 7 theologi B¹, corr. B³ 9 praecipui—de-
monstrant. et (11) Heumannus euhe'merus B² ac] PB³, aut B¹
10 obitus (us in er. a et litt. inc. m. 3) B 11 sepulcra] B³. simulaera
B¹P; cf. Inst. V 19, 15; Epit. 13, 2; Cic. de nat. deor. I 42, 119 mortes
et sepulturae demonstrat (n s. l. m. 2, del. m. 3) B 12 uera'm B³
15 latere (at in er. ed ? m. 3) B utina (~ m. 2) B 16 possim
codd. Cic. falsam (m exp. et del. m. 2) P conuincerem (m exp. et del.
m. 2) P 17 achademicus B animi* (s er.) B, animis (s del. m.
2) P 18 proclamabit B¹, corr. B² 19 ualuit] codd. rec., uoluit P,
potuit B

est, ut falsa detegeret. quidquid est enim fictum et commen-
 titium, quia nulla ratione subnixum est, facile dissoluitur.
 unus est igitur princeps et origo rerum deus, sicut Plato in 11
 Timaeo et sensit et docuit: cuius maiestatem tantam
 esse declarat, ut nec mente comprehendi nec lingua
 exprimi possit. idem testatur Hermes, quem Cicero ait 12
 in numero deorum apud Aegyptios haberi, cum scilicet
 qui ob uirtutem multarumque artium scientiam Termaximus
 nominatus est, et erat non modo Platone, uerum etiam Pytha-
 10 gora septemque illis sapientibus longe antiquior. apud 13
 Xenophontem Socrates disputans ait formam dei non oportere
 conquiri, et Plato in Legum libris, quid omnino sit
 deus, non esse quaerendum, quia nec inueniri possit
 nec enarrari. Pythagoras quoque unum deum confitetur 14
 15 dicens incorporalem esse mentem quae per omnem rerum
 naturam diffusa et intenta uitalem sensum cunctis animantibus
 tribuat. Antisthenes autem in Physico unum esse naturalem
 deum dixit, quamuis gentes et urbes suos habeant
 populares deos. eadem fere Aristoteles cum suis Peripate- 15
 20 teticis et Zeno cum suis Stoicis. longum est enim singulorum

AVCTORES 4—6] Plat. Tim. p. 28 C (cf. Cic. ibid. I 12, 30.
 Minuc. Fel. 19, 14). 6—9] Cic. ibid. III 22, 56. 11 s.] Xenoph.
 Memor. IV 3, 13 (cf. Cic. ibid. I, 12, 31; Minuc. Fel. 19, 13). 12—14] Plat.
 Legg. VII 821 A (cf. Cic. ibid. I 12, 30). 14—17] Cic. ibid. I 11, 27
 (cf. Minuc. Fel. 19, 6). 17—19] Cic. ibid. I 13, 32.

EXPILATORES 8 s. qui ob uirtutem—nominatus est] Isidor.
 orig. VIII 11, 49.

BP] 1 *alt.* est *om.* P commentitium B 2 subnixum^m B³ 4 ti-
 meo (m. 2) P. timea B¹, timeo B³ 5 'ut' B² 8 Termaximus] BP,
 Trismegistus id est Termaximus Isidor. orig. VIII 11, 49, recte?
 9 est *om.* P pythagoram (m *del.* m. 3) B 10 'et' septem B³
 antiquior] P. antiquior fuit B 11 nosfontem (m *exp.* m. 1 ?) B¹,
corr. B³ post ait in spatio qui *add.* B², postea *er.* forma_m B³
 dei B³ 12 omnino B² 15 quam B¹, *corr.* B³ 16 anima libus P¹,
 animan tibus (t *part. ras. ex l*) P² 17 antisthenes B disico B¹,
 tisico B², fisico B³, fysico P 19 eadem (n ? *er.*) B aristoteles B³
 peripateticis et zenon cum suis in *inf. marg. add.* B³

sententias exsequi: qui licet diuersis nominibus sint abusi.
 ad unam tamen potestatem quae mundum regeret concurrerunt.
 16 sed tamen summum deum cum et philosophi et poetae et
 ipsi denique qui deos colunt saepe fateantur. de cultu tamen
 et honoribus eius nemo unquam requisiiuit. nemo disseruit, 5
 ea scilicet persuasione qua semper beneficum incorruptumque
 credentes nec irasci eum cuiquam nec ullo cultu indigere
 arbitrantur. adeo religio esse non potest ubi metus nullus est.
 1 12. Nunc. quoniam respondimus inopiae quorundam de-
 testabilique prudentiae uel potius amentiae. redeamus ad 10
 2 propositum. diximus religione sublata nec sapientiam teneri
 posse nec iustitiam. sapientiam. quia diuinitatis intellectus
 quo differimus a beluis in homine solo reperiatur. iustitiam,
 quia nisi cupiditates nostras deus qui falli non potest coer-
 3 cuerit. scelerate inpieque uiuimus. spectari ergo actus nostros 15
 a deo non modo ad utilitatem communis uitae attinet. sed
 etiam ad ueritatem. quia religione iustitiaque detractis uel
 ad stultitiam pecudum amissa ratione deuoluimur uel ad
 bestiarum inmanitatem. immo uero amplius; siquidem bestiae
 4 sui generis animalibus parcunt. quid erit homine truculen- 20
 tius. quid inmitius. si dempto metu superiore uim legum
 5 aut fallere potuerit aut contemnere? timor igitur dei solus
 est qui custodit hominum inter se societatem. per quem uita

11 diximus] c. 8, 7.

BP] 1 qui om. B 2 regere^{rt} B³ 3 cum] PB³. quem B¹ 5 requi-
 sibilis B¹, corr. B³ 6 beneficium (i er.) B 7 cuiquam B³ 9 est-
 aubique B¹, d^etestabilique B² 10 imprudentiae *codd. rec., edd.*
 11 sapientia P teneri—sapientia (sic) part. s. l. part. in marg. add. B³.
 teneri posse nec iustitiam P; sapientiam *Buenemannus* 12 quia om. P
 post intellectus s. l. add. est B² 13 differimur sic (r exp. m. 2) P
 repperire B¹, corr. B³ 14 cupiditatis P¹ 15 actos P¹ nos^{rtros} B²
 16 post modo s. l. add. quae B³ 17 religionem (m del. m. 3) B
 iustitiamque (m del. m. 3) B detracta* (s er.) P 19 uestiarum B¹.
 corr. B² 20 sui* (s er.) B generi**s (bu er.) B 21 de superiore
codd. rec., probat Buenemannus (cf. Cyprian. p. 12, 8. 359, 3). superi-
 oris *Heumannus* 23 homi//num ex hominum (sic) ut uid. P² se^{rt} B²
 uita* (m er.) B

ipsa sustinetur munitur gubernatur. is autem timor aufertur, si fuerit homini persuasum quod irae sit expers deus, quem moueri et indignari, cum iniusta fiunt, non modo communis utilitas, sed etiam ratio ipsa nobis et ueritas persuadet. rursus nobis ad superiora redeundum est, ut quia docuimus a deo factum esse mundum, doceamus quare sit effectus.

13. Si consideret aliquis uniuersam mundi administratio-
nem, intelletget profecto quam uera sit sententia Stoicorum,
qui aiunt nostra causa mundum esse constructum, omnia
10 enim quibus constat quaeque generat ex se mundus, ad utili-
tatem hominis adcommodata sunt. homo igni utitur ad²
usum calefaciendi et luminis et molliendorum ciborum ferri-
que fabricandi, utitur fontibus ad potus et ad lauacra, flumi-
nibus ad agros irrigandos terminandasque regiones, utitur
15 terra ad percipiendam fructuum uarietatem, planis ad segetem,
collibus ad conserenda uineta, montibus ad usum arborum
atque lignorum, utitur mari non solum ad commercia et
copias ex longinquis regionibus ferendas, uerum etiam ad
ubertatem omnis generis piscium. quod si his elementis utitur³
20 quibus est proximus, non est dubium quin et caelo, quoniam
et caelestium rerum officia ad fertilitatem terrae ex qua uiui-

AVCTORES 8 s.] cf. Cic. de nat. deor. II 61, 154; Epit. 24 (29).
5. § 2—7] cf. ibid. I 60, 151 s. 39, 98 ss.

BP] 1 his B 2 hominum B¹, corr. B³ post sit expers locus 98,
23—99, 2 societatem—quod ire (sic) sit repetitus a m. 1, nisi quod recte
98, 23 uita, 99, 1 is, 2 homini scriptum est, locum uncis inclusit m. 2, B
5 rursus P superiora B³ 7 uniuersā (~m. 2) P 8 intellegit B¹, corr. B³
9 nostri (i ex a) B³ 11 hominis] P. solius hominis B, sed cf. § 25
propter hominem 12 molliendorum] Lengletius, molendorum (i er.) B,
mouendorum P, coquendorum codd. rec., edd.; cf. Cic. de nat. deor.
I 60, 151 ad mitigandum cibum 13 ac (ante potus) B¹, corr. B² 14 ter-
minandosque B^{ac} 15 percipiendā (~ add. B³ P²) BP frugum P,
sed cf. Cic. de imp. Pomp. 6, 14 uarietate fructuum uarietatem B³
planis ad segetem om. P 18 longinquis B re*regionibus (li er.) B
perferendas B 19 ueritatem B¹, uarietatem B² 20 et (t in er. c ?
m. 2) B qm̄ (i. e. quoniam) ex qm̄ (i. e. quando) P² 21 et B³

4 mus temperata sunt. sol inrequietis cursibus et spatiis in-
 aequabilibus orbes annuos conficit et aut oriens diem promit
 ad laborem aut occidens noctem superducit ad requiem, et
 tum abscessu longius ad meridiem tum accessu propius ad
 septentrionem hiemis et aestatis uicissitudines facit, ut et 5
 hibernis umoribus ac pruinis in ubertatem terra pinguescat
 et aestiuis caloribus uel herbidæ fruges maturitate durentur
 uel quæ sunt in umidis, incocta et feruefacta mitescant.
 5 luna quoque nocturni temporis gubernatrix amissi ac recepti
 luminis uicibus menstrua spatia moderatur et caecas tenebris 10
 horrentibus noctes fulgore suae claritatis inlustrat, ut aestiua
 itinera et expeditiones et opera sine labore ac molestia con-
 fici possint, siquidem

nocte leues melius stipulae, nocte arida prata
 tondentur.

15 astra etiam cetera uel ortu uel occasu suo certis stationibus
 6 opportunitates temporum subministrant. sed et nauigiis,
 quominus errabundo cursu per immensum uagentur, regimen
 praebent, cum ea rite gubernator obseruans ad portum desti-
 7 nati litoris peruehatur. uentorum spiritu attrahuntur nubes. 20
 ut sata imbribus inrigentur, ut uites fetibus, arbusta pomis

AVCTORES 14 s.] Verg. Georg. I 289 s.

BP] 1 sunt (add. m. 2) sunt (exp. m. 1 uel 2) sol** (is er.) B
 inaequalibus B. sed cf. Inst. VII 14, 8 (siderum) inaequabiles motus
 2 orbis P¹ 3 'noctem' B³ 4 abscessu* (m er.) B longius] edd.,
 longus P, longius—accessu om. B propio (o ex us) sic B³. propi//us ex
 proprius P² 5 et ut B 6 umoribus (h s. l. er., quod add. m. 2) B, humori-
 bus P *ubertatem (h er.) P 7 aestiuis, B³ uel, B³ heruide B¹.
 herbidæ B² 8 umidis (h s. l. er., quod add. m. 2) B micant B¹.
 mirtigent B², n expunx. B³ 10 uiribus B¹, corr. B³ 'et' B³
 11 suæ P² claritates P¹ inlustret P 12 operas] in B¹, opera
 sine B². 13 possunt B² 16 occansu (n del. m. 3) B st'ati-
 onibus B², sationibus P 17 oportunitatis P¹ subministra'n't B²
 18 errabundo (s er.) B curso P¹ 19 portus B destinati (alt. i add.
 m. 2) P 20 spiritu* (s er.) B atrahuntur (d s. l. m. 2, a s. l. m. 1 uel
 2) B 21 inbribus B arbusta (usta in er. ora ? m. 3) B pomis
 (o in 2 litt. er.) P

exuberent. et haec per orbem uicibus exhibentur, ne desit aliquando quo uita hominum sustineatur. at enim ceteras animantes eadem terra nutrit et eiusdem fetu etiam muta paescuntur. num etiam mutorum causa deus laborauit? minime, quia sunt rationis expertia, sed intellegimus et ipsa eodem modo in usum hominis a deo ficta partim ad cibos partim ad uestitum partim ad operis auxilia, ut clarum sit diuinam prouidentiam rerum et copiarum abundantia hominum uitam instruere atque ornare uoluisse, ob eamque causam et aerem uolueribus et mare piscibus et terram quadrupedibus impleuit, sed Academici contra Stoicos disserentes solent quaerere cur, si omnia deus hominum causa fecerit, etiam multa contraria et inimica et pestifera nobis reperiantur tam in mari quam in terra. quod Stoici ueritatem non perspicientes ineptissime reppulerunt. aiunt enim multa esse in gignentibus et in numero animalium quorum adhuc lateat utilitas, sed eam processu temporum inuenturi, sicut iam multa prioribus saeculis incognita necessitas et usus inuenerit. quae tandem utilitas potest in muribus in blattis in serpentibus reperiri, quae homini molesta et perniciosa sunt? an medicina in his aliqua latet? quae si est, inueniatur aliquando, nempe aduersus

AVCTORES § 8] cf. Cic. de nat. deor. II 63, 158 ss. § 9] cf. Cic. Acad. pr. II 38, 120. 14—20, 102, 1—3] Chrysippea ut uid., cf. Plutarch. de Stoic. rep. 21, 4 (οὐ μὲν).

BP] 1 exhibentur B² 2 quo* (d er.) B sustinetur B 4 mutorum (1 er.) B minimo P¹ 5 expertia (i er.) B 6 in*usum P facta *codd. rec., edd.* ad cibos partim om. P 7 opus P¹, ope^{ris} P² 8 *abundantia (h er.) P uitam instruere adque (sic) in marg. sup. add. B³ uitā instruere P² 9 ordinare (di exp. m. 3) B ab L¹, corr. B² eaque (~ er. restituit m. 3) B causam (m er. restit. m. 3) B 10 quadrupedibus P impleuisse Heumannus 12 contrariis B¹, contrariā ab h^{is} B² 13 alt. et om. B¹P, s. l. add. B² in add. B² 14 istoici B respiciente_s P² 15 aiunt (nt part. in ras. m. 2) P multa* (s er.) B esse om. P 16 quorū (~ add. m. 1 uel 2) B adhuc om. P 17 inuenturi scripsi, inuenturi BP, cf. ad Inst. I 6, 13 (p. 23, 4); inueniri edd. 19 et in blattis 'et' (et s. l. m. 1 uel 2) B 20 'sunt' B³ 21 inueniatur] Heumannus, inuenitur B, inuenietur P

12 mala. cum id illi querantur, esse omnino malum! uiperam
 ferunt exustam in cineremque dilapsam mederi eiusdem bestiae
 morsui. quanto melius fuerat eam prorsus non esse quam
 13 remedium contra se ab ea ipsa desiderari! breuius igitur
 ac uerius respondere potuerunt in hunc modum: deus cum 5
 formaret hominem ueluti simulacrum suum, quod erat diuini
 opificii summum. inspirauit ei sapientiam soli, ut omnia im-
 perio ac dicioni suae subiugaret omnibusque mundi commodis
 uteretur. proposuit tamen ei et bona et mala, quia sapientiam
 dedit, cuius omnis ratio in discernendis bonis ac malis sita 10
 14 est. non potest enim quisquam eligere meliora et scire
 quod bonum sit. nisi sciat simul reicere ac uitare quae mala
 sunt. inuicem sibi alterutra conexas sunt. ut sublato alterutro
 15 utrumque sit tolli necesse. propositis igitur bonis malisque
 tum demum opus suum peragit sapientia et quidem bonum 15
 16 adpetit ad utilitatem, malum reicit ad salutem. ergo sicut
 bona innumerabilia data sunt quibus frui posset, sic etiam
 mala quae cauere. nam si malum nullum sit. nullum peri-
 culum, nihil denique quod laedere hominem possit, tollitur
 17 omnis materia sapientiae nec erit homini necessaria. positus 20
 enim tantummodo in conspectu bonis quid opus est cogita-
 tione intellectu scientia ratione, cum quocumque porrexerit

AVCTORES 9—14] cf. Epit. 24 (29), 6 ss.

BP] 1 omnino] PB³, homini non B¹ 2 dilapsa (~ m. 2) B. diem-
 lapsam (in exp. m. 2) P uestie B¹, corr. B² 4 remedium B¹.
 corr. B² ab ea ipsa B 5 mundum B 6 formasset P diuini
 om. P 7 opificiū (c exp. et del. m. 1, i s. l. m. 1 uel 2) B ei] P,
 esse B¹, et B³ 8 omnibusq. B³ 9 pr. et] P, ut (z i. e. et m. 3) B
 10 omni's B² malis ac bonis P 11 potest B³ 12 quid edd.
 sit (n er.) B sciat (n er.) B 13 alterutra] P, altero B conexas
 sunt ut sublato altero (sic!) s. l. add. B³ 14 tolli B² necess_e_* (et
 ? er.) P 15 suūm (u s. l. m. 1 uel 2) B 17 post sunt add. homini
 ed. Venet. 1471, probat Heumannus 18 nullum sit, nullum] edd., sit nullum
 (= et — m. 3) B, nullum sit P 19 denique nihil B posset (c ex
 i m. 3) B tollitur P 20 sapientia B 21 tantummodum B¹.
 corr. B² cogitatione* (m er.) B 22 intellectu* (s er.) B cum om. P

manum, id naturae aptum et adcommodatum sit? ut si quis
 uelit apparatissimam cenam infantibus qui nondum sapiant
 adponere, utique id adpetent singuli quo unum quemque aut
 impetus aut fames aut etiam casus attraxerit, et quidquid
 5 sumpserint, id illis erit uitale ac salubre. quid igitur nocebit
 eos sicuti sunt permanere et semper infantes ac nescios esse
 rerum? si autem admisceas uel amara uel inutilia uel etiam
 uenenata, decipientur utique per ignorantiam boni ac mali,
 nisi accedat his sapientia per quam habeant malorum reiec-
 10 tionem bonorumque dilectum. uides ergo magis propter mala
 opus nobis esse sapientia: quae nisi fuissent proposita, ratio-
 nale animal non essemus. quod si haec ratio uera est, quam 20
 Stoici nullo modo uidere potuerunt, dissoluitur etiam illud
 argumentum Epicuri. 'deus' inquit 'aut uult tollere mala et
 15 non potest, aut potest et non uult, aut neque uult neque
 potest, aut et uult et potest. si uult et non potest, inbe- 21
 cillus est, quod in deum non cadit: si potest et non uult,
 inuidus, quod aeque alienum est a deo: si neque uult neque
 potest, et inuidus et inbecillus est ideoque nec deus: si et
 20 uult et potest, quod solum deo conuenit, unde ergo sunt

AVCTORES § 19—24] Epicuri frg. 374 Usener (p. 252, 30), sed
 ad § 20 s. cf. Zellerum *Philos. d. Griechen* III³ p. 428 adn. 4 et
 Schwenkium *Berliner philol. Wochenschr.* 1888 p. 1308 s., qui locum
 ad Cic. libri III de nat. deor. partem extinctam referendum esse conicit
 conl. Minuc. Fel. 12, 2 (Cic. de nat. deor. I 2, 3. Sext. Emp. Hypot. III 10).

BP] 1 manū (~ m. 2) B   'ad'commodatum B³, commodatum P,
 sed cf. Cic. de fin. V 9, 24 quae naturae sentit apta... quod naturae
 est accommodatum 2 ue*lit (1 er.) B   e*enam (a ? er.) B   4 famis B
 5 'ac' B³   quid (d add. m. 3) B   igitur in er. dicit ? B³ 6 et del.
 Heusingerus. Emendat. p. 140 7 amara* (m er.) B   8 benenata B¹,
 corr. B²   decipiuntur P   ignorantia (~ m. 2) P   11 bonis P
 sapientia (~ er., quod add. m. 2 ?) B   12 hec in mg. P¹² 13 Stoici
 --potuerunt] B (nisi quod *stoici), Stoici posuerunt P edd., sed cf. § 10.
 13   16 alt. potest] P, non potest B   si uult et non potest s. l.
 add. B³   inbecill^vis (corr. m. 2) P   17 e's't B³   dño P¹, dñ// P²
 18 coeque B¹, qoeque^{u da} (q ex c et u et d s. l. m. 2, a s. l. m. 3) B
 pr. neque s. l. add. B³

- 22 mala aut cur illa non tollit? scio plerosque philosophorum
 qui prouidentiam defendunt, hoc argumento perturbari solere
 et inuitos paene adigi ut deum nihil curare fateantur, quod
 maxime quaerit Epicurus, sed nos ratione perspecta formi-
 23 dolosum hoc argumentum facile dissoluimus. deus enim 5
 potest quidquid uelit et inbecillitas uel inuidia in eo nulla
 est, potest igitur mala tollere, sed non uult: nec ideo tamen
 inuidus est. idcirco enim non tollit, quia sapientiam, sicut
 edocui, simul tribuit et plus est boni ac iucunditatis in
 sapientia quam in malis molestiae. sapientia enim facit ut 10
 etiam deum cognoscamus et per eam cognitionem immortalitatem
 adsequamur, quod est summum bonum. itaque nisi
 prius malum agnouerimus, nec bonum poterimus agnoscere.
 24 sed hoc non uidit Epicurus nec alius quisquam, si tollantur
 mala, tolli pariter sapientiam nec ulla in homine uirtutis 15
 remanere uestigia: cuius ratio in sustinenda et superanda
 25 malorum acerbitate consistit. ita propter exiguum compen-
 dium sublatorum malorum maximo et uero et proprio nobis
 bono careremus. constat igitur omnia propter hominem pro-
 posita tam mala quam etiam bona. 20
- 1 14. Sequitur ut ostendam cur fecerit hominem ipsum
 deus. sicut mundum propter hominem machinatus est, ita
 ipsum propter se tamquam diuini templi antistitem, specta-
 2 torem operum rerumque caelestium. solus est enim qui
 sentiens capaxque rationis intellegere possit deum, qui opera 25
 eius admirari, uirtutem potestatemque perspicere: idcirco enim
 consilio mente prudentia instructus est, ideo solus praeter

BP] 2 prouidentia (~ m. 2) B 3 p^oenae P² 4 formidulosum B
 6 uelit (1 er.) B eo] B, deo P 8 est om. P sapientia (~ m. 2) B
 10 quam enim (exp. m. 3) in B 11 eam in 3 litt. er., quarum
 prima e ?, tertia m ? B³ cognitionemortalitate B¹, cognitioneinmor-
 talitate B³ 16 instituen,da ex in sustinenda ut uid. B³ superanda] PB³.
 sufferenda B¹ 17 acerbitate B¹, corr. B² consistit ita] PB³.
 constituta B¹ compendium P² 22 sic P machinatus P²
 25 opera B

ceteras animantes recto corpore ac statu fictus est, ut ad
 contemplationem parentis sui excitatus esse uideatur, ideo
 sermonem solus accepit ac linguam cogitationis interpretem,
 ut enarrare maiestatem domini sui possit. postremo ideo
 5 ei cuncta subiecta sunt, ut fictori atque artifice deo esset ipse
 subiectus. si ergo deus hominem suum uoluit esse cultorem 3
 ideoque illi tantum honoris attribuit, ut rerum omnium do-
 minaretur, utique iustissimum est et deum qui tanta prae-
 stiterit amare et hominem qui sit nobiscum diuini iuris
 10 societate coniunctus, nec enim fas est cultorem dei a dei
 cultore uiolari. unde intellegimus religionis ac iustitiae 4
 causa esse hominem figuratum, cuius rei testis est Marcus
 Tullius in libris De legibus ita dicens: sed omnium quae
 in doctorum hominum disputatione uersantur, nihil
 15 est profecto praestabilius quam plane intellegi nos
 ad iustitiam esse natos. quod si est uerissimum, deus 5
 ergo uult omnes homines esse iustos id est deum et hominem
 caros habere, deum scilicet honorare tamquam patrem, ho-
 minem diligere uelut fratrem; in his enim duobus tota iustitia
 20 consistit. qui ergo aut deum non agnoscit aut homini nocet, 6
 iniuste et contra naturam suam uiuit et hoc modo inrumpit
 institutum legemque diuinam.

AVCTORES 1 s.] cf. Cic. de nat. deor. II 56, 140 et ad Inst.
 II 1, 14. 3 linguam—interpretem] cf. Cic. ibid.: sensus interpretes . .
 rerum; Lucr. VI 1149 animi interpretes . . lingua. 13—16] Cic. de legg.
 I 10, 28. § 5] cf. Matth. 22, 40.

BP] 1 factus P est om. B 2 uidetur B 4 enarrare* P 5 ut
 pictori* P² deo] suo Heumannus esset B² 7 illi B³ ut rerum B²
 8 et om. P deum] codd. rec., eum BP 9 et hominem] P B², et do-
 minum B¹; locus in codd. rec. et edd. uarie exhibitus (cf. Buenemannum),
 multi post Egnatium edd. et deum colere . . . et amare hominem, sed ad
 unum amare codicum BP cf. § 20 deum et hominem caros habere
 10 coniunctus*** (est er.) B di s. l. et a di cultore in marg. sup.
 add. m. 2, P 11 cultura* (e er.) B intellegitur P, recte? *re-
 ligionis (o er.) B 13 omniumq. B¹, -quae B² 14 hominum doctorum.
 codd. Cic. et Lact. Inst. VI 25, 9 19 delegere B¹, corr. B² nota B
 20 alt. aut s. l. add. B² 21 rumpit B, sed cf. Inst. I 18, 17 foedus
 inrumpent; de ira 24, 12

1 15. Hic fortasse quaerat aliquis unde ad hominem peccata
 peruenierint aut quae prauitas diuini instituti regulam ad
 peiora detorserit. ut cum sit ad iustitiam genitus. opera tamen
 2 efficiat iniusta. iam superius explicauī simul deum propo-
 suisse bonum ac malum et bonum quidem diligere. malum 5
 autem quod bono repugnat odisse. sed ideo malum permisisse.
 ut et bonum emicaret. quod alterum sine altero. sicut saepe
 docui. intellegimus constare non posse: denique ipsum mun-
 dum ex duobus elementis repugnantibus et inuicem copulatis
 esse concretum. igneo et umido. nec potuisse lucem fieri. 10
 nisi et tenebrae fuissent. quia nec superum esse potest sine
 infero nec oriens sine occidente nec calidum sine frigido nec
 3 molle sine duro. sic et nos ex duobus aequē repugnantibus
 compacti sumus. anima et corpore. quorum alterum caelo ad-
 scribitur. quia tenue est et intractabile. alterum terrae. quia 15
 comprehensibile est: alterum solidum est et aeternum. alterum
 fragile atque mortale. ergo alteri bonum adhaeret. alteri
 malum. alteri lux uita iustitia. alteri tenebrae mors iniustitia.
 4 hinc extitit in hominibus naturae suae deprauatio. ut esset
 necesse constitui legem qua possent et uitia prohiberi et uir- 20
 5 tutis officia imperari. cum igitur sint in rebus humanis
 bona et mala. quorum rationem declarauī. necesse est in

4 superius| c. 13, 20 ss. 7 sicut saepe docui| cf. ad Epit. 24 (29), 10.

AVCTORES § 5 ss.] ad Epicuri frg. 366 Usener (p. 244. 19).

BP] 1 quaerat aliquis| PB². quae talia quis B¹ 2 aut| P. .at.
 (puncta add. m. 2) B 3 'ut' B³ genitus—iniusta iam s. l. add. B³
 4 proposuisse—repugnat| proposuisse bonum [hs., (in cr. ac m. 3) malum
 m. 1, in marg. sup. add. ac malum et bonum quidem diligere. hd. m. 3
 (hs. et hd. ut p. 6, 10), sequitur autem quod bono repugnat a m. 1, B.
 proposuisse bonum ac malum et bonum quidem diligere pugnat P
 10 'h'umido B² 11 potest esse P 12 inferos B¹, inferis B³ nec
 —occidente in marg. sup. add. B³ frigore B 14 anima| P. 'quae'
 (s. l. m. 1 uel 2) sunt B altero caelum B¹, corr. B³ 15 est om. B
 16 solidum est et aeternum (= et — m. 3) B, solidum et aeternum
 est P 20 constitui* (t er.) B possint B 21 imperare (alt. e in
 er. i et litt. inc. m. 3) B si/ut (i ras. ex u) B 22 declarari B

utramque partem moueri deum, et ad gratiam, cum iusta
 fieri uidet, et ad iram, cum cernit iniusta. sed occurrat
 nobis Epicurus ac dicit: 'si est in deo laetitiae affectus ad
 gratiam et odii ad iram, necesse est habeat et timorem et
 libidinem et cupiditatem ceterosque affectus, qui sunt inbe-
 cillitatis humanae'. non est necesse ut timeat qui irascitur
 aut maereat qui gaudet: denique iracundi minus timidi sunt
 et natura laeti minus maerent. quid opus est de humanis
 affectibus dicere, quibus fragilitas nostra succumbit? consi-
 deremus diuinam necessitatem, nolo enim naturam dicere,
 quia deus numquam creditur natus. timoris affectus habet
 in homine materiam, in deo non habet. homo quia multis
 casibus periculisque subiectus est, metuit ne qua uis maior
 existat quae illum uerberet spoliaret laceret adfligat interimat,
 deus autem, in quem nec egestas nec iniuria nec dolor nec
 mors cadit, timere nullo pacto potest, quia nihil est quod ei
 uim possit adferre. item libidinis ratio et causa in homine
 manifesta est, nam quia fragilis ac mortalis effectus est, ne-
 cessarium fuit alterum sexum diuersumque constitui cuius
 permixtione suboles effici posset ad continuandam generis
 perpetuitatem. haec autem libido in deo locum non habet,
 quia et fragilitas et interitus ab eo alienus est, nec ulla est
 apud eum femina cuius possit copulatione gaudere, nec suc-
 cessione indiget qui semper futurus est. eadem de inuidia
 et cupiditate dici possunt: quae certis manifestisque de causis

BP/ 1 dominum B 3 si est in deo add. l.³ laetitiae B³
 4 odi B¹, odi^a ut uid., B², odiⁱ B³ iram (m in er. eodem m m. 3) B
 6 at non Heumannus 7 iracundis (om. minus) B¹, iracundi^{minus} B³
 8 naturam (m exp. m. 1 uel 2) B 9 succumbit P quod si consideremus
 (con in fine uersus in er. cō ? m. 3) B 10 noli B¹, nolūi B², nolo B³
 11 numquā B³ cre^rdi^tur P²? habet (t in er. nt ? m. 3) B
 12 hominem B in deo] P, ideo B 13 quauis P 14 interim ait B¹,
 corr. B² 16 est add. B²? *ei (d er.) B 18 ac] P, et B 19 consti-
 tutui* (t er.) P 20 permixtioⁿe B² subolis B 22 alt. et] P,
 est (s er.) B in pr. est er. s restituit B² 23 eum] PB³,
 dominum B¹

12 in hominem cadunt, in deum nullo modo. at uero et gratia
et ira et miseratio habent in deo materiam recteque illis
utitur summa illa et singularis potestas ad rerum conser-
uationem.

1 16. Quaeret quispiam quae sit ista materia. primum acci- 5
dentibus malis afflicti homines ad deum plerumque confugiunt
mitigant obsecrant credentes eum posse ab iis iniurias pro-
pulsare. habet igitur deus causam miserandi: nec enim tam
inimicus est hominumque contemptor, ut auxilium laborantibus
2 deneget. item plurimi quibus persuasum est deo placere 10
iustitiam eumque, quia sit dominus ac parens omnium, uene-
rantur. ei precibus adsiduis ac frequentibus uotis dona et
sacrificia offerunt, nomen eius laudibus prosequuntur. iustis ac
bonis operibus demereri eum laborant. est ergo propter quod
3 deus et possit et debeat gratificari. nam si nihil est tam 15
conueniens deo quam beneficentia, nihil autem tam alienum
quam ut sit ingratus, necesse est ut officiis optimorum sancte-
que uiuentium praestet aliquid ac uicem reddat, ne subeat
4 ingrati culpam. quae est etiam homini criminosa. contra
autem sunt alii facinerosi ac nefarii qui omnia libidinibus 20
polluant, caedibus uexent, fraudent rapiant periurent. nec con-
sanguineis nec parentibus parcant, leges et ipsum etiam deum
5 neglegant. habet igitur in deo ira materiam. non est enim

BP/ 1 cadent B uero et om. B¹, uero s. l. add. B³ 2 miseratio**
(ne er.) B 5 quaeret] Heusingerus, Emendat. p. 140 (adde (ic. p.
Arch. 7. 15 quaeret quispiam), quaerit BP: quaerit—materia? Heu-
mannus addicentibus B¹, accedentibus B³ 7 iis] edd., his BP
iniuriis P 8 deus om. P 9 inimicus P¹ hominum B contemptu'
(i. e. -us?) ex contemptor B³ 'ut' P² 10 plurimi B² 'est' B³ 11 eumque
quia] B, eumque qui P; eum, quia Heumannus, eum, quippe qui
Buenemannus 12 ei] Halmius, et BP, del. Heumannus, cum edd.
13 prosequuntur (pr. u del. B³) BP 14 laborant. est scripsi secutus
laborantes* (t er.) B, laborantes P, laborantes. ergo est edd., laborantes.
est Halmius 16 'quam B³ beneficentia* (m er.) B 18 subeat^{null} B²
19 ingratis B 20 facinerosi P ac] B, et P nefarii B² 21 periurent
(post i er. e, s. l. er. i, add. u m. 2? P 22 dominum B 23 materia
(m. 2) B

fas eum, cum talia fieri uideat, non moueri et insurgere ad ultionem sceleratorum et pestiferos nocentesque delere, ut bonis omnibus consulat: adeo et in ipsa ira inest gratificatio, inania ergo reperiuntur argumenta uel eorum qui cum irasci 5 deum nolunt, gratificari uolunt, quia ne hoc quidem fieri sine ira potest, uel eorum qui nullum animi motum esse in deo putant et quia sunt aliqui adfectus qui non cadunt in 7 deum, ut libido timor auaritia maeror inuidia, omni prorsus adfectu eum uacare dixerunt, his enim uacat, quia uitiorum 10 adfectus sunt, eos autem qui sunt uirtutis, id est ira in malos, caritas in bonos, miseratio in adflictos, quoniam diuina potestate sunt digna, proprios et iustos et ueros habet, quae 8 profecto nisi habeat, humana uita turbabitur atque ad tantam confusionem deueniet status rerum, ut contemptis superatisque 15 legibus sola regnet audacia, ut nemo denique tutus esse possit nisi qui uiribus praeualeat: ita quasi communi latrocinio terra omnis depopulabitur, nunc uero quoniam et mali poenam et boni gratiam et adflicti opem sperant, et uirtutibus locus est et scelera rariora sunt, at enim plerumque et scelerati 9 20 feliciores sunt et boni miseres et iusti ab iniustis impune uexantur, considerabimus postea cur ista fiant: interim de ira explicemus, an sit aliqua in deo, utrum nihil curet omnino nec moueatur ad ea quae inpie geruntur.

§ 6 s.] ad Epicuri frg. 366 Usener (p. 244, 28).

BP] 2 sceleratorū (ū part. in ras. m. 2) P 3 nobis B¹, corr. B³ consula|tadeo B¹, consulat|adeo B² gratificatio] B, et gratificatio P 4 er^gorepperiuntur (g s. l. et o ex e m. 1, re add. m. 1 uel 2, pr. p add. m. 3) B post ergo add. et falsa codd. rec., edd. malim dum 5 domino nolunt sic, n exp. m. 1 uel 2, dñm nolunt m. 3, B nolint Heumannus gratifica^ri B² hoc] B, homo P 6 ira B² 7 qui^a B³ effectus B¹, affectus B³ 8 merror B¹, corr. B³ 9 quia (a exp. m. 3) B 10 adfectus] P, adfectus*** (qui er.) nōn (exp. m. 3) B id] ut Buenemannus ira* (m er.) B 12 probos ex proprios B³ 14 contentis B¹, corr. B³ 15 audacie P¹ 16 qui om. B itaquesi^c ex ita quasi B² 17 depopulauit B¹, corr. B² 19 et om. B scele^ra^r rariora B² et om. B 21 consideraui^mus B¹, corr. B² 22 an et utrum fort. inuerso ordine scribenda esse conij. Buenemannus nihil, (punctum ? er.) P 23 ea^q. B¹, corr. B²

1 17. 'Deus' inquit Epicurus 'nihil curat'. nullam igitur
 habet potestatem — curare enim necesse est eum qui habeat —
 uel si habet et non utitur, quae tanta neglegentiae causa est
 ut ei non dicam nostrum genus, sed etiam mundus ipse sit
 2 nilis? 'ideo' inquit 'incorruptus est ac beatus, quia semper
 quietus', cui ergo administratio tantarum rerum cessit, si haec
 a deo neglegantur quae uidemus ratione summa gubernari?
 aut quietus esse quomodo potest qui uiuit ac sentit? nam
 3 quies aut somni res est aut mortis. sed nec somnus habet
 quietem, nam cum soporati sumus, corpus quidem quiescit, 10
 animus tamen inquietus agitur: imagines sibi quas cernat
 adfingit, ut naturalem suum motum exerceat uarietate uisorum,
 auocatque se falsis, dum membra saturentur ac uigorem
 4 capiant de quiete. quies igitur sempiterna solius mortis est.
 si autem mors deum non attingit, deus igitur numquam 15
 quietus est, dei uero actio quae potest esse nisi mundi ad-
 ministratio? si uero mundi curam gerit, curat igitur hominum
 uitam deus et singulorum actus animaduertit eosque sapientes
 5 ac bonos esse desiderat. haec est uoluntas dei, haec diuina
 lex: quam qui sequitur, qui obseruat, deo carus est, necesse 20
 est igitur ut irā moueatur deus aduersus eum qui hanc
 6 aeternam diuinamque legem aut uiolauerit aut spreuerit. 'si

AVCTORES 1. 5 s.] Epicuri frg. 360 Usener (p. 241. 6); cf. Cic.
 de legg. I 7, 21 (de diuin. II 50, 104); de nat. deor. I 20, 52.

BP] 1 nullā (~ m. 2) B igitur habet potestatem curare enim
 necesse est eum qui habet potestatem curare enim necesse est eum qui
 hab^a& (a s. l. m. 2 ?) uel .P 3 tantē P ne*legentiae (post ne er.
 c ?) B, om. P 5 corruptus B 6 quietus, P² 9 so nis B¹.
 sō[ni* (sed ~ fort. iam m. 1) B³ 11 tamen] B. quidem P in**quietus
 (re er.) B <et> imagines Heumannus 12 naturam B¹, corr. B³
 exercet B² 13 aduocat*que (d del. m. 3, i er.) B 14 de quiete,
 quies P², denique et (exp. m. 3) requies B igitur linea del. B³
 17 curā (~ m. 2) P 18 uitā (~ m. 2) B animā diuertit (sed ā minus
 cert.) P¹, anim*ad*uertit P² eosque] P, 'et' (s. l. m. 2) eos B
 19 uoluptas B¹, corr. B³ 21 irā (sed ~ er. uid.) B deus om. P
 22 spreuerit, B²

nocet' inquit 'alicui deus, iam bonus non est'. non exiguo
fallantur errore qui censuram siue humanam siue diuinam
'acerbitatis' et 'malitiae' nomine infamant putantes nocentem
dici oportere qui nocentes adficii poena, quod si est, nocentes
igitur leges habemus quae peccantibus supplicia sanxerunt,
nocentes iudices qui scelere convictos poena capitis adficiunt,
quod si et lex iusta est, quae [et] nocenti retribuit quod
meretur, et iudex integer ac bonus dicitur, cum male facta
uindicat — bonorum enim salutem custodit qui malos punit —,
ergo et deus cum malis obest, nocens non est, is est
autem nocens qui aut innocenti nocet aut nocenti parcat, ut
pluribus noceat. libet quaerere ab iis qui deum faciunt in
mobilem, si quis habeat rem domum familiam seruique eius
contemnentes patientiam domini omnia eius inuaserint, ipsi
bonis eius fruantur, ipsos familia eius honoret, dominus autem
contemnatur ab omnibus, derideatur, relinquatur, utrumne
sapiens esse possit qui contumelias non uindictet suisque
rebus eos frui patiatur in quos habeat potestatem? quae tanta
in quoquam potest patientia reperiri? si tamen 'patientia' nomi-
nanda est et non 'stupor' quidam insensibilis. sed facile est
ferre contemptum, quid si fiant illa quae a Cicerone dicuntur?
etenim quaero si quis pater familias liberis suis a
seruo interfectis, uxore occisa, incensa domo, suppli-

AVCTORES 22—112, 3] Cic. in Catil. IV 6, 12.

BP/1 inquit B   [alicui] (de scriptura manus 1 // // q // // i apparet) B³
2 errore* (m er.) B   3 aceruitatis B¹, corr. B²   est (s er.) B
nocentem—nocentes om. B¹, hoc (sic) nocentem—nocentes s. l. add. B³
4 adficii, B³   poena[m], B³   [si] B³   nocentis B¹, corr. B³
5 pecca[n]tibus B²   sancxerunt BP   7 et del. Gemollius, Krit.
Bemerk. z. lat. Schriftstell., Lignit. 1890 p. 19   8 et s. l. in ras. B²
10 et om. B   *is (h er.) B, ipse P   11 parcat B¹, corr. B³
12 iis] edd., his BP   innobilem B¹, ignobilem B²   13 habet B
14 contemnentem B¹, corr. B²   patientiam (ia in er. e ? m. 2) B
ipsi (alt. i in 1 uel 2 litt. er. m. 2) B   15 honore[t] (n er.) B
17 [s]uisque B²   19 patientiā (~ er.) B   20 est et] PB², esset B¹
22 quaero] PB³, uero B¹

cium de seruo non quam acerrimum sumpserit, utrum
 is clemens ac misericors an inhumanus et crudelis-
 10 simus esse uideatur. quod si eiusmodi facinoribus igno-
 scere crudelitatis est potius quam pietatis, non est ergo uir-
 11 tutis in deo ad ea quae iniuste fiunt non commoueri. nam 5
 mundus tamquam dei domus est et homines tamquam serui:
 quibus si ludibrio sit nomen eius, qualis aut quanta patientia
 est ut honoribus suis cedat, praua et iniqua fieri uideat et
 non indignetur? quod proprium et naturale est ei cui peccata
 12 non placeant. irasci ergo rationis est: auferuntur enim de- 10
 licta et refrenatur licentia, quod utique iuste sapienterque fit.
 sed Stoici non uiderunt esse discrimen recti et prauī, esse
 iram iustam, esse et iniustam, et quia medellam rei non in-
 ueniebant, uoluerunt eam penitus excidere. Peripatetici uero
 non excidendam, sed temperandam esse dixerunt: quibus in 15
 13 sexto libro Institutionum satis respondimus. nescisse autem
 philosophos quae ratio esset irae, apparet ex finitionibus eorum
 quas Seneca enumerauit in libris quos De ira composuit. ira

15 in sexto libro Institutionum] c. 15, 2. 16.

AVCTORES 6] cf. Cic. de nat. deor. II 62, 154: est enim mun-
 dus—domus. 18—113, 7] uerba 'ira est—nocere uoluit' apud Senecam
 De ira I 2 in lacuna quae est post § 3 fuisse Lipsius (cf. edit. Senecae,
 1605, p. 2. 15 adn.) uidit (cf. Sen. ibid. 3, 2: diximus cupiditatem esse
 poenae exigendae), adiunxit Lactantius locum 'Aristotelis (de anima
 p. 403 a 30; rhet. p. 1378 a 31) — reponendi' ex Sen. ibid. 3, 3 petittum:
 cf. etiam Gertzium in edit. Senecae dialog. p. 53, 5 adn. — Posidonii
 definitio est Zenonis ap. Laert. Diog. VII 113 (cf. Cic. Tusc. IV 9, 21).

BPJ 1 non quam] *codd.* Cic., nonnumquam B, numquam P acerrimissimum *codd.* Cic. 2 his (h er. restituit m. 3) B ac] *codd.* Cic., an BP inhumanissimus *codd.* Cic. 3 facinori^lb., B³ 8 caedatur m. 1. caedatur m. 2, B 9 natura^le B² 10 adferuntur B¹, corr. B² enim—refrenatur om. P dilicta (pr. i ex e) B³ 11 post refrenatur 2 litt. er., quarum altera i. B sapienterque B 12 istoici B esse—prauī in marg. inf. add. B³ 13 alt. et om., quia m. 3 in 2 uel 3 litt. er., quarum prima e, B medellam P 14 uoluerant P^{ac} eam] PB³, enim B¹ excidere B¹, corr. B² 15 temperandā (m. 2) B 17 esse et (n er.) B definitionibus P 18 qua^s P², quod B senecenum rabi (quart. e fort. in eodem e m. 3) B¹, senecenum rabi B² ira est—ulciscendae] P,

est inquit cupiditas ulciscendae iniuriae aut ut ait
 Posidonius, cupiditas puniendi eius a quo te inique
 putes laesum. quidam ita finierunt: ira est incitatio
 animi ad nocendum ei qui aut nocuit aut nocere
 5 noluit. Aristotelis definitio non multum a nostra
 abest. ait enim iram esse cupiditatem doloris repo-
 nendi. haec est ira de qua superius diximus iniusta, quae 14
 etiam mutis inest, in homine uero cohibenda est, ne ad ali-
 quod maximum malum prosiliat per furorem. haec in deo
 10 esse non potest, quia inlaesibilis est, in homine autem, quia
 fragilis est, inuenitur. inurit enim laesio dolorem et dolor
 facit ultionis cupiditatem. ubi est ergo ira illa iusta qua 15
 mouentur aduersum delinquentes? quae utique non est cupi-
 ditas ultionis, quia non praecedit iniuria. non dico de iis 16
 15 qui aduersum leges peccant, quibus etsi iudex sine crimine
 irasci potest, fingamus tamen eum sedato animo esse debere,
 cum subicit poenae nocentem. quia legum sit minister, non
 animi aut potestatis suae; sic enim uolunt, qui iram conantur
 euellere. sed de iis potissimum dico qui sunt nostrae pote-

7 superius diximus] § 12.

(cf. locum Senecae de ira I 3, 2 diximus—exigendae supra adlatum)
 ira est in subbona quid alterius ulciscendae B¹. (in ... quid ex
 inquit ortum, praeterea aberrauit librarius ad p. 114, 11 est bono [ad
 om. B¹] alterius), ira est in subeundo inquit alterius ulciscendae B²
 aut] B. alii P ut¹ B² possidonius (pr. s exp. B) BP 3 lapsum B¹.
 corr. B² 4 nocuit aut] P, hoc uitauit B 5 aristoteles P¹ finitio
 cod. Ambros. Senecae 6 abest (st part. in ras. m. 2) P reponendi] B¹
 cum cod. Ambros. Sen., repen^dendi B², respondendi (er. punctum?) P
 7 qua—iniusta s. l. add. B³ iniusta del. Heumannus probante ut uid.
 Buenemann, qui uerba de qua superius—mutis inest ad c. 7, 7 (cum
 irascuntur) refert, sed Lact. ad § 12 esse iram—iniustam respicit
 quae^r B³ 11 inurit enim] P, inritat^r enim B 12 ira—mouentur] B.
 illa ira P; mouemur Halmsius, malim quae mouetur cum Heumann
 13 aduersus P 14 iis] edd., his BP 15 aduersus P etsi (si m.
 3 in 3 litt. er., quarum prima n) iudex (supra etsi et iudex er. =
 et —, quae add. m. 2) B 17 poena B legem B¹, corr. B²
 animi non B 19 eicere ut uid. B¹, eue^rt^rere B² iis] edd., his BP

statis. ut serui, ut liberi, ut coniuges, ut discipuli: quos cum
 17 delinquere uidemus, incitatur ad coercendum. necesse est
 enim bono ac iusto displicere quae praua sunt, et cui malum
 displicet, mouetur, cum id fieri uidet. ergo surgimus ad uin-
 dictam non quia laesi sumus, sed ut disciplina seruetur. 5
 18 mores corrigantur, licentia comprimitur. haec est ira iusta:
 quae sicut in homine necessaria est ad prauitatis correctionem,
 sic utique in deo. a quo ad hominem peruenit exemplum.
 19 nam sicuti nos potestati nostrae subiectos coercere debemus,
 ita etiam deus peccata uniuersorum debet coercere. quod ut 10
 faciat, irascatur necesse est, quia naturale est bono ad alte-
 20 rius peccatum moueri et incitari. ergo ita definire debuerunt:
ira est motus animi ad coercenda peccata insurgentis. nam
 definitio Ciceronis ira est libido ulciscendi non multum
 21 a superioribus distat. ira autem quam possumus uel furorem 15
 uel iracundiam nominare, haec ne in homine quidem debet
 esse, quia tota uitiosa est, ira uero quae ad correctionem
 uitiorum pertinet, nec homini adimi debet nec deo potest.
 quia et utilis est rebus humanis et necessaria.
 1 18. 'Quid opus est' inquit 'ira, cum sine hoc adfectu 20
 peccata corrigi possint?' atquin nullus est qui peccantem
 possit uidere tranquille. possit fortasse qui legibus praesidet.
 quia facinus non sub oculis eius admittitur, sed defertur

AVCTORES 14] Cic. Tusc. IV 19, 44 (cf. III 5, 11).

BP (—23) 1 alt. ut] B, et P coniunges (n exp. et del. m. 1 et 2) P
 3 bono (b ex n 2 m. 2) B quae—displicet in marg. add. P² 4 ante
 mouetur er. et P; moueri Egnatius, moueri eum Heumannus 5 ser-
 metur B¹, corr. B³ 7 correctionem (alt. c in er. p 2 m. 3) B 8 utique L²
 a quo—exemplum in 12 fere litt. er., quarum extrema p. B³ 9 pote-
 state P¹ 10 deus post debet P 11 ad B³ 12 ita om. P uenire B¹,
 definire B³ 13 insurgentes B¹, corr. B² 15 distat (c ex i) B²
 ira autem om B 16 homine* (m er.) B debet** (is er.) B
 17 ueroq. B¹, -quae L² correctione m B³ 18 homini P¹ putet B¹,
 potest B² 19 alt. et B² 21 atquin] P (sed t ex d P²), ad B¹, at in
 ras. corr. B² 23 post admitti haec tur sed defertur—iudex non
 (115, 3) desunt, extrema parte uersus et tribus proximis uacuis, P

aliunde tanquam dubium. nec unquam potest uelut esse
tam clarum ut defensionis locus non sit, et ideo potest index
non moueri aduersum eum qui potest innocens inueniri, cum
que detectum facinus in lucem uenerit. iam non sua, sed
5 legum sententia utitur. sed potest concedi ut sine ira faciat 2
quod facit, habet enim quod sequatur: nos certe, cum domi
peccatur a nostris, siue id cernimus siue sentimus, indignari
necesse est; ipse enim peccati aspectus indignus est. nam 3
qui non mouetur omnino, aut probat delicta, quod est turpius
10 et iniustius, aut molestiam castigandi fugit, quam sedatus
animus et quieta mens aspernatur ac renuit, nisi stimulauerit
ira et incitauerit, qui autem cum moueatur, tamen intempe-
stiuam lenitatem uel saepius quam necesse est uel etiam semper
ignoscit, is plane et illorum uitam perdit quorum audaciam
15 nutrit ad facinora maiora, et sibi ipse aeternam molestiarum
materiam subministrat. uitiosa est ergo in peccatis irae suae
cohibitio. laudatur Archytas Tarentinus, qui cum in agro 4
corrupta esse omnia conperisset uilici sui culpa, 'miserum te'
inquit 'quem iam uerberibus necassem, nisi iratus essem'.
20 unicum hoc exemplum temperantiae putant, sed auctoritate 5
ducti non uident quam inepta et locutus fuerit et fecerit, nam
si, ut ait Plato, nemo prudens punit, quia peccatum est.

AVCTORES § 4] Valerium Max. IV. I Ext. 1 potius sequitur Lact.
quam Ciceronem Tusc. IV 36, 78. 22 s. Plato] ex Seneca de ira I 19.
7 (Plat. Legg. XI 934 A).

BP (3—19)] 1 saeculus B¹, s'c'ae**lus B², a del. B³ 3 aduersus P
'eum' B² 4 lucemuenerit (muen in 4 uel 5 litt. er. m. 3) B 5 sed om. P
6 quod facit om. P alt. 'quod' B² 10 iustius P 11 quies'tamen-
'a'spernatur B² 'renn'u'it sic B² 12 ira et incitauerit om. P
cum moueatur] Lengletius, commoueatur BP 14 is (h er.) P au-
daciã (~ m. 2) B, audictiam P^{ac} 15 ipsi (alt. i in er. e ? m. 3) B
molestiarum (rum in er. rã ? m. 2) B 16 materiam om. B 17 arqytas B¹.
areytas L³, archytas P tarumtinus B¹, taruntinus B², tarentinus B³
18 uilici] P, ulciscendi B sua B¹, corr. B³ culpam P, unde cul-
pam redarguens codd. rec. 19 post miserum te in haec inquit quem—leuiter
ne uer (116, 4) desunt, maiore parte uersus et decem proximis uacuis. P
essem (in add. m. 2) B 22 si'c'ut B² nemo *prudens (o add. m. 2) B

sed ne peccetur, apparet quam malum uir sapiens proposuerit
 6 exemplum. si enim senserint serui dominum suum saeuire
 cum non irascitur, tum parcere cum irascitur, non peccabunt
 utique leuiter, ne uerberentur, sed quantum poterunt grauiss-
 5 sime, ut stomachum peruersi hominis incitent atque inpune
 7 discedant. ego uero laudarem, si cum fuisset iratus, dedisset
 irae suae spatium, ut residente per interuallum temporis animi
 8 timore haberet modum castigatio. non ergo propter irae
 magnitudinem donanda erat poena, sed differenda, ne aut
 peccanti maiorem iusto dolorem inureret aut castiganti furorem. 10
 nunc uero quae tandem aequitas aut quae sapientia est ut
 aliquis ob exiguum delictum puniatur, ob maximum non
 9 puniatur? quod si naturam rerum causasque didicisset, num-
 quam tam infortunam continentiam profiteretur, ut nequam
 10 seruus iratum sibi fuisse dominum gratularetur. nam sicut 15
 corpus humanum deus multis et uariis sensibus ad usum
 uitae necessariis instruxit, sic et animo uarios attribuit ad-
 affectus, quibus uitae ratio constaret: ut libidinem prodendae
 subolis gratia dedit, sic iram cohibendorum causa delictorum.
 11 uerum ii qui nesciunt fines bonorum ac malorum, sicut libi- 20

*BP (4—15) / 2 sero B¹, seru'i B² suum (s in er. t ? m. 2) B 3 non
 irascitur tum, B³ parcere | Parrhasius, peccare B, pacari ed. Roman. 1470
 4 'ne' B³ a berentur denuo incipit P 5 stomachum B peruersi
 hominis | B, in his P inponendis caedant B¹, corr. B² (pr. a er.)
 6 laudarē (~ m. 2) B 7 residēte (~ m. 3) B, residentem (m exp. m. 2) P
 8 tumorem (alt. m del. m. 3) B iram B¹, corr. B² 10 maiora B
 dolore (~ er.) B inueret B 11 qu'a'e (a s. l. m. 1) uero*** (= et
 -- m. 2. que er.) B 12 'ut' maximum B¹, 'ob' maximum corr. B² 13 num-
 quam (pr. m in er. ne ? m. 2) B 14 nequa'm B³ 15 iratu'm B³
 post iratum haec sibi fuisse—ad nocendum (117, 2) desunt, uersu paene
 toto et octo proximis uacuis, P 18 prudendae (pr. d statim ex i
 corr.) B¹, prodendae B², quod dubitanter recepi; producendae codd.
 rec.; malim propagandae (cf. Inst. VI 19, 6 data est... libido
 ad subolem propagandam) uel procreandae (cf. Epit. 56, 6 libidinis
 adfectus ad procreandos liberos insitus) 19 gratiam (m exp. m. 3)
 subolis (= et — m. 1 ?) B 20 ii] edd., hii B libidinem (m
 del. m. 3) B*

dine utuntur ad corruptelas et ad uoluptatem, sic irae affectu
ad nocendum, dum iis quos odio habent irascuntur, ergo
etiam non peccantibus irascuntur, etiam paribus aut etiam
superioribus, hinc cotidie ad inmania facinora prosiliunt, hinc
5 tragoediae saepe nascuntur. esset igitur laudandus Archytas, 12
si cum alicui civi et pari facienti sibi iniuriam fuisset iratus,
repressisset se tamen et patientia furoris impetum mitigasset,
haec sui cohibitio gloriosa est, qua conpescitur aliquod im-
minens magnum malum, seruorum autem filiorumque peccata
10 non coercere peccatum est; euadent enim ad maius malum
per impunitatem, hic non cohibenda ira, sed etiam, si iacet,
excitanda est. quod autem de homine dicimus, idem etiam 13
de deo, qui hominem similem sui fecit, omitto de figura dei
dicere, quia Stoici negent habere ullam formam deum, et
15 ingens alia materia nascetur, si eos coarguere uelim: de animo
tantum loquor. si deo subiacet cogitare sapere intellegere 14
prouidere praestare, ex omnibus autem animalibus homo solus
haec habet, ergo ad dei similitudinem factus est, sed ideo
procedit in uitium, quia de terrena fragilitate permixtus non
20 potest id quod a deo sumpsit, incorruptum purumque seruare,
nisi ab eodem deo iustitiae praeceptis inbuatur.

19. Sed quoniam compactus est, ut diximus, e duobus, 1

22 ut diximas | c. 15. 3.

*BP (om. 1 s. 14—16) / 1 corruptellas B uoluptates edd., cf. Inst. VI
19, 10, sed cf. Epit. 56. 6 utuntur (libidinis affectu) ad solam uoluptatem.
irae affectu | Buenemannus, iram (m del. m. 3) et affectum B 2 a deum
denuo incipit P iis | edd., his BP 4 at B 5 tragoediae B, tragoedia I¹
esset | edd., est BP areychiitas B¹, areyitas B³, architas P 6 si | P,
qui ex s ? et i B² iniuria m B³ 7 repressussed B¹, repressius est B³
se P² et patientia (m er.) furoris B¹, linea postea crasae impetu-
tumi tigasset B¹, impetumini tigauit B³ 11 ira B³ 12 id I¹
13 dei om. B post dei haec dicere—cogitare (16) desunt, dimidio
uersus et tribus proximis uacuis, P 14 istoici B negant edd.
recte ? domini B¹, deum B³ 15 coarguere B² 17 praesentire
dubitanter Heusingerus, Emendat. p. 142 'autem' I²? 18 ad dei | P.
ad***** (didit er.) B ante factus s. l. add. si B² 21 praeceptis | P.
caput B 22 est om. P*

animo et corpore. in altero uirtutes. in altero uitia continentur
 et in pugnant inuicem. animi enim bona, quae sunt in conti-
 nendis libidinibus. contraria sunt corpori, et corporis bona.
 quae sunt in omni genere uoluptatum. inimica sunt animo.
 2 sed si uirtus animi repugnauerit cupiditatibus easque con- 5
 presserit. erit uere deo similis. unde apparet animam hominis,
 3 quae uirtutem diuinam capit, non esse mortalem. sed dis-
 crimen illud est quod cum uirtus habeat amaritudinem et
 sit dulcis inlecebra uoluptatis. uincuntur plurimi et abstra-
 huntur ad suauitatem. hi uero quia se corpori rebusque terrenis 10
 addixerunt. premuntur in terram nec adsequi possunt diuini
 muneris gratiam. quia se uitiorum labibus inquinauerunt.
 4 qui autem deum secuti eique parentes corporis desideria con-
 tempserint et uirtutem praeferentes uoluptatibus innocentiam
 iustitiamque seruauerint, hos deus ut sui similes recognoscit. 15
 5 cum igitur sanctissimam legem posuerit uelitque uniuersos
 innocentes ac beneficos esse. potestne non irasci, cum uidet
 contemni legem suam, abici uirtutem, adpeti uoluptatem?
 6 quod si est mundi administrator. sicut esse debet, non utique
 contemnit id quod est in omni mundo uel maximum. si est 20
 prouidus, ut oportet deum, consulit utique generi humano.
 quo sit uita nostra et copiosior et melior et tutior. si est
 pater ac dominus uniuersorum, certe et uirtutibus hominum
 delectatur et uitiiis commouetur. ergo et iustos diligit et in-
 7 pios odit. 'odio' inquit 'opus non est: semel enim statuit 25

BPJ 2 'et' B³ ante inuicem s. l. se er., quod add. m. 2. B
 anima B¹, corr. B³ sunt om. B 5 s. represserit B, sed cf. Buene-
 mannum 6 erit om., sed post similis habet inuenitur B 7 diuina P
 8 illud in marg. P 9 lucis B uoluptates (e ex i) B² 10 suauitatem B³ hi* (i er.) P ii uero qui edd. corpore B¹, corr. B³
 11 terra (a in 1 uel 2 litt. er. m. 1) B 13 deum P, domi ni uel dom ni
 in domn. ni corr. B¹ eique secuti P parentis B¹, corr. B² cor-
 poris, B² 15 hoc P¹ 17 potest*ne (i ? er.) P 18 auici ut uid. B¹,
 corr. B² 19 quasi B¹, qu'irasi B² administratur B^{ac} 20 omni (i
 in er. e ? m. 3) B 21 dominum B consulti B³ 22 quo* (d er.) P
 cupiosior B¹, corr. B³ 23 deus P 'et' B³

bonis praemium et malis poenam, quod si aliquis iuste innocenterque uiuat et idem deum nec colat nec curet omnino, ut Aristides et Cimon et plerique philosophorum, cedetne huic impune quod cum dei legi obtemperauerit, ipsum tamen spreuerit? est igitur aliquid propter quod deus possit irasci 8 tamquam fiducia integritatis aduersus eum rebellanti, si huic potest irasci propter superbiam, cur non magis peccatori qui legem cum ipso pariter latore contempserit? index peccatis 9 dare non potest ueniam, quia uoluntati seruit alienae, deus 10 autem potest, quia ipse est legis suae disceptator et iudex: quam cum poneret, non utique ademit sibi omnem potestatem, sed habet ignoscendi licentiam.

20. Si potest ignoscere, potest igitur et irasci. 'cur ergo' 1 inquiet aliquis 'et qui peccant, saepe felices sunt et qui pie uiuunt, saepe miseri?' quia et fugitiui et abdicati libere uiuunt et qui sub disciplina patris aut domini sunt, strictius frugaliusque. uirtus enim per mala et probatur et constat, 2 uitia per uoluptatem, nec tamen ille qui peccat sperare debet perpetuam impunitatem, quia nulla est perpetua felicitas,

20 sed scilicet ultima semper
expectanda dies homini dicique beatus
ante obitum nemo supremaque funera debet.
ut ait poeta non insuauis. exitus est qui arguit felicitatem 3

AVCTORES 20—22] Ouid. Metam. III 135—137.

BP] 1 ante bonis s. l. add. et B³ quidsi B¹, corr. B³ uiuat
innocenterque B 2 deum om. P 3 aristides (corr. m. 2, sic) P.
aristoteles codd. rec., edd. et chimon et plerique B, et ceterique
sic P; Cimon] Buenemannus conl. Inst. VI, 9, 8 4 legi dei P
5 est] B. et P 6 repellente B¹, rebellante B³ 7 propter] P,
aduersus B 8 latore* (m er.) B 9 ueniam—potest (10) om. P 13 igno-
scere potest om. P 'et' P²? 14 inquit B 15 uiuunt B^{ac}, corr.
m. 1 uel 2, item post libere et ante fugitiui om. B, recte? 17 fru-
galiusque] B, et frugalius P 21 dici*que (t er.) B beatus—nemo] P
codd. Ouid., ante homini's (s m. 2) obitum beatus nemo B 22 sup-
remaque B, suprameque P^{ac}

et nemo iudicium dei potest nec uiuus effugere nec mortuus.
 habet enim potestatem et uiuos praecipitare de summo et
 4 mortuos aeternis adficere cruciatibus. 'immo' inquit 'si ira-
 scitur deus, statim debuit uindicare et pro merito quemque
 punire'. at enim si id faceret, nemo superesset. nullus est 5
 enim qui nihil peccet et multa sunt quae ad peccandum in-
 5 ritent, aetas uinolentia egestas occasio praemium. adeo
 subiecta est peccato fragilitas carnis qua induti sumus, ut
 nisi huic necessitati deus parceret, nimium fortasse pauci
 uiuerent: propter hanc causam patientissimus est et iram 10
 suam continet. nam quia perfecta est in eo uirtus, necesse
 est patientiam quoque eius esse perfectam, quia et ipsa uirtus
 6 est. quam multi ex peccatoribus iusti posterius effecti sunt.
 ex malis boni, ex improbis continentes! quam multi in prima
 aetate turpes et omnium iudicio damnati postmodum tamen 15
 laudabiles extiterunt! quod utique non fieret, si omne peccatum
 7 poena sequeretur. leges publicae manifestos reos damnant.
 sed plurimi sunt quorum peccata occultantur, plurimi qui
 delatorem conprimunt aut precibus aut praemio, plurimi qui
 8 iudicia eludunt per gratiam uel potentiam. quod si eos omnes 20
 qui humanam poenam effugiunt, censura diuina damnaret, esset
 9 homo aut rarus aut etiam nullus in terra. denique uel una
 illa causa delendi generis humani iusta esse potuisset, quod
 homines contempto deo uiuo terrenis fragilibusque figmentis
 honorem diuinum tamquam caelestibus deferunt adorantes 25
 10 opera humanis digitis laborata. cumque illos deus artifex
 ore sublimi, statu recto figuratos ad contemplationem caeli

AVCTORES 7] cf. Terent. Ad. III 4, 24.

BP] 1 effugere nec uiuus (ordinem uerborum restituit m. 1 ?) B
 5 ridi B³ 8 fragilitas peccato B ut] P, et B 12 quia] B, quae P.
 recte ? 13 est om. P quam permulti (= et — m. 2 ?) B
 16 nisi B omnem P 18 occultantur P 19 alt. aut ex as uel ad B²
 20 iudiciae (ut uid.) ludunt B¹, iudicia eludunt B² in gratiam et
 potentiam eras. in restituit B³ eos om. B 23 potuisse* (n er.) B
 26 laborata* (d er.) B, elaborata Petr. Francius 27 contemplationem B³

et notitiam dei excitauerit, curuare se ad terram maluerunt
et pecudum modo humi repere. humilis enim et curuus et 11
pronus est qui ab aspectu caeli deiq[ue] patris auersus terram
quam calcare debuerat, id est de terra ficta et formata gene-
5 ratur. in tanta igitur impietate hominum tantisque peccatis 12
id adsequitur patientia dei, ut se ipsi homines/damnatis uitae
prioris erroribus corrigant. denique et boni sunt iustique
multi et abiectis terrenis cultibus maiestatem dei singularis
agnoscunt. sed cum maxima et utilissima sit dei patientia, 13
10 tamen quamuis sero noxios punit nec patitur longius pro-
cedere, cum eos inemendabiles esse peruiderit.

21. Superest una et extrema quaestio, nam dixerit fortasse 1
quispiam a deo non irasci deum, ut etiam in praeceptis ho- 1
minem irasci uetet. possem dicere quod ira hominis refre- 2
15 nanda fuerit, quia iniuste saepe irascitur et praesentem habet
motum, quia temporalis est. itaque ne fierent ea quae faciunt 3
per iram et humiles et mediocres et magni reges, temperari
debuit furor eius et comprimi, ne mentis impos aliquid in-
expiabile facinus admitteret. deus autem et non ad praesens
20 irascitur, quia aeternus est perfectaeque uirtutis, et nunquam
nisi merito irascitur. sed tamen non ita se res habet. nam 4
si omnino prohiberet irasci, ipse quodammodo reprehensor
opificii sui fuisset, quia in principio iram [iecur] homini in-

BP/ 1 excitauerit (n. er.) P   2 humi** (an. er.) B: humi repere
om. P   3 aspectu* (i. er.) B   a*uersus (d. er.) B   terram quam] P,
terrenam B¹, terrena qu[ae] B²   8 cult-ibus (or. er.) B   singulares P
10 noxius B³⁰, corr. m. 1 uel 2   13 irasci—praeceptis in inf. marg.
add. B³   14 di*cere (s. er.) B   16 nec B   ea] P, quia B
17 reges (alt. e. ex i) B   18 mentis impos recepi, mentis impos-
sibile P codd. rec., post (om. mentis) B; Ianus Gulelmus (Quaest.
in Plauti Menaechn. cap. IV, Gruteri Lampad. uol. III part.
II p. 406) mentis impos a bile uel in bile, quem edd. secuti sunt;
an mentis impos ille? 19 admitteret statim ex admittitur B   et om. B.
recte? 20 quia] B, et quia P (cf. part. I p. CXIII ad 171, 8)
21 habent B   22 reprehensio (quamquam antea ipse habet) B   23 quia
auel qui a) in (leuiter er.) principio P, qui B¹, a principio iram s. l.
(dd. B³, unde qui a principio iram Thomasius, fort. recte, cf. frg. V:

didisset, siquidem creditur causa huius commotionis in umore
 5 fellis contineri. non igitur in totum prohibet irasci, quia is
 adfectus necessario datus est, sed prohibet in ira permanere.
 ira enim mortalium debet esse mortalis: nam si maneat,
 6 confirmantur inimicitiae ad perniciem sempiternam. deinde 5
 rursum cum irasci quidem, sed tamen non peccare praecepit,
 non utique euellit iram radicitus, sed temperauit, ut in omni
 7 castigatione modum ac iustitiam teneremus. qui ergo nos
 irasci iubet, ipse utique irascitur, qui placari celerius prae-
 cipit, est utique ipse placabilis: ea enim praecipit quae sunt 10
 8 iusta et rebus utilia communibus. sed quia dixeram non
 esse iram dei temporalem sicut hominis, qui praesentanea
 commotione feruescit nec facile regere se potest propter fra-
 gilitatem, intellegere debemus, quia sit aeternus deus, iram
 quoque eius in aeternum manere, sed rursum, quia uirtute 15
 sit maxima praeditus, in potestate habere iram suam nec ab
 ea regi, sed ipsum illam quemadmodum uelit moderari: quod
 9 utique non repugnat superiori. nam si prorsus immortalis
 fuisset ira eius, non esset satisfactioni aut gratiae post de-
 lictum locus, cum ipse homines reconciliari iubeat ante solis 20
 occasum, sed ira diuina in aeternum manet aduersus eos qui
 10 peccant in aeternum. itaque deus non ture, non hostia, non

11 dixeram] c. 17, 14.

AVCTORES 2 s. 6.] Ps. 4, 5. Ephes. 4, 26. 20] Ephes. 4, 26.

hi . . . adfectus a deo ab initio hominis existunt conditi; *ad* in
 principio *cf. de opif. 5. 1* iecur *deleui*; iecur (iecori *m. 3*) hominis
 (*sed s. del. m. 1*) *B*, iecoris homini (*sic*) *P*; felli hominis *secutus codicem*
recentissimum (Emmanuelensem, in edit. Cantabrigiensi a. 1685) Buene-
mannus conl. etiam Inst. VI 15. 4; de opif. 14, 4 ss.; adde Seru.
Aen. VI 596. VIII 219; Schol. Pers. I 12 1 humore (*h del. m. 3*) *B*
 2 tantum *B* his *P* 3 sed] *B*, et *P* 4 maneant *P* 6 rursus *P*
 cum *in er.* qui ? *B*³ praecipet *B*^{ac}, praecipit *corr. m. 1 uel 2*
 8 irasci nos *P* 10 praecepit *P* 12 homines *B*¹, *corr. B*² qui^a *B*²
 praesentanea (*a er.*) *B* 13 fragilitatem (*r in er. 1 ? m. 2 ?*) *P*
 14 irā *P*² 16 potestatem (*m del. m. 3*) *B* 17 illā *P*² 18 re-
 pugnat *B*³ nam (*n in er. t ? m. 3*) *B* immortalis^a *B*² 19 esse^t *B*
 post delictum locus] *P*, positus locus *B* 22 turae *B*

pretiosis muneribus, quae omnia sunt corruptibilia, sed morum emendatione placatur et qui peccare desinit, iram dei mortalem facit. idcirco enim non ad praesens noxium quemque punit, ut habeat homo resipiscendi et corrigendi sui facultatem.

22. Haec habui quae de ira <dei> dicerem. Donate carissime, ut scires quemadmodum refelleres eos qui deum faciunt immobilem. restat ut more Ciceronis utamur epilogo ad 2 perorandum, sicut ille in Tusculanis de morte disserens fecit, ita nos in hoc opere testimonia diuina quibus credi possit 10 adhibere debemus, ut illorum persuasionem reuincamus qui sine ira deum esse credentes dissoluunt omnem religionem: sine qua, ut ostendimus, aut inmanitate beluis aut stultitia pecudibus adaequamur: in sola enim religione id est in dei summi notione sapientia est. prophetae uniuersi diuino 3 15 spiritu repleti nihil aliud quam de gratia dei erga iustos et ira eius aduersus impios locuntur, quorum testimonia nobis quidem satis sunt, uerum his quoniam non credunt isti qui sapientiam capillis et habitu iactant, ratione quoque et argumentis a nobis fuerant refellendi. sic enim praepostere agitur, ut 4 20 humana diuinis tribuant auctoritatem, cum potius humanis diuina debuerint, quae nunc sane omittamus, ne et nihil apud istos agamus et in infinitum materia procedat ea igitur quaeramus testimonia quibus illi possint aut credere aut certe non repugnare. Sibyllas fuisse multas plurimi et 5

12 ut ostendimus] c. 12, 2 s.

AVCTORES 8] Tusc. I 47, 112 ss. § 5 s.] cf. Inst. I 6, 7 ss.

BP] 1 corruptilia B 3 quemque] P, aliquem B 4 et corrigendi om. P 5 'que' P² dei] *codd. rec.*, om. BP dicere_m P² carissimi B^{ac}, corr. m. 1 uel 2 6 refellas B eos om. B deum] P, eam B 8 discernens B 10 persuasione B 11 sine ira] P, iram in B 12 'ut' P² 14 post notione s. l. ac add. B² est] P. "" "" "" est quam (*puncta add. m. 1 uel 2, postea er.*) B 15 ante ira s. l. de add. B² 17 ipsi B 19 fuerant a nobis P 21 et om. P, recte? 22 'in'finitum (*in s. l. m. 1 uel 2*) B 24 nos B sibyllas] P² fuisse multas om. P, sed cf. c. 23, 1 plures ut ostendi—traduntur

maximi auctores tradiderunt. Graecorum Aristonicus et Apollodorus Erythraeus, nostrorum Varro et Fenestella. hi omnes praecipuam et nobilem praeter ceteras Erythraeam fuisse
 6 commemorant. Apollodorus quidem ut de ciui ac populari sua gloriatur, Fenestella uero etiam legatos Erythras a senatu
 5 esse missos refert. ut huius Sibyllae carmina Romam deportarentur et ea consules Curio et Octavius in Capitolio, quod tunc erat curante Quinto Catulo restitutum, ponenda curarent.
 7 apud hanc de summo et conditore rerum deo huiusmodi uersus reperiuntur:

ἄφθαρτος κτίστης αἰώνιος αἰθέρα ναίων.

τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθὸν προφέρων πολὺ μείζονα μισθόν.

τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκους τε χόλον καὶ θυμὸν ἐγείρων.

8 rursus alio loco enumerans quibus maxime facinoribus incitetur deus, haec intulit:

AVCTORES 11—13] Orac. Sibyll. frg. III 17—19 p. 236 Rzach (II 17—19 Friedlieb) ex Theophilo ad Autolyc. II 36 (p. 113 D).

BP] 1 Aristonicus] P, aristocus B¹, aristostoi'cus B³; Aristo Chius Egnatius 2 hi] *edd.*, hii BP 4 cine Sparkius 5 legatus (u ex o) B² erythrea sic P 6 missus B¹, corr. B³ refertur (ur exp. m. 3) B romanis B 9 et B 11 de locorum graecorum in cod. P dispositione cf. Proleg. part. I p. XXXIX; interuallis quae in describendis codicum B et P locis relictæ sunt, uersiculi horum codd. significantur ΑΦΘΑΡΤΟΚΗΤΗCΑΤΩ ΝΙΟΥΑΙΘΕΡΑΝΕΩΝ B, ΑΦΘΑΡΤΟC CΗCΑΙΩΩC ΑΙΘΗΡΑΝΑΙΩΝ P κτίστης] (in B Lactantii leuiter corruptum) codd. Theophili αἰθέρα] cum codd. Theoph. Lactantius, αἰθέρ; Sibyllista scripsisse uidetur, cum Chr. Wolfio recepit Rzachius, cuius cf. adnot. 12 ΤΟΙCΑΓΑ ΘΟΝΙΤΡΟΦΕΡΟΝΗΟΛΥ ΜΙΖΟΝΑΜΕCΘΟΝ B, ΘΩCΑΤΑΘΙC ΑΘΑΘΩΝΗΡΩ ΦΕΡΩΝΗΟΛΥ ΜΕΙΖΩΝΑΜΙ CΘΩΝ P τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθόν] codd. Theoph. μείζονα] πλείονα codd. Theoph. 13 ΤΟΙCΔΕ ΚΑΚΟΙCΑΜΙΚΟΙCΤΕΧΝΑΟΝ ΚΑΙΘΥΜΟΝΕΓΗΡΟΝ B, ΘΩΔΕ (AE linea del. et s. l. corr. m. 2) ΚΑΚΩΙCΑΙ ΚΩΙCΤΕΧΝΟΑΘ ΚΑΙ ΘΥΜΩΝ ΗΘΗΩΝ P ἀδίκους] codd. Theoph. ἐγείρων] codd. Theoph., ἐγείρων 'colligens' Musurus interpretationem lat. in marg. add. B³, in P est haec incorruptibilis et conditor aeternus in a'ere habitans bonis bonum proferens et multo maiorem mercedem iniustis autem et malis iram et furorem excitans. de his uerss. cf. Struuium, Opusc. I 98 14 rursum P

φεῖται δὲ λατρεῖαν ἀνθρώπων, τῷ ὧντι λατρεῖται
 μολχεῖται· τὴν φολακίαν καὶ ἄρτιονος ἀκρίτου ἀνθρώπου
 τῇ δ' ἰδίαν γέννησιν παθόντων τριῶν· μὴ δὲ φέρονται.
 ταῦτα γὰρ ἀθάναντος καὶ χολώσεται· ὅς τις ἀνθρώπου

indignatur ergo aduersus peccatores.

23. Verum quia plures, ut ostendi, Sibyllae a doctissimis 1
 auctoribus fuisse traduntur, unius testimonium satis non sit
 ad confirmandam sicut intendimus ueritatem. Cymaeae qui- 2
 dem uolumina quibus Romanorum fata conscripta sunt, in
 10 arcanis habentur, ceterarum tamen fere omnium libelli quo-
 minus in usu sint omnibus, non uetantur. ex quibus alia 3
 denuntians uniuersis gentibus iram dei ob impietatem hominum
 hoc modo exorsa est:

6 ut ostendi | c. 22, 5

AVCTORES 1—4 | III 763—766 Rz. 762—765 Fr. |

BP/1 ΦΕΥΓΕΔΕΛΑΤΡΙΑΚΑΝΟΜΟΥ ΚΤΟΖΟΝΤΙΑΤΡΕΥΕ B. ΦΕΥΘΗ-
 ΔΕΛΑΘΡΙΑΚ' ΑΝΩΜΩΥΘΩ ΖΩΘΩΝΤΙΑΑΘΡΕΥΕ (ΘΩ exp. m. 2) P
 φεῖται δὲ | φεῖταιτε codd. Sibyll., φεῖται τε edd. Lact. λατρεῖαν | codd. Sibyll.
 ἀνθρώπων | ἄδανον codd. Sibyll. τῷ | codd. Sibyll., consentit TO B, θεῷ edd.
 Lact. (cum ΘΩ P) κατρεῖται codd. Sibyll. 2 ΜΟΙΧΙ ΑΣΘΕΦΥΛΑΞΕ-
 ΚΕΑΡCENO ΣΑΚΡΙΤΟΝΕΥΝΗΝ B, ΜΟΙΧΙΑΣΘΕΦΥ ΛΑΞΑΙΚΕΙΑΡCΕ
 ΝΑΚΑΚΡΙΘΩΝ ΕΥΝΗΝ P μολχεῖαν codd. Sibyll. τε | edd. ex ΘΕ BP;
 an δὲ ? Rzachius, Krit. Stud. z. d. Sibyll. Orak., Vindob. 1890, p. 40
 τε φολακίαν (cf. P) | πεφολακίω codd. Sibyll. καὶ | ἰδ' conl. Rzachius ibid.
 ἀκρίτου ἄρτιονος codd. Sibyll. 3 ΤΕΝΑΙ ΔΙΑΝΦΕΝΝΑΝΗΕΔΟΝΤΡΕ
 ΦΗΜΕΔΕΦΟΝΕΥΕ B, ΘΗΝΑΙ ΔΙΑΝΘΗΝΝ'ΑΝ ΠΑΙΔΩΝΘΡΗΦΗ ΜΗΔΗ-
 ΦΩΝΝΕΥΕ P τῇ δ' ἰδίαν et τρέφει (in BP leniter corrupta) codd. Sibyll.
 ἰδίαν Rzachius γέννησιν edd. Lact., γένεσιν conl. Rzachius φονεῖται codd. Sibyll.
 4 ΤΑΥΤΑΓ ΑΡΑΘΑΝΑΤΟΚΑΙΧΟΛΟCΕΤ ΔΙΟΚΚΑΙΑΜΑΡΤΝ B, ΘΑΥΘΑ-
 ΘΡΑΑΝΑ (tert. A ex A m. 2) ΘΩCΚΕΧΩΩCΕ ΘΙΩCΚΗΝΑΜΑΡΘΗ P
 ταῦτα | τοῖςδε codd. Sibyll. καὶ χολώσεται et κεν (uel κἄν) ἀνθρώπου | codd.
 Sibyll. interpretationem lat. in marg. add. B³, in P est haec fuge scele-
 ratas relegendas (alt. e ex i m. 2) et uiuo dō serui ab adulterio te
 abstine, et masculi permixtione praua. propriam generationem crea. et
 ne occidas. his enim dñs immortalis irascitur qui haec agunt. cf. Struuium
 p. 99; Rzachium, Krit. Stud. p. 39 s. 6 ὁσostendi (os exp. m. 3) B
 'a' B³ 8 quineae B¹, cymeae B³, cymee (, m. 2) P 9 facta B
 10 arcanis (i er.) B libelli (li extra uersum add. m. 2) B 12 gen-
 tibus B

ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπειθῇ
ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνίματα φαίνω,
πᾶσι προφητεύουσα κατὰ πόλιν ἀνθρώποισιν.

alia quoque per indignationem dei aduersus iniustos cataclysmum priore saeculo factum esse dixit, ut malitia generis 5 humani extingueretur:

ἐξ οὗ μηνίσαντος ἐπουρανίου θεοῦ
αὐταῖσιν πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν
γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμῶ το ῥαγέντος.

AVCTORES 1—3] VIII 1—3. 7—9] IV 51—53.

BPJ 1 EPXOMENECOPTECME ΓΑΙΣΕΠΗΚΟΜΟΝΑΠΕΙ Θ B, EPXΩ-
ΜΗΝΗC (II s. l. m. 2) ΩΡΘΗCΜΗΘΑ ΑΙΣΕΠΗΚΩC ΜΩΝΑΠΕΙΘΗ P
μεγάλης ὀργῆς *codd. Sibyll.* 2 ECKATONECΔIONAΘEOY MENTMA-
ΤΑΦΑΙΝΩ B, ΠCΧΑΝΩΘΗΠΕΙC ΑΙΩΝΑΘΥΜΕ ΝΙΜΑΓΑΦΑΙ ΝΩ P
ἔσχατον] *Lact. cum codd. quibusd. Sibyll.*, ὕστατον *alii* μηνίματα *quod*
meliores codd. Sibyll. habent. P secutus recepi, quamquam eius inter-
pretatio lat. pronuntiationes enarrans uidetur reddere μηνίματα, quod B
(nisi quod με-) habet cum deterrimis codd. Sibyll.; ad μηνίματα cf. etiam
denuntians . . iram dei p. 125, 12 et μηνίσαντος 7 3 ΦΑCΙ ΠΡΟΦΗΤΕΥ-
CΑCΑΚΑΤΑΗΘ ΔΙΝΑΝΘΡΟΠΟΙCΙΝ B, ΠΑCΠΡΩ ΦΗΘΥCΑCΑ ΚΑΘΑ-
ΠΩΛΕΥCΙΝ (*lineam l in A add. uel restituit et E s. l. add. m. 2*) P
προφητεύουσα *codd. Sibyll.* πόλιν] *plerique codd. Sibyll.*, πόλιν *fort.*
Lact. scripserat interpretationem *lat. in marg. add. B³, in P est*
haec uenientis irae magnae super mundum dī (dī add. m. 2) pro-
nuntiationes enarrans omnibus hominibus (hominibus add. m. 2) in urbi-
bus profetans cf. Struuium p. 101 4 dei aduersus] P, dumaduersos
m. 1, dī (add. m. 3) dumaduersus (us ex os m. 2) B 5 priore* (*m*
er.) B facta B 7 in B omnia recte nisi quod ETIOΥΡΑΝΙΟΙΟ
ΘΕΟΙ *habet, ΕΞΟΥΜΕΝΙCΑΝ ΘΩCΕΥΤΡΑΝΙΩΙΩ (C exp. et linea del. et*
T add. m. 2) ΘΕΩΙΩC P θεοῦ] *codd. Sibyll.* 8 ΑΥΤΑΙCΙΝΗΘΑ
ΕΙΕCCEΙΚΑΙΑΝΘΡΟΠΟΙCΙΝ ΑΥΤΑCΙΝ B, ΑΥΤΑΙCΙΝ ΗΘΑ (*A ras. ex A*)
ΙΕCΙΚΑΙΑΝ ΘΡΩΗΩCΙΝΑΠΑ CΙΝ P αὐταῖσιν] *Lact. cum codd. quibusd.*
Sibyll., ceteri αὐτῆσιν uel αὐταῖς τὸν πόλεις uel πόλεις τε codd. Sibyll.
ad πολίεσσι καὶ cf. Rzachium, Metr. Stud. z. d. Sibyll. Or. (1892) p. 32
9 ΓΕΝΑΙΚΑΥΤΕ, cetera recte, B, ΘΗΝΗΚΑΥΤΕ ΘΑΛΑCΚΑΤΑ-ΚΥC
(T in ras. m. 2, supra KY er. A, quod add. m. 1 uel 2) ΜΩΙΩ-
ΡΑΘΩC P γῆν ἐκάλυψε] *codd. Sibyll.* interpretationem *lat. in marg.*
add. B³, in P est haec ex quo irascente caelesti deo ipsas ciuitates cum
omnibus hominibus terram mare cooperuit diluuiο ruptio (legendum
rupto) cf. Struuium p. 102

simili modo deflagrationem postea futuram uaticinata est, 5
qua rursus impietas hominum deleatur:

καὶ τότε γενώσκειν θεὸν ὀφείτε πράξιν εἶναι,
ἀλλὰ χόλω βροίθοντα καὶ ἐξολίζοντά τε γένον
ἀνθρώπων ἄρα πᾶσαν ὅπ' ἐμπροσθεν μεγάλους

unde apud Nasonem de Ioue ita dicitur:

esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus
quo mare, quo tellus correptaque regia caeli
ardeat et mundi moles operosa laboret.

10 quod tum fiat necesse est, cum honor et cultus dei summi 7
apud homines interierit. eadem tamen placari eum paenitentia factorum et sui emendatione contestans haec addidit:

ἀ μέλεισι, μετὰ θείας, βροτοί, τότε μηδὲ πρὸς ἑργῶν
παντοίῃν ἀγᾶγγις θεὸν μέγαν

AVCTORES 3—5| IV 159—161 Rz. (158—160 Fr.) 7—9| Ouid.
Metam. I 256—258. 13 s.| IV 162 s. Rz. (161 s. Fr.)

BP/1 defraglationem B 3 KETOTET (tert. T statim ex C corr.) INΩPEIN-
ΘEO NOYKITTITIPAYNONTA B, KAHΩTHTHTHINΩ (utrumque T in
ras. m. 2, prius ex Θ ?) CKINΘENOTKEΘI (E exp. m. 1, Θ linea del.
et T add. m. 2) HPAYNΘHNIA P καὶ τότε γενώσκειν] codd. Sibyll.
πράξιν (uel προξῖν uel αἶξιν) εἶναι] codd. Sibyll. 4 AA AAΞAΩBPIΘΩNΘA-
KAIE ΞOAONTATETENNAN B, M AAXΩAΩBPIΘΩN ΘAKAHEΞOAE-
KΩN P ἀλλὰ χόλω] (uel χρόνω) codd. Sibyll. βροίθοντα] βρόχοντα uel
κράινοντα codd. Sibyll. τε γένον] γενέθλην uel γενέων codd. Sibyll.
5 OPOHONAMAITACANYHEM HPECMOY sic B, ΘΩΠΩNNAMA PACANT-
HEMOPHC MOYMAAΩIC P ἀνθρώπων] codd. Sibyll. ἄρα] (uel
μέλας) codd. Sibyll. μεγάλους] codd. Sibyll. interpretationem lat. in
marg. add. B³ hanc et tunc gnoscere deum iam non placatum sed ira-
scens nimis et perdentem generationem hominum totam simul incendus-
tione ut uid. i. e. incendii ustione; deest interpretatio in P cf. Struuium
p. 102 7 post fatis add. ita B³ 8 alt. quo] P, quoque B¹,
quōquo B³ corruptaque P 9 operosa B³ 11 tamen] P, autem B²
13 in B prior pars uersus recte, pro τότε—ἑργῶν haec TEMEΔEII (II
statim ex P corr.) POCOP THN, in P haec AMEAΩIMHΘA ΘHCΘBPΘEI
ΘΩΘHMAHPIPΩC ΩPTIHN τότε scripturae codicis P (et B TE) subesse
uideri monuit Rzachius. τὰς codd. Sibyll. 14 HANTOIEAATAGH
ΘEONMEFAN B, HANΘOI HNAΘATHΘH MHΘAN P ἀγᾶγγις] codd. Si-
byll. interpretationem lat. in marg. add. B³, in P haec omnes ergo homines
transferte uos neque ad iram ducite dñm magnum cf. Struuium p. 140

item paulo post:

οὐδ' ὀλέσει, πάσει δὲ πάλιν γόλον, ἣν ἄρα πάντες
εὐσεβίην περὶ τιμὸν ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσῃτε.

8 deinde alia Sibylla caelestium terrenorumque genitorem diligere oportere denuntiat. ne ad perdendos homines indignatio eius
insurgat:

μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσσει
πάν γένος ἀνθρώπων βίότου καὶ φῶλον ἀναιδέος.
οἷ τέρπειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν ἀέναόν τε.

9 ex his apparet uanas esserationes philosophorum, qui deum putant ἀ- 10

AVCTORES 2 s.] IV 169 s. Rz. (168 s. Fr.) 7—9] V 358—360.

BP] 2 ΟΥΔΩΛΕΧΙΑΥCΙΑΔΗΛΑ ΔΙΝΧΘΑΟΝΕΝΑΡΑΗΟΝ ΤΕC B, ΟΥΔΩ-
ΛΕCΕΙ ΠΑΥCΙΑΔΕ ΗΜΙΝΧΩΩΝ ΗΝΑΡΑΗΑΝ ΘΗC P γόλον
πάλιν codd. Sibyll. ἣν περ ἅπαντες codd. Sibyll. 3 ΕΥCΕΒΙΕΝΗΕΡΙΤΩ
ΟΝΕΝΙΦΕCΙΝΑCΧΕCΑΙ ΙΤΑΙ B, ΗΥCΕΒΗ ΠΝΨΗΠΗΘΙΩ (corr.
m. 1) ΗΝΗΦΡΗCΙΝ ΑCΚΗCΗΘΗ P περὶ τιμὸν] (uel ἐρίτιμον [sic etiam
edd. Lact.] uel alia) codd. Sibyll. ἀσκήσῃτε] (uel ἀσκήσαντες) codd.
Sibyll. interpretationem lat. in marg. add. B³, in P est haec neque
perdet irae autem parcet cum omnes pietatem insignem ex mente per-
cipiatis cf. Struuium p. 105; Rzachium. Krit. Stud. p. 44 4 alia
om. B terrenorum P 7 ΚΑΙΠΟΤΕΘΥΜΟΘΕΙCΘΕΟ CΑΦΘΙΤΟCΕΞ-
ΕΘΛΕCΑΙ B, ΜΗΠΩΘΗΤΥΜΩ ΘΗΙCΘCΑΦΘΙ ΘΩCΗΖΑΠΩΛΕC P μή-
ποτε] (cf. P) codd. Sibyll. ἐξαπολέσσει] edd. Lact. et Sibyll. ἐξαπολέσει uel
ἐξαπολέσει uel ἐξαπολέσει codd. Sibyll. uix ἐξαπολέσει scripsit Lact. (cf. B)
in codd. Sibyll. hic et proximus uersus ordine inuerso 8 ΠΑΝΤΕΝΟC-
ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΒΙΟΤΟΝΚΑΙΦΥΛΟCΑΝΑΙ ΔΕC B, ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΒΙΩΤΩΝ-
ΚΑΙΦΥΛΩΝΑΝΑΙΔΕC P πάν] μή codd. Sibyll. γένος] codd. Sibyll.
βίότου] Alexander et Rzachius. recepi. cf. interpret. lat. in P uita, βίον
(cf. BP) codd. Sibyll. φῶλον ἀναιδέος] πάντας ὀλέσει codd. Sibyll.
9 ΔΕΙCΤΕΡΓΕΙΝΤΕΝ ΕΤΕΡΑΘΕΟΝCΟΦΟΝΕΝΕ ΑΝΤΕ B, ΔΕΙCΘΗΡΘΕΙΝ
ΘΕΝΗΘΗΡΘΝ CΟΦΩΝΑΕΝΑΩΝΕΕ P γενετῆρα] codd. Sibyll. ἀέναόν
τε in P (et B) potius quam αὐτὸν ἐόντα, quod est in codd. Sibyll., subesse
uidit Rzachius interpretationem lat. in marg. add. B³, in P est haec
ne forte iratus incorruptibilis deus omne genus hominum perdat uita
tribum improbam oportet enim genitorem deum amare (corr. m. 2) qui
plenus est et sapiens cf. Struuium p. 105; Rzachium. Krit. Stud.
p. 61 10 quia (a exp. m. 3) B dominum B ἀόργητον] Halmius,
ΑΡΘΗΟΜ B¹, in marg. sine iracundia B³. sine ira P (sine ira esse Heu-
mannus), haud scio an recte (cf. c. 22. 2 sine ira deum esse credentes),
etiam part. I p. 296, 6 in B graecum ab interpolatore additum est

ὀργητων et inter ceteras laudes eius id ponunt quod est inutilissimum, detrahentes ei quod est rebus humanis maxime salutare, per quod constat ipsa maiestas. regnum 10 hoc imperiumque terrenum nisi metus custodiat, soluitur. 5 aufer iram regi, non modo nemo parebit, sed etiam de fastigio praecipitabitur, immo uero cuilibet humili eripe hunc adfectum, quis eum non spoliabit? quis non deridebit? quis non adficiet iniuria? ita nec indumenta nec sedem nec 11 uictum poterit habere aliis quidquid habuerit diripientibus. 10 nedum putemus caelestis imperii maiestatem sine ira et metu posse consistere. Apollo Milesius de Iudaeorum religione 12 consultus responso haec introducit:

ἐς δὲ θεὸν βασιλεύει καὶ ἐς γενετήρια πρὸ πάντων,
ὃν τρομέει καὶ γαίη καὶ ὄρανος ἡ δὲ θάλασσα
15 ταρταροῖσι τε πυγχαί, καὶ δαίμονες ἐρρέγασιν.

AVCTORES 13--15] cf. Porphyrii De philosophia ex oraculis haurienda librorum reliquiae ed. Wolff 1856] p. 142.

BP/ 2 inutilissimum—per quod *om.* P 4 custodiat B¹, *corr.* B²
5 regni P 6 praecipitabitur (*a er.*) B 7 spoliavit B¹, *corr.* B²
quis] P, quis eum B 10 nedum B caelestis imperii] P, caelestē
(*ē in er. i ? m.* 2) timeri B maiestatis *m.* 1, maiestates¹⁷, *m.* 2 es
ex is. *m.* 3 i s. l., B 11 posse¹⁸ B² 12 indidit P; *an* intulit ? cf
c. 22, 8; *Inst.* VII 13, 3 13 ΕΤΑΕΘΕΟΝΒΑCΙΑΕΑ ΚΑΙΕΤΕΝΤΕΡΑ
ΗΡΟΙΑΝ ΤΟΝ Β. ΕCΔΕΘΝΒΑCΙΑΗΑ ΚΑΙΕCΤΕΝΕΤΡΑ ΗΡΟΙΤΑΝΤΟΝ I
cum ἐς δὲ (P) consentit interpretatio Augustini in deum; ἡ δὲ *edd.*, ὡς
Struuius *alt.* ἐς defenditur interpretatione Augustini in regem, *om.* *edd.*
γενετήρια *scripsi*, γεννητήρια *edd.*; βασιλῆ καὶ γεννητήρια *coni.* A. Nauckius,
Diurn. antiqu. Marburg. 1855 p. 120 14 ΟΝΡΕΜΙΚΑΙΤΑΙΑΚΑΙ ΟΥΡΑΝΟ-
CΗΑΕΘΑΑΑCΑCΑ B, ΟΝΤΡΕΜΕΙΚΑΙΤΑΤΑ ΚΑΙΟΥΡΑΝΩCΗ ΔΕΘΑΑΑC-
CΑ P τρομέει] Nauckius p. 119, τρέμει *nix* Lactantius *scripserat*,
τρέμεται *edd.* γαίη] *edd.* ἡ δὲ] *edd.* ap. Ge. Cedrenum, *Histor. com-*
pend. p. 41 C (I p. 74, 4 Bekker) ex eodem oraculo haec ὃν τρέμει πᾶν,
ὄρανος γαίᾳ τε καὶ θάλασσα 15 ΤΑΡΤΑΡΕΟΙΤΕΜΟΙΧΟΙΚΕ Δ (*minus*
certum, fort. A est) ΕΜΟΙΟΝΕCΕΡΡΙΤΑCΙΝ B, ΤΑΡΘΑΡΕΟΙΤΕΜΥΧΟΙ
ΚΑΙ ΑΑΙΜΟΝΕC ΕΡΡΙΤΑCΙΝ P ἐρρέγασιν] Halmius ex BP, ἐκρρέγασιν
edd. ταρταροῖσι βύθιοι τε (τε βύθιοι καὶ *coni.* Wolffius) δαίμονες ἐρρέγγασιν
Cedrenus interpretationem lat. in marg. *add.* B³, in P est haec regem
autem et genitorem ante omnia quem terra contremescit caelumque et
mare et latebrae tartareae et demones abhorrescunt; ap. Augustin. *De ciu.*

13 si tam lenis est quam philosophi uolunt. quomodo ad nutum
eius non modo daemones et ministri tantae potestatis, sed
etiam caelum et terra et rerum natura omnis contremescit?
si enim nullus alteri seruit nisi coactus, omne igitur impe-
rium metu constat, metus autem per iram. nam si non mo- 5
ueatur quis aduersus parere nolentem, nec cogi poterit ad
14 obsequium. consulat unus quisque adfectus suos, iam in-
tellegeat neminem posse sine ira et castigatione imperio sub-
iugari. ubi ergo ira non fuerit, imperium quoque non erit.
deus autem habet imperium, ergo et iram. qua constat im- 10
perium, habeat necesse est.

1 (15) 24. Quapropter nemo uaniloquentia philosophorum inductus
ad contemptum se dei erudiat, quod est maximum nefas.
2 (16) debemus hunc omnes et amare, quod pater est, et uereri,
quod dominus, et honorificare, quod beneficus, et metuere. 15
3 (17) quod seuerus: utraque in eo persona uenerabilis. quis salua
pietate non diligat animae suae parentem? aut quis inpune
contemnat eum qui rerum dominator habeat in omnes ueram
4 (18) et aeternam potestatem? si patrem consideres, ortum nobis
ad lucem qua fruimur subministrat. per illum uiuimus, per 20
5 (19) illum in hospitium mundi huius intrauimus. si dominum
cogites, ille nos innumerabilibus copiis alit, ille sustentat, in
huius domo habitamus, huius familia sumus et si minus ob-
sequens quam decebat, minusque officiosa quam domini et

*dei XIX 23 (II 394. 12 Dombart²) haec in deum uero, inquit, genera-
torem et in regem ante omnia, quem tremit et caelum et terra atque
mare et infernorum abdita et ipsa numina perhorrescunt praeter Naucki-
um et Wolffum cf. Struuium p. 106; Diltheyum, Mus. rhein. XXVII
(1872) p. 417; Dieterichium, Ann. philol. suppl. XVI (1888) p. 776
BP] 1 philosi P 6 parere B²P² nollentem B¹P¹, pr. 1 del. B³,
exp. P² cogere Gemollius p. 19, cogi <is> malim 8 sine ira* (m
er.) B 10 et B² ira (~ m. 2) B que B¹, corr. B², quam P
12 uaniloquentia* (m er.) B inductum B¹, corr. B³ 13 se* (d er.) B
16 uenerabiles B^{ac}, corr. m. 1 uel 2 qui B saluat (t exp. m. 2) P
19 ortum| P, ostium ras. ex ostium B 20 quam (m exp. m. 3) B 21 dm P
22 innumerabiles P¹ alit (t in er. s ? m. 2) B 23 habitauimus B¹,
habitabimus B² cuius B¹, corr. B³ 24 docebat I¹ quam officiosa P*

parentis immortalia merita poscebant, tamen plurimum proficit
ad ueniam consequendam, si cultum eius notionemque teneamus,
si abiectis humilibus terrenisque tam rebus quam bonis
caelestia et diuina et sempiterna meditemur. quod ut facere
possimus, deus nobis sequendus est, deus adorandus et diligendus,
quoniam in eo est materia rerum et ratio uirtutum
et fons bonorum, quid enim deo aut potentia maius est aut
ratione perfectius aut claritate luculentius? qui quoniam
nos ad sapientiam genuit, ad iustitiam procreauit, non est
fas hominem relicto deo sensus ac uitae datore terrenis fragilibusque
famulari aut quaerendis temporalibus bonis inhaerentem ab innocentia et pietate desciscere, non faciunt
beatum uitiosae ac mortiferae uoluptates, non opulentia libidinum
irritatrix, non inanis ambitio, non caduci honores
quibus inlaqueatus animus humanus et corpori mancipatus
aeterna morte damnatur, sed sola innocentia, sola iustitia:
cuius legitima et digna merces est immortalitas, quam statuit
a principio deus sanctis et incorruptis mentibus quae se a
uitiis et ab omni labe terrena integras inuiolatasque conseruant.
cuius praemii caelestis ac sempiterni participes esse
non possunt qui fraudibus rapinis circumscriptionibus conscientiam
suam polluerunt quique iniuriis abominandis nefariisque commissis
ineluibiles sibi maculas inusserunt.

BP] 1 parentes B^{sc}, corr. m. 1 uel 2 3 terrenisque m. 3 in 9—11
litt. er., quarum 3 primae qua, extremae is, fort. quam bonis fuerat, B
tam—bonis s. l. add. B³ tam rebus bis, pr. er., P 4 caelestiat
(alt. t add. m. 2, fort. etiam æ ex a m. 2) B diuinae B¹, diuinaet B²
diuina (om. et) P 5 et] codd. rec., est B¹, dñ B², et diligendus om. P
7 potentiam ius P¹ aut ex ait B² 9 ad iustitiam] P, et iustitia B
10 sensu u^m B² dator et B¹, datorem B² 12 innocentia (in er.) B
et impietate B discere B¹, dis'cis'cere B², discedere P
13 beatæ P¹ uoluptates] I², uoluntates B, uoluptatis P¹ pollentia B¹,
corr. B³ libidinum (u ex alia litt.) B 14 in itatrix P 16 et terra B¹,
aeterna B² iustitia sola P 17 merces P¹ immortalitatis B²
19 inuiolatusque (alt. u in er. e uel eodem u m. 1) B 20 huius P, fort. recte
21 faucibus m. 1, facinorosis ead. m. ?, B 22 abominandis scripsi
(cf. Inst. VI 23, 11), hominum BP edd. 23 nefariis P commissi
ineluuiiles m. 1, alt. u in b corr. m. 2, i post commissis del. m. 3, B

11 25) proinde uniuersos oportet qui sapientes, qui homines merito
dici uolunt, fragilia contemnere, terrena calcare, humilia de-
spicere, ut possint cum deo beatissima necessitudine copulari.
12 26) auferatur impietas, discordiae dissensionesque turbulentae atque
pestiferae sopiantur, quibus humanae societatis et publici 5
foederis diuina coniunctio inrumpitur dirimitur dissipatur:
quantum possumus, boni ac benefici esse meditemur: si quid
nobis opum, si quid suppetit copiarum, non uoluptati unius.
13 27) sed multorum saluti impertiatur. uoluptas enim tam mortalis
est quam corpus cui exhibet ministerium, iustitia uero et 10
beneficentia tam inmortales quam mens et anima, quae bonis
14 28) operibus similitudinem dei adsequitur. sit nobis deus non
in templis, sed in corde nostro consecratus: destructilia sunt
omnia quae manu fiunt, mundemus hoc templum, quod non
fumo, non puluere, sed malis cogitationibus sordidatur, quod 15
non ceris ardentibus, sed dei claritate ac luce sapientiae in-
15 29) luminatur. in quo si semper deum crediderimus esse prae-
sentem, cuius diuinitati secreta mentis patent, ita uiuemus,
ut et propitium semper habeamus et numquam uereamur
cratum.

20

AVCTORES 13] cf. Minuc. Fel. 32. 2.

BI / 1 proinde *m.* 1. proinde* *eadem m.* 2. *B* 2 dispicere *P* 3 de
(~ *m.* 2) *P* 4 ac *P* 5 societates *P* publici* (s. *cr.*) *B* 6 foe-
deres *B*¹, *corr.* *B*² coniunctio *P*² 8 uoluptati *B* 10 exhibet *B*²
11 immortalis *B* 13 *pr.* in *P* destructilia *P* 15 sed *B*² males *B*¹,
corr. *B*² 16 ceris (*m.* 2) *P*; cereis *edd.*, sed *cf.* *Inst.* VI 2, 5
cerarum lumen dei *om.* *P*, *fort. recte* 17 domini *B*¹, domini* *B*²
18 diuinitati—ita *B*. diuinitatis patentia *P*¹, s. *l.* ita *add.* *P*² 19 uere-
amur, (*ex* habeamus ?) *B*³ DE IRA DIVINA EXP. LIB. VIII. INC.
DE OPIFICIO DIVINO LIB. VIII. *B*; CAECILI FIRMIANI DE
IRA DIVINA LIB VIII EXPLIC INCIPIT DE OPIFICIO DI LIBER
NONVS *P*

LACTANTI
QVAE FERUNTUR
CARMINA.

LACTANTI

CARMEN

DE AVE PHOENICE.

Est locus in primo felix oriente remotus,

Qua patet aeterni maxima porta poli.

Nec tamen aestiuos hiemisue propinquus ad ortus.

Sed qua sol uerno fundit ab axe diem.

5 Illic planities tractūs diffundit apertos, *Expositio*

Nec tumulus crescit nec caua uallis hiat,

Sed nostros montes, quorum iuga celsa putantur.

Per bis sex ulnas eminet ille locus.

A: codex Parisinus 13048 saec. VIII—IX, continet u. 1—110.

B: codex Veronensis 163 saec. IX.

C: codex Leidensis Vossianus Q. 33 saec. X.

codd. rec.: codices quidam recentes.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES Gregor. Tur.

De cursu stellarum c. 12 (Gregor. Tur. ed. Arndt et Krusch II p. 861): Tertium (miraculum) est quod de Phinice Lactantius refert. 'magna est' ait 'corpore' *eqs.*; cf. Birtius, Mus. rhén. XXXIV 9; Baehrens, Poet. lat. min. III 250 ss.; Fr. Schoellius, *Vom Vogel Phoenix* (1890) p. 45 s. — Alcuin. De sanct. Euborie. eccl. 1552: 'Quid Fortunatus uel quid Lactantius edunt' ad Phoenicem recte referre uidetur Manitius, *Gesch. der chr.-lat. Poesie* (1891) p. 45. 1 s.] cf. Theodulf. carm. L 1 s. (Poet. lat. aevi Carol. rec. Duemmler I p. 550) 2] Ennius ap. Lactant. Inst. I 18, 11; Obitus Baebiani 124 s. (ed. Guil. Brandes, Stud. Vindobon. XII. 1890, p. 280 ss.): patet ecce sereni Porta poli merito; ibid. 72: aetherii secreta poli; Venant. Fortun. carm. III 9, 2: et maiore poli lumine porta patet (cf. II 7, 1). 7] gramm. d. dub. nom., Gr. Lat. V 581, 12 Keil. 7 s.] Gregor. Tur. p. 861, 4 s.

ABC / Lactancius de phoenice *m. rec. in A. IŦ. LACTANTII (sic) DE EADEM AVE (antecedit post alia Claudiani carmina Phoenix eius inscriptus EIUDEM. DE FOENICE AVE) B, VERSVS LACTANTII DE AVE FOENICE C* 2 patit *A* poli] *AB*, caeli *C* 3 hiemesue *B*. hiemisue (a *er.*) *C* hortus *A*; aestiuas .. oras *Leyserus* 4 uerbo *A* axe (e *ex* o) *C* 5 defundit *B* 6 *pr.* Nec *A* 7 sed trimontes *codd. gramm. d. dub. nom. p. 581, 12* 8 sex] mille (*M. scriptum pro VI. lectum*) *Maehlyus. Saturat., Basil. 1886. p. 26* imminet *AB* ille *A*

- Hic Solis nemus est et consitus arbore multa
 10   Lucus, perpetuae frondis honore uirens.
 Cum Phaethonteis flagrasset ab ignibus axis.
     Ille locus flammis inuiolatus erat,
 Et cum diluuium mersisset fluctibus orbem,
     Deucalioneas exsuperauit aquas.
 15   Non huc exsanguis morbi, non aegra senectus.
     Nec mors crudelis nec metus asper adest,
 Nec scelus infandum nec opum uesana cupido
     Aut ira aut ardens caedis amore furor:
 Luctus acerbus abest et egestas obsita pannis
 20   Et curae insomnes et uiolenta fames.
 Non ibi tempestas nec uis furit horrida uenti
     Nec gelido terram rore pruina tegit,
 Nulla super campos tendit sua uellera nubes,
     Nec cadit ex alto turbidus umor aquae.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 10] Ouid. Met. I 565; Gregor. Tur. p. 861, 5 s. 15 ss.] cf. Verg. Aen. VI 273 ss.: Ps.-Cyprian. De resurrect. mort. 246 s.: Iraque insidiaeque absunt et dira cupido, Exclususque metus pulsaeque a limine curae; de Phoenice cf. ibid. 133 s. 16] gramm. d. dub. nom. p. 583, 32. 23] idem p. 593, 26. 24] idem p. 580, 23.

ABC] 9 solus nemos *A* 11 factontaeis *A*, phaetonteis *B*, foetonteis (*sic*) *C* 14 Deocalioneas *A*, diocallioneas *B*, Deucalioneas *C* exuperauit *A*, ex+uperauit (*s er.*) *B* 15 ex+anguis (*s er.*) *B*, exsanguis *AC* morbus *C* egra *C* senectus *C* 16 a's'per *C* adit *C*, adhesit *gramm. d. dub. nom. p. 583, 32* 17 uaesana *AB* 18 ira *Bachrensius, quod recepi conl. Ps.-Cyprian. De resurrect. mort. 246 (cf. supra), metus A, metus BC, Mars edd., Venus Oudendorpius (ap. Burmannum), Pauor Goetzius, Act. soc. philol. Lips. V p. 327, Letum Riesius, uitium Schoellius; Huc meat aut ardens Birtius. Ad histor. hexam. lat. p. 12 adn. 2; Ambitus aut ardens Klappius, Quaest. de Anthol. lat. carmin. nonnull., Vandsbeck. 1875. p. XV* cedis *A*, cedit *B*, adit *C* amorē *A* 19 aceruus *AB* abē** (*in ? er.*) *C* aegestas *A*, *egestas (*a er.*) *B*, 'e'gestas *C* 20 insomnis *A* et] *BC*, nec *A* 21 tempes (*om. tas*) *A* furet *C* 22 gelida *A* proina *B* 23 tendit *A*, tendet *codd. gramm. d. dub. nom. p. 593, 26* uellerē *A* 24 Nec cadit] necauit *codd. gramm. d. dub. nom. p. 580, 23* umur *B¹. corr. B², humor AC* aq; *C*

- 25 Sed fons in medio ~~est~~, quem uinum nomine dicunt
 Perspicuus, lenis, dulcibus uber aquis.
 Qui semel erumpens per singula tempora mensum
 Duodecies undis inrigat omne nemus.
 Hic genus arboreum procero stipite surgens
 30 Non lapsura solo mitia poma gerit.
 Hoc nemus, hos lucos aus incolit unica Phoenix,
 Unica, sed uiuit morte relecta sua.
 Paret et obsequitur Phoebo memoranda satellites:
 Hoc natura parens munus habere dedit.
 35 Lutea cum primum surgens Aurora rubescit,
 Cum primum rosea sidera luce fugat,
 Ter quater illa pias immergit corpus in undas.
 Ter quater e uino gurgite libat aquam.
 Tollitur ac summo considit in arboris altae
 40 Vertice, quae totum despicit una nemus,
 Et conuersa novos Phoebi nascentis ad ortus
 Expectat radios et iubar exoriens.
 Atque ubi Sol pepulit fulgentis limina portae
 Et primi emicuit luminis aura leuis.

LOCI AVCTORVM EXFILATORVM SIMILES 25] Gregor. Tur. p. 861, 6 s. 26] cf. Ps.-Cyprian. De pascha 27 s. 31] cf. Ouid. Amor. II 6, 54. 34] cf. Lact. Inst. II 8, 21 ss. (cf. § 57: natura—quam deum. 37 s.) Gregor. Tur. p. 861, 11 s. 39] cf. ibid. p. 861, 12, 39 s.] ibid. p. 861, 7 s. 41 s.] ibid. p. 861, 13.

ABC/ 25 Sed] Est Baehrensius ~~est~~ codd. rec. edd., om. ABC uinū^r C^{ac}, s. l. corr. m. 1 27 per—mensum] BC, per singulis nubes A 28 inrigat (r s. l. m. 2) B, irrigat C 29 arborem A, arborē^{ma} ex arbor (sic) C ^rde stipite B² 31 locus B¹, s. l. corr. B² fenix AC, foenix B 32 Unica sed (distinctione omissa) Riesius sed] si (i. e. siquidem) Baehrensius. Annal. phil. CV 51 et in edit., quae Francius (ap. Burmannum) 33 Paret] sic B, Parit AC foebo AC ueneranda Baehrensius ibid., miranda dubitanter Riesius satellis B¹, corr. B² (sic) 34 mu**nus C 35 surge^rns A 36 sidera B² 37 pia A inundaans C 38 surgite (sic) B¹, corr. B² 39 considit] codd. rec., consedit ABC arbore A 40 dispicit A 41 foebi C 42 Ex pectus A 43 At quae A ibi P^{ac}, pr. i in u corr. m. 1 pepullit A 44 laeuis A

- 45 Incipit illa sacri modulamina fundere cantus
 Et mira lucem uoce ciere nouam,
 Quam nec aedoniae uoces nec tibia possit
 Musica Cirrhaeis adsimulare modis,
 Sed neque olor moriens imitari posse putetur
 50 Nec Cylleneae fila canora lyrae.
 Postquam Phoebus equos in aperta effudit Olympi
 Atque orbem totum protulit usque means,
 Illa ter alarum repetito uerbere plaudit
 Igniferumque caput ter uenerata silet.
 55 Atque eadem celeres etiam discriminat horas
 Innarrabilibus nocte dieque sonis,
 Antistes luci nemorumque uerenda sacerdos
 Et sola arcanis conscia, Phoebe, tuis.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 45] Gregor. Tur. p. 861, 10 s. 46] cf. Euphorb. de Siren. (Anthol. lat. 637 R.) 2. 50] gramm. d. dub. nom. p. 578. 26.

ABC] 45 sagri *B* modulamina *AB* 46 luce *C* ciere] *A*, uerere *B*, referre *C* noua *C* 47 nec *A* edoneae *A*, iduoneae *B*, aidoneae *C* uocis *A*, fauces *Baehrensius* 48 cerreis *A*, cirrheis *B*, cirreis *C* adsimulare] *A*, assimilare *BC* 49 Et *Baehrensius* holor *A* moriens (o *er.*) *C* imitare *A* posse] se post lacunam fere 3 litterarum *A* putatur *B* 50 cillineae] *A*, cilleneae *B*, cyllineae *C* luere *A*, lirae *C* 51 phoeuus *A*, foebus *C* diffudit *B*, diffundit *C* 52 At quae] *A* orbem] ortum uel aurum coni. *Baehrensius*, *Annal. phil.* CVII 63, orbem 'sc. solis, caput dei quasi cingentem' *Riesius* pertulit *codd. rec.* usque] *A* medos *B* protulit Oceano *Heinsius* Atque axem totum protulit osque micans *Goetzius*, *Mus. rh.* XXXI 477, Atque orbem in totum propulit usque means *Machlyus* p. 26: quamquam *Baehrensius* l. c. inprobat, haud scio an poeta locum sic postquam totum terrae orbem ostendit intellegi uoluerit 53 atTarum *B* 54 Igniferum quae] *A*, Igneferumque (sic) *B* 55. 56 eicit *Leyserus* 55 At quae] *A* celeris *A* 56 Innarrabilibus *B* noctae die] quae] *A* 57 Antistis] *A*, Antistites (pr. i *ex c.*) *C* nemor] *C* ueneranda *BC* 58 archanis] *C* phoebae] *A*, foebe] *C* post hunc u. *Baehrensius* (*Ann. phil.* CVII p. 64) uu. 123—150 ponendos esse putat

- Quae postquam uitae iam mille peregerit annos
 60 Ac se reddiderint tempora longa grauem,
 Ut reparet lapsum spatii uergentibus aeuum,
 Adsuetum nemoris dulce cubile fugit,
 Cumque renascendi studio loca sancta reliquit,
 Tunc petit hunc orbem, mors ubi regna tenet.
 65 Dirigit in Syriam celeres longaeua uolatus,
 Phoenices nomen cui dedit ipsa uetus,
 Secretosque petit deserta per aua lucos.
 Sicubi per saltus silua remota latet.
 Tum legit aereo sublimem uertice palmam.
 70 Quae Graium phoenix ex aue nomen habet,
 In quam nulla nocens animans proripere possit.
 Lubricus aut serpens aut auis ulla rapax.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 59] cf. Auson.
 Epist. 20. 9; Gregor. Tur. p. 861. 4. 63 s.] cf. Lact. Epit. 22 [27].
 4 s.; eiecit—hominem mors. 69] Gregor. Tur. p. 861. 7 s.

ABC] 59 mille A, millae C pergerit B 60 se] BC, si A, sibi
 cum Hoenftio (*Peric. crit.* p. 160) Bachrensius (*ipsa sibi auis propter
 senium molesta fit*); Et sic Barthius; Hanc (*sc. uitam*) et reddiderint
 Maehlyus p. 26 reddiderint C, reddiderent A, reddiderunt B; cf.
 Claudian. *Phoen.* 27: Namque ubi mille uias longinqua retorserit
 aestas; Gregor. Tur. p. 861. 4: Haec postquam mille transierit annos
 61 repararet B fatis C 62 Assuetum C cubicule C 63 Cum
 que A reliquit AB, relinquit C 64 Tum C mors] *cod. Vindob.*
 717. *edd.*, mox ABC *codd. rec.* 65 Derigit Bachrensius celeres B
 longaeua AC 66 Phoenices] *edd.*, Phoenicis A, fenicis C, foenice (*sic*) B,
 Phoenicem *codd. rec.*, Phoenicen Bachrensius uetus] *codd. rec.*,
 uetus A, uetustas BC, Venus Heinsius 67 securosque Bachrensius,
Annal. phil. CVII 63 et in *edit.* lucus B 68 Hic ubi *codd. rec.*
 (*Vitebergens. Leyseri. Vindobon. 717*) *edd.* sastus (*uel sartus*) B^{ae},
 s. l. corr. m. 1 silua] illa Heinsius, sola Oudendorpius 69 Cum A
 aereo (*sic*) B uerticae A, uertice B 70 graium A, coniecerat
 etiam Heinsius, gratum BC foenix B, fenix C auae A habuit A
 71 In quam] C. Id quam A, It qua B, Et qua Goetzius. *Act. soc.*
philol. Lips. V 329 nocent's anima'n's C proripere B, prorum-
 pere C

- Tum uentos claudit pendentibus Aeolus antris.
 Ne uiolent flabris aera purpureum
 75 Neu concreta noto nubes per inania caeli
 Submoueāt radios solis et obsit aui.
 Construit inde sibi seu nidum siue sepulchrum:
 Nam perit, ut uiuat, se tamen ipsa creat.
 Colligit hinc sucos et odores diuite silua,
 80 Quos legit Assyrius. quos opulentus Arabs.
 Quos aut Pygmeae gentes aut India carpit
 Aut molli generat terra Sabaea sinu.
 Cinnamon hinc auramque procul spirantis amomi
 Congerit et mixto balsama cum folio:
 85 Non casiae mitis nec olentis uimen acanthi
 Nec turis lacrimae guttaque pinguis abest.
 His addit teneras nardi pubentis aristas
 Et sociam myrrae uim, panacea, tuam.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 73] cf. Ouid. Met. XIII 810 s. 77] cf. Ouid. Met. XV 397; Claudian. Phoen. 44. 77. 79—92] Gregor. Tur. p. 861, 8—10. 78] cf. Anthol. lat. 389, 32 R. 83] cento anonymi u. 55 (Cod. Sangall. 870 [olim D. n. 476] saec. IX: cf. Iuuenalis commentarii uetusti ed. Cramer. 1823, p. 17). 83 s] cf. Ps.-Cyprian. De resurrect. mortuor. 216 s. 85] Verg. Georg. IV 123. 86] Ouid. Met. XV 394. 87] cf. Ouid. Met. XV 398.

ABC] 73 uentus *A* claudent pendentib; *B* eulos *A*, eolus *C*
 74 flabris *B* pūporeum *A*, purpureum *B* 75 congreata *B* notus *B*.
 nothus *C*, notis *Heinsius* 76 redios *A*, radius *C* obsit aui] *codd.*
rec., bosi tauī *A*, ussit aui *BC* 77 sepulchum *A* 78 sed *BC* 79 huic
Bachrensius, huc dubitanter *Riesius* odoris *A*, odore's' *C* 80 opo-
 lentus *B* araps *ABC* 81 pigmee *A*, pigmaeae (*sic*) *B*, pigme'ae *C*.
 Panchaeae *Heinsius cum codd. rec.* 82 mollit *A* terras ab ea *A*
 sahea *C* 83 Cinnamonum *B*, Cynnammum *C* hinc] *codd. rec.*, (*cf.*
u. 79), hic *ABC* cento *Sangall.*, huc dubitanter *Riesius* auram quae
A, auraque cento *Sangall.* spumantis *C* 85 caseae *A* mites *A*.
 mittis *C* achanti' (*sic*) *B*, a'chanti *C* 86 lagrimae *B* gutta quae *A*
 88 sociam] *B*, sociat *A*, socia *C* uini *C* panacea] *codd. rec.*, pana-
 chee *A*, panachea *BC*, Panachaea (*pro* Panchaea') *cum codd. rec.*
Bachrensius, Nabathaea *Leyserus* tuam] *codd. rec.*, tue *A*, turis *B*, ture *C*

- Protinus instructo corpus mutabile nido
 90 Vitalique toro membra quæta locat.
 Ore dehinc sucos membris circumque supraque
 Inicit exsequiis inmoritura suis.
 Tunc inter uarios animam commendat odores.
 Depositi tanti nec timet illa fidem.
 95 Interea corpus genitali morte peremptum
 Aestuat et flammam parturit ipse calor.
 Aetherioque procul de lumine concepit ignem:
 Flagrat et ambustum soluitur in cineres.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 93 s.] Luc. 23. 46 ap. Ambros. De spir. sancto II. VII. 56; De incarn. V 42 (II 645 A; 713 B Maur. et Hilar. Piet. In Ps. 53. 141 (I 138. 892 Zingerle) et in Vulg.: in manus tuas commendo spiritum meum; ap. Tertull. Adn. Prax. 25: in tuis manibus depono spiritum meum; Lact. Inst. IV 19. 2 (Epit. 41 [45]. 10): Iesus spiritum posuit; Claudian. Phœn. 94: iam flammæ commendat opus. 96] gramm. d. dub. nom. p. 577, 14. 97] Gregor. Tur. p. 861, 13. 98] cf. Ps.-Cyprian. De Sodoma 138: soluitur in cinerem, ubi Peiperus (Cyprian. Gall.) adfert Arator. II 1176: soluitur in cinerem (*cineres* edd. Aratoris).

ABC] 89 Protinus] *AC*. His protinus *B* instructo] *Heinsius et Francius* (cf. *Bachrensium*, *Mus. rh.* XXX 309); an in structo? instructos *A*, structis *B*, intractis *C*; Protinus huic tradit *Klappius* p. XVI. Protinus in stragis *Birtius*, *Mus. rh.* XXXIV 9 mobile *C*
 90 Vitali quæ *A*, Nidaliq; *C* quæta] *Heinsius*, quiete *AB*, quæta *C* edd.
 91 sucus *A* circum quæ supra quæ *A*, circū quaq; sup'ra *C*
 92 exequiis *AC* post hunc u. conplura disticha intercidisse existimat *Birtius* p. 8 locum Gregorii Tur. p. 861, 10 adhibens, consentit *Riesius*, sed Gregorius argumentum carminis liberius reddidisse uidetur; cf. etiam *Schoellium* l. c. 93 Tunc] Huic *Klappius* p. XVI. uersib. 93. 94 post 90 positis inter] *BC*, in *A* odoris] *A*, -es in *B* minute scriptum euanidumque, fort. -is est inter... odores pro datiuo positum interpretatur *Birtius* p. 9 94 uersum in marg. add. m. 1 *C* Depositam *A*. Depositâ *C* tibet *A* 95 et 96 eicit *Leyserus* 95 Interimit *A* mortæ *A* 96 protulit *codd. rec.* 97 concepit *A* 98 soluitus (*sic*) *A* cineres *Ritschellius*, *Opusc. III* 808, cinerem *ABC* (cf. supra *Ps.-Cyprian. Sodom.* 138 et *Arator. II* 1176)

Quos uelut in massam cineres natura coactos
 100 Conflat, et effectum seminis instar habet.
 Hinc animal primum sine membris fertur oriri.
 Sed fertur uermi lacteus esse color.
 Crescit, at emenso sopitur tempore certo
 Seque oui teretis colligit in speciem.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 99 s.] Gregor. Tur. p. 861, 14 s. 103] non conferendum esse Ouid. Fast. V 537 'creuerat immensum' recte monet Riesius; cf. etiam Ps.-Cyprian. De pascha 16 'creuit in immensum', fort. ex corrupta scriptura Phoenicis per imitationem factum 104] Gregor. Tur. p. 861, 15.

ABC] 99 cineris *B*, natura *Ri'schelius*; tenues coniciebam (cf. Venant. Fortun. I 15, 51 s.: Post cineres consumpta suos tenuesque fauillas Sic solet et Phoenix se renouare senex) natural *Bue helerius ap. Riesium, Anthol. lat.* 731 (adde *Claudian. Phoen.* 62 s.: Parturiente rogo curis natura laborat Aeternam ne perdat auem), ad conflatur *suppleuerat* natura iam *Gryphiander*, in more *ABC*, in morte *codd. rec.*, sine more *Heinsius*, umore *Ri'schelius*; Quos deus (pro uelut, quod cum *AC* etiam *B* habet) in massam cineres umore coactos *Klappius p. XVII*, Quos lux in massam nocturno umore coactos *Baehrensius, Annal. Bursiani I* 222, Quos uelut in massam cineres anima orbe coactos *Birtius p. 9*, Quos uelut in massam Cinyras umore coactos *Froehnerus, Mus. rh. XXXVII* 303 coactus *AC* 100 affectu (sic) *A*; efficitur *Froehnerus ibid.* habent cum *codd. rec. Ri'shelius* 102 Sed] Sic *Leyserus*, Et *Maehly s p. 26* uermi *A*, uermis *C* lactibus *A* 103 Crescit, at emenso sopitur *scripsi*, Creuerit in mensum subitus (sic *Laubmannus Baehrensius ego legimus*, subitur in appar. *Riesii*) *A*, Creuerit immensum subitur (sic *Riesius et Haberd.* subitus *Ieepius et Baehrensius*) *B*, Creuerit immensum subito *C*; Creuerit (uel Creuit uel Crescit) in (uel om. uel et) immensum subito *codd. rec.*, Creuerit (uel Crescit in uel Creuit in) immensum subito cum *edd.*, Creuit ubi, mensum sopitur *Klappius p. XVI*, at uermi *XL dies dari solent*, cf. *Schoellium p. 9. 43*; Creuerit in mensum (i. e. in iustam mensuram): sopitur *Riesius* s. Crescit in immensum, sopitus *Maehly s p. 26*, It tener in densum duratus *Baehrensius* (f. *Annal. phil. CV* 361), Corruit is mensum sopitus *Ribbe kius. Mus. rh. XLV* 315; crescit et immensum subito cum corpore curto *Frischius* ad Crescit cf. *Artemidor. IV* 47 (p. 229, 14 *Her. her*) καθύπερθε δὲ τῆς πυρᾶς μετὰ χρόνον ἐκ τῆς σποδῶς ἐκώληχα λέγουσι γεννᾶσθαι, ὅτινα μεταβάλλειν ἀρξάνομενον καὶ γίνεσθαι πάλιν ζῷον; imitator *Anglosaxo* 234 (*Grein*) crescit in umbra (sc. uermis; cf. de hoc lo o *Prolegom.*) 104 teretis *C* collegit *B* 107, 108 post 104 posuerant *Leyserus et Klappius*, post 102 *Baehrensius*

- 107 Ac uelut agrestes, cum filo ad saxa tenentur,
 108 Mutari lineae papillione solent,
 109 Inde reformatur qualis fuit ante figura,
 Et Phoenix ruptis pullulat exuuiis.
 109 Non illi cibus est nostro concessus in orbe
 110 Nec cuiquam implumem pascere cura subest.
 Ambrosios libat caelesti nectare rores,
 Stellifero tenues qui cecidere polo.
 Hos legit, his alitur mediis in odoribus ales,
 Donec maturam proferat effigiem.
 115 Ast ubi primaeva coepit florere iuuenta,
 Euolat ad patrias iam reditura domus.
 Ante tamen proprio quidquid de corpore restat
 Ossaque uel cineres exuuiasque suas
 Unguine balsameo myrraque et ture soluto
 120 Condit et in formam conglobat ore pio.
 Quam pedibus gestans contendit Solis ad urbem
 Inque ara residens promit in aede sacra.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 107 s.] Ouid Met. XV 372—374. 110 s.] Gregor. Tur. p. 861, 16 s.

A—110, BC] 107 uelut C solo C taxa Thomasius (edit. Lact. adn. 242) 108 Mutare A, Motare C tineae] Didacus Couaruias episcopus Segobiensis ap. Thomasium conl. Ouid. Met. XV 372 ss., pinnae AB, pennae C papillione] codd. rec., papiliones AB, papilionis C 109 quali Heinsius 106 foenix B, fenix C ruptis C pululat B exubiis AC, exuuiis B 107 teneantur B 109 illicibus A est om. C consuetus Bachrensius, Annal. phil. CV 361 et in edit. orbem A 110 Nec A cuique B implumem B in cura subest desinit A sine subscriptione 111 Ambrosius B¹, s. l. corr. B² 112 teneri codd. rec. 113 dolorib; B 115 Has ubi C coeperit C iuuentus C 116 domos C 117 patrio uel prisco Wernsdorfius quidquid B, quicquid C 118 Ossa quae C 119 myrraq; C solo B¹, sabeo B², sabaeo cum codd. rec. Goetzius p. 330 121 genstans C urbem] Gryphiander, ortus BC codd. rec., arces Ieyserus 122 arma C ponit edd., recte ? aede C sacra B¹, s. l. corr. B² (sic)

- Mirandam sese praestat praebetque uerendam:
 Tantus aui decor est, tantus abundat honor.
 125 Principio color est, quali est sub sidere Cancrī
 Mitia quod corium punica grana tegit,
 Qualis inest foliis quae fert agreste papauer,
 Cum pandit uestes Flora rubente solo.
 Hoc humeri pectusque decens uelamine fulget,
 130 Hoc caput, hoc ceruix summaque terga nitent.
 Caudaque porrigitur fuluo distincta metallo,
 In cuius maculis purpura mixta rubet.
 Alarum pennas insignit desuper iris,
 Pingere ceu nubem desuper acta solet.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 125] cf. Vergil. Ecl. X 68. 125 s.] cf. Ouid. Met. X 736 s.; Fast. IV 607 s. 127] gramm. d. dub. nom. p. 586, 23. 133 s.] cf. Auson. Mos. 110 s. 134] cf. Verg. Aen. X 38.

BC] 123 Mirandum *C* prestat *C* prebetque *B* uerendam] *Baehrensius* *ibid.*, uehentes *B*, uehementes *C*, uidenti *edd.* de 123—150 cf. ad 58 124 aui] *Heinsius*, ubi *B*, ibi *C* habundat *BC* 125 Principio] *BC*, 'i. e. primum' *Schoellius*, Puniceus *Heinsius*, Purpureus *Burmannus* Praecipuus *Baehrensius* *Annal. phil. CV 361 et in edit.* quali est *scripsi*, qualis *BC* quali sunt *Baehrensius* sidere *C* Cancrī] *Baehrensius* *ibid.* (conl. Verg. Ecl. X 68). *Klappius* p. XVII (conl. *Colum.* X 413), caeli *BC* *edd.* sub cortice (uel uellere) laeui *Heinsius* 126 Mittia *C* quod *scripsi*, quae *B*, qui *C*, quem *Heinsius* corium *scripsi* *Goetzius* (corio) secutus, cruceo *B¹*, croceo *B²C* *edd.*, croceum *Heinsius* punica *C* tegit] *Leyserus*, legunt *BC*, tegunt *Heinsius* qualis sub sidere caeli Mitia qui croceo punica grana tegit *Leyserus*: qualis sub sidere Cancrī Cortice cum croceo Punica grana tegit *Riesius*: quali sub sidere caeli Mitia quae corio Punica grana tegunt *Goetzius*; alia *M. Schmidtus*, *Mus. rh. VI 319*, *Maehlyus* p. 27 128 Flora] *Heinsius*, flore *BC* (sic) solo] *Heinsius*, caelo *B¹C*, polo *B²* *edd.*; rubente peplo uel tepente solo *Riesius*, tepente polo *Maehlyus* p. 27, ruente gelo *Baehrensius*, *Mus. rh. XXIX 201*, *idem in edit.*: uestes ('puto uestem: intellege calathum') flore ('ipsius scil. papaueris') nouo 129 humeros *Oudendorpius* pectusq; (q; postea inseruit m. 1) *C* 131 porregitur *B¹*, corr. *B²* distincta] *codd. rec.*, distenta *BC* (cf. 141) 133 Alarum] *Ritscheli* p. 810, Harum *BC* insignit desuper iris] *Schoellius*, insigne desuper irialis *B*, insigne superaris *C*; insigne desuper ex 134 s. inlata esse existimat *Ritscheli* (poetam fort. fulgor conluminat uel sim. scripsisse), rectius fort. de d

- 135 Albicat insignis mixto uiridante zamaragdo
 Et puro cornu gemmea cuspis hat.
 Ingentes oculi, credas geminos hyacinthos.
 Quorum de medio lucida flamma micat.
 Aptata est rutilo capiti radiata corona
 140 Phoebei referens uerticis alta decus.
 Crura tegunt squamae fuluo distincta metallo.
 Ast unguēs roseo tinguīt honore color.
 Effigies inter pauonis mixta figuram
 Cernitur et pictam Phasidis inter auem.
 145 Magnitiem terris Arabum quae gignitur ales
 Vix aequare potest, seu fera seu sit auis.
 Non tamen est tarda ut uolucres quae corpore magno
 Incessus pigros per graue pondus habent.
 Sed leuis ac uelox, regali plena decore:
 150 Talis in aspectu se tenet usque hominum.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 135—147 Gre-
 gor. Tur. p. 861, 1 s. 137] gramm. d. dub. nom. p. 580, 29.

super *quam de* insign. (*de uerbis a poeta repetitis cf. Riesium ad hunc u.*), unde insignit lux nitida, iris coniciebam; Alarum pennas lux pingit discolor, Iris *Bachrensius*, Alarum pennas tingit nitor, Iridis atram *Machlyus* p. 27 134 Pinguere *B* acta] *Heinsius*, *Bachrensius* (*Mus. rh. XXIX 201*) contulit *Verg. Aen. X 38*, aura *BC Machlyus*, alta *codd. rec., edd.* 135 insigne *B* mixtis *C* smaragdo *B* 137 oculos gramm. d. dub. nom. p. 580, 29. *codd. rec.*; oculos credas *Bachrensius* iyachintos (*sic*) *B*, hiacinethos *C* 138 lucidā *C* migat (*sic*) *B* 139 Aptata est] *Ritscheli* p. 811. Aequataque *B*, Aequat ag; *C*. Aptatur *Oudendorpius*, *coni. etiam Ritscheli*, Arquata est *Bachrensius*, *Annal. phil. (V 361 et in edit.*, Arquatur *Klappius* p. XVII rutilo] *Bachrensius ibid. conl. Claudian. Phoen. 18*, noto *B*, notho *C*, toto *edd.*, croceo *Klappius*, summo uel nitido *Ritscheli* 140 Foebei *B*. Foeboe (*inter o et e punctum*) *C* 141 Grara *B* squame (*C*) flauo *B* distinctā *C* fuluo distincta metallo *Ritschelio* (p. 810) ex u. 131 inlata uidentur 142 roseus (*sic*) *B* 143 pauones *B* mixtaque *B* figuram] *codd. rec.*, figura *BC* 144 fasidis *BC* 145 Magna etiam *Heinsius* arabum que *B*, arabumq; *C* alis *B* 146 potes *C* auis sit *B* 147 tarda] uel pigra *codd. rec.*, parua *BC* uolucres *B* 149 decora *C* 150 aspectus se *C*

- Huc uenit Aegyptus tanti ad miracula uisus
 Et raram uolucrem turba salutat ouans.
 Protinus exculpunt sacrato in marmore formam
 Et titulo signant remque diemque nouo.
 155 Contrahit in coetum sese genus omne uolantum
 Nec praedae memor est ulla nec ulla metus.
 Alitum stipata choro uolat illa per altum
 Turbaque prosequitur munere laeta pio.
 Sed postquam puri peruenit ad aetheris auras.
 160 Mox redit: illa suis conditur inde locis.
 At fortunatae sortis finisque uolucrem,
 Cui de se nasci praestitit ipse deus!
 Femina <seu sexu> seu mas est siue neūtrum,
 Felix, quae Veneris foedera nulla colit.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 163] Gregor. Tur. p. 861, 3 s. 163 s.] cf. Ouid. Met. IV 378 s. 163—169] cf. Zeno Veronensis, Tractat. lib. I, XVI, IX (p. 125 ed. Giuliani): ipsa (sc. Phoenix) est sibi uterque sexus, ipsa omnis affectus, ipsa genus, ipsa finis, ipsa principium, non ex coitu nascitur nec officio alieno nutritur . . . , sepulcrum nidus est illi, fauillae nutrices . . . , mors natalicius dies, denique post momentum festo exsultat in tumulo, . . . non imago, sed Phoenix, non alia, sed quamuis melior alia, tamen prior ipsa. 164 s.] Gregor. Tur. p. 861, 2 s. 164—167] cf. Ambrosius, Exposit. in Ps. 118. Cap. 19, 13 (I 1212 F Maur.): Phoenix coitus corporeos ignorat, libidinis nescit illecebras, sed de suo resurgit rogo sibi auis superstes, ipsa et sui heres corporis et cineris sui factus; Obitus Baebiani 57 ss.: O felix, cui adhuc corporeo datum Aeterni speciem cernere saeculi, In quo conubiis nulla necessitas, Sexus perpetuis corporibus perit.

BC] 151 Huc] *codd. rec.*, Hic *BC*, hinc *Baehrensius*; Conuenit *codd. rec.* ante aegyptus *er.* in *C* 152 uolucrem *B*¹, s. l. *corr.* *B*² resultat *C* 153 sculpunt sagrato *B*¹, *corr.* *B*² ante marmore *er.* cor (*uix* cori) *C* 155 coetus *C* omnē *C* 156 predē (, m. 2) *B*, praedae *C* ullus metus *C* 157 Alitū *C* 158 murere *B*^{ao}, *corr.* m. 1, murmure *Heinsius* 160 post redit *distinxit Riesius*, post illa *prior* unde *B* 161 At] *C*, Ad *B*, A *Is. Vossius*, Ah *Leyserus*, O *Gallae is*, quod malim *conl. Verg. Georg. II 458*, Sat *Baehrensius* fortunate *C* finisque uolucrum] *Is. Vossius* (*recte?*), filisque uolucrum *BC*, felixque uolucrum *codd. rec.*, fatique uolucrum *edd. uet. Leyserus* (*conl. Verg.*

- 165 Mors illi Venus est, sola est in morte uoluptas:
 Ut possit nasci, appetit ante mori.
 Ipsa sibi proles, suus est pater et suus heres,
 Nutrix ipsa sui, semper alumna sibi.
 Ipsa quidem, sed non eadem est, eademque nec ipsa est.
 170 Aeternam uitam mortis adepta bono.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 167] et Clau-
 dian. Phoen. 24. 101. 169] cf. Ouid. Met. XV 170 s.; Tertull. De
 resurr. carn. 13: semet ipsum... reuocat... iterum Phoenix ubi iam
 nemo, iterum ipse qui non iam, alius idem; Auson. Mos. 169.

Aen. X 501 fati sortisque), filique uoluerem *Heinsius*, prolisque uoluerem
Schoellius 162 dñ ex deus *B*² 163 Femina—neutrum *scripsi*, Femina
 seu masculus est seu neutrum felix *B*, Femina (punctum, ut uid., ex.)
 seu masculus . è , seu neutrum *C*, Femina uel mas haec seu neutrum seu
 sit utrumque *Heinsius*, Femina seu, seu masculus est, seu denique
 neutrum *Riesius Anthol. lat. 731*, Femina seu mas est seu neutrum:
 belua felix *Bachrensus, Annal. phil. CVII 64 et in edit.*, Masculus
 incertum seu femina siue neutrum *Birtius p. 8; cf. Gregor. Tur. p. 861*,
 3 s. nam et nescire homines manifestum est cuius sit generis, masculus
 an femina siue neutrum; in archetypo codicum masculus ex mas fort.
 effectum est interueniente memoria locutionis masculus et femina *Gen.*
1. 27. 7. 2. Marc. 10. 6 (Vulg.), eadem de causa ordo uerborum ap.
Gregor. Tur. inuersus 164 coit *Bachrensus ibid.* 167 prolis *C*
 heres (m. 2) *B* 169 qdē (qde partim in ras.) *C* sed non—ea-
 demque] *Bachrensus, Mus. rh. XXIX 201 et in edit.*, sed non eadem
 (eaedā *B*) que *BC*, sed non eadem, quia et ipsa nec ipsa est *codd.*
rec., edd. 170 aeterⁱⁿ *C* ade^mmpta *C* subscriptiones non sunt
 in *BC*

[LACTANTI]

CARMEN

DE PASSIONE DOMINI.

- Quisquis ades mediique subis in limina templi,
 Siste parum insonstemque tuo pro crimine passum
 Respice me, me conde animo, me pectore serua.
 Ille ego qui casus hominum miseratus acerbos,
 5 Huc ueni pacis promissae interpretis et ampla
 Communis culpaue uenia: hic clarissima ab alto
 Reddita lux terris, hic alma salutis imago,
 Hic tibi sum requies, uia recta, redemptio uera,
 Vexillumque dei signum et memorabile fati.
 10 Te propter uitamque tuam sum uirginis aluum
 Ingressus, sum factus homo atque horrentia passus
 Funera, nec requiem terrarum in finibus usquam

X: editio s. l. et a.

Ald.: Poetae christiani ueteres, uol. II, Venet. ap. Aldum 1502.

P¹P²: editiones Ascensii Parisinae aa. 1505. 1509.

B¹B²B³: editiones Basileenses aa. 1509. 1513. 1515.

V: editio Vindobonensis a. 1511.

L: editio Lipsiensis a. 1511.

Egn.: Egnatius in Lactantii editione Aldina a. 1515.

LOCI AVCTORVM SIMILESVE 1] Venant. Fortunat. carm. I 2, 1; X 5, 1. 1 s.] Philomusus, Epitaph. Christi 1 s. (cf. Prolegom.) 4] Philomusus 27 s. — qui ... acerbos] Prudent. Psychom. 1. 9 vexillum] Prudent. Apoth. 448; Paulin. Petricord. Vit. Mart. II 238. 248. IV 599. V 154.

Lactantij Firmiani carmina de Passione Domini *X*; Lactantii firmiani carmina de passione domini *Ald.*; Lactâtii Firmiani de passiõe domini carnẽ heroicũ *V*; LACTANTII FIRMIANI CARMEN De passione Domini *Egn*; L. Celi Lactâtii Firmiani pia Nenia v̄bis crucifixi *P¹*; L. Celi (Coeli) Lactantij Firmiani pia Nenia uerbis Christi domini crucifixi beneficia sua in nos commemorantis *P²*, eadem inscriptio in *B¹* (quae tamen Lactantij habet) *B²B³L*, nisi quod beneficia post commemorantis ponunt; de inscriptionibus carminis quales sunt in titulis editionum *X Ald. V P¹* cf. Prolegom. 2 parum] gradum conl. Verg. Aen. I 465 Heumannus. Poecile III 228, sed cf. locum Philomusi (in Prolegom.) 3 pectore] *X*, in pectore *Ald. et cett.* 6 culpa *P¹* 7 rerris (sic) *Ald.* 9 fari *Egn.*, probat Barthius, Aduers. p. 1466, qui etiam Phari con/cit

- Inueni, sed ubique minas et ubique labores,
 Horrida prima mihi in terro magalia Iudae
 15 Hospitia in partu sociaeque fuere parenti;
 Huc mihi fusa dedit bruta inter inertia primum
 Arida in angustis praeseptibus herba cubile.
 In Pharus primos nixi regionibus annos
 Herodis regno profugus reliquosque reuetus
 20 Iudaeam, semper ieiunia, semper et ipsam
 Pauperiem extremam et rerum inferiora secutus,
 Semper agens montis humana salubribus almae
 Ingenia ad studium probitatis, aperta salubri
 Plurima doctrinae iniungens miracula, quare
 25 Impia Hierusalem, rabidis exercita curis
 Inuidiae saenisque odiis et caeca furore
 Insoniti est poenis letalibus ausa cruentam
 In cruce terribili mortem mihi quaerere, quae si
 Latius ipse uelim distinguere sique per omnes
 30 Ire iuuat gemitus mecum et sentire dolores,
 Collige consilia insidiasue meique nefandum
 Sanguinis innocui pretium et simulata clientis
 Oscula et insultus et saeuae iurgia turbae.
 Verbera praeterea et promptas ad crimina linguas
 35 Fige animo et testes et caeci infanda Pilati
 Iudicia ingentemque humeros et fessa prementem
 Terga crucem atque graues horrenda ad funera gressus.
 Nunc me, nunc uero desertum extrema secutam
 Supplicia et dulci procul a genetrice leuatum

LOCI AUCTORVM SIMILESVE 25 Impia Hierusalem] Elegia in Hierusalem (cf. Prolegom.) 9. 13. 17. 21. 47. 53. 55. 61. 62. — exercita curis] Verg. Aen. V 779. 26 et caeca furore] Verg. Aen. II 244; Philomusus 33.

13 et add. *Ascensius* ($P^1P^2B^1B^2B^3L$), sed *Egn.*, om. *X Ald.* V 17 augustis V 21 sequutus *Ald.* V 22 agens] *Ascensius* ($P^2B^1B^2B^3L$), egens *X Ald.* *Ascensius* (P^1) V *Egn.* 24 doctrinae iniungens] *X Ald.* V *Egn.*, doctrina iniungens *Ascensius* (P^1), doctrinae iungens *Ascensius* ($P^2B^1B^2B^3L$) 25 rabulis V 27 letabilibus P^2 , loetabilibus B^1L 29 uelis *Fabricius* distingue (sic) *Ald.* sicque B^3 31 insidiasue] *X Ald.* V *Egn.*, insidisue (sic) P^1 , insidijsue $P^2B^1B^2B^3L$, insidiasque *Fabricius* 34 et promptas] & promptas & *Ald.* (ult. & fort. ex 36) lingua *Ald. exempl. Monacense*, s. casu non est expressum, est in exemplari *Gottingensi* 35 Fige] *X Ald.* V *Egn.*, Finge *Ascensius* ($P^1P^2B^1B^2B^3L$), fort. recte 36 et om. *Ald.* primentem V 37 gres *Ald. exempl. Monacense*, sus casu non est expressum, est in exemplari *Gottingensi* 38 an uere? sequutum *X Ald.*, sequuntū (sic) V 39 leuatam V

- 40 Vertice ad usque pedes me lustra: en aspice crines
Sanguine concretos et sanguinolenta sub ipsis
Colla comis spinisque caput crudelibus haustum,
Undique diua pluens uiuum super ora cruorem.
Compressos speculari oculos et luce carentes
- 45 Afflictasque genas, arentem suspice linguam
Felle uenenatam et pallentes funere uultus.
Cerne manus clauis fixas tractosque lacertos
Atque ingens lateris uulnus, cerne inde fluorem
Sanguineum fossosque pedes artusque cruentos.
- 50 Flecte genu lignumque crucis uenerabile adora
Flebilis, innocuo terramque cruore madentem
Ore petens humili lacrimis suffunde subortis
Et me nonnumquam deuoto in corde meosque
Fer monitus. sectare meae uestigia uitae
- 55 Ipsaque supplicia inspiciens mortemque seueram,
Corporis innumeros memorans animique dolores.
Disce aduersa pati et propriae inuigilare saluti.
Haec monumenta tibi si quando in mente inuabit
Voluere, si qua fides animo tibi forte meorum,
- 60 Debita si pietas et gratia digna laborum
Surget, erunt uerae stimuli uirtutis eruntque
Hostis in insidias clipei, quibus acer in omni
Tutus eris uictorque feres certamine palmam.
Haec monumenta tuos si labilis orbis amicos
- 65 Auertent sensus fugiente decoris ab umbra
Mundani, efficient ne spe captatus inani
Mobilis occiduis fortunae fidere rebus
Auseris aut uitae sperare fugacibus annis.

LOCI AVCTORVM SIMILESVE 40 s. crines s. concretos] Verg. Aen. II 277. 40. 42 s.] Cantalicius, Contemplat. (I) ad crucifixum 7 s. (cf. Prolegom.) 44] Zavenzonius, De passione Christi 33 s. (cf. Prolegom.) — luce carentes] Philomusus 17. 50] Cantalicius, Excusat. ad uirg. Mariam in die passionis Christi 7 (cf. Prolegom.). — lignum... uenerabile] 'Orientius' De trinit. 49. 59 si qua fides animo] Verg. Aen. III 434. 66 spe.. inani] Verg. Aen. XI 49.

40 en] an *P*² accipe *V* 45 suscipe *L* 46 funere] *X Ald. P*¹
V Egn., funera *P*²*B*¹*B*²*B*³*L* 48 lateris] *L et e coniect. ut uid. Fabricius*,
lateri *cell. ante Fabricium* 50 s. lignumque—Flebilis *eicit Fabricius*
52 perfunde *Fabricius* 53 numquam non *Barthius. Aduers. p. 1467*
57 inuigilate *P*² 58 monumenta *Egn.* lubebit *Riuinus* 59 forte]
Riuinus, ferre priores 64 monumenta *Egn.* amicus *V* 66 Nun-
dani *P*²*B*¹*L* captatus *X*, capratus *P*² 67 sidere *X* 68 Ausis
Betuleius fugacius *V*

- Sed te nimirum sic ista caduca videntem
 70 Saecula et exutum patriae melioris amore
 Orbis opes rerumque usus et nota priorum
 Moribus extollent sacris q̄itaeque beatæ
 Spe duras inter poenas te rore fouebunt
 Caelesti pactique boni dulcedine pascent,
 75 Purpuream donec post ultima fata relicto
 Corpore sublimes animam reuocabit ad auras
 Gratia magna dei, tunc omnem exuta laborem,
 Angelicos tunc laeta choros aciesque beatas
 Sanctorum inspiciens aeternae pacis amoena
 80 Perpetuo felix mecum regnabit in aula.

LOCI AVCTORVM SIMILESVE 74 dulcedine pascent] Sedul. carm. pasch. I 150. 75 s. Purpuream . . . animam] Verg. Aen. IX 349. 78—80] Philomusus 49 s. 80 regnabit in aula] Verg. Georg. IV 90.

70 exutam *V* 71 uisus *X* 72 extollent] *Barthius*, extollens *priores*.
 expolient *Heumannus* p. 234 74 pratique *Barthius* *cont. Ps. XXIII*
(XXII) 2 et Prudent. Cathem. VIII 41 77 dei] *Ruinus*, tibi *priores*
(puncto post auras 76 posito) nunc *B¹B²B³L*

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI
LIBRORVM PERDITORVM FRAGMENTA
ET
VETERA DE EO TESTIMONIA.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI
LIBRORVM PERDITORVM FRAGMENTA.
EX EPISTVLIS AD PROBVM.

I.

Hieronymus, Comment. in epist. ad Galat. l. II praefat.
(VII 425 Vall.): Quod in primo Commentariorum ad Galatas
libro cum de gentium proprietatibus disputarem, intactum
reliqueram, nunc in secundo reddendum uidetur, qui sint
5 Galatae uel quo et unde transierint ... Lactantii nostri
quae in tertio ad Probum uolumine de hac gente opi-
natus sit uerba ponemus. Galli inquit antiquitus a can-
dore corporis Galatae nuncupabantur et Sibylla sic
eos appellat. quod significare uoluit poeta, cum ait:
10 'tum lactea colla Auro innectuntur', cum posset di-
cere 'candida'. hinc utique Galatia prouincia, in quam
Galli aliquando uenientes cum Graecis se miscuerunt.
unde primum ea regio Gallograecia, post Galatia no-
minata est. nec mirum si hoc ille de Galatis dixerit et occi-
15 dentales populos tantis in medio terrarum spatiis praetermissis
in Orientis plaga consedissee memorarit, cum constet Orientis
contra et Graeciae examina ad Occidentis ultima peruenisse.

*de epistulis ad Probum cf. Ueber die Entstehungsverhältnisse der
Prosaschriften des Lact. . . p. 125 s. 8 Sibylla] cf. Orac. Sibyll. III
485. 509. 599. V 340 9 poeta] Verg. Aen. VIII 660 s. loco
Lactantii (uel potius Hieronymi) usus est Isidorus, Orig. IX 2. 68:
Galatae . . . Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum
nomine Galatae nuncupantur (idem XIV 3, 40); § 104: Galli a candore
corporis nuncupati sunt: γάλα enim graece lac dicitur. unde et Vergilius
(Sibylla codd. quidam) sic eos appellat, cum ait de iis: 'tum lactea colla
Auro innectuntur'.*

II.

Rufinus, Comment. in metra Terent., GL. VI 564. 7—565, 2 K.: Firmianus ad Probum de metris comoediarum sic dicit: nam quod de metris comoediarum requisisti. et ego scio plurimos existimare Terentianas uel maxime 5 fabulas metrum non habere comoediae Graecae, id est Menandri Philemonos Diphili et ceterorum, quae trimetris uersibus constat. nostri enim ueteris comoediae scriptores in modulandis fabulis sequi maluerunt. Eupolin Cratinum Aristophanem. prologos 10 igitur et primarum scaenarum actiones trimetris comprehenderunt. deinde longissimos id est tetrametros subdiderunt. qui appellantur quadrati. in consequentibus deinceps variauerunt: modo enim trimetros. modo addito quadrante uel semisse posuerunt, 15 id est uel semipede adiecto uel integro pede iambo uel sesquipede. haec per medios actus uarie. rursus in exitu fabularum quadratos, quales diximus in secunda scaena. sed idem quadrati cum sedecim syllabis constare debeant, tamen plerumque fiunt uiginti 20 aut amplius syllabarum. hinc putantur metro carere nec lege ulla contineri. — Mensuram esse in fabulis Terentii et Plauti et ceterorum comicorum et tragicorum dicunt Cicero Scaurus Firmianus *eqs.*

de hoc Lactantii loco, quo etiam Marius Victorinus, Art. gramm. II 3 (cf. Gr. Lat. VI 78, 19. 556. 22 K.; Keilius p. XXVI) usus est cf. Osannus, Beitr. z. griech. u. röm. Literaturgesch. II (1839) p. 366 s.; Hensius, Act. societ. phil. Lips. IV (1875) p. 139 adn. **; Leo, Hermes XXIV (1889) p. 293 adn. 1; dedi ex recensione Keilii, cuius cf. appar. crit.

EX EPISTVLIS AD DEMETRIANVM.

25

III.

Hieronymus, Comment. in epist. ad Galat. l. II c. IV (VII 450 D): . . . multi per inperitiam Scripturarum, quod

et Firmianus in octavo ad Demetrianum epistularum libro facit, adserunt spiritum sanctum saepe patrem, saepe filium nominari.

[I octavo] altero *com. Vallarsus cont. Hieron. de vir. int. LXXX*, cf. tamen *Ueb. d. Entstehungsverh.* p. 123

IV.

3 *Hieronymus, Epist. LXXXIV* ? (I 524 E): Et apostolus praecipit: omnia legentes, quae bona sunt retinentes. Lactantius in libris suis et maxime in epistulis ad Demetrianum spiritus sancti omnino omnino *om. Marianus* negat substantiam et errore Iudaico dicit eum uel ad
10 patrem referri uel filium et sanctificationem utriusque personae sub eius nomine demonstrari. quis mihi interdicere potest ne legam Institutionum eius libros, quibus contra gentes scripsit fortissime, quia superior sententia detestanda est?

15

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA.

V.

Fragmentum codicis excerptorum ecclesiasticorum Ambrosiani (olim Bobiensis) F. 60 Sup. (saec. VIII—IX), fol. 26ⁿ in marg. lactantius de motibus animi inscriptum: Spes > timor.
20 amor odium. laetitia tristitia. libido cupiditas. ira miseria.
zelus admiratio. hi motus <animi> uel adfectus a deo ab initio hominis existunt conditi et naturae humanae utiliter et salubriter sunt insiti. ut per eos ordinate et rationabiliter

*fragmentum (aut epistularum aut librorum ad Asclepiadem) primus edidit Muratorius, Antiquitat. Ital. III (1740) p. 849, accuratius Reifferscheidius, Biblioth. Patr. Lat. Ital. II p. 36: cf. editoris disputationes Ueber das in dem patristischen Excerptencodex F. 60. Sup. der Ambrosiana enthaltene Fragment des Lactantius De motibus animi, Heidelb. 1891, et Ueb. d. Entstehungsverh. p. 126 s. 19 spes addidi
20 hodiū cod. letitia cod. cupiditas scripsi, concupiscentia cod. miseria cod. 21 zelus admiratio in marg. cod. hii cod. animi add. Muratorius affectus cod. ad cod. deo scripsi, domino cod. 23 insiti scripsi, inserti cod.*

regendos homo uirtutes bonas uiriliter agendo exercere posset: per quas a deo perpetuam accipere uitam iuste meruisset. hi namque animi motus intra fines proprios coartati, hoc est in bona parte positi, in praesenti uirtutes bonas et in futuro aeterna praemia parant. extra metas uero suas affluentes, hoc 5 est in malam partem declinantes, uitia et iniquitates existunt et aeternas poenas pariunt.

2 deo *scripsi*, domino *cod.* accipe *cod.*, corr. *Muratorius* 3 hii *cod.* coartati *cod.*, corr. *Muratorius* 4 possiti *cod.* malim futurum 5 eina *cod.* affluentes *scripsi*, affluentes *cod.*

VI.

Victorinus, De metris et de hexametro, GL. VI 209, 11 K.: Nostra quoque memoria Lactantius de metris pentameter 10 inquit et tetrameter.

fort. ex epistulis ad Probum, cf. frg. II

VII.

Codex Floriacensis plenioris 'Seruii' ad Verg. Aen. VII 543 (II p. 166, 4 Thilo): et caeli conuexa (*sc. Allecto*) per auras] ... dicit etiam Firmianus commentator (*cod. -tur*) 15 non 'conuexa', sed 'conuecta' legendum, ut sit ipsa conuecta: quod difficile in exemplaribus inuenitur.

codd. Seruiani: dicit etiam quidam commentarius (*Firmiani add. Thilo Floriacensem secutus*) conuecta legendum ut sit *eqs.* *cf. de hoc frg. Ueb. d. Entstehungsverh. p. 127*

(VIII spurium.)

Anonymus, In oracula Sibyllina praefat., Oracl. Sibyll. ed. Rzuch p. 6, 64—7, 90: Φερμιανὸς τοίνυν, οὐκ ἀθάναστος 20 φιλόσοφος καὶ ἱερὸς τοῦ προλεχθέντος Καπιτωλίου γενόμενος, πρὸς τὸ αἰώνιον ἡμῶν εὖως τὸν Χριστὸν βλέψας ἐν ἰδίῳις πονήμασι:

extat praefatio anonymi in codd. Sibyll. Vindobonensi hist. gr. XCVI 6 et Scorialensi II. Σ 7, inde a p. 159, 19 etiam in Monacensi 351, sed etiam cod. Mutinensis III. D. 7 miscellaneus Φερμιανὸς λακταντίου τοῦ ῥωμαίου περὶ σιζυλλῶν continet, cf. Dindorfius, edit. Clem. Alex. I p. VII; Otto, Corp. Apolog. III³ p. XXXI; de aetate huius prologi cf. Alexander, edit

τὰ εἰρημένα τῆς Σιβύλλης περὶ τῆς ἀρχαίου ὁδοῦ παρὶσθαι καὶ
τὴν ἀλογίαν τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης θανατικῶς ἀπὸ τῆς. καὶ ἡ μὲν
αὐτοῦ ἔκτονος ἐξήγηται τῇ Λυσιστράτῃ γλώττῃ, οἱ δὲ Σιβύλλιακοί
στίχοι Ἑλλάδι φωνῇ ἐκινήθησαν. ὅσα δὲ ταῦτα μὴ ἀπιστῶν φαί-
νηται, μαρτυρίαν τοῦ προσηνέμενου θέντος ἀνδρός παρὶσθαι ἔχουσαν
τόνδε τὸν τρόπον· ἐπεὶ οὖν τὰ παρ' ἡμῖν εὐρισκόμενα Σιβύλ-
λιακά οὐ μόνον ὥς εὐπόριστα τοῖς νοσοῦσι τῶν Ἑλλήνων
εὐκαταφρόνητά ἐστι· — τὰ γὰρ σπάνια τίμια δοκεῖ —,
ἀλλὰ καὶ ὥς πάντων τῶν στείχων μὴ σφίζοντων τὴν ἀκρί-
βειαν τοῦ μέτρου ἀργότεραν ἔχει τῇ πίστει· αἰτία δὲ
αὕτη τῶν ταχυγράφων οὐ συμφυθασάντων τῇ ῥόρῃ τοῦ
λόγου ἢ ἀπαιδεύτων γενομένων, οὐ τῆς προφητείδος· ἅμα
γὰρ τῇ ἐπιπνοίᾳ ἐπέπαυτο ἡ τῶν λεχθέντων μνήμη, πρὸς
ἧ καὶ ὁ Πλάτων βλάβας ἔφη, ὅτι κατορθώσουσι πολλὰ
καὶ μεγάλᾳ πράγματι μὴδὲν εἰδότες ὧν λέγουσιν. ἡμεῖς
οὖν ἐκ τῶν κομισθέντων ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν πρέσβεων
ὅσα θανατὸν παραθήσομαι· ἐξηγήσατο τοίνυν περὶ τοῦ
ἀνάρχου θεοῦ τὰδε·

εἷς θεός, ὃς μόνος ἄρχει, ὑπερμεγέθης ἀγέννητος.
ἀλλὰ θεός μόνος εἷς πανυπέρτατος, ὃς πεποίηκεν
οὐρανὸν ἡμέλιόν τε καὶ ἀστέρας ἡδὲ σελήνην
καρποφόρον γαῖάν τε καὶ ὕδατος ὀΐδματα τόντου.
ὃς μόνος ἐστὶ θεός κτιστῆς ἀκράτητος ὑπάρχων,
αὐτὸς δ' ἐστῆριξε τύπον μορφῆς μερόπων τε —
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων, γενέτης βίότῳ.

Orac. Sibyll. II p. 421 ss; Tycho Mommsenus, Dionysius der Perieget, Progr. Francof. a. M. 1879 p. 85 adn. 6; C. J. Neumannus apud Bureschium, Klaros, 1889. p. 90 p. 158, 20—159, 15] 'nihil eiusmodi apud Lactantium, uidetur anonymus neglegenter hoc loco posuisse, quae alibi afferre in animo habuerit: fons enim huius partis est 'Iustinus' cohort. ad gentil. 37 = uol. II p. 122 Otto³: ἔφασκον — μὴδὲν εἰδότες ὧν λέγουσι' Rzachius (secutus Alexandrum II p. 430 ss) ad p. 6. 71—78 2 τὴν ἀλογίαν Castalio, τῆς ἀλογίας codd. 7 νοσοῦσι Rzachius 16—22] ex Lact. Inst. I 6, 14 s. (19 = frg. Sibyll. I 7 Rz., 20—22 = frg. III 3—5) 23—25] ex Lact. Inst. II 11, 18 (frg. V 1—3, u. 24 etiam Sibyll. III 27) 24 δ' ἐστῆριξε — μορφῆς cum Lact. Rzachius, στήριξε μορφῆς τε τύπον uel alia (cf. Rzachium ad Sibyll. III 27) codd. Sibyll. 25 αὐτὸς ἔμιξε cum Lact. Rzachius. αὐγὰς μιξε codd. Sibyll. γενέτης Stadtmuellerus

ὅπερ εἴρηκεν ἡ καθὼ συνεργήμενοι εἰς σάρκα μίαν προσγίνονται ἡ
καθὼ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐναντίων ὄντων ἀλλήλοις καὶ τὸν
ὑποοράνιον κόσμον καὶ τὸν ἀνθρώπων ἐδημιούργησεν.

*in Lactantio, γενεῖς codd. Lact. et Sibyll. 1—3] dubium utrum ut sua
an ut Lactantiana anonymus dederit προσγίνονται| Alexander, πῶς
(i. e. πατρός) γίνονται codd., προσγίνονται Rzachius, πατρός ἐνός γίνον-
ται Hartelius*

VETERA DE LACTANTIO TESTIMONIA

(exceptis locis qui in apparatu commemorantur)¹.

I.

Hieronymus, De vir. ill. LXXX: Firmianus qui et Lactantius Arnobii discipulus sub Diocletiano principe accitus cum Flauio grammatico, cuius De medicinalibus uersu compositi extant libri, Nicomediae rhetoricam docuit ac penuria
5 discipulorum ob Graecam uidelicet ciuitatem ad scribendum se contulit, habemus eius Symposium, quod adulescentulus scripsit Africae et hodoeporicum Africa usque Nicomediam hexametris scriptum uersibus et alium librum qui inscribitur Grammaticus et pulcherrimum De ira dei et Institutionum
10 Diuinarum aduersus gentes libros septem et ἐπιτομήν eiusdem operis, librum unum ἀνέχζαλον, et Ad Asclepiadem libros duos, De persecutione librum unum, Ad Probum epistularum libros

de hoc cap. cf. Ueb. das Leben des Lact. passim et Ueb. d. Entstehungsverh. p. 123 ss. 1 Firmianus rethor qui cod. Paris. Noue. acquis. lat. 1460 saec. IX 3 flauio cod. Casinensis 294 (saec. X), fauio Regi-
nensis 2077 (saec. VIII—IX), fabio Vercellensis 183 (saec. VIII) Veronensis XXII 20 (saec. VIII) 6 habemus quid significet demon-
stratum est Ueb. d. Entstehungsverh. p. 90 7 odaepori. cum Reg. odyporicum in ras. m. 1 Vere., odyporicum de Cas., hodoeporicū de Par. et — Africa om. Veron. 10 ENITOMIN Cas., ENITOMUN Par., ENIAAGI Vere., ENIMFN Veron. librum unum] in libro uno Par. ANAKEΦXΩ Cas., ANOKEΦAΛΩ Par., acefalum Reg., MEΦATΩ Vere.
Veron. 12 ad epistulas Lactantii cf. Hadrianus Iunius, Batavia (1588) p. 311: (Egmondano coenobio longe uetustissimo, Benedictin generis monachis) ubi bibliotheca celebris omnis generis scriptis codicibus et praesertim membranaceis, quos diligenter magna cura cum Priores alii, tum Gerardus ex Poelgeestana stirpe Abbas undecunque conquisiuerant, raros auctores ostendit, e quibus dolet mihi interiisse intra quindecim proximos annos, magno literariae Reipub. detrimento, Lactantii Firmiani epistularum libros duos, quorum meminit nominatim D. Hieronymus: quos dum ad me cogitat editioni destinandos mittere

¹ De his cf. Indicem Expilatorum et Testium.

quattuor. Ad Seuerum epistularum libros duos. Ad Demetrianum auditorem suum epistularum libros duos. ad eundem De opificio dei uel formatione hominis librum unum. hic extrema senectute magister Caesaris Crispi filii Constantini in Gallia fuit, qui postea a patre interfectus est.

5

Antonius Houaeus illic religioni operatus. uir doctus. qui postea Abbam Absternacensem prospera fama egit. repperit a bibliotapho quopiam librorum plagiario sublato: atque ita disperiit ille thesaurus. ab haeredibus sacrifici. in quem cadebat suspicio. in cucullos et piperis inuolucra concisus. 1 s. Ad Seuerum—suum epistularum libros duos *cum codd. deterior. om. Herdingius. sed cf. Ueb. d. Entstehungserh. p. 123 adn. 1; de Seuero cf. testim. VIII*

II.

Hieronymus, Chronic. ad a. Abr. 2333: Crispus et Constantinus filii Constantini et Licinius adulescens Licini Augusti filius Constantini ex sorore nepos Caesares appellantur. quorum Crispum Lactantius Latinis litteris erudiuit uir omnium suo tempore eloquentissimus. sed adeo in hac uita pauper. ut plerumque etiam necessariis indiguerit.

10

Prosper Tiro (Aquitanus). Epitoma Chronicon c. 1001 (ad a. post pass. Domini CCLXXXIX. Sabino et Rufino coss.), Chron. min. saec. IV. V. VI. VII. ed. Mommsen. uol. I fasc. 2 (1892) p. 449: Crispus et Constantinus filii Constantini et Licinius adulescens Licinii Augusti filius ex sorore Constantini Caesares appellantur. quorum Crispum Lactantius erudiuit uir omnium suo tempore eloquentissimus. sed adeo in hac uita pauper. ut plerumque etiam necessariis indiguerit.

15

20

18 quorum—indiguerit (20) *om. cod. Vaticanus saec VI*

III.

Hieronymus. Epist. LXX 5 (I 427 D): Septem libros Aduersus gentes Arnobius edidit totidemque discipulus eius Lactantius. qui De ira quoque et opificio dei duo uolumina condidit: quos si legere uolueris. dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτομήν reperies.

25

IV.

Hieronymus, Comment. in Ezech. XI XXXVI (V 112 D): Neque enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi *ἐσπεράζειν*; appellant, gemmatam et auream de caelo expectamus Ierusalem... quod et multi nostrorum et praecipue Tertulliani liber qui inscribitur De spe fidelium et Lactantii Institutionum volumen septimum pollicetur.

ad Inst. VII 24, 6 addendum

V.

Hieronymus, Comment. in Isaiam XVIII praef. (IV 167): Non dico de mysterio trinitatis, cuius recta confessio est ignoratio scientiae, sed de aliis ecclesiasticis dogmatibus de resurrectione scilicet et de animarum et humanae carnis statu, de repromissionibus futurorum, quomodo debeant accip et qua ratione intellegenda sit Apocalypsis Ioannis: quam s
iuxta litteram accipimus, iudaizandum est, si spiritualiter ut
scripta est disserimus, multorum ueterum uidebimur opini-
onibus contraire, Latinorum Tertulliani Victorini Lactantii

ad Inst. VII 24, 6 addendum

VI.

Hieronymus, Comment. in epist. ad Ephes. I. II c. IV 20 (VII 628 E): Firmianus noster librum De ira dei docto pariter et eloquenti sermone conscripsit, quem qui legerit, puto ei ad irae intellectum satis abundeque posse sufficere.

VII.

Damasus, Epist. ad Hieronymum, Hieronymi Epist. XXXV 25 I (I 157 B): Fateor quippe tibi, eos quos mihi iam pridem Lactantii dederas libros ideo non libenter lego, quia et plurimae epistulae eius usque ad mille spatia uersuum tenduntur et raro de nostro dogmate disputant, quo fit ut et legenti fastidium generet longitudo et si qua breuia sunt.

scholasticis magis sint apta quam nobis. de metris et regionum situ et philosophis disputantia.

epistulas ad Probum Damasus spectare uid., cf. Ueb. d. Entstehungsverh. p. 125 s. 2 non pauci codd. disputandis. alii disputantibus' Vallarsius

VIII.

Hieronymus, De uir. ill. CXI: Acilius Seuerus in Hispania, de genere illius Seueri ad quem Lactantii duo 5 epistularum scribuntur libri, composuit uolumen...

de his Seueris cf. de Rossi. Bullettino di archeologia cristiana. ser. IV, Rom. 1888—89, p. 47 s. 16 in Hispania om. antiquissimus Hieronymi codex Parisinus 12161 saec. VII; cf. edit. Herdingii p. XL

IX.

Hieronymus, Epist. LVIII 10 (I 324 B): Lactantius, quasi quidam fluuius eloquentiae Tullianae, utinam tam nostra adfirmare potuisset quam facile aliena destruxit! 10

X.

Hieronymus. Comment. in Isaiam l. VIII praefat. (IV 28 s.): Certe nos studiosis scribimus et sanctam scripturam scire cupientibus, non fastidiosis et ad singula nauseantibus, qui si flumen eloquentiae et concinnas declamationes deside- 15 rant, legant Tullium Quintilianum Gallionem Gabinianum, et ut ad nostros ueniam, Tertullianum Cyprianum Minucium Arnobium Lactantium Hilarium.

XI.

Hieronymus. Epist. XLVIII 13 (I 220 B; in defensione 20 librorum contra Iovinianum suorum):... didicimus plura esse uidelicet genera dicendi et inter cetera aliud esse γοργαστικῶς scribere, aliud δογματικῶς: in priori uagam esse disputationem et aduersario respondentem nunc haec nunc illa proponere, argumentari ut libet, aliud loqui, aliud agere... in sequenti 25 autem aperta frons et ut ita dicam ingenuitas necessaria est...

(p. 221 A) taceo de Latinis scriptoribus Tertulliano Cypriano Minucio Victorino Lactantio Hilario, ne non tam me defendisse quam alios uidear accusare.

XII.

5 *Hieronymus, Comment. in epist. ad Ephes. præfat. c. VII 538 s.*: Numquid aut Tertullianus beatum martyrem Cyprianum aut Cyprianus Lactantium aut Lactantius Hilarium deterruit a scribendo?

XIII.

10 *Hieronymus, De vir. ill. LVIII (Minucius Felix)*: Meminit huius Minucii et Lactantius in libris suis.

cf. Inst. I 11, 55. V 1 22

XIV.

Hieronymus, Epist. LX 10 (I 336 E): ... eruditionis gloriam declinando eruditissimus habebatur (*sc. Nepotianus*).
15 illud, aiebat, Tertulliani, istud Cypriani, hoc Lactantii, illud Hilarii est.

XV.

Augustinus, De doctr. christ. II 61 (III 1 p. 42 F Maur.):
Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? nonne aspi-
20 cimus quanto auro et argento et ueste suffarcinatus exierit de Aegypto (*cf. Exod. 11, 2. 12, 35*) Cyprianus doctor suauissimus et martyr beatissimus, quanto Lactantius, quanto Victorinus Optatus Hilarius, ut de uinis taceam, quanto innumerabiles Graeci?

cf. de hoc loco Ueb. d. Leb. d. Lact. p. 15

25 *Cassiodorius, Instit. diuin. litt. c. 28 (II 554 Garet)*: Multi iterum patres nostri talibus litteris eruditi et in lege domini permanentes ad ueram sapientiam peruenerunt, sicut beatus Augustinus in libro De doctrina christiana meminit dicens: non aspicimus quanto auro et argento et ueste

suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus et doctor suauissimus et martyr beatissimus. quanto Lactantius. quanto Victorinus Optatus Hilarius? nos addimus Ambrosium ipsumque Augustinum atque Hieronymum multosque alios innumera-
rabiles Graecos.

5

XVI.

Eucherius. Epist. ad Valerian. p. 300 s. Brassican.: Possem etiam. nisi longum esset. multos ex innumeris nominatim retexere. quanti in saeculo inlustrium uirorum hanc artiore diuini cultus obseruantiam uitamque sectati sunt: quorum tamen exempla ne cuncta penitus omittam. cursim pauca subnectam . . . (*p. 301*) . . . Hilarius nuper et in Italia nunc antistes Petronius. ambo ex illa plenissima ut aiunt mundanae potestatis sede. unus in religionis. alius in sacerdotii nomen ascendit. et quando clarissimos facundia Firmianum Minucium Cyprianum Hilarium Ioannem Ambrosium ex illo uolumine numerositatis euoluam? dixerant credo et hi sibi quod quidam nostrorum ait. cum se a saeculo in hanc beatiorē uitam hoc uelut stimulo concitaret. dixerant credo: quid hoc est? surgunt indocti et caelum rapiunt. et nos cum doctrinis nostris ecce ubi in carne uolutamur et sanguine! dixerant istud et idcirco ipsi postea uim intulerunt regno (*cf. Luc. 16, 16*).

XVII.

Apollinaris Sidonius. Epist. IV 3, 7 (p. 55, 25 Lact johan): Iam si ad sacrosantos patres pro comparatione ueniatur. instruit (*sc. Mamerti Claudiani De statu animae liber*) ut Hieronymus. destruit ut Lactantius. adstruit ut Augustinus.

cf. testim. IX (destruxit)

XVIII.

Gennadius. De uir. int. XV: Tertullianum et Lactantium et Papian auctores secutus (*sc. Commodianus*) moralem

30

sane doctrinam et maxime voluntariae paupertatis amorem prosecutus studentibus inculcauit.

cf. de hoc loco Dombartium, edit. Commod. praef. p. II, Ebertum, *Geschichte der Liter. des Abendlandes*, 1^a p. 90 adn. 2.

XIX.

Gelasius papa, Epist. 12 seu Decretalis de recipiendis et non recipiendis libris, qui scriptus est a Gelasio papa cum LXX viris creditissimis episcopis in sede apostolica urbis Romae, cap. IV. Notitia librorum apocryphorum, qui non recipiuntur, § 8 (Epistolae Romanorum pontificum genuinae ed. Thiel, I p. 467; Credner, Zur Geschichte des Kanons p. 221):

10   Opuscula Lactantii apocrypha.

          Opuscula Africani apocrypha.

lactantii siue (siue om. codd. quidam) africani firmiani apocrypha, omisso proximo de Africano uersu, codd. deteriores, unde quidam Lactantii siue Africani siue Firmiani fecerunt; cf. *Ueber das Leben des Lact.* p. 10 s.

15   *Hormisdas papa, Epist. 125 seu Decretale in urbe Roma ab Hormisda papa editum de scripturis diuinis, quid uniuersaliter catholica recipiat Ecclesia uel quid post haec uilari debeat, cap. V 11 (Thiel p. 937):*

          Opuscula Lactantii apocrypha.

          Opuscula Africani apocrypha.

de origine decretalium Gelasii et Hormisdae cf. praeter alios Friedrichium, *Ueber die Unechtheit der Decretale de recipiendis et non recipiendis libris des P. Gelasius I., in Relationibus Acad. Monac., classis philos.-philol., 1888 p. 54 ss.*

Luigi von Kunits.

CORPVS

SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. XXVII

FASCICVLVS II

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI OPERA OMNIA

ACCEDVNT

CARMINA EIVS QVAE FERVNTVR ET L. CAECILII QVI INSCRIPTVS
EST DE MORTIBVS PERSECVTORVM LIBER

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

PRAGAE
F. TEMPSKY.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY.

LIPSIAE
G. FREYTAG.

MDCCCLXXXVII.

Luigi von Hunits.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI

OPERA OMNIA

ACCEDVNT

CARMINA EIVS QVAE FERVNTVR

ET

L. CAECILII QVI INSCRIPTVS EST DE MORTIBVS
PERSECVTORVM LIBER

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

PARTIS II FASCICVLVS II

L. CAECILII QVI INSCRIPTVS EST DE MORTIBVS PERSECVTORVM LIBER
VVLGO LACTANTIO TRIBVTVS

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

INDICES

CONFECIT

SAMVEL BRANDT

PRAGAE
F. TEMPSKY.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY.

LIPSIAE
G. FREYTAG.

MDCCCLXXXVII

[Faint, illegible handwriting]

Typis expressit Rudolphus M. Rohrer, Brunae.

Dei gratia

FRIDERICO SCHOELL

PER TOTAM HANC EDITIONEM LACTANTII

COMITI BENIGNISSIMO PRVDENTISSIMOQVE

EDITORES

PROLEGOMENA.

I. DE CODICE PARISINO LIBRI DE MORTIBVS PERSECUTORVM ET DE HAC EIVS LIBRI EDITIONE.

Lucii Caccilii liber ad Donatum confessorem De mortibus persecutorum qui est inscriptus, uno codice¹ traditus est nunc bibliothecae Parisinae Nationalis n. 2627, olim Abbatiae Moissiacensis (*Moissac, Département Tarn-et-Garonne*), postea bibliothecae Colbertinae (unde nobis est C) n. 1297, ex qua C in bibliothecam Regiam Parisinam peruenit. Hic liber De mortibus persecutorum, qui quam singulari auctoritate sit ad

¹ A. Septier. *Manuscripts de la bibliothèque d'Orléans* (Aurelianis 1820) p. 173, quem sequitur Haenel, *Catalog. libr. manuscr.* p. 278, scribit esse in codice Aurelianensi n. 302 opus cui titulus sit 'Lactantii Firmiani abbreviatio, alphabetum incipit'; esse indicem quendam (*une table alphabétique et raisonnée*) libri Lactantii De mortibus persecutorum, saeculo undecimo diligentissime exaratum. Sed quod iam a. 1883 I. Loiseleur, qui tum bibliothecae Aurelianensi praeerat, nobis scripsit, libellum illum esse saeculi septimi decimi, id confirmat Ch. Cuissard, *Catalogue général des Manuscrits des Départements* vol. XII (1889) p. 193 n. 353, ubi legitur 'Lactantii Firmiani abbreviatio per alphabetum incipit. XVII siècle.' Videtur haec epitome rerum quae in libro Mortium narrantur, secundum litterarum ordinem disposita paulo post inuentionem libri confecta esse. — Etiam quod Montefalconius, *Bibliotheca biblioth.* p. 599 B. scribit, extare in bibliotheca Gothana codicem 'Lactantii de mortibus persecutorum', errore ortum est. Susplicamur Montefalconium usum esse Ern. Sal. Cypriani *Catalogo codicum manuscr. bibliothecae Gothanae* (Lips. 1714). in quo p. 9 n. L codex ille Gothanus Lactantii, quem vol. I p. LII et II fasc. 1 p. XIV commemorauimus, sic inducitur: 'Lactantius cum praefixo indice copiosissimo, qui *tabula super libros institutionum Lactantii* uocatur. Libellus de persecutorum mortibus, epitome institutionum & carmen de phoenice desunt', neglexisse autem illum uel potius amanuenssem eius extremam uocem 'desunt'.

aetatem Diocletiani atque Constantini et ad res Christianas illorum temporum accuratius cognoscendas omnes sciunt, quemadmodum a. 1678 inuentus esset, is uir eximius, cuius potissimum cura prudentiaque in lucem reuocatus est et seruatus fortasse ab interitu, Stephanus Baluzius, in praefatione Notarum ad editionem principem quam ipse confecit scriptarum (Stephani Baluzii Miscellaneorum Liber secundus, Paris. 1679, p. 347) breuissime significauit his uerbis: *Inter multos ac varios codices manuscriptos quos uir literarum ac literatorum amantissimus & in omni genere laudis excellentissimus IOANNES BAPTISTA COLBERTVS in publicam studiorum utilitatem ex omni Europa, Asia, Africa comparauit, repertus est unus auro contra aestimandus, in quo continetur Lucii Caecilii Firmiani Lactantii liber de persecutione sive de mortibus persecutorum, quo hactenus caruerat Ecclesia.* Accuratam de libri inuentione notitiam triginta fere annis post Nicolaus Le Nourry congregationis Maurinae monachus prae-buit: qui quae in editione sua (Paris. 1710, Praefat.) tradit inscripta 'De varia hujus libri forma', operae fortasse pretium est hic repetere. *Non vulgaris inquit profecto fuit hujus de mortibus persecutorum libri fortuna, vixque alium reperire est, qui post densiores longioresque tenebras maiore cum applausu publicam in lucem denuo prodierit. Ab ipsa enimvero aetate Hieronymi, si quam tamen illius mentionem unquam fecit, ad nostrum usque tempus, id est, per duodecim circiter saecula in quarundam bibliothecarum angulis sepultus iacuit. In his autem latebris luctabatur cum blattis & tineis, donec illustrissimus uir Ioannes Baptista Colbertus, litterariae reipublicae, totiusque Gallici regni bono natus, praeceperit manuscriptos codices, undique conquisitos, suam in bibliothecam asportari. Ejus siquidem jussu clarissimus uir D. Foucault, tum in Aquitania regius Quaestor, nunc vero Comes Consistorianus, omnes perlustrarit hujus provinciae sibi commissae bibliothecas, ac tandem Moissiacum anno 1678. mense Aprili se contulit. Situm vero ibi est antiquissimum Ordinis sancti Benedicti Monasterium, quod olim vocabatur Abbatia mille monachorum, jamque & ab*

superiori saeculo a Canoniceis, uti aiunt, saecularibus incolitur. Ab his itaque eximius vir, nec minus fori, quam litterarum laboribus addictus, postquam eo, quo par erat, honore exceptus fuisset, in quemdam deductus est locum, cuilibet coeli indempnieri, aërisque inclementiae expositum. Plures autem ibi inveniunt manuscriptorum codicum acerros sine ullo discrimine congestos, qui situ ac putredine cresci, foedissime corrupti, penique consumpti erant. Ex his tamen indigestis codicum cumulis ducentos & quinquaginta, caeteris omnibus vetustiores & saniores, ac cum in primis, de quo agimus, magno plane laudandoque delectu seungi curavit. Tum dehinc oblenta ab illustrissimo D. Destrades Moissiacensi tunc Abbate & Canoniceis venia, omnes illos codices transmisit Lutetiam Parisiorum, atque ab eo tempore in bibliotheca Colbertina diligentissime adservantur. Ad haec cum nihil novi addidisset Daniel Mai-chelius, Introductio ad Historiam Literariam de praecipuis bibliothecis Parisiensibus, edit. Lipsiens. (1721) p. 51 s., qui iis tantum usus est quae LeNourry dederat, Leopoldus Delisle, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale* I 456 ss. (1868), ostendit Baluzii consilio operaque factum esse, ut Colbertus codices Moissiacenses emeret, ediditque mandata ad hanc rem spectantia perscripta a Baluzio, quae Colbertus ad Foucaultium illum miserat.

Liber De mortibus persecutorum codicis Colbertini, qui est miscellaneus, altus 24 cm., latus 16, 5 cm., paene duos quaterniones complet, scilicet folia 1—16^a exarata saeculo undecimo, minime nono, ut quidam putauerunt. Henricus Omont scripturam etiam exeuntis potius quam medii saeculi undecimi esse censet. Paginae tricenorum quaternorum uersuum esse solent, sunt etiam quae tricenos quinos uel ternos uel binos habent. Primae paginae primi uersus et alii loci quidam detriti et situ ac madore, fortasse etiam 'iniecto quodam glutine', ut LeNourry uidebatur (edit. p. 1 adn. b) corrupti sunt adeo, ut pleraque difficillime nunc legantur, uno autem loco nihil iam appareat.² Praeterea in folio 1 cum marginis

² De quibusdam horum locorum cf. infra adnot. 4.

dextrae parte etiam particulae scripturae abscissae sunt, idem factum est in marginibus superioribus foliorum 10 et 12. Codex utrum totus ab uno librario scriptus sit an a uersu 5 folii 6^b (a cap. 19, 1 *constituta proceditur*) usque ad finem folii 14^b (usque ad cap. 48, 9 *Christianis id est corpori*) ab altero, quem rursus prior exceperit extremam partem libri absoluens, hoc non plane certum est, fortasse idem librarius etiam alteram partem, sed celerius scribens et alia penna alioque atramento usus confecit. Idem est etiam per totum librum genus orthographiae idemque usus frequentissimus eorundem compendiorum scripturae.

De fide codicis si uniuersum fit iudicium, longe plurima multorum quae insunt uitiorum librarii imperitia errore negligentia nata sunt atque talia, ut facile corrigi possint, alii loci grauius corrupti sunt, quidam etiam ualde perturbati implicatique. Saepe singula uel etiam plura uerba omissa aut sunt aut uidentur esse. Perraro deprehendis quae licentiae librarii tribuas (uelut addita uerba, c. 40, 6 *inquit*; 50, 6 *suum*; 52, 1 *non*), sed haec fortasse iam ex eo codice recepta sunt ex quo Colbertinus descriptus est. Cuius originis illud esse conicimus quod exstat in Colbertino c. 45, 2 *hieme*
cum *quam maxime seuiante* (add. *cum* m. 1): existimamus antiquiorem illum codicem habuisse *cum maxime*, ad hanc autem locutionem minus usitatam glossema *quam* adscriptum esse, deinde librarium codicis C rem inuertisse, ita ut uitium illud ortum sit. In eodem illo codice uidentur etiam fuisse correctiones marginibus inscriptae, postea a librario Colbertini falsa in loca translatae: quod iam Baluzius ad c. 22, 2. 3 (p. 198, 2. 5 edit. nostrae) obseruauit.³ Codex ille ex quo Colbertinus fluxit, fortasse iam litteris minusculis, non uncialibus scriptus erat: quod quidem c. 37, 6 (p. 217, 2) in C *dementium* est pro *clementium*, is error ex priore illo genere

³ Idem nos coniecimus ad c. 27, 1 (p. 203, 10 cf. 7) <sus>ceptis inimicitiiis; 28, 4. 29, 1 (p. 205, 21. 23) *est*; conferri potest etiam c. 29, 1 (p. 205, 24) [*et*] . . . *disputaret*. Uno loco, c. 26, 11 (p. 203, 4) *ab hoc capite*

scripturae potius quam ex altero repetendus uidetur. — Saepe in C uerba falso uel discerpta uel coniuncta esse, cum ea res uulgo in codicibus illius aetatis occurrat, uix opus est commemorare.

Correctiones non multae in C sunt eaeque omnes manu ipsius librarii factae.

Iam ut breuiter ostendamus quae fuerit adhuc notitia quique usus lectionum Colbertini, is qui primus edidit librum Mortium, Baluzius, in Notis ipsas eius lectiones perraro attulit, longe plurimos locos qui emendationem ei postulare uidebantur, tacite mutauit. Diligentissimam autem curam scripturae codicis recte legendae tribuit, ita ut etiam in locis illis euanidis primae paginae, de quibus supra diximus, multa optime perspexerit.⁴ Etiam Le Nourry in editione sua paucas

suos persequi, nostra quidem sententia (cf. ad hunc locum) etiam nota marginalis mutilata in uerba scriptoris inlata est, et extat in Colbertino ipso eiusmodi nota a manu librarii in margine ad c. 30, 5 (p. 208, 1) adiecta. — De aliis generibus uitiorum quae sunt in Colbertino, cf. infra adnot. 6.

⁴ Quibusdam locis huius paginae Baluzium quid scriptum esset in C, non satis uidisse negari non potest: c. 1, 3 (p. 172, 6) scribit *transacti* pro *tristissimi*; 1, 4 (p. 172, 7) *tantae* pro *atrae*; 1, 6 (p. 172, 17) *mortem digna ultione superbis et impiis* pro *iudicem digna uidelicet supplicia impiis*; 1, 7 (p. 173, 7) *auctores* pro *persecutores*. Etiam nonnulla alia per totum codicem Baluzium fugerunt. Sed locos modo adlatos propterea proposuimus, ut cur illum loco quodam eiusdem illius paginae non potuerimus sequi, etiam magis appareat. Est autem hic locus in ipso initio libri, a Baluzio sic scriptus: *Audiuit dominus orationes tuas, Donate carissime, quas in conspectu eius per omnes horas tota die fundis, ceterorumque fratrum nostrorum, qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro fidei meritis quaesierunt*. De uerbis *tota die fundis ceterorumque* neque Le Nourry — nam quas hic paucissimas litteras exhibet ut a se lectas, eae falso lectae sunt — neque Andr. Laubmann neque Henr. Omont, quorum de conlationibus codicis mox supra dicetur, neque S. Brandt quicquam agnoscere potuerunt. Itaque credibile non est Baluzium uerba illa uidisse recteque legisse, neque magis credibile est post Baluzium hoc ipso loco scripturam denuo detritam uel obscuratam esse. Maxime autem hoc loco uerba *tota die fundis* suspicionem mouent: nam neque uerba *tota die*, si significant *per totum diem*, post

lectiones quae momenti cuiusdam esse ei uidebantur, singulis paginis subiecit: quibus tamen in notis errores quidam sunt. Addidit LeNourry etiam 'Specimen Manuscripti Colbertini' arte chalcographica factum, maiorem partem primae paginae continens, quo genus quidem scripturae quale in codice est, satis accurate redditur. sed in locis illis in quibus scriptura uel incerta est uel extincta, multae falsae litterae positae sunt neque ambitus lacunarum recte sunt definiti. Hoc specimen LeNourry ipse, *Apparat. ad Bibliothec. maxim. ueter. Patrum uol. II* (1715) p. 1641, Lenglet et Buenemann in editionibus suis repetierunt. — Deinde ea quae Baluzius et LeNourry ex codice proposuerant, uir doctus anonymus in annalibus qui inscripti sunt *Miscellaneae observationes in auctores ueteres et recentiores, uol. IV* (Amstelaedami 1734) p. 31—69, tam diligenter auxit compleuitque, ut ea conlatio, cum perpaucae eaque leuiores uel omissae uel non recte indicatae sint, paene nostrae aetatis rationibus satisfacere sit dicenda. Hae tamen copiae a posterioribus uiris doctis, siue praesto iis non erant siue parum fidei habere uidebantur, multo minus quam par erat in usum uocatae sunt. Proximus qui codicem ipsum inspexit, Nicolaus Lenglet, notis editionis suae *Lactantii* (Paris. 1748, uol. II) multas illius lectiones inmiscuit, sed nimis saepe falsa tradidit ex hac editione deinde in posteriores propagata: hoc iam monuit Carolus Halm, *Zu Lactantius de mor-*

uerba *per omnes horas* necessaria aut etiam apta sunt, neque, si quis putat *tota die* significare *cotidie*, is usus numeri singularis adiectiui *totus* initio quarti p. Chr. n. saeculi attribui potest. Accedit quod non *fundis*. sed *fundebas* postulatur. Itaque Baluzium ut in locis supra adlatis, ita hoc quoque in loco scribendo coniecturam potius suam quam scripturam codicis, quam omnino non conspexisse uidetur, secutum esse arbitramur. Quae ille hoc in loco posuit, quoniam sententia eorum aptissima est, ad explendam lacunam recepinus, sed ita mutata, ut pro uerbis *tota die fundis* scriberemus *cotidie fundebas*; uocem *ceterorumque*, quae nihil offensionis in se habet, retinuimus. Haec, quamquam nos existimamus fortasse plane alia in codice scripta fuisse, speramus admissuros esse etiam si qui credibilius esse putabunt illo in loco apparuisse Baluzio nestigia quaedam litterarum.

tibus persecutorum, *Sitzungsberichte d. K. Akad. d. Wissensch. in Wien, Phil.-hist. Cl.*, vol. L (1865) p. 162 ss. 167. Nostro saeculo Fridericus Duebner (Paris. 1863. 1879) uitia quaedam priorum editionum ex codice correxit. Nobis copia codicis facta est apographo quod † Andreas Laubmann, qui quam bene conferendis etiam aliis codicibus de hoc corpore Lactantiano meritis sit in prioribus partibus huius editionis dictum est, mandato ab Academia Vindobonensi accepto a. 1864 singulari cura diligentiaque confecit. Quo ex apographo quantum utilitatis redundaturum esset ad nouam editionem Mortuum, paulo post Car. Halm l. c. nonnullis exemplis ostendit. A. 1891 etiam S. Brandt codicem maxime locorum quorundam causa de quibus dubitatio suborta erat, perlustrauit et impensis Academiae Vindobonensis duarum primarum eius paginarum imagines photographicas faciendas curauit, quibus cum alia tum spatia particularum aut euanidarum aut abscissarum, de quibus iam saepius diximus, maxima cum fide indicabantur. His enim de locis ac maxime de obscuratis illis et de litterarum uestigiis A. Laubmann pauciora certa quam plura incerta dare maluerat, neque tamen audebamus acquiescere in iis, quae Baluzius aut Le Nourry ipsa saepe nonnihil inter se discrepantia exhibuerant. Sed cum in locis illis obscuris haereremus, quorum de scriptura iam uix umbrae dispi-ciuntur, optatissimam nobis lucem Henricus Omont attulit. Hic uir optimus nobisque amicus, cuius quanta sit in rebus palaeographicis peritia auctoritasque notissimum est, neque labori neque otio suo parcens apographum nobis confecit primae codicis paginae, quo quae Baluzius et Le Nourry ediderant, aut confirmantur aut corriguntur, adeo ut etiam loci quidam de quibus illi uel incredibilia prodiderant uel desperauerant, iam plani et sani sint, atque per totam illam paginam quae sit scriptura codicis, prorsus nunc constet, excepto uno loco, quo illud saltem constat, nullo modo iam quicquam agnoscere posse (cf. p. XI adn. 4). Huic igitur uiro una nobiscum etiam omnes qui hac editione utentur, maximas gratias habebunt.

Ex his quae modo exposuimus, apparet nostra editione illud certe praestari, ut quae sit memoria codicis Colbertini, nunc primum recte et plene proponatur, neque ulla iam de iis scripturis de quibus priores inter se dissentiunt, esse possit dubitatio. Ne tamen apparatus criticus rebus orthographicis scripturisque uulgaribus saeculi undecimi oneraretur, ea tantum orthographica quae aliquam ob causam commemoranda uidebantur, recepimus, cetera autem quae exclusimus, generatim hic indicare placuit.

ae (e) scriptum est pro **e**: p. 174, 2 *compraehen(sionis)* (ēphens-), item 188, 15. 189, 12. 231, 11. 232, 13. 233, 7. 236, 8. — 185, 19 *rephendendum*. 224, 17 *dephendit*. 174, 4 *interptatus*. 178, 22 *illae*. 179, 14 *uesanus*. 180, 11 *peņę*. 180, 21 *ptiis*; 231, 14 *pci*. item 232, 17. — 216, 13 *ptiosis*. 183, 15 *obpsit*. 191, 7 *pmi*, item 234, 2; 224, 14 *psus*. 184, 7 *iecoribus*. 185, 10 *hiemę*. 186, 22 *ecclesia*. 187, 1 *acie*. 187, 4 *posttridię* (sic). 187, 9. *ędictum*. 188, 13 *coęgit*. 189, 2 *eadę*. 189, 10 *seuiębant*. 190, 13 *laquęus*. 191, 5 *ueębatur* (i. e. *ueheb.*). 199, 11 *peęcuniae*. 200, 9 *sepe*. 207, 9 *pcibus*, item 209, 21. 24. 221, 15. 226, 23. 227, 9 bis. 20. 237, 14. — 234, 19 *depcans*, item 238, 1. — 215, 8 *publice*. 226, 10 *ępisset*.

ae pro **oe**: p. 189, 13 *penarum*, item 199, 10. — 189, 23 *plis*, item 190, 16. 223, 18. 226, 9. 28. 227, 25. 228, 5. — 200, 2 *ęęp(it)*, item 201, 2. 203, 7. — 204, 6 *męnia*.

b pro **p**: p. 179, 14 *praecebs*. 201, 7 *obtabat*, item 202, 14. — 208, 5 *turbi*.

c pro **cc**: p. 186, 4 *acommodaret*.

c pro **g**: p. 225, 6 *acmine*.

c pro **t** saepe, uelut: p. 174, 1 *tercio*. 174, 17 *iusticiam*, item 175, 4. 177, 19. al. 175, 17 *pronuncient*, item 195, 3. — 201, 3 *nunciatur*, item 206, 20. al. 202, 7 *nuncio*. 179, 25 *dio clecianus* (sic discerptum) paene constanter. 180, 17 *insaciabili*. 185, 17 *sentenciam*, item 186, 2. 24. — 185, 17 *malicie*. 188, 6 *paciebantur*. 188, 14 *palacium*. 188, 15 *probacione*. 189, 5 *constancius*, item 195, 21. 200, 3. — 189, 20 *persecucionem*. 191, 11 *mesticia*. 193, 27 *clemencior*. 195, 20 *tocius*, item 223, 2. — 196, 2 *milicia*. 196, 17 *seruicium*.

cc pro **c**: p. 184, 7 *peccudes*. 195, 14 *peccoribus*, item 204, 22. — 231, 14 *peccunia*. 234, 15 *occuli*.

cc pro **ct**: p. 180, 7 *indiccionum*, item 208, 10. — 214, 2 *occies*.

ch pro **h**: p. 190, 8 *nichil* (ante *aduersus*), item 199, 19. 200, 8. 9. 201, 8. al.

d pro **t**: p. 193, 24 *inquit*. 215, 8 *aud*, item 216, 2 (post *nisi*). 3.

218, 13. 14. 225, 14. 236, 13. 237, 1. — 224, 4 *uelud*, item 234, 13. — 234, 4 *capud*.

e pro **ae** saepissime, uelut p. 171, 1 *Cecilii*. 171, 5 *quesierunt*. 172, 7 *letificet*. 172, 7 *atre*. 172, 10 *celesti*, item 172, 13. 173, 8 al. 172, 10 *merentium*. 173, 9 *cesaris*, sic constanter. 173, 10 *iudeis*. 174, 4 *que*, sic saepissime. 174, 4 *obscure atque inuolute*. 174, 6 *doctrine sue*. 174, 10 *iude*. 174, 14 *ecclesie*, saepe *hec*.

e pro **oe**: p. 175, 17 *ceperit*, item 178, 4. 180, 6. 183, 20. 25. — 179, 1 *penam*, item 179, 16. — 214, 18 *fedus*. 220, 11 *tragedia*.

f pro **ff**: p. 183, 14 *difficiliter*.

h additum in initio uocis: p. 196, 6 *hac*, item 237, 10 (*tante postmodum*). 211, 6 *haberat*.

h additum in media uoce: p. 216, 14 *thironibus*.

h omissum in initio uocis: p. 178, 8 *onorari*. 179, 2 *aberet*, item 180, 4. 187, 9. 199, 4. 204, 18. 205, 15. 218, 3. 223, 4. 193, 21 *abitu*. — 181, 7 *ostibus*, item 184, 24. 187, 18. 190, 12. 206, 24 *ostiliter*. — 181, 17 *irculius*. 182, 3 *ispania*. 183, 4 *orrendam*, item 198, 18. 211, 15. — 184, 13 *ostiae*. 185, 10 *omines*, item 199, 22. — 189, 18 *omiscidam*. 189, 18 *ieroclem*. 211, 3 *umane*. 231, 11 *anteac*. 184, 20 *actenus*, item 233, 7. — 233, 17 *ortatus*. 234, 6 *ausit*. 234, 13 *austam*. 237, 1 *istoriam*.

h omissum in media uoce: p. 179, 20 *traciae*. 180, 16 *eribendos*, item 181, 2. 185, 6. 209, 1. 213, 9. 233, 4. — 183, 8 *iniabat*. 191, 5 *ueebatur*. 192, 8 *inabilem*.

i pro **y** paene ubique: p. 172, 4 *tirannorum*, item 175, 3. 8. 176, 5. 177, 12. 179, 22. 190, 7. al., sic constanter. — 193, 6 *illiricum*, item 202, 17. — 175, 11 *sibilla*. — 214, 19 *siria*, item 221, 8. — 214, 19 *egipto*. 221, 5 *misterium*. 225, 5 *bithiniam*, item 228, 10. — 225, 10 *bizanti*.

m pro **mm**: p. 185, 1 *inflamatus*, item 187, 23. — 197, 13 *flama*. 194, 14 *comiti* (i. e. *committi*).

n pro **nn**: p. 218, 16 *uicenarium*.

nn pro **n**: p. 208, 13 *ennarrare*.

o pro **u**: p. 172, 7 *iocunda*, item 190, 1. — 189, 8 *incolome*. 191, 1 *consolatus*.

oe pro **ae**: p. 185, 5 *poene*, item 201, 11.

p pro **pp**: p. 201, 23 *apellari*. 221, 2 *suplicium*.

pp pro **p**: p. 232, 8 *oportebit*.

p insertum: p. 180, 13 *condēpnationes*. 188, 16 *dāpnati*, item 219, 21. — 233, 1 *indēpnitatem*. 183, 26 *contēpnere*. 190, 24 *sollēpnibus*.

t pro **e**: p. 173, 6 *printipio*. 174, 16 *fatiebat*, item 181, 22. — 178, 16 *datiam*, item 183, 2. 199, 10. — 179, 23 *audatius*, item 209, 20. — 180, 9 *prouintie*, item 181, 8. 182, 2. — 181, 15 *edifitium*. 182, 5 *in-*

ditiis. 183, 14 *sartinis*. 184, 2 *sotiis*. 184, 19 *sacriptia*, item 188, 22. — 193, 16 *pernitiose*. 210, 1 *contumatia*. 212, 3 *matie*. 224, 1 *aties*, item 227, 7. 20. — 226, 12 *otius*. 229, 17 *conditionibus*. item 236, 11. 236, 4 *iuditio*.

t pro **d**: p. 172, 15 *set* (*s;*), sic plerumque, uelut 175, 1. 177, 13. 20. 178, 16. 179, 11. 17. 23. 180, 13. 15. 18. — 193, 16 *quicquid*. 193, 25 *quit*.

t pro **tt**: p. 185, 11 *admitteretur*. 194, 14 *comiti* (i. e. *committi*). 223, 18 *commiteret*. 195, 13 *dimititur*. 200, 7 *remiteret*.

u pro **b**: p. 189, 10 *aceruissime*, item 224, 15.

Ceterum quam maxime fieri poterat orthographiam codicis retinuimus, aequalitatem autem scripturae in adsimilandis consonantibus finalibus praepositionum hactenus tantum admisimus, ut eiusdem uocis scriberemus eandem ubique formam, qualis maiore parte locorum constaret, uelut secundum formam *inpune* p. 175, 6. 207, 9. 218, 10 etiam p. 227, 22, ubi in codice *impune* est, *inpune* scripsimus et p. 202, 7 *adlato* (cod. *allato*) secundum locos p. 201, 10. 26. 224, 20. Neque tamen in diuersis uocibus eandem praepositionem ante eandem consonantem mutauimus, ita ut scriptum sit *adfi(gere)* p. 175, 5. 221, 5. sed *affli(gere)* p. 172, 10. 190, 14. 208, 10 et alia eiusmodi. Ubi hoc modo a codicis scripturis discessimus, eae ipsae in uaria lectione indicatae sunt. — Compendia scripturae in apparatu iis tantum in uocibus descripsimus, in quibus sciri illa lectionum ipsarum causa fortasse interesset.

Iam de rationibus criticis nostrae editionis, ad quas ipse progressus huius praefationis nos deduxit, pauca dicenda sunt. Quamquam codici Colbertino maxima merito tribuitur auctoritas, tamen qui apparatus nostrum peragrauerit animaduertitque quot menda cuiusque generis in codice sint quotque loci uiris doctis emendatione indigere sint uisi, is facile concedet etiam suspicioni locum esse debere minime exiguum. Idque eo magis concedendum est, quod tota libri Mortium memoria constat in uno codice ac perpauci praeter duo Eusebii capita (ad c. 34. 48) sunt loci uel Lactantii uel aliorum scriptorum quibus ad uerba libri examinanda atque emendanda utamur: de duobus autem illis Eusebii capitibus maxime id

quod caput 48 Mortium Graece continet, suspicionem illam ualde debet augere. Accedit quod scriptor Mortium non solum uniuersa peritia sermonis Latini, sed etiam arte scribendi multiplici uariaque et ad omnia genera rerum se applicante excellit, cui laudi eo non multum detrahitur, quod interdum paulo negligentior uidetur esse aut in describendis rebus aut in elocutione conformanda. His de causis non potuimus a nobis impetrare, ut etiam ea illi ascriberemus codice tradita quae uariis artificijs aliqua fortasse ratione excusari posse uiderentur, sed in locis eiusmodi coniecturas priorum atque etiam nostras, ubi illae sufficere non uidebantur, in usum uocandas esse existimauius. Atque ut nihil nobis magis optandum esse potest quam si uiri docti non nimis nos in constituendo textu libri a recta uia aberrasse censuerint, ita speramus, eum iam in promptu omnibus quasi sit codex atque pateat, illos ipsos quoque remedia adlaturos esse iis locis quorum uera forma nondum reperta est. Plures enim sine dubio nostra aetate curas criticas Mortibus tribuissent quam tribuerunt, si qualis textus codice Colbertino traditus esset quantumque curas illas desideraret, satis fuisset notum.

Subiecimus textui nonnullos 'locos auctorum expilatorum similes' eiusmodi potissimum qui illum adfinitate ipsorum uerborum quadam attingunt. Paucorum uerborum coniunctiones breuesque locutiones adferre noluimus, has Buenemannus largiter praebet. Prioris illius generis locos et editores Mortium et alii uiri docti inuenerunt ⁵⁾, ipsi perpaucos addidimus.

⁵⁾ Nomina recentiorum quorundam eruditorum, quorum copiis in illa re uti sumus, in Indice expilatorum s. u. 'Constantini oratio ad sanctorum coetum' adiecta sunt; cf. etiam Indicem auctorum s. u. 'Panegyrici'. Addendus hic est Chr. Antoniadès, qui in libro *Kaiser Licinius* inscripto (Monac. 1884) p. 6 ss. Eusebium in Histor. eccles. ex libro Mortium sumpsisse quaedam quae aut nondum aut parum obseruata erant, ostendit. De Anonymo Valesii qui appellatur cf. Hunziker, *Zur Regierung und Christenverfolgung des Kaisers Diocletianus* (Lips. 1868) p. 212 adn. 1, et Seeck, *Geschichte des Unterganges der antiken Welt*, I Append.

Ex coniecturis hominum doctorum eas omnes descripsimus quarum ratio aliqua habenda esse uideretur, iis autem quae parum probabiles essent, cuius generis multas Bauldri maxime in editionem suam conguessit, locum non concessimus. Indicauimus tamen ubi inueniri possent.

Quaestionem iam paulo post inuentionem codicis motam ac ne nunc quidem satis expeditam, liber Mortium utrum a Lactantio, cui Baluzius tribuerat, an ab alio scriptore, cuius sententiae primus auctor Le Nourry extitit, esset compositus, non esse huius loci tractare nobis uisum est.⁶⁾

(Berol. 1895) p. 434 (ad p. 44, 17), quo loco etiam Aurelii Victoris Caesares et Epitomen (de hac etiam p. 432 ad p. 38, 9), praeterea Zosimum commemorat. Horum scriptorum tamen locos ut aliorum iam Baluzius attulerat.

⁶⁾ Ut hoc loco pauca pro me ipse dicam, eos qui librum Mortium non esse a Lactantio conscriptum existimabant secutus defendebam hanc sententiam confirmabamque in disputatione inscripta *Ueber die Entstehungsverhältnisse der Prosaschriften des Lactantius und des Buches De mortibus persecutorum*, *Sitzungsberichte d. K. Akad. d. Wissensch. in Wien, Phil.-hist. Cl.*, uol. CXXV fasc. VI (1891) p. 22 ss., et in altera maxime contra Belserum (*Ueber den Verfasser des Buches de mortibus persecutorum*, *Theol. Quartalschrift* 1892 p. 246 ss. 439 ss.) scripta *Ueber den Verfasser des Buches De mortibus persecutorum*, *Jahrbb. f. class. Philol.* uol. 147 (1893) p. 121 ss. 203 ss.; hac in disputatione (p. 121) etiam nominavi eos uiros doctos qui rationes meas in priore illa prolatas aut probauerant aut improbauerant. Postea, quantum scio, mihi assensi sunt O. Bardenhewer, *Patrologie* (Friburgi 1894) p. 212, et Aug. Mancini in censura disputationis Belserianae, *Studi storici* uol. II (1893) p. 105 ss., et in censura libri a Seeckio compositi qui mox nominabitur, *ibid.* uol. V (1896) p. 266 ss., aduersati autem G. Krüger, *Geschichte der altchristl. Litteratur i. d. ersten drei Jahrh.* (Friburgi et Lipsiae 1895) p. 197, O. Seeck, *Geschichte des Unterganges der antiken Welt*, uol. I (Berol. 1895) Appendic. p. 426 ss., M. Schanz, *Geschichte der röm. Litteratur*, uol. III (1896) p. 378 ss.; alii quidam rem in medio relinquunt. Concedo quod uere concedere possum, quaedam ex argumentis a me propositis parum certa esse: nihilo minus ipsa origo et libri et coniunctionis iam Hieronymi aetate inter illum et nomen Lactantii factae etiamnunc obscuritate quadam mihi inuoluta uidetur atque etiamnunc existimo aliquem e Lactantii disciplina uel ut ita dicam ex eius domo esse auctorem. Ut ceterae res, ita rationes litterarum librorumque aetatis illius saepe-

II. DE EDITIONIBVS LIBRI MORTIVM STVDIIQSVE CRITICIS IN EVM CONLATIS.

De editione principe (a. 1679) libri Mortium, quae Stephano Baluzio debetur, iam p. VIII et p. XI adn. 4 quaedam dicta sunt. Addidit Baluzius (quem nostra in editione litteris *Bal* significamus) libro Notas (p. 347—463), quarum Bal longe maxima pars uersatur in explanatione rerum, cuius fundamenta docte prudenterque iecit, perpaucae ad rem criticam spectant. Sed in ipso textu, ut taceamus de correctionibus facilibus, multos locos grauius corruptos acute emendauit, coniecturas quasdam etiam inter 'Errata' uolumini (post Indicem) subiecit. Haec editio, quae pars est Miscellaneorum Baluzii, etiam separatim prodiit (Paris. 1679) repetiitque eam Mansi, Baluzii Miscellan. uol. I p. 1 ss. 33 ss. (notae),

numero minime sunt simplices atque apertae: quantopere nunc uiri docti in soluendo nodo illo multiplici maximeque contorto, dico Historiam Augustam, laborant! — Sed unum ex iis quae antea dixi, hoc loco corrigendum est, quippe quod ad textum libri pertineat. Scripseram (*Entstehungsverhältnisse*. p. 52 s.) uerba quaedam quae sincero in sermone Latino cum praepositione *in* et accusatiuo construantur, in Mortibus ex more posterioris aetatis praepositionem *in* et ablatiuum secum habere. Sunt autem hi loci: c. 3, 4 *manus suas in oriente occidenteque porrexit*; 5, 1 *impias manus in deo intentauit*; 29, 2 *Licinio... substituto in Seueri loco*; 35, 3 *in manu traditis*; 45, 6 *accepta in deditioe Perintho*; 47, 4 *pars... in fuga conuersa est*. In altera parte horum locorum deest littera *m* finalis, in altera terminatio *o* est pro *um*. Accedit c. 21, 11 *iacabantur in flumine ac mare*. Sed accurata codicis Colbertini cognitio me docuit utrumque uitium in eo tam frequens esse, ut illi loci ad usum mendosum non scriptoris, sed librarii referendi sint. Utriusque uitii quoniam aliis quoque locis ratio habenda est, exempla adferam. Deest in C *m* finalis: p. 180, 20 *inmensa*; 182, 1 *ipsa... italia*; 184, 23 *hiematu*; 193, 1 *summa*; 198, 7 *bona morte*; 202, 5 *oportunitate*; 202, 12 *roma*; 206, 14 *ob paucitate*; 212, 15 *secta*; 215, 7 *opera*; 218, 2 *ob castitate ac fide*; 219, 15 *femina*; 225, 19 *adrianopoli*; 225, 22 *secunda mansione et distante*; 228, 10 *bithinia et pugna*; 231, 3 *concessa*; 233, 8 *que*. Littera *m* contra addita est in C: p. 177, 19 *cultum*; 204, 5 *circumsedendam*; 209, 20 *praescriptionem*; 213, 10 *contemplationem*; 214, 9 *futuram*; 214, 15 *discordiam*; 217, 2 *morem*; 217, 12 *aquam*;

Lucae 1761. Postea Baluzius roganti obsecutus ut uideretur Bauldrio, cuius de editione (1692) mox dicemus, notas suas illi misit ita mutatas, ut nouis curis in libro conlocatis et editionum interim emissarum ratione habita quaedam ex iis quae antea in textu scripserat uel in notis explicationis causa protulerat, uel corrigeret uel defenderet. Hanc ipsam ob causam editio Bauldrii inscripta est ... *cum notis Stephani Baluzii ... Editio secunda.*⁷⁾ Ex Bauldrio (II p. 1—120) has notas postea Lenglet (II p. 277—344) descripsit. Duabus proximis editionibus non pauci loci in Colbertino deprauati quos Baluzius non expedierat, correcti sunt. Iam a. 1680 prodiit '*Oxonii E Theatro Sheldoniano*' *Lucii Caccilii Firmiani Lactantii De Mortibus Persecutorum Liber*. Nomen editoris neque in titulo additum neque praefationi subscriptum est, in hac tamen haec leguntur (p. 1): ... *Eumque* (sc.

219, 19 *matrem*; 222, 3 *animam*; 224, 22 *dolorem*; 227, 15 *exercitum*; alia. Terminatio *o* pro *um* in C posita est: p. 195, 8 *exuto*; 201, 5 *imperio*; 208, 3 *interuallo*; 210, 5 *nuncupato*; 223, 20 *Christo*; 225, 20 *aliquanto*; 229, 8 *consilio*. Contra terminatio *um* pro *o* est: p. 185, 23 *proprium* .. *odium*; 186, 10 *sacrificium*; 192, 4 *imperium*; 215, 21 *palatium*. Propter haec uitia in C saepe occurrentia, quae ex uulgari locutione atque notissima illa accusatiui et ablatiui confusione orta sunt, quamquam quibusdam locis in C fortasse etiam alias causas habent. cum prioribus editoribus locis supra indicatis pro ablatiuo accusatiuum posui. Idem feci c. 18, 4 *Neruum* — *imperantem*, ubi in C *nerua* — *imperante* est: quem ablatiuum ut absolutum non iam admitto. Etiam c. 39, 3 *in matrimonio postulat*, licet ablatiuus loco Sulpicii Seueri Chron. I 9, 1 defendi uideatur, *in matrimonium* scribere malim, et c. 19, 4 *constituit in medio* pro *in medium*. Exemplis illis uerborum quorum *m* finalis in C interiit, etiam quam facilis coniectura mea sit c. 38, 1 *caecam et effrenatam* (in C *caeca et effrenata*), apparebit. Quod autem hoc et aliis locis usum Lactantii respexi atque in apparatu similes eius attuli locos, propterea feci quia, ut in disputationibus illis exposui, scriptorem Mortium imitatore esse sermonis Lactantiani existimo. *Br.*

⁷⁾ Cf. de hac re Bauldrium editionis suae in Dedicatione p. 8 et in Praefatione p. ** 4. Baluzius ipse apud Bauldrium in Notis ad cap. 1 (ad *Templ. sacr. euert.*) dicit *In prima editione scripsi* .., similia cap. 23 ad *Quae uictores et Injuriae tutos*; c. 33 ad *Inducta jam*; c. 50 ad *Valeriam*; al.

librum De mort. persec.) male mullatum, & lacunis saepe huiusmodi, partim ex nostris, partim doctissimorum uirorum, Episcopi Asaphensis, & Isaaci Vossii, coniecturis subinde restituiamus. In breuibus illis notis quae in imis paginis subditae sunt, auctores coniecturarum non nominantur, nisi quod p. 68 n. 6; 75, n. 1; 76, n. 3; 92 n. 1; 93 n. 4 uir reuerendiss. (uel admodum reuerendus uel reuer.) occurrit. Is sine dubio Episcopus Asaphensis ille est in Praefatione nominatus (*Saint Asaph* episcopatus suffraganeus est ad archiepiscopatum Cantuariensem pertinens), hic tamen quis fuerit, reperire non potuimus. Bauldri (Praefat. p. **) auctorem huius editionis esse dicit 'Oxoniensem Episcopum, Ioannem Felles': hic tamen Io. Fell (hoc est enim uerum nomen), cuius etiam Cypriani editio extat, mortuus a. 1686, numquam fuisse uidetur episcopus Asaphensis. Etiam Lenglet (I p. XL) hanc editionem 'a Ioan. Fell.' factam esse scribit.^{s)} Haec editio Oxoniensis in notis nonnullas optimas coniecturas continet. Primus librum Mortium editioni Lactantii adiunxit Thomas Spark (Oxonii 1684): qua de editione uol. II fasc. 1 p. LXIII diximus. Ipse in notis suis paucissima attulit eaque uix ullius momenti. recepit tamen notas editionis Oxoniensis: quo factum est ut a quibusdam huic ascriberentur. Adiecta est Sparkii editioni etiam 'Dissertatio de Ripa Striga. Ab Henrico Dodwello A. M. Dubliniensi' ad locum Mort. 17. 4 (*ripae Istricae*) spectans, docte illa quidem atque fuse scripta, sed ad ipsum illum locum inutilis. Editionem illam Oxoniensem etiam editor Lactantii Cantabrigiensis (1685; de quo cf. ibid. p. LXIII s.) expilauit. — Plura etiam optimae frugis quam in editione Oxoniensi, insunt in ea quae, quod mireris, apud Hyperboreos nata est, Aboae in Finlandia 1684, cum *Notis Iohannis Columbi, ad perillustrem & magnificum uirum, Gisbertum*

^{s)} Ioannem Fell editorem esse eo quoque confirmatur, quod exemplar olim I. G. Graeuii, quod inter libros eius in bibliotheca Heidelbergensi est, in folio quod est ante titulum, praeter Graeuii nomen manu ipsius inscriptum habet hoc: *Donum Illustris Viri Ioannis Fell Episcopi Oxoniensis.*

Cuperum: in qua non solum editoris Columbi, sed etiam Cuperi nonnulla feliciter inuenta proferuntur ad textum corrigendum pertinentia, praeterea explanationes rerum ab utroque conscriptae. Cuperus quas notas Columbo praebuerat, postea auctas et emendatas ad Paulum Voet van Winssen Traiectinum misit, qui eas cum Bauldrio communicauisse uidetur.⁹⁾ Etiam Columbi notas Bauldri repetiit, ex Bauldrio autem Lenglet suae editioni et Cuperianas (II p. 421—522) et Columbianas (II p. 358—393) inseruit. A. 1690 (Parisiis) a Nicolao Toinard editae sunt *Notae in Lactantium De Mortibus Persecutorum*, quibus quamquam tractantur inprimis quaestiones historicae et chronologicae, haud raro sane ab argumento libri Mortium satis alienae, tamen etiam emendationes quaedam proponuntur. Hic quoque notas suas in usum Bauldrii iterum recensuit, unde apud hunc *editio secunda* iis inscriptum est,¹⁰⁾ ex editione Bauldriana ipsae quoque in Lengletianam (II 393—418) transierunt.

Proximam editionem curauit coactor ille industrius alienarum copiarum, quem modo saepius nominauimus, inscriptam *Lucii Caecilii Firmiani Lactantii De Mortibus Persecutorum, cum Notis Stephani Baluzii, Tutclensis, qui primus ex veteri codice MS. Bibliothecae Colbertinae vulgavit, Editio Secunda*.¹¹⁾ *Accesserunt* Gisb. Cuperi, Io. Columbi, Tho. Spark, Nic. Toinardi, Io. Georg. Graevii, Tho. Gale, Eliae Boherelli, ceterorumque, de quibus in *Praefatione ad Lectorem, Animadversiones, tam hactenus editae, quam ineditae. Recensuit, suis auxit, cum Versionibus contulit, Paulus Bauldri. Addita, post reliqua, Henr. Dodwelli Dissertatio de Ripa Striga: nec non Theod. Ruinarti Praefatio ad Acta Martyrum; cum Indicibus neces-*

⁹⁾ Cf. Bauldrium in *Dedicat.* p. 8 et in *Praefat.* p. * 4 et Cuperum in *Praefatione* sua ap. Bauldrium uol. II ante *Notas* suas, quae ibid. p. 123—256 sunt, eiusdemque ad Paulum Voet van Winssen epistolam p. 257 ss.; sequuntur apud Bauldrium *Notae* Columbi p. 266—323.

¹⁰⁾ Cf. Bauldrium in *Dedicat.* p. 8 et in *Praefat.* p. ** 4; Toinardi *Notas* II p. 339—388 habet.

¹¹⁾ De hac appellatione cf. supra p. XX.

sarius. *Traiecti ad Rhenum. Ex officina Francisci Halma, Academiae Typographi 1692.* I. II. Extant etiam exemplaria huius editionis quorum in titulo est *Traiecti ad Rhenum. Ex Officina Guilielmi Broedelet, Bibliopolae, 1693.*, sed haec inscriptio tantum est nouata, liber ipse ad apicem usque idem est. Bauldri cum ex more illa aetate maxime apud Batavos usitato editionem eius generis quae 'cum notis uariorum' appellantur componere animum induxisset, quascunque ad illud tempus uiri docti uulgauerant notas conguessit. Baluzianas Cuperianas Toinardianas, sicut ostendimus, ab ipsis auctoribus retractatas. Comparauerat sibi etiam ea quae alii uiri docti aut in titulo editionis nominati, Graeuus, Gale, Boherellus, aut in Praefatione (p. ** 4 b) commemorati, Petrus Allix, Paulus Colomesius, Iacobus Tollius, ad quos accedunt Isaac Vossius et Nicolaus Heinsius, ad librum uel explicandum uel emendandum inuenerant excogitauerantue, praeterea uarias epistulas dissertationes alia eius generis. Continuae illae notae complent alterum uolumen, eas quae ad singulos locos pertinent, cum suis coniunctas in priore uolumine textui subiecit. Maxima laus Bauldrii in eo constat, quod cuncta illa conquisiuit: nam ipse quo uerbosior esse solet, eo pauciora attulit quae probari possint. At ex iis quae alii uiri docti Bauldrio praebuerunt, non pauca sunt eiusmodi, ut in posteriores editiones atque in nostram quoque transierint, et multis locis apparatus nostri Gale, Graeuus, Heinsius, Tollius, quibusdam etiam Allix, Boherellus, Colomesius, Vossius¹²⁾ nominantur. Haud raro plures horum uirorum aut inciderunt in eandem emendationem aut, ut erant uaria consuetudine inter se coniuncti, unitis uiribus, cum quod unus protulerat, alter atque etiam tertius corrigeret, medelam loci deprauati aliquam elaborauerunt. Omnia quae Bauldri congresserat, postea Lenglet in suam editionem trans-

¹²⁾ Multae Graeuii, Heinsii, Vossii coniecturae etiam in epistulis maxime Graeuii commemorantur tractanturque, quae a P. Burmanno, *Sylloge Epistolarum a Viris Illustribus scriptarum* (Leydae 1727), uol. IV. V editae sunt; loci Mortium in Indice (in uol. V) enumerantur.

tulit, qua re, quia Bauldrii editio satis rara est, usus eorum multo factus est commodior.

De editione quam Nicol. Le Nourry monachus Maurinus confecit, post ea quae p. VIII. XI s. demonstrauiamus, pauca dicenda sunt. Inscripta est *Lucii Cecilii Liber Ad Donatum Confessorem De Mortibus Persecutorum, hactenus Lucio Caelio Firmiano Lactantio adscriptus, Ad Colbertinum codicem denuo emendatus. Accessit Dissertatio, In qua de huius libri auctore disputatur, & omnia illius loca dubia, difficilia, obscura, variaeque auctoris opiniones examinantur, explicantur, illustrantur. Studio & opera D. Nicolai Le Nourry Presbyteri, & Monachi Ordinis S. Benedicti, e Congregatione S. Mauri. Parisiis 1710.* Textum Baluzii, ut iam dictum est, instruxit iis lectionibus Colbertini quae ei grauiores uidebantur. Ipse paucissimas corruptelas sustulit, plura sumpsit ex Bauldrio. Dissertatione quam in titulo editionis nominat, id potissimum sequitur consilium, ut librum Mortium non a Lactantio scriptum esse contra Baluzium demonstret. Hanc dissertationem recepit etiam in Apparatum ad Bibliothecam Maximam veterum Patrum, uol. II (Paris. 1715) p. 1643—1814.

Post editionem Baluzii editores Lactantii, inter quos primus ut diximus Thomas Spark, Mortes libris huius scriptoris adicere solebant. Horum autem editorum omnium de opera quae uol. II fasc. 1 p. LXIII ss. diximus, eadem fere hic ualent. Addendum tamen est Heumannum, cum iam in Actis Eruditorum anni 1711 (Lips.) p. 469 ss. in censura editionis Mortium a LeNourryo factae et in Appendice editionis suae Symposii quod appellabat Lactantii (Hanouerae 1722) p. 234 ss., qua de editione egimus uol. II fasc. 1 p. XXXVIII, et in Poecile sua, uol. III (Hae 1729) p. 360 ss. multas Mortium emendationes proposuisset, de quibus quas ipse probabat, cum nouis emendationibus in notis editionis suae Lactantii (Gotting. 1736) repetiit, etiamsi saepe facilitati quae erat coniectandi nimis indulgeret, tamen hic quoque eximium ingenii sui acumen praestitisse: quam ob causam ei laudem

insignem Carolus Halm tribuit.¹³⁾ Minime item indicandum est de editione Lengletii (Paris. 1748, vol. II p. 180 ss.), cui editioni omnino nimis a quibusdam honos habitus est, quos fortasse amplitudo uoluminum mouit receptis aliorum notis disputationibusque ualde adauctorum. Qui cum ne scripturas Colbertini quidem satis accurate indicasset (cf. supra p. XII), ipse minime tantum quantum uidetur ad librum emendandum attulit: nam longe plurimas coniecturas quas profert, iam ii inuenerant quorum notas ipse integras ex editione Bauldriana sumptas suae adnexuit. Bauldrii enim apparatus, ut supra dictum est, Lengletius totum repetiit (II p. 275—760).

Etiam post editionem LeNourryi (1710) liber Mortium saepius separatim editus est. Ea editio quae prodiit Graecii a. 1726 *opera et sumptibus Bibliothecae Catech. Soc. Iesu Graecii*, tota fluxit ex editione Cellarii (in Lactantio eius, Lips. 1698), cuius et textum et notas continet. Posteriores quaedam editiones etiamsi inmixta nonnulla habent ex aliis editionibus sumpta, tamen a Lengletiana potissimum pendent. Prima earum quantum scimus est haec: *L. Caccilii Firmiani Lactantii Liber singularis De Mortibus Persecutorum auctus notisque illustratus opera, ac studio P. D. Ioannis Andreae Paternò Castello Casinatis monachi. Venetiis 1766*. Habet singulare hoc, quod inter capita 3 et 4 libri Mortium quinque capita inserta sunt quibus Traianus, Hadrianus, Marcus Aurelius, Septimius Seuerus, Maximinus Thrax describuntur ut persecutores ecclesiae Christianae calamitatesque eorum ac mortes miserabiles iudicio dei iis inlatae cupide magis quam uere depinguntur. Post interuallum centum paene annorum secuta est editio *Lucii Coelii Firmiani Lactantii Liber De Mortibus persecutorum. Édition classique à l'usage des élèves de cinquième. Avec des sommaires et des notes historiques, géographiques et grammaticales. Par M. l'Abbé L. Guépratte*.

¹³⁾ Disputationis p. XII nominatae p. 163 ... *der treffliche Heumann, dessen schöne Emendationen man allzu wenig gewürdigt hat.*

Paris. Praefatio exemplaris nostri, quod tertiae editionis est, data est mense Iunio a. 1862, ediderat ille librum iam annis 1851 et 1854. Capita 38—41 legentium causa ommissa sunt. Editio H. Hurteri, quae est pars XXII corporis *Sanctorum Patrum Opuscula selecta ad usum praesertim studiosorum Theologiae. Edidit et commentariis auxit H. Hurter S.I. Oeniponti 1873* breuibus instructa est notis uel ad res uel ad uerba scriptoris spectantibus. Multo minus quam ii quos modo nominauimus, Lengletio se addixit Fridericus Duebner, cuius editio habet titulum *Lucii Coelii Firmiani Lactantii Liber De Mortibus Persecutorum. Édition classique. Texte revu sur le manuscrit unique conservé à la Bibliothèque Impériale. Avec notice et notes en français par M. Fr. Dübner. Paris, s. a. (1863).* Repetita est (*Paris et Lyon*) a. 1879. Editor et ex ipso codice quaedam ab aliis perperam mutata restituit et plures admisit quam qui modo nominati sunt, aliorum coniecturas et ipse locos quosdam corrigere temptauit. Eadem quae Guépratte capita omisit. Commentarius eius est breuis, sed prudenter factus. — Extant sine dubio etiam plures libri editiones, quarum tamen notitia ad nos non peruenit. Ne eam quidem uidimus quae Lugduni 1846 prodiit, commemoratam a P. H. Ianseno in interpretatione Germanica libri (*Bibliothek der Kirchenväter, herausg. v. Thalhoffer, Kempten 1875*): qui p. 12 eam notas breuissimas habere dicit.

Inter subsidia emendationis etiam primae interpretationes Mortium ducendae sunt, Francogallica, quam Franciscus de Maucroix (Paris. 1680 et saepius), et Anglica, quam Gilbertus Burnet (Londin. 1686 et saepius) dedit. Menda enim quibus loci quidam in Colbertino adfecti sunt, ipsa interpretatione sustulerunt, ita ut pro auctoribus lectionum meliorum sint habendi.

Praeter eos uiros doctos quos adhuc nominauimus, pauci criticae Mortium operam dederunt. Ex quibus unus est anonymus ille cuius conlationem Colbertini p. XII laudauimus: qui quis fuerit quod exquirere non potuimus, eo ferimus mo-

lestius, quod ille insigni sagacitate nonnullis locis libri auxilium tulit. 'Alter anonymus' in apparatu nostro is est, cuius paucae coniecturae sunt pag. 70 s. eiusdem voluminis in quo illius extant. Etiam Carolus Halm in disputatione *Zu Lactantius de mortibus persecutorum* (cf. supra p. XII) corruptelas quasdam codicis sustulit. Alias coniecturas apographo Colbertini Laubmanniano ascripsit: has quamquam certas sibi non uideri signo interrogationis adposito ostendere solet, ab editione tamen nostra secludere nolimus. Hae sunt illae Halmii coniecturae quibus in apparatu nostro numerus paginae non est additus, quas autem in disputatione illa protulit, eae numero paginae significantur. Richardi Bentlei quoque nomen cum critica libri *Mortium* coniunctum est. Extat in bibliotheca Musei Britannici exemplar editionis Le Nourryi, cuius in marginibus Bentleius correctiones uariasque notas inscripsit. Has Carolus Zangemeister descriptas et ad Academiam Vindobonensem misit et in exemplar editionis Le Nourryi quod est in bibliotheca Heidelbergensi, transtulit.¹⁴⁾ In antico tegimine illius exemplaris Londinensis legitur *E Codice Bentleiano*, infra *Cl. Ricardi Bentleii Manu adnotata*, et iterum infra nomen *J. Wilson, Trin: Coll: Soc:* cum eius insigni; huius igitur Wilsonii in possessionem exemplar peruenerat. A Bentleio marginalia illa scripta esse eo quoque confirmatur, quod p. 72 exemplaris ad notam Le Nourryi *MS. agris ferentibus* (c. 37, 4) linea subter uocem *ferentibus* ducta additum est *lego, agris feriantibus. R. B.* Uno loco etiam alia manus coniecturam ascripsit (cf. c. 8, 5 ad uerba *a complexu*). Pleraeque notae Bentlei sunt coniecturae, quas suo quamque loco in apparatu posuimus, alias autem notas quae in apparatu minus idoneum locum habere uidentur, hic proponimus. Spectant enim ad primam paginam codicis Colbertini, quam apud Le Nourryum Specimine illo, quibusdam locis

¹⁴⁾ Cf. eius *Bericht über die im Auftrag der Kirchenvätercommission unternommene Durchforschung der Bibliotheken Englands*, *Wiener Sitzungsberichte, Phil.-hist. Cl.* uol. LXXXIV (1876) p. 536.

tamen non recte, depictam esse diximus (cf. supra p. XII). Hoc ex Specimine Bentleius ad textum LeNourryi, lineis subter uerba uel litteras ductis, lectiones codicis uel ascripsit uel significauit. Sunt autem hae notae: ad *restituta* p. 172, 1: *to MS*; ad *fabricatur* p. 172, 3: *runt MS*; ad *iacentes* p. 172, 9: *ta MS*; ad *maiori* p. 172, 12: *ris MS*; ad *mortem* (sic LeNourry in textu cum Baluzio pro *iudicem*) p. 172, 17: *v. MS*; ad *ultione superbis et* (sic LeNourry in textu cum Baluzio pro *uidelicet supplicia*) p. 173, 1: *supplicia*; ad *ostenderet et quo et fuerunt* p. 173, 5. 6. 7: *v. MS*; praeterea ad *sotitas* (sic apud LeNourryum errore typothetae pro *solitas*) p. 184, 11: *li*. Pleraeque autem illae coniecturae Bentley etiam ab editoribus Mortium aliisque uiris doctis praesertim iis quos Bauldri nominat, inuentae sunt, quamquam quaedam sunt eiusmodi, ut mirandum sit duobus hominibus idem in mentem uenisse, uelut quod modo commemorauimus, *agris feriantibus* c. 37, 4 (cf. ad h. loc.). Neque tamen credibile uidetur aut Bentleium illorum coniecturas in suum exemplar transtulisse nominibus eorum non additis aut illorum quemquam notitia earum aliquo modo ad se perlata uerum auctorem reticuisse. Sed quomodocumque res se habet, longe pleraeque Bentley notae ita comparatae sunt, ut quae forte illi inter ipsam lectionem libri succurrissent, statim in margines exemplaris sui coniecisse eum existimemus. Ex locis qui grauiores corruptelas contraxerunt, unum (cf. ad p. 220, 17: *Balearenses sagittarii*) coniectura ingeniosa magis quam probabili temptauit. — Perpauci illi homines eruditi qui praeter eos quos nominauimus textum Mortium emendabant, in apparatu commemorati sunt.

Indices huic fasciculo additos tales esse uoluimus, quales et copia rerum a Lactantio commemoratarum et eius sermo cognitione dignissimus postulare uiderentur. Locorum tamen a Lactantio cum ex antiquis scriptoribus tum e S. Scriptura

adlatorum in Indice uerborum rerumque grammaticarum nisi perraro rationem non habuimus.

Quod superest, ut indicemus quae utriusque nostrum quorum nomina haec editio Mortium prae se fert, in ea paranda fuerint partes, Georgius Laubmann, qui initio librum edendum susceperat, cum plurimis muneris publici sui officiis aliisque negotiis occupatus uideret eum longiore demum tempore ad finem perducī posse, apparatus criticum et ea quae collegerat conscripseratque Samueli Brandtio tradidit, qui sibi operae socius esset. Et cum de omnibus rationibus ad hanc Mortium editionem spectantibus facile inter nos conuenisset, etiam textus communicatis inter nos consiliis constitutus est. Ita quam coniunctionem nostram initia edendi huius corporis Lactantiani condiderant, eam finis totius operis confirmauit.

In plagulis corrigendis adiuuerunt nos Fridericus Schoell per totam hanc Lactantii editionem ut in aliis rebus, ita in hac comes nobis prudentissimus benignissimusque, et Alfredus a Domaszewski Heidelbergenses et Carolus Weyman Monacensis. Quibus uiris optimis doctissimisque gratias habemus eo maiores, quia auxilium eorum minime constitit intra fines illius operae: id quod ex iis locis apparatus nostri in quibus nomina eorum leguntur, conici magis quodammodo quam plene aestimari potest.

Heidelbergae et Monaci Kal. Febr. a. MDCCCLXXXVII.

Samuel Brandt.

Georgius Laubmann.

ADDENDA ET CORRIGENDA.¹⁾

Ad partem I.

- p. VII adn. *Ad nomina Lactantii cf. Indic. nom. s. Caelius.*
- p. XIII ss. *Quae in Prolegomenis de codicum cognatione sunt exposita, ad formam stemmatis redacta sunt in libro Harnackii et Preuschenii inscripto 'Geschichte der altchristl. Litteratur bis Eusebius', uol. I part. 2 (1893) p. 739, praeterea a Georgio Wissowa in censura editionis nostrae, Götting. gelehrte Anz. 1895 p. 519: qui uir doctus de rationibus quas inter codices quosdam intercedere demonstrabamus, aliter atque nos sentit, cui tamen rei ne ipse quidem multum tribui uult (ibid. p. 523).*
- p. XIII. *Ad historiam codicis Bononiensis cf. quae part. II fascic. 1 p. VIII adn. 1 dicta sunt.*
- p. XXXIV s. *Codicem Palatino-Vaticanum 161 (H) iam ante annum 828, non decimo saeculo scriptum esse Lud. Traube ostendit, Centralblatt für Bibliothekswesen 1892 p. 87.*
- p. LXVI. *Additamenta dualistica et panegyrica ipsi Lactantio tribuit O. Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt I (1895) Anhang p. 437. 441., dualistica interpolatori, panegyrica Lactantio dat M. Schanz, Geschichte der röm. Litteratur III (1896) p. 387.*
- p. CIV s. *De hoc codice Sedulii Scoti cf. Henr. Omont, Mélanges Graux (1884) p. 313, et de Sedulio ipso Lud. Traube, O Roma nobilis, Abhandl. d. bayer. Akad. d. Wissensch. I. Cl. XIX. Bd. II Abth., 1891, p. 338 ss.*
- p. 3, 26. *primam pro piam censor signo †† subscriptus, Neue philol. Rundschau 1890 p. 376, quod probare non possumus.*
- p. 41, 25. *Ad uerba sic Neptuno maritima omnia cum insulis obuenerunt Kronenberg, Minuciana (Lugd. Bat. 1889) p. 100 adnotat omnia corruptum est ex ora. At causa necessaria corrigendi est nulla atque debet etiam obuenerunt in obuenerit mutari.*

¹⁾ Quorum locorum numeri **crassioribus litteris** scripti sunt, ii potissimum ante quam usus fiat editionis, corrigendi sunt.

- p. 67, 12-69, 8. *Hoc loco Lactantium usum esse parte quadam nunc deperdita libri V de re publica Ciceronis ostendebam in disputatione 'Ad Ciceronis de re publica libros adnotationes', Festschrift zur 350-jährigen Jubelfeier des Gymnasiums zu Heidelberg, 1896, p. 24 ss.: qua disputatione omnino quaesiui quae post Angelum Maium librorum de re publica Ciceronis uestigia apud Lactantium reperiri possent.*
- p. 76, 10. ore pro ture *Guil. Gemoll, Kritische Bemerk. zu latern. Schriftstellern. Progr. Lignitziae 1890 p. 18; non recte, cf. etiam p. 75, 12 et 460, 15.*
- p. 76, 11. pro horrere (sic *codd. rec.*, colere *codd. antiqui*, quod ex colere et colunt 10 ortum est) dolere vult censor ††, sed horrere multo melius uidetur.
- p. 141, 4. pro diuinitus l. diuinitus.
- p. 143, 18 (II 9, 9). hibernus sc. sol uult censor †† pro hibernum (i. e. hiems): sed sol neque ex loco illo ipso suppleri potest neque ualet quicquam comparatio locutionum occidens, oriens sc. sol, quoniam hibernus omisso substantiuo sol in lexicis indicibusque nullo exemplo probatur.
- p. 146, 17. cum B immobilis legendum est, cf. 14 mobilis et *Inst. VII 9, 13* (ignis) elementum leue, 14 ea uero quae ponderosa sunt *eqs.*
- p. 229, 3. *Kronenberg, Minuciana p. 100* habenti nullos (pro malos) liberos orbitas praedicatur conicit, at *Lactantius, ut opinor*, liberos non habenti scripsisset.
- p. 229, 7. modestiam pro molestiam *Th. Stangl, Philol. Jahrb., uol. 145 (1892) p. 863.*
- p. 249, 2. tamquam lupanam obeant (sc. eam) *Weyman, Zeitschr. f. österr. Gymnas. 1894 p. 202.*
- p. 267, 2. suo ipsi (pro sibi) gladio *Gemoll p. 18, sed cf. Buenemannum ad hunc loc. et ad Inst. II 5, 6 adn. z.*
- p. 278, 20. pro religiones l. religionis.
- p. 304, 9. Kalendas Apriles scribendum est, cf. *ad Mort. 2, 1.*
- p. 320, 19. lectionem codicum curasset retinet censor ††: quod quid significet hoc loco, nos non magis quam priores editores perspicere possumus.
- p. 348, 10. pro sedendi nunc scribo sedenti.
- p. 351, 3. illo supplicio indignus, mortalis tamen et....affixus pro adfectus *Gemoll p. 18, sed supplicio pertinet etiam ad adfectus.*
- p. 371, 4. utinam pro utinamque uir doctus l. subscriptus in censura editionis nostrae. *Theolog. Litteraturblatt 1890 p. 463, sed cf. Indic. uerbor.*
- p. 399, 3. Cum *codd. BH* audeant scribendum est.
- p. 428, 8. uirgula post profesto delenda est (festo atque profesto...die).

- p. 441, 8. <ita> uanam *Kronenberg p. 100, sed ita prorsus superuacuum est.*
- p. 464, 6.** *pro tam l. tamen.*
- p. 496, 17. celerando *pro celebrando Gemoll p. 18, sed cf. adnot. nostram.*
- p. 522, 8.** *pro ipsa l. ipsam.*
- p. 525, 20. Auctores 17] *l. cf. pag. 521, 7.*
- p. 563, 4 adn. cr. 'uitiant recepti' scribendum fuisse recte monuit censor ††, ipse subiciunt praefert.
- p. 575, 2. non minus mirabiliter de conscientia ideo Tullius 'meminerit' inquit censor ††, nobis incredibile.
- p. 596, 4. quis nauigat <hic>? hic ignis est uel hic? ignis <iste> est censor ††: quibus coniecturis consensus membrorum loci turbatur, cf. hoc caelum est: quis id suspicit? terra haec: quis eam colit? ... hic ignis est: quis eo utitur?
- p. 596, 5. <ea> *pro <cuncta> censor ††: sed res modo nominatae pro exemplis tantummodo sunt, quibus cuncta (quod indicatur loco Epitomae in adn. adlato) a deo propter hominem instituta esse ostendatur, cf. etiam § 16 (p. 595, 21—24) potestas hominis, propter quem mundum ipsum et uniuersa quaecumque sunt deus fecit tantumque illi honoris habuit, ut eum praeficeret uniuersis.*
- p. 605, 21. quousque ut glossema proximi quatenus delet Sittl, *Berliner philol. Wochenschr. 1891 p. 335.*
- p. 612, 11.** *In appar. crit. legendum est 'cadant B¹, cad^ant B³, cadit RSHP'; in textu cadat ponendum est.*
- p. 627, 16. quod *pro quo Gemoll p. 18, non est necessarium ac sententia debilitatur.*
- p. 642, 2. *Pro ἐκπαίδεως Aem. Hirsch Heidelbergensis scribit ἐκπαύσεως secutus Ps.-Apuleium c. 26 iisque (bellisque E. Rohde, Jenaer Literaturzeitung 1876 p. 781, πολέμοις ap. Hermetem) per diuersa loca finiens.*
- p. 653, 17. *pro restitui fort. scribendum est restitui, quam ad formam cf. Indic. rer. gramm. p. 398 a.*
- p. 682, 15. Mater Idaea (*pro ipsa*) *Kronenberg p. 101, sed cf. Inst. I 21, 16.*
- p. 690, 1.** *l. capella pro Capella.*
- p. 694, 6. in eosdem laqueos incidat quo (*pro quos*) illi ueteres inciderunt *Gemoll p. 18, sed ad quos cf. adn. nostr.*
- p. 697, 7. fieri? non (*cod. T an*) *Gemoll p. 18, sed praestat Dausii coniectura ac non.*
- p. 705, 26 immortalitate *Gemoll p. 19, idem iam Heumannus.*
- p. 707, 7. qui animas quidem immortales esse, in alia tamen corpora <uult> pecudum *censor l. p. 463.*

- p. 710, 29. cum pro cui in editione Fritschii mere errore typothetae ortum corr. Gemöll p. 19.
- p. 711, 25. in philosophis pro in philosophia Kronenberg p. 101, at Lactantius nusquam plurali philosophiae utitur
- p. 755, 5. communi pro communis Gemöll p. 19, fort. recte; cf. etiam Indic. uerbor.

Ad partis II fasciculum I.

- p. XXII. Knappitsch Anton., 'De L. Caeli Firmiani Lactanti are Phoenice.' Jahresbericht des fürstbischöflichen Gymnasiums am Seckauer Diöcesan-Knabenseminar in Graz. 1896. Cf. de hoc libello, qui continet carmen Phoenicem commentario critico et exegetico et interpretatione Germanica instructum et prolegomena, censuram nostram, Wochenschrift für class. Philol. 1896 p. 1312.
- p. XXX ss. Etiam alia carminis De passione Domini editio commemoratur hoc in libro: P. Marais et A. Dufresne de Saint-Léon, Catalogue des incunables de la Bibliothèque Mazarine. Paris 1893, p. 651 n. 1180, cuius hic est titulus: Carmina pia et religiosa. L. Caeli Lactantii Firmiani Nenia uerbis salua toris nostri crucifixi. Eiusdem elegiacum de resurrectione dominica Impressa cura et impendio Iodoci Badii Ascensii in edibus eiusdem in monte diui Hilarii e regione collegii italici. Parrhisii. s. a. In folio uerso haec sunt L. Caeli Lactantii Firmiani pia nenia uerbis crucifixi. (Q) Visquis sequitur carmen. Constat fasciculus ex 10 foliis quadratis uicenorum quaternorum uersuum, scriptura est gotica. Quibus fere annis hic libellus emissus esse uideatur. Leopoldus Delisle, Journal des Savants 1894 p. 268, his uerbis indicat: je doute fort qu'il soit antérieur à 1501. Apparet hanc Ascensii editionem priorem esse duabus quas nominauimus Ascensianis, sine dubio prima omnino est.
- p. XXXVIII s. De nomine Symphosius hoc addendum est. Asclepiadii De Fortuna carmen, Anthol. Lat. ed. Riese n. 629, Poet. Lat. min. ed. Baehrens IV p. 148, in codice Vaticano 4493 saec. X inscriptum esse Caeli Firminiani Simphosii. De Fortuna. Luc. Mueller testatur, Berliner philol. Wochenschrift 1895 p. 510; quo quod Accursius tradidit. confirmatur (cf. Riesii et Baehrensii adnot.).
- p. 8. 6. in eas sunt relegata regiones Petschenig, Wochenschr. f. class. Philol. 1893 p. 825.
- p. 9 Auctores 2 s.] l. Inst. II 10, 14.
- p. 51 Auctores 17 s.] l. (a Xenocrate). 54, 6 ss.
- p. 55 Expilatores 13 s.] pro 62, 23 s. 33 s. l. 56, 6 s. 16 s.
- p. 73, 13. non sequentia pro consequentia Petschenig p. 825.
- p. 76, 21. detrahunt; non minus illorum censor l., Theolog. Literatur-

- blatt 1894 p. 79, sed nobis quod cum prioribus scripsimus detrahunt, non minus <quam> illorum uerius uidetur, quoniam Lactantius uerbis non minus eqs. non sententiam plane nouam profert, sed ea quae c. 4 explicauerat, attingit repetitque.*
- p. 79, 1. certas uoce notas *Petschenig* *ibid.*
- p. 117, 1. ira et adfectu censor anonymus, *Neue philol. Rundschau 1893 p. 394, sed Buenemannii coniectura irae adfectu (cf. etiam eius notam) multo uerisimilior est.*
- p. 121, 18. ne mentis inpos sibi ille aliquod inexpressibile facinus admitteret censor anonymus (*idem qui p. 117, 1*), *sed debuit exemplis demonstrare sibi aut cum inpos aut cum admitteret (pro ad se) coniungi posse; ille nos conieceramus.*
- p. 132, 20. pro ratum l. iratum.
- p. 135, 7. sed terrae montes *Petschenig p. 825 secutus codd. gramm. d. dub. nom. p. 581, 12 (sed trimontes), sed lectio codicum Phoenicis sed nostros montes aptior uidetur.*
- p. 138, 52. Sententiam uersus inlustrari pictura parietina Pompeiana quae est ap. Roscherum, *Lexikon d. griech. u. röm. Mythol. I 2003, monet Car. Sittl, Berliner philol. Wochenschr. 1893 p. 1423.*
- p. 147 ad u. 169. l. Auson. Mos. 128 (*pro 169*).
- p. 150, 50 lignum... uenerabile] Verg. Aen. XII 767. Prudent. Psychom. 408.
- p. 160. Post fragmenta Lactantii commemorari poterat Baluzium, *Miscellaneorum Liber secundus, Paris. 1679 p. 46, locum quendam Augustini (De ciuit. dei XX c. 30, uol. II p. 486, 1—15 Dombart²), quem nomine auctoris carentem in codice Colbertino 1095 (cf. 'Elenchum' post Praefationem), inuenerat, ut Lactantii fragmentum de extremo iudicio edidisse. Errorem editores iam pridem perspexerunt. Locus ille etiam in aliis recentioribus codicibus Lactantii extat: cf. Le Brun et Lenglet, edit. Lact. I p. 592; Fritzsche, edit. Lact. II p. 286 adn. 7.*

Ad partis II fasciculum 2.

- p. 175. 6. interfecit proprio sensu *idem esse quod gladio interfecit uult O. Keller. Z. lat. Sprachgesch. II (1895) p. 61 adn. (F. Schoell).*
- p. 175, 16. <tempora> iam *Lenglet coniecerat.*
- p. 182, 8. corrumpendas mulieres Car. Weyman ex c. 27, 6 (*p. 204, 20*), quod recipiendum uidetur.
- p. 220, 17. clibanarii] *Ad hanc coniecturam suam explicandam confirmandamque Alfredus a Domaszewski, quem uirum doctum rei militaris Romanae peritissimum esse constat, haec in usum nostrum beneuole conscripta nobis tradidit: Inter numeros palatinos qui sub Diocletiano ueterum praetorianorum partes susceperunt, primo loco*

nominantur in Notitia dignit. Or. V p. 13 Seeck vexillationes palatinae quinque. 1. equites promoti seniores 2. comites clibanarii. 3. comites sagittarii. 4. comites Taifali. 5. equites Arcades ex his numeris Taifali non ante Theodosium instituti sunt (cf. Mommsen in Herma XXIV p. 277) neque Arcadem mentio vetustior extat. contra promotorum rectores, qui apud Ammianum XV 4, 10 et XXXI 13, 18 occurrunt, cum sint viri summae dignitatis, recte ad vexillationem palatinam referas. clibanariorum autem militia, quae fuit in exercitu Romano iam sub Hadriano, quae admiratione celebretur a scriptoribus aetatis Constantii, notissimum est quod scriptor hos numeros, qui feminas damnatas prosequuntur, cuneos armatorum appellat, id optime quadrat in vexillationes, quia uerba cuneus et vexillatio quarto saeculo de solis equitibus usurpantur. apte etiam commemorat scriptor promotos militari modo instructos fuisse, nam simili modo vetustioris ordinationis speculatores, quorum in locum quasi successisse promotos ex Notitia dignit. apparet, ut custodes corporis, singuli, non turmatim i. e. non militari modo instructi imperatores comitabantur: cf. librum meum *Die Religion des röm. Heeres* p. 92 ss. itaque promoti contra modum ordinationis, ut impetum populi arcerent, in turmas diuisi progrediuntur.

Ut his quae uir doctissimus praeclare exposuit, unum addamus, uidetur sane coniectura clibanarii longius discedere a codicis memorabile mens es, cuius primae tantum litterae bil in initio uocis clibanarii eaeque inuersae apparent. Sed fortasse librarius iam codicis antiquioris, ex quo Colbertinus pendet, ex miseris reliquiis uocis casu aliquo dirutae, quam ut sua aetate inusitatam a suaque scientia prorsus remotam nullo modo diuinare atque restituere posset, aliquid uocis simile bilemenses fingeat, in C deinde, in quo multae falsae uerborum diuisiones sunt, illo modo discerptum. Inter ceteras autem quas attulimus u'rorum doctorum coniecturas nulla est quae ueri simile quicquam in se habeat. Itaque ne monstrum illud uocis codice traditum praefixa cruce in textum reciperemus, subsidio quod Domaszewski nobis praebuit, quod nobis optimum uidetur, utendum esse existimaui. Fortasse tamen Brandtii coniectura commemorari potest cum uerborum transpositione coniuncta: promoti militari modo instructi et sagittarii miserabiles feminas prosequuntur. Cogitari enim potest uerba miserabiles feminas in margine codicis ex quo Colbertinus fluxit addita casu esse mutilata et mutilata a librario Colbertini in falso loco posita esse: quo de genere uitiorum supra Proleg. p. X diximus.

p. 249. *Ad Ciceronis de re publica librorum apud Lactantium usum cf. supra Addend. ad I p. 67, 12—69, 8.*

p. 262. *Philonis libro De uita contemplatiua p. 473, 25 ss. (Mangey)*

Lactantium Inst. III 23, 1—4. 6 usum esse statuit P. Wendland, 'Die Therapeuten und die philonische Schrift Vom beschaulichen Leben', Annal. philol. Supplem. uol. 22 (1896) p. 700, secutus Zellerum, Histor. philos. gr. I⁵ p. 844.

p. 266. Varro] De Varrone Lactantii auctore *post ea quae in disputatione ad uol. II fasc. 1 p. 6, 1 (de op. 1, 11) nominata diximus, egit A. Mancini, Studi storici V (1896) 229 ss. 297 ss.*

p. 279. l. III. (pro II.) Index nominum et rerum.

p. 332 b *post* mundus *addenda sunt haec*: munera: uenationes quae uocantur munera, primitus Saturno sunt attributa I 561, 14. 741, 21.

p. 374 a alius] *dat. sing. alii extat I 400, 13.*

p. 381 b (auditus). auditu suauis — 563, 7 *sub uerbum* audire *recipiendum est.*

p. 418 a dispar quam] *legendum I 183, 2. II 48, 2.*

p. 430 a. l. ex(s)ecrari *pro* ex(s)ecrare. *deinde I 160, 20. 729. 5. execrandus eqs. addendum 'passiue* protriti et execrati II M 198, 11.'

p. 491 b. *adde* occurrere: occurrit nobis Epicurus ac dicit II 107, 2. *occurrebat ei (in mentem ei venit) quod (pro acc. c. inf.)... non possent (in constr. hypothetica) II 85, 9.*

p. 507 b praebere *et* p. 509 b praestare] *add. mirandam sese praestat praebetque uerendam II Ph 144, 123.*

p. 521 a (quod). *in uersu 12 a fine adde locum ad p. 491 b (occurrebat ei quod II 85, 9) supra adlatum; praeterea ibid. in u. 2 a fine adde ut taceam quod... sunt I 448, 21.*

p. 548 a. *adde* 'supinum in -um *cf.* uenire. — in -u *cf.* auditu (*non recte sub* auditus 381 b) dictu (*s. dicere* 416 a) factu (*s. facere* 432 b) intellectu I 4, 2. susceptu I 4, 3.'

p. 549 b. *adde locum ad p. 521 a (ut taceam quod... sunt I 448, 21) supra adlatum.*

LVCII CAECILII
DE MORTIBVS PERSECVTORVM
LIBER
VVLGO LACTANTIO TRIBVTVS

C = codex olim Colbertinus nunc Bibliothecae Nationalis Parisinae
n. 2627 saec. XI.

Bal = Baluzius primus editor (Stephani Baluzii Miscellaneorum Liber
Secundus, Parisiis 1679, p. 1 ss.)

---

omnibus aduersariis, restituta per orbem tranquillitate, pro-
 fligata nuper ecclesia rursum exurgit et maiore gloria templum
 dei, quod ab impiis fuerat euersum, misericordia domini fabri-
 3 catur. excitauit enim deus principes qui tyrannorum nefaria
 et cruenta imperia resciderunt <et> humano generi prouiderunt, 5
 ut iam quasi discusso tristissimi temporis nubilo mentes om-
 4 nium pax iucunda et serena laetificet. nunc post atrae tem-
 pestatis uiolentos turbines placidus aer et optata lux refulsit.
 nunc placatus seruorum suorum <precibus> deus iacentes et
 afflictos caelesti auxilio subleuauit, nunc maerentium lacrimas 10
 5 extincta impiorum conspiratione deterisit. qui insultauerant
 deo, iacent, qui templum sanctum euerterant, ruina maiore
 ceciderunt, qui iustos excarnificauerant, caelestibus plagis et
 6 cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. sero id qui-
 dem, sed grauiter ac digne. distulerat enim poenas eorum 15
 deus, ut ederet in eos magna et mirabilia exempla, quibus
 posteri discerent et deum esse unum et eundem iudicem digna

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 17 s. (dis-
 scerent)] Lact. Epit. 48, 5.

deditur uel traditur *Tollius*, excidetur *Gale*, abditur *Bauldri*, arcetur
Boherellus (aduersarius *hi omnes cum Bal*), deturbatis . . aduersariis *Allix*

1 restituta] et restituta *Bal*, sed in *C* signum $\curvearrowright$ ante restituta solita
 codicis distinctio est 5 et add. *Heumann*, in *C* est $\curvearrowright$ distinctio; huma-
 noque *Tollius*; *noluimus* resciderunt: humano *distinguere* 6 tristis-
 simi *C* e lectione *Omontii*, transacti *Bal*, trisansaru (sic) *Le Nourry* in
Specim. 7 atre *C* e lectione anonymi p. 33, quam confirmat *Omont*,
 tantae *Bal*; atrae iam *Buenemann* coni., *Miscell. Lips. III*, 1716, p. 173,
 conl. *Vergil. Aen. V* 693 s. 8 obtata *C* 9 precibus (uel patientia)
 add. ed. *Oxon.* 1680, gemitibus *Colomesius*, causa uel gratia *Bauldri*
 et *Bal*, ut *C* 11 illustrati erant *C*, insultauerant *Graenius* secutus
Is. Vossium, qui insultati erant coni., probat *Buenemann* conl. *Lactant.*
Inst. V 23, 2 (*V* 2, 2); aduersati erant *Bal*, illusitauerant *Nic. Heinsius*,
 illuctati erant *Lenglet*; qui illuserant deo, strati iacent *Bauldri* 12 ma-
 iore *Columbus*, maioris *C*; maiori *Bal* 14 sero id *Buenemann*, seruit *C*;
 serius *Le Nourry*; sero—digne om. *Bal* 15 set *C*, sic plerumque de-
 stulerat *C*, corr. *Bal* 16 quibus et *Bal*, sed in *C* post quibus in fine
 uersus nihil est 17 iudicem *Lenglet* in *C* extremae partes uersuum
 19—25 folii 1^a (= p. 173, 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8) cum margine abscissae

nid elicet: supplicia impiis ac persecutoribus irogare, de 7
quo exitu <eorum> testificari placuit, ut omnes qui procul
remoti fuerunt uel qui postea futuri sunt, scirent, qua-
tenus uirtutem ac maiestatem suam in exstinguendis delen-
disque nominis sui hostibus deus summus ostenderit, ab re
ta(men non) est, si a principio, ex quo est ecclesia consti-
tuta, qui fuerint persecutores <eius> et quibus poenis in eos
caelestis iudicis seueritas uindicauerit, exponam.

2. Extremis temporibus Tiberii Caesaris, ut scriptum legi- 1
10 mus, dominus noster Iesus Christus a Iudaeis cruciatus est
post diem decimum Kalendas Apriles duobus Geminis consu-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 9—
p. 174, 1| Lact. Inst. IV 10, 18.

1 uid elicet: *Buenemann* (4 f. spatia in C sunt explenda), indice
anonymus p. 34, ultione *Cellarius*; digno iudicio *Le Nourry* indicem —
impiis| mortem digna ultione superbis et impiis *Bal* 2 <eorum> testificari
ed. Oxon. 1680 (in *Emendat.* p. 108); in C 8 f. spatia explenda sunt;
..... testificari *Bal*, uaria ap. *Bauldrium* et *Heumannum*; ad quo
Bentleius quorum ascr. 3 remoti *ed. Oxon. 1680*, item *Bentleius*,
moti C; amoti *Lenglet* postea futuri *Allix*; in C de litt. p prior
hasta et particula alterius superest, fuerat fort. p, ut alias in C; 8 f.
spatia explenda sunt; p ..... turi *Bal*, post nos futuri *Cuperus*,
posthac futuri *Is. Vossius*, procul ituri *ed. Oxon. 1680* p. 2, persecutori
idem in *Emendat.* p. 108, alia ap. *Bauldrium* 4 exstinguendis
Bauldri conl. c. 46, 2 (in C de litt. x haec hasta r apparet; 5 f. spatia
explenda sunt, fuerat fort. tiguē); ..... dis *Bal*, excindendis *Colo-*
mesius conl. c. 2, 6, alia ap. *Bauldrium* 5 ostenderit *Bauldri*, osten-
deret C Ab re tar C e lectione *Omontii*, 2—3 spatia explenda sunt,
unde tañ n *Brandt* scr. (tamen iam *Buenemann*), ... est *Bal*,
Vine ta *Le Nourry* in *Specim.*; quo errore falsae coniecturae posteriorum
effectae sunt 6 quo *Bal*, qu (post una litt. euauit) C 7 persecu-
tores *Le Nourry*, in C psecutores fuerat, sed litt. p^f paene totae et o tota
foraminibus interierunt, auctores legerat *Bal*; post persecutores 2 spa-
tia explenda sunt, <ei> *anonymus* p. 35, lacunam 9 punctis signi-
ficauit *Bal*, unde falsae coniecturae ortae sunt ponis C 8 post
exponam in C reliqua pars uersus uacua, extrema particula cum mar-
gine abscissa est 11 post diem X^m kl. aplr. (sic) C; Kalendas Apriles
Brandt (Kalendarum Aprilis *Bal*, Kalendarum Aprilium *Tollius*), cui

- 2 libus. cum resurrexisset die tertio, congregauit discipulos,
 quos metus comprehensionis eius in fugam uerterat, et diebus
 XL cum his commemoratus aperuit corda eorum et scripturas
 interpretatus est, quae usque ad id tempus obscurae atque
 inuolutae fuerant, ordinauitque eos et instruxit ad praedicatio- 5
 nem dogmatis ac doctrinae suae disponens testamenti noui
 3 sollemnem disciplinam. quo officio repleto circumuoluit eum
 procella nubis et subtractum oculis hominum rapuit in cae-
 4 lum. et inde discipuli, qui tunc erant undecim, adsumptis
 6 in locum Iudae proditoris Mathia <et> Paulo dispersi sunt 10
 per omnem terram ad euangelium praedicandum, sicut illis
 magister dominus imperauerat. et per annos XXV usque ad
 principium Neroniani imperii per omnes prouincias et ciuitates
 5 ecclesiae fundamenta miserunt. cumque iam Nero imperaret,
 Petrus Romam aduenit et editis quibusdam miraculis, quae 15
 uirtute ipsius dei data sibi ab eo potestate faciebat, conuertit
 multos ad iustitiam deoque templum fidele ac stabile conlo-
 6 cavit. qua re ad Neronem delata cum animaduerneret non

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1—5] Lact.

Inst. IV 20, 1. Epit. 42, 1. 5—9] Lact. Inst. IV 21, 1. Epit. 42, 3.
 10 s. 15] Lact. Inst. IV 21, 2.

*etiam pro post scribendum uid. ante cum Lact. Inst. IV 10, 18 (ubi
 Kalendas Apriles pro genetiuo ponendum)*

1 resurrexisset *C* 2 cōphensionis *C* fug (*post euauit ā*) *C*
 5 inuolute, *litt.* no foramine partim interierunt, *C* fuerant *Boherellus*,
 fuer *C* 7 sollēnē *C* Quo in *C* leuiter euauidum uel detritum, Dein
 non recte *anonymus* p. 36 circumuoluit *Bal.* cūuoluit (*ante c* 2 uel 3
litt. euannerunt) *C* 8 nub. *C*; nube *GLaubmann*; procella nubis] pro-
 tensus (*sic*) nubes *Bentleius* oculis *C*, sic saepius in caelum *Bal.* celum.
sed c minus certum, *ante c* 1 uel 2 *litt.* euauerunt, *C* 9 undecim *Bal.*
 unde, *post* 2 *litt.* euauerunt (undeci). *C* assumptis *Bal.* adsup̄tū *C*
 10 uerba proditoris mathiā (*sic*, Matthia *Bal*) in *C* infra postremum pa-
 ginae uersum addita sunt, et add. *Bal.* 11 euugliu (*sic, sed extremae*
litt. parum certae) *C* 12 in nomine magistri dei *codd.* Lact. Inst. IV
 21, 2, ubi domini scribendum (*cf. Addenda I p. CXIV*) 14 posuerunt
anonymus p. 37 *conl.* Lact. Inst. IV 21, 2 imperaret *Bal.* imperat***
 (pet. er.) *C* 17 collocavit *C*

modo Romae, sed ubique cotidie magnam multitudinem deflere a cultu idolorum et ad religionem nouam damnata uetustâ transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, prostravit ad excidendum caeleste templum delendamque iustitiam
 5 et primus omnium persecutus dei seruos Petrum cruci adfixit. Paulum interfecit. nec tamen habuit inpune. respexit enim
 7 deus uexationem populi sui. deiectus itaque fastigio imperii ac deuolutus a summo tyrannus impotens nusquam repente comparuit, ut ne sepulturae quidem locus in terra tam malae
 10 bestiae appareret. unde illum quidam deliri credunt esse translatum ac uiuum reseruatum. Sibylla dicente matricidam profugum a finibus <terrae> esse uenturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam nouissimus persequatur et antichristi praecedat aduentum — <quod nefas est cre-
 15 dere —, sicut duos prophetas uiuos esse translatos in ultima <tempora> ante imperium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere coeperit. <quidam sanctorum pronuntiant:

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 11| Orac. Sibyll. VIII 70 s. V 363.

2 uetusta** (te er.) C, uetustate Bal 5 persecutos C, corr. Bal
 6 et Paulum Bal, sed in C ante paulū est <distinctio> gladio interfecit Bauldri habuit s. l. C 9 cōparuit C 10 deleri C 12 terrae add. Tollius, cf. Or. Sibyll. VIII 70 s. ἔτι ἔτι γ' ἐπεσφύθη Ἐκ περὶ τῶν γὰρ ἔτι ὁ φονὴς μετ' ἐποστύχου ἀντίρ. V 363 s. ἔτι δ' ἐκ περὶ τῶν γὰρ ἔτι μετ' ἐποστύχου ἀντίρ. 14 in C initia uersuum 19–25 (= p. 175, 14. 16. 17. 176, 1 3. 4. 5) cum margine abscissa <quod nefas ed. Oxon. 1680 (in C 3–4 spatia explenda sunt, fuit qđ nefas), . . nefas Bal, uaria ap. Bauldrium
 15 duas C, corr. Bal 16 <tēpora> ante (in C etiam prior pars litterae a in ante interiit, s f. spatia explenda sunt) imperium Brandt, initium C (quod proximo coeperit natum uidetur); cf. Lact. Inst. VII 24, 5 mille annis caelestis imperii, de ira 23, 11 caelestis imperii maiestatem. Inst. VII 26, 1 in principio regni sancti; . . . initium Bal, <saecula praecursuros> initium ed. Oxon. 1680, iudicium Vonck, Specim. critic. (1744) p. 73, item Fritzsche, alia nimis libere Cuperus et Columbus; Alexandre, edit. Orac. Sibyll. I (in Curis poster.) p. 176 non recte huc trahit Or. Sib. III 783 (784 Rz); cf. etiam ad u. 17 17 ceperit C, sic plurumque
 1 qđā scōr-ū Brandt (utraque breuiatio usitata in C) uel fortasse qđā īrorū (ut Lact. Inst. V 2, 9 si qui nostrorum), in C

eodem modo etiam Neronem uenturum putant, <ut praecu>r-
sor diaboli ac praeuius sit uenientis ad uastationem terrae et
huma<ni ge>neris euersionem.

- 1 3. <P>ost hunc interiectis aliquot annis alter non minor
tyrannus <Domitianus> ortus est. <qui> cum exerceret inuisam 5

7—8 spatia explenda sunt; lacunam 12 punctis indicauit et pronuntiant
scrips. Bal (quem sequuntur edd. puncto inter credere et sicut 15 posito),
pronuncient C (quo seruato locum distinxit Brandt): itaque editorum
ad lacunam explendam coniecturae (uelut sanctis suis comitatus ed.
Oxon. 1680, praecessuros Vonck, alia ap. Bauldrium et Heumannum)
a probabilitate aberrarunt; quod Sibyllae futurum praenuntiant Lenglet,
item Duchner (sed cf. Lact. Epit. 40, 5 quod futurum . . . Salomon . .
pronuntiauerat), redituros Sibyllae pronuntiant Fritzsche, sed haec non
solum spatium lacunae excedunt, sed ne de Sibyllis quidem hic cogitari
potest neque duo prophetae Elias ac Moyses sunt (sic Lenglet et
Fritzsche): nam Orac. Sibyll. II 187 de Eliae quidem reditu dicitur,
sed II 245 ss. praeter Moysen et Eliam septem patriarchae et pro-
phetae atque etiam ii ὅς ἐκτείνων Ἐβραῖοι inducuntur, et hi non ut
ante iudicium extremum, sed ad ipsum illud uenturi: immo cum Co-
lumbo Cupero Tollio Enoch et Elias (Mal. 4, 5. Matth. 11, 14. 17, 11)
intellegendi sunt, quamquam in S. Scriptura (Gen. 5, 24. Ecclesiastic.
44, 16. 49, 16. Hebr. 11, 5) de Enochi translatione tantum, non de
futuro eius reditu dictum est, sed cf. Tertull. d. anima 50 translatus
est Enoch et Helias nec mors eorum reperta est, dilata scilicet, ceterum
morituri reseruantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant; Augustin.
de Genesi ad litt. IX 11 Enoch et Elias . . . creduntur etiam redituri
ad hanc uitam et, quod tamdiu dilatum est, morituri, c. Iulian. VI 30
translati sunt Enoch et Elias . . . qui sane creduntur ad exiguum tem-
poris redituri in has terras, ut etiam ipsi cum morte confligant, uerbis
quidam sanctorum quae recepimus, scriptores sacri (Malachia, Mat-
thaeus; cf. etiam Apocal. 11) et Christiani (uelut Tertullianus; alios
adfert Bousset, Der Antichrist, 1895, p. 134 ss.) comprehenduntur

1 <ut p̄cursor Allix, 6 f. spatia explenda sunt, ... cursor Bal,
qui praecursor Le Nourry, alia ap. Bauldrium 3 huma<ni ge>neris
Bal (in C 3 f. spatia explenda sunt, etiam particula litterae e in
ge superest) post euersionem in C maior pars uersus uacua
relicta est 4 <P>ost Bal (in C 2 spatia explenda sunt, fuit P in
initio noni capitis) hunc in̄iectis Bal (in C litt. e et in foramine
interierunt, altera tamen hasta litterae n in in superest) aliquod C,
corr. Bal 5 Domitianus Burnetum secutus add. Brandt (cf. p. 173, 7;
Nero c. 2, 5 s. Decius c. 4, 1. Valerianus c. 5, 1. Aurelianus c. 6, 1) <qui> Bal

dominationem, subiectorum tamen cervicebus incubavit quam diutissime tutusque regnavit, donec impias manus aduersus dominum tenderet. postquam uero ad persequendum iustum 2 populum instinctu daemonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit poenas. nec satis ad ultionem fuit quod est interfectus domi: etiam memoria nominis eius erasa est. nam cum multa mirabilia opera fabricasset, cum Capi- 3 tolium aliaque nobilia monumenta fecisset, senatus ita nomen eius persecutus est, ut neque imaginum neque titulorum eius relinqueret ulla uestigia, grauissime decretis etiam mortuo 10 notam inureret ad ignominiam sempiternam. rescissis igitur actis tyranni non modo in statum pristinum ecclesia restituta est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit, secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii 15 clauum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa manus suas in orientem occidentemque porrexit. ut iam nullus esset terrarum angulus tam remotus quo non religio dei penetrasset, nulla denique [dei] natio tam feris moribus uiuens, ut non suscepto dei cultu ad iustitiae opera mitesce- 20 ret, sed enim postea longa pax rupta est.

LOCI AVCTORVM EXFILATORVM SIMILES 16 manus — porrexit] Lact. Inst. VII 15, 15. Epit. 46, 5 16 ss.] Lact. Inst. IV 26, 35.

(in C 2 spatia explenda sunt, prius hasta litterae P capitalis ex priore uersu decurrente occupatum fuit, in altero q fuit, litterae q inferior pars superest)

6 domi] Domitianus Sasius, *Animadu. ad auct. uet. specim.* III ed. Gurlitt, progr. Hamburg. 1806 p. 12; domi: etiam] Domitianus de Wal, *Mnemosyne* X (1861) p. 201; domi [suae] Brandt (cf. c. 14, 2 et Sueton. Domit. 16 in cubiculum se recepit atque ibi occisus

est) eius] in C fuit ei', litt. e foramine interiit^r erasa (sic) C 7 in C fuit capitolii, pars litt. o, litterae li, prior hasta litt. u foramine interierunt S monumenta, sed ex u ras. i factum. C 10 relinqueret Bal, relinquerent C; an relinquerentur scribendum? grauissimis Bal 11 reci-sis (s er.) C, corr. Bal 13 enituit (n er.) C

16 post passa litt. er. C oriente occidenteq. C, corr. Bal; cf. Lact. Inst. VII 15, 15. Epit. 46, 5 et Proleg. adn. 6 17 quo Bal, co C 18 di C, del. Bal ferib; ras. partim corr. C 19 cultum C, corr.

Bal^a aiusticiae C 20 longa (u er.) C

1 4. Exstitit enim post annos plurimos execrabile animal
 Decius, qui nexaret ecclesiam: quis enim iustitiam nisi malus
 2 persequatur? et quasi huius rei gratia prouectus esset ad
 illud principale fastigium, furere protinus contra deum coepit,
 3 ut protinus caderet. nam profectus aduersum Carpos, qui
 tum Daciam Moesiamque occupauerant, statimque circumuentus
 a barbaris et cum magna exercitus parte deletus ne sepulturam
 quidem potuit honorari, sed exutus ac nudus, ut hostem dei
 oportebat, pabulum feris ac uolucris iacuit.

1 5. Non multo post Valerianus quoque non dissimili furore 10
 correptus impias manus in deum intentauit et multum quamuis
 breui tempore iusti sanguinis fudit. at illum deus nouo ac
 singulari poenae genere adfecit, ut esset posteris documentum
 aduersarios dei semper dignam scelere suo recipere mercedem.
 2 hic captus a Persis non modo imperium, quo fuerat insolenter 15
 usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit
 3 uixitque in seruitute turpissime. nam rex Persarum Sapor,
 is qui eum ceperat, si quando libuerat aut uehiculum ascen-
 dere aut equum, inclinare sibi Romanum iubebat ac terga
 praebere et imposito pede super dorsum eius illud esse uerum 20
 dicebat exprobrans ei cum risu. non quod in tabulis aut parie-
 4 tibus Romani pingerent. ita ille dignissime triumphatus ali-
 quamdiu uixit, ut diu barbaris Romanum nomen ludibrio ac

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES

c. 4]

Orat. Constantini ad sanct. coet. 24, 1. c. 5] ibid. 24, 2.

1 execrabile *ex* execrabilis *part. ras. corr. C* 5 ut *s. l. C* 6 da-
 tiam *C* 7 barbaris, *s. l. corr. C* ne *Graeuus, item Bentleius*, nec *C*
 8 quidam *C, corr. Bal* honorari *C* 10 dissimil* (*sic*) *C, corr. Bal*
 11 deum *Bal, dō C; cf. Proleg. adn. 6* 12 noua *C, corr. Bal*
 13 poenae *Bal, p pene C; prope poenae anonymus p. 39, item Bentleius*,
 prorsus poenae *Heumann; cf. Cic. Verr. IV 41, 88* nouum et singulare
 supplicii genus excogitauit 15 quod *C, corr. Bal* 17 sapor is *C*,
retinuimus cum Lengletio et Duebnero (cf. Sapor Trebell. Poll., Valer.
4. 4); Sapoies Bal 18 libuerat *Columbus (cf. c. 21, 5. 38. 5)*, libu-
 erit *C* ueiculum *C* 19 romana, *s. l. corr., C* 20 imposita *C, corr.*
Bal super *Bal, supra C* 21 dicebat <triumphi genus> *Lenglet*

derisui esset. etiam hoc ei accessit ad poenam, quod cum
 filium haberet imperatorem, captiuitatis suae tamen ac serui-
 tutis extremae non inuenit ultorem nec omnino repetitus est.
 postea uero quam pudendam uitam in illo dedecore finiuit.
 5 derepta est ei cutis et exuta uisceribus pellis infecta rubro
 colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam claris-
 simi triumphi poneretur legatisque nostris semper esset osten-
 tuti, ne nimium Romani uiribus suis fiderent, cum exuuias
 capti principis apud deos suos cernerent. cum igitur tales
 10 poenas de sacrilegis deus exegerit, nonne mirabile est ausum
 esse quemquam postea non modo facere, sed etiam cogitare
 aduersus maiestatem singularis dei regentis et continentis
 uniuersa?

6. Aurelianus, qui esset natura uesanus et praeceps, quam-
 15 uis captiuitatem Valeriani meminisset, tamen oblitus sceleris
 eius et poenae iram dei crudelibus factis lacessiuit. uerum
 illi ne perficere quidem quae cogitauerat licuit, sed protinus
 inter initia sui furoris extinctus est. nondum ad prouincias
 20 qui locus est Thraciae, cruentus ipse humi iacebat falsa qua-
 dam suspitione ab amicis suis interemptus. talibus et tot
 3 exemplis coerceri posteriores tyrannos oportebat: at hi non
 modo terri non sunt, sed audacius etiam contra deum con-
 fidentiusque fecerunt.

25 7. Diocletianus, qui scelerum inuentor et malorum machi-
 nator fuit, cum disperderet omnia, ne a deo quidem manus

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES

c. 6]

ibid. 24, 3.

2 haberet *Bal.* abeñ& C captiuitati C, corr. *Bal.* 3 extreñ&me C
 5 derepta *Nic. Heinsius*, direpta C est infecta *Lenglet*, sed uirgula
 quam dicit esse in C. ~ distinctio est 6 clarissimi *Bal.* karissimi C
 7 ostentui, i ras. ex s, C 9 principes C, corr. *Bal.* apud C 10 exi-
 gerit C 14 naesanus C praecebs C 19 Caenofrurio *Columbus*, coeno-
 frurio C; <in> Caenofrurio *Heumann* 20 traciae C 21 suspitione C
 22 coheiceri C 25 Dio clecianus C, sic paene constanter 26 ne
Lenglet, item *Bentleius*, nec C

2 potuit abstinere. hic orbem terrae simul et auaritia et timi-
 ditate subuertit. tres enim participes regni sui fecit in quat-
 tuor partes orbe diuiso et multiplicatis exercitibus. cum sin-
 guli eorum longe maiorem numerum militum habere conten-
 derent. quam priores principes habuerant. cum soli rem pu-
 blicam gererent. adeo maior esse coeperat numerus accipien-
 tium quam dantium. ut enormitate indictionum consumptis
 uiribus colonorum desererentur agri et culturae uerterentur
 in siluam. et ut omnia terrore complerentur, prouinciae quo-
 que in frusta concisae: multi praesides et plura officia sin-
 gulis regionibus ac paene iam ciuitatibus incubare, item ratio-
 nales multi et magistri et uicarii praefectorum, quibus omnibus
 ciuiles actus admodum rari, sed condemnationes tantum et
 proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium non
 dicam crebrae, sed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non
 ferendae. haec quoque tolerari <non> possunt quae ad exhi-
 bendos milites spectant. idem insatiabili auaritia thesauros
 numquam minui uolebat, sed semper extraordinarias opes ac
 largitiones congerebat, ut ea quae recondebat, integra atque
 inuiolata seruaret. idem cum uariis iniquitatibus inmensam
 faceret caritatem, legem pretiis rerum uenalium statuere co-
 natus est. tunc ob exigua et uilia multus sanguis effusus.
 nec uenale quicquam metu apparebat et caritas multo deterius
 exarsit. donec lex necessitate ipsa post multorum exitium

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 17—20 in-
 satiabili auaritia—minui—congerebat—integra] Lact. Epit. 56, 1 s. 3. 5.

2 quatuor *C* 4 cõtenderent (*sic*) *C* 6 maiores eẽ ceperant *C*, *corr.*
Bal 7 inhormitate *C*, *corr.* *Bal* 9 cõplerentur *C* 10 frust*a (*r*
er.) *C* 11 etiam *Halm* 13 ciuilis *C*, *corr.* *Bal* condẽpnationes *C*
post et hoc cõdẽ (*redierat librarius ad condẽpn.*) *C* 14 frequentes
Bal, frequẽtẽr *C* 16 Hec quoque *C*; <non> *add.* *Brandt* (*ad quoque—*
non cf. Indic. uerb. s. quoque; noluit <ne> haec quoque); haec quoque
cum C Bal (*quod non recte cum Miegiõ defendere temptat Buenemann*),
 haud quoque *Allix*, nec quoque *Bauldri*; haec quoque qui t. p. —
 spectant? *Duebner* 17 expectant *C*, *corr.* *Bal* 20 idem *Bal*, item *C*
 inmensa *C*, *corr.* *Bal* 23 metu] tum *Heumann*

solueretur. huc accedebat infinita | quaedam cupiditas aedi- 8 f. 3a
ficiandi, non minor prouinciarum exactio in exhibendis operariis
 et artificibus et plaustis omnibus<que> quaecumque sint fabri-
 candis operibus necessaria. hic basilicae, hic circus, hic mo- 9
 5 neta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filiae. repente
 magna pars ciuitatis exciditur. migrabant omnes cum coniu-
 gibus ac liberis quasi urbe ab hostibus capta. et cum per- 10
 fecta haec fuerant cum interitu prouinciarum, 'non recte facta
 sunt' aiebat, 'alio modo fiant'. rursus dirui ac mutari necesse
 10 erat iterum fortasse casura. ita semper dementabat Nicome-
 diam studens urbi Romae coaequare. iam illud praetereo, 11
 quam multi perierint possessionum aut opum gratia. hoc enim
 usitatum et fere licitum consuetudine malorum. sed in hoc 12
 illud fuit praecipuum, quod ubicumque cultiorem agrum uide-
 15 rat aut ornatius aedificium, iam parata domino calumnia et
 poena capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine.

8. Quid frater eius Maximianus, qui est dictus Herculius? 1
 non dissimilis ab eo: nec enim possent in amicitiam tam fide-
 lem cohaerere, nisi esset in utroque mens una, eadem cogi-
 20 tatio, par uoluntas, aequa sententia. hoc solum differebant, 2
 quod auaritia maior in altero fuit, sed plus timiditatis, in
 altero uero minor auaritia, sed plus animi, non ad bene faci-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 19 s.]

Lact. Inst. IV 29, 4. 13.

3 omnibus<que> *Gracianus*, item *Bentleius*, act\ omnibus *Heumann*
 sunt uel essent *Halm* 4. 5 sexies hinc *Gale*, etiam *Bentleius* ad hos
uers. pro Hic lege hinc *ascrips.* circus (s ex r) sic C 6 exciditur (uel
 magna parte ciuitatis exciditur) *Allix*, exciditur C; excedit urbe *Ant.*
de Rooy, *Spicileg. critic.* (*Dordraci* 1771) p. 34 9 agebat C. corr.
Bal 10 dementaba* (n er.) C 11 quo equare C, corr. *Bal* 16 pos-
 set *Bal*, possit C raepere C 17 qui est *Bal*, quē C irculius C
 18 in amicitiam tam fidelem *anonymus* p. 41, item *Halm*, *Sitzungsber.*
d. Wiener Akad. uol. L (1865) p. 164, in amicitia (sic) tam fidele C;
 in amicitia tam fideli *Bal*; cf. *Proleg. adn.* 6 19 quo herere C men-
 sura C 21. 22 quod auaritia—animi *Gracianus* (ap. *Bauldrium*, cf.
 etiam eius *epist. ad Nic. Heinsum* in *Burmanni Sylloge Epistol.* IV

3 endum, sed ad male. nam cum ipsam imperii sedem teneret
 Italiam subiacerentque opulentissimae prouinciae, uel Africa
 uel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens.
 4 quarum illi copia suppetebat. et cum opus esset, non deerant
 locupletissimi senatores qui subornatis indiciis affectasse im- 5
 perium dicerentur. ita ut effoderentur assidue lumina senatus.
 5 cruentissimus fiscus male partis opibus affluebat. iam libido
 in homine pestifero non modo ad corrumpendos mares, quod
 est odiosum ac detestabile, uerum etiam ad uiolandas primo-
 rum filias. nam quacumque iter fecerat, auulsae a complexu 10
 6 parentum uirgines statim praesto. his rebus beatum se iudi-
 cabat. his constare felicitatem imperii sui putabat, si libidini
 7 et cupiditati malae nihil denegaret. Constantium praetereo.
 quoniam dissimilis ceterorum fuit dignusque qui solus orbem
 teneret.

15

1 9. Alter uero Maximianus. quem sibi generum Diocletianus
 ascuerat, non his duobus tantum quos tempora nostra sense-
 2 runt, sed omnibus qui fuerunt malis peior. inerat huic bestiae
 naturalis barbaries, efferitas a Romano sanguine aliena: non

691; cf. c. 7, 2 hic—subuertit et c. 29, 5 thesauros—large et Lact.
 Inst. III 7, 4 in illa priore parte ut periculi minus—ita minus difficul-
 tatis); quod auaritia minori altero fuit plus maiori uero minus set plus
 timiditatis plus uero animi C; quae Bal descripsit 'haec sane corrupta
 ac deprauata sunt' addens, quod auaritiae in altero fuit plus, sed plus
 timiditatis, in altero minus, plus uero animi Bauldri, auaritia minor in
 altero fuit, in altero maior; in hoc minus audaciae et plus timiditatis.
 in illo plus uero animi Fritzsche, alia parum probabilia ed. Oxon. 1680
 p. 16. 108, Columbus, Arntzenius, Panegy. ueter. I p. 48, uarii ap.
 Bauldrium et Buenemannum, Heumann, Duebner

1 ipsam Bal, ipsa C 2 Italiam Bal, italia C affrica C 3 ispa-
 nia C 4 sub petebat C at Heumann, sed Halm 7 an affluebat?
 8 pestiphero C, pestifera Heinsius mares Burnetus, mores C 9 otio-
 sum C, corr. Bal uolandas C, corr. Bal 10 quaecumque C, corr.
 Bal 'complexu post Sallust. Catil. 50. Vulpus in Cat. LXI. 21.' in
 marg. exemplaris Bentleiani (sed non manu Bentlei) ascriptum (diuelli
 liberos a parentum complexu Sallust Cat. 51, 9; cf. Catull. 62, 21), con-
 spectu C 19 barbaries C et feritas ed. Oxon. 1680 (in Emendat.
 p. 108)

mirum. cum mater eius Transdanuuiana infestantibus Carpis
in Daciam nouam transiecto anne confugerat. erat etiam 3
corpus moribus congruens. status celsus, caro ingens et in
horrendam magnitudinem diffusa et inflata. denique et uerbis 4
5 et actibus et aspectu terrori omnibus ac formidini fuit. ^{E. 36} socer
quoque eum metuebat acerrime: cuius timoris haec fuit causa.
Narseus rex Persarum concitatus domesticis exemplis aui sui 5
Saporis ad occupandum Orientem cum magnis copiis inhiabat.
tunc Diocletianus. ut erat in omni tumultu meticulosus ani- 6
10 mique deiectus. simul et exemplum Valeriani timens. non
ausus est obuiam tendere. sed hunc per Armeniam misit ipse
in Oriente subsistens et aucupans exitus rerum. ille insidiis 7
usus barbaros, quibus mos est cum omnibus suis ad bellum
pergere. multitudine impeditos et sarcinis occupatos non diffi-
15 ciliter oppressit fugatoque Narseo rege reuersus cum praeda
et manubiis ingentibus sibi attulit superbiam. Diocletiano
timorem. in tantos namque fastus post hanc uictoriam ele- 8
uatus est. ut iam detrectaret Caesaris nomen. quod cum in
litteris ad se datis audisset. truci uultu ac uoce terribili ex-
20 clamabat 'quousque Caesar?' exinde insolentissime agere coe- 9
pit. ut ex Marte se procreatum et uideri et dici uellet tam-
quam alterum Romulum maluitque Romulam matrem stupro
infamare. ut ipse diis oriundus uideretur. sed differo de factis 10
eius dicere. ne confundam tempora. postea enim quam nomen
25 imperatoris accepit. exuto socero. tum demum furere coepit
et contemnere omnia. Diocles — < sic > enim ante imperium 11

1 cū C, *noluimus* quoniam 2 noua C, *corr.* Bal tras jecto C
anne Danubio: *ed. Oxon. 1680 (in Emendat. p. 108)* confugerit Tol-
lius, *sed cf.* poterat c. 17, 2 (uidebat 18, 5.) 3 status Columbus, statu C
5 formini C 8 iniabat C 10 deiectus Columbus, diseiectus C 13 usus
Tollius, suis C 14 imperitos C, *corr.* Bal sartinus C, *corr.* Bal
difficiliter C 15 obpraessit C 17 elatus Heumann; ad eleuatus Buene-
mann confert Arnob. II 19 typho et adrogantia subleuati 18 detrac-
taret Bal in textu, detrectaret (sic C) in notis; cf. c. 10, 4. 38, 2
19 literis C 20 datus C, *corr.* Bal uidisset Heumann 26 contemp-
nere C sic add. Graeuus, ita Cuperus

uocabatur — cum rem publicam talibus consiliis et talibus sociis euerteret, cum pro sceleribus suis nihil non mereretur. tamdiu tamen summa felicitate regnavit, quamdiu manus suas iustorum sanguine non inquinaret. quam uero causam persequendi habuerit exponam.

5

1 10. Cum ageret in partibus Orientis, ut erat pro timore scrutator rerum futurarum. immolabat pecudes et in iecoribus
2 earum uentura quaerebat. tum quidam ministrorum scientes dominum cum adsisterent immolanti, imposuerunt frontibus suis inmortale signum: quo facto fugatis daemonibus sacra
3 turbata sunt. trepidabant aruspices nec solitas in extis notas uidebant et quasi non litassent, saepius immolabant. uerum
4 identidem mactatae hostiae nihil ostendebant, donec magister ille aruspicum Tagis seu suspicione seu uisu ait idcirco non respondere sacra, quod rebus diuinis profani homines inter-
5 essent. tunc ira furens sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed uniuersos qui erant in palatio iussit et in eos, si detrectassent, uerberibus animaduerti. datisque ad praepositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia praec-
6 cepit, ut qui non paruissent. militia soluerentur. hactenus
7 furor eius et ira processit nec amplius quicquam contra legem
8 aut religionem dei fecit. deinde interiecto aliquanto tempore in Bithyniam uenit hiematum eodemque tum Maximianus quo-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 10. 2 ss. |

Lact. Inst. IV 27. 3 ss.; cf. Brandt, *Entstehungsverhältnisse* p. 117 et *Jahrb. f. class. Philol.* 1893 p. 129; Belser, *Theol. Quartalschr.* 1892 p. 277; Crivellucci, *Studi storici* 1893 p. 45.

6 pro] prae Tollius, idem Bentley ascrips. 8 earum C, quod propter errorem Baluzii aliorumque eorum scribentium monendum est quidam (a ex e) C 12 spiu^e C 13 identidē (dē ex b;) C 14 Tages Cuperus suspitione C 15 qđ (q ex d) C 16 furens Bal, furoris C; furiosus alter anonymus p. 70 18 si] qui anonymus p. 42 detrectassent ed. Oxon. 1680, detractassent C; cf. c. 9, 8 19 literis C 20 ut Bal, et C, quod placet Halmio p. 162 ac tenus C 22 interiecto Bal, interdicto C 23 bethaniam C. corr. Bal himata C. corr. Bal

que Caesar inflammatus scelere aduenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem uanum, qui iam principium fecerat. cuius furoris hanc causam fuisse cognoui.

11. Erat mater eius deorum montium cultrix. quae cum
 5 esset mulier admodum superstitiosa, dapibus sacrificabat paene
 cotidie ac uicanis suis epulas exhibebat. Christiani abstinebant,
 et illa cum gentibus epulante ieiuniis hi et orationibus insi-
 stebant. hinc concepit odium aduersus eos ac filium suum 2
 non minus superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos
 10 homines incitauit. ergo habito inter se per totam hiemem 3
 consilio cum nemo admitteretur et omnes de summo statu rei
 publicae tractari arbitrarentur, diu senex furori eius repugnauit
 ostendens quam perniciosum esset inquietari orbem terrae.
 fundi sanguinem multorum; illos libenter mori solere; satis
 15 esse si palatinos tantum ac milites ab ea religione prohiberet.
 nec tamen deflectere potuit praecipitis hominis insaniam. pla- 4
 cuit ergo amicorum sententiam experiri. nam erat huius ma- 5
 litiae: cum bonum quid facere decreuisset, sine consilio facie-
 bat, ut ipse laudaretur, cum autem malum. quoniam id repre-
 20 hendendum sciebat, in consilium multos aduocabat. ut aliorum
 culpa adscriberetur quicquid ipse deliquerat. admissi ergo 6
 iudices pauci et pauci militares, ut dignitate antecede-
 bant, interrogabantur. quidam proprio aduersus Christianos odio
 inimicos deorum et hostes religionum publicarum tollendos

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 23 pro-
 prio—odio; 186, 2 uel timentes—uolentes] Lact. Inst. V 11, 10.

2 quia *Fritzsche* 4 deae *Graeuus* gentium *Bentleius* quae—
 superstitiosa *Graeuus*, mulier admodum supersticiosa. Quae cum esset
C; ad quae cum esset *Tollius* 'excidit nomen urbis, forte an ea Neco-
 media fuerit' 5 poene *C* 6 uicanis *Tollius*, uicariis *C* epulas *ed.*
Oxon. 1680, item *Bentleius*, epulis *C*; aliae de hoc loco coniecturae ap.
Bauldrium 11 statu* *C* 12 p^ublice ex plice *C* 15 esset *C*, corr. *Bal*
 17 nam *Bal*, nō *C* 21 ascriberetur *C* 23 proprio aduersus Christi-
 anos odio *Bal* (cf. *Lact. Inst. V 11, 10* suo proprio aduersus iustos
 odio et *Proleg. adn. 6*), proprium aduersus Christianos odium *C*, ad
 quod *Halmio* fort. gerentes supplendum uid.

esse censuerunt. et qui aliter sentiebant, intellecta hominis
 uoluntate uel timentes uel gratificari uolentes in eandem sen-
 7 tentiam congruerunt. nec sic quidem flexus est imperator, ut
 accommodaret assensum, sed deos potissimum consulere sta-
 tuit misitque aruspice[m] ad Apollinem Milesium. respondit 5
 8 ille ut diuinæ religionis inimicus. traductus est itaque a
 proposito et quoniam nec amicis nec Caesari nec Apollini po-
 terat reluctari, hanc moderationem tenere conatus est, ut eam
 rem sine sanguine transigi iuberet, cum Caesar uiuos cremari
 uellet qui sacrificio repugnassent. 10

1 12. Inquiritur peragenda rei dies aptus et felix ac potis-
 simum Terminalia deliguntur, quæ sunt a. d. septimum Ka-
 lendas Martias, ut quasi terminus imponeretur huic religioni.

ille dies primus leti primusque malorum
 causa fuit: 15

2 quæ et ipsis et orbi terrarum acciderunt. qui dies cum illu-
 xisset agentibus consulatum senibus ambobus octauum et
 septimum, repente adhuc dubia luce ad ecclesiam præfectus
 cum ducibus et tribunis et rationalibus uenit et reuulsis fori-
 bus simulacrum dei quaeritur: scripturae repertae incenduntur, 20
 3 datur omnibus præda, rapitur, trepidatur. discurritur. ipsi
 f. 4b uero in speculis — in alto enim constituta ecclesia ex palatio
 uidebatur — diu inter se concertabant, utrum ignem potius
 4 supponi oporteret. uicit sententia Diocletianus cauens, ne
 magno incendio facto pars aliqua ciuitatis arderet. nam multæ 25
 5 ac magnæ domus ab omni parte cingebant. ueniebant igitur

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 14 s.] Ver-
 gil. Aen. IV 169 s.

1 qui aliter Bal (in Erratis, post Indicem), qualiter C 3 ne
 Columbus, item Bentleius 5 respondt C (item c. 18, 5) 10 sacri-
 ficio Bal, sacrificium C; sacrificium repudiassent GLaubmann 12 de-
 leguntur C a. d. Cuperus, ad C; ad quod Bentleius ante diem
 ascrips. kl mrs. C 13 iponeretur C 14 loeti C 18 præfectus
 Cuperus, item Bentleius, profectus C 21 ipsi Bal, ipsis C 22 con-
 stituta* (c uel e er.) C 24 subponi C sententiam C, corr. Bal
 ad Diocletianus Bentleius NB. ni in marg.

praetoriani acie structa cum securibus et aliis ferramentis et immissi undique fanum illud editissimum paucis horis solo adaequarunt.

13. Postridie propositum est edictum quo cauebatur, ut 1
 5 religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate, tormentis subiecti essent, ex quocumque ordine aut gradu uenirent, aduersus eos omnis actio ualeret, ipsi non de iniuria, non de adulterio, non de rebus ablatis agere possent, libertatem denique ac uocem non haberent. quod edictum 2
 10 quidam etsi non recte, magno tamen animo deripuit et conscidit, cum irridens diceret uictorias Gothorum et Sarmatarum propositas. statimque perductus non modo extortus, sed etiam 3
 legitime coctus cum admirabili patientia postremo exustus est.

14. Sed Caesar non contentus est edicti legibus: aliter 1
 15 Diocletianum aggredi parat. nam ut illum ad propositum 2
 crudelissimae persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subiecit incendium, et cum pars quaedam conflagrasset, Christiani arguebantur uelut hostes publici et [cum] ingenti inuidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebat: illos consilio
 20 cum eunuchis habito de extinguendis principibus cogitasse, duos imperatores domi suae paene uiuos esse combustos. Diocletianus uero, qui semper se uolebat uideri astutum et 3
 intellegendum, nihil potuit suspicari, sed ira inflammatus ex-

1 instructa *Cuperus*, item *Bentleius* 2 immissi *C* fanum *Cuperus*, tam *C*; tamen *Bal*, templum *Colomesius*, alia ap. *Bauldrium*; illud *C*; tantum illud aedificium (aedificium iam *Cuperus*) antiqua manus in editionis *Baluzianae* exemplari *Heidelbergensi* 4 Post tridie *C* 6 subiecti* (s. er.) *C* aut] ac *Columbus* 7 omnes *Bal* ualeret *Cuperus*, caleret *C*; exactio caleret *Susius p. 13* 8 adulterio *C* 10 deripuit *Tollius*, diripuit *C* 11 gotorum *C* 12 propositas *Columbus*, praepositas *C* perductus *C*, quod probat *Halm p. 162*, productus *Bal* 13 lentissime *Gale conl. c. 21*, 7 lentis ignibus, at cf. *Plin. h. n. 23, 64* 14 est del. *Heumann* 18 cum del. *Tollius* inuidia *Bal*, uidia *C* 19 Christianum *Heumann* illos *Bal*, illo *C* 20 de extinguendis *Bal*, dextinguendis *C* 21 pena *C*, corr. *Bal* ebustos *C* 23 intelligentem *C*

4 carnificari omnes suos protinus praecepit. sedebat ipse atque
 innocentes igni torquebat, item iudices uniuersi, omnes denique
 5 qui erant in palatio magistri data potestate torquebant. erant
 certantes quis prior aliquid inueniret: nihil usquam reperie-
 batur, quippe cum familiam Caesaris nemo torqueret. aderat 5
 ipse et instabat nec patiebatur iram inconsiderati senis defla-
 6 grare. sed quindecim diebus interiectis aliud rursum incen-
 dium molitus est, sed celerius animaduersum, nec tamen
 7 auctor apparuit. tunc Caesar medio hiemis profectione parata
 prorupit eodem die, contestans fugere se, ne uiuus arderet. 10
 1 15. Furebat ergo imperator iam non in domesticos tantum,
 sed in omnes, et primam omnium filiam Valeriam coniugem-
 2 que Priscam sacrificio pollui coegit. potentissimi quondam
 eunuchi necati, per quos palatium et ipse ante constabat,
 f.5a comprehensi presbyteri ac ministri et sine ulla probatione 15
 aut confessione damnati cum omnibus suis deducebantur.
 3 omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti, nec sin-
 guli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato
 igni ambiebantur: domestici alligatis ad collum molaribus mari
 4 mergebantur. nec minus in ceterum populum persecutio uio- 20
 lenter incubuit, nam iudices per omnia templa dispersi uni-
 5 uersos ad sacrificia cogeant. pleni carceres erant, tormen-
 torum genera inaudita excogitabantur, et ne cui temere ius
 diceretur, arae in secretariis ac pro tribunali positae, ut liti-
 gatores prius sacrificarent atque ita causas suas dicerent, sic 25

1 praecepit *Bal*, caepit *C*; excarnificare—coepit *Cuperus* 2 igni
Brandt (cf. c. 15, 3. 21, 8 et *Indic. uerbor.*), igne *C* torquebat *Mie-*
gius ap. Buenemannum, torreat *C* 3 torquebant *Bal*, torquebantur *C*
 torquebant [erant] certantes *anonymus p. 44* 4 usquam *Bal*, usq. *C*
 6 deflagraret *C*, corr. *Bal* 7 aliut *C* 8 set *C*, id *Columbus* cele-
 rarius *C* 13 condam *C*, corr. *Bal* 15 cphensi *C* 16 aut *Tollius*, ad
C; ac *Lenglet*; ad confessionem *Bal* ducebantur *Tollius*, cf. c. 40, 4.
 51, 2. *Lact. Inst. IV* 18, 7 18 sed *Tollius*, et *C*; at *ed. Oron. 1680*
 19 amburebantur *Cuperus* uirgulam post ambiebantur *del. Bentleyus*
 molaribus *C*, corr. *Bal* 23 inaudita* (e *er.*) *C* 24 are* *C* 25 sic
 ergo] sicque *Heumann*

ergo ad iudices tamquam ad deos adiretur. etiam litterae ad 6
 Maximianum atque Constantium commeanerant, ut eadem
 facerent: quorum sententia in tantis rebus expectata non erat.
 et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo
 5 non adeo clemens. nam Constantius, ne dissentire a maiorum 7
 praeceptis uideretur, conuenticula id est parietes, qui restitui
 poterant, dirui passus est, uerum autem dei templum, quod
 est in hominibus, incolume seruauit.

16. Vexabatur ergo uniuersa terra et praeter Gallias ab 1
 10 oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeuiebant.
 non, mihi si linguae centum <sint> oraque centum, 2
 ferrea uox, omnes scelerum comprehendere formas,
 omnia poenarum percurrere nomina possim,
 quae iudices per prouincias iustis atque innocentibus intule-
 15 runt. uerum quid opus est illa narrare praecipue tibi, Donate 3
 carissime, qui praeter ceteros tempestatem turbidae persecu-
 tionis expertus es? nam cum incidisses in Flaccinum prae- 4
 fectum, non pusillum homicidam. deinde in Hieroclem ex
 uicario praesidem, qui auctor et consiliarius ad faciendam
 20 persecutionem fuit, postremo in Priscillianum successorem
 eius. documentum omnibus inuictae fortitudinis praeuisti.
 nouies enim tormentis cruciatibusque nariis subiectus nouies 5
 aduersarium gloriosa confessione uicisti, nouem proeliis zabu-
 lum cum satellitibus suis debellasti, nouem uictoriis saeculum

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 7 uerum—
 hominibus] cf. Indic. rer. s. u. templum. 11 ss.] Vergil. Aen. VI 625 ss.
 19 s. qui—fuit] Lact. Inst. V 2, 12. 24 saeculum—triumph.] Lact. Epit.
 61, 5. Inst. IV 26, 28.

1 *etiam (i. e. et er. uid.) C; et iam Bal 3 quorum Halm, eorum
 C (cf. in C c. 3, 5 et 48, 8 co; 7, 10 quo equare; 15, 2 et 27, 7 con-
 dam; 18, 5 em; 52, 1 locor); eorum Bal expectata Bal, spectata C
 5 desentire C 8 incolome C 10 aceruissime C sebunt part. s. l.
 in saeuiebant (sic) corr. C 11 sint ex Vergil. add. 12 comprehendere for-
 mas Vergil., cōphendrē penas C 13 omnia Vergil., omniū C ad pos-
 sem (sic LeNourry cum Bal) Bentleyus possim ascr. 14 que C, quas
 ed. Oxon. 1680 18 pusillam C, corr. Bal ieroclē C 20 priscil-
 lianum C 23 an diabolum? Brandt, cf. c. 2, 8. 52, 5

6 cum suis terroribus triumphasti. quam iucundum illud spectaculum deo fuit, cum uictorem te cerneret non candidos equos aut immanes elephantos, sed ipsos potissimum triumphatores curruui tuo subiungentem! hic est uerus triumphus, cum dominatores dominantur. uicti enim tua uirtute ac subiugati sunt, quandoquidem nefanda iussione contempta omnes apparatus ac terreculas tyrannicae potestatis fide stabili et robore animi profligasti. nihil aduersus te uerbera, nihil ungulae, nihil ignis, nihil ferrum, nihil uaria tormentorum genera ualuerunt: adimere tibi fidem ac deuotionem nulla uis potuit. hoc est esse discipulum dei. hoc est militem Christi, quem nullus hostis expugnet, nullus lupo de castris caelestibus rapiat, nullus laqueus inducat, nullus dolor uincat. nullus cruciatus affligat. denique post illas nouem gloriosissimas pugnas, quibus a te zabulus uictus est, non est ausus ulterius congredi tecum. quem tot proeliis expertus est non posse superari. et cum tibi parata esset uictrix corona, desiit amplius prouocare, ne iam sumeres: quam licet non acceperis in praesenti, tamen integra tibi pro uirtutibus tuis et meritis in regno domini reseruatur. sed redeamus ad ordinem rerum.

17. Hoc igitur scelere perpetrato Diocletianus, cum iam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illic uicennalium diem celebraret, qui erat futurus a. d. duodecimum Kalendas Decembres. quibus sollempnibus celebratis cum libertatem populi Romani ferre non poterat. impatiens et aeger animi prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Ianuariis,

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1 s.] Minuc. c. 37. 1. Cyprian. Epist. X 2.

1 illud C 3 imanes elefantos C 4 subiungentem Nic. Heinsius, subiugantem C 6 omnis C, corr. Bal 8 pr. nichil C, sic saepe 13 uincit C, corr. Bal 14 gloriissimas C 15 zabulis C, corr. Bal; cf. ad p. 182, 23 17 superare C (recte?), corr. Bal 20 dei Bal 23 ad XII. kl. DCB. C; XV Seeck, *Gesch. d. Untergangs d. antiken Welt I. Anh. p. 409 (conl. Euseb. mart. Pal. I 5—II 4); ad ad (sic LeNourry cum Bal) Bentleyus ante diem ascr.* 24 sollempnibus C 25 cum (cū C) quod Tollius, sed cf. ad p. 183, 1 s. libertate C, corr. Bal 26 impendentibus kl. iār. C

quibus illi nonus consulatus deferebatur. tredecim dies tole- 3
rare non potuit. ut Romae potius quam Rauennae procederet
consul, sed profectus hieme saeuiente, frigore atque imbribus
uerberatus morbum leuē, at perpetuum contraxit uexatusque
5 per omne iter lectica plurimum uehebatur. sic aestate trans- 4
acta per circuitum ripae Istricae Nicomediam uenit morbo iam
grauī insurgente: quo cum se premi uideret, prolatus est
tamen, ut circum quem fecerat dedicaret anno post uicennalia
repleto. deinde ita languore <est> oppressus, ut per omnes 5
10 deos pro uita eius rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus
repente in palatio, maestitia et lacrimae iudicium, trepidatio
et silentium tota ciuitate. iam non modo mortuum, sed etiam 6
sepultum dicebant, cum repente mane postridie peruagari
fama quod uiueret, domesticorum ac iudicium uultus alacritate
15 mutari. non defuerunt qui suspicarentur celari mortem eius, 7
donec Caesar ueniret, ne quid forte a militibus nouaretur.
quae suspicio tantum ualuit, ut nemo crederet eum uiuere, 8
nisi Kalendis Martiis prodisset, uix agnoscendus, quippe qui
anno fere toto aegritudine tabuisset. et ille Idibus Decem- 9
20 bribus morte sopitus animam receperat, nec tamen totam.

1 consolatus C 3 post hieme *distinguit Bal*, sed ad hieme saeuiente
cf. c. 45, 2 4 at *Gale*, ac C contraxit *Graeuus*, traxit C 5 iter
part. ras. ex inter C lecticā, sed ~ er., C 6 Istricae (uel Histriae)
Nic. Heinsius, unde Istricae alii. strige C; strigae *Bal* in ed. 1679,
secund. curis (ap. *Bauldrium*) Istricae probare uid., strigae defendere
temptat *Henr. Dodwell* 'Dissertatione de Ripa Striga' editioni *Lactantii*
Sparkianae (Oxon. 1684) subiecta (in ed. *Bauldrii* II p. 331 ss., *Len-*
gleti II p. LXIV ss.), Phrygiae ed. Oxon. 1680 p. 108, Strigoniae *Spark*
7 grauius *Tollius*; ingruente *anonymus* p. 45; grauius urgente *Bucne-*
mann quo cum *Colomesius*, quod cumque C; utcumque ed. Oxon.
1680, quo utcumque *Columbus*, item *Duebner* 9 languore C est add.
Heumann 11 s. maestitia—ciuitate (cf. per omnes deos u. 9). iam
distinxit Brandt, maestitia et lacrimae, iudicium trepidatio et silentium
(at cf. u. 14 iudicium—mutari). tota ciuitate iam cum *Baluzio* edd., nisi
quod silentium tota ciuitate. iam *anonymus* p. 46 13 posttridie C
14 ac *Bal*, ad C 16 quit C militibus ex milite C 17 inualuit
anonymus p. 46 18 kl māre C 19 tota C, corr. *Bal* 20 morte
aut delendum aut pro mortuo scribendum uid. *Gracius*, morbo *Cellarius*,

demens enim factus est. ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret.

- 1 18. Nec multis post diebus Caesar aduenit, non ut patri
 gratularetur. sed ut eum cogeret imperio cedere. iam confli-
 xerat nuper <cum> Maximiano sene eumque terruerat iniecto 5
 2 armorum ciuiliu metu. aggressus est ergo Diocletianum
 primum molliter et amice, iam senem esse dicens, iam minus
 ualidum et administrandae rei publicae inhabilem: debere illum
 requiescere post labores. simul et exemplum Neruae profe-
 3 rebat. qui imperium Traiano tradidisset. ille uero aiebat et 10
 indecens esse. si post tantam sublimis fastigii claritatem in
 humilis uitae tenebras decidisset, et minus tutum, quod in
 4 tam longo imperio multorum sibi odia quaesisset; Neruam
 uero uno anno imperantem. cum pondus et curam tantarum
 f. 6a rerum uel aetate uel insolentia ferre non quiret, abiecis- 15
 se gubernaculum rei publicae atque ad priuatam uitam redisse,
 in qua consenuerat. uerum si nomen imperatoris cuperet adi-
 pisci, impedimento nihil esse quominus omnes Augusti nun-
 5 cuparentur. at ille, qui orbem totum iam spe inuaserat, quo-
 niam sibi aut nihil praeter nomen aut <non> multum uidebat 20
 accedere. respondit debere ipsius dispositionem in perpetuum

morte quasi *Buenemann*, sed cf. *Lact. de op.* 18, 3 quod anima morte sopiatur, § 8 perpetua morte sopiri

2 resipiscere*atur (n er.) *C*, corr. *Bal* 4 gratulare*atur (n er.) *C*
 imperio *Bal*, imperium *C*, cf. *Proleg. adn.* 6 cedere *Bal*, cre-
 dere *C* 5 cum add. *Cuperus* 10 et *Columbus*, ei *C* 13 s. Ner-
 uam et imperantem *Columbus*, Nerua et imperante *C*; cf. *Proleg. adn.* 6
 15 insolentia *C* quereret *part. s. l. in* quiret corr. *C* 18 qui
 minus *C*, corr. *Bal* 19 spe *Columbus*, ipse *C* inuaserat *ed. Oxon.*
1680 in Emendat. p. 108 (cf. *Sallust. Iug.* 20, 6 totum eius regnum
 animo iam inuaserat), inuenerat *C*; inbiauerat *Bal* (cf. c. 9, 5), in-
 uolauerat *Halm*, deuorauerat *Brandt* (cf. spe deuorare *Cic. Verr. I* 51,
135. p. Flacco 24, 57. d. domo 23, 60. ad *Attic. I* 16, 10; infra c.
 26, 2 orbem deuorauerat) quoniam *Halm p. 165*, em *C* (i. e. qm,
 ut uid.; de litt. c et q in *C* mutatis cf. ad p. 189, 3; cum in *C* cū
 scribi solet); cum *Bal*, post quod inde addit; ad cum—uidebat cf. p. 183,
 1 s. 20 non add. *ed. Oxon. 1680*, etiam *Bentleius* leg. aut non mul-
 tum ascripsit.

conseruari. ut duo sint in re publica maiores. qui summam
rerum teneant. item duo minores. qui sint adiumento: inter
duos facile posse concordiam seruari. inter quattuor pares
nullo modo. si ipse cedere noluisset. se sibi consulturum. 6
ne amplius minor et extremus esset. iam fluxisse annos quin-
decim <quibus> in Illyricum id est ad ripam Danuuii rele-
gatus cum gentibus barbaris luctaretur. cum alii intra laxiores
et quietiores terras delicate imperarent. his auditis senex 7
languidus. qui iam et Maximiani senis litteras acceperat scri-
bentis quaecumque locutus fuisset. et didicerat augeri ab eo
exercitum. lacrimabundus 'fiat' inquit 'si hoc placet'. super- 8
erat ut communi consilio omnium Caesares legerentur. 'quid
opus est consilio. cum sit necesse illis duobus placere quic-
quid nos fecerimus?' — 'ita plane. nam illorum filios mun-
cupari necesse est'. erat autem Maximiano <filius> Maxen- 9
tius. huius ipsius Maximiani gener. homo perniciosae ac malae
mentis. adeo superbus et contumax. ut neque patrem neque
socerum solitus sit adorare. et ideo utrique inuisus fuit.
Constantio quoque filius erat Constantinus. sanctissimus adu- 10
lescens et illo fastigio dignissimus. qui insigni et decoro
habitu corporis et industria militari et probis moribus et
comitate singulari a militibus amaretur. a priuatis et opta-
retur. eratque tunc praesens iam pridem a Diocletiano factus
tribunus ordinis primi. — 'quid ergo fiet?' — 'ille' inquit 'dignus 11
non est. qui enim me priuatus contempsit. quid faciet. cum
imperium acceperit?' — 'hic uero et amabilis est et ita im-
peraturus. ut patre suo melior et clementior iudicetur'. — 'ita

1 summam *Bal*, summa *C*   2 sint *Bal*, sunt *C*   3 quattuor *C*
4 cedere noluisset *Bal*, credere noluisset *C*   5 ·XV^m *C*; duodecim
Seeck (cf. ad p. 190, 23)   6 quibus add. *Cuperus*, ex quo uel cum
Boherellus, cum iam ed. *Oxon.* 1680, sed post in Illyrico (sic) positum,
aliter p. 108, *Bentleius* ad in (*LeNourry* cum *Bal* quindecim in Illyricum)
as-rips. cum   religatus *C*, corr. *Bal*   8 et om. *Bal*   12 quid *Bal*,
quod *C*   13 quicquit *C*   14 nos ex ne *C*   15 filius add. *Bal*
16 male bis *C*   19 Constantio *Bal*, Constantius *C*   adolescens *C*
20 decore habitu *C*, corr. *Bal*   22 et optaretur] exoptaretur *Gale*

fiet ut ego non possim facere quae uelim. eos igitur oportet nuncupari qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil
 12 faciant nisi meo iussu'. — 'quos ergo faciemus?' — 'Seuerum' inquit. — 'illumne saltatorem temulentum ebriosum, cui nox pro die est et dies pro nocte?' — 'dignus', inquit 5
 'quoniam militibus fideliter praefuit. et eum misi ad Maxi-
 13 mianum. ut ab eo induatur'. — 'esto. alterum quem dabis?' — 'hunc' inquit ostendens Daian adulescentem quendam semibarbarum, quem recens iusserat Maximinum uocari de suo nomine. nam et ipsi Diocletianus nomen ex parte muta- 10
 uerat ominis causa, quia Maximianus fidem summa religione
 14 praestabat. — 'quis est hic quem mihi offers?' — 'meus' inquit 'affinis'. — at ille gemebundus 'non idoneos homines mihi das quibus tutela rei publicae committi possit'. — 'probaui eos' inquit. — 'tu uideris, qui regimen imperii suscepturus es. 15
 15 ego satis laboraui et prouidi quemadmodum me imperante res publica staret incolumis. si quid accesserit aduersi. mea culpa non erit'.

1 19. Cum haec essent constituta, proceditur Kalendis Mais. Constantinum omnes intuebantur, nulla erat dubitatio: milites 20
 qui aderant et primores militum electi et acciti ex legionibus in hunc unum intenti gaudebant, optabant et uota faciebant.
 2 erat locus altus extra ciuitatem ad milia fere tria, in cuius summo Maximianus ipse purpuram sumpserat. et ibi columna
 3 fuerat erecta cum Iouis signo. eo pergitur. contio militum 25
 conuocatur. incipit senex cum lacrimis, alloquitur milites: se

4 tumultum *C*, corr. *Bal* 6 praefuit *ed. Oxon. 1680 in Emendat. p. 108, etiam Bentleius leg. praefuit ascrips.*, praebuit *C* 9 Maximinum *Bal*, maximianum *C* 10 nam *Gale*, iam *C* 11 ominis *ed. Oxon. 1680*, hominis *C* 12 post offers 2 litt. (af?) *er.*, *C* 13 affinis *C* idoneos *LeNourry*, ideos (non recte *LeNourry* et *Lenglet idēos*) *C*: inquit eos *Bal* 14 comiti *C* 17 acciderit *Gale* 19 ~~kl~~ mais *C* 21 primores *Columbus*, priores *C* ante acciti *er. arc ut uid.*, *C* 22 opitabant *C*, corr. *Bal* 24 Maximius *part. s. l. in Maximianus corr. C* sumserat *C* 25 concio *C* 26 incipit *Brandt* (an senex, cum lacrimis alloquitur distinguendum?), inquit *C*, quod retinet *Bal*; in qua *Columbus*, item *Bent-*

inualidum esse, requiem post labores petere, imperium ualidioribus tradere, alios Caesares subrogare. summa omnium expectatio. quid afferret. tunc repente pronuntiat Seuerum et Maximinum Caesares. obstupefiunt omnes. in tribunali Constantinus adstabat susum. haesitare inter se num Constantini immutatum nomen esset, cum in conspectu omnium Maximianus manum retrorsum extendens protraxit a tergo Daia Constantino repulso et exutum uestem priuatam constituit in medium. mirari omnes qui esset. unde esset. nemo tamen reclamare ausus est cunctis insperatae nouitate rei turbatis. huic purpuram Diocletianus iniecit suam qua se exuit, et Diocles iterum factus est. tum descenditur, et reda per ciuitatem ueteranus rex foras exportatur in patriamque dimittitur. Daia uero sublatus nuper a pecoribus et siluis. statim scutarius. continuo protector. mox tribunus. postridie Caesar. accepit Orientem calcandum et conterendum, quippe qui neque militiam neque rem publicam sciret, iam non pecorum. sed militum pastor.

20. Maximianus postquam senibus expulsis quod uoluit effecit, se iam solum totius orbis dominum [esse] ferebat. nam Constantium quamuis priorem nominari esset necesse, contemnebat. quod et natura mitis esset et ualitudine corporis impeditus. hunc sperabat breui obiturum. et si non obisset, uel inuitum exuere facile uidebatur. quid enim faceret. si a

leius, 'concio—conuocetur' inquit *Gale*, consurgit *Tollius*, inquit *alter anonymus p. 70*, inquit *del. Heumann*

2 omnium *in marg. clariore scriptura repetitum*, C 4 Maximinum *Bal*, maximianum C 5 asstabat C stare inter se *et in marg. esitare inter se C*, unde haesitare *LeNourry*, seiscitari *Bal*, susurrare (*om. susum*) *Bauldri*, quaeritare *Buenemann* constantinum C, corr. *Bal* 6 esse C, corr. *Bal* 8 exutum *Bal (in Erratis)*, exuto C 9 an medio? cf. *Proleg. adn. 6* 10 inspire C, corr. *Bal* nouitatem C, corr. *Bal* 15 post tridie C 20 effecit *Columbus*, item *Bentleius (Buenemann confert Lact. Inst. VI 14, 10. 15, 17)*, et fecit C esse *del. Columbus* ferebat *Bal*, ferebatur C; esse rebatur *Bauldri* 23 impeditus C obisset *Bal*, nouisset C

3 tribus cogeretur imperium deponere? habebat ipse Licinium
 ueteris contubernii amicum et a prima militia familiarem,
 cuius consiliis ad omnia regenda utebatur, sed eum Caesarem
 facere noluit, ne filium nominaret, ut postea in Constantii
 4 locum nuncuparet Augustum atque fratrem. tunc uero ipse 5
 principatum teneret ac pro arbitrio suo debacchatus in orbem
 terrae uicennalia celebraret ac substituto Caesare filio suo,
 f. 7a qui tunc erat nouennis, et ipse deponeret: ita cum imperii
 summam tenerent Licinius ac Seuerus et secundum Caesarum
 nomen Maximinus et Candidianus, inexpugnabili muro circum- 10
 5 saeptus securam et tranquillam degeret senectutem. huc con-
 silia eius tendebant. sed deus, quem sibi fecit infestum, cuncta
 illius cogitata dissoluit.

1 21. Adeptus igitur maximam potestatem ad uexandum
 2 orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit. nam post 15
 deuictos Persas, quorum hic ritus, hic mos est, ut regibus
 suis in seruitium se addicant et reges populo suo tamquam
 familia utantur, hunc morem nefarius homo in Romanam ter-
 ram uoluit inducere: quem ex illo tempore uictoriae sine pu-
 3 dore laudabat. et quia id aperte iubere non poterat, sic age- 20
 bat, ut et ipse libertatem hominibus auferret. in primis ho-
 nores ademit. torquebantur ab eo non decuriones modo, sed
 primores etiam ciuitatum, egregii ac perfectissimi uiri, et
 quidem in causis leuibus atque ciuilibus. si morte digni uide-
 4 rentur, cruces stabant, sin minus, compedes parati. matres 25

3 cuius bis, prius er., C gerenda Bauldri, item Bentleius 4 in C
 ante ut in spatio 2 litterarum ūl (sic) uideri esse dicit Lenglet
 (unde uel add., sed Fritzsche), sed nihil nisi solitum interuallum est;
 iam Bauldri <et> ut con. constanti C 7 hac C, corr. Bal 8 <et>
 ita Bauldri 10 circumseptus C 11 huc—tendebant Graeuius, hoc con-
 silio eis ostendebant C; hoc consilia ei ostendebant Bal 18 familia
 Bal, milia C 20 sic|clam> sic Columbus, id Heumann 21 et ipse|reapse
 Heumann, tacite Buenemann, ut tectim per se Arntzenius, Panegyrr.
 ueter. I p. 43 23 ciuitatum s. l. ex ciuitatis C 24 causis ex laudis C
 25 cōpedes C

familias ingenuae ac nobiles in gynaeceum rapiebantur. si
 quis esset uerberandus, defixi in stabulo pali quattuor stabant.
 ad quos nullus umquam seruus distendi solebat. quid luso- 5
 rium uel delicias eius referam? habebat ursos ferociae ac
 5 magnitudinis suae simillimos, quos toto imperii sui tempore
 elegerat. quotiens delectari libuerat, horum aliquem adferri
 nominatim iubebat. his homines non plane comedendi, sed 6
 obsorbendi obiectabantur: quorum artus cum dissiparentur.
 ridebat suauissime nec umquam sine humano cruore cenabat.
 10 dignitatem non habentibus poena ignis fuit. id exitii primo 7
 aduersus Christianos permiserat datis legibus, ut post tor-
 menta damnati lentis ignibus urerentur. qui cum deligati 8
 fuissent, subdebatur primo pedibus lenis flamma tamdiu, donec
 callum solorum contractum igni ab ossibus reuelleretur. de- 9
 15 inde incensae faces et extinctae admoueabantur singulis mem-
 bris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus.
 et inter haec suffundebatur facies aqua frigida et os umore
 abluebatur, ne arescentibus siccitate faucibus cito spiritus
 redderetur: quod postremo accidebat, cum per multum diem 10
 20 decocta omni cute uis ignis ad intima uiscera penetrasset.
 hinc rogo facto cremabantur corpora iam cremata. lecta ossa 11
 et in puluerem comminuta iactabantur in flumina ac mare.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 21, 6 (ar-
 tus—dissiparentur). 11 (lecta ossa eqs.)] Lact. Inst. V 11, 6.

1 ingune^u C   geniceum C   2 quatuor C   4 ferociae—suae Bal,
 ferocia ac magnitudinis suae C; ferocia ac magnitudine sui simillimos
anonymus p. 48, item *Bentleius*, ferociae ac magnitudini suae *Heumann*;
 pro magnitudinis conl. fortitudinis 'aut sim.' *Cramer*, In *Iuuenalis sati-*
ras commentarii uetusti (1823) p. 625 ad p. 139, 25, sed cf. c. 9, 3
 6 conlegerat (ēlegerat) *Halm*   8 absorbendi *Columbus*   9 saeuissime
Cramer p. 139 s.   10 id exitii *Nic. Heinsius* (et exitii iam *Columbus*),
 et exilii C; et exemplum *Boherellus*, et illam *Tollius*; et eculei. id primo
Ellis, *Journ. of philol. vol. XIV* 88   11 promiserat *Graeuus*   latis
Graeuus   12 delegati C   13 subdeba*tur (n er.) C   14 reueller*etur
 (n er.) C   17 humore C   19 accedebat C, corr. Bal   cum ed. Oxon.
 1680, item *Bentleius*, tunc C   22 et bis C   flumina *Columbus*, item *Bent-*
leius, flumine C; flumen *Heumann*; cf. *Proleg. adn.* 6   ac] aut *Heumann*

1 22. Quae igitur in Christianis exercuciandis didicerat, con-
 2 suetudine ipsa in omnes exercebat. nulla <poena> penes eum
 leuis, non insulae, non carceres, non metalla. sed ignis, crux,
 3 ferae in illo erant cotidiana et facilia. domestici et admini-
 stratores lancea emendabantur. in causa [poena] capitis [et] 5
 animaduersio gladii admodum paucis quasi beneficium defere-
 batur. qui ob merita uetera impetrauerant bonam mortem.
 4 iam illa <prae> his leuia fuerunt: eloquentia extincta, causi-
 5 dici sublatis. iure consulti aut relegati aut necati, litterae
 autem inter malas artes habitae et qui eas nouerant, pro ini- 10
 micis hostibusque protriti et execrati. licentia rerum omnium
 solutis legibus adsumpta et iudicibus data. iudices militares
 humanitatis litterarum rudes sine adsectoribus in prouincias
 immissi.

1 23. At uero illud publicae calamitatis et communis luctus 15
 omnium fuit. census in prouincias et ciuitates semel missus.
 censitoribus ubique diffusis et omnia exagitantibus hostilis
 2 tumultus et captiuitatis horrendae species erant. agri gle-
 batim metiebantur, uites et arbores numerabantur, animalia
 omnis generis scribebantur, hominum capita notabantur, in 20
 ciuitatibus urbanae ac rusticae plebes adunatae, fora omnia
 gregibus familiarum referta, unus quisque cum liberis, cum
 seruis aderant, tormenta ac uerbera personabant. filii aduersus

2 poena penes eum *Bal* (cf. *ad u.* 5), poenis eum *C*; e poenis eorum
Bauldri, poena tum *Heumann*, e poenis tum *Buenemann* 3 ñ in sole.
 ñ in carceris *C*, corr. *Bal* 4 fere *C* in—cotidiana *Bal*, in illa erant
 cotidiano *C*: in illos erant cotidiana *Bauldri*, haec illi erant cotidiana
Heumann 5 in—gladii *Bal*, In causa pena (uox poena in hunc locum
 irrepsit ex superiore' [*u.* 2] *Bal*, immo ex marg.) capitis et animaduersi
 agladii *C*; in curia poena capitis et animaduersio gladii *Lenglet* 6 be-
 neficium *Columbus*, beneficii *C*; beneficii loco *Bal* 7 impetrauerunt
Halm bona morte *C*, corr. *Bal* 8 <prae> his *Gale*, hic *Boherellus*,
 huic *Lenglet* fuerunt *Bauldri*, fuerant *C* 13 litterarum *C*; et litte-
 rarum *anonymus p.* 48 14 inmissi *C* 16 omnium] initium *Gale*, sed
 cf. *Buenemannum* ciuitatis, s. l. corr., *C* simul *Gale* 19 mitie-
 bantur *C* 21 fora *Columbus*, foras *C* 22 ad unus quisque—aderant
 cf. c. 37, 1 (mergebantur)

parentes suspendebantur. fidelissimi quique serui contra domi-
 nos uexabantur, uxores aduersus maritos. si omnia defecerant, 3
 ipsi contra se torquebantur et cum dolor uicerat. adscribe-
 bantur quae non habebantur. nulla aetatis, ualitudinis excu- 4
 5 satio. aegri et debiles deferebantur, aestimabantur aetates sin-
 gulorum. paruulis adiciebantur anni, senibus detrahebantur.
 luctu et maestitia plena omnia. quae ueteres aduersus uictos 5
 iure belli fecerant, et ille aduersus Romanos Romanisque sub-
 iectos facere ausus est, quia parentes eius censui subiugati
 10 fuerant, quem Traianus Daciis assidue rebellantibus poenae
 gratia uictor imposuit. post hoc pecuniae pro capitibus pen- 6
 debantur et merces pro uita dabatur. non tamen isdem cen-
 sitoribus fides habebatur, sed alii super alios mittebantur
 tamquam plura inuenturi, et duplicabatur semper, illis non
 15 inuenientibus, sed ut libuit addentibus, ne frustra missi uide-
 rentur. interea minuebantur animalia et mortales obibant et 7
 nihilo minus soluebantur tributa pro mortuis, ut nec uiuere
 iam nec mori saltem gratis liceret. mendici supererant soli a
 quibus nihil exigi posset: quos ab omni genere iniuriae tutos
 20 miseria et infelicitas fecerat. atquin homo pius misertus est 8
 illis, ut non egerent. congregari omnes iussit et exportatos
 nauiculis in mare mergi. adeo hominem misericordem, qui
 prouiderit ne quis illo imperante miser esset! ita dum cauet 9
 ne quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitu-
 25 dinem uerorum miserorum contra omne ius humanitatis occidit.

2 post omnia 4 litt. ut uid. er. (d*d* agnoscitur) C 4 ante ualitu-
 dinis add. nulla Graeuus, aut Nic. Heinsius, uel Heumann 5 deffe-
 rebantur C 7 ueteres| uictores Bal (in Erratis), ad uictores Bentleius
 ueteres ex C ascrips. 8 et| ea edit. Oxon. 1680, haec Lenglet subiectis
 C, corr. Bal 10 Daciis defendit Lenglet, datiis C; Dacis Bal, fort.
 recte pene C, corr. Bal 11 inposuit C post haec anonymus
 p. 49 12 hisdem C 17 nihilo Columbus, nihil C 19 possit C, corr.
 Bal iniuriae tutos Bal (in Erratis), iniuria aetatis C 20 infelicitas
 ex infelicitatis C fecerat ex fecerit C pius Tollius, impius C
 21 illis. ut non egerent, congregari cum C distingu. mauult Halm p. 163
 23 cauet Columbus, cauit C 25 uerorum Bauldri, uirorum C; uere
 Heumann

1   24. Iam propinquauit illi iudicium dei secutumque tempus
 2 est quo res eius dilabi ac fluere coeperunt. nondum animum
 intenderat ad euertendum pellendumue Constantium, dum est
 occupatus his rebus quas superius exposui: et expectabat
 3 obitum eius, sed tam celeriter non putabat obitum. qui
 cum grauiter laboraret, miserat litteras, ut filium suum Con-
 stantinum remitteret sibi uidendum, quem iam dudum <frustra
 4 repetierat>. ille uero nihil minus uolebat. nam et in insidiis
 saepe iuuenem adpetiuerat, quia palam nihil audebat, ne contra
 se arma ciuilia et, quod maxime uerebatur, odia militum
 5 concitaret. <et> sub obtentu exercitii ac lusus feris illum
 obiecerat, sed frustra, quoniam dei manus hominem prote-
 gebat, qui illum de manibus eius liberauit in ipso cardine.
 namque saepius <rogatus> cum iam diu negare non posset,
 dedit illi sigillum inclinante iam die praecepitque, ut postridie
 6 mane acceptis mandatis proficisceretur, uel ipse illum occa-
 sione aliqua retentaturus uel praemissurus litteras, ut a Se-
 nero teneretur, quae cum ille prospiceret, quiescente iam
 imperatore post cenam properauit exire sublatisque per man-
 7 siones multas omnibus equis publicis euolauit. postridie im- 20
 perator cum consulto ad medium diem usque dormisset, uo-

2 delabi *C*, corr. *Bal*   7 frustra repetierat (*aut* non uiderat '*aut*
aliquid simile') add. *Bal*: uidendum, iam dudum uero ille *Heumann*,
 uidendum, et quidem iam dudum (*quod* '*à l'instant*' interpretatur). ille
 uero *Duebner*   8 in del. *Boherellus* et plerique, item *Bentleius* lineis
 inclusit et in marg. d. ascripsit, sed cf. c. 31, 2 in nomine; *Brandt*, *die*
Entstehungsverhältnisse p. 50   11 et add. *Tollius*   12 protegebat,
 qui—liberauit, in ipso cardine namque *anonymus* p. 49, item *Bentleius*
 14 saepius <rogatus> *Boherellus*, sepius *C*; serius *Gracius*, saepius peti-
 tum ('*aut quid simile*') *Le Nourry*; diutius *Bal* (in *Erratis*): negare
Bal *ibid*, necare *C*; diu negare] denegare *Gale*; cardine, etiamque sae-
 pius, cum iam diutius *Bauldri*; cardine, namque saepius petita uenia
 cum eam diutius *Heumann*; cardine, nam quae saepius negarat, cum iam
 diutius *Buenemann*; item, sed omissio uerbo negarat *Arntzenius*, *Panegyri-*
ueter, II 220   15 post tridie *C*   18 retineretur *Tollius*   20 multas]
 singulas *Heumann*   auolauit *Heumann*   post tridie *C*

- cari eum iubet. dicitur ei post cenam statim profectus. indignari ac fremere coepit. poscebat equos publicos, ut eum retrahi faceret. nudatus ei cursus publicus nuntiatur. uix lacrimas tenebat. at ille incredibili celeritate usus peruenit ad
 5 patrem iam deficientem, qui ei militibus commendato imperium per manus tradidit. atque ita in lecto suo requiem uitae, sicut optabat, accepit. suscepto imperio Constantinus Augustus nihil egit prius quam Christianos cultui ac deo suo reddere. haec fuit prima eius sanctio sanctae religionis restitutae.
 10 25. Paucis post diebus laureata imago eius adlata est ad malam bestiam. deliberauit diu an susciperet. in eo paene res fuit, ut illam et ipsum qui attulerat exureret, nisi eum amici ab illo furore flexissent admonentes eum periculi, quod uniuersi milites, quibus inuitis ignoti Caesares erant facti,
 15 suscepturi Constantinum fuissent atque ad eum concursuri alacritate summa, si uenisset armatus. suscepit itaque imaginem admodum inuitus atque ipsi purpuram misit, ut ultro ascuuisse illum in societatem uideretur. iam turbatae rationes eius fuerant nec poterat alterum extra numerum nuncupare,
 20 ut uoluerat. sed illud excogitauit, ut Seuerum, qui erat aetate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum uero non imperatorem, sicut erat factus, sed Caesarem cum Maximino appellari iuberet, ut eum de secundo loco reiceret in quartum.
 25 26. Compositae ei res quodam modo iam uidebantur, cum subito illi alius terror adlatus est. generum ipsius Maxentium Romae factum imperatorem. cuius motus haec fuit causa. cum statuisset censibus institutis orbem terrae deuorare, ad

5 eis *C*, corr. *Bal* imperio *C*, corr. *Bal* 7 optauerat *Halm*
 8 quam ut—redderet *Heumann* 9 restitutae *Columbus*, item *Bentleius*,
 restituta *C* 11 poene *C* 12 rex *C*, corr. *Bal*; del. *Heumann* <et>
 illam *anonymus p. 50* 15 suscepturi *Bal*, suscepturū *C* concursuri
Bal, concursus *C* 16 si uenisset *Bal*, inuenisset *C* in imaginem *C*,
 corr. *Bal* 18 ascuuisse *C* turbatae *Bal*, turba *C* 20 illut *C*
 22 Maximino *Bal*, maximiano *C* 25 cōposite *C* quodam *Bal*, quo *C*
 26 maxencium *C*, sic etiam alias 28 deuoraret *C*, corr. *Bal*

hanc usque prosiluit insaniam, ut ab hac captiuitate ne popu-
 lum quidem Romanum fieri uellet immunem. ordinabantur iam
 3 censitores qui Romam missi describerent plebem. eodem fere
 tempore castra quoque praetoria sustulerat. itaque milites
 pauci, qui Romae in castris relictī erant, opportunitatem nanci 5
 f. sb occisis quibusdam iudicibus non inuito populo, | qui erat con-
 4 citatus, Maxentium purpuram induerant. quo nuntio adlato
 aliquantum rei nouitate turbatus est nec tamen nimium ter-
 ritus. et oderat hominem et tres Caesares facere non poterat.
 5 satis uisum est semel fecisse quod noluit. Seuerum arcessit. 10
 hortatur ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu
 Maximiani ad expugnandum Maxentium, et mittit Romam, in
 qua milites illi summis deliciis saepissime excepti non modo
 6 saluam esse illam urbem, sed ibi uiuere optarent. Maxentius
 tanti facinoris sibi conscius, licet iure hereditatis paternos 15
 milites traducere ad se posset, cogitans tamen fieri posse ut
 Maximianus socer id ipsum metuens Seuerum in Illyrico relin-
 queret atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum ue-
 niret, quaerebat quatenus se a periculo impendente muniret.
 7 patri suo post depositum imperium in Campania moranti pur- 20
 puram mittit et bis Augustum nominat. ille uero et rerum
 nouarum cupidus et qui deposuerat inuitus, libenter arripuit.
 8 Seuerus interim uadit et ad muros urbis armatus accedit.
 statim milites sublatis signis abeunt et se <ei> contra quem
 9 uenerant, tradunt. quid restabat deserto nisi fuga? sed occur- 25
 rebat iam resumpto imperio Maximianus, cuius aduentu Ra-
 10 uennam confugit ibique se cum paucis militibus inclusit. qui

1 capitacione *Heumann*, sed cf. c. 23, 1 captiuitatis 5 relictā C,
 corr. *Bal* oportunitate C, corr. *Bal* 7 maxencius C, corr. *Bal*
 purpura *Gale* induerat C, corr. *Bal* allato C 8 rei ex ni C
 10 arcessiit C, corr. *Bal* 11 et hortatus *Lenglet* (sed falso 'ita MS.')

12 Maxentium *Bal*, maximianum C roma C, corr. *Bal* 14 ibi *Bal*,
 ut C 16 possit C, corr. *Bal* ut s. l. C 18 ad C obpugnan-
 dum C 20 camppania C 22 quia *Gale* 24 se <ei> *Bauldri*, <ei> se
Gale, ei pro et *Bentleius* 27 qui] ubi uel atque *Brandt*

cum uideret futurum ut Maximiano traderetur, dedit se ipse uestemque purpuream eidem a quo acceperat, reddidit. quo 11
facto nihil aliud impetrauit nisi bonam mortem. nam uenis
eius incisus leniter mori coactus est. [ab hoc capite suos
5 persequi.]

27. Herculus uero cum Maximiani nosset insaniam, cogi- 1
tare coepit illum audita nece Seueri inflammatum ira susceptis
inimicitiiis cum exercitu esse uenturum et fortasse adiuncto
Maximino ac duplicatis copiis, quibus resisti nullo modo pos-
10 set, <et> urbe munita et rebus <omnibus> diligenter instructa

1 dedit se *Heumann*, dedit de se *C*; dedit sese *Bal* 2 eidem *Bal*,
et idem *C* 4 ei *Bal* ab hoc—persequi *del. Le Nourry p. 119 Heu-*
mann Duebner, notam marginalem mutilatam esse existimat *Brandt* (ut
in *C* ad c. 30, 5 in marg. mors max manu scriptoris codicis additum
est; cf. *Proleg. adn. 3*) in textum delatam, quae integra fuerit ab
hoc capite (i. e. capitulo) suos persequi<ur>, sc. *Maximianus Galerius*,
qui iam non solum *Christianos*, sed etiam suos, *Maxentium* generum c.
27, 3 (c. 26, 6) cum *Herculio* patre eius c. 27, 1 persequitur, uel fort.
Maximianus Herculus intellegendus est, qui iam persequitur *Maximia-*
num Galerium socerum *Maxentii filii* sui c. 27, 1, *Maxentium filium*
c. 28, 2 s., *Constantinum nepotem eundemque generum* c. 29, 3 ss. 30,
1 ss.; ab hoc (quod post hoc interpretatur *Heinsius*) coepit suos per-
sequi *Boherellus* et *Nic. Heinsius*, ab hoc capite (i. e. 'a *Seuero occiso*')
suos persequi coepit uel ob hoc coepit suos persequi *Buenemann*, plura
excidisse con. *Columbus Tollius Allix* 6 *Hirculus C* 7 susceptis
inimicitiiis scripsit et uerba ex u. 10 huc transposuit (cf. *Proleg.*
adn. 3) *Brandt* 9 *Maximino ed. Oxon. 1680* (in *Emendat. p. 108*),
maximiano C 10 et *add. Bauldri* omnibus (uel cum *Tollio* neces-
sariis) *add. et cum Tollio* instructa *scr. Brandt*; urbe munita et rebus
ceptis inimi**cis (ci er.) diligenter instructis *C*; u. m. et rebus ceptis
(sic) inimicis diligenter instruens *Bal*, et rebus ceptis in itinere diligenter
instans uel insistens *ed. Oxon. 1680*, et eam (uel eamque) rebus captis
inimicis (sic ap. *Columbum*, inimici postea ap. *Bauldrium*) diligenter
instruens *Cuperus*, et rebus coeptis inimica reddita bellum diligenter
instruens *Columbus*, et se super ceptis inimicis diligenter instruens *Nic.*
Heinsius, et rebus necessariis non minus diligenter instructa aut et re-
centibus copiis non minus diligenter instructa *Tollius*, et praeceptis
amicos diligenter instruens aut et rebus contra inimicos diligenter instans
uel insistens *Gale*, et rebus aptis inimicis ('res aptae inimicis *intelle-*
gantur') diligenter instruens *Bauldri*, et rebus coeptis inimicis diligenter

proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciiaret suae minoris filiae nuptiis. ille interea coacto exercitu inuadit Italiam, ad urbem accedit senatum extincturus, populum trucidaturus: uerum clausa et munita omnia offendit. nulla erat spes inrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circum-
 2 sedenda moenia non satis copiarum: quippe qui numquam uiderat Romam aestimaretque illam non multo esse maiorem
 3 quam quas nouerat ciuitates. tunc quaedam legiones detestantes scelus, quod socer generum oppugnaret et quod Romani milites Romam, translatis signis imperium reliquerunt.
 4 et iam ceteri milites nutabant, cum ille fracta superbia dimissisque animis Seueri exitum metuens ad pedes militum pro-
 1. 9a uolutus orabat ne hosti traderetur, donec promissis ingentibus flexit animos eorum et retro signa conuertit ac fugam trepidus capessiuit, in qua opprimi facillime potuit, si cum paucis
 5 quispiam sequeretur. quod cum timeret, dedit militibus potestatem ut dispersi quam latissime diriperent omnia uel corrumperent, ut si quis insequi uoluisset, utensilia non haberet.
 6 uastata est igitur ea pars Italiae qua pestiferum illud agmen incessit, expilata omnia, mulieres corruptae, uirgines uiolatae,
 20 extorti parentes et mariti, ut filias, ut coniuges, ut opes suas proderent. abactae tamquam de barbaris praedae pecorum ac
 7 iumentorum. hoc modo se ad sedes suas recepit, cum Ro-

instructis (*cum C et Bal*) *Lenglet*, et receptis militibus diligenter instructa *Heumann*, et rebus eam in inimicos diligenter instruens *Walch*, et rebus et (*ac Fritzsche*) copiis inimicis diligenter instructa *Buenemann et Fritzsche*, et rebus coeptis in inimicos diligenter instructis *Duebner* et rebus coeptis inimicitiis diligenter instructa *Halm p. 165*

2 suae minoris filiae *Bal*, sic minoris familiae *C* 5 circumsedendam *C*, *corr. Bal*; circumsedendum *cum anonymo p. 51 Duebner* 7 estimaretque *C*, existimaretque *Heumann* 8 detestantes *Bal*, detestande *C*; detestando *Buenemann* 9 obpugnaret *C* 10 imperatorem *Lenglet*, impium *Heumann* 11 nutabant *Bal*, nutabantur *C* dimissisque *C*; demissisque *Columbus*, demissusque animi *Halm* 12 ante Seueri *add. et Lenglet (sed falso 'ex MS' ascribens)* 14 flexit animos eorum *Bal (in Erratis)*, felix animos. quorum *C* 15 obprimi *C* 19 qua *Tollius*, quo *C*

manus quondam imperator, nunc populator Italiae, hostiliter
uniuersa uexasset. olim quidem ille ut nomen imperatoris 8
acceperat, hostem se Romani nominis erat professus, cuius
titulum immutari uolebat, ut non Romanum imperium, sed
5 Daciscum cognominaretur.

28. Post huius fugam cum se Maximianus alter e Gallia 1
recepisset, habebat imperium commune cum filio. sed iuueni
magis parebatur quam seni, quippe cum prior <esset> et maior
filii potestas, qui etiam patri reddiderat imperium. ferebat 2
10 iniquo animo senex quod non posset libere facere quae uellet,
et filio suo puerili aemulatione inuidebat. cogitabat ergo ex-
pellere adulescentem, ut sibi sua uindicaret: quod facile uide-
batur, quia milites <ei> erant qui Seuerum reliquerant. ad- 3
uocauit populum ac milites quasi contionem de praesentibus
15 rei publicae malis habiturus. de quibus cum multa dixisset,
conuertit ad filium manus et illum esse dicens auctorem ma-
lorum, illum principem calamitatum, quas res publica susti-
neret, deripuit ab humeris eius purpuram. exutus ille prae- 4
cipitem se de tribunali dedit et a militibus exceptus est.
20 quorum ira et clamore perturbatus est senex impius et ab
urbe Roma tamquam Superbus alter exactus [est].

29. Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantum moratus 1
est, profectus <est> ad hostem filii sui Maximianum, quasi
ut de componendo rei publicae statu [et] cum eo disputaret,

1 cōdam *C*, corr. *Bal* imperatorem *C*, corr. *Bal* hostili iter *C*,
corr. *Bal* 2 uastasset *Bal* secund. curis ap. *Bauldrium* 4 immutari *C*
5 Dacicum *Columbus in textu* (item *Bentleius*), in notis Daciscum retinet
6 altere gallie *C*, corr. *Bal* 8 cum] quod *Gale*, tum *Bauldri* esset
add. Tollius et Heumann 9 filii *C* 10 quae *anonymus p. 51*,
item Halm p. 165 cont. quae uelim c. 18. 11. quo *C*; quod *Bal* 12 ado-
lescentem *C* 13 ei *add. Heumann* 15 abiturus *C* 18 deripuit *Tol-*
lius, diripuit *C* exsutus *C* 21 est] cf. 23 22 aliquantulum
Bal; cf. c. 45, 6 23 est ex 21 transposuit *Brandt*, cf. *Proleg.*
adn. 3, ibique aliquantum moratus profectus est *anonymus p. 52*
filii *C* 24 cōponendo *C* et del. *Bal*; quod huc delatum esse, cum
esset corrigendi causa ascriptum proximo disputare (sic *C*, disputaret

re autem uera, ut illum per occasionem reconciliationis occi-
 deret ac regnum eius teneret exclusus a suo quocumque ue-
 2 nisset. aderat ibi Diocles a genero nuper accitus, ut quod
 ante non fecerat, praesente illo imperium Licinio daret sub-
 stituto in Seueri locum. itaque fit utroque praesente. sic uno 5
 3 tempore sex fuerunt. qua re impeditis consiliis senex Maxi-
 mianus tertiam quoque fugam moliebatur: redit in Galliam
 plenus malae cogitationis ac sceleris, ut Constantinum impe-
 ratorem, generum suum, generi filium, dolo malo circumueniret,
 f. 9b et ut posset fallere, deponit regiam uestem. Francorum¹ gens 10
 4 in armis erat. persuadet nihil suspicanti, ne omnem secum
 exercitum duceret, paucis militibus posse barbaros debellari,
 ut et ipse haberet exercitum quem occuparet, et ille opprimi
 5 posset ob militum paucitatem. credit adulescens ut perito
 ac seni, paret ut socero: proficiscitur relictis militum parte 15
 maiore. ille paucis diebus expectatis cum iam Constantinum
 aestimaret intrasse fines barbarorum, repente purpuram sumit,
 thesauros inuadit, donat ut solet large: fingit de Constantino
 6 quae in ipsum protinus reciderunt. imperatori propere quae
 gesta sunt, nuntiantur. admirabili celeritate cum exercitu reuo- 20
 lat. opprimitur homo ex improviso, nondum satis instructus.
 7 milites ad imperatorem suum redeunt. occupauerat Massiliam
 et portas obserauerat. accedit propius imperator et in muro
 adstantem alloquitur, non aspere nec hostiliter, sed rogat

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 24 s.] Pa-
 negyr. VII 15 (p. 171, 21 ss. Baehrens).

Bal) conī. Brandt (cf. ad coirent et cogere c. 36, 4; dedit se c. 26, 10), uix et <de restituenda concordia> uel sim. fuisse uid.

1 per occasionem *Bal*, pro occasione *C* 2 suo. quo cum uenisset
anonymus p. 52 (conferri potest *p. 191, 7*) 5 locum *Columbus*, item
Bentleius, loco *C*; cf. *Proleg. adn. 6* 6 praefuerunt *Bauldri* qua re
anonymus p. 52, quare *Bal* 7 fugam *Bal*, pugnam *C* 8 contagionis
Bal 10 posset *Bal*, possit *C* 13 post exercitum ex 12 debellari
repetitum, sed expunctum, C obprimi *C* 14 posset *Bal*, possit *C*
 paucitate *C*, corr. *Bal* adulescens *C* 17 estimaret *C*, existimaret
Heumann 18 thesauros *C* 19 reciderunt *C* 21 obprimitur *C*
 improviso *C* 23 portas, post o litt. incerta, *C* obserauerat *C*

quid sibi uoluisset. quid ei defuisset, cur faceret quod ipsum
 praecipue non deceret. ille uero ingerebat maledicta de muris.
 tum subito a tergo eius portae reserantur, milites recipiuntur. 8
 attrahitur ad imperatorem rebellis imperator, pater impius,
 5 socer perfidus. audit scelera quae fecit, detrahitur ei uestis et
 increpito uita donatur.

30. Sic amisso imperatoris ac soceri honore humilitatis 1
 impatiens alias rursus insidias machinatus est, quia semel
 habuit inpune. uocat filiam Faustam eamque nunc precibus 2
 10 nunc blandimentis sollicitat ad prodicionem mariti, alium di-
 gnio rem uirum pollicetur: petit, cubiculum patens relinqui et
 neglegentius custodiri sinat. pollicetur illa facturam et refert 3
 protinus ad maritum. componitur scaena qua manifesto facinus
 teneretur. supponitur quidam uilis eunuchus qui pro impera-
 15 tore moriatur. surgit ille nocte intempesta. uidet omnia in- 4
 sidiis opportuna. rari excubitores erant et ii quidem longius:
 quibus tamen dicit uidisse somnium quod filio suo narrare
 uellet. ingreditur armatus et spadone obtruncato prosilit gloria-
 bundus ac profitetur quid admiserit. repente se ex altera 5
 20 parte Constantinus ostendit cum globo armatorum. profertur
 e cubiculo cadauer occisi: haeret manifestarius homicida et
 mutus stupet, quasi

dura silex aut stet Marpesia cautes:

impietatis ac sceleris increpatur. postremo datur ei potestas
 25 liberae mortis,

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 23 Vergil.
 Aen. VI 471.

1 quid (*ante ei*) *Bal*, quod *C* 3 terga *C*, corr. *Bal* rese*rantur,
litt. incerta er., etiam r in ras., C 4 ad trahitur *C* 9 abiit *Bal*,
 habuit *Bentleius* (*ex C*) *ascrips.* 13 cōponitur *C* schena *C* 14 sub-
 ponitur *C* eunucus *C* 15 intempesta *C* 16 oportuna *C*
 excubitores *C* hii *C* 17 uidisse (*se/ anonymus p. 53*) 18 prosilit
Tollius, prosiliit *C* 19 quid admiserit (*uel quod admiserat*) *Tollius*,
 quod admiserit *C* 23 sil^{ex}*** *C* cautis *C*, e *Vergilio* corr. *Columbus*

ac nodum informis leti trabe nectit ab alta.

- 6 ita ille Romani nominis maximus imperator, qui post longum
temporis interuallum cum ingenti gloria uiginti annorum uota
celebrauit, eliso et fracto superbissimo gutture uitam detesta-
bilem turpi et ignominiosa morte finiuit. 5
- 1 31. Ab hoc deus religionis ac populi sui uindex oculos
f. 10a ad Maximianum alterum transtulit, nefandae persecutionis | au-
ctorem, ut in eo etiam suae uim maiestatis ostenderet.
- 2 iam de agendis et ipse uicennialibus cogitabat. <et ut>, qui
iam dudum prouincias afflixerat auri argentique indictionibus 10
factis, quae promiserat redderet, etiam in nomine uicennialium
3 securem alteram <iis> infixit. qua uexatione generis humani
exactio celebrata sit maxime rei annonariae, quis enarrare
digne potest? officiorum omnium milites uel potius carnifices
singulis adhaerebant. cui prius satisfaceret, incertum, uenia non 15

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1 Vergil.
Aen. XII 603.

1 ac] et Vergil. nodum, n ras. ex m ut uid., C in marg. manu
scriptoris codicis mors max ascriptum est 2 post (aut per—interuallum
dominatus) quod recepit Duebner) Tollius, p C 3 interuallo C, corr.
Bal 6 religionis, re in ras., C 8 in C post in eo & cum parte mar-
ginis superioris folii 10 a particula primi uersus spatium 10 f. hastarum
continens abscissa est, sequitur spatium 6 hastarum, in quo iam Balu-
zius nihil certi legere poterat, post hanc lacunam superest 1m; Le Nourry
ut in eo etiam suae uim, quod recepit, Bal ut in eo etiam uim, ano-
nymus p. 53 ut in eo etiam uirtutem coni. 9 uicennialibus C, corr. Bal
post cogitabat per spatium 6 f. hastarum scriptura plane euanuit, iam
Baluzius lacunam indicat; <et ut> coni. Gale, ut diis suis Columbus,
et ut is Cuperus; cf. etiam ad u. 12 11 redderet (sic) C, corr. Bal
in Gale Buenemann alii damnant, sed cf. ad p. 200, 8 12 secu-
rim Columbus iis add. Brandt infixit Graeuus (cf. etiam Buene-
mannum), afflixit C locum 9—11 sic constituebat ed. Oxon. 1680 et
qui—factis, ut quae eqs., Graeuus sic qui—factis, quae promiserat reddere
(reddere nimirum uicennialia est agere, celebrare, edere) <uero> uexa-
tione Brandt 13 annonariae, quis Bal, item Halm p. 165, annonaria.
Et quis C; annonariae, equis Le Nourry 15 uenia—multiplices Bal
(in Erratis), ueniam non habentibus nullas abstinendi multiplices C; uenia
non habentibus nulla abstinendi, multiplices ed. Oxon. 1680

habentibus nulla. sustinendi multiplices cruciatus. nisi exhibe-
retur statim quod non erat. multis custodiis circumsaep⁴
nulla respirandi facultas, nullo tempore anni uel exigua requies.
frequens super isdem hominibus uel ipsis iudicibus uel mili-
⁵tibus iudicium pugna. nulla area sine exactore, nulla uindemia
sine custode, nihil ad uictum laborantibus relictum. quae
quamquam intolerabilia sint, eripi ab ore hominum cibos
labore quaesitos tamen sustentabile aliquo modo uel spe futu-
rorum. quid uestis omnis generis? quid aurum? quid argen-
⁵tum? nonne haec necesse est ex uenditis fructibus comparari?
¹⁰unde igitur haec. o dementissime tyranne, praestabo, cum
omnes fructus auferas, uniuersa nascentia uiolenter eripias?
quis ergo non bonis suis euersus est, ut opes, quae sub im-
⁶perio eius fuerunt, conraderentur ad uictum, quod non erat
¹⁵celebraturus?

32. Nuncupato igitur Licinio imperatore Maximinus iratus ¹
nec Caesarem se nec tertio loco nominari uolebat. mittit ergo ²
ad eum saepe legatos, orat sibi pareat, dispositionem suam
seruet, cedat aetati et honorem deferat canis. at ille tollit ³
²⁰audacius cornua et praescriptione temporis pugnat: sese prio-
rem esse debere, qui prior sumpserit purpuram: preces eius
et mandata contempsit. dolet bestia et mugit, quod cum ideo ⁴
ignobilem fecisset Caesarem, ut sibi obsequens esset, is tamen
tanti beneficii sui oblitus uoluntati ac precibus suis impie

2 circumsepto *C* 4 hisdem *C* 6 quae—quaesitos *Boherellus*, item
Graeuus, nisi quod eripi a labro scribit et post quaesitos uirgulam ponit,
Que quam tolerabilia sint eripi a labore hominum cibos labore questos
C; quamquam intolerabile sit eripi ab ore hominum cibos labore quae-
sitos *Bal* (*in Erratis*); quae cum intolerabilia sint *ed. Oxon. 1680*; alia
ap. Bauldrium 7 ad a labore (*sic Le Nourry*) etiam *Bentleius* ab ore
ascrips. 8 sustentabile] tolerabile *Bal*, sustentabantur *Heumann*,
sustentabilia *Halm* futurorum (fructuum) *Cellarium secutus Heumann*
9 quod aurum quod argentum *C*, *corr. Bal* 11 haec *Bauldri*, hoc *C*
16 Maximinus *Bal*, maximianus *C* 20 praescriptionem *C*, *corr. Bal*
22 contemnit *Tollius* rugit *Bauldri* cum *Boherellus*, eum *C*; quem
Nic. Heinsius; quod eum adeo—esset, et is *Bauldri* 23 his *C*

- 5 repugnaret. uictus contumacia tollit Caesarum nomen et se
Liciniumque Augustos appellat, Maximinum et Constantinum
filios Augustorum. Maximinus postmodum scribit quasi nun-
tians in campo Martio proxime celebrato Augustum se ab
exercitu nuncupatum. recepit ille maestus ac dolens et uni- 5
uersos quattuor imperatores iubet nominari.
- 1 33. Iam decimus et octauus annus agebatur, cum per-
cussit eum deus insanabili plaga. nascitur ei ulcus malum in
2 inferiori parte genitalium serpitque latius. medici secant cu-
rant. sed inducta iam cicatrice scinditur uulnus et rupta uena 10
fluit sanguis usque ad periculum mortis. uix tamen cruor
f.10b sistitur. noua ex integro cura. | tandem perducitur ad cicatri-
3 cem. rursus leui corporis m<otu u>ulneratur: plus sanguinis
quam ante decurrit. albescit ipse atque absumptis uiribus
4 tenuatur, et tunc quidem riuus cruoris inhibetur. incipit uulnus 15
non sentire medicinam: proxima quaeque cancer inuadit et
quanto magis circumsecatur, latius saeuit, quanto curatur,
increscit.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 33, 1.
7—9] Euseb. H. E. VIII 16, 4 s. Vit. Const. I 57, 1 s.

1 <tandem eius> contumacia *Heumann* 2 Maximinum *Bal* (*secund.*
curis ap. Bauldrium secutus Columbum qui Maximinum, Maxentium et
Constantinum *proposuerat*), maxencium *C* 3 Maximinus] Maxentius
Buenemann Fritzsche 5 nuncupato *C*, corr. *Bal* 6 ^{or} IIII *C* nomi-
nari *Toinard*, munerari *C*; numerari *Bal* 9 curant] urunt *Boherellus*,
item Bentleius, <urunt> curant *Columbus* 10 scinditur *Bal* (*in Erratis*,
quod probat Halm p. 162, in textu inductam iam cicatricem scindit,
Graevius rescindit, cf. Lact. Inst. VI 24, 21 rescissis uulneribus), scin-
dit *C*; scindit se *Columbus* 11 uix tamen s. l. ex uitamen *C*; uix
tandem cum *Boherello et Galio Duebner* 12 tandem *Boherel-*
lus, tamen *C* perducitur *C*, corr. *Bal* 13 post corporis m *parti-*
cula primi uersus folii 10 b spatium 10 f. hastarum continens interiit
(*cf. ad p. 208, 9*), post ilheratus superest; m<otu u>ulneratus *Bal* (*in*
Erratis); motione *Lenglet*; uulneratur *Gale*; uulnerato plus *Columbus*;
uulnere rescisso *Tollius*, uulnus natum *Brandt* 16 proxima *Bal*, pro
maxima *C* 17 seuit *C*, serpit *anonymus p. 55* 18 increscit] aegre-
scit *Gale*

cessere magistri,

Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus.
 undique medici nobiles trahuntur: nihil humanae manus pro-
 mouent. confugitur ad idola: Apollo et Asclepius orantur, 5
 5 remedium flagitatur. dat Apollo curam: malum multo peius
 augetur. iam non longe pernicies aberat et inferiora omnia 6
 corripuerat. computrescunt forinsecus uiscera et in tabem sedes
 tota dilabitur. non desinunt tamen infelices medici uel sine
 spe uincendi mali fouere curare. percussum medellis malum 7
 10 recidit introrsus et interna comprehendit, uermes intus crean-
 tur. odor it non modo per palatium, sed totam ciuitatem
 peruatit. nec mirum. cum iam confusi essent exitus stercoris
 et urinae. comestur a uermibus et in putredinem corpus cum 8
 intolerandis doloribus soluitur.

15 clamores simul horrendos ad sidera tollit,
 quales mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus.

adponebantur ad sedem fluentem cocta et calida animalia, ut 9
 uermiculos eliceret calor. quis resolutis inaestimabile scatebat
 20 examen et tamen multo maiorem copiam tabescendorum uisce-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1 s.] Vergil. Georg. III 549 s. 11 ss. p. 212, 5 ss. p. 214, 5 ss.] II Machab. 9, 9 ss. 13. 28. 15 ss.] Vergil. Aen. II 222 ss.

2 phyllides. cirona. metomus. melâphius *C*, ex Vergil. corr. ed. Oron. 1680 3 contrahuntur Graenius 5 (non) dat Gale, negat Heumann 7 sedis *C*, corr. Bal 9 percussum medelis Toinard, percussis medullis *C*; percussis medelis Nic. Heinsius, percussis medullis Graenius 10 recedit Gale cōprehendit *C* 11 odor it Brandt, odoritatem *C* (librario iam proximum ciuitatem obuersabatur); odor teter (om. it) Bal in Erratis ed. 1679, odoris diritas secund. curis ap. Bauldrium, odor autem ed. Oron. 1680, odoritas tetra Cuperus, odor ita teter uel odoris foetor Columbus, odor it autem Nic. Heinsius Boherellus Is. Vossius (sed hic 'uel is autem') alii, odor itat (iam) Schoell 13 comestur Columbus, cōmestus *C*; urinae comesti a uermibus Bal (in Erratis) 14 intolerandis (a? er.) *C* 16 qualis Vergil. fugit cum saucius aram Vergil., fingit saucius *C* 18 apponebantur *C* 19 eligeret *C*, corr. Bal quis pro quibus errore librarii ortum uid. 20 tabescentium Columbus et alii, sed ad tabescendorum cf. Sittl, Archiv. lexicogr. et gramm. lat. I 520

10 rum perniciēs fecunda generauerat. iam diuerso malo partes
 corporis amiserant speciem. superior usque ad uulnus aruerat
 et miserabili macie cutis lurida longe inter ossa consederat,
 inferior sine ulla pedum forma in utrum modum inflata discre-
 11 uerat. et haec facta sunt per annum perpetem, cum tandem 5
 malis domitus deum coactus est confiteri. noui doloris urgentis
 per interualla exclamat se restitutum dei templum satisque
 pro scelere facturum. et iam deficiens edictum misit huius-
 modi:

1 34. Inter cetera quae pro rei publicae semper 10
 commodis atque utilitate disponimus. nos quidem
 uolueramus antehac iuxta leges ueteres et publi-
 cam disciplinam Romanorum cuncta corrigere at-
 que id prouidere, ut etiam Christiani, qui paren-
 tum suorum reliquerant sectam, ad bonas mentes 15
 2 redirent, siquidem quadam ratione tanta eosdem
 Christianos uoluntas inuasisset et tanta stultitia
 occupasset, ut non illa ueterum instituta seque-
 rentur, quae forsitan primum parentes eorundem

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 5 ss.] Eu-
 seb. H. E. VIII 17, 1. Vit. Const. I 57, 3. 10—p. 213, 22. hoc edictum
 in Graecum conuersum extat ap. Eusebium, H. E. VIII 17, 3—10; cf.
 ibid. § 11: ταῦτα κατὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων φωνὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν
 κατὰ τὸ δυνατόν μεταβληθέντα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. ex Eusebio 'rursus
 transfudit in Latinum' Rufinus H. E. VIII 19. — cf. Belser, *Gramma-
 tisch-kritische Erklärung von Laktantius de mortibus persecutorum cap.
 34. progr. gratulator. Gymnasii Ellwangensis*, 1889.

1 secunda *Bal* 2 admiserant *C*, corr. *Bal* 3 luride *C*, corr. *Bal*
 4 increuerat *Gracuius*, et distenta erat *Heumann*, distenderat ('pro se
 distenderat') *Buenemann* 6 noua ui doloris urgentis aut urgente *Co-
 lumbus*, et ui doloris urgentis *Gale*, nam ui doloris urgente *Heumann*,
 pro noui *anonymus p. 55* tunc uel nunc 7 restitutum *C*, corr. *Bal*
 8 emisit *Heinsius et alii* 10 ap. *Euseb. H. E. VIII 17, 3* edic-
 tum inducitur formula salutis continente nomina et titulos *Galerii*,
Constantini, *Licinii* cum uerbis ἐπαρχιώταις ἰδίῳις χαίρειν 12 ante ac
C, corr. *Bal* 15 secta *C*, corr. *Bal* 16 quadam ratione] τινὶ λογιζμῳ
Euseb. § 7 17 uoluntas] πλεονεξία *Euseb. (i. e. adrogantia, obstinatio)*
 19 parentes eorundem] καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν *Euseb.*

constituerant, sed pro arbitrio suo atque ut isdem
erat libitum, ita sibimet leges facerent quas ob-
seruarent, et per diuersa uarios populos congre-
garent. denique cum eiusmodi nostra iussio ex- 3
5 titisset, ut ad ue|terum se instituta conferrent. f. 11a
multi periculo subiugati, multi etiam deturbati
sunt. atque cum plurimi in proposito perseuera- 4
rent ac uideremus nec diis eosdem cultum ac reli-
gionem debitam exhibere nec Christianorum deum
10 obseruare, contemplatione mitissimae nostrae cle-
mentiae, intuentes et consuetudinem sempiter-
nam, qua solemus cunctis hominibus ueniam in-
dulgere, promptissimam in his quoque indulgen-
tiam nostram credidimus porrigendam, ut denuo
15 sint Christiani et conuenticula sua componant,
ita ut ne quid contra disciplinam agant. <per> 5
aliam autem epistolam iudicibus significaturi
sumus quid debeant obseruare. unde iuxta hanc
indulgentiam nostram debebunt deum suum orare
20 pro salute nostra et rei publicae ac sua, ut undi-
que uersum res publica praestetur incolumis et
securi uiuere in sedibus suis possint.

1 hisdem *C* ut isdem erat libitum] ὡς ἕκαστος ἐβούλετο *Euseb.*
2 ita—congregarent] οὕτως ἑαυτοῖς καὶ νόμους ποιῆσαι καὶ τούτους παρα-
φολάττειν, καὶ ἐν διαφόροις διάφορα πλήθη συνάγειν *Euseb.*, unde sibinet
<et> leges *anonymus p. 56* 4 denique] τοιγαροῦν *Euseb.* § 8, unde
proinde *Heumann* 6 multi—deturbati sunt] πλεῖστοι μὲν κινδύνῳ ὑπο-
βληθέντες, πλεῖστοι δὲ ταραχθέντες παντοίους θανάτους ὑπέφερον *Euseb.*,
unde perturbati <et uariis mortibus affecti> sunt *Heumann* 7 atqui
Gale, at *Heumann*, sed καὶ *Euseb.* § 9 10 contemplatione *Graeuus*,
contemplationem *C*; ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν
δευτεκῇ συνήθειαν *Euseb.* 13 promptissimam *C* in his quoque] καὶ ἐν
τούτῳ *Euseb.*, his quoque *anonymus p. 56* 14 credidimus *Bal*, credi-
mus *C*, ἐνομιζαμεν *Euseb.* 15 cōponant *C*; καὶ τοὺς ὄγκους, ἐν οἷς συνή-
γοντο, συνθῶσιν *Euseb.* 16 per *add. Buenemann ex Eusebio* δι' ἑτέρας
δὲ ἐπιστολῆς; alia autem epistola *Bal* 18 debeant *Bal*, debent *C*; τί
αὐτοὺς παραφολάζεσθαι δεῖται *Euseb.* 21 praestetur incolumis *anonymus*

1 35. Hoc edictum proponitur Nicomediae pridie Kalendas
 2 Maias ipso octies et Maximino iterum consulibus. tunc apertis
 carceribus, Donate carissime, cum ceteris confessoribus e
 custodia liberatus es, cum tibi carcer sex annis pro domicilio
 3 fuerit. nec tamen ille hoc facto ueniam sceleris accepit a deo, 5
 sed post dies paucos commendatis Licinio coniuge sua et filio
 atque in manum traditis, cum iam totius corporis membra
 4 diffuerent, horrenda tabe consumptus est. idque cognitum
 Nicomediae *** mensis eiusdem, cum futura essent uicennalia
 Kalendis Martiis impendentibus. 10

1 36. Quo nuntio Maximinus audito dispositis ab Oriente
 cursibus peruolauit, ut prouincias occuparet ac Licinio morante
 omnia sibi usque ad fretum Chalcedonium uindicaret, ingres-
 susque Bithyniam, quo sibi ad praesens fauorem conciliaret,
 2 cum magna omnium laetitia sustulit censum. discordia inter 15
 ambos imperatores ac paene bellum. diuersas ripas armati
 tenebant, sed condicionibus certis pax et amicitia componitur
 3 et in ipso freto foedus fit ac dexteræ copulantur. redit ille
 securus et fit qualis in Syria et in Aegypto fuit. inprimis
 indulgentiam Christianis communi titulo datam tollit subor- 20

p. 56 ex Eusebio § 10 ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ τὰ θεμιτότατα παραχρῆσθῃ
 ὁ γῆ, perstetur incolūnis C; perstet incolumis Bal

1 kl C 2 ipsa C, corr. Bal occies C Maximino Bal, maxi-
 miano C 4 e Bal, et C; ex Halm 7 manum Tollius, manu C; cf.
 Proleg. adn. 6 8 diffuerent Tollius, defluerent C 9 nicomedie C;
 intercidisse aliquid uidit Columbus, qui medio suppleuit, item Bentleius et
 alii, <sub finem> uel <in fine> uel <Idibus> Bauldri, <Id.> etiam Lenglet
 (qui falso dicit in MS. esse uacuum duarum dumtaxat litterarum spatium),
 nil est nisi solitum inter bina uerba interuallum), Nicomediae ** die
 Halm p. 163 futuram C, corr. Bal 10 kl. mār. C 11 Maximinus
 Bal, maximianus C 12 prouolauit Heumann prouincias <proximas>
 cum Bauldrio Duebner 13 calcedonum C, corr. Bal 14 Bithyniam
 Bal, bhianiam C 15 sustulit Columbus et alii, sustollit C discordia
 Bal, discordiam C; discordia inde Tollius, discordia iam anonymus p. 57
 16 paene Bal, paena C 17 cōponitur C 18 freto Bal, fretu C, quam
 formam uulgarem recipere noluimus, cf. etiam freto c. 45, 4 ad C,
 corr. Bal 20 titulo 'uir reuerendissim.' in ed. Oxon. 1680, item Bent-
 leius et alii, tutelo C (quod Bal in ed. 1679 dubitanter retinet, secund.

natis legationibus ciuitatum quae peterent, ne intra ciuitates suas Christianis conuenticula extruere liceret, ut suasu coactus et impulsus facere uideretur quod erat sponte facturus. quibus annuens nouo more sacerdotes maximos per singulas ciuitates singulos ex primoribus fecit, qui et sacrificia per omnes deos suos cotidie facerent et ueterum sacerdotum ministerio subnixa darent operam, <ut> Christiani neque <conuenticula> fabricarent neque publice aut priuatim coirent, sed comprehensos suo iure ad sacrificia cogerent uel iudicibus offerrent. parumque hoc fuit, nisi etiam prouinciis ex altiore dignitatis gradu singulos quasi pontifices superponeret, et eos utrosque candidis clamidibus ornatos iussit incedere. facere autem parabat quae iam dudum in Orientis partibus fecerat. nam cum clementiam specie tenus profiteretur, occidi seruos dei uetuit, debilitari iussit. itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares uel auriculae desecabantur.

37. Haec ille moliens Constantini litteris deterretur. dissimulauit ergo. et tamen si quis <in manus eius> inciderat, mari occulte mergebantur. consuetudinem quoque suam non intermisit ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. et hoc primus inuenerat, ut animalia omnia quibus uescebatur,

curis ap. Bauldrium aliorum coniecturas titulo et tutela affert); tutela ed. Oxon. 1680

2 licere *C*, corr. *Bal* suasu] quasi *Bal* 3 impulsus *C* 4 maximus *C*, corr. *Bal* 7 subnexi *C*, corr. *Bal* opera *C*, corr. *Bal* ut add. *Bal* neque] ne quid *Gale*; conuenticula (*uel* templa, hoc iam *Maucroix et Bauldri*) add. *Heumann* 8 coirent *Gale et alii*, colerent *C*; cf. ad u. 9 sed] et *Heumann* cōprehensus *C*, corr. *Bal* 9 suo* (*s er.*) *C* cogerent *Bal*, coieret (*sic*) *C*; litteram i ad corrigendum colerent u. 8 destinatam in hanc uocem inlatam esse con. *anonymus p. 57* 12 chlamydibus *Bal* 13 iam dudum *om. Bal* 18 litteris *Bal*, litteras *C* 19 in manus eius *Bauldrium et Maucroixium secuti inseruimus* 20 mergebatur cum *Bal omnes edd.*, sed cf. c. 23, 2 unus quisque—aderant (*et c. 40, 2 utraque—necabantur*); *Tacit. Ann. II 24* ut quis—reuenerat, — narrabant 21 palatium *C*, corr. *Bal*

non a coquis. sed a sacerdotibus ad aras immolarentur nihil-
 que prorsus mensae adponeretur nisi aut delibatum aut sacri-
 ficatum aut perfusum mero, ut quisquis ad cenam uocatus
 3 esset. inquinatus inde atque impurus exiret. in ceteris quo-
 que magistri sui similis. nam si quid reliqui uel Diocles uel 5
 Maximianus reliquerant, hic abrasit sine ullo pudore auferens
 4 omnia. itaque horrea priuatorum claudebantur, apothecae ob-
 signabantur, debita in futuros annos exigebantur. hinc fames
 5 agris ferentibus, hinc caritas inaudita. armentorum ac peco-
 rum greges ex agris rapiebantur ad sacrificia cotidiana: quibus 10
 suos adeo corruperat, ut aspernarentur annonam. et effundebat
 passim sine dilectu. sine modo. cum satellites uniuersos, quo-
 rum numerus ingens erat, pretiosis uestibus et aureis nummis
 expungeret, gregariis et tironibus argentum daret. barbaros
 6 omni genere largitionis honoraret. nam quod uiuentium bona 15

1 quoquis *C. corr. Bal* 5 magistris suis *Cuperus, item Bentleius*
 6 reliquerant *Heumann (qui reliqui del., item Duebner)*. reliquerunt
C; fecerunt *anonymus p. 58, sed Buenemann confert Plaut. Cist. V 2,*
5 (786 Schoell) nunc quod ad uos, spectatores, relicuom relinquitur *et*
I 3, 40 (188) quod relicuom restat 7 horrea||||||| (5 hastae er., iam a
 in ras.) *C* 8 debita] tributa *Heumann* famis *C, corr. Bal* 9 non
 ferentibus *Bal*, feriantibus *anonymus p. 58, etiam Bentleius* lego, agris
 feriantibus. *R. B. ascrips.* 11 suos *Columbus*, eos *C, quod retinet Bal*:
 milites *Heumann*, aulicos *Cellarium secutus Fritzsche* aspernarentur,
 sed rent in ras., *C* et] *del. Heumann*, aes cum *Bauldrio Duebner*
 effundebat *Cuperus*, effundebant *C*; effunderent *ed. Oxon. 1680* 12 pas-
 sim] pecuniam *Heumann*, sed cf. *Buenemannum*; fort. tamen haec uox
 excidit delicto^v (sic) *C, corr. Bal* satellites (uel milites) *ed. Oxon.*
1680, utrumque etiam alii, milites *Bentleius quoque*, satellites recte de-
 fendit *Tollius*. lites *C, quod retinet Bal*; diuites *Cuperus*; ad satellites
 cf. *Rufin. H. Eccl. VIII 17* et (sc. Maximinus) montes auri ut ita dixe-
 rim congregatos familiaribus suis ac satellitibus largiebatur (*Euseb. H.*
Éccl. VIII 14, 11 πλοῦτος ἀθρόως καὶ παρὸς χρημάτων τοῖς ἀμφ' αὐτὸν
 καὶ λαῖν ἐδωκεῖτο). 13 nummis] annulis *Duebner* 14 expungeret *Co-*
lumbus et Cuperus (explicat Buenemann), expungerent *C*; excoleret ('i.
 e. demulceret') *ed. Oxon. 1680*, expleret *Tollius*, expingeret cum *Baul-*
drio Duebner 15 largitionis *Bal*, largitionibus *C*

uel auferebat uel dono suis dabat, ut quisque petierat aliena, nescio an agendas illi fuisse gratias putem, quod more clementium latronum incruenta spolia detrahebat.

38. Illud uero capitale et supra omnes qui fuerunt, cor- 1
5 rumpendi cupiditas! quid dicam nescio nisi caecam et effrenatam, et tamen his uerbis exprimi res pro indignatione sua non potest: uicit officium linguae sceleris magnitudo. eunuchi, lenones scrutabantur omnia. ubicumque liberalior 2
facies erat, secedendum patribus ac maritis fuit. detrahebantur
10 nobilibus feminis uestes itemque uirginibus et per singulos artus inspiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili esset indigna. si qua detrectauerat, in aqua necabatur, tamquam

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 6 s.] Lact. Inst. VI 23, 12.

1 dabat, ut *anonymus* p. 58, dabatur *C*; dabat, prout *Bal* 2 morem *C*, corr. *Bal*; in morem *Weyman* clementium *Bal*, dementium *C*
4 capitali *C*, corr. *Bal* et] est *Cuperus*, ei uel ei et *Bauldri*, eius *Buenemann* (qui tamen locum non undiquaque sanum esse ait) 5 cupiditas! quid dicam (‘eam’ uel fort. ‘quam’ quid dicam) et caecam et effrenatam *Brandt* (cf. *Lact. Inst. V* 19, 2 quid aliud dicam quam miseros qui —? cf. etiam *Indic. gramm. s. ‘neutrum’*; ad illud—cupiditas cf. supra c. 23, 1 illud—census; de littera m saepe in *C* defluente cf. *Proleg. adn.* 6), quid dicam nescio nisi caeca et effrenata (sic) *C*; cupiditas, quid dicam nescio, nisi caeca et effrenata cum *C* *Bal* et plerique; capitale ei, et—fuerunt, corrumpendi—effrenata *Bauldri*, illudendi uero corrumpendique cupiditas quam capitalis et supra, quam dici potest, caeca et effrenata! dubitanter *Heumann* 6 exprimi res ed. *Oxon.* 1680, exprimere^e (sic, e s. l. repetitum a m. 1, ut eadem litterae aliis quoque locis) *C*; exprimi ea *Cuperus*, exprimi *Lenglet* indignitate *Columbus* et alii, sed cf. *Lact. Inst. VI* 23, 12 quibus hoc uerbis aut qua indignatione tantum nefas prosequar?, et ad sensum uocis (*Quintil. Declam.* p. 6, 26 *Ritter* hanc praeteritorum indignationem 7 uincit cum *Bal* edd. paene omnes, sed uicit cum *anonymo* p. 59 retineri potest; cf. *Lact. ibid.* uicit (sic nunc legit *Brandt* cum codd. *BRIV*, uincit unus *P*) officium linguae sceleris magnitudo; uerba uicit—magnitudo spuria uidentur *Eberto*, *Berichte d. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. uol. XXII* (1870) 121 n. 14; cf. *Brandt, Entstehungsverhältn.* p. 30 8 liberalior *Bal*, liberabilior *C* 9 parentibus de *Rooy* p. 39 10 feminis uestes

- 3 maiestatis crimen esset sub illo adultero pudicitia. aliqui
constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas
habebant, cum dolorem ferre non possent, se ipsos etiam ne-
cauerunt. sub hoc monstro pudicitiae integritas nulla, nisi ubi
4 barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. postremo 5
hunc iam induxerat morem, ut nemo uxorem sine permissu
eius duceret, ut ipse in omnibus nuptiis praegustator esset.
5 ingenuas uirgines inminutas seruis suis donabat uxores. sed
f. 12a et comites eius sub tali principe | imitabantur s<tupra et ho-
spit>um suorum cubilia inpune uiolabant: quis enim uindi- 10
caret? mediocrium filias, ut cuique libuerat, rapiebat. prima-
riae, quae rapi non poterant, in beneficiis petebantur, nec re-
cusare licebat subscribente imperatore, quin aut pereundum
6 esset aut habendus gener aliquis barbarus. nam fere nullus
stipator in latere ei nisi ex gente eorum qui a Gothis tem- 15
pore uicennalium terris suis pulsus Maximiano se tradiderant
malo generis humani, ut illi barbarorum seruitutem fugientes

Bal, feminib; uñs *C* 12 detrectauerat *ed. Oxon. 1680*, detractauerat
C; cf. ad c. 9, 8 aquam *C*, corr. *Bal* mergebatur *anonymus p. 59*

1 esset. Sub illo adultero (*om. pudicitia*) aliqui *Bal et Le Nourry*,
corr. e *C* recta simul distinctione posita et alii et *Bentleius* 2 ob ca-
stitute ac fide *C*, corr. *Bal* 4 monstro *Maucroixium et Burnetum se-*
cutus Bauldri, ministro *C* 8 inminutas] inuitas *Bal in Erratis, secund.*
curis ap. Bauldrium lectionem codicis retinet 9 imitabat s1//////////u
suorum *C*: cum parte marginis super. folii 12 a particula primi uersus
spatium 20 f. hastarum continens abscissa est; supra alt. a (*in imitab.*)
fuisse potest signum ~, quod fort. cum proximis interiit. post at parti-
cula tantum signi ~ (*i. e. ur*) superest; 1 in s1 etiam pars esse potest
litterae u uel t uel c; litterae u (*post lacunam*) prior hasta paene tota
deest cum superiore particula alterius; praeterea e regione quintae ante
u hastae superest pars inferior hastae longioris, fuerat p uel q uel f
uel fort. r (*cuius hasta saepe deorsum porrigitur*); imitabantur *ed. Oxon.*
1680, imitabatur *Bal*; s <tupra et hospit>u suorum *Halm p. 166*, iam
anonymus p. 59 initiabantur (*pro imitab.*) stupris et domesticorum suo-
rum et *Heumann* initiati hospitum suorum, alia parum probabilia *ap.*
Bauldrium et Buenemannum 11 mediocrium <uero> *Bal* 12 recusari
C, corr. *Is. Vossius* 13 pereundum *Bal*, peredum *C* 15 in] a *Tollius*
latere ei *Bal*, lateri *C* eorum *Bal*, horum *C* gotis *C* 16 tradi-
derant *Tollius*. tradiderunt *C* 17 barbarorum *Brandt*, barbarum *C*, quod

in Romanos dominarentur. his satellitibus et protectoribus 7
cinctus Orientem ludibrio habuit.

39. Denique cum libidinibus suis hanc legem dedisset, ut 1
fas putaret quicquid concupisset, ne ab Augusta quidem, quam
5 nuper appellauerat matrem, potuit temperare. uenerat post 2
obitum Maximiani ad eum Valeria, cum se putaret in partibus
eius tutius moraturam eo maxime, quod habebat uxorem.
sed animal nefarium protinus inardescit. adhuc in atris uesti- 3
bus erat mulier nondum luctus tempore impleto. legatis prae-
10 missis in matrimonio postulat eiecturus uxorem, si impetrasset.
respondit illa libere quae sola poterat: primo non posse de 4
nuptiis in illo ferali habitu agere tepidis adhuc cineribus
mariti sui, patris eius; deinde illum impie facere, quod sibi
fidam coniugem repudiet, idem utique facturus et sibi; po-
15 stremo nefas esse illius nominis ac loci feminam sine more,
sine exemplo maritum alterum experiri. nuntiatur homini 5
quid esset ausa. libido in iram furoremque conuertitur. statim
mulierem proscribit, bona eius rapit, aufert comites, spadones
in tormentis necat, ipsam cum matre in exilium relegat nec
20 in locum certum, sed huc atque illuc praecipitem cum ludi-
brio exturbat et amicas eius afficto adulterio damnat.

40. Erat clarissima femina, cui ex filiis iuuenibus iam 1
nepotes erant. hanc Valeria tamquam matrem alteram dilige-
bat: cuius consilio negatam sibi suspicatur. dat negotium

fort. ut genet. plur. retinendum esse censet Halm p. 165 (cf. etiam Woelfflin. Archiu. lexicogr. et gramm. lat. IV 2), sed cf. p. 179, 6. 206, 17 barbaram Bal

1 satelibus *C*, corr. *Bal* 2 ludibrio *Bal*, iudibria (uel uidibria) *C*
3 legem ex legent *C* 5 potuit (t er.) *C* 9 praemissis *Bal*, primis
C, quod retinet *Buenemann* 10 matrimonio (s. l. i a m. 1 repetitum,
cf. ad p. 217, 6) *C*; matrimonium *Tollius* et alii; *Columbus* confert
Sulpic. Seuer. Chron. I 9, 1 eamque sibi in matrimonio a patre postu-
lans, ubi *Halm* (in adnot. edit. *Sulpicii*) *I 43, 1* filia—in matrimonio
accepta adfert, nihilo minus matrimonium scribendum uid., cf. *Proleg.*
adn. 6 11 an posse se? 12 ferali *Bal*, fedali *C* 14 fidam *Bal*.
fidem *C*; fidelem *Lenglet* 15 femina *C*, corr. *Bal* 19 matrem *C*.
corr. *Bal* 21 afficto *Bal*, afficto *C* 24 eius *Cuperus* suspicabatur
Bal et *Le Nourry*, suspicatur e *C* *Bentleius* ascrips.

2 praesidi † Eratineo, ut eam cum dedecore interficiat. huic
 aliae duae adiunguntur aequae nobiles, quarum altera filiam
 uirginem Vestalem Romae reliquerat, furtive tunc Valeriae
 familiaris, altera uirum habuit senatorem, non nimis Augustae
 proxima. sed utraque ob eximiam pulchritudinem corporis ac 5
 3 pudicitiam necabantur. rapiuntur subito mulieres non ad iu-
 dicium, sed ad latrocinium: nec enim quisquam accusator
 extabat. inuenitur quidam Iudaeus ob alia facinora reus, qui
 spe impunitatis inductus aduersus insontes mentiatur. iudex
 aequus et diligens extra ciuitatem <eum> cum praesidio, ne 10
 lapidibus obruatur, producit. agebatur haec tragoedia Nicaeae.
 f. 12b 4 inrogantur tormenta Iudaeo, dicit quae iussus <fuerat: illae
 ne obl>oquerentur, pugnis a tortoribus coercentur. innocentes
 duci iubentur. fletus et comploratio non illius tantum mariti
 qui aderat bene meritae uxori, sed omnium quos res indigna 15
 5 et inaudita contraxerat. ac ne impetu populi de carnificum
 manibus raperentur, promoti militari modo instructi, eliba-

1 erat in eo C, Eratineo (*locus corruptus. praesidis nomen est*) Bal,
 secund. curis Flaccino (cf. c. 16, 4), Eratino Columbus, Cratino uel Flac-
 cino *Buenemann*, protinus *Heumann*, Bithyniae (cf. § 3 Nicaeae) *Brandt*
 2 filiam uirginem Vestalem *Brandt secutus Boherellum*, qui Vestalem
 filiam uirginem, et *Heumannum*, qui filiam Vestalem uirginem con-
 stalem famulam uirginem C; Vestalem famulam uirginem filiam *Cella-*
rius; cf. c. 27, 1 familiae pro filiae in C 4 familiaris, sed s. l. corr., C
 non nimis] non nihil ed. Oxon. 1680, non minus Gale, item *Bentleius*
 et alii, sed cf. *Buenemannum* 5 pulchritudinem C 6 necabatur Bal
 et edd. omnes; cf. ad p. 215. 20 (mergebantur); notabantur *Bentleius*
 8 ab C, corr. Bal 10 eum add. *Brandt* 11 producit *Buenemann*,
 protulit C; procedit *Heumann* 12 dicit quae C, i. e. dicit quae, Bal
 dum quae; post iussus in C cum parte marginis super. folii 12b parti-
 cula primi uersus spatium 20 f. hastarum continens abscissa est (cf. ad
 p. 218, 9), fuerat, illae ne obl oquerentur *Halm* p. 167, alia parum
 probabilia (maxime propter illud dum ex Baluzio receptum) ap. *Bauldrium*
Heumannum Buenemannum 14 exploratio C tantum Bal, tanti C
 17 manibus Bal, manus C promoti] pro more *Bentleius* instructi—
 sagittarii *Domaszewski* (conl. *Notit. dignitat. Or. V* p. 13, 28—30
Seeck equites promoti seniores, clibanarii, sagittarii), instructibile mens
 essagittari C; instructi milites (sic in *Notis*, uelites in *Erratis*) et sagit-

narii. sagittarii prosequuntur. ita mediae inter cuneos armatorum ad supplicium deductae. iacuissentque insepultae 6 domesticis in fugam uersis. nisi eas furtiua amicorum misericordia sepelisset. nec adultero inpunitas promissa persoluitur. 5 sed patibulo adfixus aperit omne mysterium et sub extremo spiritu [inquit] omnibus qui uidebant, innocentes occisas esse testatur.

41. Augusta uero in desertas quasdam Syriae solitudines 1 relegata patrem suum Diocletianum per occultos nuntios gnarum calamitatis suae fecit. mittit ille legatos et rogat, ut 2 ad se filiam remittat: nihil proficit. iterum ac saepius obsecrat: non remittitur. postremo cognatum suum quendam, 3 militarem ac potentem uirum, legat, qui eum beneficiorum suorum admonitum deprecetur. is quoque imperfecta legatione 15 irritas preces renuntiat.

42. Eodemque tempore senis Maximiani statucae Constan- 1 tini iussu renellebantur et imagines ubicumque pictus esset. detrahebantur. et quia senes ambo simul plerumque picti erant, et imagines simul deponebantur amborum. itaque <Dio- 2

tarii *Bal*, i. uigiles et Cretenses sagittarii *Columbus*, i. et Viennenses sagittarii *Is. Vossius*, i. telis eas et sagittis *Graeuus*, i. pilo et ense. sagittarii *Bauldri*, Baleareses sagittarii *Bentleus*, i. pilo eas et sagittarii *Heumann*; cf. *Addenda*

1 medie *C* 4 adultero *Bal* (cf. c. 39, 5 afficto adulterio), adulterio *C*; Iudaeo *Heumann*, delatori *Buenemann*, qui tamen adultero defendit; cf. etiam *Cuperum* et *Bauldrium* 5 aperit *Tollius*, aperuit *C* 6 inquit *C*. inquit *Bal*, del. *Graeuus*; inquirentibus *Spark*, iniquis (i. e. iratis) *Buenemann*, denique de *Rooy* p. 40, alia parum probabilia ap. *Bauldrium* 9 nuntios gnarum *Halm*, magnarum *C*; gnarum *Bal* 10 calamitates *C*, corr. *Bal* 14 fort. admonitu *Halm* deprecetur *Bal*, depraecatur *C*; fort. deprecaretur *Halm* imperfecta *C*; perfecta *Nic. Heinsius*, illi perfecta *Bauldri*, iam perfecta *Buenemann*, sed imperfecta est inutili, irrita 16 senis *Bal*, senex *C* 17 ubicumque 'uir reuerend.' in ed. *Oxon.* 1680, item *Is. Vossius* et *Bentleus*, cum quo *C*; cum quoque *Cuperus* (saltem cum pictus quoque), eius (illius *Spark*) cum quo *Columbus*, loco quo *Gale* pictus *C* 19 *Diocletianus* add. *Burnet* in interpretatione anglica et (post uiuus) *Duebner*

cletianus> cum uideret uiuus quod nulli umquam imperatorum acciderat, duplici aegritudine adfectus moriendum sibi esse decreuit. iactabat se huc atque illuc aestuante anima per dolorem nec somnum nec cibum capiens. suspiria et gemitus, crebrae lacrimae, iugis uolutatio corporis, nunc in lecto, nunc
 3 humi. ita uiginti annorum felicissimus imperator ad humilem uitam deiectus a deo et proculcatus iniuriis atque in odium uitae deductus postremo fame atque angore confectus est.

1 43. Unus iam supererat de aduersariis dei<Maximinus>: cuius
 2 nunc exitum ruinamque subnectam. cum haberet aemulationem 10
 aduersus Licinium, quia praelatus ei a Maximiano fuerat, licet nuper cum eo amicitiam confirmasset, tamen ut audiuit Constantini sororem Licinio esse desponsam, existimauit affinitatem illam duorum imperatorum contra se copulari. et ipse
 3 legatos ad urbem misit occulte societatem Maxentii atque 15
 amicitiam postulatum. scribit etiam familiariter. recipiuntur legati benigne: fit amicitia, utriusque imagines simul locantur.
 4 Maxentius tamquam diuinum auxilium libenter amplectitur:
 iam enim bellum Constantino indixerat quasi necem patris
 f. 13a 5 sui uindicaturus. unde suspicio inciderat | senem illum exi- 20

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 4 s. somnum—iugis] Lact. Epit. 66, 7.

1 nulla *C*, corr. *Bal* 3 animam *C*, corr. *Bal* prae dolore *Heumann*, item *Bentleius* 7 a deo *Boherellus*, item *Bentleius* et alii, ad *o* *C*; adeo *Bal*, a deo *del. Heumann* et post a deo *del. anonymus* p. 62
 8 deductus (aut adductus) *Columbus* et alii (*Buenemann* confert *Lact. Inst. II 1, 10* ad extremam mendicandi necessitatem deductus; *ibid.* § 5 ad tantam caecitatem esse deductos), deiectus *C*; deuectus *Boherellus*, deiectus *retinet Nic. Heinsius*, sed *u. 7* ad humilem uitam redactus scribit 9 Maximinus *add. Brandt* 10 exitium *Columbus*
 11 quia *Bal*, qui ad *C*; qui *anonymus* p. 62, item *Bentleius* 12 ut *Bal*, ut ut *C* 13 essa (sic) dispansom *C*, corr. *Bal* 14 et] <ergo> et *Columbus*, <itaque> et *Brandt*, ideo *Duebner* 15 maxenti *C*
 16 postulatum *anonymus* p. 62, postulatum *C*; postulans *Bal* 18 tanquam *C* 20 illum exitiabilem (uel intestabilem) *Bal* *secund. curis* (intestabilem in *ed. 1679*), illu^uxtabilem (sic) *C*, particula primi uersus folii 13 a spatium 6 hastarum continens cum parte marginis super. ab-

tiabilem finxisse discordiam cum filio, ut ad alios succidendos
uiam sibi faceret, quibus omnibus sublati sibi ac filio totius
orbis imperium uindicaret. sed id falsum fuit. nam id pro- 6
positi habebat, ut et filio et ceteris extinctis se ac Diocletia-
5 num restitueret in regnum.

44. Iam mota inter eos fuerant arma ciuilia. et quamuis 1
se Maxentius Romae contineret, quod responsum acceperat
perituum esse, si extra portas urbis exisset, tamen bellum
per idoneos duces gerebatur. plus uirium Maxentio erat, quod 2
10 et patris sui exercitum receperat a Seuero et suum proprium
de Mauris atque Gaetulis nuper extraxerat. dimicatum, et 3
Maxentiani milites praeualebant, donec postea confirmato animo
Constantinus et ad utrumque paratus copias omnes ad urbem
propius admouit et e regione pontis Muluii consedit. immi- 4
15 nebat dies quo Maxentius imperium ceperat, qui est a. d.
sextum Kalendas Nouembres, et quinquennalia terminabantur.
commonitus est in quiete Constantinus, ut caeleste signum 5
dei notaret in scutis atque ita proelium committeret. facit ut
iussus est et transuersa X littera, summo capite circumflexo,
20 Christum in scutis notat. quo signo armatus exercitus capit 6
ferrum. procedit hostis obuiam sine imperatore pontemque

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 12 confir-
mato—paratus] cf. Vergil. Aen. II 61.

scissa est, fort. etiam ~ supra u interiit; detestabilem Is. Vossius et alii, inexpressibilem (sc. discordiam) Graevius, execrabilem Halm

1 succedendos *C*, corr. *Bal*; occidendos *Heumann* 2 sublatus *C*,
corr. *Bal* 6 fuerunt *Heumann* 8 esse <se> *Cuperus*, <se> esse *Heu-*
mann 9 idoneos duces *Bal*, idoneos ducere *C* gerebat *Heumann*
11 Gaetulis *Heumann*, italibus *C* demicatum *C* dimicatum est. Ma-
xentiani *Heumann* 13 in utrumque paratus *Vergil.* 14 mulū *C*, corr.
Bal 15 ad sextum kl nouēbr. *C*, corr. *Tollius*; ad ad *Bentleius* A. D.
(ante diē) *ascrips.* 16 quinquēnaliā *C*, corr. *Bal* 17 celeste, tert. e
ex i, *C* 18 facit *anonymus* p. 63, fecit *C* 20 Christum *Cuperus* et
alii, xp̄o *C*; circumflexo Christo *Bal* in *Erratis* ed. 1679 defendere
temptat 21 potemque *C*, corr. *Bal*

transgreditur. acies pari fronte concurrunt, summa ui utrimque pugnatur:

neque his fuga nota neque illis.

7 fit in urbe seditio et dux increpitatur uelut desertor salutis publicae cumque <conspiceretur>, repente populus — Circen- 5
ses enim natali suo edebat — una uoce subclamat Constan-
8 tinum uinci non posse. qua uoce consternatus proripit se ac
uocatis quibusdam senatoribus libros Sibyllinos inspicere iubet:
in quibus repertum est illo die hostem Romanorum esse peri-
9 turum. quo responso in spem uictoriae inductus procedit, in 10
aciem uenit. pons a tergo eius scinditur. eo uiso pugna cru-
descit et manus dei supererat aciei. Maxentianus proterretur.
ipse in fugam uersus properat ad pontem, qui interruptus
erat, ac multitudine fugientium pressus in Tiberim deturbatur.
10 confecto tandem acerbissimo bello cum magna senatus populi 15
que Romani laetitia susceptus imperator Constantinus Maximini
perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, statuas et imagines
11 inuenit. senatus Constantino uirtutis gratia primi nominis
titulum decreuit, quem sibi Maximinus uindicabat: ad quem
uictoria liberatae urbis cum fuisset adlata, non aliter accepit, 20
12 quam si ipse uictus esset. cognito deinde senatus decreto
sic exarsit dolore, ut inimicitias aperte profiteretur, conuicia
iocis mixta aduersus imperatorem maximum diceret.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 3] Vergil.
Aen. X 757. 11 pugna crudescit] Vergil. Aen. XI 833.

1 concurrunt *Heumann*, concurrit *C* 3 *Bentleius* Virgil. Aen. 10.
757. *ascrips.* 5 *conspiceretur add. Brandt*, 'aliqua uerba desunt' *Pa-*
gius, item *Allix*, cum *Boherellus*, cumque—hac (uel ea) uoce (*u.* 7) *ed.*
Oxon. 1680, tumque uel tuncque *Bauldri*, cunctusque *Nic. Heinsius*
6 edebat, una *Heinsius*, et debita *C*; dabat, edita *Bauldri* 7 uinci]
sine eo uinci *Heumann* ac uocatis *Bal*, auocatis *C* 8 sibellinos *C*
inspicere iubet *in ras.* *C* 10 reponso *C* 11 scenditur *C*, *corr. Bal*;
rescinditur *Halm* 12 et] sed *Brandt* supererat male a quibusdam
(*cf. Bauldrium et Buenemannum*) temptatum, est defendebat; *cf. Gell.*
I 22, 1 s. 6. 11 proteritur *Cuperus* 14 hac *C*, *corr. Bal* 15 tan-
dem *Bal*, item *Bentleius*, tamen *C* 19 Maximinus *Bal*, maximianus *C*
uindicarat *Lenglet* 22 dolorem *C*, *corr. Bal*

45. Constantinus | rebus in urbe compositis hieme proxima 1 f. 13b
Mediolanum concessit. eodem Licinius aduenit, ut acciperet
uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum sollemnibus 2
occupatos, exercitum mouit e Syria hieme [quam] cum maxime
5 saeuiente et mansionibus geminatis in Bithyniam concurret
debilitato agmine. nam maximis imbribus et niuibus et luto 3
et frigore et labore iumenta omnis generis amissa sunt. quo-
rum miserabilis per uiam strages speciem iam futuri belli et
similem cladem militibus nuntiabat. nec ipse intra fines suos 4
10 moratus est, sed transiecto protinus freto ad Byzantii portas
accessit armatus. erant ibi milites praesidarii, ad huius modi
casus a Licinio conlocati. hos primum muneribus et promissis
inlicere temptauit, postea ui et oppugnatione terrere, nec tamen
quicquam uis aut promissa ualuerunt. iam consumpti erant 5
15 dies undecim, per quos fuit spatium nuntios litterasque mit-
tendi ad imperatorem, cum milites non fide, sed paucitate
diffusi se ipsos dederunt. hinc promouit Heracleam et illic
eadem ratione detentus aliquot dierum tempus amisit. et iam 6
Licinius festinato itinere cum paucis Hadrianopolim uenerat,
20 cum ille accepta in deditionem Perintho aliquantum moratus
processit ad mansionem milia decem et octo: nec enim poterat
ulterius, Licinio iam secundam mansionem tenente distantem

1 cōpositis C 2 concessit *Halm p. 167, colligit (sed litterae f in-*
ferior tantum particula superest) C, particula primi uersus folii 13 b
spatium 6 *hastarum continens cum parte marginis super. abscissa est*
(*cf. ad p. 222, 20*); contendit *Bal* 3 sollēnibus C 4 quā^{ca} maxime (*s. l.*
m. 1) C, quam *del. Heumann* 5 accurret *Graeuus*, procurrit *Tollius*;
cucurrit *Heumann* 8 stragis (*st in ras.*) C, corr. *Bal* 10 bizanti C
12 casus a *Bal*, causa C 13 illicire C, corr. *Bal* nec *Bal*, ne C
14 qui quam C, corr. *Bal* /aut/ uis *Columbus* 16 fide] 'an forte
sponte?' *Heumann* 17 deffisi C ipsi 'casu datiuo' *Heumann* de-
diderunt *Bal*, item *Bentleius* eracliā C 18 aliquod C, corr. *Bal*
19 adrianopoli C, corr. *Bal* 20 deditionem *Tollius*, item *Bentleius*,
dedicione C; *cf. Proleg. adn. 6* perentho C aliquantum *Halm*
(*cf. c. 29, 1*), aliquanto C 21 processit (*i in er. e*) C 22 secundam
—milibus *Bal (in Erratis)*, item *Bentleius*, secunda mansione tenente
destante militibus C; distante *retinet Columbus*

7 milibus totidem. qui collectis ex proximo quantis potuit mili-
tibus pergebat obuiam Maximino, magis ut eum moraretur
quam proposito dimicandi aut spe uictoriae, quippe cum ille
8 septuaginta milium armatorum exercitum duceret, ipse uix
triginta milium numerum collegisset. sparsi enim milites per 5
diuersas regiones fuerant et adunari omnes angustiae temporis
non sinebant.

1 46. Propinquantibus ergo exercitibus iam futurum prope-
2 diem proelium uidebatur. tum Maximinus eius modi uotum
Ioui uouit, ut si uictoriam cepisset, Christianorum nomen ex- 10
tingueret funditusque deleret. tunc proxima nocte Licinio
quiescenti adsistit angelus dei monens, ut ocius surgeret atque
oraret deum summum cum omni exercitu suo: illius fore
4 uictoriam, si fecisset. post has uoces cum surgere sibi uisus
esset et cum ipse qui monebat, adstaret, tunc docebat eum, 15
5 quomodo et quibus uerbis esset orandum. discusso deinde
somno notarium iussit acciri et sicut audierat, haec uerba
6 dictauit: Summe deus, te rogamus, sancte deus, te
rogamus: omnem iustitiam tibi commendamus, sa-
lutem nostram tibi commendamus, imperium no- 20
strum tibi commendamus. per te uiuimus, per te
uictores et felices existimus. summe, sancte deus,
preces nostras exaudi: brachia nostra ad te ten-
7 dimus: exaudi sancte, summe deus. scribuntur haec
r. 14a in libellis pluribus | et per praepositos tribunosque mittuntur, 25
ut suos quisque milites doceat. creuit animus uniuersis uicto-
8 riam sibi credentibus de caelo nuntiatam. statuit imperator
proelium diei Kalendarum Maiarum, quae octauum annum nun-

1 totidem. qui *ed. Oxon. 1680, item Bentleius*, totidemq. *C*; totidem-
que *Bal*, sed totidem atque in *Erratis*, totidem. hic itaque *Columbus*
2 fort. pergente *Bal* (in *Erratis*) 12 quiescenti (ti in *ras.*) *C*
otius *C* 14 <id> si *Heumann* cum surgere *Bal*, c̃surgere *C*
15 ipse *Boherellus*, ipso *C*; consurgere—uisus est et cum ipso—adstare
Tollius; et ipse—adstare *Heumann* tunc| hic *Heumann* 17 asciri
C, corr. *Tollius* 28 die uel diem *Cuperus*, in diem aut ad diem *Co-*
lumbus, die etiam *Bentleius*

cupationis eius implebant, ut suo potissimum natali uinceretur, sicut ille uictus est Romae. Maximinus uoluit praeire matu- 9
 rius: pridie mane aciem composuit, ut natalem suum postridie
 uictor celebraret. nuntiatur in castra mouisse Maximinum.
 5 capiunt milites arma obuiamque procedunt. campus intererat
 sterilis ac nudus, quem uocant Serenum. erat iam utraque 10
 acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, galeas resoluunt,
 ad caelum manus tendunt prae-euntibus praepositis et pro
 imperatore precem dicunt. audit acies peritura precantium
 10 murmur. illi oratione ter dicta uirtute iam pleni reponunt 11
 capitibus galeas, scuta tollunt. procedunt imperatores ad con-
 loquium. ferri non potuit Maximinus ad pacem: contemnebat 12
 enim Licinium ac desertum iri a militibus existimabat, quod
 ille esset in largiendo tenax, ipse autem profusus, eoque pro-
 15 posito mouerat bellum, ut exercitu Licinii sine certamine ac-
 cepto ad Constantinum duplicatis uiribus statim pergeret.

47. Ergo propius acceditur, tubae canunt, signa procedunt. 1
 Liciniani impetu facto aduersarios inuadunt. illi uero perterriti
 nec gladios expedire nec tela iacere quierunt. Maximinus 2
 20 aciem circumire ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare,
 nunc donis. nullo loco auditur. fit impetus in eum et ad suos
 refugit. caedebatur acies eius inpune et tantus numerus legio-
 num, tanta uis militum a paucis metebatur. nemo nominis, 3
 nemo uirtutis, nemo ueterum praemiorum memor: quasi ad
 25 deuotam mortem, non ad proelium uenissent, sic eos deus
 summus iugulandos subiecit inimicis. iam strata erat ingens
 multitudo. uidet Maximinus aliter rem geri quam putabat. 4
 proiecit purpuram et sumpta ueste seruili fugit ac fretum

1 implebunt *C*, corr. *Bal* 3 cōposuit *C* post tridie *C* 4 in *del.*
Schoell 6 sterilis *C* utroque *C*, corr. *Bal* 8 pro imperatore *Heu-*
mann, pro imperatorem *C*; post imperatorem *Bal* 12 ferri *Bal*, ferre *C*;
 perPELLI *Heumann*, flecti *Buenemann*, moueri *Brandt* 13 existimabat *Bal*,
 extimabat *C*; aestimabat *anonymus p. 64* 15 exercitum *C*, corr. *Bal*
 licini *C* certamina *C*, corr. *Bal* 19 quieuerunt *C*, corr. *Bal*
 22 cedebatur *C* inpune *C* 23 metebatur *Bal*, metuebatur *C*
 27 maximus *C* putarat *Heumann*

traiecit. at in exercitu pars dimidia prostrata est, pars autem
 uel dedita uel in fugam conuersa est: ademerat enim pudorem
 5 deserendi desertor imperator. at ille Kalendis Mais id
 est una nocte atque una die **, Nicomediam alia nocte peruenit,
 cum locus proelii abesset milia centum sexaginta, raptisque
 5 filiis et uxore et paucis ex palatio comitibus petiuit Orientem.
 6 sed in Cappadocia collectis ex fuga et ab Oriente militibus substitit. ita uestem resumpsit.

1 48. Licinius uero accepta exercitus parte ac distributa
 traiecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus et
 10 Nicomediam ingressus gratiam deo, cuius auxilio uicerat, retulit
 ac die Iduum Iuniarum Constantino atque ipso ter consulibus
 de restituenda ecclesia huius modi litteras ad praesidem
 datas proponi iussit:

f.14b 2 Cum feliciter tam ego | [quam] Constantinus Augustus
 15 quam etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum conuenissemus
 atque uniuersa quae ad commoda et securitatem publicam pertinerent,
 in tractatu haberemus, haec inter cetera quae uidebamus
 pluribus hominibus profutura, uel in 20

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 15 hae
 litterae in Graecum conuersae extant ap. Eusebium H. E. X 5, 2—14;
 cf. ibid. § 1: φέρει δὲ λοιπὸν καὶ τῶν βασιλικῶν διατάξεων Κωνσταντίνου
 καὶ Λικινίου τὰς ἐκ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς μεταληφθεῖσας ἑρμηνείας παρα-
 θώμεθα; ex Eusebio habet Nicephorus H. E. VII 41.

1 at *Tollius*, item *Bentleius*, ac *C*; atque exercitus *Buenemann*, ac
 dein exercitus *Fritzsche*; an post exercitu aliquid excidit? autem]
 altera *Boherellus*, item *Bentleius* et *Heumann* 2 in fugam conuersa
 est *Halm* p. 166, in fuga ē uersa ē (*C*), in fugam uersa est *Bal*; cf. *Pro-*
leg. adn. 6 3 *Mais* *Bal*, *maisi* *C* 4 *lacunam indicauit Columbus*,
qui fugiens addit, ad fretum *Tollius*, *Melantiada Lenglet* 5 sexxaginta
 (ex per ligaturam scriptum) *C* 7 in Cappadocia *Bal*, ex capadotiam *C*
 8 ita | ibi *Bauldri*, ac *Halm* 9 *Litinium* *C*, corr. *Bal* 10 *bithinia* *C*,
 corr. *Bal* pugna *C*, corr. *Bal* 12 *tertium con.* *Halm*, sed cf. bis
 p. 202, 21; octies p. 214, 2 15 deest initium litterarum quod *Eusebius*
 (§ 2. 3) habet quam del. *Bal*

primis ordinanda esse credidimus, quibus diuini-
 tatis reuerentia continebatur, ut daremus et Chri-
 stianis et omnibus liberam potestatem sequendi
 religionem quam quisque uoluisset, quo quicquid
 5 <est> diuinitatis in sede caelesti, nobis atque om-
 nibus qui sub potestate nostra sunt constituti,
 placatum ac propitium possit existere. itaque 3
 hoc consilium salubri ac rectissima ratione ine-
 undum esse credidimus. ut nulli omnino faculta-
 10 tem abnegandam putarem, qui uel obseruationi
 Christianorum uel ei religioni mentem suam de-
 dedit quam ipse sibi aptissimam esse sentiret,
 ut possit nobis summa diuinitas, cuius religioni
 liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum
 15 fauorem suum beniuolentiamque praestare. quare 4
 scire dicationem tuam conuenit placuisse nobis,
 ut amotis omnibus omnino condicionibus quae

1 credidimus *Bal*, credimus *C*; ἐδογματίσαμεν *Eusebius* § 4 diuini-
 tatis *Bal*, diuinitas *C*; ὅς ἡ πρὸς τὸ θεῖον αἰδώς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχετο
Euseb. 2 continetur *Heumann*, sed ἐνείχετο *Euseb.* 3 sequenti *C*,
corr. Bal 4 quo quicquid est diuinitatis *Toinard secutus Columbum*
 quo quicquid demum esset diuinitatis et *Cuperum* quo quicquid diuini-
 tatis scribentem (ex *Eusebio*), quod quidem diuinitas *C*; ὅπως ὅτι ποτέ
 ἐστὶ θεώτης (sic *codd.*, θεώτης *edd.*) καὶ οὐρανίου πράγματος—εὐμενὲς
 εἶναι δυνάμει *Euseb.*; ut quidem diuinitas—placata ac propitia possit ex-
 sistere *Graevius*, item, nisi quod quo quidem *Bentleius et Duebner*; alia
ap. Bauldrium 5 in sede caelesti] et rei coelestis *Toinard secutus*
Eusebium 7 posset *Tollius* 8 consilium *anonymus p. 65 ex Eusebio*
 (§ 5 τοίνυν τώτῃ τῇ βούλησιν ὁρμενῶ καὶ ὁρθοτάτῃ λογισμῶ ἐδογματίσα-
 μεν), consilio *C* salubri *Bal*, salubria *C* 9—12 (ut nulli—sentiret)
 ὅπως μηδενὶ παντελῶς ἐξουσία ἀρνητέα ἢ τοῦ ἀκολουθεῖν καὶ αἰρεῖσθαι τὴν
 τῶν Χριστιανῶν παραφύλαξιν ἢ θρησκείαν, ἐκάστῳ τε ἐξουσία δοθεῖν τοῦ
 διδόναι ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ θρησκείᾳ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρμόζειν
 νομίζει *Euseb.* 11 dederet *Bal*, dederit *Heumann* 13 cuius—obse-
 quimur] nihil eiusmodi *ap. Euseb.* 14 solita *C*, *corr. Bal* 15 fauorem
Bal, feruorem *C*; τὴν ἔθρμον σπουδὴν *Euseb.* 15. 16 (quare—nobis)
 ἅπανα οὕτως ἀρέσκειν ἡμῖν ἀντιγράφαι ἀκόλουθον ἦν *Euseb.* § 6 de § 4
cf. quae disputauerunt Heinichen, Euseb. uol. III (ed. alt.) p. 743 ss.

prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine <continebantur, et quae prorsus sinistra et a nostra clementia aliena esse> uidebantur, <ea remoueantur, et> nunc libere ac simpliciter unus quisque eorum, qui eandem ob-
 seruandae religionis Christianorum gerunt uoluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam
 5 sui id ipsum obseruare contendant. quae sollicitudini tuae plenissime significanda esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam co-
 lendaе religionis suae facultatem isdem Christia-
 6 nis dedisse. quod cum isdem a nobis indultum esse peruideas, intellegit dicatio tua etiam aliis

et scriptores ab eo adlati, maxime Keim, Theolog. Jahrb. XI 221 ss. 240, praeterea Crivellucci, Della fede storica di Eusebio p. 124. Seeck, Zeitschr. f. Kirchengesch. XII 385, Goerres, Zeitschr. f. wissenschaftl. Theol. XXXV 290

2 s. 4 lacunas ex Eusebio indicauit et expleuit Columbus, aliter Toinard, quem sequimur (nisi quod laeuae—alienae—eae tollantur scripsit, sinistra et remoueantur Valesius interpretes Eusebii); p. 229, 17—230, 4 (ut amotis—et nunc) ἔν' ἀφαιρεθεῖσων παντελῶς τῶν αἰρέσεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν ἀποσταλεῖσι περὶ τῶν Χριστιανῶν ἐνείχοντο, καὶ ἅτινα πάνυ σκαιὰ καὶ τῆς ἡμετέρας προαίτητος ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ὕφαιρεθῆ, καὶ νῦν Euseb.; continebantur, cum illa, quae prorsus sinistra et a nostra mansuetudine aliena esse uidebantur, omnino remoueantur, nunc Buemann; continebantur et quae prorsus laeuae (uel sinistrae) et a nostra clementia alienae esse uidebantur, nunc Duebner et alii: quod si recipitur, nimis aspere imperatores ipsi de suis 'conditionibus' iudicant, atque obstat etiam Eusebius 4 libere (ex Eusebio ἐλευθέρως τε καὶ ἀπλῶς) Columbus Toinard alii, cauere C; fort. aperte Halm; cauere ut simpliciter ed. Oxon. 1680, cauere ut simpliciter Botherellus, item Bentleius; nunc uere ac libere Bauldri, uere etiam Duebner; pro nunc cauere Tollius nunc reuocentur coni. 6 religionis ed. Oxon. 1680, religioni C; cf. ἕκαστος τῶν τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐσχλητότων τοῦ φυλάττειν τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν Euseb. 7 ullam Bal, illam C; ἄνευ τινὸς ὀχλήσεως Euseb. 9 plenissime Bal, plenissima C; ἅτινα—πληρέστατα δηλῶσαι ἐδογματίσαμεν Euseb. § 7 12 hisdem C 13 intelligit C 13—231. 4 (etiam—facultatem) Eusebius (§ 8) liberius reddidit

religionis suae uel obseruantiae potestatem simili-
liter apertam et liberam pro quiete temporis no-
stri <esse> concessam, ut in colendo quod quis-
que delegerit, habeat liberam facultatem. <quod
5 a nobis factum est, ut neque cuiquam> honori ne-
que cuiquam religioni <detractum> aliquid a no-
bis <uideatur>. atque hoc insuper in persona 7
Christianorum statuendum esse censuimus, quod,
si eadem loca, ad quae antea conuenire consue-
10 rant, de quibus etiam datis ad officium tuum lit-
teris certa antehac forma fuerat comprehensa.
priori tempore aliqui uel a fisco nostro uel ab
alio quocumque uidentur esse mercati, eadem
Christianis sine pecunia et sine ulla pretii peti-
15 tione, postposita omni frustratione atque ambi-

2 nostri esse *Bal.* nŕi (*sed hae litt. euanidae*), *post. in fine uersus*,
scriptura per 3 f. spatia plane euanuit, ee fuisse uid.; τῇ ἡτοιχείᾳ τῶν
ἡμετέρων καὶ τῶν *Euseb.* § 8 3 concessa *C*, *corr. Bal* colenda *C*,
corr. Columbus (*in Erratis post p. 236, ad p. 71. 7*) 4 delegerit *Grae-*
uius, diligeret *C* 4—7 locum expleuit correxitque ex *Eusebio Columbus*
(*etiam ed. Oxon. 1680*), in *C* post facultatem sunt haec quia (*sed litt.*
ia paene euanuerunt parumque certae sunt, quas edidit Bal, qui tamen
non recte post hanc uocem etiam lacunam significat) honori neq. cuiquā
religionis aut aliquid a nobis, quae edidit *Bal*; quod a nobis factum
est, ut neque honori cuiquam neque religioni detractum aliquid aut im-
minutum esse a nobis uideatur *Columbus*, quia uideri nolumus cuiquam
honori aut cuiquam religioni aliquid a nobis detractum *ed. Ocon. 1680*;
τοῦτο δὲ ὅτι ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμίᾳ τιμῇ μηδὲ θρησκείᾳ τινὶ μεμειωσθῶ-
σι ὅτι ἡμῶν δοξασθῇ *Euseb.* § 8; atque ut neque honori neque religioni
cuiusquam aliquid a nobis detrahi uideatur *Heumann*; quia <nolumus
detrahi honori neque cuiquam religioni aliquid a nobis *cum Lengletio*
Duebner et Hurter 7 in personam *cum Bauldrio* (*ex Eusebio* § 9 εἰς
τὸ πρόσωπον τῶν Χριστιανῶν) *Duebner* 8 quod] ut *Heumann ex Eusebio*
δογματίζομεν, ἵνα 9 ea *Tollius*, eorum *Heumann ex Eusebio* τοῖς τό-
ποις ἀπὸ τῶν ad quae *Bal*, adq. q. *C*; εἰς ὅς *Euseb.* 11 certa—forma|
τοῖς ἑτέροις *Euseb.* ante ac *C*, *corr. Bal* ἐπρᾶλησα *C* 15 fru-
stacione *C*, *corr. Bal*

8 guitate, restituant, qui etiam dono fuerunt con-
 secuti, eadem similiter isdem Christianis quanto-
 cius reddant. etiam uel hi qui emerunt uel qui
 dono fuerunt consecuti. si petiuerint de nostra
 beniuolentia aliquid, uicarium postulent, quo et 5
 ipsis per nostram clementiam consulatur. quae
 omnia corpori Christianorum protinus per inter-
 9 cessionem tuam ac sine mora tradi oportebit. et
 quoniam idem Christiani non [in] ea loca tantum
 ad quae conuenire consuerunt, sed alia etiam ha- 10
 buisse noscuntur ad ius corporis eorum id est
 ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinen-
 tia, ea omnia lege quam superius comprehendimus,
 citra ullam prorsus ambiguitatem uel con-
 f. 15a trouersiam isdem Christianis id est corpori et 15
 conuenticulis eorum reddi iubebis, supra dicta
 scilicet ratione seruata, ut ii qui eadem sine pre-

1 restituantur *Le Nourry* (sed perperam ut ex *C.* in quo post resti-
 tuant est ~ distinctio) *Duebner Fritzsche* qui] quae *Bentleius*, sed
Euseb. καὶ εἴ τινες 2 hisdem *C.* 3 reddantur *Bentleius*, sed sine dubio
 propter restituantur ap. *Le Nourryum*; *Euseb.* ὅπως—ἀποκαταστήσωσιν
 et iam *Diazius* (ap. *Bauldrium II* p. 111, ap. *Lengletium II* p. 347)
 4 dono fuerunt *Gale*, donauerunt *C.* petiuerint ex *Eusebio* *Bauldri*,
 putauerint *C.*; ἢ <εἰ> οἱ κατὰ ὁμοειδὲς εἰληφότες αἰτῶσι τι παρὰ τῆς ἡμετέρας
 καλοκαγαθίας, προσέλθωσι τῷ ἐπὶ τόπων ἐπάρχῳ διαζῶντι *Euseb.* § 10;
 si putauerint, de nostra beniuolentia aliquid uicarium postulent *Colum-*
bis; si optauerint de nostra beneuolentia aliquid uicarium ('ualet rem
 aliquam uicariam'), postulent *Diazius*, qui *Eusebium* uocem uicarium
 non recte intellexisse putat, eundem errorem illum admisisse atque etiam
 uerba si putauerint omisisse putat *Heinichen* ad *Euseb.* X 5. 10 n. 19
 (ed. alt.), sed cf. *Baluzium*, *Epistol. ad Diazium* (ap. *Bauldrium II*
 p. 112, ap. *Lengletium II* 347) 5 beniuolentia, sed pr. i minus certum,
 fort. e est, *C.* quo *Bal.* co *C.* 9 in del. *Boherellus* 10 ad quae
Bal. adq. *C.* 13 quam *Tollius*, item *anonymus* p. 67 et *Buenemann*
 ex *Eusebio* § 11 ἐπὶ τῷ νόμῳ, ὃν προσερχόμεν, et conl. *Lact. Inst.* VII
 6, 9 illa rerum summa quam superius comprehendimus, qua *C.* quod ret-
 inent *Bal.* et alii cprehendimus *C.* 15 isdem *Bal.* idem *C.* 17 ii
Bal. hii *C.*

tio sicut diximus restituant. indemnitatem de nostra beniuolentia sperent. in quibus omnibus supra dicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum nostrum quantocius compleatur, quo etiam in hoc per clementiam nostram quieti publicae consulatur. hactenus fiet, ut, sicut superius comprehensum est, diuinus iuxta nos fauor, quem in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prospere successibus nostris cum beatitudine publica perseueret. ut autem huius sanctionis <et> beniuolentiae nostrae forma ad omnium possit peruenire notitiam, prolata programme tuo haec scripta et ubique proponere et ad omnium scientiam te perferre conueniet, ut huius nostrae beniuolentiae [nostrae] sanctio latere non possit.

His litteris propositis etiam uerbo hortatus est, ut conuenticula <in> statum pristinum redderentur. sic ab euersa ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus quattuor.

49. Sequenti autem Licinio cum exercitu tyrannum profugus concessit et rursus Tauri montis angustias petiit. munimentis ibidem ac turribus fabricatis iter obstruere conatus

1 restituerint *Bal*, sed *Euseb.* ὅπως αὐτοί, οἵτινες—ἀποκαθιστῶσι, — ἐκπύζουσιν 2 bene uolentia *C* (cf. p. 229, 15. 232, 5. 233, 15) 6 publice *C*, corr. *Bal* 7 conpraehensum *C* 8 quem *Bal*, que *C* 9 prosperis uel prospere fluentibus *Tollius*, prosper esse *Buenemann*; ἡ θεία προουδὴ περὶ ἡμῶν—διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βεβαίως διαμένει *Euseb.* § 13 10 beatitudine nostra, sed nostra del., *C* 11 et add. *Fritzsche*; τῶν τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκἀγαθίας ὅρος *Euseb.* § 14 13 prolata *Bal*, praelata *C*; prolato *Heumann* programate *C* 15 pr. nostrae retinet *Halm* p. 164 conl. *Euseb.* τῶν τῆς ἡμετέρας καλοκἀγαθίας, alter. *Bal* 18 in add. *Bal* restituerentur *Heumann*, conl. c. 3, 4 20 III *C* 21 sequente *Cuperus*, item *anonymus* p. 67 *Heumann* *Bentleius*, tyrannus *anonymus* *ibid.* et *Bentleius* 22 recessit *Heumann* rursus| cursu *Bentleius* petiit *Columbus* et *anonymus* *ibid.*, petit *C* munimentis *Bal*, monumentis *C*

est et inde detrusus perrumpentibus omnia uictoribus Tarsum
 2 postremo confugit. ibi cum iam terra marique premeretur
 nec ullum speraret refugium, angore animi ac metu confugit
 ad mortem quasi ad remedium malorum, quae deus in caput
 3 eius ingessit. sed prius cibo se infersit ac uino ingurgitauit, 5
 ut solent ii qui hoc ultimo se facere arbitrantur, et sic hausit
 uenenum. cuius uis referto stomacho percussa ualere non
 potuit in praesens, sed in languorem malum uersum est pe-
 stilentiae similem, ut diutius protracto spiritu cruciamenta
 4 sentiret. iam saeuire in eum coeperat uirus. cuius ui cum 10
 praecordia eius furerent, insustentabili dolore usque ad rabiem
 mentis elatus est, adeo ut per dies quattuor insania percitus
 5 haustam manibus terram uelut esuriens deuoraret. deinde
 post multos grauesque cruciatus cum caput suum parietibus
 infligeret, exilierunt oculi eius de caueis. tunc demum, amisso 15
 uisu, deum uidere coepit candidatis ministris de se iudican-
 tem. exclamabat ergo sicut ii qui torquentur solent, et non
 se, sed alios fecisse dicebat. deinde quasi tormentis adactus
 f. 15b fatebatur Christum subinde | deprecans et implorans, ut suimet
 7 misereretur. sic inter gemitus quos tamquam cremaretur ede- 20
 bat, nocentem spiritum detestabili genere mortis efflauit.

1 detrusus *Le Nourry*, item *anonymus* p. 67 et *Bentleius*, detorsum
 (sic) *C*; dextrorsum *Bal*, rursum uel deorsum *Buenemann*; petiit muni-
 mentis—conatus. sed undique uersum (cf. c. 34, 5, uel uersus) *Heumann*
 2 Hibi *C* pmeretur (sic, sed inferiores partes litterarum euauerunt)
C; perterrere *Bal*, peteretur *Gracius*, proterrere *Tollius*, item
Bentleius 3 nec *Bal*, item *Bentleius*, non *C*, quod placet *Halmio*
p. 162 6 ii *Halm*, hi *C* 7 stomacho *C* percussa *Bal*, percus-
 sus *C* 8 languorem *C* uersum est *Heumann*, item *Halm* p. 166,
 uerse (sic) *C*; uersa *Bal*, uersa est *Columbus* 11 furerent *Lenglet*,
 furens *C*; uis—ureret *Bal*; ui—urerentur *Halm*, perurerentur *Brandt*
 insustentabili *C* 12 ^{or} III *C* percitus *Bal*, percitis *C* 16 uissu *C*
 <cum> candidatis *Cuperus*, <circumdatus> candidatis emendari uelle uid.
Maucroix, sed *Buenemann* c. 14, 2 occultis ministris confert 17 ii *Bal*,
 hii *C* torquentur *Brandt* (cf. solent u. 6), torqueri *C* 19 implo-
 rans *anonymus* p. 68, plorans *C*

50. Hoc modo deus uniuersos persecutores nominis sui 1
 debellauit, ut eorum nec stirps nec radix ulla remaneret.
 nam Licinius summa rerum potitus in primis Valeriam, quam 2
 Maximinus iratus ne post fugam quidem, cum sibi uideret
 5 esse pereundum, fuerat ausus occidere, item Candidianum,
 quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adopta-
 uerat, necari iussit. mulier tamen ut eum uicisse cognouit. 3
 mutato habitu comitatu eius se immiscuerat, ut fortunam
 Candidiani specularetur: <qui> quia Nicomediae se obtulerat
 10 et in honore haberi uidebatur, nihil tale metuens occisus est.
 et illa exitu eius audito protinus fugit. idem Seueri filium 4
 Seuerianum iam aetate robustum, qui fugientem Maximinum
 fuerat ex acie secutus, tamquam post obitum eius de sumenda
 purpura cogitasset, capitali sententiae subiectum interemit.
 15 qui omnes Licinium iam pridem quasi malum metuentes, cum 5
 Maximino esse maluerant praeter Valeriam, quae <quod> uo-
 lenti Licinio, in omnia Maximiani <bona> hereditatis iure suo
 <se> cedere, idem Maximino negauerat. ipsius quoque Maxi- 6

2 stirpis *C* (quam formam nominatiui retinere noluimus), corr. *Bal*
 radis *C*, corr. *Bal* 3 Valeriam quam 'uir reuer.' in ed. *Oxon.* 1680,
 item *Bal* secund. curis et alii, ualeriũ quẽ *C*; Valerium, quem *Bal* in
 ed. 1679, quod *Pagi* ad *Annal. Baronii* a. 313 not. XXIII s. retinen-
 dum esse putat 4 nec *C*, corr. *Columbus* et *Bentleius* 5 item
Bal secund. curis et alii, idem cum *C* *Bal* in ed. 1679 et alii, inde
Bauldri 6 sterelitatem *C* 7 uicisse *Boherellus*, item *Bentleius*
 et alii, uixisse *C*, quod *Bal* secund. curis defendere temptat; hoc edixisse
Columbus, eum (sc. Candidianum) exiuisse *Bauldri*, uix isse (i. e. Lici-
 nium uictorem iuisse siue profectum esse) *Buenemann* 8 immiscuerat
scripsimus secuti Tollium, qui miscuerat et *Columbum* qui immiscuit con-
 miscuit *C* 9 candidiã *C*, corr. *Bal* qui add. *Columbus*; qui cum ed.
Oxon. 1680, qui ut *anonymus* p. 68, item *Bentleius* 11 item *Brandt*
 15 malum] aemulum *Graeuus*, iratum *Tollius* 16 praeter Valeriam
Bauldri, pre ualeria *C* <quod> *Susius* p. 13 17. 18 <bona> *Brandt*;
 hereditatis *Susius*; <se> *Brandt*; quae uolenti Licinio in omnia Ma-
 ximiani hereditates iure suo cedere *C*; quae uolens Licinio in omnes
 Maximiani hereditates iure suo cedere *Bal*, in quibus nolens scrips. *Cu-*
perus (quem plerique sequuntur), uolenti cum *C* retinet *Fritzsche* (fort.
 ablatiuum intellegens); quae <quod> uolenti Licinio in nuptias Maximiani

- mini filium [suum] maximum agentem in annis octo et filiam septennem, quae desponsa fuerat Candidiano, extinxit. sed prius mater eorum in Orontem praecipitata est: ibi saepe illa castas
 7 feminas mergi iusserat. sic omnes impii uero et iusto iudicio dei eadem quae fecerant, receperunt. 5
- 1 51. Valeria quoque per uarias prouincias quindecim mensibus plebeio cultu peruagata postremo apud Thessalonicam
 2 cognita, comprehensa cum matre poenas dedit. ductae igitur mulieres cum ingenti spectaculo et miseratione tanti casus ad supplicium, et amputatis capitibus corpora earum in mare 10 abiecta sunt. ita illis pudicitia et condicio exitio fuit.
- 1 52. Quae omnia secundum fidem — scienti enim loquor — ita ut gesta sunt mandanda litteris credidi, ne aut memoria

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 4 s. (sic— quae fecerant. receperunt)] Hieronym. Commentar. in Zachar. lib. III cap. XIV (uol. VI p. 826 A Vall.): nos autem dicemus omnes persecutores qui affixerunt ecclesiam domini, ut taceamus de futuris cruciatibus, etiam in praesenti saeculo recepisse quae fecerint. legamus ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximinianus, quid saeuissimus omnium Maximinus et nuper Iulianus passi sint, et tunc rebus probabimus etiam iuxta litteram prophetiae ueritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum et oculi contabuerint et lingua in paedorem et saniem dissoluta sit.

hereditatis iure succedere *Susius* (conl. c. 39, 1 ss.); cf. hereditatis iure c. 26, 6

1 suum *del. Boherellus*, natu *Gale*, tum *Heumann*; tum maxime *Tollius* in annis octo (*sic numerus perscriptus est in C*) in <Cilicia> annis octo *Columbus*, iam annos octo *Gale*, annos octo *Tollius*, annum octauum *Heumann* 3 mater s. l. ex matrem *C* Orontem (uel torrentem) 'uir reu.' in ed. Oxon. 1680, item alii ap. *Bauldrium*, torrentem Orontem *Bentleius*, orientem *C*; Orientem *Bal* etiam secund. curis retinet ubi *anonymus* p. 68 ille (sc. Maximinus, cf. c. 38, 2) *Tollius* 6 cap. 51 spurium uid. *Eberto* (cf. ad p. 217, 7) p. 124 n. 19 7 tesalonicam *C* 8 conpraehensa *C*; <et> comprehensa *Heumann* 9 miserationi *C*, corr. *Bal* 10 amputantis *C* eorum *C*, corr. *Bal* 11 illic *C*, corr. *Bal* conditioni *C*, corr. *Bal*; condicio in exitium fuit *Arntzenius*, *Panegyrr. ueter. I* 197 12 fidem *Bal*, finem *C* scienti enim cum *C* *anonymus* p. 68, scientium *Bal*; ad quod *Bentleius* scienti enim (*ex adnot. Le Nourryi*) ascrips. locor *C*

tantarum rerum interiret aut si quis historiam scribere uolu-
 isset, [non] corrumpere ueritatem uel peccata illorum aduersus
 deum uel iudicium dei aduersus illos reticendo. cuius aeter- 2
 nae pietati gratias agere debemus, qui tandem respexit in
 5 terram, quod gregem suum partim uastatum a lupis rapacibus
 partim uero dispersum reficere ac recolligere dignatus est et f. 16a
 bestias malas extirpare, quae diuini gregis pascua protriu-
 erant, cubilia dissipauerant. ubi sunt modo magnifica illa et clara 3
 per gentes Iouiorum et Herculiorum cognomina, quae primum
 10 a Dioclete ac Maximiano insolenter adsumpta ac postmodum
 ad successores eorum translata uiguerunt? nempe deleuit ea
 dominus et erasit de terra. celebremus igitur triumphum dei 4
 cum exultatione, uictoriam domini cum laudibus frequentemus,
 diurnis nocturnisque precibus celebremus, celebremus, ut pacem
 15 post annos decem plebi suae datam confirmet in saeculum.
 tu praecipue, Donate carissime, qui a deo mereris audiri, do- 5

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES § 4] cf.

Euseb. H. E. X 4, 72 et omnino ad hoc Mortium caput eiusdem capituli
 Eusebii § 14 s. 28 s.

1 interiret *Bal*, interire *C* 2 non *del. Columbus* corrumpere *C*
 peccata *Bal*, spectata *C* aduersus *Lenglet*, aduersum *C* 3 ad-
 uersus *Bal*, ad uersos *C* 4 pietati *Bal*, pietatis *C* qui] quod
Heumann 8 magnifica *Bal*, magnificentia *C* clara *ex dura C*
 10 assumpta *C* hac *C*, *corr. Bal* 11 euiluerunt *Heumann* eam
C, *corr. Bal* 14 ante diurnis *lacunam significat Columbus*, <ac> diurnis
Heumann celebremus caelebremus (*sic*) *C*, quod tuentur *Lenglet et*
Duebner, *alt. del. Bal*, pro quo obsecremus *Boherellus*, deprecemur *anony-*
mus p. 69, eum oremus *Heumann*, <ei> supplicemus *Brandt*, cf. [*Lact.*] *Inst.*
VII 27, 2 adn. § 17 (I p. 668) cui nos cotidianis precibus supplicamus
 ut . . . , *Euseb. Hist. eccl. X 4, 72 . . . τῆς παρούσης πανηγύρεως καὶ τῆς*
φαιδρίας ταύτης καὶ λαμπροτάτης ἡμέρας τὸν αἵτιον καὶ πανηγυριάρχην νόκ-
τωρ καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ πάσης ὥρας καὶ δι' ὅλης ὥς εἰπεῖν ἀναπνοῆς
ἐν νῷ προσώμενοι . . . μεγάλης διαθέσεως φωνῇ καθικετεύσωμεν, ὡς ἂν
ὑπὸ τὴν αὐτοῦ μάχραν εἰς τέλος ἡμᾶς σκεπάζων διασώζοιτο, τὴν παρ'
αὐτοῦ βραβεύων ἀρραγῇ καὶ ἄσβεστον αἰωνίαν εἰρήνην 15 ple-
 bis *C*, *corr. Bal* 16 donate *kme C* a deo *Bal*, adeo *C*, quod de-
 fendit *anonymus p. 69*

minum deprecare, ut misericordiam suam seruet etiam famulis suis propitius ac mitis, ut omnes insidias atque impetus diaboli a populo suo arceat, ut florecentis ecclesiae perpetuam quietem custodiat.

1 etiam] aeternam *Boherellus*, et maneat *Heumann*, iam *Halm p. 163*
 3 florecentis ecclesiae perpetuam quietem *Columbus Nic. Heinsius alii*,
 florecentes aecclae perpetuae quiete *C'*; florecentes Ecclesias perpetua
 quiete *Bal in Erratis, item alii et Bentleius* 4 custodiat ex -as *C*

INDICES

Inst.   = Diuinae Institutiones.
Ep.   = Epitome Diuinarum Institutionum.
Op.   = De opificio dei.
Ir.   = De ira dei.
Phoen. = De aue Phoenice.
Fragm. = Librorum perditorum fragmenta.
Mort.   = De mortibus persecutorum.
Testim. = Vetera de Lactantio testimonia.

I. INDEX AVCTORVM.

Accedunt loci similes isdem ex fontibus oriundi.

Quibus locis asteriscus (*) praepositus est, iis auctorum aut nomina aut uerba ipsa a scriptore adferuntur.¹⁾

Loci Sacrae Scripturae.

Genesis 1, 27	Inst. II 10, 3.
Leuiticus 26, 6	* V 23, 3.
Numeri 13, 9. 17 (LXX)	IV 17, 12.
— 23, 19	* IV 18, 29. * Ep. 41, 4.
— 24, 17	* IV 13, 10. * Ep. 39, 6.
Deuteronomium 11, 14	Ep. 67, 4.
— 18, 17—19	* Inst. IV 17, 6.
— 28, 66	* IV 18, 29. * Ep. 41, 4.
— 30, 6	* IV 17, 9.
Iesus Naue 5, 2	* IV 17, 9.
Basilion I 2, 35	* IV 14, 5.
— II 7, 4. 5. 12—14. 16	* IV 13, 22 s.
— III 9, 6 (7)—9	* IV 18, 32 s. * Ep. 41, 8.
— — 19, 10	* IV 11, 6.
Hesdras II 9, 26	* IV 11, 5.
— locus spurius	* IV 18, 22. * Ep. 43, 2.
Psalmi 1, 1	* IV 16, 6.
— 1, 5	* VII 20, 5.
— 2, 7	* IV 15, 3.
— 3, 6	* IV 19, 8.
— 4, 5	Ir. 21, 5 s.
— 15, 10	* Inst. IV 19, 8. * Ep. 42, 2.
— 17, 44 s.	* IV 11, 9.
— 21, 17—19	* IV 18, 30. * Ep. 41, 3.
— 27, 4 s.	* IV 13, 18.

¹⁾ Proponuntur loci quidam postea inuenti, in editione non subscripti.

- Psalmi 32, 6 . . . . . * Inst. IV 8, 14.
 — 34, 15 s. . . . . * IV 18, 14. * Ep. 41, 2.
 — 44, 2 . . . . . * IV 8, 14.
 — 44, 7 s. . . . . * IV 13, 9.
 — 68, 22 . . . . . * IV 18, 18. * Ep. 41, 2.
 — 71, 6 s. . . . . * IV 16, 14.
 — 84, 12 . . . . . * IV 12, 7.
 — 89 (90), 4 . . . . . * VII 14, 9.
 — 93, 21 s. . . . . * IV 18, 26.
 — 103, 4 . . . . . IV 8, 6. 9.
 — 109, 1 . . . . . * IV 12, 17. * Ep. 42, 5.
 — 109, 3 s. . . . . * IV 14, 4.
 — 126, 1 . . . . . * IV 13, 27.
 Proverbia (*Lact. Solomon*) 8, 22—31 . . . . . * IV 6, 6—8.
 Sapientia 2, 12—17. 19—22 . . . . . * IV 16, 7—10. * Ep. 40, 5.
 Ecclesiasticus (*Lact. Solomon*) 24, 5 s. . . . . * IV 8, 15.
 Esaias 1, 2 s. . . . . * IV 11, 12.
 — 6, 12 . . . . . VII 24, 3.
 — 7, 14 . . . . . * IV 12, 4. * Ep. 39, 3.
 — 9, 6 . . . . . * IV 12, 10.
 — 11, 1—3 . . . . . * IV 13, 20.
 — 11, 10 . . . . . * IV 13, 19.
 — 19, 20 . . . . . * IV 13, 10. * Ep. 39, 6.
 — 30, 26 . . . . . VII 24, 7.
 — 35, 3—6 . . . . . IV 15, 7 s. * 13 s.
 — 42, 6 s. . . . . * IV 20, 12. * Ep. 43, 7.
 — 44, 6 . . . . . * IV 29, 10.
 — 45, 1—3 . . . . . * IV 12, 18.
 — 45, 8 . . . . . * IV 12, 9.
 — 45, 14—16 . . . . . * IV 13, 7. * 29, 10. * Ep. 39, 4.
 — 50, 5 s. . . . . * IV 18, 13. * Ep. 41, 1.
 — 53, 1—6 . . . . . * IV 16, 15 s.
 — 53, 7 . . . . . * IV 18, 16. * Ep. 41, 1.
 — 53, 8. 9. 12 . . . . . * IV 18, 24 s.
 — 63, 10 s. . . . . * IV 12, 8.
 — 66, 18 s. . . . . * IV 11, 10. * Ep. 43, 6.
 Hieremias 1, 5 . . . . . * IV 8, 1.
 — 2, 13 . . . . . * IV 30, 1.
 — 4, 3 s. . . . . * IV 17, 8.
 — 8, 7—9 . . . . . * IV 11, 13.
 — 11, 18 s. . . . . * IV 18, 27.
 — 12, 7 s. . . . . * IV 20, 7. 9. * Ep. 43, 4.
 — 15, 9 . . . . . * IV 19, 4. * Ep. 41, 6.

Hieremias 17, 9	* Inst. IV 13, 10. * Ep. 39, 6.
— 25, 4—6	* IV 11, 4.
— 31, 31 s.	* IV 20, 6. 10.
Baruch (<i>Lact.</i> Hieremias) 3, 36—38	* IV 13, 8. * Ep. 39, 5.
Ezechiel 34, 25	* V 23, 3.
— 34, 25. 28	* V 11, 1.
— 38, 20. 22	VII 26, 2.
— 39, 9—11	VII 26, 4. Ep. 67, 7.
— c. 40 ss.	IV 11, 11.
Daniel 7, 13 s.	IV 12, 12. 15. 16. * 12, 19. * 21, 1. * Ep. 42, 4.
— 7, 2 ss. 7. 8. 17. 23—25	VII 16, 1—5.
Osee 6, 3	* IV 19, 9. * Ep. 42, 2.
— 13, 13 s.	* IV 19, 9. * 29, 11. * Ep. 42, 2.
Ioel 2, 23	Ep. 67, 4.
Amos 8, 9 s.	* IV 19, 3. * Ep. 41, 5.
Micheas 4, 2 s.	* IV 17, 3.
Zacharias 3, 1—8	* IV 14, 6—9. 16.
— 12, 10	* IV 18, 29. * Ep. 41, 5.
Malachiel 1, 10 s.	* IV 11, 8. * Ep. 43, 5.
II Machab. 9, 9 ss. 13. 28	Mort. 33, 7 ss. 11. 35, 3.
Solomon in ode undeuicesima (cf. <i>Ψαλμοὶ Σολομῶντος</i> ed. Ryle et James, Cantabrig. 1891, p. XXIII—XXV. 160.)	
	* IV 12, 3. * Ep. 39, 2.
Matthaeus 5, 28	Inst. VI 23, 34.
— 5, 32	VI 23, 33.
— 5, 44	Ep. 60, 3.
— 6, 19 s.	Inst. VI 12, 35.
— 7, 12	VI 23, 32.
— 8, 23 ss.	IV 15, 22 s.
— 9, 6	IV 15, 6.
— 11, 5	VI 24, 21. VII 27, 13.
— 14, 13 ss.	IV 15, 16 s.
— 14, 22 ss.	IV 15, 20 s.
— 19, 9	VI 23, 33.
— 19, 12	VI 23, 38.
— 22, 40	Ir. 14, 5.
— 22, 44 s. (sede a dextris meis eqs.)	IV 12, 17.
— 23, 12	* V 15, 9.
— 24, 16	VII 17, 10.
— 24, 21	VII 17, 6.
— 24, 27	VII 19, 2.
— 24, 29	VII 16, 8.
Marcus 14, 58	* IV 18, 4.

- Lucas 3, 21 s. (cf. Usener, *Religionsgeschichtl. Untersuch.* I p. 40 ss.) . . . . . * IV 15, 2.
 — 6, 36 ss. . . . . VI 12, 41.
 — 12, 33 . . . . . VI 12, 35.
 — 14, 12 . . . . . VI 12, 3.
 — 15, 7. 18, 10 ss. . . . . Ep. 62, 3.
 — 16, 25 (recepisti bona in uita tua) . . . . . Inst. VII 11, 3.
 — 20, 10—13 . . . . . Ep. 38. 6.
 — 23, 46 . . . . . Phoen. 93 s.
 Iohannes 1, 1 . . . . . * Inst. VI 25, 12.
 — 1, 3 . . . . . * IV 8, 16. Ep. 37, 3.
 — 2, 19 s. . . . . * IV 18, 4.
 — 4, 13 s. . . . . IV 30, 1.
 — 10, 18 . . . . . IV 26, 31.
 Ad Romanos 11, 36 . . . . . II 8, 29.
 Ad Corinthios I 3, 16 (templum dei) . . . . . VI 25, 15.
 — 3, 19 . . . . . III 3, 16. * V 15, 8.
 — 6, 16 . . . . . VI 23, 15.
 — 7, 7 s. . . . . VI 23, 38.
 — 13, 11 . . . . . VII 5, 22.
 Ad Ephesios 4, 13 . . . . . VII 5, 22.
 — 4, 22 s. . . . . III 26, 13.
 — 4, 26 . . . . . * VI 18, 33. Ir. 21, 5 s. 9.
 — 6, 4. 8. 9 . . . . . Ep. 59, 3.
 Ad Colossenses 3, 21. 25. 4, 1 . . . . . 59, 3.
 Ad Thessalonicenses II 2, 3 s. . . . . Inst. VII 17, 4—8.
 Ad Timotheum I 6, 15 . . . . . IV 12, 17.
 Ad Hebraeos 9, 16 s. (ubi—testatoris) . . . . . IV 20, 2.
 — 11, 38 . . . . . VII 17, 10.
 Iohannes in Reuelatione 19, 12 . . . . . * Ep. 37, 8.
 — passim attingitur . . . . . Inst. VII c. 16 ss.
-
- Doctrina XII Apostolorum 1, 5 al. . . . . Inst. VI c. 3 ss. Ep. c. 54.
 Petri et Pauli praedicatio (cf. Zahn, *Geschichte des Neutest. Kanons* II 2 [1892] p. 884 s.; v. Dobschütz, *Das Kerygma Petri, Texte u. Untersuch. hersg. v. v. Gebhardt u. Harnack* XI 1 [1894] p. 14. 131 s.) . . . . . * IV 21, 2—4.
 Loci incerti . . . . . IV 8, 1. VI 12, 41. 23, 38.
-

Scriptores Latini et Graeci.

- Aëtius = Ps.-Plutarch., *Placit. philos.* V 17, 3 . . . . . Op. 5, 4.
 Anthologia lat. 389, 32 Riese . . . . . Phoen. 78.

- Antisthenes in Physico (Fragm. philos. Gr. ed. Mul-
lach II p. 244 frg. 24) . . . . . * Ir. 11, 14.
- Apollodorus Erythraeus (Fragm. histor. Gr. ed. Mueller
IV p. 309) . . . . . * Inst. I 6, 9. * Ir. 22, 5. 6.
- Aristonicus (*conl.* Aristo Chius) . . . . . * Ir. 22, 5.
- Aristoteles, De anim. gener. IV 3 . . . . . * Op. 12, 6 ss.
- De caelo I 10. de anim. gener. II 1 (I p. 731 b
35 B.) . . . . . * Inst. II 10, 17. * VII 1, 7.
- Polit. I 2 . . . . . VI 10, 10.
- fragm. 85 Rose . . . . . * V 14, 5.
- Arnobius II 51 . . . . . Inst. III 3, 2 s. 6. 8.
- 35 (p. 76, 15 R. dii eqs.) . . . . . II 14, 4.
- III 17 . . . . . Op. 17, 6.
- V 18 . . . . . Inst. I 22, 9. 11.
- Asclepiades de providentia summi dei ad Lactantium * VII 4, 17 s.
Ep. 64, 3.
- Cassiodorus, De musica 5 . . . . . Op. 15, 2 adn. cr.
- Cassius (Hemina) Histor. Rom. ed. Peter Annal. I
frg. 1 . . . . . * Inst. I 13, 8.
- Catullus c. 115, 3 (diuitiis Croesum superare) . . . . . VI 13, 11.
- Chalcidius in Platonis Timaeum p. 271, 13. 272, 8.
273, 10. 278, 1 Wrobel . . . . . Op. 8, 10.
- Chrysippus, De diuinatione . . . . . * Inst. I 6, 9.
- De providentia lib. I fragm. 14 Gercke . . . . . * VII 23, 3.
- IV fragm. 26 . . . . . * Ep. 24, 6—9.
- ex libris incertis . . . . . * Ir. 10, 36. 13, 10—12.
- Cicero (ed. Baiter et Kayser), Academica post. I 1, 3. * Inst. III 14, 13.
- 2, 7 . . . . . III 14, 7.
- 4, 16 . . . . . Ir. 1, 6.
- 7, 29 . . . . . * Inst. III 29, 3. * 30, 18.
- 12, 44. 45 . . . . . III 28, 12 s. 17. * 29, 7.
- libr. III fragm. 16 . . . . . * VI 24, 2.
- ex libr. inc. fragm. 32 . . . . . * III 14, 15.
- pr. II 23, 74 . . . . . Ir. 1, 6.
- 24, 75 . . . . . * Inst. VII 23, 3.
- 26, 82. 39, 123 . . . . . III 23, 12.
- 37, 118 . . . . . VII 1, 6. 3, 16.
- 38, 119 . . . . . II 10, 17. VII 1, 7.
- 38, 120 . . . . . * VII 4, 11. Ir. 13, 9.
- 42, 129. 131 . . . . . III 7, 7 s. 12, 9.
- 44, 135 . . . . . VI 19, 1 s.
- Aratea fragm. 21 . . . . . * V 5, 5.
- — 23 . . . . . * V 5, 9.

- Cicero, Cato mai. 7, 21 . . . . . Inst. VII 12, 13.
 — 8, 26, 18, 62 . . . . . VII 12, 12.
 — 12, 40 s. . . . . * VI 20, 4 s.
 — 21, 78 . . . . . VII 22, 19.
 — Consolatio fragm. 9 (= ex libr. inc. frg. 11) . . . * VII 8, 9.
 — — 10 . . . . . * III 18, 18.
 — — 11 . . . . . * III 19, 14.
 — — 12 . . . . . * III 14, 20. * 18, 18.
 — — 13 . . . . . * I 5, 25. VII 3, 4. * Ir. 10, 45 s.
 — — 14 . . . . . * I 15, 19 s.
 — — 15 . . . . . * III 19, 6.
 — — 16 . . . . . * III 28, 9.
 — Consulatatus fragm. (lib. II 36—38) . . . . . * III 17, 14.
 — De diuinatione I 12, 19 . . . . . * III 17, 14.
 — 18, 34 . . . . . * IV 15, 27.
 — 19, 36 . . . . . * VII 14, 4.
 — II c. 1 . . . . . * III 14, 13.
 — 20, 45 . . . . . * III 17, 14.
 — 50, 104 . . . . . Ir. 17, 1 s.
 — De gloria fragm. 14 . . . . . * Inst. I 15, 23.
 — De haruspicum resp. 17, 37 . . . . . III 20, 2 s.
 — 20, 42 . . . . . * I 10, 14.
 — De legibus I 6, 18 . . . . . * VI 24, 29.
 — 7, 21 . . . . . Ir. 17, 1 s.
 — 7, 22 . . . . . * Inst. I 5, 24. * II 11, 16. III 10, 6. * IV 4, 6.
 — 8, 24 . . . . . II 11, 1. * III 10, 7 s. * VII 9, 10. * Ir. 7, 6.
 — 8, 25 . . . . . II 10, 1.
 — 9, 26 . . . . . II 1, 14—19. III 10, 10.
 — 9, 27 . . . . . * Op. 1, 13.
 — 10, 28 . . . . . * Inst. VI 25, 9. * Ep. 29, 2. * Ir. 14, 4.
 — 18, 48 . . . . . * VI 11, 14. * 16.
 — 18, 49 . . . . . * VI 9, 6. * 12, 10.
 — 19, 52 (uirtus, pecunia, uoluptas) . . . . . III 11, 6 ss.
 — II 4, 8 s. . . . . * VI 24, 29.
 — 8, 19 . . . . . * I 15, 23. * 20, 19. * V 20, 3.
 — 11, 28 . . . . . * I 20, 16.
 — 18, 45 . . . . . * VI 25, 1.
 — fragment. 1 . . . . . * V 8, 10.
 — — 2 . . . . . * I 20, 14.
 — — 3 . . . . . * III 19, 2.
 — De natura deorum I 1, 1 . . . . . * III 29, 7.
 — 1, 2 . . . . . Ir. 9, 7.
 — 2, 3 . . . . . 8, 6.

Cicero, De natura deorum I 3, 5 s.	* Inst. III 14, 13.
— 7, 17	III 14, 15.
— 8, 19 s.	II 8, 60. 66.
— 10, 25	I 5, 16.
— 10, 26	I 5, 19.
— 11, 26	I 5, 18.
— 11, 27	I 5, 17. Ir. 11, 14.
— 12, 30—13, 34	II 4, 26.
— 12, 30	I 5, 23. Ir. 11, 11. 13.
— 12, 31	Ir. 11, 13.
— 13, 32	Inst. I 5, 18. * Ir. 11, 14.
— 13, 33	I 5, 22.
— 13, 35	Ir. 10, 1. 34.
— 14, 36	Inst. I 5, 20.
— 14, 37	I 5, 19.
— 15, 39	I 5, 20.
— 16, 42	I 19, 6.
— 17, 45	Ir. 4, 1 s.
— 20, 52	17, 1 s.
— 21, 60	* Inst. I 17, 4.
— 23, 63	Ir. 9, 1 s. 7.
— 24, 66	10, 5.
— 30, 85 . . . Inst. III 17, 38 (uerbo, re). Ep. 31, 3. Ir. 4, 7. 8, 5.	
— 32, 91	* II 3, 24. * Ir. 11, 10.
— 34, 93	* III 20, 15.
— 41, 115. 116	Ir. 8, 2. 3.
— 42, 118	8, 10.
— 42, 119	Inst. I 11, 34. Ir. 11, 8.
— 44, 123	Ir. 4, 7.
— 44, 124	* 8, 3.
— II 6, 16	* 10, 36.
— 12, 32	* Ep. 33, 1.
— 16, 44	* Inst. II 5, 9. 16.
— 21, 54	* II 5, 8.
— 24, 62	* I 15, 5.
— 24, 64	* I 12, 4. * 9.
— 25, 64. 66	* I 11, 40.
— 27, 68	* II 9, 12.
— 28, 70	* I 17, 2. * Ep. 17, 4.
— 28, 71 s.	* IV 28, 4 s.
— 30, 77	* I 5, 24.
— 34, 35, 88 (Archimedes)	II 5, 18.
— 37, 94	Ir. 10, 39.

- Cicero, De natura deorum II (sic, non I) 39. 98 s. . . . Ir. 13, 2—7.
- c. 47 ss. . . . . * Op. 1, 13.
- 54, 134 . . . . . 10, 16.
- 56, 140 . . . . . Inst. II 1, 14—19. III 10, 10. Op. 8, 2. 3.
- . . . . . Ir. 14. 2.
- 57, 143 . . . . . Op. 10, 2 ss.
- 59, 147 . . . . . 16. 1.
- (II, non I) 60, 151 s. . . . . Ir. 13, 2—7.
- 61, 154 . . . . . 13. 1.
- 62, 154 . . . . . 17, 11.
- 63, 158 ss. . . . . 13, 8.
- III 2, 6 . . . . . * Inst. II 6, 8.
- 19, 50 . . . . . * I 15, 6.
- 21, 53 . . . . . * I 11, 48. Ir. 11, 8.
- 22, 56 . . . . . * Inst. I 6, 2 s. * Ir. 11, 12.
- 22, 57 . . . . . * I 10, 2. * Ep. 8, 2.
- 34, 83 s. . . . . II 4, 16—20. 25 s.
- fragment. 1 . . . . . * II 3, 2.
- — 2 . . . . . * II 8, 10 s. 14. 20. 25. 45. 46.
- ex parte extincta libri III (?) . . . . . Ir. 13, 19—24.
- De officiis I 2, 4 . . . . . * Inst. VI 2, 15.
- 21, 70 . . . . . V 8, 6. 22, 8.
- 30, 109 . . . . . * VI 12, 11.
- c. 43. 44 . . . . . * III 16, 2.
- 43, 153 . . . . . III 13, 10.
- II 2, 5 s. . . . . * III 13, 10 s. * Ep. 26, 2. * 29, 6.
- 6, 19 . . . . . * III 29, 4.
- 11, 38 . . . . . * VI 17, 27.
- 15, 52 . . . . . * VI 11, 9.
- 15, 54 . . . . . * VI 11, 10. 11. 12. 13. 15. 12, 6.
- 17, 60 . . . . . * VI 5, 4.
- 18, 63 . . . . . * VI 12, 15. 16.
- III 2, 5 . . . . . * VI 2, 15.
- 2, 7 ss. . . . . * VI 5, 4. 6.
- 4, 16 . . . . . * VI 6, 26 s.
- 5, 24 . . . . . VI 6, 9. 12. 36.
- 5, 25 . . . . . * VI 11, 2. * 18, 21.
- 6, 28 . . . . . * VI 6, 21.
- 10, 44 . . . . . * VI 24, 18.
- 13, 54 (pestilentes) . . . . . V 17, 32.
- 17, 69 . . . . . * VI 6, 25. * 7, 1. * 11, 13. 18.
- . . . . . * 12, 13. 14.
- 17, 71 (de fuga) . . . . . V 17, 32.

- Cicero, De officiis III 18, 64 . . . . . * Inst. VI 12, 5. 6. 9.
 — 19, 76 . . . . . * VI 18, 15. 16. 17.
 — 19, 77 . . . . . * VI 24, 19.
 — De oratore I 8, 30 . . . . . VI 21, 4.
 — 8, 33 s. . . . . * III 16, 2.
 — 21, 94 . . . . . * III 14, 11.
 — 51, 219 . . . . . * III 16, 2.
 — III 34, 139 . . . . . III 19, 25.
 — De re publ. I 2, 2 s. (cf. Plasberg, De Cic. Hor-
 tensio, 1892, p. 51) . . . . . Inst. III 16, 2.
 — 2, 3 . . . . . * VI 9, 6.
 — 25, 39 . . . . . VI 10, 18—22.
 — 25, 40 . . . . . VI 10, 13—17.
 — 27, 43 . . . . . * V 14, 15.
 — 36, 56 (quem—consentiunt) . . . . . I 11, 5.
 — 36, 57 . . . . . Ep. 4, 1—3.
 — 41, 64 . . . . . Inst. I 15, 31.
 — frg. 5 (sed cf. Usener, *Goett. Gel. Anz.* 1892 p. 385) * III 16, 5.
 — II 10, 20 . . . . . I 15, 32.
 — 41, 68, 6 (Hercules) . . . . . I 9, 1 s. 5 s.
 — 41, 68, 7 (et si homo—redigat) . . . . . Ir. 5, 4.
 — 41, 68, 8 . . . . . Inst. VI 19, 4. Ep. 56, 1.
 — 41, 68, 9 . . . . . VI 17, 13.
 — III 1, 1 . . . . . Op. 8, 5.
 — 1, 2 . . . . . 3, 1 s.
 — 6, 9 . . . . . * Inst. V 14, 3—5.
 — c. 7 . . . . . Ep. 50, 5—8.
 — c. 8 . . . . . Inst. V 17, 4.
 — 12, 20 . . . . . VI 9, 2—4.
 — 12, 21 . . . . . * V 16, 3 s. VI 6, 19 s. 23 s.
 — 13, 23 . . . . . Ep. 54, 8 s.
 — 16, 26 . . . . . * Inst. VI 12, 11.
 — 17, 27 . . . . . * V 12, 5 s. 9. * 18, 9.
 — 19, 29—20, 31 . . . . . * V 16, 5—13. * 17, 10. 22.
 — 22, 33 . . . . . * VI 8, 7—9.
 — 28, 40 . . . . . * V 18, 4—8. * 22, 7.
 — IV 1, 1 . . . . . * V 11, 2. * Op. 1, 12. 3, 11 s.
 — ex libro IV . . . . . III c. 21 s. (Ep. 33, 1—5); VI 20—24.
 — VI 13, 13 . . . . . * I 15, 23.
 — 14, 14 . . . . . III 19, 13.
 — 24, 26 (non esse te mortalem eqs.) . . . . . Op. 1, 11.
 — 25, 27 . . . . . 17, 1.
 — 25, 29 . . . . . Inst. VII 10, 10.

- Cicero, De re publ. ex libro incerto fragm. 9 . . . Inst. I 18, 11. * 13.
- Epistulae V 12, 1 . . . . . Ep. prooem. 1.
- Epistulae ad M. filium, ex libro inc. fragm. 2 . * Inst. III 14, 17.
- Hortensius fragm. 19 . . . . . * III 16, 9.
- 20 . . . . . * III 16, 12 s.
- 30 . . . . . * I 7, 4.
- 32 . . . . . * III 16, 5.
- 39 (facessant eqs.) . . . . . III 30, 5.
- 47 . . . . . * VI 2, 15.
- ex eodem libro: Inst. III 14, 10 (cf. Plasberg, De Cic. Hortensio, 1892, p. 46, conl. frg. 28); 16, 4 (cf. Usener, *Goett. Gel. Anz.* 1892, p. 381, conl. frg. 83); 17, 2—7 (cf. *ibid.* p. 386); VI 20, 7 (cf. E. Norden, *Annal. philol. Supplem.* XIX p. 420 adn. 1, conl. frg. 43).
- In M. Antonium Philippic. III 6, 16 (Tuditanus) . Inst. III 23, 7.
- In Q. Caecilium diuinatio 1, 3 . . . . . * II 4, 31.
- In Catilinam IV 6, 1 . . . . . * Ir. 17, 9.
- In Verrem I c. 24 ss. . . . . * Inst. I 10, 14.
- II 3, 8 . . . . . I 11, 32.
- 11, 28 . . . . . * VI 24, 20.
- IV 31, 69 . . . . . * III 17, 13.
- 34, 75. 43, 95 . . . . . II 4, 37.
- c. 45. 48—51 . . . . . * II 4, 28.
- 45, 99 . . . . . II 4, 28.
- 48, 106 . . . . . I 21, 24. II 4, 28.
- 49, 108 . . . . . II 4, 29.
- V 14, 35 . . . . . * VI 24, 20.
- 56, 145 . . . . . * II 4, 27.
- 61, 158 ss. 170 . . . . . * IV 18, 10.
- Orator 5, 18 . . . . . * III 14, 11.
- Paradoxa prooem. 1 . . . . . Ir. 1, 1.
- Pro Deiotaro 9, 26 . . . . . * Inst. V 6, 12.
- Pro Ligario 12, 35 . . . . . * VI 18, 34.
- Pro Marcello 3, 8 . . . . . * I 9, 3 s.
- 4, 11 . . . . . * VI 11, 25. * VII 11, 5. 15, 12.
- Pro Milone 27, 73 . . . . . * I 10, 14.
- Pro Murena 6, 14 . . . . . * VII 1, 1.
- Tusculanae disput. I 1, 1 . . . . . III 14, 13.
- 9, 19 s. . . . . Op. 16, 1. 2. 4. 12. 13.
- 9, 20 . . . . . 17, 2.
- 10, 19 . . . . . Inst. VII 13, 9.
- 11, 23 . . . . . * VII 8, 9.
- 13, 29 . . . . . * I 15, 24 s.

- Cicero, Tusculanae disput. I 16, 38 . . . . . Inst. VII 8, 7.
 — 22, 51 . . . . . VII 13, 9. Op. 16, 13.
 — 24, 57 s. . . . . VII 22, 19.
 — 26, 64 . . . . . * III 14, 7.
 — 27, 66 . . . * I 5, 25. VII 3, 4. * 8, 5 s. Ir. 9, 5. * 10, 45 s.
 — 28, 70 . . . . . II 10, 17.
 — 30, 72 . . . . . * VII 10, 10.
 — 41, 99 . . . . . * VII 2, 10.
 — 46, 110 . . . . . * VII 10, 9.
 — 47, 112 ss. . . . . * Ir. 22, 2.
 — 48, 114 . . . . . Inst. III 19, 14.
 — II 1, 4 . . . . . * III 25, 2. * 12.
 — 4, 11 . . . . . * III 15, 9.
 — 7, 17. 18 . . . . . III 27, 5.
 — 18, 43 (non 44) . . . . . Op. 12, 16 s.
 — III 2, 4 (quod minus noceant eqs.) . . . . . Inst. VI 24, 23.
 — 5, 11 . . . . . * Ir. 17, 20.
 — 11, 25 . . . . . Inst. VI 19, 4.
 — 28, 69 . . . . . * III 28, 20.
 — IV 6, 11 . . . . . VI 14, 7.
 — 6, 12 ss. . . . . VI 15, 10.
 — 11, 26 . . . . . III 3, 8.
 — c. 19 s. . . . . VI 15, 2.
 — 19, 43 . . . . . VI 19, 1 s.
 — 19, 44 . . . . . * Ir. 17, 20.
 — V 2, 5 . . . . . * Inst. III 13, 15. * 14, 10. 11. 12. 16. 21.
 — 2, 6 . . . . . * III 14, 8. 9. 10. 20.
 — 3, 7 . . . . . IV 1, 9 (non 8).
 — 10, 31. 26, 75 . . . . . III 27, 5.
 — 26, 73 s. . . . . III 27, 6.
 — 30, 84 s. . . . . III 7, 7 s.
 — 31, 88 . . . . . III 27, 5.
 — Ex libris incertis fragm. 11 (= Consolat. fragm. 9) . . . * VII 8, 9.
 — 13 . . . . . * VI 24, 29.
 — 66 (= De re publ. IV 1, 1) . . . . . * V 11, 2.
 Sextus Clodius in eo libro quem graece scripsit . . . * I 22, 11.
 Cornelius Nepos, ex libris chronicis fragm. 3 Halm . . . * I 13, 8.
 — Ad Ciceronem fragm. 46 . . . . . * III 15, 10.
 Cyprianus, Ad Demetrianum 1 . . . . . * V 4, 3.
 — 8 . . . . . Ir. 5, 12.
 — 14 . . . . . Inst. II 4, 6. V 20, 4.
 — 15 (daemones) . . . . . II 15, 3 s. V 21, 3. 5
 — 16 . . . . . II 1, 14—19. 2, 19 ss.
 17*

- Cyprianus, Ad Donatum 8 . . . . . Inst. VI 20, 27—31.
 — De op. et eleemos. 9 s. . . . . VI 12, 32 ss.
 — 25 . . . . . V 14, 16 s.
 — De zelo et liuore 15 . . . . . Op. 12, 15.
 — Epist. X 2 . . . . . Mort. 16, 6.
 — LXVIII 16 . . . . . Inst. III 8, 10.
 — Quod idola d. n. s. 13 s. . . . IV 15, 23. 18, 2. 4 s. 21, 1.
 — Testimonia¹⁾ I p. 38, 20 s. Hartel . . . IV 10, 11 s. 11, 1.
 — 39, 19 . . . . . IV 11, 1. 3.
 — 40, 14 s. . . . . IV 13, 17.
 — 45, 7 . . . . . IV 17, 8—18.
 — 46, 3. 9 . . . . . IV 17, 1. 3.
 — 46, 17 . . . . . IV 20, 4 s. 10.
 — 49, 5 . . . . . IV 18, 4.
 — 50, 13 . . . . . IV 14, 3. 6.
 — 51, 5—7 . . . . . IV 17, 5.
 — 59, 1—3 . . . . . IV 18, 23.
 — II p. 62, 1 s. . . . . IV 6, 2.
 — 64, 16 . . . . . IV 8, 6.
 — 65, 12 . . . . . IV 29, 6.
 — 68, 10 . . . . . IV 13, 1. 6.
 — 73, 3 . . . . . IV 8, 2.
 — 73, 18 . . . . . IV 12, 1 ss.
 — 73, 19 . . . . . IV 13, 5 s.
 — 74, 15 s. . . . . IV 13, 5 s. 25, 3—5.
 — 75, 19 . . . . . IV 13, 18.
 — 77, 12 . . . . . IV 16, 12 s.
 — 89, 1 . . . . . IV 26, 1. 39.
 — 90, 4 . . . . . IV 26, 39. 42.
 — 91, 1 . . . . . IV 19, 2.
 — 91, 11. 92, 5 . . . . . IV 19, 8.
 Ps.-Demosthenes or. VII 45 (τὸν ἐγκέφαλον—φορεῖτε) . . . III 28, 15.
 Didymus in libris ἐξηγήσεως Πινδαρικῆς
 p. 220 Schmidt . . . . . * I 22, 19 ss. * 27. * Ep. 19, 2 s.
 Diodorus Siculus I 13, 1. 4 (III 61. V 66, 3 cf. 64, 2) . . . * I 13, 8.
 Domitius (Ulpianus)²⁾, De officio proconsulis libro VII . . . * V 11, 19.
 Empedocles . . . . . * II 12, 4. * Op. 17, 6 (cf. p. 422 Karsten).

¹⁾ Ii Testimoniorum loci ex quibus Lactantius locos S. Scripturae in librum IV Institutionum transcripsit, hic non indicantur; de quibus cf. apparatus libri IV Instit.

²⁾ Locis quibusdam Lactantium attingere Institutiones Ulpiani conicit C. Ferrini, *Die jurist. Kenntnisse (des Arnobius u.) des Lact., Zeitschr. d. Savigny-Stiftung, roman. Abteil.*, vol. XV p. 348. 350 s.

Ennius (ed. Vahlen), Ann. 115—118	* Inst. I 15, 31.
— 272	* V 1, 5.
— 287	* I 11, 18. * Ep. 11, 2.
— Epigr. III 9 s.	* I 18, 11.
— III 10	Phoen. 2.
— Euhemerus siue Sacra Historia frg. I	* Inst. I 13, 14. Ep. 14, 4.
— II	* I 11, 65.
— III	* I 14, 2—6. * Ep. 13, 3.
— IV	* I 14, 7. * Ep. 13, 4.
— VI	* I 14, 10—12.
— VII	* I 11, 63.
— VIII	* I 11, 34.
— IX	* I 11, 35.
— X	* I 13, 2.
— XI	* I 22, 21—27. * Ep. 19, 4.
— XII	* I 11, 45 s.
— XIII	* I 17, 10.

Epicurus (Epicurea ed. Usener) ap. Laert. Diogen.

X 125 (p. 61 Us.)	* III 17, 30.
— 139 (Sentent. select. I p. 71 Us.)	* V 10, 12.
— fragm. 227 a	III 25, 4 s. * 7. * 13 s.
— 243 :	* Ir. 4. 1 s.
— 287	* Inst. III 17, 22—27.
— ad frg. 304	* II 10, 24 s. * VII 1, 10.
— ad frg. 336	* III 17, 33 s.
— ad frg. 341	* III 17, 42. * VII 7, 13.
— ad frg. 354	Ir. 10, 27 s.
— frg. 360	* 17, 1 s.
— ad frg. 360	* Inst. III 12, 13—16.
— ad frg. 363	Ir. 2, 7.
— frg. 366	4, 11 s.
— ad frg. 366	* 15, 5 ss. 16, 6 s.
— ad frg. 368	* Inst. I 2, 2. * II 8, 48—50.
— frg. 370	* III 17, 8 s. 16—21.
— frg. 371	* VII 5, 3 s. 7.
— ad frg. 371	* VII 3, 13.
— frg. 372	* Op. 2, 10—4, 15.
— frg. 373	* 6, 7 s.
— frg. 374	* Ir. 13, 19—24.
— ad frg. 382	* Inst. VII 3, 23 s.
— ad frg. 401	* III 17, 5. 33.
— ad frg. 419	III 8, 10 s.
— ad frg. 452	* III 7, 7. 8, 5.

- Epicurus, frg. 467 . . . . . * Inst. III 17, 5.
 — ad frg. 491 . . . . . III 17, 38.
 — frg. 496—498 . . . . . III 23, 2 (addend.).
 — frg. 523 . . . . . * III 17, 42.
 — ad frg. 526 . . . . . * III 17, 5.
 — frg. 529 . . . . . * III 17, 5.
 — ad frg. 540 . . . . . * III 17, 42.
 — frg. 553 . . . . . * III 17, 2 s.
 — frg. 557 . . . . . * III 17, 6.
 — ad frg. 571 . . . . . * III 17, 5.
 — frg. 581 . . . . . * III 17, 39.
 — ad frg. 581 . . . . . * III 17, 4.
 — ad frg. 601 . . . . . * III 17, 42. * 27, 5.
 Eratosthenes . . . . . * I 6, 9.
 Etymologicum magn. s. u. Ζεῖς . . . . . I 11, 16.
 Euripides in Lamiae prologo (Tragic. Gr. fragm. ed.
 Nauck² p. 506) . . . . . * I 6, 9.
 — Polyid. frg. 639 N. . . . . III 19, 13.
 — frg. 1100 . . . . . V 15, 11.
 Fenestella (Annal. I frg. 18, p. 272. 276 ed. min. Peter) * I 6, 14.
 * Ir. 22, 5. 6.
 Festus p. 230, 10 M. . . . . Op. 13, 6.
 Florus¹⁾ I 4—8 (?) . . . . . Inst. VII 15, 14—16.
 — 4, 5 ss. . . . . V 13, 13 s.
 Gaius Bassus . . . . . * I 22, 9.
 Gellius III 10 . . . . . VII 14, 8.
 — V 16 . . . . . Op. 8, 10.
 — VII (VI) 1 . . . . . * Ep. 24, 5—9.
 Germanicus, Aratea 112. 113 . . . . . * Inst. V 5, 4.
 — 137 . . . . . * V 5, 9.
 — 165—168 . . . . . * I 21, 38.
 Germanici scholiastes (cf. Eratosthenis Catasterism.
 reliqu. rec. Robert p. 9 adn. 11) p. 70, 12. 129, 3
 Breysig . . . . . I 21, 28.
 — p. 73, 8. 16 . . . . . * I 21, 39.
 — p. 91, 19 . . . . . * I 11, 64.
 Heraclides Ponticus . . . . . * I 6, 12.
 Hermes Trismegistus, Poemander 1, 12 . . . * II 10, 14. * VII 4, 3.
 — 5, 2 . . . . . * I 6, 4. * Ir. 11, 4.

¹⁾ Locum Inst. I 22, 1—4, quem in adn. ad Florum II, 1—4. 8, 3 rettuleramus, ex Liuiο I 19, 4 s. 20. 21, 3, loci Inst. I 15, 32 partem, quam ex Floro I 1, 18 fluxisse conieceramus, ex Liuiο I 7, 9 (habitu—humana) repetitam esse G. Wissowa ostendit, *Goetting. Gel. Anz.* 1895, 525.

- Hermes Trismegistus, Poemander 5, 6 s. * Inst. II 10, 14. (Op. 2, 8).
 — 9, 4 . . . . . * II 15, 6. * V 14, 11.
 — 10, 5 . . . . . * I 11, 61. * Ep. 14, 3.
 — 10, 15 . . . . . III 30, 3.
 — 12, 23 . . . . . * VI 25, 10.
 — fragmenta
 — ex libro Ad Asclepium (cf. Cyrill. c. Iulian IV,
 uol. VI 130 E Aub.: ἐν τῷ πρὸς Ἀσκληπιόν) . . . * II 15, 6.
 — ex libris Ad Tat (cf. Stob. florileg. 11, 23: ἐκ τῶν πρὸς Τάτ):
 * II 12, 4 s. uel Ad filium: * Ep. 4, 18. * IV 7, 3 bis. * 9, 3.
 * Ep. 37, 8.
 — fragmenta Sermonis perfecti (siue Asclepii, cf. Ps.-Apulei Asclep.)
 — (Ps.-Apul. c. 8) . . . . . * Inst. IV 6, 4. 11, 7. * Ep. 37, 5.
 — (Ps.-Apul. c. 25) . . . . . * II 15, 7 s.
 — (Ps.-Apul. c. 26) . . . * VII 18, 4. * IV 6, 9. 11, 7. * Ep. 37, 2.
 — (Ps.-Apul. c. 41) . . . . . * VI 25, 11.
 — fortasse ex eodem libro (cf. Ps.-Apul. c. 8. 22
 [non 31]) . . . . . * VII 13, 3.
 — (cf. Ps.-Apul. c. 20) . . . . . * I 6, 4. * Ep. 4, 4.
 — (cf. Ps.-Apul. c. 25 s.) . . . . . * Ep. 66, 6. Inst. VII 14, 16.
 — fragmenta incertorum librorum: * Inst. I 7, 2 (* IV 8, 5. * 13,
 2). * II 8, 68. * 14, 6. * VII 9, 11. Hermetis 'Aphrodite' signi-
 ficari uidetur Inst. II 10, 14, cf. ad Op. 2, 8.
- Hesiodus, Op. et dies 122 s. . . . . * Inst. II 14, 7. * Ep. 23, 1.
 — Theogon. 1. 22—35 . . . . . * I 5, 10.
 — 116 . . . . . * I 5, 8.
- Hierocles, Libelli duo φιλαλήθεις ad Christianos . . . * V 2, 2. 12—17.
 3, 4. 7. 9. 14. 16—26.
- Ps.-Hippolytus περὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου 7 . . . VII 17, 9.
 — 8 . . . . . VII 16, 5—12.
 — 26. 28 . . . . . VII 17, 4—8.
 — 27. 33 . . . . . VII 16, 12.
 — 32 . . . . . VII 17, 10 s.
- Homerus Il. I 222 . . . . . * IV 27, 15.
 — III 243 . . . . . * I 10, 7. * Ep. 8, 3.
 — Od. IV 49. XVII 88 . . . . . * IV 7, 7.
- Horatius, Carmina I 22, 1—8 . . . . . * V 17, 18.
 — III 3, 1—4 (Flaccus in lyricis) . . . . . * V 13, 16.
 — 5, 1 s. . . . . I 11, 5.
 — IV 7, 13 . . . . . Ep. 66, 5.
 — Epistulae I 1, 41 . . . . . * Inst. VI 5, 12. 13.
 — 4, 16 . . . . . Op. 18, 2.
 — II 2, 75 (I 2, 26) . . . . . III 8, 9. Ep. 31, 8.

- Horatius, *Satirae* I 8, 1—4 . . . . . * Inst. II 4, 1.
 Hyginus, *Astronom.* II 23 . . . . . I 21, 28.
 Hystaspes . . . . . * VII 15, 19, 18, 2. * Ep. 68, 1.
 Irenaeus c. omn. haeres. V 28, 3. 33, 2 . . . . . VII 14, 8 ss.
 Iuuenalis X 365 s. . . . . * III 29, 17.
 Liuius I 4, 8 . . . . . * I 20, 2.
 — 7, 9 (habitum—humana) . . . . . I 15, 32.
 — 8, 4 ss. . . . . II 6, 13 s.
 — 19, 4 s. 20, 21, 3 . . . . . I 22, 1—4.
 Lucanus I 98 (concordia discors) . . . . . * II 9, 17.
 — VIII 831 ss. . . . . I 21, 20.
 — IX 158 s. . . . . * I 21, 21.
 Lucilius (ed. Mueller) I frg. IX . . . . . * IV 3, 12.
 — frg. X . . . . . * V 14, 3.
 — XV frg. II . . . . . * I 22, 13. Ep. 17, 3.
 — ex libr. incert. frg. I . . . * VI 5, 3. 5, 6, 7. 10. 12. 17—19.
 — frg. IV . . . . . * V 9, 20.
 — frg. CXL . . . . . * VI 18, 6.
 Lucretius I 64 . . . . . * III 27, 10.
 — 83. 101 . . . . . * I 21, 14.
 — 159 s. . . . . * Ir. 10, 16.
 — 160 ss. . . . . 10, 13.
 — 205—207 . . . . . * 10, 6.
 — 265 ss. . . . . 10, 4.
 — 305 ss. . . . . 10, 20.
 — 528 ss. . . . . 10, 5.
 — 528 ss. 599 ss. . . . . Inst. III 17, 22.
 — 744. 820 s. . . . . Ir. 10, 9.
 — 763 ss. . . . . 10, 4.
 — 932 . . . . . * Inst. I 16, 3. * IV 28, 13.
 — 936 ss. . . . . V 1, 14.
 — 1052 ss. (antipodes) . . . . . III 24, 1.
 — II 14 s. . . . . III 18, 14.
 — 14—16 . . . . . * I 21, 48.
 — 114 ss. . . . . Ir. 10, 9.
 — 333 ss. 381—477 . . . . . III 17, 25. Ir. 10, 5.
 — 453—455 . . . . . Ir. 10, 7.
 — 478 ss. 660 ss. 688—699 . . . . . III 17, 24.
 — 646—651 . . . . . * Ir. 8, 1.
 — 730 ss. (737 ss.) 842 ss. . . . . Inst. III 17, 22. Ir. 10, 4.
 — 991 s. . . . . * VI 10, 7. * Op. 19, 3.
 — 992 . . . . . * V 6, 12. 14, 17.
 — 999—1001 . . . . . * VII 12, 5.

Lucretius II 1101—1104	* Inst. III 17, 10 s.
— 1048 ss.	III 17, 21. Ir. 10, 10.
— 1144 ss.	VII 14, 16.
— III 1	* VI 2, 6.
— 79—81 (mortis formidine)	III 23, 2.
— 359 ss. 367 ss.	* Op. 8, 12.
— 417—610	* Inst. VII 12, 1—25.
— 421 ss.	Op. 18, 2.
— 445—458. 634—639	Inst. III 17, 34.
— 612—614	* VII 12, 26.
— 838 (corporis—discidium)	VII 5, 27, additamenti § 12.
— 978 s.	VII 7, 13.
— 1041	* III 18, 6.
— 1043 s.	* III 17, 28.
— IV 822 s.	* Op. 6, 8 (cf. § 1).
— 822—857	Inst. III 17, 19.
— V 6—8	* III 14, 2.
— 50 s.	* III 14, 4.
— 156 s.	* VII 3, 13.
— 156—194	III 17, 20.
— 165—167	* VII 3, 13. 5, 4.
— 187—194. 416—431	III 17, 21.
— 195—234	III 17, 17.
— 222 s.	Op. 4, 1.
— 222—226	3, 1 s.
— 227	* 3, 2.
— 281	* Inst. VI 2, 6.
— 335—337	* III 16, 14.
— 783—836	II 11, 1—8.
— 805—1108	VI 10, 13—17.
— 808	* II 11, 1.
— 834 ss.	* Op. 6, 1.
— 1198—1202	* Inst. II 3, 11.
— VI 24—28	* VII 27, 6.
— 52 s.	* II 3, 10. * Ep. 20, 4.
— 451 ss.	Ir. 10, 20.
— 1149	* Inst. VI 18, 6. * Op. 10, 13. Ir. 14, 2.
Minucius Felix 3, 1 (in lapides—inpingere)	II 3, 3.
— 7, 3	II 7, 7. 9 s. 12. 20 s.
— 8, 3	Ir. 9, 1 s. 7.
— 13, 1	Inst. III 20, 10.
— 17, 2	II 1, 14—19.
— 17, 10	Op. 2, 3.

- Minucius Felix 18, 7 . . . . . Ir. 11, 4.
 — 18, 8 . . . . . 11, 6.
 — 18, 9 s. . . . . Inst. I 6, 5.
 — 19, 2 . . . . . I 5, 11 s.
 — 19, 3—10 (6) . . . . . I 5, 15—23. Ir. 11, 14.
 — 19, 14 . . . . . I 8, 1. Ir. 11, 11.
 — 21, 4 . . . . . I 13, 8 s.
 — 21, 5—7 . . . . . * I 11, 55.
 — 23, 5 . . . . . I 10, 3.
 — 26, 7 ss. c. 27 . . . . . II c. 14. 15.
 — 26, 9. 12 . . . . . II 14, 9.
 — 27, 8 . . . . . V 1, 2—6.
 — 32, 2 . . . . . Ir. 24, 14.
 — 33, 1 . . . . . Inst. IV 29, 8.
 — 37, 1 . . . . . Mort. 16, 6.
 — 37, 3—5 . . . . . Inst. V 13, 12—14.
 — 37, 11 s. . . . . VI 20, 27—35.
 — 38, 5 . . . . . III 20, 15.
 Musaeus, Titanographia frg. 17 Kinkel . . . . . * I 21, 39.
 Naeuius in libris belli Punici (Fragm. poet. Rom. coll.
 Baehrens, Naeuius frg. 19) . . . . . * I 6, 9.
 Nemesius, De natura hom. (ed. Matthaei) c. 1 (p. 37
 τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦς εἶναι. p. 39.) . . . . . Op. 1, 11.
 — c. 2, p. 72 s. . . . . 17, 3.
 — c. 3, p. 134 s. . . . . 14, 9.
 — c. 4, p. 148 . . . . . 11, 18.
 — c. 8 (p. 190 οὐχ ἔν μόνον—ἀντιλαμβάνεται) . . . . . Inst. VI 23, 1
 (p. 564, 22).
 — c. 14, p. 209 . . . . . Op. 11, 13.
 — c. 23, p. 238 . . . . . 10, 16.
 — c. 25 (p. 248 ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα κρύοντα κτλ.) . . . . . VI 23, 26.
 — c. 28, p. 262 . . . . . Op. 5, 4. 7, 1.
 — c. 35. 36. 39—41 . . . . . 19, 6—8.
 Nicanor, qui res gestas Alexandri Macedonis scripsit,
 Scriptor. rer. Alexandri M. ed. Mueller p. 152 . . . . . * I 6, 8.
 Nonius p. 9, 21 Merc. . . . . Op. 11, 12.
 Oracula Apollinis: * Inst. I 7, 1 (* § 13), cf. VI 25, 14 (n. 206 Hen-
 dess). * I 7, 9. * 10, cf. Ep. 46, 7. * I 21, 7. * IV 13, 11 (* 15,
 6). * VII 13, 6 (* Ep. 65, 6). * Ir. 23, 12.
 Oracula Sibyllina (ed. Rzach¹) II 252—254 (253—
 255 Fr.) . . . . . Inst. VII 21, 6 s.

¹) In prima parte editionis nostrae numeri uersuum Sibyllinorum sequuntur editionem Friedliebii, in altera Rzachii.

Oracula Sibyllina III 110—153. 199—201	* Inst. I 14, 8.
— 159—161	VII 15, 13.
— 228 s.	* II 16, 1.
— 316 s.	VII 15, 11.
— 350—355	VII 15, 11.
— 366 (364 Fr.)	* VII 25, 7.
— 419—430	* I 6, 9.
— 485. 509. 599	* frg. I 8.
— 544	Inst. VII 16, 14.
— 545. 547—549	* I 15, 15.
— 618	* VII 19, 9.
— 619—623	VII 24, 7 s. * 13.
— 652 s.	* VII 18, 7.
— 724—731	VII 26, 4.
— 741—743 (742 om. Fr.)	* VII 20, 2.
— 763—766 (762—765 Fr.)	* Ir. 22, 8.
— 775 (774 Fr.)	* Inst. IV 6, 5.
— 788—791. 794 (787—790. 793 Fr.)	* VII 24, 12.
— 809—814 (808—813 Fr.)	* I 6, 13.
— 815—818 (814—817 Fr.)	* IV 15, 29.
— IV 40—43	* VII 23, 4.
— 51—53	* Ir. 23, 4.
— 159—161 (158—160 Fr.)	* 23, 5.
— 162 s. (161 s. Fr.)	* 23, 7.
— 169 s. (168 s. Fr.)	23, 7.
— 187. 189 (186 s. Fr.)	* Inst. VII 23, 4.
— V 54 ss. 77—85. 179 s.	VII 15, 10.
— 107—110	* VII 18, 6.
— 249	* IV 20, 11.
— 281—283	* VII 24, 14.
— 340	* frg. I 8.
— 358—360	* Ir. 23, 8.
— 363 s.	* Mort. 2, 8.
— 420 s.	* Inst. VII 24, 6.
— 531	VII 16, 10.
— VI 7	IV 15, 3.
— 8	* IV 13, 21.
— 13—15	* IV 15, 25.
— 22—24	* IV 18, 20.
— VII 123	* VII 16, 13.
— VIII 1—3	* Ir. 23, 3.
— 6 ss.	Inst. VII 15, 13.
— 9—159	* VII 15, 18.

- Oracula Sibyllina VIII 47 s. . . . . * Inst. I 11, 47.
 — 70 s. . . . . * Mort. 2, 8.
 — 81—83 . . . . . * Inst. VII 24, 1.
 — 165 . . . . . * VII 15, 18. * 25, 7.
 — 171—173 . . . . . * VII 15, 18.
 — 205—207 . . . . . * IV 15, 15.
 — 210 ss. . . . . VII 24, 7 s.
 — 224 . . . . . * VII 19, 9.
 — 239 . . . . . * VII 16, 11.
 — 241 s. . . . . * VII 20, 3.
 — 257 . . . . . * IV 16, 17, 26, 30.
 — 260—262 . . . . . * II 12, 20.
 — 264 . . . . . * IV 6, 9. * 11, 7. * Ep. 37, 2.
 — 272 . . . . . * IV 15, 9.
 — 273 s. . . . . * IV 15, 24.
 — 275—278 . . . . . * IV 15, 18.
 — 287—290 . . . . . * IV 18, 15.
 — 292—294 . . . . . * IV 18, 17.
 — 294 s. . . . . IV 26, 21.
 — 299 s. . . . . * IV 17, 4.
 — 302 . . . . . IV 26, 36.
 — 303 s. . . . . * IV 18, 19.
 — 305 s. . . . . * IV 19, 5.
 — 312—314 . . . . . * IV 19, 10.
 — 326—328 . . . . . * VII 18, 8.
 — 329 . . . . . * IV 6, 5. * Ep. 37, 6.
 — 377 . . . . . * I 6, 16.
 — 397 . . . . . * V 13, 21.
 — 402 . . . . . * II 10, 4.
 — 410 s. . . . . VII 21, 6 s.
 — 413—416 . . . . . * VII 20, 4.
 — 481—(485) 498 . . . . . VI 10, 4 s. 24, 25—29.
 — lib. VIII passim (cf. adn. cr.) . . . . . VII 16, 6—14.
 — fragmenta I 5 s. Rzach (p. 2 Fr.) . . . * IV 6, 5. * Ep. 37, 6.
 — 7 (p. 2 Fr.) . . . . . * I 6, 15. * 7, 13. * Ep. 5, 3.
 — 15 s. (p. 2 Fr.) . . . . . * I 6, 16. * 7, 13. * Ep. 5, 3.
 — 17 (p. 2 Fr.) . . . . . I 6, 16 adn. cr. * 7, 13. * Ep. 5, 3.
 — 30 (p. 2 Fr.; cf. Rzachium ad hunc uers.) . . . III 30, 7.
 — III 1 s. (frg. mai. II 1 s. p. 4 Fr.) . . . . . * I 8, 3.
 — 3—5 (frg. mai. II 3—5 p. 4 Fr.) . . . * I 6, 15. * Ep. 5, 3.
 — 17—19 (frg. mai. II 17—19 p. 4 Fr.) . . . . . * Ir. 22, 7.
 — 46—48 (frg. mai. II 46—49 p. 6 Fr.) . . . * Inst. II 12, 19.
 — IV (frg. min. I p. 230 Fr.) . . . . . * VII 24, 2.

Oracula Sibyllina V (frg. mai. I 36—38 p. 4 Fr.) . . .	* Inst. II 11, 18.
— VI (frg. min. III p. 230 Fr.)	* VII 19, 2.
Orphica (ed. Abel) frg. 4 (Trecentos sexaginta quin- que)	* I 7, 7.
— 57	* I 5, 4 s. * Ep. 3, 3.
— 62	* IV 8, 4.
— 75	* I 5, 6. * Ep. 3, 3.
— 243	* I 13, 11.
Ovidius, Amor. II 6, 54	Phoen. 31.
— Ex Ponto III 1, 35	Inst. VI 17, 11.
— Fasti I 233 s.	* I 13, 6.
— 239 s.	* I 13, 7.
— 395 s.	* I 21, 30.
— II 525—532. 583—616	I 20, 35.
— IV 207—214	* I 21, 40.
— 607 s.	Phoen. 125 s.
— 787 ss. (cf. I Add. ad p. 145)	Inst. II 9, 19. 21. 23.
— V 195 ss.	* I 20, 8.
— 621 s.	* I 21, 9.
— 629—632	* I 21, 8.
— VI 291—294	* I 12, 6.
— 309—348	I 21, 25.
— 349—394	I 20, 33.
— 701—703	III 14, 1.
— Metam. I 7 s. 21. 32 s.	II 8, 8.
— 43 s.	* II 5, 1.
— 57	* I 5, 13. * Ep. 3, 5.
— 76—78	* II 8, 64.
— 79	* I 5, 13. * II 5, 2. * Ep. 3, 5.
— 84—86	* II 1, 15.
— 111	* V 5, 7.
— 138—140	VII 3, 9.
— 173 s.	* I 16, 12.
— 256—258	* Ir. 23, 6.
— 430—433	* II 9, 20 (17).
— 565	Phoen. 10.
— III 135—137	* Ir. 20, 2.
— IV 378 s.	Phoen. 163 s.
— IX 693	* Inst. I 21, 20.
— X 215	* Ep. 8, 2.
— 736 s.	Phoen. 125 s.
— XIII 810 s.	73.
— XV 170 s.	169.

Ovidius, Metam. XV 372—374	Phoen. 107 s.
— 394	86.
— 397	77.
— 398	87.
— eum librum quo Phaenomena breuiter comprehendit, his tribus uersibus terminauit (Fragm. poet. Rom. coll. Baehrens p. 349)	* Inst. II 5, 24.
Panegyrici VII 15 ¹⁾	Mort. 29, 7.
Persius [I 1	* Inst. II 2, 18 adn. crit.]
— II 29 s.	* VI 2, 11.
— 61	* II 2, 18.
— 69 s.	* II 4, 12.
— 73 s.	* II 4, 11.
— 74	* VI 2, 12.
— VI 38 s.	* III 16, 15.
Pescennius Festus in libris Historiarum per saturam, Historic. Rom. fragm. ed. Peter p. 375	* I 21, 13.
Piso in Annalibus, Historic. Rom. fragm. ed. Peter frg. 41	* I 6, 9.
Plato, Apolog. Socr. 21 D. 23 A	* Ir. 1, 6—8. * Ep. 35, 5.
— 42 A	* Inst. VII 2, 10.
— Conuiuium 202 E s.	* II 14, 9.
— Cratylus 398 B	II 14, 6.
— Epinomis 986 C	* Ep. 37, 4.
— Leges 821 A	* Ir. 11, 13.
— 934 A	* 18, 5.
— 956 A	* Inst. VI 25, 1.
— Meno 85 C	* VII 22, 19.
— Phaedo 60 B	* Ep. 24, 9.
— 64 C. 67 D (τὸν θάνατον—ἀπαλλαγὴν)	Inst. II 12, 9.
— 72 E	* VII 22, 19.
— 80 C	* VII 1, 9.
— 80 D (cf. ταριχευθέν = medicatum)	VII 12, 2. 6.
— Phaedrus 245 C ss.	* VII 8, 4. * Ep. 65, 1.
— Res publ. 416 D	* III 21, 2.
— 457 C	* III 21, 4.
— 463 C ss.	* III 21, 7.
— 473 D	* III 21, 6.

¹⁾ Hoc tamen loco Mortes uix pendent a Panegyrico, sed simillimi tantum loci uidentur. Alia de usu Panegyricorum si qui uidetur esse in libro De mort persee, dat A. Crivellucci. *Il Falso-Lattanzio ed Eusebio nel racconto della guerra del 312 dipendono da Eumenio e da Nazario?* *Studi storici* II 374.

- Plato, Res publ. 501 B . . . . . * Inst. II 10, 4.
 — Timaeus 28 C . . . . . * I 8, 1. * Ep. 64, 5. * Ir. 11, 11.
 — 29 E . . . . . * Ep. 63, 1.
 — 42 B. 90 E . . . . . * Ep. 63, 9.
 — ap. Plutarch. uit. Marii c. 46 . * Inst. III 19, 17. * Op. 3, 19.
 Ps.-Plato, Epistul. VI 323 C s. . . . . * Ep. 37, 4.
 Plautus, Curculio I 3, 22 . . . . . * Inst. V 12, 11.
 — Mil. glor. II 6, 63 (excorde—incogitabilem) . . . . . I 8, 3.
 — Trinummus II 2, 58 s. . . . . * VI 11, 8.
 Plutarchus, De Stoic. repugn. 21, 4 . . . . . Ir. 13, 10—12.
 — uit. Marii 46 . . . . . Inst. III 19, 17. Op. 3, 19.
 Propertius V 1, 11—14 . . . . . * II 6, 14.
 Publilius Syrus, Sentent. 2 . . . . . * Inst. I 16, 10. VI 23, 32.
 Quintilianus, Institut. orat. I 1, 1 . . . . . Op. 6, 11.
 — 2, 28 . . . . . 8, 7 (cf. adn. crit.).
 — 4, 4 . . . . . Inst. II 12, 4.
 — VIII 5, 5 (cf. I Add. ad p. 234, 5) . . . . . * III 17, 32.
 — X 1, 123 (cf. I Add. ad p. 58, 3) . . . . . I 15, 16.
 — 1, 128 ss. (cf. I Add. ad p. 402, 15) . . . . . V 1, 25.
 — 1, 129 . . . . . V 9, 19.
 — in Capite obuoluto . . . . . * V 7, 7.
 — in Fanatico . . . . . * I 21, 17.
 — ex declamatione deperdita . . . . . * VI 23, 30.
 Sallustius, Catilina 1, 1 . . . . . Inst. II 1, 14—19.
 — 1, 2 . . . . . * II 12, 12. VI 1, 7.
 — 8, 1 . . . . . * III 29, 8. 10.
 — c. 10 . . . . . VII 15, 15.
 — 12, 2 . . . . . VI 1, 8.
 — 16, 3 (ne per otium torpescerent) . . Op. 19, 8, additam. § 3.
 — 20, 11 . . . . . Inst. VII 3, 9.
 — 26, 2 . . . . . Op. 19, 8, additam. § 5 (cf. Inst. III 29, 15).
 — Iugurtha 1, 3 . . . . . Inst. IV 16, 3.
 — Historiae I 18 Maurenbrecher . . . . . Ep. 54, 7.
 — 49 . . . . . Inst. VII 1, 13.
 — III 14 . . . . . * I 21, 41.
 — IV 54 . . . . . * VI 18, 26.
 Seneca, De benef. VII 1, 7 . . . . . VI 10, 10.
 — De ira I 1, 4 . . . . . Ir. 5, 3.
 — 2, 1 s. . . . . 5, 4.
 — 2, 3. 3, 3 . . . . . * 17, 13.
 — 3, 6—8 . . . . . 7, 6 ss.
 — 19, 7 . . . . . 18, 5.
 — De provid. 2, 4. 7, 4, 16 . . . . . Inst. III 29, 16 s.

- Seneca, De uita beata 10, 3 . . . . . Inst. III 11, 6.
 — Exhortationes ('in eiusdem operis primo') frg. 14
   Haase . . . . . * VI 24, 16 s.
 — frg. 15 . . . . . * I 7, 13.
 — 16 . . . . . * I 5, 27. 7, 5.
 — 17 . . . . . * III 15, 1.
 — 18 . . . . . * III 15, 11 s.
 — 19 . . . . . * III 15, 13.
 — 20 . . . . . * III 15, 14.
 — 21 . . . . . * III 16, 15.
 — 22 . . . . . * III 23, 14.
 — 23 . . . . . * III 25, 15 s.
 — 24 ('Exhortationes suas Seneca mirabili sententia
   terminauit') . . . . . * VI 24, 12. 15.
 — ex isdem libris? . . . . . Inst. III 15, 15. 25, 4 s. VI 20, 7.
   (cf. E. Norden, *Annal. philol.*, Supplem. uol. XIX p. 420 adn. 1).
 — De inmatura morte frg. 26 . . . . . * Inst. I 5, 26.
 — 27 . . . . . * III 12, 11.
 — 29 (an ex libro De remediis fortuitorum?) . . . * V 13, 20.
 — ex eodem libro? . . . . . Op. 4, 1. 3. 8. 15. 22.
 — *Moralis philosophiae libri* frg. 119 . . . . . * Inst. I 16, 10 s.
 — 120 . . . . . * II 2, 14.
 — 121 . . . . . * II 4, 14.
 — 122 . . . . . * II 8, 23.
 — 123 . . . . . * VI 25, 3.
 — 124 . . . . . * VI 17, 28.
 — 125 . . . . . * Ep. 4, 3.
 — 'Quare bonis uiris multa mala accidunt, cum sit
   prouidentia' (an ex deperdita parte libri De pro-
   uidentia?) . . . . . * Inst. V 22, 11 s.
 — (L.? M.? Annaeus) Seneca (*Historiae*?)¹⁾ frg. 99
   c. adn. Haasii . . . . . * VII 15, 14.
 Seruius ad Aen. III 167 . . . . . I 23, 3.
 — VIII 190 (Cacus—soror sua) . . . . . I 20, 36.
 Sennius Capito in libris spectaculorum . . . . . * VI 20, 35.
 Tacitus, *Germania* c. 40 extr. (cf. I Add. ad p. 38, 6) . . . I 11, 12.
 TarquitiuS, De inlustribus uiris . . . . . * I 10, 2. * Ep. 8, 1.
 TerentiuS, *Adelphi* III 4, 24 . . . . . Ir. 20, 4.
 — IV 1, 18 . . . . . * Inst. III 26, 4.
 — V 8, 35 (suo sibi gladio) . . . . . III 28, 20.

¹⁾ Locos Inst. I 15, 32. 22, 1—4 non ad M. Senecae *Historias* (cf. I Add. ad p. 61, 3 huius edit.), sed ad Liuium I 7, 9 et 19, 4. 20. 21. 3 referendos esse G. Wissowa demonstrat, *Goetting. Gel. Anz.* 1895, 525.

Vergilius, Aeneid. IV 402 s.	* Ir. 7, 11.
— 464 s.	* Inst. II 17, 2.
— V 59 s.	* I 15, 12.
— 711 ss. (Acestes)	I 22, 25.
— VI 128 s.	* Inst. VI 24, 10.
— 266	* VII 22, 3.
— 273 ss.	Phoen. 15 ss.
— 471	* Mort. 30, 5.
— 540	* Inst. VI 3, 6.
— 542 s.	* VI 4, 1.
— 625—627	* Mort. 16, 2.
— 663	Inst. I 19, 3. Ir. 11, 7.
— 702	* Inst. VII 20, 11.
— 719—721	* VII 22, 17.
— 724—727	* I 5, 11. * Ep. 3, 4.
— 726 s.	* Inst. VII 3, 5. * Ir. 11, 5.
— 735—740	* VII 20, 10.
— 748—751	* VII 22, 7.
— 793 s.	* I 13, 13.
— 893 ss.	* Op. 18, 11.
— VII 133 s.	* Inst. I 15, 12.
— 136 s.	* Ep. 19, 3.
— 543	frg. VII.
— 767	* Inst. I 17, 15.
— 772 s.	I 19, 3.
— 774—777	* I 17, 15. Ep. 9, 3.
— 790	* I 11, 20.
— VIII 187	* IV 28, 15.
— 271 s.	VI 24, 29.
— 292	* II 16, 17.
— 320	* V 5, 9.
— 321—323	* I 13, 9.
— 324 s.	* I 13, 12.
— 327	* V 5, 12.
— 334	* III 29, 8.
— 660 s.	* frg. I 10.
— IX 446	* Inst. I 20, 38. Ep. 16, 4.
— X 38	Phoen. 134.
— 516—519	* Inst. V 10, 5.
— 523	* V 10, 8.
— 757	Mort. 44, 6.
— 764	* Inst. IV 15, 21.
— XI 81 s.	* V 10, 3.

- Vergilius, Aeneid. XI 106 . . . . . * Inst. V 10, 8.
 — 111 . . . . . * V 10, 6.
 — 361 . . . . . * II 8, 2.
 — 646 . . . . . * V 11, 5.
 — 833 . . . . . Mort. 44, 9.
 — XII 284 . . . . . * Inst. I 11, 18. * Ep. 11, 2.
 — 603 . . . . . * Mort. 30, 5.
 — 817 . . . . . * Inst. I 11, 12.
 — 829 . . . . . * I 11, 6.
 — 932 . . . . . * Ep. 48, 11.
 — 946 . . . . . * Inst. V 10, 8.
 — Bucol. IV 38—41. 28—30. 42—45. 21 s. . . . . * VII 24, 11.
 — X 8 . . . . . * V 1, 13.
 — 68 . . . . . Phoen. 125.
 — Georg. I 126 s. . . . . * Inst. V 5, 5.
 — 129 s. . . . . * V 5, 10.
 — 289 s. . . . . * Ir. 13, 5.
 — 470 . . . . . Inst. III 8, 9.
 — II 325—327 . . . . . * I 5, 19.
 — 340 s. . . . . * II 10, 16.
 — 538 . . . . . * I 13, 12.
 — III 102. 112 . . . . . * III 8, 27.
 — 244 . . . . . * VII 1, 14.
 — 274 s. . . . . IV 12, 2.
 — 491 . . . . . * IV 27, 3.
 — 549 s. . . . . * Mort. 33, 4.
 — IV 68 . . . . . * Ep. 2, 4.
 — 110 s. . . . . * Inst. II 4, 4.
 — 123 . . . . . * Phoen. 85.
 — 149—221 . . . . . Inst. III 10, 4.
 — 155—157 . . . . . * Ir. 7, 11.
 — 200 . . . . . * Inst. I 8, 8.
 — 221—224 . . . . . * I 5, 12. * Ep. 3, 4.
 — 361 . . . . . * IV 10, 7.
 Verrius Flaccus (cf. Festus ed. Mueller p. XIV) * Inst. I 20, 5. * Ep. 15, 3.
 Ulpianus cf. Domitius.
 Xenocrates (fragm. 71 Heinze) . . . . . * Op. 16, 12.
 Xenophon, Memorab. IV 3, 13 . . . . . * Ir. 11, 13.
 Zenon Stoicus (ap. Laert. Diog. VII 134. 135. 147) . * Inst. IV 9, 2.

Scriptores incerti.

- auctor trium librorum contra Christianos . . . . . V 2, 3—11. 13.
 — additamenti quod in codice Fuldensi Tertulliani Apolog. c. 19

- insertum est (cf. Lagarde, *Abhandl. d. Gesellsch. d. Wissensch. zu Goettingen*, vol. XXXVII, 1891, p. 79) . . . I 23, 2.
auctores idonei . . . . . Inst. II 12, 23.
auctores quidam . . . . . I 23, 3.
poeta comicus, inc. inc. fab. fragm. LXIX Ribbeck² . . * I 16, 10.
— tragicus, inc. inc. fab. fragm. CIX R.²
— (cf. I Add. ad p. 234, 5) . . . . . * III 17, 32.
— de triumpho Cupidinis . . . . . * I 11, 1 s.
cf. Add. ad I p. 139, 14; Inst. VII 10, 6 (p. 615, 12 adn. cr.).

II. INDEX EXPILATORVM ET TESTIVM.

Quibus locis scriptorum asteriscus (*) praepositus est, iis Lactantii aut nomen aut uerba ipsa adferuntur.¹⁾

- Alcuinus, * De sanctis Eubor. eccles. 1552 . . . . . Phoen. 1.
Ambrosius, Exposit. in Ps. 118 cap. 19, 13 . . . . . 164—167.
Apollinaris Sidonius, * Epist. IV 3, 7 . . . . . testim. XVII.
Augustinus, De ciu. dei I 17. 22 . . . . . Inst. III 18, 6. 9. 10.
— 23 s. . . . . III 18, 5. 8. 10—12.
— V 21. 24. 25 (cf. Brandt, *Die Kaiseranreden bei Lact. p. 33 ss.*) . . . . . I 1, 13 s. (cf. adn. cr.).
— X 9 . . . . . II 16, 4.
— 16 . . . . . II 16. 11.
— XVI 9 . . . . . III 24, 1 ss.
— XVII 18 . . . . . IV 12, 6.
— XVIII 12 . . . . . I 17, 13.
— 13 . . . . . I 11, 18.
— 21 . . . . . I 20, 2.
— * 23 . . . . . I 6, 7 ss. IV 18, 15. 17. 19. 20. 19, 5. 10.
— XIX 4 . . . . . III 18, 5. 8. 10—12.
— * De doct. christ. II 61 . . . . . testim. XV.
— De uera religione c. 113 . . . . . Inst. IV 28, 3—13.
Ps.-Augustinus, Contra V haereses uol. VIII append.
— p. 3. 4. 8 Maur. . . . . IV 6, 4 s. 8 s. 3. 9, 1.
Ausonius, Epist. 20, 9 (Schenk) . . . . . Phoen. 59.
— Mos. 110 s. . . . . 133 s.
— 128 . . . . . 169.

¹⁾ Proponuntur loci quidam postea inuenti, in editione non subscripti.

Cassiodorus, * Instit. diuin. litt. c. 28	testim. XV.
Claudianus, Phoenix 24. 101	Phoen. 167.
— 44. 77	77.
— 94	93.
Constantini oratio ad Sanct. coet. ¹⁾ 24, 1—3 . . .	Mort. c. 4. 5. 6.
Ps.-Cyprianus, De pascha 27 s.	Phoen. 26.
— De resurrect. mort. 216	83 s.
— 246 s.	15 ss.
Damasus, * Epist. ad Hieronymum (Hieronymi epist. XXXV 1)	testim. VII.
Eucherius, * Epist. ad Valerian. p. 300 s. Brassic. . .	XVI.
Eusebius, Hist. eccl. VIII 16, 4 s.	Mort. 33, 1. 7—9.
— 17, 1	33, 11.
— 17, 3—10	34.
— X 4, 72	52, 7.
— 5, 2—14	48, 2—12.
— Vit. Constant. I 57, 1 s. 3	33, 1. 7—9. 11.
Gelasius, * Epist. 42	testim. XIX.
Gennadius, * De ecclesiasticis dogmatibus c. XXV . Inst. VII 24, 6 s.	
— * De uir. inlustr. XV	testim. XVIII.
Gregorius Turonensis, De cursu stellarum c. 12 passim: Phoen. passim.	
Hieronymus, Adu. Iovin. I c. 41	Inst. I 6, 7 ss.
— * Chron. ad a. Abr. 2333	testim. II.
— Commentar. * in epist. ad Eph. praefat.	XII.
— * in epist. ad Eph. * l. II c. IV	VI.
— * in epist. ad Galat. l. II praefat.	frg. I.
— * in epist. ad Galat. l. II c. IV	III.
— * in Eccles. c. X	Inst. VI 3, 6.
— * in Ezech. l. XI c. XXXVI	testim. IV.
— * in Is. l. VIII praefat.	X.
— * in Is. l. XVIII praefat.	V.
— in Zachar. l. III c. XIV	Mort. 50, 7.
— * c. Rufin. II 8. 10. III 30	Op. 18, 1 ss.
— De uir. inlustr. * XVIII	Inst. VII 24, 6 s.
— * LVIII	testim. XIII.

¹⁾ Locis quibusdam orationis quae fertur Constantini ad Sanctorum coetum insignem cum Lactantii Institutionibus consensum obseruauerunt Heinichen, Euseb. III (ed. alt.) p. 572 (ad c. III 1). 574 (ad c. X). 579 (ad c. XVIII 3). Rossignol, *Virgile et Constantin le Grand*, Paris. 1845 (secundum Augustinum Mancini, *Studi storici* III 100), Viet. Schultze, *Zeitschr. f. Kirchengesch.* XIV 545 ss., accuratissime uero Mancini l. c. p. 211 ss., qui Institutiones plane pro fonte quodam Orationis illius habendas esse ostendit.

Hieronymus, De uir. inlustr. * LXXX	testim. I.
— * CXI	VIII.
— Epist. * XLVIII 13	XI.
— * XLVIII 19	II 1 p. LXXXI.
— * LVIII 10	testim. IX.
— * LX 10	XIV.
— * LXX 3 (cf. I Add. ad p. 412, 4)	Inst. V 4, 3.
— * LXX 5	testim. III.
— * LXXXIV 7	frg. IV.
Hormisdas, * Epist. 125	testim. XIX.
Ioannes Sarisberiensis	I Prolegom. p. IX s. adn. 3.
Ionas Aurelianensis	ibid.
Isidorus, De differentia rerum * XVII 47	Op. 8, 1; Ir. 10, 43.
— 49	Op. 8, 3.
— 50	5, 6. 8, 2.
— 53	7, 11. 8, 6. 9.
— 54	8, 16. 10, 1. 4.
— 55	8, 8.
— 56	10, 5.
— 57	10, 7. 11, 8.
— 58	10, 13. 16.
— 60	10, 18.
— 61	11, 5. 7.
— 63	10, 23. 24.
— 64	10, 26.
— 65	10, 27. 12, 17.
— 66	10, 27. 14, 4.
— 68	11, 16.
— 70	13, 3.
— 71	13, 6.
— * 72	8, 1. 13, 7. 8.
— * 82	12, 16.
— * XXIX 94 s.	18, 1. 3.
— XXX 100 s.	17, 2.
— De differentia uerborum 486	Inst. IV 28, 3 ss.
— De natura rerum XXIV 1	II 9, 12.
— * XVII 47	II 10, 1.
— Origines II 24, 1	Inst. III 3, 1.
— 24, 2	III 3, 4. 8.
— III 71, 1	II 9, 12.
— V 1, 2	I 6, 2.
— VI 8, 6 (5)	V 4, 3.
— 8, 7	I 15, 13 s.

Isidorus, Origines VI 17, 12	Inst. VII 19, 3.
— VII 2, 2	IV 7, 6.
— 2, 4	IV 7, 4.
— 2, 7	IV 12, 6.
— 2, 10	IV 12, 6 s.
— 2, 12	IV 13, 2—4. 25, 4.
— 2, 29	IV 25, 5.
— VIII 2, 2	IV 28, 3—13.
— 6, 14	III 15, 20.
— 6, 19	I 5, 11. 17. 25.
— c. 8	I 6, 7 ss.
— 7, 10	I 11, 24.
— 9, 3	II 16, 1.
— 9, 9	II 16, 4.
— 11, 1 s. 4 s.	I 15, 1. 3 s. 8 s.
— 11, 2	I 15, 13.
— 11, 8	II 10, 12.
— 11, 15	II 14, 6.
— 11, 20 s.	VII 19, 16.
— 11, 30 s.	I 12, 9.
— 11, 32. 39	I 12, 2 s.
— 11, 35	I 11, 18.
— 11, 42	I 14, 5.
— 11, 49	I 6, 3. Ir. 11, 12.
— 11, 67 s.	I 12, 5 s.
— 11, 86	IV 10, 12.
— 11, 93	II 10, 20.
— 11, 94	III 28, 6. 29. 1—11.
— 11, 95	VI 19, 4.
— IX 2, 68. 104	frg. I 7.
— 2, 133	Inst. III 24, 1 ss.
— 2, 134	V 6, 7.
— XI 1, 1	II 8, 21. 23.
— 1, 4	II 10, 3. Ir. 10, 43.
— 1, 5 s.	II 1, 15—17.
— 1, 7 s.	Op. 17, 2. 5. 7.
— 1, 11	Op. 18, 1. 3.
— 1, 16	Inst. II 12, 5.
— 1, 22	Op. 8, 8.
— 1, 25	5. 6.
— 1, 35	8, 6.
— 1, 36	10, 1. 4.
— 1, 39	10, 1. 4.

Isidorus, Origines XI 1, 46	Op. 8, 8.
— 1, 47	11, 8.
— 1, 51	10, 13. 16.
— 1, 54	10, 18.
— 1, 61	10, 21.
— 1, 70	10, 23. 24.
— 1, 86	7, 1.
— 1, 87	5, 8.
— 1, 92	10, 26.
— 1, 97	14, 3.
— 1, 99	10, 27.
— 1, 101	13, 3.
— 1, 112	5, 1.
— 1, 113	13, 6.
— 1, 121	7, 2.
— 1, 135	12, 5.
— 1, 143	12, 6 s.
— 1, 145	12, 8 ss.
— 2, 17. 18	12, 16 s.
— 2, 19	Inst. VI 23, 26.
— 2, 27	I 22, 14.
— XII 1, 7	II 10, 1.
— 4, 2	Op. 7, 6.
— 7, 79	3, 10.
— 8, 1	Inst. III 10, 4.
— XIII 1, 4	II 9, 5.
— 2, 1	Ir. 10, 9.
— 4, 1	Inst. II 9, 3.
— 21, 12	VII 15, 19.
— XVII 1, 3	I 20, 36.
— XVIII 42, 2	I 20, 2 s. VI 23, 7.

C. Iulius Victor, *Ars rhetorica*, scholium codicis C

c. XXV p. 446, 6 Halm . . . . . Inst. I 15, 13 s.

Lucifer Calaritanus, *Moriendum esse pro dei filio*

p. 234, 1 s. Hartel	V 11, 1. 3.
— p. 286, 21—26	V 1, 6 s.
— p. 287, 26 ss.	III 29, 16. V 7, 9.
— p. 288, 25—28	V 9, 3 s.
— p. 290, 11—16	V 9, 10—12.
— p. 295, 9 s. 12—15. 297, 27 ss.	V 11, 1. 3. 11.
— p. 299, 12. 13. 17. 21	V 12, 10. 11.
— p. 300, 14—18. 301, 8	V 13, 14 s. 17.
— p. 302, 6—15. 303, 8. 9. 14	V 18, 2 s. 7. 9. 12.

- Lucifer Calaritanus, Moriendum esse pro dei filio
 — p. 303, 31. 304, 3 . . . . . Inst. V 19, 2. 4.
 — p. 305, 4 . . . . . VII 1, 6.
 — p. 306, 15. 307, 15. 21 . . . . . V 19, 16. 21 s. 25.
 — p. 309, 6 . . . . . V 21, 2. 3.
 — p. 309, 21—23 . . . . . VI 2, 13.
 — p. 312, 15—17 . . . . . VII 4, 15.
 — p. 314, 19—22 . . . . . V 23, 1. 2.
 — p. 315, 11 s. . . . . VI 3, 17.
 — p. 315, 14. 316, 12 . . . . . VI 4, 1. 12.
 Marius Victorinus, * Ars gramm. II 3 . . . . . frg. II.
 Maximinus, De Y littera (Anthol. lat. 632 Riese) . . Inst. VI c. 3 s.
 Orientius, Commonitor. I 43—58 . . . . . VII 5, 16—19.
 — I 59—64 . . . . . VII 6, 1.
 — I 65—88 . . . . . VI 1, 5 ss. c. 2. 24, 26 ss. c. 25.
 — I 195—198 . . . . . VI 23, 31.
 Origo gentis Romanae cf. infra¹).
 Pacianus, Paraenes. ad paenitent. c. 11 . . . . . VII 21, 5 s.
 — alii loci . . . . . I Proleg. p. CIV adn. 2.
 Prosper Aquitanus, * Epitoma Chron. ad a. p. pass.
 Dom. CCLXXXIX . . . . . testim. II.
 Prudentius²), Apoth. 402—404. 412 s. . . . Inst. IV 27, 12 ss. 18.
 — 771 s. (nemo inuidet; utere sorte tua) . . . . Ep. 48, 10 s.
 — Cathem. II 105 ss. (105 speculator; 109 testis;
 112 iudicem) . . . . . Inst. VI 18, 12.
 — V 118 s. . . . . Phoen. 83 s.
 — X 61—68 . . . . . Inst. VI 12, 25 ss.
 — Hamart. 298 s. . . . . VI 20, 1.
 — 302 . . . . . VI 23, 1.

¹) J. W. Beckius, *Mnemosyne* uol. XXII (1894) p. 343, in libello qui *Origo gentis Romanae* inscriptus est, Lactantii sermonis uestigia inesse ostendit, idem praeter locos p. 341 ss. adlatos nobis alios per litteras indicauit. Ex his duo saltem hic commemorandi sunt, Orig. III 3 *ritus colendorum deorum*, cf. Inst. I 22, 27 *colendorum deorum ritus*, et Orig. VIII 6 *sacra penes Pinarios resedisse*, cf. Inst. II 13. 8 *penes quos religio dei resedit*. — Iam Baehrensius, *Fragm. poet. Roman.* p. 46 ad Naeuii fragmentum 19 (= Lact. Inst. I 6, 9), inter Lactantium et libellum de Orig. gent. Rom. aliquid cognationis interesse significauerat.

²) In Prudentio esse quaedam similia Lactantianis cum iam editores, maxime Areualus et Buenemannus, perspexissent, hanc quaestionem accuratius persecuti sumus in disputatione *De Lactantii apud Prudentium uestigiis* inscripta, edita in libello *Festschrift des Gymnasiums in Heidelberg*, 1894, p. 1 ss., in qua praeter locos supra datos etiam alios indicauimus minus certos.

- Prudentius, Hamart. 308—311 . . . . . Inst. VI 20, 29.
 — 312 s. (ex arce cerebri; geminas nares) . . . . . Op. 16, 4. 8, 3.
     10, 10.
 — 361—364 . . . . . Inst. VI 20, 32.
 — 401 (canina facundia) . . . . . VI 18, 26.
 — 640. 647 . . . . . II 17, 1.
 — 648 (discludere) . . . . . V 7, 5.
 — Perist. III 122—125 . . . . . I 20, 26. V 18, 12.
 — X 216 . . . . . I 11, 17.
 — 1061 s. . . . . I 21, 17.
 — XIII 6 ss. 16 ss. (20 mystica) . . . . . V 1, 24—26.
 — c. Symm. I 54 s. . . . . I 15, 1. 4.
 — 86—88 . . . . . I 10, 7.
 — 102 ss. . . . . I 22, 1. 21, 25 ss.
     II 4, 1 ss.
 — 122—125. 136—141 . . . . . I 10, 8 s.
 — 145—158 . . . . . I 15, 1—4. 7.
 — 656 s. II 1 s. (causas quibus error...) . . . . . I 23, 6. II 1, 1.
 — II 138—151 . . . . . VI 20, 1—5.
 — 142 (torpens et non exercita uirtus) . . . . . Op. 19, 8,
     additamenti § 2 s.
 — 260—264 . . . . . Inst. II 1, 14 s.
 — 1100 s. . . . . VI 20, 12.
 * Rufinus Aquileiensis (apud Hieronym. c. Rufin.
     II 8. 10. III 30) . . . . . Op. 18, 1 ss.
 Rufinus, * Comment. in metra Terent., Gramm. Lat.
     VI 564, 7—565, 2 Keil . . . . . frg. II.
 Saluianus, De gubernatione dei I, I 2 . . . . . Inst. I 5, 17.
 — I 3 . . . . . I 5, 23.
 — I 4 . . . . . I 5, 11 s. 24 s.
 — III, I 1 . . . . . VII 1, 1.
 — V, V 20 . . . . . V 1, 1. 3 s.
 — VII. XXII 100 . . . . . VI 16, 9.
 — XXIII 101—105 . . . . . III 21, 1. 4—12.
     22, 6—8.
 Sedulius Scotus (cf. I Prolegom. p. CIV ss.; Montfaucon, Palaeogr.
     gr. p. 243 ss.) excerpit et latine interpretatus est locos graecos
     his locis Institutionum adlatos: I 5, 5 s. (Orphica frg. 57. 75
     Abel; cf. I Addenda ad p. 14, 3. 8); 6, 4 (frg. Hermetis; Add.
     ad p. 19, 20); 6, 15 (orac. Sibyll. frg. I 7 Rz.; Add. ad p. 23,
     18); 6, 15 (Sibyll. frg. III 3—5; Add. ad p. 24 s.); 6, 16 (Sibyll.
     frg. I 15 s.; Add. ad p. 24, 6); 6, 16 (Sibyll. VIII 377; Add.
     ad p. 25, 3); 7, 1 (orac. Apollinis; Add. ad p. 25, 15); 27, 9 s.

(orac. Apollinis; Add. p. 27, 9. 12. 15); 7, 13 (ex orac. Apollinis et Sibyll. frg. I 7. 15; Add. ad p. 28, 13); 8, 3 (Sibyll. frg. III 1 s.; Add. ad p. 29, 16); 11, 16 (Ζεός siue Ζήν; Add. ad p. 39, 1); 11, 47 (Sibyll. VIII 47 s.; Add. ad p. 45, 7); 13, 11 (Orph. frg. 243; Add. ad p. 52, 6); 15, 15 (Sibyll. III 545. 547—549; Add. ad p. 57, 19); 17, 13 (ἀπὸ—χθονός; Add. ad p. 66, 14); 21, 7 (orac. Apollinis; Add. ad p. 79, 19); II 1, 16 (ἄνθρωπον; Add. ad p. 98, 12); 10, 4 (Sibyll. VIII 402; Add. ad p. 147, 13); 11, 18 (Sibyll. frg. V Rz.; Add. ad p. 154, 22); 12, 19 (Sibyll. frg. III 46—48 Rz.; Add. ad p. 158, 20); 12, 20 (Sibyll. VIII 260—262; Add. ad p. 159, 5); 14, 7 (Hesiod. Op. et d. 122 s.; Add. ad p. 164, 1); 15, 6 (frg. Hermetis; Poemand. 9, 4; cf. Add. ad p. 166, 4); 16, 1 (Sibyll. III 228 s.; Add. ad p. 167, 6); IV 6, 4 (frg. Hermetis); 6, 5 (Sibyll. frg. I 5 s. III 775. VIII 329); 6, 9 (uerba ex frg. Hermetis et Sibyll. VIII 264); 7, 3 (frg. Hermetis); 13, 11 (orac. Apollinis); 13, 21 (Sibyll. VI 8); 15, 9 (Sibyll. VIII 272); 15, 15 (Sibyll. VIII 205—207); 15, 18 (Sibyll. VIII 275—278); 15, 24 (Sibyll. VIII 273 s.); 15, 25 (Sibyll. VI 13—15); 15, 29 (Sibyll. III 815—818); 16, 17 (Sibyll. VIII 257); 17, 4 (Sibyll. VIII 299 s.); 18, 15 (Sibyll. VIII 287—290); 18, 17 (Sibyll. VIII 292—294); 18, 19 (Sibyll. VIII 303 s.); 18, 20 (Sibyll. VI 22—24); 19, 5 (Sibyll. VIII 305 s.); 19, 10 (Sibyll. VIII 312—314); 20, 11 (Sibyll. V 249); VII 13, 3 (frg. Hermetis); 13, 6 (orac. Apollinis); 16, 11 (Sibyll. VIII 239); 16, 13 (Sibyll. VII 123); 18, 4 (frg. Hermetis); 18, 6 (Sibyll. V 107—110); 18, 7 (Sibyll. III 652 s.); 18, 8 (Sibyll. VIII 326—328); 19, 2 (Sibyll. frg. VI Rz.); 19, 9 (Sibyll. VIII 224. III 618).

Ps.-Seneca, De moribus 3	Inst. III 15, 14.
— 4	VI 23, 28.
— 44	VI 12, 36.
— 81	I 9, 5.
— 99	VI 17, 5.
— Prouerbia 10. 11	III 15, 14.
— 49	I 9, 5.
— 66	VI 11, 19.

*Seruius codicis Floriacensis ad Verg. Aen. VII 543 . . . . . frg. VII.

Sulpicius Seuerus, Chronica I 15, 5 s. . . . . Inst. IV 10, 8.

Theodulfus, Carm. L 1 s. . . . . Phoen. 1 s.

Venantius Fortunatus, Carm. III 9, 2 . . . . . 2.

Victorinus.* De metris et hexametro, Gramm. Lat.

VI 209, 11 Keil. . . . . frg. VI.

Vincentius Bellouacensis . . . . . I Prolegom. p. IX s. adn. 3.

- Zeno Veronensis, ¹⁾ lib. I tract. III c. I p. 281 A (duas iustitias; utramque—perdiderunt . . . . . Inst. V 16, 12.
- lib. I tract. III c. I p. 281 A (de futuro nihil opinantes) . . . . . V 17, 15 s.
- lib. I tract. III c. I p. 281 A (iustitiam dei cum stultam putant) . . . . . V 17, 34, 18, 1.
- lib. I tract. III c. I p. 282 A (suam quia . . .) . . . V 16, 1 ss.
(cf. § 3). 17, 9 ss.
- lib. I tract. III c. I p. 282 A (a quouis—iniusta) . . . V 16, 13
(quam . . . iniustam).
- lib. I tract. III c. II p. 283 A (non enim rem) . . . VI 15, 16
(nomina . . . manent).
- lib. I tract. III c. III p. 284 B (qui enim stultus est) . . . V 17, 25 s.
- lib. I tract. III c. IV p. 285 A (iustitiam—fontem uirtutum) . . . . . V 5, 1.
- lib. I tract. III c. IV p. 285 B (haec captiuorum . . .) VI 12, 16, 21.
24 ss. 39.
- lib. I tract. III c. IV p. 285 C (hanc, qui—uanam) V 1, 15, 4, 4.
- lib. I tract. IV c. IV p. 297 A (euagandi extra legitimum torum) . . . . . VI 16, 9.
- lib. I tract. VI c. IV p. 315 B (ideo—patiens) . . . V 22, 4.
- lib. I tract. XII c. II p. 340 A (tunc ad imaginem . . .) . . . . . II 10, 3.
- lib. I tract. XII c. II p. 340 A (eique—spiritus sui) . . . II 12, 3.
- lib. I tract. XII c. II p. 340 A (cui ab humo—inposuit) . . . . . II 10, 3. Ir. 10, 43.
- lib. I tract. XII c. II p. 340 A (ut contemplatione—artificem) . . . . . II 2, 15.
- lib. I tract. XII c. II p. 340 B (liuidus ille criminator . . .) . . . . . II 12, 17 s.
- lib. I tract. XII c. III p. 341 A (utitur—condicione mortali—admitteret) . . . . . IV 10, 1.
- lib. I tract. XII c. IV p. 341 B (ex—repugnantibus) . . . II 12, 7.
- lib. I tract. XII c. VI p. 343 A (in armis . . .) . VII 27, 2 s. 16.

¹⁾ Zenonem Veronensem inter expilatores Lactantii esse cum nos fugisset, indicauit Car. Weyman, Mus. Rhen. XLVII (1892) p. 640. Animaduuerterant iam Ballerinii fratres Zenonis editores (Veronae 1739); hac editione a Mignio Patrol. tomo XI (Paris. 1845) repetita in locis qui supra adferuntur significandis usi sumus. Ballerinii Zenonem nonnulla ex Lactantio sumpsisse non solum uniuerse ostenderunt (Dissert. I cap. I § 2 = p. 36 A Migne; cap. II § 6 = p. 58 D), sed etiam in notis multos Lactantii locos proposuerunt: quibus nos alios addidimus. Giulianus editor Zenonis (Veronae 1883) quae adfert ex Lactantio, omnia a Balleriniis habet.

- Zeno Veronensis, lib. I tract. XII c. VII p. 343 C
 (at uero spiritus bona...) . . . . . VI 3, 2. 4, 6. 9.
 — lib. I tract. XII c. VII p. 343 C (praeponantur
 praesentia...) . . . . . VI 4, 12 ss.
 — lib. I tract. XV c. II p. 363 B (colunt enim...;
 quae est ergo ista dementia?...) . . . . . II 4, 1. 5 s. 9.
 — lib. I tract. XV c. V p. 364 C (nunc sacrificii...;
 sacrificium corporale...) . . . . . VI 25, 1 ss.
 — lib. I tract. XVI c. I p. 371 A (praesertim cum...) VII 8, 6.
 — lib. I tract. XVI c. II p. 372 B (philosophi...) VII 7, 1. 12 s.
 — lib. I tract. XVI c. II p. 373 A (poetae...) . . VI 3, 9. 4, 1.
 — lib. I tract. XVI c. III p. 373 B ss. (uagi atque
 immundi spiritus...; p. 374 A pellique se
 plangit)... . . . . II 14, 11 ss.; 15, 3 s. V 21, 4 s.
 — lib. I tract. XVI c. XVI p. 381 A s. . . . . Phoen. 163—169.
 — lib. II tract. II p. 390 A (sunt enim multi—quod
 mouetur) . . . . . Inst. II 8, 8. 10. 30—33.
 — lib. II tract. VII c. I p. 408 A (sed sicut est...) IV 13, 2—4.
 — lib. II tract. XL p. 489 A (ipse est...) . . . . . Phoen. 169.
 — lib. II tract. LI p. 507 A (una eademque, nec
 ipsa, sed ipsa orbita) . . . . . 169.

Scriptores incerti.

- Cento codicis Sangallensis 870 u. 55 . . . . . Phoen. 83.
 Grammaticus de dubiis nominibus, Gramm. Lat.
 — uol. V Keil * p. 577, 14 . . . . . 96.
 — * p. 578, 26 . . . . . 50.
 — * p. 580, 23 . . . . . 24.
 — * p. 580, 29 . . . . . 137.
 — * p. 581, 4 s. . . . . 4 s.
 — * p. 581, 12 . . . . . 7.
 — * p. 583, 32 . . . . . 16.
 — * p. 586, 23 . . . . . 127.
 — * p. 593, 26 . . . . . 23.
 S. Lamberti uita . . . . . I Proleg. p. IX s. adn. 3.
 Obitus Baebiani 57 ss. . . . . Phoen. 164—167.
 124 s. 72 . . . . . 2.
 * Praefatio in Oracula Sibyllina . . . . . frg. VIII.
 II 1 p. 159, 6—25 huius edit. . Inst. I 6, 14 s. II 11, 18.
 Theosophia c. 71—73 (cf. I Addenda ad p. 110 § 16) . Inst. II 4, 16—19.
 c. 75—77 (cf. I Addenda ad p. 20 § 7) . . . . . I 6, 7 ss.

II. INDEX NOMINVM ET RERV. ¹⁾

Abel I 695, 6.

Academiae conditor *Arcesilas* I 185, 13. disciplina ex desperatione manauit I 266, 16 ss. *Academia* utrumne philosophia sit necne I 220, 24. tamquam senectus philosophiae I 188, 19. 701, 10. omnem philosophiam iugulauit I 596, 15. eius sententia II 51, 8. in ea igno- ratio I 266, 21.

Academicus nos pallio retrahit ac uetat cuiquam credere I 192, 3. mos et institutum Academicorum I 133, 7. scientiam sustulerunt I 182, 12. 188, 1. 190, 8. 700, 27. omnia faciunt incerta I 19, 4. philo- sophiam euertunt quibus ad omnia respondere propositum est I 606, 13. contra *Stoicos* quaerunt, cur multa pestifera sint II 101, 11. *Academici sunt* qui uolunt osten- dere sensus falsos esse II 31, 19. *Academicus Carneades* I 444, 4. *Cicero* I 6, 20. 218, 15. II 96, 17. (133, 7.)

Acestes I 92, 10. *Acestae (genet.)* I 92, 9.

Achilles I 93, 9.

Adam I 147, 9. 155, 7. 158, 11.

adfectus I 535, 10—546, 22. 553, 8—554, 14. 738, 7—739, 22. multi I 11, 1 ss. II 157, 19 ss. eorum sedes II 49, 6 ss. a deo conditi sunt II 116, 7. 157, 21. num in deo sint II 72, 4 ss. 73, 19. 107, 3 ss. qui in deo sint II 108, 23—109, 13. *adfectus* qui uitiorum sunt II 109, 7—10. qui sunt uirtutis II 109, 10—12. iniusta ab *adfectibus* ori- untur I 498, 1. *adfectibus* fragilitas nostra succumbit II 107, 8. iis uinci I 371, 9. eos cohibere I 566, 17. superare I 743, 8. patientia iis opposita I 552, 14. eorum sedatio I 498, 10. lex iis posita I 567, 10. peruersus eorum usus II 116, 20 ss. *adfectus* iuncto currui similes I 543, 13. motus animi uel *adfectus* II 157, 21. quidquid *adficitur*, inbecillum est II 73, 20. — Cf. *animus* (*animi* motus).

Adonius I 65, 18.

adulterium I 36, 4. 568, 7 ss. 744, 13. 748, 8.

Aeacus I 653, 13.

¹⁾ Numeri romani (I. II) sunt partium huius editionis, arabici pagi- narum et uersuum. Litteris Ph post numerum II positus *Phoenix* carmen, littera M liber *De mortibus persecutorum* significatur. — His uncis | | in- cluduntur quaedam quae sunt in locis aliorum a scriptore adlatis, praeterea spuria quaedam.

mare Aegaeum I 47, 6.

Aegyptii regimen terrarum habuerunt I 633, 2. apud eos menses pro annis habiti I 160, 2. Mercurius (Hermes Trismegistus) apud Aegyptios I [19, 7.] 625, 8. 679, 13. II 97, 7. Aegyptii bestias colunt I 120, 13. 470, 7. 729, 11. Aegyptiorum monstrosa simulacra I 78, 3. ritus I 277, 16. 303, 7. superstitiones I 247, 14. clades I 383, 14. 17. 631, 21. rex I 302, 8. 15. 631, 9. Isis Aegyptia I 81, 24. spadones Aegyptii I 502, 12.

Aegyptus Isidem coluit I 56, 16. superstitionum luet poenas I 632, 12. Aegyptus et Phoenix II Ph 146, 151. in Aegyptum [quintus Mercurius profugit I 19, 7.] Io uenit I 40, 1. 684, 14. qui Aegyptum occupauerant, caelestia adorare coeperunt I 161, 24. cursus siderum et effectus notauerunt I 162, 2. portentificas animalium figuras coluerunt I 162, 4. in Aegyptum Hebraei transierunt I 302, 5. de Aegypto exierunt I 714, 16. eorum in Aegypto res exitusque ex Aegypto quid significant I 631, 1 ss. 632, 12. [Aegyptus I 317, 18. terra Aegypti I 365, 10.] in Aegypto Maximinus II M 214, 19.

[Sextus Aelius I 508, 17.]

Aemilius Paulus cf. Paulus.

Aeneas I 57, 3. 92, 8. pius non fuit I 429, 19—431, 13. Aenean (-am *RPV*) I 65, 18.

[Aeolicum genus sermonis I 20, 17.]

Aeolus II Ph 140, 73.

aequabilitas I 446, 19.

aequitas I 445, 15 ss. 446, 1. 16—447, 16.

aeris ratio in spiritu est I 156, 12. aeris receptaculum (*pulmo*) alit animam II 39, 11.

Aesculapius non sine flagitio Apollinis natus I 33, 15. filius Apollinis I 34, 1. 682, 3. homo fuit I [56, 4. 59, 16.] 60, 5. 71, 20. cur deus factus I 67, 15. 70, 14. Asclepii medicina I 678, 2. Diana Asclepium curando Hippolyto aduocauit I 66, 20. Aesculapius eum sanauit I 33, 17. fulminatus I 33, 17. 71, 14. 682, 2. Epidauro Romam accitus I 126, 20. 169, 17. a Dionysio spoliatus I 110, 18. Aesculapii apud Coos lucus I 127, 10. eius fanum I 387, 1. Aesculapio gallum Socrates uouerat I 247, 17. 708, 8. Asclepio I 248, 1. Asclepius oratur (ut Maximianum Galerium morbo liberet) II M 211, 4. de eo Tarquitiis I 33, 18. 681, 26. Tullius I 33, 22. 682, 1.

aestas meridiana plagae est I 143, 17. aether I 48, 2.

[Aethiopum negotiatio I 317, 8.]

Aetna I 83, 3. 237, 9.

Africa prouincia II M 182, 2.

Scipio Africanus apud Ennium I 68, 25. uituperatur I 69, 4. apud Ciceronem I 69, 7. Hercules quasi Africanus inter deos I 31, 5.

Agamemnon I 93, 8.

Agathocles rex Siculorum I 81, [3.] 10.

Agésilas cognomen Plutonis I 41, 18.

[Aglaosthenes I 48, 6.]

Ajax I 93, 9.

[Ἀἴδης I 79, 19.]

alae II 19, 16. 20, 10.

[Albunea Sibylla I 22, 16. 680, 3.]

Alcibiades I 244, 20.

Alcimena I 31, 8. 681, 13. 683, 12.

Alexander Macedo [I 21, 4]. ab eo

Milesiorum ciuitas capta I 127, 16.
 Alexandri aetate (cf. adn. cr.) I 327, 6.
 Alexicacus Hercules I 409, 1.
 aluus II 42, 5. 16. 48, 22.
 Amalech I 347, 3.
 Amalthea Melissei filia [I 91, 10. 690, 11.] Amaltheae nymphae capella I 85, 12. 690, 1. [Amalthea Sibylla I 21, 16.]
 Amazon I 32, 4.
 Ambraciotes Theombrotus I 238, 12. 17.
 [Amorum simulacra in gymnasiis I 74, 4.]
 Amphitryo I 35, 22. [58, 20.]
 Anacharsis Scythia I 259, 15.
 Anaxagoras pronuntiat circumfusa esse tenebris omnia I 266, 2. 272, 13. 711, 13. de deo I 16, 13. respondit caeli ac solis uidendi causa se natum esse I 199, 15. 200, 5. 201, 8. 19. 210, 3. 254, 2. 479, 12. nigram esse dixit niuem I 254, 1. 410, 13. 710. 6.
 Anaximenes aethera esse dicit summum deum I 16, 16. 679, 6.
 Anchises I [57, 5.] 65, 18.
 ancilia I 87, 9.
 [Ancyra I 22, 15.]
 androgynus cf. Hermaphroditus.
 angelus dei adsistit Licinio quiescenti monens, ut cum omni exercitu suo deum oraret II M 226, 12. — angeli: deus innumerabiles spiritus creauit, quos angelos dicimus I 286, 9. eos spiritibus suis immortalibus genuit I 597, 25. 712, 24. spiritus dei sunt I 168, 7. 296, 11. 297, 9. filius dei princeps angelorum I 328, 18. ab eis diuersus I 296, 15. eius nomen ne angelis quidem notum I 292, 1. habet

inter angelos uocabulum I 293, 6. se deos dici non patiuntur I 168, 10. dei ministri et nuntii I 26, 13. 27, 4. [I 130, 5 adn. cr. § 7.]. eorum officium I 168, 12. 20. deum metuunt, quia castigari ab eo possunt I 650, 21. ad nutum (dei) ministri tantae potestatis contremiscunt II 130, 2. angeli principio ad tutelam generis humani a deo in terram missi I 162, 20. 695, 12. mulierum congressibus inquinati I 163, 3. 695, 17. condemnati nomen angelorum et substantiam perdiderunt I 695, 18. ob peccata in terram ceciderunt I 163, 5. 699, 9. satellites et ministri diaboli facti I 163, 5. 695, 19. hi sunt daemones I 695, 22. ex his daemones procreati I 163, 6. [de duobus generibus angelorum I 130, 5 adn. § 7 s.] angeli immortales I 168, 10. 598, 1. comitantibus angelis I 645, 10. uirtus angelorum I 645, 11. homines in similitudinem angelorum transformati I 604, 4. 666, 14. 760, 11. [Graeci ἀγγέλους nominant I 130, 5 adn. cr. § 7]. — cf. spiritus.

[amnis Anienis ripae I 22, 17.]
 anima unde nomen habeat II 55, 13. eius natura I 155, 16 ss. 650, 16. II 106, 14 ss. uariae de ea et sede eius sententiae II 55, 7—57, 7. eius sedes in pulmone II 39, 2. 11. anima et animus idemne sit II 57, 8 ss. ignis est I 157, 18. (156, 12. 14.) materia eius in calore est I 146, 1. 156, 8 ss. spiritus est I 650, 16. corpore liberata in solo spiritu uiuit I 212, 3. anima uiuimus I 156, 1. II 57, 9. spiramus I 155, 3. primo homini deus ani-

- mam inspiravit I 155, 13. anima utrumne ex patre an ex matre an ex utroque generetur II 59, 10 ss. animae non a parentibus dantur, sed a deo II 60, 5. 13. innumerabiles animas procreare deus constituit I 147, 6 creatae a deo, corporibus inligatae I 598, 3. deus animam nobis infudit I 155, 3. anima ex deo oritur I 157, 19. dei est I 157, 6. de caelo est I 156, 1. 157, 5 ss. 175, 13. [I 602, 2 adn. cr. § 8.] II 106, 14. caelum est I 595, 2. 599, 16. quando in corpus insinuetur II 56, 17 ss. anima et corpus I 155, 16 ss. 157, 7 ss. 601, 1. II 56, 2. 106, 14. viscera animam in corpore continent II 50, 5. morte sopitur II 57, 19. mors corporis animaeque seductio I 157, 26. [602, 2 adn. cr. § 12.] 650, 17. de immortalitate animae I 212, 13 ss. 236, 13 ss. 240, 17 ss. 458, 11 ss. 608, 20—627, 20. 627, 21 ss. 732 18 ss. 754, 5—755, 16. 17 ss. II 118, 6. animarum aeterna supplicia I 156, 23. 157, 2. animam immortalem tamen poenae aeternae sentientem esse I 649, 9 ss. de opinione animam de aliis in alia migrare docentium I 236, 20 ss. 243, 20 ss. 707, 7. mortuorum animas circa tumulos oberrare vulgus putat I 100, 3. animas carminibus ab inferis ciere I 388, 6. 627, 4; cf. necromantia. — animae materia et cibus iustitia I 157, 22. sapientia I 216, 3. — animae pecudum I 157, 3.
- animalia a deo procreata I 146, 23 non sua sponte de terra orta I 150, 4. 152, 1 ss. animalia quaedam de terra nasci videntur I 136, 11.
- animalia quaedam uento et aura concipiunt I 309, 18. mirabilis providentiae in animalibus creandis formandisque ratio II 22, 10—23, 5. 88, 18. eorum forma et structura II 19, 4 ss. 20, 5. 25, 1 ss. 26, 3 ss. 38, 3. unum quodque animal in sui generis specie pulcherrimum II 25, 15. 26, 11. cetera praeter hominem animalia deus depressit ad terram, ut ventri seruirent *uel sim.* I 102, 11. 175, 18. 600, 9. 755, 1. II 27, 13. 78, 7. 121, 2. animalia conloqui inter se videntur I 202, 6. ridendi ratio in his apparet aliqua I 202, 7. amoris et rationis signa in iis I 202, 10. 12. in mutis animalibus calliditas et astutia I 457, 24. quomodo inbecilliora se tueantur II 18, 4 ss. fortiora II 18, 6. animalium usus I 147, 2 ss. quando et apud quos cultus eorum inceperit I 162, 4 ss. (cf. I 161, 24.) animalium corpora intersecta II 43, 11. cf. animantes. bestiae.
- animantes excepto homine pronis corporibus in humum spectant I 97, 22. 173, 17. 211, 5. 597, 7. 612, 14. II 38, 5. 105, 1 (cf. animalia). uarii earum usus I 348, 9 ss.
- animus unde nomen acceperit II 55, 13. oritur e caelo I 187, 18. 484, 3. caeli ratio in animo I 481, 7 ss. se ipsum non uidet aut qualis aut ubi sit II 53, 22. quae sunt animi (animae?) nec subici oculis nec comprehendi queunt II 18, 24. animus id est homo ipse uerus II 6, 1. in animo solo est homo I 472, 21. animo sentimus et sapimus II 57, 10. in animo uirtutes continentur II 118, 1. animi celeritas II

56. 6. somno sopitur II 58. 1. 6. in somno inquietus II 110, 11. anima et animus idemne sit II 57, 8 ss. sensus ille qui mens uel animus nuncupatur II 53, 5; cf. mens. — animi dimicatio I 207, 9 ss. animi bona et mala I 601, 2 ss. animi morbi I 534, 20. 553, 8. omnia quae ad motus animi animaeque pertinent, supra hominem est liquido peruidere II 50, 1. animi motus in deo est II 109, 6. *Lactantii* de motibus animi *fragmentum* II 157, 16. cf. adfectus. Anio I 22, 17. Annaeus Seneca I 18, 3. homo acutus I 28, 15. Stoicos secutus I 209, 1. 679, 7. omnium Stoicorum acutissimus I 134, 11. ex Romanis acerrimus Stoicus I 18, 3. magister eius Sotion I 574, 8. uerae religionis ignarus, potuisset esse uerus dei cultor, si quis illi monstrasset I 574, 1 ss. uitiorum publicorum descriptor et insectator I 428, 5. redemptorem Platonis conuiciis insectatus est I 259, 9. *eius sententiae laudantur*: I 18, 4. 5. 9. 26, 13. 28, 15. 62, 17. 101, 7. 110, 4. 134, 11. 208, 18. 443, 5. 474, 24. 546, 11. 573, 16—574, 15. 577, 21. 679, 7. errat de philosophia I 220, 9. non inscite Seneca (*pater? an Florus? cf. adn. ad p. 633 § 14—16*) Romanae urbis tempora distribuit in aetates I 633, 7. Anniceris Platonem redemit I 259, 8. annus: *quattuor eius tempora* I 143, 16. Anthropiani I 396, 5. ἄνθρωπος cur homo a Graecis appellatus sit I 98, 12. 692, 12. Antichristus I 645, 16 ss. 638, 14—640, 4. 758, 1—759, 5. credunt quidam Neronem Antichristi aduentum praecessurum II M 175, 14. 176, 1. antipodes I 254, 18 ss. 710, 2. Antisthenis de diis popularibus et uno summae totius artifice sententia I 16, 15. 679, 3. in Physico (de uno deo naturali) II 97, 17. M. Antonii *Cretici* imperium maritimum I 43, 23. M. Antonius homo sceleratus consul effecit, ut deus Caesar fieret I 60, 15. 18. eius praefectus Turullius I 127, 9. Ciceronis in potentissimum consulem uenenatae orationes I 218, 8. apes I 202, 17. 677, 6. II 79, 13. Apis I 303, 10. Apollo praeter ceteros diuinus maximeque fatidicus I 25, 10. homo fuit I 29, 18. 60, 6. Ioui diuinos honores detulit I 57, 10. pater Aesculapii I 33, 15 (non sine flagitio). 34, 1. 110, 19. 682, 3. Apollo et Laomedon I 34, 1. 682, 3. eius adulteria et stupra I 423, 23. formosum puerum uiolauit et occidit I 34, 5. 682, 4. Delphis Colophonem migravit I 25, 10. non iudicat apud inferos I 653, 11. Delos Apollinem coluit I 56, 20. eius oracula I 25, 10. 26, 3. 27, 1. 9. 12. 28, 13. oratur (ut Maximianum Galerium morbo liberet) II M 211, 4 s. Apollo Milesius de anima I 625, 10. eius responsa I 755, 13. idem de Iudaeorum religione II 129, 11. de Christo I 319, 5. 320, 9. 321, 1. 330, 9. consulitur a Diocletiano II M 186, 5. 7. daemon est et esse se fatetur

- I 27, 5. 6 adiuratus de uate suo excedet I 387, 11. respondebit ab inferis et de se ac deo fatebitur I 388, 8. ex persona Apollinis sexagenarii in Tiberim deiecti I 688, 20. Apollo Sminthius I 27, 10. Pythius de Socrate I 708, 1. Apollo aliquis I 407, 16. Delphici Apollinis uates I 387, 9. 11. Apollinis fanum I 387, 1. ante Apollinem homines in terra I 283, 14. Apollodorus Erythraeus [I 21, 10.] II 124, 1. 4. Apollonius *Tyaneus* I 407, 23. 408, 1. 4. 20. 409, 8. 410, 8. apparitores (reitoris prouinciae) I 168, 14. Appius cf. Claudius. Apulei solent et multa et mira memorari I 407, 24. 410, 8. aquae uis et significatio I 144, 20 ss. ara dei uere maxima I 577, 3. in Arabia Cham I 161, 10. Arabs opulentus II Ph 140, 80. terrae Arabum II Ph 145, 145. arbitrium liberum homini datum I 129, 16. Arcesilas Academiae conditor constituit nouam non philosophandi philosophiam I 185, 13. adfirmavit nihil sciri posse I 188, 11. 21. 272, 15. genus philosophiae introduxit asystatum I 188, 24. 189, 12. nomen philosophi perdidit I 186, 16. 25. 187, 7. 701, 16. Arcesilas ignorantiae magister Zenoni obtrecauit I 188, 11. Arcesilae manus I 186, 6. Archimedes Siculus I 117, 8. 17. Archytas Tarentinus II 115, 17. 116, 1. 6. 117, 5. inter Argonautas Hercules I 33, 7. 681, 9. Orpheus I 13, 15. 91, 4. [Argus I 19, 6.] Ariadna I 35, 8—12. 682, 12—14. in nemore Aricino I 88, 6. Ariopagitae I 407, 21. Aristarchus I 406, 22. Aristides I 241, 22. 504, 13. II 119, 3. Aristippus Cyrenaicae sectae conditor I 223, 10. 702, 4. 710, 18. de summo bono I 191, 7. 193, 2. 224, 6. 702, 4. 710, 18. hominem uoluptati subiugauit I 608, 4. Laidis amator I 223, 10. 710, 17. Ariston ad uirtutem capessendam nasci homines disseruit I 608, 3. Aristonicus (*coni.* Aristo Chius) II 124, 1. Aristophanes *poeta* II 156, 10. Aristophanes *Byzantius* I 406, 22. Aristoteles auditor Platonis I 679, 2. unam mentem mundo praeesse testatur I 17, 9. 679, 2. de prouidentia II 94, 2 ss. de mundo et humano genere I 150, 10. 20 ss. 582, 11. 14. de conceptu II 44, 5 ss. de similitudine in corporibus filiorum II 44, 16 ss. de summo bono I 191, 12. 198, 12. 703, 8. de iustitia I 452, 17 ss. 729, 21 ss. [Aristotelis definitio irae II 113, 5.] repugnantia sibi dicit I 17, 9. 407, 1. cum suis Peripateticis II 97, 19. apud Ciceronem I 267, 4. Aristotelen I 444, 21. Aristoxenus de anima I 627, 9. de mente II 54, 7. nihil mentis habuit II 54, 21. 55, 5. Armenia II M 183, 11. armi II 25, 5. articuli II 37, 10. 20. Artorius Augusti medicus I 128, 15. Asclepiades noster de prouidentia summi dei disserens in eo libro

- quem scripsit ad me I 595, 25.
ad eum duo libri Lactantii II 161, 11.
- Asclepius cf. Aesculapius.
- Asclepius auditor Hermetis Trismegisti I 166, 9. 579, 9. 11.
- Asiae amoenitas I 25, 12. tres reges qui Asiam obtinebunt I 635, 11. existet alius qui tribus deletis Asiam possidebit I 757, 1. imperium orbis in Asiam reuertetur I 632, 18.
- Assyrius II Ph 140, 80. [Assyriorum rex Belus I 690, 24. Assyrii eum colunt I 93, 3.]
- astra: stellae utrumne adhaereant caelo an per aerem ferantur I 181, 22. septem stellae quae non occidunt et septem sidera quae uocantur errantia I 629, 13. stellae uel inerrantes uel uagae I 117, 13. cursus siderum solis lunae I 255, 11. de astrorum cursu non uoluntario, sed a deo constituto et de effectu usuque eius I 116, 12—118, 9. 693, 16, ss. II 100, 16. quod sapientes aut stulti nascuntur quidam sideribus adsignant II 61, 9. astra efficientiam rerum continent II 61, 11. sidera neque deos esse I 116, 4. 121, 1. 693, 12, neque animalia I 118, 7. astrorum cultus quando inceperit I 161, 24. cursus siderum et effectus primum in Aegypto notati I 161, 24 ss.
- astrologia necessaria, cum philosophia habet aliquam societatem I 258, 12. daemonum inuentum I 167, 1. 696, 12.
- asystatum philosophiae genus I 188, 25. eius exemplum I 189, 6.
- Ataburus Iouis hospes I 92, 1. Iupiter Ataburius I 92, 1.
- Athenae Mineruam colunt I 56, 19.
- Athenis Cimon I 511, 7. Codrus I 210, 12. Plato natus I 244, 12. Socrates I 247, 15. qui Athenis nati fuerunt I 244, 15. [alia lex Athenis I 509, 1.]
- Atheniensis Plato I 243, 13. Athenienses Martem caedis crimine liberauerunt I 34, 7. Leaeenae simulacrum posuerunt I 72, 12. Protagoram expulerunt et libros eius exusserunt I 82, 22. ab iis Carneades Romam missus I 444, 10. omnes Athenienses I 244, 14.
- athletica uirtus a Romanis contempta I 68, 8.
- Ti. Atinius I 128, 1. 169, 16.
- Atlas I 47, 1.
- atomi I 232, 5—233, 10. 592, 8 ss. 706, 19. 750, 5 ss. II 9, 12. 17. 4. 22, 9. 23, 27 ss. 83, 10. 84, 10—90, 21. unde nomen iis inpositum sit II 85, 8. *nomina eorum*: atomi II 22, 9. 23, 27. 86, 14. 87, 11. 21. 88, 15. 89, 25. 90, 1. 3. 6. 9. 11. 91, 19. 23. insecabilia ac solida corpora II 9, 12. corpuscula I 232, 13. 15. corpuscula indiuidua II 86, 20. primordia I 232, 21. II 24, 3. 90, 8. principia II 24, 1. 84, 11. semina I 232, 5. 592, 8. II 86, 15. 89, 4. 90, 5. semina minuta I 607, 16. 706, 19. 750, 5. II 17, 4. 84, 18. minuta quaedam et insecabilia semina II 83, 10. semina principalia I 750. 9. *item* semina ignis II 88, 4.
- Atticus *Ciceronis amicus* I 60. 3. 74, 4.
- Attii Nauii auguris miraculum I 125, 20. 169, 11.
- auditus quomodo fiat II 28, 17 ss. in duas aures diuisus II 34, 13. quomodo obstruatur II 41, 9.

- Auentinus monti nomen dedit I 47, 7.
 aues bis nascuntur II 12, 5. in earum fetibus primi oculi finguntur II 44, 14. uesicae usum non habent II 42, 12. earum cantus quomodo lingua efficiatur II 35, 12. earum in educandis fetibus labores II 11, 12—18. aliquid humanae intelligentiae habere uidentur II 11, 12 ss. cf. uolucres.
 [Aulacia oppidum I 48, 14.]
 auguratio (auguratus) daemonum inuentum I 167, 1. 696, 12.
 augures a Numa creati I 88, 14.
 auguria per daemones effecta I 125, 18. 694, 3.
 Augusta cf. Valeria.
 Caesar Augustus somnio seruatus I 128, 13. 16. 169, 16. a Bruto eius castra capta I 128, 17. ab eius militibus Turullius interfectus I 127, 21. — Augustus *aetate Diocletiani et Constantini*: cf. Constantinus. Licinius. Maximianus (Galerius). Maximianus (Herculus). Maximinus. Seuerus. — (Diocletiani) dispositio, ut duo sint in re publica maiores, qui summam rerum teneant, item duo minores, qui sint adiumento II M 192, 21. Augustus atque frater ibid. 196, 5. Maximianus Herculus frater Diocletiani ibid. 181, 17. Augusti ibid. 192, 18. Maxentius Maximinus et Constantinus filii Augustorum appellantur (a Maximiano Galerio), ibid. 210, 2. cf. pater, ibid. 192, 3.
 Aurelianus ecclesiam persequi cogitat: Caenofrurio falsa suspicione ab amicis interemptus II M 179, 14—21.
 aures unde nomen habeant II 29, 3. earum forma et usus II 28, 15—29, 13. sedes II 25, 9. cur duae sint II 28, 15. 34, 13. earum uoluptates I 562, 3—563, 19. 740, 15. 741, 4—12.
 Aurora II Ph 137, 35.
 Auses I 347, 1.
 Autronius Maximus I 128, 4.
 autumnus occidentis est I 143, 18.
 Babylon I 23, 5. 304, 4.
 [Babylonii I 93, 3. 690, 25.] rex Babylonius I 285, 7.
 Baebio consule I 88, 17.
 Balbus apud Ciceronem I 122, 26.
 baptismus id est purifici roris perfusio I 329, 18. caeleste lauacrum I 600, 23. uirtutis ac fidei lauacrum I 468, 3.
 barbae ratio II 27, 5.
 Baruch cf. Hieremias.
 non belligerare iustum I 454, 4.
 Bellona I 432, 16. eius sacra I 81, 15. 689, 5.
 Belus Assyriorum rex I 690, 24. [eius cultus et aetas I 93, 3 ss. 690, 24 ss.]
 bestiarum naturalia munimenta I 253, 16. II 7, 17—8, 10. rationalem uim iis deus non dedit II 7, 17. earum potus quomodo fiat II 35, 19. cf. Indic. uerbor.
 Bithynia I 403, 14. 435, 19. II M 214, 14. 225, 5.
 Boeotiae in monte (Cithaerone) I 90, 17.
 Bona Dea I [89, 19.] 687, 21. eius aedes I 245, 17 (cf. 9 ss.).
 [de boni origine et natura I 130, 5 adn. cr. § 3 ss.] quid sit bonum et malum I 498, 20 ss. cur deus bonum et malum homini proposuerit: cf. malum. — bonum sine malo esse non potest I 537, 16.

qualitatem boni ex malo scimus, item mali ex bono I 419, 23 ss. diuersitas bonorum ac malorum sacramentum diuinae religionis continet sola I (419, 22). 421, 2. omnis ratio in discernendis bonis ac malis sita est II 102, 9. boni ac mali scientia: cf. scientia. — summum bonum quid sit I 2, 9. 191, 14. 192, 10 ss. 199, 5 ss. 205, 7 ss. 274, 14. 600, 3 ss. 701, 24 ss. 704, 1 ss. in sola religione est I 202, 3 ss. immortalitas est I 208, 12 ss. 212, 12. 282, 21. 499, 6. 608, 20. 705, 22. II 104, 11. non est uirtus I 197, 10. 205, 19. philosophorum de summo bono sententiae I 191, 6 ss. 702, 4 ss. bonum naturale I 192, 16—20. animi et corporis bona II 118, 2 s. bona animi corporis fortunae I 195, 1—7. 10. — de communitate bonorum I 248, 11 ss. 250, 11 ss. 251, 10. 708, 18. cur boni miseres sint quam scelerati I 434, 4. 616, 21. II 109, 20. 119, 14 ss.

Bosporus cf. fretum.

boues lucae II 13, 17.

brachia II 37, 3.

Bruto duce libertas defensa I 634, 7.

a Bruto Caesaris Augusti castra capta I 128, 17. bello Brutiano I 128, 14.

Butes I 65, 18.

Byzantium II M 225, 10.

Cabirus I 56, 17.

Caca dea I 77, 18. 687, 15.

[Cadmus I 58, 19.]

Lucii Caecilii (*sic cod.*) liber ad Donatum confessorem de Mortibus persecutorum *uulgo Lactantio tributus* II 171.

L. Caelius Firmianus Lactantius (*de nominibus* cf. I *Proleg. p. VII adn. 1; p. 1, 1; gentile* Caecilius, non Caelius *uult Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt I (1895) Anh. 426*): in Bithynia oratorias litteras accitus docebat I 403, 14. eo praesente duo scriptores libros contra religionem Christianam compositos recitauerunt I 411, 7. uidit in Bithynia praesidem gaudio mirabiliter elatum quod... I 435, 18. minime quietus in summis necessitatibus II 4, 1. 9 ss. 63, 10. appellat Pentadium fratrem I 675, 8. praeceptor Demetriani I 150, 2. II 4, 3 ss. Asclepiades de prouidentia librum ad eum scripsit I 595, 25. ipse de ingenio suo I 177, 22. 271, 14. 479, 14. II 4, 3. 6, 7. 68, 1. cotidianum studium eius II 4, 4. ipse de eloquentia sua I 177, 3. 12. 23. 178, 8. 214, 16. 215, 1. II 4, 2. 64, 14. de oratoria sua professione I 3, 3. 403, 14. de exercitatione sua fictarum litium I 3, 12. forum non attigit I 214, 18. de summo consilio uitae suae II 64, 2. cum philosophis ei proposita luctatio I 175, 22 ss. 271, 16. 413, 3. 699, 17. II 51, 13. 63, 15. Epicurum refellere cogitat II 24, 9. ad diuinae sapientiae portum se confert I 3, 26. librum De opificio dei ad Demetrianum auditorem suum scripsit II 4, 3. 63, 9. I 150, 1. monita ad Demetrianum II 4, 3 ss. 20 ss. 5, 12 ss. ille liber quid contineat I 150, 1. II 6, 5 ss. 18, 21. Institutiones praeparat II 24, 9. 51, 13. 63, 11. quo consilio eas scripserit I 2, 29—6, 9. 95, 13. 399, 16. 400,

8. 411, 16. 675, 4. causa eius consilii I 403, 14. 411, 8. 412, 21. qua fiducia hoc opus suscepit I 177, 23. 479, 4. II 63. 21. de effectu eius I 398, 3. 675, 5. cur Diuinas Institutiones inscripserit I 4, 6. septem earum uolumina I 5, 7. maxima I 675, 10. propositi operis septem spatia I 667, 16. in nostris Institutionibus II 94, 20. ad ipsos libros I 680, 17. in libris I 713, 12. prima haec institutio nostra (*i. e. lib. I*) I 94, 11. in secundo Diuinarum Institutionum libro II 70, 4. in quarto supra dicti operis libro II 70, 14. in sexto libro Institutionum II 112, 15. quattuor posteriores libri quid contineant I 107, 20. summum huius operis et maximum I 479, 7. Institutiones cum aedificio comparantur I 581, 3 ss. Institutionum libros quo tempore Epitomen earum scribebat, iam pridem conscripserat I 675, 4. Epitomen Institutionum ad Pentadium fratrem cur scripserit eiusque suscepti difficultas I 675, 7 ss. librum De ira dei promittit I 172, 19. quo consilio eum ad Donatum scripserit II 67, 4 ss. 123, 5. se contra omnes sectas proprio opere pugnaturum promittit I 396, 20. II 70, 15. item contra Iudaeos I 585, 25. Firmianus commentator Vergilii II 158, 15. liber De mortibus persecutorum *uulgo ei tributus*: cf. Caecilius. Donatus confessor. — testimonia de uita eius II 158, 20. 161, 1. 162, 10. 18. 165, 22. 166, 2. testimonia de eius studiis doctrinaque II 59, 10 adn. 163, 17. 164, 8. 18. 165, 2. 7. 11. 15. 27. 30. testimonia de scriptis eius II 158, 22. 161, 6. 162, 22. 163, 6. 20. 26. 164, 5. 165, 11. 167, 10. 16. II 27, 10 s. adn. 46, 13 adn. 57, 8 adn. 59, 10 ss. adn. 135 adn. laudes eius II 157, 12. 158, 20. 161, 9. 162, 10. 19. 25. 163, 20. 164, 9. 165, 15. 166, 15. 27. 30. uituperatur I 659, 10 adn. II 59, 10 adn. 157, 9. 13. 163, 2. 26. 164, 9.
- caelum: eius forma I 255, 15. natura I 181, 23. materia II 56, 13. caeli effigies in homine I 155, 16—157, 5. *quattuor eius regiones* I 143, 1 ss. 9 ss. caeli ratio in animo I 481, 7 ss. caelum ueneficiis adpetere I 429, 19. cf. anima.
- Caelus I 46, 17—50, 6. [52, 21.] 70, 5. 686, 8.
- Caenofrurio qui locus est Thraciae, Aurelianus interemptus est II M 179, 19.
- Caesar cf. Augustus. Iulius. — Caesares consecrati I 56, 9. — Caesar *aetate Diocletiani et Constantini* cf. Candidianus. Licinius. Maximianus (Galerius). Maximinus. Seuerus. — ut duo sint in re publica minores qui sint adiumento maioribus II M 193, 2. Caesaris (Caesarum) nomen, *ibid.* 183, 18—20. 210, 1. secundum (*sc. post Augustos*) Caesarum nomen, *ibid.* 196, 9. Maximini et Seueri Caesarum electio et nuncupatio, *ibid.* 193, 2. 12—195, 11. 201, 14. tres Caesares facere non poterat (Maximianus Galerius), *ibid.* 202, 9. cf. Augustus.
- Cain I 695, 5.
- [calculis ludere I 602 adn. § 4.]
- Callipho de summo bono I 191, 7. 194, 19. 702, 19.
- caloris uis et significatio I 143, 20

- ss. 144, 19. calor uitalis I 156, 12.
 14. cf. anima.
- Campania II M 202, 20.
- campus Martius cf. Martius.
- duae Canceri stellae I 83, 17. sub sidere Canceri (*codd. caeli*) II Ph 144, 125.
- Candidianus Maximiani (Galerii) filius nouennis II M 196, 10. ex concubina natum Valeria adoptauerat, ibid. 235, 6. nouennem pater Caesarem substituere cogitabat, ibid. 196, 7. Maximini filia septennis Candidiano desponsa, ibid. 236, 2. pater eum moriens Licinio commendat, ibid. 214, 6. eius extrema fata et mors, ibid. 235, 5—10.
- apud Cannas I 171, 2.
- capilli II 25, 15.
- Capitolium Romanae urbis et religionis caput summum I 45, 14. 230, 10. in eo Iouis effigies I 217, 13. a Gallis obsessum I 76, 13. saepius conflagrauit I 230, 10. restitutum [I 23, 10.] II 124, 7. [refecto Capitolio I 22, 8.] Capitolium fecit Domitianus II M 177, 7. [Capitoli immobile saxum Terminus I 78, 12. 687, 20.] inane monumentum I 45, 14. [Capitolinae sedes I 230, 20.]
- Cappadocia II M 228, 7.
- captiuorum redemptio I 527, 11 ss.
- caput unde nomen habeat II 20, 7. eius forma II 28, 5. locus II 19, 6. 20, 5. 25, 4. partes II 25, 9. 28, 9. duplices II 34, 12 ss. caput pilo tectum (capillis) II 25, 15 ss. in eo sunt sensus omnes conlocati I 512, 11. regimen totius animantis II 20, 6. mentis aula II 28, 5. tamquam arx corporis II 52, 10. arx sublimis II 28, 4. totius diuini operis quasi culmen II 34, 12. hominis fictio a capite sumit exordium II 44, 16. cf. cerebrum. mens.
- Carneades I 272, 15. Academicæ sectae philosophus I 444, 4 ss. eius de iustitia disputationes I 444, 10—445, 5. 449, 13. 453, 9. 454, 11. 457, 23. 730, 10. 21—731, 21. ut Aristotelen refelleret. I 444, 21. Marcus Tullius eum refellere non potuit I 451, 21. Lactantius ei respondet I 452, 9—460, 14. 731, 22—733, 19. o Carneade I 454, 11.
- caro et spiritus I 376, 14 ss. (cf. I 373, 6 ss.)
- Carpi II M 178, 5. 183, 1.
- Carthago (Karth.) a Iunone defensa I 171, 9. sublata Carthagine aemula imperii I 633, 18. Carthaginienses (Karth.) ab Agathoele uicti ducentos nobilium filios Saturno immolauerunt I [81, 2.] 689, 1.
- cartilago II 20, 20 s. 29, 11. 33, 15.
- Iuppiter Casius I 92, 3.
- Dio Cassius I 51, 20.
- castitatis officia I 565, 2—571, 9. 740, 11. 748, 5 ss.
- Castor (Kastor) homo fuit I [56, 3. 59, 17.] 60, 5.
- Castor et Pollux apud lacum Iuturnae uisi I 126, 2. nuntiauerunt regem Persen uictum esse I 126, 4. dum alias sponsas rapiunt, esse gemini desierunt I 34, 9. 682, 7. Idas alterum gladio transuerberauit I 34, 10. eosdem poetae alternis uiuere, alternis mori narrant I 34, 11. Homerus eos mortuos et sepultos esse testatur I 34, 14. 19. 682, 8. Helena fratres requirit I 34, 17.
- castra praetoria Maximianus (Galerius) sustulit II M 202, 4.
- cataclysmus cf. diluuium.

- Catamitus cf. Ganymedes.
 Catilina I 242, 1.
 Ceres Catinensis I 112, 12.
 Cato Censorius I 444, 11. [504, 17.]
 — Cato (Uticensis): Romanae sapientiae princeps I 238, 7. eius uirtus I 242, 1. Stoicae uanitatis imitator I 237, 11. 238, 18. Cato et Caesar I 238, 20. 239, 2. ipse sibi manus intulit I 237, 11. 238, 8. 18. 710, 23.
 Q. Catulus Capitolium restituit II 124, 8. apud Ciceronem in Hortensio I 484, 8. 12.
 Caucasus I 148, 10. 434, 1. [455, 7.]
 Cecropidis tribus uirginibus I 66, 17.
 cerebrum in duas partes diuisum II 34, 16. de cerebro uua demissa II 40, 4. cerebri medulla II 53, 19. purgamenta II 33, 19. in eo sentiendi ratio II 34, 15. mens num in cerebro (uel in capite) sit II 52, 7. 19. 53, 17.
 Ceres munerum gratia dea facta I 67, 15. 70, 3. in Hennae solo fruges repperit I 112, 16. eius fruges I 677, 19. Ceres et Proserpina I 65, 1. 83, 3. 682, 20. Cereris Eleusinae sacra I 82, 21. 689, 15. de Cerere Hennensi deplorauit Cicero I 112, 12. eius antiquitas I 112, 14. 21. religio I 112, 17. 21. a Verre sublata I 112, 23. Ceres Milesia quo miraculo multum sibi uenerationis adiecerit I 127, 15. 169, 15. Cereris aedes I 245, 17 (cf. 9 ss.). Ennius (Sacra Historia) de Cerere I 53, 13.
 ceruix II 25, 4. 37, 2.
 Chaldaei de aetate mundi I 628, 17.
 fretum Chalcedonium II M 214, 13.
 Cham I 161, 6—15.
 Chanaan I 161, 11.
 Chananaei I 161, 12.
 chaos I 14, 20. 132, 5.
 [Chiron I 33, 20. 681, 28.]
 Chloris nympa I 73, 9.
 mons Choreb I 344, 4.
 Chrestus cf. Christus.
 Christiani: a deo e gentibus conuocati in locum Iudaeorum successimus I 366, 8. 367, 3. 722, 1. appellamur filii Iudaeorum I 366, 10. Iudaeorum nos successores ac posteriores I 475, 14. Iudaei maiores nostri I 475, 17. patres I 475, 22. maiores nostri principes Hebraeorum I 302, 3. Christiani sequimur doctrinam sanctorum prophetarum, defendere hanc publice non solemus deo iubente I 667, 2 ss. nos nouo testamento utimur I 365, 2. cur nobis inuicem fratrum nomen inpertiamus I 447, 23 ss. (446, 23 ss.). falso pro stultis habemur I 437, 4—439, 6. 15 ss. 443, 4 ss. 14—460, 14. 460, 15 ss. 667, 4. 729, 18. 731, 22—733, 19. noster numerus de cultoribus deorum semper augetur I 439, 7. 16 ss. (Christianorum) patientia I 441, 6 ss. 542, 16. 733, 7. [neque cruciatum neque mortem pro fide recusamus I 602, 2 adn. cr. § 16.] num uideatur is iam Christianus esse non posse qui diis coactus libarit I 440, 18. haeretici se potissimum Christianos putant I 396, 14. Christiani esse desierunt Phryges Nouatiani Valentiniani Marcionitae Anthropiani seu quilibet alii nominantur I 396, 5. defuerunt apud nos idonei peritique doctores I 403, 9—12. (401, 15 ss.). defuerunt scriptores qui ueritatem recte defenderent I 402, 3—403, 11. 411, 22—412, 21.

fuerunt qui contra eam scribebant I 403, 11—411, 8. 14. quomodo redarguendi sint I 400, 8—403, 8. 411, 22—413, 6. duo in Bithynia extiterunt I 403, 14. alter tres libros euomuit contra religionem nomenque Christianum I 403, 17 ss. 404, 14—405, 22. alius (*Hierocles*) eandem materiam mordacius scripsit I 405, 22 ss., composuit libellos duos non contra Christianos, sed ad Christianos I 406, 3—411, 6. quos *ψιλακήθεις* adnotare ausus est I 410, 11. cf. ecclesia. persecutio. persecutores. — rescripta, edicta, litterae principum ad Christianos pertinentia I 436, 11 (a Domitiano *Ulpiano* de officio proconsulis libro septimo collecta). II M 187, 4 (Diocletiani). 189, 1 (Diocletiani). 212, 10 (Maximiani Galerii). 228, 13. 15 (Constantini et Licinii). — Christiani II M 185, 2. 6. 23. 187, 17. 197, 11. 198, 1. 201, 8. [212, 14. 17. 213, 9. 15.] 214, 20. 215, 2. 7. [229, 2. 11. 230, 11. 231, 8. 14. 232, 2. 9. 15.] *Christiani appellantur nostri: cf. Indic. uerbor.* — populus noster I 422, 18. 429, 1. 438, 6. 447, 20. 460, 14. dei populus I 394, 13. 471, 8. 476, 11. 477, 24. 631, 17. iustus populus I 404, 14. 639, 8. uera sapientia in religione Christiana sola uersatur I 302, 1. religio nomenque Christianum I 404, 15. [religio Christianorum II M 230, 6.] Christianorum nomen II M 187, 19. [226, 10. 230, 1.] [corpus Christianorum II M 232, 7. 11. 15. 233, 3.] philosophi sectae nostrae (*i. e.* Christiani) male nunc audiunt, quod uitia sub obtentu nomi-

nis celent II 4, 11 ss. aut uitia mederi aut ea prorsus effugere debent II 4, 15.

Christus: quod nomen habeat I 291, 11—293, 3. 713, 17—19. Iesus I 293, 8. latine dicitur salutaris siue saluator I 311, 3. 312, 1. 713, 20. 23. 714, 5. uerus Iesus I 346, 10 ss. per Christum Iesum I 327, 6. *accus.* Iesum I 347, 7. 714, 5. *abl.* Iesu I 327, 9. 10. 14. Christus I 293, 8—295, 3. 318, 10. 645, 6. 713, 21 ss. 714, 5. Chrestus I 294, 2. *ἡλειμμένος* I 294, 13. Messias I 294, 2. Emmanuel I [310, 10]. 311, 2. 715, 21. — bis natus, primum in spiritu, postea in carne I 295, 5. 316, 15. 715, 11 ss. prima natiuitas I 291, 12. 295, 4—201, 3. 316, 16. 337, 2. 715, 10—716, 15. in prima natiuitate spiritali creatus ex solo deo sanctus spiritus factus I 715, 12. deus produxit similem sui spiritum uirtutibus patris dei praeditum I 129, 11. [spiritum rectum, qui est deo tamquam dextera I 130, 5 adn. cr. § 2. bonorum suorum potestatem illi adsignauit, dilexit ut bonum filium; eum instruxit ut certaret cum spiritu prauo, *ibid.* § 7.] sanctum et incorruptibilem spiritum genuit, quem filium nuncuparet I 286, 7. de aeternitatis suae fonte deque diuino spiritu suo filium progenuit I 712, 18. antequam mundum institueret I 129, 8. 286, 6. 712, 17. summi dei filius I 286, 11—291, 10. primus et maximus filius I 131, 1. filius dei quid significet I 295, 14 ss. deo patri probatus et carus I 130, 2. de unitate dei patris et dei

filii I 391, 21—304, 11. 723, 3—13. summa rerum uel de simplici duplex uel de duplici simplex gubernat totum mundum II 34, 21. dei nomen accepit I 329, 10. 712, 25. deus I 317, 2 ss. 320, 5. 376, 8. 377, 2. 381, 1. 645, 7. 715, 24. deus a cultoribus dei suspensus atque subfixus I 351, 4. numquam se ipse deum dicit I 329, 2. unde deus creditus sit I 407, 18—411, 6 (410, 2). Plato de (primo ac) secundo deo I 713, 2. princeps angelorum I 328, 18. ab angelis diuersus I 296, 15. daemones eum timent I 387, 6. eum praefecit deus operi uniuerso mundi eoque et consiliatore usus est et artifice in excogitandis ordinandis perficiendisque rebus I 131, 1 ss. 290, 3. 291, 10. 712, 22. et prouidentia et ratione et potestate perfectus I 132, 1. 286, 12. est sapientia dei I 300, 6. 712, 21. ratio I 300, 5. 712, 20. sermo *uel* uerbum *uel* uox dei I 296, 10 ss. 300, 4 ss. 331, 5. 392, 16. 712, 21. λόγος I 300, 4. spiritus I 296, 17. 297, 6 ss. iustitia I 338, 6. uirtus I 338, 5. 392, 16. 712, 20. manus dei I 392, 16. prophetae de Christo I 286, 13. 290, 5. 297, 18—367, 13. 377, 18. 393, 7 ss. 409, 14—410, 6. 713, 13. 715, 16—722, 17. 723, 1. — secunda natiuitas I 301, 3—329, 11. 316, 18. carnalis I 715, 12. secundum carnem natus I 336, 6. habebat spiritalem patrem deum et sicut pater spiritus eius deus sine matre, ita mater corporis eius uirgo sine patre I 376, 6. 715, 10. 13. caro sancta factus I 715, 14. deus et homo I 317, 2

ss. 376, 8. 715, 24. mediator aduenit id est deus in carne I 377, 2. cur deus homo factus sit seque infirmitati passionibus dolori morti subiecerit I 369, 3—377, 15. 395, 15—21. 723, 14—724, 15. filius hominis quid significet I 313, 10. 317, 2. — qua de causa in terram uenerit I 304, 12. 306, 10. 312, 6. 313, 11. 329, 17. 369, 10 ss. 371, 17 ss. 375, 17 ss. 715, 2. 716, 12. 723, 25. duplex eius in terram aduentus I 313, 4 ss. 341, 7. primus eius aduentus I 313, 5. 341, 8. 10. 585, 17. eius conceptio I 309, 15. per uirginem natus I 309, 15. 311, 6. 316, 15 ss. 376, 7. 715, 10. ex domo Dauid generatus I 321, 8. 324, 16. ante annos CCC natus Augusto imperante I 714, 6. 9. tinctus ab Iohanne I 329, 14. hoc baptismo quid uoluerit effici I 329, 15. eius miracula I 320, 13 ss. I 329, 12—337, 8. 385, 16—19. 716, 15—717, 1. magus a Iudaeis habitus est I 321, 1. 329, 13. 331, 9. 716, 17. eius miracula non magica uirtute facta esse I 320, 19. 329, 13. 330, 2. 331, 9. 334, 1. 408, 3. 409, 6. 18 ss. 716, 17. eum ex miraculis deum credi I 407, 18 ss. increpuit Iudaeos I 341, 1. 717, 4. eum adfirmavit scriptor quidam (*Hierocles*) a Iudaeis fugatum collecta nongentorum hominum manu latrocinia fecisse I 407, 12. idem insolentiam Christi uoluit arguere I 408, 7. Christus agnus candidus sine macula a Iudaeis immolatus I 383, 20. eius passio I 337, 9—362, 7. 717, 1—720, 11. quo die et quo anno cruci adfixus sit I

304, 8. 327, 4. 718, 8. II M 173.
 9. a regno David usque ad crucem
 Christi anni ML colliguntur I 359,
 7. Salomon annis M paulo amplius
 ante de eo pronuntiauit I 717, 6.
 inferos uicit et resignauit I 313.
 13. ab inferis euocatus non aderit,
 quia non amplius quam biduo apud
 inferos fuit I 388, 10. resurrectio
 eius I 349, 17. 362, 7—364, 3.
 393, 14. 720, 11—21. II M 174,
 1. in Galilaeam profectus est, ut
 discipulos suos quaereret I 362,
 10. 364, 4. 6. 720, 22. uoluit se
 Iudaeis ostendere I 364, 4. disci-
 pulis iterum congregatis scripturae
 sanctae litteras patefecit ordina-
 uitque euangelii ac nominis sui
 praedicationem I 364, 6. 367, 8.
 720, 23. II M 174, 1. discedens
 eos instruxerat uirtute ac potestate
 I 367, 15. 720, 25. II M 174, 5.
 inspirauit in eos spiritum sanctum
 I 720, 25. in caelum sublatus I
 367, 9. 721, 2. II M 174, 7. —
 secundus eius aduentus I 313.
 5 s. 315, 11. 316, 5. 341, 9. 585,
 18. ad liberandos iustos I 640, 7
 —646, 7. 758, 21 ss. ad conden-
 dum regnum mille annorum I 658,
 12 ss. 759, 11 ss. ad iudicandos
 uiuos ac mortuos I 647, 3—652,
 16. 658, 4—659, 9. 759, 9. —
 Christus: dominus I 737, 8. 367,
 14. dominus noster 479, 6. 585,
 15. II M 173, 10. magister domi-
 nus II M 174, 12. in nomine ma-
 gistri domini (*sic scribendum uid.*,
dei codd.) I 367, 14. legatus dei II
 70, 11. patris I 394, 3. legatus ac
 nuntius dei I 375, 19. nuntius patris
 I 394, 9. minister dei ac nuntius II
 69, 19. nuntius dei qui uetus illud

saeculum fugatamque iustitiam re-
 duceret I 419, 9. fidelis I 329, 7.
 perfectus doctor uirtutis, perfectus
 sapiens, qui et uerbo sapientiam
 tradidit et doctrinam praesenti uir-
 tute confirmauit I 369, 7—377,
 13. 723, 18—724, 6. doctor iustitiae
 I 316, 8. peccata non habebat I
 329, 15. uera religio ueraque sa-
 pientia in Christo est I 722, 21.
 dux honoratus, qui uirtutibus ac
 bonis praesit I 488, 9. dux magnus
 caelitus missus I 277, 23. dux
 sanctae militiae I 645, 9. templi
 maximi ianua est, lucis uia, dux
 salutis, ostium uitae I 394, 10.
 aeterni templi fabricator I 325, 5.
 metator templi dei I 307, 10. tem-
 plum nouum condidit I 376, 1.
 diuini et immortalis templi conditor
 II 70, 11. ipse uerum dei templum
 I 349, 17. pastor I 311, 15. legem
 per Moysen datam soluit nouamque
 dedit I 343, 5. 9—345, 10. 347,
 6. 717, 26. legem non soluit, sed
 impleuit I 717, 27. nouae legis
 lator I 714, 25. legem diuinam
 tradidit nobis ipse dominus I 737,
 8. ipse uiua praesensque lex I
 345, 8. 375, 21. sabbatis non ua-
 cauit operans in salutem hominum
 I 343, 6. 717, 27. circumcisionem
 uacuefecit I 343, 7. 345, 11—348,
 3. abstinentiam suillae carnis abs-
 tulit I 343, 8. 348, 3—22. in
 utroque testamento testator nos
 heredes regni aeterni fecit I 365,
 3. nouum testamentum per eum
 datum I 366, 6. sacerdos patris I
 394, 9. sacerdos perpetuus I 329,
 9. eius sacerdotium sempiternum
 I 325, 7. 15. inter deum et ho-
 minem medius constitutus, unde

illum Graeci *μειστήρ* uocant I 376, 8. mediator aduenit I 377. 2. cibus ac uita omnium qui credunt I 358. 5. iudex I 329. 10. liberator et iudex et ultor I 645. 6. rex I 295. 1. 645. 7. 713. 21. rex summus I 329. 9. — diuina opera quae fecit quam figuram et significantiam spiritualium habeant I 377. 20—380. 3. quaecumque passus est quam figuram et significantiam spiritualium habeant I 377. 19. 380. 2—385. 8. 724. 11—24: aceti potus ac fellis cibus I 380. 7—16; corona spinea I 380. 17—381. 4; sancta crux I 359. 10. crucis Christi deploratio I 350. 18—351. 8. sacramentum crucis I 724. 7. crucis Christi ratio et uis I 358. 4. 377. 15. 381. 4. 384. 12. 724. 6—725. 6. sancta crux I 359. 10. quanto terrori sit daemonibus I 384. 14—385. 8. 386. 4 s. 724. 24—725. 6. tuti sunt qui signum ueri et diuini sanguinis (crucis) in fronte notauerint I 383. 22. 384. 6—12. 724. 24—725. 6. (*cf. etiam Indic. uerbor. s. signum*). ex ipsa illa cruce Christus deus creditus I 410. 3. [lignumque crucis uenerabile adora in *carmin. recentioris aetatis De passione domini* II 150. 50.] — Christi discipuli I 362. 10. 364. 6. 367. 8. 13. 15 ss. 406. 18—407. 12. 720. 22—25. II M 174. 1 ss. in locum Iudae proditoris Mathiam et Paulum adsumpserunt II M 174. 9. *cf. Paulus. Petrus.* — Antichristus se Christum mentietur I 645. 16. 758. 10. Christi nomine amisso Phryges... seu quilibet alii nominantur (*haeretici*) humana et externa uocabula induerunt I 396.

5. — miles Christi II M 190. 11. — Constantinus transversa X litera, summo capite circumflexo, Christum (*coni.*, Christo *cod.*) (caeleste signum dei) in scutis notat II M 223. 17. — Maximinus quasi tormentis adactus fatebatur Christum implorans, ut suimet misereretur II M 234. 19. — scriptor quidam (*Hierocles* I 405. 22) de Christo I 407. 12 — 411. 6. — Carmen de passione Domini Ps.-Lactantii (recentioris aetatis) II 148. — *Cf. Hermes. Sibyllae.*

Chrysippus Stoicus I 679. 6. uir acris ingenii I 697. 17. sibi ipse manus intulit I 237. 8. 710. 22. de deo I 17. 1. 679. 6. de eo Cicero I 656. 9.

ciborum receptio et coniectio II 35. 16. 38. 20 ss. 41. 15. 49. 8. maceratorum ex aluo emissio II 42. 4. 10. 18. eorum sucus II 41. 17. 42. 6.

cilia II 32. 19.

[*Cimmeria Sibylla* I 21. 8. 679. 25.]

Cimmeriae tenebrae I 410. 12.

Cimon I 511. 7 (*codd. Timon*). II 119. 3.

Circe I 82. 18.

circus I 742. 22. [circi colores I 602. 2 adn. cr. § 4.] circum Diocletianus quem fecerat Nicomediae (II M 181. 4), dedicare cogitabat, *ibid.* 191. 8. circenses ludi I 561. 4—562. 2. Neptuno attributi I 561. 16. 742. 1. ludis circensibus praesultor I 128. 3. circenses Maxentius natali suo edebat II M 224. 5.

circumcisio I 343. 7. 345. 11. prima carnis I 346. 9. 347. 8. secunda cordis ac spiritus I 346. 8. 347. 10. 17 ss.

Cirrhaei modi II Ph 138, 48.
in Cithaerone Liber natus I 90, 14
—19. unde Cithaeron appellatus
sit I 90, 19.

Claudia proponitur in exemplum mi-
raculi I 126, 12—19. 169, 13.

Appius Claudius censor cur lumini-
bus orbatus sit I 127, 2. 169, 16.

Appius (apud Sallustium) 'caninam
facundiam' dixit I 551, 14.

Cleanthes Stoicus I 679, 6. sibi ipse
manus intulit I 237, 8. 710, 22.
aethera esse dicit summum deum
I 16, 16. 679, 6.

clinici philosophi I 194, 6.

Cloaca maxima I 73, 20. 686, 21.

Cloacinae deae simulacrum I 73, 19.
686, 20. 22.

Codrus I 210, 12.

collum II 25, 5. 37, 1. 39, 12.

Colophon I 25, 11.

cometae I 636, 9. 757, 14.

comicae fabulae I 560, 4—8.

comoedia I 742, 14. comoediae Grae-
cae II 156, 6. ueteris comoediae
scriptores II 156, 8. comoediarum
metra II 156, 4.

conceptio hominis II 43, 4 ss.

Concordia dea I 687, 7.

qui consolati sunt alios ob amissionem
carorum, fortunae nomen acerrimis
accusationibus prosciderunt I 265, 4.

confessio: cf. *Indic. uerb.* confessio
et confiteri.

conscientia I 573, 13—575, 15. 748,
19. II 82, 5. 9.

Constantia Constantini soror Licinio
desponsa II M 222, 12. nuptiae
Mediolani factae, ibid. 225, 2 s.

Constantius gener Maximiani Herculi
(cuius priuignam *Theodoram du-*
xerat) cf. II M 206, 9. pater Con-
stantini II M 193, 19. litteris

Diocletiani Christianos persequi
iussus conuenticula tantum dirui
passus est, ibid. 189, 5—9. a Ma-
ximiano (Galerio) contemptus, ibid.
195, 21. 200, 3. ualetudine adfectus,
ibid. 195, 22. 200, 6. in eius locum
Maximianus (Galerius) Licinium Au-
gustum nominare cogitat II M 196,
4. saepius rogauerat ut Maximianus
Constantinum filium ad se mitteret.
ibid. 200, 6. 14. quemadmodum
Constantinus ad eum peruenerit,
ibid. 200, 15—201, 5. eius mors,
ibid. 201, 6. eius mores, ibid. 182,
13. 195, 22.

Constantinus filius Constantii II M
193, 19. fuit Nicomediae a Diocle-
tiano factus tribunus ordinis primi,
ibid. 193, 23. a militibus amatus,
ibid. 193, 22. 194, 20. 201, 15. eius
mores, ibid. 193, 23. 26 s. non
nominatur Caesar a Diocletiano,
ibid. 193, 24—195, 8. uiuit apud
Maximianum (Galerium) Nicome-
diae, ibid. 200, 6. ab eo insidiis
petitus, ibid. 200, 8—13. quomodo
ad Constantium patrem effugerit,
ibid. 200, 14—201, 5. a patre mo-
riente militibus commendatus sus-
cepto imperio fit Augustus, ibid.
201, 7. [cf. I 4 adn. § 14.] nihil
egit prius quam Christianos cultui
suo reddere, ibid. 201, 8. Maximi-
anus (Galerius) eum non impera-
torem, sicut erat factus, sed Cae-
sarem appellari uolebat, ibid. 201,
21. gener Maximiani (Herculi), cu-
ius filiam Faustam in matrimonio
habebat, ibid. 204, 1. 206, 9. 15.
207, 5. 7. 9—13. idemque generi
filius (sc. *filius Constantii et The-*
odorae priuignae Maximiani), ibid.
206, 9. Maximianum (Herculium)

socerum dolo armisque se aggredientem Massiliae opprimit, ibid. 206, 6—207, 6. eundem nouis insidiis se petentem extinguit, ibid. 207, 7—208, 5. Constantinus et Maximinus a Maximiano (Galerio) filii Augustorum, deinde imperatores nominantur, ibid. 210, 2. 5. Maximinum Christianos uexantem litteris deterret, ibid. 215, 18. Constantini iussu senis Maximiani (Herculii) statuæ reuulsæ et imagines detractæ, ibid. 221, 16. Maxentius ei bellum indicit, ibid. 222, 19. bello exorto Constantinus ad urbem propius admouet et e regione pontis Muluii consedit, ibid. 223, 6—14. transuersa X littera, summo capite circumflexo, Christum (caeleste signum dei) in scutis notat, ibid. 223, 17. uincit Maxentium qui ipse interit, ibid. — 224, 14. populus subclamauerat Constantinum uinci non posse, ibid. 224, 6. confecto bello cum summa senatus populique Romani laetitia acceptus Maximini perfidiam cognoscit: senatus ei titulum primi nominis decernit, Maximinus aperte inimicitias profitetur, ibid. 224, 15—23. proxima hieme Mediolanum concessit, eodem Licinius aduenit, ut sororem eius (*Constantiam*) sibi desponsam (222, 12) in matrimonium acciperet, ibid. 225, 1. [ibi uniuersa quæ ad commoda rei publicæ pertinerent in tractatu habent constituuntque de restituenda ecclesia litteras, ibid. 228, 13 ss.] Maximinus eo proposito contra Licinium mouerat bellum, ut cum eius exercitu, quem largitionibus ad partes suas tracturum se sperabat, statim ad Con-

stantinum pergeret, ibid. 227, 14. Constantino atque ipso ter consulibus Licinius de restituenda ecclesia suas Constantinique huius modi litteras ad praesidem datas proponi iussit, ibid. 228, 12. hæ litteræ ipsæ ibid. 228, 15 ss. [Constantinus Augustus, ibid. 228, 15.] — [eius liberi I 4 adn. § 14.] [Constantini nominis auspicio Lactantii Institutiones inchoatæ I 4 adn. cr. § 13. 16. Constantinus gratulationibus uotisque celebratur I 4 adn. § 13 ss. primus Romanorum principum deum uerum cognouit ibid. § 13. praedicatur quod per eum sancta religio restaurata sit I 668 5 adn. Constantine imperator maxime I 4 adn. § 13. Constantine imperator I 95, 13 adn. 177, 3 adn. 274, 3 adn. 485, 6 adn. sanctissime imperator I 668, 5 adn. § 11.] apud Coos I 127, 10. Coprianus cf. Cyprianus. cor II 34, 17 ss. 44, 11. globus cordis II 49, 5. adfectus pauoris in corde constitutus II 49, 7. 14. sapientiae domicilium II 34, 17. I 213, 1. templum dei II 132, 12 ss. Cornelius Nepos I 51, 20. Nepos Cornelius ad Ciceronem scribit I 222, 7. Cornelio consule I 88, 17. Cornelius homo seditiosus I 484, 11. corporis nostri ratio plane obscura non est II 7, 10—13. multa in corpore uel dubia uel obscura II 48, 18. 49, 11. corporis natura et ratio I 156, 1 ss. 157, 5 ss. 207, 9. II 106, 15 ss. ex humo fictum II 92, 14. e terra oritur I 156, 1. 187, 19. e terra est I 157, 12. [de terra est I 602, 2 adn. cr. § 8.] terra est I 103, 7. 263, 24. 499, 15. 595,

2. 599, 16. terrae adscribitur II 106, 15. terrenum est I 157, 8. materia corporis in umore est I 145, 21. diaboli (ex diabolo) est I 157, 8. 12. corporis unitas II 34, 8. 22. partes corporis uel dexteræ uel sinistrae II 34, 8 ss. pars dextera in toto corpore masculina est, sinistra feminina II 43. 13. solidamenta corporis ossa II 24, 11. suco alitur II 38, 19. 41, 17. 42, 6. in corpore humano nihil est quod non tantundem ad usus necessitatem quantum ad pulchritudinem ualeat I 149, 16. II 13, 6. partes corporis decorae (speciosae) II 21, 10. 33, 8. 11. 34, 2. 5. 12. 35, 2. 36, 5. 10. 12. 20. 37, 4. 9. 10. 13. 21. 23. 38, 1. 9. 11. 14. 17. 47. 16. *al.* utiles II 21, 1. 34, 10. 35, 2. 37, 4. 9. 14. 38, 18. 40, 4. 47, 16. *al.* homo corpore quasi custodia saep-tus I 141, 24. eius hospitio utimur I 103, 6. hoc corpusculum hominis receptaculum est I 104, 23. II 62, 5. uasculum quo homo continetur I 104, 25. corpus uas hominis II 19, 1. uas quodammodo fictile quo animus continetur II 5, 20. uascu-lum quo tamquam domicilio tem-porali spiritus hic caelestis utatur I 157, 9. tenebrosus domicili-um I 587, 9. mentis II 68, 6. de cor-pore et anima, cf. anima. corporis dimicatio I 207, 9 ss. corporis bona et mala I 601, 2 ss. in corpore uitia continentur II 118, 1. qui se corpori addixerunt, non adsequi possunt diuini muneris gratiam II 118, 10. 13. corpora animalium in-tersecta II 43, 11.
- Corybantes I 51, 4. [86, 6.] 690, 3. [Corythi filii I 93, 11.] costae II 19, 23.
- C. Cotta pontifex apud Ciceronem disputans contra Stoicos de reli-gionibus I 19, 1. apud Ciceronem I 122, 26. 139, 15. refellitur I 123, 4.
- Crassus I 534, 3.
- Crates Thebanus* I 252, 21.
- Cratinus II 156, 10.
- Cretam Liber delatus I 35, 8. 682, 12. in Cretam Iuppiter infans mis-sus I 51, 2. [remeauit I 55, 2. in Creta Iuppiter I 44, 21. 685, 20.] eius antrum I 88, 10. [eius sepulcrum I 45, 1. 685, 21. Κρήτη I 45, 8. Cretaea capra I 85, 17. Cretensis Iuppiter I 45, 10. Cre-tensium rex Melisseus I 91, 8. 690, 10.] Cretensium multitudo I 54, 21.
- Creticus Iuppiter I 85, 11. 689, 24.
- Critias I 244, 21.
- Croesus I 534, 2.
- [Κρόνος I 50, 1. 52, 6. 7.] crura II 47, 23.
- crux cf. Christus.
- cubita II 21, 9. 11. 37, 5.
- cultus cf. deus. dii.
- Cumana cf. Sibyllae.
- Cunina dea I 77, 19. 687, 14.
- cupiditas quid sit I 554, 2. cur ho-mini data sit I 498, 4. 554, 6. 739, 2. ea male utuntur I 555, 8. 738, 10. 740, 3. in deum non cadit II 107, 25. mala I 497, 1.
- Cupido I 65, 17. [Cupidinum simu-lacra in gymnasiis I 74, 3.] trium-phus Cupidinis carmen I 36, 14.
- Curetes [I 86, 6. filii Iouis I 44, 21. cur altores Iouis dicantur I 86, 12 ss.] Curetas I 86, 19.
- C. Curio consul [I 23, 11.] II 124, 7.
- Curtius neci se obtulit I 210, 12.
- Cymaea cf. Sibyllae.

Cynici a canibus uocabulum traxerunt I 224, 10. (710, 8.) in propatulo coibant cum coniugibus I 224, 8. 710, 14.

Cynocephalus I 689, 13.

[Cynosurae I 33, 22. 682, 1.]

Cyprianus: Lactantii de eo iudicium I 402, 12—403, 5. 412, 4 ss. in ea oratione qua Demetrianum redarguere conatur I 412, 5. a quodam Coprianus uocatus I 403, 2. in Cypro Venus I 65, 21. 682, 22. apud Cyprios humana hostia immolata I 78, 22. Iuppiter Cyprius I 688, 17.

Cyrenaeus Theodorus II 84, 1.

Cyrenaicae sectae conditor Aristippus I 702, 4. 710, 18. magister I 223, 10. Cyrenaici de uirtute et summo bono I 193, 19.

[Cyrus I 22, 14.] Cyrus maior Iudaeos terris suis reddidit I 285, 9. 304, 6. aequalis Tarquini Superbi I 285, 10. (Cyri aetate, cf. adn. cr., I 327, 6.)

Dacia II M 178, 6. noua, ibid. 183, 4. Daciis adsidue rebellantibus, ibid. 199, 10.

Daciscum imperium cognominari Romanum Maximianus (Galerius) uolebat II M 205, 5.

daemones: grammatici eos dictos aiunt quasi *δαίμονας*, id est peritos ac scios rerum I 163, 13. Latine genii appellati I 164, 18. quomodo facti sint I 163, 6 ss. 695, 15. 22. daemonum duo genera, unum caeleste, alterum terrenum I 163, 9. daemones deos esse I 163, 14. 387, 7 ss. 724, 1. 5. Apollo daemon est I 27, 5. 6. 387, 9. 11. 388, 8. Iuppiter I 386, 20. 387, 15. 388, 7.

Neptunus, Volcanus, Mercurius I 388, 7. per daemonum insidias cultus deorum inreperunt I 714, 12. uarios cultus sibi (diis) condiderunt I 167, 9 ss. 387, 22 ss. 696, 5 ss. in sacrilegos nonnumquam aliquid ultionis edunt I 169, 14. 697, 2. ab hominibus adorati I 468, 7. daemonum potestas, inuenta, fraudes eorumque cultus I 163, 15—172, 2. 21. 174, 2—17. 696, 2—697, 5. fraudes I 320, 16. 328, 16. 640, 19. insinuant se mentibus hominum I 471, 7. 9. in corpora hominum inrepunt I 725, 1. praedones hominum I 401, 20, hostes, latrones, interfectores I 468, 8. persecutiones per daemones effectae I 385, 5—386, 7. 461, 15. 20. 471, 4—20. daemonum instinctu Domitianus ad persequendos Christianos incitatus II M 177, 4. instinctibus daemonum haereses extiterunt I 394, 12. 396, 2. reformidant deum, quia torquentur ab eo ac puniuntur I 650, 22. nomine dei ueri fugantur I 165, 15 ss. 387, 5 ss. 471, 8—14. 724, 26 ss. ad nutum dei contremiscunt II 130, 2. a Christo, cum inter homines ageret, uerbo fugati I 384, 16. 724, 27. quanto terrori daemonebus signum crucis sit I 384, 14—385, 8. 386, 4 s. 724, 24—725, 6. iustos id est cultores dei metuunt I 165, 15. perditissimos daemones deus in aeterna supplicia damnauit I 461, 15. — terreni daemones sunt inmundi spiritus: cf. spiritus. — princeps daemonum I 163, 11. 659, 6. 665, 8. 759, 5. 23; cf. daemoniarches. — de daemonebus Hesiodus I 163, 18. 695,

24. Homerus I 387, 15. Plato in Symposio I 164, 16. daemon Socratis I 164, 7. 695, 25. — spiritus daemonicus I 387, 11. cf. spiritus.
- daemoniarchen cur deus esse uoluerit I 697, 6. unde diabolus Trimegistus uocet I 163, 12. in figura draconis Romam perlatus I 169, 18 (cf. 126, 19.). cf. diabolus.
- Daia cf. Maximinus.
- Danae a Ioue uiolata: huius fabulae interpretatio I 39, 13. 684, 4. Danaen I 39, 13 (-aem *H*, -aan *P*). 684, 4.
- Danuuius II M 193, 6. (183, 2.)
- [Dardanus Corythi, non Iouis filius I 93, 11.]
- sub Dario rege I 285, 14. Darii aetate I 327, 6.
- Dauid filius Iesse I 322, 4. pater Solomonis I 297, 19. 298, 1. 323, 9. 12. 713, 15. quando fuerit I 359, 8. 713, 16. potentissimus rex idemque propheta I 297, 20. 713, 15 (cf. 13 s.). quem praeter ceteros prophetas Iudaei legunt I 321, 5. diuinorum (caelestium) hymnorum scriptor I 298, 1. 713, 15. ad Dauid Nathan missus uolentem deo templum fabricare I 322, 8. 10. damnat Iudaeos I 321, 6. de Christo I 713, 17. regnum Dauid I 359, 8. Christus eius filius I 324, 2. 5. ex genere Dauid I 324, 16. apud Dauid I 329, 20.
- Decius persecutor ecclesiae: profectus aduersus Carpos a barbaris cum magna parte exercitus deletus II M 178, 1—9.
- Deianira I 681, 22.
- Delos Apollinem coluit I 56, 20.
- Delphi I 25, 10. Delphicus Apollo I 387, 9. [Delphis Sibylla I 20, 15. 21, 7. 679, 25.]
- Demetrianum Cyprianus redarguere conatur I 412, 5 ss.
- Demetrianus auditor Lactantii I 150, 2. II 4, 6. 162, 1. Lactantii ad eum monita II 4, 1—8. 20—5, 7. 13—18. 7, 1 s. 63, 9—14. ad eum liber De opificio dei a Lactantio scriptus I 150, 1. II 4, 1 ss. ad eundem epistularum Lactantii libri duo II 162, 2. eorum fragmenta II 156, 25. 157, 4.
- Democritus auditor Leucippi II 90, 19. a Leucippo eruditus hereditatem stultitiae reliquit Epicuro I 232, 14. Epicuri auctor I 6, 13, 234, 14. 583, 1. agros suos pascua publica fieri passus est I 252, 17. 710, 7. se ipse interfecit I 237, 12. 710, 23. quasi in puteo alto ueritatem esse demersam queritur I 266, 5 ss. 272, 13. 711, 15. auctor sententiae fortuito omnia facta esse I 6, 13. (93, 12.) de atomis I (232, 14). 592, 7. de mundo I 583, 1. homines uermiculorum modo putauit effusos esse de terra I 607, 22. animas cum corpore perire I 234, 16. 608, 8. 610, 11. 627, 2. 755, 14. eius leuitas II 93, 12.
- [Demophile Sibylla I 21, 17.]
- Demosthenes I 406, 10.
- dentes II 25, 10. 35, 7. 8—10. 16, 36, 4—10. 47, 4.
- Deucalion I 148, 21. 151, 12. Deucalioneae aquae II Ph 136, 14.
- Dea Bona cf. Bona.
- deus: ei nomen non est, proprium nomen est deus I 19, 21. 20, 4. omnipotens est uerum cognomen tum dei I 677, 16. utrum unus sit an multi I 7, 18 ss. 676, 18. 678,

7. 680, 19. II 94, 18. unus est, solus, liber, deus summus, carens origine I 393, 20. unus I 12, 21. 13, 6. 10. 16, 3. 26, 8 ss. 173, 11. 280, 8 ss. 678, 7. 681, 19. II 69, 17. 95, 4 ss. *al.* deus singularis (*i. e.* unus) *saepissime, uelut* I [4 adn. § 13.] 9, 13. 13, 1. 19, 16. 95, 14. 96, 9. 171, 19. 312, 7. 378, 17. 394, 6. 446, 15. 472, 1. 510. 4. 512, 16. 546, 22. 678, 14. 679, 14. II 121, 8. ex se ipso est procreatus I 28, 13. 137, 19. sempiternus I 586, 26. aeternus I 137, 21. 678, 7. eius aeternum nomen I 477, 21. aeterna mens I 8, 4. antiquus dierum cur a Daniele appelletur I 313, 17. solus a saeculis fuit, ut erit semper in saecula I 313, 18. immortalis I 586, 25. eius aetas et origo non potest comprehendi I 313, 18. in deo sexus non est I 30, 1. 680, 22. 24. de figura dei II 117, 13. deus oculis et mente incomprehensibilis I 734, 8. non potest aut cogitatione hominis aut sermone comprehendi I 678, 10 s. deus summus *saepissime, uelut* I 2, 11. [4 adn. § 13.] 15, 6. 16, 17. 18, 4. 19, 16. 23, 19. 26, 19. 43, 14. 96, 17. 283, 5. 286, 11. 313, 17. 321, 2. 392, 20. 394, 6. 595, 25. 712, 4. 761, 3. II 69, 17. 70, 6. M 226, 13. 227, 25. *in oratione Licinii* summe deus II M 226, 18. 22. 24. perfectus est I 8, 17. 9, 8. 11, 16. 586, 25. 678, 7. impassibilis, nulli rei subiectus I 11, 16. 137, 21. 678, 8. incorruptibilis I 8, 24. 11, 15. 678, 7. incorruptus I 137, 21. 586, 25. immutabilis I 137, 21. beatus I 26, 10. 137, 21. 597, 12. optimus maximus II 75, 11. omni-

potens I 677, 16. maiestas dei (summi ac singularis) I 19, 16. 29, 2. 10. 95, 14. 96, 9. 378, 17. 512, 16. II 121, 8. II M 179, 12. pro- uidentissima II 10, 19. ipse intel- legentia, ipse sensus ac ratio est II 7, 16. eius sapientia I 586, 24 ss. in deo qui adfectus sint II 107, 6. 108, 8. 23. 109, 7. an nihil om- nino curet II 109, 22. gratia mo- uetur II 71, 10. 72, 2. 74, 13. 77, 12. 107. 1. 108, 15. Lactantii De ira dei liber II 67 ss. an sit aliqua ira in deo II 109, 22. 113, 9. plu- rimi existimant non irasci deum II 67, 4. qui error maximus est et uitae humanae statum euertit II 67, 10. omnem religionem dissoluit II 123, 11. deus irascitur I 172, 15 ss. II 71, 9. 72, 1. 74, 13. 77, 12. 99, 2. 107, 2. 108, 23. 110, 21. 114, 8. 118, 17. 119, 5. 12. 130, 10. quamuis sero noxios punit II 121, 10. M 172, 14. nouissima eius ira super gentes I 665, 14. 666, 5. patientissimus est et iram suam continet II 120, 10. 121, 9. eius patientia quid adsequatur II 121, 6. 123, 4. dei ira num aeterna sit II 121, 19. 122, 12. deus habet ignoscendi licentiam II 119, 12. cur hominem irasci uetet II 121, 23. diuina de ira dei testimonia II 123, 9. deus pater (Christi) I 129, 11. 130, 2. deus pater et deus filius I 391, 22. cf. Christus. — Plato de primo ac secundo deo I 713, 2. deus pater (hominum) I 157, 3. 601, 24. II 27, 19. 121, 3. parens I 202, 2. II 7, 14. uerus pater (parens) I 44, 6. 597, 3. II 5, 15. summus pater I 377, 16. 381, 21. 394, 10. 642, 4. communis

(omnium) pater II 60, 14. 75. 10. unus idemque omnium deus pater II 60, 14. dominus I 749, 12. dominus noster I 479, 6. dominus et pater (parens) I 26, 8 s. 280, 10 ss. 282, 3 ss. 283, 1 ss. 284, 2 ss. 460, 20 ss. 572, 3. 669, 12. 676, 21. 712, 6 ss. 730, 17 s. 735, 11 ss. II 118, 23. 130, 14 ss. quemadmodum materiam (I 15, 1) et mundum et omnia quae in eo sunt creauerit I 132, 3—162, 22. 694 ss. precandus nobis et adorandus est deus caeli I 665, 1. deus et mundus: cf. mundus. unus est princeps et origo rerum deus II 97, 3. praeses dominusque mundi I 670, 20. ille unus magister et imperator omnium deus I 509, 16. mundi huius effector et gubernator I 421, 26. mundi administrator II 118, 19. deus aedificator artifex auctor conditor constitutor effector fabricator factor institutor machinator opifex parens rector rerum (mundi *sim.*): cf. in *Indice uerb. haec nomina et creator. deus. deum omnia cum in omnibus animantibus tum in homine summa cum providentia constituisse per totum De opificio dei librum demonstratur.* — cf. homo. — cur deus mala uoluerit esse: cf. bonum, malum. — De uero cultu *liber VI Instit. inscriptus.* deus Saturno regnante utique colebatur I 413, 18. 421, 18 s. aureo saeculo homines nullos deos, sed unum ac solum deum nouerant I 691, 7. colendi dei gratia homo natus I 201, 4 ss. quemadmodum deus colendus sit I 479, 8. II 132, 12. iustitia est ueri dei cultus I 730, 15. deo quid debeatur I 509,

18—514, 6. deum nosse primum legis dei caput I 508, 5 ss. 735, 11. deus imperator I 509, 17. 671, 23; cf. militia caelestis. deus doctor sapientiae duxque uirtutis I 5, 3. inluminator noster deus I 547, 5. deus et iudex et testis idem futurus I 575, 13. iudicium dei nemo effugere potest II 120, 1. aequissimus iudex I 667, 25. maximus et aequissimus iudex, speculator ac testis omnium I 548, 20. — cf. spiritus.

dii homines fuerunt post mortem consecrati I 29, 19—92, 21. (56, 10. 57, 1. 58, 5 s. 11. 59, 11—18. 60, 4. 64, 20. 86, 22.) 99, 17. 103, 8. 173, 5. 9. 391, 12. 17. 407, 20. 464, 14. 465, 5. 483, 9. 627, 24. 680, 27. 681, 7. 699, 4. fuerunt maximi reges I 30, 21. 55, 15. 56, 9. 20. 57, 11. 162, 10. 681, 1. 696, 7. II 96, 1. quomodo hi facti sint dii I 30, 21. 67, 12. 71, 23. 628, 1—3. de diis feminis deorumque conubiis quae dicuntur, uera sunt I 40, 21. deorum sexus I 61, 19—63, 22. urbes et domus I 63, 2. 5. fugae uulnera mortes bella adulteria I 71, 24. adulteria et stupra exprimuntur in theatri I 433, 1. aerumnae I 65, 1. dii quando coloepti sint I 91, 6. 92, 15. 23. 149, 9. 415, 12. 419, 7. 690, 8. 23. 691, 3. aureo saeculo nulli dii colebantur I 691, 7. quibus causis decepti homines primitus deos esse crediderint I 95, 11. deorum cultus a daemonibus effectus I 167, 9. 696, 5 ss. 714, 12; cf. daemones. deorum opinionem pulchritudine ac nitore simulacrorum sustentari I 121, 25—122, 20. 693, 4—10.

- deorum effigies grandes pupae sunt I 109, 22. 110, 7. dii non auro ebore gemmis excolendi exornandique sunt I 109, 6. 692, 4. uniuersa mala cultus deorum induxit I 421, 4—423, 15. deorum cultus quam peruersus et perniciosus sit I 274, 6 ss. 278, 4 ss. 281, 11 ss. 604, 10—606, 5. deorum religiones triplici modo uanae sunt I 173, 4 ss. 174, 12. 699, 2 ss. cur deorum cultores boni et iusti esse non possint I 432, 14 ss. duodecim dii I 26, 22. Orpheus CCCLXV deos esse dicit I 26, 22. dii maiorum gentium I 60, 7. deorum res gestae ab Euhemero collectae I 42, 3. 685, 10. cf. Epicurus. Stoici.
- dextrae corporis partes cf. corpus.
- diabolus: δαβολος Graecis I 130, 4. de factis diabolus I 695, 3. id est criminator I 130, 4. 158, 7. 489, 9. 695, 3. siue delator I 695, 3. alter spiritus a deo factus I 129, 13; cf. spiritus. ad malum transcendit I 129, 15. 130, 1. conturbata illa prauaque mens I 143, 4. dei aemulus I 144, 3. aduersarius dei I 499, 11. prauus antitheus I 144, 13. eius est occidens I 143, 4, et nox I 144, 13. ne corrumpet homines, misit deus angelos I 162, 19. eos mulierum congressionibus inquinavit I 163, 1. diaboli satellites et ministri I 163, 5. 695, 19. cf. daemoniarches et princeps daemonum (s. daemones). — diabolo dedit deus ab initio terrae potestatem I 162, 18. dominator terrae fallacissimus I 163, 2. inlexit primos homines criminator I 158, 7 ss., serpens unus ex dei ministris I 694, 14 ss. serpens non destitit semen hominis persequi I 695, 2 ss. (Cain) in caedem fratris armauit I 695, 5. malorum fons ille diuini nominis semper inimicus I 499, 3. eius liuor I 130, 1. machinator omnium malorum I 659, 7. [auctor errorum malorumque omnium machinator II 62 adn. cr. § 4.] dux damnatus, qui uitii ac malis praesit I 488, 9. uia criminatoris illius qui prauis religionibus institutis homines in uiam perditionis inducit I 489, 9. praecursor eius uiae 505, 19. huius uiae dux praeuicator ac subdolanus I 506, 6. aliqua peruersa potestas ueritati inimica, cui unum sit opus hominum caecare mentes I 97, 20. expugnare uirtutem iustitiamque ab hominibus excludere I 564, 11. dominium corporis habet I 157, 7—12. eius inlecebrae uoluptates I 564, 10 ss. illicita desideria immittit I 565, 11 ss. 14—566, 2. [II 62 adn. cr. § 4.] eius hostis insidiae uariaeque artes I 493, 13 ss. 505, 19 ss. 506, 6 ss. [II 62 adn. cr. § 4 s.]. astutus ac saepe uiolentus II 5, 7—12. persecutionis auctor II 5, 7. I 761, 10. aduersarium nobis deus reseruauit, ut possemus capere uirtutem I 493, 2. aduersarius ille noster I 565, 11. aduersarius I 761, 10. [II 61 adn. cr. § 1.] conluctator et aduersarius noster II 5, 6. [cur deus talem esse uoluerit I 130, 5 adn. cr. § 1 ss.] [cur hunc uexatorem generi hominum constituerit II 61 adn. cr. § 1 ss.]. [ut prosternit multos, sic a multis uictus prostratusque discedit II 62 adn. cr. § 5]. nouem proeliis zabulum cum

satellitibus suis debellasti II M 189, 23. deus omnes insidias atque impetus diaboli a populo suo arceat II M 238, 2. credunt quidam Neronem diaboli praecursorem fore II M 176, 1. princeps daemonum erit in custodia mille annis caelestis imperii I 659, 6. 665, 8. 759, 5. soluetur denuo atque omnes gentes aduersus iustos concitabit I 665, 8. 759, 23. comprehendetur atque perpetuo igni cremabitur I 666, 21. — cf. daemoniarches.

Diagoras Melius atheus nominatus II 83, 18 ss. deos exclusit I 6, 14. nullum esse deum dixit II 83, 19. 84, 2—7. 93, 11.

dialectica I 212, 21.

Diana et Hippolytus I 66, 19. non casta I 682, 24. Dianae apud Tauros hospites immolati I 78, 25. 688, 18.

Dicaearchus animas cum corpore interire argumentatus est I 234, 16. 608, 7. 610, 10. 627, 2. 755, 14.

dies septem quibus anni conficiuntur I 629, 11. dies et nox I 143, 22 ss. dies dei est et uerae religionis imago I 144, 2. 6. 7. dies sex quibus mundus consummatus est, quid significant I 629, 6 ss. dies septimus (sabbati) quid significet I 629, 8 ss. dies magnus dei mille annorum I 629, 17. 630, 4.

digiti II 37, 8—23. pedum II 48, 8. maximus eorum II 48, 11.

diluuium I 148, 15. 151, 13. 160, 14. 695, 1. diluuium aquarum I 151, 11. cataclysmus I 148, 19. 25. 694, 26. II 126, 4.

Diocletianus ante imperium Diocles uocabatur II M 183, 26. Diocles, ibid. 206, 3. 216, 5. a Dioclete,

ibid. 237, 10. Diocles iterum factus est, ibid. 195, 11. Diocletianus, scelerum inuentor et malorum machinator, cum disperderet omnia, ne a deo quidem manus abstinuit, ibid. 179, 25. rem publicam euerit, ibid. 184, 4. tres participes regni sui fecit in quattuor partes orbe diuiso, ibid. 180, 2—6. eius dispositio, ut duo sint in re publica maiores, qui summam rerum teneant, item duo minores, qui sint adiumento, ibid. 192, 21. prouinciae in frusta concisae; multi praesides, rationales, magistri, uicarii praefectorum, ibid. 180, 9—14. eius insatiabilis auaritia, ibid. 180, 1. 17. enormitas indictionum eius, ibid. 180, 7. 14. legem pretiis rerum uenalium statuit necessitate ipsa post multorum exitium solutam, ibid. 180, 19—181, 1. infinita eius cupiditas aedificandi, qua Nicomediam urbi Romae coaequare studebat, ibid. 181, 1—11. eius frater Maximianus (Herculius), ibid. 181, 17. eius gener alter Maximianus (Galerius), ibid. 182, 16. 206, 3. eum nominauit Maximianum ominis causa, ibid. 194, 10. cur eum metuerit, ibid. 183, 5. eum contra Narseum regem Persarum mittit, ibid. 183, 9. ab eo contemptus, ibid. 183, 25. summa felicitate regnauit, quamdiu manus suas iustorum sanguine non inquinaret, ibid. 184, 3. 190, 21. quam causam habuerit ecclesiam persequendi, ibid. 184, 4—185, 2. in Bithyniam uenit hiematum, ibid. 184, 23. de persecutione Christianorum cum Maximiano (Galerio) consilium habet eamque fieri patitur, ibid.

185, 10—186, 10. persecutionis initia, ibid. 186, 11—187, 14. progressus, ibid. 187, 15—190, 21. filiam Valeriam coniugemque Priscam sacrificio pollui coegit, ibid. 188, 12. Diocletianus consulatum octauum agit, ibid. 186, 17. pergit Romam, ut illic uicennalium diem celebraret, qui erat futurus a. d. XII Kalendas Decembres, ibid. 190, 21. quibus sollemnibus celebratis aeger animi prorumpit ex urbe, nono consulatu Rauennae inito aegrotans redit Nicomediam, ut circum quem fecerat (181, 4) dedicaret, ibid. — 191, 9. ingrauescente morbo demens certis horis postremo factus, ibid. — 192, 2. eius colloquium cum Maximiano (Galerio), quo ab hoc cogitur imperio cedere atque Seuerum et Maximinum Caesares nominare, ibid. 192, 4—194, 18. Maximiani (Herculii) ad eum litterae, ibid. 193, 9. utrumque illud quando et quomodo factum sit: Diocles iterum factus in patriam dimittitur, ibid. 194, 19—195, 13. Diocles a Maximiano (Galerio) genero (*Carnuntum*) accitus, ut Licinio imperium daret substituto in Seueri locum, ibid. 206, 3—5. Valeriam Augustam filiam a Maximino in Syriae solitudines relegatam frustra repetit, ibid. 221, 8—15. eius imagines detractae, ibid. 221, 18. eius mors, ibid. — 222, 8. uiginti annorum felicissimus imperator, ibid. 222, 6. eius mores, ibid. 180, 1. 17. 181, 1—16. 21. 183, 5. 9. 184, 6. 185, 17—21. 187, 22. a Dioclete et Maximiano (Herculio) Iouiorum et Herculiorum cognomina insolenter adsum-

pta, extincta, ibid. 237, 9. tempore uicennalium (Diocletiani) gens barbara a Gothis pulsa Maximiano (Galerio) se tradidit, ibid. 218, 15.

Dinomachus de summo bono I 191, 7. 194, 19. 702, 19.

Diodorus (Siculus) I 51, 19.

Diodorus de summo bono I 191, 8. 194, 4. 702, 7.

Diogeni seruitus euenerat I 259, 6.

Diogenes cum choro canum suorum mendicare uictum maluit, idemque de uirtute I 710, 8.

Dionysius Siciliae tyrannus Graecia potitus est I 110, 13. 692, 7. deos Graeciae contempsit et spoliauit inpune I 110, 12—111, 3. 22. 112, 6. 7. 692, 6. eius iocularia de sacrilegiis suis I 110, 15. 18. 21. 112, 3. eius felicitas I 111, 4. 112, 2. 113, 17. 692, 8. (Dionysius) et duo familiares Pythagorei I 456, 2.

Diphilus II 156, 7.

Dis pater I 54, 3.

discipuli Christi cf. Christus.

Dolabella consul I 60, 21.

Domitianus tyrannus, persequitur Christianos II M 176, 4—177, 4. eius mors, ibid. 177, 6. memoria nominis eius erasa senatusque in mortuum decreta, ibid. 177, 6—11. Capitolium et alia mirabilia monumenta fecit, ibid. 177, 7 s. cum Apollonium punire uellet, hic repente in iudicio non comparuit I 408, 5.

Domitius *Ulpianus* de officio proconsulis libro septimo rescripta principum de poenis cultorum dei collegit I 436, 11.

ad Donatum Lactantius librum De ira dei scripsit II 63, 4. 123, 5.

Donatus confessor: ad eum liber De

mortibus persecutorum scriptus, II M 171, 6. praeter ceteros persecutionem Diocletiani expertus est: nouies tormentis subiectus nouies aduersarium gloriosa confessione uicit; eius laudes, ibid. 189, 15—190, 20. edicto Maximiani (Galerii) post sex annos e custodia liberatus, ibid. 214, 2. scriptor libri De mortibus persecutorum eum in testimonium fidei suae uocat, ibid. 236, 12. eum orat, ut dominum deprecetur, ut misericordiam suam ecclesiae florescenti seruet, ibid. 237, 16. Donate carissime, ibid. 171, 6. 189, 15. 214, 3. 237, 16.

dualis numerus cf. numerus.

duodecim tabularum conditores I 511, 1.

Ebriis cur omnia duplicia uideantur II 31, 21. 32, 1.

ecclesiae fundamenta per discipulos Christi posita I 367, 13. a discipulis Christi per annos XXV (*post Christi in caelum discessum*) usque ad principium Neroniani imperii per omnes prouincias et ciuitates ecclesiae fundamenta missa II M 174, 9—14. deletis aduersariis profligata nuper ecclesia rursum exsurgit, ibid. 172, 2. rescissis actis Domitiani ecclesia multo clarius enituit secutisque temporibus manus suas in orientem occidentemque porrexit, ibid. 177, 11—20. de restituenda ecclesia litterae Constantini et Licinii, ibid. 228, 13 ss. ab euersa ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus quattuor, ibid. 233, 18. florens ecclesia, ibid. 238, 3. ecclesiae unitas I 395, 8. ecclesia

uerum templum dei I 324, 6. 325, 1 ss. 403, 15. II M 172, 2. 12. 174, 17. 175, 4. catholica ecclesia I 396, 8. 15.

Egeria dea I 88, 4. [eius nemus I 67, 2.]

elementa quattuor I 156, 5. II 85, 2. elementa mundi caelum sol terra mare I 162, 7. II 70, 2. uis et significatio cuiusque elementi I 156, 11 ss. II 106, 9 ss. elementa inter se contraria (ignis et aqua) I 145, 7 ss. II 106, 9. alterum (ignis) quasi masculinum elementum est, alterum (aqua) quasi femininum, alterum actiuum, alterum patibile I 145, 16. Saturnus ex coitu elementorum genitus I 45, 17. 46, 10. elementa dii non sunt I 115, 1. 118, 24. 119, 1. 4. 9. 121, 12. 20. 693, 11. elementorum figurae humana specie comprehensae coluntur I 121, 21. eorum cultus quando inceperit I 162, 7. — usus elementorum II 99, 19. — caelestes ignes ceteraque mundi elementa I 120, 24. elementum mundi I 14, 14. leuia et grauia elementa I 598, 14.

elephantus II 21, 14—25. 25, 18.

Eleusina Ceres I 82, 21.

eloquentiae natura ac uis I 401, 18 ss. II 63, 17. eius usus I 3, 15. I 177, 8 ss.

Elysium I 735, 8. Elysii campi I 489, 5.

Emmanuel cf. Christus.

Empedocles se in ardentis Aetnae specus deiecit I 237, 8. 710, 22. Empedocles, quem nescias utrumne inter poetas an inter philosophos numeres, quia de rerum natura uersibus scripsit, quattuor elementa

- constituit I 156, 2. angustas esse sensuum semitas queritur I 266, 3. 272, 14. 711, 14. caelum aerem glaciatum esse ait II 56, 14.
- Ennius Historiam Sacram Euhemeri et interpretatus est et secutus I 42, 8. 685, 12. noster Ennius de diis II 96, 9. propter Africani laudes uituperatur I 69, 5. cf. Euhemerus.
- ab Ephesiis Apollonius sub Herculis Alexiaci nomine honoratus I 409, 2.
- Epicurus: disciplina eius cur multo celebrior quam ceterorum fuerit I 228, 11. quam originem habeat I 229, 9 ss. 231, 4 ss. Epicurus rudes omnium litterarum ad philosophiam inuitat I 258, 1. 20. deum esse dixit II 83, 6. deum uerbo reliquit, re sustulit I 706, 18. beatum et incorruptum uocat, quia sempiternus est I 209, 8. semper eum esse quietum dicit II 110, 5. nihil eum curare II 110, 1. dissoluitur argumentum Epicuri, quoniam mala sint, deum nihil curare dicentis II 103, 13. 104, 4. 14. neque iram neque gratiam in eo esse II 72, 1 ss. 80, 13 ss. in deo adfectus non esse II 107, 3. si noceat, bonum non esse II 111, 1. deos esse non abnuat I 706, 11. sensit nullos deos esse, sed uerbis eos reliquit, re ipsa sustulit II 72, 22. nihil ad deos pertinere censet nec gratia eos tangi nec ira moueri I 236, 3. 432, 2. 706, 14. cur hoc sentiat I 432, 4. prouidentiam nullam esse I 230, 6 ss. 676, 7. 706, 9. II 83, 8. mundum non prouidentia effectum esse I 138, 16. plerique philosophi qui prouidentiam defendunt, argumento Epicuri perturbantur II 104, 1. dissoluit religionem II 80, 13 ss. 81, 17. confirmator sententiae omnia fortuito facta esse I 6, 13. 231, 3. de atomis I 232, 5 ss. 592, 7. 706, 19. II 23, 27. 83, 10. 84, 10—92, 2 (cf. 90, 20). uanitas omnis (de atomis) in Epicurum de Leucippi fonte profluxit II 90, 20. Epicuro hereditatem stultitiae Democritus reliquit I 232, 15. de mundi principio et fine I 151, 22 ss. 582, 21 (in hac re unus ueridicus auctore Democrito). de innumerabilibus mundis II 86, 18. de mundo II 83, 8. 84, 10 ss. de origine animalium hominumque I 150, 7 ss. 152, 1 ss. de animantibus partibusque earum II 22, 4 ss. 23, 5 ss. 89, 8 ss. de homine II 89, 8 ss. Epicurus ignorat ipsos homines quare aut quis effecerit I 590, 4 ss. 596, 18 ss. de morte I 233, 20 ss. 234, 15. 236, 5. 8. animam cum corpore interire I 234, 13 ss. 236, 5. 610, 11. 627, 2. 707, 2. 5. 755, 14. de inferorum poenis I 236, 4. 608, 13. de summo bono I 191, 6. 193, 6. 236, 6. 702, 14. 20. turpissimae uoluptatis adsertor I 234, 18. de sapiente semper beato I 262, 1. 263, 9. ad utilitatem suam refert omnia I 235, 16. nullam esse dicit humanam societatem, sibi quemque consulere I 236, 7. quae praecepta det secundum cuiusque mores I 228, 15 ss. homo astutus I 229, 8. sibi repugnantia dixit I 229, 10. 407, 2. non solum a doctissimis uiris, sed et omnium mortalium testimoniis coarguitur I 676, 9. non erat uersutus, sed ignorantia ueritatis errauit II 73, 7. ineptus II

- 23, 15. deceptor bilinguis malus et propterea stultus II 73, 6. eius stultitia coarguitur II 22, 1. eius leuitas II 93, 13. delirus I 138, 16. eius deliramenta II 23, 7. inridetur I 233, 14. 16. II 23, 13 ss. 30, 18. alias refellemus Epicurum II 24, 9. eius scripta II 73, 8. eius schola I 676, 7. II 72, 1. philosophorum qui Epicurum sequuntur amentia II 9, 10. Epicurus Lucretium docuit II 30, 18. Epicuri sunt omnia quae delirat Lucretius II 22, 2.
- Epicureus Zeno I 247, 12. Cicero I 140, 6. aliquis I 623, 15. Epicureum dogma I 624, 5. — Epicurei esse quidem deos, sed curare quicquam negant neque irasci eos neque gratia commoueri I 470, 17. 729, 13. adsumpserunt nihil fieri mente diuina II 17, 8. prouidentiam non esse I 676, 7. II 9, 11. 17, 2. rerum originem non uidebant II 17, 5. rationem sequentium non uident, quia semel errauerunt in ipsa summa II 17, 1. ostendebant esse aliqua in quibus uideretur prouidentiae ratio claudicare II 17, 10. naturae opera reprehendunt II 9, 11. diuinorum operum reprehensores II 11, 2. 17, 11. in eis quae ad ipsum mundum pertinentia uitio dant, ridicule insaniunt II 9, 15. hominem nulla prouidentia esse factum II 14, 13. queruntur hominem nimis inbecillum et fragilem nasci quam cetera animalia II 10, 1—13. 11, 6—11. morbis et immaturae morti esse subiectum II 14, 11. 15, 4. 22. 16, 14. hae opiniones refutantur II 11, 1—14. 10. 14, 14—18, 17. uolunt uitam hominum superuacuum esse I 574, 5. existimant animas cum corporibus nasci et item cum corporibus extinguere II 17, 6. animum et animam indifferenter appellant duo Epicurei poetae II 57, 15. Epicurei uehementer sapere creduntur, sed desipiunt II 10, 14 ss. eorum amentia II 9, 9.
- Epidauri Aesculapius moratus est I 33, 22. 682, 1. Epidauro Romam accitus I 126, 20. 169, 17—170, 1. epilocus II 123, 7.
- Eratineo (*nomen corruptum*) praesidi II M 220, 1.
- Eratosthenes I 21, 14.
- Erichthonius I 66, 6. 14 ss. 682, 1.
- Erythrae [I 22, 11.] II 124, 5. [Erythraeae ciuitates I 22, 10.] Apollodorus Erythraeus [I 21, 10.] II 124, 1. Erythraea cf. Sibyllae.
- Eryx filius Butae et Veneris I 65, 18.
- Esaia a Iudaeis serra consectus I 307, 14. *genet.* Esaiae I 331, 11. Esaiam I 321, 10. 351, 10. Esaian I 715, 20.
- Esus Gallorum deus I 79, 2.
- ethica I 213, 7. 703. 21. 706, 4.
- Eua* I 155, 8. 158, 10.
- euangelii praedicatio I 367, 8. 720, 24. II M 174, 5—11.
- Euclides Megaricorum disciplinae conditor de summo bono I 208, 13.
- Euhemerus I 42, 2 ss. 685, 8 ss. II 96, 9 (cf. Ennius). eius Sacra Historia uerae litterae I 53, 8.
- εὐφρομένη ut Graeci appellant I 84, 12.
- Euphorbus I 239, 20. 656, 8. 707, 13.
- Euphranor I 110, 1.
- Eupolis II 156, 10.
- Europa ab Ioue rapta: huius fabulae interpretatio I 39, 21. 40, 4. 684, 10.
- Eurystheus I 32, 14.
- εὐσέβεια quid sit I 166, 8.

exulibus cur igni et aqua interdictum sit 146, 3.

Fabricius I 504, 13.

fabulas Stoici ad rationes physicas traducunt I 48, 22. 50, 4. 10. *fabularum interpretationes naturales uel poeticae* I 39, 13. 18. 21. 40, 3. 8. 41, 16. 42, 1. 13. 43, 5. 9. 46, 9. 23. 48, 24. 49, 24. 50, 10. 684, 5. 9. 10. 13. 20—26. fabulae comicorum II 156, 3. 23. Plauti II 156, 3. Terentii II 156, 22. Terentianae II 156, 5. tragicorum II 156, 23.

facies II 28, 9.

familia cf. pater familias.

fascinum I 77, 20.

Fatua cf. Fauna.

fatum II 61, 9. fatis dii omnes et ipse Iuppiter paret I 38, 11.

faucium tolles II 40, 12.

[Paula I 72, 19. 686, 17.]

Fenta Fauna soror Fauni eademque coniunx I 89, 13. [20.] 687, 25. [ab eo ad mortem usque caesa I 89, 23.] consecrata I 89, 13. 687, 26. [unde Fatua nominata sit I 89, 14. Bona Dea a mulieribus I 89, 19], a Fauno nominata I 687, 26. [eius pudicitia I 89, 16.] de ea Gaius Bassus I 89, 14. Varro I 89, 16. Sextus Clodius I 89, 20.

Faunus aequalis Orphei I 91, 1. Laomedontis I 91, 4. quae sacra constituerit I 89, 11. 90, 3. 687, 24. ineptias in Latio induxit I 687, 24. Picum patrem inter deos honorauit I 89, 12. 687, 24. Fentam Faunam sororem eandemque coniugem consecrauit I 89, 13. [20.] 687, 25. Bonam Deam nominauit I 687, 26. [uiris fata cecinit I 89,

15.] colitur a Latinis I 56, 17. [Fauni I 90, 6. 688, 5.]

Fausta minor filia Maximiani (Herculii) uxor Constantini II M 204, 1. 206, 9. 15, 207, 5. 7. 9—13.

Faustuli uxor Larentina I 72, 9. 686, 14.

febris pro dea habita I 74, 23. 687, 11. febri sanguis consumitur II 55, 16.

fel II 49, 5. 13. 17. adfectus iracundiae in felle constitutus II 49, 6. 17. 122, 1.

(femen) femina II 25, 7. 47, 19.

femina ad hominis effigiem a deo configurata I 155, 8. 694, 9. feminae quomodo gignantur II 45, 21. feminae natura II 46, 13 ss. feminis cur papillae datae II 38, 11. femininum (muliebre) semen II 43, 13. 44, 8. 45, 1. 22. 46, 3. feminina pars corporis sinistra II 43, 12 ss. 44, 4. femininum quasi elementum aqua I 145, 16. — cf. mulier.

Fenestella diligentissimus scriptor I 23, 9. — II 124, 2. 5.

per fenestras perlucente uitro aut speculari lapide obductas transpicere II 30, 11.

Fenta cf. Fauna.

fetiales I 510, 11.

fetus uiuit intra uiscera genetricis II 56, 20. 57, 1. in utero per umbilicum nutritur II 38, 14. in auium fetibus primi oculi finguntur II 44, 14.

fideles: cf. *Indic. uerbor.*

fides cf. *Indic. uerbor.* Fides dea I [75, 7.] 687, 7.

filiorum in corporibus quomodo oriatur similitudo et dissimilitudo II 44, 7 ss.

- finum (*sic nominatiuus*) II 42, 19.
 fistula cibalis II 39, 12. spiritalis II 39, 13. 40, 10. 16.
 Flaccinus praefectus II 189, 17.
 Flaccus cf. Horatius.
 flamines a Numa creati I 88, 13. — I 463, 8.
 Flora meretrix I 72, 21. 686, 17. dea facta I 73, 6. — II Ph 144, 128 (*codd.* flore).
 Floralia: earum institutio I 73, 3. 686, 20. obscenitas I 73, 14.
 formicae II 79, 10.
 Fornax dea I 77, 13. 687, 12. Fornacalia I 77, 14. 687, 12.
 fortuna I 264, 24—265, 7. 267, 16—271, 4. bona fortunae I 195, 6. simulacrum eius cum copia et gubernaculo I 269, 1. fortunae cur culpa malorum ascribatur I 432, 1. 7. aedes Fortunae equestris I 127, 6. simulacrum Fortunae muliebris I 126, 8. 169, 13.
 Francorum gens II M 206, 10.
 frater cf. Augustus. Christiani. *Indic. uerbor.* frater.
 fretum (i. e. Bosphorus) II M 225, 10. 227, 28. Chalcedonium, *ibid.* 214, 13. 18.
 frigoris uis et significatio I 143, 20 ss. 144, 22.
 frons II 27, 2. Varro de frontis nomine II 28, 12.
 Fuluius censor I 127, 5.
 tres Furiae quid significant I 553, 21. 738, 7.
 furiosis cur omnia duplicia uideantur II 31, 21. 32, 1. 11.
 Furius Bibaculus praetor I 87, 11 ss.
 L. Furius apud Ciceronem (*De re publ.*) I 437, 10. 444, 18. 451, 22. 452, 4. 11. 454, 10. 459, 19.
 [Fuscus I 455, 4.]
- [P. Gabinius I 23, 13.]
 Gaetuli (*coni.*, Itali *cod.*) II M 223, 11.
 Galatae II 155, 8.
 Galatia prouincia II 155, 11. 13.
 Galba maximus orator I 444, 11.
Galerius cf. Maximianus (Galerius).
 Galilaea I 364, 4. 720, 22.
 Galli antiquitus a candore corporis Galatae nuncupabantur II 155, 7. in Galatiam uenientes cum Graecis se miscuerunt II 155, 11. Galli Esum atque Teutaten humano cruore placabant I 79, 2. urbs a Gallis obsessa et occupata I 76, 13. 686, 22. qua in re Galli desperabant I 77, 9. 687, 1.
 Galli sacerdotes Matris Deum I 65, 5. 682, 19. qui uirilia sua ferro metant I 427, 15.
 Gallia II M 204, 1. 205, 6. 206, 7. Galliae, *ibid.* 205, 22. liberae a persecutione, *ibid.* 189, 9.
 Gallograecia II 155, 13.
 Ganymeden (-dem *codd. quid.*) pro-nepotem Iuppiter ad usus inpu-dicas habuit I 93, 12. Iuppiter regium puerum rapuit ad stuprum I 36, 2. 683, 13. Catamitus a Ioue in aquila raptus: huius fabulae interpretatio naturalis I 39, 19. 40, 8. 684, 9. imago Catamiti et effigies aquilae ante pedes Iouis in templis I 41, 8. Ganymedea fabula pro falso repudianda I 40, 8. alterum Ganymeden (-dem *codd. quid.*) I 171, 3.
 (P. Gavius) I 350, 22. 351. 1. Gaiuiana crux I 350, 19.
 A. Gellius in libris Noctium Atticarum Chrysippi de bono et malo sententiam interpretatus est I 697, 20.
 duobus Geminis consulibus Christus

cruci adfixus I 304, 9. II M 173, 11.
 genae II 33, 10. 36, 21.
 genitalia II 25, 6. 47, 6.
 geniorum nomen daemones sibi adsumunt: sic Latino sermone daemones interpretantur I 164, 17. 696, 2.
 gentes id est ii qui deum ignorabant I 306, 13. quomodo esse coeperint I 161, 17—162, 15. de hereditate uitae immortalis a Iudaeis ad exterarum nationes (alienigenas) conuersa I 305, 2 ss. 715, 7. Christiani a deo e gentibus conuocati I 366, 10. 722, 1. non extinguuntur omnino (in regno mille annorum) I 659, 3. 759, 10. extremo iudicio dei perditio gentium fiet I 665, 14 ss. 666, 5. 760, 1 ss. — II M 185, 7.
 genua II 21, 8. 47, 21.
 genus humanum cur fictum sit I 593, 12. cf. homo.
 geometria I 258, 11.
 [oppidum Gergithium I 22, 13.]
 Geta (ap. Terentium) I 134, 7.
 gingiuarum usus et nomen II 36, 6.
 gladiatores: qui extinguendas publice animas suas uendunt I 427, 17. ludi (gladiatorii) I 557, 13—558, 7. 742, 4—14.
 [Glaucia Saturni filia I 54, 2—5.]
 [oppidum Gnossum Vesta creauit I 45, 1.]
 Gothi II M 187, 11. 218, 15.
 Gracchanis temporibus legati Roma Hennam missi I 112, 17.
 Graecia Dionysius Siciliae tyrannus potitus est I 110, 13. 692, 7. Graeciae dii ab eodem spoliati I 692, 6 (110, 13). Graecia studio inquirendae ueritatis exarsit I 276, 12. in Graecia Liberi sacra ab

Orpheo inducta I 19, 16. Graecia alios deos colit ut prosint, alios ne noceant I 74, 20. [Cupidinum et Amorum simulacra in gymnasiis consecrauit I 74, 2. in Graecia deorum sepulcra I 59, 23. scriptores Graeciae I 59, 20.] uetustissimi Graeciae scriptores quos illi theologos nuncupant II 96, 7. Helena Graeciae principes recognouit I 34, 16.
 Graecus Plato I 243, 12. Graecorum Aristonicus et Apollodorus Erythraeus I 124, 1. Graeci habuerunt regimen terrarum I 633, 2. cum Graecis Galli se miscuerunt II 155, 12. maxime apud Graecos fuit usitatum montibus aut fluminibus nomina de hominibus indere I 47, 5. Graecorum prudentia I 74, 15. Graeci cum sua sapientia I 725, 4. philosophiam commenti sunt I 228, 1. apud Graecos maiore in gloria philosophi quam oratores fuerunt I 3, 9. Graecorum leuitas I 57, 15. 217, 4. res leuissimas pro maximis semper habuerunt I 68, 8. a Graecis uniuersa flagitia manarunt I 74, 13. panegyrici orti I 57, 14. [Graeci ministros dei ἀγγέλους nomenclant I 130, 5 adn. cr. § 7.] hominem cur ἄνθρωπον appellauerint I 98, 12. 692, 12. nocem ἀδὴν uocant ab auditu II 29, 5. διάβολον appellant spiritum malum I 130, 4. melius λόγον dicunt quam nos uerbum siue sermonem I 300, 4. melius μετάνοιαν dicunt quam nos resipiscentiam I 572, 11. unde Christum μεσίτην nocent I 376, 9. Graeci ueteres χρίσθαι dicebant ungui I 294, 7. ἐσθημία ut Graeci appellant I 84, 12. Graecos Romani

- secuti sunt (de diis) II 96, 8. Varrone nemo umquam doctior ne apud Graecos quidem uixit I 20, 9. [ex omnibus ciuitatibus Graecis I 22, 9.] Graeci scriptores Diodorus et Thallus I 51, 19. Graecae historiae I 285, 12. litterae I 411, 15. comoediae II 156, 6. scripturae I 294, 12. [antiquis litteris Graecis I 45, 3. 685, 22.] Graece I 19, 11. 89, 20. II 53, 14.
- [Grai I 21, 12.] Graium nomen II Ph. 139, 70.
- grammatici de nomine daemonum I 163, 13. de uoce II 50, 10. e grammaticis recta loquendi ratio discenda I 258, 8.
- gurgulio II 39, 21. 40, 15.
- [in gymnasiis Cupidinum et Amorum simulacra I 74, 3.] gymnasiorum in pudicitia I 74, 6.
- Hadriano imperante immolatio hominis sublata I 78, 24.
- Hadrianopolis II M 225, 19.
- haereses I 394, 12. (sectae) I 394, 18.
- haeretici I 396, 14.
- Hannibal I 171, 8.
- harmonia I 627, 12. II 54, 8. 11. 22. 55, 2.
- Harmonia Martis et Veneris filia I 65, 16.
- haruspicum magister Tagis II M 184, 14.
- haruspicina daemonum inuentum I 167, 1. 696, 13.
- Hebraeorum origo I 161, 17. penes Hebraeos religio dei resedit I 161, 17. 714, 13. adulescentes eorum ad quaerendas nouas sedes dispersi orbem totum repleuerunt I 161, 19. nouos sibi mores condiderunt I 161, 23. qui Aegyptum occupauerant, caelestia adorare coeperunt et animalium figuras coluerunt I 161, 24. 162, 4. ceteri elementa uenerabantur et regibus templa fecerunt. sic gentes esse coeperunt I 162, 6—12. Hebraeorum in Aegypto res exitusque ex Aegypto I 302, 3—303, 14. 714, 13—17. quid significant I 383, 13—384, 7. 631, 1 ss. 632, 2. amiserunt uetus nomen Hebraei et Iudaei appellati sunt I 303, 14. 714, 17. maiores nostri erant principes Hebraeorum I 302, 3. lingua Hebraeorum I 629, 9. Hebraeicae scripturae I 294, 13. Hebraeice I 294, 12.
- Hector I 259, 13.
- Helena I 34, 15.
- Helias I 306, 4.
- in Helicone I 15, 4.
- [Ἑλλάς I 57, 19.]
- Hellespontus I 47, 7. [Hellespontia Sibylla I 22, 12. 680, 1. Hellespontiacus I 108, 13.]
- in Hennae solo Ceres I 112, 16.
- Hennam legati missi a Romanis I 112, 17. 22. Ceres Hennensis I 112, 13.
- Heraclea (Perinthus) II M 225, 17 (20). [Heraclides I 22, 13].
- Heraclitus ex igni nata esse dixit omnia I 145, 2.
- Hercules homo fuit I 29, 18. [56, 3. 59, 16.] 60, 5. adulterio genitus Alcimenae I 31, 8. 681, 13. non diuina sunt quae gessit I 31, 11. 16. 32, 11. orbem terrae stupris libidinibusque inquinauit I 31, 6. 9. 10. 23. 423, 23. 681, 13. eius labores et facta enumerantur I 31, 13. 32, 1. 33, 7. animum suum non uicit I 31, 20. Eurystheo et Omphalae seruiuit turpissime I

- 32, 14, 16. nauigauit cum Argonantis expugnauitque Troiam iratus Laomedonti I 13, 15, 33, 7. 681, 9. unde quo tempore fuerit apparet I 33, 9. 681, 8. ex Hispania redux instituit ut pro hominibus imagines e scirpo in Tiberim deicerentur I 79, 21. [80, 4, 7.] Herculi Caca de furto bouum indicium fecit I 77, 18. 687, 15. Megaram uxorem cum liberis interemit I 33, 10. 681, 21. [eius scortum Faula I 72, 19. 686, 17.] eius mors I 33, 11. 68, 1 ss. 681, 21. escendit in caelum I 68, 4. ei porta caeli patuit I 69, 7. uirtutis corporalis causa deus factus I 67, 14. 22. 85, 2. ob uirtutem clarissimus et quasi Africanus (*cf. Tertull. ad nat. II 14*) inter deos I 31, 5. Herculis sacra Lindi I 84, 11. 16. 20. 85, 4. 689, 20. ara eius quam *ἱερὸν* nominauit I 85, 4. sacra eius ad seruos publicos Appius Claudius transtulit eiusque poena diuina I 127, 2. 169, 15. sub Herculis Alexicaci nomine Apollonius ab Ephesiis honoratus I 409, 1.
- Herculiorum cognomina II M 237, 9 (*cf. Iouiorum cognomina*). Hercules *cf. Maximianus (Herculus)*.
- Herillus Pyrrhonius I 703, 11. de summo bono I 191, 11. 703, 11.
- Hermaphroditus, qui est natus androgynus, filius Mercurii et Veneris I 65, 17. 682, 10.
- Hermes Trismegistus: quintus Mercurius I 19, 5. oppidum condidit I 19, 10. homo antiquissimus et instructissimus omni genere doctrinae I 19, 14. cur Trismegistus sit nominatus I, 19, 14. 679, 11. Mercurius Termaximus I 26, 2. cur Termaximus sit nominatus II 97, 8. de aetate eius II 97, 9. ab Aegyptiis Mercurii nomine honoratus I 625, 7. ut deus colitur I 679, 13. Uranum Saturnum Mercurium cognatos suos nominat I 47, 15. 686, 4. Trismegistus qua ratione ad ueritatem peruenerit: qui de deo patre omnia, de filio locutus est multa quae diuinis continentur arcanis I 388, 13. idoneus testis, nobiscum id est cum prophetis congruit I 579, 4. ueritatem paene uniuersam nescio quomodo inuestigauit I 300, 13. de deo I 19, 5. 26, 4. 316, 13. 679, 14. 18. II 97, 6. de Christo I 286, 13. 291, 7. 292, 6. 293, 2. 300, 13. 306, 10. 388, 14. 712, 21. 713. 3. 19. de malis angelis I 166, 13. de daemonibus et de fato I 166. 2. 11. de daemoniarche I 163, 12. prouidentia effectum esse mundum praedicat I 138, 8. de homine ad imaginem dei facto et de subtili ratione corporis humani I 149, 13. 593, 19. de natura hominis I 624. 22. de corpore humano ex quattuor elementis constante I 156, 6. Hermes ait mortale immortali . . . propinquare non posse I 141, 19. de pietate I 166, 8. 446, 4. de iustitia I 579, 4. de mundi senectute I 757, 20. de consummatione mundi uaticinia I 760, 18. post enumerationem malorum futurorum de deo mundi restitutore I 640, 20. de libris eius I 19, 14. scribit ad filium I 293, 2. 679, 18. eius auditor Asclepius I 166, 9. 579, 9. 11. de Hermete Cicero I 19, 4. II 97, 6.
- Herodes I 304, 7. 350, 5. 718, 2.

[Herophile Sibylla I 21, 16.]

Hesdras propheta eiusque aetas I 305, 15. [355, 6.] *nominat.* Hesdra I 721, 19.

Hesiodus deorum generationem unius libri operi complexus est I 14, 18. a chaosumpsit exordium I 14, 20. horruit incognitam ueritatem I 15, 2. non Musarum instinctu, sicut uideri uolebat, in Helicone carmen illud effudit, sed meditatus ac paratus I 15, 3. Hesiodus de daemonibus I 163, 18. 695, 24.

hiems (hibernum) septentrionis est I 143, 18.

Hieremias a Lactantio pro Baruch dictus I 318, 1. 716, 3.

Hierocles ex uicario praeses, auctor et consiliarius ad faciendam persecutionem Diocletiani II M 189, 18. eius successor Priscillianus, ibid. 189, 20. *idem sine dubio est ille* qui erat tum e numero iudicum et qui auctor in primis faciendae persecutionis fuit I 406, 1. composuit libellos duos ad Christianos (mordaciter I 405, 22), ut humane consulere putaretur I 406, 3—7. quos *φιλαλήθεις* inscripsit I 410, 11. in quibus ita falsitatem scripturae sacrae arguere conatus est, tamquam sibi esset tota contraria; alia ex his libris I 406, 3—7. (cf. 403, 16.) 8—23. 407, 12—411, 6.

Hieronymus de summo bono I 191, 9. 194, 13. 702, 7.

Hierosolyma I 359, 9. 719, 19. [Hierusalem I 326, 4. 344, 1. 345, 12.]

Hipparchum tyrannum Leaena meretrix occidit I 72, 13.

Hippolytus I 33, 17. 66, 19. 683, 3. [Virbius I 67, 4. 683, 5.]

Hispania I 79, 21. II M 182, 3.

histriones I 560, 10 ss. 742, 16.

Homerus humana potius quam diuina conscripsit I 14, 16. bellantes inter se deos finxit I 10, 9. Iouem daemonibus adgregauit I 387, 15. Castorem et Pollucem simpliciter, non ut poetae solent, mortuos esse testatur I 34, 14. Homeri carmina I 240, 1. — [I 21, 13.]

homo unde nuncupatus sit I 147, 11. cur *ἄνθρωπος* a Graecis appellatus sit I 98, 12. 692, 12. cur a poetis *φῶτες* nuncupemur I 482, 17. homo a deo factus I 147, 8. 154, 8. 155, 2. ex limo I 147, 10. 149, 13. 156, 2. 649, 9. *de corpore humano* cf. corpus. hominem deus finxit ex ipsa terra, id est spiritum suum terreno corpore induit I 599, 1. homines non sua sponte de terra ortos esse I 150, 4. 152, 1 ss. duae uitae hominis, temporalis et sempiterna I 599, 17 ss. de spatio uitae temporariae I 159, 7 ss. 630, 13. 694, 25. Varronis aliorumque de eo sententiae I 160, 10 ss. qui ad annum centesimum perueniunt: quod fit saepissime I 160, 7. *primus homo* mortalis atque imperfectus e terra fictus est, ut mille annis in hoc mundo uiueret I 630, 13. hominis conceptio II 43, 4 ss. hominis fictio utrum a corde an a capite sumat exordium II 44, 11. 15. a corde alimoniam ducit II 46, 20. nutrimenta nascentis II 46, 18. cur deus hominem fragilitati morbis morti subiecerit I 597, 15 ss. 599, 10—602, 2. [I 602, 2 adn. cr. § 12—17.] II 14, 15—18, 17. cur homini soli rectus status datus sit I 97, 21. 98, 2. 7. 15. 22. 99. 1. 102, 6. 103, 2. 173, 14 ss. 174.

1. 18 ss. 175, 15. 18. 204, 4. 211, 5. 246, 17. 264, 1. 266, 14. 597, 7 ss. 600, 10. 612, 17. 691, 13. 692, 11. 13. 699, 7. 755, 3. II 27, 14. 38, 3. 7. 63, 5. 78, 10. 105, 1. 120, 27. praeterea quid intersit inter hominem et pecudes II 11, 1—14, 10. 77, 22. 80, 4. 81, 20. homo simulacrum dei I 421, 21. 514, 8. 712, 5. II 27, 19. 102, 6. simulacrum sensibile atque intellegens dei I 147, 8. hominis cum deo cognatio I 458, 4. diuini opificii summum II 102, 6. homo cur ultimum dei opus fuerit I 140, 9 ss. 630, 7. homo non est pars mundi I 119, 23. 120, 5. hominis causa facta sunt omnia I 140, 20. cf. mundus. — homini cuncta subiecta sunt II 105, 5. homo summum, caeleste, rationale, sapiens, sociale *sim.* animal *cf. Indic. uerbor.* s. animal. hominis natura socialis ac benefica I 458, 7. homo societatem adpetit II 18, 7 ss. homo constat ex ossibus et neruis et uisceribus et sanguine II 15, 11. ex duobus constat elementis. caelo et terra I 155, 15. 187, 18 ss. 595, 2. ex duobus repugnantibus, anima et corpore I 155, 15. 156, 16. 207, 4. 595, 2. 599, 15. [606, 2 adn. cr. § 8.] II 38, 23. 106, 14. 117, 22. ipse homo neque tangi neque aspicere neque comprehendere potest, quia latet intra hoc quod uidetur II 63, 1. hoc quod oculis subiectum est, non homo, sed hominis receptaculum est I 104, 23. *cf.* anima. animus. mens. corpus. — homo constat ex carne ac spiritu et oportet spiritum iustitiae operibus emereri ut fiat aeternus I 376, 14 ss. quare deus hominem fecerit I 201, 4. 596, 8—604, 10. II 104, 21 ss. 105, 11. deus hominem propter se fecit I 596, 17. 597, 6 ss. 753, 11 ss. homo colendi dei gratia natus est I 201, 4. religionis et iustitiae causa figuratus II 105, 11. ad iustitiam natus est I 704, 2. 705, 2. ad sapientiam II 23, 24. 131, 11. deus homini particulam de sua sapientia dedit II 92, 7. homini (soli) sapientia (ratio) data est I 586, 24 ss. 704, 15. II 61, 6. 78, 14. 102, 7. 104, 24. cur ei data sit I 203, 4. 595, 6. [602, 2 adn. cr. § 11.] II 7, 15. 8, 9. 9, 4. 12, 8—14, 10. 17, 18 ss. 102, 10. 15. 103, 11. 104, 15. humanae uitae cursus Y litterae similis I 486, 17—488, 19. homo tantum loquitur II 35, 12. 105. 3. homo solus intellegit deum II 104, 24. homo dei templum I 421, 21. 580, 13. 748, 21. sacramentum hominis I 174, 18. 454, 14. quae officia homo homini debeat I 514, 6 ss. 735, 17 ss. creatio primorum hominum I 147, 8 ss. 155, 7 ss. 630, 8. 694, 9. in Paradiso positi I 157, 23. 694, 10. eorum primum peccatum I 158, 7. 694, 14. [quomodo primus homo ante offensum deum in solo bono fuerit aut postea in solo bono futurus sit I 602, 2 adn. cr. § 7 ss.] homo uerus et perfectus id est sanctus populus uerbo dei fingitur, ut in hoc mundo per mille annos dominetur I 630, 10 ss. homines immolati I 78, 22. 80, 11. 688, 17. honestas quid sit I 198, 19. Honoris consecratio I 73, 25. 687, 4. Q. Horatius Flaccus: recte Flaccus

- de innocentiae ui I 454, 24. Horatius paulo melius de uirtute, sed inepte I 497, 12. 14. 18—20. Flaccus in lyricis I 442, 6. Flaccus ut satirici carminis scriptor derisit hominum uanitatem I 108, 7.
- Hortensius cf. M. Tullius Cicero.
- horti pensiles I 255, 1.
- hospitalitas I 525, 12—527, 11.
- humanitas I 202, 1. 253, 18 ss. 514, 11—534, 12. 709, 3. II 18, 2.
- Hyacinthus* I 34, 5. 682, 4.
- Hydaspes amnis ab Hystaspe rege nomen accepit I 634, 17. — [I 455, 8.]
- [Hyperion I 84, 6.]
- Hyreania I 434, 1.
- Hystaspes Medorum rex antiquissimus de imperii Romani interitu uaticinatur I 634, 15. de Ioue futuro piorum seruatore I 640, 12 ss. — I 760, 19.
- [Iacob I 318, 3. 319, 4. 716, 5. 11.]
- sub Ianiculo I 88, 18.
- Ianus I 51, 12. 14. 280, 2. [6.]
- Iapetus I 148, 8. 11. 692, 22.
- [Iasius Corythi filius I 93, 11.]
- Iearium mare I 47, 7.
- Idaea mater I 126, 13.
- Idas I 34, 10.
- [Ide I 86, 3.]
- iecur II 49, 3—17. in eo libidinis adfectus I 537, 4. II 49, 9. in iecoribus pecudum futura quaerere II M 184, 7.
- Iesse I [321, 11. 322, 1.] 4.
- Iesus cf. Christus.
- Iesus Naue (= Iosua) I 285, 2. 327, 9. 346, 5. [6]. 346, 13—347, 8.
- Iesus sacerdos filius Iosedech I 327, 10. [Iesus sacerdos magnus I 325, 17. 326, 5. 12. 327, 1.]
- ignis quomodo accendatur II 87, 23 —88, 9. eius uis et significatio I 49, 5. 144, 21 ss. 156, 12. 157, 18. 613, 7 ss. 755, 6 ss. aeternus, sempiternus (*poena in piorum*) I 461, 11. 651, 11—652, 9. ignem Vulcanum uocant I 121, 23. ignis Vestae I 49, 5. Solis I 49, 12.
- Ilium I [21, 12.] 691, 2. Iliensium litus I 91, 5.
- in Illyrico I 127, 8. II M 202, 17. in Illyricum, ibid. 193, 6.
- imagines imperatorum II M 201, 10. 16. 221, 17. 222, 17. 224, 17. — imagines deorum cf. simulacra.
- imbres II 48, 14.
- Inachi filia Io I 39, 23. 684, 12.
- Inachus flumen I 47, 1.
- inane II 90, 10.
- Indi I 35, 6.
- India I 434, 1. 682, 12. II Ph 140, 81. inuictus imperator Indicus maximus (Liber) I 35, 6. uictoria Indica I 35, 9.
- immortalitas cf. anima. bonum. iustitia. uirtus.
- innocentia I 455, 16 ss. 456, 14 ss. 457, 18. 732, 5. 733, 3. 737, 18. II 75, 14.
- Ino I 82, 19.
- inpudicitia I 565, 2—571, 9. 748, 16. II 47, 10 ss.
- intestina II 42, 2 ss. 16 ss. 49, 3.
- Io I 39, 22 ss. 684, 12 ss. eius fabulae interpretatio I 40, 4. 684, 13. *Accus.* Io I 39, 22. 40, 4.
- Iohannes propheta I 329, 14.
- Iohannes (euangelista) I 299, 10. in Reuelatione I 713, 18.
- Iordanes flumen I 329, 15.
- Iosedech I 327, 10.
- Iouiorum et Herculiorum cognomina, quae primum a Dioclete ac Maxi-

miano insolenter adsumpta ac postmodum ad successores eorum translata uiguerunt, extincta II M 237, 9. ira quid sit I 553, 21 ss. 738, 10. II 74, 18. 112, 18. 113, 13. 114, 12. nescisse philosophos quae ratio esset irae, apparet ex finitionibus eorum quas Seneca enumerauit in libris quos de ira composuit II 112, 16. eius descriptio II 74, 21 ss. irae adfectus in felle est I 537, 3. II 49, 6. 17. 122, 1. iram deus in principio homini indidit II 121, 23. cur homini data sit I 554, 8—557, 8. 739, 7. 740, 1. II 114, 20 ss. 116, 19. ira iusta II 112, 13. 113, 12. 114, 6. 21—117, 12. 129, 5. 130, 4 ss. iniusta II 112, 13. 113, 7. 114, 15. 121, 15. cur deus hominem irasci uetet II 121, 13. ira cohibenda est I 497, 19—498, 4. Stoicorum de ira sententia reicitur I 536, 16. 19—537, 10. 553, 8. II 74, 18. 112, 12. item Peripateticorum I 536, 9. 539, 23. 541, 7. 553, 9. II 112, 14. qui iram cotem esse dicunt uirtutis I 553, 13. ira dei cf. deus.

Isaias cf. Esaias.

Isis Io fuit I 40, 3. 684, 15. certo die Isidis nauigium celebratur I 40, 5. 684, 15. filium perdidit I 65, 1. 82, 1 ss. Aegyptus Isidem colit I 56, 16. Isidis sacra I 81, 24 ss. 689, 9. [Isis I 82, 13.]

Israhel [I 317, 13. 318, 3. 319, 4. 359, 12. 360, 1. 393, 11. 716, 1. 5. 719, 23.] domus Israhel I [365, 7.] 366, 8. filii Israhel I [346, 7.] 347, 4. [Israel I 716, 12.]

ripa Istrica II M 191, 6.

Italia I [21, 8. 46, 17.] 51, 8. 19. 21. [55, 9.] II M 182, 2. 189, 4.

204, 19. 205, 1. [in siluis Italis I 67, 3.] de Italis (*cod.*, Gaetulis *emend.*) II M 223, 11. [Italicæ ciuitates I 22, 9.]

Iubam Mauri coluerunt I 56, 17.

domus Iuda I [365, 7.] 366, 8. [uiri Iuda I 345, 12.]

Iudaea terra a Sibylla increpita I 354, 8.

Iudaeus quidam falsus testis contra amicas Valeriae: eius exitus II M 220, 8—221, 7. — Iudaei: eorum origo et nomen I 303, 16. 714, 17. eorum res narrantur I 303, 17—304, 8. 714, 13. a Cyro restituti I 304, 6. 305, 16. penes Iudaeos solos ueritas erat I 277, 18. 714, 18. uetere testamento utuntur I 365, 1. reges suos appellabant nomine Christi I 293, 10. Iudaeorum sacrum unguentum I 294, 2. praeceptis salutaribus repugnabant I 304, 14. saepe otio corrupti legis uincula ruperunt I 475, 14—22. ad colenda figmenta daemonum fraudibus inretiti I 328, 14. 714, 20. populus in spe constitutus aduersus deum surrexit I 425, 25. deus prophetas ad eos misit I 304, 16. 714, 21. prophetas non intellexerunt I 323, 9. 327, 1. 8. 360, 10. 409, 13. Dauid praeter ceteros prophetas maxime legunt I 321, 5. a prophetis increpiti I 304, 4—309, 14. 329, 17. 714, 19. prophetas interfecerunt I 305, 5. 714, 28. Esaiam necauerunt I 307, 14. deus desiit prophetas mittere ad eos I 306, 9. 715, 1. a deo abdicati I 306, 9. 714, 25. ueritas iis ablata I 277, 24. ne illis in perpetuum uia salutis clauderetur, deus filium suum ad eos misit I 309, 6. 715, 4. increpiti

a Christo I 341, 1. 717, 4. eum Christum reprobauerunt I 313, 1. eum magum putauerunt I 329, 3. 409, 19. eius miracula magica uirtute facta esse dixerunt I 321, 1. 329, 13. 331, 9. 716, 17. eorum primores ac sacerdotes consilium de Christo tollendo ceperunt I 338, 8. 341, 3. 343, 4. 717, 3. Christum a Iudaeis fugatum adfirmavit scriptor quidam (*Hierocles*; cf. *hoc nomen*) latrocinia fecisse I 407, 12. Christus iis traditus I 349, 10. 350, 7. 718, 3. dixit se regem Iudaeorum esse I 349, 13. eum interfecerunt I 349, 16. 355, 4. 360, 9. 718, 4. II M 173, 10. ab iis Christus agnus candidus immolatus I 383, 20. Iudaei tum excaecati atque insanabili furore correpti I 360, 9. post resurrectionem iis Christus ostendere se noluit I 364, 4. Iudaei etiam nunc figuram passionis Christi exhibent, cum limina sua de cruore agni notant I 383, 12. a deo exheredati, quia Christum reprobauerunt I 365, 4. 366, 9. 721, 22. ne sibi de summo deo blandiantur I 722, 24. nullam aliam spem habent nisi sperauerint in Christum I 356, 5. 721, 16. frustra secundum Christi aduentum sperant I 585, 18. Petrus et Paulus Romae praedicauerunt regem eos expugnaturum esse I 367, 18 ss. Vespasianus eos extinxit I 368, 11. 719, 17. Iudaeorum nos successores ac posteri sumus I 475, 14. domum Iuda et Israhel propheta non Iudaeos significat, sed nos, qui appellamur filii Iudaeorum I 366, 8. Iudaei maiores nostri I 302, 3. 475, 17. patres nostri I 475, 22. populus perfidus

I 306, 14. 313, 8. ingratus I 304, 18. 714, 25. perfidus ingratusque I 277, 24. contumax I 715, 2. Apollinis Milesii de Iudaeorum religione oraculum II 129, 11. erit nobis contra Iudaeos separata materia, in qua illos erroris et sceleris reuincemus I 585, 25. Iudaicae religionis sacramenta quibus in rebus consistent I 343, 6. 346, 9. Iudaicae legis praecepta I 348, 20. Iudaicae historiae I 285, 12. — cf. Hebraei.

Iudas princeps examinis Iudaeorum I 303, 15. cf. Iuda.

Iudas I 349, 9. proditor II M 174, 10. iudicis est non argumentari, sed pronuntiare I 179, 7.

iudicium dei ultimum de uiuis ac mortuis I 172, 6. 585, 14. 647, 3—652, 16. 658, 4—659, 9. appropinquare eius tempus I 628, 12. 755, 20. extremum iudicium gentium I 666, 5. 760, 1.

C. Iulius Caesar pontifex maximus I 20, 11. Ciceronem et Catonem seruari uoluit I 239, 2 (238, 20). a publica ciuilique iustitia remotissimus I 553, 5. patriae parricida I 60, 17. eius funus I 60, 18 ss. deus factus I 60, 15. Piso socer eius et L. Caesar propinquus I 60, 20. ad eum Cicero I 553, 3. — cf. Augustus.

L. (Iulius) Caesar C. Caesari propinquo funus fieri uetabat I 60, 20.

Iulius Proculus Romuli mandata plebi nuntiauit I 61, 3.

[Iulus I 431, 7.]

Iuno [a iuuando dicta I 43, 22.] homo fuit I 65, 13. [Saturni filia I 53, 22. 23.] [in insula Samo adoleuit ibique Ioui nupsit I 65, 9.] coniunx

- Iouis I 43, 19. et soror I 36, 11. 65, 7. cum eo incestum commisit I 36, 11. eius in Io ira I 39, 23. 684, 13. cur paelices persecuta sit I 65, 7. Samos Iunonem colit I 56, 19. 65, 10. eius templum Laciniae I 127, 5. 169, 14. irata Romanis I 170, 20—171, 12. Varro I 171, 20. 171, 5. responsum Iunonis Monetae *uel* Veientis I 126, 9. 169, 12. [Iuno iniqua I 171, 7.]
- Iuppiter [unde nomen habeat I 43, 22 s.] Ζεὺς *uel* Ζῆνς quid significet I 39, 1 s. [ZAN KRONOY I 45, 2. 685, 21.] unde ἀργίλος nominetur I 85, 11. philosophi duos Ioues fecerunt, unum naturalem, alterum fabulosum I 43, 5. 9. [tres Ioues a theologis enumerantur, tertius Cretensis Saturni filius I 45, 9.] homo fuit I 29, 19. 41, 3. 60, 6. 9. 685, 24. ante annos MDCC natus I 114, 17. eius temporibus Prometheus fuit I 149, 9. in terra regnavit I 44, 12. 685, 24. rex fuit pro deo habitus I 415, 13. quomodo deus factus sit I 57, 10. [Iouis cognatio I 54, 6. 685, 13.] filius Saturni I 14, 11. 37, 4. 40, 25. 43, 13. 50, 8. [53, 22 s.] 92, 19. 685, 23. et Opis I 40, 25. 43, 13. 92, 18. *uel* Rheae I 37, 4. [auus eius Caelus I 48, 2. 13.] auia Tellus I 92, 18. eius patruus Iapetus I 692, 22. Iouis frater ante genitus extinctus est I 38, 21. Iuppiter primus ex liberis Saturni maribus uixit I 39, 5. [Saturnus ei insidiatur I 55, 4 ss.] furto seruatus furtimque nutritus I 39, 1. 85, 9 ss. [16.] 689, 24. antrum eius in Creta I 88, 10. puer ab Amalthea et Melissa nutritus I [91, 10.] (92, 16). [690, 12.] unde fabula, apes os pueri melle conplesse I 91, 11. [eius altores Curetes I 86, 13. 15 ss.] Iuppiter et Titanes I 35, 18. [48, 7. 54, 19. 85, 19.] 418, 4. parentes uinculis exemit I 54, 15. 19. a prima pueritia inpius ac paene parricida I 35, 14. patrem expulit et persecutus est I 35, 15. 17. 416, 1. 417, 18. 418, 3. 432. 18. 683, 10. propter odium Iouis Saturno infantes immolati I 80, 12. Iuno coniunx eius I 43, 19. [in insula Samo ei nupsit I 65, 9.] et soror I 36, 11 s. 65, 7. cum sorore incestum commisit I 36, 11. eius stupra et adulteria I 35, 20 ss. 37, 16. 432, 22. 683, 11 ss. salacissimus I 62, 19. Amphitryonis ac Tyndari domos dedecore conpleuit I 35, 22. Iuppiter et Danae I 39, 13. 684, 4. et Europa I 39, 21. 684, 10. et Ganymedes I 36, 2. 39, 18. 41, 8. 93, 12. 683, 13. 684, 9. et Io I 39, 22. cum Venere Cupidinem genuit I 65, 17. una Thetide se abstinuit propter responsum Themidis I 37, 16. 38. 17. 683, 15. 17. in sortitione regnorum Ioui caelum obtigit I 41, 13. 684, 20. id est orientis imperium I 41, 17. 684, 22. [Iuppiter Neptuno imperium dedit maris I 42, 10.] Vulcano quod praemium armorum concesserit I 66, 8. 11. in Olympo habitauit I 42, 15. [17.] 684, 21. caelo nomen dedit I 47, 18. 48, 2. 3. [sacrificauit Caelo auo I 47, 22. 48, 4. 13. item in insula Naxo I 48, 5. 7. quinquies terras circuiuit I 44, 16. 685, 16. eius in amicos atque omnes homines bene-

ficia I 44, 17. 685, 17. uetuit carne humana uesci I 50, 22.] Iuppiter aureum iustumque sacculum sustulit coegitque homines inpios fieri et a deo ad se auertit I 417, 20 ss. sustulit iustitiam I 416, 9. 418, 16 s. 419, 6. ipse sibi fana constituit I 91, [16.] 21. 92, 1. 3. 11. 14. 20. 690, [17.] 21. successor ei metuendus fuit I 37, 10 ss. 38, 18. 19. 23. eius mors I 44, 14. [in Creta ad deos abiit I 44, 21. 685, 20. eius sepulcrum I 45, 1. 8. 11. 685, 21.] — solent Iouem pro deo accipere I 300, 11. pater uocatur I 280, 1. non est 'hominum rerumque repertor' I 37, 6—10. ante eum homines fuerunt I 283, 15. regnare in caelo putatur I 36, 13. 37, 1. 683, 8. unus omnium rex Iuppiter I 168, 6. eius terrestre domicilium (Capitolium) I 230, 15. Optimus Maximus I 66, 11. Optimum Maximum nominandum non esse I 36, 5. 37, 24. 683, 21. non est princeps rerum I 14, 11. sanare homines nescit I 387, 1. homines cum iurant et optant et gratias agunt, non Iouem, sed deum nominant I 96, 20. nomen Iouis summo deo non tribuendum I 43, 14—44, 12. Apollinis oraculo Ioui principatus adeptus I 26, 1. 27, 2. Christus ante Iouem fuit I 283, 22. Iuppiter per Stygiam paludem sanctissime iurat I 38, 1. 66, 9. fatis paret I 38, 11. ab Homero daemonibus adgregatus I 387, 15. daemon est I 388, 7. daemones Iouem non timent I 387, 6. praeter Iouem solus Liber triumphauit I 35, 5. Minos leges tamquam a Ioue sibi traditas adferebat I 88, 11.

quid Atinio praeceperit I 128, 1. 169, 16. Iuppiter Ataburius I 92, 1. Casius I 92, 3. Cretensis I 45, 9. Creticus, eius sacra I 85, 11. 689, 24. Ioui Cyprio Teucus humanam hostiam immolauit I 78, 22. 688, 17. Labryandius I 92, 1. Laprius I 92, 3 (cf. Laprius). Latiaris sanguine humano colitur I 79, 4. 688, 19. Molio I 92, 3. Olympius a Dionysio spoliatus I 110, 15. Ioui Pistori ara posita I 77, 6. 686, 24. Triphylius I 42, 6. sine contubernio coniugis filiaeque coli non solet I 43, 18. eius filii I 62, 4. Apollo Liber Mercurius Minos Aeacus Rhadamanthus I 653, 11 ss. Curetes I 44, 22. iudicare apud inferos Iouis filium I 653, 10. non Iouis filii Dardanus et Iasius, sed Corythi I 93, 11. eius abnepos Agamemnon I 93, 8. Achilles Aiaxque pronepotes I 93, 9. Ulixes eodem gradu proximus I 93, 9. Priamus longa serie ei propinquus I 93, 10. pronepos Ganymedes I 93, 12. Iouis aquila I 41, 8. 48, 8. 11. fulmen I 678, 2. sacra I 85, 11. 689, 24. scutum I 85, 19. simulacra I 40, 24. 41, 1. 8. simulacrum eius in columna prope Nicomediam II M 194, 25. templa I 41, 8. 42, 5. 386, 21. tensa I 171, 1. Ioui Maximinus uouit se Christianorum nomen extincturum II M 226, 10. Iuppiter de deflagratione mundi apud Nasonem II 127, 6. Hystaspis de Ioue uaticinium quid significet I 640, 12—18. in fano Iouis Triphylii gesta eius ab ipso in columna aurea perscripta I 42, 5. eius res gestae ab Euhemero collectae I

42. 3. 685, 9. in Triumpho Cupidinis carmine Iuppiter ante currum triumphantis catenatus I 36, 18. ademisti Ioui tuo regnum I 411, 2. [Iuppiter I 57, 4. 62, 19. 415, 11. Ζεὺς I 164, 1.] Zenon λόγον animum Iouis nuncupat I 300, 10. 12.
- iurandum non esse I 743, 11—13.
- [ius trium liberorum I 62, 21.] ius
 ciuile non est uera iustitia I 511, 2. institutiones ciuilis iuris I 4, 4. ius ciuile de filio qui est in domo et in manu patris I 392, 19. iuris publici ratio de adulterio I 568, 7. disputationes iuris peritorum iniustae I 436, 10. — cf. C. Ferrini, *Die jurist. Kenntnisse (des Arnobius u.) des Lactantius, Zeitschr. d. Savigny-Stiftung, romanist. Abtheil.*, vol. XV p. 346 ss.
- iustitia naturalis I 451, 18. 452, 2. (504, 5.) ciuilis I 451, 17. 452, 3. publica ciuilisque I 553, 5. caelestis I 553, 4. 581, 11. iustitia (caelestis) quid sit I 157, 22. 201, 6. 202, 1. 413, 7. 419, 5. 13. 445, 5. 11—447, 19. 448, 10. 511, 2. 578, 20. 600, 22. 704, 15. 709, 17—730, 9. 15. 733, 3—20. 752, 24. 754, 1. II 69, 21. 81, 20. 98, 12. 105, 19. *quibus locis idem fere esse solet quod religio Christiana: item* I 411, 11. 419, 11. 424, 12. 436, 18. [I 4 adn. § 13. 668 adn. § 11.] II M 174, 17. 175, 4. *inde* iustitiam persequi I 385, 5. II M 178, 2 (= ecclesiam). consummata et perfecta iustitia I 580, 15. iustitiae radix I 737, 12. eius tres gradus I 533, 9. primus et proximus eius gradus I 737, 19 s. eius summa I 569, 17. duo eius officia I 514, 8. 704, 17. 735, 11. 17. II 105, 19. eius opera I 328, 21. 376, 15. 380, 21. 484, 1 ss. 521, 3—522, 8. 524, 13 ss. 531, 11. 19. 533, 3. 572, 7. 734, 20 ss. II M 177, 19. [I 668 adn. § 11. 17]. homines ad iustitiam nasci I 578, 23. 704, 2—705, 2. eius praemium immortalitas I 628, 6. II 131, 17. 20. iustitia sola homini uitam parit aeternam I 628, 6. philosophos iustitiam nec inuenire nec defendere potuisse I 443, 14—449, 11. 503, 20 ss. cur paucis adsignata sit I 419, 15 ss. iustitiam suapte natura speciem quandam stultitiae habere I 443, 17—460, 15 ss. 730, 19 ss. 731, 22—733, 19. iustitia sub Saturno fuit in terra I 45, 20. in aureo saeculo fuit I 413, 18 ss. a Ioue sublata I 415, 9—418, 18. in caelum remigrauit I 447, 17. fugata iustitia dirempta est societas humana I 416, 5 ss. 736, 2 ss. Christus iustitiam reduxit I 419, 9 ss. 737, 3. iustitia et utilitas I 510, 5 ss. Carneadis de iustitia disputationes I 444, 10—445, 5. 449, 13. 453, 9. 454, 11. 457, 23. 730, 10. 21—731, 21. disputatio a Furio apud Ciceronem (De republ.) contra iustitiam habita I 437, 9. De iustitia liber V *Institutionum inscriptus est.*
- iustus qui sit I 505, 6. 546, 19. 555, 14. II 105, 17. est sapiens I 437, 7 ss. 732, 6 ss. iusti id est cultores dei (*Christiani*) I 165, 15. (158, 17.) 399, 10. 471, 8. 639, 13. 640, 1. 4. 658, 11. 659, 5. 10. II M 173, 13. [I 4 adn. § 15.] *al. item* iustus populus I 404, 14. 639, 8. II M 177, 3. iustus cur

- pro segni et inerte habeatur I 549, 3. iustus uidetur stultus: cf. iustitia. cur iusti et sapientes in omnibus malis sint I 601, 6. 705, 3. cur ab iniustis inpune uexentur II 109, 20. 119, 13.
- apud lacum Iturnae I 126, 2.
- K = C.
- Labra II 35, 8. 36, 7. 10—13.
- Labryandus I 92, 1. Iuppiter Labryandus I 92, 1.
- lac II 11, 9. 46, 17.
- Lacedaemon a Messeniis petita I 76, 19.
- Lacedaemonii Veneri Armatae aedem posuerunt I 76, 17. 77, 3. eorum cum Messeniis bellum I 76, 18—21.
- lacerti II 37, 4.
- Iuno Lacinia I 127, 5. (169, 14).
- Lactantius cf. Caelius.
- C. Laelius [I 104, 18]. apud Ciceronem (De re publ.) I 451, 22. 452, 2. 12—14. 458, 21. 23. 459, 7. 474, 1.
- laetitia I 539, 12 ss. eius adfectus in splene constitutus II 49, 7.
- Lais Aristippi amica I 223, 10. 710, 17. [Lamiae I 90, 6. 688, 5. Euripides in Lamiae prologo I 21, 6.]
- apud Lampsacum I 83, 5, a Lampsaecenis Priapo asellus mactatur I 83, 11. 689, 17.
- Laomedon I 33, 8. 34, 2. 4. Priami pater I 681, 10. aequalis Fauni I 91, 4.
- lapis specularis cf. fenestra.
- Iuppiter Laprius I 92, 3. cf. *adn. cr.; an fort. Laphrius legendum?* ut Ἀφρῆριος Λαφρία, *Preller-Robert, Griech. Mythol.*² p. 310.
- Lar: Lares I 77, 16. 687, 14. 696, 4.
- Lara dea I 77, 16.
- Larentinae simulacrum I 72, 8. Larentinalia I 72, 17. 686, 15.
- Larunda dea I 77, 17.
- Latianis Iuppiter I 79, 4. 688, 19.
- Latinus Priami aequalis I 91, 3.
- Latini Faunum coluerunt I 56, 17. apud Latinos immolationes hominum I 79, 3. bello Latino I 126, 1. Latino sermone I 164, 18. Latini scriptores I 51, 20. Latinae litterae I 218, 13. 411, 15. Latine I [45, 3.] 50, 16. 188, 25. 311, 3. 572, 12.
- Latium [I 51, 23. 52, 17.] in Latio: Auentinus I 47, 7. Faunus I 89, 11. 687, 23. Saturnus I 415, 10. Saturno homo in Tiberim deiectus I 79, 15. sexagenarii I 688, 20.
- Latoniae errores et partus I 65, 2. geminos ex crimine genuit I 682, 21.
- Leaena meretrix tyrannum occidit: eius simulacrum I 72, 13. 15.
- Leda et Iuppiter I 683, 12. post mortem Nemesis facta I 82, 18.
- legionis insigne aquila I 39, 19. 684, 9.
- Lemnos Vulcanum coluit I 56, 20.
- leonis laudibus poeta murem non ornauit, sed obruit et obtruit I 233, 18.
- [Lethaeus fluuius I 653, 20.] aqua obliuionis I 654, 5. cur a poetis obliuionis amnis inductus sit I 655, 8. Lethaeus gurgis I 240, 5.
- [Leucadio modo I 80, 5.]
- Leucippus de atomis I 232, 14. II 85, 4. eius inane commentum II 93, 12. caecus et excors fuit II 84, 21. eius auditor Democritus I 232, 14. II 90, 19. in Epicurum uanitas de Leucippi fonte profluxit II 90, 20.

Leucothea I 82, 19.

lex: leges I 422, 23. II 82, 9. 111, 5. 113, 15. 114, 22. publicae I 567, 22. II 120, 17. [lex Papia I 62, 20.] Moyses et prophetae legem quae Iudaeis data est testamentum uocant I 364, 9. lex dei per Moysen data quemadmodum per Christum soluta sit I 343, 5 ss. 717, 26. ab eo impleta I 717, 28. lex uiua praesensque Christus I 345, 8. lex dei I 508, 5 ss. 737, 7 ss. eius primum caput quid sit I 509, 18—514, 10 (= 735, 11—16). secundum I 514, 6—555, 14 (= 735, 17—738, 6). — I 422, 23. 576, 8—577, 10. sit supra omnes leges qui legem dei sequitur I 567, 23. supra leges dei lex est I 744, 16. lex diuina II 110, 19. 111, 12. 118, 16—119, 12. = *religio christiana* I 440, 2. sanctissima lex II 118, 16.

liber: *res libraria* I 5, 7. 94, 6. 555, 16. 675, 10.

Liber homo fuit I 29, 19. [56, 4.] 57, 10. [59, 16.] 60, 5. quando fuerit I 161, 2. in Cithaerone natus I 90, 17. Iouis filius I 653, 12. munerum gratia deus factus I 67, 15. 70, 3. non est auctor uini I 161, 1. pater uocatur I 280, 2. [6.] praeter Iouem solus omnium triumphauit I 35, 5. Indos debellauit I 35, 6. 682, 11. ab amore ac libidine turpissime uictus est I 35, 7. Liber et Ariadna I 35, 7. 682, 11. eius adulteria I 432, 23. aselli eum trans amnem uexerunt I 83, 18. eius sacra ab Orpheo inducta in Graecia I 90, 16. Liberum Naxos coluit I 56, 20. ludi scaenici Libero attributi I 561, 16. 742, 1. — I 283, 14.

Libera I 35, 12.

libido quid sit I 554, 2. 738, 11. libidinis adfectus in iecore I 537, 4. cur homini data sit I 554, 7. 555, 10. 565, 2. 739, 16. 740, 6. II 107, 17. 116, 18. eius uis et obscenitas I 422, 9 ss. 565, 4—570, 8. libidines incestae I 427, 6—15.

[Libyssa Sibylla I 21, 5. 679, 24.]

Liciniani II M 227, 18. 20.

Licinius amicus Maximiani (Galerii) II M 196, 1. eum Caesarem facere Maximianus noluit, ut postea in Constantii locum nuncuparet Augustum, *ibid.* 196, 3—5. 9. apud Maximianum (Galerium) (*Carmunti*) Diocles erat ab illo accitus, ut Licinio imperium daret substituto in Seueri locum: quod factum est. *ibid.* 205, 23. 206, 3. nuncupato Licinio imperatore Maximinus iratus, *ibid.* 209, 16. aduersus Licinium Maximinus aemulationem habet. quia ille a Maximiano (Galerio) ei praelatus erat, *ibid.* 222, 10. a Maximiano (Galerio) cum ipso Augustus appellatus, *ibid.* 210, 2. 6. Maximianus (Galerius) moriens ei coniugem et filium commendat. *ibid.* 214, 6. contra Licinium Constantinumque Maximinus cum Maxentio foedus facit, *ibid.* 222, 10—223, 5. Constantini soror (*Constantia*) ei desponsa, *ibid.* 222, 12. Licinius Mediolanum uenit, ut Constantini sororem in matrimonium acciperet, *ibid.* 225, 2. [Mediolani Constantinus et Licinius uniuersa quae ad commoda publica pertinerent in tractatu habent et de restituenda ecclesia litteras constituunt, *ibid.* 228, 15 ss. cf. 13.]

- Maximinus ubi intellexit Licinium et Constantinum nuptiarum sollemnibus occupatos, cum exercitu e Syria in Bithyniam proficiscitur, ibid. 225, 3. Licinius ad Byzantii portas milites praesidiarios conlocauerat, ibid. 225, 12. festinato itinere Mediolano occurrens Maximino Hadrianopolim uenit, ibid. 225, 18—226, 7. exercitibus propinquantibus Licinio nocte quiescenti adsistit angelus dei monens, ut cum exercitu deum oraret, ut uictor esset: quod quemadmodum factum sit et quae fuerit precatio, ibid. 226, 11—26. 227, 7—11. proelio Kalendis Mais (226, 23. 228, 1.) in Campo Sereno (227, 5) facto Maximinum uincit, ibid. 226, 27—228, 3. paucis post pugnam diebus Nicomediam ingressus Constantino atque ipso ter consulibus de restituenda ecclesia huiusmodi litteras ad praesidem datas proponi iussit, ibid. 228, 9—14. ipsae hac litterae, ibid. — 233, 16. [Licinius Augustus, ibid. 228, 16.] etiam uerbo hortatus est, ut conuenticula Christianorum in statum pristinum redderentur, ibid. 233, 17. Maximinum Tarsum fugientem terra marique premit, ibid. 234, 21 ss. Valeriam eiusque matrem, Candidianum, Seuerianum, Maximini filium maximum et filiam septennem eorumque matrem interfici iubet, ibid. 227, 14.
- lingua unde nomen habeat II 35, 18. — II 14, 6. 8. 25, 10. 35, 4—36, 4. 15. 40, 17. 41, 3. 8. interpret animi I 547, 23. II 35, 5. cogitationis interpret II 105, 3. sermonis ministra I 392, 17.
- apud Lindum Herculis sacra I 84, 10. 689, 19.
- littera X cf. Christus. — littera Y I 486, 17—488, 19.
- Proserpina Locrensis I 127, 13. 169, 15.
- logica I 213, 6. 706, 4. λογική I 212, 21. 706, 1.
- loquendi munus II 35, 6—16. loquendi facultas quomodo fiat II 40, 14. 41, 11. recta loquendi ratio ex grammaticis discenda I 258, 8.
- Lucanus a Lactantio pro Ouidio nominatus I 82, 5.
- Lucianus diis et hominibus non perpercit I 32, 20.
- Lucilius (poeta) I 32, 19. deridet stultitiam eorum qui simulacra putant deos esse I 90, 4. 12. 688, 3. deos patres nominari Lucilius in Deorum concilio inridet I 280, 3. de uirtute I 494, 21. 499, 21. 500, 14. 17. 501, 8. 502, 9 ss. tenebrosam istam uitam depinxit I 428, 6. apud Lucilium disserens Neptunus de re difficillima I 444, 7. illud Lucilianum I 547, 20.
- Lucilius (ap. Ciceronem De nat. deor.) I 115, 16. 122, 26. 139, 14.
- Lucretius philosophus ac poeta I 105, 4. de rerum natura uersibus scripsit I 156, 5. Epicurus eum docuit II 30, 18. Epicuri sunt omnia quae delirat Lucretius II 22, 2. Lucretii de Epicuro uersus inidentur I 233, 14. Lucretii locus Epicuro tributus II 80, 13. eum laudat qui primus sapientiam inuenit I 216, 4—217, 2. (de deo communi omnium patre) non errat I 515, 6. merito de mundo non hominum causa facto I 590, 5. 13. ut atomis locum faceret, prouidentiam excludebat II

22. 9. quasi oblitus atomorum argumentis usus est quae contra ipsum ualerent II 87, 11. cultus deorum inane esse officium confitetur I 105, 12. queritur de deo ipso sua templa fulminibus disturbante I 230, 3. 17. religionum animos nodis exsoluere non poterat, quia nihil ueri adferebat I 61, 16. melius (quam Cicero) nomen religionis interpretatus est I 391, 6. homines grauiter accusat tamquam humiles et abiectos I 105, 5. 691, 16. merito (de hominum stultitia) exclamat ... I 87, 16. sententia eius de origine animalium hominumque refutatur I 152, 1. ostendebat animalia non artificio diuino, sed fortuito facta esse II 22, 3. sententia eius de animantibus quae in principio mundi fuerint refellitur II 22, 4. 9 ss. eius deliramentum de origine oculorum aliorumque membrorum refellitur II 23, 5. 8. 13 ss. ineptissimum eius de uisu argumentum reicitur II 30, 14 ss. argumenta ab eo contra immortalitatem prolata refutantur I 618, 14—624, 5. poeta inanissimus I 233, 17. ineptus II 23, 15. quis hunc putet habuisse cerebrum? II 87, 20.
- ludi I 557, 8—562, 2. 741, 18—743, 6. Floralia I 72, 21 ss. 686, 20.
- luna II 100, 9. de eius magnitudine I 254, 5. globosa sit an concaua I 181, 21. Lunae taurus mactatur I 84, 5.
- Lupa Romuli Remique nutrix, meretrix I 72, 6. 10. 14. 686, 14. 16.
- lupus sub ouis pelle I 410, 16.
- luscis non accidit ut aliquid duplex uideant II 32, 12.
- [Macedo Alexander I 21, 4]. Macedones Cabirum coluerunt I 56, 17. bello Macedonico I 126, 4.
- magorum ritus I 277, 16. — magorum ars daemonum adspirationibus constat I 164, 9. 167, 2. 696, 15. — magus: cf. Christus.
- maiorum nullam esse in religione auctoritatem I 122, 20—125, 12. 462, 1. 729, 5 ss. maiores nostri erant principes Hebraeorum: cf. Christiani.
- [de mali origine et natura I 130, 5 adn. cr. § 3 ss.] cur deus malum (mala) uoluerit esse I 172, 3 ss. 420, 2 ss. 595, 5 ss. [602, 2 adn. cr. — 604.] 697, 6 ss. II 101, 12. 102, 13. 106, 4. cur tam multa pestifera fecerit I 594, 22 ss. prouidentiae congruit esse mala I 697, 26 ss. malum et bonum: cf. bonum. — deus non malorum tantummodo auctor II 71, 13 ss. malorum fons liuor (diaboli) I 130, 1. diabolus I 499, 3. —
- cur malos et iniustos deus beatos fieri sinat I 474, 19 ss.
- mammae II 46, 17.
- manus: eius forma II 37, 4 ss. cur duae II 34, 10. earum usus II 14, 7. 19, 13. 20, 10. 21, 5. 9. dignitas II 21, 10. 13. rationis ac sapientiae ministrae II 37, 5. — filius qui est in domo et in manu patris I 392, 20.
- M. Marcellus Honorem atque Virtutem consecrauit I 73, 24. 687, 4.
- Marcionitae I 396, 5.
- mare Neptunum uocant I 121, 23. mare rubrum I 302, 11.
- Maria I 309, 16. I 376, 7. 715, 11.
- Marica I 82, 18.
- [uico Marmesso I 22, 12.]

Mars homo fuit I 60, 7. homicida ut deus consecratus I 407, 19. cruentus deus colitur I 432, 16. homicida, caedis crimine ab Atheniensibus liberatus I 34, 6. Mars et Venus I 34, 8. 65, 16. 682, 5. Martis arma I 678, 1. [Mars pater I 280, 6.] ex Marte se procreatum Maximianus (Galerius) dicebat II M 183, 21.

in campo Martio proxime celebrato (*i. e. insigni contione militum habita*) II M 210, 4.

mas ad similitudinem dei fictus I 155, 7. mares quomodo gignantur II 45, 14. maribus cur plus roboris quam feminis attributum sit II 46, 11. maribus cur papillae datae II 38, 11. masculinum (uirile) semen II 43, 12. 44, 9. 18. 45, 15. 46, 3. masculina pars corporis dextera II 43, 12—14. 44, 4. masculinum quasi elementum ignis I 145, 16.

Massilia II M 206, 22.

Mater Deum: (Mater ipsa) in Phrygia amavit formosum adulescentem et semiuirum reddidit I 65, 3. 682, 15. [Deum Matri primus Melisseus sacrificauit I 690, 16.] [Matris Magnae prima sacerdos Melissa I 91, 14. unde antistites eius Melissae nuncupatae I 91, 15.] sacra Matris I 81, 13. Matris Deum I 690, 2. Matris Magnae I 689, 5. sacra eius a Gallis celebrata I 65, 5. 682, 19. festum Matris Magnae I 83, 6.

materiam a deo factam esse I 14, 20—15, 2. 132, 3 ss.

mathematici de lunae magnitudine I 254, 4.

Mathia et Paulo in locum Iudae proditoris adsumptis II M 174, 10.

matrimonium I 281, 18. 565, 2 ss. 566, 8. 568, 5 ss. 748, 5 ss. matrimonia communia apud Platonem I 248, 18—251, 21. Valeria post obitum Maximiani (Galerii) mariti Maximino in matrimonium se postulanti respondit nefas esse illius nominis ac loci feminam sine more, sine exemplo maritum alterum experiri II M 219, 6. 15.

mater Matuta I 82, 19.

Mauri suos reges consecrauerunt I 56, 10. 16. — II M 223, 11. [Mauris iaculis I 455, 2.]

Maxentianus (*miles*) II M 224, 12.

Maxentiani milites, *ibid.* 223, 12.

Maxentius Maximiani (Herculii) filius, Maximiani (Galerii) gener II 193, 15. 202, 17. non nominatur Caesar a Diocletiano, *ibid.* 193, 24—26. 194, 19 ss. quomodo Romae imperator factus sit, *ibid.* 201, 26—202, 7. imperium cepit a. d. sextum Kalendas Nouembres, *ibid.* 223, 15. exercitus Maximiani (Herculii) a Maximiano (Galerio) Seuero duce contra eum Romam missus ad eum transit, *ibid.* 202, 7—25. Maximianum (Herculium) patrem bis Augustum nominauit, *ibid.* 202, 20. Maxentii cum Maximino contra Licinium Constantinumque foedus, *ibid.* 222, 10—223, 5. Constantino bellum indixit quasi necem patris sui (Maximiani Herculii) uindicaturus; quae inde falsa suspicio orta sit, *ibid.* 222, 19—223, 5. bellum eius cum Constantino factum: extremae eius res et mors in pugna apud pontem Muluuium commissa, *ibid.* 223, 5—224, 18. circenses natali suo (223, 15) edebat, *ibid.* 224, 5. quinquennalia eius ter-

minabantur, *ibid.* 223, 16. eius mores *ibid.* 193, 17 s. 24 ss.

Maximianus (*Galerius; nusquam in libro De mortib. persecut. nomen Galerius est: observant Seeck, Annal. philol. vol. 141 (1890) p. 618, et Dessau, Hermes vol. 27 (1892) p. 566 adn. 1, unum nomen Galerius apud scriptores et in monumentis illius aetatis non extare, sed aut unum nomen Maximianus aut tria nomina Galerius Valerius Maximianus usurpari*): Maximianus nomen ei a Diocletiano datum II M 194, 10. alter Maximianus, *ibid.* 182, 16. 208, 7. Maximianus Caesar, *ibid.* 184, 23. Caesar, *ibid.* 183, 18. 186, 7. 9. 187, 14. 188, 5. 10. 191, 16. 192, 3. mater eius Romula Transdanuviana, *ibid.* 183, 1 s. 22. 185, 4—10. eius figura corporis, *ibid.* 183, 2. 197, 4. mores, *ibid.* 182, 17—19. 183, 4. 17. 185, 8. purpuram (*sc. Caesaris*) loco quodam prope Nicomediam sito sumpserat, *ibid.* 194, 24. gener Diocletiani, *ibid.* 182, 16. 206, 3. cf. Valeria. — Maximiani ex concubina filius Candidianus, *ibid.* 235, 5: cf. Candidianus. — cur Diocletiano metui fuerit, *ibid.* 183, 5—26. deuicit Narseum regem Persarum, *ibid.* 183, 7—16. 196, 16. post hanc uictoriam in tantos fastus eleuatus est, ut detrectaret Caesaris nomen: exinde insolentissime ex Marte se procreatum dicebat tamquam alterum Romulum, *ibid.* 183, 17—23. quindecim annos cum barbaris in Illyrico pugnauerat, *ibid.* 193, 5. tempore uicennalium Diocletiani gens barbara a Gothis pulsa ei se tradidit, *ibid.* 218, 15.

eius gener Maxentius, *ibid.* 193, 13. 202, 17. Daian affinem suum de suo nomine Maximinum uocauerat, *ibid.* 194, 8. in Bithyniam uenit, ut Diocletianum ad persequendos Christianos instigaret, *ibid.* 184, 23. nefandae persecutionis auctor, *ibid.* 208, 7. eius persecutionis causa, deliberatio, initium, *ibid.* 185, 2—186, 10. ipse in Diocletiani persecutione Christianorum qualis fuerit, *ibid.* 186, 21. 187, 14—188, 10. relinquit Nicomediam, *ibid.* 188, 9. eius reditus expectatur, *ibid.* 191, 16. redit Nicomediam, *ibid.* 192, 3. conflixerat nuper cum Maximiano (Herculio) (*sc. ut hic imperio cederet*) eumque terruerat, *ibid.* 192, 4. 193, 9 s. eius colloquium cum Diocletiano, quo hunc cogit imperio cedere atque Seuerum et Maximinum Caesares nominare, *ibid.* 192, 4—194, 18. utrumque quomodo factum sit, *ibid.* 194, 19 (Maximianus 24. 195, 6) — 195, 18. Maximini (*sc. ut Caesaris sui*) pater (*ut Augustus*), *ibid.* 219, 13. postquam senibus (*sc. Diocletiano et Maximiano Herculio*) expulsis quod uoluit effecit, se iam solum totius orbis dominum ferebat, *ibid.* 195, 19. adeptus maximam potestatem (*i. e. locum Augusti*), *ibid.* 196, 14. postquam nomen imperatoris (*i. e. Augusti*) accepit exuto socero (Diocletiano) furere coepit et contemnere omnia, *ibid.* 183, 24. ut nomen imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis professus est, cuius titulum inmutari uolebat, ut non Romanum imperium sed Daciscum cognominaretur, *ibid.*

205, 2. eius crudelitas, ibid. 196. 14—199, 25. maxime in censu peragendo, ibid. 198, 15—199, 25. 201, 28. 208, 6—209, 15. in persequendis Christianis, ibid. 197, 10. 198, 1. *ipse sine dubio (non Diocletianus) crudelissimus ille persecutor est, cuius de saevitia Lactantius dicit* I 434, 4 ss.; cf. uera bestia I 434, 4. bestia II M 182, 18. 209, 22. mala bestia, ibid. 201, 11. belua I 434, 8; Lact. Inst. V 11, 6 et Mort. 21, 6. 11. — de summa imperii tenenda et de Augustis et Caesaribus nominandis consilia, ibid. 195, 19—12. 201, 20—24. quemadmodum turbata sint, ibid. 195, 12. 200, 1. 201, 18. 25 ss. Constantium euertere cogitat, ibid. 200, 3. quae inter Maximianum et Constantinum gesta sint, ibid. 200, 1—201, 25. ne populum quidem Romanum a censibus immunem fieri uolebat, ibid. 201, 28 ss. castra praetoria sustulerat, ibid. 202, 4. Seuerum contra Maxentium Romam misit quae res male euenit, ibid. 202, 7—203, 4. audita nece Seueri Italiam inuadit Romamque frustra adgreditur: a militibus paene desertus fugiens iis Italiam foedissime uastandam permittit in suasque se sedes recipit, ibid. 203, 6—9. 204, 1—205, 2. ad eum (sc. *Carnuntum*) Maximianus (Herculius) uenit, ut eum per occasionem reconciliationis occideret regnumque eius teneret, ibid. 205, 23—206, 3. aderat ibi Diocles, quem gener (Maximianus Galerius) acciuerat, ut imperium Licinio daret, ibid. 206, 3—5. a Maximiano Licinius Maximino praelatus, ibid. 222, 11. uicennalium

agendorum sumptus intolerandis exactionibus efficiebat, ibid. 208, 6—209, 15. se Liciniumque Augustos appellat, Maximinum et Constantinum filios Augustorum, postea uniuersos quattuor imperatores iubet nominari, ibid. 209, 16—210, 6. decimum et octauum annum (sc. imperii) agens a deo (cf. 208, 6) insanabili plaga percussus: qui morbus describitur, ibid. 210, 7—212, 5. tandem malis domitus deum coactus est confiteri et edictum emisit (quo constituitur ut Christiani denuo sint Christiani et conuenticula sua componant) ibid. 212, 5—9. (213, 14). ipsum illud edictum, ibid. 212, 10—213, 22. propositum Nicomediae pridie Kalendas Maias ipso octies et Maximino iterum consulibus, ibid. 214, 1 s. hoc edicto Donatus cum ceteris confessoribus e custodia liberatus, ibid. 214, 3. post paucos dies commendatis Licinio coniuge sua et filio horrenda tabe consumptus est, cum futura essent uicennalia Kalendis Martiis impendentibus, ibid. 214, 6—10. post eius mortem Valeria uxor eius ad Maximinum se confert, ibid. 219, 6. Valeria et Licinio et Maximino negauerat se in Maximiani bona hereditatis iure esse cessuram, ibid. 235, 16.

Maximianus qui est dictus Herculius II M 181, 17. Maximianus alter, ibid. 205, 6. senex Maximianus, ibid. 189, 4. 192, 5. 193, 9. 206, 6. 221, 16. Herculius, ibid. 203, 6. frater Diocletiani, ibid. 181, 17. Diocletiano fidem summa religione praestabat, ibid. 194, 11. eius filius

Maxentius, *ibid.* 193, 15. cf. Maxentius. — Fausta minor eius filia uxor Constantini, *ibid.* 204, 1. 206, 9. 15. 207, 5. 7. 9—13. Constantinus gener eius idemque generi filius (*sc. ut filius Constantii et Theodoraе, priuignae Maximiani*), *ibid.* 206, 9. — eius mores et facinora, *ibid.* 181, 18—182, 13. imperii sedem tenebat Italiam subiacebantque prouinciae Africa et Hispania, *ibid.* 182, 1—3. septimum consulatum agit, *ibid.* 186, 18. litteris Diocletiani Christianos persequi iussus libens paruit per Italiam, *ibid.* 189, 2. 5. cum eo conflixerat Maximianus (Galerius) (*sc. ut imperio cederet*) eumque terruerat, *ibid.* 192, 5. Maximianus senis de ea re ad Diocletianum litterae, *ibid.* 193, 9. ad Maximianum senem Seuerus a Maximiano (Galerio) missus, ut ab eo induatur (*i. e. Caesar nominaretur*); *ibid.* 194, 5. senex expulsus (a Maximiano Galerio, *sc. imperio cedere coactus*), *ibid.* 195, 19. eius exercitus a Maximiano (Galerio) Seuero duce Romam contra Maxentium missus, *ibid.* 202, 11. ipse in Campania morans a Maxentio filio bis Augustus nominatus Seuero Raennae potitur eumque mori cogit, *ibid.* 202, 20—203, 4. urbe Roma munita proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciliaret minoris suae filiae nuptiis, *ibid.* 203, 6—204, 2. post Maximiani (Galerii) Romam frustra adorti fugam cum e Gallia se recepisset, habebat imperium cum Maxentio filio: quem cum euertere conaretur, a militibus antea suis, quos Ma-

xentius a Seuero acceperat (202, 10—12. 205, 13. 223, 10) ab urbe Roma exactus est, *ibid.* 205, 6—21. postea suspicio incidit illum finxisse discordiam cum filio, ut omnibus aliis sublati sibi ac filio totius orbis imperium uindicaret; sed uere filio et ceteris extinctis se ac Diocletianum in regnum restituere uolebat, *ibid.* 222, 20. in Gallias cum redisset, ad Maximianum (Galerium) se contulit (*sc. Carnuntum*), ut eum occideret: ubi Diocles Licinio imperium dedit, *ibid.* 205, 22—206, 5. impeditis consiliis redit in Galliam, ut Constantinum dolo malo circumueniret, sed Massilia occupata a militibus proditur: uita ei a Constantino donatur, *ibid.* 206, 6—207, 6. quibus insidiis rursus frustra Constantinum adortus sit et qua morte uitam finiuerit, *ibid.* 207, 7—208, 5. cum ingenti gloria uiginti annorum uota celebrauerat, *ibid.* 208, 3. eius statuae iussu Constantini reuulsae et imagines detractae, *ibid.* 221, 16. quasi necem eius uindicaturus Maxentius filius Constantino bellum indicit: quae falsa suspicio inde orta sit, *ibid.* 222, 19—223, 5. a Dioclete et Maximiano cognomina Iouiorum et Herculiorum insolenter adsumpta, extincta, *ibid.* 237, 8.

Maximinus: Daia adulescens semi-barbarus pecorum pastor II M 194, 8. 195, 7. 14. eius gradus militares, *ibid.* 195, 14. a Maximiano (Galerio) affini Maximinus nominatus, *ibid.* 194, 9. a Diocletiano Maximiani (Galerii) opera Caesar factus, *ibid.* 194, 8 ss. 195, 4. 6—18. (201, 22.) 209, 22. Maxi-

mianus (Galerius) pater (*ut Augustus*) Maximini (*ut Caesaris sui*), ibid. 217, 13. Maximianus (Galerius) eum Augustum nominare cogitat, ibid. 196, 10. Maximianus (Herculius) metuit, ne Maximianus (Galerius) fortasse adiuncto Maximino contra se proficisceretur, ibid. 203, 8. Maximianus (Galerius) Maximino Licinium praefert (*Augustum factum*, ibid. 206, 4) ibid. 222, 11. Maximinus dignitate Caesaris non contentus ab exercitu Augustus nominatus, contumacia Maximianum (Galerium) uincit, qui hunc et se Augustos appellat, ibid. 210, 16—211, 6. Maximiano (Galerio) octies et Maximino iterum consulibus, ibid. 214, 2. Maximinus nuntio mortis Maximiani (Galerii) audito cum omnia sibi usque ad fretum Chalcedonium uindicasset, discordia cum Licinio ac paene bello exorto cum eo foedus facit, ibid. 214, 11—18. indulgentiam Christianis datam tollit eosque uexat ac persequitur clementia quadam simulata, ibid. — 215, 17. 19. Constantini litteris deterritus dissimulat, ibid. 215, 18. acerrimus cultor deorum ibid. — 216, 4. 10. exactiones eius, auaritia, effusiones, ibid. — 217, 3. 227, 14. libido eius foedissima, ibid. — 219, 2. Valeriam Maximiani (Galerii) uiduam in matrimonium postulat repudiatusque (Valeria ei id quoque negauit, se in Maximiani [Galerii] bona hereditatis iure suo cessuram, 235, 16) proscribit et cum matre in exilium relegat, amicos amicasque eius necat, ibid. — 219, 21. tres eius amicas iniustissime

interficit, ibid. — 221, 7. Maximini exitus et ruina narratur, ibid. 222, 9 ss. cum Maxentio foedus facit, ut bellum inferret Licinio, ibid. 222, 10 — 223, 5. perfidia eius a Constantino cognoscitur, ibid. 224, 16. titulum primi nominis sibi uindicabat, ibid. 224, 19. Constantino, postquam Maxentius apud pontem Muluuium ab eo uictus est, inimicitias aperte profitetur, ibid. 224, 19. eo proposito bellum contra Licinium mouet, ut exercitu eius largitionibus ad se tracto sine certamine statim ad Constantinum pergeret, ibid. 227, 14. cum exercitu e Syria in Bithyniam proficiscitur, deinde Byzantium et Heracleam (Perinthum); Licinius ei occurrit, ibid. 225, 3 — 226, 7. Candidianus et Seuerianus cum Maximino quam cum Licinio esse malebant, ibid. 235, 15. (12.) Maximinus id uotum Ioui uouit, ut si uictoriam cepisset, Christianorum nomen extingueret, ibid. 226, 9. Kalendis Mais, quae octauum annum nuncupationis eius implebant (226, 28. 228, 1.), in campo Sereno (227, 6) a Licinio uictus est, ibid. 226, 8—228, 3. fugit Nicomediam, deinde cum filiis et uxore in Capadociam, ibid. 228, 3—8. Seuerianus fugientem ex acie sequitur, ibid. 235, 12. Maximinus Valeriam ne post fugam quidem suam occidere ausus est, ibid. 235, 3. a Licinio pulsus Tarsi ueneno sumpto moritur, ibid. 233, 21—234, 21. Maximini filii et uxor, ibid. 228, 6. eius filium maximum et filiam septennem, quae desponsa fuerat Candidiano, Licinius extinxit: sed

- prius mater eorum in Orontem praecipitata est, ibi saepe illa castas feminas mergi iusserat, *ibid.* 235, 18—236, 4.
- Mediolanum II M 225, 2. [228, 17.]
- Medorum rex antiquissimus Hystaspes I 634, 15.
- medulla cerebri II 53, 19. medullae II 20, 16. 43, 15.
- Megara Herculis uxor I (33, 10.) 681, 21.
- Megaricorum disciplinae conditor Euclides I 208, 13.
- Melicertes I 82, 20.
- [Melissa Melissei filia I 91, 10. 690, 11. prima sacerdos Matris Magnae I 91, 13. Melissae Matris Magnae antistites unde nuncupentur I 91, 14.]
- Melisseus Cretensium rex primus diis sacrificauit I [91, 7.] 92, 13. 17. [690, 10. 13. 14. 16.] Iouem educauit I 92, 15. 18. *Accus.* Melissea I 91, 7. 690, 10. a Melisseo I 92, 13. [eius filiae Amalthea et Melissa I 91, 10. 690, 11.]
- Melius Diagoras II 83, 18.
- membra usus causa, non ex ipso usu nata esse contra Lucretium (*Epicurum*) demonstratur II 23, 16 ss.
- membrorum numerus forma usus II 19, 9—18; 20, 9 ss. 27, 10 ss.
- aperta aut operta II 27, 11. simplicia II 34, 8. genitalia II 47, 6.
- membrana II 43, 2. alui II 48, 21. cerebri II 34, 16. membranae oculorum II 29, 16.
- [Memmius I 216, 12.]
- Menander II 156, 7.
- mendacium I 547, 15 ss. 744, 21.
- Menoceus I 210, 12.
- mens ubi aut cuiusmodi sit II 51, 16. in summo capite conlocata II 28, 4. capite tamquam caelo tegitur II 28, 8. ignis ille diuinus II 28, 8. sensus ille qui mens uel animus nuncupatur II 53, 5. idemne sit mens et anima (*uel* animus) II 57, 8 s. *concl. cum* 18. mentis retinacula nerui II 24, 13. ueneno ac potentia uini dissoluitur II 32, 8. mens per membranas oculorum transpicit II 29, 18. 30, 10. 15. 31, 3. 16. 25. non fallitur, oculorum nouit errorem II 32, 16. hominis prope diuina mens sortita est dominatum II 28, 1. mens hominis tenebroso corporis domicilio circumsaepa longe a ueri perspectione submota est II 68, 6. mens ac uoluntas ex oculis saepe dinoscitur II 30, 13. uaria a philosophis de natura mentis ac loco disputata II 51, 18 ss. — Mens inter deos conlocata I 73, 26. [75, 7.] 687, 3.
- mentum II 36, 21.
- Mercurius homo fuit I 29, 19. 60, 7. Iouis filius I 653, 12. [cognatus Trismegisti I 47, 15. 686, 5. quinque Mercurii I 19, 4.] deus factus I 57, 10. daemon I 388, 7. fur ac nebulo I 35, 1. furta docuit I 432, 21. palaestram docuit et lyram inuenit I 35, 2. 682, 11. eius lyra I 678, 1. cum Venere Hermaphroditum genuit I 65, 17. 682, 9.
- Mercurii ciuitas I 19, 11. — cf. Hermes (*Trismegistus*).
- meretricis simulacrum in templo constitui nefas I 72, 14. meretrices in *Floralibus* I 73, 15.
- meridies I 143, 10. figura uitae I 143, 20.
- μεσσίτης I 376, 9.
- ciuitas Messene Euhemeri patria I

- 42, 3. Messenius: [Aesculapius I 33, 21]. Euhemerus I 685, 8.
- Messeniorum cum Lacedaemoniis bellum I 76, 18. 23.
- Messias cf. Christus.
- de metris II 158, 10. de metris comoediarum II 156, 3.
- Milesius Apollo I 319, 5. 625, 10. 755, 13. II 129, 11. M 186, 5.
- Thales I 16, 5. 216, 21. Ceres Milesia I 127, 15. 169, 15.
- militare iusto non licet I 558, 14 ss.
- militia dei I 558, 14. caelestis I 466, 3. 8. 476, 3. 493, 2 ss. 12. 672, 1 ss. 761, 9. sancta I 645, 9. cf. deus imperator I 509, 17. 671, 23.
- miles Christi II M 190, 11.
- mille annorum regnum* I 629, 25. 654, 2 ss. 658, 12—663, 10. 665, 8—666, 13. 759, 11—23. caeleste imperium I 659, 8. regnum sanctum I 665, 7. regnum iustorum I 759, 13.
- mimi de diis aguntur I 470, 11. 729, 12. mimus corruptelarum disciplina I 742, 18 ss.
- mimi (histriones) I 560, 14 ss.
- Minerua filia Iouis I 43, 19. artium repertarum causa dea facta I 67, 16. 70, 19. 21. eius artes I 677, 19 s. non casta I 682, 24. Minerua et Vulcanus I 66, 10. Athenae eam coluerunt I 56, 19. eius ad Aritorium medicum Augusti monitum I 128, 15. 169, 16.
- Minos I 88, 9. 653, 13.
- Minucius Felix in Octauio de Saturno similia ueri, non uera protulit I 46, 15. 21. 47, 16. Lactantii de Minucio eiusque Octauio iudicium I 402, 5—9.
- inter septem mira horti pensiles narrantur I 255, 1.
- misericordia I 253, 12. 514, 10—534, 14. 20. 709, 8 ss. 737, 5. 745, 8—746, 13.
- Moesia II M 178, 6.
- Iuppiter Molio I 92, 3.
- morbi unde oriantur II 17, 17. per daemonas citati I 165, 6. 696, 24. cur deus hominem morbis subiecerit II 14, 15—18, 17. morbi animi I 534, 20. 553, 8.
- mors quid sit I 156, 26. (cf. 603 adn. § 12. 650, 13.) II 14, 18. 15, 2. 54, 20. eius uis I 156, 22. primi peccati poena I 159, 2. 694, 24. peccatum pabulum mortis I 377, 2. mors aeterna I 387, 21. II 131, 16. bonum an malum sit I 242, 3. bonum non esse I 237, 7. 239, 5. 240, 16. duae mortes, altera corporis, altera animae I 616, 7. prima quid sit I 156, 25. secunda quid sit I 156, 23. 157, 1. mors matura II 15, 4. (inmaturae) morti cur homo a deo subiectus sit II 14, 11—18, 15. Seneca in libro De inmatura morte I 18, 5. 208, 20. de morte uoluntaria I 237, 6 ss. 545, 25. 710, 22 ss. anima mortis expers, corpus mortale I 616, 17 ss. mors pro fide suscipienda I 546, 2. pro innocentia I 455, 16 ss. 456, 14 ss.
- mortuorum animas circa tumulos oberrare uulgus existimat I 100, 3.
- motus animi cf. adfectus. animus.
- Moyses dux Hebraeorum, eius facta I 302, 9. 303, 8. 714, 6. deus per eum legem dedit I 302, 9. 303, 13. 343, 5. 344, 3. 347, 7. 714, 17. Moyses legem testamentum uocat I 364, 9. uetus testamentum per Moysen datum I 366, 6. pascha deus per Moysen populo suo tra-

- didit celebrandam I 384, 5. Moyses praedixerat fore ut propheta maximus mitteretur a deo I 344, 8. filius Naue successor Moysi fuit I 327, 9. 347, 6. Moyses futura praesentiens eum Iesum uocauit I 347, 2. *gen. (uix dat.)* Moysi I 327, 9. *dat.* Moysi I 347, 6. *acc.* Moysen I 303, 13. 343, 6. 344, 3. 347, 7. 366, 6. *al. abl.* Moyse I 302, 9.
- Mucius *Scaeuola* I 441, 14.
- mulier unde nuncupata sit II 46, 15. mulieres philosophantes I 257, 17. 23. 258, 14. 259, 3. mulierum communitas apud Platonem I 248, 18—251, 21. Plato existimauit oportere mulieres militare et magistratus gerere I 251, 21—252, 6. mulierum prostitutiones I 422, 11 ss. — cf. femina.
- de ponte Muluio homo et fax deiectus I 79, 17. — apud eum pugna Constantini et Maxentii II M 223, 14. (224, 11. 13.)
- mundus a deo ex nihilo factus I 9, 16. 132, 4 ss. 694, 7. non innumerabiles esse mundos II 86, 12 ss. diuina prouidentia effectus I 138, 7 ss. II 69, 18. non fortuito II 82, 16 ss. 84, 10—94, 17. natura num mundum fecerit II 90, 21 ss. mundus deus non est I 119, 10. 120, 8. 121, 12. 587, 22 ss. per se nihil sentit I 121, 17. num deus sit mens mundi et mundus corpus dei I 588, 8. exponitur ratio mundi, quando et quare sit effectus a deo I 582, 3—596, 7. de aetate mundi I 628, 14—630, 16. mundum neque semper fuisse neque semper fore I 150, 10. 582, 8 ss. diuina mundi fabrica enarratur I 142, 12 ss. figura mundi I 255, 18. mundus quod sex diebus consummatus est quid significet I 629, 7 ss. mundum deus non propter se fecit I 594, 11. 596, 16. fecit animantium causa I 594, 14 ss. hominum causa I 140, 20. 588, 11. 590, 3 ss. 595, 22. 596, 17. 597, 6 ss. 750, 16. 24—752, 22. 753, 3 ss. II 99, 9. 104, 22. mundus tamquam dei domus II 112, 6. unus mundi habitator deus II 95, 18. utrum unius dei potestate regatur an multorum I 7, 18. II 95, 9 ss. a deo ratione regitur II 69, 17. 82, 18 ss. 92, 2 ss. quomodo gubernetur et contineatur II 34, 20. cf. prouidentia. — mundi ratio in contrariis elementis posita I 142, 21. 26. 143, 14. 155, 14. 156, 17. in calore et umore I 144, 19. 613, 8. II 106, 8. mundi ultima senectus I 630, 21. 757, 19. quomodo consummatio mundi futura sit I 630, 16 ss. 755, 19 ss. quando futura sit I 664, 7 ss. deflagratio mundi II 127, 1. mundi innouatio I 656, 10. 666, 13. mundi res publica I 677, 11. II 92, 10. aerei orbis facti ad figuram mundi I 255, 20. ab Archimede I 117, 8.
- mus cf. leo.
- Mures duo neci se obtulerunt I 210, 12.
- Musarum instinctu I 15, 3.
- musica I 258, 12.
- musici II 54, 9.
- Muta dea I 77, 15. 687, 14.
- muti quomodo fiant II 40, 19. 41, 2. mysteria cf. *Indic. uerbor.*
- Nares II 25, 10. 36, 11. 39, 14. 40, 8 ss. 41, 12. 49, 16. unde nomen

- habeant II 40, 9. cur duae II 34, 14. spiramenta narium II 41, 13. narium uoluptas I 564, 1—20. 740, 16—20.
- Narseus rex Persarum a Maximiano (Galerio) oppressus II M 183, 7—17.
- nasus II 33, 9. 14. 17—34, 5.
- nates II 47, 17.
- Nathan I 322, 8. [10].
- natura quid sit I 264, 14 ss. naturam esse deum I 134, 4 ss. 140, 1. num mundum effecerit II 90, 21. ueluti mater rerum II 91, 13. non mater generis humani, sed nouerca II 10, 8.
- Naue I 327, 9.
- non nauigare iustum I 454, 3 ss. cum paricidis et nocentibus nauigare I 455, 11.
- Nauius cf. Attus.
- Naxos I [48, 7.] 56, 20.
- nebula II 88, 12.
- necromantia (necyomantia): ciere carminibus ab inferis animas I 388, 6. 627, 4. daemonum inuentum I 167, 2. 696, 18.
- Nemesis I 82, 18.
- Neptunus [Saturni filius I 53, 25.] homo fuit I 60, 6. mare ei obtigit I 41, 14. 21. 24 s. [42, 10.] 684, 24 s. mare Neptunum uocant I 121, 23. Neptunus apud Lucilium I 444, 7. — I [280, 6.] 388, 7. 677, 19.
- Nero cum imperabat, Petrus Romani uenit II M 174, 14. Nero primus omnium persecutus dei seruos Petrum cruci adfixit, Paulum interfecit, II M 174, 18. 175, 6. Petrum et Paulum interemit I 368, 11. deiectus fastigio imperii nusquam repente comparuit II M 175, 10.
- unde illum quidam credunt esse translatum et uiuum reseruatum, Sibylla dicente 'matricidam profugum a finibus terrae esse uenturum', ut nouissimus persequatur et Antichristi praecedat aduentum (quod nefas est credere) et praecursor diaboli sit, ibid. — 176, 3. Neronianum imperium, ibid. 174, 13.
- nerui II 24, 12 ss. 32, 10. 37, 3.
- Nicaea II M 220, 11.
- Nicomediam Diocletianus urbi Romae coaequare studebat II M 181, 1—11. circum quem ibi fecerat, dedicare uolebat, ibid. 191, 8. extra urbem locus altus ibique columna cum Iouis signo, ibid. 194, 23 s. — ibid. 191, 6. 192, 9. 13. 214, 1. 9. 228, 4. 11. 235, 9.
- Nilus unde oriatur I 196, 21.
- Noe I 160, 15 ss.
- nomen: nomina montibus aut fluminibus ex hominibus uel uiuis uel mortuis data I 47, 3. filius dignus cuius nomen in perpetuum de familia deleatur I 461, 1. seruus liberatus patroni nomen accipit tamquam filius I 281, 3. senatus Constantino titulum primi nominis decreuit (*sc. ut in serie nominum Augustorum illius nomen primum esset*), quem Maximinus sibi uindicabat II M 224, 18.
- Nouatiani (haeretici) I 396, 5.
- nox I 143, 22 ss. est eius quem dei esse aemulum diximus I 144, 3. 13. falsarum superstitionum imago I 144, 6. nox quae a nobis propter aduentum regis ac dei nostri per uigilio celebratur: cuius noctis duplex ratio est I 645, 3 ss.
- nubes II 88, 14. 100, 20.
- Numa Pompilius Sabinus rex apud

- Romanos superstitionum et sacerdotiorum auctor I 88, 13. 89, 10. 11. 687, 27. eius cum Egeria congressus I 88, 4. eius corpus in arca lapidea I 88, 18. septem Latini libri de iure pontificio, item Graeci totidem de disciplina sapientiae ab eo relictī, quibus religiones omnes dissoluit I 88, 20. [Pompilii Numae I 90, 6. 688, 5.]
 numerus duorum *uel* dualis quantum ualeat ad rerum perfectionem II 28, 14. 34, 5—35, 1. septenarius I 629, 10 ss. de numero impari id est septenario II p. LXXXI. numerus perfectus digitorum II 37, 9. in nummis ueteribus Ianus et naus I 51, 13.
 nuptiarum foedera sacramento ignis et aquae sanciebantur I 145, 17.
 Occidens I 41, 18 s. 632, 19. 684, 23. quid significet: prauae illi menti, dei aemulo ascribitur; imago mortis et falsarum superstitionum est I 143, 1—144, 7.
 occipitium II 27, 4.
 [Oceania I 48, 14.]
 Octavius consul II 124, 7.
 oculi unde nomen habeant II 32, 20. uidendi causa nati sunt II 23, 16. eorum forma et usus II 28, 11. 29, 13 ss. 31, 26 ss. 32, 18. 33, 4. sedes II 25, 10. cur duo sint II 28, 13. 31, 10. num fallantur II 31, 21. in auium fetibus primi oculi finguntur II 44, 14. oculorum uoluptates I 556, 20—562, 2. 740, 14. 741, 12—743, 6.
 odor II 33, 18. 36, 20. 40, 9. uoluptates odoris I 564, 1—20. 740, 16. 20.
 odoratio II 34, 14.
 Oedipodis exemplum I 559, 13.
 in Oetaeo monte I 33, 13. 681, 23. oloris morientis cantus II Ph 138, 49.
 Olympus ambiguum nomen est montis et caeli I 42, 15. 684, 20. mons Olympus I 42, 13. in eo Iuppiter I 42, 16. [17.] Iuppiter et Saturnus I 684, 21. aperta Olympi II Ph 138, 51. [Olympus I 230, 20.] — Iuppiter Olympius I 110, 15.
 Omphale I 32, 16. 681, 17.
 opinatio quid sit I 181, 13. 182, 13 ss. 184, 1. 700, 11. 28.
 Ops [I 50, 20. 53, 11—54, 12.] mater Iouis I 40, 25. 43, 13. 50, 27. Iouem furtim in Cretam misit I 51, 1. eius cultus I 92, 18. cf. Rhea.
 oracula daemonum inuentum I 125, 18. 167, 2. 169, 16. 170, 2. 694, 3. 696, 18. — cf. *Indic. auctorum* s. Oracula.
 oratoria: eius usus I 258, 10. oratoria professio uituperatur I 3, 3. 10.
 [Orcus I 54, 3. 444, 9.]
 oriens I 41, 17 ss. quid significet: deo ad censetur: figura uitae et uerae religionis est I 143, 1—144, 7. lux orientis est I 143, 7. inde lux nascitur I 684, 22. Oriens I 632, 19. II M 183, 8. ab Oriente, ibid. 214, 11. 228, 7. in Oriente, ibid. 183, 12. in partibus Orientis, I 158, 1. II M 184, 6. 215, 13.
 Orion in pelago incedens I 334, 8.
 Orontes (*coni.*, orientem *cod.*) fluuius II M 236, 3.
 Orpheus uetustissimus poetarum et aequalis deorum I 13, 13. quando fuerit I 91, 1. Laomedonte regnante cum Argonautis ad Iliensium litus accessit I 91, 4. Liberi sacra in

- Graecia induxit primusque celebrauit
 in monte Boeotiae Thebis proximo
 I 90, 16. dilaceratus I 90, 20.
 Orphei de uno deo testimonia I
 13, 15. 15, 21. 678, 16. de natura
 dei I 296, 2. de numero deorum
 I 26, 22. de Saturno I 52, 3.
 Orphica sacra I 90, 20.
 os(oris): eius forma II 35, 1. sedes
 II 25, 10. usus II 35, 3 ss. 39, 13.
 16. 40, 11. 15. 41, 13.
 ossa II 19, 20. 20, 1. 12 ss. 24, 11.
 39, 21.
 Osee primus duodecim prophetarum
 I 363, 2. *accus.* Osee I 393, 15.
 Osiris I [82, 6. 14.] 83, 1. 689, 10.
 a uulgo Serapis appellatus I 82, 15.
 [M. Otacilius I 23, 13].
 Ouidius Naso ingeniosus poeta I 98,
 8. poeta non insuauis II 119, 23.
 a deo mundum fatetur instructum
 I 15, 18. 678, 21. Naso pru-
 dentius quam philosophi de astris
 a deo factis sensit I 118, 14. in
 principio praeclari operis (Meta-
 morph.) I 15, 18. eius liber quo
 Phaenomena breuiter comprehendit
 I 118, 16. a Lactantio pro Lucano
 nominatus I 82, 5.
 ouum II 11, 21 ss.
 Paenitentia I 396, 17. 440, 11—15.
 532, 17 ss. 571, 12—573, 12. 728,
 10. 749, 1 ss. Graeci melius et
 significantius *μετάνοιαν* dicunt quam
 nos resipiscentiam I 572, 11.
 Palaemon I 82, 20.
 palatum II 35, 7. 36, 2. 3. 14.
 40, 11.
 Pallor deus I 73, 22. 687, 2.
 palpebrarum nomen forma usus II
 32, 21 ss.
 Pan I [47, 19.] 57, 10.
 Panaetius Stoicus I 496, 2.
 panegyrici mendaces, a Graecis orti
 I 57, 14.
 Paphos Venerem coluit I 56, 19.
 [lex Papia I 62, 20.]
 papillae II 38, 9.
 Paradisus I 157, 24. 158, 6. 15. 16.
 [cf. 603 adn. § 10.] 694, 10. 21 [Πα-
 ράδεισος I 158, 23.]
 tres Parcae I 150, 21. earum uis I
 38, 11.
 parentibus diuini honores delati I
 26, 25. de filiorum cum parentibus
 similitudine uel dissimilitudine II
 44, 14. 45, 13.
 parricidae insuendi in culleum I
 217, 10.
 [Parthenia insula Samos nominata I
 65, 8.]
 Partheniae apud Lacedaemonios I
 77, 2.
 pascha unde nominetur I 384, 4.
 pater familias quid significet I 280,
 17. 281, 4.
 patientia I 420, 3. 473, 4 ss. 550,
 4 ss. 552, 7 ss. II 111, 19. cf.
 Christiani. deus.
 patroni nomen seruus liberatus acci-
 pit tamquam filius I 281, 3.
 Paulus (et Mathias) in locum Iudae
 proditoris adsumpti II M 174, 10.
 a Nerone interfectus, ibid. 175, 6.
 I 368, 11. Paulum Petrumque
 lacerauit (*Hierocles*) duobus libris
 'ad Christianos' compositis (406,
 5) quos *φιλαλήθεις* inscripsit (410,
 11.) ceterosque discipulos I 406,
 18 ss. afuit ab his fingendi uoluntas
 I 406, 24. eorum traditio I 407, 4.
 pro fide mortem subierunt I 407,
 9. Petri et Pauli Romae praedi-
 catio, in memoriam scripta per-
 mansit I 367, 18 ss.

- L. Aemilius* Paulus apud Cannas occisus I 171, 6.
- L. Aemilii* Pauli *Macedonici* de rege Perse uicto litterae I 126, 7. pauoris adfectus in corde constitutus II 49, 7. Pauor deus I 73, 21. 687, 2. Pax dea I 687, 7.
- peccatum, peccatores: peccatum primum primorum hominum I 158, 7 ss. 694, 4. eius poena I 158, 16. 694, 19. unde peccata ad hominem uenerint II 106, 1. peccatum pabulum mortis I 377, 2. natura humana uult non modo cum uenia, sed etiam cum ratione peccare I 373, 16. peccatorum poena cf. poena. peccatorum uenia I 580, 5. paenitentia peccatorum sanatio I 572, 3 ss. 749, 7. cf. paenitentia. — non quia peccata largitione tolluntur, datur licentia peccandi I 532, 14 ss. ignoscitur iis qui ad peccatum imprudenter labuntur, ueniam non habet qui sciens peccat I 532, 20. cur qui peccant, saepe felices sint II 119, 14. multi peccatores iusti posterius effecti sunt II 120, 13.
- pectus II 25, 5. 37, 23—38, 9. 12. 46, 19. mens num in pectore sit II 52, 2. 14. 53, 18. 19. pectus humanum uerum templum I 75, 22.
- pecudum natura II 78, 8. 19. 79, 3. 7. 10. animae I 157, 3. quid intersit inter hominem ac pecudes II 77, 22. 80, 4. 81, 20.
- pecunia in usuram non danda est I 547, 24. 744, 1.
- pedes (unde nomen habeant II 19, 7—9 (cf. adn. cr.). eorum numerus II 19, 10. 34, 10. locus II 25, 7. forma II 47, 22. 24. usus II 19, 7 ss. 20, 10. 32, 10. 47, 22. pellis II 24, 21 ss.
- penatium sub nomine daemones domos occupant I 696, 3.
- Pentadius frater I 675, 8. (680, 17. 684, 17. 714, 4.)
- pentameter cf. uersus.
- Perilli taurus I 260, 9.
- Perinthus II M 225, 20.
- Peripatetici de schola Platonis profluxerunt II 83, 5. Aristoteles cum suis Peripateticis de deo II 97, 19. Peripatetici mundum prouidentia effectum esse docent I 138, 12. de summo bono I 191, 10. 194, (5). 23. 702, 23. de adfectibus I 536, 9. 539, 23—541, 16. 542, 21. 553, 9. 733, 13. de ira II 112, 14.
- Persae regimen habuerunt terrarum I 633, 2. eorum ritus I 277, 16. [prima Sibylla de Persis fuit I 21, 3. 679, 24.] a Persis Valerianus captus II M 178, 15. rex Persarum Sapor, ibid. 178, 17. Narseus, ibid. 183, 7. Persae a Maximiano (Galerio) uicti, ibid. 183, 7 ss. 197, 16.
- persecutio Christianorum: describuntur persecutiones libro De mortibus persecutorum II M 169 ss. quae causae sint persecutionum I 425, 8 ss. 433, 9. quae saepe causa praecipua iustitiam persequendi malis regibus fuerit I 385, 5. 386, 6. persecutiones per daemones effectae I 461, 15. 20. 471, 4—20. Domitianus instinctu daemonum ad persequendum iustum populum incitatus II M 177, 3. persecutio (Diocletiani) per diabolum mota II 5, 6. cur deus persecutiones fieri patiatur I 471, 20—477, 16. initia persecutionis (Diocletianae) I 403, 15. crudelitas persecutionum I 424, 12—425, 8.

426, 3—13. 433, 18—436, 13. 438, 6 ss. 439, 9 ss. 542, 12. 654, 18. 725, 18—726, 8. 728, 20 ss. crudelitas persecutionis (Galerianae) I 434, 4 ss. spectatae sunt semper spectanturque adhuc per orbem poenae cultorum dei I 542, 11. illo tempore quo furebat odiosa crudelitas I 405, 17. mors pro deo (fide innocentia) suscipienda I 455, 16 ss. 456, 14 ss. 546, 2. 747, 10—748, 3. patientia et constantia Christianorum in persecutione I 426, 8 ss. 441, 4—443, 8. 726, 18 ss. 728, 15 ss. ne quis miseratione pignorum suorum retardetur, quominus mortem pro iustitia fideque suscipiat I 528, 22. si qui doloris uel mortis metu uel suapte fiducia ad funesta sacrificia consenserint, eos honoribus mactant I 426, 5. si qui nostrorum adfuerunt, quamuis temporis gratia coniuerent... I 405, 10. cum metu tormentorum aliqui aut cruciatibus uicti ad execranda sacrificia consenserint, reddita libertate referunt se ad deum I 440, 9 ss. 728, 5 ss. Christus exemplo suo ostendit in omni persecutione secedi oportere, ne sua quis culpa incidisse uideatur I 349, 6. persecutionibus dei populus augetur I 476, 10—477, 14. duo scriptores extiterunt qui iacenti ueritati insultarent I 403, 16—411, 12. Lactantius tempore persecutionis I 403, 14. 411, 7. 435, 18. II 4, 1. 9. 5. 6. 63, 10. 12. Demetrianus tempore persecutionis II 4, 20. 5, 13. cf. Donatus. persecutores.

persecutores: quae causae sint furoris persecutorum I 424, 4 ss. 465, 10.

470, 5. 25. 725, 24. 726, 9. 727, 24. 729, 4. qui iustos ac fideles deo persecuntur dantque iudiciis aduersus innoxios potestatem I 416, 7. Domitius de officio proconsulis libro VII rescripta principum collegit, ut doceret quibus poenis cultores dei adficiendi essent I 436, 11. persecutores bestiae nominantur I 433, 12. 434, 2. 4. 477, 23. 542, 16. II M 175, 10. 182, 18. 189, 10. mala bestia II M 201, 11. beluae I 433, 18 ss. 434, 8. execrabile animal II M 178, 1. animal nefarium, *ibid.* 219, 8. quemadmodum deceat persecutores suscipere defensionem deorum suorum I 463, 3—466, 13. 727, 6. persecutores nihil habere secum rationis, cum inuitos cogant ad sacrificium I 469, 2 ss. 726, 28 ss. punientur iudicio dei I 469, 17. 20. 477, 15—478, 5. 726, 3. 733, 18. De mortibus persecutorum ad Donatum confessorem liber quo consilio scriptus sit II M 173, 1 ss. 236, 12 ss. grauissimae persequentium poenae I 385, 12. II M 172, 14. 235, 1. 236, 4. 237, 2 ss. persecutorum miserabiles exitus partim cognouimus, partim uidimus (*cod.* uidemus) I 726, 24. [persecutores profligati iacent I 668, 5 adn. cr. § 13.] II M 172, 4—15. (9.) (Hierocles) qui erat tum e numero iudicum et qui auctor inprimis faciendae persecutionis fuit I 406, 1. II M 189, 18. cf. Aurelianus. Decius. Diocletianus. Domitianus. Maximianus (Galerius). Maximinus. Nero. Valerianus.

regem Persen uictum esse Castor et Pollux nuntiauerunt I 126, 5.

[Persis I 84, 6.]

Persius de aetate sapientiae I 227, 13. superstitiones deridet I 109, 13. 483, 16. egregie sapienterque sensit (de cultu dei), uerum ridicule (de simulacris deorum) I 109, 19. Persianum illud I 102, 3.

Q. Petilius praetor urbanus I 89, 2.

Petili scribae in agro I 88, 18.

Petrus, cum Nero imperaret, Romam uenit et editis quibusdam miraculis conuertit multos ad iustitiam II M 174, 15. Petri et Pauli Romae praedicatio, in memoriam scripta permansit I 367, 18 ss. a Nerone interemptus I 368, 11. cruci affixus II M 175, 5. — cf. Paulus.

Phaedo (*codd.* Pythagoram) I 259, 5.

Phaenomena qui conscripserunt I 83, 16. Nasonis I 118, 16.

Phaethon I 151, 11. Phaethontei ignes II Ph 136, 11. [Φαέθων I 14. 3.]

Phalaris I 112, 8. 242, 1. Phalaridis taurus I 262, 2.

Φάνης I 13, 18.

Phasidis auis II Ph 145, 144.

Pheneatae I 19, 11.

Pherecydes praeceptor Pythagorae I 610, 6. de immortalitate animae I 608, 4. 610, 7.

Phidias I 110, 1.

Philemon (poeta) II 156, 7.

Philippicae (Ciceronis) I 104, 8. 218, 9. 551, 21.

Philocteta I 33, 11.

de philosophia I 179, 23—228, 8. 257, 3 ss. 699, 13—706, 9. quid sit I 180, 7 ss. 699, 19. duabus rebus constat, scientia et opinacione I 181, 12 ss. de eius aetate

I 227, 3 ss. 20. ante natum philosophiae nomen I 413, 10. philosophiae partes: (prima) physica I 190, 12. 20. (181, 19.) 701, 21. altera moralis I 190, 11. 701, 21. ethica I 703, 21. tertia quam uocant λογικήν I 212, 20. 706, 1. duo eius genera, unum uetus, alterum nouum I 185, 17. 701, 15. eius sectae I 184, 8. 10. 220, 16. 701, 6. de inanitate eius I 213, 11. 215, 2 ss. 217, 10 ss. 220, 15—224, 15. 706, 6. sapientia non est I 179, 8. 187, 10 ss. 213, 13 ss. 257, 21. 699, 20. apud deum stultitia est I 725, 11. non est magistra uitae I 215, 11—220, 8. eius mysterium barba tantum celebratur et pallio I 257, 22. abicienda est I 226, 6. sublata est I 184, 4. 701, 10. omnem philosophiam Academia iugulauit I 596, 15. se ipsa consumit I 185, 12. 701, 20. uera philosophia II 63, 13.

philosophi apud Graecos maiore in gloria quam oratores fuerunt I 3, 9. eorum grauior est auctoritas quam poetarum I 16, 3. 678, 24. intellexerunt quid non sit, non dixerunt quid sit I 107, 14. nulla eorum secta fuit quae non uiderit aliquid ex uero I 606, 15 ss. eorum de uno deo testimonia I 16, 3. 678, 13. qui philosophi prouidentiam esse uel existimauerint uel negauerint II 82, 16. 93, 9. 94, 1. 4. eorum sententiae de summo bono I 191, 6 ss. 702, 4 ss. de anima II 55, 11. 56, 18. de natura ac loco mentis II 51, 18. 52, 2. de ira II 112, 17. de uoce II 50, 10. de uisu II 30, 2. philosophi non utilitatem ex philosophia

sed oblectationem petunt I 225, 8. 226, 2. ad corpus referunt omnia nec uident amplius quam quod sub oculos uenit I 200, 17. philosophi et ueritas cf. ueritas, sapientes non fuerunt I 185, 5. 264, 5. 265, 20. 505. 2. 9. caeci atque insipientes I 199, 12. nihil sciunt I 547, 1. etiamsi natura sint boni, tamen nihil sciunt, nihil sapiunt I 512, 5. nihil certi adferunt I 4, 11. ipsi ignorantiam confitentur I 179, 16. induxerunt potius errorem quam sustulerunt II 63, 20. existimauerunt naturam rerum posse deprehendi II 68, 4. eam maxima temeritate scrutantur II 7, 3. deum non agnouerunt I 730, 19. doctrinae dei expertes II 68, 4. cultum eius legesque non tenuerunt I 730, 20. nonnulli putauerunt non irasci deum II 67, 5. 128, 10. nescierunt rationem irae II 112, 16. ignorauerunt iustitiam I 445, 11—449, 11. 730, 19. uirtutem non recte definierunt I 495, 17—507, 9. cur uerum bonum non reppe-rierint I 447, 18. quid sit bonum et malum nescierunt I 498, 20. uiam uitae non inueniant I 507, 9 ss. 587, 21. rationem mundi non comprehenderunt I 586, 5. nescierunt quare deus hominem fecisset I 596, 12 ss. multi religiones sustulerunt I 107, 11. fortunae sexum mutant eamque non deam sicut uulgo, sed deum esse dicunt I 267, 20. misericordiam sustulerunt et uitiauerunt I 515, 20. eorum sapientia non excindit uitia, sed abscondit I 261, 5. non satis idonei ad bene uiuendum duces I 4, 13. eorum impudentia et audacia

I 183, 21. uaniloquentia II 130, 12. desidia I 224, 16. cur eorum praeceptis nemo pareat I 261, 9 ss. 371, 28. ex philosophis perraro fuit qui aliquid fecerit laude dignum I 221, 14 ss. multi aliter quam loquebantur uixerunt I 197, 7. 225, 4. 9. eorum dicta factaque perstringuntur I 228, 8—267, 15. 706, 10—711, 23. quidam se despiciunt I 95, 17. pecuniae contemptu gloriantur I 252, 9 ss. inter se magna concertatione dissident I 4, 14. ipsorum inter se concertatione reuincendi II 63, 19. loqui bene potuerunt, uere nullo modo I 179, 13. eorum eloquentia non pertimescenda est I 179, 12. isti minuti et inertes philosophi II 84, 6. clinici philosophi I 194, 6. qui uulgo philosophi nominantur II 7, 2. philosophi nostrae sectae (*i. e.* Christiani) II 4, 11. de Lactantii cum philosophis certamine cf. L. Caelius Firm. Lact.

Phoebus II Ph 137, 33. 41. 138, 51. 58. Phoebei uerticis decus II Ph 145, 140.

Phoenice II Ph 139, 66.

phoenix (*arbor*) II Ph 139, 70. Phoenix II Ph 137, 31. 143, 106.

Phryges (*haeretici*) I 396, 5.

in Phrygia Mater Deum I 682, 16. uniuersus populus cum conuenticulo concrematus I 435, 5. [Phrygia Sibylla I 22, 15. 680, 2. Phrygii modi I 83, 10.]

physica I 190, 12. 213, 5. 248, 6. 701, 21. 706, 3.

physici scientiam retinuerunt I 188, 1. 5. 190, 7. 707, 23. de caelo delirant I 196, 21.

Picus I 89, 12. 687, 24.
 pietas quid sit I 166, 8. 202, 2. 445.
 15 ss. 446, 1—16. 447, 16. quae,
 ubi, qualis sit I 431, 13 ss. qua
 pietate cultores deorum sint I 429,
 15 ss. 433, 10 ss. [Pietas dea I
 75, 7.] 687, 5.
 Pilatus cf. Pontius.
 pili II 26, 10. capitis II 26, 16.
 Piso socer Caesaris funus ei fieri
 uetabat I 60, 20.
 pituita II 41, 14.
 plantae (pedum) II 48, 2.
 Plato: eius itinera I 277, 15. ei ser-
 uitus euenerat I 259, 6. redemptus
 I 259, 8. Socratis temporibus natus
 I 243, 13. 244, 18. Socratis auditor
 I 243, 3 ss. 245, 4 ss. 248, 6. 9.
 708, 14. II 83, 3. Socratem nullam
 esse humanam sapientiam dixisse
 tradit (I 711, 18). II 68, 22. 69,
 4. Plato omnium sapientissimus I
 17, 11. uelut rex philosophorum
 I 233, 15. sibi repugnantia dixit
 I 407, 1. Platonis de causis cur
 naturae gratias ageret dictum in-
 ridetur I 243, 9 ss. 245, 3 ss.
 248, 4 ss. laudatur quod naturae
 gratias egit quod homo natus esset
 II 13, 21. eius liber de aeternitate
 animarum I 238, 8—15. in Timaeo
 de ui ac maiestate dei I 29, 3. II
 97, 3. potestatem summi dei intel-
 lexit I 283, 5. de primo ac secundo
 deo ut uates locutus est, fortasse
 Trismegistum secutus I 713, 2.
 qui longe antiquior eo erat II 97,
 9. monarchian (dei) defendit et
 deum nominat, a quo mundus per-
 fectus sit I 17, 11. 678, 25. so-
 mniauerat deum, non cognouerat
 I 446, 10. secundum Platonis sen-
 tentiam deus et bonus et malus est

I 751 17. de sacrificio I 577, 15 ss.
 multa de uno deo locutus est, sed
 nihil de religione I 446, 8. 753,
 19. deo debitum honorem non red-
 didit I 283, 9. de cultu eius obtinuit
 I 753, 18. in Symposio de dae-
 monibus I 164, 6. a deo (prouidentia)
 mundum esse (mirabili ratione)
 factum dixit I 17, 13. 138, 13.
 589, 23. 607, 14. 679, 1. 750, 25.
 753, 18. et eiusdem prouidentia
 gubernari I 589, 24. esse proui-
 dentiam II 93, 15. 94, 1. quando
 et quare mundus a deo effectus
 sit nec scire poterat nec explicare
 I 582, 5. 590, 1. 751, 1. 753, 17.
 mundum principium habuisse, sed
 semper fore putauit I 151, 21. 22.
 sententia eius in aeternum mun-
 dum mansurum refutatur I 590,
 21 ss. sententia eius de aetate
 mundi I 628, 14. de humana forma
 I 147, 11. de natura animae I
 618, 21. de immortalitate animae
 I 608, 6. 24—610, 5. 20. 655, 16.
 754, 6 ss. — I 625, 11. 752,
 6—19. 753, 21. de iustitia I 452,
 17 ss. 729, 21 ss. Carneades ut
 Platonem refelleret iustitiae pa-
 tronum... I 444, 21. iis quae de
 peccato et de poena dixit, malum
 proposuit exemplum II 115, 22.
 ciuitatem de sapientibus uoluit
 componere I 258, 1. de communi-
 tate bonorum matrimoniorumque
 ac de ciuitatibus regendis sententiae
 in libris ciuilibus (I 708, 18) pro-
 latae perstringuntur I 248, 10 ss.
 250, 11 ss. 708, 14 ss. eius auditor
 Aristoteles I 679, 2. discipulus
 Xenocrates II 54, 1. a Platone
 Dionysius fortasse didicerat deos
 nihil esse I 112, 6. eius imitator

- Cicero I 17, 14. 58, 4. 59, 12. 218, 13. 257, 4. apud Platonem Socrates I 542, 4. 587, 14. 711, 18. schola Platonis II 83, 4.
- Plauti detestanda sententia (mendico nihil dandum esse) I 520, 9.
- Pluto [Saturni filius I 54, 2 ss.] cognomen ei Agesilao fuit I 41, 17. inferna ei obtigerunt I 41, 14. 684, 23. id est pars occidentis I 41, 19.
- poena necessaria II 114, 20 ss. peccati II 119, 18. 120, 1. deus tamen quamvis sero noxios punit II 121, 10. M 172, 14. poenae aeternae I 651, 5—652, 2. 666, 19. II 120, 3. poena aeterna mors secunda I 156, 23. 157, 2. non omne peccatum poena sequitur II 120, 16. poenae persecutorum cf. persecutores.
- Poeni Uraniam coluerunt I 56, 17.
- poetae multo antiquiores sunt quam historici et oratores et ceteri scriptores I 652, 20. quam philosophi, et pro sapientibus habiti I 413, 9. poetae officium quid sit I 40, 16. poetae non res gestas ipsas finxerunt, sed iis colorem quandam addiderunt I (34, 14). 40, 10. 18. 41, 5. 11. 42, 12. 43. 1. 149, 4. 414, 17 ss. 683, 24. 684, 17. 20. 26. poeticae licentiae qui sit modus I 40, 15. 684, 1. poeticus color I 39, 13. poetica fides I 682, 8. poetae praecepta per ambages dant I 413, 14. ut homines ornarent, deos esse dixerunt I 39, 8. 14. 19. 40, 13. reges ad deos sustulerunt I 57, 12.
- Polites quidam consuluit Apollinem Milesium I 625, 10.
- pollex II 37, 14. unde nomen habeat II 37, 19.
- Pollux homo fuit I [56, 4. 59, 17.] 60, 5. cf. Castor.
- Polyandrium I 760, 9.
- Polyclethus I 109, 22.
- Cn. Pompeius I 502, 9. apud Lucanum Pompeius adulescens morte patris audita I 82, 11.
- pontifices a Numa creati I 88, 13. seu minores seu maximi I 463, 8. Maximinus singulis prouinciis singulos quasi pontifices superposuit II M 215, 10. pontificum scripta I 87, 1. septem libri de iure pontificio I 88, 20.
- Pontius Pilatus I 349, 11. 350, 1. 5. 717, 28.
- Portunus I 82, 20.
- [Posidonius de Epicuro II 72, 22. de ira II 113, 2.]
- Potitiorum gens extincta I 127, 4.
- potus bestiarum quomodo fiat II 35, 19.
- castra praetoria Maximianus (Galerius) sustulit II M 202, 4.
- praetoriani II M 187, 1.
- Priamus ab Ioue oriundus I 93, 10. Laomedontis filius I 681, 10. aequalis Latini I 91, 3. Priamo Helena Graeciae principes nominat I 34, 15.
- Priapus et Vesta I 83, 8. cur ei asellus mactetur I 83, 5. 12. 21. 84, 1. 8. 689, 17. furibus non timendus I 108, 3. de eo Horatius I 107, 24. 26. 108, 7. Vergilius I 108, 9.
- Prisca uxor Diocletiani, mater Valeriae: eius domus Nicomediae II M 181, 5. Diocletianus eam sacrificio pollui coegit, ibid. 188, 12. cum Valeria filia a Maximino in exilium relegatur, ibid. 219, 19. eius extrema fata et mors, ibid. 236, 7.

- Priscillianus successor Hieroclis praesidis II M 189, 20.
- prodigia deorum per daemones effecta I 125, 18. 169, 9. 170, 13. 696, 20.
- prologus II 156, 10.
- Prometheus I 147, 15—149, 12. 692, 21—693, 4. II 6, 2.
- Propertius elegiarum scriptor I 124, 4.
- prophetae I 11, 21—13, 2. 284, 14. 401, 6. 624, 18. 660, 15. 18. II 123, 14. falsi prophetae (inter Christianos) I 395, 4. imminente temporum conclusione magnus propheta mittetur a deo, eius facta mors resurrectio I 638, 6—19. duos prophetas uiuos esse translatos in ultima tempora ante imperium Christi sanctum et sempiternum II M 175, 15. mendaciorum propheta I 639, 1. — cf. Christus. Iudaei. spiritus.
- Proserpina Cereris filia I 65, 1. 682, 20. rapta et quaesita I 83, 2. 112, 16. 689, 16.
- Protagoras deos in dubium uocauit I 6, 14. ab Atheniensibus expulsus II 82, 19.
- providentia (dei) I 6, 11—7, 16. 138, 7 ss. 149, 19. 154, 5. 592, 13—593, 12. 676, 5—16. II 6, 4. 18, 18. II 82, 16—94, 18. in hominibus ceterisque animalibus apparet I 253, 16. 595, 1. II 7, 12. 18, 22. 21, 16. 22, 9 ss. providentiae congruit esse mala I 697, 6 ss.; cf. bonum. malum. Lactantius proprium de ea librum (De opificio dei) ad Demetrianum auditorem suum scripsit I 150, 1. Asclepiades de providentia summi dei in eo libro quem scripsit ad Lactantium I 595, 25.
- Pudicitia dea I 687, 7.
- pudicitia I 565, 1—571, 9. 748, 5—22.
- pulmo II 39, 3. 14. animae sedes II 39, 2. 11. corrumpitur II 40, 6. [Punicum bellum I 21, 9. 633, 16.]
- purpurae indumentum apud Romanos I 294, 5. Augustorum aetatis Diocletiani et Constantini II M 195, 10. 201, 17. 202, 20 s. 203, 2. 207, 5. 227, 28. 228, 8. Caesarum II M 194, 6. 24. 195, 11.
- Pygmaee gentes II Ph 140, 81.
- Pyrrhonius Herillus I 703, 11.
- Pyrrhus naufragium fecit I 127, 12. 169, 15.
- Pythagorae praeceptor Pherecydes I 610, 6. itinera I 277, 15. maximae sectae princeps II 94, 2. in priore uita Euphorbus I 239, 19. 656, 8. 707, 12. nomen philosophiae inuenit I 180, 15. primus se philosophum nominauit I 180, 20. 216, 21. 707, 2. Termaximus longe eo antiquior II 97, 8. prouidentiam esse iudicauit II 93, 14. 94, 2. de deo I 16, 10. 679, 5. II 97, 14. de immortalitate animae I 610, 6. 625, 11. 707, 7. dixit animas in noua corpora transire I 243, 20 ss. 624, 6. 656, 6. 707, 7. uetuit homines animalibus uesci I 243, 19. inridetur I 239, 19. 707, 12. [Pythagoras I 259, 5 adn. cr.]
- Pythagorei de prouidentia et mundo I 138, 12. de anima I 236, 14. duo familiares et tyrannus I 456, 2.
- Pythius (Apollo) I 708, 1.
- Quadrupedum constructio II 26, 3 ss. quindecimiri I 20, 11. 22, 21. 23, 9. 680, 10.
- Quintilianus egregie ac breuiter in Capite obuoluto I 420, 8. optime

in Fanatico de sacris quibusdam I 81, 18. optime de matrimonio I 569, 8.
 Quirinus I 56, 18. [59, 17.] 60, 16. 61, 6. 82, 18. [280, 7.]
 [Quirites I 80, 6. 124, 5.]
 Ratio propria diuinæ prouidentiae I 154, 7. uniuersis animalibus data, sed homini perfecta I 203, 3. II 12, 17 ss. homini soli data I 595, 1 ss. cf. homo. rationem (sc. deum) ratio cognoscit II 78, 11. — cf. Christus.
 Rauenna II M 191, 2. 202, 26.
 rector prouinciae I 168, 14. cf. *Indic. uerbor.* rector.
 reges dii facti: cf. dii.
 Regulus I 441, 15.
 religio unde nomen acceperit et quid sit I 389, 2—391, 20. 278, 12. 514, 10. 725, 12. 753, 20. II 123, 13. de caelo est I 263, 22. terroris gratia a sapientibus instituta putatur II 80, 22. 82, 12. 93, 17. rerum omnium caput I 429, 8. in sola religione summum bonum I 202, 3. sacramentum diuinæ religionis I (419, 22). 421, 2. religionis est propria iustitia uel iustitia est I 467, 5. 754, 1. II 79, 22. 81, 20. 98, 11. religio et sapientia: cf. sapientia. uera sapientia in religione Christiana sola uersatur I 302, 1. religio uera I 105, 23—107, 20. in Christo est I 722, 21. eius imago est oriens (sol dies) I 144, 5. religio nulla est ubi simulacrum est I 175, 2 ss. uoluntaria est I 463, 20. 465, 19. 728, 2. quomodo defendenda sit I 462, 6—466, 3. 469, 1 ss. 470, 2 ss. maiorum nullam esse

in religione auctoritatem I 122, 20—125, 12. religio nomenque Christianum I 404, 15. De uera sapientia et religione lib. IV Instit. inscriptus est, De falsa religione lib. I. religio falsa I 106, 1—107, 9. 178, 21. 204, 17 ss. 699, 12. falsae religiones I 105, 21 ss. II 69, 15. cf. *etiam* dii (deus) et in *Indice uerbor.* religio.
 Remus I 686, 14.
 renes cf. rienes.
 resurrectio: resurgent animae ad uitam perennem I 616, 15. resurrectio (prima) iustorum I 647, 3. 649, 1. 5. 652, 12. 654, 2. 10—658, 11. 759, 11. in qua impii non resurgent I 649, 2 ss. 652, 13. secunda et publica omnium resurrectio, in qua excitabuntur iniusti ad cruciatus sempiternos I 666, 18. 760, 13. poetae resurrectionem in modum commenticiae fabulae prodiderunt, sed errori eorum ratio subest non nulla I 652, 17 ss. anastasis I 656, 4. 657, 8. — resurrectio Christi cf. Christus.
 Rhadamanthus I 247, 18. 653, 14.
 Rhea soror et uxor Saturni quam Latine Opem dicimus I 50, 16. mater Iouis I 37, 4.
 Rhodi oppidum Lindus I 84, 10. 689, 20.
 rienes duo II 43, 9. Varro de nomine eorum II 48, 23.
 risus II 79, 2.
 robigo pro dea habita I 74, 22. 687, 10.
 Roma [a Romulo et genita et quasi educata I 633, 10.] a Gallis occupata I 76, 13. Sibyllae Romam interituram esse loquuntur I 634, 13. incolumi urbe Roma extrema

- rerum ruina non uidetur esse metuenda, at caput illud orbis occidet et πόμῃ erit. illa est ciuitas quae adhuc sustentat omnia; precandus est deus, ne citius tyrannus lumen illud effodiat I 664, 19 ss. Romae: Numa superstitionum auctor I 687, 27. Tarquinius Superbus I 285, 10. Curtius et Mures duo I 210, 12. Fuluius aedem Fortunae equestris fecerat I 127, 7. sacra quae aspici a uiris nefas habetur I 245, 9. forum expiatum I 60, 22. [Romae I 508, 17.] Romam: Sibyllina carmina deportata I [22, 10. 23, 12. 15.] 16. II 124, 6. P. Vatienus nocte uenit I 126, 5. Iuno Moneta Veiis migravit I 126, 11. 169, 12. Carneades ab Atheniensibus missus I 444, 10. urbem Romam Aesculapius Epidauro accitus pestilentia liberauit I 126, 20. 169, 17. — II M 174, 15. 175, 1. 181, 11. 190, 22. 191, 2. 201, 27. 202, 3. 5. 12. (203, 10.) 204, 7. 10. 220, 3. 223, 7.
- Romani a Gallis obsessi I 76, 13. 77, 9. 686, 22. 687, 1. ad Romanos rerum summa peruenit I 633, 4. eorum uirtutes I 445, 18. religiones I 72, 5 ss. 686, 13 ss. apud eos Numa religionum auctor I 88, 2. 89, 10. Vestalia sacra I 83, 13. Romani colunt Lupam et Faulam meretrices I 72, 18. Lupae simulacrum fecerunt I 72, 12. colunt Quirinum I 56, 18. robiginem ac febrem pro diis habent I 74, 22. Caesares consecrauerunt I 56, 9. Iulium Caesarem I 60, 15. eorum fata Cumanae (Cymaeae) Sibyllae libris continentur, qui ab iis occultantur I 22, 20. 680, 4. II 125, 9.
- Mucio glorianitur I 441, 14. Graecos secuti II 96, 8. Romanis nunc purpura insigne regiae dignitatis I 294, 5. ex Romanis acerrimus Stoicus Seneca I 18, 3. ex Romanis Cato I 237, 11. — I 45, 13. 171, 7. 10. 449, 23. 731, 3. II M 178, 22. 179, 8. [212, 13.] 219, 1. 224, 9. Romani Romanisque subiecti II M 199, 8. — Romani = nostri (*cf. Indic. uerbor.*): athleticam uirtutem contemnunt, regiam admirantur I 68, 10. inmanes I 79, 8. — efferitas a Romano sanguine aliena II M 182, 19. [Romani principes I 4, 10 adn. § 13.] multi ac boni principes post Domitianum Romani imperii regimen tenuerunt II M 177, 24. Romanum imperium, *ibid.* 205, 4. Romani consules I 303, 19. Romani milites II M 204, 9. Romanae historiae I 285, 12. Romani iudicis officium I 718, 1. iuuentus Romana I 171, 4. Romanae linguae summus auctor I 213, 21. Romanum nomen I 171, 2. II M 178, 23. tolletur e terra I 632, 16. 633, 4 ss. 634, 13. 19. quomodo id futurum sit I 635, 1. Romani nominis hostis II M 205, 3. Romani nominis maximus imperator, *ibid.* 208, 2. [tutela Romani nominis I 4 adn. § 14.] nummi ueteres I 51, 13. populus Romanus II M 202, 2. duo exercitus populi Romani I 171, 8. quantum ab iustitia recedat utilitas populus ipse Romanus docet I 510, 11. populi (= uulgi) Romani libertas (= licentia) II M 190, 25. [Romana res publica I 668, 5 adn. cr. § 11.] Romanae sapientiae princeps Cato I 238, 7. senatus po-

- pulusque Romanus II M 224, 15. Cererem Hennensem placauit I 112, 22. Romanae urbis et religionis caput Capitolium I 230, 10. Romanae urbis tempora a Seneca in aetates distributa I 633, 7. Romana terra II M 197, 11. Romanus (sc. Valerianus) II M 178, 19. [cuius Romanus I 350, 22.]
- Romulae mater Maximiani (Galerii) II M 183, 22. 185, 4—10.
- Romulus rex [I 633, 9.] eius nutrix Lupa I 72, 6. 686, 14. asyllum constituit I 123, 20. populum conflauit legitque in senatum patres I 124, 1. ad deos abiit I 61, 7. desiderio suis fuit I 60, 23. [25.] eius mandata ad Iulium Proculum I 61, 3. Quirinus factus I 61, 6. 82, 17. alterum Romulum Maximianus (sc. Galerius) se uideri uoluit II M 183, 22.
- Sabbata I 343, 6. unde nomen habeat I 629, 9.
- terra Sabaea II Ph 140, 82. [Sabain I 317, 8.]
- Sabinus rex Numa I 88, 2. Sabini Sancum coluerunt I 56, 18.
- sacerdos: Maximinus nouo more sacerdotes maximos per singulas ciuitates singulos fecit et prouinciis singulos quasi pontifices superposuit utrosque candidis clamidibus ornatos, qui Christianos ad sacrificia cogerent uel iudicibus offerrent II M 215, 4—12.
- sacerdotium maximum (ecclesiae Christianae) I 395, 10.
- sacra I 78, 21—92, 21. 688, 16—690, 23. sacra quae aspici a uiris nefas habetur I 245, 10.
- sacramentum *cf. Indic. uerbor.*
- sacrificium uerum I 479, 8—484, 5. 576, 8—577, 6. 15—580, 17. 733, 20—734, 19. 749, 17.
- sacrilegi non puniti a diis I 110, 12—114, 7. sed per daemones I 126, 21—127, 18. 169, 16. 694, 4.
- saeculum: eloquentia saeculo seruit I 401, 18. aureum saeculum sub Saturno: *cf. Saturnus.* quale fuerit et quemadmodum sublatum sit I 413, 14—419, 14. 691, 6 ss. cur non iam sit I 420, 21 ss. quomodo et quando reuertatur I 316, 3. 421, 14. 422, 19. 586, 3. 660, 13 ss. commutatio saeculi facta usque ad ferrum I 691, 12. 415, 9 ss. 416, 18 ss.
- Salii I 18, 14.
- Sallustius historicus I 269, 5. homo nequam non uixit ut locutus est, seruiuit foedissimis uoluptatibus I 157, 13 ss. uoluit ingeniose interpretari cur altores Iouis dicantur fuisse Curetes, at errauit homo eruditus I 86, 11. 15. uulgi de fortuna opinioni adsentit I 269, 5. 13.
- Samos insula [prius Parthenia nominata I 65, 7.] Iunonem coluit I 56, 18. Sami templum Iunonis est I 65, 10. Samia uasa contemnuntur I 70, 17. [Samia Sibylla I 21, 14. 680, 1.]
- Sancus I 56, 18.
- sanguis II 24, 19. 34, 19. 53, 20. februm calore consumitur II 55, 16.
- sapiens: initio (I 274, 3. 7. 10) omnes sapientes erant I 275, 15. sapientium nomen quando homines sibi uindicauerint I 275, 13. nemo adhuc (perfectus) sapiens extitit I 275, 20 ss. 277, 1. 371, 11. 711,

17. cf. philosophi. — Christus perfectus sapiens I 371, 14 ss. sapiens iniustus esse non potest I 457, 2.
18. num sapientes religionem instituerint II 93, 17. septem sapientes I 16, 6. 138, 13. 276, 1. 11. 277, 3. 504, 18. II 93, 14. 97, 10. cf. philosophus.
- sapientia: eius nomen I 275, 13 ss. 276, 13. quid sit I 187, 10 ss. 197, 9. 203, 5. 458, 1. eius domicilium cor II 34, 17. duo gradus I 94, 10. similis est stultitiae I 277, 12. 284, 12. 437, 1 ss. 443, 14 ss. 505, 14. [606, 2 adn. cr. § 16.] in solum hominem cadit I 458, 1. sapientia humana I 2, 19. 107, 9. 448, 18. philosophia non est sapientia: cf. philosophia. — isti qui sapientiam capillis et habitu iactant II 123, 17. sapientia falsa I 178, 22 ss. 204, 17 ss. 699, 13. de falsa sapientia lib. III Instit. inscriptus est. uera sapientia a religione diuelli non potest *uel* religio est I 6, 7. 142, 9. 278, 2—284, 8. 400, 8. 413, 5. 712, 10 ss. 725, 12. II 81, 20. 98, 11. 123, 13. uera sapientia in Christo est I 722, 21. in religione Christiana sola uersatur I 302, 1. II 123, 13. eius primus gradus I 514, 2. (8.) (secundus I 514, 9.) eius uis I 259, 19 ss. eius summum bonum I 199, 5. de uera sapientia et religione lib. IV Instit. inscriptus est. — cf. deus. homo. philosophia.
- Sapor rex Persarum Valerianum cepit et inludit II M 178, 17. 183, 7. 10. auus Narsei ibid. 183, 7. 15.
- sapor II 36, 13. uoluptates saporis I 564, 1—20. 740, 16. 20.
- Sarmatae II M 187, 11.
- Saturnus I 45, 16—55, 13. 685, 26—686, 5. [62, 24.] quando fuerit I [93, 5.] 94, 1. 161, 3. [690, 25.] in Olympo habitauit I 684, 21. eius liberi I 37, 12. 39, 5. 432, 18. filius Iuppiter I 14, 11. 37, 4. 40, 25. 43, 13. [45, 4. 10.] 683, 10. Saturnus ab uxore delusus I 39, 7. ne puerum uagientem exaudiat I 690, 6. ab Ioue expulsus in Latium uenit I 37, 16. 415, 10. 683, 10. auus Fauni I 89, 11. 687, 24. sator omnium deorum I 94, 2. eius cultus et sacrificia I 79, 15. 80, 11. [81, 2.] 89, 11. 92, 19. 687, 24. 688, 20. 689, 2. pater uocatus I 280, 2. [6.] pater omnium I 388, 8. uenationes ei attributae I 561, 14. 741, 21. Saturno fictio hominis non adsignata I 283, 15. sub eo aureum saeculum I 45, 19. 52, 9. 11. 18. 413, 14 ss. 660, 14. 691, 6. quo religio et iustitia in terra fuit I 45, 19. 413, 18. 418, 17. qui eo regnante uixerunt I 37, 7. uerus deus eum antecessit I 283, 22. ante eum fruges in usu hominum I 70, 5.
- scaenarum corruptela I 560, 3 ss. 742, 14. ludi scaenici I 561, 16. 742, 1. scaenicas artes domi habere I 562, 6. — primarum scaenarum actiones II 156, 11. secunda scaena II 156, 18.
- scapulae II 21, 5. 37, 2.
- scientiae natura origo fines I 181, 13. 185, 18. 186, 8. 187, 11. 188, 2. 189, 1. 195, 21. 196, 19. 211, 12. 700, 11. 701, 15. 703, 11. II 51, 10. diuinitatis est scientia II 68, 9. (boni et mali, boni malique) boni ac mali scientia (intellegentia

- notitia) I 158, 7. 12. 416, 13. 457, 15. 497, 3. [603 adn. § 10.] 694, 12. 17. bonorum ac malorum I 197, 1. [Scipio II 6, 16.] cf. Africanus.
- scriptura omnis in duo testamenta diuisa I 364, 15. quaedam Graecae scripturae male de Hebraeis interpretatae sunt I 294, 12. caelestes litterae ab haereticis corruptae I 395, 22. de usu testimoniorum scripturae I 412, 7 ss. cur scriptura sancta apud sapientes huius saeculi fide careat I 401, 5. 15. scriptis caelestibus cur homines non facile credant I 741, 8. scripturam sacram coarguere nituntur tamquam recens fictam I 285, 17. (*Hierocles*) in libris quos *φιλολήθεις* (410, 11) inscripsit 'ad Christianos' compositos (406, 5) falsitatem scripturae sacrae arguere conatus est, tamquam sibi esset tota contraria I 406, 6. scripturae in ecclesia Nicomediensi repertae incenduntur II M 186, 20.
- Scytha Anacharsis I 259, 15.
- sectae cf. haereses.
- semen (humanum) unde ortum II 43, 14. 44, 6. masculinum et femininum II 43, 12. semina cf. atomi.
- Sedeciae regnum I 285, 6.
- senatus Romanus I 124, 2—16. cf. Romanus.
- Seneca cf. Annaeus.
- sensus in qualibet parte corporis praesto est II 54, 2. sentiendi ratio in cerebro II 34, 15. sensus omnes in capite locati II 52, 12. sensus num fallantur II 31, 20. quinque sensuum uoluptates I 555, 15—571, 9. 740, 13.
- septem cf. astra. dies. mira. numerus. sapiens.
- [September I 19, 9.]
- septentrio I 143, 10. figura mortis I 143, 20.
- Septimius Tertullianus: Lactantii de eo iudicium I 402, 9—12. eius Apologeticum I 411, 23.
- sepultura I 529, 8—530, 10. 532, 2.
- Osiris quem Serapim (-pem *codd. quid.*) [uel Serapidem] uulgus appellat I 82, 15.
- serpentium corpus motusque II 25, 20. serpens cf. diabolus.
- seruus liberatus patroni nomen accipit tamquam filius I 281, 3. serui II 76, 8. philosophantes I 257, 23. 258, 16. 259, 4. apud Christianos I 447, (3.) 22 ss. 448, 7.
- Seuerianus filius Seueri aetate iam robustus, qui fugientem Maximinum ex acie secutus erat, Licinii iussu interemptus II M 235, 11.
- Seuerus: eius mores II M 194, 3 ss. a Maximiano (Galerio) ad Maximianum (Herculium) missus, ut Caesar nominaretur, ibid. 194, 6. Maximiani (Galerii) opera a Diocletiano Caesar nominatur, ibid. 194, 3—7. 195, 3. Maximianus (Galerius) efficere cogitat, ut Seuerus Constantinum ad patrem remeantem teneret, ibid. 200, 17. Maximianus (Galerius) id excogitat, ut Seuerum Augustum nominaret, ibid. 196, 9. 201, 20. Seuerus a Maximiano (Galerio) cum exercitu contra Maxentium Romam missus a militibus desertus Rauennae se Maximiano (Herculio) tradit morique cogitur, ibid. 202, 10—203, 4. 7. 204, 12. milites qui eum reliquerant, postea apud Maximianum (Herculium) et Maxentium, ibid. 205, 13. 223, 10. in eius locum Licinius substitutus,

ibid. 206, 5. eius filius Seuerianus, ibid. 235. 11.
 sexagenarii in Tiberim deiecti I 688, 20.
 Sibyllae: de iis earumque libris Varro I 20, 9—22, 19. 23, 15. 336, 3. 679, 23—680, 9. II 124, 2. 5. Fenestella I 23, 9. II 124, 2. Cicero I 336, 3. Aristonicus (*coni. Aristo Chius*) II 124, 1. Apollodorus Erythraeus [I 21, 10]. II 124, 1. — I 22, 19—23, 9. 680, 9. II 123, 24. 125, 6. 159, 1 ss. — Sibyllarum de uno deo testimonia I 23, 7. 17. 24, 1. 5. 680, 11. quia breuiari non poterant, praetermissa I 680, 16. de Christo earum testimonia I 336, 1. et uaticinia I 286, 14. Sibyllae ostendunt dei filium missum iri I 642, 3. Sibyllae carminibus suis de miraculis Christi I 334, 14. interituras esse Romam loquuntur I 634, 12. de consummatione mundi cecinerunt I 760, 19. — Sibyllarum carmina I 22, 19 ss. ea non esse a Christianis ficta I 336, 1 ss. de mundo a deo facto I 607, 15. de diuina prouidentia I 138, 9. de passione Christi I 351, 9. de miraculis Christi I 716, 28. de futura orbis deformitate I 637, 12. de ultimo iudicio dei I 626, 7. de immortalitate animae I 755, 12. Epicurum refellunt I 707, 4. de antiquissima Cerere placanda I 112, 19. [Sibyllini libri I 20, 12. 13.] ex libris Sibyllinis Idaea mater Romam accita I 126, 13. libros Sibyllinos Maxentius inspici iubet eorumque responsum II M 224, 8. Sibyllarum libelli II 125, 10. Sibyllini uersus de Iouis se-

pulcro I 45, 7. sunt singularum singuli libri: quos quia unius Sibyllae nomine inscribuntur, unius esse credunt (Romani) suntque confusi... sed et nos confuse Sibyllam dicemus, sicubi testimoniis earum fuerit abutendum I 23, 1. 5. Sibylla de deo I 28, 14. de ira dei II 125, 11. de Christo I 291, 8. (306, 11.) 712, 22. de miraculis Christi I 322, 6. 331, 2. 332, 5. 333, 8. de lege ab eo soluenda I 344, 5. de passione Christi I 352, 1. 354, 5. de prodigiis caelestibus in morte Christi factis I 361, 7. de resurrectione Christi I 363, 10. Sibylla dicente 'matricidam profugum a finibus terrae esse nenturum' quidam Neronem antichristi aduentum praecessurum esse credunt II M 175, 11. Sibylla de futuro Christi aduentu I 644, 10. 658, 5. de tuba caelesti I 637, 22. de resurrectione I 656, 15. de futura ciuitate sancta I 659, 13. de humana forma I 147, 12. de homine dei opere I 154, 21. de morte peccati poena I 159, 4. de simulacrorum euersione I 646, 12. Graecos increpat I 57, 18. de Gallis II 155, 8. [Cumana I 21, 15. 680, 3.] Cymaeae carmina (uolumina) occultantur a Romanis I 22, 20. 680, 10. II 125, 8. Vergilius ea sequitur I 661, 18. Erythraea I [21, 10. 679, 25. 680, 7.] 23, 3. 4. II 124, 3. 6. fore ait ut diceretur insana I 336, 10. de deo I 29, 15. de ira dei II 124, 9. 125, 1. in carminis sui principio quod a summo deo exorsa est, de dei filio I 288, 4. 713, 10. et rursus in fine I 289, 5. de Paradiso

I 158, 19. de regno mille annorum I 661, 19. 662, 4. de ultimo iudicio I 647, 6. de daemonum fraudibus I 167, 4. de Saturno I 54, 14. de uanarum religionum cultoribus I 443, 10. de simulacrorum exustione I 647, 1. — alia Sibylla quaecumque est de deo I 25, 1. alia de deo diligendo II 128, 4. alia de ira dei II 125, 11. alia de cataclysmo II 126, 4. et deflagratione futura II 127, 1. eadem de deo placando II 127, 11. 128, 1. alia de filio dei I 290, 1. 713, 11. una cuius supra fecimus mentionem, de miraculis Christi I 334, 18. et rursus alia I 335, 3. una de futuro aduentu Christi I 642, 6. item alia I 643, 5. et rursus alia I 643, 8. alia furens de futuro regno Christi I 658, 13. alia Iudaeam terram increpat I 354, 8. alia de ultimo iudicio I 648, 1. alio loco apud eandem de eodem I 648, 4. alia de regno mille annorum I 663, 1. Sibylla supra dicta de passione Christi I 353, 4.

in Sicilia Ceres I 83, 3. Aeneas I 92, 8. Siciliae tyrannus Dionysius I 110, 12. 692, 6. 8. Verres I 112, 9.

Siculus Archimedes I 117, 8. [Siculorum rex Agathocles I 81, 3.] Siculi uicerunt Carthaginenses I 689, 3. Siculi et Cicero I 113, 2. 10.

sidera cf. astra.

sigillum Maximianus (Galerius) Constantino dedit II M 200, 15.

Silenus I 83, 10. 242, 21. 243, 1. simulacra fingere daemones docuerunt I 167, 10 ss. 696, 8. eorum auctor

Prometheus I 149, 6. 692, 21. 693, 4. eius artificii processus I 693, 4. simulacra solis et lunae, item ignis et terrae et maris I 121, 22. eorum pulchritudine efficitur ut homines deos colant I 121, 25—122, 20. 693, 4—10. eorum cultus quam uanus sit I 96, 2. 99, 6. 8—114, 8. 121, 21—122, 20. 173, 3 ss. 175, 1 ss. 691, 9—693, 10. religio nulla est ubi simulacrum est I 175, 2 ss. simulacra igni dabuntur I 646, 11.

sinistrae corporis partes cf. corpus. mons Sion I [343, 14.] 344, 4.

Sminthius Apollo I 27, 10.

societatis humanae origo et progressus I 516, 4 ss. usus II 18, 7.

Socrates cur in carcerem coniectus sit I 446, 13. eius carcer I 104, 5. causam suam perorabat I 587, 14. in iudicio II 68, 22. uelut rex philosophorum I 233, 15. omnium philosophorum doctissimus II 68, 15. sapientissimus oraculo dictus I 707, 21. 708, 1. paulo cordatior quam ceteri I 245, 5. 246, 9. quid in Socrate magnum fuerit I 245, 3—248, 9. an sapientissimus fuerit I 707, 24—708, 13. per canem et anserem deierabat I 247, 10. 708, 8. familiares rogauit, ut Aesculapio gallum prosecarent I 247, 16. 708, 9. dissimulauit doctrinam, ut alios refelleret II 68, 20. coegit alios confiteri quae negauerant I 542, 4. uidit ex parte ueritatem II 68, 21. fatebatur unum se scire, quod nihil sciret I 266, 16. 272, 12. 707, 21. 711, 12. II 68, 17. 69, 2. ex desperatione haec confessio nata I 266, 16. nullam esse existimauit

- humanam scientiam I 711, 18. II 68, 22. 69, 3. scientiam sustulit I 182, 11. 184, 4. 188, 3. 700, 13. 23. eius prouerbum quod supra nos, nihil ad nos I 246, 14. 708, 2. physicam repudiavit I 248, 6. (cf. 245, 5 ss.) 707, 23 ss. se ad ethicam contulit I 213, 8. 248, 7. de forma dei II 97, 11. de prouidentia et mundo I 138, 13. II 83, 3. 93, 15. 94, 1. de daemone suo I 164, 7. 695, 25. auctore Socrate I 188, 13. eius auditores Alcibiades et Critias I 244, 20. Plato I 243, 3. 245, 4. 248, 6. 9. 708, 14. II 83, 3. apud Platonem Socrates I 542, 4. 711, 18. II 68, 22. 69, 3. apud Xenophontem II 97, 10. Socratis temporibus I 243, 13. 244, 16. 18. II 82, 19. M. Tullius eius sententiam de Platone transferens I 587, 14. Socraten I 138, 14. (-em *B.*) 711, 12.
- solis (de eius nomine cf. Indic. uerbor.)* magnitudo I 181, 20. 482, 4. cursus II 100, 1. incolae I 254, 13. Sol I 49, 13. 14. II Ph 137, 43. Solis nemus II Ph 136, 9. Solis urbs II Ph 143, 121.
- Solomon filius Daud I 297, 19. 298, 1. 323, 9. 359, 9. eius successor I 323, 12. rex et propheta I 297, 19. sapientissimus rex diuino spiritu plenus I 290, 3. XL annis regnauit I 324, 3. quando uixerit I 297, 22. 340, 7. 717, 6. Hierosolymam condidit I 323, 10. 359, 9. et perituram esse prophetauit I 359, 9. in ode undeciesima I 310, 4. Solomonem I 290, 3. 715, 17. Salomon I 717, 6.
- Solomonium templum I (323, 10). 324, 9.
- [Solon I 22, 14.]
- somnia II 58, 5—59, 9. 110, 11. per daemones effecta I 125, 18. 127, 18—128, 18. 165, 6. 170, 13. 694, 3. 696, 25.
- somnus II 58, 6 ss. 110, 9 ss.
- sophia I 226, 18.
- sortes daemones reppererunt I 696, 18.
- Sotion magister Senecae I 574, 8.
- Spartanae mulieres Messenios fuderunt I 76, 20.
- Sparti poetarum I 185, 8.
- spectacula publica I 557, 8—562, 2. 741, 18—743, 6.
- specularis lapis cf. fenestra.
- Spes dea I 687, 7.
- spina II 19, 20. 20, 6. 26, 4. 49, 2.
- spiritus: aeris ratio in spiritu est I 156, 12. 14. uentorum spiritu attrahuntur nubes II 100, 20. spiritus ducendi officium naso tributum II 33, 18. spiritus naribus procedit I 296, 14. spiritus quomodo recipiatur et reddatur II 39, 4. 19. 40, 3. 9. 41, 15. sermo est spiritus cum uoce aliquid significante prolatus I 296, 11. uocem esse aerem spiritu uerberatum II 50, 10. quomodo uox spiritu fiat II 50, 12—51, 2. uocalis spiritus II 41, 3. 51, 1. — dei spiritus uiuunt manent sentiunt I 297, 11. dei numen ac spiritus ubique diffusus abesse numquam potest I 100, 12. poetae confitentur spiritu uel mente una contineri regique omnia I 13, 10. spiritus dei, sine quo nihil gignitur, animalia de terra gignit I 136, 12. deus tanta tamque mirifica opera spiritu sustentat I 29, 8. — deus produxit

similem sui spiritum, qui esset uirtutibus patris dei praeditus I 129, 11. de diuino ac perenni spiritu suo filium sibi progenuit I 712, 18. sanctum et incorruptibilem spiritum genuit, quem filium nuncuparet I 286, 7. [spiritus rectus a deo factus I 130, 5 adn. cr. § 2.] Christus habebat spiritalem patrem deum et pater spiritus eius deus sine matre est I 376, 6. sancta uirgo diuino spiritu hausto repleta concepit I 309, 17. 310, 1 (dei spiritu grauata). dei filius ipse spiritus eius I 296, 17. 297, 6. per spiritum Christus dei filius I 317, 2. secundum spiritum deus I 320, 4. cum et (deus) pater filium faciat et filius patrem, unus utrique spiritus est I 392, 8. — deinde fecit deus alterum (spiritum), in quo indoles diuinae stirpis non permansit I 129, 13 ss. [spiritus prauus a deo factus I 130, 5 adn. cr. § 2.] est prauus ac subdolus spiritus inimicus bonis hostisque iustitiae I 270, 1—271, 13. [deus dedit homini aduersarium nequissimum et fallacissimum spiritum, cum quo dimicaret II 61 adn. cr. § 1 ss.] rex orietur e Syria malo spiritu genitus I 638, 14. — innumerabiles spiritus a deo creati, quos angelos dicimus I 286, 8. 712, 24. angeli dei spiritus I 296, 11. ex deo taciti spiritus exierunt I 296, 15. spiritus suos in angelos figurauit I 297, 9. multi in caelo spiritus angelorum I 168, 7. — daemones: spiritus tenues et incomprehensibiles I 165, 4. 696, 23. daemones terreni sunt inmundi spiritus I 163, 10. 725, 1. inmundi

daemonum spiritus I 477, 9. spiritus qui praesunt religionibus condemnati et abiecti a deo I 174, 2. contaminati ac perditum I 164, 13. 471, 7. incesti ac uagi I 168, 3. impuri I 174, 14. [400, 17 adn. cr.] incesti et impuri I 699, 8. iniusti I 461, 10. inquinati I 384, 19. nequissimi I 172, 9. 387, 18. spiritus nocens I 387, 2. daemonicus I 387, 11. cf. daemones. — deus potuit semper spiritibus suis immortalibus innumerabiles animas procreare I 597, 24. deus homini inspirauit animam de uitali fonte spiritus sui perennis I 155, 13. deus nos uitali spiritu animauit I 735, 13. hominem deus finxit ex ipsa terra id est spiritum suum terreno corpore induit I 599, 1. homo constat ex carne ac spiritu, eorumque ratio et certamen I 376, 14 ss. spiritus hic caelestis utitur temporali domicilio corporis I 157, 10. anima spiritus est ipsa tenuitate incomprehensibilis I 650, 13. 16. animae in solis spiritibus uiuunt I 651, 3. spiritus caelestis (*sc. hominis*) uasculo (corporis) tamquam domicilio temporali utitur I 157, 10. nostri spiritus dissolubiles sunt I 297, 9. humanus spiritus non est mortalis I 211, 7. oportet spiritum iustitiae operibus emereri, ut fiat aeternus I 367, 15 ss. liquescent spiritus impiorum in calore I 666, 1. omnia humana non corpore, sed spiritu metimur I 447, 24. seruos dicimus spiritu fratres I 448, 2. — uisiones offerebantur diuino spiritu oculis prophetarum I 660, 17. prophetae

- diuini spiritus instinctum passi sunt I 284, 22. unius dei spiritu pleni quae futura essent praedixerunt I 11, 22. diuino spiritu repleti II 123, 14. spiritus dei per prophetam declarauit I 328, 6. per Dauid loquebatur I 359, 6. diuino spiritu instruente I 479, 3. poeta quasi diuino spiritu instinctus I 425, 10. prophetae omnes uno spiritu de Christo praedixerunt I 410, 1. uno spiritu similia dicentes I 663, 14. uno spiritu et pari uoce testantur opus mundi et opificium dei I 138, 10. qui diuinant spiritu aliquo instincti I 509, 11. — spiritus sanctus I 304, 16. 309, 15. [400, 17 adn.] 715, 12. 720, 25. II 157, 2. Lactantii de spiritu sancto sententia iudice Hieronymo detestanda II 157, 8.
- splen (splenis) II 49, 3. 15. 17. laetitiae adfectus in splene I 537, 3. II 49, 7. 17.
- stellae cf. astra.
- Stercutus deus I 77, 20. 687, 12.
- Stoici de schola Platonis profluxerunt II 83, 5. et seruis et mulieribus philosophandum esse dixerunt I 257, 23. recte opinionem repudiarent I 184, 1. deos cum rerum naturalium ratione coniungunt I 63, 23 ss. caelestia et elementa pro diis habent I 115, 14. 116, 2. 120, 24. 693, 15. de fabula Saturni ad rationem physicam traducenda I 48, 22. 50, 4. 10. de natura I 587, 22 ss. de summo deo I 16, 16. 17, 1. 2. 679, 5. de forma dei II 117, 14. de gratia aut ira dei II 74, 2. de deo et mundo I 119, 11—121, 18. 588, 5 ss. de prouidentia et mundo I 6, 17. 138, 7. 12. 588, 18. dicunt mundum deorum et hominum causa factum esse I 120, 17. hominum causa factum esse I 588, 11. 590, 3. 17 ss. 593, 13. 607, 20. 752, 2. nescierunt cur humanum genus creatum esset I 590, 13. Academici contra Stoicos quae-runt cur multa pestifera sint: quod Stoici ineptissime reppulerunt II 101, 11. 103, 13. animantium fabricam diuinæ sollertiae tribuunt I 150, 9. de subtili ratione corporis humani disserunt I 149, 19. de immortalitate animae I 236, 14. de futura animarum iustarum beatitudine et inpiarum suppliciis I 649, 14 ss. uirtute sola effici uitam beatam dicunt I 209, 1. 261, 19. 262, 8. summum bonum Stoicorum I 194, 5. 703, 3. quorundam Stoicorum I 191, 12. 197, 11. non uiderunt esse discrimen recti et prauī II 112, 12. Stoici de adfectibus I 535, 19. 536, 16. 538, 4—539, 22. 542, 21. 545, 7. 553, 8. 738, 13 II 112, 14. de uoluntate et cupiditate I 543, 7. Stoicorum argumenta I 6, 22. decreta I 238, 20. Stoicae uanitatis imitator Cato I 237, 11. 238, 20. Chrysippus Stoicus I 679, 6. quem Cicero ait fulcire porticum Stoicorum I 656, 9. Cicero secutus Stoicos I 6, 22. 48, 24. 63, 25. Panaetium Stoicum I 496, 2. Cleanthes Stoicus I 679, 6. Lucilius Stoicus apud Ciceronem I 115, 16. Seneca I 18, 3. 134, 11. 209, 1. 679, 7. Zeno Stoicus I 608, 9. 679, 7. est Stoicorum magister I 709, 7. princeps I 188, 12. Zeno cum suis Stoicis II 97, 20. apud Ciceronem C. Cotta contra Stoicos disputans I 19, 2.

Stratonis de natura sententia II 84, 12.

Stygia palus I 38, 1. [Stygiae undae I 71, 15.] inferna palus I 66, 9.

[Sulmo I 430, 9.]

supercilia II 33, 6.

superstitio quid sit I 389, 5—391, 18. surae II 48, 1.

sus I 348, 6. 18. suillae carnis abstinentia I 343, 8. 348, 6.

in Syria Hebraei I 303, 14. legatus Pontius Pilatus I 349, 11. 718, 1.

Phoenix II Ph 139, 65. rex orietur e Syria I 638, 14. scindentur montes Syriae I 665, 16. — II M 214, 19. 221, 8. 225, 4.

[Syrtes I 455, 5.]

Tabularum XII conditores I 511, 1. tactus sensus eiusque uoluptas I 564, 21—571, 9.

Tagis magister haruspicum II M 184, 14.

Tarentinus Archytas II 115, 17.

Tarquinius Priscus [et Sibylla I 21, 18. 22, 4.] et Attius Nauus I 125, 20 (169, 11).

Tarquinius Superbus: eius aetas I 285, 10. 327, 7. tamquam Superbus alter (Maximianus Herculus) ab urbe Roma exactus II M 205, 21. [Tarquinio regnante I 633, 12.]

Tarsus II M 234, 1.

Tartarus I 735, 9. Tartara I 489, 8.

Tatius I 73, 20. 686, 20.

apud Tauros (Tauri) hospites immolati I 78, 25. 688, 18.

Taurus mons II M 233, 22.

Tellus dicitur Vesta I 690, 14. unde prima deorum apud poetas sit I 690, 15. eius cultus I 92, 18.

templum (*uel* aedes *uel* fanum) cf. Aesculapius. Apollo. Bona Dea.

Ceres. Daud. Fortuna. Iuno. Iuppiter. Solomon. Venus. Vesta. templum uerum pectus humanum I 75, 22. cor II 132, 12. homo I 421, 21. 580, 13. 748, 21. ecclesia I 324, 6. 325, 1. 385, 12. 403, 15. II M 172, 2. 12. 174, 17. 175, 4. Christus I 349, 17.

tempus: omnia tribus temporibus contineri necesse est, praeterito praesenti futuro. praeteriti est origo, praesentis substantia, futuri dissolutio. quae omnia in singulis hominibus apparent *eqs.* unde etiam tres Parcas esse uoluerunt *eqs.* I 150, 16—151, 5. — multi scriptores libros de temporibus ediderunt initium facientes a Moyse I 284, 23. ii qui de temporibus scripserunt I 664, 14. aetas mundi I 628, 14—630, 16. 755, 23—756, 7. consummatio mundi quando futura sit I 664, 7 ss. Moyses quando fuerit I 284, 24. eius regnum et successor I 285, 2. Iudaei I 285, 3—16. Daud I 359, 7. Solomon I 297, 22. 340, 7. 717, 6. Daud et Solomon I 713, 16. Sedecias I 285, 6. Zacharias I 285, 14. 327, 4. Belus I 93, 3. 5. 690, 25. Cyrus maior I 285, 9 (327, 6 cf. adn. cr.) Darius I 285, 14. 327, 6. Uranus I 161, 3. Saturnus I 93, 5. 94, 1. 161, 3. 690, 25. Iuppiter I 114, 17. 149, 9. Liber I 161, 2. Prometheus I 149, 9. Faunus I 91, 1. 4. Orpheus I 91, 1. Laomedon I 33, 8 ss. 91, 4. 681, 10 ss. Hercules I 33, 9. 681, 11. Argonautae I 33, 7 ss. 681, 11. bellum Troianum I 93, 4. 284, 24. excidium Troiae I 93, 15. 691, 2. Tarquinius Superbus I 285, 10. 327, 7. Christus natus I 714,

6. 9. cruci adfixus I 304, 8. 327, 4. 359, 7. 717, 6. 718, 8. II M 173, 9.
- tempora (in capite) II 27, 3.
- Terentius nobilis poeta I 184, 21. fabulae Terentii II 156, 22. Terentianae fabulae II 156, 5. Terentianum illud I 239, 8. Terentiana illa I 669, 2. — Terentius Varro cf. Varro.
- tergum II 38, 4.
- Terminalia sunt a. d. septimum Kalendas Martias II M 186, 11.
- Terminus lapis informis, cur deus factus I 78, 6. 11. 15. 687, 17. custos finium I 78, 18. 687, 19. non tantum lapis, sed stipes interdum I 78, 18.
- terra: de loco eius et forma I 182, 2. 255, 23. imbribus ac pruinis alitur II 38, 20. terrae effigies in homine I 155, 16—157, 5. eius ratio in corpore est I 481, 7 ss.: cf. corpus. contemnenda et calcanda est I 103, 3. 175, 12. al. (cf. *Indic. uerbor.* s. calcare.) — terram Vestam uocant I 121, 23. — cf. Tellus.
- testamentum I 364, 10—367, 5. duo testamenta I 364, 15 ss. uetus I 364, 17 ss. nouum I 365, 1 ss. II M 174, 6.
- testes (partes corporis) II 43, 9.
- tetrameter cf. uersus.
- Teucus I 78, 22. 688, 17.
- Teutates Gallorum deus I 79, 2.
- Thales Milesius primus philosophus I 227, 4. unus e septem sapientibus I 16, 5. primus de rerum natura disputauit I 16, 6. 216, 21. ex aqua nata esse dixit omnia; de deo I 16, 7. 145, 3. 679, 5.
- Thallis I 51, 20. in historia sua de Belo I 93, 2. 690, 24.
- theatri corruptela I 560, 3—561, 4 ss. 562, 8. 742, 14. in theatri religio inluditur I 470, 11. deorum adulteria exprimuntur I 133, 1.
- Thebis Liber I 90, 17. Menoeceus I 210, 12.
- Themis I 37, 20. 683, 17.
- Themiste I 259, 4.
- Theodorus Cyrenaeus atheus I 751, 4. II 84, 1. 93, 11.
- theologi, uetustissimi Graeciae scriptores, de diis II 96, 7. tres Iones enumerant I 45, 9.
- Theombrotus Ambraciotes I 238, 12. 17.
- [Theophrastus I 525, 14.]
- Theseus et Ariadna I (35, 8.) 682, 13.
- Thessalonica II M 236, 7.
- Thetide Iuppiter se abstinuit I 37, 18. 38, 17. 683, 16.
- [Thoyth I 19, 8.]
- Thracia II M 179, 20.
- Thybris cf. Tiberinus.
- in Tiberim homo et fax Saturno deiectus I 76, 16. sexagenarii I 688, 20. Maxentius deturbatus II M 224, 14.
- Tiberinus uel Thybris amni nomen dedit quo mersus est I 47, 8. uadum Tiberini fluminis I 126, 14.
- Tiberii Caesaris sub imperio fuit Herodes I 304, 8. Tiberii anno quinto decimo (extremis temporibus) Christus cruci adfixus est I 304, 8. 327, 4. II M 173, 9.
- [Tiburi I 22, 16. Tiburtem Sibyllam I 22, 15. 680, 2.]
- timoris adfectus II 107, 11. in corde constitutus I 537, 4. II 49, 7. 14. timor dei II 98, 22.
- [Tirynthius (Hercules) I 80, 4.]
- Titan I [53, 11—54, 9.] 17. 148, 11. [Titanus I 54, 22.] Titanes I 35, 18. 48, 7. 85, 19. 418, 4. [aduersus

Titanas I 48, 7. contra Titanas I 85, 20.] *nomin. plur.* Titani I 54, 11. [Titania astra I 15, 9.]
 Tityi uultur I 651, 22.
 tolles (*codd.* colles) faucium II 40, 12.
 traditio uera I 396, 2. 407, 4.
 tragoedia I 742, 15. tragicæ historiae I 560, 8.
 Traianus II M 192, 10. 199, 10.
 Transdanuuiana erat mater Maximiani (Galerii) II M 183, 1.
 Troia I 10, 10. [21, 13.] 33, 7. [ab excidio Troianæ urbis colliguntur anni MCCCCLXX I 93, 15. 691, 2.] Dauid Troianæ urbis excidium CXXXX annis antecessit I 297, 22. Troiana gens I 634, 20. Troiani belli tempora Dauid et Solomon CLXXX annis antecesserunt I 713, 16. Moyses DCCCC fere annis I 284, 24. Troiano (Troico) bello antiquior Belus I 93, 4. 691, 1. Troiano bello Euphorbus I 707, 13. Troicum bellum ab Agamemnone gestum I 93, 8. Troici belli temporibus Sibylla Erythraea I 680, 8. [in agro Troiano I 22, 12. Troiano a sanguine I 171, 11.]
 Triphylus Iuppiter I 42, 6.
 Trismegistus cf. Hermes.
 Tuditani insania I 253, 6.
 Marcus Tullius Cicero augurale habuit sacerdotium I 58, 7. amplissimo sacerdotio praeditus I 64, 10. sacerdos I 688, 15. Cicero et Caesar I 239, 4. proscriptio triumuiralis eum abstulit I 114, 2. eius tristissimus casus: si patientiam tenuisset, numquam capite suo rostra cruentasset I 551, 19. (104, 8.) optimus ciuis I 239, 4. — uir ingenii singularis II 6, 9. Romanae linguae summus auctor I 213, 21. 'orator'

I 31, 18. eximius orator I 581, 3. perfectus orator I 58, 3. 217, 3. in eo praecipua et admirabilis fuit eloquentia I 177, 7. eloquentiae unicum exemplar II 64, 3. uir eloquentissimus I 215, 1. homo disertissimus II 6, 20. ut in causis facere solebat, interrogatione noluit urguere I 215, 8. more Ciceronis uti epilogo ad perorandum II 123, 7. ab indoctis et ineloquentibus, quia pro uero nitebantur, saepe superatus II 64, 3. saepe malas causas copiose ac fortiter defendit I 104, 4. caninam facundiam exercuit I 551, 13. ad eum Siculi confugerunt I 113, 2. 9. accusator Verris I 112, 7. eius industria Verres damnatus I 113, 14 s. deplorauit de Cerere uel Catinensi uel Hennensi I 112, 12. stultus qui Verri adulteria obiecit I 36, 10. Gauianam crucem uniuersa eloquentia sua prosecutus est I 350, 19. Philippicae I 104, 9. illas nobiles orationes alieno titulo inscriptas inpatientia et leuitas et insania profudit I 551, 21. potentissimum consulem maledictis incessit eumque hostem patriae uenenatis orationibus fecit I 218, 8. ob maledicta mortuus est I 104, 8. (239, 4.) — perfectus philosophus I 58, 3. summus philosophus I 217, 3. Romanae philosophiae princeps I 64, 9. quod adsequi ualuit humana sapientia, id adsecutus est, ut falsa detegeret II 96, 19. studuit philosophiae ut nullus umquam diligentius, quippe qui omnes cognouerit litteras, sicut ipse gloriari solet, eamque ipsam Latinis litteris inlustrauerit imi-

tatoremque se Platonis ostenderit I 218, 10. Cicero de Platone I 708, 14. summus ille noster Platonis imitator I 257, 4. solus extitit Platonis imitator I 58, 4. Platonem secutus (de deo) in libris De legibus I 17, 15. 59, 12. Stoicos sequitur (de diis) I 48, 24. 63, 25. Stoicorum argumenta (de prouidentia) adfirmans I 6, 22. Panaetium Stoicum secutus (in libris De officiis) I 496, 2. Academicus II 96, 7. Academiae disciplinae defensor I 6, 20. Carneaden praedicat I 444, 6. eum refellere non potuit I 451, 21. quotiens Epicureus est I 140, 6. Graecorum leuitatem semper accusat et tamen sequitur I 217, 4. Euhemerum et Ennium secutus (de diis) II 96, 11. de philosophorum uita moribusque queritur I 221, 21. philosophos non utilitatem ex philosophia, sed oblectationem petere testatur I 225, 13. umbraticus et imaginarius praeceptor I 527, 10. non dubitauit dicere deos homines fuisse I 58, 5. 11. 59, 11. 14. 18. 60, 4. Iouem colebat I 36, 11. eius timiditas: terrena ueneratur; ueritatem uidit, quam nec defensurus erat nec secuturus I 104, 5—16. etiamsi uim potestatemque dei intellexit, ei honorem non reddidit I 283, 4. 8. ueram religionem, quam ignorabat, inducere non potuit II 96, 12. fiducia illi defuit ignoranti ueritatem I 64, 16. longe a ueritatis notitia remotus I 139, 8. 154, 17. nescire se quid sit uerum pronuntiauit I 610, 14. recte praefatus est miserabili ueritatis ignorantia se teneri I 240, 14. falsa se intel-

legere, uera nescire I 64, 17. falsum quidem apparere, ueritatem tamen latere II 96, 14. (I 107, 16.) — eius luctus de filia mortua I 59, 4. 265, 7. 14. mitigatus I 58, 4. 9. 59, 9. 60, 10. se a Fortuna turpiter uictum confitetur I 265, 7. 12. testatus est Attici conscientiam I 60, 3. adulatus est Attico et inrisit hominem familiarem I 74, 4. — *de libris quos de philosophia scripsit*: de Consolatione I 219, 17. de libris De legibus I 59, 12. II 10, 14. De natura deorum I 6, 20. 64, 14. II 6, 10. 17. De officiis I 268, 5. 484, 13. 496, 1. De re publica II 6, 9. — *sententiae eius probantur laudantur*: de deo I 17, 14 ss. 238, 6. de prouidentia I 6, 21. 17, 16. 113, 3. 679, 8. legem dei paene diuina uoce depinxit I 508, 6. 509, 8—15. 577, 7. de notitia dei hominibus data I 203, 7. mirabiliter de conscientia et deo I 575, 2. de sacrificiis I 486, 16. deos fuisse homines I 55, 27. 56, 4. 58, 3—60, 12. de diis commenticiis I 64, 10. 688, 11. de hominis origine I 154, 9. homines ad iustitiam nasci I 578, 24. II 105, 12. de hominibus ad iustitiam erudiendis I 484, 8. 12. de iusto I 546, 9. morem ciuilem non esse iustitiam I 504, 5. homines malos esse ignoratione recti ac boni I 423, 5. hominem homini nocere non posse I 519, 7. de aequabilitate I 446, 19. de obliuione iniuriarum I 553, 1. de humani generis societate I 503, 6. ciuiles uiros philosophiae doctoribus esse praeferos I 224, 20. de aeternitate animae I 612, 7.

de summo bono I 615, 22. nota Ciceronis uox est... I 107, 16. (II 96, 15.) — *sententiae eius corriguntur uel reiciuntur inridenturue*: definitio philosophiae uel sapientiae ac de eius praestantia I 213, 21—216, 3. 217, 3—220, 8. 10. 700, 14. philosophiam non esse uulgarem I 257, 4. 258, 18. de philosophiae aetate et progressu I 267, 12. de religione I 59, 14. 17. nomen religionis a relegendo ductum esse I 594, 22 ss. 595, 16. de deo I 81, 7. de prouidentia et materia I 132, 12 ss. 139, 6 ss. 141, 2. de ratione corporis et animi ac de prouidentia materiam late patentem non satis expressit II 6, 8—20. I 149, 20 ss. respondetur quaerenti cur deus tam multa pestifera fecerit I 594, 22 ss. 595, 16. de Iouis Iunonisque nominibus I 43, 22. de fortuna I 268, 1 ss. (271, 3.) de uirtutibus, non uitiis consecrandis I 75, 4. 17. de Cupidinum Amorumque simulacris I 74, 2. 7. non nasci optimum esse I 242, 20. de uita scelerum poena I 240, 11. de uirtute I 74, 15 ss. 496, 3 ss. de uiro bono I 549, 11. 15. 551, 3. 11. de innocentia patientiaque I 549, 18 ss. 550, 11. de paenitentia I 571, 14. de hospitalitate I 525, 17 ss. non esse omnino largiendum I 520, 13 ss. definitio irae II 114, 14. de morte sensum auferente I 240, 20. de iustorum atque inpiorum post mortem sedibus I 241, 10. de summo bono I 197, 11. — de Scipione Africano I 69, 6. — ad filium composita praecepta (*Epistulae ad Marcum filium*) I 219, 6. Nepos

Cornelius ad eum scribit I 222, 7. Varro ad Ciceronem scribit II 20, 8. — apud Ciceronem Catulus I 484, 8. 12. C. Cotta pontifex I 19, 1. 122, 25. L. Furius I 437, 9. 444, 18. 451, 22. (452, 4. 11. 454, 10. 459, 19.) Hortensius I 26, 10. 226, 12. (227, 1.) Laelius I (452, 12.) 458, 20. (23.) Lucilius Stoius I 115, 16.

Tullus Hostilius Pauorem Palloremque figurauit et coluit I 73, 21. 687, 2.

Turullius M. Antonii praefectus a militibus Caesaris interfectus I 127, 10.

[Tuscanus amnis I 51, 10.]

Tutinus deus I 77, 21.

Tyndarus I 35, 22. [58, 20.] Tyndaridae I 13, 15.

[Tyriae arces I 171, 12.]

Valentiniani (haeretici) I 396, 5.

Valeria filia Diocletiani II M 188, 13. 221, 9. et Priscæ ibid. 188, 12. 219, 21. 236, 8. uxor Maximiani (Galerii), ibid. 182, 16. 214, 6. 219, 6—11. 13. eius domus Nicomediae, ibid. 181, 5. Diocletianus eam sacrificio pollui cogit, ibid. 188, 13. Maximianus eam moriens Licinio commendat, ibid. 214, 6. Valeria Augusta (item 220, 4. 221, 8) post mariti mortem ad Maximinum, a quo mater appellata erat, cum uenisset, eum postulantem se in matrimonium repudiavit (eidem negauit se in Maximiani mariti bona hereditatis iure suo cessuram, ibid. 235, 16): ab eo cum matre in exilium relegata, amici amicaeque eius necati, ibid. 219, 3—221, 7. Augusta a Maxi-

- mino in Syriae solitudines relegata patrem Diocletianum calamitatis suae gnarum facit, frustra ab eo repetitur, *ibid.* 221, 8—15. (bello inter Maximinum et Licinium exorto) cum Maximino esse noluit, *ibid.* 235, 16. Maximinus eam ne post fugam quidem suam erat ausus occidere, *ibid.* 235, 3. extrema eius fata et mors, *ibid.* 235, 3—11. 236, 6—11. Candidianum ex concubina (a Maximiano Galerio) genitum ob sterilitatem adoptauerat, *ibid.* 235, 5. cf. Candidianus.
- Valerianus persecutor ecclesiae II M 178, 10. a Persis captus, *ibid.* 178, 15. 179, 15. Sapor rex Persarum inposito pede super dorsum eius uehiculum aut equum ascendebat, *ibid.* 178, 17. 183, 10. a filio non repetitus, *ibid.* 179, 1. mortuo decepta cutis et infecta rubro colore in templo barbarorum deorum posita, *ibid.* 179, 4.
- [L. Valerius I 22, 14.]
- C. Terentio Varroni Iuno irata I 170, 20. Varro apud Cannas euasit I 171, 5.
- M. Varro, quo nemo umquam doctior ne apud Graecos quidem uixit I 20, 9. eius libri Rerum diuinarum ad C. Caesarem scripti I 20, 10. scribit ad Ciceronem II 20, 8. de rerum natura uersibus scripsit I 156, 5. eius de anima sententia II 56, 7. argumentari nisus est, cur putarentur antiqui mille annos uictitasse I 159, 10. 160, 10. de capite II 20, 7. de conceptu II 44, 5. de Fauna I 89, 16. de Iouis et Iunonis nuptiis I 65, 8. de homine in Tiberim deiecto I 79, 18. de Samo insula I 65, 8. de Saturno I 51, 20. de Sibyllis librisque Sibyllinis I 20, 9—22, 19. 23, 15. 336, 3. 679, 23—680, 9. II 124, 2. 5. de similitudine in corporibus filiorum II 44, 16. *eius ueriloquia*: caput II 20, 7. frons II 28, 12. lingua II 35, 18. mulier II 46, 15. oculi II 32, 20. rienes II 48, 23.
- P. Vatienus I 126, 4.
- Veiis captis I 126, 9. Iuno Veiens I 169, 12.
- uena genitalis II 43, 15. in maribus duplex II 43, 7. uenae seminales duae II 43, 10. 12. — uenae corporis II 24, 18.
- uenationes, quae uocantur munera, Saturno sunt attributae I 561, 14.
- uenter II 25, 6. 35, 17. 38, 13. 21. 39, 1. 11. 13. purgamenta uentris II 42, 10.
- uenti II 100, 20.
- Venus dea nuda, apud deos prostituta I 432, 19. eius obscenitas I 65, 14. 66, 3. 682, 81. Venus et Mars I 34, 8. 682, 5. quos ex deorum hominumque stupris genuerit I 65, 16 ss. 682, 10. artem meretriciam in Cypro instituit I 65, 20. 682, 22. Venus Armata I 77, 5. eius aedes I 77, 3. Calua I 77, 6. eius aedes I 76, 14. 686, 23. Paphos eam coluit I 56, 19. a uirginibus pupae ei donatae I [109, 20.] 110, 2. Veneri seruiens I 193, 4. mors illi Venus est II Ph 147, 165. Veneris foedera II Ph 146, 164.
- ueneriarum rerum libidines in iecore continentur II 49, 9. 17.
- uerba unde nuncupata sint II 50, 11. quomodo fiant II 35, 5. 40, 18.
- Vergilius Maro poeta maximus I 108, 9. summus I 71, 21. 196, 11. noster Maro I 52, 8. 678, 16. non longe

afuit a ueritate I 15, 5. de summo deo I 15, 5. 13. 16, 17. 678, 16. Stoicorum de poenis animarum sententiam explicat I 650, 6—18. de resurrectione I 653, 2. 17. eius loci ad regnum mille annorum tracti I 661, 3. 9. secundum Cymaeam Sibyllam I 661, 18. aniliter desipuit I 108, 10. ignorauit quid esset pietas I 429, 19. 430, 5. 431, 1 ss. de fortuna uulgo adsentit I 269, 4. clamat inuentores artium apud inferos esse I 71, 12. duas portas esse uoluit somniorum II 59, 6. Vergilio teste II 59, 6. testimonium poetae II 95, 18. illud Vergilianum I 150, 5. 588, 15. in illis emendatissimis libris (*i. e. Georgicis*) I 108, 10. Firmianus commentator Vergilii II 158, 15.

ueritas est aut sapiens religio aut religiosa sapientia I 712, 15. *itaque apud Lactantium saepissime idem fere quod religio Christiana.* est arcanum dei I 2, 11. proprio ingenio ab homine non potest comprehendi I 2, 12. 586, 14 II 96, 18 poetae eam cognitam non habuerunt I 13, 8. philosophi ei inuestigandae studuerunt I 16, 5. eam attigerunt, sed retrorsus rapti sunt I 18, 6. 178, 12. 583, 7. neque uiderunt neque comprehenderunt I 178, 16. 179, 14. 266, 5 ss. 271, 14. 583, 6. 587, 19. 606, 7. 711, 16. Democritus eam quasi in puteo alto iacere demersam queritur I 266, 5. 272, 13. 711, 15. paene uniuersa ueritas per philosophos et sectas est diuisa I 606, 12. philosophi eam turbauerunt I 5, 1. 177, 5. ad eam turbendam perniciosi II 63, 16. eam non di-

dicerunt a deo I 179, 9. in obscuro latet I 2, 22. 5, 13. 177, 3. II 96, 14. ubi sit I 273, 8. 712, 13. deus homini eam aperuit I 2, 18. 5, 3. 272, 16. 586, 14. clara et lucida est I 5, 12. 272, 16. se ipsa inlustrat I 607, 6. eius uis ac praestantia I 1, 7—2, 20. 5, 5. 13, 8. 177, 18. 399, 17. eius austeritas I 2, 25. eius dulcedo I 400, 18—401, 3. prima eius quaestio I 6, 10. secunda I 7, 17. tres gradus eius II 69, 14—70, 16. acerba et inuisa I 380, 15. 401, 19. 425, 9 ss. 584, 12. contemptui doctis est I 2, 23. idoneis adsertoribus eget I 2, 24. 402, 3. 403, 9 ss. quomodo defendenda et inlustranda sit I 3, 15. 177, 3 ss. Lactantius causam eius perorat (in Instit.) I 3, 14. 5, 6. 6, 6. 9. 177, 3 ss. 675, 4. 676, 4. qui contra eam scripserunt I 403, 12. odio indoctis est I 2. 24. iacens et abiecta (in persecutione) I 403, 16. multi obdurant contra manifestam ueritatem I 5, 22. qui ueritatem sequuntur, omnia perpeti necesse est I 380, 14.

C. Verres I 36, 10. 112, 7—114, 7. 350, 1.

uersus iambus II 156, 16. pentameter II 158, 10. quadrati II 156, 13. 18. 19. tetrametri II 156, 12. 158, 10. trimetri II 156, 8. 11. 15.

uertibulorum nomen forma usus II 20, 17—21, 9.

uesica II 42, 12—43, 3. eius usum aues non habent II 42, 12.

Vespasianus Iudaeos extinxit I 368, 12. 719, 17.

Vesta dicitur terra I 121, 23. Tellus I 690, 14. cur uirgo putetur I 49, 4 ss. asini beneficio uirgo I 83, 15.

Vesta et Priapus I 83, 8. [et Saturnus I 53, 12. et Iuppiter I 53, 24.] [in Creta I 45, 1.] eius aedes I 245, 16. (cf. 9 ss.).
 Vestalium uirginum sacra I 80, 8.
 Vestalibus sacris I 83, 13. uirgo quaedam Vestalis II M 220, 3.
 [Ufens I 430, 10.]
 uiae duae, una uirtutum in caelum, altera uitiorum ad inferos I (212, 7.) 485, 6—494, 15. 505, 11—508, 5. 512, 18. 571, 12. 585, 3—8. 734, 22—735, 11.
 uiperam in cinerem exustam mederi eiusdem bestiae morsui II 102, 2.
 uir unde nuncupatus II 46, 13.
 [Virbius I 67, 4. 683, 5.]
 uirtus unde nomen acceperit II 46, 14. uirtus corporis (corporalis) dicitur fortitudo I 67, 22. 207, 7. 17. in manu uirtus est I 392, 17. uirtus animi I 207, 5 s. de eius natura I 207, 6—212, 11. 271, 5 ss. 494, 17—505, 7. 513, 4 ss. perpetua est I 614, 16 ss. est malorum ac laborum tolerantia (perferentia) I 198, 6. 205, 21 ss. 208, 1. 270, 14. 372, 15. 375, 15. 420, 15. 473, 11 ss. 513, 4. 17. 584, 19. 599, 13. 705, 4. 16. II 104, 16. praecipua (summa) uirtus patientia est I 473, 4. 552, 7. 14. uirtus est iustitia I 513, 2. 705, 1. est cupiditas recta et honesta faciendi I 496, 16. 497, 2. summa uirtus est cultum dei tenere I 581, 13. pietas I 474, 8. uirtus cum scientia coniuncta sapientia est I 197, 9. uirtutem esse non posse, nisi exerceatur malis et aduersis I [130, 5 adn. cr. § 3 ss.] 212, 7. 270, 13. 419, 21. 556, 7. 16. 564, 8 ss. 598, 5. 698, 21. II

[62 adn. cr. § 2 ss.] 119, 17. sine aduersario esse non posse I 270, 16. 271, 5. 564, 9. [602, 2 adn. cr. § 1—6.] uirtutes sine uitiiis esse non posse I 172, 5. 419, 20. 487, 21 ss. 497, 15. 537, 6—538, 4. 697, 10—699, 2. quomodo uirtutes a uitiiis discernantur I 534, 21—546, 22. 739, 2—22. uirtutes in animo, uitia in corpore sunt et inter se pugnant I 207, 4 ss. (372, 5.) II 117, 22 ss. uirtutes amaritudinem habent, uitia uoluptatem I 2, 26. II 118, 8. uirtus summum bonum non est I 197, 10—199, 4. non propter se ipsam expetenda I 263, 8. 513, 6. 545, 17 ss. an sola efficiat uitam beatam I 261, 18 ss. eius praemium immortalitas I 208, 11—212, 11. 376, 10—377, 13. 454, 18. 458, 11—460, 13. 512, 23—513, 25. 581, 13 ss. 598, 5—604, 3. 615, 14 ss. 699, 2. 732, 19 ss. 743, 7. 752, 25. 754, 2. II 63, 8. 118, 6. Christus perfectus doctor uirtutis I 369, 23—377, 13. uirtutes bonas uiriliter agendo exercere II 158, 1: uirtutes bonae *quae sint, inlustratur locis* I 535, 12—19 (*oppos.* uirtutes huius temporariae uitae 15). 501, 4. (uirtus caelestis—terrena). omnes uirtutes eius qui deum non adgnouerit, inanes I 511, 5 ss. 512, 4. 17. *singularum uirtutum expositio* (I 494, 16) libro VI *Instit. c. 9 ss. (Epit. c. 55—61) continetur.* Lucilii de uirtute locus percensetur I 494, 20—505, 7. Horatii I 497, 12 ss. — uirtutes an consecrandae sint I 74, 16. 75, 1. quomodo colendae I 75, 11. Virtutis consecratio I 73, 25. [75, 7.] 687, 4. Vir-

tutis quae Bellona uocatur sacra I 81, 15.

uiscera II 24, 16 ss. interna II 38,

17. animam continent in corpore II 50, 5.

uisus quomodo fiat II 29, 13 ss. 31,

25 ss. in duas acies diuisus II 34,

14. Lucretii de eo sententia refel-
litur II 30, 15 ss.

uita, cf. homo. — uita beata I 209,

4. 211, 16. 705, 19. De uita beata
lib. VII Instit. inscriptus est.

uitia non consecranda sunt I 74, 16.

cf. uiae. uirtus.

nitreus orbis plenus aquae si tenetur

in sole, ignis accenditur II 88, 5.

uitrum: cf. fenestra.

Vlixes I 93, 9.

umbilicus II 38, 13.

umoris uis et significatio I 144, 20

ss. 156, 12.

ungues II 37, 11.

uox quid sit II 50, 9. quomodo emit-

tatur II 40, 16. 17. 41, 4. 7. 10.

lingua uocem in uerba discernit II

35, 4. Graeci *ᾠδὴν* uocant II 29, 5.

Vrania I 56, 17.

Vranus pater Saturni I 47, 12. 689,

1. [cognatus Trismegisti I 47, 15.

686, 5.] de eius aetate I 161, 3.

Vranus uel Caelus num ante Sa-

turnum regnauerit I 52, 19—21.

53, 4. 5. ante eum reges non fue-

runt I 55, 13. eius coniunx Tellus

I 92, 19.

urina II 42, 14. 20.

usura I 547, 24. 744, 1.

uterus II 43, 4. 44, 1.

uua, demissa de cerebro membri por-

tio II 40, 4. 12.

Vulcanus (Volcanus) homo fuit I 60,

7. daemon est I 388, 7. fabricae

inuentio ei immortalitatem peperit

I 70, 14. ignis putatur I 49, 12.

121, 23. eius ignis I 677, 18. diis

arma fecit, eius praemium I 66, 7.

10. 683, 2. Lemnos eum coluit I

56, 19. ante eum homines fuerunt

I 283, 14.

uulgus regnare in caelo Iouem exi-

stimat I 37, 1. mortuorum animas

circa tumulos et corporum suorum

reliquias oberrare I 100, 3. Osirim

appellat Serapim I 82, 15. uulgus

indoctum pompis inanibus gaudet,

specie simulacrorum capitur nec

ponderare secum unam quamque

rem potest I 104, 17. ueritas a

uulgo corrumpi solet I 148, 2. uul-

gus fortunam deam putat, philo-

sophi deum esse dicunt I 267, 20.

uulgus interdum plus sapit (*quam*

philosophi), quia tantum quantum

opus est sapit I 186, 18 ss. uul-

gus, cui simplex incorruptumque

iudicium est, damnabit mysteria

in memoriam mortuorum constituta

I 465, 3. — cf. etiam Indic. uerbor.

Xenocratis de mente sententia II

54, 1.

Xenophanis de luna terra genere

hominum sententiae I 254, 4.

709, 28.

Xenophon II 97, 11.

Y litterae humanae uitae cursum si-

milem dicunt I 486, 17—488, 19.

Zacharias propheta I 285, 14 s.

327, 4.

Ζήν cf. *Ζεύς*.

Zeno Epicureus de Socrate I 247, 12.

Zeno princeps Stoicorum I 188, 12.

II 94, 2. sibi ipse manus intulit

I 237, 8. 710. 22. opinionem repudiauit I 184, 1. 4. 700, 14. 701, 3. de deo I 17, 2. 300, 7. 8. 679, 7. II 97, 20. de summo bono I 191, 11. 195, 9. 702, 11. interdum uirtutem somniat I 195, 10. interuitia et morbos misericordiam po-

nit I 253, 9 ss. 709, 8 ss. de inferis I 608, 9. sibi repugnantia dixit I 407, 2. — I 574, 8.

Zephyrus I 73, 14.

Ζεός siue Ζήν quid significet I 39, 1. — [I 52. 7.]

IV. INDEX VERBORVM RERVMQVE GRAMMATICARVM NOTABILIVM.¹⁾

A, ab: a *ante consonantes; etiam ante s impuram* I 261, 14. 439, 6. 715, 4. *ante s impur. in codd. a uel ab* I 125, 14. 235, 19. 328, 20. 396, 11. 502, 12. 506, 20. *ab spe* I 715, 4. *ab re* II M 173, 5. — a *ante j* I 51, 6. 88, 11. 349, 16. 380, 21. 418, 17. 432, 13. 445, 20. 526, 1. 659, 5. II M 173, 10. *al.* — *ante j in codd. a uel ab* I 329, 14. 510, 10. — *sensu locali*: membra a corpore producta II 20, 9. *sim.* II 21, 22. 37, 2. *alia* I 96, 22. 174, 21. *sensu temporali*: recentior a *cf. a separatiuum ap. comparat. sensu factitiuo ap. passiuum*: ab amore ac libidine uictus I 35, 7. *sim.* I 207, 22. 456, 20. 583, 15. 665, 16. 699, 17. 18. II 95, 18. 122, 16. *al.* uim pati a solidis (*neutr.*) I 651, 2. — flagrare ab ignibus II Ph 136, 11. *apud adiect.*: a solo deo tractabiles sunt (animae) I 651, 4. *ad significandam originem cf. effluere erumpere esse fingere oriri uenire. sensu separatiuo cf. abscondere castrare deprauare excidere exorbitare fugare perire refrenare requies resistere*

stare. ab re <non> est si—exponam II M 173, 5. *cf. dissimilis lucrari profanus. ab comparatiuum*: ab isto genere sacrorum non minoris insaniae iudicanda sunt publica illa sacra I 81, 11. Orpheus a temporibus eius fuit recentior I 52, 3 (*cf. Brandt, Archiv. lexicogr. et gramm. lat. VII 595*); *cf. ad* II 26, 12.

abdicare aliquem I 161, 9. 282, 18—20. 306, 9. 365, 4. 572, 1. 715, 7. II 119, 15. *se hominum nomine* I 98, 13. *sim.* I 204, 11. 462, 3.

in abdito latere I 453, 14.

aberrare a I 162, 11. 475, 18. 521, 10. *al.* propius I 529, 13.

abesse a I 12, 20. 36, 7. 63, 14. 416, 16. 17. 24. 524, 19. *al. cf. longe.*

abhorrere a I 257, 9. 426, 16. 473, 1 (*longe*). *al. aliquid* I 724, 10.

abicere patrimonia sua in munera I 528, 10.

abigere I 108, 5. 193, 10. *homines a uita* I 238, 15. *de barbaris prae-*
das II M 204, 22.

abire ad deos I 61, 8. *pessum* I 247, 6. *in profundum* I 253, 1. 589, 4. *sine noxa* I 733, 6.

¹⁾ Cf. ad Indicem III p. 279.

- abiurare I 480, 18.
- ablatius loci (ubi?)*: (uico Mar-
messo I 22, 12.) Caenofrurio II M
179, 19. medio circo I 127, 5. di-
uite silua II Ph 140, 79. qua (cruce)
pependit I 359, 6. — Vestalibus
sacris I 83, 13. *abl. temporis (quam
diu? cf. annis I 285, 1. 3 = per an-
nos 2. 4. 6.)*: I 153, 13. 160, 8. 12.
227, 12. 303, 9. 324, 4. 332, 12.
337, 1. 388, 11. 665, 18. 639, 14.
654, 2. 659, 8. 758, 8. 759, 13. II
57, 1. M 174, 2. 191, 19. 192, 14.
214, 4. 236, 6. *abl. instrument. in
nominibus personarum*: paucis mi-
litibus posse barbaros debellari II
M 206, 12. ui et hominibus arma-
tis tyrannidem occupare I 417, 19.
rem publ. talibus consiliis et tali-
bus sociis euertere II M 184, 1.
testibus (confirmare) I 26, 7. 273,
5. quae prophetis nuntiantibus ca-
nebantur I 330, 4. occultis mini-
stris incendium subiecit II M 187,
16. deum uidere coepit candidatis
ministris (*an = cum?*) de se iudi-
cantem II M 234, 16. — *cf. prae-
scriptum uoluntas.*
- ablatius absolutus: cum praedica-
tuo*: nuncupato Licinio imperatore
II M 209, 16. — uenis eius incisis
leniter mori coactus est II M 203, 4.
- abluere I 126, 2. libidines I 468, 1.
a sanguine I 356, 6. 721, 17. os
umore II M 197, 18.
- abnegare I 34, 5. 559, 2. 743, 14.
deum I 423, 15. *sim.* I 666, 21.
qui cultores se dei non abnegaue-
rint I 426, 9.
- abnepos I 93, 8.
- abnuere I 66, 11.
- abolere I 89, 1. 6. 329, 16. 532, 15.
17. 533, 22. 572, 9.
- abominabilis I 665, 3.
- abominandus I 566, 9. 635, 19. II
131, 22 (*coniect.*).
- abominatio I 67, 8.
- abortiones II 44, 13.
- abortus II 56, 22.
- abradere II M 216, 6.
- abrogare legem I 220, 26. 757, 4.
- abruptus I 753, 24. in abruptum I
589, 3. 665, 16.
- abscedere: ne (sol) furoris nostri te-
stis abscedat I 552, 21. si uictus
abscessero I 194, 2.
- abscessus II 100, 4.
- abscidere genitalia I 48, 19. abscisa
(abscissa *R*) genit. I 49, 21. *eodem
sensu: aliquem* I 49, 13. *passiu.*
abscondi (abscondi *R*) I 50, 7. abs-
sum (abscessum *R*) I 49, 18. 50,
12. — adfectus I 536, 17.
- abscondere I 143, 5. 573, 15. se a
facie dei I 158, 13.
- absimilis (*H*, dissim-*cett.*) I 622, 12.
- absolutio I 649, 3.
- absolutus perfectusque I 420, 17. per-
fectus et omnibus numeris absolu-
tus I 377, 12.
- absistere I 193, 11.
- absorbere II 43, 2.
- abstinens: in una Thetide abstinens
fuit I 683, 17.
- abstinentia alieni I 503, 4. cupidita-
tum I 618, 2. sui I 565, 11.
- abstinere imbres I 638, 10. manus a
II M 180, 1. = se abstinere II M
185, 6. *aliquo uel aliqua re* I 128,
14. 235, 2. 245, 11. 348, 4 (a *P*³).
432, 16. 510, 16. 533, 10. 681, 14.
725, 17. 744, 16. 748, 6. alieno I
565, 20. se abstinere *aliquo uel
aliqua re* I 37, 18. 348, 5 (a *RHP*).
432, 20. 695, 14. 707, 22. alieno
I 548, 2. ab *aliqua re* I 456,

22. 457, 16. 732, 16. abstinendum est *aliqua re* I 513, 21. 544, 11. 567, 2. 740, 11. *ab aliqua re* I 235, 19.

abstrahi ad suauitatem II 118, 9.

abstrusus II 7, 3.

absumere I 49, 7. 589, 7. 741, 3.

absurdus *cf.* incongruens.

abundantes usque ad delicias I 522, 1.

abuti I 23, 6. 477, 20. 738, 17. II 98, 1.

ac *cf.* atque.

acanthus II Ph 140, 85.

accedere ad *proprie* I 91, 5. 277, 18.
— *translate* nec ad oculos somnus accedet I 637, 7. ad religionem I 562, 14. *sim.* I 94, 15. 258, 5. 261, 10. 466, 12. II 75, 22 (*propius*). — *c. dat.* dolor uisceribus I 543, 9. corruptibile incorrupto propinquare non potest id est propius accedere I 141, 22. erroribus I 103, 20. *sim.* I 213, 15. 584, 14. 639, 10. — = addi: ad I 369, 10. (his etiam illud accedit) I 724, 18. 736, 18. 757, 13. II M 179, 1. 192, 21. cui nihil decedere—cui nihil possit accedere I 8, 8. (eo, huc) accedit quod I 474, 9. 533, 6. 701, 4.

accendere ignem de (lumine) II 88, 6. 8.

accensere *cf.* ad-

acceptabilis I 727, 2. 734, 15.

acceptus I 579, 19. acceptior I 466, 4. acceptissimus I 88, 8.

accersitus *cf.* arcesso.

accessus II 100, 4. *plur.* I 117, 12.

accidentibus malis afflicti II 103, 5.

accidit *c. acc. c. inf.* II 23, 28.

accipere: accepta in deditionem (*cod. -ne*) Perintho II M 225, 20. = admittere: uim I 136, 17. = sumere, intellegere: Iouem pro

deo I 300, 11. sic I 414, 17. 744, 9.

accipiter I 660, 12. 759, 20.

accire II M 226, 17. accitus I 126, 13. 20. 403, 14. II M 194, 21. 206, 3.

accommod- *cf.* adcommod-

accusare crimine capitali I 558, 15. quos tamquam (= ut) humiles accusat I 105, 5.

accusatiuus limitationis: maculis terga distincti (serpentes) II 26, 1. *obiecti interni cf.* militia nocere (nimia) uita uotum. *aduerbialis cf.* errare gaudere laetari.

accusatiuus c. infin. in exclamatione I 80, 12. *in enuntiato secundario*: ut hunc diem nostrum diei magni speciem gerere I 630, 2. *subiectum omissum e nexu sententiarum supplendum*: Christum I 409, 16 (*cf. adnot.*). hominem II 16, 7. mundum I 582, 8. 583, 1. *saepe pronomen determinatiuum*: eum I 19, 18. 46, 2. 22. 47, 11. 51, 18. 52, 13. 71, 19. 121, 10. 216, 20. 220, 24. 363, 8. 591, 6. 752, 2. eam I 65, 13. id I 26, 1. eos I 8, 2. 9, 4. 65, 13. 90, 13. eas I 105, 21. 653, 17. ea I 116, 12. 13. — se I 126, 11. II 60, 11 (?). M 207, 12. 223, 8. nos I 493, 12. *cf.* accidere cauere commouere efficere expetere nocere optare praecipere quia quod.

acerbitas I 401, 4. *translate* [I 130, 5 adn. § 4.] II 104, 17. neque ullam acerbitatem ad reuincendum habere potuerunt I 403, 8. acerbitates I 668, 4. et amaritudines I 380, 8.

acerbus et amarus I 380, 9. acerbae amaritudines I 486, 9.

aceruatim I 116, 10.

- aceruus I 121, 1. II 90, 11.
- acetum I 718, 6. aceti potio I 350, 12. 380, 7.
- acies ferri I 233, 5. II 85, 7. acies id est membrana illa perlucens II 33, 4. acies corporalis (= oculus) I 105, 3. *item* corporis I 627, 19. acies luminum (= oculorum) I 482, 6. 611, 10. ingeniorum I 463, 21. mentis I 627, 18. in acie stare I 493, 13.
- actio: ut aduersus eos omnis actio ualeret II M 187, 7. — (*oppos.* cognitio) I 497, 11. homo multas magnasque actiones habet I 100, 23. omnes et priuatae et publicae actiones I 1, 7. nostrae I 701, 25. dei actio II 110, 16. quidam maximi oratores decursis operibus actionum suarum I 3, 20. primarum scaenarum actiones II 156, 11.
- actiuus I 145, 17.
- actum: acta I 480, 11. 571, 13. II M 177, 12.
- actuosa uita I 545, 17.
- actus I 279, 6. 514, 5. II 72, 12. omnis actus uitae nostrae I 525, 6. re et actu I 279, 3. in sensu—in actu I 282, 13. in omni actu I 615, 4. [668 adn. § 17.] uitia in actu suo finiuntur I 615, 18. nisi sapientia in aliquo actu fuerit I 224, 19. *plur.* I 98, 15. 426, 17. 567, 12. 575, 14. 685, 11. II 110, 18. uitae I 242, 7. ciuiles II M 180, 13. in uitae actibus I 429, 7. et uerbis et actibus II M 183, 5. actus boni I 576, 16. ueri I 225, 5. per medios actus (fabularum *sc.* comoediarum) II 156, 17.
- acuere (= efferare) lupos I 416, 10. acuminare II 26, 5. 35, 12.
- ad *sensu locali*: ad (= in) Siciliam remeauit I 692, 8. *sensu finali* I 57, 12. 119, 2. 157, 22. 385, 15. 390, 7. 413, 19. 532, 2. 696, 21. II 37, 3. 107, 3. 109, 1. M 177, 11. 179, 6. *al.* ad *respectus* I 11, 2. 218, 18. 253, 19. 385, 15. 466, 20. 485, 1. 515, 18. 458, 2. 564, 1. 569, 18. 585, 9. 730, 16. II 8, 17. 25, 17. 28, 14. 31, 2. 92, 4. 109, 23. 112, 5. 114, 11. *al.* — mors nihil ad nos I 233, 21. — *cf.* consentire damnare extremus incertus interficere praesens uersus ultimus usque.
- adaequare homines (= pares reddere) I 250, 16. *aliquid alicui rei* I 436, 19. 589, 6. II 123, 13. (ciuitates) solo I 368, 2. II M 187, 3.
- adaugere I 736, 6.
- ad censetur oriens deo I 143, 2. cui (religioni) fuerat accensus I 406, 11.
- ad commodare I 504, 4. assensum II M 186, 4. ad commodatus ad II 99, 11. naturae aptum et ad commodatum II 103, 1.
- addere: huic additur (= accedit) extrema illa conclusio I 63, 21.
- addicere: addixit sanguinem suum uel ad seruitutem uel ad lupanar I 559, 10. addici cruciatibus I 735, 9. uoluptatibus I 481, 4. uitis I 681, 14. se addicere *alicui rei* I 95, 21. 604, 9. II 63, 5. 118, 11. potestati *alicuius* I 174, 9. sectae I 607, 7. in seruitium *alicui* II M 196, 17.
- adeo (*sequ. adiect., aduerb., uerb.*) ut *saepe, uelut* I 45, 5. 93, 7. 146, 8. 241, 10. 275, 19. 276, 8. 370, 13. 406, 9. 433, 23. 557, 18. II M 180, 6. 193, 17. adeo remotissimi fuerunt a ueritate ut I 266, 14. adeo ut I 19, 13. 330, 12. 453, 6. 610, 11. II 88, 19. M 234, 12. adeo

- non ut etiam II 121, 13. — non adeo clemens II M 189, 5. adeo *cum adi., adu., uerb. sensu augendi saepe, uelut* I 6, 10. 257, 23. 337, 12. 370, 14. 424, 16. 433, 19. 523, 11. 528, 15. II 96, 14. atque adeo II 93, 20. *in initio enuntiati cum ui quadam conclusionis, interdum paene* = ideo I 96, 21. 97, 15. 122, 19. 141, 1. 156, 14. 166, 13. 200, 17. 285, 15. 401, 12. 426, 13. II 9, 3. 26, 11. 95, 14. 98, 8. 109, 3. *item* adeo non I 166, 13. non—adeo I 79, 7. adeone — ut —? I 436, 18. 19. 454, 10 (—tam—). 462, 17. adeo hominem misericordem qui —! II M 199, 22.
- adesse: dii ad imagines suas adsunt I 100, 2. huc adest II Ph 136, 15. — *cf.* praesto (adesse).
- adfectare I 388, 3. 395, 10. 409, 5. 434, 12. 541, 12. 612, 12. II M 182, 5.
- adfectus *cf.* *Indic. rer.* — adfectus matris I 689, 12. pietatis I 514, 17. adfectuum I 498, 10. adfectibus I 498, 1.
- adferunt morbos frigora II 17, 17. sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem II M 183, 16.
- adficere: omne animal quod adficitur (= adfectus habet) I 172, 17. ut etiam incorporalia quemadmodum uoluerit adficiat (deus) I 650, 20. in adfectis corporibus I 379, 21. *aliquem aliqua re saepe, uelut* I 31, 10. 146, 5. 351, 3. 375, 21. 377, 10. 379, 8. 602, 1. II 111, 4. 6.
- adfigere cruci I 349, 17. 350, 9. 408, 7. 718, 4. II M 175, 5. patibulo II M 221, 5. suspensus et adfixus (*om. cruci*) I 360, 12.
- praecepta pectori suo adfigit I 512, 14.
- adfigere I 265, 22. 340, 8. adfigit sibi animus imagines II 110, 12.
- adflare: unde eos odor ille sapientiae adflauerit I 583, 8.
- adflictari ui I 97, 7.
- adfligere librum I 398, 7. homines I 68, 16. (437, 7). prouincias indicationibus II M 208, 10. singulae (sectae) alias adfligunt I 701, 7. adflicti malis II 108, 6. pedum uitio adflictus I 330, 15. adflicti *absolute* II 109, 11. 18. M 172, 10.
- adfulgere: quae (ratio) si illis adfulsisset I 596, 14.
- adgnosce *cf.* agn-
- adgredi uiam rectam I 4, 12. munus II 6, 19. id operis I 405, 18. *cf.* I 585, 13. *aliquem (sc. dolo)* II M 187, 15. molliter II M 192, 6. *c. inf.* I 278, 1. 593, 24.
- adgregare *aliquem aliquibus* I 387, 16. se I 27, 6.
- adhaerere *c. dat.* I 74, 13. 181, 22. 477, 12. 696, 2. II 25, 5. 106, 17. M 208, 15. quae membra in priori facie adhaerent II 31, 8. adhaerentibus uitiiis I 561, 1. = adhaerescere I 164, 14. daemon qui puero sibi adhaesisset I 164, 9.
- adhibere eos in conuictum I 525, 5. manus inpias operi I 711, 1. morbis curationem I 576, 4. curam diligenter tortis I 436, 4. curam diligentem uulneribus I 728, 23. corpori tormenta I 747, 16. uim *alicui* I 710, 28. adhibito modo I 536, 13.
- adhuc: usque adhuc I 197, 4. nec adhuc = necdum I 413, 19.
- adiectio I 549, 15. 609, 13.
- adiectium*: (animae) a solo deo trac-

- tabiles sunt I 651, 4. *cf. gradus. neutrum. substantium.*
- adicere *c. dat.* I 74, 16. multum sibi uenerationis adiecit I 127, 16. completis hominum temporibus adiecisse (*absolute* = augere tempora) I 379, 12. adiecit propheta et ait I 313, 15. nec adiecit (deus) ulterius prophetas mittere I 715, 1.
- adigere = cogere: tormentis adacti I 469, 11. II M 234, 18. inuitos adigunt ad sacrificium I 726, 28. (in furem I 385, 11 *cod. V.*) *c. inf.* I 728, 13.
- adinplere praecepta (doctrinam) factis I 375, 7. 723, 25. adinpletus diuino spiritu I 714, 22.
- adinpletio I 365, 2.
- adinuenire I 256, 9.
- adire ad I 278, 20. 756, 2. II 15, 1. M 189, 1. *c. acc.* I 112, 14. 245, 18.
- primus aditus I 485, 15. primo aditu I 485, 11.
- adiudicare animas uoluptatibus I 584, 5. se suamque animam mortuis I 103, 8.
- adiugatis corporibus II 22, 18.
- adiumentum I 199, 2. 547, 8. 709, 16. II 48, 14. adiumento esse II M 193, 2.
- adiungere II 11, 21. M 203, 8. *c. dat.* I 127, 12. II 25, 5. M 220, 2. fidem diuinitatis mirabilibus factis I 409, 10.
- adiurare: adiuratus (Aeneas) per patrem I 431, 6. (daemones) adiurantur I 387, 19. 471, 10. per deum I 165, 20. adiurati per nomen dei I 387, 5. per Christum I 384, 15. dei nomine I 165, 15. — adiurato deo (*sc. Apolline*) I 387, 12.
- adiuratio diuini nominis I 174, 11.
- adiutor I 92, 2.
- adleuare I 597, 10.
- adlicere ad I 55, 26.
- adlidere paruulos I 368, 7.
- adligare I 137, 13. II 29, 11. catenis I 759, 6. ad II M 188, 20.
- adludere *alicui* I 202, 9.
- adminiculum I 617, 22. 634, 9.
- administrator mundi (deus) II 118, 19. administratores (*genus officii*) II M 198, 4.
- admiscere: admixta I 144, 22. *aliquid alicui rei* I 565, 5. II 24, 18. *cf. adpicare.*
- admissor I 742, 10.
- admittere = committere I 36, 11. II 121, 19. admissa sua celare I 348, 2. *aliquid* in cogitationem I 533, 16. in cor I 341, 1. in pectus I 477, 3. II 68, 13.
- admodum *c. adiect.* I 178, 8. 584, 4. II M 180, 13. 185, 5. *al.* multi I 11, 21. 402, 16. pauci [I 604 *adn.* § 15.] II 74, 8.
- admonere *alicuius rei* I 515, 3. 516, 11. II M 201, 13. 221, 14. admonere quod (*pro acc. c. inf.*) *et indic.* I 583, 10.
- ad mouere *alicui aliquid* II M 197, 15.
- adnectere I 606, 9. adnexus *c. dat.* II 25, 4.
- adnotare = inscribere: ausus est libros suos *φιλολόγηταις* adnotare I 410, 12.
- adnuere *alicui* II M 215, 4.
- adnuntiare I 321, 10. 337, 6. 364, 9. 409, 18. 630, 20. 750, 22.
- adnuntiatio I 367, 16. 653, 9. 760, 18.
- adolescere I 329, 14. adoleuit I 65, 12. 327, 6. adoleuerat I 123, 19. adoleuisse I 93, 6.
- adopernit (deus) pellem setis II 24, 23. adoperta inlecebris mors I 670, 11.

- adoptare testamento I 367, 6. nos in eorum locum adoptatos I 722, 2. adoptavit sibi (Pythagoras) familiam ex Homeri carminibus I 240, 2.
- adoptione in illorum locum successimus I 366, 10. in adoptionem uenire I 715, 7.
- adorare *absolute* = precationem facere I 332, 12. patrem, socerum II M 193, 18. (elementa) tamquam (= ut) (deos) I 115, 2. 470, 8.
- antequam adoriretur (-oreretur *HS*) opus I 286, 7.
- adornare I 142, 20. 557, 5. 694, 8. II 24, 23. 33, 7.
- apparare I 84, 24. 480, 4.
- apparatissima cena II 103, 2.
- adparere: quod primus ex infinito apparuerit (deus) et extiterit I 13, 19. non aderit, non adparebit I 388, 10. cum repente non apparuisset (= *e conspectu ablatus esset*) I 237, 10. unde (anima) fragilis ac mortalis adparet I 621, 8. *sim.* I 617, 16. quod apparet de (= ex) I 175, 6. ex *saepe*. *cf.* exinde (apparet, quod). apparentia membra II 89, 21. [bona I 603 *adn. cr.* § 14.]
- cf.* appellatio.
- adpendere pecuniam I 259, 12.
- adpetens *c. gen.* I 66, 2. 204, 17. 517, 12.
- adpetentia I 196, 7. 565, 8. 740, 8.
- adpetere caelum ueneficiis I 427, 20. in insidiis iuuenem II M 200, 9. *aliquid* ferro et igni I 424, 15. se (inuicem) I 517, 3. 565, 3. *c. inf.* II Ph 147, 166.
- adpetitio I 209, 21. 537, 12. unius feminae a multis adpetitio I 250, 7.
- adplicuit mares maribus (*sc. diabolus*) (*B*, admiscuit *cett.*) I 565, 25.
- adponere *alicui* cibos I 333, 5. cenam II 103, 3. *aliquid* mensae II M 216, 2. ad II M 211, 18. adposita singulis quibusque moribus loquitur I 228, 15.
- adprehendere I 210, 22. 505, 10. se inuicem II 85, 17.
- adprobare *aliquid* I 283, 4. *alicui* I 89, 8.
- adquirere I 252, 16. 493, 11. 584, 7. 600, 6. 616, 9. mortem aeternam I 740, 9. sibi *aliquid* I 92, 5. 671, 12. 761, 15. *alicui aliquid* I 364, 1. 477, 14. 503, 16. 529, 6. adquisiuerit (-sierit *BGR*) I 503, 16.
- adridere: quandocumque spes inpu-
tatis adriserit I 235, 6. ubicumque
nobis occasio latendi adriserit II
81, 15.
- adroganter desipiunt I 547, 4.
- adrogantia nominis I 275, 20.
- adrogare sibi *aliquid* I 408, 10.
- adsc- *cf. etiam* asc-
- adsciscere sibi nomen *aliquod* I 53, 6. 129, 17. 276, 15. 388, 3. quem
sibi generum ascuerat II M 182,
17. in hereditatem regni caelestis
I 367, 7. in consortium I 712, 25.
sim. II M 201, 18.
- adscribere *alicui aliquid* I 49, 12. 510, 15. culpa *alicuius* II M 185, 21.
- adsentire: adsentit (adsensit *RV*,
om. P) opinioni I 269, 4. poetis
adsentiant (*coni.*, adsentiunt *T*) I
685, 4. adsensit *c. dat.* I 16, 18
(adsentit *B*). 69, 6. adsentiri (ad-
sentire *H*) nobis I 320, 14. in quo
tibi adsentior (adsentio *BG*) I 75,
1. adsentiar (*fut.*) I 139, 21. 22.
II 56, 14.
- adsequi = intellegere I 2, 14. 258, 21.
- adserere: rationem non adserit, sed

- euerit I 154, 5. deum I 61, 17.
 329, 4. *al. sim.* I 5, 7. 19. 16.
 62. 25. 95, 14. 263, 6. 398, 4.
 479, 4. *al. atomos* II 87, 11. suas
 religiones prae I 5, 24.
 adsertor I 2. 24. 11, 8. 133, 1. 235,
 1. 402, 7. 404, 3. 410, 19.
 adsessores II M 198, 13.
 adseuerare I 246, 3. 391, 22.
 adseueratio I 301, 18. 391, 23.
 463, 17.
 adsidēre *alicui* I 34, 15.
 adsidue II M 182, 6.
 adsiduitas I 390, 19. 580, 14.
 adsiduus II 33, 2. 5. ad obsequium
 I 390, 7. daemon I 164, 8.
 adsignare I 14, 16. 23, 3. [131 adn.
 § 7.] 202, 17. 283, 16. 409, 14.
 419, 13. 485, 10. 491, 11. 541, 1.
 703, 1. II 9, 13.
 adsimulare II Ph 138, 48.
 assistere I 385, 3. *alicui* I 28, 4.
 385, 7. 529, 4. II M 184, 11.
 226, 12.
 adstabat susum II M 195, 5.
 adsp- *cf. etiam asp-*
 adspiratio uentorum I 592, 20. 594,
 9. daemonum I 696, 16. *plur.* I
 164, 10.
 adstringere I 152, 10. 570, 17. uer-
 bis I 370, 7. sensus omnes artus
 ad se adstrictos tenet II 58, 11.
 scelere adstringi I 398, 8.
 aduescere: si bonis aduenerit I
 568, 1. aduescunt inuicem mores
 duorum I 569, 15.
 aduetudo I 584, 22.
 aduetum cubile II Ph 139, 62. ad-
 ueti hominibus I 519, 1.
 adumere II M 174, 9. 198, 12. 237,
 10. corpus hominis adsumptum est
 e terra I 599, 5. mentitis adsum-
 ptisque nominibus I 388, 1. *in*
disserendo I 138, 1. 2. 241. 20.
 586, 12. 590, 17. 20. II 17, 8. 14.
 23, 7. — sibi *aliquid* I 92, 21.
 266, 20. 329, 8. 372, 9. 391, 11.
 548, 16. 700, 17. sibi nomen geni-
 orum I 164. 18.
 adsumptio nominis I 265, 16. ad-
 sumptiones (*in disserendo*) I 119,
 21. 586, 11.
cf. att-
 aduehere I 170, 1.
 aduenae I 746, 11.
 aduenire I 46, 19. 295, 2. 313, 4.
 315, 11. 343, 3. 377, 3. 382, 6.
 671, 9. 695, 21. II M 174, 15.
 185, 1. 191, 3. 225, 2.
 aduentus I 313, 6. 316, 5. 585, 18.
al. plur. I 341, 8.
aduerbium pro adiectiuo cf. esse. —
 stulte ineptus I 67, 23.
 aduersarius = diabolus *cf. Indic.*
rer. diabolus.
 aduersus: ex aduerso I 750, 15.
 aduersus (aduersum) *praep. saepe, ue-*
lut I 25, 7. 97, 17. 115, 11. 185, 15.
 206, 5. 282, 24. 312, 8. 365, 18.
 366, 3. 416, 8. 425, 24. 25. 426,
 19. 427, 7. 431, 21. 553, 14. 554,
 12. 13. 566, 16. 716, 19. 22. II
 17, 18. 110, 21. 119, 6. M 185, 8.
 187, 7. 199, 7. 224, 22. *pro-*
miscue aduersus *et contra* II M
 198, 23. 199, 1. 2. *rarius* aduersum
 I 404, 12. 13. II M 178, 5, *cf. ad*
 237, 2. — *in codd. -us uel -um* I
 172, 12. 174, 16. 229, 3. 435, 2.
 470, 25. 546, 3. 635, 9. II 113,
 15. 115, 3. *al.*
 aduertere oculos II 30, 6.
 adulari I 745, 2. *alicui* I 74, 14.
 apud reges I 57, 14.
 adulatio I 745, 3. in adulationem
 potentiae I 55, 19.

adulator I 405, 19.

adultera: non enim, sicut iuris publici ratio est, sola mulier adultera est quae habet alium, maritus autem etiamsi plures habeat, a crimine adulterii solutus est, sed diuina lex *eqs.* I 568, 7. — I 569, 6. adulteram fieri mentem I 570, 5.

adulterare I 744, 13.

adulterio Alcimenae genitus I 31, 8.

adulteria I 569, 4. adulteria et stupra in mares et feminas I 433, 1. — *cf. Indic. rer.*

adultus II 11, 20.

adunare II 57, 6. M 198, 21. 226, 6.

adunci ungues II 8, 4.

aduocare precibus *aliquem* I 100, 1.

116, 8. curando iuueni aduocauit medicum I 66, 21.

adurare I 652, 1. II 56, 5.

adustio I 665, 19.

aedes *sing. (dei deaene)* I 76, 14.

77, 3. 126, 3. 127, 6. 245, 16. *al. sacra* II Ph 143, 122. *pluralis deest.*

aedicula I 74, 2.

aedificare luto nidos II 11, 14. *cf. construere.*

aedicator mundi I 24, 4.

aedificium facere II 22, 20.

aëdoniae uoces II Ph 138, 47.

aeger *de corpore* I 331, 7. 529, 3.

II 85, 2. aegra senectus II Ph 136, 15. aegri et debiles I 330, 10. 332, 10. II M 199, 5. — aeger animus I 59, 6. aeger animi II 190, 26.

aegrescere I 621, 19. 622, 6.

aegritudinem id est maestitiam doloremque animi sustulerunt (*sc. Stoici*) I 538, 13. aegritudo (*sc. animi*) I 536, 3. 538, 22. 539, 4. *de corpore*: II 15, 1. (*morbus et*

aegritudo) M 191, 19. duplici aegritudine adfectus (*sc. et animi et corporis*) II M 222, 2.

aegrotus I 194, 7.

aemulationem habere aduersus *aliquem* II M 222, 10.

aemulus dei I 143, 5.

aëneus II 56, 13.

aequabilis I 152, 12.

aequabilitas *cf. aequitas.*

aequalis I 153, 8. II 21, 7. 33, 9.

c. genet. (de tempore) I 13, 14.

93, 5. — pecudibus I 733, 11.

cum pecudibus II 78, 7. aequali modo II 47, 23.

aequaliter I 125, 1. 415, 8. 446, 24. II 20, 17. 25. 20.

aequanimitas I 473, 10.

aequare *aliquid* II Ph 145, 146. cum I 707, 6. aequari *alicui aliqua re* I 689, 19.

aeque I 126, 19. 235, 9. 263, 23.

274, 16. 392, 14. 429, 10. 582, 1. *al.*

aeque totidem quot II 48, 8. aeque ut I 615, 13.

aequitas: altera iustitiae pars est aequitas: aequitatem dico non utique bene iudicandi, quod et ipsum laudabile est in homine iusto, sed se cum ceteris coaequandi, quam Cicero aequabilitatem uocat I 446, 16.

aequus: omnes aequos id est pares esse deos uoluit I 446, 20. aequo iure I 447, 4. *cf. condicio.*

aër I 14, 1. 147, 1. II 30, 4. 6.

aërem II 14, 6. 50, 10. 101, 9.

aëra II Ph 140, 7.

aerarium I 503, 17.

aerei orbes I 255, 20.

aërius II Ph 139, 69.

aerumnae I 65, 1. 454, 17.

aestimare *aliquid aliqua re* I 486, 15. 522, 4. paruo I 259, 10. existi-

- mare I 472, 12 (*cf. adn.*). II M 204, 6. 206, 17.
- aestiuus II 100, 7. 11. Ph 135, 3.
- aestuare II Ph 141, 96. aestuante anima II M 222, 3.
- aetas: (*Noa*) Saturnum atque Uranum multis antecessit aetatibus I 161, 3. aetates suas in studio philosophiae conterunt I 261, 2. 272, 18.
- aeternitas (dei) I 135, 8. de aeternitatis suae fonte filium deus sibi progenuit I 712, 18. = immortalitas I 614, 15. animae I 612, 8. 754, 14. animarum I 238, 9. 610, 21. = deus (?) I 50, 9.
- aeternus *saepe*: aeterna bona I 491, 14. 492, 7. ignes I 711, 15. mors II 131, 16. poena I 487, 16. 490, 7. *al. plur.* II 158, 7. *cf.* regnum. supplicia I 157, 2. 461, 16. 585, 25. uita I 263, 13. 381, 10. 598, 7. II Ph 147, 170. *al.* aeterniora I 751, 10. 14. in aeternum I 41, 10. 100, 17. 156, 23. 213, 6. 297, 15. 529, 7. 578, 23. 591, 1. 7. 599, 6. 620, 7. 601, 18. 21. 602, 1. 651, 10. 666, 1. 667, 17. 752, 26. II 122, 15. 21. 22.
- aether II Ph 146, 159. aethera I 16, 17. 17, 12.
- aetherius II Ph 141, 97.
- aeuum II Ph 139, 61.
- affluentia I 351, 7. *cf.* affluere.
- affluere (*sic, non aff- scribend. uid., cf. Stoecklein, Untersuch., progr. gymn. Dillingensis 1895 p. 31 ss.*) *c. abl.* I 472, 11 (*affl- S, cett. aff-*). II M 182, 7. quibus (*dat.*) aliquid affluebat (*sic V², cett. aff-*) I 416, 20. animi motus extra metas suas affluentes II 158, 5.
- agere paenitentiam I 304, 19. 532, 18. 728, 9. nihil = nihil proficere I 189, 15. 444, 1. II 123, 21 mimos I 470, 11. uicennalia II M 186, 17. uitam in caelo I 52, 13. nihil egit prius quam—reddere II M 201, 8. = uiuere, uersari: inter homines I 370, 4. 384, 16. in partibus Orientis II M 184, 6. in rebus prosperis I 473, 13. II 5, 13. in carne mortali II 68, 11. in tenebris I 481, 16. filium agentem in annis octo II M 236, 1. — cum inepto agimus II 23, 15. cum aliquo bene I 531, 3. male I 727, 14. II 12, 4. — contra aliquem I 20, 6. — oratione et hortamentis I 463, 7. cum aduerbiis I 513, 8. II 123, 19. 158, 1. M 183, 20. agitur de uita et salute I 396, 12. age, *sequ. coniunct.*, I 182, 18. 183, 11. 371, 17. *cf.* actum.
- aggeres montium I 592, 18.
- agitare I 7, 10. [130, 5 *adn.* § 3.] 419, 8. 420, 19. II 21, 6. 110, 11.
- agitatio mentis I 545, 16.
- agnitio (*sic constanter, non adgn-*) dei I 202, 2. 264, 4. 511, 9. 20. 513, 25. 571, 6. 638, 8. 696, 6.
- agnoscere (*saepe codd. adgn-*) agnouerunt I 344, 9. 649, 2. 730, 20. *al.* adgnouerit I 512, 17. nusquam formae breuiatae. — prodiit uix agnoscendus II M 191, 18. — deum I 343, 1. 344, 9. 512, 8. 17. 649, 2. 723, 1. *al. alia* I 96, 2. 18. 443, 17. II 121, 8. homo debet hominem agnoscere I 518, 20. deum beneficiorum auctorem I 753, 14. parentem I 752, 24. ut parentem I 730, 17. *sim.* I 735, 11. uelut fratrem I 735, 17.
- agonem I 699, 1. 761, 9.
- ait in orat. indir. I 19, 5. 20, 12. 50, 26. *al. item* aiunt I 12, 1. 41.

4. 454, 18. *al.* aiant I 336, 1. aiebat I 243, 9. ait *ante orat. rectam* I 63, 6. 105, 7. 157, 14. 313, 16. *al. item* sic ait I 25, 2. 44, 16. 216, 17. 318, 1. 341, 10. II 6, 15. *al. item* ait sic I 132, 13. — *insertum orationi rectae* quod philosophi quoque aiunt I 525, 12. — ut ait poeta (*uel sim.*) I 37, 5. 61, 16. 80, 8. ut aiebas I 459, 14. *ap. prouerb.* ut (poetae) aiunt I 216, 7. 410, 13.
- alae: populum sub alas suas (sc. Christi) uenturum I 383, 10. alae (*equitum*) I 10, 17.
- albescere II M 210, 15. albescens pallor II 74, 24.
- albicare II Ph 145, 135.
- aleatores I 544, 23.
- algere I 483, 7. 520, 2.
- algor I 734, 1.
- alere corpus de cibis ac potibus II 33, 19. *sim.* II 11, 16. animam I 563, 7.
- ales II Ph 143, 113. 145, 145. alites II 86, 22. alituum II Ph 146, 157.
- alias I 548, 3. 588, 11. 709, 7. II 24, 9. alias—alias I 217, 5.
- alibi I 52, 15. 277, 5. II 71, 26. alibi—alibi—alibi—alibi I 45, 12.
- alicubi I 216, 6. 277, 10. alicubi—alicubi II 27, 1.
- alienigena I 309, 12. *plur.* 277, 21. 304, 2. 305, 3. 414, 6.
- alienus I 34, 2. 9. 81, 16. a I 12, 7. 109, 5. 146, 19. 379, 16. 396, 11. II 72, 3. 80, 3. 103, 18. M 182, 19.
- alimentum I 152, 8. 153, 9. 157, 21. II 39, 1. caeleste I 303, 2. lactis II 10, 7. 11, 10. alimenta I 97, 3. 147, 2. 461, 5. ciborum II 16, 10.
- alimonia I 598, 21. II 46, 20. frugum I 594, 10. alimoniam ducere a II 46, 20.
- alio I 47, 16. 271, 12.
- aliöquin I 2, 13. 371, 14. 462, 20. II 52, 15.
- aliouersus I 63, 23.
- aliquamdiu II M 178, 23.
- aliquando *in sententia negatiua* (nec—umquam nec aliquando) II 77, 11. I 199, 14. 340, 12. 462, 17. 547, 23. 703, 9. II 77, 10. 101, 2. si aliquando I 242, 16. 614, 26. 615, 2.
- aliquanto tempore interiecto II M 184, 22.
- aliquantum dissentire I 53, 7.
- aliquatenus I 32, 15.
- aliquis (*subst. et adi.*) *fem.* aliqua I 38, 4. 51, 5. 175, 24. 187, 20. 438, 16. 513, 17. II 54, 19. *al. neutr. plur.* aliqua I 94, 5. II 17, 10. *al. in sententia negatiua* (nec uestigium aliquod nec ulla suspicio) II 79, 21. I 63, 18. 75, 12. 107, 2. 133, 24. 136, 11. 276, 19. 480, 7. 538, 17. 558, 20. 570, 12. 571, 10. 577, 19. 606, 17. 701, 21. 716, 19. II 55, 15. *al. in interrogatione sententiae negatiuae* (an, -ne, num, *al.*) I 11, 7. 29, 6. 30, 17. 57, 1. 502, 6. 542, 1. 612, 13. 727, 10. II 13, 17. 48, 20. 53, 4. 11. 18. 81, 6. 89, 20. 101, 20. *al. post praepos. sine* I 512, 3. 591, 19. 750, 7. si (nisi quodsi) (—) aliquis I 32, 10. 50, 12. 84, 14. 97, 7. 122, 10. 385, 3. 533, 1. 572, 17. 576, 5. 606, 21. 731, 8. II 32, 2. 40, 19. 99, 7. 119, 1. *al.* nam si est aliquid ante illum, si factum est quicquam non ab ipso, iam potestatem amittet I 135, 13. aliquis *in formulis occupationis* (dicet

aliquis *sim.*) *cf.* dicere inquam quaerere. — aliqui ex aliquibus nati I 62, 15. aliquid = aliquid ueri, recti: (aliquid dicunt) I 190, 16. II 55, 15. 68, 17. *accus. aduerbialis* aliquid errare in eo I 236, 17. aliter quam I 142, 12. 197, 8. 652, 19. II 4, 13. 70, 7. 13. longe aliter quam I 488, 6. non aliter I 147, 15. quam si I 96, 6. 206, 14 (nec). II 17, 9. aliter non—quam si I 421, 15. non aliter—nisi I 237, 1. aliter non—nisi I 69, 14. 296, 3. aliunde I 26, 4. 39, 5. 137, 18. 177, 21. 373, 3. II 49, 19. 115, 1. alius (*de scriptura* aliut *cf. ad I 17, 6*); *genet. et dat. sing. deest, cf.* alter. nihil aliud (quid aliud *sim.*) quam I 29, 9. 45, 15. 68, 13. 103, 4. 110, 2. 122, 19. 133, 14. 134, 12. 334, 2. II 4, 6. 10, 11. 23, 19. *al. cf. etiam 'neutrum'*. quid aliud (nihil aliud *sim.*) nisi I 6, 16. 30, 8. 33, 16. 41, 7. 75, 16. 102, 16. 117, 2. 193, 13. 561, 5. 567, 14. II 26, 1. *al.* nullus alius praeter I 601, 25. nulli alii praeterquam I 447, 20. alii super alios mittebantur II M 199, 13. aliud sensit et aliud locutus ut II 73, 5. *sim.* I 120, 1. II 57, 9. 17. alii—alii = alteri—alteri I 278, 19. alii—alii—quidam—nonnulli—aliqui I 435, 1—4. alia—uel—uel—uel—quibusdam—aut II 8, 1. alii (*sexies repetit.*) — quidam—qui autem—ii uero I 493, 16—494, 9. *cf.* alter.

all- *cf.* adl-

allitteratio: acerba et amara I 380, 9. acerbae amaritudines I 486, 9. acerbitates et amaritudines I 380, 8. non Aristophanes aliquis aut

Aristarchus I 406, 22. — prius in laqueos cadere quam cauere I 74, 12. cantus et carmina I 563, 10. carcer catenae I 669, 5. carnis et corporis inbecillitas I 375, 12. caput et causa I 129, 5. ad cognoscendum et colendum deum I 328, 19. non in corpore, sed in corde I 595, 14. Croesum aut Crasum diuitiis superare I 534, 2. — et discitur et docetur I 266, 18. dogmatis ac doctrinae II M 174, 6. quia dubia—quia dulcia II 5, 5. — figura et figmentum dei I 530, 5. flores ac fructus I 489, 12. fluxum et fragile I 531, 8. fundata et fixa sententia I 400, 4. fusi fugatique I 76, 20. — laetus ac libens I 92, 10. leuia aut ludicra I 207, 2. nisi et linguam et litteras ante didicisset I 259, 16. longe lateque II 53, 9. luctus in laetitiam mutatur I 82, 4. — magna et mirabilia I 31, 11. II M 172, 16. tam magna, tam mirifica I 132, 4. maius—melius II 13, 7. 71, 23. simulacrum mentis ac morum I 72, 9. ipsius uirtutem metiris animo, cuius opera miraris I 200, 13. miser atque miserabilis I 517, 1. de suis moribus meritisque I 424, 2. multi magnique I 100, 23. 276, 9. multae ac magnae II M 186, 25. — obruit et obtruit I 233, 18. opere aut odore pretiosum I 480, 6. huius operis et officii merces I 524, 19. — praedae ac pabulo esse I 404, 20. mirandam sese praestet praebetque uerendam II Ph 144, 123. aut precibus aut praemio II 120, 19. crucem portandam patiendamque I 364, 3. priuatus ac proprius I 248, 11.

- proprium ac perpetuum bonum I 199, 1. pudeat ac paeniteat I 61, 13. — sani et sobrii II 32, 1. sentimus et sapimus II 57, 10. *sim.* 94, 12. — ualet enim ui sua ueritas I 439, 10. uecors uiolentia I 546, 4. seruire uentri et Veneri I 193, 4. uentri ac uoluptatibus I 348, 14. se tradere uentri ac uoluptati II 78, 1. uerbis—uerberati I 165, 16. non uerbis—uerberant I 425, 22. cur non uerbis, sed uerberibus (me inuitas)? I 727, 6; *cf. etymologiam* uocem esse definiunt aerem spiritu uerberatum, unde uerba sint nuncupata II 50, 10. uerbera et uincula I 460, 21. uerus ac uiuus I 96, 12. 149, 13. 692, 13. 693, 2. uia uitae I 749, 8. uiolentis uocibus I 350, 4. cum uideret uiuus II M 222, 1. uim uigoremque I 481, 5. ui et uiolentia I 270, 10. qui uiribus uicerit I 249, 1. uitalis uir I 534, 1. uiuere—uigere I 460, 3. 651, 14. II 61, 4. — *cf. figura. figura etymologica.*
- alte: parum alte perspexit I 453, 10. altius (inquire) I 388, 6. 472, 15. repetam longe altius I 129, 3.
- alter = alius: alterius I 460, 17. 548, 6. 737, 15. *item* alteri I 550, 15. 737, 17. 746, 3. *item* alterum (-am) I 737, 18. 741, 16. *item* altero I 737, 16. = alteruter I 135, 20. praeferunt se alteris homines I 448, 15. horum alterum—alterum I 146, 9. quorum I 403, 17. [eorum I 131 adn. § 7.] duo—, alter—alius I 403, 16. 17. 405, 22. alter ex I 63, 18. [131 adn. § 9.]
- alternus: alterno latere iacentes II 38, 5. alterna per uices successione I 144, 1. dierum ac noctium, aestatis et hiemis alterna I 693, 21. alternis motibus II 19, 8. alternis—nunc—nunc II 74, 23. alternis—alternis I 34, 11.
- alteruter: alterutrum I 145, 4. 205, 2. alterutrum conficiat alterum necesse est I 145, 8. alterutro I 368, 22. [603 adn. § 9]. II 60, 1. 102, 14. *neutr. pl.* alterutra II 103, 13.
- altitudo: suspensis in altitudinem leuibis elementis I 598, 13. in altitudinem profundam I 490, 3. 760, 8.
- altor uiuentium I 411, 1. altores Iouis I 86, 12.
- altrinsecus II 28, 18. 49, 2.
- altus: altae mentes I 102, 8. omnia—tam obscurae altaeque rationis esse arbitror II 50, 3. in alto (*sc. mari*) I 507, 13. in alto constituta ecclesia II M 186, 22. quia plus habent ponderis ad ruinam quae sunt ceteris altiora I 633, 6 (*cf. Otto, Sprichw. d. Röm. p. XLII*). in altissimis tenebris I 330, 16. ab alto I 99, 5. ad altum I 612, 20. ex alto II Ph 136, 23. in altum I 263, 2. II 52, 23. per altum II Ph 146, 157.
- alumnus I 92, 18. ueritatis populus I 634, 15. alumna II Ph 147, 168.
- aluus II 41, 16. matrum I 153, 4.
- amabilis I 749, 13. II M 193, 26.
- amantissimus I 368, 10.
- amarissime conuiciari I 85, 1.
- amaritudo I 2, 26. 242, 15. 636, 6. 757, 12. II 118, 8. *plur.* I 380, 8. 490, 14. acerbae I 486, 9. *cf. acerbitates.*
- amarus *cf. acerbus.*
- amator I 66, 19. sapientiae I 295, 14.

- per ambagem I 348, 21. sub ambage aliorum nominum I 634, 11. per ambages I 413, 14.
- ambiguitas I 676, 19. II 84, 4. [M 232, 14.]
- ambiguus I 42, 15. 79, 20. 163, 17. magis ambiguum II 77, 4.
- ambire: ambiebantur circumdato igni II M 188, 19.
- ambitiones I 494, 3.
- ambitiosa hospitalitas I 526, 21.
- ambitus I 404, 7.
- ambo I 713, 15. II M 221, 18. amborum II 31, 17. M 221, 19. ambos I 34, 14. II 76, 9. M 214, 16. ambobus II M 186, 17.
- ambrosii rores II Ph 143, 111.
- ambulare I 231, 20. 21. 328, 22. 496, 18. 541, 3. 624, 2. 671, 16. II 12, 3. 19, 5. 14. 20, 10. 23, 10. 12. 32, 10. supra mare I 716, 26.
- amburere I 328, 2. (638, 12 *BP.*) 652, 4 (comburet *SP.*). ambustum II Ph 141, 98.
- amica I 710, 12.
- amiculum I 110, 16.
- amissio lucis I 476, 20. carorum I 265, 5. *plur.* I 229, 14.
- amittere filios I 127, 8. dentes II 35, 10.
- amnis I 22, 17. 47, 9. 83, 19. 468, 1. 634, 17. 669, 15. obliuionis I 655, 9.
- amoenitas I 25, 12. 486, 1.
- amoenus I 157, 24. 485, 13. 17.
- amomum II Ph 140, 83.
- amor habendi I 544, 11.
- amphora I 90, 2.
- amplecti mala pro bonis I 2, 29.
- amplexari I 257, 12.
- amplexu (*subst.*) II 20, 4. 49, 9.
- amplificare I 13, 11.
- non (nihil) amplius quam I 10, 14. 94, 1. 113, 8. 388, 11. 523, 11. *al.* quid amplius—quam I 80, 19. nisi II 11, 19. ante annos mille paulo amplius I 717, 6. per annos mille quingentos et eo amplius I 337, 4. amplius quam MDCCC anni I 691, 3.
- amputare *proprie* I 50, 14. 689, 6. 707, 1. 724, 15. 738, 3. II 86, 2. amputato sexu I 81, 14. *translate* I 701, 4 (radicitus). 753, 23. adfectus I 738, 13. II 73, 14. misericordiam I 709, 9. uiam uitae sibi amputat I 749, 8. uias excusationum I 371, 19. excusationem I 373, 1. amputant gradus per quos ascenderant I 501, 18. amputare futuris facultatem scribendi I 411, 19.
- an — ? I 57, 1. 66, 6. 70, 16. 109, 8. 117, 8. *al.* an non — ? I 244, 12. nos ergo —, an tu — ? I 217, 12. an Archimedes—potuit, deus ergo—non potuit? I 117, 8. 15. de ira explicemus, an sit aliqua in deo, utrum nihil curet omnino nec moueatur ad ea quae in pie geruntur II 109, 23. *cf.* aliquis dubitare metiri -ne nescire quaerere temptare uelle uidere. *ad* anne *cf.* utrum. *ad* an non *cf.* -ne *et* utrumne.
- anastasim (-sin *S*) I 657, 8. de anastasi I 656, 4.
- anceps: id ego ab ancipiti uindico II 59, 12.
- ancile I 87, 12.
- androgynus I 65, 17. 682, 10.
- anfractus *plur.* I 5, 25. 395, 3. II 42, 5.
- angelicus I 695, 15.
- angelus *cf.* *Indic. rer.*
- anguimanus II 21, 14.
- anguis I 536, 19.

angulatus I 706, 25. II 85, 12. 19.

angulus I 233, 6. II 86, 1. terrarum II M 177, 17. in angulis inclusi (*philosophi*) I 225, 3.

in angustias se conicere (*in disserendo*) II 17, 6.

in angustum coartare I 636, 18. 675, 12.

anhelare II 51, 5.

anícula I 240, 7. 464, 9.

anilis superstitio I 405, 5. 439, 18. *plur.* I 64, 11. aniles fabulae I 403, 4. anilia, inepta I 401, 11.

aniliter desipit I 108, 10.

anima: *dat. plur.* animis (animabus *H*) I 559, 2. *abl. pl.* animis I 586, 2. II 60, 3. — uentus, unde anima uel animus nomen accepit, quod Graece uentus *ἄνεμος* dicitur II 55, 13. animantibus animas inspirat (deus) I 39, 3. nocentes animas profuderunt II M 172, 14. animae mortuorum I 100, 3. [uirilem gerit animam II 62 adn. § 5.] = uita: parcere alienae animae (= alienae uitae I 451, 10) I 456, 1. *sim.* I 460, 17. 732, 20. *cf.* (animas hominum) interficere. — extinguendas publice animas suas uendunt (*sc. ad ludos gladiatorios*) I 427, 17. extincta innocentis anima I 238, 5. animarum interfectores I 422, 7. = animal: animae rationes expertes (= bestiae) I 193, 18. (*uel homo*): ut omnem animam iudicet (Christus) I 316, 1. ut una iusta et innocens anima liberetur I 455, 12. iustas et simplices animas excruciauerunt I 478, 5. teneras atque innocentes animas extinguere I 80, 15. sacrilegae animae I 478, 2. *cf. Indic. rer.*

animaduersio aduersus fugitiuos I 282, 24. gladii II M 198, 6.

animaduertere uerberibus in *aliquem* II M 184, 18.

animal: homines ceteraque animalia I 150, 4. homo cum ceteris animalium generibus I 142, 12. animalia = animalia domestica II M 198, 19. 199, 16. = fetus in utero inclusus II 56, 22. — animalia esse sidera putauerunt I 118, 7. — homo: aeternum animal atque immortale II 9, 4. caeleste I 98, 4. 102, 11. II 27, 13. caeleste atque immortale I 146, 11. caeleste ac diuinum I 612, 18. diuinum I 278, 5. commune atque consors I 745, 19. sociale I 515, 16. sociale atque commune I 704, 8. mite ac sociale I 545, 6. intellegens et rationis capax I 98, 6. sapiens II 46, 20. summum I 192, 14. terrenum I 141, 23. — muta animalia I 29, 12. 613, 1. 22. *persecutores*: animal execrabile II M 178, 1. nefarium II M 219, 8.

animans: I 119, 11. 120, 19. 537, 5. II 20, 7. animantem I 613, 26. — et animantia et inanima I 136, 22. — nulla nocens animans II Ph 139, 71. cunctae animantes I 565, 5. uniuersae II 22, 18. ceterae (*sc. praeter hominem*) I 173, 17. 210, 6. 348, 10. 555, 19. 568, 13. 591, 12. 594, 18. 609, 19. 612, 14. *al.* mutae II 38, 4. siue terrenae siue aquatiles I 594, 20.

animare: animatur per se uentus II 51, 2. nec corpus animari potest I 146, 3. animamur (a deo) I 44, 7. *sim.* I 515, 4. II 91, 4. fetus animantur ad uitam I 145, 20. spiritu I 735, 13. II 12, 2. gentes co-

- gnitione ueri luminis animatae I 379, 17.
- animus: *de etymologia cf. anima.* —
ex animo I 466, 12. 469, 10. quod
uere atque ex animi sententia pro-
clamauit II 96, 17. aeger animi II
M 190, 26. animi deiectus (*dis-*
iectus cod.) II M 183, 9. animum
[*tuum contra te geram* I 532, 10.]
intendere *alicui rei* I 284, 18.
sumere animum *alicuius* I 746, 4.
paribus animis I 507, 4. 569, 15.
unis ac paribus animis I 440, 3.
cf. Indic. rer.
- anne *cf. utrum.*
- anniuersaria sacra I 65, 11.
- annona II M 216, 11.
- res annonaria II M 208, 13.
- annus *cf. orbis.*
- annuus I 73, 2. 690, 22. II 100, 2.
- ante: ante actae uitae probitas I 572,
6. ut ante diximus I 599, 20. *sim.*
I 580, 16. (*ut dicebam*) paulo
ante *cf. paulo.* — *cf. pleonasmus.*
— ante omnia I 162, 21.
- antecedere *de loco* I 374, 21. *c. accus.*
I 645, 10. *de tempore* I 355, 5.
antecedens saeculum I 418, 13.
multum aetate I 92, 16. *c. accus.*
I 283, 13. 22. 291, 13. 364, 16.
(*nongentis*) annis I 285, 1. 298, 1.
temporibus, sapientia I 124, 23.
sim. I 679, 13. dignitate II M
185, 22.
- antecessor I 130, 2.
- [*ante hac* II M 212, 12. 231, 11.]
- anteire aetate I 124, 2. anteibit eum
claritas I 753, 22.
- antequam (*ante—quam*) *c. indic.*
praes. I 136, 3. *c. coni. praes.* I
370, 18. 490, 2. *c. coni. imperf.* I
129, 8. 218, 3. 283, 14. 286, 6.
336, 6. 354, 2. 364, 7. 634, 20.
712, 17. II 23, 4. *c. coni. perf.* I
218, 3. *c. coni. plusqu.* I 114, 7.
II 90, 8 (*imperf. cod. P.*) *c. fut.*
II: I 292, 4. II 35, 9.
- antipodas I 254, 18. 255, 11. 256, 8.
de antipodis I 710, 2.
- antiquitus II 155, 7.
- antistare: quantum dei opus hu-
manis operibus antistet I 586, 22.
qui (Romani) quanto ceteris om-
nibus regnis magnitudine antistant,
tanto . . I 633, 5.
- antistes: homo tamquam diuini templi
antistes II 104, 23. antistites I
689, 5. religionis I 278, 20. 427,
16. religionum I 463, 9. philo-
sophiae I 404, 1. *fem.* antistes luci
II Ph 138, 57. antistites Matris I
91, 15.
- antitheus I 144, 13.
- anuli in cicutae modum inuicem con-
pacti II 40, 1.
- aperire caecorum lumina I 377, 23.
oculos cordis I 378, 4. corda
eorum II M 174, 3. iter ueritatis
I 378, 23. caelum mortuis I 60, 13.
- aperte: plane aperteque defendere I
17, 12. aperte insanire uidetur I 588,
4. apertius ostendit I 314, 6. haec
apertissime falsa sunt II 56, 10.
- apertus: insidiae uel aperti impetus
I 493, 14. aperto et simplici corde
uiuere I 347, 11. aperta Olympi
II Ph 138, 51. in aperto I 99,
14. 121, 24. 162, 9. 401, 17.
- apis: apum I 677, 6.
- apothecae II M 216, 7.
- app- *cf. etiam adp-*
apparitores I 168, 14.
- appellatio (= nomen) I 20, 3. 286,
10. *plur.* I 17, 7.
- aptare *c. dat.* II Ph 145, 139.
- aptus *c. dat. personae* I 84, 9. *rei*

- I 110, 18. 403, 3. II 24, 21. 103,
1. ad *aliquid* I 117, 20. II 47,
23. apta inter se et cohaerentia I
406, 25.
- apud (*in codd. saepe* aput) Lam-
psacum (= Lampsaci) I 83, 4.
item I 84, 10. [II M 228, 16.]
apud *aliquem* = iudicio *alicuius*
I 113, 16. 398, 3. 401, 5. 436, 19.
531, 10. 566, 8. 725, 11. 746, 14.
- aqua: de stillicidiis aut aquis arcen-
dis I 4, 7. aqua salutaris I 671,
14. obliuionis I 240, 6. 654, 5.
prouerb. tamquam igni aquam
superfuderis I 550, 5. nos aquam
non uendimus I 260, 19.
- aquatiles (animantes) I 594, 20.
- ad aram immolari I 79, 16. ara quae
uere maxima est I 577, 3. diuitias
in aram dei conferre I 531, 15.
- arator I 84, 17. 85, 6.
- arbiter I 4, 3. 88, 7. 671, 18.
- arbitrium liberum I 129, 16. cuius
nutu et arbitrio uita regeretur I
164, 9. [pro arbitrio suo II M
196, 6. 213, 1.]
- arbore multa II Ph 135, 9.
- arboreum genus II Ph 137, 29.
- arbusta I 232, 1. II 100, 21.
- arca I 88, 18. 734, 14. ut malint
arcam quam iustitiam conseruare
I 521, 3. arca (*Noae*) I 160, 18. 25.
- arcanus: intima et arcana pectoris I
348, 2. arcana penetralia I 112,
23. arcanae religionis sanctae lit-
terae I 142, 13. arcana illorum
(*sc. Iudaeorum*) litterae (= scripta
prophetarum) I 331, 10. arcanum
dei I 328, 15. caeleste I 107, 1.
297, 3. II 69, 9. mundi I 749, 23.
[II 62 adn. § 2.] arcana: quae
diuinis continentur arcanis (*de S.*
Scriptura) I 388, 15. prophetarum
- I 364, 6. sacrae scripturae I 629,
7. sanctarum litterarum I 631, 1.
ueritatis I 653, 4.
- arcere a I 112, 2. II 26, 8. M 238,
3. *cf.* aqua.
- arcessere: accersitus (arcessitus *H*)
I 169, 17.
- archipirata I 236, 1.
- architectus II 22, 20.
- ardentius I 670, 17. ardentissima
cupiditas I 565, 5.
- ardere: ne uiuus arderet II M 188,
10. uiuo et quasi ardente sensu II
54, 5. auaritia, libidinibus I 404, 3.
- ardescere II 58, 7. 74, 22. cupiditate
I 536, 2.
- in arduo positus I 197, 24.
- area II M 209, 5.
- arescere I 282, 16. 623, 3. 636, 15.
II M 197, 18. aruerat II M
212, 2.
- arguere *aliquem* I 64, 11. *c. genet.*
I 411, 4. II 5, 17. eos tamquam
(= ut) mendaces I 685, 1. uelut
(= ut) II M 187, 18. *aliquid*
I 12, 18. 26, 23. II 68, 17. 119,
23. *al.* ex I 408, 7
- argumentari I 17, 17. 46, 16. 23.
47, 17. 119, 14. 179, 7. 403, 7.
608, 8. 609, 8. ex I 188, 1.
- argumentationes II 70, 7.
- argumento magno esse I 613, 19. in
argumentum *alicuius rei* I 114,
12. 146, 12.
- argute I 233, 22. 241, 4. 320, 1.
- argutus I 3, 4. 7, 12. 226, 13.
451, 20.
- aries II 44, 3.
- aristae (nardi) II Ph 140, 87.
- arma: in armis esse II M 206, 1.
arma ciuilia II M 192, 6. 200, 10.
223, 6. spiritalia I 386, 10. (philo-
sophia) iam pridem suis armis

- confecta I 184, 7. *sim.* I 177, 15. 701, 20.
- armavit homines ad nefas I 566, 2. in caedem fratris I 695, 6. aduersus libidinem uirtute I 566, 16.
- in armento I 677, 8. aut grege II 95, 1. *plur.* I 192, 16. II M 216, 9. armi II 25, 5.
- ars: artes execrabiles (= magicae) I 168, 1. litterae inter malas artes habitae II M 198, 10. *cf.* magicus meretricius.
- articuli II 21, 4. 37, 10. 20. 22.
- artifex: quidam philosophi aiunt homines ceteraque animalia sine ullo artifice orta esse de terra I 150, 4. est ergo aliquis artifex mundi deus I 120, 21. = deus: I 115, 6. II 50, 7. artifex deus I 98, 3. 676, 8. fictor atque artifex deus II 105, 5. deus artifex II 29, 7. 51, 2. 120, 26. artifex rerum I 24, 4. omnium I 597, 2. summus ille rerum conditor atque a. deus II 6, 3. deus uniuerſi a. I 117, 6. summae totius a. I 16, 16. a. solis et caeli deus I 479, 12. conditor atque a. eorum (astrorum) deus I 693, 25. a., parens animae I 692, 14. a. ille noster ac parens deus II 7, 14. *sim.* I 173, 21. ille a. uester deus I 102, 7. hominem ad contemplationem sui artificis erexit (*sc.* deus) I 98, 8. deus et mentis et uocis et linguae a. I 562, 21. a. mirificus II 48, 4. prouidentissimus II 38, 20. sollertissimus I 556, 5. II 37, 6. summus II 33, 13. 34, 15. *cf.* etiam deus.
- artificium piscatorium I 406, 20.
- artus (*subst., plur.*) I 33, 12. 434, 10. 747, 18. II 45, 19. 58, 11. M 197, 8.
- artus *adi.*: artior disciplina I 554, 9. arua I 738, 3.
- arx mundi I 489, 6. corporis II 52, 10.
- ascendere *c. acc.* I 533, 12. II M 178, 18. in *c. acc.* I 70, 21. 35, 13 (*ad SHM*). 303, 9. 332, 11. ad deum I 313, 20.
- ascensus (*subst.*) in caelum I 69, 5.
- asellus I 83, 5. 10. 12. 18. 689, 17.
- asinus I 83, 15. 243, 17.
- sub aspectum uenire II 89, 9. oculos in pristinum aspectum restituebat I 330, 17.
- aspernari I 22, 1. 284, 13. 433, 18. 483, 13. 506, 2. II 115, 11. simplicem sermonem pro sordido I 562, 18.
- aspersi maculis (*sc. leprae*) I 330, 20.
- aspicere in caelum II 4, 22. aspectu gratum I 563, 6.
- ast [I 34, 19.] II Ph 143, 115. 145, 142.
- astrologia I 167, 1. 258, 12. 696, 12.
- astu I 171, 13. 270, 8. II 8, 1.
- astutia I 88, 9. [131 adn. § 6.] 386, 9. 406, 24. [*plur.* II 62 adn. § 5. *coni., studiis codd.*]
- astutissime I 92, 4.
- astutus I 404, 21. II 5, 7. M 187, 22.
- asylum I 123, 21.
- asyndeton*: menses plus minus quatuor II M 233, 19. ter quater II Ph 137, 37. 38. uelint nolint I 469, 16. *cf.* amplius (I 717, 6.)
- asystatum genus philosophiae quod Latine instabile uel inconstans dicere possumus I 188, 25. 189, 6.
- at (*de scriptura ad cf. ad* I 36, 12) *saepe.* at enim I 11, 23. 39, 7. 71, 7. 100, 1. 111, 19. 113, 14. 135, 14. 408, 7. 470, 5. 520, 13. 564, 8. 611, 25. *al.* at uero I 97, 1. 372, 6. 387, 5. 614, 14. 617, 11.

- 664, 21. II M 198, 15. *al.* at nos contra I 469, 15.
- ater: o mentem Cimmeriis ut aiunt tenebris atriores I 410, 12. *cf.* uestis.
- atheus I 751, 4. II 84, 1.
- athletica uirtus I 68, 10.
- atomi II 22, 9. 23, 27. 85, 8. 86, 14. 87, 4. 6. 8. 21. 23. 88, 2. 89, 2. 25. 90, 1. 3. 6. 9. 11. 91, 19. 23. *mascul.* II 89, 11. liquores atomi (*cf.* liquores) II 88, 15.
- atque (*de scriptura* adque *cf.* ad I 7, 2) *ante uocales et h; ante consonantes b d f g promiscue fere atque et ac; multo saepius ac quam atque ante j l m t p r s v; ante n perraro atque; ante c tantummodo atque (cf. tamen simulac coepit I 75, 15), ante q neque atque esse neque ac uid.* — ac non I 33, 12. 140, 6. 152, 20. 178, 7. 198, 14. 234, 1. 243, 18. 455, 10. II 53, 21. quasi uero—ac non (potius) *cf.* quasi. utrumne—ac non potius —? I 117, 16. 18. perinde—ac si I 146, 6. humiles atque ita humiles I 584, 10. — *cf.* utrumne.
- atquin (*de formis* atquin adquin atqui *cf.* ad I 12, 3) *saepe, uelut* I 12, 3. 37, 13. 59, 5. 75, 8. 119, 26. II M 199, 20.
- atramentum I 410, 14.
- sine ullo adtactu uiri I 309, 17.
- si mens attenderet ab intimis pentralibus capitis per exiguas caernarum rimulas II 31, 4.
- attinere: quod attinet ad II 36, 13. 47, 9. quod ad rem maxime attinet I 195, 15. quae ad rem non attinent I 54, 15. nihil ad nos attinet quid iudicent I 733, 17. quid uero attinuit *c. inf.* I 244, 18. spectari actus nostros ad utilitatem uitae attinet II 98, 16. non attingere forum I 214, 18. literas ueritatis I 147, 17. *sim.* I 400, 5. 398, 5. (mors, bonum) non attingit *aliquem* I 157, 3. 702, 3. 703, 1. II 110, 15.
- attollere oculos ad alienam felicitatem I 576, 9.
- attonitus I 362, 8.
- attritu II 21, 1.
- auctor *fem.* I 65, 21. sub auctoribus I 21, 2.
- aucupare: multa per rumorem uicissim aucupata I 477, 6. *deponens:* eam aucupari utilitates I 730, 8. — aucupans exitus rerum II M 183, 12.
- audes *cf.* aures.
- audaciter II 6, 19.
- audire = exaudire I 532, 13. II M 171, 6. male = mala fama premi II 4, 12.
- auditor I 150, 2. 166, 10.
- auditus: auditu suauis I 4, 2. 401, 12. 563, 7. auditu *aliquid* discere I 703, 14. uocem ipsam Graec *αὐδῆν* uocant ab auditu II 29, 5. *cf. etiam Indic. rer.*
- auertere a I 167, 12.
- auferre *aliquem* de terra I 471, 19. iustos heredes I 427, 11. (*studium grammaticae*) multos annos aufert I 258, 9. de rebus ablatis agere (*in iudicio*) II M 187, 8.
- augeri incremento II 56, 21. (anima) sensu aucta (= praedita) II 56, 4. I 119, 21. noster numerus augetur de deorum cultoribus I 439, 7. peius augeri *cf.* malum.
- augurale sacerdotium I 58, 7.
- auguratio I 167, 1.

- auguratus I 696, 12.
 auguria I 78, 10. 125, 18. 694, 3.
 augustior humano habitu I 61, 5.
 aula II 28, 5.
 auocamenta II 58, 19.
 auocare a I 499, 8. ab *aliqua re* ad I 88, 16. animum retrorsum ad II 32, 4. sicut mens per diem ueris uisionibus auocatur, ita per noctem falsis II 58, 20. cum soporati summus, animus imagines sibi quas cernat adfingit auocatque se falsis II 110, 10—13. auocandi <animi> gratia I 225, 6.
 aura: uentus et aura I 309, 19. aura amomi II Ph 140, 83. aura lewis primi luminis II Ph 137, 44. exiguum ueritatis auram colligere I 230, 8.
 aureus imber I 39, 16. aurei nummi I 39, 13. II M 216, 13. (trecenti aurei I 22, 7.) aureum saeculum I 45, 19. 417, 20. 418, 16. 419, 6. *al.* aurea tempora (Saturni) I 413, 15.
 auricula (= auris) II M 215, 17.
 auriga I 588, 21.
 aures: aures, quibus est inditum nomen a uocibus hauriendis, unde Vergilius 'uocemque his auribus hausi', aut quia uocem ipsam Graeci αὐδὴν uocant ab auditu, per inmutationem litterae aures uelut audes sunt nominatae II 29, 3. aurem claudere precanti I 419, 4. aures praebere I 411, 19. *cf.* patefacere.
 [auspicari I 4, 10 adn. § 13.]
 auspiciū: [quod opus nominis tui auspicio inchoamus I 4, 10. adn. § 13.] aquilam ei in auspiciū aduolasse I 48, 9.
 austeritas I 2, 25.
 aut—aut certe I 523, 2. 524, 1. 539, 10. 543, 18. 700, 24. *al.* aut etiam I 12, 21. aut—aut etiam I 523, 8. II 120, 22. aut—aut—aut etiam I 703, 21.
 autem *tertio loco* I 30, 1. 225, 9. 426, 5. 629, 9. *al.* si autem I 133, 20. 189, 8. 732, 23. *cf.* sin.
 auxiliari I 519, 19.
 auxilium: ad eorum auxilia decurrere I 165, 8.
 axis II Ph 135, 4. 136, 11.
 Balbuttire II 35, 10.
 balsama II Ph 140, 84.
 balsameus II Ph 143, 119.
 baptismus I 329, 18.
 barba et pallium (*philosophorum*) I 257, 22.
 barbaries naturalis II M 187, 19.
 barbarus (= inmanis) I 80, 12. barbara libido II M 218, 5. barbarorum deorum II M 179, 6. barbarorum II M 179, 6. 206, 17. 218, 17 (*conl.*, barbarum *cod.*; *cf.* *adn.*).
 barbatus I 110, 3. 20.
 basilicae II M 181, 4.
 beatitudo I 196, 20. 209, 9. 15. 16. 211, 28. 212, 8. 702, 25. 748, 2. II 72, 16. aeterna I 752, 11. perpetua I 581, 14. 694, 23. sempiterna I 654, 5. [inmortalis II 62 adn. § 3. publica II M 233, 10.] uitae I 262, 13. [beatitudinis locus I 603 adn. § 10.]
 beatus: deus beatus est I 137, 21. 597, 12. uita beata *cf.* *Indic. rer. s. uita.* beatum sapientiae nomen II 4, 16. beatior I 142, 9. beatissima necessitudo II 132, 3. [tuis gloriis beatissime frueris I 668 adn. § 13.]
 bellatricem Amazonem I 32, 4.

- bellicae res I 88, 16.
 belligerare I 454, 4. 756, 18.
 bellum: bello civili Brutiano I 128, 13.
 belua inmanissima (elephantus) II 21.
 15. beluae I 433, 18. 709, 17. II 81, 20. 98, 13. inmanes I 515, 9.
 ferae beluae I 553, 18. beluarum more I 195, 11. ritu beluarum uiuere I 695, 12. *de persecutoribus*: I 434, 8. II M 209, 22. mala II M 175, 10. 201, 11. 237, 7. inmanes I 542, 14. acerbissimae II M 189, 10. — *cf.* pecus (oris, udis).
 bene habet I 581, 3. tamquam illis numquam fuerit bene I 242, 16.
 bene dicere I 3, 8. 11. loqui I 371, 4. [bene bene ominare I 579, 11.] *cf. etiam* facere mereri.
 benedixit eum I 629, 24. maledicenti benedicto respondeat I 548, 11.
 benedicta I 104, 8. benedictis celebrari II 75, 16.
 benedictio I 743, 11. 759, 15.
 beneficentia I 278, 14. 524, 7. 9. II 67, 8. 72, 4. 108, 16. 132, 11.
 beneficio *alicuius rei* I 87, 13. alieni beneficii bona I 337, 18. scientia alieni beneficii est I 496, 15.
 beneficus I 458, 7. 526, 2. 576, 12. II 67, 6. 70, 22. 75, 10. 98, 6. 118, 17.
 bestia *saepe, uelut* I 68, 7. 80, 17. 120, 11. 669, 9. inmanes I 628, 3.
 bestiarum inmanitas II 98, 19. bestias emere (*ad ludos*) I 531, 23. (*persecutores*) a prophetis bestiae nominantur I 433, 12. bestiae malae I 477, 23. sanguinariae bestiae I 434, 2. (uera) bestia I 434, 4. II M 182, 18 (*Galerius*). *cf. etiam* pecus *et Indic. rer.*
 bestiarius I 532, 3.
 bibit usque ad ebrietatem I 161, 5, biduo I 388, 11.
 per biennium I 435, 20.
 bilinguis II 73, 6.
 binae I 142, 26. bina I 146, 25. II 19, 10. 11.
 bipertitus sanguis (cordis) II 53, 20.
 bipes: (hominem deus) bipedem constituit II 27, 14.
 bis (= iterum) (patrem) Augustum nominat II M 202, 21.
 biuium I 487, 11.
 blandimenta I 195, 17. 564, 13. II M 207, 10.
 blandiri sibi I 396, 12. de summo deo I 722, 24. blandientibus peccatis depranati I 270, 9.
 blandiore sono I 401, 10.
 blattae II 101, 19.
 bonitas I 510, 5. causae I 214, 19.
 bonus (bonum) *cf. Indic. rer.* — qui in bonis (*neutr.*) fuerunt I 584, 20. *cf.* mors opus uerbum.
 bos (= uacca) I 39, 22. 40, 4 (*cf.* 1). boum I 77, 19. boues lucae II 13, 17.
 brachia nostra ad te (summe deus) tendimus II M 226, 23.
 breuis *de rebus terrenis* I 275, 8. 448, 14. 492, 4. 6. 7. 10. 523, 7. 563, 12. *al.* breui (*sc.* tempore) I 90, 15.
 breuiter nares sunt apertae II 40, 8. ut breuiter finiam II 62, 3. locus ut in transcurso breuiter stringendus I 595, 1. breuius facere potuit, si—diceret I 496, 7.
 breuiare I 636, 17. 676, 2. 680, 16. 695, 1. 757, 18.
 brutescere I 121, 9. 623, 6.
 brutus I 136, 14. 595, 4. [602 adn. § 8.] [bruta = animalia II d. pass. dom. (*carmen recentius*) 149, 16.]

Cum cachinnis I 85, 2.

cadere: qui cecidisse solus uniuersis
stantibus uidebatur, is uniuersis
cadentibus stetit solus I 113, 23.
cadit *aliquid* in *aliquem* I 12, 22.
41, 3. 62, 4. 63, 20. 199, 7. 209,
14—17. 700, 16. 705, 19. II 108,
1. *al.* in eum statum res cadet ut
I 757, 6. cadunt homines ad multi-
plices religiones I 204, 20.

caducis gressibus I 379, 1. caducus
(*de rebus terrenis*) I 448, 14. 472,
20. 474, 9. 523, 7. 563, 12. II 131,
14. *al.* caducus et fragilis I 206,
9. 208, 9. 337, 17. 422, 10.

caecus: caelum sine ullis luminibus
I 636, 21. lumina (*de oculis*) I 330,
16. nox I 118, 11. II 100, 10. caeca
(= nocturna) cogitatio II 58, 14.
translate: si colentibus (*dat.*) cae-
cus est (deus) II 72, 18. caeci in-
epti deliri I 116, 3. *sim.* I 29, 11.
furor I 550, 20. mentes I 670, 15.
pectus I 410, 12.

caelare *cf.* caelum.

caelestis: caelestes ignes I 120, 24.
caelestia (quae mouentur) I 115,
15. 116, 11. 161, 25. caeleste lumen
quod dicimus solem I 482, 1. res
caelestes seu naturales I 189, 18.
res caelestes (*sol luna astra*) II
7, 4. 99, 21. deus caelestis I 507,
18. iudex II M 173, 8. caelestes
(= dii) I 168, 6. alimentum I 303,
2. elementum I 613, 7. 755, 6. ignis
I 39, 12. *plur.* I 120, 24. panis I
303, 4. plagae I 631, 19. = diui-
nus immortalis sanctus *saepissime*,
uelut caeleste aliquid I 208, 9.
caelestia I 106, 2. 563, 18. 740.
18. cogitare I 105, 20. disserens I
512, 15. animae ad caelestia natae
I 604, 9. hominem facere caelestem

II 27, 13. res caelestes I 141, 23.
204, 7. 8. 378, 13. anima I 210,
24. *cf.* animal. arcanum I 107, 1.
beneficium I 2, 22. 102, 12. bona
I 481, 17. cibus I 671, 13. disci-
plina I 94, 14. doctrina I 259, 19.
II 68, 14. caelestium scriptor hy-
mnorum I 713, 15. imperium I 659.
8. iter I 488, 16. 489, 10. II 64,
18. iudicium I 231, 3. 478, 1. iu-
stitia I 553, 4. lauacrum I 600, 23.
lex I 508, 6. *cf.* litterae. lumen
I 260, 21. maiestas I 483, 20. man-
data I 547, 11. merces I 547, 13.
munus I 2, 22. II 64, 10. nota I
386, 3. pabulum I 5, 5. plagae II
M 172, 13. populus I 630, 6. prae-
cepta I 3, 5. 505, 7. prophetae I
630, 19. *cf.* regnum. religio dei
I 617, 4. sapientia I 221, 5. scri-
pta I 741, 8. spiritus I 157, 10.
substantia I [131 adn. § 8.] 162,
22. thesaurus I 667, 21. uia I 490,
7. uirtus I 331, 6. 377, 23. 494, 15.
caelitus I 229, 2. 277, 24. 371, 22.
547, 6. II 63, 12.

caelum: caelos I 676, 12. multo esse
praeclarius caelum potius quam
caelata intueri I 557, 3. libero caelo
frui I 78, 16. qui caelum quoque
ipsum ueneficiis adpetant I 427,
19. (*prouerb.*) quid optatis cadere de
caelo (iustitiam)? I 421, 9. laudibus
in caelum ferri I 503, 18. efferre I
220, 7. in caelum summis laudibus
tollere I 456, 16. in caelum *ali-
quem* tollere carminibus I 57, 12.
deus caeli (*de uero deo dictum*) I
665, 1.

caementa I 141, 11.

caenum I 348, 18. 604, 10. 608, 12.
caeni gurges I 565, 24. ingenii tui
monumentum hoc detestabile stul-

- titia tamquam caeno aedificatum I 408, 18. qui se caeno immerserit, caeno sit oblitus necesse est I 567, 4.
- caerimoniae I 86, 21.
- calamitosus I 276, 3. 550, 13.
- calcare I 103, 4. 119, 1. 173, 16. 175, 12. 477, 22. 506, 8. 531, 14. 546, 6. 571, 5. 671, 18. 721, 14. II 63, 7. 121, 4. 132, 2. M 195, 16.
- [calculi I 602 *adn.* § 4.]
- calefaciendi usus II 99, 12.
- calefactu suo II 49, 9.
- caligare I 412, 13. II 69, 13.
- caligo I 482, 7.
- calliditates I 158, 8.
- callum solorum II M 197, 14.
- calor igneus Solis I 49, 14. ignei calores I 140, 14. aestiui II 100, 7.
- calor uitalis I 156, 12. 14.
- calumnia I 189, 22. 226, 17. 569, 20. II M 181, 15.
- calumniari providentiam II 84, 6. *cf.* I 606, 15. *adn. cr.*
- calumniator II 93, 9.
- calua (Venus) I 77, 6.
- calx: calce repugnare I 550, 17. in imis calcibus I 266, 12.
- camelus (camell- *BV*) II 25, 19.
- campus: plana camporum I 592, 17.
- campi quidam fortunati I 649, 18.
- eos fugientes atque deiectos nostro campo insequamur I 228, 10.
- ingenia in hoc ueritatis campo iactare I 413, 2.
- cancer (morbus) II M 210, 16.
- candela I 482, 14.
- candens umor II 47, 1.
- candidatis ministris II M 234, 16.
- nos, qui immortalitatis quasi candidati sumus I 553, 7.
- candidi equi II M 190, 2. candidiores stellae I 759, 14. *cf.* clamis.
- candor II 45, 19. 155, 7.
- canere: non canere sua sponte fides possunt II 54, 23 (*cf.* 18). canunt tubae II M 227, 17. deorum laudes I 32, 21. = uaticinari I 285, 15. 307, 14. 310, 4. 330, 4. 332, 5. 333, 8. 410, 7. *al.* fata *alicui* I 89, 15. — non est desperandum, fortasse 'non canimus surdis' (*Ver-gil. Buc. X* 8) I 400, 16.
- canino lacte I 33, 20. modo I 551, 15. ipse caninam illam facundiam, sicut Sallustius ab Appio dictum refert, exercuit I 551, 15.
- canis obscenus I 193, 20. quam (cru-cem) uos sicut canes lambitis I 410, 4.
- canorus II Ph 138, 50.
- cantare I 433, 2.
- cantus: *plur.* I 563, 10. cantuum I 562, 3. II 35, 13. cantibus I 741, 4.
- canus: non canos quisquam reuer-bitur I 639, 17. honorem deferre canis II M 209, 19.
- capacitas cicutae II 31, 6.
- capax *c. genet.* I 98, 6. 205, 18. II 39, 6.
- capere initium hinc II 20, 8. initium, finem I 582, 10. odorem II 33, 18.
- sapientiam discendo I 620, 22. sa-porem II 36, 13. solacium ex I 100, 7. de I 114, 7. somnum I 83, 8.
- stabilitatem I 420, 20. uirtutem I 491, 5. 493, 3. (uitam) ex I 16, 13. 109, 7. *aliquid* de (= ex) I 114, 7. 741, 16. II 110, 14. = capa-cem esse *alicuius rei*, admittere *aliquid*: diuisionem, interitum I 8, 23. morbos II 17, 20. mortem II 14. 19. mutationem I 137, 3. tan-tundem potestatis I 9, 3. neque tantam intellegentiae lucem pectus humanum neque explanationem tan-

- tarum rerum capit lingua mortalis I 9, 25. uirtutis uia non capit magna onera gestantes I 585, 3. mente captus I 87, 21. 127, 7. 327, 1. membris omnibus I 330, 13.
- capessere I 224, 17. 513, 15. 608, 2. II M 204, 14.
- capilli: II 26, 15—27, 3 texit (deus) illud (caput) pilo (*etymologia subest*) — capilli. — qui sapientiam capillis et habitu iactant II 123, 18. uitia capillis et pallio praetegebat I 404, 5.
- capio odoris II 36, 20.
- capitalis I 558, 16. II M 181, 16. 235, 14. illud uero capitale! II M 217, 4.
- caprino lacte I 91, 11. 690, 12.
- captare I 405, 21. 427, 11. 493, 15. 547, 9. 13. lucra de (= ex) I 744, 2.
- captiosa facundia II 64, 5.
- caput: datum illi hoc nomen est, ut quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus ac nerui II 20, 7. supplicio capitis adficere I 146, 5. superbum caput erigere I 474, 12. o delirum caput! I 408, 1. hominum capita notabantur (*a censitoribus*) II M 198, 20. pecuniae pro capitibus pendebantur II M 199, 11. causa capitis II M 198, 5. capita legis I 220, 21. alio capite sic ait I 521, 4. ubi uita et actus omnis ad unum caput refertur I 279, 6. caput *translate* I 45, 14 (summum). 61, 11. 180, 2. 230, 11. 279, 6. 281, 22. 338, 15. 429, 8. 446, 2. 452, 13. 750, 3. *al.* — *cf.* ingerere.
- tamquam carcere stultitiae inclusi I 367, 4. carceres I 423, 1.
- cardo: hic est cardo rerum. hic uertuntur omnia I 139, 14. hic cardo rerum est I 596, 11. in quo totius sapientiae cardo uersatur I 191, 5. in eo summa omnis et cardo religionis pietatisque uersatur II 77, 14. in ipso cardine inter se pugnant I 703, 22. (deus) illum liberauit in ipso cardine II M 200, 13.
- carina II 19, 20. naualis (*sed cf. adn.*) II 20, 6.
- cariosi dii I 439, 4.
- caritas (*sc. annonae*) II M 180, 21. 23. 216, 9. — caritatis uinculum II 11, 20. caritas in bonos II 109, 11. bonorum (*masc., genet. obiect.*) II 76, 4. cum proximis I 525, 8.
- carnalis I 316, 18. 348, 22. 715, 13.
- carnifex I 350, 13. 382, 14. 462, 13. II 71, 16.
- carnificina I 426, 10. 434, 19. 464, 22. 542, 15. carnificinam exercere aduersus innocentes I 728, 25. *plur.* I 436, 14.
- caro ingens et in horrendam magnitudinem diffusa II M 183, 3. caro *sensu biblico saepe*: I 373, 6—377, 11 *passim*. 724, 3—5. secundum carnem I 295, 10. 321, 9. 336, 6. *opp.* secundum spiritum I 320, 3. in carne mortali esse I 311, 8. agentes II 68, 11. quod deus ad homines in carne uenturus esset I 311, 5. *sim.* I 327, 17. 329, 12. in spiritu—in carne I 714, 9. domicilium carnis I 710, 25. peccata carnis I 533, 22. desideria I 377, 5. 724, 4. II 63, 5. carnem gerere I 329, 16. 374, 13. carnis et corporis inbecillitas I 375, 12. *cf.* induere indumentum.
- carptus et dilaceratus est (Orpheus) I 91, 1.
- cartilago II 21, 1. 29, 11. 33, 15.
- carus: caros suos deo relinquere I

- 529, 2. ob interitum amissionemque carorum I 265, 5. habere *aliquem* carum I 418, 21. II 105, 18. carissimum II M 218, 2. 4. Donate carissime II 123, 5. M 171, 6. 189, 16. 214, 3. 237, 16.
- casia II Ph 140, 85.
- cassus I 105, 18. ad deum cassae preces I 758, 4. in cassum I 512, 23. 581, 18.
- caste se gerere I 569, 2.
- castigare I 425, 24. II 4, 13. 116, 10. castigat se ipsum dementiae I 572, 13.
- castigatio II 116, 8. 122, 8. 130, 8.
- castra praetoria II M 202, 4. caelestia II M 190, 12. castra muniunt (apes) I 202, 18.
- castrare quodammodo hominem rebus natura insitis I 536, 17.
- castum donum I 577, 17.
- cataclysmus I 148, 19. 25. 694, 26. II 126, 4.
- catenatus I 36, 19. 584, 25. catenata mors I 381, 20.
- caterua I 186, 1.
- catholica ecclesia I 396, 8. 15.
- cauata (ossa) II 20, 15. lingua II 35, 19.
- cauda: ut uitium bono uiro quasi caudam turpissimam adponeret I 549, 17.
- de caueis oculi exilierunt II M 234, 15.
- cauere *aliquid* I 32, 8. 271, 13. 517, 4. 522, 16. 564, 18. 572, 14. 596, 15. malo (*rectius fort. mala, cf. adn.*) I 202, 13. cauere ne II 54, 6. M 186, 24. 199, 23. ut II M 187, 4. cautum est *c. acc. c. inf.* I 296, 10. neque cauere quin I 360, 11.
- cauernae II 31, 4. (oculorum) II 28, 21. nasi II 33, 19.
- cauillari *c. acc.* I 76, 16. 247, 12. 606, 15 (*coni.*).
- causa (haec *uel sim.*) est cur I 447, 23. 472, 7. 520, 1. ut I 443, 14. causa capitis II M 198, 5. causae leues atque ciuiles II M 196, 24. causa *c. gen. saepe*, causa *et gratia promiscue* (si quis hominem interroget cuius rei causa natus sit, respondebit colendi se dei gratia natum) I 201, 2. 225, 6. 595, 18. II 116, 18. non sine causa *cf. sine.*
- causidicus I 178, 3. 402, 6. II M 198, 8.
- cautio I 538, 12. 539, 12. 16.
- cauus II 29, 1. Ph 135, 6.
- cedere aetati II M 209, 19. terra (e terra *P*) I 413, 12. honoribus (*abl.*) II 112, 8. *c. dat.* = obtingere I 41, 17. 684, 24. II 110, 6. quae (loca) possint humanis usibus cedere I 75, 18. usui hominis cuncta cesserunt I 753, 10. in praedam cedere *alicui* I 108, 18. II 8, 5. cedetne huic inpune quod —? II 119, 3.
- cedo quid didiceris I 218, 14.
- celare uitia sua sub obtentu (sapientiae) I 221, 19. II 4, 14. *aliquem (aliquid)* I 573, 15.
- celeber: hac publica et celebri uia I 506, 12. celebre hoc prouerbum habuit I 246, 14. Erythraea quae celebrior inter ceteras (Sibyllas) ac nobilior habetur I 23, 8.
- celebrare laudibus memoriam *alicuius* I 39, 10. summis I 476, 6. nauigium Isidis I 40, 5. uotum II M 209, 15. mysterium philosophiae barba tantum celebratur et pallio I 257, 23. = agere, facere: stationes uigiliasque I 672, 2. in laucris celebrandis II 41, 12. in iti-

- nere celebrando I 496, 17. iudicium dei celebrabitur I 610, 24. exactiorem II M 208, 13. *item fort. (an priore sensu?)* in campo Martio proxime celebrato II M 210, 4. passionis figura, quam deus tradidit populo suo celebrandam I 384, 6.
- celebrationes ludorum I 561, 12.
- celebritas (et multitudo) I 402, 2.
- celeri mobilitate II 36, 2.
- celsus II Ph 135, 7. M 183, 3.
- censitor II M 198, 17. 199, 12.
- censor aduersum se ipse grauis I 404, 13.
- censura diuina II 120, 21. siue humana siue diuina II 111, 2.
- census II M 199, 9. 24. 214, 15. censibus II M 201, 28. in prouincias missus II M 198, 16.
- cera II 88, 9. cerarum lumen I 482, 15. ceris ardentibus II 132, 16.
- cerebrum *cf. Indic. rer.* — homines inanis cerebri I 728, 13. quis hunc putet habuisse cerebrum? II 87, 20.
- cernere mente I 201, 2. deum de sua ui I 611, 6.
- certe *saepe, uelut* I 8, 12. 36, 6. 153, 6. 184, 9. 189, 23. 203, 2. 205, 20. 213, 19. 493, 10. 514, 21. 518, 19. uel—uel certe I 177, 15. *cf. aut* (—aut certe.)
- ceruicibus subiectorum incubauit II M 177, 1.
- cespites I 577, 2.
- cessare I 9, 8. 279, 11. II 22, 12.
- cetera (multitudo) I 171, 5. 343, 10. omni cetero tempore II 16, 7. praeter ceteros *cf. praeter.* — ceterique uel et cetera *post plura nomina asyndeta* I 432, 23. 445, 16. 489, 17. 490, 13. II 156, 7. — de cetero I 485, 13. ceterum I 21, 1. 116, 15. [131 adn. § 8.] 149, 12. *al.* ceu II Ph 144, 134.
- chaos: chaos in principio fuisse, id est confusionem rerum atque elementorum I 132, 5. a chao, quod est rudis inordinataeque materiae confusa congeries I 14, 20. — I 14, 22.
- chorus alituum II Ph 146, 157. Diogenes cum choro canum suorum I 710, 8.
- cibalis fistula II 39, 12.
- hoc cibatu I 671, 15.
- cibus fellis I 350, 11. 380, 7. extemporalis I 12, 15.
- cicatrix *cf. crudus.*
- cicuta II 31, 5. 6. 40, 1. 50, 15. 16.
- ciere: septem soli fuerunt qui hominum uocabulo cierentur I 276, 4. ab inferis animas I 388, 6. 627, 4. (daemonas) ueris suis nominibus I 168, 2. adfectus in animis I 738, 8. lucem uoce nouam II Ph 138, 46.
- ciliorum tegmina II 32, 19.
- cingulum (*uirginis*) I 31, 14. 126, 17.
- cinis: in cinerem dilabi I 108, 16. II 102, 2. cineres I 33, 13. 434, 11. II Ph 142, 99. 143, 118. soluitur in cineres (*coni.*, cinerem *codd.*) II Ph 141, 98. tepidis adhuc cineribus mariti II M 219, 12.
- cinnamon congerit II Ph 140, 83.
- circa c. *accus.* [oppidum Gergithium I 22, 13.] tumulos I 100, 3. se I 164, 8. [mille uersus I 23, 15.] occupatus circa corrumpendas aliorum coniuges I 569, 11.
- circenses ludi I 128, 3. 561, 4. 16. circenses [I 602 adn. § 4.] II M 224, 5.
- circuire *cf. circumire.*
- per circuitum II 27, 3. longo asperoque circuitu in eandem uiam redeunt I 539, 21.

- circulus I 482, 4. II 20, 2. annorum I 629, 18. ex uariis diuersisque moribus circulum cogit I 229, 9.
 circum *adu.* II Ph 141, 91.
 circumcisio *cf. Indic. rer.*
 circumcursare I 527, 1.
 se circumdare apparatu regio I 490, 17.
 circumfluere I 142, 17.
 circumfundere: Paradisum uallo igneo circumfudit I 694, 22. terris maria circumfudit (deus) I 114, 13. (omnia) circumfusa tenebris (ignorantiae) I 266, 3. 270, 6. 295, 11. 378, 5. 711, 13. circumfudit se nubes I 367, 9. circumfusi undique ad eum I 381, 2.
 circumire (circuire *codd. quid.*) *c. acc.* I 91, 18. 191, 4. 690, 18.
 circumlatrantes philosophi I 138, 20.
 circumlinatur poculum melle caelestis sapientiae I 401, 2. mendacium ornatu circumlitum I 177, 22.
 circumplecti II 42, 18.
 circumplicare II 44, 3.
 circumretitur alius membrana II 48, 22.
 circumsaepire II 68, 7. cirumsaeptus muro II M 196, 10. custodiis II M 209, 2.
 circumscribere summam scientiae breuiter I 6, 7. = fallere: dolis I 736, 5. iura I 736, 16. leges publicas II 81, 14. oculos I 334, 2. 696, 15. diuina praecepta I 569, 19.
 circumscripte I 428, 7. 445, 10.
 circumscriptio I 199, 9. 603, 1. *plur.* (= fraudes) I 739, 15. II 131, 21.
 circumsecare II M 210, 17.
 circumsederit montem I 645, 12. moenia II M 204, 5.
 circumsonare II 52, 24.
 circumspectus (*sensu actiuo*) I 573, 1.
- circumspice conscientiam tuam I 532, 13.
 circumstans in orbem populus I 380, 19.
 circumuallare I 158, 15. II 36, 4.
 circumuenire dolo malo imperatorem II M 206, 9.
 circumuoluit eum procella nubis II M 174, 7.
 circus *cf. Indic. rer.*
 citare reum I 225, 20. testes I 13, 6. 624, 17. cur uentorum spiritus citent nubes I 605, 3. daemones morbos citant I 165, 6.
 cithara I 90, 18.
 cito I 226, 11. 260, 18. 567, 5. II M 197, 18. citius I 242, 21. 622, 17.
 citra hoc opus homo resistit II 60, 17. = sine I 369, 6. [II M 230, 7. 232, 13.]
 ciuilis iustitia I 451, 17. 19. 452, 3. 553, 5. mos I 504, 5. ciuile ius I 4, 4. 280, 16. actus II M 180, 13.
 ciuiles uiri I 224, 20. iudices I 303, 18. Plato in libris ciuilibus I 708, 18. *cf.* arma causa.
 ciuiliter uiuere I 219, 11. 12. 15.
 ciuis: [suam fuisse ciuem I 21, 11.] de cui (*sic codd.*) ac populari sua II 124, 4.
 ciuitas = urbs: I 127, 16. 323, 10. 503, 17 (*cf.* 502, 18). 664, 23. 665, 13. 17. II M 180, 11. 181, 6. 186, 25. 194, 23. 195, 12. 198, 21. 204, 8. 211, 11. 220, 10. Mercurii ciuitas I 19, 11. ciuitas Hierosolyma I 719, 13. fuit ex ciuitate Messene I 42, 3. ciuitas sancta I 659, 11. 665, 12. 759, 12. sanctorum I 760, 1. — *plur.* I 244, 13. 368, 2. 635, 21. 760, 3. II M 198, 16. 215, 1. ciuitates et oppida I 757, 7.
 clam *aduerb.* I 89, 22. 427, 3.

- clamante ipsa ueritate I 398, 17. res ipsa clamat I 66, 7.
- clamidibus candidis ornati II M 215, 12.
- clandestinus I 422, 7.
- clare: clarius perspicere I 587, 10.
- clarescere I 180, 1. 304, 13. claruisset I 405, 3.
- clarificare I 239, 1.
- claritas I 668, 2. dei I 372, 11. 482, 8. ignea (angelorum) I 758, 22. solis I 125, 3. 759, 14. (*astrorum*) I 598, 17. 693, 23. lunae II 100, 11. *translate* II 131, 8. ueritatis II 64, 6. ac nitor sermonis I 3, 16. = perspicuitas I 676, 3. = celebritas nominis I 229, 6. = magnificentia: diuina I 13, 10. sublimis fastigii II M 192, 11. *de Christo*: in potestate et claritate (caelesti) I 307, 11. 315, 11. uirtute et claritate I 341, 5.
- claritudo I 144, 12. 660, 2.
- clarus: clarum fiet exemplo I 39, 12. clarum est *c. acc. c. inf.* I 64, 20. 582, 1. ex eo I 594, 18. clarissimus (*gradus dignitatis publicae*) I 447, 7.
- claudere *alicui* uiam salutis I 309, 7. clausum testamentum I 364, 12. *cf.* auris oculus.
- claudicare: esse aliqua in quibus uideretur prouidentiae ratio claudicare II 17, 10.
- claudus I 66, 10. 330, 14. 378, 20. 24. *cf.* clodi.
- claustrum: (anima) emissa corporis claustro I 620, 17.
- clauum regimenque imperii Romani tenere II M 177, 15.
- clementer curuatus II 20, 1. *sim.* II 36, 21. 48, 1.
- clibanarii (*coni., cf. adn.*) II M 220, 17. clientes I 524, 5.
- clinici philosophi I 194, 6.
- cliuosus I 490, 8.
- clodi (claudi *S*) I 671, 16 (*cf.* I 332, 3).
- coaceruare I 630, 23. 740, 5. errores crudelibus factis I 399, 15.
- coaequare *c. dat.* II M 181, 11. cum I 102, 12. 668, 5. II 77, 25. *se alicui* I 448, 11. cum I 446, 18.
- coagmentari II 89, 4.
- coagmentatio II 85, 18.
- coagulare II 44, 10.
- coalescere II 44, 18.
- coarguere I 94, 5. 138, 20. 148, 14. 183, 18. 285, 18. 368, 18. 485, 5. II 22, 2. 67, 11. 70, 3.
- coartare: dies in angustum coartabitur I 636, 18. (motus animi) coartati intra fines proprios II 158, 3. leui ac non coartato spiritu II 51, 6.
- coepisse: coepero I 501, 7. = coepisse esse I 152, 21. 440, 23. 751, 12. *formae actiuae c. infinit. pass. coniunctae* I 55, 12. 92, 15. 149, 12. 561, 17. 665, 9. 736, 2. 15. 755, 19. *formae passiuae desunt.*
- coercere (*minus saepe coherc.*, I 32, 4. 280, 12. 281, 6. 432, 22.): coercentur pugnis a tortoribus II M 220, 13. peccata II 114, 13. quominus II 53, 16. se intra *c. arc.* I 535, 9. 556, 18.
- coercitio peccatorum (*masc.*) I 739, 7.
- coetus I 68, 12. 370, 3. 702, 6. II Ph 146, 155.
- cogere: ad iustitiam cogere (= conuocare *cf.* I 325, 2) I 376, 13. in orbem coactus II 26, 17. religio cogi (= ui effici) non potest I 463, 20. *c. infin.* I 534, 1. 705, 10. 731, 10. 738, 9. 747, 13. II 73,

15. *c. acc. et infin.* I 11, 17. 38. 14. 386, 10. 651, 17. II 17, 6. 74, 4.
- cogitare: si utilitatem cogites—si speciem II 9, 2. aduersus maiestatem dei II M 179, 11. nos ipsos in altero cogitemus I 569, 16. *sim.* I 515, 16.
- cogitatio *cf.* caecus.
- cognatio (= cognati) I 631, 3. *plur. item?* I 708, 24.
- cognomen est *c. dupl. dat.* I 41, 17. inponere *c. dupl. dat.* I 19, 14. cognomina Iouiorum et Herculiorum II M 237, 9.
- cognomentum I 677, 16.
- cognominare II M 205, 5.
- cognoscere: cognoueris I 218, 12. cognoris I 571, 7. cognouerit I 297, 18. 411, 20. 512, 10. 703, 14. 761, 4. II 68, 13. cognouerat I 446, 10. cognouisset II 14, 18. cognossent (-ouissent *H*) I 596, 14.
- cohaerere cum I 279, 1. *al. c. dat.* I 143, 12. II 49, 2. inter nos II 18, 2. in amicitiam fidelem (*cf. adn.*) II M 181, 19. cohaerentia loqui I 12, 6.
- cohaerescere II 85, 20. cohaesisse II 84, 19.
- coheres I 50, 13.
- cohibere *aliquem* ab *aliqua re* I 12, 8. cohibita in pia superstitione I 405, 4. intra *c. acc.* I 566, 18.
- cohibitio irae II 115, 17. sui II 117, 8.
- cohortes I 10, 16. cohors daemonum I 724, 26.
- coire: acies oculorum coit II 32, 4. coire in unum I 46, 11. in massam II 85, 19. coierunt aduersus eum I 338, 17.
- coitio I 30, 8. II 87, 4.
- colere: Picum tamquam (= ut) deum I 687, 25.
- colligere (*sic paene constanter, per-raro conl- in codd.*): lingua cibos colligit II 35, 16. (flumina) de (fontibus colliguntur) I 119, 7. 148, 1. 681, 28. Aesculapius a uenatoribus collectus I 681, 28. conglobare atque colligere II 19, 5. in unum I 606, 22. 609, 3. se I 320, 16. seque oui teretis colligit in speciem II Ph 142, 104. colliguntur anni MCCCCLXX I 93, 15. *in disputando*: ex I 138, 4. de I 755, 22. (428, 3). argumento I 116, 11. ratione I 93, 7. ex (praesenti tempore) praeteritum colligitur I 151, 2.
- coloni II M 180, 8.
- color poeticus I 39, 19. eum colorem (= praetextum) secutus I 73, 8. rebus gestis addiderunt quendam colorem I 40, 12.
- colorant multa poetae I 684, 26. *sim.* I 66, 19.
- columba I 330, 1. 759, 20.
- columen *translate* I 533, 9. [(culmen g) imperii I 4, 10 *adn.* § 13.]
- comburare (*raro conb- in codd.*) I [22, 3.] 638, 12. 666, 11. II 56, 4. combusti I 89, 4. uiui II M 187, 21. *comb- et amb- uariant in codd.* I 638, 12. 652, 4.
- comedere: a uermibus comestur (*coni., cōmestus cod.*) II M 211, 13. *de bestiis* I 517, 8. II M 197, 7. ait uulgus comedisse filios suos eum qui extulerit sepulturaeque man-dauerit I 50, 26.
- comes *femin.* I 563, 12. 671, 25.
- cometae I 636, 9. 757, 14.
- comicus (*sc. poeta*) I 586, 10. comicae fabulae I 560, 4.

comitari sensu ac uirtute *passiue* I 297, 16.
 comitatus I 417, 14. II M 235, 9.
 commeare I 16, 11. 224, 2. 243, 21
 (de = ex). 707, 9. II 40, 3. 52, 20. commeauerant litterae ad II M 189, 2.
 commendare = deponere apud aliquem: puerum tribus uirginibus Cecropidis I 66, 17. inter uarios animam commendat odores II Ph 141, 93.
 commentari I 406, 22. *passiue*: quod secum commentatum meditatumque habere debuit I 199, 19.
 commenticius I 16, 3. 64, 11. 87, 4. 412, 8. 652, 24. 687, 6. II 97, 1.
 commentum dei II 25, 1.
 commercio sermonis rerumque omnium inter se copulari I 519, 1. commercia II 99, 17.
 comminari I 461, 12. 467, 19.
 comminisci: commenti sunt I 162, 4. 228, 4. 407, 7. II 93, 21.
 comminuere I 108, 16. 333, 3. ossa I 434, 11. in puluerem II M 197, 22.
 comminus congregi I 463, 2. uenire I 145, 8.
 committere (= admittere) ut I 246, 5.
 commodare I 5, 21. 236, 11. 244, 20. 548, 9. fidem *alicui (rei)* I 169, 10. 301, 19. 584, 9.
 commorari I 164, 2. 415, 19. 659, 12. II M 174, 3.
 commolitos (*V*, permolitos *BP*) cibos II 35, 16.
 commotio mentis II 74, 18. commotiones animi I 615, 10. adfectuum I 614, 21.
 commouere: nec tamen commoueat (= moueat) aliquem quod I 136, 10. *c. acc. c. inf.* = quod: maxime autem commouebat (Epicurum) ho-

mines in primis religiosos grauioribus malis adfici I 229, 20.
 communicare *aliquid* cum I 199, 8.
 communicatio I 194, 20. 250, 11. 415, 4. 516, 1. 517, 12. 553, 19. cum amicis I 525, 8.
 communis uita II 81, 21. scientia I 190, 4. communes litterae I 258, 6. animal sociale atque commune I 704, 8. *opp.* proprius I 72, 5. *aliquid* commune est *c. dat.* I 193, 2. 754, 15. communis cum I 613, 22. *aliquid* commune *alicui* est cum I 146, 10. 485, 4. 501, 10. 600, 17. *al.* qui (homo) cum deo et uultu et mente communis (communi *coni. Gemoll*) est I 755, 5. *cf.* ut uultus (hominis) cum deo communis sit I 597, 9. *aliquid* commune habere cum II 78, 9. 81, 7. religiones quae sunt communes omnium gentium I 686, 12. uultus (*sc. hominis*) deo communis ac proximus II 27, 19. in commune I 248, 13. 257, 3. II 58, 24.
 communitas I 187, 20. 248, 18. 250, 4. 251, 2. 11. 416, 14. 518, 17. 609, 14.
 communiter loqui cum *aliquo* I 437, 2.
 commutationes nominum I 539, 8.
 comoedia II 156, 4. 6. 8.
comparatiuus cf. gradus.
 minus comptus in eloquendo (Terullianus) I 402, 11.
 omni conatu uocis et corporis I 112, 12. nullo labore nulloque conatu II 24, 14.
 conburere *cf. comb-*
 concatenari inuicem I 233, 4.
 concauus I 117, 9. 181, 22. II 28, 11. 37, 6. 11. concauum cicutae II 50, 16. lunae I 254, 7. palati II 36, 3. sub concauis terrae I 666, 4.

- concedere: = se conferre: Mediolanum II M 225, 2. — multitudo in unius adulationem concesserat I 418, 7. = cedere: *alicui* II M 233, 21. diuinae necessitati morte I 95, 9. concedere ut *pro acc. c. inf.*: concedamus I 248, 16. 700, 19. II 86, 18. 89, 27. *item* potest concedi II 115, 5. conceditur interesse (*pro ut*) I 560, 2.
- concentus neruorum II 54, 10.
- conceptio II 43, 4.
- conceptus II 56, 19. 61, 1.
- concertare inter se II M 186, 23.
- concertatio I 4, 15. 396, 12. II 63, 19.
- concidere: ut posset lingua uocis tenorem in uerba concidere II 40, 18. concidere in frusta II M 180, 10.
- conciliare: cetera (animalia) sibi conciliata sunt II 80, 1. iustitiam quae nec sibi tantum conciliata sit I 729, 25.
- conciliatricem sui esse naturam uidemus I 457, 13.
- concinnare II 54, 15.
- concipere: aer ore conceptus II 56, 16 (*ex Varrone* II 56, 8). 17. sitim I 5, 18. odium II M 185, 8. mente (animo) I 29, 4. 125, 24.
- concire morbos I 696, 19.
- concitare ad cursum II 48, 15. in (libidinem) I 76, 25. I 561, 6. concitari exemplo I 659, 13. dolore I 34, 10.
- concitare I 540, 7. 543, 16. concitatissime I 399, 20. 481, 6.
- concitatio II 75, 1. concitationes animorum I 543, 14.
- concludere: oculorum orbes concauis foraminibus conclusit II 28, 12. mentum ita conclusum ut II 36, 21. in *c. abl.* I 156, 16. II 53, 20.
- argumenta concludere I 119, 22. disputationem I 456, 17.
- conclusio temporum I 638, 7. 755, 23. extrema (*sc. mundi*) I 630, 23. 664, 10. in *disserendo* I 63, 21. 137, 22. 226, 13.
- concoquere II 38, 21. 49, 8.
- concordia oculorum II 32, 11. poetae discordi concordia mundum constare dixerunt I 145, 1. in concordiam consentire I 69, 15.
- concors sonus atque cantus I 627, 12. mixtura II 45, 13. modulatio in fidibus II 54, 12.
- concremare I 89, 3. 435, 6.
- concrepant dentes II 74, 23.
- concreescere I 140, 14. 232, 7. II 43, 16. 87, 5. 88, 11. de II 89, 2. concretum (esse) ex I 153, 2. 376, 4. II 86, 9. 90, 17. 106, 10. de I 754, 13. *aliqua re* II 84, 11. 90, 3. II Ph 140, 75.
- concretio I 609, 22. 619, 5.
- concubina II M 235, 6.
- concubitus I 63, 2. 13. 14. 680, 22.
- concupiscentia *cod. Ambros.* II 157, 20. cupiditas *coniect. correctum*; cf. *Brandt, Ueb. d. Fragm. des Lact. De motib. animi p. 8 ss.*
- concupiscere: I 103, 5. 122, 4. 206, 19. 208, 2. 275, 8. 373, 7. 374, 1. 395, 12. 401, 21. 408, 13. 414, 9. 448, 6. 473, 16. 474, 2. 533, 19. 541, 11. 543, 3. 576, 11. 667, 20. 744, 1. 748, 11. II M 219, 4.
- concurrans inconprehensibili celeritate motus II 33, 3.
- concursiones fortuitae (atomorum) II 9, 13. 17, 5. 23, 27.
- concursus atomorum II 89, 25. 90, 3. 91, 19.
- condemnare ad poenam I 649, 9.

- animam suam ad mortem I 567, 19. stultitiae I 701, 9.
- condere corpora humi I 109, 10. monumento I 720, 11. mores *al.* I 161, 23. 436, 9. sibi uias I 395, 4. mundum de nihilo I 694, 7. post mundum conditum I 371, 14.
- condicio fragilitatis II 10, 12. mortis II 15, 8. 17, 22. mortalitatis II 46, 11. naturae II 12, 17. uitae I 447, 15. uiuendi I 446, 21. *al.* [aequa condicione apud deum fuerunt I 131 adn. § 8.] pari condicione I 735, 19.
- condicionalia enuntiata (*cf.* Blase, *Archiu. lexicogr. et gramm. lat.* IX p. 25. 42): *coniunct. praes. in protasi, indicat. praes. in apodosi*: (si uelis, opus est) I 10, 23. 85, 10. 107, 2. 13. 108, 22. 133, 4. 142, 9. 22. 180, 4. 182, 4. 186, 9. 197, 5. 201, 21. 212, 4. 225, 10. 236, 2. 242, 5. 341, 13. 372, 2. 9. 373, 3. 4. 385, 2. 441, 21. 507, 14. 519, 3. 526, 6. II 12, 18. 18, 16. 20. 32, 4. 33, 5. 58, 4. 76, 10. 82, 5. 102, 11. 122, 4. 130, 19. 21. M 173, 6. *al. coni. praes., indic. perf.* (cui cessit, si neglegantur?) II 110, 6. *coni. perf., ind. pr.*: nisi suscepta sit, fit I 535, 4. — *coniunct. praes. in protasi, indicat. fut. in apodosi*: (si sint, ualebunt) I 8, 11. 14. 9, 14. 10, 11. (*cf.* 14). 32, 10. 69, 16. 93, 14. [130 adn. § 3.] 142, 8. 189, 2. 193, 7—13. 198, 21. 201, 3. 280, 16. 372, 10. 465, 18. 466, 10. 488, 1. 498, 6. 507, 20. II 8, 21. 13, 3. 32, 2. 99, 7. 102, 18. 117, 15. *al.* — *coni. praes. in protasi, coniunct. praes. in apodosi*: (si dicat, uideatur) I 5, 8. 11, 4. 37, 21. 38, 16. 49, 17. 87, 21. 114, 22. 142, 8. 174, 10. 182, 7. 183, 7. 199, 20. 372, 3. 433, 4. 443, 1. 16. 444, 1. 461, 20. 481, 16. 500, 3. 501, 3. 519, 17. 19. 520, 2. 614, 7. II 12, 4. 74, 1. 117, 20. *al.* — *futurum II* (*cf. etiam hoc in Indice 'futurum II'*; *fut. II apparet omnino si fuero*—*inmoratus, uidear* I 128, 19. *disces-sero* I 194, 2) *in protasi, in apodosi indicat. praes. uerborum* posse (nec potest, nisi fuerit prouisum) I 136, 1. 146, 2. 174, 23. 194, 17. 221, 10. 373, 15. 421, 15. 476, 4. II 17, 23. *necesse esse* (si uenerint, *necesse est*) I 145, 8. 194, 2. 217, 17. II 56, 22. *al. (etiam participii fut. pass.* I 213, 16.) *aliorum uerborum* I 68, 20. 97, 1. 108, 17. 177, 21. 190, 19. 224, 19. 246, 6. 251, 5. 270, 10. 440, 10. 466, 4. 469, 16. 522, 13. II 44, 18. 45, 1. 58, 7. 62, 2. 88, 9. 99, 2. 115, 11. *al.* — *fut. II in protasi, in apodosi coniunctiuus praes.* (si conuerterit, cupiant) I 10, 6. 111, 15. 129, 4. 347, 21. 374, 10. 482, 8. II 14, 2. 30, 17. 33, 13. 79, 8. *al.* — *in protasi imperf. coni., in apodosi plusqu. coni.* (si uellet, formasset) I 329, 3. 347, 9. *al. in protasi plusqu. coni., in apodosi imperf. coni.* (si didicisset, profiteretur) I 140, 8. 723, 28. II 116, 13. *al.* — *uaria*: si habuit—interisset I 49, 21. si esset, sequebatur I 256, 6. *in apodosi enuntiatorum irrealium indicatiuus uerborum* debere posse *sim.* I 39, 7. 49, 4. 186, 16. 199, 19. 372, 22. 446, 10. 496, 7. *al. in eadem coniunctiuus* I 364, 13. 723,

28. II 77, 2. *al.* cui quid mali potuerit accidere, si uiueret, non inuenio I 239, 1. si—addidisset, quis non sentiat quam turpe esset futurum II 8, 20. ut uideatur non constatura fuisse ratio, si quicquam aliter esset effectum II 27, 8. *sim.* I 100, 24. *in accus. c. inf.* deum perditurum fuisse uniuersa credibile est, si irasceretur II 75, 5. *item* I 117, 22. 249, 5. 369, 9. — si (nisi) *c. coni. imperf. ad significandam repetitionem (?)* II M 196, 24. 197, 1. 209, 1.
- condire uitia uoluptate I 2, 27.
- conditor: deus conditor I 14, 20. 142, 15. *c.* deus I 659, 12. ille summus et *c.* rerum deus I 712, 4. II 124, 9. (*cf. etiam* deus). *c.* rerum parensque I 512, 9. summus *c.* I 693, 20. *cf. etiam* artifex. conditores duodecim tabularum I 511, 1.
- conditrix I 14, 10.
- condonare I 249, 8. 573, 11.
- conducere: (ossibus) in se uelut in circulum paene conductis II 20, 2.
- conectere: bonum et malum ita sibi esse conexa I 698, 20. *sim.* I 753, 1. II 102, 13. ad II 37, 21. cum I 700, 19. 753, 1.
- conferre se ad I 1, 8. II 70, 1. [M 213, 5.] oculos atque mentem cum *aliquo* I 103, 3. uultum cum deo II 78, 11. multum (plus) *alicui* I 3, 13. II 13, 14. ad II 35, 8.
- confessio I 27, 13. 185, 14. 215, 9. 240, 5. 505, 2. II M 188, 16. *sensu ecclesiastico (sc. peccati)* confessio et paenitentia I 396, 17. — *martyrum* gloriosa confessio II M 171, 8. 189, 23.
- confessor II M 171, 3. 214, 3. 215, 15.
- conficere: se ipsa philosophia consumit et conficit I 185, 13. philosophia suis armis confecta I 184, 7. se conficere enitendo diebus ac noctibus I 197, 20.
- confidenter I 225, 20. confidentius II M 179, 23.
- confidere I 141, 3 sibi I 124, 18. deo I 441, 21. *c. abl. rei* I 219, 6. 671, 20. 469, 17. II 18, 7. ex I 122, 22.
- configurare I 155, 8. 595, 2. in eo habitu simulacra eorum configurata sunt I 64, 23.
- confingere simulacra I 41, 6.
- confinis I 404, 9.
- confinium II 33, 9.
- confirmator I 6, 13.
- confiteri I 13, 12. 37, 5. 63, 17. 64, 18. aperte (de) I 60, 8. deum I 17, 15. 96, 17. 434, 12. se daemona I 725, 2. cultores dei I 436, 13. *sensu ecclesiastico* peccata I 347, 21. *item sine obiecto* deo I 749, 10. deus suscipit peccatorem confitentem—iustum confitentem I 749, 14. 15. *passiue* aliorum confessa stultitia I 505, 8. pro confesso et indubitato habitum est I 138, 14.
- conflagrare I 230, 3. 12. II M 187, 17.
- conflagratio (confragl- *H*) I 144, 24.
- conflare I 9, 17. 124, 1. 702, 24. II Ph 142, 100.
- [conflictatio I 602 adn. § 6.]
- configere cum *aliquo (uerbis)* II M 192, 4.
- confragosus I 485, 11. per confragosa I 506, 13. 543, 17.
- confuse I 23, 5.
- confusio I 4, 17. 132, 6. 249, 13. 362, 5. II 81, 18.
- ex confuso aceruo I 132, 8.

- confutare I 373, 11.
 congerere opes I 555, 8. 739, 14. II 180, 19.
 congeries I 14, 21. 132, 7.
 conglobare I 138, 22. 232, 6. 607, 17. II 19, 5. 20, 18. 31, 7. 35, 17. 47. 17. 83, 10. 86, 15. 90, 12. Ph 143, 120.
 conglobatio I 750, 6. II 87, 4.
 congregare I 364, 6. II M 174, 1. se de II 90, 11. congregari I 518, 5. II 18, 4. inter se I 517, 11.
 congregatio I 517, 21. 518, 19.
 congressio: in congressionem certamenque uenire I 207, 17. se certamini congressionique committere I 502, 2. congressio uxoris I 559, 20.
 congressus *plur.* I 88, 5. mulierum congressibus I 163, 3.
 congruens I 535, 8. *c. dat.* I 93, 14. 274, 16. 275, 12. 426, 15. 442, 2. II 23, 8. M 183, 3. congruens maiestati fuit ut I 386, 1. [erat congruens ut I 668 adn. § 17.] quid congruentius deo? I 379, 10.
 congruenter cum natura uiuere I 191, 11. 702, 12. 13.
 congruentia I 116, 21.
congruentia generis: singul.: utrumque (*sc. religio et sapientia*) I 273, 18. 278, 3. 279, 1. (*sc. gratia et ira*) II 82, 3. pater ac filius unum sunt I 723, 5. tenebras, quod est his (luminibus) contrarium, constituit in terra I 142, 20. nec gratia mouetur, quod est irae contrarium II 73, 16. immortalitas, quod est summum bonum II 104, 12. ad multitudinem reparandam delegit (deus) unum (*sc. Noa*), quod singulare iustitiae supererat exemplum I 160, 15. cor, quae pars est et ipsa damnationis I 341. 1. moderatio et claritas et motus—temperatus est I 598, 18. *plural.* ea, utraque, illa (*sc. panes et pisces*) I 333, 1. 4. 5. potus et cibus mixta II 42, 19. caelos terramque sic disposita I 676, 12. cum sexus et corporum copulatio data sint I 680, 22. quam inter se coniuncta sint sapientia et religio I 282, 1, disiuncta sunt I 278, 18. uia ueritatis et sapientiae et uirtutis et iustitiae, quorum omnium unus fons est I 507, 3. fides temperantia probitas innocentia integritas et cetera eiusmodi I 445, 16. — *ludi Floralia* I 686, 20. — *congruentia numeri:* opes et corpus ... terra est I 103, 6. ea quae ... scripta sunt, nouum testamentum nominatur I 364, 17. quidquid aspectu rarum, quidquid pretiosum est, haec grata esse diis suis ... iudicant I 480, 5. quidquid pretiosi habent—quibus nec uti possunt I 534, 7 (*cf. adn. crit.*). sibi quisque proprias uias inpresserunt I 4, 17. unus quisque cum seruis, cum liberis aderant II M 198, 22. si quis—inciderat, — mergebantur II M 215, 19.
 congruere I 73, 26. *c. dat.* I 300, 12. 433, 9. 700, 28. II 26, 15. 67, 7. cum I 79, 8. 579, 6. II 4, 16. in *aliquem* I 43, 24. 327, 10. congruentes in unum nocet I 286, 12. in unam (eandem) sententiam I 12, 4. II M 186, 3. congruebat *c. acc. c. inf.* I 539, 5.
 coniectare *aliquid* de (= ex) I 424, 3.
 coniectura I 182, 4. 188, 22. 261, 15. 583, 5. II 68, 5.
 coniti *c. inf.* I 410, 11.
 coniuere I 183, 23. 405, 11.

coniugalis I 249, 4. 709, 2. 748, 14.

coniugatio simplex: actiuum:
imperfect. indicat. -ibat I 716, 22.

— *perfect. indicat.* 2 *sing.* (*plur.*)

constanter -astis): I [4, 10 adn.

§ 13.] 218, 16. 407, 17. 20. 431,

2. 521, 10. II 156, 4. — 3 *plur.*

in -ere I 303, 16. 405, 11. II Ph

143, 112. *fuere* I 150, 8. 277, 3.

II 83, 5. — *multo saepius* -aue-

runt *quam* -arunt. — *paene con-*

stanter (*quamquam saepe non*

omnes codd. consentiunt) -ierunt,

perraro -iuerunt, *item in coni.*

perf. uel fut. II (-ierint, -iuerint)

et in indic. plusqu. (-ierant, -iue-

rant). — *perf. coni. uel fut. II*

multo saepius -auerit (-is, -int)

quam -arit (-int). — *plusqu. indic.*

constanter plenae formae -auerat

(-ant). — *plusquamperf. coniunct.*

paene constanter -asses *cett., per-*

raro -auisses. — -esset I [89, 15.]

201, 11. 328, 7. 552, 1. 694, 8.

-euisset I 324, 3. *multo saepius*

-isset *cett. quam* -iuisset. — *futur.*

I indic. prodient I 638, 3. (*saepe*

formae usitatae exhibit I 665, 10.

666, 6. interibit I 136, 18. 638, 4.

666, 8. peribit I 69, 18. 645, 15.

al.). — *passiuum:* 2 *sing. in*

-ere deponentium I 104, 8. 123, 7.

174, 10. 213, 1. 219, 4. 390, 22.

459, 7. 522, 9. 527, 3. 531, 8.

532, 15. 534, 10. 544, 22. 550, 18.

683, 25. *passiuorum* I 200, 16.

219, 4. 492, 20. — *infinitiu:* *perf.*

act. paene constanter in -a se. —

-euisse I 83, 8. 93, 6. -esse: *con-*

suesse I 83, 12. *conplesse* I 91, 12.

inplesse II 64, 17. (-euisse I 83,

8. 93, 6.) — *paene constanter*

-isse.

coniugatio composita: acti-

uum: per particip. praes. forma-

tum erat significans I 347, 11.

erant certantes quis—inueniret II

M 188, 3. erit omnia perferens I

491, 7. — *per particip. fut.:*

futur. I indic. I 605, 26. (quid de

iis faciunt facturique sunt). 5, 11.

30, 7. 10. 38, 7. 235, 3. 253, 5.

347, 18. 490, 6. 575, 13 (cf. 14).

605, 24. 26. 631, 14. 645, 6. 665,

6. 714, 2. II 16, 18. [M 213, 17.]

al. indic. praeteriti (fuerat usurus)

I 297, 1. 359, 7. 531, 22. *coni.*

(adoratura fuissent) I 100, 25. II

M 201, 15. — *passiuum: tem-*

pora per perfectum et plusquam-

uerbi esse formatae: perf. indic.

perraro: data fuit I 347, 7. fuerunt

consecuti II M 232, 14. (*aliud*

est inretiti fuimus I 737, 9. *al.*)

perf. coni. uel fut. II (fuerimus

adsecuti) I 5, 16. 10, 6. 75, 4. 119,

13. 128, 19. 172, 21. 218, 3. 227,

16. 295, 2. 370, 22. 413, 4. 477,

11. 20. 489, 18. 533, 1. II 6, 13.

30, 17. 115, 21. *al. fuero inmo-*

ratus I 128, 19. *plusqu. indic.* (fu-

erant uersati) I 3, 25. 99, 20.

129, 17. 162, 7. 238, 15. 331, 14.

406, 11. 409, 14. 419, 8. II M

172, 3. 181, 8. 194, 25. 199, 9.

222, 11. 223, 6. 226, 6. [231, 11.]

235, 5. 13. 236, 2. *al. plusqu. coni.*

(fuisset delusus) I 39, 7. 86, 18.

101, 2. 301, 12. 309, 9. 328, 14.

330, 14. 337, 4. 8. 509, 14. II M

193, 10. 197, 12. 224, 20. *al.* —

formae per particip. fut. pass.

factae: plusqu. ind. (fuerat re-

fellendus) I 412, 9. 470, 4. 538,

21. II 123, 19. *fut. II:* si hostem

contra quem fuerit armandus igno-

- rat I 271, 10. fuerit abutendum I 23, 6. — *infin. perf. pass.* fuisse natus II 22, 6. (*aliud est* excaecatos fuisse et furore correptos I 360, 10. *al.*) — *infin. fut. pass.* (*cf. Brandt, Archiu. lexicogr. et gramm. lat. II 349. III 457*) datuiri I 343, 14. dissoluituiri I 623, 22. generatuiri I 321, 9. inuentuiri II 101, 17. missuiri I 640, 19. nominatuiri I 23, 4. oppressuiri I 178, 7. perfectuiri I 267, 14. sublatsuiri I 634, 19. — desertum iri II M 227, 13. — consummatum fore I 366, 7. — *formae periphrasticae: coni. fut.* quod futurum esset ut (pelleretur) I 50, 17. *infin. fut. act. (formae simplices accepturum esse frequentiores sunt)* futurum (esse) ut (acciperet) I 328, 6. 367, 20. 378, 12. 714, 24. fore ut inrumpant I 74, 17. fore ut (faceret) I 301, 20—22. 304, 20. 324, 16. 355, 4. 368, 3. 378, 1. 7. 380, 17. 694. 13. *infin. fut. pass.* futurum esse ut traderetur II M 203, 1. fore ut (iudicaretur) I 626, 8. 642, 4. 665, 7. fore ut (nasceretur) I 301, 20. 22. 336, 11. 344, 5. 10. 349, 9. — *coniunctiuus futuri I uerbo habere formatus: actiuum* ipsum praedixisse quod plurimae sectae haberent existere I 394, 19. *passiuum* ut ostenderet quod carne indui haberet I 313, 10. ostendit (propheta) id (testamentum) quod per Christum dari haberet, consummatum fore (*ex Cypriano I 46, 17 H.*) I 366, 7. in coniugium sibi uindicare I 35, 11. coniuncte I 712, 2. coniunctiores I 515, 5. *coniunctiuus post uerba* petere orare II M 207, 11. 209, 18. uelle I 31. 22. *cf.* necesse est. *potentialis* quid ergo sperauerint de suis religionibus Graeci? I 725, 3. — ut ita dixerim II 92, 10. — *concessiuus* reliquerit haec sane I 70, 10. fuerint sapientes II 93, 23. *apud relatiuum per assimulationem* I 183, 9. 390. 18. 438, 23. 442, 19. 454, 3. 5. 458, 10. 469, 8. 536, 4. 569, 17. 696, 17. 737, 13. II 13, 2. M 194, 1. *al.* praecepit (Hercules), ut—uteretur (sacerdos), quod (*sc.* Hercules) negaret (*pro* negauit) I 85, 8. *item* quae diceret I 201, 9. — *cf.* '*condicionalia enuntiata*' cur forsitan fortasse postquam quamdiu quamquam quia quicumque quid(s) quisquis quod siue. coniurare aduersus *aliquem* I 427, 8. si ab omnibus in legem dei coniuratur I 422, 18. conlatio I 422, 16. conlidere = inter se conlidere (*cf. Brandt, Archiu. gramm. et lexicogr. lat. VIII 310*) I 135, 18. II 88, 1. inuicem conligatis ossibus II 19, 20. conligere *cf.* coll- conlocare sibi domicilium I 615, 3. deo templum II M 174, 17. in *c. abl.* 20 *fere locis*; in centum et uiginti annis metam conlocauit I 160, 24. in quorum (*sc. hostium*) manibus eos conlocauit I 476, 1. *part.* conlocatus *pro participio uerbi* esse: in bonis caelestibus I 656, 1. — uirtutes intra pectus conlocandae — extra hominem I 75, 3. 4. inter deos I 74, 1. 687, 26. conluctatio I 66, 13. conluctator II 5, 6.

conlustrare II 53, 7.

conluvio I 567, 7.

conm- *cf.* comm-

conpages I 180, 4. 568, 12. 627, 13. 723, 12. 748, 12. II 34, 6. 43, 10. 54, 8.

compar [II 62 adn. § 3.] *c. dat.* I 550, 7. compares recentiores dare (*de gladiatoribus*) I 558, 5.

comparare *c. dat.* I 90, 12. 112, 8.

comparatio: ut nostra tempora in illius mali comparatione felicia possint iudicari I 631, 28.

comparere: repente non comparuit in iudicio I 408, 6. (Nero) nusquam repente comparuit II M 175, 9.

compediti I 584, 25.

compellere ad uitia I 95, 19.

compendium II 104, 17.

conpes: conpedes I 54, 16. 493, 17. 531, 12. II M 196, 25.

conpescere I 497, 19. 739, 9. II 117, 8.

compilare I 112, 9. 467, 17.

conpingere I 606, 11. conpegit II 19, 20. compactus de II 34, 22. ex I 599, 3. II 55, 6. 106, 14. anulis in cicutae modum inuicem compactis et cohaerentibus II 40, 1.

complere centesimum aetatis annum II 15, 5.

complicabitur caelum I 666, 14.

conplodunt (bestiae) aquam ad palatum II 36, 2.

conploratio I 644, 7. II M 220, 14.

componere de = ex I 258, 2. uitam *alicuius* I 55. 20. ad proeliandum I 265, 1. [*sim.* I 131 adn. § 7.] conpositis orationibus numerosisque carminibus I 741, 6. beneficiis ad humanitatem I 55, 20.

conpos mentis I 482, 14. propositi ac uoti sui I 501, 14.

comprehendere aquam linguae sinu II 36, 1. deus spiritum (suum) in effigiem compr. I 297, 9. elementorum figuras humana specie I 121, 21. = intellegere *saepe, uelut* I 28, 7. 111, 14. 114, 20. 586, 6. 7. 606, 6. 7. II 19, 1. 44, 1. 51, 7. 53, 18. 69, 9. animo I 75, 14. 611, 26. II 60, 12. *sim.* I 2, 12. II 6, 4. 68, 2. *al.* [= constituere II M 232, 13 (*cf.* adn. cr.). 233, 7.]

comprehensibilis *proprie* I 207, 10. 595, 3. [602 adn. § 8.] 650, 18. II 18, 23 (*cf.* 19, 1). 106, 16. et oculis et manu I 618, 18.

comprehensio II M 174, 2.

compressio II 35, 8.

conprimere delatorem II 120, 19.

computare *c. dupl. accus. (nomin.)* I 69, 20. 456, 13. 688, 14. pro I 183, 24. 557, 14. pro nihilo I 725, 12. hunc in numero philosophorum I 625, 6. ius in uiribus I 736, 5.

computrescere II M 211, 7.

conquassare I 622, 3.

conqueri *aliquid* I 350, 19. 421, 6. 559, 15. *c. acc. c. inf.* I 624, 1.

conquiescere I 334, 12. 434, 4. 716, 27. II 53, 7.

conquirere sibi I 158, 15. naturam rerum caelestium II 7, 5.

conradere I 417, 7. II M 209, 14.

conruere I 10, 22. 67, 26.

cf. etiam corr-

consanguineus I 514, 2. 527, 21. II 108, 21.

consanguinitas I 745, 15.

conscientia (*conscium esse alicui alicuius rei*) I 60, 3. 742, 9. (*conscium esse sibi alicuius rei*) I 37, 23. 67, 9. 575, 15. II 18, 3. *al.* conscientiae secreta I 347, 16. conscientiam punire I 736, 14. ar-

- canum intra conscientiam nostram tenere I 667, 7. *sensu morali* I 438, 15. 440, 14. 567, 21. 570, 11. 669, 7. polluere conscientiam I 557, 14. II 131, 21. purgare I 575, 9. 748, 19. integra conscientia I 467, 19. mala I 667, 13. circumspecte conscientiam tuam I 532, 13.
- conscindere II M 187, 10.
- consciis arcanis II Ph 138, 58.
- conscripserunt signum in fronte I 384, 1.
- consecrare: consecutus serra I 308, 1.
- consecrare: I 68, 6. *alicui aliquid* I 76, 15. 58, 10. 110, 11. 122, 6. 170, 16. quorum nominibus consecrata sunt (*simulacra*) I 99, 11. memoriam *alicuius* I 60, 10. 64, 21. mortuos I 82, 16. Romani Caesares suos consecrauerunt I 56, 9. sororem I 89, 13. *aliquem* in memoriam I 31, 2. illa gente ad diuinitatis opinionem consecrata I 413, 19. uitia I 74, 19 (17). 23. deum in corde I 580, 13. II 132, 13.
- consecratio I 75, 23. 109, 12.
- consecrari I 76, 1. 193, 9.
- consenescere I 188, 18. 614, 22. consensuit I 634, 8. consenuerat II M 192, 17.
- consentaneae cum natura uiuere I 195, 11.
- consentaneus *c. dat.* I 254, 7.
- consentire *alicui* I 371, 13. ad I 426, 7. 728, 6. in *aliquid* I 69, 15. 419, 16. 439, 15. II 95, 14. in unum II 54, 14. ad *aliquid* I 728, 6.
- consequens quaestio I 7, 18. prius—consequens I 282, 11. quod (hoc) consequens erat I 283, 9. 539, 1. consequens est (erat, erit) ut I 9, 1. 28, 12. 62, 3. 15. 63, 5. 254, 1. 320, 4. 616, 15. 706, 17. 753, 12. II 15, 23. 72, 5. 77, 11. 89, 6. consequentia II 73, 13. argumentorum consequentia I 120, 4. consequentium rerum necessitas I 232, 12. ex (in) consequentibus I 255, 10. 590, 19.
- consequentiae (rerum) I 606, 10.
- consequi: hebetatos oculos caligo et tenebrae consequuntur I 482, 8. consequentibus temporibus I 37, 9.
- conserere (-serui) *cf.* manus.
- conserere (-seui) I 158, 3. II 99, 16. consitus arbore multa lucus II Ph 136, 9.
- conseruatio rerum II 108, 3.
- conseruator II 75, 10.
- conseruus I 448, 2.
- [considerantiam habere I 603 adn. § 11.]
- considere in *c. abl.* [I 48, 11.] II Ph 137, 39.
- consignare haec scriptis ad aeternam memoriam II 73, 9. consignata ueritas I 664, 3.
- consiliarius II M 189, 19.
- consiliator I 131, 2. 306, 11. 712, 22.
- consimilis *c. dat.* I 571, 4.
- consistere ac permanere I 614, 22. consistere in *c. abl.* I 206, 17. 343, 9. 500, 12. 509, 14. 530, 11. II 105, 20.
- consolator I 669, 11.
- [consolidatum (*cod. B, solidatum cett.*) I 618, 20.]
- consonantes in integros modos nerui II 54, 11.
- consonus I 11, 23. 760, 18.
- consors I 745, 20.
- consortium I 386, 15. 462, 6. 712, 25. 727, 22.
- in conspectu *alicuius* I 73, 18. 421,

9. 534, 11. 557, 14. 666, 23. II M 195, 6. esse I 453, 3. II M 227, 7. in conspectu ponere II 102, 21. ut omnia in conspectu sibi ipse constituat II 53, 10. in conspectu dei II M 195, 6. uiuere I 573, 14. II 82, 6. stare I 327, 14.

conspiciuus I 383, 2. 3. 448, 20.

conspirans sonus II 54, 16.

conspiratio I 502, 4. II M 172, 11.

conspuere I 350, 12. 718, 5.

constare: constatura fuisse (ratio uidetur) II 27, 8. quomodo illis poterit ratio constare II 15, 5. *cf.* ratio. *c. abl.* I 71, 5. 136, 8. 140, 3. 164, 10. 578, 20. II 31, 24. 11, 7. 20, 13. *al.* in *c. abl.* II 35, 3. *al.* ex I 119, 8. 145, 20. 155, 15. 133, 23. 376, 14. *al.* per *aliquem* II M 188, 14. animae pecudum non ex deo constantes I 157, 4. de = ex I 121, 14. — constat de I 92, 14. constitit de II 94, 18.

consternatus II M 224, 7.

consternere maria I 256, 6.

constituere: (hominem) bipedem II 27, 15. mortalem fragilem I 597. 16. mare innaugabile constituetur I 636, 21. se humilem constituit I 369, 12. se deum I 403, 8. se philosophum I 187, 3. *aliquem* tamquam deum I 14, 13. 692, 23. constituere in *c. abl.* 25 *fere locis.* in medio I 188, 10. 387, 8. 659, 11. in medium II M 195, 8. constitutus *pro participio praes. uerbi* esse (*cf. Woelfflin, Archiv. lexicogr. et gramm. lat. VII 481. Goetz ibid. IX 307. Landgraf ibid. IX 560*): in caelo I 51, 4. mens in capite tamquam in caelo deus II 52, 19. (aliquo) in malo I 709, 11. 746, 5. in potestate aliqua I 730,

3. populus in spe constitutus (= Iudaei) I 426, 1. adfectus iracundiae in felle II 49, 6. in aliqua specula I 102, 3. peregre I 100, 6. in medio I 188, 10. inter (deum atque hominem) medius constitutus I 376, 9. 598, 4. constituti sub ictu mortis I 557, 21. [sub potestate nostra II M 229, 7.] *cf.* (in) conspectu.

constitutiones iuris peritorum I 436, 10.

constitutor I 88, 1. (rerum) (omnium) constitutor deus I 200, 9. 274, 11. 286, 5. *c.* huius mundi deus I 221, 8. *cf. etiam* deus.

constringere I 66, 11. 88, 12. 249, 11. 375, 7. 391, 4. 418, 21. II 24, 12. 85, 18.

construere nidos II 11, 15.

constuprare II M 218, 2.

consuescere: [consuerunt II M 232, 10.] consueuerat I 88, 7. consuesse I 83, 12. [consuesset I 89, 15.]

consulere: Apollo de Iudaeorum religione consultus II 129, 12. consultis auibus I 125, 23. [aliorum male consulta I 668 adn. § 12.]

iure consulti II M 198, 9.

consulto II M 200, 21.

consultor I 320, 1. 405, 9.

consumere (= comedere) inuicem I 368, 4. se ipsa philosophia consumit et conficit I 185, 12.

consummare I 136, 2. 146, 23. 213, 13. 366, 7. 485, 2. 596, 21. 609, 3. 629, 7. [668 adn. § 17.] 744, 17. 748, 15. 750, 20. 756, 6. II 91, 18. consummatus I 129, 9. 375, 16. II 95, 5. et perfectus I 8, 5. 372, 8. 381, 15. 580, 15.

consummatio I 571, 1. 629, 3. 630,

16. 631, 13. 664, 12. 714, 2. 755, 19.
- consurgitur ad bella I 739, 12. in conuicia, in rixas et proelia et contentiones I 743, 3.
- contagio I 162, 22. 437, 1. 567, 5. 649, 21.
- contagium I 622, 5.
- contaminare I 76, 9. 245, 11. 565, 15. 635, 16. se peccatis (uitiis scelere *sim.*) I 67, 17. 385, 12. 399, 8. 616, 2. 683, 22. contaminatus I 86, 21. 440, 20. contaminati spiritus (= daemones) I 164, 13. 471, 6.
- contemnere bona prae uirtute I 581, 20.
- contemplari (deum) id est mente cernere I 201, 2.
- contemplatio caeli I 246, 18. II 120, 27. dei I 201, 16. 493, 19. 597, 11. *sim.* I 78, 7. uestes et pocula insatiabili contemplatione contrahere I 122, 16. [contemplatione (= ratione habita) mitissimae nostrae clementiae II M 213, 10.]
- contemptor I 432, 4. 468, 13. II 108, 9.
- contemptus (*adiect.*): iustitia contempta deo I 454, 12. quid contemptius dici potuit? II 81, 10.
- contemptus (*subst.*): contemptui esse I 491, 3. 543, 10. *alicui* I 2, 24. 395, 17. 543, 10. 549, 3. in contemptum uenire I 77, 12. (ex, in) contemptu I 416, 19. 463, 15. 500. 7. 617, 12. 618, 2. in contemptu uiuere I 614, 7.
- contendere *c. inf.* I 424, 5. 461, 17. 731, 8. II M 180, 4. [230, 8.]
- contentio I 194, 1. 195, 1. 197, 21. *plur.* I 4, 5. malae I 498, 3.
- contentus se suoque I 743, 16. et suo et paruo I 474, 6. scire I 195, 23.
- conterere cibos II 36, 9. Orientem II M 195, 16. contriti I 193, 11. cibi II 35, 16. ingenium, tempus, aetatem in *aliqua re* I 181, 4. 261, 2. 272, 18.
- contestari I 299, 3. 313, 21. 649, 4. II 127, 12. M 188, 10.
- contexere: alteram (Parcam), quae (uitam hominis) contexat I 150, 21. historiam contexuit ex titulis I 42, 4. reliqua historia sic contextitur I 54, 18.
- contextus spinae II 26, 4.
- conticescere I 387, 13.
- continens: in una sola fuit contentior I 38, 17.
- continere libidines a filia I 427, 7. se a congressione I 559, 21. contineri in *c. abl.* I 65, 20. 118, 24. 143, 8. 148, 1. 190, 11. 372, 5. 498, 17. 734, 21. II 31, 15. *al. c. abl.* I 53, 8. 104, 26. *al.* se castris I 128, 16. se intra praescriptam portionem I 8, 13. figura id continebat quod *c. coni. (pro acc. c. inf.)* I 378, 22.
- contingere: hoc bonum muta (= animalia) non contingit I 702, 17. materiam strictim I 149, 21.
- continuare II 107, 20.
- continuo I 153, 7. 260, 13. II 55, 17. M 195, 15.
- contio I 463, 10. II 83, 1. M 205. 12. militum II M 194, 25. populi I 89, 2. contiones prophetarum I 634, 11. 653, 8.
- contionari I 103, 9. 354, 5.
- contorquere II 21, 6.
- contra (*adu.*) I 142, 23. II 10, 5. disputare I 542, 4. disserere I 129, 14. 369, 2. quae contra sunt

- posita II 30, 9. *cf.* dicere. — quam I 422, 1. 539, 7. — *praepos.* quos contra I 542, 4. (contra quem I 744, 20. *al.*) *cf.* -que.
- contractiora II 25, 13.
- contrahere rictum II 79, 5. contrahi aegritudine I 536, 3.
- contrarius uentus I 334, 5. *c. dat.* I 143, 14. *al.* quid inter se tam contrarium I 101, 13. contraria facit quam deus I 270, 3. e contrario I 10, 1. 120, 8. 133, 11. 471, 20. 556, 15. 615, 11. 697, 12. ex contrario I 390, 11. in contrarium ualere I 116, 11.
- contrectabilis I 136, 16. 651, 2.
- contrectare oculis II 7, 6. insatiabili contemplatione I 122, 16.
- contremescere I 192, 9. 637, 2. II 130, 3.
- contritio I 639, 9.
- sine ulla controuersia = sine dubio I 559, 4.
- contubernium I 43, 19. contubernii ueteris amicus II M 196, 2.
- contueri I 482, 7. II 28, 4. 31, 9.
- contumeliae ac ludibrio esse *alicui* I 395, 18. 477, 17. contumeliae uerborum I 725, 17.
- conturbare: in intimis uisceribus stimulos omnes conturbat I 565, 17. conturbata illa prauaque mens (= diabolus) I 143, 4.
- ex conubio et permixtione feminae procreare I 295, 16.
- conuehere II 11, 17.
- conueniens *c. dat.* I 45, 21. 484, 7. II 108, 16. est conuenientius ut I 751, 16.
- conuenienter *c. dat.* I 73, 14.
- conuenire [ad loca II M 231, 9. 232, 10.] *c. dat.* I 118, 5. II 4, 13. conuenit *aliquid* in *aliquem* I 43, 6. 49, 4. 527, 5. II 73, 12. aptissime ad I 676, 15. conuenit *c. acc. c. inf.* I 62, 17. 292, 1. 558, 10. [II M 229, 16.] — quod quia conuenit II 71, 25. conuenit inter *c. acc. c. inf.* I 138, 12. eos conuenturos inter se I 517, 7.
- conuenticulum I 435, 6. conuenticula II M 189, 6. 215, 2. 233, 17. [213, 15. 232, 16.]
- conuersiones caeli I 149, 1. *sim.* I 117, 11.
- conuertere = se conuertere: conuerterunt ad perdendos homines I 695, 21. — uerba de Graecis conuersa I 713, 4. *sensu biblico*: conuertere homines ad dei cognitionem I 638, 8. *sim.* I 328, 19. 638, 13. II M 174, 16. se ad deum I 670, 20. 692, 11. *sim.* I 655, 3. — *cf.* manus.
- conuiciari *alicui* amarissime I 85, 1.
- conuicium bene uiuendo facere corruptis moribus publicis I 425, 18. conuicia I 259, 9. 426, 15. 743, 2.
- in conuictum adhibere *aliquem* I 525, 5. admittere I 101, 14.
- conuincere: conuictis inanibus (*neutr.*) I 95, 13. conuictus scelere II 111, 6. de uno deo I 43, 16. stultitia I 185, 11. *c. acc. c. inf.* I 123, 16. 187, 5. II 49, 20.
- conuoluere (*mortui*) corpus I 362, 12. uestibus I 109, 10. longitudo in se conuoluta II 42, 3. iustitia stultitiae specie conuoluta I 452, 10.
- cophini I 333, 6.
- cum copia et gubernaculo fortunae simulacrum fingunt I 269, 2.
- copulare I 386, 16. 422, 6. cum I 704, 14. 737, 8. II 132, 3. affinitatem II M 222, 14. dexteras II M 214, 18. *c. dat.* I 703, 9. sibi

- I 91, 20. 376, 16. copulati inter se II 46, 9. duo elementa inuicem copulata II 106, 9.
- copulatio sexus et corporum I 680, 23. feminae II 107, 23. feminei corporis I 740, 12.
- coquere: legitime coetus II M 187, 13.
- cor: si quid tibi cordis est I 409, 16. cordis humani aliquid habuit I 246, 9. quidam hebetis obtunsiue cordis I 115, 1. aperuit corda eorum II M 174, 3. oculos cordis I 378, 4. cordis circumcisio I 347, 17. *cf. etiam Indic. rer.*
- coram *c. abl.* I 165, 19. 425, 11. 21.
- cordatior I 245, 5.
- corium I 85, 19. quod corium (*coni.*, *cruceo*, *croceo codd.*) punica grana tegit II Ph 144, 126.
- cornu: ille tollit audacius cornua II M 209, 20.
- corona spinea I 380, 17. uirtus perfecta coronam uincentibus inperit I 377, 12. dabitur ei corona uirtutis I 491, 9. coronam fidei adipisci I 761, 16. sempiterna II M 171, 8. uictrix II M 190, 17. — corona dicitur circumstans in orbem populus I 380, 18.
- coronare deos I 97, 14. coronari panibus I 83, 14. coronatus spinis I 350, 10. nudi uncti coronati I 87, 8. uictores immortalitatis praemio coronat (deus) I 699, 2. papillae paruis orbibus coronatae II 38, 10.
- corporalis I 30, 3. 105, 4. 136, 15. 146, 16. 295, 17. 375, 9. 577, 20. 605, 17. 650, 17. II 9, 8. 15, 21. 39, 18. 53, 23. uita I 209, 7. 492, 3. 600, 3. 616, 21. 733, 1. haec corporalis uirtus quae dicitur fortitudo I 67, 21. bona corporalia I 275, 1. 601, 9. corporalia I 105, 2. 651, 2.
- corporaliter I 324, 16.
- corporantur fetus animantium calore et umore I 145, 19. nec umor potest corporari I 146, 3. corporatus est (Christus) I 381, 11. 724, 4. *cf. etiam* torporari.
- corpus *cf.* induere. — = societas, uniuersitas: qui se dissociat ac discernit a corpore I 518, 13. [ius corporis eorum (*sc. Christianorum*) id est ecclesiarum II M 232, 11.] [Christianis id est corpori et conuenticulis eorum II M 232, 15.] [corpus Christianorum II M 232, 7. 233, 3.]
- corpusculum quo induti sumus II 62, 5. corpuscula = atomi I 232, 13. 15. *item* indiuidua corpuscula II 86, 20.
- cf. etiam* correctio sui I 749, 2.
- corrector prauitatis I 12, 10.
- corripere = castigare I 709, 25.
- corroboramenta uirtutis I 212, 7.
- corroborare I 476, 8.
- corrupte I 147, 14.
- corruptela I 475, 10. *plur.* I 555, 11. II 117, 1.
- corruptibilis I 106, 2. 122, 13. [131 adn. § 8.] 141, 21. 421, 22. 578, 16. 589, 22. 618, 24. II 123, 1.
- corruptor I 36, 6. 74, 10.
- corruptus: corruptiores I 561, 2.
- coruscare auro I 481, 1.
- cos I 125, 25. iram cotem esse dicunt uirtutis I 553, 13.
- costae II 19, 23.
- coturnata scelera I 560, 9.
- coturnices I 303, 3.
- crassitudo I 182, 2. II 19, 19.

- crassus I 146, 2. crassior II 20, 18. 42, 10.
 crates II 20, 4.
 creare fanum I 91, 21. 690, 21. [aram I 47, 22. urbem I 45, 2.]
 liberos I 740, 7 (*cf.* I 284, 3. 296, 1). uermes intus creantur (*sc. morbo*) II M 211, 10.
 creator (*de deo*) *deest, loco eius est* artifex auctor conditor constitutor effector fabricator factor institutor machinator opifex parens rerum (mundi), *quae cf.*
 crebrescere I 632, 2. 756, 11.
 crebro I 757, 14.
 credere in deum I 713, 22. in Christum I 364, 2. in carnem I 358, 5. in *aliquid* I 313, 6. 358, 5. somniis I 189, 7. (Christum) deum credimus ex factis, ex cruce I 410, 2. ex eo quia I 407, 19. auctoritas creditae maiestatis I 39, 15. — pecuniam I 547, 24. — credo *insertum* I 25, 11. 82, 16. 239, 20. 254, 15. 444, 19. 484, 13. 675, 8. 687, 3. 710, 12. II 13, 22.
 credibilis: quanto magis—credibile est II 75, 4. credibilis I 139, 3.
 credulitas I 167, 9. 240, 7.
 credulus I 240, 7.
 cremare I 33, 12. 108, 14. uiuos II M 186, 9.
 creuit animus uniuersis II M 226, 26. crescit audacia malis I 709, 23. *uix* I 631, 26 (quibus *sc. temporibus ablat. uid.*)
 crimen: si criminis est immolare I 390, 12. in crimen uenire I 459, 18. stultitiae I 452, 3. *cf.* (crimini) dare.
 criminatorem uocamus (*sc. δεισδαλον*) quod crimina—ad deum deferat I 130, 4. serpens ille qui de factis
 diabolus id est criminator siue delator nomen accepit I 695, 3. *item de diabolo* I 158, 7. 489, 9. 695, 16.
 criminosus *c. dat.* I 540, 11. criminorum est *c. inf.* II 108, 19.
 crines cometarum I 636, 9.
 cruciabilis I 650, 4.
 cruciamenta I 328, 2. 395, 18. 404, 25. 476, 20. II M 234, 9.
 cruciare: quid nos cruciemus enitendo I 197, 20. = cruci adfigere: I 337, 11. 338, 18. 369, 20. 721, 15. II M 173, 10.
 cruciatus *plur.* I 12, 16. 318, 18. 735, 9.
 crudescit pugna II M 224, 11.
 crudis cicatricibus I 728, 23.
 cruentare I 480, 3. 551, 23.
 cruentus: fiscus II M 182, 7. dii I 432, 16. imperia II M 172, 5. scripta II M 179, 19.
 cruor *et* sanguis *promiscue* I 383, 18. 560, 2. 3. 742, 11. 12. II 81, 16. II M 210, 11. innocentium I 399, 15. 425, 8. cruore campos inundare I 68, 23.
 crusta marmoris II 88, 10.
 crux: nisi (homo) crucem portandam patiendamque suscepit I 364, 3. *cf.* adfigere figere *et Indic. nom. s. Christus.*
 cubiculum I 561, 2. II M 207, 12. 21.
 cubile I 580, 12. 748, 8. II Ph 139, 62. *plur.* I 516, 8. 517, 4. cubilia hospitum uiolare II M 218, 10. cubilia diuini gregis II M 237, 8.
 cubitare palam cum coniugibus suis I 710, 15.
 cubitorum flexura II 37, 5. cubitis II 21, 9. 11.
 culices I 120, 14.

- in culleum insuere I 217, 11. nec culleum metuunt I 427, 8.
- culmen II 26, 16. 34, 13. *cf.* columen.
- in culpa esse I 390, 8.
- culpare I 184, 19.
- cultor (daemonum) I 165, 19. dei I 158, 17. 165, 15. 351, 4. 399, 10. 426, 9. 436, 13. 547, 14. II 105, 6. 10. deorum I 26, 19. 96, 16. 282, 23. 283, 2. 432, 5. 8. 439, 4. 7. fragilium cultores I 106, 1. cultores uanarum religionum I 443, 9. *adiect.* iustus et cultor dei populus I 631, 20.
- cultrix deorum II M 185, 4.
- cultura (terrae) I 538, 1. dei I 419, 14. de culturis (sacrorum) I 688, 16. — ut culturae uerterentur in siluam II M 180, 8.
- cultus (*subst.*): agrorum cultibus I 348, 10. 635, 7. plebeio cultu (= ueste) II M 236, 7. *plur.* nimii corporis cultus I 126, 16. deorum I 281, 17. 691, 4. falsorum deorum I 328, 12. inpiis et uanis cultibus I 328, 19. deum iustis cultibus honorare I 279, 17.
- cultus (*adi.*): cultiorem agrum II M 181, 14.
- cum (*praep.*): cum mens secum tantummodo (= sola) esse coeperit II 58, 15. — moueri cum modo II 31, 12. uiuere cum uirtute, cum scelere I 242, 5. — *cf.* facere pariter.
- cum (*coni.*) cum *indicatiuo*: temporale saepe. — *condicionale uel iteratiuum saepe, uelut* I 43, 16. 44, 4. 46, 1. 27. 73, 13. 80, 20. 87, 10. 96, 19. 24. 108, 22. 109, 11. *c. fut. II*: I 489, 18. 501, 14. II 50, 14. 58, 14. *identicum* I 49, 23. 92, 9. 123, 10. *al. causale* II M 183, 1. 190, 25. I 399, 2 *cum BH* audeant *scribendum uid.*; I 612, 11. quae cum in hominem solum cadit: *scribendum uid.* cadat, *et in adnot. ponendum est* cadant *B*¹, cad^ant *B*³, cadit *RSHP*, cadat *edd.* I 724, 26 *cum*—expellitur—fugatur *uid.* esse cum *identicum* (= eo quod). *concessiuum* I 557, 6. II 109, 4 (*cf. adn.*). — cum *inuersum c. infinitiui histor.* II M 191, 13. — cum primum *c. indic. praes.* II Ph 137, 35. 36. cum primum coepit I 329, 14. *c. perf. ind.* I 714, 12. cum in ceteris rebus tum praecipue in.. I 405, 2. cum multa alia mira tum etiam hoc I 367, 19. cum aliorum prophetarum tum Esiae I 331, 11. cum—tum etiam II 96, 6. cum—tum maxime I 6, 23. incredibile est —, quod (= quia) cum—ornata est, tum ut—colligantur II 28, 16. hieme cum maxime saeuiente (*cf. adn.*) II M 225, 4.
- cumulandis honoribus I 1, 10.
- cunae I 77, 20.
- cunctari *c. inf.* I 272, 18.
- cuncti et uniuersi *promiscue* I 205, 17.
- cunei (*exercitus*) I 10, 17. armatorum II M 221, 1.
- cupiditas = auaritia, studium lucri *cf. Indic. rer.* cupiditati ac miraculo esse I 472, 19. cupiditas uitae I 209, 22. curiosa et profana cupiditas I 142, 7. cupiditates ac libidines I 618, 2. *ad* cupiditas *cf. Brandt, Ueb. das Frgm. d. Lact. De mot. an. p. 9.*
- uesana cupido II Ph 136, 17.
- cupidus = auarus I 221, 18 (*cf.* 222, 5). 425, 20. *al.*

- cupientissima ueri adipiscendi hominis natura I 178, 14.
- cur *c. coniunct. in interrogatione directa saepe, uelut* I 11, 7. 30, 17. 37, 11. 38, 13. 70, 16, 18. 111, 11. II 23, 2. 81, 12. est plane cur I 236, 10. erat plane cur I 67, 10. est uero cur I 70, 21. ne ulla esset excusatio cur II 6, 12. *cf.* causa mouere.
- curam dare II M 211, 5 (*de medico*). cura est *c. inf.* II Ph 143, 110. curae habere *aliquid* I 591, 16. curae esse *alicui* I 95, 20. 475, 12.
- curare *aliquem* = sanare I 66, 21. 332, 10. 529, 4. 717, 27. peccata salubriter I 396, 18. *de medico absolute* II M 210, 9. 17. 211, 9 (*sine spe*). — *c. gerund.* II 124, 8.
- curatio I 67, 5. 576, 4.
- curia I 183, 12. 709, 5.
- curiose: curiosius ac liberius ea inuentur I 162, 3.
- curiosus I 142, 6. 245, 8.
- currere: current torrentes sanguinis I 759, 2. ut expeditus curras I 531, 13. carmina dulci modulatione currentia (*an decurr.?*) I 400, 7.
- cursus publicus II M 201, 13. *item* dispositis ab Oriente cursibus II M 214, 12.
- curtus I 538, 21.
- curuare I 98, 4. se II 121, 1. curuari (= se curuare) I 102, 8. 173, 15. II 21, 8.
- curuatura II 37, 11.
- curuus II 121, 2.
- cuspis II Ph 145, 136.
- custodire (= seruare) mandata I 395, 2. fidem I 324, 6.
- custos deus I 531, 9. custos finium deus I 78, 18. *cf.* deus.
- si cutem (= corpus) lauarint I 467, 25.
- cymbala I 51, 5. 690, 5.
- Daemon: daemonas grammatici dictos aiunt quasi *δαήμονας*, id est peritos ac rerum scios I 163, 13. (daemones) sibi geniorum nomen adsumunt: sic enim Latino sermone daemonas interpretantur I 164, 17. — daemona I 164, 8. daemonas I 107, 17. 163, 13. 18. 164, 18. 165, 2. 386, 13. 19. 387, 4. 17. 19. *cf.* *Indic. rer.*
- daemoniacus *cf.* daemonicus.
- daemoniarches I 169, 18. daemoniarchen I 163, 12 (-em *P*). 697, 8.
- daemonicus (daemoniacus *S*) spiritus I 387, 11. daemonica (-iaca *HP*) potentia I 331, 9. daemonicae fraudes I 396, 2 (daemonum *BS*). *item* I 320, 16 *scribendum, ubi* daemonicas *SPV*, -iacas *BRH*.
- damnare: ea in quibus adpetendis cupiditas hominum damnatur I 122, 11. illos erroris stultitiaeque I 276, 16. ad poenam I 666, 22. aeternam I 601, 21. ad mortem I 102, 20. ad perpetua tormenta I 760, 15. ad aliena (corpora) damnari I 707, 10. in aeternam poenam I 490, 7. in aeterna supplicia I 461, 16. aeterna morte II 131, 16. uoluntaria morte se ipsum damnare I 744, 13. ob latrocinia damnati I 350, 17. = repudiare II M 175, 2.
- damnatio: hominis (= per hominem) damnatio ad carnificinam I 434, 18. animarum pro meritis ad aeterna supplicia damnatio I 157, 2.
- damnum: qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum I 731, 13. nec luna

amissae lucis damna reparabit I 757, 16.

clapibus sacrificare II M 185, 5.

dare: *infin. fut. pass.* dari I 343, 14 (*cf. adn. crit. et hoc in Indice 'coniugatio'*). — se praecipitem dedit de tribunali II M 205, 18. dare curam II M 211, 5. dare honorem *alicui* I 696, 4. simulacra igni dabuntur I 646, 11. animantes tutelae hominis atque usibus datae sunt I 594, 19. ipse custodiae dabitur I 759, 6. ut (illi) dentur ad uitam beatam I 649, 8. da cupidum, iam tibi eum liberalem dabo (= faciam? *cf.* 6 reddam) I 260, 7. dare *c. infin. act.* I 69, 19 (hominibus in homines saeuire non dabitur). 98, 17. (101, 17.) 146, 1. 639, 14. II 11, 16. Ph 137, 34. *c. infin. pass.* quibus de (= ex) rebus intellegi datur I 72, 1. 470, 2.

datiuus: *proprius* precantibus surdus, colentibus caecus II 72, 17, 18. precantibus inmitis I 746, 17. fugienti turbam solitudo laudatur I 228, 20. — *localis* non lapsura solo poma II Ph 137, 30. — *dat. commodi incommodi* uobis tempus aureum reuertetur I 421, 14. nobismet ipsis nascimur I 604, 15. hominibus intercidit communitas uitae I 416, 14. Saturno sexagenarii in Tiberim deiciebantur I 688, 20. quae fiunt Matri Magnae (*sc. sacra*) I 689, 4. *cf.* adquirere adsumere constituere depingere mactare profundere prosecare sperare. — *dat. iudicantis* nemo deo pauper, diues I 447, 4. deo humilis et abiectus I 448, 20. nobis serui non sunt I 448, 1 (*cf.* nemo apud eum seruus

I 447, 2). *alia* I 268, 13. 410, 14. 748, 7. II 110, 4. — *dat. energicus* illi aduersarius exsurgit I 476, 4 (*cf.* 6). *sim.* I 67, 18. constituit generi hominum uexatricem I 269, 12. confessoribus effodiebantur oculi *eqs.* II M 215, 15. nascitur ei ulcus II M 210, 8. solent mortuis nomina inmutari I 82, 16. libelli in usu sunt omnibus II 125, 11. quibus ciuiles actus admodum rari (*erant*) II M 180, 12. *alia* I [48, 11.] 60, 21. 109, 4. 257, 14 s. 327, 9. 375, 1. 478, 4. 530, 6. 580, 5. 604, 6. 664, 22. 672, 1. II 38, 21. 46, 16. 79, 7. 110, 4. suo sibi gladio pereunt I 267, 2 (*cf. Terent. Ad. 958*). qui deo sua sibi opera praetulerunt I 115, 12. *cf.* crescere uelle (quid sibi uult?). *dat. ethicus* tu mihi per omnes portas circumcurses? I 526, 21. *dat. finalis* malo generis humani II M 218, 17. statuit imperator proelium diei Kalendarum II M 226, 27. *cf.* dare tradere. *dat. praedicatiuus* nobis datum est caelum stantibus intueri I 98, 17. *cf.* cognomen nomen. *dat. auctoris* quibus non est ueritas cognita I 484, 16. iustitia contempta deo I 454, 12. inexorabilis ei I 746, 17. execrabile generi humano facinus I 80, 14. — *cf.* accedere decedere esse.

dator I 192, 7. 482, 14. uitae I 39, 3. dator uitae deus I 379, 18. *sim.* I 297, 12. II 131, 10.

de *saepissime* = ex: *cf. omnino* non de nostro, sed ex illorum numero existunt qui I 472, 1. si ex uribus sustulerat, de caelo quoque sustulisset I 113, 7. *item* I 740, 15—17. 741, 13 s. *sensu separatiuo*

- cf.* commeare emanare excedere exilire exire existere migrare procedere profluere. — abigere delere depellere deponere egerere eicere excludere excutere extrahere fugare liberare pellererapere reicere tollere trahere transferre. *ad significandam originem cf.* esse generare gignere nasci oriri. unus de philosophia locus I 534, 19. concrescere condere conpingere componere constare esse fabricare facere (feri) figurare fingere formare. [ut (uirtutem) faceret de malorum confictatione perfectam I 602 adn. cr. § 6.] rerum summa uel de simplici duplex uel de duplici simplex II 34, 20. — capere captare colligere legere percipere proferre. solacium habere de I 462, 7. — apparere capere cernere colligere coniectare docere existimare firmare intellegere noscere probare sentire sperare. *sensu partituo cf.* accendere alere augere esse implere inponere inspirare notare. pars exigua de toto I 8, 17. de multis pauca I 428, 3. particula de II 92, 7. aliquid de suo I 243, 2. *sensu relationis:* illud M. Marcelli de consecratione Honoris atque Virtutis (= quod templum Honoris et Virtutis consecrauit) I 73, 24. facile de damno est I 731, 13. debacchatus in orbem terrae II M 196, 6. debellare I 35, 6. 347, 4. 719, 18. II M 206, 12. debellauit deus persecutores II M 235, 2. debellatrix pudoris libido I 32, 5. debere: debuisse fieri aliter (*imperson.*) II 16, 22. quod aliter fieri debuit II 14, 14. nihil fieri aliter debuisse II 10, 18. debilis: pedes ad ambulandum debiles II 32, 11. = mutilus I 512, 1. 589, 14. II 26, 9. *item, ut uid.* I 6, 1. 330, 11. 331, 6. 332, 10. *cf.* aeger. — curta et debilis disputatio I 538, 21. debilitare (= mutilare, truncare) I 469, 6. II M 215, 15. — II M 225, 6. debitor I 708, 12. decedere: id cui nihil decedere possit I 8, 7. ut naturae immortaliquicquam decederet I 369, 3. ex re tenui II 60, 4. cum sol decesserit I 483, 7. *sim.* I 118, 11. decens II 35, 2. 37, 4. 47, 22. decentissimus II 33, 1. 37, 10. decenter II 36, 10. decentia II 27, 2. deceptor II 73, 6. deceptrix I 745, 3. decere: decet *c. acc. c. inf.* I 492, 9. nec enim decebat ut I 179, 4. decerpere II 6, 12. 36, 20. decidere: quotiens montes deciderint abrupti I 589, 6. in hanc foueam decidit (*prouerb.*) I 139, 12. in peccata I 572, 21. in tenebras II M 192, 12. decies (*pro numero rotundo*) I 390, 2. furtim decipere I 76, 18. declamatorium dicendi genus I 215, 13. declarare = ostendere I 15, 13. 366, 11. *al.* declarauit dicens I 311, 16. 328, 6. *sequitur* quod *c. coni. (pro acc. c. inf.)* I 311, 5. gratulandi officium uoce declarant II 78, 21. = explicare II 106, 22. declinare: *trans.* in malis declinandis I 595, 8. *intrans.* a (fide) I 442, 13. 703, 28. in (malam partem) II 58, 17. 158, 6.

[declinatio I 130 adn. § 5.]

declinatio: III *decl. abl. sing. cui*

II 124, 4. *primori* II 31, 8. *inferiori*

II M 210, 8. *uolucres* I 624, 9. *in-*

sipiente I 474, 18. *inerti, inerte,*

cf. iners. genet. plur. mensum II

Ph 137, 27. *uolantum* II Ph 146,

155. *alituum* II Ph 146, 157. *decli-*

natio graeca cf. aer aether anastasis

daemon daemoniarches monarchia

peplos. notabilia ex declinatione

nominum propriorum: sing. genet.

Philemonos II 156, 7. *a Dioclete*

(*nom. Diocles*) II M 237, 10. *ac-*

cus. Io I 39, 22. 40. *Melissea* I

91, 7. 690, 10. *Thalen* I 216,

21. *uocat. o Carneade (-des V)* I

454, 11. *plur. dat. tribus uirgini-*

bus Cecropidis I 66, 17. *accus. Cu-*

retas I 86, 19.

decliuus I 490, 20.

decocta cute II M 197, 20.

decor I 459, 19. II Ph 144, 124. *de-*

coris II 27, 5 (*cf. 10*). *decorem* I

206, 2. II 27, 7. 34, 12. *decore* I

459, 18 (*cf. 19*). II Ph 145, 149.

an decore a nomin. decus? II

9, 4.

decorus II 36, 20.

decrepitus senex I 35, 17.

decrescere II 95, 7.

decreta disciplinae I 453, 14. *decretis*

placitisque I 627, 24.

decuriones II M 196, 22.

decurrere: decucurrisse (decurrisse

GR) I 516, 11. *decurrit sanguis*

II M 210, 14. *astra per spatia caeli*

I 117, 7. *ad praesidia (deorum)* I

108, 22. *sim. I* 165, 8. *ad alios*

homines I 516, 11. *spatium* II 51,

14. *decursis propositi operis septem*

spatiis I 667, 16. *decurso tem-*

porum spatio I 585, 29. *sim. I* 752,

10. *uita* I 379, 11. *si iuuenilis*

aetas uirtute decursa est I 621, 1.

decursis operibus I 3, 20. *oratio*

cum suauitate decurrens I 562, 13.

sim. I 351, 7.

decursus (plur.) aquarum cadentium

II 22, 24.

decus II 38, 12.

dedecorum maculae I 379, 8.

dedere se alicui rei I 1, 6. 105, 2.

[*mentem religioni* II M 229, 11.]

dedicare circum II M 191, 8.

dedicationes templorum nouorum I

561, 14.

dedignari c. inf. I 682, 3.

dediscere I 190, 7.

editio II M 225, 20.

deducere = ad supplicium deducere

(*hoc* II M 221, 2) II M 188, 16.

deductum clementer a genis men-

tum II 36, 21. *translate* ad I 96,

12. 97, 8.

deesse: non deerant II M 182, 4.

non defuerunt qui II M 191, 15.

defectio mundi I 757, 19.

defendere: non poterit defendere

Aristoteles quominus habuerit mun-

duſ principium I 151, 20. *sim. I*

526, 20.

in defensionem sui nihil dixit I 350, 1.

deferre alicui obsequium I 749, 13.

honores I 56, 23. 25. II M 209,

19. *beneficium* II M 198, 6. *nos*

(*sc. διάβολον*) *criminatorem uoca-*

mus, quod crimina ad deum defe-

rat I 130, 4 (*cf. delator*). *ad Her-*

culem de furto I 687, 16.

deficere: ne te deficiat oratio I 104,

4. *re et sensu deficimur (-mus SM)*

et uerbis I 9, 2. 5. *absolute* I 178,

1. 571, 10. 670, 16. *sub onere* II

64, 2. *iam deficiens (de moribundo)*

II M 201, 5.

- defigunt oculos suos solo I 99, 6. de-
fixus I 139, 13. humi I 585, 3. in
terram I 263, 1.
- definire I 156, 25. 180, 7. 446, 4.
700, 15. II 114, 12. *al.*
- definitio I 195, 19. II 56, 23.
- deflagrare (*de ira*) II M 188, 6.
- deflagratio (defraglatio *B*) II 127, 1.
- deflectere *trans.* II M 185, 16. *in-*
trans. in uitiorum uiam I 485, 16.
- deflorescentem (philosophiam) I 188,
20. defloruerat philosophia II 83, 18.
- defluens ex fonte riuus I 392, 10.
- deformare I 68, 1. II 34, 2. 47, 24.
- deformis I 68, 3. 84, 1. II 25, 17.
75, 8.
- deformitas II M 218, 5.
- defugere I 412, 3.
- defunctus (= mortuus) homo I 60,
19. defuncti = mortui I 55, 25.
109, 9. 173, 9. 391, 9. 654, 1.
- degere uitam I 6, 6. 191, 3. 583, 19.
communem I 414, 15. erraticam I
516, 6. senectutem II M 196, 11.
intrans. sub aliena ditione atque
imperio I 475, 15.
- deglabrato corpore I 82, 2.
- degustare I 573, 9.
- dehinc II Ph 141, 91.
- deicere: *proprie c. abl.* I 732, 15.
fastigio imperii II M 175, 7. (Her-
cules) aues deiecit (sagittis) I 31,
13. 32, 3. aqua imbres maximos
II 88, 14. oculos suos ab alto I
99, 5. = perdere: hominem I 158,
9. 387, 22. ui et uiolentia I 270,
11. qui non uult se ipse deicere
(*sic R*, decipere *cett.*), abiciat ini-
micas uoluptates I 563, 3. — ani-
mi deiectus (*dis-cod.*) II M 183, 10.
- deierare per (superos) I 38, 9. 247, 11.
- deinceps I 183, 1. 280, 2. 665, 6.
695, 8. II 61, 2. 156, 14.
- deinde: post *deinde* I 600, 18. *postea*
deinde I 162, 4. *post haec* *deinde*
I 55, 2. *deinde rursus* I 313, 5. II
122, 5. *ellipsis quaedam* *deinde*
quod (= aliud argumentum est) I
324, 4. 620, 18. *sim.* *deinde* I
382, 9.
- delabi e caelo I 306, 12. in Acade-
miae sententiam II 51, 9.
- delator I 120, 18. ille qui de factis
diabolus id est criminator siue de-
lator nomen accepit I 695, 3 (*cf.*
deferre).
- delectabilis I 489, 12. 533, 19. 557,
2. [603 adn. § 14.] 608, 10.
- delectare: delectabit se conscientia I
400, 14.
- delectus *cf.* dilectus.
- delegato sibi officio I 12, 12.
- delenimenta I 486, 7.
- delenire I 2, 27. 556, 18. 561, 11.
667, 24. 741, 5. 743, 5.
- delere nomen *alicuius* de familia I
461, 1.
- delibare II M 216, 2. pudicitiam (nu-
bentium) I 78, 2.
- delicate I 598, 6. II M 193, 8.
- delicatus I 229, 4. II 45, 19. [62 adn.
§ 3.] 63, 3.
- deliciae II M 197, 4. homines usque
ad delicias abundantes I 522, 1.
in deliciis habuit adulescentem I
682, 17. milites summis deliciis
excepti II M 202, 13.
- delictum I 373, 12. 425, 14. 533, 6.
II 116, 11. 122, 19.
- deligare oculos ceteris I 257, 13.
- delinquere I 738, 9. 749, 4. II 81,
13. 113, 13. 114, 2. aduersus deum
I 312, 8. neque factis neque ser-
mone I 533, 13.
- deliquescere I 620, 2.
- deliquium solis I 718, 12.

- deliramentum II 23, 8. deliramenta I 232, 12. 336, 8. 611, 21. II 89, 26. inconsideratae leuitatis I 269, 20. *sim.* I 410, 9.
- delirare I 183, 9. 190, 17. 442, 6. 593, 8. 707, 17. 710, 5. 755, 14. II 85, 14. *c. acc. c. infn.* I 628, 20. de mundis delirauit (Epicurus) II 86, 19. quicquid de caelo physici delirant I 196, 21. omnia quae delirat Lucretius II 22, 2. — quo (*sc.* Epicuro) sano ac uigente nullus aeger ineptius delirauit I 233, 18. qui (*sc.* Leucippus) ea loqueretur quae nec aeger quisquam delirare nec dormiens posset somnare II 85, 1.
- delirius I 116, 4. 138, 16. 517, 9. 624, 11. 707, 1. II M 175, 10. o delirum caput! I 408, 1. numquam quicquam in rebus humanis dictum esse delirius I 243, 16. *sim.* I 239, 17. 627, 14.
- delitiscetes sub nominibus mortuorum (daemones) I 171, 13.
- delubrum I 37, 3. 61, 6. 113, 7. 182, 21. cum delubris et ludibriis suis I 463, 5.
- deludere *aliquem* I 39, 7. 202, 16. 370, 20. 21. 558, 3. 696, 19. II 94, 3. insidias I 457, 26.
- dementare II M 181, 10.
- dementire I 386, 20. 621, 7. demensisse I 248, 1.
- demereri I 390, 6. deum II 108, 9.
- demergere I 334, 9. demersus in puteo I 266, 6. 8. se in ima demersit I 589, 17. fluctibus I 589, 3. his obscenitatibus animas uelut in caenigurgite demersit I 565, 24. animas suauitatibus mortiferis tamquam luto caenoque demerserunt I 604, 9. terrenis (*translate*) demersus I 499, 8.
- demigrare ex I 670, 13.
- deminuere: laesum ac deminutum corpus I 382, 18.
- deminutio (lunae) I 759, 15. deminutiones lunae I 117, 13.
- demittere: scapulae a ceruice demissae II 37, 2.
- pronomen demonstratiuum (uel determinatiuum) omissum post relatiuum*: apud quem haec institutio profecerit, (*sc.* is) excitabitur I 94, 11. 252, 16 (*om.* id). 281, 20 (*om.* ea). — quid ergo quaeris quae nec potes scire nec si scias, beator fies? II 142, 8. *cf.* is. — nullo non addeunte aliquid ad quod (ad id quod *B*) audierat I 148, 4.
- (alia animalia) demulcent aures II 79, 4. demulsis auribus I 202, 8. id quod sensum demulcet I 562, 19.
- demum II 75, 10. *cf.* tum tunc (demum).
- denegare I 97, 4. 348, 2. 434, 15. II 8, 14. 16. M 182, 13.
- denique *saepissime, uelut* I 112, 17. 138, 13. 140, 18. 142, 4. 147, 11.
- dens *cf.* *Indic. rer.* — ferreis dentibus saeuire I 434, 9.
- denudare I 84, 1.
- denuntiare I 169, 13. 170, 6. 272, 4. 306, 14. 324, 15. 336, 9. 343, 14. 345, 7. 349, 9. 714, 24. quod *c. coni.* (*pro acc. c. inf.*) I 345, 7.
- denuo I 22, 5. 345, 9. 572, 5. denuo regeneratus est I 295, 10. ad infantiam denuo reuoluti II 35, 11. denuo ad uterum reuolui atque ad infantiam regredi I 655, 15.
- deorsum I 98, 14. 102, 14. 146, 17. 173, 18. 244, 4. 275, 4. 598, 11.

- deorsum (-us *P*) uersus (*aduerb.*) I 254, 22.
- depelli a recto I 761, 11. de sententia I 176, 6. 442, 3.
- dependere *cf.* rependere.
- deperire *aliquam* (*amore*) I 38, 18.
- depingere *translate* I 453, 2. 508, 7. sibi *aliquid* I 421, 8. 570, 6. in uisceribus hostiarum futura I 385, 8.
- deplorare *aliquid* I 350, 18. 351, 8. de I 112, 12. perdita et deplorata nequitia I 74, 7.
- deponere arma I 725, 21. purpuram (uestem) II M 202, 20. 206, 10. imperium II M 196, 1. 8. 202, 20. spiritum I 382, 13. 14. errorem I 87, 6. 286, 4. *sim.* I 96, 7. 404, 25. omnem malam cogitationem de cordibus I 421, 13.
- depopulatus est terras I 719, 18. qui aetatem inbecillam libidini suae depopulandam substrauerint I 566, 4. *passiue* terra omnis depopulatur II 109, 17.
- deportare I 23, 13. 15. II 124, 6.
- deposcere II 84, 18.
- depositum II Ph 141, 94.
- depraedatio I 756, 21. mutuae depraedationes I 737, 1.
- deprauare: iustum prauitas hominum deprauare non poterit quominus deo studeat I 549, 8. deprauati sunt ab itinere recto I 395, 21.
- deprauatio II 106, 19.
- deprecari pro delictis I 749, 11. = precari: *aliquem* I 456, 10. II M 221, 14. 234, 19. 238, 1. misericordiam deprecantes I 557, 22.
- deprehendere I 64, 24. 65, 4. in sacrilegio *aliquem* I 111, 10. *sc. animo* I 44, 13. 92, 23. 94, 4. 186, 13. 196, 9. II 79, 20. *al. c. dupl. nomin.* I 35, 15.
- deprimere in imum I 266, 11. animas suas a caelo in terram I 379, 19. illa (animalia deus) depressit ad terram II 27, 16. auxilium praestare depressis et laborantibus I 515, 14.
- depromere I 268, 6.
- depugnare cum *aliquo* I 194, 1. 420, 19.
- depulsores malorum I 165, 3. 696, 5
- derasis membris I 689, 11.
- derelinquere I 12, 13. 70, 22. 422, 1. 460, 24. 714, 20.
- deridere I 22, 2. 90, 5. 108, 7. 110, 4. 403, 1. 465, 3.
- deridiculus II 23, 13.
- derigere *cf.* dirigere.
- deripere II M 179, 5. 187, 10. 205, 18.
- derisio I 77, 10.
- derisui esse I 491, 3. *alicui* I 395, 17. II M 179, 1.
- derogare nihil persuasioni publicae I 41, 21. fidem praeceptis I 723, 21. *intrans.* religionibus I 89, 5.
- descendit pluuias I 303, 3. unde disciplina eius descendat I 229, 11. (error) descendit ex I 76, 12. 544, 11. II 76, 5. scientia ab I 271, 6. ut ad materiam propositam per ordinem descendat oratio II 70, 24.
- desciscere a deo I 705, 10. 747, 12. ab (humanitate) I 79, 12. 168, 22. 304, 15. II 77, 18. [a substantiae caelestis uigore I 131 adn. § 8.] ad deteriora I 568, 1.
- describere *cf.* descr-
- descriptio (*an* di-?) temporum I 592, 16.
- descriptor morum I 428, 5.
- desecare II M 215, 17.
- desertio I 418, 19.
- desertor I 461, 9. 671, 23. salutis

- publicae II M 224, 3. desertor im-
 perator II M 228, 3.
 desertus I 303, 14. desertae solitu-
 dines I 758, 16.
 deservire I 116, 19. 337, 19. 483, 2.
 desiderare *c. acc. c. inf. praes.* II
 110, 19.
 desidēre: quotiens desederint terrae
 in abruptum I 589, 3.
 desiderium: desiderio esse *alicui* I
 60, 23. desideria carnis I 377, 5.
 724, 4. II 63, 4. corporis II 118,
 13. corporis animique I 617, 18.
 designare I 20, 3. 184, 10. 336, 10.
 356, 7. 419, 19. 659, 13. cum libido
 haec facinora designet I 566, 16.
 designatio personarum ac locorum I
 330, 7.
 desinere: desinimus, cum interimus
 I 150, 20.
 desipere: desipuerint (desipierint) I
 125, 9. — I 439, 21. 462, 6. II
 10, 15. 80, 8. aniliter I 108, 10.
 inepte adroganterque I 547, 4.
 desolare I 639, 14.
 desperare de deo I 468, 19. de se I
 571, 10.
 desperatos uocant (*eos*) qui I 426, 11.
 desperatius I 426, 12.
 despoliare I 427, 9. 519, 1. 550, 15.
 despondere sororem *alicui* II M 222,
 12. desponsa fuerat *alicui* II M
 236, 2.
 destinare *aliquid alicui rei* I 5, 7.
 ad aeterna supplicia I 585, 25. de-
 stinati litoris portus II 100, 19.
 destituere: destitutis agrorum cul-
 tibus I 635, 8. largire destitutis I
 522, 9.
 destringant aciem ingeniorum suorum
 I 463, 21.
 destructilis II 132, 13.
 destruere I 137, 12. 16. 17. II 54,
 19. deos suos I 468, 14. religiones
 I 470, 6. 15. (religionum) capite
 destructo I 61, 11. 180, 2. facta
 eius mirabilia I 407, 22. suas dis-
 putationes moribus I 404, 11.
 desuper I 140, 12. 575, 12. II 82, 6.
 10. 90, 13. Ph 144, 133. 134.
 detegere falsa I 94, 12. 107, 21.
 detersit lacrimas maerentium II M
 172, 11.
 deterere: detriti lacus qui non habent
 uenam I 394, 15. (cf. adn.).
 deterior I 173, 7. 491, 15. in dete-
 rius prolabi I 631, 25. natura in
 deterius prona I 195, 16. deterius
adu. II M 180, 24.
 determinare I 199, 6. 394, 13. 494,
 16. 498, 15. 630, 5. 702, 2.
 detestabilis I 32, 17. 408, 17. 468,
 9. 528, 1. 635, 19. 689, 7. 692, 21.
 741, 3. II 98, 9. M 182, 9. 208, 4.
 detestabiliter I 431, 3.
 detestari I 725, 15. II M 204, 8. de-
 testandus I 343, 2. 520, 9. *al.*
 detestatio I 469, 13.
 detinere I 73, 19. detentus II M
 225, 18.
 detorquere *aliquem* a dei contempla-
 tione I 493, 19. *aliquid* ad I 563,
 8. II 106, 3. a I 525, 12.
 detractio uitiorum I 488, 6.
 detrahere spolia II M 217, 3. *alicui*
aliquid I 31, 15. 110, 16. 18. 368,
 17. 370, 6. 536, 19. II 61, 13. 76,
 21. 82, 3. M 207, 5. *aliquem* cruci
 I 362, 5. patibulo I 720, 10.
 detrectare = nolle II M 184, 18 (*cod.*
detract-). 217, 12 (*cod. detract-*).
aliquid II M 183, 18. *c. inf.* II
 14, 10.
 detrudere ad poenam I 270, 12.
 detruncare I 502, 12. II M 215, 16.
 deturbare [II M 213, 6.] *aliquem*

equo I 731, 18. in Tiberim II M 224, 14.
 deuagari: ne longius a materia deuagetur oratio II 84, 9.
 deuenire ad II 74, 6. 109, 14.
 deuertendum huc fuit I 271, 17.
 deuerticula I 506, 15.
 deuexum caelum I 255, 16.
 deuincire II 31, 11.
 deuitare I 252, 15. 404, 25. II 74, 6.
 deuium iter I 400, 1. longe deuium a ueritate iter I 271, 14. uiae deuiae I 395, 3. deuii anfractus I 5, 25. uita deuia I 205, 2. 378, 22. [571, 16.] secta I 616, 16.
 deuolui ad stultitiam pecudum II 98, 18. a summo II M 175, 8.
 deuorare I 50, 19. 25. 78, 7. 85, 1. 757, 1. animas I 172, 2. orbem terrae II M 201, 28.
 deuoratio: 'facta est' inquit hereditas mea sicut leo' (*Ier. 12, 8*) id est praeda et deuoratio factus sum heredibus meis I 365, 18.
 deuotio I 158, 3. 440, 13. 464, 5. 476, 8. 567, 15. 579, 21. 580, 15. II 62, 2. M 190, 10.
 deuotissime I 124, 9. 514, 4. 670, 2.
 deuouentur templa I 170, 16. deuota mors II M 227, 25. mens I 249, 17. deo suo fides I 420, 4.
 deus *cf. Indic. nom.* — *uoc.* summe deus II M 226, 18. 22. 24. deus caeli (*de uero deo*) I 665, 1. — *saepe nomen deus coniungitur cum substantiuis appellatiuis (saepe ita ut postponatur), quae uim adiectiuorum habere uidentur, cf. ille summus et conditor rerum deus I 712, 4. II 124, 9, nisi forte quibusdam locis nomen deus potius pro adiectiuo positum est: cf. artifex. conditor. constitutor. custos.*

dator. doctor. effector. fabricator. factor. inluminator. institutor. machinator. magister. opifex. praeses. rector. summus deus *cf. Indic. nom.* — *plural. constanter* dii diis, *saepe* *uelut* I 8, 14. 11, 10. 13. 16. 33, 3. 36, 19. 39, 11. 40, 21. 42, 3. 61, 19. 62, 6. 63, 25. dii flagitiorum I 74, 9. de diis feminis I 40, 21. maiorum gentium dii I 60, 7.
 dexter: pars dextera I 43, 13 (*coni., dextra codd.*). 44, 4. 45, 21. 46, 3. [alter est deo tamquam dextera (*sc. manus*) I 130 adn. § 2.] qui sederet ad dexteram dei I 314 [1]. 4. 721, 14. [te dextera dei potens ab omnibus periculis protegit I 668 adn. § 14.] dexterae copulantur II M 214, 18. [cum dextris (*an dexteris scribendum?*) sinistra iunguntur I 602 adn. § 3.] partes dexterae (*V, dextrae BP*) II 34, 9. dexterior I 488, 10. 735, 7. II 43, 12. aut dextro aut sinistro uersus (*uersum V*) I 187, 25.
 dextrouersum I 506, 16.
 diabolus: hunc (spiritum) ex bono per se malum effectum Graeci διάβολον appellant, nos criminatorem uocamus, quod crimina in quae ipse inlicit, ad deum deferat I 130, 4. serpens uero ille qui de factis diabolus id est criminator siue delator nomen accepit I 695, 3. — *cf. zabulus et Indic. nom.* diabolus. dialectica (*fem. sing.*) I 212, 21.
 dicare: I 72, 17. homines dicati deo I 758, 8. dicatae deo mentes I 399, 15.
 [dicatio (*titulus praesidis*) tua II M 229, 16. 230, 13.]
 dicere ius *alicui* II M 188, 23. cau-

- sas suas II M 188, 25. *sequitur* quod *c. con.* (*pro acc. c. inf.*) I 93, 3. 594, 11. 715, 25. 716, 7. II 121, 14. dico *confirmandi causa additum* I 13, 6. 87, 7. *al.* — (redegit humanam uitam ad similitudinem) non dicam (mutorum), sed (pecudum ac beluarum) I 251, 17. 407, 18. II M 180, 14. *item* non dicam—sed etiam II 110, 4. homo si sibi credit, ut non dicam stultus, certe adrogans est I 213, 18. — *formulae occupationis*: dicet aliquis I 30, 12. 172, 3. 447, 20. dicet aliquis fortasse I 501, 1. 530, 15. dicet fortasse Stoicus I 543, 7. sed dicet aliquis I 683, 24. at enim dicet aliquis I 71, 7. dicat fortasse aliquis I 9, 19. 165, 11. 382, 1. fortasse dicat aliquis I 59, 4. dixerit fortasse quispiam II 121, 12. — *partic. perf.* non est opus dicto scienti quid uelimus I 580, 6. *partic. praes.* sicut Malachiel indicat dicens (*sequitur oratio recta*) I 306, 15. declarauit I 311, 16. 328, 6. ostendit I 314, 6. 367, 11. docet I 318, 9. 325, 11. pater summus—ad filium loquitur dicens I 366, 14. ut hoc Solomon testatus sit dicens I 719, 23. *supinum* infanda dictu I 635, 14. [II 62 adn. § 5.] inprobum I 533, 16. nefas I 605, 8. prona I 4, 2. pudenda I 470, 8. — contra dicere I 133, 4. 606, 17. contra quem dicitur I 744, 20. — scientia bene dicendi I 3, 8. *item* bene dicere I 3, 11. *cf.* benedicere maledicere.
- dicio I 156, 21. 475, 15. 564, 19. II 102, 8.
- dictare II M 226, 18.
- dictitare I 153, 12.
- diducere II 32, 6.
- dies *mascul. saepe, uelut* I 40, 4. 116, 7. 117, 22. 128, 17. 143, 2. 349, 7. 362, 2. 7. 13. 367, 10. 382, 10. II M 186, 11. 16. 188, 10. 197, 19. ante certam (certum *V*) diem II 16, 9. una nocte atque una die II M 228, 4. — toto die I 390, 4. totos dies I 390, 11. II 11, 17. diebus ac noctibus I 197, 20. — in diem laborare I 12, 14. in diem uictus quaerendus I 258, 18. sol oritur in diem I 144, 8. in dies inualescente iustitia I 439, 3. in dies singulos expectare *aliquid* I 664, 12. saepe in die I 390, 18. per diem (= interdiu) II 58, 20. per multum diem II M 197, 19. quid ergo non diem noctem uocant, solem tenebras? I 462, 19. ille cui nox pro die est et dies pro nocte II M 194, 5.
- differentiam nullam facere delictorum I 709, 19.
- differre *c. inf.* II M 183, 23. — a I 29, 13. 133, 15. *al.*
- difficile *adu.* I 491, 1.
- non difficiliter II M 183, 14.
- diffidentia I 399, 1. 726, 15.
- diffidere *c. abl. rei* I 581, 18. *item* diffisus II M 225, 17. de potestate I 111, 11. — I 468, 15 (*cf. adn.*).
- non diffiteri I 121, 10. 276, 17.
- diffluere: corpus I 247, 7. 620, 6. artus I 33, 12. membra II M 214, 8. ulceribus I 681, 22. disciplina I 476, 9. mendacium I 177, 21.
- diffundere: caro ingens in horrendam magnitudinem diffusa II M 183, 3.
- digiti (manuum et pedum) *cf. Indic. rer.* — homines timent opera digitorum suorum I 99, 6. figmenta

- digitorum I 102, 15. 274, 12. opera humanis digitis laborata II 120, 26. *sim.* I 443, 12. ritus ad solos digitos pertinens I 467, 4. tura tribus digitis comprehensa in focum iacere I 460, 16.
 digladiari I 265, 3.
 dignari *aliquem aliqua re* I 286, 10. 522, 11. *c. inf.* II M 237, 6.
 dignatio I 496, 4.
 dignus audiri I 532, 12.
 dilabi in cinerem I 108, 16. II 102, 2. in tabem II M 211, 8. res dilabi (de- *cod.*) coeperunt II M 200, 2. dilabentis mundi senectus I 630, 21. domus ab habitatore deserta dilabitur I 247, 6.
 dilacerare I 90, 20. 441, 5.
 dilaniare I 426, 12.
 dilargiri I 705, 6. *passive* uenditis aut dilargitis quae amant I 583, 17 (*cf. adn. cr.*).
 dilatare I 5, 9. 272, 14.
 dilectus II 103, 10. sine dilectu (de- *R*) I 467, 10. passim sine dilectu (de *P*²) I 607, 10. II M 216, 11. sine dilectu (delectu *SP*²) morum I 229, 16.
 diligens curatio I 67, 5. *sim.* I 108, 18. II 89, 1.
 dilucide I 295, 8.
 diluuium I 148, 15. 151, 13. 160, 14. 517, 20. 695, 1. II 136, 13.
 dimensio I 143, 22.
 dimensus est I 143, 9. 383, 8.
 dimicatio I 207, 9. 24.
 dimidia pars II M 228, 1.
 dimittere uxorem I 570, 1. 2. 748, 13. noxios inpune I 427, 19.
 per dimotum populum incedere I 481, 3.
 dinoscere I 202, 6. 612, 9. II 27, 6. 30, 13. inuicem se II 78, 19.
 directum iter I 4, 16.
 dirigere aliquem in (rectam, ueram) uiam I 541, 15 (*cf. adn.*). 542, 22. *sim.* I 453, 13 (*cf. adn.*).
 dirimere I 132, 7. 416, 15. II 132, 6.
 diripere pueros I 368, 7.
 dirumpere (dirr- *et* dir- *R*) I 514, 20. (dirr- *T*) I 711, 1.
 discedere inpune II 116, 5.
 disceptatio I 10, 9. 212, 15. 399, 3. 517, 13.
 disceptator legis I 718, 3. II 119, 10.
 discere: ignoratio et discitur et docetur I 266, 18. *c. inf.* I 34, 5. 551, 19.
 discernit lingua uocem motibus suis in uerba II 35, 5. longe discreta I 278, 19.
 discidium I 185, 20. 190, 17. 275, 6. 503, 4. 592, 9. [corporis animaeque I 603 *adn.* § 12.] qui discidium facerent unitatis (*sc. ecclesiae*) I 395, 7. *plur.* I 555, 7.
 discindere: discissis fluctibus I 631, 7. sub disciplina *alicuius* esse II 119, 16. in disciplinam dare liberos *alicui* I 223, 15. sollemnis disciplina noui testamenti II M 174, 7.
 discipulus dei II M 190, 11. Christi *cf. Ind. nom.* Christus.
 discoloribus membris II 45, 12.
 [disconueniens *cod. P* II 71, 10, incon- *B.*]
 discordare I 180, 4. 701, 9. a I 547, 24. secum I 4, 15.
 discors [I 130 *adn.* § 2. discordi concordia I 145, 1.]
 discrepare de *aliqua re* II 70, 23. discrepantes sententiae I 701, 6.
 discescere: inferior (pars corporis) in utrum modum inflata disceuerat II M 212, 4.
 discretio I 392, 17. 619, 7.

- describere: res in ordinem (de- *R²S*)
   I 132, 9. deos per familias (*coni.*,
   de- *codd.*) I 88, 14.
 discriminare II Ph 138, 55.
 discriptio (de- *BHV*) I 147, 5. II
   89, 1. *cf. etiam* descriptio.
 discumbere I 333, 2.
 discursatio II 11, 17. animum per aera
   II 14, 6.
 discursus: gestire discursibus II 10, 3.
 discutere I 6, 5. 463, 3. [I 602 adn.
   § 7.] II M 172, 6. 226, 16. erro-
   rem I 104, 9. 177, 10. 388, 5.
   494, 13.
 disiecta quasi membra I 180, 5. hanc
   cotem nouacula dissice I 125, 25.
   ut nulla ferri acie dissici ualeant
   (primordia) I 233, 5.
 dispar II 45, 13. dispaes multis gra-
   dibus homines I 447, 10. *c. dat.*
   I 265, 17. longe (multo) dispar
   quam II 48, 2. 183, 2.
 dispatens I 202, 15.
 dispendium: qui alterius animae par-
   cit cum dispendio suae I 732, 21.
 disperdere I 162, 14. 582, 16. 635,
   8. 640, 8. 697, 9. II M 179, 26.
 dispergere: animus in multa disper-
   sus I 281, 15.
 dispertire II 38, 22.
 dispicere II 7, 10.
 disponere: in disponendo uitae statu
   I 190, 13. disponens disciplinam
   noui testamenti II M 174, 6.
 disposite I 116, 22. 231, 9. 233, 9.
 dispositio II 24, 9. 25, 1. M 192,
   21. 209, 18. rerum I 7, 6. 593, 3.
   II 94, 6. dispositio(nes) dei *uel*
   sim. I 2, 14. 170, 8. 292, 4. 301,
   8. (16.) 585, 28. 593, 1. 597, 23.
 dispositio rerum naturae I 300, 8.
 dispositus: nihil potest esse dispo-
   situs ad ordinem II 92, 4.
 disquirere I 181, 20.
 dirumpere *cf.* dirumpere.
 dissensiones I 414, 1. 422, 4.
 dissentire a I 53, 8. 138, 19. II 132,
   4. M 189, 5.
 disserere contra (*aduerb.*) I 139, 14.
   contra *aliquid* I 470, 22. oratorium
   exercitii genus in utramque partem
   disserendi I 444, 16. de *aliqua re*
   saepe. caelestia I 512, 15. contraria
   I 266, 23. haec I 470, 24. 688,
   15. nihil I 278, 6.
 dissici *cf.* disicere.
 dissidere in *aliqua re* I 7, 2. inter
   se I 4, 15. secum ipse dissidet I
   17, 19.
 non dissimilis I 243, 9. 264, 24. II
   M 178, 10. *c. dat.* I 82, 21. ab eo
   II M 181, 18. dissimilis *c. gen.* II
   M 182, 14.
 dissimulanter I 743, 14. II 96, 17.
 dissipabilis II 90, 4.
 dissipare artus I 434, 10. 747, 18.
   II M 197, 8. membra quasi dis-
   sipata I 180, 5. ictibus cadauera I
   558, 2. cubilia (diuini gregis) II
   M 237, 8. ecclesiam I 395, 8. *sim.*
   I 701, 6. II 70, 16. 132, 6.
 dissociare I 570, 2. 737, 7. a I 618,
   4. 622, 7. se a I 516, 2. 518, 13.
 dissolubilis I 136, 17. 297, 10. 610, 1.
 dissoluere: *infin. fut. pass.* dissolutui
   I 623, 22. se dissoluens dogma I
   189, 12.
 dissolutio sui I 623, 16.
 longe dissonant capita legis I 220, 21.
 distantia I 419, 23. II 78, 16.
 distare a I 36, 21. II 114, 15. —
   inter I 2, 13. 193, 6. 539, 10.
   586, 24.
 distendere II 11, 9. 46, 18. M 197, 3.
 distinctio I 708, 23.
 distinguere: deus caelum distinxit

- astris I 114, 10. *sim.* I 23, 20. 118, 12. 122, 16. II 90, 13. Ph 144, 131. 145, 141. maculis terga distincti (serpentes) II 26, 2.
 disturbare I 230, 9.
 diuagari I 281, 15.
 diuellere I 121, 8. 278, 3. II 86, 2. *al.*
 diuersus: (philosophi) diuersi ac diuerse illa protulerunt I 606, 8. [per diuersa (*sensu locali*) II M 213, 3.] per diuersa regionum I 388, 1. in diuersum I 26, 24. II 20, 1. 37, 15. 44, 2. ex diuerso I 86, 19. diuersi et uarii I 190, 21. 261, 15. 510, 8. uarii diuersique I 229, 9.
 diues: diuite silua II Ph 140, 79.
 diuexare I 471, 9. 632, 3.
 diuiduus II 85, 20.
 diuinare I 106, 18. 182, 13. 438, 5. 509, 11. II 68, 11.
 diuinatio I 12, 4. 13, 1. 377, 18. 610, 18. 624, 19. 696, 19.
 diuinitas: deus, unde ipsa diuinitas nominatur I 37, 22. 77, 19. 139, 8 (*cf.* 7). = diuina natura *uel* condicio: I 50, 13. 167, 9. 369, 14. 372, 6. 388, 2. 409, 5. 686, 11. II 17, 12. 68, 8. 9. 72, 20. 83, 13. dei II 132, 18. = deus: I 161, 14. 214, 20. 278, 13. 378, 14. 432, 10. 480, 7. 610, 19. [668 *adn.* § 17.] 693, 26. II 82, 11. 20. 98, 12. [M 229, 2. quicquid est diuinitatis in sede caelesti II M 229, 5.] dei diuinitas I 574, 14. nera diuinitas I 337, 17. 431, 21. [summa I 668 *adn.* § 12. II M 229, 13.] *dubia significatio* I 578, 12. 620, 20. homines fidem commendant simulacris diuinitatis ac numinis I 169, 11. diuinitatis fidem meruit (Christus) I 320, 14. accepit (Christus) I 410, 7.
 diuinitus I 5, 3. 139, 2. 141, 4. 441, 2. 459, 16. 755, 18. multa sapienter ac paene diuinitus elocutus est I 475, 1.
 diuinus *saepissime*: *cf.* animal. homo I 231, 8. hymni I 298, 1. institutiones I 4, 6. lectiones I 412, 11. *cf.* litterae necessitas prouidentia. uoces I 512, 14. dei I 378, 8. diuina mens dei II 53, 11. apparet Curetas principes fuisse diuini (*neutr. subst.*) non intellegendi (*cf.* 13) I 86, 19. non credunt diuinis (*neutr. plur.*) I 401, 14. — paene diuina uoce I 508, 7. — diuinus = diuinandi peritus I 25, 10. (deus—diuinus) I 37, 21. 99, 24.
 diuisio (mento) impressa II 37, 1.
 diuortium anima cum fecit a corpore I 650, 13.
 diurnus II M 237, 14.
 diutinus I 458, 14.
 diutissime I 619, 22.
 diuturnitas I [4 *adn.* § 14.] 650, 2.
 diuulgare I 477, 6.
 docere aliquem de (= ex) I 444, 2. 472, 15. *c. dupl. acc.* I 248, 6. 369, 7. *al.* doceri ab I 215, 1. docere quod *c. con.* (*pro accus. c. infin.*) I 329, 1. — *cf.* discere.
 docilis I 244, 10. docilior in his ueris (litteris) II 4, 8.
 doctor sapientiae—deus I 5, 3. magister ac doctor deus I 381, 2.
 doctrinae I 465, 8.
 dogma I 189, 12. 272, 3. 619, 11. 624, 5. II M 174, 16.
 dolere amissum regem I 60, 24.
 dolo malo II M 206, 9.
 domestici II M 188, 11. 19. 191, 14. 198, 4. 221, 2.

- domicilium: domiciliis tegi I 162, 1.
 — I 120, 1. 121, 2. 202, 18.
translate I 205, 6. 238, 1. 396, 9.
 710, 25. II 40, 6. 68, 6. 96, 11.
 dominae cupiditatis ad nutum I
 584, 25.
 dominari I 11, 14. 585, 8. 632, 19.
 663, 10. *part. praes.* I 76, 3. 629,
 23. 631, 18. 654, 15. 659, 12. ut
 rerum omnium dominaretur II 105,
 7. id cui dominari debet I 99, 4.
 in *aliquem* I 30, 13. II M 187,
 21. 219, 1. peccatum in me non
 dominatur I 374, 13. (ut domine-
 tur) in (hoc) mundo I 630, 16.
 753, 14. *pass.* dominatores domi-
 nantur II M 190, 5.
 dominator I 164, 2. II 130, 18. M 190, 5.
 dominatus II 28, 3. 52, 18.
 dominium I 121, 13. 157, 7. 303, 17.
 377, 8. 533, 8. 660, 8.
 dominus *cf. Ind. nom.* Christus. deus.
 domus: domui II 76, 11. domos I
 35, 23 (-us *B*). 63, 2 (-us *PV*).
 4. 13. 164, 17. 417, 3. II Ph 143,
 116 (-us *C*). domi suae II M 187,
 21. ut principes domum tuam in-
 uites I 527, 2.
 donare poenam II 116, 9. uitam *alicui*
 II M 207, 6.
 donec *c. indic. perf.* I 138, 15. 162,
 9. II M 184, 13. 204, 13. 223, 12.
c. coni. praes. I 158, 17. 172, 8.
 238, 3. 412, 15. 476, 9. 635, 5.
 652, 11. 752, 15. 760, 5. II 47, 2.
 58, 8. Ph 143, 114. *c. coni. imperf.*
 I 113, 24. 153, 16. 285, 8. 304,
 2. 5. 634, 1. II 30, 6. 52, 16. M
 177, 2. 180, 24. 191, 16. 197, 13.
 dorsum II 178, 20.
 dotis loco I 73, 10.
 draconis I 517, 17. draconem I 170.
 1. dracone I 66, 16.
 dualis numerus II 34, 6.
 dubitanter I 615, 23.
 dubitare (= incertum esse): quod
 (*accus.*) si quis dubitat I 31, 2.
cum negatione dubitare quin I 336,
 7. 540, 16. 542, 6. 559, 8. 760,
 19. *al.* dubitare utrum—an I 261,
 17. utrumne—an I 253, 1. ut pos-
 sis dubitare quos dicas potissimum
 stultiores, illosne—an illos I 106,
 13. — an I 29, 6. quis dubitat
 (-tet)? *sequ. acc. c. inf.* I 8, 8.
 117, 23. 664, 22. *item* nemo dubi-
 tauerit I 246, 8. 413, 4. ignorabant
 aut dubitabant animas hominum
 immortales esse I 486, 13. = cun-
 ctari *c. infin.* I 58, 5. 531, 5. *al.*
 dubius: dubia luce II M 186, 18.
 non dubii auctores I 125, 16. ne
 quid dubium relinquatur I 125, 15.
 Protagoras deos in dubium uocauit
 I 6, 14. non (*nemini sim.*) est du-
 bium quin I 38, 15. 55, 15. 371,
 21. 512, 16. *al.* non est apud me
 dubium quin I 398, 3. dubium non
 (*nemini*) est *c. acc. c. inf.* I 193,
 5. 676, 6. II 44, 14.
 ducere parietem per medium II 34,
 4. spiritum II 33, 18. 56, 7. aerem
 ore II 41, 13. uitam I 487, 9.
 613, 22. noctem lusibus I 83, 7.
 = ad supplicium ducere I 350, 8.
 456, 5. II M 220, 14. 236, 8. =
 in matrimonium ducere I 570, 1.
 2. — cum pars membrorum duxerit
 uitium II 54, 19. = existimare I
 85, 10. 193, 3. *al.*
 ductor I 236, 2. 759, 3.
 dudum *cf. iam.*
 dulcedo I 403, 1.
 dum *temporale c. indic. praes.* I 84,
 24. 85, 1. *al. c. coni. imperf.* I
 413, 16. *explicatiuum c. ind. praes.*

- saepissime, uelut* I 27, 1. 28, 2. 34, 5. 6. 9. 40, 14. 56, 11. 58, 9. 89, 7. 95, 20. 21. 105, 10. II 77, 20. M 199, 23. *condicionale c. coni.* I 571, 7. *dum ne* I 457, 11. *dummodo c. coni.* I 481, 1. 525, 10. 549, 10. 733, 10. *sine uerbo* II 12, 13. *dumtaxat* I 189, 17. 610, 9. 685, 1. II 18, 23. 21, 4. *dumus: ex dumis et sentibus* I 381, 1. *duodecies* II Ph 137, 28. *duodeuiginti* I 254, 5. *duplex: cum duplici fronte Ianus* I 51, 13. *duplicare* II M 199, 14. 203, 9. *al. duplicitas* II 28, 15. 34, 5. *durare: herbidae fruges maturitate durantur* II 100, 7. *intrans. semper* I 90, 15. *diutissime* I 619, 22. *durescere* I 140, 14. *durities* II 36, 8. *durus: durissimum frigus* II 88, 7. *durissimi rigoris materia* II 88, 1. *dux salutis* I 394, 11. *uirtutis* I 5, 3.
- Ebibere* I 89, 22. *ebriosus* II M 194, 4. *ebur: ebore* I 109, 6. 110, 1. *ecce* I 123, 7. 272, 16. 374, 11. 15. 17. 386, 20. 430, 8. 438, 7. 441, 19. II M 171, 9. *ecclesia* I 324, 6. 325, 2. 367, 13. 385, 12. 395, 8. 403, 15. II M 172, 2. 12. 173, 6. 174, 14. 175, 4. 177, 12. 228, 13. 233, 18. 238, 4. *catholica* I 396, 8. 15. [*plur.* II M 232, 12.] *aedificium* II M 186, 18. 22. *ecquis est qui — ?* I 671, 11. *eculei (tortoris)* I 111, 9. *edere gemitus* I 441, 11. II M 234, 20. *sim.* I 165, 22. II 78, 20. *nomen suum* I 165, 18. *prodigia* I 169, 9. *exempla* II M 172, 16. *libido haec edit opera* I 566, 16. *strages* I 551, 16. *sim.* I 697, 2. = *parēre*: II 11, 8. 22. *edictum* I 304, 6. II M 187, 4. 9. 14. 212, 8. *editio ludorum* I 73, 3. *munerum* I 741, 21. *editus: editissimum (fanum)* II M 187, 2. *edocere* II 104, 9. *edomitis desideriis carnis* I 377, 5. *educare mares liberos* I 50, 17. *educator* I 153, 15. *educere: ut nostram hanc fragilem inbecillamque naturam quasi manu ad immortalitatem posset (Christus) educere* I 317, 1. *eductio* I 302, 10. *effectio* II 89, 26. *effector huius mundi deus* I 421, 26. *effectrix et mater summi boni (est uirtus)* I 197, 13. *effectus* I 162, 3. 178, 16. 435, 11. 494, 20. 611, 7. 618, 10. 693, 22. II Ph 142, 100. *sine ullo effectu* I 2, 17. *effeminare adulescentem ademptis genitalibus* I 682, 18. *efferare* I 253, 20. 416, 10. 425, 4. *efferate* I 470, 2. *efferatus: efferatius* II 18, 11. *efferitas* II M 182, 19. *efferre sepulturaeque mandare* I 50, 27. *adiugatis corporibus elata suboles* II 22, 18. *laudibus in caelum* I 220, 7. (*currunt*) *ecferuntur insaniunt* I 81, 18. 386, 20. *insania* I 743, 1. *sim.* I 576, 7. II M 234, 12. *insolenter (se)* I 473, 18. 539, 15.

- efficax I 473, 2. [efficacissimus II M 233, 4.]
 efficere subolem I 567, 14. II 107, 20. *c. dupl. acc. (nomin.)* I 2, 2. 268, 11. 278, 11. 584, 19. 612, 14. II 33, 12. *al.* efficit ut—non I 543, 1. ex quo efficitur ut II 11, 9. efficere quominus II 13, 15. *c. acc. c. inf. pro* ut I 596, 12. 623, 8. = demonstrare II 23, 6. (uirtus) efficiens uoluptatis I 193, 20.
 efficientia rerum II 61, 11.
 effigies I 41, 2. 72, 15. 109, 22. *al.* effingere I 155, 3. 167, 12.
 efflare animam I 622, 23. spiritum II M 234, 21.
 effluxit colendorum deorum ritus a Melisseo I 92, 14.
 effodere oculos II 30, 16. 19. ceteris I 257, 13. assidue lumina senatus II M 182, 6.
 effrenatus I 76, 8. 260, 5. II M 217, 5.
 effugit anima oculos mentis I 627, 9.
 effundere sanguinem II M 180, 22. *absolute sc.* semen I 683, 22. *unde etiam* I 66, 14. *coni.* (profundere *codd.*) = prodigum esse I 544, 20. II M 216, 11. effusi radii II 30, 7 (*cf.* effusio). capilli II 27, 3. (1). (in quo loco quisque) effusus est (ex utero) I 153, 19. 244, 17. II 10, 7. quae (natura) hominem sic effuderit ut II 10, 10. patrimonium I 523, 1. ex tempore dictum I 199, 21. *sim.* I 15, 4. 199, 18. iram I 172, 9. effusus est in principum laudes I 404, 27.
 effusio I 424, 12. 550, 9. *plur.* I 756, 17. — effusio radiorum II 30, 5 (*cf.* Gellius V 16, 2 Stoici causas esse uidendi dicunt radiorum ex oculis in ea quae uideri queunt, emissionem). *item* effusi radii II 30, 7.
 egens I 511, 13. 520, 7. 524, 12. 544, 21.
 egere *absol.* I 458, 10. *c. abl.* I 2, 24. 14, 14. 19, 19. 30, 6. 168, 10. 221, 17. 482, 19. 511, 19. 518, 6. 534, 2. 589, 19. 596, 6.
 egerere fimum <de> stabulo I 32, 6. *item* stabulum I 31, 14. uitia de corde suo I 32, 7.
 egestas obsita pannis II Ph 136, 19.
 egredi fines I 556, 17.
 egregius (*gradus dignitatis publicae*) I 447, 6. *item* egregii uiri II M 196, 23.
 eicere de (= ex) I 158, 15. 694, 19.
 elegiarum scriptor I 124, 4.
 elementum *cf.* Indic. rer. — prima uirtutis elementa tradere I 484, 19.
 elephantiacus I 379, 6.
 elephantus II 25, 18. M 190, 3.
 eleuare I [55, 4.] 125, 22. II M 183, 17.
 elicere II M 211, 19.
 elidere: eliso gutture II M 208, 4.
 eligere: iusti et electi uiri I 304, 16.
 elinguis I 378, 15. 512, 9.
 ellipsis *substantiuorum*: libro (in Academico tertio) I 571, 15. 513, 23. 574, 15. *al.* Cicero in isdem illis officialibus I 549, 11 (*cf.* I 520, 14). — *cf.* effundere. — *cf.* (in) tranquillum (*sc.* mare). — *pronominum*: nemo rem ueritate ponderat, sed (*sc.* quisque) ornatu I 401, 13. aliquis *apud uerbum* inquit *cf.* inquam. — *cf.* 'demonstratiuum' et qui. — *uerborum*: dicere I 132, 1. 138, 12. 226, 7. 536, 9. 527, 4. *item* rursus in psalmo XLIII (*sc.* ait) I 299, 1. *sim.* I 306, 4. 307, 2. 311, 11. 319, 1. 325, 11.

- 346, 3. *al.* — *uerbi* esse, *saepissime*.
uerbi facere: I 89, 3. 148, 5. 179, 8. 523, 14. 16. 524, 4. fieri II M 210, 12. 214, 16. *aliorum uerborum* I 151, 25. 259, 14. 454, 22. II 13, 23. quousque Caesar? II M 183, 20. *cf.* posse. — *cf.* *accus. c. inf.* (*subiect. om.*). deinde (quod). nisi (quod *in initio responsi*). de *comparatiuo* magis *uel* potius *om. ante* quam *cf.* quam. — *cf.* *praepositiones* (*om. ante pron. relat.*).
 eliquare I 146, 21.
 eloquens: quo magis sunt eloquentes —, eo magis I 560, 5.
 eloquentia *cf.* *Indic. rer.*
 eloqui: (oris) officia, sumendi uictus et eloquendi II 35, 4. *aliquid* proferre et eloqui I 258, 11. uirtus sentiendi atque eloquendi II 8, 12. multa sapienter ac paene diuinitus elocutus est I 475, 1. [deum eloqui impossibile I 679, 19.] *c. acc. c. inf.* I 757, 20. cum omnem suam uitam in eloquendo peragant I 224, 18. in eloquendo ornatior I 402, 17. parum facilis I 402, 10. eloquium mutis dabat I 716, 22. mutorum linguas in eloquium sermonemquesoluebat I 330, 18. 378, 10. lingua eius in eloquium soluitur I 600, 19.
 elucet ratio I 629, 5. ueritas ex I 479, 15.
 eluctari I 571, 2.
 eluctatio (*B¹*, et *luctatio cett.*) aduersus mala I 206, 5.
 eludere iudicia II 120, 20.
 eluere mentem I 468, 2.
 eluies aquarum I 635, 22.
 emaculetur labe pectus I 748, 20.
 emanare de fonte I 178, 9.
 emendabantur (= puniebantur) lancea II M 198, 5.
 emendatio sui II 127, 12.
 emendatissimi libri I 108, 10.
 emereri I 376, 15.
 emetitur II 22, 22.
 emicant fulgura I 605, 3. atomi II 88, 3. emicuit II Ph 137, 44. fetus crebris pulsibus gestit emicare II 56, 21. ut bonum emicaret II 106, 7.
 emigrare sede I 622, 3.
 eminere I 233, 2. II 86, 1. nostros montes per bis sex ulnas eminent (*C*, imminet *AB*) ille locus II Ph 135, 8. eminens II 33, 14. 38, 9. eminere inter ceteros potentia I 53, 4.
 emittere fontes I 446, 2. uocem II 41, 5 (plenam). 10. hanc (emitt-*V*, mitt-*cett.*) I 262, 3. nullam uocem ex ore suo emisit I 350, 16. manu (mitti *RH*) I 281, 2. custodia I 665, 10. *sim.* I 620, 17.
 emori I 439, 14. 442, 4. 476, 16. 614, 9.
 emouere: quis mentis emotae I 12, 5. mentes emotae I 384, 17.
 en I 248, 4. 708, 9.
 enarrare II 48, 20. maiestatem dei I 512, 16. uerbo II 6, 5. uerbis I 29, 4.
 enasci: inde homo tamquam fungus enatus est I 683, 2.
 eneruare I 449, 1. eneruatus I 475, 18. 560, 12. 601, 6.
 enim *tertio loco* I 7, 3. 10, 5. 12, 17. 14, 10. 139, 3. 142, 3. 328, 1. 421, 5. 549, 21. 569, 2. 593, 23. 709, 10. 745, 3. II 32, 3. 36, 15. 108, 23. *al.* sed enim I 748, 23. *cf.* at (enim).
 enimuero I 84, 19.
 eniti I 197, 20. in caelum I 157, 18. ad I 571, 2. 601, 14. contra I 536, 6. ut I 728, 20. *c. inf.* I 676, 1.

- enituit multo clarius (ecclesia) II M 177, 13.
 enormis I 84, 8.
 enormitas II M 180, 7.
 eo quia I 185, 9. 544, 10. eo quod *c. coni.* I 19, 18. 41, 18. eo ut I 285, 17. 486, 5.
 eodem reuolui I 9, 7. 139, 23.
 epilogus I 411, 4. II 123, 7.
 [epistola II M 213, 17 = edictum.]
 epitome I 675, 7.
 epulari iucundius I 85, 8.
 equi publici II M 201, 2.
 equidem *c. 1 pers. sing.* I 4, 12. 69, 9. 13. 96, 7. 106, 17. 203, 3. 233, 14. 273, 4. 277, 14. 494, 22. 501, 3. 577, 10. 623, 14. 724, 9. II 85, 14.
 eradere memoriam II M 177, 6. *aliquid* de terra II M 237, 12.
 erga *c. acc.* I [4, 10 adn. § 15.] 309, 5. II 123, 15. *al.*
 ergastulum I 460, 22.
 ergo *saepissime, primo loco* I 11, 16. 41, 16. 44, 10. *al. secundo loco* I 4, 11. 9, 2. 11, 10. 12, 6. 23, 16. 27, 13. 28, 5. 30, 4. 20. 33, 7. 37, 10. 15. 38, 4. 40, 10. 45, 13. 46, 14. 47, 11. 48, 12. *al. tertio loco* I 42, 12. 194, 9. 710, 28. 715, 10. quodsi quaeras ab iis, quomodo ergo non cadant —, respondent.. I 256, 9. *in apodosi* I 63, 13. 118, 1. 119, 8. 10. 120, 9. 121, 3. 280, 9. 533, 21. 537, 10. 697, 14. 699, 20. 25. 705, 20. 706, 25. 754, 21. II 85, 20. 93, 19. 103, 20. 105, 17. 112, 4. 117, 18. an Archimedes — potuit, deus ergo — non potuit —? I 117, 8. 15. *cf. quid (ergo?)*.
 erigere aras ac templa *alicui* I 116, 6. superbum caput I 474, 11. in pedes suos erigi II 10, 3. hunc (*sc. hominem*) rigidum erexit (*deus*) II 27, 14. erectus II 38, 8. mentes erectae (*ad*) I 102, 8. 174, 20.
 eripiet Epicurus quia (*pro acc. c. inf.*) I 151, 24.
 errabundo cursu II 100, 18.
 errare in *aliqua re* I 43, 10. in eo aliquid I 236, 17. *cf. sidus*.
 erraticam uitam degere I 516, 6.
 erratio I 457, 10.
 in errore esse I 132, 12.
 erubescere *c. inf.* I 425, 10. II 77, 21.
 erudire ad *aliquid* I 3, 4. 74, 8. 205, 1. 263, 5. 371, 11. 405, 14. 423, 3. 436, 8. 484, 7. 560, 15. 628, 22. 711, 6. 742, 21. se ad iustitiam I 761, 8. ad contemptum dei II 130, 13.
 eruditio iustitiae I 379, 5.
 eruere I 635, 20. 639, 7. erutis oculis II 30, 15. quid eo facias qui ipsi sibi oculos eruat, ut omnes caeci sint? I 103, 18. libidines I 250, 12. religiones radicitus I 123, 10. nec a uestigiis suis eruat (*homo*) quod adoret I 174, 21. = reperire: I 70, 11. 690, 9. ueritatem I 188, 15. II 96, 18. disserendo I 228, 5. = liberare: I 746, 7.
 erumpit ueritas a pectoribus I 96, 22.
 eruptio fontium I 592, 19.
 escendere *cf. ascendere*.
 [esitare I 50, 21.]
 esse: *concessiue* esto II M 194, 7. uerum esto I 410, 17. — estote aequi I 421, 12. fuere I 150, 8. 277, 3. II 83, 5. — futurus est *cett. pro erit cett.*: I 30, 7. 513, 9. 575, 13. 605, 24. 632, 17. 752, 9. *al. futurus esset* I 297, 2. 309, 4. 311, 15. 325, 15. 366, 13. 446, 14. 683, 18. II 8, 20. *infinitiuus fore* I 150, 13. 151, 23. 176, 6. 367, 11. 478,

3. 566, 11. 664, 19. 22. 669, 8. II M 226, 13. futurum (esse) *saepe, uelut* I 307, 14. 310, 3. 331, 10. 333, 8. 346, 8. 349, 4. 16. 351, 9. 352, 2. 354, 5. 368, 13. 383, 4. 634, 10. 640, 10. 646, 13. 715, 16. 717, 5. 718, 14. 756, 9. II 127, 1. (*cf. infra* esse *c. aduerbio*.) fore ut, futurum esse ut *cf. 'coniugatio composita'*. — in futurum I 12, 14. 202, 11. 377, 23. 380, 1. II 79, 10. in futuro I 237, 3. 615, 16. II 158, 4. — esse *cum aduerbio*: sic esse I 731, 23. forma non ita est ut I 488, 18. illis fuit bene, male I 242, 16. qui sceleratus in hac uita feliciter fuerit (*cf.* 9 miserrimus fuerit) I 241, 8. quod (quae) sic futurum (-ra) esse I 331, 10. 351, 9. 715, 16. 718, 14. *item* ita I 640, 10. est plane cur I 236, 10. erat plane cur I 67, 10. est uero cur I 70, 21. est uero quod *c. coni.* I 124, 13. — esse *c. praeposit.* a I 187, 18. de I 13, 4. 21, 3. 139, 24. 148, 10. II 72, 1. ex I 27, 5. 42, 3. 135, 12. 143, 21. 157, 11. 406, 9. II 86, 16. 87. 23. 89, 6. in *c. acc. cf.* modus potestas. in *c. abl.* I 3, 9. 8, 16. 18. 9, 23. 135, 12. 143, 20. 144, 21. 601, 7. 8. II 100, 8. 118, 2. 4. 123, 13. *al.* esse in errore existimatione gloria opinione persuasione potestate sensu sententia statu uero usu *cf.* error *cett.* — adiumento argumento contemptui contumeliae cupiditati curae derisui desiderio exemplo exitio horrore impedimento ludibrio miraculo odio ornamento ostentui pabulo praedae saluti terrore uictui uoluptati usui esse (*alici*) *cf.* adiumentum *cett.*

esurire I 303, 2. 481, 14. 483, 6. 492, 13. 520, 2. 671, 13. II M 234, 13.

et = etiam *passim*, et ipse *saepissime. cf.* sed (*et*). — et—non I 32, 20. 119, 8. *al.* et non—et I 473, 20. 552, 3. II 33, 3. et—et—non I 89, 6. II 4, 4. 42, 8. et—et—non—et non II 56, 4. et non—et nihil I 448, 6. et—non—et nondum I 234, 2. et non—et numquam II 121, 19. et—etiam I 422, 8. et—quoque I 137, 12. 440, 9. et quidem I 3, 25. 19, 15. 60, 20. 63, 5. 72, 9. 116, 2. 135, 16. 440, 13. 458, 23. 485, 9. 634, 13. 707, 18. II 4, 23. 5, 9. 6, 2. 24, 14. 58, 1. 24. M 189, 4. 196, 23. — *cf.* ceteri. — et item *cf.* item — et—pariter et *sim. cf.* pariter. — et simul, et —simul—et *sim. cf.* simul. — et in *apodosi cf.* nondum.

etenim *primo loco* I 178, 3. 376, 14. II 83, 11. *secundo loco* I 275, 4. 605, 3.

ethica (*femin. sing.*) I 213, 7. 703, 21. 706, 4.

etiam *cf.* aut. et. non. tam.

etiamnunc I 19, 10. 79, 4. 90, 19. 152, 13. 346, 8. 409, 2. 682, 18. 689, 4. 692, 1. 694, 5. II 4, 5.

etiamsi *c. indic.* I 204, 12. 246, 4 (*fut. II*). 283, 4. 583, 13. II 13, 12. 61, 11. *c. coniunct.* I 49, 17. 178, 1. 236, 10. 269, 16. 433, 4. 455, 11. 512, 5. 530, 2. 559, 9. 568, 9. 681, 24. 739, 21. 749, 10. II 21, 21. etiamsi nulli alii, nobis certe proderit I 400, 13.

etiamtum (-tunc *P*) I 46, 22. 65, 19.

etsi *c. indic.* I 236, 14. 524, 9. 675, 10. 747, 18 (*fut. II*). II 78, 17. 113, 15. *c. coni.* I 570, 9.

- 704, 10. etsi non (*sine uerbo*) —, tamen I 106, 4. 177, 6. 425, 22. 496, 20. II 64, 14. M 187, 10.
- euadere *c. accus.* I 711, 3. in summum (*uiae*) I 485, 12. ad I 487, 2. 554, 11. II 117, 10.
- euagari I 413, 6. 555, 6. 587, 9. extra legitimum torum I 541, 5.
- euanescere: euanuit uisus I 621, 2. religiones falsas euanituras esse I 413, 2.
- euangelium I 367, 8. 720, 24. II M 174, 11.
- euehi ad summum (gradum) II 69, 12. euectus sum coarguendi studio longius I 541, 17. [euexit (deus) te ad columnen imperii I 4, 10 adn. § 13.]
- euellere I 537, 5. 738, 2. II 30, 16. *translate* I 538, 7. 542, 20. 545, 7. II 122, 7.
- euenire: *alicui aliquid* I 194, 15. 438, 5. 454, 1. II 84, 16. inde euenit ut I 371, 2.
- euentum I 76, 17.
- euentus I 170, 4. somniorum II 59, 4.
- euersio I 69, 16. II M 176, 3. religionis I 264, 11. *sim.* I 103, 14. 503, 2.
- euersor I 638, 15.
- euertere I 60, 22. lucum I 127, 10. euerti bonis II M 209, 13. philosophiam *et sim.* I 138, 6. 19. 139, 11. 188, 13. 190, 20. 251, 1. II M 172, 3. 12. 184, 2.
- euidens I 66, 18. 755, 15. euidentissimus I 138, 16.
- euigilat quasi ignis II 58, 8.
- euisceratis corporibus I 399, 16.
- eunuchus II M 187, 20. 188, 13. 207, 14. 217, 8.
- euocare I 388, 7. 10.
- euolare II M 200, 20. II Ph 143, 116.
- euomuit tres libros I 404, 14.
- ex: *e ante c*: e caelo I 50, 6. 142, 22. 146, 13. 156, 1. 187, 18. 246, 7. 306, 12. 316, 8. 341, 6. 371, 17. 484, 3. 618, 23 (*a SP*). 645, 9. *al.* (ex caelo I 47, 11. 155, 16.) *e (ex) contrario cf. contrarius. alia* I 651, 20. II M 207, 21. 214, 3. — *e ante d*: e duobus I 528, 9. 558, 4. II 46, 3. 76, 23. 117, 22. (ex duobus I 63, 18. II 106, 9. 13.) *ante f* I 153, 3. *ante g* II M 205, 6. *ante l*: e limo I 149, 13. 156, 2. (*codd. e uel ex* I 147, 10.) *ante n*: (e nihilo *cf. nihil.*) I 27, 5. 406, 1. *ante 9* I 642, 6. *ante r* II M 223, 14. *ante s*: I 80, 2. 331, 8. 334, 11. 362, 9. (*codd. e uel ex* I 16, 6. 331, 8. 334, 11.) *ante t*: e terra I 153, 2. 13. 156, 2. 483, 10. 517, 16. 599, 6. 618, 19. 629, 25. 630, 13. 632, 18. II 87, 1. *al.* (ex terra I 66, 6. 175, 5. 187, 19. 516, 5. 619, 8.) *ante v* I 586, 16. 587, 15. II Ph 137, 38. M 223, 14. — *sensu temporali*: ex quo = postquam I 628, 16. [668 adn. § 11.] 691, 3. 756, 5. — Hieroclem ex uicario praesidem II M 189, 18. *ad significandam originem*: omnes (deus) suis ex se pellibus texit II 7, 19. ea quibus ex se armantur II 9, 1. *cf. esse nasci procreare uiuere.* — *cf. arguere argumentari confidere credere inuenire iudicare metiri ostendere peruidere ponderare probare putare scire. sensu causali*: ex hoc quia II 72, 7. ex hoc ipso quod I 48, 17. 417, 21. ex hoc ipso si I 549, 20. ex eo quia I 697, 12. 13. ex eo quod I 193, 19. 252, 4. 439, 1. ex incerto certum subuertere II 77, 5. uates ex instinctu daemonum

- cecinerunt I 640, 11. monumentum fecerunt ex nomine, ex professione I 72, 16. — ex libris Sibyllinis mater Idaea est accita I 126, 13. *cf.* efficere facere (fit). *sensu partituo*: ex mutis paene omnia I 98, 17. alter ex I 63, 18. pars ex toto I 216, 15. [131 adn. § 9.] cum neque ex cibo quicquam minuatur II 36, 17. ex quorum fetibus aer et terra et maria completa sunt I 146, 25. *cf.* esse. — *cf.* (ex) aduerso contrario diuerso integro parte proximo transuerso.
- exactio II M 180, 14. 15. 181, 2. II M 208, 13.
- exactor II M 209, 5.
- exactus I 710, 9. exactissimus I 546, 20.
- exagitare I 554, 1. II M 198, 17.
- exaltare I 382, 20. 724, 20.
- examen apum I 677, 5. II 95, 15. — I 303, 15. II M 211, 20. examen facere meritorum I 652, 12.
- examinare *aliquid* uero iudicio I 499, 1.
- exanimis I 620, 14.
- exanimus I 102, 1. 693, 9.
- exarsit dolore II M 224, 21. qui exarserit furore tamquam stipula I 431, 10.
- exaudire = audire: I 102, 3. 690, 6. = explere preces: I 637, 6. 640, 7. 758, 19. II M 226, 23. 24.
- excaecare I 360, 10. 494, 11.
- excarnificare II M 172, 13. 187, 24.
- excedere: *de daemonibus*: ex homine I 387, 3. *de uate* I 387, 11. *de corporibus* I 165, 17. *ne liber excedat modum* I 94, 7. *translate fines modum terminos (alicuius rei)* I 141, 13. 189, 21. 301, 2. 535, 3. 539, 16. 563, 15. 708, 3. *aliquid* I 107, 18. II 51, 11.
- excelsus I 105, 18. 141, 12. 165, 14. 266, 9. 500, 8. 531, 14. 546, 6.
- exceptio I 189, 17. 20. nullam exceptionem fieri oportet, quin—sit nefas I 558, 18.
- exciderunt a deo I 344, 9. *sim.* I 396, 1. si uel imprudenti alicui exciderit bonum uerbum I 84, 14.
- excidere II M 175, 4. 181, 6 (*coni.*). *de montibus* lignum I 666, 10. *iram* II 112, 14. 15. *cf.* excindere.
- excidium I 93, 15. 297, 22.
- excindere I 68, 15. 180, 2 (*R.* *excid-cett.*). excinduntur montes I 589, 10. uitia I 261, 6 (*excid-HPV*). ueritatem I 410, 10 (*excid-RHPV*).
- excipere corpore ferrum I 234, 7. qui eam sententiam exceperat (= de quo illa sententia lata erat) I 146, 7.
- excitare I 83, 10. e somno I 334, 11. mendaciorum nebulas I 57, 16. *sc. mortuos* ad uitam I 760, 14. ab inferis I 393, 15. = ad statum rectum erigere: homo ad contemplationem mundi excitatus I 691, 14. *sim.* I 173, 17. 246, 18. 597, 11. 600, 22. 612, 18. II 121, 1. excitauit deos principes qui II M 172, 4.
- exclamare II M 183, 19. 212, 7. ad deum I 640, 5. uoce magna I 360, 12.
- exclisit Diagoras deos I 6, 15. iustos heredes I 427, 12. — de I 385, 1. II 17, 2.
- excogitabilis (*ex Plauti Mil. gl. 544*) I 29, 12.
- excolere terram I 147, 4. deos auro I 109, 6. simulacra I 534, 7. 9. uitam hominum I 995, 13.

- excors I 29, 12 (*ex Plauti Mil. gl.* 544). 36, 13. 245, 7. 266, 2. 439, 11. = ἀνόητος I 443, 11.
 excrescere: animalia excreta I 154, 1.
 excruciare I 12, 19. 426, 3. 438, 9. 478, 5. 542, 12. II M 198, 1.
 excubitores II M 207, 16.
 excurrere II 24, 13.
 excusatio I 309, 12. 370, 22. 371, 7. 373, 12. 374, 7.
 excutitur ignis (*sc. ex silice*) II 88, 2. mysterium I 84, 1. de gradu II 69, 24. a ueritatis uia I 493, 18.
 exemplar: M. Tullius eloquentiae ipsius unicum exemplar II 64, 3.
 exemplo esse *alicui* ad II 76, 13. proponi in exemplum *alicuius rei* I 126, 12. 189, 6. et uerbis et exemplo I 376, 2. *cf.* edere.
 exerceri = corpus exercere I 228, 17.
 exercitati duces I 493, 15.
 exercitatio I 3, 13.
 exercitium II M 200, 11. exercitii genus oratorium I 444, 15. exercitia uirtutis I 212, 7.
 exhalare I 622, 22.
 exhaurire tantum laboris I 493, 9. si patriam pestilentia exhausserit I 538, 16.
 exheredare I 365, 5. 721, 22.
 exheres I 461, 1.
 exhibere *aliquid* I 101, 1. 106, 17. 117, 15. 348, 12. 21. 379, 22. 383, 13. 523, 4. 15. 550, 19. 561, 7. 569, 5. 576, 17. 605, 14. 749, 17. II 81, 12. M 180, 16. 181, 2. 209, 1. *alicui* I 254, 10. 11. 315, 2. 329, 1. 579, 2. 605, 19. 733, 8. 756, 15. II 19, 17. 72, 9. 132, 10. M 185, 6. [213, 9. 233, 3.]
 exhorruerit omnia I 542, 9.
 exhortari ad I 557, 7.
 exigere I 327, 7. *aliquid* ab *aliquo* I 106, 20. II M 199, 19. poenas de *aliquo* II M 179, 10. ut I 86, 22.
 exiguum laetari I 540, 16.
 exilierunt oculi eius de caueis II M 234, 15.
 exilis oratio I 178, 9 (*cf.* emanare).
 exiliores uenae I 623, 2.
 eximere uitia I 488, 2. [uinculis parentes I 55, 1.]
 eximium facit (sapientia deus) hominem (in hoc quod) I 203, 6. 612, 22.
 exinde I 285, 3. 304, 7. 330, 2. II M 183, 20. (nihil fieri) exinde apparet quod I 243, 2. II 87, 21.
 exire obuiam *alicui* longius I 76, 22.
 ex I 296, 16. de I 666, 6. 714, 16. in memoriam I 89, 7.
 existimare: quem deum uocare existimauimus (ὃν θεὸν καλεῖν γενομίκαμεν *Plato*) I 713, 5.
 existimatio bona I 438, 13. mala I 198, 22. existimationi hominum seruire I 198, 17. aliorum I 206, 11. qui sunt in hac existimatione (= existimant) I 472, 14.
 exitialis I 635, 5.
 exitio esse *alicui* I 69, 13. II M 236, 1.
 exitus aquarum II 22, 24. = mors I 113, 23. 114, 14. II M 173, 2. in exitu I 623, 18. — fabularum II 156, 18. argumenta absurdos exitus habent I 120, 16. responsa in ambiguos exitus temperare I 163, 17. ex quibus (sententiis) exitum non habent I 587, 10. exitus (somniorum) I 697, 1.
 exorbitare a praestitutis itineribus I 116, 14.
 exordiri [I 4 adn. § 14]. *aliquid* I 71, 1. 130, 5. a I 289, 1. *sc.* dicere II 125, 3. a I 27, 11.

- exordium I 7, 17, 151, 4, 679, 18.
 in exordio I 162, 20. ab exordio II
 87, 10. rerum I 162, 13. mundi I
 629, 1. 664, 16. exordium sumere
 = incipi I 591, 22. a II 44, 16.
 = initium facere: a I 14, 20.
- exoriens nasus ex II 33, 9.
- expediant acumen suum I 197, 17.
 expedit *c. inf.* I 167, 10. 262, 15.
- expeditus (ac) nudus(que) I 2, 7.
 585, 6. expediti—inpedimenta—con-
 pediti I 584, 23—25.
- expellere finibus II 82, 22. regno I
 35, 16. 55, 3. 416, 1. in miseras
 II 10, 6.
- experimenta cottidiana I 191, 1. 260, 4.
- experiri propitios sibi deos I 405, 6.
- expers *c. gen.* I 36, 21. 617, 6. II
 75, 1. *al.*
- expetere: coli se deus expetit I 601,
 23. *intrans.* ne in ipsos expetant
 poenae I 111, 16.
- expiare I 60, 22. 385, 13.
- expilare II M 204, 20.
- explanare I 14, 21. 149, 15. *al.*
- explanatio I 9, 26.
- explicare: explicavi I 208, 16. 240,
 20. 270, 4. 606, 8. 628, 24. 650,
 6. explicassent I 411, 8. explicata
 I 675, 11. inferius (labrum) foras
 molliter explicavit (deus) II 36, 13.
 litteras I 411, 8. *sc. enarrando*
aliquid I 95, 10. 107, 20. 208, 16.
 270, 4. *al.* quae septem volumini-
 bus explicata sunt I 675, 11. de
aliqua re I 628, 24. II 109, 22.
- explicat se spiritus ex uiscere II
 39, 8. *sim.* I 622, 19. explicet se
 ex hac uoragine I 139, 15.
- explodere fabulam I 48, 21. explosa
 iustitia I 418, 13.
- expolire I 100, 25. *translate* I 79,
 11. 518, 20.
- exponere pueros I 427, 5. 559, 5.
 oculis *aliquid* II 38, 1. = contem-
 ptui exponere: nomen dei I 27, 1.
 — cum homo exponit infantiam I
 600, 24. exposito uetere homine
 (*cf. Auctores*) I 261, 7.
- exportare foras II M 195, 13.
- exposcere I 97, 9. 401, 21. 519, 17.
 II 63, 4.
- exprimere uuas I 70, 8. libidines sal-
 tando I 742, 17. adulteria in the-
 atris I 433, 2. ea in quibus uel
 maxime diuinitatem suam proui-
 dentia mirabiliter expressit II 17,
 12. *aliquid uerbis* I 569, 8. 574
 2. *aliquid* uix exprimi potest II
 36, 21.
- exprobrare I 305, 5. 341, 2. 418, 10.
 II M 178, 21.
- expromere precein I 27, 10.
- expugnare *aliquem* II M 190, 12.
 202, 2. ueritatem I 401, 20. *sim.*
 I 416, 10. I 564, 12. feminarum
 pudicitiam I 36, 3. quod est nobis
 expugnandum (= fortiter efficien-
 dum) I 562, 9.
- expulsio I 418, 19. *plur.* I 555, 7.
- expulsor I 432, 17.
- expungere satellites pretiosis uestibus
 et aureis nummis (= satellitibus
 mercedem soluere, *cf. Bueneman-*
num) II M 216, 14.
- exquisiti dolores I 435, 22. cruci-
 atus I 639, 12. 758, 15.
- exsanguis II Ph 136, 15.
- exsculpere II Ph 146, 153.
- exsecare: exsectis uirilibus I 65, 4.
- ex(s)ecrabilis (*in codd. plerumque*
execr-) I 80, 14. 224, 7. 238, 14.
 395, 19. 542, 16. 566, 13. 635, 14.
 667, 14. 742, 6. 757, 5. II M 175,
 3. 178, 1. artes (= magicae) I
 168, 2.

- ex(s)ecrare I 160, 20. 729, 5. II M 198, 11. exsecrandus I 386, 15. 387, 13. 728, 6. non sacrandā, sed execranda I 687, 11.
 ex(s)ecratio I 84, 13. 469, 10.
 ex(s)equi *sc. disputando* I 25, 4. II 6, 12. *latius* II 6, 18. *sim.* I 5, 9. 7, 10. 94, 7.
 exsequiae II Ph 141, 92.
 ex(s)erere gladios I 81, 17. uires eloquentiae I 104, 2. in hunc ingenium suum crudelitas exerit I 728, 17. exerit se uera religio I 106, 24. ueritas I 177, 10.
 ex(s)istere I 38, 1. 138, 15. 140, 1. *al.* aqua existit de halitu terrae II 88, 12. ex infinito I 13, 19. non de nostro, sed ex illorum numero existunt qui I 427, 1. quod plurimae sectae haberent existere I 394, 19. adfectus a deo ab initio hominis existunt conditi II 157, 22. = fieri *cum praedicatio substantiuo* I 58, 4. 60, 17. 91, 7. *al.* adfectus—uitia et iniquitates existunt II 158, 6. *adiectiuo* I 46, 13. 178, 10. II M 226, 22. *al.*
 exsoluere praemium uirtutis *alicui* I 466, 8. [*sim.* I 4 adn. § 15.]
 ex(s)pectare: quem locum (aedificii) leue pondus expectet II 22, 22.
 ex(s)tare: extant anguli I 707, 1. *sim.* II 37, 4. 20. ex II 19, 10. — II M 220, 8.
 ex(s)tinguere I 237, 16.
 ex(s)tinguere: in maturis funeribus extinguere I 229, 19. oculos omnium repente obiectus fulgor extinxit I 127, 18.
 ex(s)tinguibilis I 650, 4. 707, 2.
 ex(s)tirpare I 425, 16. 535, 25. 575, 19. II M 237, 7.
 ex(s)truuntur maria I 589, 9.
 ex(s)ultare super dei filium I 368, 9.
 exultatio II M 237, 13.
 exsuperare II Ph 136, 14.
 ex(s)urgere I 476, 5. 758, 1. II 33, 12. M 172, 2.
 exta II M 184, 11.
 extemporalis cibus I 12, 15.
 extendit (Christus) in passione manus suas I 383, 7. pios cum fletu et gemitu extenturos esse ad caelum manus I 640, 14.
 exterminare I 269, 11. 399, 11. 424, 5. 515, 11. 538, 18. terris I 368, 9. eos adfectus—exterminauerunt (= *latius et extra fines extenderunt, cf. Buenemann.*) I 555, 5.
 externus ictus II 55, 3. *sim.* I 136, 17. II 7, 21. uocabula I 396, 7.
 exterae nationes I 278, 1. 305, 2. gentes I 714, 26.
 extollere uirtutem summa laude I 729, 22. se altius I 460, 10. 474, 12.
 extorquere *aliquem* II M 187, 12. 204, 21. extorti (daemones) I 471, 13. 725, 2. extorquent dicatas deo mentes euisceratis corporibus I 399, 16. quod Aristoteli Plato et Epicurus extorquent I 151, 22.
 extra *adu.* posita I 250, 15. 703, 1. *c. acc.* I 75, 4. 10. 740, 7. II 26, 5. 158, 5. M 201, 19.
 extrahere foco torrem I 328, 4. de I 272, 14. II M 223, 11.
 extraordinarius I 636, 14. II M 180, 18.
 extrarii ictus II 15, 10.
 extremus occasus I 143, 13. extrema corporis I 623, 2. ad extremum I 489, 18. ut sententiam differat in extremum I 398, 15.
 se extricare ex fouea (*prouerb.*) I 139, 12. animalia si aliquo se modo in fugam extricauerint (*sc. ex laqueis*)

I 572, 17. unde se extricare non queunt (*sc. disputando*) I 591, 19. extrinsecus I 177, 19. 181, 16. 199, 2. 496, 13. 540, 19. 618, 11. 748, 7. extundere aliquid (= elaborare librum) II 4, 10.

exturbat (ipsam) huc atque illuc praecipitem II M 219, 20.

exuberare: (fontes) I 392, 10. 759, 18. *aliqua re* I 152, 8. 348, 13. II 46, 19. 101, 1. ager in sentes exuberat I 537, 19. exuberat illi rerum copia I 5, 10.

exuere *aliquem* indumento iustitiae I 534, 5. bonis I 467, 17. exui uestibus I 73, 16. exuta uisceribus pellis II M 179, 5. exui patrimonio I 530, 17. exutus uestem priuatam II M 195, 8. exutus ac nudus II M 178, 8. exuto socero II M 183, 25. *item* II M 195, 24. qua (purpura) se exuit II M 195, 11.

exulantur (daemones) uirtute diuini nominis I 471, 14.

exurere I 22, 6. 152, 10. II 83, 1. 102, 2. *aliquem* II M 187, 13. 201, 12. exustio II M 188, 17. exustioni tradi I 759, 4.

exuinae I 110, 21. 171, 1. 348, 12. 362, 11. 720, 13. 752, 13. II Ph 143, 106. 118. M 179, 8.

Fabre factus I 108, 5. 141, 6. 653, 2.

fabrica I 70, 14. 131, 1. 141, 7. 142, 13. 150, 9. 712, 23. II 83, 9. 91, 3. = officina: armorum II M 181, 5.

fabricare I 9, 19. 17, 14. 100, 22. [130, 5 adn. § 2.] 140, 12. 160, 17. 245, 18. 299, 7. 322, 9. 578, 13. 582, 8. 588, 11. 590, 2. 593, 14. 594, 2. 597, 13. 629, 21. 692, 21. 750, 25. 751, 23. II 89, 23. M 172, 3. 177, 7. 181, 3. 215, 8. 233,

2. 3. fabricandi ferri usus II 99, 13. *aliquid* de materia I 113, 9. *deponens*: aereos orbes fabricati sunt I 255, 21.

fabricatio I 291. 10. 582, 5.

fabricator I 115, 1. 325, 5. 591, 9.

fabricatrix illa rerum prouidentia I 752, 5. uoluptas mortis est fabricatrix (et uirtus immortalitatis) I 564, 14. 621, 14.

fabula *cf. Indic. rer.* — paucorum dierum fabulas adsequuntur I 523, 12. fabula poetica I 91, 12.

fabulari I 518, 3. 742, 15.

fabulose I 654, 9.

fabulosus I 40, 20. 43, 7.

facere (fieri): fieri ex causa *aliqua* I 97, 17. *cf. infra* ex quo fit ut. — de = ex I 135, 10. 147, 15. II 41, 8. 89, 15. — *alicui aliquid* (= inferre) I 80, 19. sibi malum I 492, 17. quid his (iis) facias qui I 245, 14. 436, 14. quid eo (de eo *R*) facias qui I 103, 16. quid Cicerone (*uel* Ciceroni *uel* de Cicerone *codd.*) faciemus I 240, 11. idem fecerunt de Ioue I 57, 10. quid de iis faciunt I 605, 26. facere aduersus maiestatem dei II M 179, 11. *aliquid* fit aduersus *aliquem* I 424, 18. 425, 24. in *aliquem* I 424, 17. *cum aduerbio* I 142, 2. II M 219, 13. *al.* oportet ita fieri I 349, 7. 368, 19. audacius contra deum confidentiusque fecerunt II M 179, 23. bene II 71, 12. 21. *alicui* I 527, 20. uobiscum I 437, 3. male I 624, 18. II 71, 20. *alicui* II 75, 8. *aliquid* I 429, 16. 496, 21. 521, 14. *al.* — quam mirabiliter in homine ad pulchritudinem (ea) faciant (= ualeant) II 8, 16. — *cum adiectiuo praedicatiuo* (= reddere) *sae-*

- pe, uelut* I 19, 4. 69, 12. 104, 2. 203, 6. 212, 9. 214, 9. 382, 12. 383, 14. 436, 1. 447, 14. 448, 3. 494, 9. 516, 17. 531, 8. 532, 3. 572, 20. 590, 21. 612, 22. 671, 20. 683, 13. 749, 16. II 8, 13. 15, 11. 20, 14. 27, 13. 34, 5. 41, 8. 72, 7. 123, 7. M 199, 20. 221, 9. *aliquid* suum facere I 417, 5. 757, 4. notum nobis deus fecit quod sit. I 525, 9. se I 448, 10. 449, 7. 691, 15. 724, 13. *cum adiectiuo praedictiuo gradus comparatiui* I 261, 3. 370, 6. 440, 9. 14. 448, 4. 449, 3. 503, 1. 18. se I 102, 19. 261, 4. 417, 13. *cum substantiuo praedictiuo*: nec uiros se nec feminas faciunt (= faciunt ut nec uiri nec feminae sint) I 81, 14. illam patris proditricem Liberam fecit (Liber) I 35, 12. notionem ueritatis munus suum fecit I 2, 19. deus hominem uelut simulacrum suum fecit I 712, 5. *c. acc. c. inf. (pro ut) actiui* I 90, 14. 143, 3. 6. [II 62 adn. § 2.] *passiui* I 167, 13. II M 201, 3. — ex quo fit ut I 32, 8. 249, 21. 270, 15. fieri non potest quin I 135, 20. II 4, 21. *al.* nec enim fieri potest ut non I 172, 13. quid fecit aliud diuinis honoribus dignum nisi quod—sanauit? I 33, 16. — manu facta uenerari I 104, 13. colere I 656, 19. factu malum I 533, 16. — facere = fingere: quamlibet multos, quamlibet magnos faciat I 9, 21. in libro I 36, 16. *c. acc. c. inf. actiui* I 34, 15. 488, 13. — *cf. fabre* (facere).
- facebant (= abeant) illi I 272, 8. facetius I 729, 13.
- facies: primorem partem (capitis) quae dicitur facies II 28, 9. in primori facie adhaerent (*oculi*) II 31, 8. conspuerunt faciem eius I 350, 12. ut terra in omnes partes eandem faciem gerat I 256, 5. sapientiam laudat in faciem I 217, 6. ut stultus prima facie uideatur I 732, 17. qui non faciem sicut homo, sed intima et arcana pectoris intuetur I 348, 2. absconditque se a facie dei I 158, 13.
- facile *aduerb.* I 51, 6. 169, 8. 369, 21. 741, 9. II 63, 18.
- facilis: parum facilis in eloquendo I 402, 10. facilis *c. supino* I 4, 2. 197, 15. 500, 5. 578, 22. facile est intellegi quid—sit I 135, 23. facile est unicuique metiri I 586, 20. respondere I 132, 9. facilius est ut—careat I 137, 5.
- facinerosus (-orosus *P*) II 108, 20.
- facinus: ad mala facinora bonorum (*sc. facinorum*) ignoracione labuntur I 79, 13. = scelus I 80, 14. 436, 20. II 114, 23 (*cf.* 115, 1.) *al.* [factitare I 79, 17.]
- factor I 101, 6. 135, 9. 136, 19. factor deus I 121, 18. factor mundi deus I 142, 11. factor mundi ac nostri deus I 604, 1. rerum omnium I 201, 2. factor altorque uiuentium I 411, 1. cuius (Trismegisti) uerba de Graecis conuersa subieci: dominus et factor uniuersorum (= *ὁ κύριος καὶ ὁ πάντων ποιητής*) I 713, 5. *cf.* I 287, 1. — *cf. etiam* deus.
- facundiae tenuis in nobis riuus est II 64, 15.
- faeneratio beneficii I 524, 21.
- quidquid cum faenore reddit I 524, 9. ex annuo faenore I 73, 2.
- fallere: falluntur oculi II 32, 15. 16. mens II 32, 27. sensus falsos esse

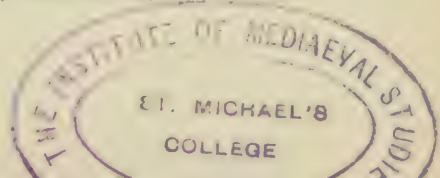

- II 31, 20. 32. 15. falsi specie bonorum I 2, 28. falsos esse dicendum est qui haec senserunt II 57, 3. falsi deceptique sunt I 327, 8. = latenter agere I 467, 14.
- falsitas I 179, 21. 406, 6. 410, 15.
- falso I 120, 2.
- falsus: argumenta ex falso petita I 120, 16. fabulam pro falso repudiant I 40, 8. *cf.* fallere.
- familia: nec inmerito pater familias dicitur, licet tantum filios habeat: uidelicet nomen patris complectitur etiam seruos, quia 'familias' sequitur, et nomen familiae complectitur etiam filios, quia 'pater' antecedit. *egs.* quodsi propterea pater familias nominatur, ut appareat eum duplici potestate praeditum *egs.* I 280, 17. 281, 7. matres familias II M 196, 25. familiae gentesque I 688, 2. adoptauit sibi (Pythagoras) familiam ex Homeri carminibus I 240, 2. nomen de familia delere I 461, 1. — = serui II M 188, 5. familiarum (= seruorum) greges I 481, 3. II M 198, 22.
- familiaris: illi familiares Pythagorei I 465, 2. *c. dat.* quibus familiaris est iustitia I 452, 15. quod nobis familiare sit I 612, 13. *sim.* I 613, 18. 755, 9.
- famosus I 65, 16. 224, 5.
- famulari *alicui* I 115, 10. II 131, 11.
- famulus I 390, 7. (dei) II M 238, 1.
- fanum I 42, 6. 91, 17. 21. 112, 10. 387, 1. 690, 21. II M 187, 2 (*coni.*).
- far I 605, 14.
- fas diuinum I 418, 11. contra fas omne I 231, 4. 427, 14. nec fas fuisse II 17, 1. fas (non) est (erat) I 43, 19. 96, 20. 102, 10. 277, 21. II 78, 3. *c. infn.* I 283, 19. putant *c. acc. c. inf.* I 68, 22. habent I 22, 21. [fas non erat ut I 131 adn. § 6.]
- fascēs I 417, 15. 671, 20.
- fascinum I 77, 20.
- fasti I 40, 4. 494, 5.
- fastidire *aliquem* I 576, 11.
- fastigium: fastigia digitorum II 37, 12. superciliorum II 33, 6. = imperium: (de fastigio praecipitari) II 129, 5. M 193, 20. fastigium principale [I 668 adn. § 12.] II M 178, 4. imperii II M 175, 7. *item* sublime II M 192, 11. fastigium uirtutum I 570, 21. quae summum fastigium uirtuti imponunt I 577, 12.
- in tantos fastus eleuatus II M 183, 17.
- fatalis necessitas I 17, 6.
- fateri de I 60, 5. sibi uerum I 220, 6. Christum II M 234, 19.
- maxime fatidicus I 25, 10.
- fatigati mundi senectus I 630, 21.
- fatum I 166, 4. II 61, 9. 10. fata I 38, 11. II 125, 9. canere *alicui* I 89, 15.
- faucium tolles II 40, 22. aquam plenissimis faucibus trahere de fonte I 671, 14.
- fauorabilis II 74, 14.
- februa (*R, cf. adn. cr.*) I 577, 1.
- fecunditas generandi II 8, 8. uaria gignendi I 598, 19.
- fecundum pectus II 46, 19. perniciēs II M 212, 1.
- fel *cf. Indic. rer.* — fellis cibus I 350, 11. 380, 7.
- feliciter: qui sceleratus in uita feliciter fuerit I 241, 8.
- felix: dies aptus et felix II M 186, 11. [felicissimus I 4, 10 adn. § 13.]
- femen: femina II 25, 7. 47, 19.
- femina *cf. Indic. rer.* — deae femi-

- nae I 40, 21. 60, 19. mas—femina
cf. mas. feminae uates I 20, 14
 femineus I 681, 19. 683, 14. II 45, 18.
 femininus *cf.* *Indic. rer. s.* femina.
 — sexus I 30, 13. elementum I
 145, 17.
 fenestra II 86, 12. fenestrae specu-
 lari lapide obductae II 30, 12.
 feralis habitus II M 219, 12
 fere I 191, 14. 285, 1. 569, 16. *al.*
 ferini dentes II 8, 18.
 ferire tympana I 690, 5. ferire et
 uerberare frontem peccantium etsi
 non uerbis, tamen ipso uitae ge-
 nere dissimili I 425, 23.
 feritas I 80, 18. 434, 14. 435, 3.
 759, 18.
 ferramenta I 141, 10. II M 187, 1.
 ferre: agris ferentibus II M 216, 9.
 uiae ferunt ad II 52, 15. illa sen-
 tentia quae apud Euripidem fertur
 in hunc modum (*sequitur uersus*)
 I 449, 9. *cf.* sententiam (ferre de).
 — ut ferunt fabulae I 50, 19. quan-
 tum mea mediocritas tulit I 271.
 14. *sim.* II 4, 3. inpune ferre quia
 (= quod) I 477, 17. tulit (= abs-
 tulit) frugalitatem I 251, 4. *sim.*
 5. 6. 7. se ferebat solum orbis do-
 minum II M 195, 20.
 ferreus: ferreis dentibus saeuire I
 434, 9. eadem figura qua imbres
 ferreos dicunt (poetae) I 39, 17.
 ferrum exercitus capit II M 223, 20.
 ferro et igni I 424, 15. 757, 8.
 ferro atque igni I 635, 21. ferro
 ignique I 640, 8. 719, 18. igni fer-
 roque I 368, 8.
 feruefactus II 100, 8.
 feruescere II 122, 13.
 feruor I 39, 2.
 ferus: feris moribus I 7, 3. II M 177,
 18. — ferae: feris ac uolucris
 in praedam iacere I 530, 6. II M
 178, 9. ferae = condemnatio ad
 feras II M 198, 4. — *cf.* pecus.
 festinare: festinato itinere II M 225,
 19. *c. inf.* I 480, 15. quo iam au-
 dum festinat oratio I 330, 9.
 dies festus I 72, 17. festum I 83, 6.
 92, 8.
 fetiales I 510, 11.
 fetus II 11, 21. in utero II 38, 14.
 56, 19. fetu suscepto I 568, 13.
 18. fetum edere II 11, 8. *plur.* I
 80, 17. 145, 19. 146, 25. II 11,
 10. 16. 38, 11. — coniugibus ac
 fetibus propriis I 202, 9. fetus
 auium (*sc. ouis inclusi*) I 146, 1.
 II 11, 21. 44, 14. ut fetibus uites
 exuberent II 100, 21. fetus terrae
 II 101, 4. *plur.* I 605, 5.
 fibrae [I 577, 1 adn.] oculorum II
 30, 20.
 uas fictile (quodammodo est corpus)
 II 6, 1. fictilia simulacra I 693,
 4 (*cf.* 692, 26). dii fictiles I
 734, 4.
 fictio ueri ac uiui hominis e limo dei
 est I 149, 13. hominis I 147, 14.
 155, 11. 283, 15. caelestis populi I
 630, 7. = forma: II 19, 18. cor-
 poris I 156, 16. poetarum fictiones
 I 87, 1.
 fictor I 133, 23. 148, 20. 693, 1. II
 28, 1. fictori atque artifice deo II
 105, 5. pictores fictoresque I 40,
 23.
 fidelis I 67, 10. 305, 3. *sensu eccle-*
siastico: ecclesia quae est uerum
 templum dei, quod est—in corde
 ac fide hominum qui credunt in
 eum (*sc. deum*) ac uocantur fideles
 I 324, 6. *cf. etiam haec:* nos qui
 nomen fidei gerimus I 747, 6. fidei
 cuius nomen induerat proditor I

406, 11. — fideles deo I 416, 7. fideles I 402, 20. 640, 13. fidelis domus (= ecclesia) I 325, 3. fideliter I 328, 7. 393, 5. 467, 3. 615, 4. 723, 6. II M 194, 6. fidelissime I 667, 11. fidere uiribus II M 179, 8. fides in omnibus uitae officiis, in matrimonio I 748, 4. maior hominibus ad malum fides fuit (= maiorem fidem malo habuerunt) I 275, 9. fidem diuinitatis accepit (Christus) I 410, 7. *sim.* I 169, 10. 409, 10. fidem commodare *alicui rei* I 301, 19. 584, 9. exhibere deo I 315, 2. 329, 1. 733, 8. habere *alicui* I 179, 6. derogare praeceptis I 723, 21. detrahere *alicui rei* I 368, 17. 370, 6. *de transitu in sensum ecclesiasticum cf. haec:* fides magna iustitiae pars est: quae maxime a nobis, qui nomen fidei gerimus, conseruanda est, praecipue in religione, quia deus prior est et potior quam homo I 747, 5. *praeterea cf. locum* I 324, 6 *s. 'fidelis'.* *sensu ecclesiastico* I 324, 5. 395, 7. 396, 9. 406, 11. 728, 20. 747, 14. II 70, 3. M 171, 9. fides (*musicorum*) II 54, 8. 13. 17. 22. 23. fiducia (ueritatis opus suscepi) I 177, 24. II 119, 6. fiduciam integritatis gerens I 580, 1. habemus fiduciam in deo I 726, 22. si qua illis fiducia est in philosophia I 463, 1. ueritatis I 464, 7. figure: pedes inconcussa stabilitate II 69, 23. membra (= pedes) solo fixa II 19, 8. cruci I 350, 18. patibulo I 301, 22. 395, 15. figere = cruci figere I 327, 5. 354, 2. stabilis ac solidis radicibus fun-

data et fixa sententia I 400, 4. *sim.* I 375, 11. figmentum: figura et figmentum dei (= homo) I 530, 6. figmenta = simulacra I 328, 16. 733, 13. 761, 12. *item* figmenta (mortalium) digitorum I 102, 15. 274, 12. terrena I 96, 3. II 120, 24. poeticum I 46, 10. poetarum I 148, 14. 608, 14. 652, 17. [= mendacia I 668 adn. § 11.] figulina I 70, 16. figulus I 587, 3. 4. figura = forma: sub figura hominis I 107, 8. figuram animalis gerere I 72, 7. figurae angelorum I 760, 11. hominum I 752, 16. figura et figmentum dei (= homo) I 530, 6. daemoniarches ipse in figura sua perlatus est I 169, 18. = translatio poetica I 42, 13. 21. 46, 15. 149, 5. = imago, significatio: quaecumque (Christus) passus est, habuerunt figuram et significantiam magnam I 377, 20. 378, 21. 379, 22 (*cf.* 21 *imagines*). exigua magnorum figuras esse I 630, 3. *sim.* I 631, 12. *alia* I 143, 20. 347, 4. 348, 22. *figurae:* ademerat pudorem deserendi desertor imperator II M 228, 3. sanctio sanctae religionis II M 201, 9. ab hominibus seces: it humanitas I 557, 18. animantibus animam inspirare I 39, 3. bellatricem—debellatricem I 32, 4. otium—negotium I 3, 24. aperta aut operta II 27, 11. decedere—accedere I 8, 7. referre iniuriam—inferre I 549, 21. expediti—inpedimenta—conpediti I 584, 23—25. a nostris derideantur, a suis deserantur I 465, 3. <Domitianus> cum exerceret

- inuissam dominationem II M 176, 5. non ille Furius, sed furiosus fuit I 87, 14. est homine dignius caelum quam caelata intueri I 557, 3. Roma—cum ῥόμη esse coeperit I 664, 20. cum delubris ac ludibriis suis I 463, 5. ego malo in bono mori quam in malo uiuere I 727, 23. fiunt per imaginem quae pudenda sunt, ut flant sine pudore quae uera sunt I 742, 18. qui cecidisse solus uniuersis stantibus uidebatur, is uniuersis cadentibus stetit solus I 113, 23. qui urbes aut nouas constituent aut constitutas aequitate tueantur I 224, 21. *cf. allitteratio. geminatio. homoeteleutum.*
- figura etymologica: substantiua cum uerbis copulata: cf. accus. obiecti interni.* dominatores dominantur II M 190, 5. iustum prauitas hominum deprauare non poterit I 549, 8. flumina sempiterno lapsu fluere I 114, 13. si quod reliqui (*gen.*) uel Diocles uel Maximianus reliquerant II M 216, 5. occisione delere I 418, 5. maiore decident lapsu I 633, 6. *sim.* ruina II M 172, 12. uerbis uerberare *cf. 'allitteratio'.* — *duo nomina coniuncta:* deuiae uiae I 395, 3. deuium iter I 271, 14. 400, 1. pietas tam impia I 469, 6. discordi concordia I 145, 1. noua non philosophandi philosophia I 185, 16. unctio sacri unguenti I 294, 6. diuina mens dei II 53, 11. diuinae dei uoces I 378, 8. utiles usus I 594, 7. *cf. 'etiam genetiuus explicatiuus'.* — *per gradationem:* inferiores infimis I 449, 3. omnibus malis peior II M 182, 18. malum
- multo peius augetur II M 211, 5. stulte ineptus I 67, 23.
- figurare = facere, fingere I 140, 22. 147, 10. 284, 1. 597, 20. II 105, 12. de = ex I 692, 26. 713, 24. sanctus populus ad iustitiam figuratur I 630, 12. alios spiritus suos in angelos figurauit (deus) I 297, 10. Pauorem Palloremque Tullus figurauit I 73, 22. = imagine exprimere I 72, 12. *cum in et abl.* (tutela nauis in aquila figurata) I 39, 21. 65, 11. 421, 9. 684, 12 (*coni.*). 686, 16. = transferre (*cf. figura*) I 36, 20. 43, 4. 415, 1.
- figuratio (= fictio, creatio) hominis I 630, 6. = translatio: obliqua figuratio (*poetarum*) I 41, 12. *plur.* I 40, 17.
- filius: filii = liberi I 366, 11. 390, 1 (*cf. 389, 7 liberi*). 9. 12. 391, 8. 422, 4. II 44, 17 (*cf. 19*).
- filum II Ph 143, 107. fila lyrae II Ph 138, 50.
- finum (*nom.*) II 42, 19. *accus.* I I 32, 6.
- fingere = facere I 14, 24. 155, 7. 13. 479, 11. II 38, 5. *al.* ex I 147, 11. 618, 19. de I 103, 5. 699, 6. II 121, 4. ut a ferarum caedibus deos sibi fingerent I 68, 19. — mores aliorum I 369, 23. *sc. cogitatione* fingamus *c. acc. c. inf.* I 371, 19. II 113, 16. — picta et ficta I 557, 6.
- finis *constanter mascul.* — finem facere libro I 94, 6. finis bonorum I 499, 11. fines bonorum ac malorum II 116, 20.
- finitio = definitio II 112, 17.
- firmare uerba factis I 371, 8. incerta de certis II 77, 6.
- firmitas = robur II 12, 11. 13. 15. 13, 15. 17, 22. 20, 12.

- firmiter I 362, 6. 417, 5. 420, 20. II 19, 19. 20. 20.
 firmus: is ad quem mors non uenit, firmus sit necesse est II 17, 21.
 fiscus II M 182, 7. [231, 12.]
 fistula II 42, 14. duae, cibalis ac spiritalis II 39, 12.
 fixus *cf.* *figere*.
 flabra (uentorum) II Ph 140, 74.
 flaccentes aures II 29, 8.
 flagella I 111, 9. flagellis uerberare I 350, 9. 718, 5.
 flagitare I 73, 17. 350, 4. 717, 25. II 14, 4. pudicitiam flagitauit (= flagitio adfecit, *cf.* *Buenemann*.) I 565, 25.
 flagitiosus et turpis I 198, 22. *item compar.* I 83, 14.
 flagitium: flagitiorum dii I 74, 9.
 flagrans: flagrantior (fragl- *H*) I 143, 11.
 flagrare (ab ignibus) II Ph 136, 11. 141, 98. *translate* I 34, 1 (fraglabat *BHM*) (amore). 583, 17 (opum siti). flagrat in corpore sensus II 58, 10.
 flagris uerberati I 165, 16.
 flamines I 88, 13. 463, 8.
 flatus I 268, 15.
 flectere *aliquem* a furore II M 201, 13. flecti = se flectere II 31, 12.
 fletibus II 10, 12.
 flexibilis II 21, 22. 29, 12. 37, 11.
 flexiones uoluminum II 42, 9. cantuum II 35, 14.
 flexuosus II 39, 21.
 flexura II 37, 4. 47, 22.
 flexus sinuosi II 26, 3.
 florere diuitiis I 473, 19. primaeva iuuenta II Ph 143, 115.
 florescere: fruges cum arboribus I 73, 7. saeculum aureum I 586, 4. florescens ecclesia II M 238, 3.
 floridus II M 177, 13.
 flos: (seges arbor uitis) cum in flore spem maximam dederint, in fruge decipient I 636, 4. in primo adulescentiae flore I 229, 19.
 fluctuans animus I 552, 15.
 fluctus errorum I 69, 12.
 fluere: sanguis II 30, 20. fluxisse XV annos II M 193, 5. res eius dilabi et fluere coeperunt II M 200, 2. ab hac gente proximi quique populi fluxerunt I 161, 15. omnia tibi prospere fluere II 4, 23.
 fluidus I 651, 15.
 flumen I 46. 26. 47, 1. 4. 68, 24. 115, 5. 119, 8. 126, 14. 329, 15. 550, 8. 636, 5. *al.*
 [fluuius I 653, 20.]
 fluxus I 531, 8.
 focus I 328, 4. 441, 17. 460, 16. 480, 3.
 foedus humanae societatis I 69, 21. 416, 15. foedera Veneris II Ph 145, 164.
 folium (= nardus) II Ph 140, 84.
 folliculus I 152, 4. 153, 3.
 fomenta (*translate*) I 565, 16
 fomes I 651, 12.
 fons perennis I 88, 6. fons quem uiuum nomine dicunt II Ph 137, 25. fontes sanguinis II 34, 19. lactei II 46, 18. tibias ad fontem I 216, 7 *cf.* tibia. — *translate* I 5, 18. 46, 5. 95, 10. 129, 9. 130, 1. 135, 22. 136, 19. 143, 2. 155, 14. 163, 15. 178, 8. 260, 21. 282, 14. 286, 1. 297, 16. 396, 9. 413, 8. 416, 18. 445, 20. 446, 2. 447, 16. 449, 1. 452, 14. 463, 13. 499, 2. 506, 3. 510, 5. 574, 4. 577, 13. 606, 2. 664, 5. 750, 3. 751, 15. II 90, 20. 131, 7. *al.* uelut effusus ingenii fontibus I 350, 21.

- foras II 36. 13. 43, 3. M 195, 13.
 foras tota prominet (iustitia) I 730,
 1 (*cf.* I 729 c. 50 § 5—8 *adn.*).
 a quo foratu frontem nominatam
 Varro existimat II 28, 12.
 forinsecus II 9, 5. M 211, 7.
 foris (*subst.*): forem (fores *BSP*)
 claudere hospiti I 419, 3. non
 uiderunt in medio constitutam
 forem quae illos ad sapientiam
 transmitteret I 188, 10. fores
 II M 186, 19. euulsae cum posti-
 bus fores (oculorum) II 30, 17.
 foris (*adverb.*) I 595, 13. II 30, 1.
 forma: [de quibus (locis) datis—
 litteris certa forma (= praeceptum;
 τύπος *Euseb.*) fuerat comprehensa
 II M 231, 11. *item* II M 233, 12.]
 formare ex I 16, 9. de (= ex) I
 619, 5. (deus) hominem nudum I
 595, 12. ueluti supinum II 38, 3.
 in eum modum II 24, 20. forma-
 tus (spiritus dei) in specie colum-
 bae I 330, 1. uitam ad iustitiam
 I 271, 20.
 formidini *alicui* esse II M 183, 5.
 formidolosus II 104, 4.
 formosus (-onsus) I 34, 5. 65, 3. 170,
 20.
 fornacalia sacra I 687, 12.
 forsán I 531, 6.
 forsitan I 407, 19. 710, 14. 728, 4.
 743, 17. *sequitur coniunct.* I 48,
 20. II 7, 1. [II M 212, 19.]
 fortasse I 41, 11. 71, 18. 76, 17. 78,
 13. 87, 3. 112, 6. *sequitur con-*
iunct. I 20, 6. (45, 17.) 68, 8. 106,
 23. 109, 21. 125, 15. 240, 4. 297,
 21. 416, 8. 430, 5. 444, 1. II (11,
 19?). 44, 13. 63, 21. 114, 22.
 dicat (dicet) fortasse aliquis *cf.*
 dicere. (hic) fortasse quaerat ali-
 quis *cf.* quaerere.
 forte I 15, 12. 402, 21. II 42, 7. *al.*
 si forte I 402, 4. 529, 19. 21. II
 14, 2. 33, 13. 41, 13. *al.*
 fortis = ualidus robustus I 193,
 11. II 7, 22. 12, 7. 18, 6. fortis
 cibus I 412, 13. 16. deus per ae-
 ternitatem fortis est I 135, 8.
 fortitudo = robur: uirtus quotiens
 ad corpus refertur, discernendi
 gratia fortitudo nominatur I 207,
 7. uirtutem esse dicunt—non
 illam—quae posita est in bonis
 animi, sed hanc corporalem quae
 dicitur fortitudo I 67, 19. fortitudo
 corporis I 207, 17. II 14, 9. (bra-
 chiorum) II 37, 3. dei I 135, 8.
 141, 19. diuini operis I 378, 21.
 (filius dei) in fortitudine maiesta-
 tis manifestus I 341, 9. (I 56,
 15?).
 fortuitus I 116, 21. 117, 2. 3. 246,
 5. 380, 4. 706, 20. II 9, 13. 23,
 27. 84, 19. fortuito I 6, 12. 470,
 16. 611, 19. (-tu *codd. quid.*). II
 17, 5. 22, 4. 23, 28. 24, 8.
 fortuna *cf.* *Indic. rer.*
 fortunatus II Ph 146, 161. campi
 quidam fortunati I 649, 18.
 forum attingere I 214, 18.
 fossor I 88, 19.
 fotu (caloris) I 49, 16. II 12, 1.
 fouea, *prouerb.*: deficientibus argu-
 mentis in hanc foueam decidit,
 unde se extricare non posset I 139,
 12. inrefutata haec tamquam fo-
 ueam praetergressus est I 452, 1.
 fouere I 146, 2. 522, 11. 528, 22.
 529, 4. II 11, 18. M 211, 9.
 fragilis *translate de rebus terrenis*
humanis sim. saepissime, uelut I
 2, 1. 31, 17. 109, 4. 172, 17. 206,
 9, 208, 9. 210, 16. 17. 251, 1. 278,
 6. 316, 20. 337, 17. 373, 6. 374,

17. 422, 10. 472, 18. 531, 8. 587, 9. II 13, 10. 15, 19. 132, 2. aetas I 441, 20. *de diis* I 102, 15. fragilia uenerari I 378, 5. fragilium (*neutr.*) cultores I 106, 1.
- fragilitas *translate* (*cf.* fragilis) I 151, 19. 317, 4. 371, 7. 373, 9. 377, 16. 473, 18. 474, 6. 475, 18. II 10, 12. 12, 15. 14, 19. 15, 13. 16, 12. 92, 8. 117, 19. 120, 8. *al.*
- fragmina I 333, 8.
- frangere fruges (= molere) I 70. 7 frangebatur panem minutatim I 333, 3. non dolor frangat, quominus constantia seruetur I 733, 9.
- frater: nec alia causa est cur nobis inuicem fratrum nomen impertiamus (*sc.* Christiani), nisi quia pares esse nos credimus I 447, 23. fratres nostri (= Christiani) II M 171, 8. *cf.* Pentadi frater I 675, 8.
- fraternitas I 418, 21. 422, 5. 474, 5.
- fraudare I 480, 18. mercede I 241, 10.
- fraudulentus I 425, 20.
- fremere *de homine* II M 201, 2. bella I 113, 20. 632. 10.
- frenare *translate* I 742, 20. (iram) I 431, 11. 540, 14. 551, 3. 566, 17. cupiditatem a I 537, 12. se a I 533, 17.
- frenum: frena moderari I 677, 4. laxare frena libidini I 736, 9. permittere frena (libidinibus) I 480, 13. 550, 14. frenos imponere uoluptati I 570, 12. ipsis I 540, 20.
- frequens ad obsequium I 390, 7.
- frequentare uictoriam domini cum laudibus II M 237, 8.
- frequenter I 17, 15. 90, 18. 261, 10.
- fretum I 334, 6. *cf.* Indic. rer. II M 214, 18 *abl.* fretu *cod.*
- frigescere I 622, 22. 623, 1. II 56, 3.
- friuolus I 104, 19.
- frondescere I 232, 1.
- frons (-tis): oculorum orbis concauis foraminibus conclusit (deus), a quo foratu frontem nominatam Varro existimat II 28, 12. cum duplici fronte Ianus I 51, 13. qui peccantium frontem etsi non uerbis, tamen ipso uitae genere feriunt et uerberant I 425, 21. frontem serenant II 79, 5. acies pari fronte concurrunt II M 224, 1.
- fructifer I 694, 11.
- frugalitas est abstinentia uoluptatum I 544, 9. — I 251, 4. 486, 16. 487, 4.
- frugalius uiuere II 119, 16.
- frugifer I 589, 4.
- frui libero caelo I 78, 16.
- frustra *saepe.* frustra et inaniter I 454, 21. non frustra I 11, 17. 98, 16. nec frustra I 206, 21. 443, 15. 719, 16.
- [frustratio II M 231, 15.]
- frustum II 89, 16. prouinciae in frusta concisae II M 180, 10.
- frux: omnem frugem terra procreabit I 759, 16. ut ex omni fruge panem facerent I 686, 25. in flore—in fruge I 636, 4 (*cf.* flos). — ad bonam frugem euadere I 487, 2. (recte opibus uti hoc est) frugi esse I 500, 18. 488, 13. 544, 8. ii qui frugi appellantur I 506, 8. — fruges I 70, 5. 7. 9. 112, 16. 118, 5. 140, 15. ut fruges florescerent I 73, 7. fruges frangere (= molere) I 70, 7. fruges uirtutis I 537, 21. 738, 5.
- fucatus *translate, aliqua re* I 149, 10. 177, 19. 259, 2.
- fucus *translate* I 401, 15. 563, 1. 650, 2.
- fugare daemones I 384, 17. 386, 19.

- 387, 12 II M 184, 10. fugari a
(*separat.*) I 476, 12.
fugere de I 384, 15. fugiens *c. gen.*
I 194, 4. 517, 12.
fugitare I 471, 8.
fugitiuus maiestatis ac nominis (dei)
I 283, 1.
fulcire I 587, 21.
fulgens I 114, 11. 122, 16. 142, 19.
fulgere: fulserint I 122, 2. 503, 5
(arma).
fulgor I 127, 18. 144, 11. 418, 2.
482, 6. 10. (fidei) I 748, 22. II
69, 13.
fulgur I 605, 3. 644, 10.
fullonica I 70, 15.
fulmen I 71, 17. 230, 3. 11. 678, 2.
fulminare I 33, 17. 71, 18.
fuluus II Ph 144, 131. 145, 141.
fumidus I 482, 16.
fumus I 467, 9. II 132, 15.
fundamentum: *translate* iacere fun-
damenta I 581, 4. fundamentum
doctrinae I 286, 2. fundamenta ec-
clesiae posuerunt I 367, 8. mise-
runt II M 174, 14.
fundare: fundauit deus terram I 46,
6. 140, 13. 142, 16. (disciplinam)
I 186, 22. 367, 17. solidis radici-
bus fundata et fixa sententia I 400,
3. homines a doctore fundati I 562,
15. [se ad salutem suam dimicandi
tenore II 62 adn. § 3.]
fundator I 96, 13.
fundere (*absol.*) ex aere I 693, 5. sol
fundit diem II 135, 4. unus (digi-
tus) a ceteris separatus in diuer-
sum maturius funditur II 37, 16.
funditus I 64, 14. 172, 18. 221, 2.
250, 12. 425, 16. 440, 10. 552, 1.
621, 15. 635, 20. II 8, 6. 81, 18.
II M 226, 11.
fundus putei I 266, 6. cicutae II 50, 17.
funestus I 426, 6.
fungi morte secundum naturam I 616,
8. functi uita I 95, 8.
fungus: homines in omnibus terris et
agris tamquam fungos esse gene-
ratos I 593, 19. *sim.* I 683, 2.
funus: in primo adolescentiae flore
inmaturis funeribus extingui I
229, 19.
fur: thesauros deo credere, ubi non
furem praedonemque timeas I 531,
.9. (scientia) apparet enim ac furem
suum prodit I 189, 15.
furari I 743, 17.
sub furca seruum ad supplicium du-
cere I 128, 5.
furere: inimicitiiis furentibus I 76, 7.
cum praecordia eius furerent (*cf.*
adn. cr.) ui (ueneni) II M 234, 11.
Sibylla uaticinans furensque I
658, 13.
furiatus *aliqua re* I 384, 17. 716, 23.
furibundus I 266, 1.
furiosus I 12, 5. 182, 11. 192, 6.
523, 5. *al.*
furtim I 39, 1. 51, 2. 111, 23. deci-
pere I 76, 18.
furtiue II M 220, 2.
furtiuus II M 221, 3.
fuscabitur sol I 636, 12. 757, 15.
fuscus II 45, 26. fuscior II 38, 10.
futurum cf. 'coniugatio'.
futurum II: cf. uidere et 'condionalia
enuntiata'. — saepissime in apo-
dosi indicatiuus praes., in protasi
fut II: post ante quam II 35, 9.
cum I 489, 18. 501, 14. II 50, 14.
58, 14. *postquam* I 136, 4. *quam-*
quam I 514, 7. *quicumque* I 99,
25. 184, 16. *quisquis* I 9, 21. 503,
16. 576, 14. II 88, 13. *ubicumque*
I 122, 2. 503, 5. *post relatiuum*
I 68, 23 s. 116, 17. 271, 10. 386,

4. 390, 8. 14. 447, 6—8. 448, 20. 470, 13. 490, 17. 494, 8. 521, 15. 526, 5. 529, 3. II 12, 2. 45, 3. 64, 8. 9. 119, 8. *al. post correlatiua* I 122, 17. 576, 17. — *in apodosi coni. praes., in protasi fut.* II *post* quam *comparat.* I 70, 2. 218, 1. quanto (tanto) I 436, 2. quia I 532, 16. quicumque I 491, 16. 492, 1. quisquis I 175, 13. 491, 17. 512, 17. 568, 12. 601, 13. 697, 3. II M 193, 13. quocumque II 102, 22. ubicumque II 81, 15. *post relatiuum* I 459, 15. 488, 23. 529, 22.

Ganeo I 260, 10.

gaudere non tantum modicum, sed uel punctum I 540, 10.

gemebundus II M 194, 13.

geminare II M 225, 5.

geminatio: [bene bene I 579, 11.] celebremus—celebremus celebremus II M 237, 12—14 (*cf. adn.*). hic hic I 272, 4. 521, 10. iam iamque I 165, 24. iam—iam pridem I 184, 7. iterum<que> iterumque II 5, 3 (*cf. adn.*). ueniet ueniet I 478, 3 (*fort. retinend., cf. adn.*).

gemmeus II Ph 145, 136.

generalis I 702, 12.

generare: *infinit. fut. pass.* generatui I 321, 9. = creare I 13, 17. 26, 6. 30, 18. 70, 9. 201, 5. 207, 10. 388, 21. *al. mel* I 202, 17. *cum praedicatiuo* I 514, 14. = gignere: de II 60, 9. ex I 47, 2. 119, 15. 297, 18.

generatim I 147, 2. 330, 6. II 22, 19.

generatio I 30, 8. per singulas generationes (= genera hominum) I 695, 8. Hesiodus generationem deorum (= θεογονίαν) unius libri opere complexus est I 14, 18.

genetiuus: subiectiuus et obiectiuus *cf. nostri s. nos. sui s. se. uictoriae Gothorum (obi.)* II 187, 11. *coniuncti* (sine usu et opera feminae) I 30, 14. 380, 21. *explicatiuus et identitatis*: praemium summi boni I 2, 9. uictoria liberatae urbis II M 224, 20. opera actionum I 3, 20. religionem cultus sui I 92, 11. unius libri opere I 14, 18. appellatio diuini nominis I 286, 10. rerum prosperarum felicitas I 475, 15. praemium caelestis mercedis I 547, 13. (in) principio sui ortus I [131 adn. § 8.] 518, 8. *cum sensu temporis*: post mille annos mortis suae I 654, 1. octauus annus nuncupationis eius II M 226, 28. *gen. qualitatis*: eius naturae reddi animas I 650, 3. non minoris insaniae iudicanda sunt illa sacra I 81, 12. *partitiuus*: aliquid dei I 101, 18. 652, 6. id (muneris) I 73, 10. 405, 18. II M 223, 3. id exitii (*coni.*) II M 197, 10. idem operis I 411, 12. nihil istius (*neutr.*) I 664, 20. quid deorum (= quam multos deos) esse putemus I 62, 10. quid loci I 269, 6. mens quo loci (*sic cum codd. scribend.*) sit II 51, 16. *cf. concauum* (lunae). medium (terrae). diuersa regionum *et sim. cf. neutrum. cf. animus* (aeger animi) castigare condemnare conuincere damnare fugitiuus increpare ingratus profanus redarguere reuincere reus timidus.

genetrix II 56, 20.

genialis torus I 251, 9.

genitalis I 152, 3. 567, 13. II 43, 16. II Ph 141, 95. genitalia I 48, 19, 49, 16. 19. 20. 50, 14. II 25, 6. 47, 6. *al. membra* II 47, 6.

- genitor I 376, 5. II 128, 4. *plur.* I 46, 13.
- genius *cf. Indic. rer.*
- gens dei I 666, 9. maiorum gentium dii I 60, 7. gentes (= pagani) *cf. Indic. rer.*
- gentilitas (= gentes, pagani) I 162, 13.
- genus *cf. congruentia. neutrum.*
- geometria I 258, 11.
- gerere = facere: mala I 163, 11. *sim.* I 31, 11. negotium I 329, 6. — [animum tuum contra te geram I 532. 11.]. — arbor poma gerit II Ph 137, 30. nomen *alicuius* I 72, 15. 394, 8. fidei I 667, 12. 747, 6. formam I 46, 13. 257, 18. figuram *alicuius* I 72, 7. 347, 1. 379, 22. 452, 6. *sim.* I 433, 20. similitudinem *alicuius* I 121, 9. 155, 15. substantiam I 316, 19. speciem *alicuius rei* I 630, 5. corpus inquinatum I 468, 5. uinctam linguam II 41, 3. signatam frontem I 385, 3. carnem (= corpus mortale habere) I 329, 16. 374, 13. [uirilem gerit animam II 62 adn. § 5.] curam *alicuius rei* II 11, 9. 110, 17. [uoluntatem *alicuius rei* II M 230, 6.] integritatis fiduciam I 580, 1. scientiam futuri I 381, 16. nihil tumoris I 474, 11. tantam in se uim I 383, 19. natura cum mutis tam liberaliter gessit (= egit) II 10, 10. quasi parem, quasi minorem se gerere I 448, 12.
- germanitas I 515, 11. II 48, 9.
- gerundium*: in non dolendo I 191, 9. maiestatem dei expressit (Seneca) maiorem esse dicendo quam ut —, et ipsum ueritatis attigit fontem sentiendo uitam hominum superuacuum non esse I 574, 2. — ut praecepta factis adimplendo ceteros constringat I 375, 7. *item* I 456, 9. 469, 2. 691, 15. 727, 17. *sim.* I 461, 15. 481, 10. *gerundium*: nihil sciendum est = sciri potest I 189, 1. nihil a iusto uiro faciendum est I 526, 1. *item* I 747, 6. II 12, 6. = *part. praes. pass.* gingivae a gignendis dentibus nominantur II 36, 6. *cf. 'coniugatio conposita'*. tabescendus.
- gestare I 87, 10. 113, 18. 348, 12. 421, 22. 441, 2. 584, 4. II Ph 143, 121. ne si solem quidem ipsum gestemus in manibus I 584, 8.
- gestationes infantium I 252, 3.
- gestire *c. infin.* I 95, 13. 419, 19. 551, 10. 19. II 56, 21. laetitia I 536, 2. 540, 6. discursibus II 10, 3. ad lulum II 79, 4.
- gestus I 560, 13.
- gignere de I 682, 10. 20. ex I 50, 6. 65, 16. II 86, 7. M 235, 6. genitus *c. abl.* I 14, 11. 31, 7. 37, 5. in gignentibus (*neutr.*, *cf. uiuentia*) II 101, 15. natura et causa gignentium I 49, 14.
- gingivae a gignendis dentibus nominantur II 36, 6.
- glaciatus aër II 53, 14.
- gladius: homines ad gladium comparare I 531, 2. temporali gladio prouincias regere I 494, 5. animaduersio gladii II M 198, 6. *pro-uerb.* gladium habent, scutum non habent I 185, 10.
- glebatim II M 198, 18.
- globosus I 181, 21.
- globus I 256, 2. II 28, 6. 49, 5. M 207, 20.
- gloria in maiore fuerunt I 3, 9. in tanta gloria haberi I 456, 6. [inmortalibus tuis gloriis I 668 adn. § 13.]

gloriabundus I 442, 1. II M 207, 18.
gloriari *c. abl.* I 94, 3. 252, 10. 445,
19. de II 69, 1. 124, 5. *c. acc. c.*
inf. (om. esse) I 727, 13 (cf. I 717,
15). II 68, 2.

gloriosa confessio II M 171, 8. 189,
23. *comp.* I 3, 2. *superl.* II M
190, 14.

gnarus (*coni.*) II M 221, 9.

gracilis uox II 45, 20.

gradatim II 48, 10. 74, 1.

gradi I 210, 19. 302, 12. 330, 15.
34, 7. 378, 20. 23. 381, 9. 491,
2. 540, 8. 631, 8. 735, 7. II 19,
21. 20, 15. 34, 11. per ordinem
gradiens I 210, 19.

gradus: eodem gradu proximus I 93.
9. dispares multis gradibus homines
I 447, 10. per gradus ad eam sen-
tentiam descendit I 753, 22.

gradus comparationis: comparatiuus
pro positiuo: digiti speciem magis
quam usum maiorem praeferentes
II 48, 9. pars terrae solis calore
(*ablat. instrum.*) flagrantior I 143,
11. *cf.* dexterior sinisterior. —
quanto magis (*om. PV*) melius et
sanius II 13, 23. magis docilior II
4, 7. quae maxime est aetas paren-
tibus dulcior I 80, 15. nimis pro-
pius II 32, 2. *comparatiuus pro*
superlatiuo: ex omnibus uerius I
183, 2. eligere quod est melius
(*cf.* 13 in tanta diuersitate) I 191,
16. Erythraea celebrior inter cete-
ras (Sibyllas) ac nobilior habetur
I 23, 13. — utrum superbius an
inportunius I 403, 17. in paucio-
ribus doctis quam in pluribus in-
peritis I 176, 3. aequior malis, ini-
quior bonis I 269, 10. — *super-*
latiuus: adeo remotissimi a ueri-
tate ut I 266, 14. — *diuersi gradus*

coniuncti: positiuus et comparati-
uus: uera et meliora I 729, 7. ma-
ioribus et breuibus ossibus II 19,
19. magna et minora (animalia)
I 146, 24. minora et exigua I 630,
2. inbecillus ac minor I 683, 23.
fuscioribus ac paruus orbibus II 38,
10. *cf.* plura et grauius *codd.*, gra-
uiora *coniect. emendat.* I 649, 7.
positiuus et superlatiuus: ex pio
atque optimo statu I 418, 13. ho-
nesta et optima uoluntas I 178,
15. sapientis atque optimi uiri I
552, 4. maximum atque sublime I
383, 11. summum ac sublime I
507, 7. maxima mirabilisque ratio
II 89, 12. ille unus maximus ac
potens omnium I 11, 11. humiles
et infimi I 382, 6. 8. [salubri ac
rectissima ratione II M 229, 8.]
diuina prouidentia perfectissimaque
uirtus II 6, 4. clarissimum ac sin-
gulare lumen I 114, 11. *superla-*
tiuus et comparatiuus: extremi ac
tenuiores riui I 623, 2. ne minor
et extremus esset II M 193, 5.
omnes tres gradus: ut minora et
humilia regimen habeant, maiora
et summa non habeant II 92, 20.
cf. a (*ap. comparatiuum*). '*figura*
etymologica'. magis maxime nimis
potissimum potius quam.

grammaticus I 213, 3. 700, 2. gram-
matici I 163, 13. II 50, 10. gram-
matica *fem.* I 699, 28. *neutr. plur.*
I 258, 8.

grandis I 110, 2. 7. 238, 21. 714,
10.

grandines lapidum I 665, 20.

granum II 85, 19. Ph 144, 126.

grassari I 171, 20. 236, 2. 425, 5.
427, 2. 498, 5.

grassator I 483, 14.

- gratia: per gratiam liberatus I 34,
 6. *c. genet. saepissime, cf. causa.*
 gratificari II 70, 18. 108, 15. 109, 5.
 gratificatio II 109, 3.
 gratis I 223, 17. 260, 18. II M 199,
 18.
 gratuitus I 521, 18. 548, 11.
 gratulari *alicui* I 637, 9. II M 191,
 3. sibi I 512, 20. 711, 20 (quod).
 II 116, 15 (*om. sibi*). gratulandi
 officium II 78, 21. = gratias agere
c. acc. c. inf. I 244, 19 (*cf.* I 243,
 10). 248, 5.
 gratulatio I 689, 16.
 gratus in *aliquem* I 56, 22.
 grauare sensus I 583, 13. grauari =
 grauidam fieri I 310, 2.
 grauis *alicui* I 425, 16. 471, 16.
 gregatim II M 188, 18.
 gressus I 379, 1. 575, 17. 716, 21.
 II 69, 14.
 grex dei I 424, 22. II M 237, 5. gre-
 ges familiarum I 481, 3. II M
 198, 22.
 gubernaculum (Fortunae) I 269, 2.
translate I [4, 10 adn. § 14.] 8, 3.
 677, 4. II M 192, 15.
 gubernatio I 11, 6. II 72, 14.
 gubernator I 588, 21. II 95, 11. 100,
 19. deus mundi g. I 421, 26.
 gubernatrix I 6, 21. II 100, 9.
 gula (guila *B*) II 39, 17. 40, 14.
 uentri et gulae (guilae *R*) pecu-
 niam ingerere I 545, 1. uentri et
 gulae (guylae *H*) seruire I 564, 4.
 gurgues I 22, 17. 486, 3. II Ph 137,
 38. caeni I 565, 24. Lethaeus I
 240, 5.
 gurgulio II 39, 21. 40, 15.
 gustare ex I 158, 6. 240, 6.
 guttae ignis I 665, 20.
 gutture eliso et fracto II M 203, 4.
 gynaeceum II M 197, 1.
- Habere: *absolute* (= possidere): ha-
 bendi studium I 544, 3. amor I
 544, 10. inpertire non habenti I
 474, 8. habentes I 415, 8. 422, 15.
 non habentes I 415, 9. 422, 16. M
 209, 1. — *transitiue*: habere mo-
 dum II 116, 8. fiduciam in deo I
 726, 22. honorem *alicui* I 70, 16.
 595, 23. 597, 12. non habebat aliud
 quod diceret I 14, 4. quid enim
 habent dicere cur I 605, 13. —
 id quod res habet I 28, 3. aliter
 quam ueritas habet I 142, 12. II
 70, 8. aliter quam res habet I 652,
 19. — habere *c. partic. praedica-*
tiuo: (cognitam ueritatem) I 13, 8.
 263, 20. 387, 4. 472, 5. 535, 17.
 580, 12. II 11, 21. 60, 12. nomen
 dei inuisum I 634, 14. — curae
 ludibrio odio praedae uoluptati
 usui habere *cf. cura cett.* — haberi
 = extare: (harum carmina et fe-
 runtur et habentur) I 22, 19. 40,
 4. 42, 5. habere = existimare: *ac-*
tiuum c. dupl. accus. eos et ha-
 bemus et dicimus patres I 448,
 12. — I 22, 21. 447, 10. *passiuum*
c. dupl. nomin. I 31, 6. 79, 11.
 119, 8. 126, 16. 233, 16. 409, 12.
 460, 15. 21. *al.* supra omnia faci-
 nora habetur nullum facinus ad-
 mittere I 436, 20. tanti I 124, 4.
cum praepos. pro, *rarius actiu.*,
 (res leuissimas pro maximis) I
 68, 9. 74, 22. 84, 13 (sacra pro
 uiolatis). *saepe passiu.*, I 18, 20.
 68, 21. 87, 5. 138, 14 (pro con-
 fesso et indubitato habitum est).
 744, 17. II 4, 23. constat eum ita
 (= pro illo) esse habitum I 46, 22.
 = possidere: II 5, 8 is (*diabolus*)
 omnia quae inlicere possunt; pro
 laqueis habet (= ut laqueos ad-

- hibet). *item* I 467, 8. II 5, 4. —
cum praepos. in: in numero *c. gen.*
 I 115, 15. in honore II M 235, 10.
 in tanta gloria I 456, 6. in arcanis
 II 125, 10. in bonis I 407, 9. inter
 II M 198, 10. *cum adverb.* perinde
 tamquam uelut: perinde habebatur,
 ac si esset I 146, 6. elementa tam-
 quam deos habent I 693, 12. (sic
 habuerunt tamquam) I 105, 22.
 242, 15. 267, 17. 723, 4. eos—sic
 habendos puto tamquam I 509, 11.
 uelut reges habentur I 233, 15. —
 habere *c. inf. pro coniunctiuo fu-*
turi cf. 'coniugatio composita'. cf.
etiam carus communis.
 habilis ad usum II 37, 14.
 habitaculum I 14, 6. 119, 27. 142,
 18. 599, 1. 710, 26. II 52, 5. 90, 8.
 habitatio I 114, 9.
 habitator I 247, 5. II 95, 18.
 habitudo I 511, 13. II 47, 24.
 habitus I 61, 5. 64, 23. 65, 11. 182,
 22. 560, 12. II 25, 2. 34, 12. 38,
 2. 79, 2. M 193, 21. 219, 12. *plur.*
 I 489, 3. II 27, 12.
 hactenus I 16, 3. 378, 6. II M 184,
 20. ut I 752, 14. [hactenus fiet ut
 II M 233, 7.]
 haerere: *aliquid* haeret animis I 401,
 9. hic ergo illum teneo haerentem
 I 139, 13.
 haerescere: cum in uado haesisset I
 126, 14.
 haereses I 394, 12.
 haeretici I 396, 14.
 haesitare in eodem luto I 134, 17.
 586, 11. inter se num II M 195, 5.
 haesitatio I 714, 4.
 halitus II 88, 12. 16.
 hamatus I 233, 1. 3. 706, 24. II 85,
 12. 19.
 hamus I 233, 3. 5. II 86, 1.
 harmonia *cf. Indic. rer.*
 haruspices I 385, 9. II M 184, 11. 14.
 haruspicina I 167, 1. 696, 12 (arusp-).
 haud *deest*.
 haurire aurum oculis I 122, 14. san-
 guinem facilius quam uerba iusto-
 rum I 399, 18. uoces (*sc. auribus*)
 II 29, 4. uoluptates I 95, 22.
 haustu atque potu fontis sitim sedare
 I 5, 18.
 hebetare I 482, 7. 583, 12.
 hebes I 436, 17. quidam hebetis cor-
 dis I 115, 1.
 herbidæ fruges II 100, 7.
 hereditates captare I 427, 10. here-
 ditas regni caelestis I 365, 4. ad
 quos stultitiae transiret hereditas
 I 707, 19.
 heres: populum scripsit heredem I
 73, 1. 686, 19. heredes regni aeterni
 I 367, 7.
 hiare II Ph 135, 6. 145, 136. quo-
 tiens hiauerint terrae I 589, 1.
 hiatus nasi II 34, 2.
 hibernus II 100, 6. hibernum (= hi-
 ems, *coni.*, -nus *codd.*) I 143, 18.
 hic: hoc opus nostrum I 398, 3. haec
 nostra terra I 709, 29. hic mun-
 dus, hic (noster) orbis, hoc saecul-
 um, haec uita *cf. mundus cett.*
 hoc est (= id est) I 5, 15. 113,
 10. 429, 8. 555, 1. 601, 4 (*cf.* 2).
 II 158, 5. hic—ille I 188, 8. II 76,
 13. ille—hic I 2, 27. 90, 13—15.
 190, 20. 278, 21. 282, 3. 19. 474,
 18. 498, 16. 514, 10. 525, 11. 540,
 16. 587, 24. 754, 15. II 76, 22.
cf. idem post (haec, hoc).
 hic *adverb. sexies repetitum (de di-*
uersis locis) II M 181, 4. illic—hic
 I 190, 15. 17 (*cf.* 20. 22). 467, 8.
 in illa priore parte—hic I 190,
 20. 22.

- hice: huiusce I 4, 11. 209, 22.
hiematum uenit in Bithyniam II M 184, 23.
hinc est quod I 169, 16 (*cf.* 11).
hiscere I 464, 7.
hispidā facies II 46, 1.
historia I 42, 4. 8. 16. 502, 8. historiae I 285, 12. 694, 12. ueteres I 42, 2. ut omnes historiae loquuntur I 112, 15.
historicus = Sallustius I 269, 5. historici I 31, 4. 412, 18.
histriones *cf.* *Indic. rer.*
homicida I 34, 6. 237, 15. 238, 6. 407, 19. 436, 9. 711, 5. II M 189, 18. 207, 21.
homicidium I 122, 5. 557, 15. 558, 9. 560, 1. 710, 23. 742, 7. 8. 744, 9.
homo *cf.* *Indic. rer.* — homo nuncupatus est quod sit fictus ex humo I 147, 10. II 92, 14 (*cf.* ἄνθρωπος *Ind. graec.*). homini, quem (Christus) induerat, quem gerebat I 301, 14. omnis (nullus) homo natus *cf.* nasci.
homoeoteleutum: capiēdo atque rapiēdo I 510, 13. tacentibus nihil credimus, sicut ne saeuientibus quidem cedimus I 464, 1. ut—dantur ad uitam beatam, —condemnantur ad poenam I 649, 8. pictores fictoresque I 40, 23. picta et ficta I 557, 6. — necesse est ad eos consolandos reuertatur ad quos conuocandos prius uenerat I 585, 20. *cf.* *figurae.*
homunculus I 62, 14. 107, 23. 215, 1. 733, 17.
honestare I 198, 19. II 36, 7.
honestas = honor dignitas II 37, 22.
honor I 168, 21. 169, 3. II 82, 1. 127, 10. Ph 144, 124. honos I 71, 10. 78, 8. 281, 22. 448, 22 (-or *codd. quid.*). 561, 17. 723, 10. 735, 16. II 77, 14. 81, 5. 94, 17. honos datur his I 696, 4. diuinae indulgentiae I 96, 24. honorem deo non reddiderunt I 303, 5. in honorem *alicuius* I 686, 20. *alicuius rei* I 83, 13. = ornamentum II Ph 136, 10. 144, 124. *cf.* habere (honorem *alicui*).
honorare se I 28, 2. patrem inter deos I 89, 12. *aliqua re* I 761, 7. II M 178, 8.
honorificare I 114, 23. 663, 7. II 130, 15.
hora: per omnes horas II M 171, 7.
horrea II M 216, 17.
horrendus II M 183, 4. 198, 18.
horre I 152, 25. horrentibus tenebris II 100, 11. *aliquid* I 15, 2. (76, 10 *coni.*). 476, 13. 670, 10. *c. infin.* I 542, 14. 632, 17.
horribilis I 742, 4. II 21, 19.
horridus lapis I 101, 1. II Ph 136, 21.
horror I 118, 15. horrore esse II 36, 5.
hortamenta I 275, 18. 463, 7.
hortatu nostro I 412, 22.
hortus: Paradisus id est hortus fecundissimus et amoenissimus I 157, 24. horti pensiles I 255, 1.
hospitalitas *cf.* *Indic. rer.*
hospitium corporis I 103, 6. mundi huius II 130, 21.
hostia humana I 78, 22. 172, 1. 688, 18.
hostilis impetus I 523, 20. direptio I 531, 7. tumultus II M 198, 17.
host liter I 639, 16. II M 205, 2. 206, 24.
hostis domesticus I 556, 8. publici II M 187, 18. dei II M 178, 8. libri nefarii ac dei hostes I 410, 11. nominis (dei) II M 173, 5. re-

- ligionum publicarum II M 185, 24.
uirtutis I 585, 11. hostes uero deo
fiunt I 67, 22. *cf.* inimicus.
huc atque illuc I 116, 15. 17. 161,
21. 281, 15. II 86, 4. M 219, 20.
222, 3. huc adest II Ph 136, 15.
hucusque II 73, 22.
humanitas *cf.* *Indic. rer.* — ab ho-
mine humanitas nominatur I 37,
22. = natura humana: hoc differt
ab humanitate diuinitas, quod hu-
manitatis est ignoratio, diuinitatis
scientia II 68, 8. *cf.* ius.
humanus: humana manu fabricata
(= simulacra) II 69, 16. *sim.* I
477, 2. *cf.* hostia.
humilis: se ipse humilem fecit (Chri-
stus) I 724, 13. uos humiliores fa-
citis I 102, 19. humillimis quibus-
que I 724, 12. humiles et infimi I
382, 6. 8.
humilitas: (*Christi*) I 341, 4. 343, 1.
in humilitate carnis I 341, 8. *de*
habitu animi: cara deo est I
749, 13.
humus II 78, 8. ex humo homo fictus
(et nuncupatus) I 147, 11. II 92,
14. humi I 83, 8. 102, 13. 109,
10. 492, 14. 499, 15. II 121, 2. in
humum proiecta animalia II 27,
17.
hyacinthus II Ph 145, 137.
hymnus I 578, 18. hymni I 37, 3.
diuinorum (caelestium) scriptor hy-
mnorum (= David) I 298, 1. 713, 15.
Iacere *aliquid* supra *aliquem* I 686,
25.
iacere = profigatos esse II M 172,
12. in tergum II 38, 4. in praedam
feris ac nolucibus I 530, 6. in-
sepultos I 746, 11. II M 221, 2.
aqua semper iacens et quieta I
545, 12. corpus immobile iacet II
58, 10. quod iners et torpidum
semper iacet I 136, 6. nerui (*mu-
sicorum*) muti atque inertes iacent
II 55, 4. ira si iacet, excitanda II
117, 11. iacentes (et afflicti) II M
172, 9. *sim.* I 265, 4. in promptu
id iacet I 197, 21.
iactans I 547, 10.
iactare *proprie* I 65, 2. 77, 8. 97, 7.
416, 2. ossa iactabantur in flumina
(flumine *cod.*) ac mare II M 197,
22. suas uirtutes contra fortunam
superbissime I 269, 20. ingenia in
hoc ueritatis campo I 413, 2. sa-
pientiam capillis et habitu II 123,
18. populo se I 401, 18. se decla-
matorio dicendi genere I 215, 14.
iactatio taedarum I 83, 4. 689, 17.
iactura I 458, 20.
iam *in apodosi* (*in protasi* si quod-
si) I 191, 16. 465, 18. 482, 2. 524,
20. 568, 1. 588, 23. II 14, 3. *item*
post coniunctiuum cohortat. II
130, 7. *apud comparat.* I 78, 3.
133, 22. *paene* = etiam, uel: iam
res ipsa I 86, 16. iam ex hoc ipso
I 549, 20. — iam iamque I 165, 24.
iam dudum I 330, 9. II M 200, 7.
208, 10. 215, 13. iam pridem I
306, 14. 330, 3. 675, 4. 721, 4. II
M 193, 23. ut iam uideatur iam
pridem esse confecta (*philosophia*)
I 184, 7. iam non I 440, 19. 561.
4. 666, 11. *oppos.* nondum: I 234,
2. 623, 21 (20). nec—iam—amplius
I 666, 9. nec—iam ulterius I 655,
6. iam uero I 137, 22.
iambus II 156, 16.
ianitor I 69, 8.
ianua: hic (*Christus*) templi maximi
ianua est I 394, 10.
ibi—hic I 83, 1.

iceſe: ab apro ictus I 65, 19. fulmine I 230, 12.

ictus II 33. 14. 88, 1. sub ictu mortis constituti I 557, 21. ictu uirgae I 303, 1. ictu externo II 55, 3. ictus extrarios II 15, 10. ictibus cadauera dissipare I 558, 2.

idecirco I 3, 9. 83, 3. 92, 17. 107, 24. [131 adn. § 8.] 137, 16. 181, 16. 278, 22. 279, 14. 399, 3. II M 193, 18. *al.*: 20 *f. locis*. idecirco ne I 66, 1. 382, 17. 528, 22. 654, 6. idecirco quia I 49, 5. 116, 12. 138, 22. 150, 1. 312, 3. 364, 9. *al.*: 15 *f. locis*. quia—idecirco I 492, 3. 5. 711, 17. idecirco quod I 5, 11. 14. 50, 26. 291, 7. II M 184, 14. idecirco quoniam I 164, 3. idecirco ut I 12, 8. 60, 8. 99, 18. 153, 8. 172, 1. 173, 15. 211, 4. 239, 16. 254, 3. 270, 11. *al.*: 30 *f. locis*.

idem = ille, is: [II M 212, 19. 213, 1. 8.] idem ille I 27, 2. idem qui I [4, 10 adn. § 14.] 7, 21. 9, 13. 13, 1. 15, 1. 17, 7. 19, 17. 39, 16. 58, 10. 60, 10. 104, 14. *al.* idem qui et I 119, 24. 279, 7. hoc idem quod I 193, 18. idem illud quod I 26, 10. qui idem I 81, 15. idem sunt daemones—idem (= qui) dii I 387, 13. idem atque: non eandem sedes incolere iustos atque inpios I 241, 11. — non posse eundem iustum esse ac stultum, eundem sapientem et iniustum I 456, 18. *cf.* unus (et idem).

identidem I 749, 11. II M 184, 12. ideo I 65, 5. 74, 15. 100, 15. 101, 5. 104, 5. 137, 20. 141, 24. 146, 18. 163, 16. 166, 13. 180, 18. 196, 6. 198, 17. *al.*: 50 *f. locis*. ideoque I 28, 13. 70, 20. 128, 6. 145, 17.

170, 3. 175, 14. *al.*: 25 *f. locis*. ideo quia I 89, 4. 183, 21. 187, 5. 204, 23. 210, 16. 17. 230, 9. 261, 17. 274, 14. 278, 10. 280, 13. 14. *al.*: 35 *f. locis*. ideo quod I 64, 22. 99, 11. 204, 18. 425, 12. ideo ut I 123, 6. 148, 19. 173, 16. 193, 21. 195, 24. 200, 20. 204, 6. 7. 210, 18. 211, 2. 6. 219, 10. 226, 1. II M 209, 22. *al.*: 35 *f. locis*.

idola II M 175, 2. 211, 4.

idoneus testis I 273, 4. 579, 5. *sim.* I 402, 3. 7. 403, 9. idoneus *c. dat.* I 123, 20. 581, 5. II 10, 4. ad *aliquid* I 4, 13. qui II M 194, 13.

iecur *cf.* *Indic. rer.*; *adde* in iecoribus earum (pecudum) uentura quaerere II M 184, 7.

ieiunia II M 185, 7.

ieiunus sermo I 403, 6.

igitur *primo loco* I 40, 6. 62, 7. 119, 18. 211, 9. 466, 8. *secundo loco saepissime, uelut* I 6, 9. 8, 19. 9, 8. 10, 10. 13, 10. 14, 9. 19, 21. 23, 7. 30, 18. 32, 21. 33, 6. 38, 8. 40, 3. 22. 41, 11. 45, 12. 43, 14. *tertio loco* I 36, 13. 64, 20. 196, 2. 275, 2. 327, 1. 16. 394, 5. 502, 13. 524, 18. 748, 19. 754, 1. II 15, 20. 51, 7. 95, 9. 97, 3. 110, 21. *al.* — *in apodosi* I 11, 13. 133, 22. 283, 18. 589, 19. 697, 12. 706, 12. 722, 21. 744, 21. 745, 16. 750, 15. 751, 7. II 93, 16. 22. 110, 15. 17. 119, 13. *in apodosi* et—igitur I 63, 9. 14.

igneus I 49, 14. 140, 14. II 106, 10.

ignifer II Ph 138, 54.

ignis: *abl.* igni I 143, 21. 144, 21. 145, 3. 5. 146, 3. 12. 234, 7. 327, 14. 519, 17. 613, 9. 15. 652, 2. II M 188, 2 (*coni.*, -e *cod.*). 188, 19. 197, 14. aeternus I 461, 11.

- sempiternus I 651, 11. ignes II 111, 8 (*tortoris*). aeterni I 760, 15. caelestes I 120, 24. *cf. Indic. rer. et hoc in Indice* aqua ferrum.
- ignominiosus II M 208, 5.
- ignorantia I 116, 4. 168, 17. 179, 16. 184, 19. 185, 15. 187, 22. 188, 4. 11. 239, 15. 266, 1. 378, 5. 410, 9. 418, 15. 574, 10. *al.* ignorantia boni ac mali II 103, 8. recti ac boni I 457, 9. diuinitatis I 161, 14. *sim.* I 96, 15. 266, 22. ueri I 139, 8. 228, 6. 459, 8. ueritatis II 73, 9. 77, 17. *alia* I 94, 9. 462, 4. 510, 4. 527, 6. 592, 10.
- ignorare deum I 306, 13. 555, 13. et ueritatem I 367, 5. *sim.* I 351, 3. *sequitur* quod *c. con.* (*pro acc. c. inf.*) I 382, 11.
- ignoratio I 179, 19. 187, 17. 18. 220, 5. 266, 18. 462, 8. II 68, 8. boni I 76, 12. ueri dei I 735, 22. eius (dei) I 498, 13. bonorum (facinorum) I 79, 13. recti I 423, 4. rerum I 186, 22. ueritatis I 243, 15. sui I 6, 4. 274, 6.
- ille *pro pronom. reflexiuo personali uel possessiuo* I 100, 14. 171, 16. 188, 11. 242, 16. 266, 15. 381, 19. 427, 20. 501, 19. 558, 3. 654, 7. II 107, 14. M 199, 23. ille—hic *cf.* hic. ut illi—sic isti I 72, 16.
- illic II Ph 135, 5. M 190, 22. 225, 17. illic—hic *cf.* hic.
- illuc *cf.* huc.
- imaginare: terram digitis suis imaginatam metuunt I 443, 12.
- imaginari: imaginabantur iustitiam I 453, 2.
- imaginarius praeceptor I 527, 10.
- imago: *de simulacris deorum* I 40, 23. 75, 21. 100, 2. 162, 8. *al.* sacrae I 173, 12. simulacra et imagines I 68, 5. 167, 11. 696, 23. *cf.* I 100, 15. 16. — hominem ad imaginem similitudinis suae (*sc. dei*) figuratum I 694, 9. id per imaginem geritur I 86, 1. imagines (*sc. somni*) II 58, 12. 22. *cf.* uisiones.
- imber: finxerunt (poetae) ipsum (Iouem) in aureo imbrey delapsum eadem figura qua ‘imbres aurei’ dicunt, cum multitudinem telorum sagittarumque describunt I 39, 16.
- imbres sulphuris I 665, 20.
- imitari (deum) I 433, 8.
- immo I 261, 9. 414, 6. 569, 1. 741, 10. 751, 5. II 120, 3. immo etiam I 725, 19. immo uero I 41, 5. 71, 19. 117, 3. 134, 24. 180, 14. 187, 10. 237, 17. 261, 21. 338, 5. 386, 1. 424, 13. 475, 8. 519, 20. 533, 3. 543, 8. 562, 21. 584, 25. *al.* immo uero amplius II 98, 19.
- immolare humanam hostiam (uictimam) (Ioui) I 78, 23. I 430, 4. homines *et sim.* I 79, 1. 14. 16. 80, 11. uita et salus eorum immolatur I 170, 18.
- immolatio I 430, 14.
- imperare *alicui c. inf.* I 333, 5. imperante Hadriano (Augusto) I 78, 24. 714, 9.
- imperator omnium deus I 466, 6. 509, 16. inuictus ille imperator Indicus maximus I 35, 6. [Constantine imperator maxime I 4 adn. cr. § 13. Constantine imperator I 95, 13. 176, 3. 274, 3. 398, 3 (maxime V). 485, 6. sanctissime imperator I 668 adn. § 11.] *cf. Indic. rer.*
- imperfectum: *indic. pro perfecto:* dicebam (-at) I 46, 10. 233, 15. 405, 2. 449, 22. 451, 1. 459, 19.

555, 18. inferebat I 449, 22. *coni. pro coni. fut. I* nasceretur I 324, 2. imperitare *alicui* I 31, 2.

imperium = iussum I 128, 7. — aemula (Carthago) imperii I 633, 18. [beatum imperii columen I 4 adn. § 13.] regimen singularis imperii I 634, 6. in hoc rerum naturae imperio I 10, 20. caeleste imperium I 659, 8. II 129, 10. ante imperium (*coni.*, initium *cod.*) Christi sanctum ac sempiternum II M 175, 16. magistratus et imperia I 709, 5.

impetus externi II 7, 21.

imus I 174, 25. 175, 14. in imis calcibus I 266, 12. 589, 17. in inum depressa I 266, 11. in imo I 211, 19. 613, 15.

in *c. acc. sensu locali*: in Aegyptum I 19, 7 (*ex Cicerone, Cic. omittit in*). 40, 1. in Cretam I 51, 2. 55, 2. Cretam I 35, 8. 682, 12. in tergum iacere II 38, 4. in *c. accus. pro ablat.* (?) *cf.* accipere constituere iactare intentare postulare *et II M Proleg. adn. 6. sensu temporali cf. dies. sensu consecutivo uel finali* I 18, 19. 55, 19. 83, 12. 13. 87, 22. 114, 12. 121, 16. 18. 22. 126, 12. 144, 8. 146, 12. 164, 14. 165, 19. 189, 6. 297, 10. 350, 1. 359, 10. 416, 2. 482, 3. 489, 11. 494, 20. 530, 6. 533, 4. 5. 560, 12. 617, 13. 659, 4. 684, 16. 686, 20. 695, 6. 718, 6. 721, 1. 734, 5. 736, 17. 18. 759, 10. II 19, 3. 21, 2. 3. 26, 17. 33, 1. 11. M 181, 18 (cohaerere in amicitiam). *al. cf. etiam* assurgere exsurgere surgere stare. — quae sunt in eundem modum I 92, 3. — corporis atque fortunae bona

non sunt in hominis potestatem I 702, 26. — in aeternum commune diuersum futurum infinitum inmensum perpetuum posterum praesens profundum sempiternum sublime summum totum uacuum ultimum *cf. aeternus cett.* — in *c. abl. sensu locali*: (eum) mittit Romam, in qua milites illi summis deliciis saepissime excepti. . . II M 202, 13. — *cf.* computare esse habere (fiduciam in) locus. *adde haec*: liquefcent spiritus in calore et corpora conterentur in grandine I 666, 1. in arcanis litteris traditur I 142. 13. Catamitum in aquila rapuit I 39, 18. 684, 9. in aureo imbre delapsus I 39, 16. daemoniarches ipse in figura sua perlatus est I 169, 18. aureum caput bouis, quod eos in signo praecederet I 303, 10. *cf.* configurare figurare formare in *c. abl.* — *sensu temporali*: in sabbato I 717, 27. in his sex milibus annorum I 629, 22. in tam longo imperio II M 192, 12. filium maximum agentem in annis octo II M 236, 1. *sensu relationis* I 38. 18. 85. 21. 683, 17. sapientior in ueritate I 400, 13. *cf.* laetari placere. *sensu partitio*: quae sunt in umidis II 100, 8. primariae filiae in beneficiis petebantur II M 218, 12. *sensu causali uel instrumentali (pro abl.)*. in nomine uicennalium securem alteram (pro uinciis) inflixit II M 208, 11. *item fort.* in insidiis iuuenem adpetiuerat II M 200, 8. spadones in tormentis necat II M 219, 19. *sensu repraesentatiuo*: nomen dei in nobis persecuntur I 726, 20. in aliis hominibus nos ipsos cogitare

- debemus I 515, 16. *item* I 569, 16.
 — in Christo omnia facta sunt
 quae adnuntiata sunt I 409, 17. —
 in alto futuro obscuro praesenti
 proximo sublimi summo ultimo *cf.*
 altus futurus (*s. esse*) *cett.*
 inaequabilis I 629, 14. II 100, 1.
 inaequalis I 117, 10.
 inaequalitas I 417, 13. 447, 13.
 inaeestimabilis I 29, 5. 62, 9. 759, 1.
 II 86, 14. M 211, 19.
 inanimus I 137, 1.
 inanis: multo magis inane I 622, 17.
 inane monumentum I 45, 15. con-
 uictis inanibus (*neutr.*) I 95, 13.
 inanissimi (homines) I 173, 13.
 233, 17. per inania caeli II Ph
 140, 75. inane *subst.* I 232, 5. II
 86, 3. 87, 6. per medium inane II
 90, 10. in medio inani I 598, 10.
 inanitas I 219, 16.
 inaniter I 454, 21.
 inardescere I 576, 8. II M 219, 8.
 inauditus II M 188, 23. et inaudita
 peruestigare et audita perpendere
 I 124, 22. damnassee innocentiam
 inauditam I 399, 9.
 inaugurare I 125, 21.
 inauribat surdos I 716, 22.
 inbecillitas I 9, 10. 37, 23. 63, 20.
 135, 6. 518, 5. II 11, 5. 12, 10.
 70, 10. humana I 135, 3. hominis
 I 133, 13. corporis I 128, 16.
 369, 6. carnis I 396, 18.
 inbecillus I 8, 2. 38, 20 (-is *RS*).
 122, 7. 135, 6. 316, 20. 331, 6.
 369, 12 (-em *R*). 373, 6. 472, 17.
 542, 7. 566, 3. 590, 21. 683, 23.
 II 10, 1. 13, 11. 18, 11. 73, 21.
 103, 16. 19. *comparat.* I 63, 19.
 173, 7. II 7, 23. 11, 3. 12, 7. 18, 4.
 inerbis I 110, 19.
 inbuere: quos uera... doctrina non
 inbuit I 368, 15. inbui *aliqua re*
 I 558, 7. II 117, 21. homines ad
 religionem ueram I 94, 9.
 incaute I 527, 5. 532, 21.
 incautus I 395, 4.
 incendium subiecit palatio II M
 187, 16.
 inceptio I 597, 4.
 incertus: homines uagantur incerti
 I 94, 9. incertis parentibus natus
 I 33, 19. si hoc incertum relin-
 quamus I 581, 16. ad incertum
 laborare I 261, 18.
 incessere inclementer *aliquem* I 429
 18. maledictis I 218, 8.
 incessus I 560, 12. II Ph 145, 148.
 incestum I 66, 18. 560, 9. 683, 6.
 742, 15. *accus.* incestum I 36, 11
uix a nominatiuo incestus.
 incestus *adiect.* I 36, 7. 83, 1. 281,
 21. incesti spiritus I 168, 3.
 inchoare I [4 *adn.* § 13.] 9, 17. II
 92, 3. incohare I 745, 9.
 incidere: incidit necessario quaestio
 II 82, 15. inciderat suspicio II M
 222, 20. Seneca imprudens incidit
 ut fateretur I 208, 18. in *c. acc.*
 I 105, 24. 107, 8. 236, 16. 522,
 16. 694, 6. II 45, 15. 74, 21. M
 189, 17.
 incidere I 169, 12. II M 203, 4.
 incipimus (= *inc. esse*) cum nascimur
 I 150, 19.
 incitamenta uirtutis I 381, 12.
 [incitatrix *cf.* inritatrix].
 inclamati nominibus suis I 379, 10.
 inclementer I 429, 18. 667, 9.
 inclinante iam die II M 200, 15.
alicui II M 178, 19. se in (alteram)
 partem I 187, 24. 486, 20.
 includere intus I 343, 5. 729, 24. *c.*
abl. I 367, 4. 372, 1. 382, 17.
 496, 3. 620, 20. in *c. acc.* I 244,

7. 395, 16. in *c. abl.* I 32, 2. 225, 3. 256, 1. 262, 2. 587, 9. intra *c. acc.* II 53, 14.
- incogitabilis I 29, 9.
- incognita causa I 393, 12. 725, 26.
- incolumis partus II 61, 2.
- incomptus I 741, 8.
- inconcessa scrutari I 245, 14.
- inconcussus I 580, 10. 733, 9. II 69, 23.
- inconditae uoces II 78, 22.
- incongruens I 110, 18. 244, 8. incongruens (et absurdum) est ut I 173, 6. 198, 3. 395, 15. *c. inf.* I 225, 11.
- incongruentia I 443, 5.
- incomprehensibilis: tenuis et incomprehensibilis I 165, 4. II 60, 4. *sim.* I 650, 16. oculis et mente I 734, 8. *sc. mente* I 188, 3. II 33, 2. 51, 9. 15. 53, 19.
- incomprehensus I 180, 18.
- inconsiderate II 10, 5.
- inconsideratus I 30, 20. 197, 12. 296, 20. II M 188, 6.
- inconstans *in disserendo* I 119, 12. *cf.* asystatum.
- inconueniens: quanto id magis inconueniens est deo I 44, 6 inconueniens est (*alicui*) ut I 723, 14. II 71, 10.
- incoquere: incoctus I 140, 14. II 100, 8. quos plena iustitia et maturitas uirtutis incoxerit I 652, 5.
- incorporalis I 577, 20. 578, 17. 611, 22. 650, 20. 734, 4. II 39, 19. 53, 24. 97, 15.
- incorruptibilis I 8, 24. 11, 15. 286, 7. 678, 7. 761, 15.
- incorruptus I 122, 10. 137, 21. 141, 22. 209, 8. 12. 578, 16. 586, 25. 589, 22. 705, 21. 712, 19. II 4, 16. 72, 8. 90, 2. 98, 6. 110, 5. incorruptus I 75, 21.
- incrementum II 11, 5. incremento augeri II 56, 21. sapientia ad summum incrementum peruenerat I 188, 18. incrementa deminutionesque lunae I 117, 12.
- increpare *aliquem* I 57, 18. 354, 8. 646, 5. peccata I 304, 18. tibi illud iure increpauerit I 239, 8. increpatur impietatis II M 207, 24. increpabantur tamquam (= ut) peccatores I 338, 14. increpiti I 305, 4 (-pati *BSP*). 328, 17. 341, 1 (-pati *SV corr.*). II M 207, 6.
- increpitare II M 224, 3.
- increscere I 148, 20. 161, 16. 162, 17. 276, 9. II M 210, 18.
- incruentus I 435, 15.
- incubare *c. dat.* I 415, 3. 644, 5. II 11, 15. M 177, 1. 180, 11.
- incultus I 152, 25. 537, 19.
- incumbere I 97, 3. *alicui rei* I 95, 22. *in aliquem* I 426, 10. II M 188, 21.
- incurctanter I 60, 5. 125, 25. 529, 1.
- incurrere in *aliquid* I 255, 6. II 73, 11. in laqueos mortis I 95, 23. 379, 20. in poenam I 309, 10. crimen (loquacitatis) I 128, 21. 580, 2.
- incursare *aliquid* I 607, 10.
- incursio imaginum II 30, 2. incursiones bestiarum I 516, 17.
- incursus I 514, 14. daemonis I 387, 9. 716, 23. (malis) incursibus (daemonum) I 166, 3. 384, 18.
- incutere uoluptatem I 401, 13.
- inde est quod I 169, 11. 466, 18. 736, 1. 741, 8.
- indecens II 38, 9. 47, 24. II M 192, 11. non indecens II 33, 11. 38, 14.
- indecorus II 37, 22. 46, 1.
- indelebilis I 617, 15.

[indemnitas II M 233, 1.]

indere: (deus) iram homini II 121, 23. nomen *alicui* I 46, 25. 47, 4. 539, 3. II 48, 8.

indicare: sicut Malachiel indicat dicens (*sequitur or. recta*) I 306, 15.

indicativus: in *interrogatione indirecta* (cur) I 449, 11. 685, 27. 714, 4. in *enuntiato secundario accusativi c. inf. post relativum saepe*; post *coniunctiones* cum I 537, 7. II 10, 17. 107, 1. 2. *al. dum* I 535, 12. si I 731, 1. ut *tempor.* II 10, 2. *cf. modi.*

indiciu Herculi fecit de furto I 77, 18.

indictiones II M 180, 7. auri argentine II M 208, 10.

indifferenter II 57, 15.

indigentia I 539, 6. 584, 18.

indigere *c. abl.* I 43, 12. 49, 20. 122, 10. 133, 16. 138, 1. 198, 12. 199, 2. 296, 1. 402, 4. 447, 5. 468, 12. 480, 9. 482, 2. 497, 16. 518, 12. 525, 20. 528, 14. 551, 3. 566, 4. 594, 10. 596, 17. 597, 12. 598, 19. 644, 6. 679, 16. 702, 23. 703, 2. 726, 11. 734, 6—9. 746, 5. 8. II 8, 1. 10, 11. 14, 7. 17, 6. 18, 9. 48, 6. 56, 3. 86, 22. 98, 7. 107, 24. [omnium I 579, 15.] *indigentes* I 524, 8.

indignari aduersus *aliquem* II 125, 5.

indignatio I 566, 14. II 126, 4. 128, 5. = *indignitas (rei)* II M 217, 6.

indiscretus I 708, 25.

indissociabilis II 34, 22.

indissolubilis [I 603 adn. § 9.] II 15, 13.

individuus I 249, 17. 392, 18. 610, 2. II 86, 20.

indolentia I 195, 3.

indubitatus II 50, 5. indubitatum

est *c. acc. c. inf.* II 77, 2. pro indubitato habitum est I 138, 14.

inducere: inducta cicatrice II M 210, 10. *aliquem* in *aliquid* I 140, 10. 11. 19. 192, 9. 200, 10. 238, 3. 244, 1. 488, 16. 630, 9. 710, 25. in hoc spectaculum I 200, 6. ab immortalitate ad mortem I 376, 17. [*aliquid* in animum I 579, 13.] *aliquid* (religionem morem *sim.*) I 77, 21. 86, 20. 105, 21. 189, 11. II 63, 20. M 218, 6. tenebras I 143, 5. deus solem induxit I 669, 13. sacra in Graecia I 90, 17. ineptias in Latio I 687, 23. morem in Romanam terram II M 196, 19. *aliquid in disputatione libro sim.* I 195, 8. 444, 20. 459, 12. 485, 9. 488, 6. 12. 499, 14. 734, 23. 752, 17. quomodo patibilis (anima) inducitur? I 649, 11. — consuetudine inducti = seducti I 43, 9. quem nullus laqueus inducat II M 190, 13.

induere nudos I 511, 9. ueste (uestibus) indutus I 32, 16. II 350, 10. Maxentium purpuram induerant II M 202, 7. indui = purpura indui II M 194, 7. *saepe de Christo*: indui ueste carnis I 381, 11. carne I 373, 6. 13. 374, 12. fragilitate carnis II 120, 8. quod carne indui haberet I 313, 10. carne se induit I 377, 5. induit carnem I 715, 22. hominem induerat I 301, 14. — ut eas (animas) grauibis membris indueret (deus) I 598, 9. spiritum suum (deus) terreno corpore induit I 599, 2. induere corpus humanum I 715, 9. 723, 28. mortali corpore indui I 375, 6. 723, 15. corpusculum quo indutis sumus II 62, 5. illorum sibi no-

- mina quasi personas aliquas induerunt I 167, 14. nomen fidei I 406, 11. humana uocabula I 396, 8. se in laqueos I 527, 6. in plagas I 178, 19. ne rursus in eosdem laqueos induatur I 572, 16.
- indulgentia I 97, 1. 202, 10. 278, 15. 555, 2. II 63, 12. M [213, 13. 19.] 214, 20.
- indulgentissimus I [4 adn. § 15.] 115, 12. 419, 9. 475, 9. 572, 4. 668, 1.
- indulgere I 280, 12. 281, 5. *alicui rei* I 551, 7. 567, 17. [isdem a nobis indultum esse II M 230, 12.] [ueniam indulgere hominibus II M 213, 12.]
- indumentum I 348, 12. 617, 20. purpurae I 294, 5. pilorum II 26, 10. fragile = corpus I 622, 9. carnis I 533, 7. iustitiae I 534, 4. *sim.* II 47, 8. indumenta I 110, 10. II 129, 8. naturalia I 595, 10. II 10, 4.
- industria: operam simul atque industriam perdidierunt I 2, 10.
- ineffabilis I 29, 9. 301, 1. 598, 12. II 31, 9.
- ineloquens II 64, 3.
- ineloquibilis I 598, 7. 616, 17.
- ineluibilis I 650, 1. II 131, 23.
- inemendabilis II 121, 11.
- inenarrabilis I 142, 2. 202, 18. 379, 13. 424, 18. 598, 2. inenarrabili modo I 658, 2. 650, 22. II 36, 18. 42, 1. *cf.* inerrabilis.
- inepte religiosus I 398, 5.
- ineptiae I 53, 9. 76, 16. 87, 6. 516, 19. *al.*
- ineptus: quis tam stulte ineptus est I 67, 23. multo magis ineptum I 83, 23.
- inermis: nudus et inermis I 595, 12. II 8, 20. 10, 5.
- inerrabiles (*coni.*, inenarrabiles *T*) cursus I 693, 20.
- inerrantes stellae I 117, 14.
- iners: nerui muti atque inertes iacent II 55, 4. *sim.* I 136, 6. *abl.* inerti I 535, 2. inerte I 549, 4. 552, 9.
- inesse in *c. abl.* I 134, 10. 284, 21. 472, 11. II 22, 11. 78, 4. *c. dat.* I 116, 23. 117, 19. 119, 19. 120, 15. 196, 8. 202, 16. 378, 12. 697, 22. 752, 19. II 36, 14. 79, 9. 85, 11. M 182, 18.
- inexcogitabilis I 297, 7. II 47, 12.
- inexorabilis *alicui* I 746, 17.
- inexpertus (*sensu passiuo*) II 24, 3.
- inexpiabilis I 67, 17. 173, 8. 398, 7. 461, 14. 725, 15. II 121, 19.
- inexplebilis I 583, 17.
- inexplicabilis II 29, 14.
- inexpugnabilis I 386, 5. II 15, 11. II M 196, 10. uerum et inexpugnabile uidetur I 584, 16. II 73, 13.
- inextinguibilis I 645, 11.
- inextricabilis I 2, 18. 153, 5. 231, 8. 585, 1. II 57, 8. 77, 18.
- infamare I 729, 19. II 111, 3. M 183, 22.
- infamia I 35, 23.
- infamis I 382, 4. *de mulieribus* I 682, 24. 742, 16. summis uiris nuptas adulterio fecit infames I 683, 13.
- infandus I 757, 5. II Ph 136, 17. infanda dictu I 635, 14. [II 62 adn. § 5.]
- infans I 51, 1. 85, 13. 412, 13. 744, 12. et ideo infans (*cf.* mutorum linguas *eqs.* 10) sit necesse est qui diuina proloqui non potest I 378, 19. infantes I 80, 11. infantes non ante incipiunt fieri quam dentes habuerint II 35, 9. poeta (Lucilius) quidem stultos homines infantibus

conparauit, at ego multo imprudentiores esse dico, *sequitur conparatio* I 90, 12—16. infantibus qui nondum sapiant apparatissimam cenam adponere II 103, 2: eos sicuti sunt permanere et semper infantes ac nescios esse rerum II 103, 6.

infantia: qui praeter infantiam non loquerentur I 518, 1. senes amissis dentibus ita balbutiunt, ut ad infantiam denuo reuoluti esse uideantur II 35, 10. = infantes I 639, 19.

infatigabilis I 672, 1.

infaustus I 349, 18.

infelicitas I 709, 6.

infercire se cibo II M 234, 5.

inferior: nihil est inferius et humilius terra nisi mors et inferi I 102, 20. *cf.* infimus.

inferius *adu. (de loco libri)* I 52, 13.

inferna palus I 38, 6. 66, 9. inferna supplicia I 628, 11. inferna (*subst.*) I 41, 14. ad inferna (et ima) *oppos.* caelum I 175, 14. 487, 17.

inferre aurea uasa templis I 109, 13. illa deo pro munere I 109, 15. templis diisque I 734, 3. *sim.* I 110, 7. lumen humano generi I 177, 12. *alicui aliquid (sc. mali)* II M 189, 14. ut mortem nobis ultro inferamus I 545, 25. = inducere in disputando: exempla I 39, 12. 627, 1. argumenta I 63, 1. 449, 22. *sim.* I 249, 10. urbis condendae causam non unam intulerunt I 516, 4. infert = dicit, *sequitur oratio recta*: paulo post haec infert I 54, 8. intulit I 393, 17. 590, 9. haec intulit I 624, 23. II 124, 15.

inferus: inferi I 102, 21. aperientur

I 647, 3. uia inferorum I 487, 15. in terra posuit deus tenebras et inferos et mortem I 142, 23. ad inferos I 38, 9. 102, 20. 163, 8. 490, 6. apud inferos I 71, 14. 735, 5. Christus biduo apud inferos fuit I 388, 11. *sim.* I 362, 12. decidet in inferos I 173, 2. ab inferis I 214, 21. 362, 3. 382, 10. 388, 9. 393, 15. 654, 13. 655, 1. 659, 2. infestare I 736, 8. II M 183, 1.

quem infestum sibi fecit II M 196, 12. inficere cruore flumina I 68, 24. infectus colore rubro II M 179, 5. inuidia tamquam ueneno I 129, 15. persuasione *(uana)* I 101, 20.

infimus: tam reges quam infimi I 210, 2. humiles et infimi I 382, 6. 8. inferiores infimis I 449, 3.

infinitiuus cf. coniugatio. — *infinitiuus pro ut uel al.*: *cf.* dare imperare monere peritia(est) potestatem(habere) praecipere restat suadere superest. *infinit. historicus* I 736, 5—10. II M 195, 5. 9. 227, 20. *post coniunctionem cum cf. cum.* — *infinitiuus perfecti (pro infin. praes.) apud uerba*: ad culpam pertinet non fecisse I 497, 6. prodest (profuit) I 89, 4. 104, 15. II 74, 3. uideri I 70, 7—10. 77, 5. satis (est) I 257, 1. caelestis uirtus, lucem reddidisse I 378, 1. quid miraculo dignius quam decursam uitam resignasse—reuelasse I 379, 11. quae insania est—denegasse I 434, 14. *infinitiuus loco substantiui subiecti*: dicere multorum arbitrio regi mundum tale est quale si quis adfirmet... I 10, 22. parum est uelle (*cf. adn. 'Auctores'*) I 543, 8. prius haec (membra) nata sunt quam esset uidere audire loqui

- ambulare I 231, 20. sapere id est ueritatem quaerere omnibus innatum est I 125, 4. deo subiacet posse omnia I 650, 17. *item* cogitare sapere *eqs.* II 117, 16. diligere bonos ex odio malorum uenit et malos odisse ex bonorum caritate descendit II 76, 4. per quos sapere non discitur I 278, 21. hominibus in homines saeuire non dabitur I 69, 18. fetus de suis corporibus alere (*auibus*) non datum est II 11, 16. esse ipsum sine aliquo principio non potest I 591, 19. 750, 7. ipsum mori timetur I 234, 1. id ipsum, (sciri nil posse, tollitur) I 189, 3. 515, 13. 519, 3. *infin.* loco *substantiui obiecti*: ne haec quidem dare eis potuit quae habebat, uidere—moueri I 101, 16. nobis crimini dant mori uelle I 456, 15. id ipsum, nasci, efficere nisi ratio non potest II 22, 14. *infinite*: quod ex infinito apparuerit et extiterit I 13, 18. in infinitum II 123, 22. infinita hominum milia I 37, 6. *infirmare* I 405, 7. *infirmitas* (*de corpore*) II 17, 22. *sexus* I 439, 17. *carnis* I 369, 4. 374, 6. 533, 7. *infirmus* *sexus* I 41, 2. 441, 19. *infitiari* I 245, 5. 575, 14. *infittias* non eunt I 386, 12. *inflabilis* II 39, 6. *inflammabit* deus solem I 665, 18. *inflammare* *aliquem* irae stimulis I 493, 18. *inflammari* ira I 640, 2. II M 187, 24. 203, 7. *sim.* I 560, 18. 584, 7. II M 185, 1. *inflare* II 39, 4. M 183, 3. 212, 4. (*ambitione*) I 494, 3. 576, 7. 584, 6. *inflectere*: nullus terror (nos) inflectat, quominus I 747, 14. *infligere* caput parietibus II M 234, 15. *securem* (*coni.*) II M 208, 11. *informare* II 44, 10. *nodos in unum modum* II 21, 3. *aures pelliculis* II 29, 8. *informatio* corporis II 61, 1. *informis* I 78, 6. 341, 6. 687, 19. *al.* *infortunio* graui eos diuinitas mactat I 432, 10. *infra* *adu.* I 174, 25. *c. acc.* I 174, 22. *infremuit* belli terror I 97, 3. *infringere* I 724, 16. *auctoritatem* I 39, 16. *infructuosus* I 581, 15. *infucata* prauis opinionibus consuetudo I 18, 17. *infundere*: (deus) animam I 155, 4. *aliquid* in *c. acc.* I 39, 14. 260, 15. *aliquid alicui rei* I 423, 3. 695, 9. II 54, 4. *ingenerauit* deus homini animi commotiones I 537, 23. *ingeniose* I 86, 12. *ingeniosus* I 98, 8. 244, 10. *ingenium*: uir ingenii singularis II 69. *item* *abl.* I 1, 5. 244, 13. 402, 15. tot ingenii in (ueritatis) inquisitione contritis I 181, 1. *ingenuus* II M 197, 1. *ingerere* tantum nummorum I 259, 13. *maledicta* II M 207, 2. non est beneficium quod ingeritur recusanti I 469, 4. *uentri opes* I 481, 2. *sim.* I 545, 1. *ingerens* se oculis claritas I 13, 9. *mala in caput alicuius* II 234, 5. *ingignere*: *ingenitus* I 511, 6. 517, 3. *ingratis* I 151, 23. *ingratus et ieiuus sermo* I 403, 6. *homines alterius damna pro ingratis* (= inutilibus) habent I 523,

9. ingratus suae condicionis (*an* -ni? *cf. adn.*) II 10, 15. caelestibus beneficiis I 278, 16. aduersus I 115, 11. 365, 18. in *aliquem* I 307, 11.
- ingraescere I 118, 11. 421, 26.
- ingredi in *c. acc.* I 302, 17 (*sed cf. adn.*). 488, 13. *c. acc.* I 302, 16. 334, 7. 490, 18. 491, 3. II M 214, 13. 228, 11.
- primo ingressu I 485, 16.
- ingruit grando I 97, 4.
- inguen I 108, 5.
- se ingurgitare caeno I 348, 18. uino II M 234, 5.
- inhabilis ad *aliquid* I 382, 19. II 29, 9. *c. dat.* II M 192, 8.
- inhaerere I 461, 22. *c. dat.* I 1, 10. 5, 22. 275, 6. 499, 15. 560, 7. 731, 16. II 131, 11.
- inhaerescere (*an ab* inhaerere?): (labes) cum temporis diuturnitate penitus inhaeserit I 650, 3.
- si inhalaueris cerae II 88, 9.
- inhiabat ad occupandum Orientem II M 183, 8.
- inhibere I 541, 13. II M 210, 15.
- inhumatus I 529, 16.
- inicare: manum foco I 441, 17. huic purpuram II M 195, 11.
- inimicus *c. gen.* diuini nominis I 499, 4. *sim.* II M 186, 5. deorum II M 185, 24. *c. dat.* I 97, 19 (*genet. SH*). 454, 2. 515, 3. pro inimicis hostibusque II M 198, 10.
- inique ferre I 491, 5.
- iniquitates I 572, 5. II 158, 6.
- iniquus *c. dat.* I 272, 17. iniquum est ut I 569, 2.
- initiare: ritus quibus sunt initiati I 464, 13.
- initium: ab initio hominis II 157. 21.
- iniungere munus *alicui* II 50, 7.
- iniuria temporis II 10, 8.
- inlaesibilis II 113, 10.
- inlaqueatus honoribus animus II 131, 15.
- inlecebra II 118, 9. *plur.* I 377, 9. 564, 10. 740, 18. *al.*
- non inlepide I 62, 17.
- inlibabilis I 125, 2.
- inlibata castitas I 66, 5. 570, 10.
- inlicere I 169, 8. II 5, 8. inlexit I 124, 12. 158, 11. 694, 16. 695, 16. II M 225, 13. inlectus I 349, 10. 395, 24. 488, 23. 693, 8. inlicere *aliquem* (inlici) *aliqua re* I 426, 8. 349, 10. 395, 24. 404, 20. 693, 8. ad *aliquid* I 695, 16. 727, 8. in *aliquid* I 130, 5. (*aliqua re*) ut I 124, 12. 158, 11. 438, 16. 694, 16. 758, 13.
- inlicibilis I 667, 23.
- inlicitus I 565, 14. 739, 19.
- inlidere *aliquid alicui rei* II 35, 7. (Pyrrhus) litoribus inlisus I 127, 14. spiritus in obstantia faucium inlisus II 50, 14.
- inligare conpedibus I 493, 17. mens cum corpore inligata I 587, 9. II 53, 15. animas corporibus inligatas I 598, 4.
- inlinere = defunctorum corpora odoribus I 109, 10.
- inlucescere: [cum dies ille felicissimus orbi terrarum inluxisset I 4 *adn.* § 13.] qui dies cum illuxisset II M 186, 16.
- includere *c. acc.* I 110, 14. 264, 25. 350, 10. 470, 13. 566, 8. *c. dat.* I 426, 4.
- inluminare: a deo inluminamur I 44, 7. 367, 5. 484, 18. 494, 14. II 132, 16. inluminato corde II 68, 13.
- insipientium pectora luce sapientiae I 378, 2.

- inluminator noster deus I 547, 6.
 inlustrare: ueritatem (nitore sermonis)
   I 3, 16. 6, 19. se ipsa ueritas in-
   lustrat suo lumine I 607, 6. philo-
   sophiam Latinis litteris I 218, 13.
   quem (deum) inlustratum (*supinum*)
   uenerat (Christus) I 329, 6.
 inlustrator rerum I 143, 2.
 immaculatus I 207, 14. 484, 4.
 inmanis (*de bestiis*) I 434, 1. 515,
   9. 628, 3. — I 34, 8. 80, 13. in-
   manior I 79, 10. 553, 17. II 18,
   11. *al.* inmanissimus I 462, 17. *de*
elephantis: II 13, 18. 21, 15. M
   190, 3.
 inmanitas bestiarum I 80, 17. II 98,
   19. *sim.* II 123, 12. huius beluae
   (*Galerii*) I 434, 8. — I 79, 3.
 inmatura mors I 208, 20. II 14, 11.
   15, 3. 22. 17, 13. 18, 15. in primo
   adulescentiae flore in maturis fu-
   neribus extinguere I 229, 19.
 inmemor I 395, 2. *al.*
 immensitas I 9, 15. 586, 19.
 immensus I 141, 11. ut testimoniis
   utamur inmensum est I 756, 1. in-
   mensum *subst.*: huius inmensi re-
   ctor I 398, 4. in inmensum I 161,
   18. 635, 17. per inmensum II
   100, 18.
 inmergit corpus in undas II Ph 137,
   37. daemonum spiritus se inmer-
   gunt corporibus I 477, 11. alios
   libidinibus inmergit (hostis) I 493,
   20. se inmergere caeno I 567, 4.
   peccatis I 163, 5. *sim.* I 384, 17.
   752, 13. uitis inmersi I 584, 13.
 non inmerito I 211, 25. nec (neque)
   inmerito I 8, 10. 78, 7. 110, 12.
   113, 9. 122, 12. 196, 11. 280, 17.
   416, 13. 433, 12. [668 adn. § 15.]
   730, 9. II 75, 14.
 inmeritos perdere I 427, 18.
 imminere: dies II M 223, 14. *c. dat.*
   I 631, 23. — II Ph 135, 8 *cf.*
   eminere.
 imminuere uirgines I 35, 21. II M
   218, 8.
 inmitis precantibus I 746, 18.
 immittere incendium in orbem I 151,
   10. oculos in secreta I 245, 9. do-
   lores corporibus I 435, 22. *sim.* I
   728, 24. errores hominibus I 387,
   20. *sim.* I 493, 16.
 immobilis II 29, 10. 58, 10. 72, 17.
   qui deum faciunt immobilem II
   111, 12.
 immobilitas animi I 545, 16.
 immorari in *aliqua re* I 128, 20.
 exsequiis inmortitura suis II Ph
   141, 92.
 immortalis: immortale signum (= crux)
   I 386, 5. II M 184, 10. immortalis
   (= quae manet in aeternum 15)
   ira dei II 122, 18.
 immortalitas *cf. Indic. rer.*
 immunditiae I 348, 6.
 immundus I 348, 7. immundi spiritus
   I 163, 10.
 immunis a I 226, 17. 383, 14. 742,
   12. II M 202, 2.
 immunitatem dant (diis), ne concursu
   atomorum concreti uideantur II
   90, 2.
 immutabilis I 37, 14. 124, 10. 137,
   21. 466, 19. 467, 6. 580, 10.
 immutare I 139, 19. 208, 18. 209,
   10. II M 195, 6. statum mentis
   II 74, 22.
 innarrabilibus sonis II Ph 138, 56.
 innatum est *aliquid* I 553, 11. 739,
   17. *alicui* I 125, 5.
 innaugibilis I 636, 21.
 [inniti *alicui rei* I 602 adn. cr. § 6.]
 innocens uictus I 759, 22. innocentes
   animae I 80, 15.

innocentia *cf. Indic. rer.* — = innocentes I 399, 8.

innotuerunt 403, 1.

innouare I 755, 20.

innouatio I 656, 10.

innoxius I 416, 8. ignis I 652, 8.

innumerabilis I 26, 23. 60, 13. 62,

7. 116, 9. 147, 6. *al.*

inobsaepta II 28, 20.

inoffensus II 40, 18.

inopinatus I 267, 18.

inordinatus I 14, 21.

inpassibilis I 11, 16. 137, 21. 678, 8.

inpatibilis I 136, 14. 649, 16.

inpatiens: qui in rebus prosperis agit, inpatiens est: impatientem dico, quia nihil patitur I 473, 13. inpatiens quietis II 53, 16. M 207, 8.

inpedimento nihil est quominus II M 192, 18.

inpedire: quid inpedit quin. — ? I 125, 9. quominus I 376, 19. 587, 4. 6. II 4, 10. *al.*

inpeditus II 25, 17.

inpendere sumptus (opes) *alicui rei* I 75, 21. 523, 4. in *aliquid* I 531, 22. quicquid laboris I 1, 6.

inpendere: independentibus Kalendis II M 190, 26. *c. dat.* I 630, 17.

imperfectus I 180, 18. II 26, 9. imperfecta (= inutili) legatione II M 221 14.

inpertire I 44, 8. 202, 11. 377, 13. 447, 23. 516, 3. 520, 8. 749, 21. II 132, 9. *deponens* inpertiri I 515, 14.

inpietates I 306, 9.

inpingere imprudentem in uitia I 498, 14. plerosque in maximum errorem I 391, 23. Theombrotum in mortem uoluntariam I 238, 17. philosophiam iis in oculos inpingit I 494, 10.

qui ultro ipse in lapides inpingat I 103, 17.

inpius aduersus *aliquem* I 229, 4. in *aliquem* I 48, 18. 19.

inplacabilis I 440, 18. 758, 17.

implere: XII cophinos de fragminibus I 333, 6. (munus uirtutem *sim.*) I 31, 32. 201, 11. 328, 7. 445, 7. 446, 11. 447, 8. II 13, 5. 35, 6. 64, 17. numerum perfectae insaniae II 86, 10. *aliquid* factis I 103, 21.

implicare: implicauit I 88, 3. implicatus I 5, 15. 64, 12. 259, 1 (-cit- *P*). 378, 25. 462, 4. 565, 9. 584, 24. II 69, 20 (-cit- *P*). implicatus I 128, 14. *c. abl.* I 5, 15. 64, 12. 88, 3. 128, 14. 259, 1. 378, 25. 396, 20. 462, 4. 494, 9. 584, 24. II 69, 20.

inplorare fidem Iouis I 641, 15. auxilium caeleste I 640, 6. sibi auxilium *alicuius* I 519, 15.

inplumis II 12, 3. Ph 143, 110.

inponere coronam capiti I 380, 17. signum liminibus (de sanguine) I 383, 16. frontibus I 385, 7. II M 184, 9. animas aris I 468, 9. *alicui* leges I 370, 16. *sim.* I 370, 8. 372, 20. 375, 5. terminum II M 186, 13. nomen I 46, 27. 66, 15. 73, 21. 494, 5. ex loco I 73, 21. *alicui alicuius* I 68, 18. 92, 9. ei cognomen Trismegisto I 19, 14. *aliquid* in *c. acc.* I 577, 5. in *c. abl.* I 39, 20 (*sed cf. adn.*). pedem super (*coni.*, supra *cod.*) dorsum eius II M 178, 20.

inportunus II 116, 14. *compar.* I 403, 16.

inpos (*coni.*) mentis II 121, 18.

impossibilis I 154, 2. 243, 21. 244, 3. 248, 15. 252, 4. 370, 11. 374, 11. II 84, 16. *c. dat.* I 29, 6. II

- 72, 10. impossibile est *c. inf.* I 434, 20. 552, 17. 679, 19. uel impossibile uel incongruens esse ut I 395, 15.
- inpotens = inmoderatus I 546, 3. 727, 25.
- inprimere: sibi quisque proprias uias inpresserunt I 4, 17. nomina inprimere rebus I 516, 14.
- inprobe *aliquid* facere I 496, 21.
- inprobum dictu I 533, 16.
- inprouidus I 74, 11. 439, 19.
- ex inprouiso II M 206, 21.
- inprudens Seneca incidit ut fateretur I 208, 18. si imprudenti bonum uerbum exciderit I 84, 14. *sim.* I 619, 17.
- inpugnare: corpus et anima (uirtutes et uitia) inpugnant inuicem I 601, 1. II 118, 2. *c. acc.* I 105, 20. 106, 22. 133, 1 (argumentis). 697, 13. 701, 7. II 69, 8.
- impulsu (adfectuum) I 535, 20.
- inpune I 34, 3. 111, 3. 113, 1. 183, 17. 229, 15. *al.* non inpune I 682, 8. noxios inpune dimittere I 427, 19. discedere II 116, 5. cedetne huic inpune quod—spreuerit II 119, 4. inpune ferre quia I 477, 17. inpuno habere I 729, 11. II M 175, 6. 207, 9. quod II 726, 26.
- inputare *aliquid* pro beneficio I 727, 18.
- inquam *confirmandi causa insertum* I 182, 2. inquit Cicero II 81, 7. *eadem positio nominis* II 91, 7. 110, 1. *al.* inquit *om.* aliquis II 118, 25. 120, 3. inquiunt I 99, 9. 152, 11. II 14, 13. inquiet aliquis I 30, 2. 32, 18. II 119, 14.
- inquietare II M 185, 8.
- [inquietudo II M 230, 7.]
- inquinare I 108, 6. inquinata (= leprosa) corpora I 384, 19. *translate aliquem (se, aliquid) aliqua re* I 31, 7. 80, 20. 163, 3. 348, 19. 379, 5. 439, 9. 548, 8. II 118, 12. manus suas sanguine II M 184, 4. inquinati spiritus I 384, 19. inquinatus atque impurus II M 216, 4.
- inquirere *c. acc.* I 1, 7. 83, 1. 221, 18 (*sed cf. adn.*). 269, 15. 276, 12. 729, 9. II M 186, 11. in *c. acc.* I 122, 24. 221, 18 (?). inquirere altius I 388, 6.
- inquisitio I 3, 23. 181, 3. 278, 8.
- inrationabilis I 102, 1. 471, 3. 550, 20. 693, 9. II 12, 13. 77, 24.
- inrationabiliter I 726, 2.
- inrationalis I 457, 17.
- inrefutatus I 452, 1.
- inreligiosus I 228, 18. magis inreligiosi I 468, 15.
- inrepere I 714, 12. ad locum I 694, 23. consuetudo in animum II 5, 2 (*coni.*). daemones in (hominem) I 471, 13. 725, 1. corporibus I 696, 23.
- inrequietus II 86, 3. 100, 1. 110, 11.
- inretire *translate* I 74, 11. II 70, 6. *aliquem* cupiditate I 270, 9. fraudibus I 328, 16. 396, 3.
- inrigare I 394, 17. II 42, 1. 47, 2. 99, 14. 100, 21. Ph 137, 28. membra sopore inrigata II 58, 9.
- inritabilis I 565, 16.
- inritamenta uitiorum I 557, 10.
- inritare I 531, 5. II 120, 6.
- opulentia libidinum inritatrix (incitatrix *P*) II 131, 14.
- irritae preces II M 221, 15.
- inrogare *alicui* poenam *et sim.* I 628, 14. 709, 24. 724, 1. II 76, 18. II M 173, 1. 220, 12.
- inrumpunt uitia I 74, 18. *transit* foedus *et sim.* I 70, 1. II 105, 21. 132, 6

- insalubris aqua I 545, 12.
 insanabilis I 80, 18. 360, 10. 584, 14. 631, 6. 28. II M 210, 7.
 insanire ridicule II 9, 16. aduersus *aliquem* I 470, 25.
 insatiabilis I 122, 16. 379, 7. 493, 16. II M 180, 17.
 insatiabiliter I 739, 14.
 non inscite I 633, 7.
 inscitia I 410, 17. II 68, 17 (inscientia *B*).
 inscribuntur libri Sibyllae nomine I 23, 2.
 inscriptiones I 42, 4.
 insecabilis II 9, 12. 83, 10. 89, 5.
 insectari I 81, 24. 193, 12. 259, 9. 350, 1. 398, 6. 406, 4. 535, 7. 709, 8. 725, 18.
 insectator (*cf. adn. cr.*) I 428, 6.
 insensibilis = quod sentire non potest: I 46, 11. 136, 6. 274, 11. 534, 6. 588, 23. 691, 21. 699, 5. 714, 20. 733, 13. 761, 12. insensibilia I 75, 19. 101, 22. 114, 8. 693, 9. insensibilis stupor II 111, 20.
 inseparabilis I 279, 1. 671, 24. 723, 12.
 inseparabiliter I 205, 3.
 insepultus I 502, 12. 746, 11. II M 221, 2.
 insequi *intrans.* I 334, 13. *trans.* I 43, 5. scriptis I 406, 3.
 inserere (-serui) *c. dat.* I 23, 4. prudens et sciens pedem laqueo inseruit I 103, 22.
 inserere (-seui) I 738, 4. 13. quae deus homini inseuit I 739, 3 (inseruit *B*). ille odium hominibus I I 416, 5 (inseruit *codd. quid.*). insitus I 541, 14. 739, 17. insitus *alicui* I 2, 24. II 157, 23 (inserti *cod.*) natura insitus I 535, 24. 536, 17. 538, 8. 738, 15.
 inseruire simulacris I 431, 21.
 insidēre simulacris I 108, 6. animo I 562, 20. *sim.* I 561, 10. pectus quod insedit (uirtus) I 615, 5.
 insidēre II 37, 7. equo I 126, 4. 731, 17. saltus II 5, 12.
 insidiae diaboli II M 238, 2.
 insidiari I 414, 7. 416, 16. 498, 3. *c. dat.* I 83, 9. 270, 4. 457, 25.
 insidiator I 83, 11.
 insidiosus II 5, 6.
 insigne legionis I 39, 20. 684, 10. regiae dignitatis I 294, 5. poenarum insignia I 441, 1.
 insignire (*coni.*) II Ph 144, 133.
 insinuare: insinuari animas in corpora I 236, 20. *sim.* II 56, 18. mutorum auribus auditum I 330, 19. se *c. dat.* I 165, 5. 309, 16. 471, 7. 624, 7. ratio tibi ab alio insinuata I 123, 9.
 insipiens: ab insipiente I 474, 18. non insipiens disputatio I 536, 15. insipientes I 30, 18. 107, 3. 121, 19. *al.*
 insipienter I 89, 3.
 insipientia I 277, 4. 378, 25. 711, 8.
 insistere alienis uestigiis II 85, 4. ieiuniis et orationibus II M 185, 7. in qua (*sc. innocentia*) iustitia uelut primo gradu insistit I 737, 19. quae insolentia est ut—uelis? I 370, 16.
 insolubilis I 651, 9.
 insomnes curae II Ph 136, 20.
 insons II M 220, 9.
 inspectantibus cunctis I 638, 18.
 insperatus II M 195, 10.
 inspicere libros Sibyllae I 22, 21.
 inspirare: deus homines inspirat I 446, 20. 479, 11. *sim.* I 460, 20. a deo inspirati et animati sumus I 515, 4. inspirare animam I 39, 4. 620, 19. de sua II 60, 11. animas

- animantibus I 39, 3. homini I 155, 13. deus inspirat animas ad uitam I 558, 22. (hominem) 694, 10. inspirauit in eos spiritum sanctum I 720, 25. inspirare patientiam inuidiam *sim.* (*alicui*) I 441, 11. 494, 1. [668 adn. § 17.] 695, 6. II 102, 7. inspirante deo I 412, 21.
 inspiratio animae II 61, 2.
 instabilis I 189, 1. 281, 22.
 instar seminis II Ph 142, 100.
 instaurare I 128, 6. 658, 11 (*rest-codd. quid.*)
 instauratio I 245, 13.
 instigare I 385, 9. 560, 11. in furorem I 471, 7. ad II M 185, 2.
 instigatio I 350, 6. *plur.* I 461, 20.
 instinctum diuini spiritus pati I 284, 22. instinctu Musarum carmen effudit I 15, 3. furoris elatus I 681, 20. daemonis percitus I 386, 20. *sim.* II M 177, 4. ex instinctu daemonum cecinerunt I 640, 11. instinctibus daemonum I 394, 12.
 instinguere: (diuino) spiritu instinctus I 425, 10. 509, 11.
 instituire = facere: uas I 594, 4. sole instituto I 140, 15. = docere: hcmnes I 5, 14. *aliqua re* I 371, 20. ad *aliquid* I 3, 6. se ad cultum uerae religionis I 388, 20. *c. infin.* I 92, 18. = constituere: ego institui dicere II 18, 21.
 institutio: prima haec institutio nostra (= primus liber Instit.) I 94, 12. institutiones ciuilis iuris I 4, 4. diuinae institutiones I 4, 6. (*cf. etiam Indic. nom. s. Lactantius.*)
 institutor materiae I 133, 18. religionum I 89, 10.
 instructus: instructiores epulae I 303, 4. instructor et doctior II 4, 11. 13, 10. instructor fide I 756, 3. in uirtutibus I 400, 12. instructissimus omni genere doctrinae I 19, 12.
 instruere = recte constituere: I 7, 8. II 12, 17. mundum I 15, 20. 132, 9. 138, 21. II 9, 12. uitam I 221, 11. 272, 8. instruere atque ornare I 3, 18. 132, 9. II 9, 2. 101, 9. instruere *aliqua re* I 3, 18. II 8, 3. 12, 18. = docere I 129, 4. 272, 9. 295, 14. II 4, 18. in litteris linguam instruendis II 4, 6. *aliquem* ad II M 174, 5. se ipsos I 272, 10.
 non insuauis I 403, 5. II 119, 23.
 insuere in culleum I 217, 10.
 non insulse I 36, 14.
 insultare ueritati I 403, 17. deo I 477, 20. II M 172, 11 (*coni.*). [*insultus plur., carm. recent. de pass. dom.* II 149, 33.]
 insumere operam I 594, 2.
 insuper I 333, 6. 399, 14. 568, 6. 585, 23. [II M 231, 7.]
 insuperabilis I 546, 6.
 iusurgere: insurgente morbo II M 191, 7. aduersus deum I 425, 25. ad coercenda peccata II 114, 13. ad ultionem II 109, 1. *sim.* II 114, 13. 128, 6.
 insustentabilis I 635, 13. II M 234, 11.
 intactus I 666, 10. II 6, 20. M 197, 16.
 integer: erit nobis contra philosophos integra disputatio II 51, 13. cui soli uindicta in integro semper est I 238, 6. ex integro II M 210, 12.
 intellectus II 102, 22. rerum I 481, 11. *c. genet. obiect.* (dei) II 80, 6. 98, 12.
 intellegens I 147, 8. in *aliqua re* I 732, 3.
 intellegentia I 9, 26. 11, 13. 51, 10.

114, 23 *al.* interna I 586, 7. deus ipse intelligentia est II 7, 16. sapientia est intelligentia uel ad bonum rectumque faciendum uel ad... I 458, 1. intelligentia boni et mali I 158, 7. recti I 440, 1.

intelligere: quibus de (= ex) rebus intellegi datur *sequ. acc. c. inf.* I 72, 1. intelligere quod *c. coni.* (*pro acc. c. inf.*) I 60, 4. 100, 24. [*item* quia I 596, 2.]

intempestiue I 425, 17.

intempestius I 83, 9. II 115, 12.

intempesta nocte I 237, 9. 644, 9. 758, 21. II M 207, 15.

intendere: nerui bene intenti II 54, 16. omnes fallacias ad *aliquid* I 158, 9. intentus aer cum acie II 30, 6 (*in explicanda ratione Stoica uidendi: = aer qui inter oculos et res est, compressus iis rebus ipsis et emissione τοῦ ὁρατικοῦ πνεύματος uel τοῦ ἡγεμονικοῦ; item* intentio aeris cum acie *Lact.* II 30, 4; *cf. [Plut.] plac. phil. IV 15. Stob. ecl. I 53, ex Aëtio [Diels, Doxogr. gr. p. 406]:* Χρόσιππος κατὰ τὴν συνέντασιν τοῦ μεταξὺ ἀέρος ὁρᾶν ἡμᾶς νογέοντος μὲν ὑπὸ τοῦ ὁρατικοῦ πνεύματος, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ μέγρι τῆς κόρης διέρκει *eqs.*; *Brandt, Annal. phil. 1891, p. 252 ss.*) — intendere animum II 32, 7. ad II M 196, 15. 200, 3. *alicui rei* I 284, 18. per eos orbes (oculorum) mens se ipsam intendit ut uideat II 31, 16 (*cf. Brandt l. c.*). mens intenta per omnem rerum naturam II 97, 16. *sim.* II 53, 11. intendere oculos in caelum I 507, 20. mens intenta est in ea II 58, 16. in id ipsum I 276, 10. — intendere *alicui rei* I 670, 18. 671, 24. intentus

alicui rei I 11, 6. 500, 9. intentus ad *aliquid* I 493, 13. 19. II 52, 23. in unum II M 194, 22. alio intentus I 271, 12. intendere = uelle: redeo ad id quod intenderam I 449, 12. sicut intendimus II 125, 8.

intentabant pro crimine id ipsum quod I 717, 25. intentata mors I 371, 16. manus in deum (*coni., deo cod.*) II M 178, 11.

intentio neruorum I 627, 11. II 54, 9. mentis I 28, 8. 32, 5. 58, 13. *sim.* II 31, 24. aeris cum acie II 30, 4 (*cf. intendere*).

inter se inuicem I 477, 4. summum inter se hominum uinculum est humanitas I 514, 19. quae societas esset, quae reuerentia inter se, quis ordo? II 18, 9.

intercedere II 34, 19. ne I 398, 18.

[*intercessio* II M 232, 7. 233, 3.]

intercidit hominibus communitas uitae I 416, 14.

intercidere I 486, 3.

intercipere I 415, 7. 591, 12.

interdicere *aliquid* I 146, 5. *alicui aliqua re* I 146, 3 (igni et aqua). 525, 7. 719, 20 (terris suis). ne I 348, 13.

interdictio *alicuius rei* I 348, 4. 601, 3.

interdum I 17, 1. 29, 10. 78, 19. 439, 18. II 11, 13. interdum—interdum I 678, 22.

interemptrix I 35, 11.

interest I 196, 3. 390, 21. interfuit *c. acc. c. inf.* I 142, 5.

interfector I 468, 8. 742, 13. animarum I 422, 7 (= hominum). 461, 13 (= animorum).

interficere animas hominum I 557,

18. se I 710, 24. (hominem) ad poenam sempiternam I 499, 8.
interfusio maris I 592, 20.
interim *cf.* nunc (interim).
interimere I 31, 15. 33, 10. 83, 22. 368, 11. 431, 13. 682, 2. interemet I 758, 3.
interire *et* perire *promiscue* I 186, 1. 2. 619, 16. 19.
interitus *plur.* I 464, 12.
intermicantibus astrorum luminibus I 557, 4.
interminatus fore ut I 694, 13.
sine ulla intermissione I 563, 14. 614, 24.
internus: interna uiscera II 38, 16.
interna = intestina II 42, 5. 43, 4. M 211, 10. (dei) interno auxilio I 747, 15. interna doctrina I 371, 24. *sim.* I 586, 7. interna et propria scientia I 186, 5.
interpatere ad II 40, 11.
interponere: interposita exceptione I 189, 20. iussione I 744, 11. interponunt se in his rebus I 170, 9.
interpretres: lingua interpretres animi I 547, 23. II 35, 5. cogitationis II 105, 3.
interpretari: Stoici deos alioversos interpretantur I 63, 23. scripturas II M 174, 4. in quibusdam Graecis scripturis, quae male de Hebraeicis interpretatae sunt (*passivum*) I 294, 13.
interpretatio (somnia) I 634, 18. [malum nihil aliud est quam boni interpretatio I 602, 2 *adn. cr.* § 2.]
interritus I 747, 21.
interrogatio *indirecta*: Isidis sacra sunt quatenus filium—inuenerit I 81, 24.
intersaepire II 34, 4. 40, 19.
interscidit II 36, 11.
intersecta (*coni.*, interfecta *codd.*) corpora animalium II 43, 11.
interuallum: se ex interuallo uidere II 78, 21. per interualla doloris II M 212, 7.
interueniente membrana II 34, 16.
interuentu suo I 456, 5. mortis I 649, 15.
intestina II 42, 2. 13. 16.
intimus sensus I 562, 9. *plur.* I 741, 5. pectus I 577, 2. nihil intimum diis offerunt I 466, 14. intima pectoris I 348, 3.
intolerabilis I 302, 6.
intolerandus I 631, 5. II M 211, 13.
intra *c. acc.* I 8, 13. 58, 9. 153, 17. 347, 16. 535, 8. 555, 12. *al.*
intractabilis II 106, 15.
intrare *c. accus.* I 245, 17. II M 206, 17. quo (quod?) I 396, 10. in hospitium II 130, 21.
intrepidus respondebit I 201, 4.
intrinsecus II 20, 16. 34, 18. 42, 10.
introducere *aliquid* I 91, 9. 188, 25. 690, 13. 696, 6. Apollo responso haec introducit II 129, 12 (= infert, *quod cf.*).
introrsus II M 211, 10.
intueri *aliquem* II M 194, 19.
intumuit I 309, 19.
intus I 343, 5. 729, 24. II 56, 22. M 211, 10. intus in nobis I 496, 12.
inuadere *c. acc.* II 111, 14. M 204, 3. 206, 18. 210, 16. 227, 18. orbem totum iam spe inuaserat (*coni.*) II M 192, 19. [siquidem tanta uoluntas Christianos inuasisset II M 212, 17.]
inualescere: inualuisse I 328, 13. inualuerint I 463, 4. — I 537, 20. 756, 11. iustitia inualescente I 439, 3. *sim.* I 631, 25.

inuocere I 303, 4. *passiu.* I 227, 16.
 inuenire: *infin. fut. pass.* inuentuiri
 II 101, 17. *aliquid* ex I 556, 3. in-
 uenit sapere I 216, 17. *cf.* scribere.
 inuersus I 254, 21.

[inuestigabilis I 268, 17 *adn.*]

inueterare = abolere: notitiam dei
 ueri apud omnes gentes (daemones)
 inueterauerunt I 171, 20. — = con-
 firmare: inueterati errores I 6, 2.
 175, 22. inueterata persuasio I 61,
 12. 95, 12.

inuicem I 185, 9. 233, 4. 249, 17.
 368, 4. 517, 3. 547, 7. 556, 2.
 569, 15. 601, 2. 701, 12. 736, 5.
 II 19, 20. 24, 12. 40, 1. 106, 9.
 118, 2. se inuicem I 488, 3. 565,
 3. 632, 11. 666, 2 (se *om. BP*).
 691, 12. 760, 4. II 78, 19. 85, 16.
 sibi inuicem II 102, 13. nos in-
 uicem I 745, 20. nosmet inuicem
 I 253, 19. nobis inuicem I 447,
 23. quibus (malis) humanum genus
 se ipsum inuicem conficit I 423,
 12. inter se inuicem I 477, 4.

inuictus I 35, 6. 441, 6. *al.*

inuidet nobis eam (sapientiam) I
 438, 22.

nobis inuidiosum quisquam putet si
 —uelimus II 7, 9.

inuigilant custodiendis domibus I
 348, 13.

inuiolabilis I 49, 6. 422, 5.

inuiolatus II 131, 19. Ph 136, 12.
 M 180, 20.

inuisibilis I 207, 12. 611, 22. 679,
 21. 754, 3. 4. II 89, 6. 8.

inuisus (= non uisus) I 636, 12.

inuisus: quod nomen eius habuerit
 inuisum I 634, 14.

qui inundaerit campos cruore I 68,
 23. *intrans.* inundabunt flumina
 lacte I 660, 6.

inuoluere *aliquid* figuris (poeticis) I
 149, 5. ueritas mentitis nominibus
 inuoluta I 168, 8. *sim.* I 41, 12.
 spiritum suum corpore induit et
 inuoluit I 599, 3. inuoluta et per-
 plexa I 258, 1.

inurere (*alicui*) *aliquid* II 113, 11.
 116, 10. 131, 23. M 177, 11. de-
 decorum maculis inusti I 379, 8.
 inutilis (= perniciosus) siccitas I 636,
 1. inutilem facere *aliquem* (= mu-
 tilare truncare, *cf. Buennemann.*)
 I 469, 7.

iocabundus I 126, 10.

iocularis I 110, 14. 220, 1.

ioci causa I 256, 17.

ipse = ille, is: I 2, 9. 13, 16. 17.
 135, 12. 142, 10. 143, 2. 168, 17.
 170, 3, 5. 194, 17. *al.* et ipse
passim. ipse *in enuntiatis reflexiuis*
subiecto adiunctum (uelut se ipse
 consolatus est I 58, 5): I 68, 4.
 185, 12. 189, 12. 22. 369, 5. 370,
 3. 459, 7. 518, 13. 531, 12. 571,
 10. 607, 6 (ipsam *R*). II 115, 15.
 121, 6. *al.* per se ipse I 215, 18
 (*acc. H*). 264, 20. 380, 9. ipse
pronomini reflexiuo adiunctum
 (uelut se ipsos defendunt I 726,
 11; qui ipsi sibi oculos eruat I
 103, 18): I 96, 4. 229, 10. 237, 7.
 461, 15 (se ipsos iugulant). 462,
 3. 549, 3. 563, 3. II 31, 16. 53,
 22. M 218, 3 (se ipsos necauerunt).
 225, 17. per se ipsum I 106, 19.
 111, 18. 388, 2. 586, 8. 651, 13.

ire: eant Romani et Mucio glorientur
 aut Regulo I 441, 14. infitias non
 eunt I 386, 12.

iris II Ph 144, 133.

is: *constanter nom. pl. ii, dat. abl.*
pl. iis; saepe in codd. hii uel hi
 (uelut I 5, 13. 6, 24. 8, 1. 9, 3.

7. 11, 12. 12, 18. 20, 6. 21, 18. 32, 20.). id est I 2, 11. 16, 16. 45, 14. 50, 11. 60, 22. 66, 15. 72, 11. 76, 1. 80, 13. *al.* is *pro pro-nomine reflexiuo personali uel possessiuo* I 55, 3. 77, 7. 165, 8. 183, 19. 303, 10. 407, 11. 425, 17. 452, 22. 471, 19. 638, 4. 726, 6. 729, 19. 758, 13. 14. II 108, 7. M 218. 7. is *pro relatiuo*: quam—adfirmet suam fuisse ciuem eamque uaticinatam esse I 21, 11. ea uero quae neque sub tactum neque sub uisum ueniunt, sed tantummodo uis eorum et ratio apparet, aeterna sunt I 618, 8. — in qua (uia) si quis difficultate superata in summum eius (*sc.* uiae) euaserit I 485, 11. *cf. demonstratiuum.*
- iste: istut I 97, 17. 443, 2. *cum con-temptione dictum* I 11, 18. 33, 3. 38. 4 (*sta R¹*). 39, 2. 70, 17. 77, 10. 97, 17. *al.* = ille, is: I 9, 24. 39, 8. 40, 20. 73, 12. 128, 22. 146, 8. 232, 2. 253, 17. 18. 260, 18. 291, 11. 299, 6. 310, 11. 336, 5. 407, 9. 531, 16. 537, 23. 577, 14. 664, 7. 9. 726, 24. II 7, 17. 49, 10. 18. 71, 6. 75, 20. 76, 7. 91, 4. 108, 5. 109, 21. *al.*
- ita *apud. adiect.* I 404, 1. = itaque II 15, 23. ita plane (*responsum*) I 37, 16. 100, 2. II M 193, 14. ita esse: *cf.* esse *c. aduerb.* constat (eum) ita (= pro illo) esse habitum I 46, 22. *cf.* sicut.
- itaque *primo loco passim.* — *secundo loco* I 3, 18. 205, 5. 270, 16. 309, 15. 382, 13. 468, 8. 494, 19. 532, 20. 537, 22. 610, 20. 723, 26. *al.* II 27, 18. 36, 3. M 175, 7. *tertio loco* I 38, 17. 343, 9. 489, 4. *al.* = et ita I 730, 22.
- item: et item II 17, 7. 34, 10. itemque I 296, 11. item rursus I 27, 10.
- iter: itinera (astrorum) I 116, 14. 117, 5. *translate* I 4, 16. 25. 378, 23. 395, 3. 670, 10. *al.*
- iterare I 240, 13.
- iterum<que> iterumque (*cf. adn.*) II 5, 3.
- iubar II Ph 137, 42.
- iubere ut I 387, 2. 667, 6. ut—non I 554, 17.
- iucunditates I 486, 8.
- iudex: iudices militares II M 198, 12.
- iudicare uiuos ac mortuos I 658, 5. de uiuis ac mortuis I 172, 7. non minoris insaniae iudicanda sunt illa sacra I 81, 12. Pontius Pilatus tum legatus in Syriam iudicabat I 718, 1 (*cf.* qui tum legatus Syriam regebat I 349, 11). ex I 255, 10.
- iugis I 491, 8. 758, 4. II M 222, 5.
- iugulare I 68, 20. 557, 4. II M 227, 26. iugulant se ipsos I 461, 15. inuicem I 185, 9. uniuersos uno mucrone iugulat I 507, 1. numquam disputationes eorum et omnem philosophiam de transuerso Academia iugulasset I 596, 15. sicut illi qui cum timent ne ab hoste iugulentur, ipsi se iugulant I 252, 14.
- iugum: hostem sub iugum mittere I 728, 15. iugum maritale II 46, 12. seruitutis I 302, 7. iuga (montium) II Ph 135, 7. nasus ueluti aequali porrectus iugo II 33, 9.
- iumentum: quae (animalia) magnarum sunt uirium, ut (hominem) in excolenda terra iuuarent: unde sunt dicta iumenta I 147, 4. iumenta I 120, 10. II M 204, 22. omnis generis II M 225, 7.
- iungere: iunctus currus I 543, 14.

- cum I 191, 8. 194, 20. *c. dat.* I 126, 3. 143, 10. illud quoque ad consummandam pudicitiam iungitur I 748, 15.
- iurgium II 78, 20.
- iurisdictio I 303, 19.
- ius: contra ius humanitatis I 462, 14. 474, 2. 515, 10. II M 199, 25. ius civile I 4, 4. 392, 21. 511, 3. iuris publici ratio I 568, 7. *cf.* consultus peritus.
- iussio I 331, 1. 434, 5. 17. 442, 10. 545, 23. 744, 11. II M 190, 6. [213, 4.]
- iussu I 168, 13. 710, 27. II M 194, 3. nihil praeter iussum I 26, 17. 168, 16.
- iustitia *cf.* *Indic. rer.*
- iustus *cf.* *Indic. rer.* iusti heredes I 427, 11. maior iusto dolor II 116, 10.
- iuuare: quod nomen in deum minime congruit, quia iuuare hominis est opis aliquid conferentis in eum qui sit alienus *eqs.* I 43, 24 (*cf.* 22—24) — 44, 5. 9. iuuat *c. acc. c. inf.* I 102, 2.
- iuuencus I 84, 20.
- iuuenes aut uirgines I 560, 16.
- iuuenilis (-alis *BH*) I 621, 1.
- iuuenta II Ph 143, 115.
- iuxta [ripas I 22, 17.] = secundum [II M 212, 12. 213, 18.] [diuinus iuxta nos fauor II M 233, 8.]
- Labare I 392, 2. 459, 9.
- labefactare I 445, 4.
- labes (*etiam plural.*) I 379, 2. 8. 570, 9. 748, 21. peccati I 379, 4. 533, 1. *sim.* II 118, 12. terrena II 75, 14. 131, 19. *sim.* I 667, 25. 754, 13. uitae prioris I 572, 9. 600, 24.
- labi: non lapsura solo poma II Ph 137, 30. mundus lapsurus est I 665, 5. lapsum aeuum II Ph 139, 61. aut re aut uerbo I 749, 3. ad peccatum I 532, 21. *sim.* I 79, 13. 571, 12. in uitia I 535, 3. *sim.* I 475, 16.
- laborare in diem I 12, 15. ad incertum I 261, 18. in *aliqua re* I 629, 21. *aliqua re* I 302, 5. 330, 11. 332, 13. contrario uento I 334, 5. *c. infin.* II 108, 9. = elaborare *aliquid* I 594, 6. II 120, 26.
- labrum II 50, 15. labra II 35, 8. 36, 7. 10. in labris (labiis *codd. quid.*) habere bonitatem I 225, 11.
- lacerare I 404, 14. 437, 6. 726, 3. *al.* (orationibus) I 269, 21. 406, 18.
- laceratio I 589, 11. 18. 654, 22. lacerationes I 404, 26. 441, 10. 542, 16.
- lacerti II 37, 4.
- laccessere I 35, 18. 70, 2. 386, 6. 403, 14. II M 179, 16. *al.*
- lacrimae turis II Ph 140, 86.
- lacrimabundus II M 193, 11.
- lacteus II 46, 18. Ph 142, 102.
- lacuna II 36, 12.
- lacus detriti I 394, 15 (*cf. adn. Auctores*).
- laesio II 113, 11.
- laetari in illo (*neutr.*) exiguum et in hoc parum I 540, 16.
- laetificare II M 172, 7.
- laetitia nihil aliud est quam profectum gaudium I 539, 12 (*cf.* 15).
- laetus ac libens I 92, 10.
- laeuus [I 602 *adn.* § 3.] II 45, 14.
- lambere *cf.* canis.
- lamentari I 82, 3.
- lamina II 88, 10.
- lancea II M 198, 5.
- laneus I 110, 16. 17.

- laniare I 424, 8. 516, 10.
 laniatus I 517, 10.
 lapilli I 122, 15.
 lapis molaris II 36, 8. specularis II 30, 12. eum ipsi lapides hominem fatebuntur I 41, 3. *cf. etiam* inpingere.
 lapsus I 114, 13. 633, 6. II 69, 22.
 laqueus *translate*: quem nullus laqueus inducat II M 190, 13. in laqueos cadere I 74, 12. incidere I 394, 21. 694, 6. 743, 5 (mortis). incurrere I 95, 13 (mortis). 379, 19 (aeternae). prudens ac sciens pedem laqueo inserit I 103, 22. *item* in hos se laqueos induit I 527, 6. cauenda sunt oblectamenta tamquam laquei et plagae I 564, 18. ne rursus in eosdem laqueos induatur I 572, 16. ut aliis illum laqueis teneam I 139, 23.
 lares *cf. Indic. rer.*
 large II M 206, 18.
 largiri sibi liberam facultatem uagandi II 53, 17. — (*sc. egentibus, uel de eleemosynis Christianorum*) I 520, 15. 521, 13. 21. 522, 8. 16. 524, 5. 532, 15. 16.
 largiter I 39, 13. 447, 7.
 largitio (*cf. largiri*) I 524, 6. 532, 14. opus largitionis I 533, 2. — largitio munerum (= ludorum) I 528, 8. 10. — largitiones congerere II M 180, 19.
 lasciuiā I 73, 15. 702, 18. II 79, 5.
 lasciuius I 87, 22. lasciuiora animalia II 49, 15.
 late: longe lateque II 53, 9. latius exequi materiam I 172, 20.
 latebrae ueritatis II 71, 22. cordis I 467, 20.
 latenter II 5, 12.
 latere sub figura I 46, 15. sub uelamine I 284, 12. in operto II 43, 6. *c. accus.* II 43. 7. latentes morbi I 576, 4.
 latibula I 202, 14. 517, 4. II 8, 1. 79, 7.
 latitudo II 38, 1.
 lator legis I 714, 25. II 119, 8.
 latrare contra ueritatem clausis oculis quoquomodo I 584, 12.
 latro seruus I 113, 1.
 in latum spargi II 31, 8.
 latus: latera = corpus I 440, 23.
 lauacrum: lauacra II 41, 12. 99, 13. = baptismus I 260, 14. spiritale I 329, 15. caeleste I 600, 24. uno uirtutis ac fidei lauacro I 468, 3.
 lauare: lauerint I 467, 25.
 laudare in faciem *aliquem* I 217, 6.
 laureatus II M 201, 10.
 laus: *aliquid* facere in laudem uirtutis I 533, 4. laudes deorum canere I 32, 21. *cf. (in) caelum (laudibus ferre efferre tollere) et in Ind. rer. leo.*
 laxare frena libidini I 736, 9.
 laxiores terrae II M 193, 7.
 lectica I 128, 10. 17. II M 191, 5.
 lectiones cottidianae I 340, 12. diuinae I 412, 11.
 lectitare I 409, 14.
 lector I 410, 17.
 lectulus I 330, 13. 568, 5.
 lectus: in lecto suo *mortuus est* II M 201, 6.
 legare (= legatum mittere) I 328, 18. 381, 7. II 69, 19. M 251, 13.
 legatio dei I 338, 7.
 legatus dei (= Christus) I 375, 19. (394, 3.) II 70, 11. Pilatus tum legatus Syriam regebat I 549, 11. 717, 28.
 legere: lecta ossa II M 197, 21: unae de uitibus I 70, 8. = eligere

- II Ph 139, 69. eos in senatum I 124, 1. Caesares II M 193, 12.
 legifer I 345, 7.
 legitime iniurias facere I 510, 12. coctus II M 187, 13.
 legitimus I 541, 5. 542, 23. 740, 7. II 131, 17.
 lena I 467, 10. 16.
 lenis fons II Ph 137, 26. flamma II M 197, 13. lene operculum II 20, 20.
 leniter ire I 543, 17. mori II M 203, 4.
 lenitudo granorum II 85, 18. (animi) I 615, 11.
 leno I 544, 24. II M 217, 8.
 lenocinium uerborum I 177, 15.
 leo *cf. Ind. rer.*
 lentis ignibus uri II M 197, 12.
 lepor I 43, 2.
 leprozi I 379, 6.
 leuatus in summum I 266, 11.
 leuigatum marmor I 122, 14.
 lēuis (= inberbis) I 110, 20.
 lēuitas II 14, 18. 26, 12. 45, 19.
 lēuiter exurgens II 33, 12. eminens II 38, 9.
 lex *cf. Indic. rer.* — leges edicti II M 187, 14.
 libare I 97, 13. 440, 20. 469, 15. 480, 5. 728, 13. 733, 6. II Ph 137, 38. 143, 111.
 libatio I 467, 9.
 libellus I 406, 4. II 4, 2. 125, 10. M 226, 25.
 libens I 440, 22. II M 189, 4. libens ac paratus I 94, 15. laetus ac libens I 92, 10. libentes I 747, 20.
 libenter I 92, 7. 104, 16. 560, 17. 557, 9. 584, 14. II M 202, 22. libentius II 64, 2.
 liber: habere liberum peccandi locum I 425, 13. libero caelo frui I 78, 16. libera mors II M 207, 24. *cf. arbitrium potestas.*
 liberalis: ita liberalem distinguunt a prodigo quod is liberalis sit qui et bene meritis et cum oportet et quantum satis est largiatur, prodigus uero qui... I 544, 16. liberales disciplinae I 76, 11. liberalior facies II M 217, 8.
 liberare *c. abl.* I 34, 7. 54, 15. 61, 8. 126, 21. 150, 10. 169, 17. 170, 6. 203, 15. 212, 3. *al.* a I 6, 3. 284, 12. 715, 15. II 64, 18. 69, 20. de I 78, 14. 631, 14. 642, 5. 722, 20. de manu regis I 302, 8. de manibus eius II M 200, 13. ex I 670, 18.
 liberi I [4 adn. § 14.] 14, 6. 33, 10. 56, 11. 74, 7. *al.* liberi mares *cf. mas.*
 libet *c. inf.* I 61, 11. 469, 1. 534, 18. *al.* ut libuit I 116, 17. libuerit II 53, 19. ut est libitum I 4, 17. si quando (quotiens, ut cuique) libuerat II M 178, 18. 197, 6. 218, 11. [ut isdem erat libitum II M 213, 2.]
 libidinosus I 221, 18. 260, 10. 541, 9. 10.
 libido aliena I 443, 1. = rei ueneriae cupiditas I 31, 23. 32, 5. 74, 8. 497, 19. 537, 4. 10. 11. *al.* corporis I 537, 10. libidines I 36, 22. 65, 15. 76, 8. 95, 21. 96, 3. II 118, 3 (*cf.* 13). *al.* rerum ueneriarum II 49, 9.
 librare: librata magnitudine sua terra I 669, 14. quibus fundamentis terra librata et suspensa sit I 182, 3.
 licenter I 654, 9.
 licentia *cf. poeticus.*
 licet *c. infin.* I 40, 16. *c. infin. et datiuo* I 34, 13. 116, 14. II 71,

15. M 179. 17. (liceat:) I 133, 7. 142, 4. 163, 16. poetis licet quidquid uelint I 83, 23. *c. coniunct. praes.* I 3, 15. [130 adn. § 4]. 144, 8. 12. 151, 23. 209, 22. 378, 15. 392, 20. 512, 8. 534, 2. 541, 5. 6. 543, 17. 600, 26. 652, 20. 664, 16. 699, 16. 708, 19. 709, 13. 14. II 4, 20. 34, 18. 58, 9. *c. coni. imperf.* I 609, 4. 610, 8. 611, 6. II M 202, 15. *c. coni. perf.* I 208, 16. 211, 21. 452, 12. II 98, 1. M 190, 18. *c. coni. plusqu.* I [604 adn. § 17]. 694, 25 (coepisset). II M 222, 11. *c. adiect.* I 715, 4.
- licitus II M 181, 13. quae pro licitis habentur I 558, 14. 744, 17.
- ligare *cf.* lingua.
- lignum fructiferum I 694, 11.
- limen frons est summum limen corporis I 384, 2. primae adulescentiae limen I 486, 18. limina I 383, 13. 16. II Ph 137, 43.
- limes *translate* I 529, 11. *plur.* I 10, 5. 546, 20. 554, 3. 5. 570, 13. 739, 17.
- limus I 156, 2. 694, 9. terrae I 147, 11.
- lingua: Varro a ligando cibo putat linguae nomen inpositum II 35, 18. mortalis I 9, 27. mutorum linguas in eloquium sermonemque soluebat I 330, 18. 378, 10. populus ex omnibus linguis congregatus I 383, 10. 631, 17. *item* ex omni lingua I 257, 19. omnes linguae nomen Christi uenerantur I 315, 8. *cf. etiam Indic. rer.*
- liniamenta (*uel* line-) I 104, 25. 433, 20. II 25, 13. 45, 5. extrema corporis II 89, 18.
- linquendi terram causa I 424, 11.
- liquefactis cibis II 38, 22.
- liquere: qui sibi diceret non liquere II 82, 20. liquet conscientiae nostrae *sequ. acc. c. inf.* I 669, 7. liquescere I 666, 1.
- liquido I 375, 7. 680, 19. II 50, 4.
- liquidum est *c. acc. c. inf.* II 18, 18.
- liquor lactis I 415, 15. amarissimus fellis II 49, 5. liquores atomi (*non scribendum* liquoris, *cf. substantiua pro adiectiuis cum substantiuis coniuncta*) II 88, 15.
- lis: lites I 4, 5. fictarum litium exercitatio I 3, 13.
- litabilis I 83, 5. litabilior I 746, 13.
- litare I 479, 18. II M 184, 12. *alicui* I 121, 24. suis uirilibus I 81, 13. suo sanguine I 689, 6. sacra nullo modo litant (*intr.*) I 385, 3.
- litigator I 192, 6. II M 188, 24.
- litterae caelestes (= S. Scriptura) I 154, 9. 368, 14. 395, 13. 22. 756, 3. diuinae I 70, 4. 159, 9. 178, 23. 241, 6. 297, 21. 305, 6. 349, 3. 406, 13. 16. 412, 19. 459, 1. 562, 17. *al.* sacrae I 704, 3. 755, 11. sanctae I 140, 18. 155, 2. 160, 25. 168, 3. 292, 4. 296, 9. 304, 11. 334, 14. 649, 4. 651, 5. 664, 15. arcana sanctarum litterarum I 631, 1. arcanae religionis sanctae litterae I 142, 13. arcana illorum (*sc. Iudaeorum*) litterae (= scripta prophetarum) I 331, 10. litterae ueritatis I 147, 17. 228, 2 (sacrae). — oratoriae I 403, 14.
- litterati I 402, 4. homines I 562, 14.
- liuor (= inuidia) I 130, 1. 695, 6.
- locare II M 222, 17. in *c. abl.* I 68, 12. II 52, 14. *c. abl.* II Ph 141, 90.
- locuples: locupletium I 744, 7.
- locus: *terrae* loca I 75, 18. [II M 231, 9. 232, 9.] in (eo) loco (*uel plur.*) I 74, 9. 78, 9. 80, 22. 244, 17. II 21, 8 (corporis). eodem loco

- I 127, 11. 153, 18. II 25, 6 (corporis). *de locis librorum* (hoc) loco (uel plur.) I 15, 13. 18, 15. 56, 5. 67, 12. 105, 11. 132, 2. 166, 8. *al.* suo loco I 9, 5. 81, 22. — tertio loco nominari II M 209, 17. — quo loci (*sic cum codd. scribend.*) II 51, 16. quid loci I 269, 6. non ignobilis loci fuit I 402, 6. loco *alicuius rei* I 73, 10. 189, 4. in locum *alicuius* II M 196, 5. locus est *alicui (rei)* I 190, 18, 259, 2. 467, 18. 22. 547, 19. II 109, 18. locum facere *alicui* II 15, 23. relinquere locum *alicuius rei* I 369, 1. locum habere II 107, 21. *cf.* liber.
- logica I 706, 4. ratio I 213, 6. *cf.* *Indic. Graec.*
- longaeus II Ph 139, 65.
- longe *apud adiectiua* I 12, 7 (alienus). 84, 11. 464, 22 (diuersus). 154, 17 (remotus). longe aliter I 488, 6. quod longe secus est I 582, 9. II 49, 2. longe lateque II 53, 9. (non) longe abesse II M 211, 6. a I 15, 5. 194, 13. 534, 15. *al.* abhorre a I 473, 1. *ante comparatiuum* I 3, 11. 129, 3. II 97, 10. M 180, 4.
- longum est *c. inf.* I 679, 4. II 97, 20. si exsequi uelim II 79, 17.
- loqui: loquendi ratio I 212, 21. 258, 9. 516, 14. 517, 8. 518, 21. prophetae unum deum loquuntur I 11, 21. omnes historiae loquuntur deam fruges repperisse I 112, 15. quid loquar obscenitatem Veneris I 65, 14. quid loquar de II 88, 17. sic (ita) loquitur *ante orat. rect.* I 68, 25. 115, 17. 306, 1. 307, 4. 319, 3. 353, 2. 579, 7. ut loquitur Plautus I 438, 20. ad filium loquitur dicens I 366, 14.
- lubricus I 395, 9. 742, 20. II 26, 2. Ph 139, 72. per lubricum niti II 42, 11.
- boues lucae II 13, 17.
- lucere: nihil uidebat sole lucente I 254, 4.
- lucerna I 482, 2.
- lucidus I 5, 12. 485, 13. II Ph 145, 138.
- lucrari I 427, 4. 573, 13. si lucrari hos a morte non potuerimus I 399, 20.
- lucrum I 12, 20. 457, 22. 458, 3. 732, 21. in priuatum lucrum omnia trahentes I 417, 1. stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum I 731, 13. lucra I 12, 11. 744, 2.
- luctari (= bellare) cum *aliquo* II M 193, 7.
- luctatio I 175, 23. 377, 7.
- luctuosus I 637, 2. 689, 14.
- luctus in laetitiam mutatur I 82, 4.
- lucubrationes I 260, 17.
- luculentior I 177, 18. II 131, 8.
- lucus I 127, 10. II Ph 136, 10. 137, 31.
- ludere: iocabundus ac ludens I 126, 11.
- ludibria I 87, 20. ludibrio esse (*alicui*) I 395, 18. 477, 17. II M 178, 23. 179, 1. habere I 77, 13. 111, 23. 565, 22. 743, 11. II M 219, 2.
- ludicrus I 102, 15. 110, 7. 207, 2.
- ludus ac iocus I 175, 10. ludis Circensibus proximis I 128, 4. *cf.* *Indic. rer.*
- luere aeternam poenam I 616, 3. poenas I 171, 4. II M 177, 5. scelerum I 239, 17. 646, 3. pro facinoribus suis I 307, 13.
- lues I 126, 19.
- lugere: crucem (Christi) mundus et elementa luxerunt I 351, 8.
- lumen candelarum I 482, 15. solis I

- 118, 10. 392, 14. lumina = astra I 115, 5. 118, 13. 142, 19. 144, 17. lumina astrorum I 118, 22. 557, 5. caelum cum astris et luminibus I 71, 1. caeleste lumen quod dicimus solem I 482, 1; *cf.* I 144, 10. sol singularis lumen I 114, 12. unicum suum lumen (*cf.* *Buene-mann*) omnibus diuidit (deus) I 446, 24. lumina = oculi I 74, 10. II 31, 14. 18. 69, 13. inpudica I 73, 19. caeca I 330, 16. lumina caecorum aperuit I 377, 23. luminibus orbatus I 127, 3. acies luminum I 482, 6. 611, 10. *translate* I 129, 6. 155, 6. II 68, 9. 12. *al.* lumen animi ingenii *sim.* I 263, 21. 482, 16. 17. II 13, 2. sapientiae I 2, 16. praefere non uidentibus I 404, 22. *sim.* I 301, 5. humano generi clarissimum lumen inferre I 177, 12. lumen probationum I 675, 14. qui lumen (*de urbe Roma dictum*) illud effodiat I 665, 4. ut effoderentur assidue lumina senatus (= senatores locupletissimi) II M 182, 6.
- lunatici homines I 254, 9.
- lupa id est meretrix I 72, 11.
- (lupana): ut uicibus tamquam lupanam (*coni. Weyman, Zeitschr. f. österr. Gymn. 1894, 202*, lupanar *codd.*) obeant (*sc. eam*) I 249, 2.
- lupanar a lupa dicitur I 72, 11. — I 224, 5. 559, 11. 565, 21. 748, 6.
- lupus: homo subdolos uoluit lupum sub ouis pelle celare I 410, 16.
- lupi = persecutores I 478, 4 (*rabiosi ac uoraces*). II M 237, 5 (*rapaces*). quem nullus lupus de castris caelestibus rapiat II M 190, 12.
- luridus II M 212, 3.
- luscus II 32, 12.
- lusorium II M 197, 3.
- lusus I 83, 7. 110, 3. II M 200, 11. quae si quis faciat in lusum (*lusu PV*) I 87, 22.
- lūtea Aurora II Ph 137, 35.
- lutulentus sus I 193, 21. animal I 348, 6.
- lūtum I 75, 2. 87, 8. 147, 15. 148, 7. 149, 7. 348, 19. 20. 421, 21. 588, 3. 4. II 11, 14. M 225, 6. animas tamquam luto caenoue demerserunt I 604, 10. in eodem luto, ut ait comicus, haesitauerunt I 586, 10 (*cf.* I 134, 17).
- lux orientis est I 143, 7. *sim.* I 41, 19. ante lucem I 362, 7. dubia luce II M 186, 18. luce potiri (= nasci) I 37, 8. in lucem procedere (= nasci) II 10, 5. lucem reddere non uidentibus I 378, 1. ad uitam lucemque reuocare I 400, 2. in lucem ueritas protrahi potest I 388, 5. in ueritatis luce uersari I 400, 14. in lucem uenit facinus detectum II 115, 4. lux sapientiae I 378, 3. II 132, 16. in lucem sapientiae producere I 367, 6. intellegendae lux I 9, 26. orationis I 3, 18. uia lucis I 394, 11.
- luxuria I 31, 23. 97, 16. 303, 7. *dat.* luxuriae I 487, 6. *acc.* luxuriam I 486, 16. 562, 7. *codd. quid.* -em I 475, 16. 741, 1.
- luxuriare in liberam uel seruam peregrina uoluptate I 748, 9. luxuriat animus I 702, 16. *depon.* quod ipse gratis luxuriaretur I 223, 17.
- luxoriosus I 251, 13 (*cf.* nepos). 506, 8.
- lyra I 35, 3. 682, 11. 678, 1. II Ph 138, 50.
- in lyricis Flaccus I 442, 7.

- Macerati cibi II 42, 4. animas hominum sollicitudo macerabit I 637, 8.
 machina I 140, 7.
 machinari I 117, 6. 9. 15. 118, 6. 566, 1. 712, 23. 726, 22. II 23, 2. 46, 9. 104, 22. M 207, 8.
 machinatio I 255, 14.
 machinator rerum deus I 154, 8. 286, 5. malorum I 659, 7. 759, 5. II [62 adn. § 4.] M 179, 25.
 macies II M 212, 3.
 mactant eos honoribus I 426, 7. summis laudibus I 55, 16. graui infortunio I 432, 10. orbitatibus I 80, 21. (hostias) I 84, 5. 10. 22. 481, 14. *al.*
 macula II 26, 1. Ph 144, 132. maculae (= lepra, *cf.* leprosi I 379, 6) I 330, 20. 379, 2. ab omni macula purus I 533, 21. sine macula uiuere I 429, 2. agnus candidus sine macula I 383, 15. 20. ineluibiles maculae II 131, 23. maculae (uitiorum) I 379, 4. 8.
 maculari cruore innocentium I 399, 15. maculat uultum nunc rubor nunc pallor II 74, 23. maculata (*sc.* lepra) membra I 575, 18. maculati (= leprosi) I 716, 22.
 maculosus I 36, 3.
 madefacere I 480, 3.
 madet os cruore innocentium I 425, 8.
 magicus I 320, 20. 330, 2. 716, 17. magica ars I 334, 1. 696, 15.
 magis *c. positiuo pro comparatiuo cf.* credibilis eloquens inanis inconueniens ineptus inreligiosus mirus perniciosus salutaris sceleratus turbidus. *omissum ante quam cf.* quam. *cf. etiam 'gradus'.*
 magister dominus (= Christus) II M 174, 12; *secundum hunc locum idem scribendum* I 367, 14 (*dei codd.*). magister ac doctor deus I 381, 2. magister et imperator omnium deus I 509, 16. *cf. etiam* deus. — Arcesilas ignorantiae magister I 188, 11. magister aruspicum II M 184, 13. magistri (*aetate Diocletiani*) II M 180, 12. omnes qui erant in palatio magistri II M 188, 3.
 magisterium I 224, 12. 301, 12. 338, 7. 585, 10. 716, 14.
 magistra uirtutis I 215, 11.
 magnitiem II Ph 145, 145.
 magus I 329, 12. 627, 3. magi I 164, 9. 168, 1.
 maiestas: maiestatis crimen II M 218, 1. maiestas dei *cf. Indic. rer.* deus (p. 300 b). deorum I 114, 3. 125, 17. maiestas = deus: aeterna caelestis *al.* I 2, 14. 3, 6. 169, 5. 175, 21. 749, 19. II 10, 19. 71, 14. 76, 16.
 maiorum gentium dii I 60, 7. maiores nostri *cf. Indic. rer.*
 malitia arguta I 3, 4.
 male incundae uoluptates I 573, 9.
 male audire (= in infamia esse) II 4, 12. male—bene facere II 71, 20. male facere *alicui* II 75, 8. male uelle alteri I 743, 16. si (illis) fuerit male I 242, 17.
 maledicere I 548, 11. 743, 10. maledictus ab eo I 161, 9.
 maledicta I 84, 13. 23. 85, 7. 104, 8. 218, 8. 743, 10. II M 207, 2.
 maledicus I 554, 18.
 malefacere I 424, 18.
 malefacta I 425, 13.
 maleficientia II 67, 8.
 maleficus II 70, 21. — ii quos uere maleficos uulgo appellat (*cf. Thielmann, Archiv. gramm. et lexicogr. lat.* I 78; = ueneficus, magus) I 168, 1.

- malle (*non sequente particula quam, ut paene sit uelle, cf. Buenemann. ad Inst. IV 26, 1*) I 377, 15. *c. acc. c. inf.* (se natos) II 14, 2. mallem ut — fingerent quam — probarent I 68, 18. qui egere malit quam noceat I 458, 10. mentem in pedibus constituere malebat potius quam in pectore I 266, 13. ut non potius ueram bonitatem quam falsam malimus I 438, 17.
- malus: ne uerbum malum procedat ex ore hominis I 548, 12. malum (= male) dicere I 533, 19. metuebant malum (= poenam) I 71, 22. II M 235, 15 (?). quae, malum, uanitas erat dicere...! II 22, 11. in malis esse I 97, 11. malum multo peius augetur II M 211, 5.
- mammae II 46, 17.
- manare a I 74, 13. lacte I 153, 7.
- mancipare: subicis et mancipas deos deo I 411, 5. animam suam corpori I 567, 18. *sim.* I 480, 13. II 131, 15. spiritibus impuris I 174, 14. cui (corpori) nos manciparimus I 564, 20. caro uoluptatibus mancipata I 377, 9. suis ipse uitiis mancipatus I 31, 9.
- mandare ad populum ut I 61, 5. litteris memoriaeque I 517, 1. sepulturae I 50, 27.
- mane postridie II M 191, 13. pridie mane II M 227, 3.
- manere: manet *aliquem (aliquid)* merces (poena) I 486, 11, 733, 13. *item* (sc. homines, cf. *Buenemann.*) I 463, 15.
- manes: manium patris oblitus I 431, 10. manifesto *cf.* tenere.
- manifestarius II M 207, 21.
- manifestus I 84, 4. reus II 120, 17. manifestum est de I 41, 22.
- mansio II M 200, 19. 225, 5. 21. 22.
- mansuescere I 759, 18.
- mansuetudo I 79, 8. 422, 20. animi I 576, 16.
- manubiae I 122, 7. II M 183, 16.
- manus: manu facta (uenerari) I 104, 13. 666, 19. nemo quidquam habebit nisi manu partum manuque defensum I 756, 13. uineam sua manu seuit I 161, 1. cum iam rebus summa manus esset inposita I 140, 17. plenis manibus pecuniam largiri I 260, 8. libros in manum sumere I 428, 4. in manus *alicuius* uenire I 368, 5. 381, 16. Licinio coniuge sua et filium in manum traditis (= commendatis) II M 214, 7. in manu tenere I 22, 18. qui (filius) in manu patris sit I 392, 20 in quorum manibus eos collocauit I 476, 1. ne si solem quidem ipsum gestemus in manibus I 484, 8. regnum per manus filio tradidit I 111, 5. II M 201, 6. manus abstinere ab homicidio I 744, 10. inter se manus conserere I 416, 16. de manu conserenda I 4, 7. dum solam scientiam conseritis manibus uel retinent uel eripiunt I 188, 9. manus dare (*de uictis*) I 398, 16. conuertit ad filium manus (*in oratione eum significans*) II M 205, 16. ut nostram naturam quasi manu ad immortalitatem posset educere I 317, 1. manu emitti (mitti *RH*) I 281, 2. deus iubet ut manus nostras supra minores semper habeamus, hoc est ut peccantes eos adsiduus uerberibus corrigamus I 554, 18. manus inferre *alicui* I 355, 4. 585, 24. nefandas manus deo I 327, 3. sibi ipsi manus intulerunt I 237, 7.

- liberauit eos de manu (regis) I 302, 8. II M 200, 13. natura ingenii eorum quasi manus opposuerat (*cf. Senec. d. ira 2, 14; Sittl, Die Geberden der Griechen u. Römer, 1890, p. 86 adn. 7.*) I 276, 18. tendere manus ad caelum II M 227, 8. inpias manus aduersus dominum II M 177, 2. extendere manus I 383, 7. cum fletu ad caelum I 640, 14. manum retrorsum II M 195, 7. (quos) manus dei (potens et excelsa non) protegit I 165, 14. II M 200, 12. *cf. humanus inquinare porrigere superesse supra.*
- maritale iugum II 46, 12.
- mare *cf. terra.*
- maritatae I 37, 17.
- maritima omnia (= orae maritimae) I 41, 25.
- maritus I 73, 11. 427, 4. II M 207, 13.
- marmoreus I 127, 6.
- montes marmoris II 91, 22.
- mas I 49, 4. mas—femina I 29, 13. 155, 7. 296, 2. mares I 112, 21. 193, 10. 422, 15. II 43, 7. *al.* marum I 251, 23. mares—feminae I 31, 9. 38, 11. 63, 19. 433, 1. 681, 14. mares liberi I 50, 17. 54, 18. liberi Saturni mares I 39, 5. mares maribus applicuit I 565, 25. *cf. etiam Indic. rer.*
- masculinus *cf. Indic. rer. s. mas.*
- massa II Ph 142, 99. in massam coire II 85, 19.
- mater familias II M 196, 25. mater *translate* I 197, 14. 260, 15. 264, 14. 522, 3. II 91, 13.
- materia: materiem (*sic cod. R*) I 14, 24. materiae *plur.* I 132, 3. habet ira materiam in deo II 108, 23. timoris adfectus in homine II 107, 12. materia rerum in deo est II 131, 6. materia nascendi II 60, 16. umoris ac frigoris I 144, 22. uirtutis uitiorum *sim.* I 261, 22. 372, 5. 698, 21. II 102, 20. sed erit nobis contra Iudaeos separata materia, in qua illos erroris et sceleris reuincemus I 585, 26.
- matricida II M 175, 11.
- mathematici I 254, 4.
- matrimonia communia (= uxores communes) I 248, 18.
- maturandis frugibus I 118, 5.
- mature I 226, 8. maturius I 552, 20. II 37, 15. M 227, 2.
- maturescere: maturuissent I 152, 6.
- maturitas frugum I 482, 13. II 100, 7. animalium serendorum I 152, 1. corporum II 27, 7. uirtutis I 652, 5.
- maturus: matura mors II 15, 4. effigies II Ph 143, 114. pueri—adulescentes—maturi—senes I 439, 20. aetate maturior II M 201, 21.
- matutinus I 759, 16.
- maxime fatidicus I 25, 10. uel maxime—mirabiliter II 17, 12.
- maximus: [imperator maxime I 4, 10 adn. § 13.]
- meare I 255, 12. II 40, 3. 41, 15. Ph 138, 52.
- meatus II 40, 19. 41, 11. *plur.* (siderum) I 117, 19. 152, 19. 186, 12. 693, 23.
- medella I 195, 5. 331, 1. 533, 4. 622, 4. 716, 19. II 112, 13.
- mederi I 536, 5. 575, 17. II 4, 14. 102, 2. medendi ars I 71, 5.
- mediator I 377, 2.
- medicatum (corpus) diutissime durat I 619, 22.
- medie temperanda uitia I 539, 20.
- medietas narium II 36, 11.

- mediocritas mea I 271, 14. ingenii I 479, 14. II 4, 3. [mediocritas sensus nostri I 130, 5 adn. § 1.]
mediocriter temperare uitia I 539, 24. non mediocriter I 593, 14.
meditari caelestia II 131, 4. mortem I 563, 16. uirilia I 683, 14. meditemur boni esse II 132, 7. meditatatus uenerat ac paratus I 15, 4. *passiu.* quod secum commentatum meditatumque habere debuit I 199, 19.
medius inter deum atque hominem constitutus (Christus), unde illum Graeci μεσίτην uocant I 376, 8. *item* medius factus I 716, 13. ad medium diem usque II M 200, 21. in medio Paradiso I 158, 6. quod esset horum medium II 29, 10. — medium: medio hiemis II M 188, 9. in medium terrae I 645, 10. in medio terrae I 659, 11. in medio *rei* II 14, 16. 38, 21. a medio I 256, 14. ad medium I 256, 12. usque ad m. II 33, 15. in medium I 256, 12. procedere I 463, 8. per m. II 34, 4. *cf.* constituere.
medulla *cf.* *Indic. rer.*
mel caeleste sapientiae I 401, 2. mella I 759, 17.
membrana II 33, 4. 34, 16. 43, 2. 48, 22. *plur.* II 29, 16. 18.
membrum uirile I 84, 8. membra genitalia II 47, 6. *cf.* *etiam Indic. rer.*
meminisse *c. gen.* I 21, 6. 97, 11. 204, 13. II 5, 15. *c. acc.* II M 179, 15. memento II 5, 15. quod *et con.* I 744, 4.
memorare I 691, 7. memorandus II Ph 137, 33.
memoria: haec scriptis ad aeternam m. consignare II 73, 9. ad memoriam triumphi II M 179, 6. somnium ad memoriam posteris tradidit I 634, 18. ex omni memoria I 259, 4. in memoriam I 31, 2. 367, 18. in memoriam exire I 89, 7. memorias regum mortuorum consecrare I 696, 7.
mendax uia I 505, 11. mendacibus panegyricis apud reges adulari I 57, 14.
mendicare uictum I 710, 10. mendicandi necessitas I 97, 8.
mendicitas II M 199, 24.
mendicissimi I 250, 19.
mens: si quid uobis reliquae mentis est I 421, 24. [liberis mentibus obsequi religioni II M 229, 14.] [ut Christiani ad bonas mentes redirent II M 212, 15.] illos ad bonam mentem reuocare I 462, 9. mala mens I 462, 12. 14. 467, 22. quis mentis emotae I 12, 5. mente captus I 87, 21. una et pari mente I 439, 17. mens mundi I 588, 8. deus est aeterna mens I 8, 4. conturbata illa prauaque mens (= diabolus) I 143, 4. sanctae et incorruptae mentes II 131, 18. o perditae mentes I 436, 18. *cf.* *dedere et Indic. rer.*
mensis: mensum II Ph 137, 27.
menstrua spatia II 100, 10.
mensura I 141, 19. 482, 5. libri I 555, 16. 663, 13. [mensuram (= *metra*) esse in fabulis II 156, 22.]
mentiri *alicui* I 165, 21. 547, 22. sibi I 462, 18. aduersus *aliquem* II M 220, 19. in deos I 43, 1. se ipse Christum mentietur I 645, 16. quod ueritatem fuco et imitatione mentitur I 175, 8. mentiri speciem melioris uiae I 487, 5. quorum corpora—inpudicas feminas inho-

- nestis gestibus mentiuntur I 560, 13. *passiu.* mentitis nominibus I 168, 8. 388, 1. mentita diuinitate I 167, 9. diuinatione I 696, 19.
- mentum II 36, 21.
- merces *cf.* praemium.
- merere *aliquid* I 67, 23. 320, 18. 628, 11. nihil I 171, 6. *c. inf. act.* II 158, 2. *c. inf. pass.* I 33, 17. 149, 1. *c. inf. deponentis* I 681, 3. 725, 22. *cum nomin. et infin.* I 276, 3. 338, 9. 679, 12. 682, 10. bene I 525, 1. merita laude I 18, 4. — mereri *aliquid* I 515, 18. 528, 1. 725, 24. II 63, 8. a deo (omnia) I 454, 24. 478, 7. cum pro sceleribus suis nihil non mereretur II M 184, 2. bene de I 3, 7. 103, 19. 239, 3. *c. inf. act.* I 669, 12. *c. inf. pass.* I 515, 17. II M 237, 16. bene meritus I 55, 26. 544, 18. II M 220, 15. bene—male de I 5, 24.
- ars meretricia I 65, 21. 73, 1. 682, 22.
- mergere: ipsi uos ad inferos ad mortemque mergitis I 102, 20. mari mergi I 519, 18. II M 188, 20. 215, 20. amnis quo mersus est I 47, 9. fluctibus II Ph 136, 13. in mare II M 199, 22. ibi II M 236, 4.
- meridianus I 143, 18, 19.
- meridies I 143, 10. 15. II 100, 4.
- merito I 87, 15. 110, 4. 208, 12. 245, 4. 297, 5. 351, 8. 394, 3. 432, 9. 465, 2. 483, 16. 590, 13. 691, 6. 729, 4. *al.*
- meritum: pro merito I 303, 12. 434, 8. 585, 16. 694, 21. II 13, 20. 120, 4. impietatis I 431, 22. merita I 30, 22. in rem publ. I 60, 18.
- merus I 260, 12. merum I 605, 15. II M 216, 3.
- messe[m] I 632, 15.
- metalla (= condemnatio ad metalla) II M 198, 3.
- met *cf.* nosmet semet suos.
- meta *translate* I 160, 23. 667, 17. extra metas II 158, 5.
- metator templi I 307, 10.
- metere uirilia sua ferro I 427, 15. gladius metens omnia I 632, 14. tanta uis militum a paucis metebatur II M 227, 23.
- meticulosus II M 183, 9.
- metiri: metitus es I 521, 12. *aliquid aliqua re* I 32, 13. 200, 13. 447, 25. 520, 6. 521, 12. 529, 10. 544, 6. 556, 5. II 62, 5. *aliquid de* I 597, 5. 737, 14. ex . . an . . I 586, 19. *pass.* agri metiebantur II M 198, 19.
- metrum II 156, 21.
- micae II 90, 16.
- micare I 142, 20. 144, 15. IIPh 145, 138.
- migrare = emigrare II M 181, 6. — (bona fallacia) migrant cotidie I 671, 4. amputatis genitalibus a uiris migrant I 689, 7. de I 236, 21. 624, 6.
- miles Christi II M 190, 11. *abl. propter*: paucis militibus posse barbaros debellari II M 206, 12.
- militare: infatigabilem militiam deo militemus I 672, 1.
- militares iudices II M 198, 12.
- militia *cf. Indic. rer. et militare.*
- milium II 85, 17.
- mille *numerus rotundus* I 78, 2.
- mima I 73, 17.
- mimus (= fabula) I 624, 8. 724, 18. mimos agere de diis I 470, 11. in simulacris non religio est, sed mimus religionis I 175, 10.
- minari *aliquid* I 714, 23. *alicui aliquid* I 263, 6.
- minacibus uerbis I 304, 18.

- quam minime sim quietus . . . , poteris aestimare II 4, 1. rem maximam ad minimum redegit I 201, 8.
- minister: *abl. pro per uel cum*: occultis ministris palatio subiecit incendium II M 187, 16. deum uidere coepit candidatis ministris (= cum c. m.; *sc. angelis, cf. infra*) de se iudicantem II M 234, 16. presbyteri et ministri II M 188, 15. minister legum II 113, 17. generandi I 461, 8. ministri dei (= angeli) I 26, (15). 20. 27, 3. 694, 14. *item* [operum suorum ministros I 131 adn. § 7.] lingua sermonis ministra I 392, 17. manibus sapientiae ministris II 37, 5. audiendi et uidendi et odorandi ministra membra II 52, 13.
- ministerium corporis, animi I 480, 15. 16. ministeria membrorum I 10, 24.
- ministrare I 133, 17. 11, 10. sacris II M 184, 17.
- minores (= minor aetas I 554, 9) I 554, 12. 555, 1. = posteri I 125, 8. ignorantiam diuinitatis minoribus suis reliquit I 161, 15.
- minus *cf. plus*.
- minutatim I 333, 3.
- minutiae pulueris II 86, 5.
- minuties I 109, 21.
- minutus I 30, 15. 116, 9. 118, 13. 607, 16. 706, 19. II 17, 4. 26, 7. *al.* minuti philosophi II 84, 6. minutissimus II 88, 11. 89, 4.
- mirabilia (= miracula) facere I 331, 4.
- mirabilitas I 593, 10.
- mirabiliter I 435, 19. 477, 13. 575, 2. II 21, 15. 44, 20. uel, maxime — mirabiliter expressit II 17, 12.
- miraculum = admiratio: I 55, 17. 542, 18. 696, 21. quae cupiditati ac miraculo sunt I 472, 19. miraculo dignus I 125, 21. 379, 11. II 52, 3. *item plur.* II Ph 146, 151. = factum mirum: edere miracula II M 174, 15.
- nec mirandum est si—fiunt I 425, 24. si—uideat I 104, 22. non mirandum si—attributa essent I 47, 9. mirandum in modum II 28, 18.
- mire II 26, 14.
- mirificus I 29, 7. 132, 4. II 42, 4. mirificus artifex (deus) II 48, 4.
- mirus: magis mirum I 5, 12. quid (ergo) mirum si c. *ind.* I 74, 12. 115, 13. 135, 9. 320, 20. 418, 6. 621, 4. II 32, 8. c. *coni.* I 650, 23. non est mirum si c. *ind.* I 409, 12. nec mirum quod—faceret I 331, 4. miro modo II 9, 3. septem mira I 255, 1. miris modis II 37, 14.
- miscere (-ri) c. *dat.* I 297, 13. 588, 14. (item I 588, 22. 589, 16 II 54, 5. M 224, 22. miscere se alienis furoribus I 454, 3.) mixtus cum II 44, 9. potionem *alicui* I 350, 12.
- miseri atque miserabiles I 517, 1. miseris modis I 469, 7.
- miserabilis I 113, 22. 220, 4. 388, 18. 726, 25. II M 212, 3. *al. cf. etiam miser.* quis—nolit esse miserabilis (= miseria dignus) I 709, 11.
- miserabiliter I 220, 4.
- miserandi causa II 108, 8. miserandus I 69, 11. *al.*
- miseratio I 11, 3. 253, 18. II 108, 2. 157, 20. M 236, 9. in afflictos II 109, 11.
- misereri I 519, 13. *alicuius* I 639, 19. 746, 16. 756, 16. II M 234, 19. deus misertus nostri I 737, 3. eorum I 302, 7. [si misertus labo-

rantium fueris —, et ego in tuo labore miserebor I 532, 8.] misertus est illis II M 199, 20.
 miseriae I 210, 4. huius uitae II 10, 6.
 misericordia aliena uiuere I 530, 21.
 misericorditer aliquid facere I 548, 7.
 mitescere II 100, 8. ad iustitiae opera II M 177, 19.
 mitigare deum II 108, 7.
 mitia poma II Ph 137, 30. punica grana II Ph 144, 126.
 mittere: *infin. fut. pass.* missui I 640, 19. mitto = omitto (*sic P*) II 88, 5. 89, 20. ut in Tiberim de ponte Muluio mitteretur I 79, 17. hostem sub iugum I 728, 15. misit (*an emisit ?*) edictum II M 212, 9. miserunt fundamenta ecclesiae II M 174, 14. *c. supino* II M 222, 16.
 mixtura II 45, 13. [I 130, 5 adn. § 2] [moderamen I 668 adn. § 14.]
 moderari *c. acc.* I 7, 21. 29, 8. 540, 5. 18. 543, 15. II 53, 12. frena I 677, 4.
 moderatio luminum I 298, 17. diuina I 152, 20. hanc moderationem tenere ut II M 186, 8.
 moderator I 247, 5. 677, 12. [668 adn. § 16.] II 37, 18.
 nihil moderati ant pensi habent I 481, 1.
 modice I 540, 6. II 37, 6.
 modicus: modicum gaudere I 540, 10.
 modo = dummodo *c. coni.* I 176, 7. 207, 1. 568, 1. ne I 5, 20. homo, qui modo sit sapiens II 74, 19. *cf. etiam* non (non modo—sed). modo—modo I 387, 17. 636, 1. 678, 17. II 156, 14. modo—modo —modo—modo I 624, 8. 757, 8.
 modulamina cantus II Ph 138, 45.

in modulandis fabulis II 156, 9.
 modulatio I 400, 7. II 54, 12.
 modus: in modum *alicuius rei* I 651, 15. 652, 24. II 27, 4. 39, 4. 40, 1. *al.* quae sunt in eundem modum I 92, 3. in hunc m. I 43, 1. II 102, 5. mirandum in m. II 28, 18. in unum modum (membra) informare II 21, 2. cum modo II 31, 12. sine modo II M 216, 12. modo *alicuius rei* I 244, 5. II 121, 2. *al.* quoquo modo I 584, 12. possumus I 235, 11. miro modo II 9, 3. inenarrabili m. II 36, 18. aequali m. II 47, 23. diuerso m. I 734, 23. canino m. I 551, 15. militari m. II M 220, 17. multis modis II 69, 8. miris modis II 37, 14. miseris modis I 469, 7. supra modum I 262, 5. supra humanum modum I 477, 20. 533, 15. — modi (*musici*) II 55, 14 (sonorum). 54, 10. Ph 138, 48. *cf. etiam* excedere habere tenere transgredi. *modi cf. indicatiuus. coniunctiuus.*
modorum uariatio: si habeat —, si possumus I 614, 26. qui—mereatur—nec utitur I 103, 19. 20. cum fierent, sentiebant, cum coluntur, sciunt I 109, 11. quippe qui numquam uiderat Romam aestimaretque II M 204, 6. fatere et illos stultos fuisse qui—seruierunt, et te ineptum qui id colas I 123, 13. *cf.* mirandum (si).
 molaris lapis II 36, 8. molaribus ad collum alligatis II M 188, 20.
 molitio I 140, 8
 molliendorum ciborum usus II 99, 12.
 mollibus iugis II 37, 2.
 mollitie I 564, 19 (suauitudinum). II 46, 15.
 mollitudo I 412, 15. II 37, 13.
 uno momento I 330, 12. temporis I

- 622, 20. eodem m. I 718, 11. temporis II 30, 8. momentis omnibus I 265, 3. 480, 14. 575, 11.
- monarchian I 17, 12 (-am *RPV*). 678, 25.
- monere *c. inf.* (*pro ut*) I 66, 12.
- moneta (*domus*) II M 181, 4.
- monitu deae I 88, 7.
- monstrare = demonstrare (*disputando uel sim.*) saepe, uelut I 95, 5. 179, 9. 295, 13. 352, 2. 400, 18. 401, 20. 412, 12. 476, 11. 487, 20. se *alicui* I 329, 12. uim suam I 401, 20.
- monstrum (*de homine*) II M 218, 4.
- monstruosus I 78, 4. 336, 9.
- monumentum = sepulcrum I 362, 720, 10. Latinis litteris monumentum iniustitiae suae struxerunt I 411, 16.
- moralis (*sc. philosophia*) I 701, 21. moralis philosophiae pars I 190, 11. libri moralis philosophiae I 62, 18. 546, 11.
- morari = esse uiuere I 292, 2. 422, 21. 640, 4. 682, 1. 16. in hoc saeculo I 380, 11.
- ita morati et instituti I 567, 16.
- morbus *cf. Indic. rer.*
- mordacius I 455, 22.
- moriturus I 708, 11.
- mors libera II M 207, 24. bonam mortem impetrare II M 198, 7. 203, 3. mortes I 72, 1. 464, 14. *liber* De mortibus persecutorum II M 171, 5. *cf.* aeternus inmaturus maturus multare sempiternus uoluntarius *et Indic. rer.*
- morsus II 102, 3.
- mortalis sapientia I 188, 16. ira II 123, 2. mortales obibant II M 199, 16.
- mortalitatis condicio I 30, 10. ad erudiendam mortalitatem (= mortales) I 375, 20.
- mortifer I 4, 9. 96, 3. 174, 6. 380, 16. 461, 17. 512, 18. 555, 17. 604, 9. 727, 19. 733, 11. II 131, 13.
- mos: more *alicuius (rei)* I 19, 4. 175, 18. 195, 12. 253, 24. 518, 14. 645, 14. II M 217, 2. sine more, sine exemplo II M 219, 15.
- motus: terrae motus I 360, 14. 362, 5. 760, 7. motus animi II 109, 6. uel adfectus II 157, 21. animi animaeque II 50, 2.
- mouere = castra mouere II M 227, 4. se loco mouere II 10, 7. (moueri) I 622, 2. iam mota fuerant arma ciuilia II M 223, 6. moueri = se mouere I 100, 20. 22. 24. *al.* nec tamen moueat quemquam quia (= quod) I 279, 8. moueat aliquem fortasse, cur iustitia non omni humano generi sit data I 419, 15.
- mox I 162, 6. 267, 14. 378, 12. 419, 7. 496, 3. 521, 4. 536, 3. 545, 21. II Ph 146, 160. M 195, 15.
- inter mucrones locum pietas habet I 725, 22. uniuersos uno mucrone iugulat I 507, 1. Arcesilas se quoque ipsum eodem mucrone transfixit I 187, 8.
- mugire II 41, 4. M 209, 22. mugiunt tonitrua I 605, 4.
- mulcere: quod aures blandiore sono mulcet I 401, 10.
- muliebris superstitio I 439, 18.
- mulier, ut Varro interpretatur, a mollitie (nuncupata est) inmutata et detracta littera, uelut mollier II 46, 15. uirgo primo, postea mulier I 65, 13.
- mulierculae I 441, 13.
- multare morte I 146, 7. 313, 13. 375,

21. inmatura morte II 18, 16. sem-
piterna I 556, 19. ne honore an-
gelico multarentur I 695, 15.
multiformis I 741, 13.
multiplex I 44, 8. 506, 5. II 25, 12.
42, 2. *al.*
multiplicare I 161, 18. 390, 5. 635,
2. 756, 22. II M 180, 3.
multo *c. comparatiuo* I 1, 8. 3, 2. 5.
25. 9, 18. 20, 5. 22, 4. 44, 2. 83,
23. 104, 7. 105, 24. 137, 23. 138,
2. 246, 1. II 11, 21. 12, 12. 42,
17. 56, 16. M 177, 13. 204, 7.
211, 5. *al.* multo disparia quam I
183, 12.
multum inconsiderati fuerunt I 197,
12. multum obscurus I 402, 11.
multum antecessit aetate I 92, 15.
sibi multum placere I 460, 10.
multum refrenare II 82, 5. non
multum distare I 36, 20. 539, 10.
differre I 29, 12. errare II 52, 17.
multus: multa pecunia I 259, 11.
temporum series I 301, 19. per
multum diem II M 197, 19. con-
situs arbore multa II Ph 136, 9.
tam multi—quam multi I 371, 4.
mundare II 132, 14.
mundus *cf. Indic. rer.* — hic mundus
I 200, 9. 221, 7. 278, 13. 393, 1.
II 95, 9. liberabit (deus) plebem
suam de seruitute mundi I 631, 14.
munimentum (*animalium*) II 7, 21.
8, 4. 9, 6. munimenta corporalia
II 9, 8. naturalia II 12, 18. m. et
aggeres montium I 592, 17.
munire uitam II 99, 1. castra muniunt
(apes) I 202, 18. *aliquem* I 526,
1. pectus perpetua statione I 615,
5. se a periculo II M 202, 19.
munitiores ab iniuria II 32, 18.
munus: munera *cf. Indic. rer.*
mus *cf. Indic. rer.* leo.
musici I 627, 12. II 54, 9. musica
tibia II Ph 138, 48.
mutabilis I 37, 14. 15. II Ph 141, 89.
mutescere I 623, 18.
mutilus II 38, 12.
mutuari I 137, 12. 485, 4. 744, 3.
mutus: muti... quasi mugientes (*ety-
mologia subest, cf. adn.*) II 40,
2—4. mutum animal I 244, 7. 598,
18. 576, 19. 600, 19. 702, 3. muta
animalia I 29, 12. 63, 4. 250, 8.
457, 25. 517, 2. 537, 1. 572, 16.
600, 18. 609, 12. II 28, 6. mutae
animantes II 38, 4. pecudes I 157,
3. II 78, 7. muta = bestiae: I
98, 17. 106, 6. 195, 3. 5. 18. 203,
4. 279, 13. 457, 20. 611, 15. 612,
11. 702, 17. 704, 17. 755, 1. II 8,
16. 20. 10, 9. 12, 15. 13, 11. 14.
35, 15. 78, 15. 17. 19. 21. 80, 7.
101, 3. 113, 8. nerui (*musici*) muti
iacent II 55, 4. homicida mutus
stupet II M 207, 22.
mutuus I 30, 10. 118, 2. 202, 10.
249, 11. 518, 5. 547, 8. 569, 5.
709, 16. 737, 1. 745, 14. mutuis
se uulneribus extinguunt I 701, 19.
myrra II Ph 140, 88. 143, 119.
myrteus I 89, 23.
mysterium I 33, 5. 84, 1. 225, 19.
609, 3. 667, 11. 752, 8. caeleste I
582, 7. Cereris I 689, 15. (*natiui-
tatis Christi*) I 714, 10. dei I 364,
14. 722, 26. ueri dei sanctum I
312, 8. Iouis I 689, 25. matris
(Iouis) I 86, 2. mundi I 604, 7.
m. philosophiae barba tantum ce-
lebratur et pallio I 257, 23. diuini
sacramenti I 652, 21. ueritatis II
68, 14. ueritatis ac religionis I 460,
8. uerum diuinumque I 712, 9.
= res ficta clandestina II M 221,
5. mysteria I 60, 3. 86, 21. deo-

- rum I 78, 22. 690, 7. mysteria in memoriam mortuorum constituta I 465, 5. poetarum I 48, 15. stellarum I 115, 6.
- mysticus I 402, 19.
- Namque *in primo loco* I 147, 15. 302, 18. II M 200, 14. *in secundo loco* I 81, 17. 128, 1. 156, 8. 274, 14. 381, 6. 507, 13. 561, 6. 600, 9. 718, 11. II 158, 3. M 183, 17.
- nancisci: nactus (*uel* nactus) *aliquem* I 35, 8. 486, 21.
- nardi aristae II Ph 140, 87.
- nare *cf.* nares.
- nares idcirco sic nominantur, quia per eas uel odor uel spiritus nare non desinit II 40, 8. — I 296, 14. II 24, 2. 25, 10. duae II 34, 14. narium medietas II 36, 11.
- nasci: neque oculos ad uidendum esse natos II 23, 9. *sim.* II 23, 11. 13. 17. 18. 19. nasci, natus *c. abl.* I 14, 12. 33, 19. 56, 25. 240, 1. 692, 22. incertis parentibus I 33, 19. a I 735, 22. de I 152, 25. 680, 22. 714, 8. II 60, 3. 6. 61, 8. ex I 14, 1. 16, 8. 30, 1. 37, 19. 40, 25. 43, 13. 46, 7. 47, 3. 11. 12. 49, 6. 50, 18. 66, 6. 77, 16. 97, 17. 102, 17. 153, 12. 206, 8. 13. 266, 16. 313, 3. 432, 18. 538, 6. per uirginem I 311, 7. II 59, 11. 60, 1. 2. 3. 72, 3. omnis homo natus I 241, 20. 600, 13. nulli homini nato I 488, 17. neque cuiquam nato I 454, 1.
- nasus II 33, 9. 14.
- natalis dies I 73, 3. natali suo II M 224, 6. 227, 1. natalem suum II M 227, 3. natales deorum I 561, 13. 562, 2. II 96, 10.
- natare II 23, 23.
- nates II 47, 17.
- natiuitas I 137, 18. 272, 21. 291, 12. 295, 4. 10. 301, 3. 316, 16. 329, 11. 337, 2. 715, 12. 716, 15.
- natrices I 595, 18.
- natura a nascendo dicitur I 134, 4. natura summa uirtute praestans = deus II 70, 21. *plur.* daemonum I 164, 7. dispaes II 45, 13. *cf. etiam Indic. rer.*
- naturalis barbaries II M 182, 19. bonitas et honestas I 460, 5. deus I 16, 16 (*opp.* populares). Iuppiter I 43, 7. 9. (*opp.* fabulosus). iustitia I 451, 18. 19. 452, 2 (*opp.* ciuilis). lex I 17, 2. pudicitia I 568, 22 (*opp.* uoluntaria). uis I 17, 1. uestis II 8, 21. 28, 9. naturale bonum I 192, 20. ius I 730, 22. naturales causae I 16, 7. nat. res I 181, 19. 182, 15. 196, 19. res nat. I 63, 24. 189, 18. naturalia indumenta I 595, 10. II 10, 4. munita II 12, 18. tela II 7, 22.
- naturaliter I 614, 1. 2.
- naualis (*al.* nauis) carina II 20, 6.
- naufragium: *cf.* tranquillus.
- naufragus I 455, 15.
- naucula I 334, 4.
- naugare in ea (*sc.* naui) I 594, 3. 751, 24. mare I [596, 4.] 753, 7.
- naugatio I 112, 5. 113, 18.
- naugium I 51, 8. 684, 13. II 100, 17. = nauigatio: Isidis I 40, 5. 684, 15.
- nauis: *acc.* nauem I 126, 18. 588, 21. 594, 2. *abl.* naui I 334, 10. II 95, 11.
- ne *finale*: ne—non II 19, 22 *cf.* uereri. *consecut.* = ut non: malitia et furore caecantur ne uideant I 439, 13.
- ne—quidem: *in codd. quibusdam in-*

- terdum* nec: I 10, 14. 20, 9. 199, 20. 227, 18. 405, 15. 421, 17. 537, 15. 743, 12. II 72, 2; *nec in codice libri De mort. persec.* II M 178, 7. 179, 26. 235, 4. (ne 175, 9. 179, 17. 219, 4); *admisimus nec in initio enuntiati* 186, 3, *sed fort. ne hic quidem recte.*
- ne *in interrog. dir. saepe, uelut* I 32, 18. 66, 2. 81, 19. 101, 13. 112, 4. 128, 9. *in interrog. indir.* I 676, 5. an si mihi quispiam dixerit —, statimne adsentiar? II 56, 12. *in interrog. dir. disiunctiua* I 52, 1. -ne—potius an I 123, 8. -ne—an potius I 462, 13. *in interrog. indir. disiunct.* -ne—an I 6, 11. 106, 14. 181, 10. utrum malint, humanamne sapientiam—an II 12, 10. -ne—an non I 369, 24. -ne—an uero I 386, 15. II 57, 8. -ne—potius an I 69, 9. *cf. necne.*
- nebula maris II 88, 12. mendaciorum nebulas excitare I 57, 16.
- nebulo I 35, 1.
- nec = ne—quidem *uel* etiam non I 63, 20. 113, 13. 117, 4. 137, 7. 441, 14. 461, 16. 467, 22. 472, 22. 574, 14. 622, 15. II 73, 16. 75, 24. 76, 3. 103, 19. *al.* nec non I 179, 22. 186, 14. nec—quidem *cf. ne.* — *cf. necne.*
- necabatur in aqua II M 217, 12. se necat I 237, 17. se ipsos necauerunt II M 218, 3.
- necessario I 139, 12. II 17, 3. 4. *al.*
- necessarius *c. dat.* I 30, 11. 61, 10. 195, 4. 256, 22. 752, 1. II 23, 1. M 181, 4. ad I 12, 13. II 23, 3. 92, 9. *al.* necessaria uitae II 22, 17. necessarium est *c. acc. c. inf.* II 21, 6. *c. inf.* I 6, 10. fuit ut I 152, 13.
- necesse est *c. acc. c. inf.* I 7, 14. 8, 2. 10, 11. 15, 1. 35, 3. 38, 7. *al.* ut I 10, 5. 153, 10. 208, 5. II 15, 19. 107, 6. *al. c. coni.* I 8, 5. 19, 23. 13, 7. 46, 5. 84, 3. 214, 19. 325, 6. 554, 4. 585, 19. II 12, 17. 17, 21. *al.*
- necessitas: uis huius cupiditatis quam quidam necessitatem dicere maluerunt I 565, 12. *cf.* I 570, 19. diuina I 17, 2. 95, 8. 600, 4. II 56, 19. 107, 10. fatalis I 17, 6. ultima (= penuria) I 522, 1. ultima instans (= mors) I 670, 17. cum uerum necessitate dixisset I 320, 17. in ipsa necessitate (= calamitate) I 97, 14. in summis necessitatibus II 4, 1.
- necessitudo I 386, 16. 393, 19. 422, 5. 515, 3. 11. 528, 2. 723, 8. 735, 19. 21. II 11, 20. 132, 3.
- necne *cf. utrumne.*
- necromantia I 167, 2.
- nectar II Ph 143, 111.
- necubi II 42, 7.
- necyomantiae I 696, 18.
- nedum *c. coni.* I 247, 7. II 129, 10.
- nefandus I 41, 9. 327, 3. 585, 24. II M 184, 19. *al.*
- nefarie I 404, 14. 431, 2.
- nefarius I 89, 11. II M 196, 18. *al.*
- nefas I 275, 7. dictu I 605, 8. nefas (est) *c. acc. c. inf.* I 72, 14. 173, 14. *c. inf.* I 141, 1. 146, 4. *c. dat. et inf.* I 112, 14.
- negari non potest quin I 205, 19. 473, 6. 697, 11. singuli ab omnibus negantur esse sapientes I 185, 7.
- negatio I 412, 1.
- negatio duplex sensu negatiuo:* nemo —ne—quidem I 20, 9. nemo—(neque) nec—(neque) nec I 124, 14.

- 549, 1. II 120, 1. nihil—nec—nec II 92, 4. non—(nec) neque—(nec) neque I 282, 7. 414, 1. 454, 25. 576, 18. 732, 13. 755, 9.
- negotium: non tam otium quam negotium I 3, 24. (*cf.* I 225, 17). exhibere I 550, 18. neque ipse habet neque alteri exhibet II 72, 8.
- nemo: nemini I 185, 5. neminem I 141, 3. nemo—non I 89, 6. 228, 13. 519, 20. nemo alius I 575, 17.
- nempe I 99, 11. 184, 10. 218, 10. 473, 4. 521, 8. 539, 13. 566, 20. II 15, 4. 101, 21. M 237, 11.
- nepos: uiri qui multas mulieres habent, nihil aliud dici possunt quam luxuriosi ac nepotes I 251, 13.
- nequam I 157, 13. 562, 5. II 116, 15. esse I 425, 11. nequior I 224, 4. 757, 1. nequissimus I 172, 21. 387, 18. 460, 20. [II 61 adn. § 1.]
- nequaquam I 4, 16. 431, 8. 538, 14. II 68, 5.
- nequicquam I 403, 13.
- nequire: nequeunt I 371, 8. 704, 9. II 18, 5. nequeat I 9, 7. 10, 5. 372, 4. II 71, 12. 76, 7. nequeant I 232, 11. nequiverunt I 608, 17. (-ierunt *RSP*) I 107, 15.
- nequitia I 74, 7. [131 adn. § 6]. 169, 6. 471, 19. 572, 7.
- nerui *corporis* I 33, 12. 153, 16. II 15, 11. 20, 9. 19. 24, 12. 32, 10. 37, 3. *instrumentorum music.* I 562, 11. II 54, 10. 16. 55, 3. *translate* I 7, 23. 350, 21.
- nescire: illam (uitam) nescientes accipimus I 599, 23. nescire *aliquem* I 271, 5. 444, 6. deum I 270, 5. 378, 2. 498, 13. 512, 7. 703, 28. dominum I 239, 13. (nescientes:) I 379, 18. 493, 19. bella I 431, 14. iustitiam I 445, 18. male facere I 424, 19. nescio an I 195, 4. 202, 19. 560, 3. II M 217, 2. qui ueritati nescio utrum superbius an inportunius insultarent I 403, 16. *insertum* nescio qui *cum substant.* I 103, 12. 752, 17. nescio quo casu II 91, 6. quo modo I 300, 14. qua ratione I 153, 10. diuina nescio qua ratione II 53, 3. quid II 56, 5. nescius dei I 426, 1. rerum II 103, 6. neue I 95, 18. neu I 404, 25.
- neütrum (*coni.*) II Ph 146, 163.
- neutrum singularis*: quid aliud appellandus est quam deceptor II 73. 6. *sim.* I 224, 18. 461, 19. II M 217, 5 (*coni.*). nihil aliud dici possunt quam luxuriosi I 251, 13. *sim.* I 418, 19. 545, 5. — uitam plenam nihil aliud quam malis opinantur I 242, 17. quod nobis ut eueniat nihil aliud possumus quam optare I 194, 15. si nobis in caelum spectandum est nihil utique aliud quam ob religionem I 203, 20. cum totam suam uitam nihil aliud quam in eloquendo peragant I 224, 17. Aristippum nihil aliud quam uentri et Veneri seruientem I 193, 4. prophetae nihil aliud quam de gratia dei loquuntur II 123, 15. inmemores quid nati sint I 427, 13.
- pluralis*: per diuersa regionum I 388, 1. plana camporum I 592, 17. per inania caeli II Ph 140, 75. aperta Olympi II Ph 138, 51. *neutrum adiectiui in casibus obliquis*: (conuictis inanibus) I 94, 13. 104, 1. 105, 2. 114, 8. 499, 7. 667, 19. 692, 16. II 131, 10. (fragilium cultores) I 106, 1. 557, 7. II 69, 16. — *cf.* 'congruentia.' gignentia (gignere) uirentia uiuentia.

nex bestiarum I 68, 7. *cf.* potestas uoluntarius.

nidificare I 108, 6.

nihil: si nihil post mortem sumus I 604, 16. *sim.* I 95, 20. 605, 24. deos nihil esse I 112, 6. nihili esse I 38, 20. 564, 5. 726, 16. neue se nihili putent I 95, 18. ad nihilum interire I 605, 7. reuolui I 606, 4. in nihilum resolui I 649, 15. nihilo eget I 596, 6. ex nihilo I 9, 17. 115, 9. 132, 5. 669, 16 (e n.). II 87, 12. de nihilo I 694, 7. nihilo minus I 103, 11. 170, 17. 184, 15. *al.* nihilque I 154, 4. 220, 17. 466, 17. 553, 10. *al.* nihil non II M 184, 2. nihil est quod *c. coni.* I 26, 20. *cf.* 'neutrum'. nihil aliud quam = tantum *cf.* 'neutrum'. *cf.* *etiam* agere.

nimirum I 14, 23. 30, 5. 21. 42, 1. 51, 6. 70, 19. 104, 5. 117, 5. 121, 11. 207, 16. 390, 20. 420, 21. II 30, 18. *al.*

nimis I 34, 8. II 18, 17. *al.* = ualde I 87, 22 (?). II 23, 15. non nimis Augustae proxima (femina) II M 220, 5. *cum compar.* si aliquid nimis propius admoueas II 32, 2. — queruntur hominem nimis inbecillum et fragilem nasci quam cetera nascantur animalia II 10, 1.

nimum *c. adiect.* I 35, 10. 118, 10. 194, 23. 229, 1. II 20, 11. pauci II 120, 9. *c. uerbo* II M 179, 8. = ualde I 427, 5. qui nimium non sine malo suo sapiunt I 368, 16.

nimius I 18, 23. 29, 5. 59, 4. 126, 16. 140, 13. 148, 20. 757, 10. II 21, 13. = magnus: aestus nimius et adustio magna I 665, 19. formam insignem uel nimium candom II 45, 18. nimio fulgore, ca-

lore uehementi I 482, 10. nimia nocere I 205, 10.

nisi forte *c. ind. pr.* I 36, 7. 37, 12. 50, 12. 62, 11. 98, 14. 116, 9. 408, 2. 440, 20. 442, 6. 483, 12. 564, 3. II 91, 2. *c. ind. perf.* I 153, 23. 406, 13. 589, 15. *c. ind. imp.* II 30, 22. *c. ind. fut.* I 7, 22. 40, 22. 239, 19. 296, 2. 700, 6. II 49, 5. 87, 22. nisi quod I 54, 14. 206, 22. 256, 16. 320, 18. 408, 19. 448, 3. 453, 10. *in initio responsi* = ob nullam aliam causam nisi quod *positum* I 41, 15. *sim.* I 242, 12. 468, 14. *cf. etiam* amplius. alius. non (nisi).

nisus pedum II 48, 14.

nitere II Ph 144, 130.

niti: nisus est I 160, 1. nixus I 177, 10. 670, 16. *c. abl.* I 84, 20. 124, 19. 177, 10. 670, 16. *c. infin.* I 160, 1. 285, 18. 370, 7. 405, 17. 425, 16. 462, 11. 496, 22. 507, 16. 528, 17. 551, 9. 613, 25. 733, 8. 739, 14. ad altum I 612, 20. ad exitus II 42, 11. ad notionem ueri I 587, 8. contra ueritatem I 139, 11. pro uero II 64, 4. sursum I 146, 14.

nitor I 3, 16. 122, 1. 14. 748, 22.

niues I 254, 22. 410, 14.

nobile scortum I 551, 21. nobiles orationes I 551, 21.

nocens I 369, 16. 380, 18. 20. II 111, 3. 4. 6. 7. 10. Ph 139, 11. nocens —innocens II 111, 11. nocente (*anti cum V?*) I 382, 5. nocentia animalia II 26, 8. nocentes animas profuderunt II M 172, 14. nocentem spiritum efflauit II M 234, 21. nocentia (*subst.*) II 17, 18. nocentior I 424, 19. 557, 19. nocentissimi I 725, 26.

- nocere: nociturum esse I 111, 16. 549, 19. nimia I 205, 10. inuicem 736, 5. *trans.* quid nocebit eos permanere? II 103, 5.
 nodata ossa II 24, 12.
 nolle: nolens I 469, 4. 727, 9.
 nomen Christianum I 404, 15. Romanum I [4 adn. § 14.] 171, 2. [nominis tui auspicio I 4, 10 adn. § 13.] nomine *alicuius* I 91, 21. cuiuscumque Sibyllae nomine fuerunt (libri) I 22, 11. in nomine magistri domini (*sic pro dei scribendum, cf.* II M 174, 12). in nomine uicennalium = nomine II M 208, 11. per nomen dei adiurati I 387, 5. sub nomine *alicuius* I 171, 13. 409, 1. (II 157, 11.) nos qui nomen fidei gerimus I 747, 6. cuius (fidei) nomen induerat I 406, 11. in qua ciuitate nomen dederis II 5, 15. nomen est *c. nomin. et dat.* (deo proprium nomen est deus) I 20, 4. 78, 6. 411, 23. *c. nom. et acc.* serpens qui de factis diabolus id est criminator siue delator nomen accepit I 695, 3. *c. dupl. dat.* I 47, 12. — nomen delere de familia I 461, 1. *cf. etiam* adsciscere adsumere edere inclamare indere inponere inscribere trahere.
 nominare: *inf. fut. pass.* nominatui I 23, 4. *aliquid* de I 85, 4.
 nominatim II M 197, 7.
 non: in non dolendo I 191, 9. non possum non reprehendere I 236, 15. = ne (non isti gloriantur) I 94, 3. 174, 21. 213, 14. 477, 17. 478, 2. 547, 15. 548, 1. 10. 576, 11. 733, 8. 740, 7. 741, 7. 746, 9. *al.* = nonne I 74, 17. 81, 20. 244, 20. 547, 15. II 16, 6. 23, 16. *al.* non modo —, sed I 88, 21. 278, 5. 305, 4. II M 174, 18. non modo —, sed etiam I 12, 5. 36, 15. 44, 10. 68, 24. 88, 11. 118, 2. 284, 17. II M 178, 15. non modo —, sed — quoque I 26, 3. 49, 22. II 12, 3. non modo —, uerum etiam I 48, 18. 117, 12. 291, 13. 708, 7. II M 182, 8. non solum —, uerum etiam I 116, 3. non tantum —, sed I 34, 12. II M 184, 16. 188, 11. non tantum —, sed et I 65, 15. 434, 10. 435, 12. II 32, 1. 34, 10. non tantum —, sed etiam I 32, 14. 40, 23. 67, 13. 78, 18. 121, 14. 283, 11. 286, 12. II 28, 2. non tantum —, sed — quoque I 51, 17. non tantum —, sed uel I 540, 10. non tantum —, uerum etiam I 57, 6. 174, 4. 192, 8. 337, 18. 369, 19. II 5, 5. non tantum —, uerum — quoque II 40, 10. non —, uerum I 385, 17. non modo non —, uerum etiam I 74, 14. non modo — non —, sed — etiam II M 179, 22. non modo nihil —, sed etiam I 400, 10. non modo (*om. non*) —, sed ne — quidem I 12, 14. 611, 14. 701, 17. 706, 14. [II 62 adn. § 2.] non tantum non —, sed I 440, 7. non tantum non —, sed etiam I 431, 12. non tantum non —, sed — quoque I 416, 19. non tantum non —, uerum etiam I 424, 4. non nisi I 100, 2. 154, 19. 175, 15. 197, 23. 250, 3. 517, 5. 564, 15. 604, 13. 607, 2. 615, 23. *al.* non — nisi I 8, 18. 38, 7. 135, 25. 242, 2. 295, 17. 394, 5. 586, 14. 749, 5. *al.* nisi — non I 9, 17. 10, 11. 30, 17. II 22, 14. 95, 19. *al.* non — etiam = ne — quidem I 558, 7. *cf. negatio.* quoque.

nondum—peruenerant, et iam—iacebat II M 179, 19.

nonne *saepe*, in *interrog. dir.* I 141, 12. 340. 5. 614, 6. — *cf. etiam* quid?

nonnihil II 38, 10.

nonnulla ratio I 653, 7.

nonnumquam I 195, 19. 205, 14. 424, 1. 533, 18. 697, 2. 704, 4.

nos: obliuio nostrum (*gen. subi.*) omnium I 240, 3. factor mundi ac nostri I 604, 1. nostri misertus deus I 737, 4. fallendi nostri causa II 93, 20. = Christiani I 273, 4. 391, 19. 21. 405, 10. 441, 12. 475, 14. 529, 23. 747, 6. = Romani I 300, 4. 572, 11.

noscere I 348, 22. 389, 16. 429, 14. 597, 24. 664, 11. 713, 12. 737, 7. [II M 232, 11.] nouit II 32, 17. nouerunt I 432, 21. 584, 22. nouerit I 394, 16. 543, 16. nouerimus I 211, 13. 389, 1. nouerint I 464, 12. noueras I 459, 1. nouerat II M 204, 8. nouerant I 56, 11. 445, 12. 691, 18. II M 198, 10. norunt I 462, 5. norit I 272, 21. 574, 15. norint I 169, 8. nosses II 4, 4. nosset I 574, 1. II M 203, 6. nosse I 395, 9. 446, 8. 496, 17. 498, 16. 509, 18. 510, 5. 546, 21. noscendus est deus II 69, 5. noscere *aliquid* de (= ex) I 429, 13. 464, 12. 664, 10. sapiens mitigare iram suam nouit, quam illi frenare non possunt I 551, 2.

nosmet I 253, 19. 737, 6. nobismet I 604, 15.

noster = Christus I 409, 5. nostri = Christiani I 302, 4. 336, 2. 385, 6. 395, 6. nostri uates = prophetae II 59, 4. = Romani I 15, 5. 68, 10. 79, 8. 679, 7. II 124, 2.

156, 8. hi nostri I 15, 21. noster Maro I 52, 8. 678, 16. Ennius II 96, 9. poeta I 16, 18. *cf.* hic nos. nostras: a pueris nostratibus I 464, 9. nota I 20, 3. 202, 5. 383, 13. 384, 11. 386, 3. 441, 2. II 38, 14. 79, 1. M 184, 11.

notare I 162, 3. II M 198, 20. signum, Christum in scutis II M 223, 18. 20. limina de cruore agni I 383, 18. notarius II M 226, 17.

notescere I 2, 16. 277, 22. 383, 1. notuerit I 724, 21.

notio I 2, 19. 271, 6. 380, 21. 587, 7. dei I 387, 21. 446, 4. II 123, 14. 131, 2.

notitia I 154, 17. 169, 5. 456, 23. 509, 9. 587, 11. dei I 162, 11. 171, 19. 691, 11. II 80, 11.

notum facere *aliquid* I 382, 12. *alicui* I 525, 9.

notus II Ph 140, 75.

nouacula I 125, 25. 169, 12.

nouare II M 191, 16.

nouennis II M 196, 8.

nouerca: naturam non matrem esse generis humani, sed nouercam II 10, 9.

nouies II M 189, 22.

nouus: terra noua (= recens facta) I 152, 3. noui ac recens nati I 624, 7. nouissimus = ultimus II M 175, 13. in nouissimo libro I 384, 11. nouissima ira dei I 665, 14.

nox: nocte dieque II Ph 138, 56. noctibus (*abl. temp.*) II 11, 18. *cf.* dies. intempestus. *Indic. rer.*

noxa I 745, 2

noxius II 75, 8. 121, 10. duo noxii I 350, 17.

nubentis in habitu I 65, 11.

nubes tenebrarum et errorum I 431, 18.

- nubilus: quasi discusso tristissimi temporis nubilo II M 172, 6.
- nudare gladios I 414, 7. nudatus (*sc. equis*) cursus publicus II M 201, 3.
- nude I 179, 4. 196, 15.
- nuditas I 158, 13. 521, 23. = sine pilis II 26, 13. textit patris nuditatem I 161, 7.
- nudus = sine pilis II 26, 12. nuda ueritas I 177, 18. sola nudaque uirtus I 2, 7. nudus et inermis *cf.* inermis. — nudi expeditique I 2, 7. 585, 6.
- nullus = nemo *saepe, uelut* I 189, 19. 263, 4. 371, 2. II 82, 2. (nullius) I 518, 11. (nulli) I 419, 3. II 81, 11. (nullum) I 419, 3. (nullo) I 134, 2. 148, 3. nullo labore nulloque conatu II 24, 14. discrimine I 116, 9. nullo non addente aliquid I 148, 3. breui tempore nulli erimus omnino I 235, 11. quod (opus) nullum potest esse I 30, 4. nullus ex I 283, 18. eorum I 677, 15.
- num *saepe, in interrog. dir.* I 12, 6. 26, 1. 40, 21. 50, 26. 64, 15. 69, 17. 18. 70, 6. 83, 16. 100, 7. 206, 7—10. *in interrog. indir.* II 11, 3.
- numen dei I 100, 12. 433, 7. *al.* deorum I 77, 12. illorum (deorum) numine accidit ut I 111, 13. simulacra diuinitatis ac numinis I 169, 11. inesse simulacris numen I 696, 22.
- numeralia: decem et octo I 709, 28. duodeuiginti I 254, 5. uiginti et uno uersibus I 25, 13. duo et quadraginta I 758, 8. centum uiginti I 161, 9. 695, 2. centum et uiginti I 160, 23. septem ac uiginti I 285, 3. mille ac decem anni I 340, 8. per bis sex ulnas II Ph 135, 8.
- semel = primum. bis = iterum *cf.* semel bis. *item* ter octies. *numeri rotundi* decies I 390, 2. mille I 78, 2.
- numerare inter I 87, 11. 457, 18. II 75, 15. = enumerare I 126, 21.
- numerus *cf.* *Indic. rer.* — extra numerum II M 201, 19. cum sit e numero daemonum I 27, 5. in deorum numero habere I 115, 15. numerum perfectae insaniae impleuit II 86, 10. omnibus numeris absolutus I 377, 12.
- numerus grammaticus *cf.* 'congruentia.' 'singularis.'
- nummi I 51, 13. 259, 13. 684, 5. aurei I 39, 13. II M 216, 13. patrimonium in nummos redactum I 252, 21.
- nunc interim I 28, 1. 107, 20. 111, 21. nunc—nunc I 636, 2. II M 207, 9. 222, 5. 227, 20. nunc—nunc I 486, 2. *cf.* alternis.
- nuncupare *saepe* I 17, 2. 20, 15. 30, 19. 72, 11. 91, 15. 147, 10. 148, 11. 279, 21. 281, 13. 283, 18. 284, 3. 286, 8. 294, 11. 323, 11. 387, 17. 392, 7. 677, 16. 678, 17. 686, 16. 22. II 50, 11. *al.* — = creare: Augustum II M 192, 18. 196, 5. 210, 5. imperatorem II M 209, 16. (Caesares) II M 194, 2. 201, 19.
- nuncupatio I 293, 9. II M 226, 28.
- nuper I 78, 24. 150, 1. 378, 13. II M 172, 2. 192, 5. 195, 14. 206, 3. 219, 5. 222, 12. 223, 10.
- nurus: nuribus I 160, 19.
- nutabundus I 486, 20.
- nutare I 400, 4. II M 204, 11.
- nutrire audaciam ad maiora facinora II 115, 15.
- nutus: ad nutum eius contremescit II 130, 1. seruiunt I 584, 25. nutu

- prouidentiae I 151, 15. nutu *alicuius* regi (et arbitrio) I 164, 9. II 5, 20. (et imperio) II 95, 21. *alicuius* sine nutu et imperio I 696, 1. sine nutu et adminiculo I 617, 21. nutibus uoluntatem suam significare I 516, 12. seruire *alicuius* imperio ac nutibus I 11, 12. dei nutibus I 168, 12.
- O *saepe*: ante nominatiuum in exclamatione I 223, 14. 462, 12. ante accusat. I 80, 18. 240, 2. 3. 247, 11. 405, 19. 410, 12. 707, 15. ante uocatiu. I 69, 5. 74, 17. 116, 2. 320, 9. 408, 1. 430, 7. 454, 10. o quam, *sequitur exclamatio* I 117, 1. 132, 22. 152, 16. 459, 12. 465, 11. 526, 12. 549, 14. *sim.* I 69, 4.
- ob *saepe*, *uelut* I 2, 24. 18, 23. 19, 19. 29, 5. 30, 22. 31, 5. 33, 8. 34. 1. 57, 18. 61, 3. 63, 23. 68, 7. 85, 3. 104, 7. 8. ob *et* propter *promiscue*: quae insolentia est ob id ipsum se philosophum constituere propter quod ceteros tollat I 187, 3.
- obarescere II 33, 5.
- obc- *cf.* occ-
- obdormire I 334, 10. ne obdormiat mens II 58, 21.
- obducere: obductus II 28, 5 (*an prod-?*). 30, 17. obducta sentibus uia I 486, 2. obductae cicatrices II 30, 21. obducto cinere II 58, 6. tenebras hominibus obducere I 174, 7. 697, 4. errorum nubes hominum pectora obduxit I 431, 19. ueritatem caligine obducunt I 169, 7. animus incultus uitiiis uelut spinis obducitur I 537, 20.
- obdurant (obdurantur *cod. R¹*) multi contra ueritatem I 5, 23.
- oberrare circa tumulos I 100, 4.
- obesse *saepe*, I 68, 11. 708, 20. II 71, 11. Ph 140, 76.
- obf- *cf.* off-
- obhaerere II 42, 7.
- obicere I 127, 18. 565, 15. II M 200, 12. *al.*
- obiectare I 273, 4. 337, 10. 443, 6. 464, 3. II M 197, 8.
- obire officium I 440, 22. militares expeditiones I 493, 5. ut uicibus tamquam lupanar (lupanam *Weyman, Zeitschr. f. d. oesterr. Gymn. 1894, 202*) obeant I 249, 2. = mori: I 336, 6. 746, 11. II M 195, 23. 200, 5. condicione (*an -em?*) mortalitatis sunt obitura I 30, 10.
- obitus (= mors) I 368, 11. 391, 18. 605, 26. 699, 4. II M 200, 5. 219, 6. 235, 13. *plur.* I 685, 11. II 96, 10.
- obiurgare I 240, 13.
- [oblatrare ueritati I 412, 6.]
- oblectamenta I 564, 18. II 5, 4.
- oblectare se I 226, 2. 591, 16. oblectari I 104, 19.
- oblectatio I 190, 12. 225, 13.
- oblidere recens natos I 558, 21.
- obligare *sibi aliquem* I 404, 8.
- oblinere: obleuit ea suco I 42, 10. se oblinere luto I 348, 19. oblitus caeno I 567, 4. luto I 87, 8. unguentis I 564, 4.
- obliqua figuratio I 41, 12. *plur.* I 40, 17.
- oblitterare iniquitates I 572, 5.
- obliuio iniuriarum I 553, 2. nostrum omnium I 240, 3. sui I 621, 18. 21. obliuionis amnis I 655, 9. aqua I 240, 5. 655, 9. in obliuionem uenire I 96, 10.
- obliuisci *c. gen. personae* (oblitus) I 115, 6. mei II 4, 18. tui II 4, 20. animas oblitus sui I 654, 11. *c. gen. rei* I 99, 5. 128, 20. 693, 9. II

- 87, 11. M 179, 16. 209, 24. c.
acc. rei I 621, 5. c. *inf.* II 92, 2.
 obm- *cf.* omm-
 obrepit somnus II 58, 16.
 obruere: I 233, 17 (*cf.* leo).
 obsaepsit uias I 494, 12. obsaeptus
 II 41, 7.
 obscenitas I 65, 14. 73, 16. obsceni-
 tates I 565, 23.
 obscenus canis I 193, 20. umor II
 43, 8. obscenum uirile I 689, 21.
 obscenum (*sc. membrum*) I 83, 21.
 obscenissimus uictus I 422, 14.
 obscurare *aliquid* figuris I 149, 5.
 obliqua figuratione I 41, 12.
 obscuratio solis I 719, 10.
 res obscuritate implicatae I 259, 1.
 obscurus: obscuro rumore I 652, 23.
 in obscuro latere I 2, 23. 177, 3.
 obsequi: ut sibi obsequens esset II
 M 209, 23.
 obsequium: hoc semper obsequium
 domino deferamus I 749, 12. famuli
 ad obsequium adsidui et frequentes
 I 390, 7. amanti nouercae obse-
 quium pernegarat I 67, 11. obsequio
 colentis gratiam refert (deus) I
 81, 1. multiplicata obsequia I 390,
 5. deo iusta et debita obsequia
 praebere I 388, 21.
 obserare II M 206, 23.
 obserere: obsita pannis (egestas) II
 Ph 136, 19.
 obseruanter I 466, 12.
 [obseruantia II M 231, 1.]
 obseruare astra II 100, 19. [deum II
 M 213, 10.]
 [obseruatio (= cultus) Christianorum
 II M 229, 10.]
 obsessore I 76, 18.
 obsidēre uias I 427, 2.
 obsidēre: de corporibus quae obsede-
 rint (daemones) I 384, 15.
 obsignare I 66, 17. 364, 12.
 obsolescere II 33, 6.
 obsorbere II M 197, 8.
 obstantia faucium II 50, 14.
 obstinatione pertinaci deposita I
 404, 24.
 obstipescere: nisi cuius mens ita ob-
 stipuerit I 538, 19.
 obstrepere I 398, 17. [ueritati I
 412, 6.]
 obstringere: obstrictus *alicui* II 81,
 6. sceleri I 237, 16. *sim.* I 742, 9.
 obstricti uinculo pietatis deo I
 389, 2.
 obstruere I 494, 12. II 41, 9. 15. M
 233, 23.
 obstufecerat I 362, 9. obstupefiunt
 II M 195, 4. obstupefacti I 115,
 6. 169, 10.
 obsurdit auditus I 621, 3.
 obtemperare praeceptis I 263, 4. deo
 I 549, 9.
 obtendere carnis excusationem delictis
 I 373, 12.
 obtentu aliquo uelata I 42, 12. sub
 obtentu *alicuius (rei)* I 113, 21.
 122, 3. 221, 19. II 4, 14. M
 200, 11.
 obterere I 473, 3. uerbis I 411, 12.
 obtriuit I 233, 18 (*cf.* leo).
 obtestari I 97, 9.
 obtinuit cetera II 73, 23. de cultu
 dei I 753, 19.
 obtinere *absol.* (= uincere) I 677, 9
 obtentu facilis I 500, 5.
 obtingere *alicui* I 41, 13. 18.
 obtrectare I 40, 12. *alicui* I 188, 12.
 obtruncare II M 207, 18.
 obtunsus I 115, 1. 219, 4.
 obtutus II 33, 4.
 obuenire *alicui* I 42, 1.
 obuersari I 128, 2. 15. oculis I
 424, 3.

- obuios percontari II 77, 20. obuiam I 76, 22. II M 183, 11. 223, 21. 226, 2. 227, 5.
- obuolutus I 90, 2. obuoluta in obscuro ueritas I 2, 22. terreno corpore obuoluti I 481, 18.
- occaecare I 164, 11. 660, 2. occaecabitur caelum I 660, 2.
- per occasionem reconciliationis II M 206, 1.
- occasus solis I 488, 21. cum (deus) homines reconciliari iubeat ante solis occasum II 122, 21. ab ortu solis (oriente) usque ad occasum I 383, 9. 440, 2. II M 189, 9. extremus occasus I 143, 13. occasus rerum I 630, 20. sine occasu animae I 200, 1. uia mendax quae fert ad occasum I 505, 11. *sim.* I 489, 1. occasui I 143, 16.
- occidens *cf. Indic. rer.* — occidens prauae illi menti adscribitur, quod — homines faciat occidere I 143, 4. occidens noctem superducit II 100, 3. extremus I 144, 4. in orientem occidentemque II M 177, 16.
- occidere (= interire) I 151, 18. II 54, 20. quod homines faciat (diabolus) occidere atque interire peccatis I 143, 6. occasuram esse I 413, 3.
- se occidere I 238, 8.
- occipitium II 27, 4.
- occisio I 558, 17. occisione delere I 418, 5.
- occulere I 169, 8. II 32, 20.
- occultare I 22, 20. 401, 4. II 120, 18.
- occulte I 165, 5. 167, 4. 557, 16. II M 215, 20. 222, 15.
- occultus II M 187, 16.
- occumbere morte (mortem *SV*) I 466, 6.
- occupare: sarcinis occupatus II M 183, 14. occupatus circa corrumpendas aliorum coniuges I 569, 11. mens uisionum imaginibus occupata tenetur II 58, 5. [siquidem tanta stultitia Christianos occupasset II M 212, 18.]
- occursu quodam II 40, 5. suo II 50, 17.
- ocius II M 226, 12.
- octies = octauum: ipso octies et Maximino iterum consulibus II M 214, 2.
- oculus *cf. Indic. rer.* — deus (oculos) ciliorum tegminibus occuluit, unde oculos esse dictos Varroni placet II 32, 19. ante oculos habere I 421, 4. qui contra ueritatem clausis oculis quoquo modo latrant I 584, 12. oculi dei I 575, 9. diuini I 168, 19. oculis cordis deum aspicere I 512, 13. ut (Christus) insipientium oculos cordis aperiret I 378, 4. oculi mentis I 611, 12. 627, 8. II 5, 9. *cf.* aduertere aspectus attollere auferre comprehensibilis consequi contrectare defigere decicere deligare effodere eruere extinguere haurire ingerere inmittere impingere opprimere praeberere somnus subicere submouere tollere transferre tractabilis uenire.
- in ode XIX Solomon I 310, 4.
- odiosus I 390, 6.
- odium: odio esse (*alicui*) I 2, 24. 380, 6. 491, 3. habere I 432, 13. 654, 19. II 76, 18. 117, 2.
- odor *cf. Indic. rer.* — odorem capere II 33, 18. odoris capio II 36, 20. odor quidam sapientiae I 106, 12. ueritatis I 529, 13. quem ne odor quidem uirtutis attigerit I 564, 6. odores I 110, 8. 162, 11.
- odorari II 24, 2. 49, 16. 89, 20. ueritatem philosophos leuiter odoratos (esse) I 583, 8.

- odoratio II 34, 19.
 odoratum uinum I 480, 3.
 offendere: offensus I 303, 11. 304, 1.
     305, 5. = inuenire: offendit omnia
     clausa II M 204, 4.
 offensacula pedibus opponit II 5, 12.
 offensibilis I 379, 1.
 offensio dentium II 54, 10. — I 401,
     3. 541, 16.
 offerre (*opfern*) deo (diis) *aliquid* I
     466, 14. 479, 17. 480, 5. 15. 482,
     15. 577, 19. 20. 578, 10. 17. 579,
     3. II 108, 13. se offerre (= obuam
     uenire) *alicui* I 126, 5. Nicomediae
     (*locat.*) se obtulerat (= in publicum
     prodierat) II M 235, 10.
 officere I 400, 10. 572, 8.
 officialis: M. Tullius in suis officiali-
     bus libris I 520, 14. in isdem illis
     officialibus I 549, 11.
 officiosus II 130, 24.
 officium linguae II 14, 6. (35, 15.)
     uicit officium linguae sceleris ma-
     gnitudo I 566, 15. II M 217, 7.
     dummodo semper boni fungatur
     officio, mali numquam I 549, 10.
     sine parentum (matris, patris) officio
     nasci (generari) I 152, 25. 316,
     17. 18. [scriptis ad officium tuum
     (πρὸς τὴν τὴν καθ' ἑαυτὸν Euseb.)
     datis (*ad praesidem dictum*) II M
     230, 1. *sim.* 231, 11.] officia =
     officiales II M 180, 10. *item* offi-
     ciorum omnium milites II M 208, 14.
 offundere tenebras I 97, 20. 169, 7.
     obfusa tenebris hominis cogitatio
     II 68, 10. (daemones) errores hu-
     manis pectoribus offundunt I 168, 5.
 olentis uimen acanthi II Ph 140, 85.
 olim I 333, 8. 720, 14. *al.*
 olla I 89, 22.
 olor II Ph 138, 49.
 omen: ominis causa II M 194, 11.
 ominari fragilitatis suae condicionem
     ploratu ac fletibus II 10, 12.
     [bene bene ominari I 579, 11.]
 omittere uoluptatem (-es) I 493, 3.
     513, 22. 667, 22. *c. inf.* I 36, 23.
     II 117, 13. *sequitur* quod *et indic.*
     I 372, 11.
 ommutuit I 139, 14.
 omnipotens I [4, 10 adn. § 15]. 30,
     14. 71, 16. 666, 16. 677, 16.
 omnis: in omni (= toto) mundo II
     118, 20. ex omni orbe I 383, 5.
     omne quod sub uisum oculorum
     uenit I 582, 20. = uniuersum:
     omne infinitum est II 86, 12. hoc
     omne quod cernitur I 7, 5.
 onerare se diuitiis I 490, 18. rudes
     uiros superstitionibus I 688, 1.
     oneratus corpore incongruenti I 244,
     9. indumento carnis I 533, 7.
 onus: uirtutis uia non capit magna
     onera gestantes I 585, 3.
 opera: sine opera genitoris I 376, 5.
     sine usu et opera feminae I 30, 4.
     perdere operam I 399, 19. simul
     atque industriam I 2, 10. deo ab
     iis operam uiuendo dari I 574, 6.
 operari *aliquid* I 422, 19. (aequum
     et) bonum I 429, 4. 745, 9. bona
     et iusta I 424, 9. iustitiam I 531.
     19. 533, 4. 572, 6. maximas uir-
     tutes (= miracula) I 330, 2. ara-
     torem operantem I 84, 18. hactenus
     uis caelestis operata est I 378, 7.
     operari celebrandis fornacalibus I
     77, 14. daemones perdendis homi-
     nibus operantur I 164, 12. dae-
     mones occulte in uisceribus operati
     I 165, 6. in his omnibus (*neutr.*)
     operari I 11, 3. operans in salutem
     hominum I 343, 7. tam factis
     quam uerbis I 721, 2. operatis
     (*passiue*) uirtutibus I 669, 10.

- operarius II M 181, 2.
 operatio: magnae operationis est aegros curandos suscipere I 529, 5.
 operator iustitiae I 547, 9.
 operculum II 20, 20.
 operire I 160, 20. II 24, 16. quae aperta aut operta sunt II 27, 11.
 opertus: in operto esse I 506, 1. latere II 43, 6. 49, 11.
 opifex I 101, 7. 137, 10. (= deus) I 712, 21. II 26, 4. opifex rerum I 410, 21. opifex rerum deus II 13, 9. opifex uniuersitatis I 300, 8. opifex calor I 146, 2. opifices I 70, 20. 257, 17. 258, 17.
 opificium I 133, 14. II 121, 23. Promethei I 149, 3. dei I 138, 10. De opificio dei *Lactantii liber inscriptus*. — diuinum I 148, 5. 711, 1. II 102, 7. summi conditoris I 693, 20.
 opimus I 692, 4. opimae et (ac) pingues hostiae I 110, 8. 481, 14.
 opinari: age, opinemur de statu urbis I 182, 18. ut opinor *saepe*, I 26, 7. 66, 18. 94, 20. 368, 14. 460, 14. 593, 21. 624, 16. 699, 3. 723, 19.
 opinatio *cf. Indic. rer.* — I 196, 22. 701, 2. 4. II 45, 16.
 opinio falsa bonorum malorumque (*neutr.*) I 536, 1. 538, 6. multorum deorum II 95, 23. in opinione aliqua esse I 197, 11. 296, 5.
 oportet *c. acc. c. inf.* I 10, 1. 24, 5. 27, 4. 40, 25. 73, 7. 99, 3. 349, 5. 7. II 33, 5. M 194, 2. *al.* sicut oportet I 96, 8.
 oppidum: delere urbes, oppida excindere I 68, 14. ciuitates et oppida I 757, 7. oppidum condidit quod etiamnunc uocatur Mercurii ciuitas I 19, 10.
 opplere I 155, 10. 160, 14. 599, 13.
 opponere *cf. manus*.
 opprimere: *infin. fut. pass.* oppressuri I 178, 7. oculos suos opprimunt I 398, 19.
 opprobrium: quod faciunt in opprobrium religionis I 165, 19.
 oppugnabat filios Israel I 347, 3. (se) inuicem I 488, 3. 632, 11. 701, 12.
 ops: opis aliquid I 43, 25. opem ferre I 382, 6. ope aliena indigere I 133, 15. opes *cf. congerere struere*. [optabilis I 4, 10 adn. § 13.]
 optare *absolute* I 96, 20. optata lux II M 172, 8. *c. inf.* II 64, 12. *c. acc. c. inf.* I 408, 12. II 60, 19. ut I 194, 16.
 optionem dare *alicui alicuius rei* I 66, 8. deferre *alicui* II 12, 9.
 opulenta maris interfusio I 592, 19.
 opulentus Arabs II Ph 140, 80.
 opus mundi I 9, 20. 138, 10. II 92, 3. largitionis I 533, 2. = liber I 15, 18. 59, 12. 64, 18. 396, 22. 398, 3. 496, 11. 628, 23. 675, 9. II 70, 14. *al.* unius libri opere I 14, 18. publicis operibus extractis I 523, 15. opera digitorum I 99, 5. praeclara mundi opera I 598, 13. opera corporis atque animi I 617, 5. animi I 617, 12. animae I 617, 17. corporis I 617, 15. bona opera I 108, 13. 201, 6. 448, 3. 548, 9. 561, 12. 761, 15. II 132, 11. mala I 533, 10. opera iustitiae I 376, 15. 423, 3. 448, 5. 528, 13. 572, 7. 668, 5. misericordiae I 447, 7. 746, 10. 12.
 opus est (non est) *cum abl. nominum* I 7, 21. 9, 10. 20, 1. 30, 5. 6. 13. 49, 16. 100, 5. 133, 4. 154, 20. 374, 3. 542, 11. 543, 7. 680, 25. II 16, 11. 64, 10. 102, 21. *al.* — in

- nominatiuo neutra pronominalia*
 quod I 541, 11. 584, 16. quantum
 I 186, 19. *c. inf.* II 4, 19. 83, 2.
 quid opus est? *c. inf.* I 75, 10.
 17. II 107, 8. M 189, 15. 193,
 13. *c. acc. c. inf.* II 48, 12. opus
 fuerat ut II 38, 18.
- oracula *cf. Indic. rer.* — diuinarum
 (*sc. ueri dei*) uocum oracula I
 587, 21.
- crare = precationem facere I 334,
 3. II M 226, 16. a deo ueniam I
 749, 4. deum II M 226, 13. [deum
 pro salute nostra II M 213, 19.]
- oratio = precatio II M 171, 6.
 185, 7.
- orator = Cicero I 31, 18.
- oratorius: ars oratoria I 402, 14. pro-
 fessio I 3, 3. oratoriae litterae I
 403, 14. oratorium exercitii genus
 I 444, 15. — oratoria (= ῥητορικὴ)
 I 258, 10. 699, 28.
- orbare I 102, 12. 203, 15. 545, 6
 luminibus I 127, 3.
- orbis uitreus II 88, 5. lunae I 142,
 19. 709, 28. orbes = oculi II 30,
 19. 31, 12. orbes oculorum II 28,
 11. orbes (*in papillis*) II 38, 10.
 orbes annui (solis) II 100, 2. orbes
 temporum perpetui ac uolubiles,
 quos uocamus annos I 143, 23.
 alios (nodos) fecit in orbem rotun-
 dos II 21, 4. circumstans in orbem
 populus I 380, 19. orbis (*sc. terrae*)
 I 8, 12. 151, 10. 160, 20. 383, 8.
 634, 19. 646, 4. 664, 21. 690, 18.
 721, 15. 756, 22. II Ph 136, 13.
 138, 52. M 180, 3. 196, 15. hic
 orbis I 654, 3. 694, 19. II Ph
 139, 64. in orbe I 659, 8. in hoc
 orbe I 695, 5. per orbem I 542,
 12. II 101, 1. M 172, 1. totus
 orbis (orbis totus) I 8, 9. 161, 22.
 384, 9. 438, 8. 510, 13. 631, 19.
 634, 1. 681, 15. 731, 4. toto orbe
 I 416, 1. in orbe toto I 644, 9.
 per orbem totum (totum orbem) I
 122, 6. 422, 20. 434, 9. 20. 439,
 16. 720, 24. ex omni (= toto) orbe
 I 383, 5, noster hic orbis I 254.
 11. nostro in orbe II Ph 143, 109.
 orbis terrae I 31, 6. 148, 15. 23.
 152, 24. 160, 13. 635, 6. 639, 14.
 645, 6. 665, 12. II M 201, 28. in
 orbe terrae I 252, 5. per orbem
 terrae I 65, 2. 92, 11. 328, 13.
 orbis terrarum I [4, 10 adn. § 13].
 664, 23. 758, 6.
- orbitas I 229, 3. orbitatibus mactare
 I 80, 20.
- ordinare I 14, 23. 131, 3. 231, 15.
 367, 8. 377, 17. 539, 1. 585, 29.
 607, 18. 693, 20. 720, 24. II 61,
 12. 74, 5. M 174, 5. [229, 1.]
- ordinate I 116, 23. 231, 9. II 23, 21.
 157, 23.
- ordiri I 129, 8. II 23, 2. a I 100, 1.
 telam I 71, 2. unam (Parcam), quae
 uitam hominis ordiatur I 150, 21.
- ordo: pilis in ordinem stantibus II
 33, 1. rebus in ordinem discriptis
 I 132, 8. cuius ordinis fueris II 5.
 16. per ordinem I 19, 5. II 70, 24.
 tribunus ordinis primi II M 193, 24.
- orichalcum I 731, 9.
- oriens *cf. Indic. rer. et hoc in Indice*
 occasus occidens. — oriens deo ad-
 censetur, quod—oriri nos faciat I
 143, 2. primus I 144, 2. in primo
 oriente II Ph 136, 1. in partibus
 orientis I 158, 1. II M 215, 13.
 oriens diem promit II 100, 2.
- oriri: oreretur I 129, 11. 136, 19
 (orir- *codd. quid.*). 447, 19 (*item*).
 a I 57, 14. 102, 1. 156, 1. 498, 1.
 14. 499, 5. 514, 21. II 51, 3. de

- I 150, 5. ex I 178, 22. 750, 10.
 II 18, 3. sol oritur in diem I 144,
 7. oriundus diis II M 183, 23.
 ornamento esse II 36, 5.
 ornare: ornatae ueritati credere I
 177, 13 (*cf.* 14 *et* I 3, 18). — *cf.*
 instruere.
 ornatio in eloquendo I 402, 17.
 ornatu rem ponderare I 401, 14. hic
 pulcherrimus mundi ornatus I
 628, 17.
 ortus I 37, 6. 46, 8. 134, 16. 137,
 18. 146, 8. rerum I 49, 21. ad solis
 ortum I 488, 20. ante ortum mundi
 I 714, 8. ortus Phoebi II Ph 137,
 41. ortum ad lucem nobis deus
 subministrat II 130, 19. aestiui hie-
 misue ortus II Ph 135, 3. *cf.*
 occasus.
 os (oris) *cf.* *Indic. rer.* — eripi ab
 ore hominum cibos II M 209, 8.
 oportet ipsam philosophiam uno
 quasi ore praecipere I 190, 19.
 os (ossis) *cf.* *Indic. rer.* — ossa eius
 suffringere I 382, 14. ossa et cine-
 res I 33, 13. (ossua *cod.* V I
 382, 14.)
 ostendere *c. inf.* I 687, 13. *aliquid*
 ex I 67, 19. II 14, 13. sicut Daniel
 fore ostenderat dicens I 367, 11.
sequitur quod et coniunct. (*pro*
acc. c. inf.) I 313, 10. 346, 12.
 349, 7.
 ostentare I 330, 3. 505, 22. 506, 15.
 II 27, 5. *al.*
 ostenta I 112, 18.
 ostentui esse *alicui* II M 179, 7.
 ostiatim omnes domos occupant I
 164, 17.
 ostium uitae I 394, 11.
 otiosus: otiosi et inepti senes I 518,
 3. in otioso sermone I 745, 2.
 otiosum est *c. inf.* I 112, 10.
 otium: se oblectare in otio I 226, 2.
 publicum I 69, 20. *cf.* negotium.
 ouare II Ph 146, 152.
 ouis *cf.* I 260, 6 *et* lupus.
oxymoron cf. figura etymologica.
 Pabulum II 36, 9. *plur.* I 195, 7.
 702, 17. uentri et pabulo seruire I
 348, 8. II 27, 18. illarum (pecudum)
 natura in humum pabulumque pro-
 strata II 78, 8. ne simplicitas eorum
 praedae ac pabulo sit hominibus
 astutis I 404, 20. pabulum feris ac
 uolucris iacuit (Decius) II M
 178, 9. ignis sibi ipse aeternum
 pabulum subministrabit I 651, 21.
 pabulum caeleste I 5, 5. animae I
 400, 15. mortis I 377, 2. uitae
 pabulum subministrat I 565, 17.
 pacare I 41, 25.
 pacificus I 316, 4. 561, 10. 586, 3.
 pactio I 54, 17. II 90, 11.
 nullo pacto I 10, 3. 107, 2. 371, 24.
 376, 19. 387, 3. 421, 17. 551, 11.
 736, 1. II 58, 4. 76, 19. 107, 16.
 non—ullo pacto I 72, 2. quo pacto
 II 53, 23.
 paelex I 65, 4. 6.
 paene *saepe, uelut* I 5, 8. 18, 7. 35,
 15. 59, 18. 64, 11. 66, 19. 82, 9.
 paenitentia factorum II 127, 12. paeni-
 tentiam agere I 532, 18. *alicuius*
rei I 304, 19. 728, 9. *cf. etiam*
Indic. rer.
 paenitet *cf.* pudet. — paenitendo I
 572, 3.
 palaestra I 35, 2. 682, 11.
 palam I 111, 23. 167, 3. 427, 2. II
 M 200, 9. palam facere *aliquid*
alicui I 608, 13.
 palatini II M 185, 15.
 palatium I 404, 4. II M 184, 17.
 186, 22. 187, 16. 19. 188, 3.

14. 191, 11. 211, 11. 215, 21. 228, 6.
- palatum *cf. Indic. rer.*
- pallium I 161, 8. 350, 15. 718, 8. Academicus qui nos pallio retrahat I 192, 3. *cf. barba. capili.*
- pallor albescens II 74, 24.
- palmis (= manibus) caedere I 350, 13. uerberare I 718, 5. palma (arbor) II Ph 139, 69.
- palpebrae, quibus mobilitas id est palpitatio uocabulum tribuit II 32, 21.
- palpitare potius quam uiuere I 180, 5.
- palpitatio *cf. palpebrae.*
- palus (*masc.*) II M 197, 2.
- palus inferna I 38, 6. 66, 9.
- panacea II Ph 140, 88.
- pandere uestes II Ph 144, 128. pandunt (animalia quaedam) latibulis suis diuersos et plures exitus II 79, 8. humillimis uiam ad salutem I 724, 12. uiam iustitiae I 381, 9. 670, 1.
- panegyricis mendacibus adulari I 57, 14.
- pangere: quidquid cum diis pepigisset I 34, 4.
- panis caelestis I 303, 4.
- pannus II Ph 136, 19.
- papauer agreste II Ph 144, 127.
- papilio II Ph 143, 108.
- papillae II 38, 9.
- par ac prope similis I 237, 2. par sibi I 615, 13. cum *aliqua re* I 520, 3. pari ratione qua I 109, 9.
- pari iure I 568, 11. sorte I 447, 15. quae pari et consona uoce praedixerunt I 11, 23. pari uoce testantur I 138, 11. ex coniuncto et pari (*neutr.*) colligi potest I 207, 16.
- paria iungunt uolucres I 251, 19.
- parium II 37, 10. paribus animis I 507, 4. 569, 15. unis ac paribus animis I 440, 3.
- parare *c. inf.* II M 187, 15. 215, 13.
- paratus respondebit I 201, 4. parati sumus audire I 463, 22. *cf. libens meditari.*
- parce I 544, 12. de quo nunc parcus (*sc. dicam*) I 132, 1.
- parcere: pepercit I 32, 20. 37, 17. 431, 8. 418, 4.
- parcus I 535, 1. 13.
- parens I 14, 5. 114, 24. terrenus parens (*uel pater uel mater, cf. 17*) II 60, 16. natura parens II Ph 137, 34. mundi parens (*deus*) II 69, 6.
- parens animae deus I 510, 1. parentum I 46, 24.
- parere: quem paritura esset I 683, 18. ex *aliquo* I 65, 7. *translate saepe*: ex se *aliquid* I 196, 5. 206, 4. mortem, poenas I 72, 4. II 158, 7. *alicui aliquid* I 70, 14. 194, 1. male partae opes II M 182, 7.
- parere: cunctos fuisse praeceptis parituros I 369, 9.
- paries I 574, 13. intra parietes I 75, 2. 687, 9. priuatos I 568, 4.
- pariter et I 132, 9. 383, 5. 618, 12. et—pariter et I 37, 2. II 28, 10. et—pariter—et I 274, 4. pariter et—et—et I 473, 5. cum *aliquo* pariter I 35, 12. 41, 9. 435, 6. 489, 15. 666, 23. II 23, 1. 119, 8.
- parricida I 35, 15. 217, 10. 415, 14. 514, 20. 559, 15. 560, 9. 695, 8. patriae I 60, 17.
- parricidium I 80, 13. 20. 742, 15.
- parsimonia si studium est habendi I 544, 2.
- pars ex toto I 216, 15. pars Orientis. Occidentis I 684, 22. in partibus Orientis *cf. Indices rer. et uerb.* oriens. decem et octo partibus

maior quam I 709, 28. ab omni parte II 33, 12. M 186, 26. ex omni parte I 8, 4. ex parte = partim I 43, 8. 183, 6. 188, 7. II 59, 4. 70, 13. 73, 13. 76, 22. M 194, 10. ranae et culices et formicae—ex parte mundi (*cf.* pars mundi 10. partes mundi 12) sunt I 120, 15. ex parte aliqua I 183, 6. II 68, 21. aliqua ex parte I 277, 1. ut uitium est effundere in malam partem, sic in bonam uirtus I 545, 1. animi motus in bona parte positi, in malam partem declinantes II 158, 4. 6. in parte (tamquam scientiam totam sustulissent, quia in parte sustulerant) I 188, 4. 653, 4. 5. II 75, 22. (genus humanum) per partes occidit I 151, 18. partes = factio II M 204, 1.

participabant alios I 416, 20.

participium cf. coniugatio. — *partic. praesentis pro substantiuo positum:* animalium fabricam a non sentiente formari potuisse II 91, 4. — *cf.* dicere (declarauit dicens *sim.*) gignentia. uiuentia. '*neutrum*'. *particip. perf. pass.* (laudem attulit) discussus error generis humani et mentes hominum ad sanitatem reuocatae I 104, 9. *particip. fut. act. coniunctum saepe, uelut* I 33, 12. 39, 13. 75, 20. 100, 11. 123, 19. 238, 3. 271, 20. 347, 18. 373, 2. 462, 7. 480, 5. 14. 583, 10. II 63, 12. M 200, 17. 204, 3. 4. 219, 10. 14. *particip. fut. pass. cf. gerund.*

particulam de sua sapientia deus homini dedit II 92, 7.

particulatim I 151, 8. 607, 13.

partim I 71, 8. partim—partim I

726, 25. 757, 11. II 63, 18. M 237, 5. partim—partim—partim II 101, 5.

partiri *aliquid* inter se I 9, 4. 6. beneficia cum iis qui I 419, 2.

partitio (*disputationis*) II 71, 1.

parturire *aliquid* II Ph 141, 96.

partus II 56, 17. incolumis II 61, 2. nasci sine partu II 86, 22. *plur.* I 66, 4.

parum *c. adiect.* I 123, 20. 401, 16. *c. aduerb.* I 452, 11. 453, 10. *c. uerbo* I 540, 17. *c. particip.* II 75, 23. non parum erroris I 90, 3. operae I 258, 8. quod si cui parum uidetur I 755, 12. scientia parum est ad I 197, 5. parum est uelle I 543, 8. parum uidebatur si—esset, nisi etiam—faceret I 36, 2. parumque hoc fuit, nisi etiam—superponeret II M 215, 10. hoc parum est, si—non paruit, nisi etiam—liceat. . I 589, 8. ut parum sit sceleris quod—extiterunt, nisi—erudirent I 711, 5. parum habent interficere—, nisi etiam—inludat I 426, 3.

paruulus filius I 82, 1. paruuli = infantes I 368, 7. II M 199, 6.

paruus: qui parua lectione aliquid cognouerit I 703, 14. paruo contenti I 422, 9. paruo emere I 457, 21. 731, 11.

pascere I 34, 2. 532, 1. ignem cruore hominum tamquam oleo I 430, 4. pasci I 704, 12. II 101, 3. pascendi facultas II 21, 21.

pascha nominatur ἀπὸ τοῦ πάσχειν I 384, 4. — I 383, 4. 718, 9.

pascua publica I 252, 18. 710, 12. diuini gregis II M 237, 7.

passim I 116, 15. 122, 25. 123, 21. 199, 18. 592, 8. II 89, 25. passim sine dilectu I 607, 10. II M 216, 12.

- passio I 373, 4. 478, 8. 587, 5. Christi I 313, 20. 317, 4. 330, 8. 337, 2. 9. 12. 364, 8. *al.* subiectus passionibus I 120, 7. 369, 5. 375, 2. 14. 715, 9.
- pastor non pecorum, sed militum II M 195, 17.
- pastus II 11, 9.
- patefecerat sibi orbem II M 196, 15.
patefacere aures surdorum I 330, 19. 378, 6.
- patens (= latum) pectus II 38, 7.
patientibus oculis I 176, 7. patientiores II 42, 17.
- pater *cf.* *Indic. nom.* deus. — pater familias I 280, 17—281, 7; *cf.* familia.
- patere: summus uirtutis gradus ad mortem patet I 208, 3.
- pati *c. inf.* I 725, 16. *c. acc. c. inf.* I 530, 5. II 111, 18. ut I 280, 8. II 16, 1. pati crucem I 364, 3. famem I 84, 17. *absolute de Christo* I 364, 7.
- patibilis *oppos.* inpatibilis I 136, 14. anima I 649, 10. 13 (*cf.* 16). animae patibiles sunt deo I 651, 1. *oppos.* actiuus I 145, 17.
- patibulum I 382, 16. 720, 10. 724, 22. patibulo figi I 301, 22. 395, 19. adfixus II M 221, 5. suspendi I 383, 2. 718, 8.
- patientia perferendorum malorum I 270, 15. legendi I 5, 21. *cf. etiam Indic. rer.*
- patrimonium I 523, 1. 13. 528, 10.
- patrius: ad solum patrium reuerti I 719, 21.
- patrocinari iustitiae I 452, 12.
- patrocinium I 726, 11. 15. ueritatis I 104, 6. II 64, 7.
- patronus I 281, 3. iustitiae I 445, 1.
- patruus I 54, 17. 83, 2. 148, 11.
- paucis ante temporibus I 188, 17.
- paupere *c. accus.?* I 471, 9.
- paulatim I 56, 10. 163, 3. 412, 12. 418, 11. *al.*
- paulisper I 214, 21. 412, 11. 482, 7. 760, 5.
- paulo plus I 180, 15. ulterius I 485, 17. *de loco libri:* paulo ante I 46, 10. 553, 1. 555, 18. 590, 17. 665, 7. post I 54, 8. 111, 21. 293, 2. superius I 115, 22.
- paululum I 261, 4. II 58, 7.
- pauo II Ph 145, 143.
- pauperiem I 559, 19.
- pax: in pace regere *aliquos* I 52, 13.
- peccare = scortari I 467, 15 (*cf. Buenemann.*). 569, 7.
- peccator, peccatum *cf. Indic. rer.* — peccata carnis I 533, 22. Zenonis peccata quis probat? I 253, 9.
- pectus = animus *saepe, uelut* I 75, 3. 225, 11. 378, 2. 421, 11. 436, 21. 467, 9. intima et arcana pectoris I 348, 3. ab intimo pectore I 220, 5. in pectus admittere *aliquid* I 477, 3. deum II 68, 13. pectora insipientium I 378, 2.
- pecus (oris): pecora II M 195, 14. 17. 204, 22. 216, 9. pecora ac beluae I 707, 6.
- pecus (udis): modo in pecude modo in bestia I 624, 9. pecudem immolare I 366, 2. 383, 19. pecudis est omnia nescire I 187, 16. (hoc) qui non intellegit, pecudem se fatetur I 65, 13. pecudes I 67, 25. 146, 18. 656, 7. II 11, 7. 12, 8. 11. 14, 2. *al.* pecudes, serpentes, ferae I 550, 17. pecudes ac ferae II 19, 12. iumenta et pecudes et cetera genera bestiarum et auium et piscium I 120, 10. pecudes et bestiae I 470, 7. 707, 8. 729, 11. II

- 98, 19. pecudes ac beluae I 194, 3. II 123, 12. lupus inter pecudes errabit I 759, 19. pecudum greges I 708, 24. sanguis I 467, 8. 483, 11. 605, 15. uice pecudum occidi I 430, 16. ab aliis pecudum more duci I 125, 6. pecudum modo humi repere II 121, 2. uiuere I 81, 20. pecudum uitam uiuere II 79, 3. *sim.* I 204, 11. pecudibus aequales I 733, 11. pecudum stultitia II 98, 19. 123, 12. (illi) non tam pecudes sunt, ut malint.. II 12, 12. *cf.* mutus.
- pedetemptim II 5, 11.
- peierare I 743, 11. *cf.* periurare.
- pelagus I 334, 8. 631, 10.
- pellere *c. abl.* (agris) I 404, 10. II M 218, 16. de sententia I 226, 21.
- pellexit ad uitia I 163, 3.
- pelliculis mollibus II 29, 7.
- pellis II 7, 19. 24, 21. *hominis* II M 179, 5.
- centum pelliti senes I 124, 11.
- dii penates I 391, 11. penatium I 696, 3.
- pendere supplicia I 174, 16. poenas uiolati numinis I 470, 13. poenas pro I 128, 9. perennes poenas et infinita tormenta pro peccatis I 616, 19.
- pendere ex (*translate*) I 438, 15. pendentibus antris II Ph 140, 73.
- pendulus I 256, 8. II 29, 8.
- penes *c. acc.* I 148, 12. 161, 17. 174, 5. 273, 5. 6. 277, 19. 471, 1. 482, 9. 714, 13. 731, 3. II M 198, 2.
- penetrare II 52, 21. ueritatis I 396, 20. penetralia I 112, 14. 23. 165, 1. 245, 17. ab intimis penetralibus capitis II 31, 4.
- penetrare ad amicitias iudicium I 404, 7. ad sensum II 29, 18. 36, 19.
- penitus I 1, 5. 101, 21. 145, 2. 163, 6. 286, 3. 320, 2. 395, 21. II 112, 14. *al.*
- pensare *aliquid aliqua re* I 242, 13. 458, 20. 492, 10. 513, 20. 614, 10. 748, 3.
- pensiles horti I 255, 1.
- pensum: pensa facere I 32, 17. 681, 19.
- pensum: nihil moderati aut pensi habent I 481, 1.
- pentameter. II 158, 10.
- penuria rerum I 161, 20.
- peplos consecrant I 110, 10.
- per *sensu locali*: per bis sex ulnas eminent ille locus II Ph 135, 8. ut per (= apud) omnes deos pro uita eius rogaretur II M 191, 10. haec per (= ad) praepositos tribunosque mittuntur II M 226, 25. *causale uel instrumentale cum nomine rei* I 34, 6. 55, 24. 69, 5. 14. 97, 9. 101, 3. 135, 5—8. 148, 12. 168, 17. 228, 6. 266, 21. 439, 20. 510, 4. 530, 11. 637, 3. 694, 20. 725, 5. 744, 8. II 38, 14. 77, 17. 103, 8. 104, 11. 113, 9. 117, 11. 119, 17. 120, 20 (*cf. abl.* 19). 126, 4. *al.* per hoc = ob eam rem I 372, 14. *modale cum nomine rei* I 19, 5. 86, 1. 88, 14. [131 adn. § 9.] 144, 14. 151, 7. 18. 606, 12. 629, 11. 635, 3. 723, 11. II 18, 20. 19, 17. *al. sensu limitationis*: per omnia patri similis I 316, 11. — per se I 75, 1. 121, 16. 17. 199, 3. 372, 2. 471, 15. 513, 19. 587, 7. 696, 13. 703, 6. 739, 2. II 18, 12. 35, 6. 55, 10. *cf.* (per se) ipse (ipsum).
- pera I 333, 1.
- peragere I 117, 19. 466, 15. II 16, 5.
- peragrarare I 31, 6. 277, 9. II 53, 9.
- peragrabat gladius orbem I 632, 14.

- perbibere I 101, 21.
 percipere uoluptatem ex I 740, 15.
 741, 14. de (= ex) I 740, 15—17.
 percitus furore I 33, 9. insania II M
 234, 12. instinctu daemonis I 386,
 20.
 percolare II 43, 1.
 percontari II 77, 20.
 percoquere II 41, 17.
 percurrere singulorum errores I 256,
 23.
 percutere *cf.* plaga.
 perderetur I 148, 20. suis uitis per-
 diti I 171, 20. uitam perdere (= *amittere* 18, *opp.* inmortalem per-
 manere) I 694, 13. operam simul
 atque industriam perdiderunt I
 2, 10.
 perdiscere I 258, 13.
 perditio I 164, 14. 462, 7. 695, 20.
 760, 5. late dominatur I 584, 8. uia
 perditionis I 489, 10. 506, 4. 670, 10.
 perditor I 164, 4. 638, 15.
 perdocere I 680, 19.
 perdomitis libidinibus I 211, 2.
 perducere = ad supplicium ducere
 II M 187, 12.
 perductor I 544, 23.
 perduelles et inpii populi I 665, 19.
 homo peregre constitutus I 100, 6.
 peregrina uoluptate uel in liberam
 uel in seruam luxuriare I 748, 9.
 perennis I 155, 14. 616, 16. 21. 712,
 18. fons I 88, 6. 671, 14. lux I
 142, 23. 394, 17. 488, 22.
 perfectus *cf.* absolutus. — perfectus
 consummatusque I 8, 4. imperfectae
 rei perfectum nomen inponere I
 180, 18. inpleuit numerum per-
 fectae insaniae II 86, 10. ad per-
 fectum (= perfecte), *quod For-*
cellinius IV 589b ed. recentiss.
ex 'fragmento Lactanti' et Geor-
ges Lexic.⁷ II 1410 ex 'Lactantio'
adferunt, in loco Augustini De
ciuit. dei XX 30 (II 486, 13
Domb.) est, quem cum codd. qui-
busdam recent. Baluzius Lactantio
adscripserat: cf. Le Brun-Dufres-
noy ed. Lact. I 592 et Fritzsche
ed. Lact. II 286 adn. 7. perfec-
tissimus (gradus dignitatis publi-
cae) I 447, 8. item perfectissimi
uiri II M 196, 23.
 perferentia malorum I 205, 22.
 perferre: fundamenta idonea operi
 perferendo I 581, 5.
 perficere: *infin.* *fut. pass.* perfec-
 tui I 267, 14.
 perforare I 382, 16.
 perfrui I 452, 14. 492, 16. 513, 10.
 570, 16. II 70, 20.
 perfundere: pabulum incredibili iu-
 cunditate perfusum I 400, 15.
 perfungi I 338, 7.
 perfusio purifici roris (= baptismus)
 I 329, 18.
 pergitur caeco furore I 471, 3. eo II
 M 194, 25. ad bellum II M 183,
 16. ad *aliquem* II M 227, 16. Ro-
 mam II M 190, 22. obuiam *alicui*
 II M 226, 2.
 perhibere I 311, 2. 678, 14. perhi-
 betur *c. nom. c. inf.* I 54, 16.
 126, 21.
 perhorrescere *aliquid* I 754, 19.
 periclitari I 492, 14.
 perimere I 435, 13. 621, 15. 682, 4.
 720, 9. II Ph 141, 95.
 perinde ut I 586, 26. perinde habe-
 batur ac si esset.. I 146, 6.
 perire: peribit ab eo uirtus sua I
 645, 15. succurrere perituro I 522,
 13. *cf.* interire.
 peritia: ii quibus peritia est ciere
 animas I 388, 6.

- peritus iuris I 436, 10. *c. abl.* I 402, 10.
- periurare II 108, 21. *cf.* peierare.
- periurium I 681, 11. 743, 13.
- periurus I 425, 20.
- perlatio malorum I 473, 10.
- perlegere I 238, 9. 12.
- perlucens II 29, 16. 30, 12. 33, 4. 48, 22.
- permiscere: uirtutibus I 2, 26. mundo I 588, 7. se (*mulieri*) I 295, 18. cum I 145, 7. II 41, 17. cum uirginibus I 76, 25. 77, 1. permixti inter se II 45, 18. I 155, 9 (mas et femina). permixtus ex utroque genere I 317, 6. de terrena fragilitate II 117, 21.
- sine permissu eius II M 218, 6.
- permittere *c. inf. act.* I 738, 10. *cf.* frenum.
- permixtio sextus alterius I 30, 17. II 107, 20. feminae I 295, 16.
- pernolitos cibos II 35, 16.
- pernegare I 67, 11.
- magis perniciosa I 32, 7.
- pernicitas fugiendi II 7, 24.
- pernix I 543, 20.
- peropacus I 88, 5.
- perorare I 183, 1. contra religionem I 405, 7. haec ad te paucis perorauit II 63, 11. causam *aliquam* I 411, 22 (plene). apud *aliquem* I 587, 16. causam ueritatis I 3, 14. ut confirmata causa peroremus I 257, 4. *sim.* II 123, 8.
- perpendere I 124, 19. 22. mala corporis sensu I 480, 10.
- perpes: per annum perpetem II M 212, 5. perpetes I 666, 10. 758, 4.
- perpessio I 157, 1.
- perpeti I 387, 9.
- perpetrare II M 190, 21.
- perpetuitas I 615, 6. II 107, 21.
- perpetuo I 750, 21.
- uita perpetua I 142, 23. 563, 16. in perpetuum I 15, 21. 16, 1. 68, 6. 299, 5. 306, 14. 309, 6. 368, 9. 387, 12. 395, 2. II M 192, 21. *al.*
- perplexus I 258, 21.
- perquam stultum I 111, 1.
- perraro I 221, 15. 401, 17.
- persaepe I 125, 17.
- perscripsit sua gesta in columna I 42, 7.
- persecutores I 477, 16. II M 171, 5. 173, 1. 7.
- persequi *aliquid* litteris I 4, 6.
- perseuerans ac perpetua uoluntas I 539, 14.
- perseuerantia I 441, 7. 477, 5.
- perseuerare in *aliqua re* I 22, 6. 107, 6. [II M 213, 7.] *c. inf.* I 122, 21.
- persolvere *alicui* promissum II M 221, 4.
- persona: illorum sibi nomina quasi personas aliquas induerunt I 167, 14. personam *alicuius* sibi inponere I 262, 4. deus utramque personam sustinet et patris et domini I 282, 5. utraque persona (*sc. patris et domini*) in deo uenerabilis II 130, 16. *de deo patre et deo filio* utraque persona I 393, 17. duae personae I 393, 13. uirtutem sub persona stultitiae celare I 460, 8. poeta fortasse pro persona locutus est I 520, 13. idem (Esaias) alio loco ex persona patris ad filium (dicit) I 722, 12. sexagenarii homines ex persona Apollinis in Tiberim deiciebantur I 688, 20. in alterius personam *aliquid* transferre I 737, 16. persona poetica I 429, 18. = homo I 20, 2. 330, 7.

- 522, 5. [in persona Christianorum II M 231, 7.]
- personare *intrans.* I 90, 19. II M 198, 23. *trans.* damnationem suam cottidianis lectionibus personant I 340, 12.
- personati I 87, 8.
- perspectio I 141, 24. II 68, 7.
- perspicere quod (*pro acc. c. inf.*) *c. coni.* II 69, 16.
- perspicue I 160, 5. II 50, 11.
- perstant monumenta in perpetuum I 68, 7. perstare in *aliqua re* I 103, 12.
- perstringentur igni I 652, 4.
- persuadere: persuasum est, *sequitur* quod *et coniunct.* II 99, 2.
- persuasio I 172, 18. 458, 11. 605, 11. 749, 22. II 98, 6. inepta I 399, 18. inueterata I 61, 12. 95, 12.
- publica I 41, 21. 71, 22. 707, 3.
- stulta I 95, 7. uana I 43, 14. (101, 21 *coni.*) uulgaris I 461, 23. 24.
- in alia fuit persuasione I 237, 12.
- pertimescere I 179, 13. 193, 12.
- pertinaciter I 5, 22. 210, 22. *al.* = constanter I 353, 1. pertinacissime I 122, 21.
- pertinacissimus I 607, 11.
- pertinere: quod pertinet ad I 473, 2.
- peruadere ciuitatem II M 211, 12.
- peruagatur fama quod *c. coni.* II M 191, 13.
- peruehi II 100, 20. ad metam I 667, 17.
- peruenit res eo ut I 120, 14.
- peruerse ingeniosus I 369, 1.
- peruidere = intellegere I 63, 24. 141, 5. 368, 19. 369, 21. 395, 21. 509, 12. 581, 10. 627, 7. 750, 2. 753, 4. II 6, 7. 42, 15. 58, 4. 121, 11. [M 230, 13.] liquido II 50, 3.
- penitus I 395, 21. *aliquid ex ali-*
- qua re* I 104, 26. 213, 22. 439, 15. = penitus perspicere: (*de deo*) clandestina scelera et ipsas etiam cogitationes I 422, 8. conscientiam I 748, 19.
- peruigilium I 645, 4.
- peruius I 575, 9.
- perungi I 294, 3.
- peruolare I 610, 4. II M 214, 12.
- maria II 53, 8.
- pes: produxit (deus) quaedam membra longius, quae uocantur pedes, ut alternis motibus solo fixa perducerent (*subest etymologia*) animal quo mens tulisset aut quo petendi cibi necessitas prouocasset II 19, 7. pedem referre I 573, 5. pedibus procedere I 118, 8.
- mare ingressus I 334, 6. suis pedibus domum redisse I 128, 11.
- sedere ad pedes *alicuius* I 32, 17.
- prouerbia*: cum ipse ignoraret ubi pedes suos poneret I 405, 14. non prospexerunt quid ante pedes suos esset I 106, 11. prudens et sciens pedem laqueo inserit I 103, 22.
- pessum abire I 247, 6.
- pestifer I 97, 3. 743, 5. II 101, 13. 109, 2. 132, 5. M 182, 8. 204, 19.
- pestilens I 457, 22. 636, 1. II 40, 6.
- pestilentia I 126, 21. 169, 17. 538, 16. II M 234, 8.
- [petitio II M 231, 14.]
- [CCC philippeï I 22, 1.]
- philosophari I 181, 5. 226, 15. 607, 4. 708, 15. noua non philosophandi philosophia I 185, 16.
- philosophe uiuere I 219, 12. 16.
- philosophia est, ut nomen indicat, studium sapientiae I 180, 7. uera philosophia (= *religio Christiana*) II 63, 13. *cf. etiam Indic. rer.*
- philosophus id est quaesitor sapien-

- tiae I 180, 20. philosophi sectae nostrae (= *Christiani*) II 4, 11. *cf. etiam Indic. rer.*
- phoenix II Ph 139, 70.
- physica (*fem.*) I 248, 7.
- physice (*fem.*) I 701, 21.
- physicus: physica (*sc. philosophiae pars*) I 190, 12. (*sc. philosophia*) I 706, 3. ratio I 48, 23. 213, 5. physici I 188. 1. 5. 189, 20. 190, 8. 196, 21. 707, 23.
- piaculum I 174, 9. soluere I 651, 8. 689, 3.
- pictores fectoresque I 40, 23.
- pie I 418, 10. 467, 25.
- pietas tam impia I 469, 6. (dei) aeterna pietas II M 237, 4.
- piget (quem errati) I 572, 13. *c. inf.* I 5, 20. 566, 10. 11. 687, 17.
- pignus: cum homo mentis suae pignora in aram dei conferat I 749, 19. pignora = liberi I 492, 15. 528, 23.
- pila I 255, 18.
- pillei in figuram II 26, 17.
- pilus *sensu collectiuo* II 26, 15. *plur.* II 8, 19. 25, 20. 26, 11. 33, 1.
- pingere: picta pretiosa I 577, 16. picta et ficta I 557, 6.
- pinguefacere fimo terram I 687, 18.
- pinguescit terra in ubertatem II 100, 6.
- pingue lutum I 149, 7. *cf. opimus.*
- pinnae I 192, 17. II 14, 8. 19, 17. (*ubique penn. codd. quid.*)
- piscatorium artificium I 406, 20.
- pituuta II 41, 14.
- pium nomen iustitiae I 425, 6. deus pius est I 515, 15.
- placabilis *sensu passiuo* II 122, 10. *sensu actiuo*: hostia I 390, 4. placabiliores I 390, 5. sacrificium I 749, 18.
- placere sibi I 177, 16. 433, 19. multum I 460, 10. in rebus malis populo placere I 401, 19. consideremus, si placet, ... I 64, 24.
- placide ire I 543, 17.
- placiditas I 537, 1.
- placidus aer II M 172, 8. *cf.* I 260, 6.
- placitum I 60, 13. *plur.* I 627, 24. 665, 2.
- plāga I 383, 14. 475, 11. 631, 6. II 17, 4. M 210, 8. caelestes plagae I 631, 19. II M 172, 14.
- plāga (*translate*) = rete I 171, 13 (*tendere*). 178, 19 (*se induere in pl.*) 564, 19. = regio I 384, 10. meridionalis I 143, 18. orientis I 41, 18. septentrionalis I 635, 10. 143. 16.
- planctus I 83, 1.
- plane dilucideque monstrare I 295, 13. = prorsus I 87, 14. 243, 15. 268, 19. 458, 22. *al.* est plane cur I 236, 10. erat plane cur I 67, 10. non plane—sed I 194, 5. II M 197, 7. planius I 273, 9. *cf. ita (plane).*
- plangere I 689, 12. uinos I 637, 10.
- planities II Ph 135, 5. uentris II 38, 13.
- plantae (*pedum*): eas mirificus artifex (*sc. deus*) porrectiores longioresque formauit, ut stabile corpus efficerent planitie suae: unde illis inditum nomen est II 48, 2—8.
- planus II 19, 23. 37, 6. (*iustus*) planus est I 474, 13. qui se apud homines planum fecerit I 449, 7.
- planum *subst.* I 5, 25. in planum reuolui II 69, 14. in plano situs I 182, 20. plana camporum I 592, 17. montes planis aequabuntur I 636, 20.
- plaudere II Ph 138, 53.

- plaustra I 348, 11. II M 181, 3.
 plebeius (homo) I 128, 1. plebeio cultu II M 236, 7.
 plebs I 61, 4. = populus I 304, 17. 362, 5. dei (= fideles) I 384, 8. 631, 14. II M 237, 15. tunc una plebs dei et apud unam gentem fuit I 631, 15. = ecclesia I 395, 4. diuina (= fideles) I 380, 18. urbanae ac rusticae plebes II M 198, 21.
 plecti: qui capite plectuntur I 724, 17.
 plene respondere I 452, 11. plenius (redarguere scire) I 61, 12. 474, 20. 534, 19.
 plenitudo I 144, 10. 556, 4.
 plenus *c. abl.* I 11, 22. 36, 1. 205, 3. 206, 6. 209, 22. 290, 4. 447, 5. 454, 17. 458, 15. 502, 8. 616, 5. 713, 13. II 20, 16. 68, 15. M 199, 7. 227, 10. *c. genet.* I 62, 7. 146, 2. [579, 15. 713, 10.] II 31, 13. 38, 8. 88, 5. Ph 145, 149. M 206, 8. *cf.* manus.
pleonasmus cf. figura etymologica. genetiuus explicatiuus et identitatis. adeo (—tam—). deinde (rursus). denuo (re-). dicere (loquitur dicens *et sim.*). furtim (decipere). noua ex integro cura II M 210, 12. opimus (et pinguis). post (deinde). postea (deinde). praedicere (ante). praefari (ante). praemittere (ante). praesentes (adsunt). praeuidere (ante). priusquam incipiam, pauca ante dicenda sunt I 284, 13. prouidere (ante). recidere. reddere. redire. regenerare. renasci. resoluerere. restituere. reuerti. reuolui. rursus. sigilla (parua). (unus et) simplex. (unius) singularis (appellatio). solitudo (deserta). nihil co-
 lamus nisi solius parentis nostri unicum nomen I 173, 21.
 plerique = permulti I 95, 19. 245, 9. 391, 23. 395, 2. II M 178, 1.
 plerumque = persaepe I 108, 17. 151, 10. 619, 22.
 plorare I 637, 8.
 ploratus II 10, 12.
 pluet (deus) super inpios ignem I 760, 3.
 pluralis numerus I 393, 19.
pluralis cf. congruentia numerus.
 plurimum nocere I 557, 13. prodesse I 70, 18.
 plus est in *aliquo uel aliqua re* (quam) I 96, 5. 101, 7. 133, 12. menses plus minus quattuor II M 233, 19.
plusquamperfectum: indicatiuus pro indicatiuo imperfecti: fuerat I 158, 6. 188, 17. 221, 6. 275, 10. 349, 17. 383, 20. melius II 85, 12. 102, 3. necesse I 275, 3. 320, 6. opus I 506, 19. 549, 16. II 38, 18. praesentius I 275, 10. non satius I 707, 9. debuerat (-rant) I 396, 3. 440, 5. 723, 27. II 91, 23. non defuerant II M 191, 15. *cf. coniugatio composita, plusqu. indic.* (fuerant uersati *et* fuerat refellendus). — *coniunct. plusqu. pro coniunctiuo imperf.* I 327, 12. 381, 16. II 116, 6 (*cf.* 115, 19).
 pluma II 8, 2. 24, 23.
 pluua I 341, 13. *plur.* I 254, 22. pluua caelestis alimenti (= manna) I 303, 3. pluua benedictionis matutina et uespertina I 757, 15.
 poeta: poetis licet quidquid uelint (*cf. Otto, Sprichw. d. Röm. p. 283*) I 83, 23.
 poetice I 108, 10. 217, 6.
 poeticus color I 39, 19. poetico

- more I 415, 1. poetica fabula I 91, 11. fictio I 413, 17. licentia I 40, 15. 653, 14. 684, 2. persona I 429, 18. figmentum I 46, 9.
- polenta I 229, 1.
- politi homines I 258, 22.
- pollens uirtute I 286, 11.
- pollere II 92, 12. inter ceteros ui II 37, 19.
- pollex nomen accepit, quod ui et potestate inter ceteros polleat II 37, 18.
- polliceri = minari I 380, 9.
- polluere I 380, 22. 559, 1. II 108, 21. M 188, 13. polluti (= *leprosi*) I 330, 19. 716, 22. *cf.* conscientia(m) polluere).
- polus II Ph 135, 2. 143, 112.
- pompa I 36, 18. 91, 9. 104, 18. 690, 13.
- ponderare I 530, 5. 649, 7. secum rem I 104, 19. *aliquid aliqua re* I 401, 14. 480, 11. *aliquid ex aliqua re* I 242, 7. 727, 17.
- ponderosus I 139, 18. 610, 1. 613, 13. 618, 23.
- pondus *translate* I 225, 8. 261, 10. II M 192, 14.
- ponere aedem, aram *alicui* I 77, 4. 6. 85, 4. legem I 59, 13. 75, 5. sententiam (= proponere) I 48, 24. nomine posito (= addito) I 325, 16. cum ignoraret ubi pedes suos poneret I 405, 14. = deponere: famem I 671, 13. animam pro fide ac religione I 728, 20. spiritum I 360, 13. — quod tertio loco positum est II 74, 11. ubi I 42, 6. 728, 20. *cum in et ablat. 45 fere locis.* timorem in maximo uitio I 541, 21. obliuionem iniuriarum in laudibus I 553, 2. positus *pro participio praes. uerbi* esse: in aliquo dolore I 183, 10. — contra positus II 29, 17. 30, 9. longe I 183, 10.
- pons: per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet I 187, 23.
- pontifices seu minores seu maximi I 463, 8.
- pontificium ius I 88, 20.
- populari I 151, 10.
- popularis I 228, 13, 16. II 74, 14. de cuius ac populari sua II 124, 4. populares dii II 97, 19.
- populariter II 75, 20.
- populator II M 205, 1.
- populus: in populum (= uulgus imperitum)) se redigere I 186, 18. populus dei = fideles *uel* Christiani I 394, 13. 471, 8. 476, 11. 477, 24. 631, 17. 659, 9. 666, 4. II M 175, 7. 238, 3. iustus = Christiani I 404, 14. 639, 8. II M 177, 3. noster = Christiani I 422, 18. 429, 1. 438, 6. 447, 20. 460, 14. sanctus = cultores dei I 630, 11. uniuersum populum (= Christianos eius oppidi) concremauit I 435, 6.
- porcina caro I 348, 14.
- porcus I 348, 14. -
- porrectus II 28, 5. porrectior II 48, 6.
- porrigere I 111, 2. II Ph 144, 131. longe II 21, 18. in diuersum II 20, 1. aequaliter II 20, 17. 25, 20. ueluti aequali porrectus iugo nasus II 33, 9. radius ex sole porrectus I 392, 11. quasi porrecta manu I 597, 10. (Roma) manus suas in totum orbem terra marique porrexit I 634, 1. (ecclesia) manus suas in orientem occidentemque (*coni.*, oriente occidentemque *cod.*) porrexit II M 177, 16. spem suam longius porrigere I 490, 15. [porrigere indulgentiam II M 213, 13.]

- porro I 168, 3.
portauit (Christus) carnem (= corpus humanum) I 358, 6. portare crucem I 364, 3.
portendere id, quod (*pro acc. c. inf.*) *et coni.* I 379, 3.
portentificus I 162, 3. 320, 13. 330, 10.
portentosus I 255, 22.
portentum *plur.* I 78, 2. 409, 11. II 23, 13.
portio I 8, 13. 175, 21. 392, 18. II 40, 4. pro uirili portione I 124, 21.
portus salutis I 573, 3. 725, 7. 749, 8. ad summum sapientiae uirtutisque portum perducere I 508, 4. sollicitudinum portus I 531, 1.
poscere *c. acc. c. inf.* I 558, 6.
positio II 91, 24.
positio uerborum cf. prolepsis traiectio.
posse *absolute*: deo subiacet posse omnia I 650, 17. 135, 2—5. — deus potest omnia I 139, 4. II 10, 18. aliquid posse I 111, 12. 168, 16. plus I 38, 12. nihil I 588, 7. ut nihil aliud possit quam—ominari II 10, 11. *omisso uerbo* fieri: potuit utrumque I 517, 14. quantum potest I 521, 13.
possessio I 50, 15. 500, 4. 510, 13. II M 181, 12.
possibile est *c. infin.* I 371, 1. II 6, 5. *possibilia* I 679, 20.
possidere gubernationem rerum I 11, 6.
post haec I 157, 23. 350, 12. 388, 10. 647, 3. 720, 10. 760, 10. II 83, 3. post haec deinde I 55, 2. post deinde I 600, 18.
postea deinde I 162, 4. postea (—) quam *c. ind. perf.* I 337, 1. II M 179, 4. 183, 24.
in posterum I 630, 7. II 4, 12. 69, 18. posterius = postea II 120, 13.
postliminium: si quis ab inferis re-
diens uitam postliminio recepisset I 655, 1.
postmodum I 92, 10. 95, 12. 99, 8. 492, 13. 533, 5. 572, 18. 679, 6. 684, 21. 689, 13. 22. 690, 16. 696, 24. 701, 10. 714, 9. 18. 733, 19. 741, 3. II 120, 16. M 210, 3. 237, 10.
mane postridie II M 191, 13.
postquam *c. coniunct. perf.* II Ph 139, 59. 60. *item in orat. indir.* I 91, 16. 690, 17. *c. coni. plusqu. in orat. indir.* I 324, 2. 700, 3. *c. fut. II*: I 136, 4.
postulare in matrimonio (*-an -ium?*) II M 219, 10. [*aliquem (aliquid)* II M 232, 5.] *c. acc. c. inf.* I 349, 12.
potare I 621, 11. ut possint remedia potari I 401, 3.
potens generandi et faciendi I 134, 8. ueritatis I 179, 15. rerum I 472. 1. ille unus maximus ac potens omnium I 11, 11. potentior in persuadendo I 402, 18.
potentatus (*plur.*) I 206, 9. 543, 6.
potenter: potentius I 3, 17. potentissime I 557, 11.
potentia uini II 32, 9. *potentias* concupiscere I 206, 18.
potestas pollicis II 37, 19. *potestate* uerbi sui I 716, 20. *potestates* I 8. 19. 447, 12. 677, 15. *potestatibus* I 10, 4. *potestatem habere in aliquem* I 567, 20. II 111, 18. 130, 18 (*ueram et aeternam potestatem*). *potestatem habere alicuius rei* I 73, 11. *habet uitae ac necis ueram et perpetuam potestatem* I 284, 3. *habet in nos et uitae et necis potestatem* I 735, 15. *habere potestatem c. infin.* II 120, 3. — *habere in potestate*

aliquem I 430, 16. 753, 8. iram suam II 122, 16. in potestate habent supplicia uitare I 439, 14. non habent in potestate ut I 461, 6. — dare potestatem *alicui* ut II M 204, 16. [liberam potestatem *alicui alicuius rei* II M 229, 3.] *aliquid* (*aliquis*) est in potestate *alicuius* I 151, 16. 194, 17. 195, 8. 500, 4. 559, 17. 734, 6. II M 194, 2. hoc munere an utamur, in nostra uoluit esse potestate II 61, 15. simulacra fuerunt in hominis potestate uel ut aliud fierent uel ut omnino ne fierent I 107, 23. *sim.* I 692, 1. — corporis atque fortunae (bona) non sunt in hominis potestatem I 702, 26. potestas = persona: deus: summa potestas I 44, 11. tanta II 130, 2. summa illa et singularis II 108, 3. praestantissima atque optima II 67, 7. — esse aliquam peruersam potestatem (*sc.* diabolium) I 97, 18. *infinite*: deus nomen est summae potestatis I 11, 15. esse praestantissimam potestatem I 14, 10.

potio II 36, 18. aceti I 350, 12.

potiri luce = nasci I 37, 8. perenni luce I 394, 17.

potis: potior I 191, 4. 395, 11. 671, 3. 699, 10. 724, 17. 739, 11. 747, 7. 751, 13. 754, 23. potissimus I 191, 4. *aduerb.* potius—non: illa potius ficta sunt, quae —, non illa quae — I 39, 11. 470, 3. non (nec) potius — sed I 527, 4. 535, 11. [quem potius appellem nisi eum I 4 adn. § 16.] — morietur potius quam occidat (*cod. B.* occidet *cett.*) I 455, 16. *coniunctiuum et potius sequitur* quam *et coniunct.* I 386, 3. 455, 16. 535, 7. II 84,

17. *item infinitiuum in accus. c. inf. infinitiuus* I 269, 15. II 63, 20. — potius *et comparat*: aiunt multo esse praeclarius et homine dignius caelum potius quam caelata intueri I 557, 3. credibilis est materiam potius a deo factam —, quam mundum non esse a deo factam I 139, 3. — utrumne — ac non potius — ? I 117, 16. 18. quasi uero—ac non potius I 215, 18. — *cf.* uel (potius). — potius *omissum ante* quam *cf.* quam. *cf.* -ne. — potissimum *saepe, uelut* I 32, 20. 46, 12. 47, 1. 74, 9. 78, 20. 96, 10. 111, 11. II M 186, 4. non potissimum —, sed I 46, 12. 175, 9. 540, 20. potissimum (= potius) quam I 99, 15. 106, 13.

potus I 354, 2. 380, 12. II 42, 19. aceti I 380, 7. *genet.* II 41, 16. *accus.* II 42, 16. potu I 5, 18. 483, 7. 671, 15. II 35, 19. *plur.* II 99, 13. potibus II 38, 19.

prae I 59, 4. 435, 1. 581, 21. II M 184, 6 (*coni.*). *cf.* ferre.

praebens se obuium ceteris II 37, 16. praecedere I 282, 10. 302, 11. 377,

18. 380, 4. aetate I 91, 2. *c. acc.* I 303, 11. 334, 4. 497, 10. 592, 2. II M 175, 14. praecedentibus libris I 479, 14. 505, 14 (*singul.*)

praecellens I 449, 8. II 75, 18.

praecellere *aliqua re aliquid* II 80, 10. inter ceteros I 531, 20.

praeceps uia I 486, 2. (homo) II M 179, 14. 185, 16. ad occidendum praecipites extiterunt I 435, 5. in praecipites ferri I 2, 28. in praecipite positus I 197, 25. praecipitem se dedit I 238, 13. de tribunali II M 205, 18. quos cupiditas praecipites trahit I 491, 4. (ipsam) huc atque

- illuc praecipitem exturbat II M 219, 20. adfectus homines in omnia facinora praecipites agunt I 553, 20.
- praecidere I 490, 2.
- praecinere I 12, 5.
- praecipere ut I 85, 6. 128, 3. 334, 3. 383, 15. 716, 27. II M 200, 15. ut—non I 158, 5. ne I 162, 20. 694, 11. *c. acc. c. infin.* I 114, 14. 156, 19. 309, 3. 328, 22. 552, 20. 570, 17. II 122, 9. M 184, 19. 188, 1. *c. acc. c. infin. gerund.* I 515, 1. 567, 2. *c. dat. et inf.* I 229, 7. *c. inf. act.* I 468, 17. II 122, 6. oportere I 290, 1. quae ad continentiam praecipuntur I 569, 18. 585, 9.
- praecipitare *transit.* I 490, 3. in *c. acc.* 195, 17. 507, 2. II M 236, 3. ad inferna I 487, 18. de II 70, 11. 120, 2. 129, 6. Ino se praecipitauit I 82, 19.
- praecipitium I 106, 10. 727, 12. II 74, 2. per pr. I 5, 26. 753, 24. per praecipitia I 395, 4. 506, 13. 543, 18.
- praecipue *cf.* cum (—tum).
- praecipuus extitit I 402, 12. praecipua et nobilis (Sibylla) praeter ceteras II 124, 3.
- praecones maiestatis (dei) I 12, 9. idonei (ueritatis) I 402, 4.
- praeconium dei facere I 13, 1. de uno deo I 12, 2. 329, 5.
- praecordia II M 234, 1.
- praecursor eius uiae I 505, 19. diaboli II M 176, 1.
- praeda: praedae pecorum II M 204, 22. praedae esse *alicui* I 516, 9. 632, 2; *cf.* pabulum. praedae ac ludibrio haberi I 756, 14. in praedam cedere *alicui* I 108, 18. II 8, 5. feris ac uolucris in praedam iacere I 530, 6. in praedam uxor ac liberi uenient I 492, 19. uiscera sua in praedam canibus obiciunt I 559, 6.
- praedamnare I 398, 12.
- praedari maria I 427, 2. bonos I 639, 16. ut ex alterius necessitate praedetur I 548, 6.
- praedatio I 425, 5.
- praedicare I 33, 6. 371, 10. 11. *al.* de I 679, 8. 723, 2. *sensu ecclesiastico* I 138, 8. 312, 2 (?). 320, 4. 367, 18. unum deum I 11, 21. 23, 7. euangelium II M 174, 11. *de prophetis* = praedicere I 312, 3 (?). *c. accus.* I 713, 14. *c. acc. c. inf. fut* I 653, 8. ante multam temporum seriem I 301, 20 (?). de I 723, 2. ante praedicans de I 382, 11.
- praedicatio I 286, 13. 367, 18. 444, 6. euangelii I 367, 8. 720, 24. dogmatis ac doctrinae II M 174, 5.
- praedicatores unius dei I 678, 12.
- praedicere I 11, 23. 331, 2. 340, 12. 341, 8. 344, 9. 349, 2. 362, 2. 755, 2. ante I 715, 16. 24. uox praedicta (-dicata *BRH*) I 329, 20. *sequitur* quod (*pro acc. c. inf.*) *et con.* I 394, 18. 683, 17.
- praedicta prophetarum I 343, 13.
- praeditus sacerdotio I 64, 10.
- praedo religionum I 114, 6. rerum sacrarum I 111, 13.
- praesesse: dea quae floribus praesit I 73, 6.
- praefari I 240, 14. multo ante I 634, 20.
- praefectus II M 180, 12. 186, 18. 189, 17. 218, 7.
- praeferre *cf.* lumen. — prae se ferre mirabilem dignitatem II 38, 1. praeferre = prae se ferre, ostendere, edere: I 59, 8. 144, 17. 560, 14. II 25, 2. 28, 16. 29, 15. 48, 9. id

- pro summâ sapientia praeferunt I 547, 2. in posterum I 630, 7.
- praefigurare I 684, 18. se in *aliqua re* I 561, 1.
- praegustator *translate* II M 218, 7.
- praeire: lictoribus prae-euntibus I 87, 12. = progredi II M 227, 2. = incipere, docere II M 227, 8.
- praeloqui I 23, 5. 312, 9. 322, 6. 720, 14.
- praematura uitia I 561, 3.
- ante praemisit prophetas I 723, 1.
- praemium caelestis mercedis I 547, 13.
- praemonstrationes I 630, 3.
- praenitere II 33, 6.
- praeoccupare I 492, 18.
- praeparauit terram homini in habitaculum I 599, 2.
- [praepollens uirtute I 668 *adn.* § 13.]
- praeponere I 395, 13. praepositi I 395, 12. *militum* II M 184, 21. 226, 25.
- praepositio non repetita ante relationem*: ne in eosdem laqueos incidat quos illi inciderunt I 694, 6. [I 420, 12.] (*repetita* I 8, 16 *al.*). — *attributum per praepositionem substantiuo additum cf. substantiuum.* — *cf. -que.*
- praepostere II 123, 19.
- praeposterus I 491, 12. II 24, 5.
- praeputium I 347, 9.
- praescius futurorum I 144, 5. 384, 5.
- praescribere I 123, 13. quominus I 729, 7. praescripta portio I 8, 13.
- praescriptio I 582, 12. praescriptione temporis pugnat II M 209, 20.
- praescriptum: ut eorum praescripto uiueret I 452, 22. noluptatem intra praescriptum cohercere I 556, 18. cohibeat adfectus intra praescriptum legitimi tori I 566, 18. castitatem deus non modo intra priuatos parietes, sed etiam praescripto lectuli terminat I 568, 4.
- praesens uirtus I 371, 16. motus II 121, 15. locus I 9, 5. haec praesens uita *cf.* uita. praesenti tempore I 150, 17. re praesenti refutari I 183, 15. uiuus praesensque I 345, 8. ad praesens I 614, 18. 631, 11. 745, 4. II 123, 3. II M 214, 14. in praesens I 377, 22. 379, 20. II M 234, 8. in praesenti I 7, 14. 100, 15. 379, 22. 384, 7. 477, 24. 615, 15. II 158, 4. M 190, 19. praesentes adsunt I 696, 20. deos suos praesentes habere I 73, 23. praesentes poenae I 127, 1. 386, 2. praesentia facta I 371, 1. 381, 8. exempla I 453, 3. contemptu praesentium (*neutr.*) I 617, 13. praesentius I 275, 10.
- praesentaneus II 122, 12.
- praesentiam sui fecit I 456, 5.
- praesentire I 170, 8. 347, 2.
- ad praesepe (-pium *B*, -pem *P*) stabunt I 660, 11.
- cum praesertim II 9, 8. tum praesertim cum II 4, 19.
- praeses *prouinciae* I 435, 19. II M 189, 18. 220, 1. 228, 13. praeses mundi I 168, 18. praeses dominusque mundi deus I 670, 20. (*cf. etiam deus.*) praesides (*prouinciarum*) I 423, 1. 442, 14. II M 180, 10. legum I 736, 16.
- praesidere: in cuius sinu praesident I 78, 1. *alicui rei* I 303, 18. 679, 3. II 114, 22.
- praesidiarii milites II M 225, 11.
- praesignificatio I 631, 12.
- praestabilius I 3, 11. 538, 11.
- praestare sibi bonum I 194, 15. ut sapientiae nomen uita ipsa praestarent II 4, 16. pectus purum ab

- omni sceleris contagione I 437, 1. [ut res publica praestetur incolumis II M 213, 21.]
- praestituere I 116, 14. 19. 456, 4. 693, 19.
- praesto esse I 100, 5. 12. uirgines statim praesto (*om. fuerunt*) II M 182, 11. in *c. abl.* II 54, 2. praesto adesse I 192, 3. sacrificiis I 169, 9.
- praestrigiae (*codd. quidam praestigiae*) I 129, 2. 164, 11. 170, 2. 330, 2. 408, 11. 696, 15.
- praestringere oculos I 122, 1. 693, 8.
- praesultor I 128, 4.
- praetegere I 404, 6.
- praetendere *aliquid* II 35, 1. 45, 5. excusationem de lege I 309, 13. causam uitiiis suis I 569, 7. praetenditur contemptus rerum magnificis uerbis I 265, 17. praetendere *c. acc. c. inf.* I 374, 20. 559, 16.
- praeter *aduerb.*: praeter quod (= praeterquam quod) I 194, 14. II 61, 4.
- praeter *praepos.* = magis quam: praeter ceteros I 25, 10. 321, 5. II 124, 3. M 189, 16. (solus) praeter ceteras animantes I 173, 17. II 104, 27. sola praeter alias mulieres I 66, 2. *item sensu excludendi* I 26, 16. 101, 20. 127, 14. 168, 16. 293, 6. 295, 9. II M 189, 9. *al.* alius praeter unum I 329, 4. praeter Iouem solus omnium I 35, 5. *sensu includendi* I 73, 15. II M 192, 20.
- praetergredi *aliquid* I 452, 1.
- praeterire *aliquid (in disputando)* I 271, 16. II 43, 5. praeteritus I 150, 17. 151, 2. 242, 6. in praeterito I 237, 3.
- numquam praetermittet quominus I 548, 7.
- praeterquam I 22, 20. 447, 20. 460, 18.
- praeteruolare *aliquid* I 137, 25. II 28, 21.
- praetexere quae gesta sunt quasi uelamine aliquo uersicolore I 684, 1. sub praetexto suauitatis I 401, 4.
- praetimere ne I 544, 13.
- castra praetoria II M 202, 4.
- praetoriani II M 187, 1.
- praeualere I 629, 22. 756, 13. II 45, 1. 2. M 223, 12. *c. dat.* I 751, 8. *aliqua re* I 417, 11. 652, 4. II 109, 16.
- huius (uiaae) dux praeuaricator I 506, 6. praeuaricatores dei I 169, 1.
- praeuidere ante I 271, 13.
- praeuius I 373, 2. *alicuius* II M 176, 2.
- praeue *oppos.* in rectum I 543, 13.
- prauitas I 6, 4. 12, 10.
- prauus *cf. rectus.* (prauae) religio(nes). praua sentire I 7, 1.
- precari I 522, 6. *aliquid* I 99, 23. ueniam suis peccatis I 580, 4. pro salute *alicuius* I 390, 1. deum I 44, 1 *aliquid* ab *aliquo* I 79, 5. sibi bona ab *aliquo* I 111, 3.
- precatio I 35, 14. 75, 12. *plur.* I 37, 3. 279, 20.
- prendere II 21, 23.
- presbyteri II M 188, 15.
- pressura I 380, 12. 476, 9. 639, 8. in pretio haberi I 578, 6. legem pretiis rerum uenialium statuere II M 180, 21.
- prex: cum precem in Apollinem rogatus expromeret I 27, 10. precem facere pro inimicis I 745, 19. dicere pro imperatore II M 227, 9. precibus aduocare I 100, 1. 116, 8.
- pridem *cf. iam.*
- pridie I 444, 13. mane II M 227, 3.
- primaueus II Ph 143, 115.
- primarius II M 218, 11.
- primitus I 95, 11. 516, 7. 561, 14.

- primo omnium II 22, 21. primo—deinde I 245, 12. postremo II M 219, 11.
 primogenitus I 14, 15. 286, 10. 306, 10. 383, 17. 695, 7.
 primorem partem II 28, 9. in primori facie II 31, 8. primores II M 182, 9. 215, 5. primores (Iudaeorum) I 338, 12. II M 194, 21. 196, 23.
 primordia I 270, 11. = atomi I 232, 21. II 24, 3. *item* primordia elementorum II 85, 5.
 primum omnium I 453, 19. primum—deinde I 48, 17. 121, 19. 142, 13. 16. 292, 1. 4. 382, 5. 9. postremo I 119, 6—8. 215, 1—5. *cf.* cum.
 primus ex I 39, 5. omnium II M 188, 12. = prior I 587, 24. primus Oriens I 144, 2. in primo Oriente II Ph 135, 1. in prima aetate (= iuventute) II 120, 15. prima (= summa) terrae superficies I 589, 16.
 princeps (*sc.* *Romanus*) II M 179, 9. 180, 5. *item* principes I 385, 11. 405, 1. 436, 12. II M 187, 20. [Romani I 4, 10 adn. § 13.] huius saeculi I 401, 6. princeps calamitatum II M 205, 17.
 principalis I 46, 8. 76, 12. 138, 13. 144, 18. 146, 20. 191, 5. 445, 14. deus I 678, 14. quod est principale omnium I 511, 14. principale fastigium [I 668 adn. § 12.] II M 178, 4.
 principatus I [4, 10 adn. § 13]. 14, 16. 27, 2. 53, 4. 285, 3.
 principium sumere a I 6, 10. [in ortus sui principio I 131 adn. § 8.] principium causaeque nascendi I 16, 10. a principio I 119, 8. 227, 19. 20. 283, 17. 293, 5. 301, 7. 302, 3. 347, 9. 377, 16. 409, 13. II M 173, 6. *al.* in principio I 132, 5. 152, 11. 168, 9. 232. 11. 255, 4. 295, 9. 412, 12. *al.* principia = atomi II 24, 1. 84, 11.
 priorem (= prius) filium quam patrem barbatum uideri I 110, 20. *item* priores I 37, 8.
 pristinus I 40, 2. 384, 18. II 14, 4. M 177, 12. *al.*
 priuatio doloris I 191, 9. 194, 4.
 uestis priuata II M 195, 8.
 priusquam (prius—quam) *c.* *indic. praes.* I 494, 16. *c.* *coni. praes.* I 192, 11. 284, 13. 552, 18. 591, 22. 623, 22. 630, 22. 645, 8. 738, 2. II 56, 16. *c.* *coni. imperf.* I 46, 9. 231, 21. 350, 9. II 23, 11. *c.* *coni. plusqu.* I 275, 21. — priusquam incipiam, pauca ante dicenda sunt I 284, 13.
 pro tribunali II M 188, 24. ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus I 604, 2. *cf.* computare falsus habere inputare timere.
 probare *aliquid* ab *aliqua re* I 68, 20. incerta de (= ex) certis I 138, 5. ex I 13, 7. 180, 9.
 probatio I 13, 5. 25, 7. 138, 1. 6. 385, 2. 388, 12. 653, 6. II M 188, 15. probationum lumen I 675, 14.
 proboscidi similis (proroscidi *B*¹, promuscidi *B*³*P*) II 21, 14.
 procax I 467, 11.
 procedere: signa procedunt II M 227, 17. ut Romae procederet (Diocletianus) consul II M 191, 2. in medium I 463, 7. in lucem II 10, 5. obuiam II M 223, 21. 227, 5. intellegitur bonis quae optent difficile procedere I 491, 1. (ne uerbum malum) procedat ex ore (hominis) I 548, 12. 296, 18. de ore I 297, 6. 638, 12. ore I 296, 14.
 procella nubis II M 174, 8.

- procerus II Ph 137, 29.
 processu temporum I 162, 9. 693, 5.
 II 101, 16. *sim.* I 205, 10.
 proclamare I 102, 4. 165, 24. 272, 4.
 350, 21. II 96, 18.
 procliuis I 510, 3. in uitia I 2, 25.
 373, 16.
 procreare *absolute* I 295, 17. 296, 5.
c. abl. I 316, 19. *ex* I 28, 13. 280,
 9. 295, 17. 316, 14. II M 183, 21.
 procul: interitus procul est a deo I
 8, 24. res procul ab iis afuit I
 12, 12.
 proculcatus iniuriis II M 222, 7.
 procumbere in humum I 102, 13. in
 terram I 204, 3. 246, 15.
 prodere = inuenire I 696, 12. pro-
 dendae (*cf. adn. crit.*) subolis gratia
 II 116, 18. illum poetae tamquam
 (= ut) fictorem hominis prodide-
 runt I 693, 1.
 prodesse: nihil prodest *c. acc. c. inf.*
 I 263, 25. quid prodest *c. inf.*
praes. I 103, 9. *c. inf. perf. cf.*
infinitiuus. prodesse *cod. B* I
 503, 12. 13. 519, 9. 528, 17. 532,
 3. 549, 6. 8. 574, 11. II 75, 13.
 81, 11. *codd. BR* I 526, 6. *cod. T*
 I 708, 20. 738, 1. *cod. H* I 165,
 10. prodeest *cod. B* I 437, 6. 496,
 17. 497, 11. 572, 6. 581, 11. II
 82, 8. *codd. BH* I 263, 25. *cod.*
B prodeerit I 540, 12.
 prodigere patrimonia in res super-
 uacuas I 523, 13.
 prodigia I 125, 18. 162, 5. *al.* caelestia
 (*de resurrectione Christi*) I 362, 1.
 prodigiosus II 22, 12.
 prodigus: ita liberalem distinguunt a
 prodigo, quod is sit liberalis qui—
 largiatur, prodigus uero, qui et non
 meritis et cum opus non est et
 sine respectu rei familiaris effundat
 I 544, 16. [prodigi liberi I 423,
 15. *adn. cr.*]
 prodire: *fut.* prodient I 638, 3.
 proditrix I 35, 10.
 producere = creare I 129, 11. 605,
 4. *al.* produxit (deus) ex ipsa cor-
 poris summa caput II 19, 6. *item*
 membrum a summa fronte II 21,
 22. a corpore producta membra II
 20, 10. produxit (deus) quaedam
 membra longius II 19, 7.
 productiona II 25, 13.
 proeliari I 632, 12.
 profanare I 245, 15. 422, 14. 427, 15.
 profane I 566, 8.
 profanus I 80, 22. 142, 7. 303, 7.
 385, 10. 714, 19. profani dii I 81,
 21. profani homines II M 184, 15.
 ueri profanus I 667, 8. profani a
 sacramento I 165, 14. 660, 19. a
 ueritate I 170, 2.
 profectio II M 188, 9.
 profecto I 11, 4. 30, 7. 37, 24. 84, 4 *al.*
 proferre uites de terra I 70, 10. te-
 stimonia de (= ex) responsis I 20, 5.
 professio I 3, 2. 20. 72, 16. artis
 oratoriae I 402, 14.
 professor sapientiae I 278, 19. 283,
 3. 521, 1.
 profiteri inimicitias aperte II M 224,
 22. se hostem Romani nominis II
 M 205, 3. continentiam II 116, 14.
 sapientiam I 106, 17. id pro summa
 doctrina II 69, 2. *part. perf. sensu*
pass. auctoritas professi dei I 369,
 8. professum gaudium I 539, 12.
 profligata ecclesia II M 172, 1.
 profluxit de Leucippi fonte uanitas in
 Epicurum II 90, 20.
 profundere diis (deo) uina I 165, 2
 (uina *om. codd.*). 481, 15. orationes
 I 551, 22. nocentes animas II M
 172, 14. *cf.* effundere.

- profundus: profundae ignorantiae tenebrae I 239, 15. in profundum abire I 253, 1. 589, 4.
 profusio uini I 480, 3.
 profusi dentes II 21, 20. profusus = prodigus II M 227, 14.
 progenies I 30, 5. 70, 5. 464, 11. de progenie Atlantis I 46, 27. una pr. I 146, 23. *plur.* II 96, 10. per singulas progenies I 160, 22.
 progignere I 712, 19.
 [programma II M 233, 13.]
 prohibere *aliquid* = uetare I 558, 17. *aliquem aliquam re* I 584, 4. 613, 26. a II M 185, 15. *c. inf.* I 744, 14. II 121, 22. 122, 2. 3. *c. acc. et inf.* I 162, 23. 558, 12.
 proicere: proiecta in humum (animalia, *de figura eorum*) II 27, 17. *item* in terram toto et corpore et ore proiectus I 348, 8. philosophi proiecti in terram diuina ignorando I 201, 18. furore proiecto (= abiecto) I 69, 16.
 proinde I 669, 1. 761, 5. II 132, 1.
 prolabi ad deliramenta I 611, 20.
 prolatio uocis I 297, 17.
prolepsis: (huius libri munus est philosophiam quoque ostendere quam inanis et falsa sit) I 179, 23. 384, 13. 500, 16. 691, 22. II 53, 22. *cf. traiectio.*
 proles II Ph 146, 167.
 prolixitas I 675, 6.
 prolixus I 676, 2. II 25, 19.
 prologus [I 21, 6.] II 156, 10.
 proloqui I 378, 19. 596, 21. 661, 8.
 promere: oriens promit diem ad laborem II 100, 2.
 promereri *aliquem* I 514, 5. 534, 10. II 75, 20. *aliquid* I 408, 17. ad promerendum II 76, 14.
 prominens II 21, 24.
 prominere ex II 25, 5. prominet foras iustitia I 730, 1.
 promisce I 63, 3. 76. 25 (*utroque loco -scue S*).
 promiscuus I 249, 18.
 terra promissionis I 347, 5.
 promoti (*genus militum*) II M 220, 17; *cf. adn. crit.*
 promouere *intrans.*: promouit Heraclaeam II M 225, 17. = adsequi I 728, 11. quid promouit Arcesilas nisi quod I 187, 7. nihil II M 211, 3.
 prompte II 63, 7. *cf. (eo) quidem (promptius quod).*
 promptuaria I 415, 6.
 promptus: promptius est *c. inf.* II 77, 6. cuius promptissimum est *c. inf.* I 50, 5.
 in promptu id iacet I 197, 21. est quantum ualeat I 724, 25.
 pronuscis *cf. proboscis.*
 pronepos I 93, 9. 13.
pronomen cf. hic ille is iste qui al. et 'demonstratiuum reflexiuium relationalium reciproci'.
 pronuntiare I 106, 22. 189, 4. 610, 14. 624, 3. 717, 6. II 83, 3. M 175, 17. *de iudice* I 350, 2. de causa I 549, 1. pronuntiare iudicis est, non argumentari I 179, 8. pronuntiat illos Caesares II M 195, 3. quod (*pro acc. c. inf.*) *et coni.* I 708, 13.
 pronus I 5, 20. 102, 12. 490, 20. II 69, 22. pronis corporibus I 98, 1. 612, 14. curuus et pronus II 121, 3. in deterius I 195, 16. ad bene faciendum I 730, 2. prona dictu I 4, 2. in quem beneficia dei proniora sunt I 743, 17.
 propagare I 30, 2. 155, 9. 203, 5. 502, 19. II 47, 12.

- in propatulo I 63, 3. 224, 9. 277, 13.
 prope = paene I 176, 1. 327, 5.
 631, 28. II 28, 1. *al.* propius aberrarunt I 529, 13. si aliquid nimis propius admoueas II 32, 2.
 propediem II M 226, 8.
 propemodum I 415, 14. 534, 17. 650, 13.
 properare II 84, 8. ad pontem II M 224, 13. ad mortem I 481, 6. properat oratio I 233, 11. 610, 22 (ad...). *c. inf.* II M 200, 19.
 propere II M 206, 19.
 propheta *cf. Indic. rer.* — propheta mendaciorum I 639, 1.
 prophetare I 324, 11. 345, 11. 359, 10.
 propheticae litterae I 149, 2.
 propinquare I 610, 23. 628, 12. 631, 23, 664, 9. II M 226, 8. *c. dat.* I 756, 10. II M 200, 1. corruptibile incorrupto propinquare non potest id est propius accedere I 141, 22.
 propinquus ad II Ph 135, 3.
 propitiare I 79, 6. 80, 20. 688, 19.
 propitius I 405, 6. II 75, 9. 132, 19. M [229, 7.] 238, 2.
 proponere *aliquid* in exemplum I 126, 12. 189, 6.
 propositiones I 119, 19.
 propositum I 435, 11. 442, 3. 530, 5. *al. alicuius rei* II M 187, 16. id propositi II M 223, 3. propositi est peccare I 377, 6.
 proprie I 10, 14. 98, 17. 528, 18. 597, 21. II 50, 6. 57, 6. *al.*
 proprietas I 457, 7. nominis I 19, 19. 43, 21. proprietas (= propria possessio) rerum I 251, 11. *plur.* I 489, 2.
 proprius: proprium nomen I 293, 8. proprius—communis I 72, 5. proprium esse *c. genet.* I 154, 7. 201, 21. 514, 11. 527, 17. 702, 1. 706, 13. II 72, 11. 79, 22. proprium esse *c. dat.* I 192, 17. 21. 196, 6. 202, 4. 473, 15. II 72, 18. 78, 17. 18. 79, 3, 6. suus proprius *cf.* suus.
 propter *prae*pos. *saepissime, uelut* I 55, 13. 67, 17. 72, 10. 77, 3. 80, 11. 122, 4. 5. 128, 16. 138, 2. 162, 1. 171, 16. propter et ob *promiscue cf.* ob. propter quos = quorum causa = quorum gratia I 591, 3. 2. 5. propter se (*pro eum*) I 196, 3. 513, 6. 522, 2. 593, 21. 703, 18. 751, 21.
 propterea *saepe, uelut* I 515, 1. 553, 21. 700, 22. 714, 21. II 10, 14.
 propulsare II 7, 21. 18, 7. 108, 7. *al.*
 prorepere II Ph 139, 71.
 prorogare fines imperii I 687, 22. uitam in mille annos I 159, 9.
 prorsus *saepe, uelut* I 96, 19. 200, 18. 215, 10. 238, 14. 329, 8. 403, 7. 409, 12. 486, 10.
 prorumpere (= aufugere) II M 188, 10. ex urbe II M 190, 26.
 prosciderunt fortunae nomen acerrimis accusationibus I 265, 6.
 proscribere *aliquem* II M 219, 18.
 proscriptio I 114, 2. 469, 10. 531, 7. 552, 1. 654, 17. 740, 5. II M 180, 14.
 prosecare = immolare: *aliquid* I 708, 10. *alicui* I 385, 10. *alicui aliquid* I 247, 18. 689, 2
 proseminare I 517, 17.
 prosequi *aliquem* laude I 18, 5. II 108, 23. beneficiis et honore II 76, 9. deum pietate debita I 514, 3. ueneratione I 597, 3. Gauianam crucem Tullius uniuersis eloquentiae suae neruis ac uiribus prosecutus est I 350, 19. prosequi nefas uerbis aut indignatione I 566, 14. quem deus suamet ipsum lege, sua et condicione prosequitur I 746, 16.

- sacilegia sua iocularibus etiam dictis prosequabatur I 110, 14. prosecutus summi dei laudes I 410, 20.
- prosiliire II M 207, 18. unde prosiliuit Erichthonius? I 683, 1. prosiliuit (-siluit *HV*) fons aquae I 303, 1. prosilire ad nocendum I 498, 4. 552, 19. ad aliquod malum II 113, 9. *sim.* prosiliuit ad II M 175, 3. prosiluit ad II M 202, 1. prosilitur ad facinora I 739, 11.
- prospicere: non prospexerunt quid ante pedes suos esset I 106, 11. *alicui* I 14, 6. sibi in futurum I 202, 11.
- prosternere II M 228, 1. se I 105, 6. in terram I 204, 10. prostratus in terram I 612, 15. 755, 2. natura pecudum in humum pabulumque prostrata II 78, 8. qui animam suam ad inferna et ima prostrauerit I 175, 14.
- prostituere uirgines I 368, 7. pudicitiam feminarum I 249, 8. liberos suos libidini iuuentutis I 74, 8. corpora sua libidinibus I 427, 12. Venus omnium libidinibus prostituta I 65, 15. dea quasi apud deos prostituta I 432, 20. prostitutae ac meretrices I 251, 16. prostituta corpora I 744, 16.
- prostitutiones mulierum I 422, 11.
- protector (*miles*) II M 195, 15. 219, 1.
- protegere II 11, 18. se II 8, 1. (quos) manus dei (non) protegit I 165, 14. II M 200, 12.
- protendere: protenta (lingua) II 35, 19. protentis manibus I 110, 22.
- proterere I 500, 9. II M 198, 11. pascua diuini gregis II M 237, 7.
- proterrere II M 224, 13.
- proteruus I 221, 19. 548, 15.
- protinus *saepe, uelut* I 334, 12. 387, 5. 434, 4. 550, 5. 586, 1. II 56, 19. M 178, 4. 5. 179, 17. 188, 1.
- protrahi potest in lucem ueritas I 388, 5. protracto diutius spiritu II M 234, 9.
- proturbare I 724, 28.
- prouectio dignitatis I 434, 18.
- prouehere ad I 92, 20. 608, 22. prouectus ad principale fastigium II M 178, 3.
- prouenire = existere II 44, 19. 46, 4. — nec potest cuiquam (immortalitas) sine dei cognitione prouenire I 209, 20. unde intellegitur malis facilius prouenire quae cupiant I 490, 19.
- prouerbum I 246, 14. 707, 2.
- prouerbia et similia cf.* altus anilis aniliter aqua arma caelum caenum campus canere caninus canis carcer cardo cerebrum circuitus cornu corona deligare (oculos) delirare dens dies eruere (oculos) facies ferreus ferrum frenum foris fons fouea frons fungus fur gladius infans impingere (in lapides) iugulare lapis laqueus laus leo lupus lutum manus mucro oculi os pecus pes poeta scintilla sol somniare sono (maiore uti) tenebrae thesaurus tibiae tranquillus uestigia uorago umbra uulnus. — Apollo aliquis I 407, 16. Aristophanes aliquis aut Aristarchus I 406, 22. Croesus aut Crassus I 534, 3. quis Demosthenes I 406, 10.
- prouidens II 83, 12. prouidentissimus I 593, 1. II 10, 19. 38, 20. ad excogitandum I 129, 7.
- prouidenter I 231, 15. 536, 11. II 23, 21.
- prouidentia *saepe, cf. Indic. rer.* — diuina I 138, 23. 139, 1 *bis*. 21.

- 154, 5. 7. II 84, 10. 94, 3. *al.* humana II 96, 19. principum I 405, 1. disponendi I 596, 20. excogitandi I 134, 10.
- prouidere* = *praeuidere* I 338, 21.
prouidere ut = *curare* I 114, 5. 152, 24. 153, 1. ante *prouidit* quemadmodum II 7, 19. ante *prouidere* (= *parare*) *aliquid* II 23, 3. *item* prius *prouidere* II 22, 25.
- prouidus* I 136, 20. II 94, 8. 118, 21.
- prouisio* I 153, 5. 592, 1. II 5, 10.
- prouocare* I 174, 2. 204, 5. 403, 11. 551, 8. 546, 5. II 76, 15.
- prouocatrix* illa *inprobitas* I 550, 6.
- prouolutus* ad pedes militum II M 204, 12.
- prout* II 4, 3
- proxime* II M 240, 4.
- proximus*: id tempus in proximo est I 755, 21. ex proximo II M 226, 2. *proximi* (= *propinqui*, *cognati*) I 525, 8. 10. 527, 22. 538, 18. non nimis Augustae proxima femina II M 220, 5. ludis circensibus *proximis* (= *nouissimis*) I 128, 4.
- prudens* et *sciens* I 103, 22. 527, 6.
- prudentes* = *iuris periti* I 4, 3. 436, 16.
- pruina* II Ph 136, 22. *plur.* II 7, 20. 100, 6.
- psalmus* I 298, 2. 299, 2. 307, 2. 338, 20. *al.* *cf.* hymnus ode.
- pte *cf.* suus.
- pubentis nardi aristae* II Ph 140, 87.
- puberes anni* I 258, 13.
- publicare* = *omnibus notum facere* I 292, 3. per omnium scientiam *publicatum* I 159, 10. *publicare* *pudorem* I 565, 22.
- publicus*: *publicae rei necessitas* II 4, 20. in huius mundi (ut ita dixerim) *re publica* I 677, 12 II 92, 10. *publico gaudet eloquentia* I 402, 2. *uulgi publicae uoces* I 473, 5. *publica corpora* I 567, 1. *cf.* *cur-sus equi religiones seruus.*
- pudet c. acc. et infin.* I 62, 14. 568, 1. *item* *puduit* I 441, 16. ut homines suorum *pudeat* ac *paeniteat* errorum I 61, 13. *pudendus* I 73, 5. 19. 78, 1. 498, 8. II M 179, 4. *pudenda dictu* I 470, 8.
- pudor*: nulla est tam *perditi pudoris adultera* I 569, 6. *mulierum pudorem publicare* I 565, 21.
- pueri* = *infantes*, *liberi* I 427, 5. tam *senes* quam *pueri* I 210, 2.
- pugnare cum amore* I 681, 18. *contra se* I 6, 2.
- pugnus* II M 220, 13.
- pulcher*: erat multo *pulchrius* ut *morerere* I 104, 7.
- pullulare* II Ph 143, 106.
- pulmo* *cf.* *Indic. rer.*
- pulsare manu* II 55, 5.
- sine pulsu digitorum* II 55, 4. *pulsibus scutorum* I 690, 4. (*linguae*) II 40, 18. *crebris pulsibus (fetus)* II 56, 21.
- puluinaria* I 646, 10.
- uel *punctum gaudere uitiosum* est I 540, 10. uno temporis *puncto* I 620, 1. II 53, 7. nullum temporis *punctum* I 235, 13.
- puniceus color* I 350, 10.
- punica grana* II Ph 144, 126.
- pupae* I 110, 2. 7.
- pupillae (oculorum)* II 31, 14.
- pupilli (et uiduae)* I 528, 14. 22. 746, 8.
- purgamenta* I 153, 21. II 33, 19. 42, 10.
- purgari a (peccatis)* I 532, 17. 654, 3. *cf.* *conscientia(m purgare).*
- purificare* I 379, 5. ab omni *labe peccati* I 533, 1. *caelesti lauacro*

- purificatus I 600, 24. (= *abluere*)
 libidines I 468, 2.
 purifici roris perfusione (id est baptismo) I 329, 18.
 purpura I 578, 14. II M 194, 24.
 195, 11. 201, 17. 202, 7. 21. 205,
 18. 206, 17. 209, 21. 227, 28. 235,
 14. indumentum purpurae I 294,
 5. *plur.* I 417, 15.
 purpurea uestis II M 203, 2.
 purus: mens I 479, 13. anima I 211,
 3. a I 437, 1. 533, 21.
 pusillitas animi I 544, 13. II 74, 15.
 quantum pusillitas intellegentiae
 meae peruidet II 6, 7.
 pusillo animo I 550, 20. non pusillus
 homicida II M 189, 18.
 putare rationem secum I 7, 19. sed
 putemus (fieri) posse (ut) II 16, 3.
 89, 1. *aliquid* ex I 141, 4. 611, 1.
 iustitiam tanti I 531, 11. putandum
 est *c. acc. c. inf.* I 623, 5.
 puteus I 266, 6. 7.
 putredo II M 211, 13.
 putribus uetustate scutis I 87, 9.
- Qua *aduerb.* = ubi I 507, 21. II
 Ph 135, 4. = quam in partem I
 736, 9. II M 204, 19 (*coni.*).
 quacumque *aduerb.* = quaecumque
 in partem I 330, 10. 454, 26. 551,
 8. II M 182, 10.
 quadrante addito II 156, 15.
 quadrare: ratio quadrat *alicui* I 266,
 22. 591, 6. 596, 13. 608, 18. tra-
 ditio quadrat undique I 407, 4.
 quadrat necessitas undique *c. acc.*
c. inf. II 16, 22.
 quadrati (*uersus*) II 156, 13. 18. 19.
 quadrigae I 266, 5.
 quadrupes: homo quadrupes primo
 (ingreditur) I 600, 16. = quadrupes
 animal: quadrupedis more I 175,
 18. quadrupede II 20, 14. 26, 12.
 quadrupedes *saepe, uelut* I 636, 8.
 753, 10. II 26, 3. 48, 6. 101, 10.
 quaerere opes ex arte I 73, 1. sibi
aliquid II M 171, 9. odia II M
 192, 13. ab *aliquo* I 26, 9. 180,
 19. 199, 15. 256, 9. 519, 12. II 12,
 8, 111, 12. *al.* ex *aliquo* I 469, 2.
c. inf. I 245, 16. an I 557, 20. 604,
 11. (hic) fortasse quaerat aliquis I
 26, 9. 291, 21. 391, 21. II 106, 1.
 quaesitio I 180, 23.
 quaesitor sapientiae I 180, 20.
 in quaestionem uenit (quid sit) II
 55, 18. 59, 10.
 quaestum ut (mulieres) facerent (*sc.*
corpore) I 682, 23.
 qualis *cf.* talis.
 qualiscumque I 213, 17. 675, 9.
 qualitas: I 104, 25. 162, 1. 182, 18.
 242, 4. 419, 23. 433, 7. 438, 15.
 727, 16.
 quam *cum positio*: excogitauerunt,
 ut quam multas deuorent animas I
 172, 2. ut sit (uita) quam diutina
 et commodis omnibus plena I 458,
 14. *omisso aduerbio* magis *uel* po-
 tius I 8, 16. 9, 10. 124, 20. 438,
 15. 549, 7. 678, 5. II 63, 4. —
 tui te libri arguunt quam nihil a
 philosophia disci possit I 218, 17.
 sentiant quam non indigeat I 482,
 2. haec quam inepta sint quamque
 non digna., ostendam I 67, 16.
 quam minime sim quietus..., po-
 teris aestimare II 4, 1. hoc sacri-
 ficii genus quam sit uerissimum,
 testis est I 579, 4. *cf. etiam* aliter
 alius contra contrarius dispar malle
 nimis potius potissimum tam.
 quamdiu *c. coni.* I 700, 5. II M
 184, 3.
 quamlibet (quamlicet *PV*) *cum ad-*

- uerbio* I 7, 10. *c. adiect. uel ad-uerb. et coniunctiuo* I 9, 21 *bis*. 468, 4.
- quamquam *c. indic.* I 380, 9. 448, 10. 597, 20. 700, 18. II 43, 6. *c. coniunct.* I 50, 20. 95, 5. 273, 6. 368, 20. 411, 22. 593, 14. 675, 6. = tamen I 514, 7.
- quamuis *c. adiect.* I 146, 4. 154, 9. 530, 7. II 33, 17. M 178, 11. *c. particip.* I 275, 16. 382, 5. 557, 13. *c. aduerbio* I 147, 14. 154, 17. 178, 5. 615, 22. II 82, 15. 121, 10. *c. coniunct. praes.* I 17, 3. 9. 144. 15. 106, 2. 168, 15. 293, 5. 420, 21. 445, 13. 477, 24. 608, 24. 619, 4. 624, 7. 687, 9. II 4, 12. 34, 16. 53, 9. *cum coniunct. perf.* I 13, 10. 61, 10 (quamquam *SH*). 351, 2. 479, 13. 529, 11. 606, 7. 620, 18. 653, 14. 725, 21. *cum coniunct. imperf.* I 6, 20. 286, 8. 405, 1. 607, 5. 631, 11. II 179, 14 (meminisset). 195, 21. 223, 6.
- quando *sensu causali* I 202, 13. 464, 19. 728, 12. *sensu condicionali* I 279, 11. 281, 16. 469, 5. 725, 1. *sensu temporali* I 233, 20. 721, 15. — si quando I 265, 21. II M 178, 18. *al.*
- quandocumque I 235, 6.
- quandolibet II 15, 20.
- quandoque I 151, 5. 235, 14. II 16, 18.
- quandoquidem I 37, 24. 155, 16. 197, 20. 208, 3. 8. 247, 4. 467, 24. 479, 10. 501, 4. 528, 16. 703, 22. II 81, 11. 87, 9. M 190, 6.
- [quantocius II M 232, 2. 233, 5.]
- quantulamcumque facultatem I 214, 16.
- quantulum uidere possemus, si II 31, 3.
- quantus = quot: quanta hominum milia I 244, 15. quaerens quantos secum cibos gestarent I 332, 13. quantis militibus II M 226, 1. — augetur dei religio quanto magis premitur I 463, 7. quanto ceteris antistant, tanto maiore decident lapsu I 633, 5. quanto quisque — cernit, cogitet I 670, 12. quanto quisque annis in senectutem uergentibus adpropinquare cernit illum diem quo sit ei ex hac uita demigrandum, cogitet quam purus abscedat I 670, 12. quanto magis circumsecatur, latius saeuit, quanto curatur, increscit II M 210, 17. quanto frequenter inpellitur (uirtus), tanto firmiter roboratur I 420, 20. (iustitia) tanto perfectior sit necesse est, quanto illam perduxeris ad extremum I 455, 19. — tanto haec ab illis distant, quantum (quanto *BR*) mala a bonis I 142, 24. si — quanto magis —! II 74, 19. 75, 1. *al.* quantum in te est I 522, 11.
- quapropter I 246, 7. 264, 3. 394, 2. 478, 2. 512, 19. II 130, 12.
- quasi = ut, *abundans*: non tantum quasi parem, sed etiam quasi minorem se gessit I 448, 12. credunt esse fortunam quasi deam quandam I 264, 24. daemones grammatici dictos aiunt quasi *δαίμονας* I 163, 13. Sibyllam dictam esse quasi *θεοβούλην* I 21, 1. *item* I 78, 18. 86, 11. 350, 11. II 38, 5. quasi ut I 91, 21. quasi quod I 403, 3. si — quasi I 140, 19. quasi uero *sae- pissime, uelut* I 99, 6. 109, 6. 141, 4. 198, 14. 243, 17. 468, 12. II 31, 22. quasi uero —, ac non I 215, 18. 233, 22. 434, 12. 436, 1. 588, 9. quasi uero — ac non potius I 215, 18. quasi uero aut — aut non I 559, 17.

quassare I 589, 2.

quatenus I 82, 1. 384, 15. 386, 16. 395, 5. 475, 19. 605, 22. 627, 22. 630, 1. 660, 20. 742, 7. 756, 8. II 22, 16. 17. M 173, 3. 202, 19.

quate: malis (*neutr.*) quatientibus (*uirtutem*) I 420, 19. (daemones) mentes furoribus quatiunt I 165, 7. adfectibus quati I 536, 8.

-que *nomini adnexum in coniunctione nominis et praepositionis* a I 17, 17. 34, 4. 84, 18. 149, 7. 517, 18. ad I 102, 20. 215, 9. 331, 8. 567, 18. 611, 9. 666, 22. in I 40, 1. 44, 13. 102, 11. 132, 9. 148, 17. 479, 9. 609, 3. 612, 15. 685, 24. 755, 2. II 102, 2. M 195, 13 *al.* inque ara II Ph 143, 122. [inter seque I 130, 5 adn. § 2.] ob I 19, 6. 371, 11. 400, 8. 460, 24. II 101, 9. per I 606, 21. pro I 451, 22. *adnexum praepositioni* contra I 251, 22. 280, 10. 281, 10. 514, 17. 545, 22. 566, 1. cum I 490, 10. 725, 4. de I 702, 6. 712, 18. 722, 20. 755, 22. — secumque I 4, 15. circumque supraque II Ph 141, 91. remque diemque II Ph 146, 154. *cf.* ceteri.

queri de I 239, 6. 623, 20. II 15, 22. 16, 12. de . . quod II 13, 19. id quod II 16, 13. *id sequ. acc. c. inf.* II 102, 1. *c. acc. c. inf.* I 64, 13. 77, 11. II 10, 1.

qui: diuina lex duos in matrimonium, quod est in corpus unum, coniungit I 568, 10. *relatiuum omissum*: sanae mentes, quibus et ueritas placeat et (*sc. quae*) monstratum sibi rectum iter uideant I 400, 18. *cf. congruentia. coniunctiuus. ex (quo). is. substantiuum (ap. relatiuum repetitum).*

qui *pron. indefin. : fem.* qua I 95, 9. 97, 1. 106, 24. 462, 21. II 107, 18. *neutr. plur.* qua II 8, 5.

qui *aduerb. interrog.* I 49, 18. 100, 19. 192, 2. 234, 10.

quia *c. indic. pro acc. c. infin. post uerba* scire I 564, 13. nescire I 457, 14. [intelligere I 596, 2.] *cf. etiam* eripere. quia = quod: nec tamen moueat quemquam quia — I 279, 8. persecutores non se putent inpune laturos quia — I 477, 17. quia *c. coni.* II 117, 14. *per attractionem* II 56, 14. 121, 23. non quia *c. coni.*, sed ut II 51, 19. — *cf. ex (hoc, eo quia) idcirco ideo (quia).*

quicumque *c. coniunct.* II M 181, 3. = quilibet: tanti est contemplatio caeli, ut quascumque miseras libeat sustinere I 210, 4. *cf. futurum II.*

quidam: simile quiddam I 92, 8.

quidem: qui quidem *c. coni.* I 7, 19. ab ingeniosis quidem illis, sed tamen falsa dicentibus I 178, 6. 2, 3. 9. eo quidem promptius quod I 493, 6. 501, 12. non quidem —, sed ut I 79, 15. *cf. et (quidem) ne (— quidem).*

quidni *cf. quis interrog.*

quies = somnus: per quietem I 128, 2. in quiete I 77, 7. 686, 24. II M 223, 17. quietem somni tribuit (*deus*) I 447, 1. quies ecclesiae II M 238, 4. [publica II M 233, 6. pro quiete temporis nostri II M 231, 2.]

quiescere quominus I 695, 8.

quieta aqua I 545, 12. quietiores terrae II M 193, 8.

quiete gradi I 540, 8.

quilibet I 9, 7. 102, 16. 184, 10. 446, 11. II 15, 21. 16, 20. 19, 5.

- 52, 6. 54, 2. 69, 12. 129, 6. *al. substantiuum* quodlibet II 21, 23. quidlibet I 447, 17. seu quilibet alii nominantur I 396, 6.
- quin etiam I 111, 4. 13. 114, 3. *al. immo* I 462, 21. potius I 104, 1. 234, 10. 425, 20. 540, 1. *cf. dubitare cauere impedire negare.*
- quinam I 97, 17.
- per quinquagenos multitudo distributa I 333, 2.
- quinquennalia II M 233, 16.
- quippe *secundo in loco positum* I 293, 8. 331, 11. 526, 14. 565, 16. quippe qui *c. indic.* I 38, 20. 170, 8. 515, 19. 582, 6. *c. coni.* I 11, 22. 26, 16. 49, 6. 92, 16. 163, 15. 402, 2. 407, 7. 585, 23. II M 191, 18. 195, 16. *ind. et coni.* quippe qui numquam uiderat Italiam aestimaretque II M 204, 6. quippe cum I 405, 1. II M 188, 5. 205, 8. 226, 4.
- quire *ubique cum negatione uel in enuntiatis sententiae negatiuae:* queunt I 441, 10. 591, 20. 601, 10. 725, 25. queas I 402, 17. queat I 26, 11. 77, 15. 482, 7. queant I 193, 9. quiret II M 192, 15. quierunt (*quierunt S*) I 115, 8. 199, 14 (*B, potuerunt cett.*). 362, 2. II M 227, 19. quiuerit I 296, 3. 431, 11. [II 62 adn. § 5]. quiuerint I 431, 18.
- quis *interrog.:* quis umquam unus ab inferis resurrexit? I 654, 13. = uter I 91, 2. 135, 23. 185, 21. 191, 2 (*cf. 190, 20 ss.*). 486, 20. *plur.* I 106, 13. quid (= quam multi) deorum esse tandem putemus? I 62, 10. — quid qui lapidem colunt? I 78, 5. quid est cur —? I 141, 16. 203, 18. 440, 17. II 7, 9. quid enim? I 530, 16. II 17, 16. quid ergo? I 206, 2. 246, 22. 261, 9. 544, 20. 577, 16. II 84, 6. quid igitur? I 399, 19. quid? — nonne —? I 34, 1. 35, 13. 112, 7. 196, 8. 202, 9. 504, 12. 520, 13. 617, 5. 626, 7. II 11, 11. 25, 14. 33, 6. *al.* quid uestis? quid aurum? quid argentum? nonne II M 209, 9. quidni putem? I 32, 19. quid? — num —? I 68, 9. 71, 2. 612, 2. 701, 21. 742, 14. *al.* quid quod *saepe, uelut* I 8, 21. 12, 21. 26, 12. 43, 21. 49, 22. 59, 11. 113, 16. 707, 2. II 11, 21. quid si —? I 246, 2. 261, 20. 540, 9. II 14, 14. 111, 21. quid enim si —? II 23, 22.
- quisnam I 15, 12.
- quispiam: si quispiam I 200, 15. II 56, 12. M 204, 16. fortasse quispiam dixerit I 564, 7. *similibus in formulis occupationis* I 649, 10. 664, 7. 697, 6. II 108, 5. 121, 13. archipirata quispiam si — I 236, 1. si casu quopiam I 245, 12. (si) — cuiuspiam remotissimae gentis I 182, 5. si humilis quispiam (*RS fort. recte, quid cett.*) I 111, 8.
- quisquam quicquam *post* ne I 190, 3. *post* si I 81, 1. 135, 13. II 27, 9. 54, 21. *de scripturis* quidquam quicquam *cf. ad* I 29, 6.
- quisque: quidque I 43, 4. 137, 1. II 7, 13. = uterque: progenies cuiusque sexus II 45, 1. *cf. quod alteri quisque praestiterit* I 525, 2. *adiect.* I 91, 19. II 23, 25. 24, 16. 36, 20. *al. cum superlatiuo plurali* I 123, 21. 623, 1. 724, 12. II 6, 11. M 210, 16. *al. accedente substantiuo* (proximi quique populi) I 161, 15. 178, 3. II M 199, 1. *cum*

comparat. (inbecilliora et timidiora quaeque animalia) II 18, 4. 49, 13. *cum posit.* prudentes quique I 90, 4. boni quique iudices I 528, 16. noxium quemque II 123, 3. = quisquis: caret uirtute quisque ira caret I 537, 10. (I 172, 21. II 36, 14 *cod. V.*) — *cf.* singuli (quique). unus (quisque).

quisquis quidquid (*de scriptura* quicquid *cf. ad* I 8, 23) *c. coniunct.* quidquid uelit I 310, 1. II 104, 6. uelint I 83, 23. uellet I 295, 19. quoquo modo possumus I 235, 11. quoquo (= omni) modo I 584, 2. *cf. congruentia. futurum II.*

quo locale I 116, 17. quo loci (*sic cum codd. scribend.*) II 51, 16. *cf.* quod.

quocumque II 102, 22.

quod *c. coni.* (*pro ind.*) I 41, 18. 45, 17. 50, 3. 76, 23. 77, 7. 85, 8. 143, 3—6 (*cf.* quia—est 2). 331, 5 (*post satis fuit*). II 25, 1. 119, 4. quod *c. coniunct. pro accus. c. infn. post haec uerba:* figura id continebat, quod—aperiretur I 378, 22. declarare I 311, 5. denuntiare I 345, 7. dicere I 93, 3. 594, 11. 715, 25. 716, 7. II 121, 14. ignorare I 382, 11. intellegere I 60, 4. 100, 24. meminisse I 744, 4. ostendere I 313, 10. 346, 12. 349, 7. perspicere II 69, 16. persuadere II 99, 2. peruagari fama II M 191, 13. portendere I 379, 3. praedicere I 394, 18. 683, 17. pronuntiare I 708, 13. sentire I 432, 8. testari II 68, 22. uidere I 753, 11. *item c. indicat. post admonere* I 583, 10. ut omittam quod—possunt I 372, 11. *c. coni. et acc. c. inf.* docuit quod unus deus sit eumque

solum coli oportere I 329, 1. — quid fecit aliud diuinis honoribus dignum nisi quod sanauit? I 33, 16. — non quod *c. coni.*, sed quod I 13, 7 (non quo *PV*). 295, 2. est uero quod *c. coni.* I 124, 13. nihil est quod *c. coni.* I 26, 20. 512, 19. non est quod *c. coni.* I 179, 12. quid quod *cf.* quis. *cf. etiam* deinde (quod). ex (hoc, eo quod).

quod (*ut in* quodsi) quia *fort.* I 2, 15. [quod etiamsi *cf. ad* II 61, 10.] quodsi *saepissime, uelut* I 10, 15. 11, 5. 15, 20. 26, 18. 32, 10. 71, 22. 118, 21. 23. 119, 9. 141, 15. quodsi non I 60, 18.

quominus *cf.* coercere defendere deprauare efficere frangere impedimento esse impedire inflectere praescribere praetermittere quiescere respondere submouere tenere terrere tremere uetare.

quoque non I 448, 3. II 130, 9. quoque—non I 119, 7. 488, 18. II 35, 1. 74, 19. M 180, 16 (*coni.*). et—quoque I 137. 12. 440, 9. Annaeus quoque Seneca I 18, 3. quot et quanta peccauerit I 199, 22. quotiens I 170, 11. 18. 207, 7. 496, 21. 502, 6. 532, 12. 589, 2. 3. II 81, 13. totiens—quotiens I 576, 17.

quousque I 40, 16. 142, 4. 605, 21. II M. 183, 20.

Rabide I 193, 9. saeuire I 436, 15. rabidus I 414, 15.

rabies I 434, 14. II M 234, 11. non uentris, sed cordis I 425, 4.

rabiosus I 478, 4.

radiare I 144, 16.

radiata corona II Ph 145, 139.

- radicitus I 123, 10. 535, 25. 666, 8. 701. 4. II 122, 7.
- radius (*rotae*) I 256, 13. — radius ex sole porrectus I 392, 11. radii (solis) II 86, 5. Ph 137, 42. 140, 76. *cf.* effusio.
- radix: stirpium radices I 738, 3. a stirpe sanctae radiceis auulsi I 161, 22. ut eorum (persecutorum) nec stirps nec radix ulla remaneret II M 235, 2. habere radicem ac fundamentum I 375, 10. iustitiam radices non habentem labefactare I 445, 4.
- rapax I 425, 19. II Ph 139, 72. lupi I 416, 6. II M 237, 5. rapacissimae uolucres I 32. 3.
- rapere de (= ex) II M 190, 12. 220, 17 (de manibus carnificum). nisi eos retrorsus consuetudo rapuisset I 18, 18. hospitalitatem ad commodum I 525, 13.
- rapida torrentibus uia I 486, 4.
- rarescere I 632, 1.
- raritas hominum I 758, 7. (pulmonis) II 39, 7.
- rarum atque molle genus uisceris II 39, 3.
- ratio temporum I 93, 16. quomodo illis poterit ratio constare? II 15, 5. nec temporibus sua ratio constabit I 757, 17. nec constare homini ratio pietatis potest I 278, 16. ratio constat cur I 239, 7. nulla nobis ratio cum caelo est I 204, 2. nihil eas (animas) rationis habere cum caelo I 612, 16. ratio quadrat *alicui cf.* quadrare. rationem secum habere I 71, 17. putare I 7, 19. nec id rationem habet II 71, 24. hic nullam rationem tenet I 591, 8. eos in consequentibus ratio defecit I 590, 19. rationem uitae reposcere I 575, 14.
- ratio redditur *alicuius rei* I 83, 6. 84, 15. cur I 593. 5. rationem reddere de *aliqua re* II 50, 9. — quae causa sit —, magna ratio est I 443, 15. (id ipsum) magna ratione prouisum (est) I 153, 1. II 14, 15. cum ratione peccare I 373, 17. errori subest ratio nonnulla I 653, 7. omne opus ratio praecedit I 592, 2. quam rationem turpissimi consilii intulit I 249, 10. = mens *saepe, cf. etiam Indic. rer.* — rationem (*sc.* deum) ratio cognoscit II 78, 11. prouidentissima ratio (*deus*) I 593, 2. mundus nullam potest habere rationem I 591, 20 (*cf.* — 593, 2). natura et ratione ducente I 14, 9. ratio *saepissime uniuerso quodam sensu = res tota, omnia quae ad eam pertinent, natura eius*: animae I 627, 8. II 55, 7. 17. auium II 11, 12. barbae II 27, 6. caeli I 481, 7. canendi II 54, 18. cernendi II 31, 15. circensium ludorum I 561, 4. corporis I 98, 22. II 7, 10. daemonum I 386, 9. diuinitatis I 578, 12. fallendi I 12, 7. immortalitatis I 109, 5. hominis I 96, 1. 200, 20. 294, 1. 509, 19. 671, 21. II 12, 14. 27, 10. 63, 4. 80, 10. libidinis II 107, 17. loquendi I 212, 21. 258, 9. 516, 14. 517, 8. 518, 21. mentis II 51, 15. mundi I 582, 4. 586, 5. nascendi II 60, 14. passionis (*crucisque*) I 330, 8. rerum caelestium I 204, 7. 8. humanarum diuinarumque I 1, 9. naturalium I 63, 25. ridendi I 202, 7. sacrorum I 94, 4. sentiendi I 71, 4. II 34, 15. 57, 15. sepeliendi I 530, 1. duorum sexuum I 565, 3. tenendi faciendique II

37. 17. terrae I 481, 7. terrae umoris aeris ignis I 156, 11. uitae I 124, 17. 143, 7. II 116, 8. beatae I 479, 10. humanae I 253, 12. uiuendi I 71, 14. 153, 4. in quibus uideretur prouidentiae ratio claudicare II 17, 10. ratio iustitiae consistit in eo I 530, 11. omnia tam obscurae altaeque rationis esse II 50, 3. hominis recta ratio (= erectus status) I 98, 22. II 27, 18. eadem ratione qua I 60, 10. II 36, 19. *al.*
- rationabilis I 116, 12. 693, 9. 16.
- rationalis I 233, 9. II 7, 17. 77. 23. 98, 11. 103, 11. rationales II M 180, 11. 186, 19.
- rationaliter I 739, 2.
- rebellare aduersus deum I 759, 24. II 119, 6.
- rebellis I 423, 15. 461, 12. aduersus deum I 174, 16. 726, 19.
- recedere: recedunt uitia et redeunt I 614, 24. felicitas ab eo II M 190, 22. non longe ab *aliqua re* I 198, 13. utrumque in naturam suam recedit I 619, 8.
- recens *adiect.* recentiores (*gladiatores* = integri I 558, 6. qui a temporibus eius fuit recentior I 52, 3 (*cf. a.*)).
- recens *aduerb. cum partic. perf. pass.* I 153, 8. 285, 18. nati I 558, 21. 624, 8. *c. uerbo fin.* II M 194, 9.
- recensere I 679, 5.
- receptaculum I 104, 24. 622, 16. II 22, 24. 38, 21. 39, 1. 10. 40, 7. II 43, 9. 63, 1.
- recessus *plur.* I 117, 12.
- recidere: malum introrsus II M 211, 10. in contrarium I 542, 3. in *aliquem* II M 206, 19. (Romana urbs) rursus ad regimen singularis imperii recidit I 634, 5.
- recipere: recepta ultione I 614, 19. quod recipit opificis manum I 137, 10. mortem II 15, 20. mentem suam quasi ab insania recipit I 572, 13. = probare (*an in se recipere?*) I 74, 17.
- pronomen reciprocum: geminatio substantiui singul.:* (ut homo hominem tueatur) I 63, 16. 514, 17. 518, 16. II 78, 11. *plur.* (hominibus in homines saeuire non datur) I 69, 18. 518, 7. 565, 25. *reflexiuum* = *reciprocum*: quemadmodum sibi conexa sint bonum et malum (et prima cum mediis et media cum extremis) I 689, 20. 753, 1. se dinoscunt I 556, 2. *cf.* alius alter inter inuicem mutuus.
- recitare I 133, 5.
- reclamare II M 195, 10. reclamante natura I 250, 4.
- recognoscere: hos deos ut sui similes recognoscit II 118, 15. recognoscere atque reminisci I 655, 21.
- recolligere II M 237, 6.
- reconciliari = se rec. II 122, 20.
- reconciliatio II M 206, 1.
- recondere II M 180, 19. peccata in tenebras I 652, 15. se in antrum I 88, 10.
- recordari deum I 97, 2. disputationem I 444, 19. de *aliqua re* I 542, 14.
- recreare = iterum creare I 651, 20.
- recte *post alterius uerba* I 157, 16. *item* et recte I 579, 17. 752, 3. recte hoc quidem I 468, 19.
- rector I 10, 15. 11, 10. 38, 13. 39, 7. 55, 14. II 37, 18. (*currus*) I 543, 15. prouinciae I 168, 14. 16. uniuersi I 168, 18. *sim.* I 398, 4. rector caeli deus I 653, 10.
- rectus *oppos.* prauus: I [130 adn. § 2.]

- 456, 23—457, 1. moueri in rectum. in prauum I 541, 4. in rectum derigere (*oppos.* prae uti) I 543, 13. rectus = erectus: status I 98, 2. II 63, 6. 78, 11. 120, 27. animal = homo I 173, 14. *item* hominis recta ratio I 98, 22. II 27, 18. recti sumus I 98, 15. homo rectus ingreditur I 600, 16. *sim.* I 755, 3. corpus I 264, 1. II 105, 1. animus tam rectus quam corpus I 99, 3. recubans uno loco I 434, 9. recurrere in naturam suam II 90, 5. nunc ad hominis originem recurramus (= reuertamur *in disputando*) I 151, 25. recusare *c. inf.* I 664, 3. non (ne) recus. *c. inf.* I 381, 19. 655, 10. reda I 266, 5. II M 195, 12. redarguere *aliquid* I 7, 1. 61, 12. 152, 16. *aliquem* I 373, 11. 751, 6. (ignorantiae) I 179, 16. 697, 18. reddere: reddenda est disputatio I 413, 7. hominem sibi reddere I 552, 17. Christianos cultui ac deo suo II M 201, 8. *cum dupl. accus.* I 36, 1. 65, 5. 220, 26. 261, 7. 330, 12. 420, 18. 563, 7. 583, 13. *al. pass. c. dupl. nomin.* ne corpus ad resurgendum inhabile redderetur I 382, 19. *cf.* honor ratio uicis. redemptio captiuorum I 527, 11. redigere *aliquem (aliquid)* ad *aliquid* I 133, 13. 454, 20. 758, 6. II 75, 3. rem maximam ad minimum I 201, 8. *aliquem* in ministrorum numerum I 411, 3. se in populum I 186, 18. patrimonium in nummos I 252, 21. redire: quicquid cum faenore redit I 524, 9. rursum nobis ad superiora redeundum est II 99, 5. *cf.* recedere. rediuuius I 654, 4. reducere *aliquem* in gratiam cum *aliquo* I 95, 16. redundare *translate*: ad *aliquid* I 617, 23. inbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem I 622, 6. referre aerarium pecunia I 503, 17. referre: refertur in sacris imago rei I 82, 7. ex hominibus in deos relatus I 19, 1. referre *aliquid* ad *aliquid* I 207, 7. 235, 16. 454, 20. *al.* = narrare, nuntiare II M 197, 4. *aliquid* ad *aliquem* II M 207, 12. nihil refert utrum—an I 262, 17. multum refert utrumne—an—, utrum—an—, utrumne—an— I 544, 21. reflatus *subst.* I 268, 15. reflectere II 44, 3. *reflexiuum pro determinatio*: insipientes—iis, qui sibi (= iis) nocent, uicem retribuere conantur I 550, 21. *pro reciproco*: *cf. reciprocum. pro reflexiuo demonstratiuum uel determinatiuum cf.* ille is. refruere II 36, 2. reformare I 622, 4. II Ph 143, 105. se I 573, 6. pedes ad officium gradiendi I 378, 21. reformat (se quisque) ad continentiam I 761, 8. reformari statum in melius I 629, 4. reformidare *aliquid* I 754, 19. refouere I 746, 10. refrenare I 497, 20. II 40, 5. 82, 5. 112, 11. 121, 14. a I 521, 1. refugere *aliquid* I 15, 2. 506, 11. a ueritate I 724, 10. *c. infin.* I 510, 5. refugium II M 234, 3. libertatis I 725, 8. refulgere II 29, 17. 88, 6. M 172, 8. refutare I 94, 8. 142, 11. II 23, 14. regalis I 303, 20. II Ph 145, 149.

- regenerari ex eorum semine I 309, 11. denuo regeneratus est I 295, 9.
- regere prouincias temporali gladio I 494, 7. regebat Syriam I 349, 11. mundum (*de deo*) uel sim. I 6, 19. 7, 5. 18. 9, 9. 12. 14. 18. 10, 11. 22. 201, 13. II M 179, 12. *al.* se I 552, 13.
- regimen I 7, 22. 46, 1. 269, 3. 303, 21. 632, 9. 680, 20. II 20, 6. 52, 9. 100, 18. terrarum (terrae) I 316, 2. 633, 3. imperii I 324, 1. II M 194, 15. Romani II M 177, 15. singularis imperii I 634, 5.
- regio: regiones terminare II 99, 14. per diuersa regionum I 388, 1. e regione pontis II M 223, 14.
- regius I 31, 14. 36, 2. 53, 6. 61, 8. 68, 11. — uestis regia (= imperatoria, *de Maximiano*) II M 206, 10. — regia (*subst.*) I 229, 8.
- regnare in caelo I 36, 13. 37, 1. in terra I 44, 13. in Cypro I 682, 22. Iouem regnasse in terram I 685, 24. 686, 6.
- regnum: in regnum uenire I 304, 6. aeternum I 147, 6. 365, 4. caeleste I 282, 22. 365, 16. 367, 7. caeleste ac sempiternum I 295, 3. in regnis caelestibus I 749, 16. dei I 760, 12. domini II M 190, 20. iustorum I 759, 13. sanctum I 665, 7.
- regula I 221, 1. 458, 16. II 106, 2. philosophiam nominari regulam uitae I 220, 19. regulam tenere in aliqua re I 429, 12. 703, 21.
- reicere de secundo loco in quartum II M 201, 23.
- reiectio malorum II 103, 9.
- relatiuum *cf.* qui.
- relaxare II 32, 5. 54, 17.
- relegare II M 198, 9. in (hunc orbem) I [603 *adn.* § 10.] 694, 19. II M 193, 6. 221, 9. in exilium II M 219, 19. [*cf.* II 8, 6 *adn. cr.*]
- relegere I 389, 3 (*cf.* 10). 390, 19 (*cf.* 16).
- religare: (*animalia quaedam*) in ea sunt religata regione II 8, 6 (*cf. adn.*). quod hominem sibi deus religauerit I 391, 4. hominem deo pietatis uinculis esse religatum I 753, 20. religauit deus hominem uirtutis sacramento II 61, 16. uinculo pietatis obstricti deo et religati sumus I 389, 2.
- religio: uinculo pietatis obstricti deo et religati sumus: unde ipsa religio nomen accepit, non ut Cicero interpretatus est, a relegando I 389, 1—391, 6. *item* I 753, 20. melius id nomen Lucretius interpretatus est, qui ait... I 391, 6 ss. religio id est summa pietas I 278, 12. *cf.* I 514, 10. 725, 12. [diis cultum ac religionem exhibere II M 213, 8.] religio dei I 161, 17. 162, 13. 242, 7. 250, 22. 416, 13. 446, 7. 463, 6. 472, 8. 562, 15. II M 177, 17. 184, 22. dei singularis I 546, 22. dei ueri I 275, 7. 277, 22. sancta (dei) I 286, 1. 306, 12. II M 201, 9. diuina I 304, 13. 421, 3. uera, falsa *cf. Ind. rer.* Iudaica I 343, 9. eorum (*sc. gentium*) I 122, 19. religio cultus I 92, 11. religiones I 5, 24. 19, 3. 56, 10. 64, 14. 77, 10. 88, 21. 89, 5. 103, 14. 107, 11. 122, 20. 123, 14. 272, 23. *al.* multiplices religiones, sed ideo falsae, quia... I 204, 21. publicae I 45, 14. II 96, 12. II M 185, 24. Romanorum I 72, 5. religiones *idem quod* religiones falsae: I 76, 15. 103, 11. 174, 3. 144, 14 (multae et uariae). 274, 5 (uariae). 272,

- 23 (uniuersae). 275, 3 (huiusmodi).
al. religiones deorum I 64, 1. 95, 5. 105, 12. 123, 8. 405, 3. religiones falsae I 25, 7. 94, 5. 105, 21. 204, 21. 273, 7. 283, 4. II 69, 15. *al.* prauae I 28, 5. 304, 1. 489, 9. ineptae I 89, 10. religiones = res sacrae I 109, 14. 114, 6.
 religiose I 19, 11. religiosius I 431, 20.
 religiosus: eos qui publicos et antiquos deos colerent, religiosos nominabant I 391, 14. nos autem religiosi (sumus), qui uni et uero deo supplicamus I 391, 20. nec sapientes nec religiosi I 282, 17. pios et iustos et religiosos se putant I 728, 26. religiosus cultus I 264, 4. religiosa sapientia I 712, 15. 16. religiosior I 440, 14. cultus religiosissimus I 433, 8. haec Ceres religiosissima I 112, 21.
 relinquere: Moyses in Deuteronomio ita scriptum reliquit I 345, 2. *aliquid* incertum I 581, 16. inexpertum II 24, 3. atomi nullam positionem relinquunt quam non experiantur II 91, 24. si quid reliqui (*genet.*) reliquerant II M 216, 5.
 reliquus *cf.* mens relinquere.
 reluctari ne uerbo quidem I 469, 20.
alicui I 206, 22. 551, 7. 566, 24. II M 186, 8.
 remeare I 255, 15. 649, 17. 721, 3.
 remigrare I 447, 17. II 13, 4.
 remissio (= *inpune dimittere*) malorum (*masc.*) I 736, 17 (*cf. adn.*).
 remittere peccata *alicui* I 532, 7. ultionem deo I 469, 20.
 remordere I 551, 15.
 remotus a I 113, 22. 154, 18. II 7, 4. *al. superlat.* I 182, 5. a I 266, 14. 528, 11.
 remouere se ab *aliqua re* I 225, 5. 246, 11. 518, 10.
 ren *cf.* rien.
 renasci I 655, 15. 23. 715, 10. II Ph 139, 63. denuo in carne I 309, 3. semper modo in homine modo in pecude modo in bestia modo in uolucres (*de animis*) I 624, 8. in pecudibus I 752, 14.
 renuere II 115, 11.
 renuntiare (= nuntium referre) *alicui* I 125, 23. irritas preces II M 221, 15. (= abicere) *alicui rei* I 2, 6. 388, 19. 584, 1. 743, 4. ipsi sibi renuntiant seque hominum nomine abdicant I 98, 13.
 reparare: ut reparetur nouus sanguis I 436, 5. ad reparandos homines I 151, 16.
 rependere (dep- ?) II 11, 6.
 repensante deo I 585, 22.
 repente *saepe, uelut* I 127, 18. 188, 19. 237, 10. 309, 18. 330, 13. 360, 15. 367, 9. II 58, 16. 84, 12. M 175, 8. 181, 5.
 repentino (*ap. Minuc. Fel.* inopinato) I 46, 19.
 repentinus I 589, 2.
 repercussu (*subst.*) II 29, 1.
 repercutere II 50, 16. M 211, 9. 234, 7.
 repere humi pecudum modo II 121, 2.
 reperiri - *c. dupl. nomin.* I 79, 10. 185, 12. 285, 16.
 repertor I 70, 16. 18. 216, 8.
 repetere: percussos repeti (= iterum percuti) iubent I 558, 2.
 repleti inuidia I 717, 3. repleto anno II M 191, 9. officio II M 174, 7.
 reponere galeas capitibus II M 227, 10. (*in futurum*) cibos I 202, 12. pecuniam in thesauro iustitiae I 545, 2. deos in quorum numero

- reponemus? I 99, 21. mentes emotas in pristinos sensus reponebat I 384, 18. furiatis mentem propriam reponebat I 716, 25. fides quam reponit paenitentia I 440, 15. pro aegritudine aliquid reponendum fuerat I 538, 21.
- reposcere rationem uitae I 575, 14.
- reprehensibilis I 390, 9.
- reprehensio I 185, 14. 246, 12. 528, 3.
- reprehensor II 11, 2. 121, 22.
- se reprimere I 537, 9. II 117, 7.
- reprobare I 313, 3. 722, 1.
- repugnans I 156, 17. 194, 21. II 12, 16. 71, 2. 106, 9. 13. repugnans et absurdum I 120, 23. repugnanti-
us II 83, 11.
- repugnantia I 406, 16. rerum II 15, 6. sententiarumque I 242, 2.
- repugnare I 10, 10. naturalibus telis *alicui* II 7, 22. repugnantia sibi dicit I 17, 9. dogma sibi ipsi (*ipsum BRH*) repugnans seque dissoluens I 189, 12.
- repurgare I 330, 20. 379, 2.
- reputanti mihi cum animo meo I 274, 3.
- requies: requiem I 3, 22 (laborum). 637, 2. II 40, 2. 100, 3. [sine ulla securitatis requie II 61, 16 adn. § 1.] in lecto suo requiem uitae accepit II M 201, 6. requies a (laboribus) I 629, 26. 632, 9. 758, 5.
- requiescere: postquam David cum patribus suis requievisset I 324, 3. requiescet orbis I 646, 8. quo (die deus) ab operibus suis requieuerat I 629, 8.
- requirere *aliquid* I 2, 16. 19, 18. 34, 17. 123, 5 (*cf.* 6). *al. sequ. interrog. indir.* II 86, 15. ab his I 310, 12. de *aliqua re* II 98, 5. 156, 4.
- res rem sequitur I 63, 16. id quod res habet I 28, 3. id quod res est I 441, 7. in eo paene res fuit ut II M 201, 11. quies aut somni res est aut mortis II 110, 9. ab re <non> est si—exponam II M 173, 5. re uera II M 206, 1.
- resanare I 364, 5. 477, 11. 716, 21.
- resanescere I 404, 24.
- rescissis uulneribus I 575, 16. actis II M 177, 12. *sim.* II M 172, 4.
- rescripta principum I 436, 11.
- resecare consequentia II 73, 14.
- reserare portas II M 207, 3.
- reseruare I 151, 16. 160, 19. 493, 2. 548, 17. II M 175, 11. 207, 3.
- residēre II Ph 143, 122. penes quos religio dei resedit I 161, 17.
- residēre I 25, 11 (*coni.*, respondens *codd.*). II 116, 7. in regno I 415, 19.
- residuus I [22, 7.] 333, 7.
- resignare inferos I 313, 14. uitam decursam I 379, 12. quorum mors resignata est I 655, 7.
- resiliens in uocalem spiritum uentus II 51, 1.
- resipiscentia: Graeci melius et significantius *μετάνοιαν* dicunt quam nos Latine possumus resipiscentiam dicere I 572, 11.
- resipiscere I 572, 12. 749, 3. II 123, 4.
- resistere (= subsistere) aut excurrere II 24, 13. in extremo gradu II 74, 2. ut sol resistat a cursu suo I 758, 12. citra hoc opus homo resistit II 60, 18.
- resoluere galeas II M 227, 2. resolui in terram I 609, 23. corpus resoluitur in quietem II 58, 13. resolui in gaudium et lasciuiam I 702, 18. resoluunt oculos in lasciuiam II 79, 6. oculis in lasciuiam resolutis I 202, 8. rursum in eadem resciuntur II 86, 8.

- respectum habere *alicuius rei* I 738.
 9. respectu *alicuius rei* I 48, 21.
 528, 22. sine (ullo) respectu *alicuius rei* I 80, 16. 544, 19.
- respicere: (deus) tandem respexit in terram (= eius miseritus est) II M 237, 5.
- respirare II 39, 9. *translate*: nulla respirandi facultas II M 209, 3.
- respondere *de oraculo* I 25, 13. ad omnes sectas II 70, 15. responderi nihil posse, quominus I 215, 10. ait non respondere sacra II M 184, 15. adsumptionibus eorum non respondente ratione I 586, 11. quorum exitus respondeant ueritati I 697, 1. (dei) filium uirtuti patriae respondentem I 712, 20. progeniem cuiusque sexus ad imaginem respondere maternam II 45, 1.
- responsio I 370, 19.
- responsum (= oraculum) I 79, 18. responsa uatum I 458, 18. II 59, 4.
- respuere I 86, 11. 208, 4. 284, 13. 305, 4. 529, 18. 556, 4. 624, 21. 652, 7. 741, 11.
- restare: restat ut I 197, 1. 555, 15. II 123, 7. quid (nihil) (aliud) restat nisi ut I 117, 2. 208, 9. 634, 10. restat *c. inf.* I 581, 7.
- [restaurare I 658, 11 *codd. quid.* 668 adn. § 15.]
- restringere I 5, 19.
- restituere oculos in pristinum aspectum I 330, 17. rursus in uitam I 654, 2. rursus ad uitam I 653, 17.
- restricti (dentes) II 36, 5.
- resumere II M 202, 26. 228, 8. spiritum (= uitam) I 382, 13.
- resurgere I 301, 14. 22. 313, 14. 362, 4. 13. 652, 14. II M 174, 1. ad uitam (perennem) (ad poenam) I 616, 15. 760, 13. ab inferis I 362, 3. 382, 10. 654, 13.
- resurrectio I 313, 20. 349, 17. 363, 3. mortuorum I 714, 2.
- retardare II 20, 15. ab *aliqua re* I 404, 10. retardari quominus I 528, 23.
- retentare II M 200, 17.
- retentio I 518, 16.
- reticere *aliquid* I 142, 7. II 74, 3. II M 237, 3.
- retinacula II 25, 4.
- retinere adsensus (*sc. suos*) I 268, 17.
- retorquere II 44, 4. in homines concuicia I 426, 14.
- retrahere se ab erroribus I 28, 5. *cf. pallium.*
- retribuere iniuriam I 705, 8. nocenti quod meretur II 111, 7. uicem *alicui* I 550, 21.
- retributio I 551, 15.
- retro II M 204, 14.
- retrorsus (-um *S*) I 18, 17. retrorsum II 32, 4. M 195, 7.
- retrouersus I 63, 11.
- retundere I 6, 18. 386, 9. 498, 2.
- reuelare I 48, 15. 129, 2. *de deo uel Christo* I 5, 3. 278, 1. 297, 5. 312, 8. 313, 13. 379, 13. 447, 20. 547, 5. 583, 4. 711, 20. II 68, 3. aperiri testamentum (*sc. legem Iudaeis datum*) id est reuelari I 364, 14. deus reuelauit se nobis I 737, 4.
- reuelatio (*diuina* imminentis boni aut mali) II 59, 9. sicut docet Iohannes in Reuelatione I 713, 18.
- reuellere II M 186, 19. 197, 14. 221, 17.
- reuerentia I 466, 15. II 18, 9. [diuinitatis II M 229, 2.]
- reuereri I 639, 18.
- reuerti I 162, 16. II 32, 18. reuersura sit I 613, 6. reuersus II M

- 183, 15. eo reuerso I 100, 8. rursus reuerti I 752, 15.
- reuincere I 403, 8. *aliquid* I 178, 15. II 123, 10. *aliquem* I 25, 9. 121, 15. 336, 1. 398, 16. II 63, 20. crimine adulterii I 748, 14. in *aliqua re* I 182, 9. erroris I 585, 27.
- reuirescere I 652, 1.
- reuiuiscere I 638, 18 (reuiuesc- *codd. quid.*). 671, 17 (reuiuesc- *omnes codd.*).
- reuocare ad bonam mentem I 462, 9. ab errore ad rectiorem (ueram) uiam I 5, 16. 405, 17. (= in uicem inuitare) I 525, 5.
- reuolare II M 206, 20.
- reuoluere quidquid est litterarum I 87, 3. deorsum I 173, 18. ut ad nihilum omnia reuoluantur I 606, 4. ad unum omnia reuoluuntur I 17, 8. ad corpus reuoluti sunt I 211, 24. cum superi ad inferos reuoluantur I 38, 9. eo imprudentes reuoluuntur I 539, 19. reuoluuntur imprudentes ad id quod negauerant I 61, 20. eodem reuoluetur. ut dicat I 139, 23. eodem reuoluitur res, ut I 9, 7. ad infantiam denuo reuoluti II 35, 11. denuo ad uterum reuolui I 655, 15.
- reus uoti I 248, 1.
- rex: *de imperatoribus Romanis ut uid.* I 385, 5. ueteranus rex (Diocletianus) II M 195, 13. reges sacrificuli I 463, 9. rex (apum) I 202, 19. 677, 6. II 95, 12.
- rictus I 202, 8. 425, 7. II 79, 5. oris II 35, 1.
- ridere *aliquid* I 87, 6. 20. *al. c. acc. c. inf.* I 77, 13.
- ridicule insanire II 9, 15.
- rienes ait Varro ita dictos, quod riu
- ab his obsceni umoris oriantur II 48, 23. — II 43, 9.
- rigentes II 29, 10.
- rigidus II 37, 1. deus hominem rigidum (*i. e.* erecto statu) figurauit I 174, 1. *sim.* I 98, 18. II 27, 14.
- rigor durissimus II 88, 1. rigores I 140, 13. inhumanae uirtutis rigor I 516, 2.
- rimulae cauernarum II 31, 4.
- rite I 56, 11. 264, 7. II 100, 19.
- ritus I 80, 1. 84, 12. 116, 7. 479, 8. 15. II M 196, 16. *al. c. gen.* (immolandorum hominum) I 79, 14. 92, 13. 278, 8. *plur.* sollemnes I 84, 14. 279, 20. annui I 92, 7. de ritibus sacrorum I 688, 16. ritu *alicuius (rei)* I 65, 12. 518, 13. 695, 12.
- riuales I 224, 3.
- riuulus: qui de schola Platonis tamquam riuuli diuersas in partes profluxerunt II 83, 4.
- riuus I 88, 6. 129, 10. 282, 14. 15. 297, 16. 392, 10. 13. 577, 14. cruoris II M 210, 15. tenuis in nobis facundiae riuus est II 64, 15.
- robigo (*codd. quid. rub-*) I 74, 22. 747, 2. thesauros deo custodi credere, ubi non furem — timeas, — non robiginem I 531, 10.
- roborare I 270, 14. 420, 20. [602 adn. § 6.] 716, 20. roborari uiribus I 330, 13. II 47, 3.
- robur summum aetatis II 11, 4. animi II M 190, 8.
- robustus (= matura aetate, *oppos.* senes infantes adulescentes) I 229, 18. iam aetate robustus II M 235, 12. robusta uox II 46, 2.
- rogare: quotiens rogaris (*ab egentibus*) I 532, 12. = precem facere: te (summe deus) rogamus II M

226. 18. 19. ut per omnes deos
pro uita eius rogaretur II M 191,
10.
- rogus I 681, 23.
- ros. II Ph 136, 22. roris purifici per-
fusio (= baptismus) I 329, 18.
rores minutissimi II 88, 11. am-
brosii II Ph 143, 111.
- roseus II Ph 137, 36. 145, 142.
- rostra I 551, 23.
- rotunditas I 255, 23. 256, 9. II
28, 7.
- rubere II Ph 144, 128. 132.
- rubescere II Ph 137, 35.
- rubigo *cf.* rob-
- rubor II 74, 24.
- rudimenta iustitiae I 388, 19. uirtutis
I 371, 20.
- rudis I 14, 20. 88, 2. 101, 2. 401,
16. litterarum II M 198, 13. rudi-
bus paene uerbis II 4, 2.
- ruere quacumque improbitas prouo-
carit I 551, 8. cupiditate in uenena
et in ferrum ruente I 76, 6. in uo-
luptates corporis I 193, 4. *sim.* I
565, 6 (audivissime).
- ruina maiore ceciderunt II M 172,
12. ruinae I 108, 19.
- ruinosus I 590, 21.
- rumor populi I 198, 20.
- rumpere pacem II M 177, 20. rum-
pitur uita in medio cursus sui spatio
II 14, 16.
- rursus *saepe, uelut* I 10, 2. 27, 10.
128, 8. 145, 5. 289, 5. II 20, 17.
32, 7. 39, 8. 58, 7. 124, 14. M
181, 9. 188, 7. 205, 22. *codd. quid.*
uel omnes rursum I 51, 2. 160, 21
(russus V). 572, 1. 303, 2. 334, 10.
616, 16. 634, 5. 651, 7. II 22, 2.
86, 8. 87, 3. 99, 5. 122, 15. 127,
2. *al.* deinde rursus I 313, 6. II
122, 5. *abundat apud uerba (quae*
cf.) recidere reddere redire resol-
uere restituere reuerti.
rutilus II Ph 145, 139.
- Sabbati dies I 629, 9. in sabbato I
717, 27. sabbatis non uacare I
343, 6.
- sacellum I 78, 9.
- sacer: scriptura sacra I 285, 17. 406,
6. sacrae litterae I 704, 3. 755,
11. ueritatis I 228, 2. uoces (= *scriptura sacra*) I 158, 19. pro-
phetarum I 297, 18. res I 112, 2.
carmina I 20, 5. publica sacra I
81, 11. *cf. Indic. rer. sacra.*
- sacerdos: sacerdotes maximi II M
215, 4. *femin.* I 91, 13. 427, 7. II
Ph 138, 57.
- sacerdotium augurale I 58, 8. maxi-
mum (*in ecclesia Christiana*) I
395, 10.
- sacramentum I 302, 3. 402, 19. 406,
12. 660, 19. caeleste I 426, 6.
crucis I 724, 7. dei I 409, 14. 509,
8. diuinum I 107, 1. 608, 1. 652,
22. hominis I 174, 18. 454, 14.
590, 15. 596, 13. II 62, 1. ignis
et aquae I 145, 18. mundi I 590,
15. natiuitatis suae (*sc. hominis*)
I 272, 20. diuinae religionis I 421,
2. uerae religionis I 5, 2. 295, 12.
ueritatis I 165, 9. 320, 2. uirtutis
II 61, 16. sacramenta Iudaicae re-
ligionis I 343, 9. inuiolati cubilis
I 748, 8.
- sacrare: non sacranda. sed execranda
I 687, 11.
- sacrarium dei I 148, 1. caelestium
litterarum I 756, 2. ueritatis I 590,
11. sacraria I 696, 3.
- sacrificare *alicui* I 97, 14. 666, 17.
al. non alieno, sed suo cruore I
81, 16. dapibus II M 185, 5.

sacrificium uerum dei I 733, 21. *cf.*

Indic. rer.

sacrificuli (reges) I 463, 9.

sacrilegium I 85, 9. 109, 3. 110, 14.

111, 6. 10. 22. 113, 20. 114, 1. *al.*

sacrilegus I 43, 4. 111, 19. 112, 1.

5. 114, 5. *al.* sacrilegae litterae I 411, 8.

sacrosanctus I 558, 19.

saecularis uita I 378, 22. 448, 16.

722, 20. imperitia I 474, 24. saeculares prophetae I 630, 18.

saeculum *sensu spatii temporis*: hoc

saeculo I 654, 16. priore II 126,

5. ueterum saeculorum status I 424, 2. ueteribus saeculis I 661,

1. tot saecula I 62, 10. 654,

12. omnia I 379, 11. multis post saeculis I 138, 15. *de aeternitate*:

ut pacem in saeculum confirmet (deus) II M 237, 10. (deus)

solus a saeculis fuit, ut erit in saecula I 313, 18. = *tempus quoddam cum omnibus suis rebus*:

conueniens deo pium saeculum I 46,

1. uetus illud saeculum I 419, 10. aureum saeculum *cf. Indic. nomin.*

s. Saturnus. — saecula = *tempora mundi, mundus*: propinquante saeculorum fine I 610, 23. *item* hoc

saeculum (= hic mundus) I 492,

11. 631, 24. 714, 1. *item* saeculum (*om.* hoc): (adpropinquante saeculi termino) I 301, 9. 755, 23. 757,

21. ex hoc terrestri saeculo (in hoc mundo) I 630, 14. — hoc saeculum = *hic mundus cum peruersitate et malitia sua*: (iniustum hoc saeculum) I 585, 29. 380, 11. 655,

8. docti (et principes) huius saeculi I 401, 6. 402, 21. *item* saeculum (*om.* hoc): saeculi minae

atque terrores I 546, 4. eloquentia

saeculo seruit I 401, 8. triumphato saeculo I 748, 1. cum suis terroribus II M 189, 24.

saepe: quam saepe —! I 18, 4. (saepe—saepe II 157, 2.)

saepenumero I 96, 8.

saepimenta corporis II 13, 4.

saepire custodia I 108, 18. 141, 24. se latibulis II 8, 1. diuinis oculis nihil saeptum est I 168, 19.

saeptum II 33, 1. 34, 19. *plur.* II 36, 4. saepta grauis huius corporis II 53, 14.

saeuire: ad saeuiendum feras natas esse II 23, 23. si senserint serui

dominum suum saeuire II 116, 2.

per totum orbem ferreis dentibus saeuit I 434, 10. bellum (fames bella *al.*) I 76, 6. 122, 5. 126, 19.

334, 10. 637, 4. hieme saeuiente II M 191, 3. 225, 4. in *aliquem*

I 69, 18. uis furoris in cerebrum II 32, 11. uirus in eum II M 234,

10. aduersus *aliquem* efferate I 470, 2.

ad saeuitiam ferae gignuntur I 704, 9.

saeuus: tempestas I 97, 4. II 74, 21.

sagina I 483, 13.

sagittarii II M 221, 1.

salaciora animalia II 49, 14.

saltator II M 194, 4.

saltatu inhonesto tripudiant I 87, 8.

saltem (-im) I 233, 4. 253, 6. 369, 15. 382, 2. 701, 22. II M 199, 18.

saltum capere (= salire) II 48, 16.

saltus (*locus*) II 5, 12. Ph 139, 68.

saluare I 329, 18. II 75, 14.

saluator I 311, 3 (*cf. salutaris*). 312, 1. 713, 21.

salubritas praeceptorum I 423, 2.

salubriter I 286, 2. 396, 18. 536, 14. II 157, 23.

- salus: saluti esse *alicui* I 383, 19.
 22. *sensu ecclesiastico saepe*: (Christum) pati pro salute multorum I 349, 5. una salus in hac doctrina posita I 272, 1. portus salutis *cf.* portus. spes uitae et salutis I 396, 11. 761, 1. agitur de uita et salute I 396, 12. uia salutis I 311, 10.
 salutare II Ph 146, 152. eum quasi regem I 350, 11.
 salutaris I [4 adn. § 13.] 304, 14. aqua I 671, 14. maxime salutare II 129, 3. Iesus Latine dicitur salutaris sine saluator I 311, 3.
 salutifer I 311, 4.
 saluus: qui saluos (nos) facit I 735, 13. salua *aliqua re* I 103, 2. 461, 19. 492, 15. II 130, 16.
 sanare I 33, 16. 68, 2. 538, 7.
 sanatio I 749, 7.
 sancire (legem *sim.*) I 345, 10. 518, 8. II 111, 5 (*alicui*). sibi I 417, 8. 510, 9. sacramento ignis et aquae nuptiarum foedera I 145, 19. de religione ita sanxit I 59, 14. sanctum est ut I 689, 23.
 sancte uidere alienam mulierem I 576, 10. sanctissime iurare I 38, 1. (sanctificatio II 157, 10.)
 sanctio [II M 233, 11. 16.] haec fuit prima eius sanctio sanctae religionis restitutae II M 201, 9.
 sanctitas I 498, 7.
 sanctus: nihil sancti habere I 736, 10. sancti I 760, 1. sancti uiri I 12, 12. 471, 14. sanctissimus adulescens II M 193, 19. [sanctissime imperator I 668 adn. § 11.] *cf.* ciuitas litterae religio scriptura.
 sane I 7, 24. 33, 17. 403, 2. 510, 16. *al.* quanto sanius faceret I 244, 9.
 sanguinarius I 81, 21. 434, 2.
 sanguis: efferitas a Romano sanguine aliena II M 182, 19. addixit sanguinem suum (= liberos suos) uel ad seruitutem uel ad lupanar I 559, 10. *cf.* cruor inquinare.
 sanitas I 87, 20. 331, 7.
 sanus: sani et sobrii II 32, 1. sanis ac patentibus oculis I 176, 6. homo sanus iustus I 576, 13.
 sapere I 7, 19. 200, 21. 277, 2. 278, 21. 279, 2. II 10, 14. *al.* in sapiendo I 279, 3. ut in hoc plus sapiant II 80, 8 sapere id est ueritatem quaerere I 125, 4. nihil (nisi terram bonaque) I 480, 9. 483, 2. 512, 5. si quid (sapimus) I 82, 9. 429, 4. *cf.* sentire.
 sapiens *cf.* *Indic. rer.* — *abl.* sapiente I 741, 15. sapiens (*neutrum*) ex bruto numquam potest oriri I 136, 14. in ueritate sapientior I 400, 12.
 sapientia *cf.* *Indic. rer.*
 saporem capere II 36, 13. trahere II 36, 17.
 saporae merces I 227, 16.
 sarcinae I 585, 7. II M 183, 13.
 sata II 100, 21.
 satelles *fem.* II Ph 137, 33. satellites diaboli I 163, 6. 695, 19. II M 189, 24. in pie iussionis I 434, 16.
 satiare oculos suos I 558, 6. satiatus epulis I 83, 7. uita I 114, 1. satietas I 205, 10. 614, 20. usque ad satietatem uentris I 434, 3. in pudicorum luminum I 73, 19.
 satiricum carmen I 108, 7.
 satis I 26, 7. 533, 12. *al.* unius testimonium satis non sit II 125, 7. quorum testimonia nobis satis sunt II 123, 17. satis est *c. infin.* *praes. act.* I 100, 1. 262, 7. 384, 13. 419, 20. II 61, 10. *c. infin. praes. pass.* I 711, 9. satis sit *c. infin. perf. act.* I 256, 23. nobis

- satis est quod—confessus est I 28, 2. nec satis fuit quod — redderet, nisi etiam — suscitaret I 331, 5. (non) satis est si *c. coniunct.* I 473, 3. 748, 6. II M 185, 14. satis est homini ad prudentiam, si — intellegat I 114, 21. nec satis fuit ad ultionem quod II M 177, 5. nec satis putant si moriantur I 726, 2. satis huic parti faciamus I 581, 21. religioni atque officio suo satis facere I 580, 12. cui satis fieret II M 208, 15. ut pro (facinore suo satis faceret hosti) I 441, 18. II M 212, 7. *sensu ecclesiastico*: satis deo facere I 348, 1. 571, 14. satis facere deo I 440, 11. *item om.* deo I 580, 7. 728, 11 (uenia satis facientibus non negatur). — satius est *c. infin. praes. act.* I 109, 15. 575, 15. *item* non satius est —? I 81, 20. *item* quanto satius est (sit) I 468, 2. 492, 9. 692, 10. non satius fuerat —? *c. acc. c. inf.* I 707, 9. satius est ut se—contineat quam—corrumpat I 559, 21.
- satisfactio II 122, 19.
- sator omnium deorum Saturnus I 94, 2.
- satura: Pescennius Festus in libris historiarum per saturam refert I 81, 1.
- saturari I 303, 5. 333, 6. 702, 18. II 110, 13. cibo caelesti I 671, 13. annis I 50, 9.
- scaena (= theatrum) I 742, 14. *item* scaenae I 560, 3. scaena (= pars fabulae) primarum scaenarum actiones II 156, 11. scaena secunda II 156, 8. scaena (= insidiae) conponitur II M 207, 13.
- scaenici ludi I 561, 16. artes I 562, 6. scapulae II 21, 5. 37, 2.
- scatere II M 211, 20.
- scelerate: sceleratius I 70, 1.
- sceleratus I 79, 10. sceleratius I 427, 16. magis scelerati I 431, 21. sceleratissimi I 436, 8.
- schola I 189, 6. 221, 20. 404, 3. 624, 12. 676, 7. II 72, 1. 83, 4.
- sciens *cf.* scire.
- scientia *cf.* *Indic. rer.*
- scilicet I 19, 19. 35, 2. 56, 9. 57, 10. 69, 3. 72, 12. 114, 2. 118, 10. 143, 1. 454, 5. 426, 16. *al.*
- scindere I 360, 15. II M 224, 11. scinduntur montes I 760, 7. populus dei scissus est I 394, 13.
- scintilla: cuius (ueritatis) ille ne scintillam quidem unam uidisset aliquando I 405, 15. scintillae luminum II 31, 14.
- e scirpo imagines I 80, 2.
- scire *absolute* I 186, 23. deum I 270, 8. 499, 11. 649, 6. 749, 23. uirtutem I 271, 6. militiam, rem publicam II M 195, 17. ex I 431, 16. *c. inf.* I 431, 16. scit quia—est (*pro acc. c. inf.*) I 564, 13. sciens esse debet I 187, 2. sciens *aliquid* I 509, 8. 573, 2. dominum II M 184, 8. *c. gen.* I 116, 23. 607, 1. 700, 26. = uolens I 165, 2. 337, 19. 532, 21. 583, 15. 599, 23. 708, 4. prudens et sciens I 103, 22. 527, 6.
- scius: daemones grammatici dictos aiunt quasi *δαίμονας* id est peritos ac rerum scios I 163, 13. eos prudentes et scios mendacia defendenda suscipere I 256, 18.
- scortum I 544, 22.
- scribere: *de scripturis* scribit scribitum *cf. ad* I 14, 18. 42, 47. — libros *ad aliquem* I 20, 11. 150, 2.

- eandem materiam mordacius I 405, 22. ut scriptum legimus II M 173, 9. scriptum inuenitur apud Esaiam I 351, 10. in Graecis scripturis I 294, 14. in Deuteronomio (Moyses) ita scriptum reliquit I 345, 2. populum heredem I 73, 1. animalia scribebantur (*a censoribus*) II M 198, 20.
- scriptitare I 21, 3.
- scriptor satirici carminis I 108, 7. elegiarum I 124, 4. caelestium hymnorum I 713, 15. diuinorum hymnorum I 298, 1. antiquarum rerum I 45, 5. 148, 17.
- scriptum: scripta caelestia I 741, 8.
- scriptura = scriptura sacra: I 364, 15. 412, 8. *item* scripturae I 722, 2. II M 174, 3. 186, 20. eorum (*sc. Iudaeorum*) I 719, 22. quaedam Graecae scripturae (*sc. sacrae*) I 294, 13. scriptura sacra I 285, 17 (*sancta BH*). 406, 6. sacrae scripturae I 722, 19. arcana sacrae scripturae I 629, 7. scriptura sancta I 401, 6. scripturae sanctae litterae I 364, 6.
- scrutari I I 141, 1. 630, 18. II 7, 4. M 217, 8.
- scrutator rerum futurarum II M 184, 7.
- sculpservnt de marmore I 693, 5.
- scurra I 247, 11.
- scutarius II M 195, 14.
- scutum *cf.* gladius.
- se (sui sibi): *pro formis pronominum* ille is ipse: haec (virtus) hominem sibi reddit I 552, 17. ut (virtus) uoluptatem egredientem fines sibi datos coherceret I 556, 17. cum faceret (Homerus) in muris adsidentem Priamo Helenam cunctos Graeciae principes recognoscere, solos autem se fratres suos requirere I 34, 15. uiperam ferunt exustam in cineremque dilapsam mederi eiusdem bestiae morsui. quanto melius fuerat eam prorsus non esse quam remedium contra se ab ea ipsa desiderari II 102, 1—4. *cf. etiam* quae postquam uitae iam mille peregerit annos ac se reddiderint tempora longa grauem II Ph 139, 60. *cf.* propter (se). *gentius* sui *pendens a substantiuo* I 6, 5. 55, 22. 111, 7. 121, 18. 350, 2. 414, 8. 454, 25. 457, 13. 469, 18. 552, 13. 565, 11. 600, 23. 621, 19. 21. 623, 16. 691, 14. 697, 2. 749, 2. II 8, 5. 117, 8. 127, 12. Ph 146, 168. [M 230, 7.] — se sibi *pro pronomine reciproco cf. reciprocum et inuicem mutuus.* — *formae* se sibi *coniunctae cum formis possessiui* suus: suis per se uiribus niti I 199, 3. omnes animantes suis ex se pellibus textit (deus) II 7, 9. qui suo sibi gladio pereunt I 267, 2 (*cf. Terent. Ad. V 9, 35*). qui deo—sua sibi opera praetulerunt I 115, 12. *cf.* semet (sibi)uelle. sese II Ph 146, 155.
- secabilis I 706, 25. II 85, 20.
- secare: secuit I 126, 1. sectis umeris I 81, 16. 689, 7. secant (*medici*) II M 210, 9.
- secedere: secedit anima I 620, 3. secessurus orandi gratia I 334, 2. a potioribus uicti secedunt I 395, 11. secedere ad *aliquem* I 343, 10. adeo longe ab hominibus secessit humanitas I 557, 18.
- secernere se ab *aliquo* I 518, 13.
- secessus animae I 620, 6.
- secretarium II M 188, 24.
- secretus: intra conscientiae secreta I

- 347, 16. secreta mentis diuinitati patent I 132, 18.
- secta I 139, 6. 184, 8. 12. 185, 10. 11. 218, 15. 220, 16. 394, 19. 444, 4. 587, 19. 606, 12. 16. 607, 7. 701, 6. 11. 702, 4. II 4, 11. 70. 15. 94, 2. [M 212, 15.] omnes mendaciorum sectae I 396, 21.
- sectari I 238, 21. 320, 12.
- sectator I 380, 8. 384, 19. 424, 13. 640, 1. 743, 10.
- secundum *c. acc.* I 143, 22. 170, 11. 343, 13. 350, 8. 519, 6. 10. 661. 18. 751, 17. *al.* secundum naturam I 195, 15. 20. 550, 16. *cf.* caro. secundum fidem omnia litteris mandare II M 236, 13.
- secundus: secundo populi rumore I 198, 20.
- secure: securius I 425, 14.
- securis: in nomine uicennalium securum alteram (prouinciis) infixit (*coni.*, *affl-cod.*) II M 208, 12.
- secus: quod sit secus I 748, 19. quod longe secus est I 582, 9. II 49, 2.
- sed: sed enim I 748, 23. II M 177, 20. sed et I 6, 21. 86, 1. 296, 5. 332, 5. 387, 16. 687, 6. 756, 9. II 100, 17. *al. cf. etiam* non (tantum — sed et). — sed tamen I 14, 18. 23, 5. 53, 3. 100, 4. 111, 20. 121, 6. 123, 16. 294, 14. 309, 5. 316, 10. 368, 16. II 26, 13. 98, 3. *al.*
- sedare famem I 434, 3. sitim I 5, 19. sedato animo esse II 113, 16.
- sedatio I 498, 10.
- sedere: sedet iudex I 548, 20. qui si iudices sedeant I 427, 18. *item* sedebat ipse II M 188, 1. sedere in tenebris I 367, 4. ad pedes *alicuius* I 32, 16. ad dexteram dei I 721, 14.
- sedes (*pars corporis*) II M 211, 7. 18.
- seductio corporis animaeque I 156, 1.
- sedulo I 583, 6.
- se segregare ab *aliquo* I 370, 4.
- semel: semel per singula tempora mensum II Ph 137, 27. uno semel impetu I 260, 16. 411, 13. *sim.* II 39, 4. semel = semel in perpetuum I 210, 21. 440, 20. II 13, 4. 17, 2. 118, 25. bis, semel (= primum) — deinde I 313, 5. non semel I 126, 8. 230, 11 (*sed saepius*).
- semen genitale I 152, 3. masculinum II 43, 12. 46, 3. uirile II 44, 9. 18. femininum II 43, 12. 46, 3.
- semina = atomi *cf. Indic. rer.* atomi.
- ex pari semente II 45, 6.
- semet I 108, 21. 253, 24. 609, 11. 711, 5. suimet II M 234, 19. [*sibimet* II M 213, 2.]
- semibarbarus II M 194, 9.
- seminales uenae II 43, 10.
- seminare I 738, 5. religionem per orbem terrae I 92, 11. *sim.* I 301. 22. 376, 2 (*et uerbis et exemplo*). 690, 22.
- seminatores fallaciae I 406, 19.
- seminium II 43, 7.
- semipede adiecto II 156, 16.
- semisse addito II 156, 15.
- semita I 516, 16. animi I 272, 14. sensuum I 266, 4. 711, 15.
- seuium eundem reddidit I 65, 5.
- semiustus I 328, 4.
- sempiternus est deus I 586, 26. sempiterna mors I 36, 23. 72, 4. 282, 23. 377, 10. 556, 19. *al.* poena I 27, 14. supplicium I 173, 2. uita I 143, 3. 207, 25. II 63, 8. in sempiternum I 408, 3. 613, 4. 760, 12.

senatus deorum I 35, 4.

senectus: Academia tamquam senectus philosophiae I 188, 19. (dilatantis) mundi (ultima) senectus I 630, 21. 757, 19.

sensibilis *sensu actiuo*: alterum sensibile est, alterum caret sensu I 135, 24. *item* I 100, 18. 119, 15. 16. 18. 20. 120, 3. 5. 147, 8. 264, 20. 511, 20. 595, 3. II 54, 15. deum—sensibilem. sensibilem autem dico non quod ipsum sensum accipiat, sed quod in sensum mitat I 713, 4; *cf.* αἰσθητόν I 287, 3.

sensim II 48, 1. 58, 17.

sensus: (quinque) sensuum uoluptates I 555, 15. 710, 13. partes linguae saporem subtilissimis sensibus trahunt II 36, 17. sensu auctus I 119, 21. sine sensu esse I 119, 17. tamquam sit (fortuna) in aliquo sensu (= *sensum aliquem habeat*) I 267, 17.

sententia: in eadem sententia esse I 610, 5. II 83, 5. ex animi sententia II 96, 17. sententias (*iudicium*) uendere I 404, 9. 736, 18. in senatu deorum primae esse sententiae I 35, 4. sententia uincere II M 186, 24. sententiam dicere de I 179, 19. ferre de I 64, 1. 192, 10. 220, 1. 246, 7. sententia de his in absolutionem ferri non potest I 649, 3. uelut sententiae loco pronuntiat I 189, 3. sententia capitalis II M 235, 14. sententia in peccatores data I 158, 14. sententias mortis crucisque dare aduersus *aliquem* I 366, 3.

sentire *absolute* (= sensum habere) I 100, 20. 22. 24. 101, 21. *al.* dolorem de (= ex) I 589, 17. hi quos tempora nostra senserunt II M 182, 17. incipit uulnus non sen-

tire medicinam II M 210, 16. animalium fabricam a non sentiente formari potuisse II 91, 4. sine perito ac sentiente rectore II 94, 10. sentiens poenae I 649, 11. unum sentire omnes oportet I 190, 18. *c. neutro plur.* (uelut praua) I 7, 1. 184, 8. 190, 22. II 70, 17. aliud II 73, 5. aliter II 70, 7. M 186, 1. egregie sapienterque I 109, 19. quod (*pro acc. c. inf.*) I 432, 8. sentire et sapere *cf. alliteratio.*

sentis: *plur.* I 381, 1. 486, 3. 537, 18. 738, 2.

seorsum (-us *SH*) — seorsum (-us *SH*) I 120, 22.

septenarius numerus I 629, 10.

septennis II M 236, 2.

septentrio I 143, 10. 18. II 100, 3.

septentrionalis I 143, 16. 19. 635, 10.

sepulturae mandare I 50, 27. *cf. etiam Indic. rer.*

sequella I 600, 14. II 15, 2.

sequi: sequens *aliquem (aliquid)* I 381, 10. 604, 8. 616, 24. *al.* sequentes posteri I 693, 4. sequentia I 750, 1. II 17, 1. secutus *aliquem (aliquid)* I 17, 15. 59, 12. 63, 25. 73, 8. 149, 20. 156, 6. 496, 2. 628, 17. 671, 22. 713, 3. secutis temporibus II M 177, 13. sequitur ut I 151, 24. 219, 15. 397, 1. 498, 19. 617, 16. 627, 21. 733, 20. II 38, 16. 104, 21. sequebatur ut I 750, 4. II 17, 3. sequetur ut I 189, 7.

serena pax II M 172, 7.

serenant frontem II 79, 5.

serere (seui) uineam I 161, 1. ad serendos liberos I 681, 16. deus a se ipso satus I 680, 13. maturitas animalium serendorum I 152, 2. serendarum animarum ratio II 60, 5.

- neque ex utroque (sc. *patre et matre*) neque ex alterutro seruntur animae II 60, 2. serentur discordiae I 635, 4.
- serere (serui): hi incesti spiritus serunt ac miscent falsa cum ueris I 168, 5. *an fort. a superiore uerbo?*
- sericum I 578, 14.
- series temporum I 285, 11. 301, 20.
- serio I 87, 21. 247, 13.
- serius I 108, 8. 175, 9. 268, 5.
- sermo *cf.* Christus.
- sero II 121, 10. M 172, 14 (*coni.*).
serius I 4 adn. § 15.
- serpens I 169, 17. 550, 18. (*diabolus*)
I 694, 14. 695, 2. serpentes I 416, 6. 10. II 101, 19.
- serpit ulcus latius II M 210, 9.
- serra I 308, 1.
- serua I 568, 6. 748, 9.
- seruare officium I 614, 13.
- seruilis uestis II M 227, 28.
- seruire decretis I 124, 9. deo I 157, 3. 168, 12. 201, 4. 5. 440, 4. 578, 23. nutibus dei I 168, 12. religioni(bus) I 25, 7. 123, 15. 204, 6. 10. 247, 1. terrae II 63, 8. libri seruiant ueritati explicandae I 107, 20. aqua seruit animantibus ad usum bibendi aut lauandi I 119, 4. uentri (et Veneri *sim.*) *cf.* uenter.
- seruitium I 285, 18. 304, 5. 417, 3. 759, 10. II M 196, 17.
- seruus: latro seruus I 113, 1. serui publici I 127, 1. dei II M 172, 9. 175, 5. 215, 14.
- sesquipedale adiecto II 156, 17.
- sestertiis octo I 259, 8.
- seta II 24, 22.
- seu *cf.* siue.
- sexus alter I 30, 5. 11. 17. femininus I 30, 13. 63, 14. feminae I 63, 21. infirmus I 41, 2. 441, 19.
- infirmitas sexus I 439, 17. discrimen uel sexus uel aetatis I 5, 5. omnis aetas et sexus I 498, 7. <homines> omnis sexus et generis et aetatis I 488, 15. *sim.* I 440, 3. II M 188, 17. amputato sexu I 81, 14. *plur.* I 30, 1. 62, 2. 63, 18. 565, 3. 567, 8.
- si *cf.* autem *condicionalia* forte indecens longus mirari mirus parum res satis tamen tum tunc.
- sic *paene abundat*: si laetitiae nomen aliud indiderunt, sic aegritudini aliud uocabulum tribui congruebat I 539, 2. sic—quasi (= ut) I 140, 19. sic—tamquam I 744, 9. II M 188, 25. — *cf.* (sic)esse sicut.
- siccare *transit.* I 160, 20. II 33, 5. *intrans.* I 589, 5.
- sicubi I 23, 6. II Ph 139, 68.
- per siccum gradi I 302, 12. 631, 8.
- sicut (sicuti): quod si est uerum, sicuti est I 29, 18. illi, sicuti erant armati, permixti sunt I 76, 25. sicut—ita I 143, 14. 22. 144, 7. 207, 22. 237, 19. 282, 19. 496, 17. 497, 7. II 34, 20. 43, 9 (ita et). *al.* sicut—sic I 14, 23. 143, 7. 282, 3. 294, 4. 724, 27. 734, 3. 728, 1. II 21, 9. 11. 116, 7. *al.*
- sidus: (deus) solem cum ceteris sideribus induxit I 669, 13. et septem stellae quae non occidunt et septem sidera quae uocantur errantia I 629, 12.
- sigillum = *paruum signum*: I 591, 15. parua quaedam sigilla I 110, 21. *anuli* II M 200, 15.
- signare II 36, 12. 22. Ph 146, 154. signabuntur ab eo tamquam pecudes I 639, 10. signata (sc. *cruce*) frons I 385, 3. fastos I 494, 5. omnia diuinae litterae signata con-

- seruant I 305, 6. coronam (Ariadnae) inter astra signauit I 682, 15. = *significare, ostendere*: quod optime poeta signauit I 98, 8. totam rationem breui circumscriptione signemus I 603, 1.
- [signifer orbis I 160, 4.]
- significanter I 509, 8. significantius I 498, 15. 572, 9.
- significantia I 377, 20. 380, 3. nomen I 391, 2.
- significare gestu I 674, 3. nutibus uoluntatem suam I 516, 12. huius circumcisionis figura erat significans nudandum esse pectus I 347, 10. domum Iuda non Iudaeos significat (Hieremias) I 366, 8. lignum crucem significat (Hieremias) et panem corpus eius I 358, 4.
- signum = *crux*: signum ueri et diuini sanguinis I 384, 10. passionis I 385, 1. 724, 28. inmortale I 386, 5. II M 184, 10. (hoc) signum I 384, 14. 385, 7. 724, 25. 26. signum caeleste (= *monogramma Christi*) II M 223, 18. splendentibus signis astrorum I 142, 20. signa imbrium futurorum ac tempestatum I 186, 15. signa et prodigia facere I 639, 3. signa *militaria* II M 202, 24. 204, 10.
- silere uentum iussit I 334, 11.
- silex II 86, 2. 5.
- similis: non est similis comparatio animalis et mundi I 121, 6. simili modo I 118, 24. II 127, 1. similiratione qua II 54, 12. *c. dat.* I 18, 15. 23. 32, 1. 46, 13. 100, 16. 19. 117, 11. 152, 18. 189, 5. 202, 10. 243, 8. 256, 2. 282, 13. 18. 309, 3. 316, 11. 373, 18 (simillimus). 505, 18. 511, 11. 17. 543, 15. 553, 18. 604, 4. 611, 15. 651, 9. [668 adn. § 16.] 689, 15. 752, 18. II 19, 23. 20, 5. 21, 14. 28, 6. 29, 2. 30, 22. 44, 7. 19. 45, 11. 55, 21. 56, 5. 75, 17. 77, 25. 78, 20. 90, 17. 118, 6. 119, 6. *c. dat. substantinorum I declinationis* I 486, 17. 505, 14. 16. II 55, 279, 18. M 234, 9. *c. genet. ueri* I 46, 21. 182, 20. 246, 22. 505, 21. 654, 9. II 50, 13 (similior). 54, 6. 92, 20. ueritatis II 89, 16. sui I 129, 11. II 117, 13. 118, 15. similimus suorum I 246, 13. simulacris hominum plane similibus I 108, 5. magistri sui II M 216, 5. ferociae ac magnitudinis suae II M 197, 5. similiter I 351, 14. 365, 12. 393, 11. 594, 6. 611, 11. ueri similiter I 692, 26.
- similitudo: in similitudinem *alicuius rei* I 152, 4. II 33, 11. similitudines in corporis filiorum sic fieri II 44, 16. ueri similitudo I 255, 5. II 73, 10.
- simplex = *unus, singuli*: II 34, 8. uel de simplici duplex uel de duplici simplex II 34, 21. unus et simplex II 34, 3. 6.
- simpliciter confiteri I 64, 17.
- simul: uniuersa simul I 537, 2. = *una*: leones et uituli ad praesepe simul stabunt I 660, 11. et simul I 412, 21. et (= etiam) — simul II 83, 15. simul et I 410, 4. 468, 10. II 4, 17. 21, 10. M 183, 10. 192, 9. simul et—et— I 131, 2. 338, 8. 394, 1. 375, 13. 478, 8. II 7, 24. 33, 10. M 180, 1. et—simul—et I 118, 12. [602 adn. § 5.] II 75, 25. et—et—simul II 33, 8. operam simul atque industriam perdiderunt I 2, 10. simul ac II 29, 12. neque —et—simul atque I 2, 10. simul

- cum (*c. abl.*) I 103, 22. 490, 13. 499, 15. 536, 10. 619, 19. II M 187, 19. cum filio simul et patrem colit I 394, 9.
- simulac coepit I 75, 15.
- simulacrum a similitudine nomen accepit I 100, 18. *sim.* quidquid simulatur I 175, 4—7. simulacrum non corporis, sed mentis ac morum I 72, 9. deus fecit sibi ipse simulacrum sensibile atque intellegens I 147, 8. simulacra diuinitatis ac numinis I 169, 10. mimi simulacris (adulteriorum) erudiunt ad uera I 560, 15. — simulacra (*deorum*) saepe, *cf. Indic. rer.*
- simulare = simulacro effingere I 175, 6. imitatione I 117, 16. — *translate* simulatum numen I 129, 1.
- sin I 121, 13. 123, 5. II 85, 19. sin aliter I 242, 9. sin autem I 492, 16. 550, 6. II 53, 2. sin minus II M 196, 25. sin uero I 373, 20. 518, 18. 541, 6.
- sine ira esse II 123, 11. sine sensu I 119, 17. non sine causa I 440, 6. 452, 7. 476, 15. non sine flagitio I 33, 15. malo suo I 368, 17. — sine ulla *re* I 2, 17. 5, 4. 15, 18. 598, 1. 614, 24. 651, 22. *al.* — *cf. aliquis.*
- sinere: sineris (*coni.*, sinueris *T*) I 727, 16. *c. acc. et inf.* I 727, 16.
- singularis = unus: regimen singularis imperii I 634, 5. unius singularis (hominis) appellatio I 593, 16. singularis deus saepe, *cf. Indic. rer.* deus. — singularis rerum conditor I 398, 4. clarissimum ac singulare lumen (sol) I 114, 11 (*cf.* I 446, 24 unicum lumen. I 144, 7. sol licet sit unus *eqs.*). — nouus ac singularis II M 178, 22.
- singularis numerus: Maxentianus . . . milites Maxentiani II M 224, 12. *cf. congruentia numeri.*
- singuli: uniuersi per singulos (= singillatim) interimus I 151, 17. *de duabus rebus* I 491, 12. II 32, 6. sunt singularum singuli libri I 23, 1. *sim.* I 10, 25. singuli quique coetus I 396, 14. singula quaeque (membra) I 149, 16. 150, 13. 231, 16. singulis quibusque (moribus) I 228, 15. 516, 13. in singulis quibusque fingendis II 22, 16.
- sinister: sinistra I 487, 5. II 43, 14. 44, 4. 46, 3. [= sinistra manus I 130 adn. § 2.] sinistrae II 34, 9. sinistro uersus I 187, 25. sinisterior I 735, 9. II 43, 12.
- sinuosis flexibus II 26, 3.
- sinus: concauo sinu II 37, 7. per cauos sinus II 29, 1. sinus caeli I 256, 1. cordis II 34, 18. linguae II 36, 1. lunae I 254, 7. (*terrae Sabaeae*) II Ph 140, 82. (*mulieris*) I 39, 14. quae doctrina non in corde philosophi, sed in sinu metricis est nata I 224, 8. Tutinus in cuius sinu pudendo nubentes praesident I 78, 1.
- siquidem *c. indic.* I 4, 16. 8, 2. 13. 14. 23, 9. 53, 2. 62, 16. 79, 4. 14. 84, 12. 91, 2. 106, 5. 110, 14. 115, 16. 133, 20. 149, 9. 165, 12. 169, 19. 190, 12. *al. in uol. I fere 60 locis.* II 23, 18. 54, 2. 58, 3. 60, 15. 87, 5. 91, 24. 95, 19. 98, 19. 122, 1. *c. coniunct.* I 533, 13. II 74, 20. [M 212, 16.] (*in orat. obliqua* I 574, 6. 609, 22. 754, 12. *in enunt. condicionali* I 600, 13.)
- sistere: mens colentis se ipsam deo uictimam sistit I 484, 4. uix cruor sistitur II M 210, 12.

- sitienter I 95, 22.
 sitire sanguinem I 426, 10. 558, 5.
 modo pectus sapientiam sitiāt I 260, 19.
 sitis: sitim I 5, 19. 415, 7. siti I 253, 5. 303, 7. 368, 3. 521, 23. 583, 18. 638, 11. II 76, 13. opum inexplēbili quadam siti flagrant I 583, 18.
 situs (*subst.*) II 25, 8.
 situs (*adiect.*) in *c. abl.* II 102, 10.
 siue (seu) = uel: I 39, 1. 300, 4. 311, 3. 592, 7. 649, 4. 695, 3. *al.* siue—siue— *c. indic.* I 56, 15 (seu—seu). 92, 12. 605, 19. II 53, 17. *item ter* II 53, 17. 24. Ph 146, 163 (<seu>—seu—siue). *septies (c. fut. II)* I 17, 5. siue—siue— *c. coniunct.* I 207, 19. 488, 1. II Ph 145, 146 (seu—seu). id siue ita est, admirandum est —, sin autem non est ita, tamen . . II 52, 25. siue—siue— *apud nomina* I 211, 17. 463, 8 (seu—siue). 562, 16. II 111, 2. Ph 140, 77 (seu—siue). II M 184, 14 (seu—seu). *item ter* I 55, 17.
 socialis I 458, 6. sociale animal (*homo*) I 515, 16. 545, 6. 704, 8.
 sociare I 745, 15. sibi principes I 690, 20. eam sibi in coniugium sociauit I 682, 14.
 societas humana I 69, 21. 416, 15. 515, 21. 518, 15.
 socius: rem publ. talibus consiliis et talibus sociis euertere II M 184, 1.
 sol licet sit unus, unde solem esse appellatum Cicero uult uideri I 144, 7. *eodem spectat* unicum lumen (*cf. Buenemann.*) I 446, 24. singulare lumen I 114, 11. *prouerb.*: quid enim uideant qui solem non uident? I 468, 11. tam pertinaces, ut clarissimum solem sanis ac pa-
 tentibus oculis uidere se negent I 176, 6. tam inuidi quam si uelint deligare oculos aut effodere ceteris, ne solem uideant I 257, 13. uox nobis sole ipso clarius lumen ostendens I 272, 16. quid ergo non diem noctem uocant, solem tenebras? I 462, 19. ne si solem quidem ipsum gestemus in manibus I 584, 8. nec solem mercede praestamus I 260, 20.
 in solacium perditionis suae I 164, 11. ut ex imagine solacium capiat absentis I 100, 7. habituri solacium de (= ex) I 462, 7. solacia I 459, 18.
 solidamenta corporis II 24, 11.
 solidare I 618, 20. 748, 13. solidatus I 140, 14. II 20, 20. 34, 7.
 soliditas I 440, 7.
 solidus: homo contra morbos II 15, 10. uoluptates I 486, 6. in solido gradiens I 334, 7.
 solitarius I 26, 12.
 solitudo I [26, 11.] 67, 7. 302, 18. prouincias ad solitudinem redigere II 75, 3. solitudines I 640, 2. II 18, 6. desertae I 758, 16. II M 221, 8.
 soliuagus I 253, 21.
 solium paternum I 35, 17.
 sollemnis: sollemnes ritus I 84, 14. 279, 20. sollemnia celebrare II M 190, 24. sollemnia nuptiarum II M 225, 3. sollemnis disciplina noui testamenti II M 174, 7.
 sollicitare *aliquem* precibus II M 227, 20. ad II M 207, 10.
 sollicite I 436, 6. 439, 1.
 sollicitudo II 11, 11. cum magna cadendi sollicitudine I 491, 10. sollicitudines I 531, 1. [sollicitudo tua *titulus praesidis* II M 230, 8.]

- sollicitus: sollicita curatio I 67, 5.
solubilis (*codd. quid. soluibilis*) I 582, 21. 591, 4. 624, 16. 755, 5. II 15, 21.
soluere: in putredinem corpus soluitur II M 211, 14. uelut e somno soluti I 331, 8. solui militia II M 184, 20. soluto ac libero sensu I 142, 1. [soluere piaculum I 81, 5. uersura soluis I 134, 17 (*ex Terrent. Phorm. V 2, 15.*)]
solum: in Henna solo I 112, 16. solo defigere oculos I 99, 6. (membra) solo fixa II 19, 8. solo adaequare ciuitates I 368, 2. ad solum patrium reuerti I 719, 21. solum *pedis* II M 197, 14.
solus per se II 35, 6. sola nudaque uirtus I 2, 7. 581, 19. *cf.* non (solum, sed etiam). (solus) praeter. unus (et solus).
somniaire (uirtutem deum *al.*) I 195, 10. 232, 14. 259, 15. 446, 10. qui ea loqueretur quae nec aeger quisquam delirare nec dormiens posset somniare II 85, 1.
somnus: fortasse hoc illi in somnis Apollo aliquis nuntiauit I 407, 16.
sonus: modi sonorum II 35, 14. *translate* quamquam maiore uteretur sono I 201, 11.
sophia I 226, 18.
sopire I 4, 5. 10. 498, 3. 552, 20. 620, 12. [668 adn. § 11.] II 53, 6. 58, 1. 7. 23. 132, 5. Ph 142, 103 (*coni.*). M 191, 20.
sopor II 58, 9.
cum soporati sumus II 110, 10.
ab his sordibus Minerua ascendit in caelum I 70, 21.
sordidare I 327, 11. 468, 3. II 132, 15.
sors: terra in sortem tertiam uenit I 41, 15. qui ad huius uitae con-
- dicionem pari sorte uenerunt I 447, 15. sors hominis I 707, 6. (animalium) II 14, 3. [librum (*Sibyllae*) cuius sortes... I 22, 19 adn.]
sortiri de tunica I 350, 14. 718, 7. regnum I 41, 16. 42, 14. immortalem condicionem I 613, 17. *sim.* II 28, 3. 63, 6.
sortitio I 41, 13.
spadones I 502, 12. II M 207, 18. 219, 18.
spargere: uisus in latum spargitur II 31, 8.
sparsim I 7, 13. 597, 21.
spatium: spatia caeli I 117, 7. (*solis*) II 100, 1. (*diei ac noctis*) I 143, 23. laboris et quietis alterna spatia I 118, 3. spatium dare irae suae II 116, 7. — *cf.* decurrere (spatium spatia).
species = *forma*: sub humana specie II 80, 4. caeli species ad utilitates uiuentium temperata II 91, 5. = *pulchritudo*: II 33, 8. 34, 2. 37, 9. = *imago rei*: in species proximas cogitatio declinat II 53, 17. = *imago somnii* I 128, 15. = *facta species*: obtentu aliquo specieque uelata I 42, 13. specie tenus II M 215, 14.
specimen I 380, 10. 381, 13.
speciose II 75, 20.
speciosus II 9, 1. 21, 10. 48, 14.
spectaculum caeli I 557, 8. cum ingenti spectaculo et miseratione II M 236, 9. quis te in hoc spectaculum induxit I 200, 6. spectaculo esse I 682, 7. spectacula *cf. Indic. rer.*
quod spectat ad I 381, 4.
quam spectationem Trismegistus Θεοπότης nominauit I 612, 23.

- spectator I 557, 16. II 104, 23.
 in specula sublimi constitutus I 102,
 2. in speculis esse II M 186, 22.
 speculari II 28, 4. M 235, 9.
 specularis lapis II 30, 12.
 speculator ac testis omnium I 548, 20.
 speculum II 29, 17.
 sperare *aliquid alicui* II 74, 8. *ali-*
quid de (= ex) I 408, 19. in *ali-*
quem I 356, 6. 721, 18. = expe-
 ctare (*malum*) I 746, 2. II 109, 18.
 spes: populus in spe constitutus (= *Iudaei*) I 426, 1.
 spina: I 380, 20. 381, 18. spinis co-
 ronatus I 350, 10. spina (*corporis*)
 II 19, 21.
 spinea corona I 380, 17.
 spirae II 42, 2. 17.
 spiramenta narium II 41, 13.
 spirare II 39, 9. dei munus est quod
 spiramus II 61, 4. omnia (uniuersa,
 cuncta) quae spirant II 22, 10. 25,
 3. 78, 2. 80, 9. anima qua spiramus
 I 155, 3. quotiens fabre facta
 signa laudamus, uiuere illa et spi-
 rare dicimus I 603, 2. aura procul
 spirantis amomi II Ph 140, 83.
 spiritalis fistula II 39, 13. 40, 10.
 16. *sensu ecclesiastico* I 316, 16.
 376, 6. 492, 4. 600, 6. 651, 5. 715,
 12. arma I 386, 10. lauacrum I
 329, 15. spiritalia I 348, 22. 379,
 22.
 spiritus *cf. Indic. rer.* — = spiritus
 oris: II 50, 11. 13. 16. uentorum
 I 605, 3. uocalis II 51, 1. spiritum
 ducere II 33, 18. = uita: spiritu
 animari II 12, 2. in (sub) extremo
 spiritu I 623, 16. II M 221, 5.
 spiritum posuit I 360, 13. 718, 11.
 deponere I 382, 13. reddere II M
 197, 18.
 splendentibus astrorum signis I 142, 20.
 splenis (*nominat.*; *cf. Brandt, Ar-*
chiu. lexicogr. et gramm. lat. VIII
130) II 49, 3. *genet.* splenis II 49,
 15. splene I 537, 3. II 49, 7. 17.
 spolium leonis I 681, 18. spolia ge-
 rere I 531, 4. deorum gestare I
 113, 18. spolia incruenta detrahare
 II M 217, 3.
 spondere I 743, 14. inpunitatem ui-
 tiis suis I 234, 18. deus omnibus
 immortalitatem spondit I 446,
 22. Erythraea (Sibylla) idem spo-
 ndit (= uaticinata est) I 647, 21.
 sponsa I 34, 9. 682, 8.
 sponsor I 456, 5.
 sponte I 118, 8. 469, 9. II M 215,
 3. nostra sponte I 237, 19. sua
 sponte I 126, 3. 154, 4. 161, 20.
 488, 2. 537, 19. 660, 5. II 11, 10.
 17, 3. 84, 15. *al.* uestra sponte I
 102, 13.
 stabilire I 395, 7.
 stabilis I 114, 10. 281, 16. 375, 10.
 400, 3. 439, 20. 444, 15. 580, 10.
 730, 12. II 69, 13. M 174, 17.
 190, 7.
 stabilitas I 395, 23. 420, 19. II 69,
 23.
 stabulum (*locus ubi homines uerbe-*
ranti stabant) II M 197, 2.
 stagnum I 115, 5.
 stare: statura sit II 22, 22. pilis in
 ordinem stantibus II 33, 1. qui
 cecidisse solus uniuersis stantibus
 (*i. e. saluis*) uidebatur, is uniuersis
 cadentibus stetit solus I 113, 23.
 res publ. staret incolumis II M
 194, 17. in eo stare quod II 18, 14.
 statim I 144, 24. 334, 13. 409, 10.
 716, 27. II 10, 3. M 190, 22. *al.*
 non statim quam natus est I 600,
 15.
 statio I 493, 4. 615, 5. II 100, 16.

- statuarius I 101, 13.
 statuere: statuet deus solem triduo
 ne occidat I 665, 17. proelium diei
 Kalendarum II M 226, 27. nouas
 leges I 757, 3. quod statutum esse
 uoluerunt I 124, 11.
 status corporis I 266, 14. *om.* cor-
 poris I 692, 11. rectus I 98, 2.
 103, 2. 204, 4. *al.* sublimis I 173,
 17. II 27, 9. celsus II M 183, 3.
 — status mentis II 4, 24. 74, 22.
 uitae I 190, 13. 701, 23. II 67, 11.
 summus status rei publ. II M 185,
 11. statum non habere I 701, 6.
 in suo statu esse I 620, 15. in
 malo statu res est I 400, 17.
 statutum dei I 170, 12. statuta I 38,
 14. 665, 2.
 stellae uel inerrantes uel uagae I
 117, 13. septem quae non occidunt
 I 629, 12.
 stellifer II Ph 143, 112.
 stercorandi agri ratio I 77, 21.
 sterilis uoluptas II 47, 15.
 stillabunt mella de rupibus I 759,
 17.
 de stillicidiis aut aquis arcendis I
 4, 7.
 stimulare I 411, 9. II 115, 11.
 stimuli I 565, 17. irae I 493, 18.
 libidinum I 584, 2.
 stipare: aqua stipatur in nubem II
 88, 14. stipatus spiritus II 50, 13.
 stipatus (familiarum gregibus) I
 481, 3. II Ph 146, 157.
 stipator II M 218, 15.
 stipes I 78, 19. stipite II Ph 137,
 29. stipites I 78, 20.
 stips: stipem dare I 511, 8. negare
 miseris I 522, 17.
 stipula: qui furore tamquam stipula
 exarserit I 431, 10.
 stirps I 738, 12. diuina I 56, 25. 129,
 14. stirps (*animalium*) II 8, 6. *cf.*
 radix.
 stomachus I 412, 14. stomachum (= *iram*)
 incitare II 116, 5.
 strages I 551, 17.
 strangulare I 427, 5 (*stranguil- R*).
 559, 8 (*stranguil- RH*). ne spiritus
 stranguletur II 41, 16.
 strepitum facere I 341, 14.
 stricte: strictius uiuere II 119, 16.
 strictim I 149, 21.
 strident (*futur.*) dentibus I 637, 9.
 stringere: (locus) ut in transcurso
 breuiter stringendus I 594, 25.
item summatim II 6, 15.
 struere opes I 1, 10. Latinis litteris
 monumentum iniustitiae suae I 411,
 16. acie structa II M 187, 1.
 studentes in memoriam I 617, 13.
 stulte ineptus I 67, 23.
 stultitia est in factis dictisque per
 ignorantiam recti ac boni ignoratio
 I 457, 9.
 stultus *cf. Indic. rer.* iustus.
 stupere: mutus stupet II M 207, 22.
 stupeficientibus neruis II 32, 10.
 stupor I 545, 8. II 111, 20.
 stupra in mares et feminas I 433, 1.
 suadere ut II 5, 3. *c. infin.* I
 123, 13.
 suasu coactus II M 215, 2.
 suauis *cf. auditus*.
 suauitas I 401, 4. II 118, 10. suauit-
 ates I 96, 4. 556, 18. 564, 13.
 573, 11. 601, 5. 604, 9.
 suauiter: suauissime ridebat (*in cru-*
ciatibus hominum) II M 197, 9.
 suauitudo I 564, 19.
 sub *c. accus.* uenire sub oculos I 200,
 19. 611, 6. sub uisum I 618, 8.
 oculorum I 582, 20. sub aspectum
 I 611, 25. 619, 1. 693, 27. II 89,
 9. sub tactum I 618, 8. 619, 1. *c.*

- abl. sensu locali* I 88, 18. 174, 20.
 1. II 36, 11. 64, 2. sub ipso
 fine I 506, 18. sub oculis eius II
 114, 23. sub furca I 128, 5. *cf.*
latere. — *sensu temporali* sub Deu-
 calione I 151, 12. *sim.* I 45, 20.
 151, 11. sub (Dario) rege I 284,
 22. 285, 14. Herodes fuit sub im-
 perio Tiberii Caesaris I 304, 7.
sim. sub illo adultero II M 218, 1.
 sub ipsa morte I 369, 15. sub ex-
 tremo spiritu II M 221, 5. — *sensu*
causali uel modali I 21, 2. 107,
 8. 113, 21. 122, 3. 171, 13. 221,
 19. 285, 4. 334, 13. 388, 4. 401,
 4. 409, 1. 460, 8. 634, 11. 18. 639,
 6. II 4, 14. 80, 4. 119, 16. M 200,
 11.
subclamare I 350, 4. II M 224, 6.
subdere I 109, 19. 142, 16. II 38,
 13. 156, 12. M 197, 13.
subdole I 743, 13.
subdolus I 270, 2. 410, 16. 506, 6.
 695, 16.
subducere I 28, 9. 360, 15. 417, 4.
subf. cf. suff.
subiacere proprie: quidquid homini
 subiacet, infra hominem sit necesse
 est I 174, 22 (*cf.* 20 sub pedibus).
 — = *subiectum esse* I 15, 2. 27,
 14. 102, 17. 533, 8. II M 182, 2.
uisui (et tactui) I 618, 12 (*cf.* 13).
 750, 7. = *proprium esse*: deo sub-
 iacet (notitia ueritatis) I 237, 18.
 II 60, 5. 69, 5. posse omnia I 650,
 17. cogitare II 117, 16. (religioni
 subiacet aeterna uita) I 263, 14.
 599, 18. corpori fortitudo I 207,
 8. studio (finis) I 181, 1. 700, 8.
 = *praesto esse*: ex materia subia-
 cente et parata I 132, 1.
subicere incendium palatio II M 187,
 17. *subiecta* pedibus terra I 103,
 1. oculis (manibusque) I 104, 24.
 109. 4. 560, 9. II 18, 24. domino
 errori potestati morti *sim.* I 11,
 16. 36, 23. 120, 7. 121, 16. 156,
 21. 502, 14. 646, 8. II 13, 16. 14.
 12. 16, 1. 5. M 187, 6. 235, 14.
subiecti I 739, 8. II M 177, 1. =
adicere I 34, 17. 154, 11.
subigere I 119, 1.
subinde I 338, 11. 349, 4. 390, 12.
 [602 adn. § 1.] II 4, 22. M 234,
 19.
subire = succedere I 488, 2. mor-
 tem I 262, 17. culpam ingrati II
 108, 18.
subito I 490, 2. 636, 11. II M 207,
 3. *al.*
subiugare (se) *alicui (rei)* I 195, 9.
 303, 13. 304, 2. 417, 3. 608, 5.
 634, 2. 691, 9. 699, 7. II 102,
 8. 130, 8. M 190, 5. [213, 6.]
sublabi furto I 692, 2.
subleuare hominem ex humo I 98,
 17. ministeriis I 195, 5. auxilio II
 M 172, 10. ad uitam I 613, 14.
sublimis proprie I 98, 2. 102, 2. 7.
 141, 12. 182, 21. 612, 19. 613, 13
 (*an translate?*). 692, 16. II 27, 19.
 28, 4. 38, 1. 78, 11. 120, 27. Ph
 139, 69. sublimius II 52, 10. (*Chri-*
stum in cruce) sublimem fieri I
 724, 19. *sim.* I 383, 4. in sublimi
 I 102, 14. 174, 23. in subline II
 8, 2. 88, 14. — *translate* I 105,
 18. 383, 11. 460, 13. 507, 7. 749,
 16. 761, 13. II M 192, 11. subli-
 mior I 448, 9. 678, 10. sublimius
 I 206, 21. sublimissimae potestates
 I 447, 12.
sublimitas I 148, 12. 383, 6.
subministrare I 12, 15. 44, 9. 143,
 2. 447, 1. 461, 6. 651, 21. II 61,
 6. 130, 20.

- submittere se terrae I 102, 9. sub-
 missis genibus I 126, 16.
 nihil submotius a ratione I 448, 17.
 submouere quominus I 574, 14. a
 II 75, 19. longe lateque II 53, 10.
 subnectere *c. dat.* II 25, 6. = *addere*
in disputatione I 630, 24. 658, 4.
 II M 222, 10.
 subnixus *aliqua re, translate* I 303,
 20. 331, 5. 417, 16. 701, 22. II
 97, 2. M 215, 7.
 suboles I 30, 3. 554, 7. 567, 14. 599,
 6. 659, 2. *al.*
 subornare I 61, 4. II M 182, 5. 214, 20.
 subrepsit imprudenti ratio uera I
 619, 17.
 subripere I 362, 3. periculo I 520, 6.
 subrogare alios Caesares II M 195, 2.
 subruerunt philosophiam I 701, 15.
 subscribente imperatore II M 218,
 13.
 subsequi: intellegere est quasi e ue-
 stigio subsequi I 586, 16. intel-
 legentia I 141, 23.
 subsiciua suboles II 46, 10.
 subsident ualles in altitudinem pro-
 fundam I 760, 8.
 subsistere I 28, 9. 140, 12. 385, 16.
 612, 5. II M 183, 12. in nomine
 uirtutis I 198, 10. rebus humanis
 nulla ratio subsistet I 592, 13. *sim.*
 I 753, 3. an in cultu deorum ulla
 ratio subsistat I 604, 11.
 substantia: praeteriti (temporis) est
 origo, praesentis substantia, futuri
 dissolutio I 150, 18. (dii) in nulla
 sunt substantia I 687, 10. = *idem*
fere quod natura I 30, 3 (corpo-
 ralis). [131 adn. § 8.] 145, 10.
 162, 22. 316, 19. 392, 9. 412, 3.
 467, 2. 611, 4. 651, 4. 695, 19.
 723, 9. II 72, 20. (157, 9.) *plural.*
 I 145, 9.
- substantium repetitum apud pron.*
relat.: auream columnam positam
 esse, in qua columna I 42, 7. —
substantium pro adiectiuo cum
substantiuo coniunctum: deae fe-
 minae I 61, 19. feminae uates I
 20, 14. desertor imperator II M
 228, 3. filia uirgo I 112, 16. do-
 mina cupiditas I 584, 25. latrones
 serui I 113, 1. liquores (*non liquoris*
scribendum) atomi II 88, 15. opifex
 calor I 146, 2. prouocatrix illa
 improbitas I 550, 6. *cf.* deus. *sub-*
stantium pro adiectiuo cum ad-
iectiuo coniunctum: pernicio est
 ac deceptrix adulatio I 745, 3.
 summus et conditor rerum deus I
 712, 3. II 124, 9. nec enim tam
 inmitis deus est hominumque con-
 temptor II 108, 9. libros nefarios
 ac dei hostes I 410, 11. quidam
 prudentes et arbitri aequitatis I
 4, 3. rex ille iustus et uictor I
 759, 8. purae ac uictrices animae
 I 211, 3. iustus et cultor dei po-
 pulus I 631, 20. iniustus, insipiens,
 peccator I 260, 12. deceptor, bilin-
 guis, malus II 73, 6. lenis, bene-
 ficus, conseruator II 75, 9. — *sub-*
stantium cum attributo praeposi-
tionali: relegatio uel tam longe
 uel ad mulierem uel in solitudinem
 I 67, 6. hominis damnatio ad carni-
 ficinam I 434, 18. intentio aeris
 cum acie II 30, 4. communitio
 cum amicis aut caritas cum pro-
 ximis I 525, 8. fictio hominis e
 limo I 149, 13. agnus candidus
 sine macula I 383, 15. 20. boues
 lucas cum inmanissimis corporibus
 II 13, 17. poetarum ineptiae in
 accusandis religionibus I 53, 9.
 poena eius in Caucaso monte I

- 148, 10. stultitia igitur est in factis dictisque per ignorantiam recti ac boni erratio I 457, 9. unius feminae a multis adpetitio I 250, 6. *cf.* requies (a).
- substernere animas suas terrenis figmentis I 96, 3. se I 761, 11. aetatem inbecillam libidini suae depopulandam I 566, 4.
- substituere II M 196, 7. 8. *aliquid* pro *aliqua re* I 538, 10. Licinio substituto in Seueri locum (*coni.*, loco *cod.*) II M 206, 4.
- substringere uinculo II 42, 3. nervis II 20, 18. substricta nervis ad fortitudinem brachia II 37, 3. rem inmensam (paucis) I 676, 2. 723, 18.
- cum subter fundaretur terra I 140, 12.
- subterfugere censum II M 199, 24.
- subtextitur nubibus caelum I 162, 2.
- subtilis acies ferri II 85, 7. laquei II 5, 9. subtilissimi sensus II 36, 17.
- subtilitas caelestis I 619, 6. argumentandi I 403, 7.
- subtrahere *alicui rei* (se) I 51, 1. 85, 12. 99, 20. 667, 25. II 7, 23. oculis II M 174, 8.
- subuenire I 97, 6. (*alicui rei*) I 108, 17. 404, 16. 422, 16. 519, 12. 573, 4.
- subuertere I 122, 6. 444, 13. 451, 18. II 77, 5.
- subuolare I 651, 18.
- succedere I 56, 24. 347, 7. succedentia sibi tempora I 117, 8. in illorum locum adoptione successimus I 366, 10.
- successio = *progenies* I 30, 10. 11. 567, 10. 591, 14. 680, 25. II 47, 12. 107, 23. perpetua I 591, 14. 599, 10. *item plur.* I 714, 14. *item fort.* per subolis successionem I 680, 24.
- successor I 38, 18. 55, 26. 57, 11. 285, 2. 475, 14. II M 189, 20. 237, 11. qui successor Moysi (*dat.*) fuit I 327, 9.
- succidere *aliquem* (*translate*) II M 223, 1.
- succlamare *cf.* subel-
- succumbere dolori et irae I 551, 6.
- succurrere: succurrerit I 522, 13. — I 515, 18. 519, 15. 520, 1. 2. 522, 13. 709, 13. errori I 2, 29. 178, 18. 727, 21.
- sucus II 41, 17. 46, 18. Ph 140, 79. stultitiae I 101, 21. suci uitales II 24, 20. 38, 18.
- sudabunt rupes melle I 660, 5.
- suffigere (subf-) I 351, 5. 382, 13.
- suffragante ueritate I 479, 4.
- suffragator I 395, 11.
- suffragia crudelia ferunt ad mortem I 557, 23.
- suffringere ossa I 382, 15.
- suffultus (subf-) II 8, 3. 26, 2. traditio ratione subfulta I 407, 6.
- suffundebatur facies aqua II M 197, 17.
- suffusus rubor II 74, 23.
- suggerere I 175, 21. 565, 16.
- suilla caro I 343, 8. 348, 4.
- sulphuris imbres I 665, 20. sulphure I 760, 4.
- sumere: si sumpseris eius animum qui I 746, 4. cibum II 22, 7. exemplum a I 125, 10. exordium a I 14, 20. principium a I 6, 10. purpuram II M 194, 24. 206, 17. *al.* terminum in mille annis sumpsit (uita) I 694, 25. sensum I 109, 12. uestem seruilem II M 227, 28. uictum II 35, 3. *in disputando*: falsum aliquid in principio I 255, 4.
- summa I 10, 21. 16, 16. 279, 6. II 17, 2. 95, 7. *al.* numeri summa dissentiant I 664, 17. ea in sum-

- mam redigere I 608, 19. aedificii II 22, 21. *alicuius rei* I 107, 3. 449, 15. II 77, 13. rerum I 606, 3. II M 193, 1.
 summatim II 6, 15.
 summus status rei publ. II M 185, 11. summa figura (= *superficies figurae*) I 433, 20. summis digitis I 76, 10. cum mundo ceterisque rebus manus summa esset inposita I 140, 17. a summis pedibus I 622, 19. summus sapientiae portus I 508, 4. summum robur II 11, 4. summus deus *et* summum bonum *cf. Indic. rer.* deus *et* bonum. a summo II M 175, 8. ad summum I 211, 11. de summo II 120, 2. in summum I 17, 10. leuari I 266, 11. in summo *rei* I 384, 10. II 20, 5. M 194, 24. in summo (*de capite*) II 26, 15. 52, 9. (= in caelo) I 174, 23. 211, 6. 18. 266, 15. 612, 21. 613, 15. II 52, 12.
 sumptuose I 500, 19.
 sumptuosus I 404, 3.
 super *c. acc.* I 330, 1. 368, 10. 637, 5. 665, 14. 19. 759, 9. 760, 3. II Ph 136, 23. M 178, 20 (*coni.*) alii super alios mittebantur II M 199, 13. *c. abl.* II M 209, 4. [230, 1.]
 superabundantia munera I 744, 6.
 superare Croesum aut Crassum diuitiis I 534, 2 (*cf. Catull. 115, 3*).
 superbum caput erigit I 474, 12.
 supercilia II 33, 6.
 superducit occidens noctem ad requiem II 100, 3.
 superesse I 61, 9. 125, 13. 151, 14. 426, 14. 458, 16. 733, 1. II 77, 9. M 199, 18. 222, 9. manus dei supererat aciei (= defendebat, *cf. adn.*) II M 224, 12. superest ut I 44, 14. 92, 23. 182, 13. 284, 9. 371, 7. 585, 14. 608, 23. 667, 17. 699, 12 II 15, 16. M 193, 11 (*supererat*). nihil aliud superest nisi ut II 75, 9. quid superest nisi ut — ? I 27, 13. 50, 11. 192, 6. 277, 5. 386, 12. superest *c. infin.* I 20, 5. 624, 16. 679, 23. 723, 14. 741, 22. 755, 17. II 55, 7.
 superficies I 589, 16.
 superfundere aquam igni (*proverb.*) I 550, 5.
 supericere II 24, 21. carnem homini I 651, 9.
 superius *cf.* superus supra.
superlativus cf. gradus maxime quam.
 superne II 33, 8.
 supernus I 174, 2. 175, 15.
 superponere terram capitibus (*translate*) I 102, 18. provinciis pontifices II M 215, 11.
 superstes I 390, 12. 391, 8. *c. dat.* I 391, 10. superstitem memoriam defunctorum colunt I 391, 9.
 superstitio I 38, 4. 58, 12. 389, 16. 398, 5. 405, 5. 439, 18. *al.* deorum I 466, 21. superstitiones I 4, 9. 5, 22. 88, 3. 92, 22. 144, 6. 247, 14. 483, 17. 688, 1. 4. 737, 10. *al.*
 superstitiosi uocantur non qui filios superstites optant, sed aut ii qui superstitem memoriam defunctorum colunt aut qui parentibus suis superstites colebant imagines eorum domi tamquam deos penates *eqs.* I 391, 7—14. superstitiosi ergo, qui multos ac falsos deos colunt I 391, 18.
 superstruere I 485, 2.
 qui superuacaneam (*suprauacuaneam PR, superuacuaneam B³*) facerent sepulturam I 529, 15.
 superuacuus I 75, 17. 95, 18. 99, 26. 100, 11. 13. 107, 13. 262, 18. 380,

4. 454, 11. 531, 7. 22. 501, 1. 511, 10. 574, 5. 604, 17. II 9, 7. 12, 18. in superuacuum I 594, 6. superuenire I 183, 8. 572, 7. 8. 630, 22. *alicui* I 242, 15.
- superus: superi (*sc. dii*) I 38, 8. 9. 52, 13. *al. in caelo posuit (deus) lucem perennem et superos (sic) et uitam perpetuam* I 142, 22. superiore metu dampno II 98, 21. (*cf. adn. cr.*). supremum tempus quo mundus esset effectus I 628, 15.
- supinus II 38, 3. 49, 2.
- suppetere I 496, 18. 636, 6. II 8, 9. 18, 8. *alicui aliquid* I 368, 22. II 132, 8. M 182, 4.
- supplex: [si preces supplicis tui audieris I 532, 18.]
- supplicare (deo) I 27, 7. 70, 20. 78, 18. *al.*
- supplicio capitis adficere I 146, 5. *cf. aeternus sempiternus.*
- supponere ignem II M 186, 23. facem arsuro I 33, 12. alia in eorum locum uicemque I 538, 9. testamenta I 427, 11. *aliquem* II M 207, 14.
- supra *aduerb.*: supra ergo, non infra est (deus) I 174, 25. supra quam decus patiat I 45, 17. *de loco libri*, dixi docui *sim.* I 23, 15. 26, 3. 14. 43, 11. 93, 14. [131 *adn.* § 7.] 204, 9. 312, 12. 318, 10. 334, 17. 353, 4. 376, 11. *al.* — superius *de tempore* I 52, 13. *de loco libri*, dixi ostendi *sim.* I 234, 14. 366, 4. 381, 6. 393, 8. 606, 3. 640, 12. 664, 8. M 200, 4. *item paulo superius* I 115, 22.
- supra *c. acc. de loco* I 78, 15. 686, 25. 716, 26. ut manus nostras supra minores habeamus I 555, 1. celebre hoc prouerbium Socrates habuit, quod supra nos, nihil ad nos I 246, 15. 708, 2. *de modo* II 89, 13. supra hominem I 174, 24. II 50, 3. supra hominis sensum II 89, 13. supra modum I 262, 5. humanum I 477, 20. 533, 15. legem (leges) I 345, 1. 567, 23. 744, 16. supra omnia facinora habetur nullum facinus admittere I 436, 20. illud capitale et supra omnes qui fuerunt (*sc. fuit*) II M 217, 4.
- surdus I 330, 19. 378, 6. 9. 443, 11. 512, 8. simulacra I 699, 6. precantibus II 72, 17. fortasse non canimus surdis I 400, 17 (*cf. Vergil. Bucol. X* 8).
- surgent mortui I 647, 3. surgere ab inferis I 214, 21. ad uindictam II 114, 4.
- sursum I 98, 12. 14. 146, 14. 691, 13. 692, 12. 13. sursum uersus I 254, 23. 651, 16. *cf. susum.*
- sus ille lutulentus I 193, 21.
- suscipere arma I 502, 11. crucem portandam I 364, 3. deum (deos) I 714, 20. 715, 6. cultum (religionem sacra) I 6, 8. 56, 21. 57, 17. 74, 2. 95, 7. 13. 106, 16. 204, 15. 18. 263, 17. 22. 329, 17. 463, 10. 465, 10. II M 177, 19. fetum II 46, 16. figuram hominis I 313, 11. doctrinam (sapientiam impietatem sententiam) I 6, 8. 188, 13. 190, 4. 272, 17. 429, 9. II 76, 25. in *disserendo*: falsum I 232, 11. id quod falso susceperant I 120, 2. deus suscipit peccatorem I 749, 14. susceptu honesta I 4, 3.
- suscitare mortuos I 331, 8. suscitari ab inferis I 659, 2.
- suspendere: = *cruci adfigere* I 350. 16. 351, 5. patibulo I 383, 2. 718, 8. deus terram stabili firmitate suspendit I 114, 10. suspensis in

- altitudinem leuibis elementis I 598,
 14. caelum (deus) in sublime sus-
 pendit I 142, 15. alia (genera ani-
 malium) plumis leuibis in sublime
 suspensa sunt II 8, 2.
 suspicari I 26, 1. 459, 1. II 49, 20
 M 187, 23. 206, 11. de I 535, 17.
 suspicere in caelum I 146, 18. =
magni aestimare I 337, 18.
 suspicio: in mutis (nec uestigium
 aliquod) nec ulla suspicio religionis
 inueniri potest (est) I 755, 1. II
 79, 21.
 suspiria II M 222, 4.
 sustentabilis II M 209, 8.
 sustentare I 29, 8. 49, 17. 144, 20.
 unde uitam sustentet I 474, 7.
 sustentatio sui I 552, 13.
 sustinentia malorum I 705, 5.
 sustinere inuicem I 547, 7.
 [sustollit *cod.*, sustulit *emend.*, cen-
 sum II M 214, 15.]
 susum II M 195, 5.
 sutrina I 70, 15.
 suus: rem publicam suam faciet I
 757, 4. suus *pro formis pronomi-*
num is ille I 44, 15. 46, 14. 143,
 17. 203, 16. 285, 9. 508, 8. 518,
 3. 593, 10. 597, 4. 719, 20. 760,
 2. II 8, 21. 106, 19. suus proprius
 I 8, 6. 10, 18. 177, 9. 203, 16.
 329, 6. 394, 14. 435, 2. II 7, 21.
 64, 6. M 223, 10. suamet lege I
 746, 15. suapte (inuidia) I 129, 15.
 426, 6. 443, 17.
 syllabae II 156, 19. 21.
 Tabernacula duo (*templi Hierosolymi-*
tani) I 360, 15.
 tabes I 372, 1. II 75, 19. M 211, 7.
 214, 8.
 tabescere I 234, 5. in terram I 620,
 6. tabuisset aegritudine (= morbo)
 II M 191, 19. tabescendorum ui-
 scerum II M 211, 20.
 taciturnitas I 667, 12.
 tactilis II 89, 8.
 tactus I 564, 21. 618, 2. 19. 619, 3.
 sub tactum uenire I 618, 8. 619,
 2. ignis tactu conburit II 56, 3.
 taedarum iactatio I 83, 4. 689, 17.
 taeter (teter) I 80, 13. 118, 11. II
 21, 20. *comparat.* II 18, 10. *super-*
lat. I [4 adn. § 13.] 639, 1.
 talis: ultimus uersus est talis (= hic)
 I 79, 18. *sim.* I 45, 6. haec con-
 iecturis uelle comprehendere tale
 est quale si — uelimus I 182, 4.
sim. I 10, 23. 536, 18. hoc tale
 est quale si dicerent I 540, 6.
 tam: non tam pecudes sunt ut II 12,
 11. nec enim tam in malo statu
 res est ut I 400, 17. tam in promptu
 iacet ut I 197, 21. illos numquam
 tam desipere quam cum haec lo-
 quuntur II 10, 16. tam—quam
saepissime uelut I 3, 7. 12, 7. 31,
 4. 196, 17. 210, 1. 2. 246, 2. 261,
 12. 283, 2. 371, 22. 475, 21. 483,
 8. 10. 557, 15. 579, 6. 589, 19.
 681, 7. 721, 1. 737, 17. II 101,
 13. 131, 3. tam celeriter corpus—
 periret, quam celeriter anima se-
 cedit I 620, 2. tam—quam etiam
 I 469, 17. II 104, 20. [M 228, 15.]
 non tam—quam *saepe, uelut* I 3,
 24. 5, 23. 111, 14. 141, 14. 238,
 20. 502, 5. 547, 10. II 31, 1. nec
 tam—quam I 3, 7. tam non—quam
 I 110, 11. II 26, 10. 57, 6. tam—
 non—quam I 244, 3.
 tamen: sed tamen—non tamen II 26,
 13; *cf.* sed. — si tamen I 180, 3.
 266, 18. 666, 2. II 111, 19. *cf.* uerum.
 tamenetsi (tametsi *BR*) *c. ind.* I
 210, 14.

- tametsi *c. indic.* I 19, 12. 77, 4. 235,
 15. *c. coniunct.* I 7, 4. 214, 16.
 511, 12. 447, 25. 549, 6.
 tamquam = ut (*uel* pro) *interdum*
paene abundans ap. dupl. accus.
cf. accusare adorare arguere colere
 constituere habere increpare pro-
 dere. *item* I 20, 7. 30, 19. 39, 11.
 249, 19. 20. 283, 9. 391, 11. 399,
 6. 406, 18. 412, 11. 426, 17. 685,
 1. 712, 6. 7. 715, 11. 723, 11. tam-
 quam *c. coniunct. in enuntiatis*
comparatiuis I 18, 20. 74, 15. 105,
 23. 116, 22. 267, 17. *al. ironice*
c. coni. praes. uel perf. I 26, 11.
 69, 8. 227, 16. 553, 13. *al. cf. sic.*
 tandem aliquando I 368, 18.
 tangi ira, gratia I 235, 10. 236, 4.
 432, 3. *al.*
 tangibilis I 618, 24. manu I 618, 7.
 tantummodo I 44, 10. 146, 15. 171,
 4. 424, 9. 577, 11. *al.*
 tantundem I 8, 15. quantum I 149, 17.
 tantus: tanto opere (tantopere) I 2,
 4. 95, 17. 123, 16. tanti esse I
 32, 18. 193, 4. 210, 4. 442, 4. 513,
 22. ut II 14, 5. putare I 531, 11.
 haberi I 124, 14. tanti = tot I 11,
 5 (*cf. uniuersis* 6). 439, 16. 753, 13
 (*fort. etiam* 15), *cf.* 5 ss. 8. 9 (*cun-*
cta). II 50, 5. tanto—quanto *cf. quan-*
to. — tantum: in tantum ut II 57,
 3. *cf. non* (tantum, sed etiam *sim.*).
 tegere aedem tegulis marmoreis I
 127, 7. homo tectus *oppos. nudus*
quadrupes II 26, 12.
 tegmina II 37, 11. ciliorum II 32,
 19. labrorum II 36, 7.
 tegulae marmoreae I 127, 6.
 tela I 252, 3. telam ordiri I 71, 2.
 tellus I 119, 3.
 telum: naturalia tela (animantium)
 II 7, 22.
 temerarius I 184, 2.
 temere I 133, 12. 232, 6. 269, 15.
 276, 15. *al.*
 temeritas I 406, 14. 535, 6. II 7, 2.
 temperare *c. acc. uenena* I 196, 18.
 427, 3 (*clam*). ad necem hominum
 pocula I 736, 8. — caelos terram-
 que I 676, 12. caeli species ad
 utilitates uiuentium temperata II
 91, 5. *sim.* II 100, 1. lumina quo-
 rum moderatio et claritas et motus
 aptissime ad utilitates uiuentium
 temperatus est I 598, 17. diuina
 moderatio cursus astrorum temperat
 et gubernat I 152, 20. (mens) uel
 minimo motu totius corporis mo-
 lem temperat ac flectit II 24, 15.
 acies (*exercitus*) nec regi facile aut
 temperari poterit I 10, 18. responsa
 in ambiguos exitus temperare I
 163, 17. — ardorem admixta umoris
 materia I 144, 23. tenebras multis
 luminibus temperauit (deus) I 118,
 13. temperare adfectus I 536, 14
 (salubriter). *sim.* I 498, 4. 536, 17.
 537, 12. 539, 17. 20 (*medie*). 24
 (*mediocriter*). 542, 21. II 122, 7.
 — *c. dat. pecuniae* I 544, 12.
 iustis I 652, 9. sibi ab opere lar-
 gitionis I 533, 2. — quod ne fa-
 cerem temperaui I 284, 16. ne ab
 Augusta quidem temperare potuit
 II M 219, 5.
 temperate I 540, 6.
 temperatio I 7, 9. [130 adn. § 2.]
 592, 15.
 temperies I 152, 12. 153, 7.
 tempestas II Ph 136, 21. saeua I 97,
 4. II 74, 21. atra II M 172, 7.
 turbidae persecutionis II M 189,
 16. tempestates I 186, 15. 455, 10.
 templum *cf. Indic. rer.*
 temporalis *oppos. perpetuus aeternus*

- I 98, 22. 141, 22. 157, 10. 209, 22. 582, 2. 595, 3. [602 adn. § 8.] 615, 12. 14. 617, 20. 710, 26. II 121, 16. 122, 12. 131, 11. uita I 207, 24. 388, 21. 454, 14. 535, 15. 599, 8. 17. 601, 12. 616, 10. 14. 694, 25. 752, 10. mors I 616, 11. (certum finem habet). 16. 747, 11. uitia temporalia sunt, ad praesens enim commouentur I 614, 17. temporalia I 563, 17. 740, 19. 761, 7. prouincias temporali gladio regere I 494, 6.
- temporarius *opp.* aeternus: I 491, 13. 14. (temporal- *BRH*). uita hominis est facta temporaria (-alis *H*) I 159, 8.
- temptari te a deo crede an sis dignus I 532, 12.
- tempus: tribus temporibus, praeterito praesenti futuro I 150, 16. uenisse tempus ut ipse migraret e uita I 587, 15. ad tempus I 487, 7. *oppos.* in aeternum I 529, 6. 601, 18. 20. in perpetuum I 578, 11. II 16, 20. — ex tempore dictum effusum I 199, 21.
- tempus (in capite): tempora II 27, 3.
- tempus: consecutio temporum:* cum uideant —, poterant I 429, 3. extiterunt qui nescio utrum—insultarent I 403, 16. sequebatur ut omnia—sint nata II 17, 3. *sim.* I 148, 25. non placebat Persio quod—inferantur, superuacuum putanti esse—quod—sit instrumentum I 109, 12. ut derigeretur, ubi—careat I 541, 15. *item* I 189, 16—20. 422, 13. — ne ulla esset excusatio cur—non fuerit exsecutus II 6, 12. dereliquit ne obsequatur I 460, 24. *item* I 240, 13. II M 194, 6. dixit eum uenturum esse, ut doceat I 341, 15. dixerat fore ut mitteretur qui sit I 344, 10. id comparatum est, ut—inrigaret, donec—instruatur et roboretur II 47, 1. *uariatio temporum:* est—fuerit I 457, 1. 2. defixi fuerunt—erigebant I 263, 1. non erant—neque fuerunt I 414, 1. 7. si presserit—si infremuit I 97, 2—5. ut libuit et quo—duxerit I 116, 17. uide utrumne infans—ualuerit ac non—moreretur I 153, 18. ne se inmergerent uel ne—seruiant ac se inquinant I 348, 17.
- temulentus II M 194, 4.
- tenax (= parcus) I 260, 5. in largiendo II M 227, 14.
- tendere caelum desuper II 90, 13. plagas *alicui* I 171, 13. oculos in caelum I 174, 20. eo I 114, 9. *cf.* brachium manus. *intrans.* obuiam II M 183, 11. ad *aliquid* I 257, 21. 400, 1. 571, 9. 608, 21. (ignarus) quo tendat I 180, 11. 198, 9. 378, 25. altius I 494, 6. huc tendebant consilia eius II M 196, 12.
- tenebrae: o mentem Cimmeriis ut aiunt tenebris atriores I 410, 12. quorum caeca lumina in altissimis tenebris erant I 330, 16. tenebrae horrentes I 118, 11. II 100, 10. — *translate* I 97, 20. 143, 5. 174, 7. 295, 12. II 68, 10. ignorantiae I 378, 5. in profundis ignorantiae tenebris iacere I 239, 15. insipientiae I 378, 25. tenebrarum et errorum nubes I 431, 18. decidere in tenebras humilis uitae II M 192, 12.
- tenebrosus I 428, 6. 587, 9. 595, 4. [602 adn. § 8.] 620, 19. II 52, 4. 68, 6.
- tener: nisi forte animalia non tenera nata sunt, sed excreta I 153, 23.

- tenerae atque innocentes animae I 80. 15. si (homo) delicatus ac tener in hac uita fuerit II 63, 3.
- tenere: ut praedones comprehensi tenerentur I 111, 14. manifesto facinus tenetur II M 207, 3. illum teneo haerentem, teneo defixum I 139, 13. ut aliis illum laqueis teneam I 139, 23. tenere medium fretum I 334, 6. sicut ardere non potest ignis, nisi aliqua pingui materia teneatur, sic animae materia est sola instituta qua tenetur ad uitam I 157, 22. tenere stabilem gressum II 69, 14. modum II 122, 8. *sim.* II M 186, 8. regulam I 429, 12. silentium I 353, 1. teneo (*sc. mente*) aliquid in hoc I 45, 20. tenendum est omni modo ut I 524, 17. = retinere: risum I 77, 15. lacrimas II M 201, 4. non possum teneri quominus II 22, 1.
- teneritudo I 412, 14. II 26, 7. 40, 5. 43, 1. 47, 2.
- tenor uocis inoffensus II 40, 18. tenorem suum seruare I 429, 12. II 25, 7. tenor [dimicandi II 62 adn. 3.] uidendi II 33, 3.
- tensa Iouis I 171, 1.
- tentigo I 108, 4.
- tenuare II 48, 1. M 210, 15.
- tenuis: tenues et inconprehensibiles spiritus I 165, 4. *opp.* comprehensibilis I 595, 3. *cf. Indic. rer. p. 351 a* (daemones). res II 60, 4. tenuis fons I 178, 8. tenuiores *opp.* locupletes I 744, 7.
- tenuitas (spiritus) I 650, 16.
- specie tenuis II M 215, 14.
- tepefactum II 12, 2.
- tepidis adhuc cineribus mariti II M 219, 12.
- ter quater II Ph 137, 37. 38. = tertium: Constantino atque ipso ter consulibus II M 228, 12.
- teres II 37, 1. 48, 1. Ph 142, 104. in figuram pillei teres factus II 26, 17.
- tergere: umore adsiduo tersa II 33, 6.
- tergum: a tergo eius II M 207, 3. 224, 11. in tergum iacere II 38, 4. iubebat (eum) terga praebere II M 178, 19. summa terga (Phoenicis) II Ph 144, 130.
- terminare regiones II 99, 14. materiam angustis finibus II 6, 11. (deus manus) in digitos terminauit II 37, 8.
- terminus I 141, 18. 151, 19. in mille annis terminum sumpsit (uita) I 694, 25.
- terni II 37, 20.
- terra: Romana terra II M 196, 18. terra marique I 498, 5. II M 234, 2. *cf.* orbis promissio.
- terrenus *opp.* caelestis immortalis *sae-pissime, uelut* I 2. 1. 106, 3. 166, 14. 263, 22. 486, 14. II 7, 5. 27, 13. 131, 19. animal (= homo) I 141, 23. corpus I 40, 7. II 15, 19. cultus II 121, 8. figmenta I 96, 3. II 120, 24. fragilitas II 92, 8. 117, 19. homo I 630, 6. philosophia I 4, 11. uirtus I 380, 1. uita I 492, 4. terrena I 175, 12. 208, 10. 563, 18. 740, 18. II 131, 3. 10. 132, 2. *al.* uenerari I 98, 5. 104, 13. 105, 6. adorare I 102, 1. terrenis demersus I 499, 8.
- non terreri quominus I 545, 23.
- terrestres *saepe, uelut* saeculum I 630, 14. militia I 466, 3. dii I 165, 2. 617, 3. res I 211, 3. contemptis terrestribus (*neutr.*) I 677, 19. *item* contemptus terrestrium I 557, 7.
- terriculae II M 190, 1.

terrigenas pueros I 153, 14.
 terrori esse *alicui* I 384, 14. II M 183, 5. saeculum cum suis terroribus II M 190, 1.
 testamentum *cf. Indic. rer.* testamentum (dei) I 305, 1. testamenta supponere I 427, 11.
 testari I 17, 11. 34, 15. 48, 12. 89, 9. 112, 3. 580, 16. II 28, 1. M 221, 7. ut hoc Solomon testatus sit dicens I 719, 23. quod *c. coni.* (*pro acc. c. inf.*) II 68, 22.
 testator I 364, 10. 365, 3.
 testificari I 272, 4. 276, 19. 295, 5. 363, 3. 527, 7. II M 173, 2.
 testimonia diuina I 18, 23.
 testis: eos ad ueri probationem testes citemus I 13, 6. testibus confirmare I 26, 7. idoneis testibus adserere *aliquid* I 273, 4.
 testes (*partes corporis*) II 43, 9.
 testudo II 36, 3.
 tetrameter II 156, 12. 158, 11.
 tetrarcha I 350, 5. tetrarcham I 718, 2. tetrarchas I 304, 7.
 texere: quidquid purpura et serico textitur I 578, 14.
 textum: texta pretiosa I 577, 17.
 textus rerum I 304, 10.
 theatrum orbis terrae I 575, 12.
 thesaurus (thes-) = *locus*: ex thesauro Proserpinae I 127, 12. ut consilium tamquam ex thesauro recondito eliciat II 52, 22. animarum I 606, 1. pecuniam in thesauro iustitiae reponere I 545, 1. = *opes*: caelestis I 667, 21. sapientiae I 277, 12. *plur.* I 531, 8. 761, 15. II M 180, 18. 206, 18. caelestes I 747, 2.
 theologi II 96, 7.
 tibia II Ph 138, 47. quasi uero illam (*sc. sapientiam*) inuenerit tamquam

tibias ad fontem, ut poetae aiunt (*cf. Ouid. Fast. VI 701 ss.*) I 216, 7.
 timere: ea pro quibus ruinae—timeantur I 108, 19. *c. inf.* I 60, 8. 373, 7. 522, 15.
 timidus doloris ac mortis I 260, 8.
 tineae II Ph 143, 108.
 tinguat II Ph 145, 142. tinctus (= baptizatus) est I 329, 14.
 tinnitibus galearum I 690, 3.
 tiro *translate oppos.* ueterani I 186, 1.
 titillare animas blandimentis I 564, 13.
 titionem uulgus appellat extractum foco torrem semiustum et extinctum I 328, 3. — I 327, 14. 328, 2.
 titubare I 486, 21. II 74, 23.
 titulus = *inscriptio* I 42, 4. 7. II Ph 146, 154. *libri* I 474, 22. fallaci titulo (*librorum*) inretire lectorem I 410, 17. orationes alieno titulo inscriptae (*Philippicae Ciceronis*) I 551, 22. — sub titulis regum I 388, 4. tituli (*Domitiani*) II M 177, 9. titulus primi nominis II M 224, 18. Romani nominis II M 205, 4. communi titulo II M 214, 20. alieni nominis titulo I 409, 4. titulus stultitiae I 277, 12.
 tolerabilis I 35, 21. 120, 13. 252, 20.
 tolerantia (*subst.*) malorum I 584, 19. et laborum I 599, 13. 703, 5.
 tolerare XIII dies non potuit, ut—procederet II M 191, 1. uitam aqua et polenta I 229, 2.
 tollere: *infin. fut. pass.* sublaturi I 634, 19. in nube sublatus I 313, 15. in crucem I 407 21. tollere mares liberos I 54, 18. Daia sublatus a pecoribus et siluis II M 195, 14. oculos in caelum I 7, 4. 38, 8. 99, 13. 442, 18. 454, 23. hominem in caelum (= ad deos) I 67, 20. in

- caelum *aliquem* carminibus I 57, 13. summis laudibus I 456, 16. misericordiam de (= ex) homine I 515, 20. simulacra ex urbibus, de caelo I 113, 8. tolli = se tollere II Ph 137, 39. *cf.* cornu.
- ubi se tolles (colles *codd.*) faucium spectantes uiam tollere (*etymologia subest*) incipiunt in tumorem II 40, 12.
- tonitrua I 605, 4.
- [tormenta *sing.* I 339, 12. 717, 18; *cf.* Brandt, *Archiv. lexicogr. et gramm. lat.* V 286.]
- tormentum: tormenta (= *tortos funes*) ex mulierum capillis facere I 76, 14.
- torpere II 55, 6. 72, 17. gelu I 143, 13. torpens animus I 545, 13. [uir-tus otio torpens II 62 adn. § 3.]
- torpescere: torpuit I 621, 3.
- torpidum iacet (*aliquid*) I 136, 6.
- torporata (*coni.*, cor- *codd.*; *cf.* Buene-mannum *ad loc. et in Indice s.* torporatus) I 140, 13.
- torquere fulmen I 678, 3. animos suos in inquisitione rerum I 3, 23.
- torrens: torrentes I 486, 3. sanguinis current I 759, 2. fluet sanguis more torrentis I 645, 14.
- torris: torrem I 328, 4. *cf.* titio.
- torus: tori (*corporis*) I 68, 1. II 37, 3. 47, 20. — = cubile II Ph 141, 90. torus genialis I 251, 9. intra praescriptum legitimi tori I 566, 18. extra legitimum torum euagari I 541, 5. 740, 7. abstinere alieno toro I 748, 6. alienis toris I 566, 24.
- tot modis quibus docui I 174, 12.
- totidem I 11, 3. 88, 21. aequae totidem quot II 48, 8.
- totiens—quotiens I 576, 17.
- totus: cuius (dei) toti sumus I 44, 7. cetera animalia sunt tota mortalia I 146, 15. *cf.* orbis. — totum II 34, 22. in totum I 41, 11. 151, 18. 275, 19. 650, 4. 738, 15. II 31, 12. 122, 2. pars ex toto I 216, 15. — toti = omnes: I 351, 8. *item* totis uiribus I 426, 10. 478, 7. totos dies II 11, 17.
- tractabilis oculis manuque I 472, 17. ad faciendum I 587, 24. ad usum digitorum II 33, 16. (animae) a solo deo tractabiles sunt I 651, 4.
- tractare arma I 756, 19. de II M 185, 11.
- sine tractatu artificis II 55, 3. [in tractatu habere *aliquid* II M 228, 19.]
- tractus II 26, 2. 39, 9. Ph 135, 5.
- tradere in manus inimicorum II M 177, 4. regnum (imperium) per manus filio I 111, 6. II M 201, 6.
- exustioni I 759, 4. aeternis ignibus I 760, 15. se desidia I 224, 16.
- uentri ac uoluptati II 78, 1. traditur in arcanis litteris I 142, 13.
- traditio munerum I 70, 4. diuina traditio I 226, 19. 609, 8. caelestis I 583, 5. uera I 396, 2. 407, 4.
- traducere uitam per exquisitas uoluptates I 242, 14. a proposito II M 186, 6. mentem ab—ad II 58, 13.
- ut (poeta) quae uere gesta sunt in alias species—traducat I 40, 18. *sim.* I 41, 11. 48, 23. alio traduxit historiam I 47, 16.
- tragicae historiae I 560, 8.
- tragoedia II 117, 5. agebatur haec tragoedia (= res miserabilis) Ni-comediae II M 220, 11.
- trahere auram per os II 41, 15. aquam de fonte plenissimis faucibus I 671, 15. saporem subtilissimis sensibus II 36, 17. nomen I 47, 6. originem a deo I 140, 5.

- traiectio*: existimandus est Anaxagoras ad quae uidenda natum se esse dixerit, nec caelum uidisse nec solem I 201, 19. ne homines, unde illi exciderunt, ad immortalitatis caeleste praemium peruenirent I 696, 11. *cf. prolepsis*.
- trames I 460, 12. 506, 10. 585, 4.
- tranquillitas (*maris*) I 334, 13.
- tranquillus *translate*: ne in tempestate naufragium faciant, in tranquillum (*sc. mare*) se ultro praeceptant I 252, 13.
- transcendere ex bono ad malum I 129, 16. legem I 158, 11. mandatum I 158, 4. 694, 17. annum centesimum I 160, 6. metam I 160, 24.
- in transcurso I 595, 1.
- transferre: translatis signis (*militaribus*) II M 204, 10. duos prophetas uiuos esse translatos in ultima <tempora> II M 175, 15. *item* esse (Neronem) translatum II M 175, 11. *aliquid* de—ad I 224, 5. II 54, 22. uicissim de altero in alterum II 25, 16. multa in hunc modum transferunt poetae I 43, 1. deus uindex oculos ad Maximianum transtulit II M 208, 6. animum I 440, 21. ad profanos ritus I 303, 8. nomina boni et mali uicissim I 462, 18.
- transfixit se Arcesilas eodem mucrone I 187, 9.
- transfluere I 394, 4.
- transformare I 760, 10.
- transfuga *translate* I 133, 3.
- transfugere I 500, 8.
- transfundere II 60, 10.
- transgredi limites suos I 10, 5. 6. modum I 142, 3.
- transgressio (= peccatum) I 270, 11.
- transiecit populum mari I 302, 11.
- transigere rem II M 186, 9. (tempus) I 211, 25. 242, 8. II M 191, 5.
- transacta mors I 233, 22.
- transire *aliquid in disputando* II 71, 26.
- mors translatio est ad immortalitatem I 242, 8.
- transmeare I 752, 15. II 39, 18. 42, 20.
- transmittere II 35, 17. 41, 8.
- transnare I 684, 13. tranasse (transnatasse *SH*) I 40, 6. tranasse (transnasse *B²P*, trasnasse *V*, transnatasse *SH*) mare I 40, 1.
- transpicere II 30, 1. 11. 31, 5.
- transuehere I 39, 21. 83, 19.
- transuerberare *aliquem* gladio I 34, 11.
- transuersus II 19, 23. M 223, 19. in transuersum I 244, 5. de transuerso iugulare *aliquem* I 596, 15. ex transuerso II 35, 2.
- tremere I 471, 11. II 74, 22. non praesidium gladios tremunt, quominus—defendant I 442, 15.
- tremor terrae I 523, 19.
- trepidatio mobilis (*ignis*) I 651, 18.
- tres: [tris (tres *codd. quid.*) I 22, 3.]
- tribules I 524, 4.
- tribunal II M 195, 4. 205, 19.
- tribunus II M 186, 19. 226, 25. ordinis primi II M 193, 24.
- omnes tribus terrae I 315, 10. populus ex omnibus tribubus congregatus I 383, 10.
- tributa II M 199, 17.
- triduo moratus est I 332, 12. post tridui somnum I 363, 9.
- triennium I 113, 11.
- trimetris II 156, 11. uersibus II 156, 8.
- triplici modo I 533, 7.
- tripudiare I 87, 7.
- tritior (uia) I 485, 17.

- tritu pedum I 490, 10.
 triumphare I 35, 5. 36, 19. captiuos I 719, 19. mortem I 381, 20. terram I 571, 3. saeculum I 748, 1. II M 190, 1. triumphari (ab *aliquo*) I 659, 5. 681, 18. 725, 6. II M 178, 22.
 triumphator II M 190, 3.
 triumphus dei II M 237, 12.
 triumuiralis I 114, 2.
 truculentius II 98, 20.
 tueri = uidere II 30, 10. — officia uitae I 541, 14. imaginem sapientiae I 154, 18. sectam nostram II 4, 11. *sim.* I 453, 15. *aliquem* ab *aliqua re* I 695, 13. contra uim I 417, 9. se I 108, 21. II 18, 5.
 tum *passim*; *cf.* tunc. tum—tum II 100, 4. etiamtum (*uar.* tunc) I 46, 22. 65, 19. tum demum I 139, 21. 378, 17. II 102, 15. M 183, 25. si—tum I 189, 7. 8. II 32, 5.
 tumet animo insolenter elato I 473, 18.
 tumidus I 417, 13. 576, 7.
 tumor (*in corpore*) II 40, 13. 33, 11. *animi* I 250, 18. 474, 11. 580, 2. tumor animi II 116, 8.
 tumultuabitur terra I 632, 10.
 tumulus I 60, 22. 100, 3. II Ph 135, 6.
 tunc *rarius quam* tum, *in libro De mort. persec. frequentius.* tunc uero II M 196, 5. si—tunc II 77, 2. tunc—cum I 38, 20. 212, 1. tunc demum I 275, 13 (*codd. quid. tum*). II M 234, 15.
 tundere pectora I 82, 3. 689, 12.
 tunica I 350, 14. 718, 7.
 turbare ueritatem II 63, 16.
 turbidus II Ph 136, 24. M 189, 16. magis turbida aqua I 545, 13.
 turbo II M 172, 8.
 turbulentus I 64, 12. II 132, 4.
 turgescere II 46, 17.
 turpitude I 32, 17. 84, 3. 198, 15. 206, 1. 263, 6. 703, 10.
 tus I 75, 12. 76, 10. 468, 9. II 122, 22. Ph 140, 86. 143, 119. tura I 110, 8. 460, 15. 734, 16.
 tutari *aliquem* contra bestias I 516, 16.
 tutela I [4 adn. § 14.] 12, 13. 108, 20. 594, 19. II M 194, 14. sui I 414, 8. II 8, 5. *naui* I 39, 20. 684, 11.
 tutius *adu.* II 20, 19.
 tutus a I 166, 3. 514, 14. II 13, 11. se (*aliquem*) tutum facere ab iniuriis I 736, 12. II M 199, 19. tutissimus portus I 4, 1.
 tympana I 690, 5.
 tyrannicus I 442, 14. 747, 19. II M 190, 7.
 tyrannidem I 417, 19. 644, 4.
 tyrannus: quae nullus umquam non modo rex, sed ne tyrannus quidem fecit I 249, 9. principes ac tyranni I 646, 4. tyrannus *Hipparchus* I 72, 13. *Dionysius* I 110, 13. 456, 3. 8. et Phalaris et tyranni omnes I 112, 8. — I 747, 2. 758, 3. (ueteres) tyranni (= principes Romani) I 436, 14. II M 172, 4. 179, 22. tyrannus (*de persecutoribus ecclesiae*) II M 175, 3. 8. 176, 5. 177, 12. 209, 11. 233, 21.
 Vacare *c. abl.* I 228, 3. II 109, 9. *c. dat.* I 405, 6. 605, 2. sabbatis I 343, 6. *impersonale c. infin.* I 77, 1. 231, 13.
 uacatio I 87, 13. 113, 17.
 uacuefacere (= tollere) circumcisionem I 343, 7.

- uadere II M 202, 23. — uado per ea quae — praetendis I 374, 19.
uadum I 126, 14.
qui uagantur incerti I 94, 9.
uagitus pueri I 690, 4.
uagus I 2, 20. spiritus I 168, 4. stellae I 117, 14.
ualde I 133, 7. 268, 5. *al.*
ualere: ualitura sit I 384, 8. ueritatem (esse) ualituram II 64, 6. ualeat, inquit, id est abeat ac recedat II 79, 10. ad I 557, 11 (potentissime). II 26, 14 (mire). 61, 3. *al.* nihil aliud nisi ad I 334, 2. in contrarium I 116, 11. (= posse) *c. infin. act.* I 10, 4. 153, 20. 272, 6. 459, 15. 634, 8. 678, 9. II 96, 19. *c. infin. pass.* I 126, 18. 139, 19. [ualetudo et sanitas I 130 adn. § 4.]
ualidus II 37, 2.
uallauit (deus) terram montibus I 669, 14. uallata frons II 27, 3.
uallum igneum I 694, 21.
uanescere I 177, 21. 297, 13. 620, 4 (euan- *H*).
uaniloquentia II 130, 12.
uanitates I 88, 1. 304, 20. 388, 17.
uanus: omissis uanis (*neutr.*) I 114, 8. uanissimum dictum I 243, 1. somnium I 592, 12.
uapor II 88, 9. 16.
uariare *transit.* I 511, 3. 693, 22 (dierum ac noctium alterna). II 45, 13. *intrans.* I 664, 16. II 156, 14.
uarius *cf.* diuersus.
uas (uadis): uadem mortis se tyranno pro altero dedit I 456, 3.
uas (uasis): uasa I 109, 13. 751, 25. II 29, 3. Samia I 70, 17. uas hominis (= corpus) II 19, 1. uas est enim (*sc.* corpus) quodammodo fictile II 5, 20.
uasculum II 29, 2. uasculum (= corpus) quo continetur (homo) I 104, 25. *sim.* I 157, 10. 619, 5. corporis II 19, 10.
uastare: grex (dei) a lupis uastatus II 237, 5.
uastae columnae I 141, 11.
uates I 387, 10. 11. 12. 458, 18. 630, 22. 640, 11. 657, 7. 678, 13. 679, 23. 707, 4. 713, 2. 756, 8. (dei *ueri*) I 461, 11. uates nostri (= prophetae) II 59, 4. uates feminae I 20, 14.
uaticinari I 21, 12. 22, 15. 658, 13. II 127, 1.
uaticinium I 12, 3. 148, 1. 286, 14. 395, 24. 409, 18.
uber (*subst.*) I 85, 13. II 11, 9.
uber (*adiect.*) I 149, 21. 260, 20. 485, 14. II 8, 8. *c. abl.* II Ph 137, 26.
uberius (*aduerb.*) I 316, 4. 396, 21.
ubertas I 351, 7. 537, 17. 598, 20. II 99, 19. 100, 6.
ubi: digna res est ubi omnes uires exseras I 104, 2.
ubicumque II M 181, 14. *cf. futur. II.*
ubique I 8, 10. 151, 9. 367, 14. 411, 12. 511, 3. 632, 10. II 53, 12. 13.
uersus II 21, 10.
-ue I 70, 15. 91, 19. 100, 21. 186, 17. 474, 3. 479, 8. 487, 20. 498, 23. 604, 10. 605, 26. 611, 11. 617, 23. II 16, 4. 93, 9. M 200, 3.
uecors I 758, 17.
uectigalia I 503, 1.
uectis I 140, 7.
uegetare II 42, 1. 58, 9.
uehere: uehi asello I 83, 10. lectica II M 191, 5.
uehiculum II M 178, 18. sedendi (*an* sedenti?) praebent animantes I 348, 10.

- uel *passim*; uel—uel etiam I 407, 23. *quater positum* II 24, 22. *quies* I 11, 1. uel potius I 77, 13. II 30, 18. *al.* — uel ex eo (hoc) ipso I 76, 16. 417, 21. 438, 21. — *apud superlat. saepe*; uel maxime I 133, 11. 148, 18. 170, 2. 250, 13. 321, 6. II 17, 11. 18, 14. 156, 5. *al.*
- uelamen II Ph 144, 129. *translate* I 110, 10.
- uelamentum *translate* I 73, 13. 277. 12. 404, 6.
- uelare *aliquid aliqua re, translate* I 41, 20. 42, 13. 534, 5. II 47, 9. pudendum facinum intra conscientiae secreta I 347, 16.
- uelle: parum est uelle I 543, 8. quidquid uelit *cf.* quisquis. — deus noster, qui est omnium uelint nolint I 469, 16. quid sibi uult (uolunt *al.*) — ? I 41, 2. 67, 5. 99, 16. 193, 8. 591, 11. II M 207, 1. nec male alteri uolet I 743, 16. uoluit in nostra esse potestate an utamur II 61, 14. uellem adiecisset I 31, 22. *cum infinit. passim; cum accus. alterius subiecti et infin. saepe, uelut* I 10, 10. 74, 11. 124, 11. 142, 5. 17. 168, 21. *c. infin. perf. pass.* I 141, 1. *c. accus. pronominis reflexiui et infin. pass.* I 6, 2 (uelint se liberari). 26, 16. 68, 2. 494, 8. II M 183, 22. 209, 17. *item c. infin. uideri et praedicatio* I 164, 5 (custodes se uideri uolunt). 436, 17. 470, 1. 527, 3. II M 183, 22. 187, 22. *item c. infin. esse et praedicatio* I 137, 21 (qualem se esse uoluit). *nominat. c. inf.* I 35, 9 (uir esse uoluit). 69, 17. 267, 20. 272, 19. II 132, 2. — uelle = existimare, statuere *c. acc. c. inf.* I 8, 1. 140, 6. *al.* — uolens I 727, 8. *c. inf.* I 307, 9. 322, 9. 347, 19. II M 186, 2. 235, 16.
- uellus I 341, 13. uellera (*sc. nubium*) II Ph 136, 23.
- uelum templi I 360, 14.
- uelut (ueluti) *saepe. ap. duplic. accus. cf. agnoscere arguere facere formare habere.*
- uena II 24, 18. 30, 20. genitalis II 43, 15. uena in maribus quae seminum continet II 43, 7. uenae seminales II 43, 10. lacus qui non habent uenam I 394, 16. uena fontis I 623, 3. pietas et aequitas quasi uenae sunt eius (*sc. iustitiae*) I 446, 1.
- res uenales II M 180, 21.
- uenationes I 561, 14.
- uendere extinguendas publice animas suas (*gladiatorio ludo*) I 427, 17. sententias (iudicum) I 404, 9. aquam non uendimus (*proverb.*) I 260, 19.
- uenditare sententias (*de iudicibus dictum*) I 736, 18.
- uenditor I 259, 14.
- ueneficiis caelum petere I 427, 19.
- ueneficus I 398, 11. 467, 11. 483, 14.
- uenerarius I 467, 14.
- ueneratus II 103, 8. serpentes I 416, 6. orationes I 218, 9. arguta et uenenata I 451, 21.
- uenenum II 32, 8. uenena I 76, 5. 196, 18. 427, 3. *cf. temperare.*
- uenerabilis I 338, 1. II 71, 14. 130, 16.
- uenerari I 71, 1. 78, 5. 98, 21. 104, 13. 172, 21. 283, 19. *al.*
- ueneratio I 71, 8. 170, 15.
- ueneriarum rerum libidines II 49, 9.
- uenia: cum uenia peccare I 373, 17.

- ueniam dare peccatis II 119, 9. habere I 106, 4.
- uenire: si comminus uenerint I 145, 8. uenit *aliquid* a I 96, 15. 125, 14. 181, 13. 261, 14. 371, 18. 499, 5. in regnum I 304, 6. in insolentiam I 91, 17. in obliuionem I 96, 10. in ignorationem sui I 276, 6. *cf.* crimen manus praeda sors. ex causa I 77, 4. ex quocumque ordine aut gradu II M 187, 7. *cf.* sub. ueniet ira dei super gentes I 665, 14. *c. dat.* I 271, 12. 478, 3. *c. supino* I 329, 6. II M 184, 23. uentura quaerere II M 184, 8.
- uenter: seruire uentri I 348, 8. 15. uentri et Veneri I 193, 4. uentri et gulae I 564, 4. uentri et pabulo I 348, 8. II 27, 18. uentri ac uoluptatibus I 348, 15. uentri ac uoluptati se tradere II 78, 1.
- uentus = halitus oris, spiritus II 51, 2.
- uerax I 671, 19.
- uerbenae I 577, 1.
- uerber: repetito uerbere II Ph 138, 33. uerbis potius quam uerberibus I 463, 20.
- uerberare frontem I 425, 23 (*cf.* frons). aer spiritu uerberatus II 50, 11. flagellis I 350, 9. caelestibus plagis I 631, 19. frigore atque imbribus II M 191, 4. uerbis uerberati I 165, 16. uerbis—uerberant I 425, 22.
- uerbum: grammatici ac philosophi uocem definiunt aerem spiritu uerberatum, unde uerba sint nuncupata II 50, 10. uerbum dei I 738, 5. uerbo fugabat daemones I 384, 17. enarrare II 6, 5. hortari II M 233, 17. haec uerbo ac iussione faciebat I 331, 1. sub uerbo eius I 334, 13. 639, 6. ne uerbo quidem I 97, 15. 469, 19. si uel imprudenti alicui exciderit bonum uerbum I 84, 14. ne uerbum malum procedat ex ore hominis qui colit uerbum bonum I 548, 13. — *cf.* uerber uerberare *et Indic. nomin.* Christus.
- uerborum explicationes et etymologiae*
cf. adultera aegritudo aequabilitas aequitas anima animus annus (*cf.* orbis) asystatum auris capilli caput chaos corona daemon diabolus diuinitas facies familia fidelis fortitudo frons frugalitas gingiua homo humanitas infans inpatiens iumenta iuuare laetitia liberalis lingua lupa lupanar luxuriosus (*cf.* nepos) mulier munera (*cf. Add. ad II 332*) muti nares natura nepos occidens oculus oriens palpebrae pascha paterfamilias pes philosophia philosophus plantae pollex prodigus religio religiosus rienes sapientia I 458, 1. simulacrum sol superstitiosus (superstitio) tolles ualere (ualeat) uerbum uertibula uir uirtus uox. *cf. etiam 'uulgaris sermo'. in Indice nomin. et rer. cf. ἄνθρωπος* angelus Christus Cithaeron Κρόνος Cunina Cynici Erichthonius Galli genius honestas Hydaspes Iudaei Iuno Iuppiter Latium Olympus Partheniae Sabbata Saturnus Sibylla Stercutus Tellus Ζεύς. *cf. etiam Indicem Graecum.*
- uerecundia I 180, 13.
- uerecundior I 408, 8.
- uereri ne—non I 399, 9. II 85, 14.
- uerenda sacerdos II Ph 138, 57.
- uergere in terram I 102, 11. in humum I 600, 9. annis in senectutem uergentibus I 670, 12. uergentibus spatiis II Ph 139, 61.
- ueridicus I 179, 19. in hac re I 583, 1.

- ueritas *cf. Indic. rer., et Indic. uerbor. litterae.*
- uermiculi I 607, 23. II M 211, 19.
- uermis II Ph 142, 102. M 211, 10. 13.
- uernus II Ph 135, 4.
- uero *passim; in apodosi* I 41, 3. 98, 7. 109, 4. 113, 24. 394, 8. 426, 9. 490, 6. 496, 18. 501, 15. 528, 5. 533, 14. 537, 2. 610, 2. 616, 3. II 12, 2. *in initio responsi* I 193, 20. — *ego uero* I 180, 24. II 116, 6. *item in responso* II 64, 1. *sim. nos uero* I 116, 2. *est uero quod c. coni.* I 124, 13. *cf. at iam immo sin.*
- uersare: uersat se cogitatio in omnia I 207, 1. *cf. cardo.*
- uersicolore uelamine I 58, 9. uersicolores figurae I 43, 2.
- uersiculus I 58, 9.
- uersum *cf. undique.*
- uersura I 134, 17.
- uersus decem (*libr. Cicer. De nat. deor.*) I 132, 23.
- uersus *aduerb*: ad terram uersus II 38, 7. aut dextro aut sinistro uersus I 187, 25. *cf. deorsum sursum ubique.*
- uersutia I 171, 18.
- uersutus I 189, 12. II 73, 7.
- uertere *aliquem* in fugam II M 174, 2. se in I 684, 4. uerti in I 554, 5. 684, 4. 718, 13. II M 180, 8. *cf. cardo.*
- uertex II Ph 145, 140. (arboris) II Ph 137, 40. 139, 69. Aetnae I 83, 3.
- uertibula: summas eorum (membrorum) partes nodis crassioribus conglobauit (deus), ut—uerti tutius possent, unde sunt uertibula nominata II 20, 17.
- uerum *saepe; uerum tamen* I 301, 10. 501, 19. *cf. non (solum—uerum etiam).*
- uerus ac uiuus I 96, 12. 149, 13. uerum esto, — feceris I 410, 17. exempla ex uero petita I 453, 8. *aliquid* est in uero I 41, 16. 63, 24. *cf. similis.*
- uesanus II Ph 136, 17. M 179, 14.
- uesci I 243, 20. 368, 4. 412, 15. 483, 12 (sanguine).
- uesica II 42, 12. 18. 43. 1.
- uespera I 334, 5.
- uespertinus I 759, 16.
- non uestigabiles (*RV*, non inuestigabiles *BS*, inuestigabiles *H*) res I 263, 16.
- uestigium: e uestigio subsequi I 586, 16. alienis uestigiis insistere II 85, 4. uestigia = pedes I 254, 18. 20. nec a uestigiis suis eruat quod adoret I 174, 21. (dei) nomen uestigiis suis subicere I 477, 21.
- uestimenta I 350, 13.
- uestiri ratione II 8. 15.
- uestis I 328, 1. 350, 10. 417, 14. 483, 7. 689, 22. *al. feminea* I 681, 19. naturalis II 8, 21. 28, 9. carnis I 381, 11. immortalitatis I 760, 11. priuata II M 195. 8. purpurea II M 203, 2. regia II M 206, 10. seruilis II M 227, 28. uestis = purpura II M 228, 8. uestes I 73, 16. 109, 9. 122, 16. 481, 2. 565, 1. 578, 5. 692, 5. 734, 17. II 17, 6. Ph 144, 128. illum uestibus suis (*sc. Omphalae*) indutum I 32, 16. adhuc in atris uestibus erat mulier II M 219, 8.
- uestitus I 147, 3.
- uetare: occidere deus uetat I 558, 11. ceterarum (Sibyllarum) libelli quominus in usu sint omnibus, non uetantur II 125, 10.
- ueteranus rex II M 195, 13. ueterani *oppos. tirones* I 186, 1. quidam

- maximi oratores professionis suae quasi ueterani I 3, 20.
- uetustas I 122, 23.
- uetustus II M 175, 2.
- uexabilis I 598, 9.
- uexare ecclesiam II M 178, 2. — currus per confragosa uexabitur I 543, 18.
- uexatio = persecutio I 477, 24. II M 175, 7.
- uexator I 166, 12. [II 61 adn. § 1.]
- nexatrix I 269, 12.
- uia publica et celebris I 506, 11. iustitiae I 381, 9. 670, 1. lucis I 394, 11. mortis I 379, 1. perditionis I 489, 10. 506, 4. 670, 10. salutis I 311, 10. ueritatis I 129, 3. 211, 11. 493, 17. uitae I 749, 8. uias excusationum amputare I 372, 19. *cf.* condere deuius inprimere.
- uiator I 547, 19. II 77, 19.
- uibrare: uibrata lingua II 35, 13. — *intrans.* uibrat sensus ut flamma II 58, 11.
- uicani (*coni.*, uicar- *cod.*) II M 185, 6.
- uicarius II M 180, 12. [232, 5.] ex uicario praeses II M 189, 18.
- uicennalia II M 190, 23. 191, 8. 196, 6. 208, 9. 11. 214, 9. 218, 16.
- uicis: uicem reddere I 525, 6. *alicui* II 108, 18. retribuere I 550, 21. alia quaedam in eorum locum uicemque supponunt I 538, 9. per uicem I 629, 11. — deorum uice I 391, 12. uice pecudum I 430, 16. — uices diei ac noctis I 118, 1. alterna per uices successione I 144, 1. uicibus I 249, 2. II 101, 1. uicibus amissi et recepti luminis II 100, 10. *cf.* inuicem.
- uicissim I 370, 20. 462, 18. 477, 6. 604, 10. 614, 16. 750, 10. II 25, 16.
- uicissitudo II 39, 9. uicissitudines I 118, 2. 693, 17. II 100, 5.
- uictima: deus non desiderat uictimam neque muti animalis neque mortis ac sanguinis, sed hominis et uitae I 576, 18. humanae uictimae I 430, 4.
- uictitare [I 160, 2.] praeda et sanguine I 704, 10.
- uictor: rex iustus et uictor I 759, 8.
- uictoriae Gothorum (*gen. obiect.*) II M 187, 11.
- uictrix malorum I 601, 7. corona II M 190, 17. purae ac uictrices animae I 211, 3.
- uictus = uita I 246, 19. — terram colimus ad uictum I 119, 2. ut (artes) sint nobis uictui I 703, 19. uictum precibus exposcere I 97, 9. mendicare, honesto labore conquerere I 158, 15. 710, 10.
- uicus: [uico Marmesso (*natam Sibylam*)] I 22, 12.
- uidelicet I 12, 1. 88, 9. 114, 5. 171, 7. *al.*
- uidere: uideamus an I 153, 11. 700, 14. 701, 22. 702, 1. 707, 24. uidebimus an I 536, 3. tu uideris II M 194, 15. uiderimus (uideris) an I 36, 5. II 51, 2. cum uideret uiuus II M 222, 1. quod *c. coni.* (*pro acc. c. inf.*) I 753, 11.
- uidua I 528, 14. 22. 746, 8.
- uietus II Ph 141. 90.
- uigere I 460, 3. II 55, 9. aliquid uigens I 611, 25. uigens robur II 37, 4.
- uigilante sensu II 58, 9.
- uigor II 54, 15. corporis II 20, 16. mentis I 449, 1.
- uilicus II 115, 18.
- uilis: ut ei mundus ipse sit uilis II 110, 5.

- uilitas uulgati corporis (*cf. Curt. V*
1, 38) I 72, 10.
uimen II Ph 140, 85.
uincere sententia II M 186, 24.
uincire: uincta lingua II 41, 2.
uinculum caritatis II 11, 20. uincla
(uincula *BP*) legis I 475, 19. di-
uini opificii I 711, 1.
uindemia II M 209, 5.
uindex I 111, 7 (*sui*). II M 208, 6.
uindices deorum I 726, 14.
uindicare II M 214, 13. 223, 3. 224,
19. sibi sua II M 205, 12. sibi *ali-*
quid I 79, 9. 169, 2. 182, 8. 185,
18. 388, 4. 414, 16. 677, 19. in
coniugium illam sibi I 35, 12. —
id ab ancipiti II 59, 12. religio
exereret se ac uindicaret I 106,
24. — uindicare in (*sacrilegos*) I
111, 19. 169, 15. poenis II M 173,
7. — uindicauit Hercules de Appio
I 169, 15. — iniuriam (*sim.*) I 109,
1. 111, 6. 15. 127, 1. 468, 20. 548,
19. 726, 13. II 111, 9. M 218, 10.
222, 19. quod (*homicidium*) legibus
publicis uindicatur I 744, 10. cur
(*dii*) sacrilegia in Dionysio non
uindicauerint I 111, 22.
uindicta I 238, 6. II 114, 4.
uinea I 161, 1. 4.
uinetum II 99, 16.
uinolentia II 120, 7.
uinum: uina profundere deo I 481,
15.
uiolare deum I 26, 25. *sim.* I 114,
3. sacra I 84, 13. (*mulierem*) I 39,
13. II M 182, 9. 204, 20. cubilia
hospitum II M 218, 10.
uiolenter I 193, 10. 433, 11. 502, 19.
II M 188, 20. 209, 12. uiolentis-
sime I 471, 17.
uiolentus II 5, 7. Ph 136, 20. M
172, 8.
uipera I 595, 18. II 102, 1.
uir nuncupatus est quod maior in eo
uis est quam in femina II 46, 13.
uir esse uoluit I 35, 9.
uirago I 31, 14.
uirere II Ph 136, 10. ubertas uiren-
tium (*neutr.*) I 598, 20.
uirgae ictu I 303, 1. uirgae myrteae
I 89, 23.
uirginalis I 67, 9. 309, 18. 316, 18.
684, 7.
uirgo: filia uirgo I 112, 16. sancta
(*Maria*) I 309, 16.
uirgulta II 11, 14.
uiridare II Ph 145, 135.
uiriditas I 592, 18.
uirilis: robur II 46, 6. membrum I
84, 8. *item* uirilia I 65, 5. 81, 13.
427, 15. — uirilia meditari I 683,
14. [uirilem gerit animam II 62
adn. § 5.] pro uirili parte I 531,
19. portione I 124, 21.
uirilitas II 27, 8. 45, 24.
uiriliter II 158, 1.
uirtus nomen accepit a nomine uiri
II 46, 14. uirtus quotiens ad cor-
pus refertur, discernendi gratia for-
titudine nominatur I 207, 7. uirtu-
tem—non illam—quae posita est
in bonis animi, sed hanc corpora-
lem, quae dicitur fortitudo I 67,
19. — = fortitudo corporis: I 392,
18 (*manus*, in qua est uirtus). 31,
5. 67, 14. 369, 14. 392, 15. — =
uis, uires, potestas: potestas uel
uirtus absoluta I 8, 6. 15 (*cf.*
uirium 12). dei I 7, 19. 28, 6. 29,
7. 133, 18. 22. 144, 12. 21. 200,
12. 286, 11. 292, 1. 317, 3. 631,
11. II 104, 26. M 174, 16. maie-
statis dei *uel sim.* I 44, 11. 302,
10. 471, 13. 597, 3. II 31, 10. di-
uina I 320, 20. caelestis I 172, 9.

- Christi* I 132, 2. 286, 11. 291, 9. 716, 15. descendet Christus in uirtute magna I 759, 22. angeli (angelorum) I 301, 11. 759, 1. magica I 320, 20. athletica—regia I 68, 10. 11. *plur.* deorum uirtutes ac potestates I 8, 19 (*cf.* 6. 12. 15). — = facultas: I 39, 4. 377, 23. 378, 12. 379, 14. sentiendi atque eloquendi II 8, 12. consummandi I 596, 21. — uirtutes = miracula I 330, 2 (maximas uirtutes operari). 9. 321, 4. 332, 9. 638, 13. — animi et ingenii II 78, 5. bonae II 158, 1. 4. *cf.* *Indic. rer.*
- uirus* I 759, 20. malitiae I 695, 9. II M 234, 10.
- uis*: ui et hominibus armatis tyrannidem occupare I 417, 19. quae animalia magnarum sunt uirium I 147, 4. uires herbarum I 186, 13. uires eloquentiae I 104, 2. 112, 11. uim uigoremque I 481, 5. = multitudo: infinita I 599, 12.
- uisceus* plenum II 39, 5. genus uisceris molle atque rarum II 39, 3. homo constat ex ossibus et neruis et uisceribus et sanguine II 15, 11. uiscera I 165, 5. II 24, 16. 17. conpages uiscerum I 627, 13. ne possent in uisceribus hostiarum futura depingere I 385, 8. intra uiscera genetricis II 56, 20. concepta uisceribus sitis I 5, 19. uiscera interna II 20, 3. 38, 16. intima II M 197, 20. exuta uisceribus pellis II M 179, 5. mens terrenis uisceribus inclusa I 372, 1. solidis uisceribus infusa II 54, 4. in intimis uisceribus omnes stimulos (*libidinis*) conturbat (*diabolus*) I 565, 17. ut fragilitas uiscerum doloribus cedat I 728, 22. dolorem uiscerum superare I 747, 16. impressas uisceribus notas (*tortorum*) I 441, 2. uiscerum cruciamenta I 476, 20. qui uiscera sua (= infantes suos) in praedam canibus obiciunt I 559, 6. interiora terrae uiscera effodiuntur I 589, 11. uisere I 746, 10.
- uisibilis* I 618, 6. 24. 679, 21. 693, 26. 713, 6. II 89, 7.
- uisio* tua (= uisus) I 200, 7. uisiones uerae (per diem), falsae (per noctem) II 58, 21. uisiones *prophetarum* I 660, 16. uisionum imagines II 58, 5.
- uisum*: uisorum (*in somniis*) uarietas II 110, 12.
- uisus* I 621, 2. II 31, 8. seu suspicionem seu uisu II M 184, 14. oculorum I 582, 20. II 31, 24. amborum luminum II 31, 18. sub uisum (oculorum) uenire I 582, 20. 618, 9. uisui subiacere I 618, 11. 750, 7. — *plur.* uisus = oculi: (daemones) uisus hominum praestigiis obcaecantibus fallunt I 164, 11. — = sensus uidendi: uisus in duas acies diuisa est II 34, 14. uisus = res quae spectatur II Ph 146, 151.
- uita*: haec uita I 209, 21. 210, 5. 212, 4. 447, 15. 535, 16. 537, 17. II 10, 6. 63, 3. *al.* haec praesens uita I 454, 20. 458, 19. 613, 21. *cf.* aeternus corporalis deuius perpetuus saecularis sempiternus temporalis. uiuent homines tranquillissimam et copiosissimam uitam I 663, 5. agrestem uitam uixerunt I 55, 14. uitam pecudum sub humana specie uiuet II 80, 3. si uita cum uirtute uiuatur (*opp.* cum scelere) I 242, 5. — *cf.* potestas.

- uitalis I 155, 13. 156, 12. 14. 512, 14. 735, 13. II 24, 20. 38, 22. 39, 7. 97, 16. 103, 5. Ph 141, 90. uitalis uir I 534. 1. uenientem uitilibus suis ictum I 271, 12.
 uitare I 165, 6. 515, 21. 622, 2. 635, 23. 697, 23. aqua in amaritudinem uitabitur I 757, 12.
 uitiosum est *c. inf.* I 540, 10.
 uitium: uitia = errores I 132, 23.
 nitreus II 56, 13. 88, 5.
 uitro perlucente II 30, 12.
 uitulus I 660, 11. 759, 19.
 uiuere ex sanguine I 759, 21. ex terra II 99, 21. ex deo id est iustitiam sequi I 600, 21. uiuet ac semper uigebit I 460, 3. sicut ardere ac uiuere non potest ignis I 157, 20. quotiens fabre facta signa laudamus, uiuere illa et spirare dicimus I 693, 2. uiuentia dei simulacra I 534, 9. cuncta uiuentia I 203, 17. cetera uiuentia II 87, 1. *item* uiuentium I 30, 9. 411, 2. 597, 14. 598, 18. 613, 24. II 25, 15. 72, 14. 91, 5. omnium I 381, 3. 536, 7. ceterorum I 676, 14. uiuentibus I 118, 12. 203, 2. 567, 9. — *cf.* uita.
 uiuificare I 343, 2. 630, 15. II 75, 13.
 uiuus fons II Ph 137, 25. gurgis II Ph 137, 38. sanguis II 34, 19. uiuus praesensque I 337, 20. 345, 8. uerus ac uiuus deus I 96, 12. uiui ac mortui I 626, 8. *cf.* ardere comburere cremare uidere.
 uix I 65, 2. 153, 17. II 36, 21. *al.*
 ulcus I 68, 1. 681, 22. II M 210, 8.
 ullus = quisquam: ulli I 576, 11 (*cf. ibid.* quemquam). ab ullo I 22, 21. 26, 5. 133, 5. II 74, 15.
 ulna II Ph 135, 8.
 ulterior II M 179, 19. ulterius *ad-*
iect. ? I 28, 10. ulterius *aduerb.* I 91, 5. 442, 19. 485, 17. 499, 13. 532, 19. 646, 10. 655, 6. 660, 3. 753, 24. II 58, 19. 86, 10. M 190, 16.
 ultimus: fames I 704, 10. necessitas I 522, 1. 670, 17. opus (= ultima pars operis) I 234, 15. senectus II 16, 5. ad ultimum I 44, 15. 328, 3. 410, 19. 493, 5. 631, 22. II 30, 21. usque ad ultimum I 620, 17. 671, 6. ultimo II M 234, 6. in ultimo I 631, 22.
 ultio: insurgere ad ultionem sceleratorum II 109, 1. in ultionem I 83, 12. sanctae crucis I 359, 10.
 ultor I 114, 3. M 179, 3.
 ultra *aduerb.* quam II 45, 24.
 ultra *c. acc.* I 46, 4. 107, 10. 258, 4. 263, 24. 402, 18. 422, 13. 542, 15.
 ultro I 100, 25. 102, 19. 103, 17. 111, 2. 252, 13. 360, 13. 423, 3. 488, 2. 545, 25. 575, 15. 728, 7. II 13, 3. M 201, 17.
 ululatus I 165, 22.
 umbilicus II 38, 14.
 umbra uirtutis I 262, 21. *plur.* I 76, 1. qui in dimicando non hostem uerum, sed umbram petit I 271, 11.
 umbraticus praeceptor I 527, 10.
 umefacere II 88, 13.
 umidus: quae (fruges) sunt in umidis (*oppos.* herbidae; *Buenemann explicat* e. g. poma, uuae) II 100, 8. elementum II 106, 10.
 umor I 142, 17. 144, 20. 22. 153, 20. *al.* aquae II Ph 136, 24. fellis II 122, 2. potus II 41, 17. sanguinis II 55, 22. obscenus II 43, 8. 49, 1. umores hiberni II 100, 6.
 unanimes I 393, 2.
 unctio I 318, 10. sacri unguenti I 294, 6.

- unde I 531, 23 ss. II 9, 9. 32, 20. *al.*
[undique uersum II M 213, 20.]
unguen II Ph 143, 119.
unguentum I 110, 7. sacrum I 294, 3. 6.
ungere I 87, 8. 294, 8.
ungues adunci II 8, 4.
ungulae II 8, 18. *tortoris* II M 190, 8.
unice diligere I 392, 19.
unicus I 97, 10. 114, 12. 173, 21.
221, 4. 419, 14. 446, 24. II 64, 3.
70, 7. 115, 20. Ph 137, 31. 32.
unicus = unicus filius I 82, 10.
uniformis I 511, 4. 701, 5.
unitas I 11, 19. 392, 4. 395, 8. II
35, 1. in unitatem natura uniuersa
consentit II 95, 14.
uniuersitas (= mundus) I 300, 8.
[668 adn. § 16.]
uniuersus, uniuersi *saepe*. uniuersum
I 117, 6. 168, 18. II 52, 12.
unus alter I 43, 7. tertius I 173, 4.
12. 174, 2. ex I 16, 6. 126, 10.
161, 6. 642, 6. 694, 15. *c. gen.* I
334, 17. (II 71, 6.) = idem: II 57,
11 (*cf.* 8). = alter *uel* alteruter:
II 45, 5. non unus = plures I
516, 4. unus aliquis istorum II
71, 6. unum aliquid II 71, 6. multis
unius alterius ignorantiam culpan-
tibus I 184, 18. unus et idem II
50, 5. unus idemque I 520, 4. II
60, 14. 85, 9. una et pari mente
I 439, 17. unis ac paribus animis
I 440, 3. unum perpetuumque os
II 19, 21. — id adpetent singuli
quo unum quemque impetus attra-
xerit II 103, 3. unus quisque I 10,
13. 17. 75, 14. 370, 7. 567, 20.
585, 15. 586, 20. II 10, 15. 95, 8.
130, 7. *al. cum substantiuo* I 20,
2. 104, 20. 168, 12. 184, 12. 192,
21. 510, 9. II 12, 16. 24, 21. 25,
15. 87, 9. *c. genet.* I 486, 17. —
unum ac (et) simplex II 34, 3. 6.
unius singularis appellatio I 593,
16. unus est (deus), solus I 393,
20. una sola I 38, 17. unus et so-
lus I 98, 5. unum solumque I 168,
12. unus ac solus I 283, 21. deus
I 71, 12. II 60, 5. deus debellabit
eas (gentes) usque ad unum I 665,
14. in unum (consentire colligere
miscere *sim.*) I 46, 11. 286, 12.
606, 22. 609, 3. 752, 21. II 31, 17.
32, 7. 54, 14.
uocabulum I 20, 1. 46, 25. 47, 7.
224, 10. 270, 18. 276, 5. 293, 7.
396, 7. 461, 3. 539, 4. 679, 16.
713, 20. 729, 20. II 32, 21.
uocalis spiritus I 297, 6. II 41, 3.
51, 1.
uocitare I 73, 9. 311, 2. 686, 2.
uolantum genus II Ph 146, 155.
uolatilia I 753, 7.
uolatus II Ph 139, 65.
uolitare I 232, 5. II 86, 4. 87, 6.
uolubilis I 144, 1.
uolubilitas I 255, 20.
uolucer = auis: uolucrum II Ph 146,
152. 161. in uolucere I 624, 9. *item*
uolucres I 32, 3. 192, 17. 530, 6.
624, 8. 636, 8. II 12, 5. 42, 13.
101, 10. Ph 145, 147.
uolumen (*libri*) I 5, 7. 434, 21. 496,
3. II 125, 9. uolumina (*intestino-*
rum) II 42, 8.
uoluntarius I 116, 18. 22. 117, 3. 4.
136, 7. 465, 20. 536, 7. 568, 22.
693, 18. 728, 3. mors I 238, 18.
711, 5. 744, 13. nex I 210, 11.
710, 21.
uoluntas: uoluntates liberae I 116,
16. [tanta uoluntas = obstinatio
(*Euseb. πλεονεξία*) II M 212, 17.]
uoluntate = sua sponte: I 441,
21. 443, 1.

- uoluptarius homo I 262, 4.
- uoluptas: uoluptati esse *alicui* I 578, 7. habere *aliquid* I 122, 11. 557, 20.
- uolutare consilia in pectore suo I 635, 15. uolutari I 69, 12. humi I 102, 13. 174, 4.
- uolutatio corporis II M 222, 5.
- uorago I 608, 12. *translate*: qua ex uoragine se liberet I 670, 18. explicet se ex hac uoragine I 139, 16.
- uorare I 635, 9.
- uorax I 478, 4.
- uotum: uoti conpos I 501, 14. celebrare uotum (= uicennalia) II M 209, 14. uota uiginti annorum II M 208, 3. eiusmodi uotum Ioui uouit II M 226, 9.
- uouere *cf.* uotum.
- uox: grammatici ac philosophi uocem esse definiunt aerem spiritu uerberatum II 50, 10. pari uoce testantur I 138, 11. pari et consona uoce I 11, 23. ut libertatem ac uocem non haberent II M 187, 9. uox dei I 25, 2. 272, 20. uoces (dei) I 179, 5. sacrae uoces (= S. Scriptura) I 158, 19. uoces diuinae (= S. Scriptura) I 529, 18. oracula diuinarum uocum I 587, 21. uoces prophetarum I 755, 11. diuinae uoces prophetarum I 707, 4. uox = dictum I 107, 16. — *cf.* *emittere*.
- urbanus (praetor) I 89, 2.
- urbs I 56, 14. 63, 5. *al.* delere urbes, oppida excindere I 68, 14. urbs = Roma I 76, 13. II M 190, 26. 202, 14. *al.* urbs Roma I 126, 20. II M 205, 21.
- urguere I 704, 11. interrogatione I 215, 9. urgente iam uespera I 334, 5.
- usquam II M 188, 4.
- usque II Ph 138, 52. 145, 150. usque adhuc I 197, 4. usque ad I 73, 19. 76, 7. 111, 5. 161, 5. 208, 6. 285, 6. 334, 10. 340, 7. 353, 1. 359, 8. 383, 9. 434, 3. 440, 2. 6. 447, 11. 522, 1. 586, 1. 671, 6. 691, 10. 694, 26. II 33, 15. II M 174, 4. 210, 10. *al.* deus debellabit eas (gentes) usque ad unum I 665, 14. ad—usque I 138, 14. 476, 18. 694, 22. 700, 7. II 52, 16. M 200, 21. 201, 28. usque in I 360, 16. 645, 13. *cf.* *quousque*.
- usura I 548, 1. in usuram pecuniam dare I 744, 1.
- usurpare I 708, 2.
- usus: usibus I 75, 18. 115, 10. II 7, 12. usus est *alicui alicuius rei* I 109, 7. 110, 10. usui esse *alicui* I 605, 17. ad *aliquid* I 147, 2. usui habere *aliquid* I 534, 10. usum habere (= praebere) II 23, 22. lingua in usu suo non est I 378, 18. est *aliquid* in usu *alicuius* I 70, 5. *alicui* II 125, 11. in usu habere *aliquid* I 613, 12. 705, 4.
- ut (uti) *aduerb.* haec aliis delira uisa sunt, ut fuerunt I 517, 9. *item* ut est I 17, 13. ut erat I 717, 2. II M 183, 9. 184, 6. ut uocatur I 30, 14. ut—sic I 27, 2. 72, 16. 89, 9. *al.* ut—sic etiam I 27, 2. 113, 19. 275, 5. ut non—sic II 70, 21.
- ut (uti) *coniunct.* *cum indic. perf.* II 10, 2. — *c. coniunct.* ut (= fac, si) I 261, 5. ut non—tamen I 552, 18. — quae tandem aequitas aut quae sapientia est ut aliquis—puniat II 116, 11. additur extrema illa conclusio, ut dii non sint I 63, 22. ubi ergo sapientia est? ut —putes I 187, 14. terreni parentis

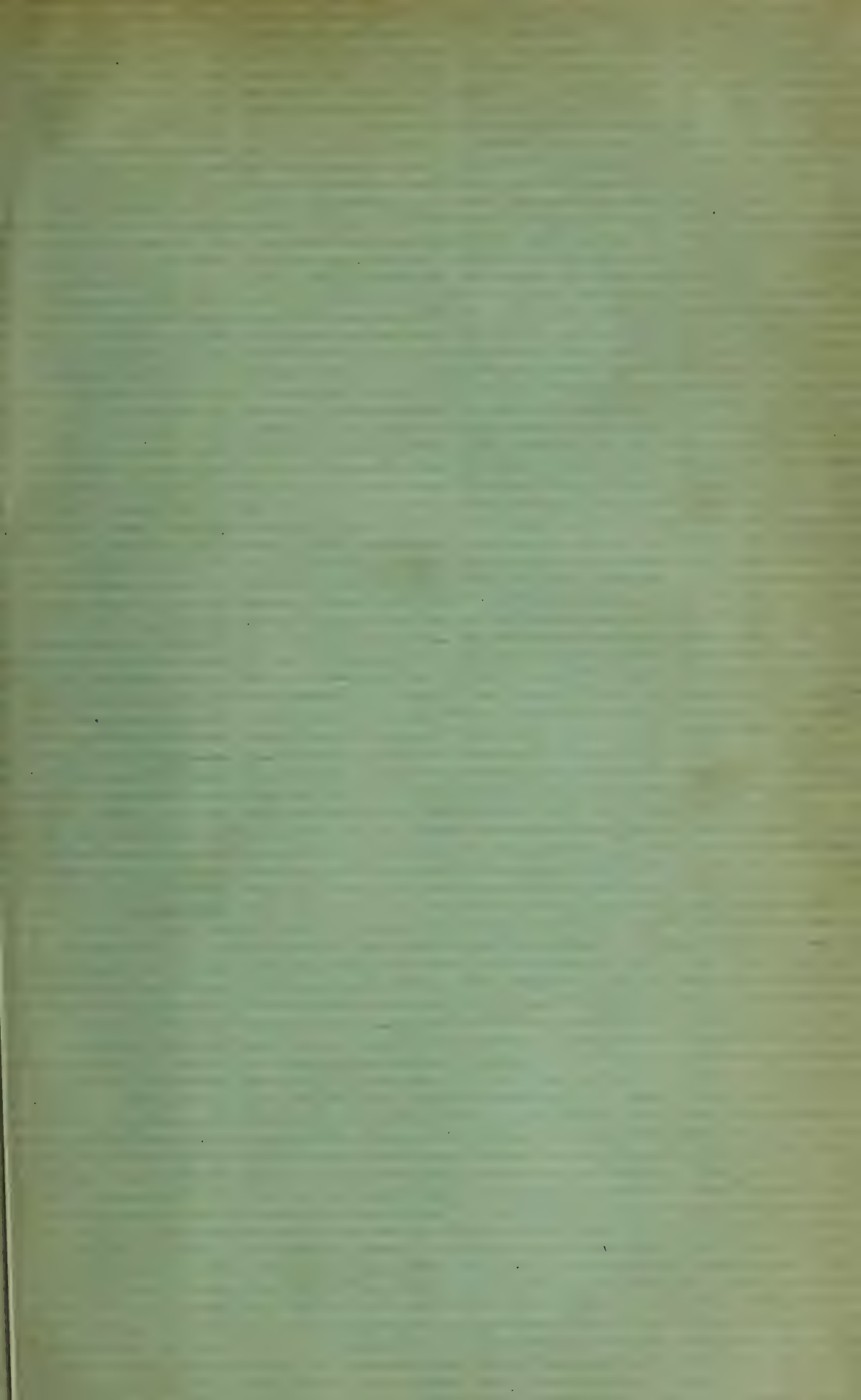
- nihil est nisi ut II 60, 16. efficit ut—non I 543, 1. ut ne I 107, 23. 435, 23. [II M 213, 16.] *cf.* facilis ideo incidere incongruens inconueniens iniquus inmensus insolentia inutilis iubere necessarius necesse pati opus est pulcher sequi tempus tolerare.
- utensilia II M 204, 18.
- uter *subst.* II 39, 4. utrium II M 212, 4.
- uter *pronom.*: utrum malint humanamne sapientiam—an II 112, 10.
- uterlibet I 294, 14. 387, 2.
- uterque: ex utroque permixto (= ex duobus permixtis) I 145, 6. utrique (*poetae et philosophi*) I 487, 12. 13. *plural. de duabus rebus* I 28, 1. 135, 19. 145, 8. 313, 7. 333, 4. 598, 5.
- uterus II 38, 15. 43, 4. 44, 2. 56, 19.
- utilis *c. dat. rei* I 628, 2. ad *aliquid* I 757, 12. utiles usus I 594, 7.
- utiliter et salubriter II 157, 22.
- utinam I 445, 6. 707, 17. utinamque I 275, 15. 371, 4. 501, 13. atque utinam I 445, 5. 462, 5.
- utique *saepissime, uelut* I 6, 3. 7, 9. 8, 4. 37, 15. 23. 38, 19. 47, 2. 56, 18. 76, 25. 90, 15. 98, 12. 100, 13. II M 219, 14. utique non I 98, 16. 187, 12. 264, 6. utique—non I 278, 20. utique—non—, sed I 114, 17. non—utique I 49, 20. non utique—, sed I 50, 19. 165, 19. 365, 13. 366, 8. 378, 6.
- utpote I 405, 12.
- utrolibet II 21, 6.
- utrubique II 5, 11.
- utrum *in interrog. indir.* I 78, 10. 579, 10. utrum—potius II M 186, 23. interim de ira explicemus an sit aliqua in deo, utrum nihil curet omnino nec moueatur II 109, 23. utrum—an I 196, 4. 261, 17. 262, 1. 623, 17. II 80, 21. *al.* — utrum—an potius I 558, 16. 731, 10. utrum—anne I 7, 19. utrum—necne II 82, 20. *cf.* utrumne.
- utrumne *in interrog. recta* I 731, 17. *in interrog. indir.* I 125, 23. 126, 11. 203, 1. 250, 20. 254, 13. 453, 16. 753, 2. II 111, 16. utrumne—aut I 191, 2. utrumne—aut utrumne I 540, 12. utrumne—ac non I 153, 18. utrumne—ac non potius I 117, 16. 18. utrumne—an I [131 adn. § 6.] 156, 3. 181, 20. 22. 197, 16. 241, 22. 242, 1. 3. 319, 5. 562, 6. 625, 10. 676, 18. 697, 10. II 37, 8. utrumne—an—an I 402, 17. utrumne—an—, utrum—an—, utrumne—an— I 544, 22. utrumne—an minime I 519, 15. utrumne—an non I 220, 23. utrumne—an potius II 94, 19. utrumne—an—an potius I 425, 9. utrumne—an potius—an uero II 59, 10. utrumne—an uero—an potius II 84, 6. utrumne—necne I 530, 1.
- uua (*palati*) II 40, 4. 12.
- uulgare: uulgati corporis fuisse (*eam*) I 686, 14. propter uulgati corporis uilitatem (*cf. Curt. V 1, 38*) I 72. 10. uulgato (*coni., uulgo codd.*) corpore quaestum facere I 66, 1. uulgata corpora I 567, 1.
- uulgaris I 43, 9. 401, 11. 461, 23.
- uulgaris sermo: *cf.* comedere maleficus titio. *cf. Indic. nom.* Osiris (Serapis).
- uulgo I 5, 14. 26, 17. 86, 17. 320, 11. 415, 8. II 4, 13. 7, 3. 41, 2. *al.*
- uulgus I 37, 2. 82, 15. 100, 3. 103, 9. 104, 17. 148, 2. *al.* — *cf. uulgaris sermo.*

uulnerant aures eorum praecepta continentiae I 584, 3.	Y littera <i>cf. Indic. rer.</i>
uulnus: <i>prouerb.</i> ut philosophi mutuis se uulneribus extinguant I 701, 19.	Zabulus II M 189, 23. 190, 15. [I 162, 18 <i>cod. B.</i>]
uultus: auersis uultibus I 161, 8.	zelus II 157, 21.
	zmaragdus (sma- B) II Ph 145, 135.

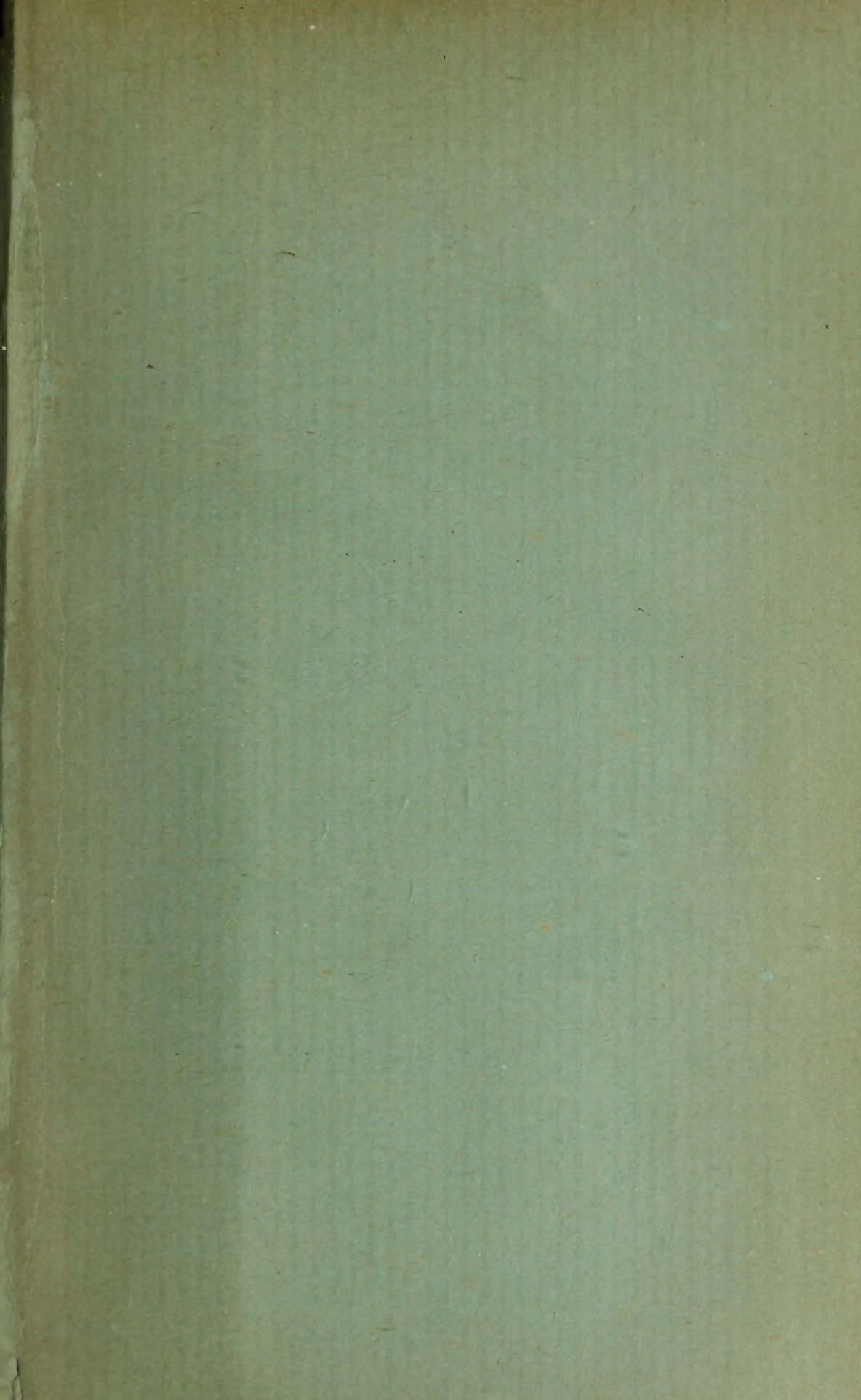
V. INDEX GRAECVS.

[ἄγγελοι I 131 adn. § 7.] <i>cf. supra p. 310 b.</i>	ἀπὸ τῆς ἑριδος καὶ χθονός Erichthonio nomen inpositum est I 66, 15.
αἰγίοχος a poetis Iuppiter nominatur I 85, 21.	εὐσέβεια I 166, 8.
ἀλείφεσθαι I 294, 8. ἡλειμμένος, ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι I 294, 13.	εὐφημία I 84, 12.
ἄνεμος II 55, 14.	λογική I 212, 21. λογική philosophia I 706, 1.
ἄνθρωπον Graeci appellauerunt, quod sursum spectet I 98, 12.	λόγος I 300, 4. 5. <i>cf. supra p. 310 b.</i>
ἀόργητος II 128, 10.	μεσίτης I 376, 9. <i>cf. supra p. 310 b.</i>
αὐδὴν Graeci uocem uocant ab auditu II 29, 6.	μετάνοια I 572, 11. <i>cf. supra p. 310 b.</i>
βούζυγον aram (Hercules) nominauit I 85, 4.	ὄνοι stellae I 83, 18.
δαήμονες = daemones I 163, 13.	ἀπὸ τοῦ πάσχειν nominatur pascha I 384, 4.
διάβολος I 130, 4. <i>cf. supra p. 310 b.</i>	φῶτες a poetis propter mentis lumen nuncupamur I 482, 18.
	χρίεσθαι I 294, 7. <i>cf. supra p. 310 b.</i>

PONTIFICAL INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK CRESCENT
TORONTO—5, CANADA

11902.

